HISTORIALLISIA TUTKIMUKSIA I.
JULKAISSUT SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

UNIVERSITAS TARTUENSIS 1632

POHJOISMAIDEN VIISIKOLMATTAVUOTINEN SOTA

KIRJOITTANUT

WERNER TAWASTSTJERNA

HISTORIALLISIA TUTKIMUKSIA

JULKAISSUT
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

I

WERNER TAWASTSTJERNA

POHJOISMAIDEN VIISIKOLMATTAVUOTINEN SOTA

POHJOISMAIDEN VIISIKOLMATTAVUOTINEN SOTA

VUOSIEN 1570 JA 1590 VÄLINEN AIKA.

KIRJOITTANUT

WERNER TAWASTSTJERNA

SUOM. KIRJ. SEURAN KIRJAPAINO JA HELSINGIN SENTRALIKIRJAPAINO
1918—1920.

Esipuhe.

Jo kauan aikaa sitten aloin kirjoittaa pohjoismaiden viisikolmattavuotisen sodan historiaa, koska olin huomannut, että tämä sota monella tavoin ja sangen tuntuvasti oli vaikuttanut maamme oloihin. Virkatoimet estivät kuitenkin sitten työn jatkamista. Kun nyt vihdoin olen voinut uudestaan ryhtyä siihen, on minun sittenkin täytynyt lopettaa esitys vuoteen 1589, siitä syystä että minulla ei ole ollut käytettävänäni riittävästi lähteitä sodan viimeisen jakson käsittelyä varten. Useimmat niistä olisivat nimittäin olleet hankittavat Ruotsin arkistoista, ja niiden kerääminen olisi maailmansodan aikana ollut vaikeata ja ainakin melkoisesti viivyttänyt kirjani julkaisemista.

Siinä perinpohjaisessa uudestijärjestelyssä, jonka alaisena Ruotsin valtioarkisto näkyy olleen tämän vuosisadan alussa, on useita kirjelmiä siirretty kokoelmasta toiseen, ja koska olen siellä tehnyt enimmät muistiinpanoni ennen tätä järjestelyä, on syntynyt vaikeuksia lähteiden ilmoittamisessa, sillä useihin jäljennöksiin olen merkinnyt entisten, jo kokonaan tai osaksi hajoitettujen kokoelmain nimet. Tarvittaessa voitanee kuitenkin helposti löytää siten merkityt asiakirjat vastaavista uusista kokoelmista.

Venäjän arkistoja minulla ei, ikävä kyllä, ole ollut tilaisuutta käyttää. Niistä olisi luultavasti saatavana paljon lisiä viisikolmattavuotisen sodan historiaan. Venäläiset asiakirjat valaisisivat sen ohessa oloja toiselta kannalta kuin ruotsalais-suomalaiset.

Teoksen alussa on lähteet muutamissa kohdin jätetty mainitsematta. Tämä on johtunut siitä, että olen tehnyt näistä lähteistä seikkaperäisesti selkoa väitöskirjassa: *Lisätietoja Suomen sotahistoriaan Juhani III:n ajalta.* Sitä vastoin ovat sodan toista jaksoa koskevat asiakirjat, samoin kuin myöskin tätä valaisevat painetut lähteet, tarkoin ilmaistuina muistutuksissa.

Arkistotyöstäni puhuessa saan tässä kiitollisuudella mainita, että sitä on suuressa määrin helpoittanut se erinomainen hyväntahtoisuus, jota Ruotsin valtioarkiston esimies Emil Hildebrand, saman arkiston hoitajat E. W. Bergman ja G. O. Berg sekä Suomen valtioarkiston viranomaiset ovat siinä minulle osoittaneet. Samalla lausun sulimmat kiitokseni kaikille muille, joiden apua ja neuvoja olen saanut käyttää kirjani hyväksi.

Käkisalmessa 23 p. kesäkuuta 1918.

W. Tawaststjerna.

Sisällys.

Johdatus. Sivut 1—15.

Moskovan valtakunta Ruotsin rajanaapurina. — Kysymys Liivinvallan omistamisesta pääsyynä Iivana IV:n ja Juhani III:n väliseen sotaan. — Paavali Juustenin lähetyskunta Venäjällä. — Iivanan ja Juhanin kirjevaihto vv. 1571 ja 1572.

ENSIMMÄINEN LUKU. Tallinnan piiritys. Sodan alkaminen Virossa (1570—1573). Sivut 16—35.

Kaaprieli Oxenstierna maaherrana Virossa (1568—1570). — Kurselin kapina (tammikuussa 1570). — Liiviläiset Taube ja Krause kehoittavat tallinnalaisia antautumaan tsaarin vallan alle. — Tanskan kuninkaan veli Maunu herttua Liivinmaalla. — Maunu herttua tuo venäläisen sotajoukon Tallinnaa piirittämään (syksyllä 1570). — Tallinnan varusväki. — Suomalaiset Hannu Leijon ja Klaus Tott puolustavat Tallinnaa. — Sinne pyydetään apua sekä Ruotsista että ulkomailta. — Piirityksen vaiheet. — Rutto Virossa. — Paidelinnan piiritys. — Krimin tataarit polttavat Moskovan (toukokuussa 1571). Hannu Leijonin tekemä aselepo (syksyllä 1571). — Ruotsin ja Puolan välit. — Kaarle herttua aikoo lähteä ylipäälliköksi Viroon (1572). — Ylipäällikkyys jää Klaus Tottille. — Venäläiset valloittavat Paidelinnan ja Karksen. — Lukkolinnan tappelu (1573). — Paidelinnan ja Tallinnan hallitusmiesten kesken nostetaan kysymys aselevosta.

TOINEN LUKU. Ensimmäiset Suomeen tehdyt hyökkäykset. Siv. 36—45.

Hannu Biörnram ja Antti Sabelfana. — Viipurin linnaa ruvetaan vahvistamaan. — Iivari Särkilahti ylipäällikkönä Suomessa (vuosien 1570 ja 1571 välisenä talvena). — Suomen aateliset kutsutaan varusväeksi Viipuriin. — Suomessa oleva sotaväki. — Nosto-

väki. — Venäläisten kolme hyökkäystä (alkupuolella vuotta 1571). — Maaseudun hävitys. — Muutoksia sotapäällikkyydessä. — Vangittu Eerikki kuningas salaisessa keskustelussa tsaarin kanssa.

KOLMAS LUKU. Kustaa Banér ylipäällikkönä Suomessa. Siv. 46—63.

Banérilla laveat valtuudet. — Hänen apumiehensä. — Ruotsista lähetetään paljon sotaväkeä Suomeen. — Smaalannin sotamiesten kinastelu. — Lisävero sotaväen elättämistä varten. — Rutto. — Juhanin ja Iivanan vaatimusten ristiriitaisuus. — Banérille annettu opastus. — Sotajoukon matka Turusta Karjalaan. — Sotajoukon suuruus. — Venäläisten tulo Suomeen. — Banérin toimettomuus. — Hävityksen laajuus. — Banér kutsutaan täältä pois.

NELJÄS LUKU. Hermanni Flemingin hävitysretket vv. 1572 ja 1573. Siv. 64—72.

Uusi ylipäällikkö Hermanni Fleming. — Sotaväen siirtoja. — Leiri Lappeen rannalla. — Flemingin sotajoukon suuruus. — Flemingin kolme retkeä. — Keväällä (1573) hänet määrätään amiraaliksi Suomenlahdelle. — Uusia hävitysretkiä suunnitellaan. — Rauhantoiveita.

VIIDES LUKU. Sotahaahdet Narvan vesillä (1570—1574). Siv. 73—90.

Kysymys Venäjän merikaupan rajoittamisesta. — Eerikki XIV oli vuosittain lähettänyt sotahaaksia estämään Narvan kauppaa. — Juhani III menettelee samoin.

Vuosi 1569. Ensin Lauri Laurinpoika, sitten Eerikki Slang amiraalina. — Edelliselle annetut ohjeet.

Vuosi 1570. Kuningas varustaa kolme laivastoa. — Mitä Stettinissä päätettiin Narvan kaupasta.

Vuosi 1571. Eerikki Slangin saama opastus. — Henrikki Gyllenankar, joka asetetaan hänen sijaansa amiraaliksi, saa ristiriitaisia määräyksiä. — Hän valtaa useita kauppalaivoja Narvan purjehdusvesillä. — Ulkovallat tyytymättömiä kaappauksista.

Vuosi 1572. Juhani kuningas ei lähetä sotahaaksia Suomenlahdelle. — Valtakunnan laivasto alkaa rappeutua.

Vuosi 1573. Gyllenankar ottaa kiinni noin kymmenen kauppa-alusta. — Keskusteluja sen johdosta Tanskan ja Anglian hallitsijain kanssa.

Vuosi 1574. Amiraali Hermanni Fleming valloittaa kuusitoista Lybekin laivaa voittaen suuren saaliin. — Anglilainen laivasto Suomenlahdella.

KUUDES LUKU. Ensimmäiset Narvan valloittamista tarkoittavat hankkeet. Rakveren linnan piiritys (1574). Siv. 91—107.

Kuninkaan suunnitelma Narvan-retkeen nähden. — Klaus Tottille elokuun 1 p. 1573 annettu opastus. — Sotaväkeä siirretään Suomesta Viroon. — Saksalaiset ratsumiehet saavat hallitukselta kolme Lännenmaan linnaa palkanmaksujen vakuudeksi. — Iivari Särkilahden murha. — Skottilaista palkkaväkeä saapuu Ruotsiin. — Charles de Mornayn salaliitto. — Pontus de la Gardie ja skottilaiset tulevat Viroon. — Rakveren linnan piiritys. — Mornayn salaliittolaisten surkea loppu. — Ruotsin sotaväki rientää keväällä 1574 Virosta Suomeen. — Hermanni Fleming vie laivaston Narvaa ahdistamaan. — Isoin osa Narvan-retkellä käyneestä Ruotsin sotaväestä palaa kotimaahansa.

SEITSEMÄS LUKU. Aselepo Suomen puolella (1573—1577). Siv. 108—133.

Hallitsijain kirjevaihto v. 1573. — Iivanan sanansaattajat pidätetään Ruotsissa. — Viipurin linnan isännät. — Henrikki Horn valmistaa väliaikaisena ylipäällikkönä lopulla vuotta 1573 sotaretkeä, joka kuitenkin päätetään lykätä toistaiseksi. — Suomen rajalla tehdään joulukuussa 1573 sotilakko, joka uudistetaan (elokuussa?) 1574. — Vielä syyskuussa (1574) kuningas kehoittaa Suomessa olevia päälliköitä sotaretken toimeenpanemiseen. — Viipuriin sijoitetun ruotsalaisen jalkaväen kapina. — Ankara veroitus. — Neuvoskunta esittää kuninkaalle rauhan tarpeellisuuden. — Rauhankokousta valmistetaan. — Rajajoella tehdään kaksivuotinen välirauha heinäkuussa 1575. — Hallitsijain kirjevaihto vv. 1575 ja 1576. — Autiotaloja pannaan Suomessa viljelykseen. — Iso osa Suomen varoista menee aselevonkin aikana Viroon. — Maamme linnoissa vallitsee puute. — Muutoksia linnojen päällikkyydessä. — Suomessa oleva sotaväki. — Suomen puolustuslaitos loppupuolella vuotta 1576 huonolla kannalla.

KAHDEKSAS LUKU. Sodan jatkuminen Virossa (1574—1576). Pontus de la Gardie ensi kerran ylipäällikkönä. Siv. 134—154.

Vuosi 1574. Klaus Tott lähtee Virosta. — Pontuksen asema siellä aluksi horjuva. — Tallinnan isäntinä Suomen miehiä.

— Saksalaiset ratsumiehet myövät panttilinnat Tanskalle. — Ruotsalaisten ratsumiesten niskoittelu. — Varain puute Virossa. — Pontus ei voi toimittaa siellä mitään. — Venäläisetkin käyvät sotaa laimeasti. — Tallinnan ja Paidelinnan päälliköt keskustelevat taas aselevosta.

Vuosi 1575. Venäläiset tekevät ryöstöretken Tallinnan tienoille ja Lännenmaahan. — Pontus pyytää päästä erilleen virastaan. — Venäläiset valloittavat Pärnun Puolalta. — Tanska ottaa Kurensaaren linnan Ruotsilta.

Vuosi 1576. Tanska menettää Lännenmaan linnat Venäjälle. — Venäläiset valloittavat Ruotsilta Paadisten linnan. — Henrikki Horn määrätään Viron maaherraksi. — Kaarle Horn väliaikaisena käskynhaltijana. — Ruotsalaisten sotilaiden kapina. — Henrikki Hornin aikaisemmat vaiheet. — Hänen apumiehensä Tallinnassa.

YHDEKSÄS LUKU. Tallinnan toinen piiritys. Venäläisten hyökkäys Liivinmaahan (v. 1577). Siv. 155—166.

Syksyllä 1576 lähetetään Suomesta sotaväkeä ja muonavaroja Tallinnaan. — Kertomus Tallinnan piirityksestä. — Yrjö Boije määrätään Hornin jälkeen käskynhaltijaksi Viroon. — Nälänhätä ja rutto Virossa. — Iivana IV:n voittokulku Liivinmaassa. — Maunu kuningas pakenee Puolan alueelle. — Poltsamaan linna joutuu v. 1578 ensin Ruotsin ja sitten Venäjän haltuun.

KYMMENES LUKU. Tataarien hyökkäys Uudellemaalle (v. 1577). Siv. 167—172.

Tataarijoukko saapuu Virosta Mjölön saarelle. — Eräs osasto käy Porkkalan tienoilla ryöstämässä. — Hermanni Fleming tuo Viipurista sotaväkeä Helsinkiin ja Espooseen. — Tataarien pääjoukko hyökkää Helsingin ympäristöihin. — Heidän julmuutensa. — Taivaalla nähdään enteitä. — Uudenmaan rannikko hävitettynä.

YHDESTOISTA LUKU. Narvan purjehdusvesien sotalaivasto vuosien 1575 ja 1577 välillä. Gyllenankarin hyökkäys Narvan satamaan (1577). Siv. 173—186.

Vuosi 1575. Eräs ranskalainen laiva (ja siinä kulkeva tsaarin airut) joutuu Ruotsin kaappaajien käsiin. — Gyllenankarin ohjeet. — Lybekin aluksia otetaan saaliiksi. — Kuninkaan ja Kaarle herttuan riita laivapassien johdosta.

Vuosi 1576. Jokunen laiva vallataan. — Syksyllä lähetetään haahden päämies Maunu Sträng saattamaan kuorma-aluksia Tallinnaan.

Vuosi 1577. Gyllenankarin ohjeita muutellaan. — Vallatut kauppa-alukset. — Gyllenankarin hyökkäys Narvan satamaan. — Inkeriin tehty hävitysretki.

KAHDESTOISTA LUKU. Hermanni Flemingin hävitysretki v. 1577. Siv. 187—197.

Juhani III päättää panna toimeen kostoretken. — Suomen maaherra Klaus Tott, Henrikki Horn ja ylipäällikkö Hermanni Fleming käyvät kuninkaan luona keskustelemassa sota-asioista. - Flemingin alapäälliköt. — Retken valmistukset. — Suurruhtinas ehdoittaa välirauhan pitentämistä. — Sotajoukon suuruus. — Fleming retkellä. — Antti Sabelfana kirjoittaa omin päinsä Pähkinälinnan maaherralle aselevon uudistamisesta.

KOLMASTOISTA LUKU. Odotettu hyökkäys ja Suomen puolustusvoiman vahvistaminen. Siv. 198—202.

Loppupuolella vuotta 1577 luullaan venäläisten tulevan Viipuria piirittämään. — Suomen hallitusmiehet pyytävät apua Ruotsista. — Norrlannista ja Taalainmaalta lähetetään tänne väkeä. — Suomen omaa sotaväkeä lisätään. — Aatelislipun aiotusta jakamisesta ei tule mitään. — Pappien ja porvarien antama väki. — Neljä uutta jalkaväen lippukuntaa perustetaan. — Merilippu muodostetaan. — Murroksia hakataan. — Kokkoja rakennetaan vuorille.

NELJÄSTOISTA LUKU. Henrikki Klaunpojan helmikuussa 1578 tekemä hävitysretki. Siv. 203—218.

Henrikki Horn määrätään ylipäälliköksi marraskuussa 1577. — Vuosien 1577 ja 1578 välisenä talvena lähetetään sekä Viipurista että Savosta partiokuntia Venäjälle. — Henrikki Hornin käsketään itsensä lähteä hävitysretkelle. — Suomessa oleva sotaväki pidetään alkupuolella vuotta 1578 kahdessa leirissä (Pyhtäällä ja Vehkalahdella). — Leireissä vilkas elämä. — Helmikuussa Horn vie sotajoukkonsa jäätä myöten Inkeriin. — Hornin retkellä vainotaan tsaarin alamaisia julmasti. — Meidän maan talonpojat rupeavat siihen aikaan kyllästymään Ruotsin hallitukseen. — Äyräpääläiset ovat kuitenkin aina valmiit lähtemään ryöstöretkille. — Venäläiset käyvät taas hävittämässä Karjalaa. — Henrikki Horn neuvoo kuningasta teke-

mään rauhan, mutta Juhani käskee hänen panna toimeen uusia partioretkiä. — Käkisalmen linnan ääressä oleva kaupunki poltetaan. — Henrikki Horn aikoo vuoden loppupuolella lähettää poikansa Kaarlen Pähkinälinnan luo. — Tätä aikomusta ei kuitenkaan voida toteuttaa.

VIIDESTOISTA LUKU. Henrikki Klaunpojan talviretki vuonna 1579. Siv. 219—227.

Vennon tappelun jälkeen kuningas jouduttaa Henrikki Hornia uudelle sotaretkelle. — Tallinnasta oli lähetettävä hänelle apujoukko Narvan luo. — Suomessa oleva sotajoukko kootaan taas Vehkalahden ja Pyhtään tienoille. — Keskitalveksi asetetaan vartioita jäälle pitkin Suomenlahden rantaa. — Parannuksia sotaväen varuksissa. — Horn käy Novgorodin lääniä hävittämässä. — Tallinnasta lähetetty väki ei tapaa häntä Narvan luona. — Venäjän voimat näyttävät siihen aikaan lamautuvan. — Puola julistaa tsaarille sodan. — Venäläisten on sen jälkeen taisteltava laajalla, Liettuasta Lapin rajoille ulottuvalla alalla.

KUUDESTOISTA LUKU. Meritaistelut vuosina 1578 ja 1579. Juustenin yritys Narvan valloittamiseksi. Siv. 227—241.

Vuosi 1578. Gyllenankar vie keväällä muutamat Ruotsin haahdet Saksan rannikolle. — Sieltä palattuansa hän aikoo lähteä Narvan purjehdusvesille, mutta hukkuu veteen Tukholman saaristossa. — Pentti Juusten määrätään amiraaliksi Suomenlahdelle.

Vuosi 1579. Keväällä varustetaan haaksia sekä Tukholmassa että Suomessa. — Amiraali Pentti Juustenin ohjeet. — Aikaisin keväällä vallataan hollantilaisilta neljä laivaa. — Narvan vesillä suoritettavat tullimaksut. — Amiraalin päätehtäväksi määrätään Narvan valloitus. — Laivastoon asetetaan tavallista enemmän sotaväkeä. — Hyökkäys Narvaa vastaan. — Narvan satamassa vallattujen tavaroiden käyttäminen. — Haaksien talvileiri ja laivaväen majoitus.

SEITSEMÄSTOISTA LUKU. Henrikki Klaunpojan retki Narvan luo syksyllä 1579. Siv. 242—261.

Keväällä 1579 Juhani III käskee Henrikki Hornin lähteä valloittamaan Käkisalmea ja Novgorodia. — Muuttaen tuumansa kuningas seuraavana kesänä päättää, että sotaväki oli menevä Venäjälle Tallinnan kautta. — Hornin alapäälliköt. — Sotajoukko.

— Viipuriin jäävä varusväki. — Tallinnassa vähemmin sotaväkeä ja muonavaroja kuin Hornille oli luvattu. — Horn lähtee piirittämään Narvaa. — Laivasto, jonka piti tuoda sinne järeät tykit, ei saavukaan. — Pitkälliset sateet ja muonavarojen puute heikontavat väkeä. — Syyskuun viime päivinä lopetetaan piiritys. — Paluumatka vaikea. — Sotajoukko hajaantumistilassa. — Huovit saavat linnaleirin Suomessa. — Neuvoskunta tutkii Hornin syyllisyyttä.

KAHDEKSASTOISTA LUKU. Puolan sekaantuminen sotaan. Siv. 262—272.

Bathori Puolan kuninkaana. — Kysymys Ruotsin ja Puolan välisestä liitosta. — Lorichs Juhani kuninkaan asiamiehenä Puolassa. — Pontus de la Gardie lähettiläänä Saksassa ja paavin luona. — Possevino tulee Ruotsiin. — Vennon tappelu. — Bathori sotii Venäjällä. — Jam Sapolskin rauha. — Puola saa haltuunsa Liivinmaan linnat. — Ruotsin ja Puolan välit huononevat.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU. Pontus de la Gardie ja Käkisalmen valloitus. Siv. 273—299.

Juhani III käskee Yrjö Boijen lähteä valloittamaan Käkisalmea. — Linnaleiri Suomessa. — Kesällä (1580) ei saada mitään toimeen. — Pontus de la Gardie määrätään ylipäälliköksi. — Hänen aikaisemmat vaiheensa. — Pontuksella lavea valta. — Hänen alapäällikkönsä. — Ruotsin sotavoima. — Kuinka paljon väkeä Pontuksella oli. — Lokakuun lopulla lähdetään Viipurista. — Käkisalmen piiritys ja antautuminen. — De la Gardien, joka aikoo mennä Inkeriin, täytyy palata matkalta. — Sotaväen majoittaminen Suomeen. — Pontus suosittelee auttajiansa kuninkaalle. — Arvi Stålarmin aikaisemmat vaiheet. — Julius Gyllenhielmin ja Antti Sabelfanan kuolema.

KAHDESKYMMENES LUKU. Ruotsalaisten voitot Virossa ja Inkerissä v. 1581. Siv. 300—336.

Ruotsalaiset valloittavat Paadisten linnan. — Rutto. — Suomessa olevaa sotaväkeä varten otetaan lisäveroja. — Pontus kokoo täällä keskitalvella 3,000 tai 4,000 miestä ja lähtee jäämatkaa Viroon. — Rakveren ja Toolsenlinnan valloitus. — Ruotsalaiset tekevät Rakverestä ja Tallinnasta ryöstö- ja tiedusteluretkiä. — Lännenmaan linnojen valloitus. — Lorichs lähtee Narvaa valloittamaan. — Pontus valmistaa syyskesällä uutta sotaretkeä. — Hänelle annettu

opastus. — Päälliköiden kokous Helsingissä. — Pontuksen sotajoukko. — Hänen lähimmät auttajansa. — Haapsalon antautuminen. — Narvan, Inkerin linnojen sekä Paidelinnan valloitus. — Suomesta tehdään suurruhtinaskunta. — Syyt venäläisten toimettomuuteen. — Krimin tataarien ja Ruotsin välinen liitto. — Pfalzin kreivin Yrjö Hannun suunnitelmat. — Pontus lakkauttaa Pärnun ja Poltsamaan linnain piirityksen. — Puolalaiset hävittävät Inkeriä. — Venäläiset hajoittavat ruotsalaisen ratsuväenosaston Leilitsan taistelussa. — Eräs vihollisparvi hyökkää Äyräpään kihlakuntaan. — Suomea veroitetaan Viron ja Inkerin linnoissa olevan sotaväen hyväksi. — Maahamme perustetaan kymmenes jalkaväen lippukunta.

YHDESKOLMATTA LUKU. Sotalaivasto Suomenlahdella 1580 ja seuraavina vuosina. Siv. 337—359.

V u o s i 1 5 8 0. Eerikki Slang amiraalina. — Narvaanpurjehtijoita näyttää sinä vuonna olleen tavallista vähemmin.

V u o s i 1 5 8 1. Slang valtaa muukalaisten kauppa-aluksia. — Klaus Fleming tuo Ruotsista suuren laivaston Pontus de la Gardien avuksi.

V u o s i 1 5 8 2. Narvan valloituksen jälkeen ei Suomen laivastolla enää ollut entistä tehtävää. — Syksyllä lähetetään osa laivastosta Nevajoelle. — Juusten asetetaan Suomessa olevan meriväen sekä Käkisalmen laivaston amiraaliksi.

S e u r a a v i n a v u o s i n a Suomen laivasto on harvoin liikkeellä. — Sen päällikkönä tavataan Arvi Stålarm vuosina 1584 ja 1585, Pentti Juusten 1586—1588 ja Arvi Stålarm taas 1588—1590.

H a n k a u k s i a Ruotsin ja merivaltain välillä. — Tanskan tyytymättömyys. — Juhani pelkää tanskalaisten tulevan valloittamaan Turkua. — Julius Gyllenhielm Turussa. — Knäredin sopimus. — Tanska ja Ruotsi tavoittelevat molemmat isännyyttä Itämerellä. — Knäredin kokouksen jälkeen Tanskan ja Ruotsin välit käyvät ystävällisemmiksi. — Ranskalaiset, anglilaiset ja alankomaalaiset vaativat menetettyjä kauppa-aluksiaan takaisin. — Narvan jouduttua Ruotsin haltuun lamautuu kaupungin merikauppa. — Länsi-Euroopan kansat rupeavat yhä enemmin viemään tavaroitaan Pyhän Nikolauksen satamaan.

KAHDESKOLMATTA LUKU. Pähkinälinnaa vastaan tehty retki. Siv. 360—380.

Påhkinälinnan puolelta tulleet viholliset ryöstävät Suomen eteläranniikolla (1581 ja 1582). — Kuningas suunnittelee retkeä. —

Arvi Tawast vie sotaväkeä Nevajoen suulle. — Pähkinälinnan luo saavutaan syyskuun 11 p. 1582. — Juusten tuo Käkisalmen laivaston Nevajoen niskalle. — Piirityksjoukon suuruus. — Onnistumattomat ryntäykset. — Pontus de la Gardie saapuu leiriin vasta lokakuun 15 p. — Puute ruokavaroista. — Marraskuun 7 p. luovutaan piirityksestä. — Kuningas käskee Arvi Stålarmin ja Arvi Tawastin rakentaa puulinnakkeen Pähkinälinnan läheisyyteen.

KOLMASKOLMATTA LUKU. Rauhantekoa koskevat neuvoittelut. Siv. 381—409.

Sekä Ruotsissa että Venäjällä kaivataan rauhaa. — Pontus ja Novgorodin päälliköt keskustelevat aselevosta. — Juhani kuningas määrää asiamiehet neuvoitteluun. — Valmistava kokous Tuutarinmäellä (maaliskuussa 1583). — Pliussajoen suulla (toukokuun alkupuolella 1583) pidetyssä kokouksessa lykätään rauhanasian käsittely kaksi kuukautta eteenpäin. — Toisessa Pliussajoen kokouksessa tehdään elokuun 10 p. 1583 kolmivuotinen välirauha. — Vankeja vaihdetaan. — Iivana IV:n kuolema. — Uusi rauhanneuvoittelu päätetään panna toimeen. — Lokakuun 31 p. 1585 ryhdytään kokousta pitämään. — Pontus de la Gardien tapaturmainen kuolema. — Pontuksesta kertovat kansantarut. — Pliussajoen suulla päätetään joulukuun 19 p. 1585 tehdä nelivuotinen välirauha. — Vuonna 1586 keskustellaan vielä pysyväisestä rauhasta, vaikka turhaan. — Sotavankien kohtalo. — Hallitsijain kirjevaihto vuonna 1589. — Lokakuun alkupuolella 1589 ja tammikuun 10 p. 1590 pidetyt neuvoittelut.

NELJÄSKOLMATTA LUKU. Välirauhan aika. Siv. 410—449.

Suomen taloudellisissa oloissa ei tapahtunut sanottavaa muutosta. — Nälkävuodet 1587 ja 1588. — Autiotaloihin koetetaan hankkia asujamia. — Ruunu maksaa velkojaan kauppiaille. — Sotaväen palkkoja ei voida suorittaa ajoissa. — Sotaväki pannaan muutamia kertoja liikkeelle, kun pelätään venäläisten hyökkäävän maahan. — Krimin tataarien kanssa tehty liitto. — Bathorin viimeiset valloitushankkeet. — Sigismund kuningas Puolassa. — Ruotsin ja Puolan hallitsijat kohtaavat toisensa Tallinnassa. — Ruotsin sotaväen tyytymättömyys. — Juhani III vainoo ylimyksiä.

VIIDESKOLMATTA LUKU. Taistelut Savon puolella. Siv. 450—477.

Savon itäraja. — Savonlinnan varusväki. — Linnan päälliköt. — Taistelut v. 1572 ja 1573. — Savolaisten vv. 1577, 1578 ja helmi-

kuussa 1579 toimeenpanemat hävitysretket. — Käkisalmen päällikkö ehdoittaa aselepoa v. 1578. — Karjalaiset ryöstävät kesällä 1579 Kuopion tienoilla. — Flemingin kostoretki syksyllä 1579. — Savon talonpoikia Ruotsin sotaväen mukana. — Savon lippukunnat perustetaan. — Rukovaaran luo tehty retki (1581). — Venäjän karjalaisten hyökkäykset välirauhan aikana. — Vartiotoimi rajalla. — Linnaleiri rasituksena. — Muita rasituksia. — Autiotalot. — Siirtolaisuus.

KUUDESKOLMATTA LUKU. Taistelut Pohjan perillä. Siv. 478—493.

Pohjalaiset ja Venäjän karjalaiset ammoisista ajoista kosketuksissa keskenään. — Vainon luonne. — Vartioiminen rajalla. — Taistelujen alku. — Karjalaiset ryöstävät Oulun Erämaassa v. 1574 ja 1575. — Aselepo 1575—1577. — Oulun Erämaan itäiset kylät poltetaan uudestaan v. 1578. — Venäjän Karjalaan vuonna 1579 tehty hävitysretki. — Karjalaiset Iissä ja Ylikiimingissä v. 1579. — Garpin retki Vienan Kemiin v. 1580. — Vuosien 1580 ja 1585 välillä tuhotaan Oulun Erämaan asutus lopullisesti. — Karjalaiset ryöstävät Limingan ja Saloisten takamailla vuosien 1586 ja 1589 välillä. — Pohjanmaan varoja lähetetään muualle. — Ruotsalaisilla herroilla läänityksiä Pohjanmaalla.

SEITSEMÄSKOLMATTA LUKU. Olot Käkisalmen linnassa. Siv. 494—530.

Isännät. — Palvelusväki. — Kalustoluettelo. — Linnan varat riittämättömät. — Apua Suomesta. — Nälänhätä. — Rakennustyöt. — Varusväki. — Sotamiehiä jalokivien etsinnässä. — Ratsuväki. — Tykistö. — Laivasto.

KAHDEKSASKOLMATTA LUKU. Pikkusota Laatokan tienoilla. Siv. 531—555.

Käkisalmelaisten retki Salmin pitäjään. — Rogosin. — Retki Aunuksen Sermakseen. — Venäläiset Käkisalmen edustalla kesäkuussa 1581. — Gorbov Käkisalmen satamassa elokuun 10 p. 1581. — Viholliset polttavat osan linnoituksia marraskuussa 1581. — Maaseudun hävitys v. 1582. — Rauhallisemmat olot v. 1583—1587. — Vakoojat. — Apujoukkoja lähetetään Savoon. — Venäläisten hyökkäys Käkisalmen läänin pohjoisosiin v. 1587. — Henrikki Melkkerinpoika lähetetään niitä vastaan. — Sudokov Aunuksessa v. 1588. —

Kirjevaihto suomalaisten ja venäläisten päälliköiden kesken. — Vihollisten partiojoukkoja Käkisalmen läänissä, Savossa ja Pohjanmaalla v. 1588. — Venäläisiä sissejä Ilomantsin rajalla v. 1589.

YHDEKSÄSKOLMATTA LUKU. Käkisalmen lääni. Siv. 556—573.

Läänin itäpuolella oli alue, jonka asukkaat sanoivat olleensa aina itsenäisiä. — Ruotsin hallitus ei ollut selvillä läänin itäisestä rajasta. — Mitä kuningas ajatteli siitä. — Seitsemän pitäjää. — Paljon talonpoikia muuttaa Venäjälle. — Talot autioina. — Maakuntahallinto. — Veroitus.

KOLMASKYMMENES LUKU. Narva ja Inkerissä valloitetut linnat. Siv. 574—611.

Narva. — Päälliköt. — Kauppa. — Puute. — Varusväki. — Linnoitustyö. — Elämä täynnä levottomuutta. — Hälyttäviä uutisia Venäjältä. — Puolalaiset Inkerissä.

Iivananlinna. — Sotaväki. — Puute. — Päälliköt.

Kuprio. — Rakennushankkeet. — Päälliköt. — Sotaväki. — Sissit. — Rajariidat.

Jaama. — Kysymys linnan hajoittamisesta. — Päälliköt. — Sissit ja rajakahakat.

Viron pienet linnat.

Inkerin ja Viron talonpojat. — Ruotsin kuninkaat koettavat lieventää maaorjuutta Virossa. — Asuttujen talojen ja autiotalojen luku. — Ankara veroitus. — Kansan tyytymättömyys. — Linnaleiri rasituksena niinkuin Suomessa. — Katovuodet välirauhan lopulla.

YHDESNELJÄTTÄ LUKU. Sotajoukko ja laivasto. Siv. 612—650.

Ruotsin sotavoiman suuruus. — Suomen sotaväki. — Ulkomainen palkkaväki. — Viron väki. — Tykkiväki.

Maa-armeijan jako ja päällikkökunta.

Pestaus ja pakkokirjoitus. — Kymmenmiehet eli savusotilaat. — Yleinen väennosto.

Teppoisen joukko ja vakoojat.

Laivasto. — Meriväki. — Sen päälliköt. — Laivojen rakentaminen.

Linnaleiri. — Maasotaväen linnaleiri. — Laivaväen linnaleiri. — Sotaväen väkivaltaisuus. — Talonpoikain valitukset. — Tutkimuksia valitusten johdosta. — Pohjalaisten tyytymättömyys. — Rahvaan vastarinta. — Rettelöitä Ahvenanmaalla.

Palkkaus. — Vuosipalkka ja kuukausipalkka. — Muukalaisen väen palkka paljoa isompi kuin kotimaisen.

Kuri. Ruotsalaisen väen huono kuri. — Suomalaisissa myös kurittomuutta.

Aseet. — Tuliaseet. — Talkapyssyt. — Teräaseet. — Seuraukset rautasuojusten häviämisestä. — Tykit. — Ruutimylly ja salpietarikeittimöt. — Suomen päälinnojen asevarat.

KAHDESNELJÄTTÄ LUKU. Suomen linnojen vahvistaminen. Siv. 651—667.

Viipurin linna. — Jaakoppi Stendel. — Kaupungin reunoihin tehdään syrjälinnoituksia (sträckvärn) ja puuvarusteita (bålverk). — Kaupungin itäsyrjään liitetään laaja sarvivarustus, jota nimitetään Uudeksi linnoitukseksi. — Siikaniemen linnake. — Pasteejit ja ympyrätornit. — Pietari Hertig. — Päivätöiden luku.

Savonlinna. — Neljä pyöreää muuritornia. — Heikkoja muureja vahvistetaan puusuojakkeilla (skansar). — Näitä ei kuitenkaan sitten pidetä tarkoituksenmukaisina, jonka tähden ne taas hajoitetaan. — Muureja korjataan.

Turun linna. — Uutta ympyrätornia rakennetaan ja muitakin muuraustöitä suoritetaan Juhani kuninkaan hallituksen alkuaikoina. — Vuodesta 1578 työt tarkoittavat pääasiallisesti asuinhuoneustojen valmistamista. — Vuonna 1584 tehdään erään portin päälle uusi torni.

Hämeenlinna. — Erään ympyrätornin rakentamista jatketaan. — Vuonna 1577 tehdään linnan itäsyrjään uusi törmäke, vuonna 1579 linnan pohjoispäähän uusi muuri ja vuonna 1580 portin eteen puusuojake. — Sen jälkeen rakennustyöt kokonaan seisahtuvat Hämeenlinnassa.

KOLMASNELJÄTTÄ LUKU. Venäjän pajareja Juhani III:n palveluksessa. Siv. 668—688.

Juhani kuninkaan palveluksessa oli noin 40 Venäjältä tullutta pakolaista. — Heille annetaan läänityksiä. — Myöhemmin useat heistä joutuvat kuninkaan epäluulojen alaisiksi. — Ovtsin. — Shemjakin. — Bjelski. — Lugvenovit. — Semenski. — Saburov. — Suomeen

sijoitetut pajarit. — Virossa ja Inkerissä asuvat pajarit (Andomski, Rosladinit y. m.).

NELJÄSNELJÄTTÄ LUKU. Silmäys muutamiin sisäoloihin. Siv. 689—754.

Ruununvarain hoito. — Yleinen epäjärjestys. — Suomi saa oman kamreerin ja oman tavarahuoneen. — Maamme varoja viedään Viroon. — Laskut ruunun tuloista ja menoista.

Monenlaisia keinoja varojen hankkimiseksi. — Ruununtaloja lunastetaan perinnöllisiksi. — Läänityksiä peruutetaan. — Peruutus Virossa.

Talonpoikain rasitukset. — Ylimääräiset verot. — Kestitsemis- ja kyyditsemisvelvollisuus. — Voutien ja muiden viranomaisten sorto. — Talonpoikain valitukset. — Tutkimukset ja rangaistukset. — Pappien ja aatelisten väkivaltaisuus.

Aateliston olot. — Sotapalvelus. — Suomen aatelismiehet ruotsalaisten rinnalla. — Etuoikeudet. — Verotalojen yhdistäminen rälssiin. — Aatelisten varallisuus. — Tavat. — Useiden yksityisten aatelismiesten lujamielisyys. — Uusia aatelissukuja.

Kaupunkien porvarit. — Suomessa kahdeksan kaupunkia. — Niiden asukasluku.

Elinkeinot ja kansan taloudelliset olot. — Kauppa. — Raha. — Maakauppa kielletty. — Määrähinnat tärkeimmille tavaroille. — Turkisten kauppaa koskevat säädökset. — Mistä merentakaiset tavarat tuotiin. — Tärkeimmät tuonti- ja vientitavarat. — Venäjän kauppa. — Kulkuneuvot. — Maanviljelys ja muut elinkeinot. — Autiotalojen luku. — Maastamuutot. — Väkiluku. — Ruttotaudit.

Sivistysolot. — Koulut. — Kirjallisuus. — Liturgista riitaa ei ollut Suomessa. — Sota painoi leimansa sisäisiinkin oloihin.

Henkilönimien luettelo. Siv. 755—782.

Oikaisuja. Siv. 783—785.

Lyhennyksiä.

Kts. luetaan:		Katsottava.
L. c.	»	Loco citato.
R. A.	»	Ruotsin valtioarkisto.
S. A.	»	Suomen valtioarkisto.
V. R.	»	Valtakunnan registratuuri.
Vrt.	»	Verrattava.

Johdatus.

Muutamia vuosikymmeniä ennen kuin Kustaa Vaasa irroitti Ruotsin Kalmarin unionista, oli Venäjä vapautunut mongolien ikeestä, jota sen oli täytynyt kantaa kolmatta sataa vuotta. Uudistetun Venäjän ensimmäinen hallitsija, Moskovan suuriruhtinas Iivana III (1462—1505), yhdisti valtansa alle useimmat niistä ruhtinaskunnista, joihin Venäjä edellisinä aikoina oli ollut jakautuneena. Sen kautta, että hän teki lopun Novgorodinkin itsenäisyydestä, tuli Moskovan valtakunta Ruotsin rajanaapuriksi idässä.

Pähkinäsaaren rauhanteossa (1323) oli koillinen osa nykyistä Suomea määrätty kuuluvaksi Novgorodille, mutta seuraavina vuosisatoina valtakuntain välinen raja oli, kuten tiedämme, suomalaisen uudisasutuksen kautta siirtymistään siirtynyt itään päin. Juhani III:n noustessa valtaistuimelle (1568 se kulki Rajajoesta Vuoksen poikki ja Räisälän länsipuolitse Puruveteen ja Oriveteen, josta se jatkui pohjoiseen jokseenkin Savon ja Karjalan nykyistä rajaa pitkin. Pohjan perillä se oli aivan epätietoinen.

Rajan epävarmuus oli monasti antanut aihetta riitoihin asukasten, joskus hallitustenkin kesken. Iivana III:n pojanpoika ja toinen seuraaja Iivana IV ryhtyi rajariitojen johdosta sotaan Kustaa Vaasaa vastaan. Tällä sodalla, joka päättyi vuonna 1557, Moskovan suurruhtinas ei kuitenkaan voittanut mitään aluelisäystä. Kun hän sittemmin Juhani III:n aikana uudisti taistelun Ruotsin kanssa, niin sodan syynä eivät enää olleet suomenpuoleiset raja-asiat, vaan vainon synnytti kysymys Itämeren maakuntain omistamisesta.

Viron-, Liivin- ja Kuurinmaa olivat siihen aikaan eri valtiona, jota nimitettiin Liivin vallaksi. Tämä valtakunta, jota Saksan ritaristo oli hallinnut neljättäsataa vuotta, oli keskiajan voimien synnyttämä, ja sen yhteiskunnalliset olot olivat, perustautuen läänityslaitokseen sekä maakansan orjuuteen, muodostuneet periaatteiden mukaan, jotka kolmannellatoista vuosisadalla vallitsivat Euroopassa. Sen rakennus oli siten jo alusta pitäen sangen hatara. Ritarikunta, piispat ja kaupungit olivat eri valtioita valtiossa, joiden välillä keskinäinen viha ja kateus usein synnytti riitoja ja sotiakin. Ritarien päällikön käskyjä toteltiin ainoastaan siinä määrin, kuin ne olivat kullekin edullisia tai hän asevoimalla saattoi pakoittaa niiden noudattamiseen. Sorretut talonpojat eivät pitäneet väliä valtakunnan menestyksestä. On yleisesti tunnettu asia, kuinka sanomattoman kurja maan alkuperäisen väestön (virolaisten, liiviläisten ja lättiläisten) tila oli saksalaisten kovan herruuden alla. Muun eripuraisuuden lisäksi tuli uskonnollinenkin hajaannus, sen jälkeen kuin Lutherin oppi oli levinnyt Suomenlahden eteläpuolelle.

Saksan ritarien vanha, ahdashenkinen valtio sairasti siten kuudennellatoista vuosisadalla kovaa riutumustautia; sen loppua saatettiin varmaan odottaa, ja naapurivallat koettivat saada itselleen ajoissa vakuutetuksi niin suuren osan perinnöstä kuin vain mahdollista oli. Venäjä ja Ruotsi eivät nimittäin olleet ainoat, jotka täällä vaanivat saalista; Puolan kuningas katsoi Itämeren maakuntien erittäin sopivan Liettuan yhteyteen, ja Tanskassa oli taas muisto herännyt siitä herruudesta, joka tällä valtakunnalla ennen oli ollut Virossa. — Kysymys Liivinmaan kohtalosta oli sitten pitkät ajat pohjoisten valtakuntain politiikan päämääräjänä, ja siihen liittyi vähän myöhemmin kysymys koko Itämeren yliherruudesta (Dominium maris Baltici).

Iivani IV Vasilinpoika pani Liivinmaalla taistelut alkuun. Tämä verinen hirmuvaltias, joka historiassa on saanut Julman Iivanan nimen, oli laajanäköinen valtiomies. Ollen äärettömän kunnian- ja vallanhimoinen hän tahtoi suurentaa Moskovan valtakuntaa ja kääntyi siinä tarkoituksessa ensin itää kohden. Mongolien vallan raunioille oli siellä noussut muutamia

tataarilaisia valtioita, joista Kasanin, Astrahanin ja Krimin kaanikunnat olivat huomattavimmat. Näistä tuli nyt kaksi ensinmainittua voittomaina liitetyksi Venäjän yhteyteen. Mutta sotaisten Krimin tataarien itsenäisyyttä vastaan Iivana ei uskaltanut tehdä yritystä; ne antoivat päin vastoin hänelle kohta paljon huolta hävitysretkillänsä. Kuitenkin oli nyt koko itäinen Venäjä Uralivuoriin saakka yhdistetty tsaarin [1] valtakuntaan.

Venäjän kansat olivat siihen aikaan varsin alhaisella sivistyskannalla. Valtakunnan edistymiselle ja vaurastumiselle oli välttämätön ehto, että se kaupankäynnin ja muun keskuusliikkeen kautta pääsi Länsi-Euroopan yhteyteen. Iivana IV tajusi tämän selvästi, ja sen johdosta hän tahtoi saada haltuunsa Itämeren rantamaita. Niillä pyrinnöillään hän oli Pietari Suuren edelläkävijä.

Liivin hallitusmiehet antoivat hänelle useitakin syitä sodan aloittamiseen. Kun hän vuoden 1558 alussa lähetti sotajoukkonsa Itämeren maakuntiin, niin ei täällä osattu eikä tahdottu yksissä neuvoin ryhtyä vastarintaan. Venäläiset valloittivat samana vuonna Narvan, Tarton sekä useita pienempiä linnoja. Liivin valtiain oli pakko etsiä apua ulkomailta. He kääntyivät Suomenkin herttuan puoleen, mutta vanha, varovainen Kustaa kuningas ei sallinut Juhanin puuttua Viron mutkallisiin asioihin. Silloin ei ritarikunnan maamestarilla eikä Riian arkkipiispalla ollut muuta neuvoa kuin heidän maidensa asettaminen Puolan suojeluksen alaisiksi (1559); pian täytyi heidän myös ottaa puolalaista varusväkeä useihin Liivin- ja Kuurinmaan linnoihin. Mutta Saarenmaan piispa möi hiippakuntansa Tanskan kuninkaalle Frederik II:lle lähtien itse Saksaan. Kuningas asetti avonaiselle piispansijalle veljensä Maunu herttuan, joka huhtikuussa 1560 tuli Saarenmaahan. Tällä aikaa tsaarin aseet tunkivat yhä syvemmälle ritarivaltioon, ja turhaan odotettiin Puolalta suojelusta. Vahva ja tärkeä Viljannin linna, joka oli turvannut Riian ja eteläisten maakuntain yh-

[1] Tässä mainittakoon, että Iivana IV oli jo kruunajaisissaan ottanut tsaarin arvonimen. Hän oli siten Moskovan suurruhtinaista ensimmäinen, joka käytti tätä nimeä virallisesti.

teyden, joutui venäläisten haltuun elokuussa 1560. Tallinnan kaupunki, joka ei tahtonut tulla katolisen Puolan enemmän kuin Venäjänkään alamaisuuteen, päätti silloin pyytää apua Kustaa Vaasalta. Kun kaupungin lähetyskunta saapui Tukholmaan, oli vanha kuningas jo kuollut, mutta hänen seuraajansa, uskalias ja vallanhimoinen Eerikki XIV, ei epäillyt ryhtyä kilvoittelemaan Itämeren tuolla puolen toisten hallitsijain kanssa ja syöksi sen kautta valtakuntansa pitkiin sotiin. Hän lähetti suomalaisen Klaus Kristerinpoika Hornin asiamieheksensä Tallinnaan. Kaupunkilaiset sekä likeinen maa-aatelisto suostuivat kohta antautumaan Ruotsin alle ja vannoivat (kesäkuun alussa 1561) Eerikille uskollisuuden valan. Maamestari Gotthard Ketlerin oli vihdoin pakko jättää koko Liivinmaa Puolan haltuun; Kuurinmaan hän sai itse pitää perinnöllisenä herttuakuntana Puolan kuninkaan lääniherruuden alla, ja siellä hänen sukunsa sitten hallitsi vuoteen 1737 saakka. Näin Saksan ritarien valtakunta lakkasi olemasta. Sen maat olivat nyt palstoitettuina neljän hallitsijan kesken. Tsaari omisti Tarton kihlakunnan ja Viron itäisimmän osan; Tallinnan kaupunki ja sitä ympäröivä maakunta olivat Ruotsin kuninkaalla; Maunu herttua hallitsi veljensä vasallina Saarenmaan ja Kuurinmaan hiippakuntia, joista edelliseen myös kuului Lännenmaa [1]. Muu alue jäi Puolan hallitsijalle, koska Ketlerkin, kuten jo mainittiin, oli hänen yliherruutensa alaisena. Kun ei näistä valtiaista yksikään tyytynyt osaansa, vaan kaikki tahtoivat enentää voittomaitaan toisten vahingolla, oli sota välttämätön. Venäjän ja Ruotsin välillä se vielä lykkäytyi sen kautta, että molempain nyt oli kääntyminen Puolaa vastaan. Juhani herttuan sekaantumisesta näihin asioihin — saadakseen muutamia Viron linnoja haltuunsa hän antoi suurehkon rahasumman ainaksi Puolan kuninkaalle Sigismund II Aukustille, jonka sisaren Katariina Jagellottaren hän otti puolisoksensa — oli

[1] Viro on ammoisista ajoista ollut jaettuna neljään maakuntaan. Virumaa on näistä itäisin ja Lännenmaa läntisin. Näiden välissä sijaitsevat Harjumaa Suomenlahden rannalla ja Järvamaa etelässä. Tallinna on Harjumaassa.

hänelle, kuten tiedämme, seurauksena Suomen herttuakunnan menettäminen (1563) sekä nelivuotinen vankeus.

Tällä välin Sigismund Aukusti oli koettanut vetää Tanskaa liittoon ruotsalaisia vastaan. Vanha kansallisviha, vastakkaiset hankkeet Viron puolella sekä moniaat muut riidan aiheet synnyttivätkin (1563) Tanskan ja Ruotsin välillä seitsenvuotisen sodan, johon myös lybekkiläiset edellisen liittolaisina ottivat osaa. Nämät olivat vihoissansa Eerikki kuninkaalle sen tähden, että hän syistä, jotka tuonnempana tulevat esitetyiksi, oli kieltänyt merenkulun Narvaan ja otattanut Lybekin täällä käyneitä laivoja kiinni.

Vuoden 1568 vallankumous, jonka kautta Eerikki XIV joutui veljiensä vangiksi ja Juhani III nousi hallitusistuimelle, antoi Ruotsin politiikalle toisen suunnan. Puolaa vastaan käyty sota taukosi itsestänsä. Riitaiset valtioedut tekivät kuitenkin nyt Juhanin ja hänen lankonsa ystävyyden kylmemmäksi. — Tanskan sota päättyi vuonna 1570 Stettinissä tehdyllä rauhalla. Silloin määrättiin muun muassa, että Ruotsin oli maksettava 150,000 taleria tanskalaisten valloittaman Elfsborgin linnan [1] lunastukseksi ja että tanskalaisilta otetut sotahaahdet olivat korvauksetta annettavat takaisin. Liivinmaahan nähden tunnustettiin Saksan keisarin yliherruus ja päätettiin, että Ruotsin tuli seuraavana vuonna pidettäväässä kokouksessa luovuttaa Virossa tekemänsä valloitukset hänelle. Keisarin oli niistä läänitettävä entiset tanskalaiset alueet Frederik II:lle, jolla ei kuitenkaan ollut oikeutta jättää niitä Maunu herttuan haltuun. Ne ruotsalaiset alueet, jotka eivät Virossa tulleet annettaviksi Tanskalle, oli Juhani III saava läänitykseksi keisarilta, eikä jälkimmäisellä ollut oikeutta peruuttaa tätä läänitystä suorittamatta maksua niistä kustannuksista, jotka Viron puolustaminen oli tuottanut Ruotsille [2]. — Lybekillekin Ruotsin täytyi tehdä muutamia myönnytyksiä. [3]

[1] Elfsborgin linna oli Götajoen suulla, kolme kilometriä lounaaseen päin nykyisestä Göteborgin kaupungista.

[2] O. S. Rydberg, Sveriges Traktater, IV.

[3] Niistä tulee tuonnempana puhetta.

Juhani III ei sitten noudattanut mainituista määräyksistä muita kuin sitä, joka koski Elfsborgin lunnaita. Neuvottelukokouksesta, joka olisi ollut pidettävä vuonna 1571, ei tullut mitään, ja Juhani ilmoitti keisarille, että hän ei aikonut luopua Virosta, ennen kuin hän siitä oli saanut täyden korvauksen. Tätä korvausta keisari ei voinut suorittaa. Muutkin olosuhteet vaikuttivat silloin sen, että Juhani kuningas jäi pitämään kaikki virolaiset alueensa.

Tammikuussa vuonna 1571 Ruotsin säädyt suostuivat antamaan ison ylimääräisen veron Elfsborgin lunnaiksi [1], ja sittemminkin otettiin kansalta apumaksuja samaa tarkoitusta varten [2]. Nämät lisäverot tulivat sangen rasittaviksi sen kautta, että Venäjän sota alkoi samaan aikaan ahmia kansan viimeisiäkin varoja. Vasta vuonna 1578 saatiin Tanskan rahavaatimukset lopullisesti tyydytetyiksi.

Idästä uhkaavat vaarat olivat pakoittaneet Juhani III:n lopettamaan Tanskan sodan epäedullisilla rauhanehdoilla. Venäjän ja Ruotsin välit muuttuivat nimittäin kokonansa sen jäl-

---

[1] Papit ja talonpojat lupasivat silloin maksaa kymmenenneksen irtaimistostansa, nimittäin kullasta, hopeasta, rahoista, vaskesta, tinasta ja messingistä sekä (arvion mukaan) viljasta ja karjasta. Aateliston vuokramiehet näyttävät saaneen suorittaa tätä lisäveroa samalla tavoin kuin muut talonpojat. Kaupunkien porvarien oli annettava kahdestoista osa kauppatavaroistaan ja irtaimistostansa sekä lisäksi yhden vuoden vuokra taloistansa. — Svenska riksdagsakter, II, 405 ja seur. — Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, I, 325. — Mainituista määräyksistä saatiin kuitenkin asianhaarain vaatiessa vähän poiketa eri paikkakunnilla.

[2] Vuosina 1572 ja 1573 Juhani III sääsi, että kansalta oli Elfsborgin hinnan maksamista varten ostettava ruunulle hopeata silloin käyvällä, ala-arvoisella rahalla määrätyn taksan mukaan. — V. R. Valtuus keskustella talonpoikain kanssa kaikissa maakunnissa ostohopeaverosta, joulukuun 14 p. 1572. Kuninkaan asiamiehille samana päivänä lähetetty kirje, jossa määrättiin, että ostohopeata oli vaadittava myöskin aatelisilta, papeilta ja kaupunkien asukkailta. Kts. myös kirjeitä joulukuun 31 p. 1572 ja tammikuun 5 p. 1573 kaupunkien ja pappien suoritettavasta ostohopeaverosta. Viimemainitun kirjeen mukaan oli m. m. Tukholmasta annettava 1000, Kalmarista, 200, Turusta 600, Porista 25, Raumalta ja Ulvilasta 30 naulaa hopeata.

keen kuin Eerikki XIV oli menettänyt kruununsa. Hän oli kaikilla neuvoin koettanut säilyttää rauhaa Iivana IV:n kanssa, ja heidän kesken oli joten kuten sovittu, mitä linnoja ruotsalaiset Venäjän estämättä saivat valloittaa Itämeren maakunnissa.[1] Mutta tsaarilla oli yhä halu saada koko Liivinmaa haltuunsa, ja Ruotsissa tapahtunut hallitsijamuutos näytti hyvin soveltuvan hänen aikeisiinsa. Juhania kohtaan hän kantoi yksityistä vihaa jo niistä ajoista, jolloin molemmat olivat kosineet Katariina Jagellotarta ja hänen oli täytynyt väistyä syrjään. Ei mikään enää voinut pidättää häntä rauhaa rikkomasta. Sen tähden alkaa kohta Juhani kuninkaalle sota, joka oli täyttävä suurimman osan hänen hallitusajastansa ja joka vielä kesti muutamia vuosia hänen kuoltuansakin.

Eräs oudoksuttava seikka kiihoitti siihen aikaan molempain hallitsijain keskinäistä vihaa. Iivana IV oli Juhanin vankeuden aikana pyytänyt Eerikki kuninkaalta saada Katariina Jagellotarta haltuunsa, ja Eerikki oli konnamaisesti suostunut tähän säilyttääksensä tsaarin ystävyyden. Mutta kun venäläinen lähetyskunta, jonka esimiehenä oli Ivan Mihailovitsh Vorontsov, vuonna 1568 tuli Ruotsiin ruhtinatarta noutamaan, oli Eerikin mahdotoin täyttää luonnotonta lupaustansa, sillä Juhani ja hänen puolisonsa olivat silloin jo päässeet vapauteen. Tsaarin valtuutetut oleskelivat Tukholmassa vielä vallankumouksen aikana. Heidän asiansa oli täällä herättänyt semmoisen suuttumuksen, että rahvas kaupungin joutuessa herttuain valtaan ryösti heidän omaisuutensa ja ainoastaan Kaarle herttuan väliintulo pelasti heidän henkensä. Paluumatkalla otettiin lähettiläät Juhani kuninkaan käskystä kiinni Turussa. Heitä pidätettiin täällä vielä kahdeksan kuukautta.[2]

[1] Eerikki kuninkaan lähettiläille ilmoitettiin vuonna 1567 Moskovassa, että Ruotsi saattoi tsaarin sekaantumatta asiaan ottaa haltuunsa jo voittamiensa alueiden lisäksi viisi linnaa Liivinmaalla sekä muutamia linnoja Kuurinmaalla. Historisk tidskrift, VII, 338.

[2] Lähettiläiden seurasta oli 28 miestä kuusikolmatta viikkoa sijoitettuna Rauman kylään. Toisia näyttää majailleen Porissa. S. A. N:o 1133.

Juhani III ei kuitenkaan olisi mielellänsä tahtonut sotaa. Kohta hallitukseen päästyänsä hän (lokakuun 6 p. 1568) ilmoitti tästä sekä Eerikki kuninkaan vangitsemisesta Iivana IV:lle. Tsaarin lähetys, jolla tarkoitettiin vaimon eroittamista aviosta, äidin lapsesta, oli hänelle, lausui Juhani kirjeessään, tosin erittäin vastenmielinen, mutta hän luuli pikemmin Eerikin tarjonneen, kuin tsaarin pyytäneen moista. Sen tähden hän oli vielä taipuvainen rauhaan. Lopuksi Juhani lupasi lähettää täysivaltaiset asiamiehensä rajalle, kohta kuin tsaarilta tulisi vastaus, josta nähtäisiin hänenkin tahtovan säilyttää rauha, sekä pyysi että tsaari samalla tavoin toimittaisi rajalle lähettiläänsä.[1]

Venäjän airutkunnan solvaiseminen täytti Iivanan sydämen katkeruudella. Kuitenkin hän vielä teeskenteli ystävyyttä saadakseen lähettiläänsä takaisin Suomesta. Hän vastasi (helmikuussa 1569) Juhanille luulleensa Katariina ruhtinatarta leskeksi ja lapsettomaksi sekä tahtoneensa vain toimittaa hänet Puolan kuninkaan luo. Mitä Juhanin ehdoitukseen tuli, että molempain valtain asiamiehet kokoontuisivat rajalle, niin Iivana IV ei suostunut siihen, vaan vaati, että Ruotsin lähettiläiden oli saavuttava Venäjälle.[2]

Juhani kuningas laski silloin Venäjän airuet palaamaan kotiin. Turun linnan päällikkö Lauri Mikonpoika sai käskyn laittaa heidät matkalle. Samalla kuningas, joka ei vielä huomannut Iivana IV:n todellisia tarkoituksia, päätti lähettää omat asiamiehensä Iivanan luo. Ruotsin lähetyskuntaan valittiin ensin entinen amiraali Söderbyn Pietari Bagge, Tiusterbyn Tönne Olavinpoika Wildeman[3], saksalainen sihteeri Mathias Schubert[4]

[1] V. R. 1568, Pars tertia.

[2] H. Hjärne, Ur brefvexlingen emellan konung Johan III och tsar Ivan Vasiljevitj. (C. Silfverstolpe, Historiskt bibliotek, VII. 535—538.

[3] Tönne Olavinpoika Wildeman, Tjusterbyn haltija, oli jo vuonna 1545 ollut Wiipurin linnan isännyydessä ja vuonna 1555 sotaväen muonitusmestarina. Eerikki XIV:n aikana tavataan hänet voutina Hämeenlinnassa (1567—1569). Venäjällä hän oli vuonna 1566 ensi kerran käynyt Hannu Laurinpojan lähetyskunnassa. Hän kuoli vuonna 1584. Lagus Finska adelns gods och ätter, 422. — J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 512.

[4] Mathias Schubert oli ollut Eerikki kuninkaankin palveluksessa.

ja venäjänkielen tulkki Engelbrekt Niilonpoika. Mutta kun Bagge jostakin syystä silloin ei päässyt lähtemään matkalle, määrättiin hänen sijallensa Turun piispa Paavali Juusten ja ruotsalainen aatelismies Bror Eerikinpoika. Viimemainittu jäi kuitenkin Turussa sairauden takia pois seurasta. Muut lähettiläät saapuivat syyskuun 7 p. 1569 Venäjän rajalle, jossa Pähkinälinnan päällikkö oli heitä vastassa. Lähetyskunnan kohtaloista on Juusten tehnyt kertomuksen, joka monella tavoin valaisee ajan tapoja ja Iivana tsaarin raakamaista luonnetta.[1]

Novgorodissa otettiin Ruotsin asiamiehet ensin ystävällisesti vastaan. Mutta kohta syntyi heidän ja Novgorodin maaherran Pietari Tanelinpoika Pronskin välillä erimielisyyttä sen johdosta, että hän vaati heitä ilmaisemaan asiaansa hänelle. Tämä vaatimus perustui siihen, että Ruotsin lähettiläät olivat ennen, sekä Kustaa Vaasan että Eerikki IV:n aikana, saaneet suorittaa tehtävänsä Novgorodin päällikön luona. Iivana IV katsoi nimittäin itsensä niin ylhäiseksi, että hänen ei sopinut olla mieskohtaisissa tekemisissä pienen Ruotsin asiamiesten kanssa. Ainoastaan sen lähetyskunnan, joka vuonna 1567 oli tullut Venäjälle neuvoittelemaan Katariina kuningattaren luovuttamisesta, oli tsaari ottanut puheilleen. Juhani III:n lähettiläät kieltäytyivät nyt kuitenkin keskustelemasta Pronskin kanssa sanoen, että heidän tuli ohjeidensa mukaan ajaa asiansa tsaarin itsensä luona. Silloin heitä ruvettiin kohtelemaan tavattomalla tylyydellä. Heille annettiin vähemmän ruokaa ja juomaa, heidän ei sallittu omalla rahallansakaan ostaa elatusaineita, ja vihdoin rakennettiin heidän asuntonsa ympärille paaluaita, jotta he eivät pääsisi etäämmälle liikkumaan. Kun lähettiläät olivat olleet tällä tavoin suljettuina kolmatta kuukautta, loppui heiltä vihdoin maltti. He

---

Klaus Tott ja han lähetettiin vuonna 1565 keskustelemaan Ruotsissa olevan saksalaisen ratsuväen kanssa sen palkasta. Jo vuonna 1567 Schubert oli mukana lähetyskunnassa, joka Ruotsista meni Venäjälle. Hänen maatalonsa, Sätila, oli Ruotsissa. F. Ödberg, Om Klaus Kurssell 22, — Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland 1564—1570, 32.

[1] Narratio Pauli Juusten, Episcopi Aboensis, de legatione sua Russica (H. G. Porthan, Opera selecta III, 383—419).

lupasivat tulla linnanpäällikön puheille, jos suurruhtinas oli valtuuttanut hänet keskusteluun. Vasta kuukautta myöhemmin he saivat mennä linnaan. Täällä Schubert alkoi esittää heidän asiaansa, mutta kun venäläiset huomasivat, ettei Novgorodin maaherraa erittäin mainittu tervehdyksessä, lykkäsivät he kohta lähettiläät pihalle. Linnan ulkopuolella solvaistiin näitä mitä törkeimmällä tavalla; heitä piestiin, heiltä ryöstettiin rahat ja kaikki kalleudet, ja sen jälkeen täytyi heidän sidottuina juosta ratsumiesten jäljessä majaansa, jossa vielä puolialastomina saivat seista läsnäolevain pilkkana. Kolme päivää sen jälkeen ilmoitettiin heille, että tsaari oli käskenyt tuoda heidät Moskovaan. Matkalla saattajat pitelivät heitä ikäänkuin pahantekijöitä eikä heidän tilansa tullut paljon paremmaksi Moskovassakaan, jonne saavuttiin tammikuun viimeisenä päivänä 1570. Viivyttyänsä siellä useita kuukausia oli heidän taas (syyskuussa 1570) muuttaminen, tällä kertaa Muromin kaupunkiin [1], jossa sitten saivat pysyä vankeudessa toista vuotta. Näinä aikoina Venäjällä liikkuva rutto tempasi seitsemäntoista miestä Juustenin seurasta, johon alkuansa oli kuulunut 57 henkeä. Lähettiläiden muutenkin hankala tila tuli vielä vaikeammaksi eripuraisuuden kautta, johon Mathias Schubert näyttää olleen syypää. Marraskuun 28 p. 1571 he vihdoin pääsivät lähtemään Muromista. Heidät kuljetettiin nyt Klin-nimiseen pieneen kaupunkiin [2]. Tänne saapui silloin tsaarikin, joka oli matkalla Moskovasta Novgorodiin. Eräs sihteeri ilmoitti heille, että heidän Novgorodissa osoittamansa kopeus sekä Venäjän airutkunnan solvaisu Ruotsissa oli syy, jonka tähden heitä oli kohdeltu kovuudella. Nyt suurruhtinas aikoi, sanoi sihteeri, asevoimalla autioittaa Suomea. Jos lähettiläät tahtoivat saada nämät vauriot vältetyiksi, oli heidän suostuminen sellaiseen sopimukseen, että Ruotsin kuningas maksaa 10,000 kultakolikkoa Venäjän asiamiesten vahingon korvaukseksi, lähettää tsaarin avuksi tarvittaessa 300 ratsumiestä, jättää Suomessa kenties löytyvät metallisuonet tsaarin

[1] Murom on Vladimirin läänissä, Okajoen länsirannalla, Moskovasta itään päin.

[2] Klin sijaitsee Moskovan ja Tverin keskivälillä, siis Moskovasta luoteeseen.

haltuun ja myöntää tälle nimityksen Ruotsin herra. Lähettiäät vastasivat tähän, ettei heillä ollut kuninkaaltansa valtuutta semmoisiin myönnytyksiin, mutta lupasivat samalla, että ne tavarat, jotka Tukholmassa oli ryöstetty tsaarin airuilta, korvattaisiin. Muutamia päiviä tämän keskustelun jälkeen vietiin heidät Iivana IV:n itsensä eteen kaupungin kadulla. Hän puhutteli heitä vaunuistansa, selittäen hänkin, mistä syystä he olivat Venäjällä joutuneet kovan kohtelun alaisiksi. Lopuksi hän uhkasi hyökätä Juhani III:n maihin, jollei tämä vielä samana talvena toimittaisi toisia lähettiläitä Venäjälle, ja käski Wildemanin lähteä ilmoittamaan tästä kuninkaalle. Wildeman riensi kohta matkalle; muut airutkunnan jäsenet seurasivat tsaarin sotajoukkoa Novgorodiin. Siellä Iivana IV kutsuttuaan heidät luoksensa haasteli heille samoja asioita kuin Klinissä, sanoen muun muassa, että he aivan kuin mielipuolet olivat tahtoneet muuttaa Venäjän ja Ruotsin välisissä keskusteluissa ammoisista ajoista noudatettua tapaa. Puheensa hän päätti sanoilla: »Palatkoon teidän kuninkaanne järkiinsä ja jättäköön meille Liivinmaan kokonansa, koska se on meille perintöoikeudella kuuluvaa aluetta. Jollei hän tahdo siitä luopua, niin tulee hän näkemään, kumpaisen miekka iskee kovemmin ja syvemmälle.» Puhuttelusta palattuansa Ruotsin asiamiehet vihdoinkin saivat lähteä kotimatkalle. Helmikuun 8 p. 1572 he saapuivat Viipuriin.[1]

Juustenin ja hänen seuralaistensa ollessa Venäjällä oli Juhani III muutamia kertoja kirjoittanut tsaarille.[2] Heinäkuun

[1] Paitse Juustenin kertomusta mainittakoon lähetyskuntaa koskevina lähteinä vielä: Mathias Schubertin saksankielinen valitusruno (E. Hildebrandin julkaisema ruotsalaisessa aikakauskirjassa Historisk Tidskrift 1888, 79 ja seur.); ja kirje N:o III Hjärnen painattamassa Juhanin ja Iivanan kirjevaihdossa (C. Silfverstolpe, Historiskt bibliotek, VII. 540).

[2] Iivana IV:n ja Juhani III:n kesken vuosien 1568 ja 1577 välillä vaihdettujen kirjeiden kopiat on kerätty isoon siteeseen (registratuuriin), jota säilytetään Ruotsin valtioarkiston Muscovitica-nimisessä kokoelmassa. Siteessä on 24 kirjettä Juhani kuninkaalta ja 28 tsaarilta. Tässä ei kuitenkaan ole tilaisuutta tarkemmin tehdä selkoa niiden sisällyksestä, niin mielenkiintoinen kuin se monessa suhteessa onkin. Hjärnen julkaisussa Ur brefvexlingen emellan Johan III och Ivan Vasilievitj tavataan 7 mainituista kirjeistä.

17 p. 1571 antamassaan kirjeessä hän oli muun muassa vaatinut, että hänen lähettiläänsä saisivat ajaa asiansa tsaarin itsensä luona. Hän sanoi Ruotsin valtuutettujen keskustelleen Novgorodin hallitsijan kanssa ainoastaan siihen aikaan, kuin tämä valtio vielä oli itsenäinen, ja huomautti, että hän ei ollut antanut mitään aihetta vihollisuuksiin. Ennen Mikonpäivää tuli tsaarin lopullisesti päättää, tahtoiko hän sotaa vai rauhaa. — Iivana IV:n lokakuussa (1571) antama vastaus sisälsi karkeita solvauksia. »Emme voi muuta», lausui hän, »kuin kummastella ja hymyillä nähdessämme kirjeestäsi, että tahdot sillä tavoin pöyhkeillä unhoittaen, miten isäsi oli kotoisin eräästä Smaalannin kylästä. Mitä siihen väitteeseesi tulee, että Ruotsin hallitsijat eivät ole keskustelleet Novgorodin maaherrain kanssa, niin sinun isäsi kirjoitti aina näille ja teki rauhan heidän kanssaan. Meidän on mahdoton muuttaa tätä tapaa. Venäjällä on ollut hallitsijoita kuudettasataa vuotta, mutta siitä ei ole pitkää aikaa kuin teidän kuningaskuntanne syntyi. Ennen kuin isäsi tuli hallitukseen, emme olleet kuulleet mitään Ruotsin valtakunnasta. Kirjoitat, että et ole sotaa aiheuttanut. Voiko suurempaa sodan syytä olla kuin sinun ajattelematon ylpeytesi? Sinähän olet lähettänyt sotaväkeä Liivinmaahan, joka vanhastansa on kuulunut meille, olet liittynyt vihollisiimme sekä lisäksi häväissyt lähettiläitämme. Asiamiehesi eivät pääse täältä takaisin, ennen kuin sieltä on saapunut toisia lähettiläitä lepyttämään meidän Majesteettimme suurvaltaisuuden vihaa. Nämät uudet lähettiläät saavat neuvoitella Suuren Novgorodin ja Ruotsin välillä tehtävästä rauhasta.»

Wildemanin mukana lähettämässään kirjeessä, joka oli annettu joulukuussa vuonna 7080 (1571) Tverin kaupungissa, Iivana IV lausui muun muassa: »Aiomme ryntäät alueillesi. Jos haluat välttää vihaamme, tulee sinun toimittaa luoksemme täysivaltaiset asiamiehesi. Kun sitten olemme heiltä kuulleet nöyrän pyyntösi, tahdomme armoittaa sinua ja antaa lähettiläidesi, sekä uusien että vanhain, lähteä takaisin.»[1] —

[1] Hjärne, l. c. 549 ja seur.

Pari tai kolme viikkoa myöhemmin (joulukuun 28 p. 1571) tsaari taas kirjoitti Juhani III:lle samoista asioista ilmoittaen saapuneensa Novgorodiin. Siellä ollessaan Iivana IV pani toisenkin kirjeen menemään Juhani kuninkaalle. Tässä kirjeessä, joka oli annettu loppiaisen jälkeisenä päivänä 1572 ja jonka Juusten toi Viipuriin [1], oli maltillisempi ja sovinnollisempi sävy kuin edellisissä. Siinä sanottiin muun muassa: »Tultuamme Novgorodiin aioimme rynnätä Ruotsin alueelle, ja etujoukkomme riensi sen tähden Pähkinälinnaan, josta se on mennyt rajan taakse. Mutta sen jälkeen kuin Turun piispa Paavali lähti täältä, ovat korkean neuvoskuntamme jäsenet sekä lapsemme rukoilleet, että emme laittaisi koko sotavoimaamme Ruotsiin surmaa levittämään, ja heidän pyyntönsä johdosta olemme päättäneet antaa aseidemme levätä helluntaipäivään asti, jotta voisit sitä ennen lähettää tänne täysivaltaiset asiamiehesi. Näiden mukana sinun on meille toimitettava 10,000 talaria sekä 200 sotilasta [2]. Sille etujoukolle, joka on mennyt Suomen puolelle rajaa, olemme antaneet palautumiskäskyn ja tahdomme nyt kieltää sotaväkeämme tekemästä vahinkoa Liivinmaalla ja Ruotsissa, kunnes sinun valtuutettusi ovat käyneet täällä. Sinulle ei siihen saakka myöskään ole luvallista jatkaa toimiasi Liivinmaalla.» [3]

Mainittuihin tsaarin kirjoituksiin Juhani III ei vastannut ennen kuin 31 p. heinäkuuta 1572. Silloin antamassaan kirjeessä hän huomautti, että hän heti hallitukseen tultuansa oli tarjonnut Iivanalle rauhaa ja ystävyyttä, että Iivana ei ollut pitänyt Juustenin lähetyskunnalle antamaansa suojeluslupausta ja että tsaari muutenkin oli menetellyt vilpillisesti. Samalla Juhani otti puheeksi Iivanan väitteen, että Vaasain suku oli kotoisin jostakin Smaalannin talonpoikaiskylästä. Kuninkaan kirjeestä huomaa, että tämä väite oli koskenut häneen kipeästi. Hän sanoi arvaavansa, että muiden muassa Maunu piispa, jonka tsaari oli tehnyt Poltsamaanlinnan »omenakuninkaaksi», oli

[1] Juusten lähti Novgorodista tammikuun 19 p.

[2] Vrt. siv. 10.

[3] R. A. Muscovitica.

kertonut semmoisia valheita. Iivana IV:n vaatimuksiin, että Juhani luovuttaisi hänelle Liivinmaalla olevat alueensa sekä lähettäisi hänelle lisäksi rahoja, sotamiehiä y. m., kuningas antoi jyrkästi kieltävän vastauksen, lisäten: »Emme myöskään pyydä sinulta rauhaa, vielä vähemmin armoa, jota anomme ainoastaan Jumalalta. Mutta jos sinä haluat sovintoa, niin tulee sinun lähettää valtuutettusi meidän luoksemme, jotta saisit tietää, millä ehdoilla me tahdomme rauhaan suostua. Sillä emme aio toimittaa asiamiehiämme maahan, jossa niitä on rääkätty vankeudella ja nälällä, vieläpä piestykin.»[1]

Ennen kuin tämä Juhani kuninkaan kirje oli ennättänyt perille, kirjoitti Iivana IV elokuun 11 päivänä (1572) kuninkaalle seuraavat kopeat sanat: »Annoimme lähettiläidesi tuoda sinulle armollisen käskymme, jonka mukaan saisit puhua korkealle Majesteetillemme ja rukouksillasi taivuttaa meitä. Määräsimme silloin, että (uudet) lähettiläästi helluntain aikaan esittäisivät meille Suuressa Novgorodissa nöyrät anomuksensa, ja olemme sen johdosta pidättäyneet hyökkäämästä sinun ruotsalaisiin maihisi sekä estäneet sodan kauhut. Meidän korkea M:mme saapui Novgorodiin viime helluntaiksi, siis Sinulle ilmoitettuun määräaikaan. Missä on nyt ymmärryksesi? Tähän saakka ei sinulta ole tullut mitään vastausta, eikä lähettiläistäsikään ole mitään kuulunut. Viipurin vouti Antti Niilonpoika on kuitenkin kirjoittanut Pähkinälinnan päällikölle, että meidän korkea M:timme itse on pyytänyt rauhaa sinun airuiltasi, josta ilmoituksesta ei tarvitse paljon puhua. Sen jälkeen on kerrottu, että asiamiehesi saapuvat tänne Pietarin päiväksi.[2] Lopultakin tulevat kaikki teidän konnankoukkunne päivän valoon: te tahdotte kaikenlaisilla verukkeilla viivyttää tilanteen selvittelyä. Mutta jos annat kesän kulua lähettämättä asiamiehiäsi luoksemme, jos sinun ei tule alamaisiasi surku ja jos luotat rahoihisi, koska olet rikas, niin emme tahdo hukata sinun asiaasi montakaan sanaa. Lähdemme nyt Moskovaan ja tulemme ensi joulukuussa

[1] R. A. Muscovitica.

[2] Pietarin päivä oli kesäkuun 29.

Novgorodiin. Silloin saat huomata, kuinka me pyydämme rauhaa. Mutta jos haluat välttää verenvuodatusta ja lähetät luoksemme asiamiehesi käskymme mukaan, niin tahdomme katsoen alistuvaisuuteesi armahtaa Sinua.»[1]

Messenius[2] ja hänen jälkeensä moniat muut historiankirjoittajat mainitsevat, että tsaari elokuun 11 p. 1572 antoi Juhani kuninkaalle sodanjulistuksen. Kuten ylläolevasta kirjeestä nähdään, ei se kuitenkaan sisältänyt ehdotonta sodanjulistusta. Tietääksemme ei semmoista julistusta ensinkään annettu, eikä sitä vuonna 1572 enää tarvittukaan, sillä Iivana IV oli jo vuotta ennen kuin Juusten palasi Venäjältä aloittanut vainon sekä Virossa että Suomessa.

---

[1] Tidningar utgifna af et sällskap i Åbo 1783, 73—78.

[2] Scondia Illustrata, XV, 133.

ENSIMMÄINEN LUKU.

Tallinnan piiritys. Sodan alkaminen Virossa (1570—1573).

Juhani III oli heti hallitukseen päästyänsä asettanut Kaaprieli Kristerinpoika Oxenstiernan Viron maaherraksi suomalaisen Henrikki Klaunpoika Hornin sijaan, johon hän ei luottanut. Uusi maaherra — suuren kanslerin Akseli Oxenstiernan isoisä — oli jo silloin ikämies. Hänen asemansa tuli Virossa sangen tukalaksi, eikä hän oikein kyennyt vaikeuksista suoriutumaan. Suuret huolet tuotti hänelle saksalaisen palkkaväen niskoittelu.

Jo Eerikki XIV:n hallituksen alkuaikoina oli Ruotsin palveluksessa ollut muutama tuhatkunta saksalaisia ratsumiehiä. Näissä palkkasotureissa oli paljon Liivinmaan aatelisia, jotka sodassa olivat menettäneet maatilansa tai muuten köyhtyneet. Useat heistä näyttävät luopuneen Ketleristä tai Maunu herttuasta, kun nämät eivät voineet tyydyttää heidän palkkavaatimuksiansa. Aatelisiin ratsumiehiin oli liittynyt Tallinnasta ja muista Liivinmaan kaupungeista kotoisin olevia porvarien poikia. Lisäksi oli palkkaväessä joukko Saksasta tulleita seikkailijoita, joilla sota oli elinkeinona.[1] Yhteisellä nimellä sanottiin näitä Virossa olevia, palkatuita ratsumiehiä saksalaisiksi huoveiksi. Ne olivat levotonta ja vallatonta seuraa, ja niiden käytös oli jo Eerikki kuninkaan aikana ollut sangen uhmailevaa, kun ei niiden palkkoja voitu määräaikoina suorittaa.

---

[1] Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland 1564—1570. 17.

Varojen puute, joka sittemmin melkein aina hidastutti hallitusmiesten toimintaa niin Virossa kuin Suomenkin puolella, oli Kaaprieli Kristerinpojalla heti alussa esteenä. Jo marraskuun 18 p. 1568 hän pyysi kuninkaalta rahoja sotaväen palkkoihin huomauttaen liiviläisten huovien tyytymättömyydestä, joka oli sitä arveluttavampi, kun Venäjäkin näytti valmistavan sotaa.[1] Juhani III oli vähää ennen (lokakuun 26 p.) antanut Suomen voudeille käskyn lähettää täältä Kaaprieli Kristerinpojalle kaikki siltä vuodelta suorittamatta jääneet verorahat,[2] ja meidän maasta tulleita varoja annettiinkin myöhemmin saksalaiselle ratsuväelle, mutta sen palkkoja ei sittenkään voitu täydelleen maksaa.

Syksyllä vuonna 1569 Virossa olevan sotajoukon ylipäällikkö Klaus Kursel kirjoitti kuninkaalle ratsumiesten palkka-asioista[3]. Juhani III vastasi, että Suomen maaherra Hannu Laurinpoika Biörnram oli taas toimittava rahoja Viroon. Tämän johdosta Tallinnan vouti Eerikki Hakuninpoika Slang lähti meidän maahamme verorahoja noutamaan. Kuitenkin palkanmaksu viivästyi, ja siitä syystä tyytymättömyys kasvoi ratsuväessä. Sillä välin kuningas oli kehoittanut Oxenstiernaa salaa vangitsemaan niskoittelevain liiviläisten päämiehet ja lähettämään ne Suomeen. Lisäksi hän ilmoitti, että niiden ratsumiesten[4], jotka tahtoivat saada maksamattoman palkkansa

[1] Thure Annerstedt, l. c. 81.

[2] V. R.

[3] Klaus Kursel polveusi liiviläisestä ylimyssuvusta, jolla oli Tarton läheisyydessä isoja maatiloja. Hän oli Eerikki XIV:n aikana ensin palvellut ratsumestarina Virossa ja Ruotsissa, osoittaen suurta urhoollisuutta ja kuntoa. Vuonna 1567 hänet oli asetettu sotajoukon ylipäälliköksi Henrikki Klaunpojan sijaan, jonka kanssa hän oli katkerassa riidassa. Eerikki kuningas määräs pari vuotta myöhemmin heidän virkaoikeuksiensa rajat siten, että Kursel oli komentava ainoastaan kenttäpalveluksessa olevaa sotaväkeä, mutta Horn oli maaherrana oleva kaikkein Viron linnojen ja niiden varusväen ylin käskynhaltija. Kurselin mainittavin sotatoimi oli Saarenmaalla sijaitsevan Maasaarenlinnan (Sonnenburgin) valloitus (heinäkuussa 1568). F. Ödberg, Om Klas Kurssell.

[4] Niitä oli kolme lipullista. J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia, II. 38.

suoritetuksi, oli tuleminen Ruotsiin Tanskan sotaa varten. Tähän liiviläiset eivät tahtoneet suostua, ja Kursel närkästyi kovasti kuninkaan määräyksestä. Hän ja muutamat muut päälliköt päättivät nyt ryhtyä kapinalliseen tekoon. Tammikuun 7 p. 1570 he ottivat kavaluudella Räävelin linnan haltuunsa ja selittivat, että he aikoivat pitää sen, kunnes sotaväki oli saanut palkkansa. Itse maaherra joutui perheinensä kapinallisten vangiksi, mutta päästettiin pian irti. Hänen täytyi kuitenkin sitä ennen suostua sopimukseen, jonka mukaan liiviläinen ratsuväki sai toistaiseksi pitää linnan palkkansa vakuutena. Asia oli jo semmoisenaan todellakin arveluttava. Estääksensä uusia vaaroja kuningas käski Klaus Aakenpoika Tottin ja Hannu Biörninpoika Leijonin viedä Suomesta Tallinnaan kaiken sotaväen, mitä meidän maassa ei välttämättömästi tarvittu [1]. Molemmat mainitut suomalaiset ylimykset olivat jo ennen oleskelleet jonkun aikaa Virossa ja tunsivat siis tämän maan olot. Heidän tuli nyt millä hinnoin tahansa saada linna takaisin saksalaisilta. [2] Mutta samalla alkoi Saarenmaan haltija, Maunu herttua [3], keskustella Kurselin kanssa, joka kohta ilmoittikin olevansa valmis ottamaan hänen väkeänsä linnaan. Nämät hankkeet, joiden menestymisestä tuho olisi tullut Ruotsin vallalle Virossa, saatiin kuitenkin ehkäistyiksi. Lippukunnan päämies Niilo Dobblare valloitti (maaliskuun 25 p. 1570) yllätyksellä linnan kapinallisilta. Klaus Kursel ja kolme hänen tovereistansa tuomittiin kuolemaan ja mestattiin; useimmat muut saivat armon. Päällikön veli Henrikki Kursel sekä ratsumestarit Yxkull ja Vitinghoff tuotiin Turun linnaan vankeuteen, josta he kuitenkin Kaarle herttuan pyynnöstä pääsivät vapaiksi keväällä vuonna 1571 [4].

[1] Klaus Aakenpojalle ja Hannu Biörninpojalle määrättiin silloin avuksi yllämainittu Eerikki Hakuninpoika sekä Haapsalon päällikkö Hannu Boije ja Paidelinnan päällikkö Hermanni Fleming. Kaikki nämät olivat Suomen miehiä.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Hannu Biörninpojalle helmikuun 9 p. 1570.

[3] Kts. sivua 3.

[4] Vuonna 1582 tavataan Henrikki Kursel Ruotsin ratsuväen päälipussa.

Kaarle herttua, joka luuli Klaus Aakenpojan jouduttaneen Klaus Kurselin kuolemantuomiota, oli siitä tälle hyvin närkästyksissään. Herttuaa epäiltiin silloin ja syytettiin vielä myöhemminkin siitä, että hän oli jollakin tavoin ollut osallisena Kurselin salajuonissa. Näissä syytteissä tuskin saattoi olla mitään perää, vaikka herttua olikin ollut Kurselin ystävä ja suosija.

Mainittuja Tallinnan selkkauksia oli koetettu käyttää tsaarinkin hyväksi. Kaksi Venäjän vankeuteen joutunutta Liivinmaan aatelismiestä, Taube ja Krause, jotka olivat menneet Iivana IV:n palvelukseen, olivat siihen aikaan, jolloin linna vielä oli Kurselin hallussa, kirjoittaneet Tartossa asuvien saksalaisten nimessä Tallinnaan kehoittaen kaupunkilaisia heittämään yltänsä Ruotsin ikeen, mutta saaneet ivallisesti kieltävän vastauksen.

Sitä ennen Iivana IV jo oli tehnyt toisenlaisen suunnitelman Viron ja muiden Itämeren maakuntain voittamiseksi Venäjälle. Huomattuansa, että Liivinmaan saksalaiset eivät millään ehdolla tahtoneet ruveta hänen alamaisiksensa, hän luuli voivansa saavuttaa tarkoituksen siten, että joku saksalainen ruhtinas asetettiin tätä maakuntaa hallitsemaan Venäjän suojeluksen alaisena. Taube ja Krause olivatkin jo hänen puolestaan tarjonneet Liivinmaata Gotthard Ketlerille, ehdolla että tämä tunnustaisi tsaarin yliherruuden. Kun Kuurinmaan herttua kuitenkaan ei ollut hyväksynyt koko tuumaa, niin he olivat kääntyneet Maunu herttuan puoleen. Tämä ymmärtämätön ruhtinas oli kallistanut korvansa heidän houkutuksillensa ja siten joutuneet välikappaleeksi tsaarin valloitushankkeille. Iivana IV oli luvannut Maunulle aseellista apua Liivinmaan valloittamiseksi, jos Maunu rupeaisi hänen vasalliksensa. Suostuen tsaarin tarjoukseen Maunu tuli toukokuun loppupuolella vuonna 1570 Moskovaan, jossa Iivana IV kohta julistutti hänet Liivinmaan kuninkaaksi ja lupasi hänelle serkkunsa tyttären puolisoksi [1]. Sen jälkeen kuin Maunu oli liittynyt tsaariin, jätti Tanskan kuningas Frederik II hänet oman onnensa nojaan.

[1] Maunun morsian Euphemia oli tunnetun Vladimir Andrejevitshin tytär.

Iivana IV:n vehkeilyn olisi jo pitänyt auaista Juhani kuninkaan silmät näkemään hänen todelliset tarkoituksensa. Mutta Juhani toivoi vieläkin rauhaa pysyväiseksi, sillä hän halusi sitä tähän aikaan hartaasti. Hän luuli tsaarilla olevan kyllin tekemistä puolalaisten ja turkkilaisten kanssa. Sitä paitsi täällä pidätetyt Iivanan lähettiläät vakuuttivat hänelle, että tsaari ei ensinkään tahtonut ryhtyä vihollisuuksiin Ruotsia vastaan.

Kohta tapahtui kuitenkin asioita, jotka osoittivat, että Juhani kuninkaan toiveet eivät toteutuisi. Osasto venäläistä sotaväkeä kävi hävittämässä Lännenmaata, joka oli Ruotsin hallussa, ja kun Maunu herttua lähti tsaarin luota, niin tämä antoi hänelle sotajoukon ruotsalaisten karkoittamiseksi Virosta.

Ruotsilla oli siihen aikaan Suomenlahden eteläpuolella kahdeksan Eerikki XIV:n aikana voitettua linnaa, nimittäin Tallinna ja Paadisten linna [1] Harjumaalla, Paidelinna Järvamaalla, Karksi kaukana etelässä Viron ulkopuolella, Lukkolinna, Haapsalo ja Lihula Lännenmaalla sekä Maasaarenlinna lähellä Saarenmaan koillisrantaa [2].

Elokuun 21 p. 1570 Maunu saapui Tallinnan edustalle alkaen sitä piirittää [3]. Hänen sotajoukkonsa suuruudesta antavat aikakirjat toisistaan eriäviä ilmoituksia. Muutamain tiedonantojen mukaan hän oli tuonut Venäjältä 25,000 miestä, toisten mukaan vain 10,000 miestä. Tämän väen lisänä oli hänellä saksalaisia palkkasotureita noin 1,000 miestä. Venäläisten johtajina olivat Ivan Jakovlev, Mihail Lykov ja Nikita Krapotkin.

Kuinka paljon Tallinnassa silloin oli sotaväkeä, on tarjona olevien lähteiden nojalla vaikea tarkoin sanoa. Linnan ruotsa-

[1] Paadisten linnoitettu luostari sijaitsi Tallinnasta luonaiseen päin, lähellä meren rantaa.

[2] Paadisten linna oli joutunut Ruotsin haltuun vuonna 1561, Paidelinna ja Karksi 1562, Haapsalo ja Lihula 1563, Lukkolinna 1564, Maasaarenlinna 1568.

[3] Tallinnan piirityksestä kts: Th. Hiärn, Ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte, 279—283; Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland 1564—1570, 57—59; G. von Hansen, Die Belagerung Revals 1570—1571 (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, III, 264—329); Форстенъ, Балтійскій вопросъ въ XVI и XVII столѣтіяхъ, I, 579—588.

laisesta varusväestä eivät historialliset teokset anna tietoja. Asiakirjoista käy kuitenkin selville, että sitä oli verrattain vähäinen joukko.[1] Kaupungin muureja oli puolustamassa porvarien nostoväki sekä 330 palkattua saksalaista sotamiestä. Nostoväki oli jaettuna 34:ään ruotuun[2]. Jos näissä kussakin oli, samoin kuin varsinaisen jalkaväen ruoduissa, 20 miestä, niin kaupungin nostoväkeä oli kaikkiansa 680 miestä.

Linnanpäällikön Kaaprieli Oxenstiernan lähimpinä apumiehinä olivat Klaus Aakenpoika Tott ja Hannu Biörninpoika

---

[1] Sen jälkeen kuin Klaus Kurselin kapinaliittoon kuuluneet saksalaiset lippukunnat olivat menneet Maunu herttuan palvelukseen ja Ruotsin sotaväki Virossa sen kautta melkoisesti vähentynyt, oli sinne kevätkesällä 1570 lähetetty toista väkeä sijaan. Eerikki XIV:n oriinratsastajat, jotka syksyllä 1568 oli tuotu Ruotsista Suomeen, sen tähden että Juhani kuningas epäili niitä, määrättiin kevätkesällä 1570 menemään Tallinnaan. Sinne piti Itä-Suomen maaherran Hannu Biörnramin samalla kertaa lähettää 50 meidän maan ratsumiestä. Ne suomalaiset ratsumiehet, jotka olivat Tuure Pietarinpojan lipun alla olleet Ruotsissa, saivat myös käskyn lähteä varusväeksi Tallinnaan. Tämä lippu näyttää saapuneen sinne jo toukokuussa. Virossa se luultavasti tuli Hannu von Oldenburgin käskyn alaiseksi, sillä Ruotsin kamarikolleegin arkiston sotatilikirjat mainitsevat hänen lippuunsa v. 1570 ja 1571 kuuluneen toista sataa suomalaista eikä Tuure Pietarinpojan lipusta sen koommin virketä sanaakaan. Mitkä mainitusta ratsuväen osastoista olivat Tallinnassa piirityksen aikana, on epätietoista. — Luultavasti Rotger von Munduksen liiviläinen lippu kuului linnan varusväkeen.

Mitä jalkaväkeen tulee, näyttää Hannu Grothin virolainen ja Lauri Juhonpojan pohjalainen lippukunta olleen puheenaolevana aikana Tallinnassa. Jälkimmäinen kuului niihin osastoihin, jotka määrättiin menemään sinne kesällä 1570. V. R. Kirje Hannu Laurinpojalle toukokuun 25 p. 1570. Kirje Klaus Aakenpojalle kesäkuun 6 p. 1570. Klaus Aakenpojan ja Hannu Biörninpojan tilinteko heidän vuosina 1571 ja 1572 Virossa käyttämistään ruunun varoista, kokoelmassa Militaria R. A. — Eräästä kuninkaan kirjeestä näkyy, että Tallinnassa myös oli Neriken lippukunta ja että sinne lokakuun lopussa lähetettiin södermanlantilainen (eli Pentti Niilonpojan) lippukunta, jossa silloin oli ainoastaan 300 miestä; muut tämän lippukunnan sotilaat olivat nimittäin karanneet kotiinsa matkalta, vähää ennen kuin lippukunta saapui Tukholmaan. V. R. Vastaus Tallinnan päälliköille lokakuun 4 p. 1570. Kirje Kaarle herttualle lokakuun 31 p. 1570.

[2] Hansen, l. c. 284—287.

Leijon. Heidät oli kesäkuun 6 p. 1570 valtuutettu olemaan kuninkaan komissaareina kaiken Liivinmaalle sijoitetun sotaväen luona, ja samalla oli Tott määrätty tämän sotaväen ylipäälliköksi [1].

Klaus Aakenpojasta tulee paljon puhuttavaksi seuraavassa. Hän oli syntynyt vuoden 1530 tienoilla Ruotsissa, mutta eli melkein koko ikänsä meidän maassa, jossa hänellä oli muun muassa Sjundbyn kartano. Eerikki XIV:n hallitessa hän oli ollut mukana Tanskan sodassa. Vuonna 1565 lähetettiin hänet keskustelemaan Ruotsissa silloin olevain saksalaisten ratsumiesten kanssa heidän palkastansa, mutta kohta sen jälkeen hän joutui tanskalaisten vangiksi. Tanskasta hänet pian lunastettiin, sillä vuonna 1567 tapaamme hänet ruotsalaisen Tuure Bielken kanssa komissaarina Virossa [2], josta heidät kuitenkin väleen kutsuttiin takaisin Ruotsiin, koska epäluuloinen Eerikki kuningas pelkäsi heidän olleen salajuonissa Stuurein kanssa [3]. Samana vuonna Tott jo taas näyttää olleen taistelemassa tanskalaisia vastaan. Edellä on kerrottu, että Juhani III alussa vuotta 1570 määräsi Klaus Aakenpojan ja Hannu Biörninpojan ottamaan Tallinnan Kurselin käsistä. He saapuivat Viroon muutamia päiviä sen jälkeen kuin linna jo oli valloitettu.

Mainittakoon tässä muutama sana myöskin Hannu Biörninpoika Leijonin, Lepaan haltijan, aikaisemmista vaiheista. Hän oli nuoruudessaan (vuosina 1549 ja 1550) opiskellut Rostokin ja Wittenbergin yliopistoissa. Sitten hän näkyy muutamia vuosia palvelleen Juhani herttuan hovissa ja sillä välin olleen vähän aikaa (1558) Savonlinnan isännyydessä. Vuoden 1565 alusta hän oli toiminut Tallinnan voutina vuoteen 1568. Keväällä 1569 Juhani III määräsi Lepaan herran asiamiehekseen Puolaan. Pian sen jälkeen kuin Hannu Biörninpoika vuonna 1570 uudestaan oli tullut Tallinnaan, aikoi kuningas lähettää

[1] V. R. Valtakirja Klaus Aakenpojalle ja Lepaan Hannu Biörninpojalle kesäkuun 6 p. 1570. Kirje Klaus Aakenpojalle samalta päivältä.

[2] Teoksessa Finskt biografiskt lexikon sanotaan, että Tott palasi vankeudesta vasta vuonna 1569. Tämä on ilmeinen erehdys.

[3] F. Ödberg, Om Klas Kurssell, 22, 43 ja 44.

hänet Stettinissä pidettävään rauhankokoukseen, mutta luopui sitten tästä tuumasta käskien hänen jäädä toistaiseksi Viroon.

Syyskuun 29 p. 1570 annettiin vanhalle ja heikolle Oxenstiernalle virkaero ja hänen sijaansa määrättiin Hannu Biörninpoikä Leijon Tallinnan ja Viron ylimmäiseksi käskynhaltijaksi [1]. Sen jälkeen olivat suomalaiset miehet linnan puolustusta johtamassa. Sotaväen ylipäällikön Klaus Aakenpojan auttajista mainitaan erittäin kaksikymmenvuotias ratsumestari Kaarle Horn, Henrikki Klaunpojan poika, joka jo tähän aikaan osoitti suurta miehuutta taisteluissa. Viikko sen jälkeen kuin piiritys oli alkanut hän teki linnasta ryntäyksen ja toi sinne erään haavoitetun venäläisen ylimyksen vankina [2].

Oxenstierna, Tott ja Leijon olivat elokuun 24 p. (1570) kirjoittaneet Tallinnasta kuninkaalle ilmoittaen, että heillä oli riittämättömästi väkeä, ruutia ja muonaa. He valittivat, että he niillä pienillä joukoilla, joita he voivat lähettää taistelemaan piirittäjiä vastaan, eivät kyenneet toimittamaan mitään [3], ja pyysivät, että kuningas lähettäisi laivaston tuomaan heille avustusta. Lokakuun 1 päivänä Juhani III vastasi heidän kirjeeseensä [4]. Hän sanoi määränneensä Tukholmasta Viroon kaikki ne haahdet, jotka sopivat Suomenlahdella käytettäviksi, sekä Kalmarista sen laivaston, jota Henrikki Arvinpoika Gyllenankar johti. Yksi lippukunta Södermanlannin jalkamiehiä oli menevä Tukholmasta Tallinnaan. Kuninkaan mielestä Tallinnassa siten tuli olemaan tarpeeksi varusväkeä, niin että sillä hyvin voitiin puolustaa vahvaa linnaa; myöhäisen

[1] V. R. Kirje Hannu Biörninpojalla syyskuun 29 p. 1570. Hänen valtakirjansa sam. p.

[2] Kaarle Horn oli syntynyt vuoden 1550 tienoilla. Kuudentoista vuoden ikäisenä hän tuli kamaripalvelijaksi Eerikki XIV:n hoviin. Virossa hän näkyy olleen isänsä kanssa jo kesällä vuonna 1568. — Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, 11, 4 ja 5. — Ödberg, Klas Kurssell, 56. — Stiernman sanoo Kaarle Henrikinpojasta, että hän oli »hyvin oppinut herra». Tästä saattaisi päättää, että Horn oli harjoittanut opinnoita ulkomailla. Siitä asiasta ei kuitenkaan ole mitään tietoja.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXXVI, 88 ja seur.

[4] V. R.

vuodenajan tähden ei saatettu lähettää niin paljon sotamiehiä, että kävi ryhtyminen kenttätaisteluun: sitä paitse Tallinnassa ei olisi voitu elättää isoa sotilasjoukkoa. Asiain tila oli tämmöisenä selitettävä tallinnalaisille. Vihollliset estivät tosin muonan tuonnin maan puolelta, mutta tämä ei ollut, sanoi kuningas, vaarallista, kun kaupunkiin saatettiin meritse toimittaa varoja Suomesta, Ruotsista ja Saksasta [1].

Juhani III kirjoitti samaan aikaan (lokakuun 10 p. 1570) Turun linnaläänin hallitusmiehelle Lauri Mikonpojalle ja Suomen maaherralle Hannu Laurinpojalle, että heidän tuli käskeä asianomaisten voutien lähettää maamme eteläosista Tallinnaan viljaa, suoloja, kapakaloja, voita ja muita verotavaroita. Sitä paitse oli voutien kehoitettava pappeja, porvareita ja varakkaita talonpoikia toimittamaan sinne ruokavaroja ja halkoja myötäväksi; lähettäjille oli huomautettava, että he voivat hyvissä turvin kulkea meren poikki, niin kauan kuin sotahaahdet olivat vesillä [2]. — Hannu Laurinpoika saattoi pian ilmoittaa kuninkaalle, että hän oli lähettänyt Viroon niin paljon ruokatavarata, kuin oli ollut mahdollista kokoon saada [3]. Epäilemättä muutkin viranomaiset täällä tekivät asiassa parhaansa.

Sillä välin amiraali Gyllenankar oli haaksinensa saapunut Tallinnaan (syyskuun 29 p. 1570) [4]. Antaen tästä tiedon Juhani III:lle hän samalla ilmoitti, että hän ei vähäisellä väellänsä voinut tehdä vihollisille mitään vahinkoa maalla ja että hänen laivastossansa oli muonavaroista puute. Lokakuun 24 päivätyssä

[1] V. R.

[2] Samanlaisia kirjeitä saivat muutamat Suomen vouditkin, nimittäin: Yrjö Jaakonpoika, Henrikki Henrikinpoika ja Henrikki Laurinpoika. V. R. — Hannu Laurinpojalle oli Tallinnan muonittamisesta kirjoitettu jo kesäkuun 19 p. 1570. V. R. — Eri kirjeillä kehoitettiin Suomen ja Ruotsin merikaupunkeja sekä Itämeren rannalla sijaitsevia Saksan kaupunkeja viemään Tallinnaan tarvetavaroita kaupaksi. V. R. Vastaus Tallinnan päälliköille lokakuun 4 p. 1570.

[3] V. R. Vastaus Hannu Laurinpojalle joulukuun 4 p. 1570.

[4] Dalin, Svea rikes historia, III, 18. — Hansen (l. c. 289) kertoo, että Tallinnan satamaan tuli Mikonpäivän tienoilla sotalaivoja Tukholmasta, Kalmarista ja Suomesta.

vastauksessa Juhani III sanoi, että laivastossa olevan väen ei pitänytkään ryhtyä taisteluun, koska hän ei vielä ollut saanut viestejä lähettiläiltään eikä tahtonut antaa venäläisille tilaisuutta valituksiin; Gyllenankarin oli vain estettävä vihollisilta avuntuonti ja tätä varten otettava kiinni kaikki Narvaan kulkevat alukset. Laivastossa ilmenneen muonavarojen puutteen johdosta neuvottiin amiraalia pyytämään apua Ruotsin varaaitasta, Suomesta [1].

Henrikki Arvinpojan haahdet pitivät sitten kuukauden ajan Tallinnan sataman avoinna, niin että sinne todella saatiin Suomesta lähetetyt tarpeet. — Kuitenkin Tallinnan pormestari ja neuvoskunta valittivat marraskuun 4 p. lähettämässään kirjeessä Juhani III:lle, että sotalaivasto ei ollut tuottanut heille suurtakaan hyötyä. Otettuaan sen karjan, jonka porvarit olivat saaneet pelastetuksi vihollisilta Tallinnan läheisyydessä oleville saarille, oli laivasto jo silloin lähtenyt matkoihinsa [2].

Samoin kuin Tallinnan isännät, olivat kaupunkilaisetkin kääntyneet avunpyynnöillä Juhani III:n puoleen. He ilmoittivat kaupungin hädänalaisesta tilasta myöskin Saksan keisarille, Puolan kuninkaalle, Hansakaupungeille ja Pommerin herttuille [3].

Keisari Maksimilian II:ta he pyysivät kieltämään Hansakaupungeilta Narva-purjehduksen, josta venäläisillä oli paljon hyötyä. Jos venäläiset ja Maunu eivät saisi muonavaroja Lybekistä, niin he eivät kauan voisi pysytellä Tallinnan muurien alla, sanottiin tallinnalaisten kirjeessä. — Keisari antoi heille kauniita lupauksia, mutta ei täyttänyt näistä ainoatakaan.

Sigismund II Aukustille kaupunkilaiset (piirityksen kahdennellatoista viikolla) huomauttivat muun muassa, että tsaari, jos hän saisi Tallinnan haltuunsa, ei tyytyisi tähän, vaan koettaisi päästä koko Liivinmaan, vieläpä Itämerenkin valtiaaksi.

---

[1] V. R.

[2] Thure Annerstedt, l. c. 58. — Hansen (l. c. 291) sanoo, että sotahaahdet lähtivät Tallinnasta lokakuun lopulla.

[3] Г. В. Форстенъ, Балтійскій вопросъ, I, 583—585.

Koska he olivat kuulleet, että Riika, Pärnu ja Preussin kaupungit toimittivat ruokavaroja venäläisten leiriin, niin he pyysivät, että Puolan kuningas kieltäisi mainittuja kaupunkeja auttamasta heidän vihollisiaan. Samalla he lausuivat toivomuksen, että Sigismund hankkisi heille viljaa, josta heillä oli kova puute. — Juhani III itse oli toivonut, että puolalaiset antaisivat tallinnalaisille aseellista apua, mutta Sigismund oli vuonna 1569 tehnyt Venäjän kanssa välirauhan, joka 1570 uudistettiin kolmeksi vuodeksi.

Marraskuun 15 p. (1570) Tallinnan neuvoskunta laittoi Wismariin, Rostokkiin, Stralsundiin ja Stettiniin kirjeet, joissa pyydettiin ampumavaroja, viljaa, maltaita, olutta y. m. tarvetavaroita.

Naapurivalloista tuskin lienee tullut mitään apua.

Lähettäen milloin asiamiehiä, milloin kirjeitä Tallinnaan Maunu koetti sekä lupauksilla että uhkauksilla saada piiritettyjä avaamaan kaupungin portit hänelle. Hän kerskaili, että tsaari ja hän aikoivat karkoittaa ruotsalaiset sekä Virosta että Suomesta. Taube ja Krause kirjoittivat myös muutamia kertoja Maunun puolesta Tallinnaan koettaen selittää niitä suuria etuja, joita Moskovan kanssa tehtävä liitto tuottaisi kaupungille. Näillä houkutuksilla ei kuitenkaan saatu tallinnalaisia taivutetuiksi

Piiritys kesti kauan. Vaikka tässä ei ole tilaa seikkaperäisesti kertoa sen vaiheista, mainittakoon niistä kuitenkin muutama sana.

Lokakuussa tuli Maunun avuksi iso joukko Iivana IV:n parisniekkoja (opritshnikoita), jotka ryöstivät Tallinnan lähiseutuja. Sen jälkeen kuin Maunu oli tammikuussa (1571) saanut Venäjältä enemmän järeitä tykkejä, ruvettiin kaupunkia ampumaan entistä kiivaammin. Piirittäjäin ja Tallinnan puolustajain kesken oli silloin tällöin kovia otteluja muurien ulkopuolella, kun jälkimmäiset tekivät äkillisiä hyökkäyksiä. Pari päivää sen jälkeen kuin piiritys oli alkanut, olivat venäläiset valloittaneet kaupungin ääressä sijaitsevan Johanneksen hospitaalin, mutta Tallinnan varusväki oli kohta saanut sen otetuksi takai-

sin ja polttanut sen sekä ympärillä olevat rakennukset, joiden omistamisesta Maunulla olisi ollut hyötyä piirityksessä. Toinen suuri, kivestä rakennettu hospitaali joutui tammikuussa piirittäjäin haltuun, mutta sekin voitettiin takaisin ja hävitettiin. Kalastajamajat poltettiin niinikään ja hajoitettiin maahan, jotta venäläiset eivät olisi saattaneet käyttää niitä hyväkseen. Maaliskuun alussa Tallinnan varusväki hyökkäsi kaupungista ja hävitti kolme uutta puuvarustusta, jotka Maunu juuri oli saanut rakennetuiksi Kalkkiuunin luo suuren Rantaportin ääreen. Siinä tilaisuudessa syntynyt taistelu oli tavallista ankarampi, ja tallinnalaiset suoriutuivat siitä voittajina.

Tallinnaa oli puolustettu miehuullisesti, vaikka kaupunkilaisten ahdinkoa oli lisännyt kova kulkutauti. Tämä oli alkanut Martinpäivän [1] tienoilla 1570 ja kesti sitten koko talven leviten Harjumaan talonpoikiinkin ja Maunun leiriin sekä surmaten paljon väkeä [2].

Venäläiset olivat olleet uuraita ja kestäväisiä piirityksessä, mutta samalla osoittaneet, että heiltä silloin vielä puuttui sotataitoa. Maunun täytyi vihdoin huomata, että hän ei voinut millään keinoin kukistaa tallinnalaisten vastarintaa ja että kaikki hänen ponnistuksensa olivat menneet hukkaan. Lopulta hänen näyttää käyneen vaikeaksi elättää isoa sotajoukkoansa autioksi ryöstetyssä maakunnassa. Oltuansa kolmekymmentä viikkoa Tallinnan edustalla hän maaliskuun 16 p. 1571 lakkautti piirityksen. Venäläiset vetäytyivät Narvaan päin, joilta tienoin joku venäläinen osasto kohta jäätä myöten hyökkäsi Suomeen levittäen täällä hävitystä laajoille aloille [3]. Maunu itse meni liiviläisten kera Poltsamaanlinnaan [4] ja majoitti väkensä niille tienoin.

Samana päivänä, jona Maunu kuningas oli tullut Tallinnan edustalle, oli hän lähettänyt muutamia tuhansia venäläisiä

[1] Martinpäivä oli marraskuun 11.

[2] Heinäkuun lopulla 1571 rutto alkoi uudestaan raivota sekä Tallinnassa että ympäri Viron maaseutuja.

[3] Kts. seur. lukua.

[4] Poltsamaanlinna on Paidelinnasta kaakkoon, nykyisen Liivinmaan pohjoisosassa.

sekä lippukunnan Viron saksalaisia ratsumestari Yrjö Tiesenhusenin johdolla piirittämään Paidelinnaa, mutta suomalainen Hermanni Fleming, josta tässä kirjassa vielä tulee olemaan paljon puhetta, puolusti sitä menestyksellä. Paidelinnan piiritys päättyi samaan aikaan kuin Tallinnankin, ja Tiesenhusen majoitti sen jälkeen oman ratsuväkensä, joka isoimmaksi osaksi oli liiviläistä aatelistoa, Upakkalan[1] kylään Paidelinnan lääniin. Mutta Kaarle Horn kulki sinne Tallinnasta metsien kautta kolmensadan sotamiehen kanssa[2], hyökkäsi yöaikaan odottamatta Tiesenhusenin leiriin, hakkasi kaikki siellä olevat miehet maahan ja vei suuren voittosaaliin mukanansa.

Vuosi 1571 ei ollut Iivana IV:lle onnellinen. Tallinnan piirityksen aikana hän oli saanut tiedon Ruotsin ja Tanskan välillä tehdystä rauhasta. Taube ja Krause koettivat kohta sen jälkeen riistää Tarton kaupunkia Venäjän vallasta ja pakenivat, kun ei tämä yritys onnistunut, Puolan kuninkaan luo. Tsaarin palkkaama liiviläinen ratsuväki taas meni enimmäksi osaksi Ruotsin palvelukseen. Näiden tapausten tähden Maunu herttua pelkäsi joutuneensa tsaarin epäluulojen alaiseksi ja riensi takaisin Saarenmaalle. Iivana, joka tiesi pysyä kiinni aloitetuissa hankkeissansa, salasi närkästyksensä ja koetti jälleen kaikin tavoin viihdyttää herttuata. Koska Maunun morsian siihen aikaan oli kuollut, tarjosi Iivana tämän vielä lapsen iässä olevan sisaren hänelle puolisoksi, samalla uudistaen lupauksensa Viron valloittamisesta hänen hyväksensä. Maunu herttua suostuikin kohta taas Iivanan esityksiin, turhaan toivoen kuningaskuntaa itsellensä.

[1] Saksalaisissa ja ruotsalaisissa teoksissa on kylän nimenä Ubbagal tai Ubbakal. En tiedä, kumpiko näistä on oikeampi.

[2] Vaikea on saada selkoa, mitä väkeä Hornilla oli mukanansa. Virossa mainitaan olleen syksyllä vuonna 1571 ainoastaan neljä lippukuntaa jalkaväkeä, nimittäin Juho Antinpojan ja Pentti Niilonpojan ruotsalaiset, Hannu Grothin virolaiset ja Lauri Juhonpojan pohjalaiset sotamiehet. Samaan aikaan tavataan siellä kolme ratsuväen lippua, nimittäin Hannu von Oldenburgin lippu, jonka alla palveli suomalaisia, sekä Jesper Laurinpojan uplantilainen ja Rotger von Munduksen liiviläinen lippu. Hannu von Oldenburgin ratsumiehille maksettiin kuukausipalkka Paidelinnan luona elokuun 30 p. 1571. R. A. Militaria.

Kaikkein muiden tsaarin vastoinkäymisten lisäksi kohtasi Venäjätä pian Tallinnan piirityksen jälkeen kauhea onnettomuus. Krimin tataarien kaani Devlet Gerei, joka vaati Iivanalta Kasanin ja Astrahanin alueita, hyökkäsi äkkiarvaamatta eteläisen Venäjän kautta pääkaupunkia kohden. Koska iso osa suurruhtinaan sotaväestä oli Virossa, pääsi kaani (toukokuun 24 p. 1571) Moskovaan vastarintaa kohtaamatta. Kaupunki sytytettiin tuleen ja paloi muutamassa hetkessä poroksi; 800,000 henkeä sanotaan hukkuneen sen raunioihin. Iivana oli paennut Rostoviin [1]. Hän nöyrtyi arkamielisesti osoittamaan alamaisuutta kaanille, joka kohta tekonsa tehtyään ylpeänä voittajana oli palannut Tauriaan.

Tataarien hyökkäys masensi siinä määrässä Iivanan mieltä, että hän vuoden ajaksi jätti Viron rauhaan.

Syksyllä vuonna 1571 Hannu Biörninpoika Leijon näissä oloissa sopi venäläisten kanssa aselevosta Viron puolella. Juhani III ei kuitenkaan hyväksynyt tätä aselepoa, jonka Hannu Biörninpoika oli tehnyt aivan omin päinsä. Kuningas nimitti sitä kanarauhaksi [2], eikä tsaarikaan sitä vahvistanut [3]. — Hannu Biörninpoika kuoli tapaturmaisesti jo alkupuolella vuotta 1572 (nähtävästi helmikuussa). Hänen jälkeensä ylipäällikkö Klaus Aakenpoika Tott hoiti myös Tallinnan päällikön sekä Viron maaherran virkaa [4].

Juhani piti siihen aikaan entistä vähemmin lukua rauhankeskusteluista, koska hän toivoi Puolan kuninkaan Sigismund II Aukustin rupeavan Ruotsin kanssa-liittoon. Stettinin rauhan jälkeen Puolan ja Tanskan välit olivat alkaneet kylmetä Maunu herttuan hankkeiden tähden, jotka panivat Puolan liiviläiset alueet vaaraan. Sen sijaan Sigismund yhä enemmän läheni lankoansa Juhani III:tta. Vuonna 1571 Juhani lähetti Ruotsin palveluksessa olevan holsteinilaisen Antti Lorichsin asiamiehekseensä Puolaan. Lorichs oli Ruotsin ensinmäinen pysyväinen

[1] Rostov on kaupunki Jaroslawin läänissä, Moskovasta koilliseen.

[2] »Hönefred».

[3] V. R. Kirjeet Kustaa Banérille lokakuun 22, 23 ja 31 p. 1571.

[4] V. R. Vastaus Klaus Aakenpojalle maaliskuun 7 p. 1572.

lähettiläs ulkomailla, ja semmoisena hän sitten toimi Puolan hovissa noin kolmetoista vuotta. Kesällä 1572 molemmat hallitsijat olivat juuri sopimassa liitosta, kun neuvoittelut katkesivat[1] sen kautta, että Sigismund II Aukusti, viimeinen miespuolinen Jagelloni, kuoli (7 p. heinäkuuta 1572). Tosin laitettiin seuraavan vuoden alussa uudet lähettiläät Puolaan, mutta nämät eivät voineet saada siellä mitään toimeen. Puolalaisten huomio oli silloin kiintynyt tulevaan kuningasvaaliin, ja se välirauha, jonka Puola oli tehnyt Venäjän kanssa vuonna 1570, pidettiin edelleen voimassa. Kun sen ohessa tataarit elokuussa vuonna 1572 kärsivät Venäjällä suuren tappion, kävi tsaarin taas huoleti ryhtyminen yrityksiin Ruotsin valtaa vastaan.

Kesäkuussa samana vuonna (1572) Kaarle herttua tarjoutui johtamaan Viron puolustusta ehdoittaen, että Juhani kuningas tätä varten antaisi hänelle Ruotsin osan Liivinmaasta läänitykseksi. Juhani suostui mielellään tähän ehdotukseen. Sopimuksessa määrättiin muun muassa, että herttua, jos hän omin sotavoiminsa voittaisi meren takana lisäalueita, saisi pitää ne perinnöllisenä omaisuutenansa. Yrityksen alkuunpanoa varten Juhani lupasi herttualle laivoja, sotaväkeä, aseita, muonavaroja sekä rahoja; Suomesta määrättiin täkäläisen sotajoukon päällikkö Iivari Maununpoika Särkilahti seuraamaan herttuata Viron puolelle. Sopimuksen mukaan kuninkaan tuli maksaa Kaarlelle puoli miljoonaa (Ruotsin) markkaa Virossa ja Suomessa olevan sotajoukon palkkoihin, ja verrattain pian hän suorittikin tästä summasta noin 310,000 markkaa. Herttua ryhtyi heti varustaumaan keräten Ruotsista ja Suomesta väkeä sekä lähettäen kaksi ratsumestaria, Otto Weidenstrauchin ja Antonius Pflochin, pestaamaan palkkasotureita Saksasta. Viroon saatiin siten syyspuoleen kootuksi 3,400 miestä jalkaväkeä sekä joku määrä ratsuväkeä.[2] Tallinnassa iloittiin jo herttuan tulosta,

[1] K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, 159—162.

[2] Syyskuun 26 p. 1572 Klaus Aakenpoika kirjoitti kamarineuvos Antti Sipinpoika Rålambille: »Pietari Ristonpoika ja Juhani Koskull ovat tulleet Tallinnaan tyhjin käsin. He olivat minun luvattani tilanneet Viroon joukon sotaväkeä Suomesta. Tänne on jo saapunut kolme ratsuväen lippua

jota pidettiin varmana. Mutta silloin hän ilmoitti (lokakuussa 1572) Juhanille, että hän oli päättänyt lykätä matkansa toistaiseksi, koska hänelle ei voitu suorittaa koko luvattua rahamäärää ja koska myöhäisen vuodenajan tähden oli vaikea kulkea meren poikki. Koko puuha raukesi sitten tyhjiin [1]. — Kaarle herttua oli jo vuonna 1570 luvannut ottaa Virossa ylipäällikkyyden haltuunsa [2]. Ja vielä myöhemminkin hän monta kertaa oli aikeissa lähteä johtamaan Ruotsin sotavoimia siellä, vaikka näistä matkahankkeista ei koskaan tullut sen enempää.

Juhani III oli hyvin tyytymätön, kun herttua vuonna 1572 kieltäytyi Viroon menemästä. Tämä asia synnytti ensimmäisen riidan heidän välilleen. Se sovittiin jo seuraavana vuonna, mutta, kuten on tunnettua, veljekset olivat senkin jälkeen usein eripuraisia. Lopullinen sovinto tehtiin heidän kesken vasta pari vuotta ennen Juhanin kuolemaa.

Virossa käytettiin sinne saapunutta väkeä aluksi (syys- tai lokakuussa 1572) Rakveren ja Poltsamaanlinnan tienoille tehdyillä ryöstöretkillä, joilla Kaarle Horn näyttää olleen johtajana [3] ja joilta tuotiin elävää karjaa saaliina Tallinnaan. Sen jälkeen ylipäällikkö Klaus Aakenpoika Tott ryhtyi (joulukuussa 1572) suurempaan yritykseen lähtien koko sotajoukkonsa kera — hänellä sanotaan olleen mukanansa 5,000 miestä [4] — Poltsa-

ja neljä jalkaväen lippukuntaa. Kaikki sotamiehet ovat vastahakoisia, sillä täällä ei ole varoja heidän palkkojensa maksamiseen.» Handlingar rörande ryska kriget 1570—1595. R. A.

[1] V. R. Liivinmaata koskeva sopimus kuninkaan ja Kaarle herttuan välillä kesäkuun 17 p. 1572. Kirjeet Klaus Aakenpojalle kesäkuun 20. heinäkuun 18 ja elokuun 15 p. 1572. Kirje Tukholman päälliköille heinäkuun 17 p., Iivari Maununpojalle elokuun 6 p. ja sihteeri Perttu Eerikinpojalle lokakuun 7 p. 1572. — Svenska riksdagsakter, II, 996. — O. Söderqvist, Johan III och hertig Karl 1568—1575, sivut 31—44.

[2] V. R. Vastaus Kaarle herttualle syyskuun 14 p. 1570.

[3] Klaus Aakenpojan yllämainittu kirje Antti Sipinpojalle. R. A.

[4] Girs, Johan III:s Chrönika, 36. — Lopulla vuotta 1572 oli Virossa nähtävästi Hannu Grothin (virolainen) lippukunta sekä Pentti Niilonpojan, Martti Laurinpojan, Olavi Helsingin, Hannu Ollinpojan, Niilo Pietarinpojan, Siivartti Jaakonpojan, Juho Gislenpojan ja Ingewald Starkin ruotsalaiset lippukunnat. — Ratsuväkeä siellä oli: Hannu von Oldenburgin suo-

maanlinnaa piirittämään. Itse hän pääjoukon kanssa poikkesi matkalta Venäjän hallussa olevaa aluetta ryöstämään, mutta lähetti kaksi järeää tykkiä suoraa tietä eteläänpäin. Hänen suunnitelmassaan oli kuitenkin tehty suuri virhe. Viron hallitusmiehet olivat kokonansa laiminlyöneet tietojen hankkimisen Venäjältä, jossa sillä välin oli koottu iso sotajoukko ja muutoinkin valmisteltu hyökkäystä. Kaikkein odottamatta tsaari itse toi 80,000(?) miestä Novgorodista Narvan kautta Viroon. Paidelinnan päällikkö Hannu Boije [1] erehtyi samoin kuin ylipäällikkökin. Kun hän sai kuulla, että venäläiset jo olivat tulleet Rakveren linnan luo. niin hän luuli niitä joksikin partiojoukoksi, joka aikoi siepata matkalta Klaus Aakenpojan tykit. Näiden suojaksi hän heti lähetti väkensä linnasta, pitäen siellä ainoastaan 50 sotamiestä ja 500 sinne paennutta talonpoikaa. Kohta sen jälkeen Venäjän sotajoukko saapui Paidelinnan edustalle ja valloitti sen väkirynnäköllä (uudenvuoden päivänä 1573) piiritettyänsä sitä viisi vuorokautta. Hannu Boije, hänen alapäällikkönsä Hannu Kraft [2] ja muut vangeiksi joutuneet sotilaat kidutettiin julman Iivanan käskystä heikolla tulella kuoliaiksi [3]. Samaan aikaan suurruhtinaan joukot olivat levittäneet hävitystä Järvamaahan ja Harjumaahan, joissa maakunnissa kansa huoletonna ja pahaa aavistamatta venäläisten saapuessa vietti joulujuhlaa.

malainen lippu, Rotger von Munduksen liiviläinen lippu ja Kaarle Hornin lippu. R. A. Militaria. En tiedä, minkä lipun ratsumestarina Kaarle Horn oli.

[1] Kesällä vuonna 1568 Eerikki XIV oli lähettänyt luutnantti Hannu Eerikinpoika Boijen viemään rahoja Klaus Kurselille Viroon. Elokuussa samana vuonna Boije joutui eräässä kahakassa Ruotsin palveluksesta luopuneiden saksalaisten ratsumiesten vangiksi, mutta vapautettiin taas pian. Juhani kuninkaan aikana tavataan hänet ensin ratsumestarina Virossa ja sitten (1570) Haapsalon päällikkönä. Seuraavana vuonna hänet nimitettiin Paidelinnan päälliköksi Hermanni Flemingin jälkeen. Ödberg, Om Klas Kurssell. — V. R. Vastaus Hannu Boijelle helmikuun 15 p. 1569. Kirje samalle kesäkuun 22 p. 1571.

[2] Hannu Kraft oli Eerikki XIV:n aikana ollut lippukunnan päämiehenä liiviläisessä jalkaväessä.

[3] F. Ödberg, Om Klas Kurssell, 52.

Kun Klaus Aakenpoika oli saanut tietää, että tsaarin armeija oli tullut Paidelinnan luo, niin hän heti keskeytti Poltsamaanlinnan piirityksen ja palasi Tallinnaan.

Asetettuansa vahvan varusväen Paidelinnaan Iivana IV palasi Novgorodiin. Täällä vietettiin sitten (huhtikuussa) Maunu kuninkaan ja kolmetoistavuotiaan Maria Vladimirovnan häät.

Virosta lähtiessään tsaari oli jättänyt sinne melkoisen joukon sotaa jatkamaan. Tämä väki jakautui kahteen osastoon, joista toinen valloitti Karksin linnan. Karksin päällikköä, suomalaista Torsti Henrikinpoikaa, on moitittu siitä, ettei hän ryhtynyt tarmokkaasti puolustamaan linnaa [1]. Epätietoista on kuitenkin, onko näihin moitteisiin ollut todellista syytä; Torsti Henrikinpoika oli saman linnan haltijana muutamia vuosia ennen taistellut puolalaisia vastaan urhoollisesti [2]. Tsaari antoi nyt Karksin Maunulle elinkautiseksi omaisuudeksi. — Toinen venäläinen osasto, jossa sanotaan olleen 16,000 miestä, samosi Lännenmaan linnoja Haapsaloa, Lukkolinnaa ja Lihulaa ahdistamaan. Mutta Klaus Tott, joka selittämättömästä syystä sii-

---

[1] Girs, Johan III:s Chrönika, 39. — Ödberg, Tidsbilder, 115.

[2] Autisten Torsti Henrikinpoika oli, toimittuaan muutamia vuosia Kastelholman linnan voutina, ollut Juhani herttuan palveluksessa ja sitten, samoin kuin useat muutkin Suomen aatelismiehet, vuonna 1563 hylännyt herttuan toivottoman asian. Jonkun aikaa sen jälkeen Eerikki XIV asetti hänet Karksin päälliköksi. Siellä Torsti Henrikinpoika vuonna 1565 torjui kaksi puolalaisten yritystä linnan valloittamiseksi. Hän pyysi ja sai silloin Viljannin venäläiseltä voivodilta apua puolalaisia vastaan. Venäläiset koettivat houkutella häntä luovuttamaan heille Karksia, jonka Sigismund II Aukusti aikoinaan oli antanut Juhani herttualle, mutta Torsti Henrikinpoika ei suostunut heidän ehdoitukseensa. Muutoin hän siihen aikaan oli riidassa Viron maaherran Henrikki Klaunpojan kanssa, jolta hän mielestään ei saanut tarpeeksi apua puolustaessaan linnaa. Venäjän sodan aikana hän ilmoitti Juhani III:lle, että moskovalaiset kesällä ja syksyllä vuonna 1571 olivat muutamia kertoja ahdistaneet häntä Karksissa saamatta kuitenkaan mitään vahinkoa toimeen; päinvastoin hän oli voittanut heidät. — Eerikki kuningas lausui hänestä, että hän oli vähälahjainen, mutta urhoollinen mies. Bomansson, Hertig Johan och hans tid., 72. — Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland 1564—1570. — V. R. Vastaus Torsti Henrikinpojalle tammikuun 5 p. 1572.

hen saakka ei ollut tehnyt maahan hyökänneille venäläisille mitään vastarintaa, riensi nyt vihdoinkin, koottuaan sotavoimansa, näitä vihollisia vastaan ja sai heistä tammikuun 23 p. 1573 voiton Lukkolinnan luona [1]. Venäläisten tykit, liput ja ryöstösaalis joutuivat voittajien haltuun. Lukkolinnan tappelu, jossa ruotsalaisten suurempi sotataito selvästi tuli näkyviin [2], oli seurauksiltaan tärkeä. Venäläiset vetäytyivät kohta sen jälkeen pois Ruotsin alueelta Virossa, ja tsaarin mieli muuttui nähtävästi rauhaan taipuvaisemmaksi. Tähän vaikutti osaltaan sekin seikka, että hänen huomionsa oli erittäin kiintynyt Puolassa tapahtuvaan kuninkaanvaaliin ja sen valmistuksiin. On myös mahdollista, että kapina, jonka tsheremissit ollen salaisessa liitossa Devlet Gerein kanssa tekivät Venäjää vastaan, johonkin määrin jäähdytti Iivanan sotaista intoa. Tämän kapinan hän kuitenkin sai pian kukistetuksi.

Paidelinnan ja Tallinnan hallitusmiesten kesken nostettiin siihen aikaan kysymys aselevon aikaansaamisesta Virossa. Jo helmikuun 25 p. 1573 Paidelinnan päällikkö Dmitri Andrejevitsh Buturlin kirjoitti Klaus Aakenpojalle, että tsaari oli ilmoittanut lähettäneensä Vasili Tshigatshevin Viipuriin viemään Juhani kuninkaalle kirjettä, josta toivottiin kaikkea hyvää. Vielä hän antoi tietää, että Novgorodin ja Liivinmaan rajalla toimivia päälliköitä oli kielletty johtamasta Venäjän sotaväkeä Juhani kuninkaan alueille, jonka tähden he olivatkin herjenneet taistelemasta. Lopuksi Buturlin pyysi, että Klaus Aakenpoika estäisi myös Ruotsin väkeä ryntäämästä tsaarin maihin [3]. — Ei ole tunnettua, mitä Klaus Aakenpoika vastasi ehdoitukseen [4].

---

[1] Venäläisiä takaa ajettaessa kaatui m. m. Uplannin lipun ratsumestari Jesper Laurinpoika.

[2] Klaus Aakenpojan käytettävänä oli Lukkolinnan luona verraten pieni joukko. Siinä sanotaan olleen noin 2,000 liiviläistä ja 600 ruotsalaista ratsumiestä sekä 1000 jalkaväen sotamiestä. J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia, 55.

[3] Buturlinin kirje on päivätty $^{25}/_{II}$ 7081 ja löytyy kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[4] Klaus Aakenpojan vastaus on mahdollisesti säilynyt jossakin Venäjän arkistossa.

Se vain tiedetään, että Viron puolella ei saatu välirauhaa toimeen, vaikka aselevosta vuoden lopussa sovittiin Suomen rajalla, kuten tuonnempana saamme nähdä.

Ruokavarojen puute, jota sotajoukko kärsi, näyttää estäneen Klaus Aakenpojan toimintaa, koska hän ei käyttänyt voiton hänelle tarjoamaa tilaisuutta Ruotsin vallan levittämiseksi. Edellisenä syksynä oli Tallinnaan tuotu liian vähän muonaa. Kun sitten Suomenlahti kylmän talven ja myöhäisen kevääntulon johdosta oli helluntaihin saakka kovassa jäässä, ei vielä toukokuussa saatu toimitetuksi Ruotsista apua [1]. Tässä pulassa hallitus muun muassa pyysi Raaseporin Ebba (Leijonhufvud) rouvalta viljaa sekä muita ruokavaroja lainaksi. Samanlainen pyyntö tehtiin leskikuningattarelle, Katariinalle, joka silloin näyttää olleen Kastelholmassa Ahvenanmaalla [2]. Kesällä (1573) Ruotsin sotajoukko vihdoin pelastui nälästä siten, että isoin osa siitä lähetettiin Virosta Suomeen linnaleirille.

---

[1] Samassa kirjeessä, jossa Juhani III antoi valtakunnan piispoill määräyksen, että kirkoissa oli tehtävä kiitokset Klaus Aakenpojan voitoe johdosta, käski hän heidän kehoittaa kansaa rukoilemaan, ettei pitkällinen pakkanen vahingoittaisi karjaa eikä viljaa. V. R. Kirje kaikille piispoille huhtikuun 15 p. 1573.

[2] V. R. Kirje Ebba rouvalle toukokuun 9 p. 1573. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille toukokuun 15 p. 1573. — Koko Ahvenanmaa oli siihen aikaan läänityksenä Katariina Stenbockilla.

TOINEN LUKU.

Ensimmäiset Suomeen tehdyt hyökkäykset.

Juhani III:n hallituksen alkuaikoina Hannu Laurinpoika Biörnram oli ylimpänä käskynhaltijana Suomessa. Hänen asiansa oli pitää huolta maan turvallisuudestakin. Puolustuksen järjestämisessä hänellä oli tarmokkaana apumiehenä Viipurin linnan päällikkö Antti Niilonpoika Sabelfana. Muistelkaamme tässä näiden molempien kuuluisain Suomen miesten aikaisempia vaiheita.

Isnäsin Hannu Laurinpoika [1] oli Kustaa Vaasan aikana ollut kuninkaan sihteerinä, ja hänen sanotaan silloin käyneen lähettiläänä Angliassa, Tanskassa ja Saksassa. Vuonna 1555 hänet tavataan toimittamassa uutta verollepanoa Turun läänissä. Eerikki XIV:n hallitessa oli häntä käytetty mitä erilaisimmissa toimissa. Vuosina 1561 ja 1562 hän siten oli ollut kuninkaan asiamiehenä Virossa, jonne hän saapui Klaus Kristerinpoika Hornin seurassa (maaliskuussa 1561), sen jälkeen muutamia kertoja amiraalina Suomenlahdella, vuosina 1563 ja 1564 isäntänä Turun linnassa, vuonna 1564 lähettiläänä Venäjällä, vuonna 1565 Tanskan sodassa ja vuonna 1566 uudestaan lähettiläänä tsaarin luona. Kesäkuun 30 p. 1568 hänet määrättiin Suomen maaherraksi sekä samalla ylimääräiseksi käskynhaltijaksi Viipurin linnaan ja kaupunkiin. Juhani III uudisti joulukuun 3 p. 1568 viimeksimainitun määräyksen [2], mutta Biörnramin hallintopiiriksi an-

---

[1] Hannu Laurinpojan isä oli Kustaa Vaasan hallitessa ollut sotapäällikkönä sekä Pohjanmaan ja Länsipohjan voutina. Suku, joka oli Suomesta kotoisin, oli vuonna 1561 saanut aatelisen kilven ja kypärin.

[2] V. R. — A. I. Arwidsson, Handlingar uppl. Finlands häfder. X. 167.

nettiin silloin vain Viipurin, Savonlinnan, Porvoon ja Raaseporin läänit. Kuningas arveli nähtävästi, että Biörnram voi paremmin pitää täällä puolustushankkeita silmällä, jos hänen toimintansa rajoitettiin maan kaakkoisosiin.

Talin Antti Niilonpoika näyttää, samoin kuin Biörnram, jo kuudennentoista vuosisadan keskipaikkeilta olleen valtion palveluksessa. Tiedot hänen nuoruudestansa eivät kuitenkaan ole aivan varmat. Kun asiakirjoissa on mainittu, että eräs Antti Niilonpoika, joka vuosien 1553 ja 1555 välillä oli Kivennavan voutina, sieltä omin päinsä pani toimeen hävitysretken Venäjälle ja että Kustaa Vaasa kovasti vihastui saatuansa kuulla hänen omavaltaisesta menettelystään, niin on arveltu, että tuo Kivennavan vouti oli sama mies kuin puheenaoleva Antti Niilonpoika, joka sitten (1563) aateloitiin ja otti nimen Sabelfana [1]. Toiselta puolen nähdään senaikuisista sotaväen luetteloista, että Antti Niilonpoika vuodesta 1552 alkaen kuului Suomen ratsuväkeen, jossa hän vuosien 1552 ja 1554 välillä käytti neljää hevosta sekä sen jälkeen kahdeksaa hevosta [2]. Ilmoitusten ristiriitaisuus on kaiketi selitettävä siten, että hän ei itse ollut mukana ratsuväessä, vaikka hän piti siinä palvelusmiehiänsä. Varmasti tiedetään, että Antti Niilonpoika kesäkuussa 1561 määrättiin silloin Suomesta otetun ratsuväen päälliköksi. Kun sota syttyi Eerikki XIV:n ja Juhani herttuan välillä, niin Antti Niilonpoika ajoi kuninkaan asiaa ja oli siinä sotajoukossa, joka vuonna 1563 tuli Turun linnaa piirittämään. Kerrotaan, että hän oli saanut Eerikki XIV:ltä salaisen käskyn surmata herttuan. Tämmöiseen konnantekoon Antti Niilonpoika ei kuitenkaan joutunut syypääksi. Vuonna 1564 hän oli suomalaisine ratsumiehinensä Blekingessä, jossa silloin Lyckön linna valloitettiin tanskalaisilta. Sen jälkeen hän vei lippunsa Viroon [3] ja sai siellä

[1] Lagus, Finska adelns gods och ätter, 528 ja seur. — Bomansson, Hertig Johan och hans tid, 106.

[2] Kts. kirjantekijän esitelmää Hist. Ark. XIX, 121 ja seur.

[3] Hän saapui Tallinnaan heinäkuun 23 p. 1565. Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland, 25.

olla mukana, kun Henrikki Klaunpoika Horn (elokuun 13 p. 1565) voitollisesti taisteli Tallinnan porttien edessä saksalaisia huoveja vastaan. Virossa hän syyskuun 9 p. 1566 määrättiin ylipäällikön luutnantiksi. Seuraavana vuonna hän tuli Viipurin linnan voudiksi [1] ja oli sitten tämän linnan isännyydessä kauan aikaa Juhani kuninkaankin hallitessa. Virossa olleesaan hän oli jossakin taistelussa saanut semmoisen vamman, että hän ei enää voinut tehdä sotapalvelusta ratsain.

Kohta sen jälkeen kuin Juhani III oli noussut valtaistuimelle Biörnram varoitti häntä venäläisten hankkeista, joita täällä saatettiin läheltä seurata. Kuningas vastasi, että hänen uullaksensa ei silloin Suomessa tarvittu pelätä hyökkäystä, koska tsaarilla oli kyllin tekemistä muualla. Kuitenkin hän velvoitti Hannu Laurinpojan toimittamaan väkeä ja elatusvaroja linnoihin sekä valmistamaan vastarintaa rajalla siinä tapauksessa, että venäläisten todellakin huomattaisiin varustautuvan sotaan [2].

Seuraavana (vuosien 1569 ja 1570 välisenä) talvena olivat Venäjältä saadut tiedot niin huolestuttavia, että Hannu Laurinpoika tilasi Suomen aatelismiehet palvelijoimensa sekä muutakin väkeä Viipurin linnaan. Juhani ei nytkään sanonut uskovansa noita sanomia, mutta määräsi kuitenkin Tallinnan entisen voudin Hannu Biörninpoika Leijonin auttamaan Biörnramia puolustustoimessa [3]. — Silläkin kertaa vielä oli täällä turhaan pelätty hyökkäystä. Kuten edellä on kerrottu, annettiin Hannu Leijonille jo helmikuun 9 p. 1570 käsky lähteä täältä Viroon [4].

Kun tsaarin sotajoukko syksyllä vuonna 1570 oli Maunu herttuan johtamana tullut Tallinnaa piirittämään, näytti olevan entistä enemmän syytä pelkoon, että Venäjältä tehtäisiin

---

[1] Viipurin voudiksi hänet määrättiin helmikuun 19 p. 1567. V. R.

[2] Maaliskuussa vuonna 1569 Juhani kuningas, joka silloin vielä kaikin mokomin tahtoi olla hyvässä sovussa Venäjän kanssa, käski maamme itäosain voutien valvoa, että asujamet täällä eivät nostaisi noita tavallisia rajariitoja.

[3] V. R. Kirje Hannu Laurinpojalle tammikuun 24 p. 1570.

[4] Kts. sivua 18.

hyökkäys meidän maahan. Olipa Maunu uhannutkin ahdistavansa Suomea. Sen ohessa Viipurin päälliköille, joilla aina oli vakoojansa liikkeellä, tuli viestit, että moskovalaisilla oli Mikonpäivän aikoina ollut Pähkinälinnan läänissä koottuna iso joukko väkeä, jonka sieltä piti tunkeutua Suomeen. Ei siis ihmekään, että maamme puolustus nyt alkoi entistä enemmän huolettaa kuningastakin. Se vain oli valitettava seikka, että suojelushankkeet, joihin talven aikana voitiin ryhtyä, olivat aivan riittämättömät.

Koska Juhani III oli kuullut, että Viipurin linnan muurit eivät olleet vahvat, niin hän syksyllä vuonna 1570 käski Antti Niilonpojan rakennuttaa heikkoihin kohtiin mullalla täytettyjä puuvarustuksia; myös oli ennen salvettuihin varustuksiin pantava maatäytettä sekä kaupungin linnoittamista kiireesti jatkettava [1]. Sinä kesänä olikin Viipurissa tarmokkaasti tehty rakennustyötä. Ruotsista lähetettiin Viipuriin tykkejä, pyssyjä, joutsia ja ruutia [2]. Juhani kuningas velvoitti myös käskynhaltijansa ajoissa toimittamaan elatusvaroja sekä Viipuriin että Savonlinnaan [3].

Suomen puolustuksen ohjaaminen uskottiin joulukuun 8 p. 1570 Henrikki Klaunpoika Hornille, Hannu Laurinpoika Biörnramille ja Iivari Maununpoika Särkilahdelle [4]. Hornin

[1] V. R. Kirjeet Antti Niilonpojalle elokuun 27 p. ja lokakuun 12 p. 1570.

[2] V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle marraskuun 28 p. 1570.

[3] V. R. Kirje Antti Niilonpojalle lokakuun 12 p. 1570. Vastaus Hannu Laurinpojalle joulukuun 4 p. 1570.

[4] Iivari Maununpojan aikaisemmista toimista muuan sana tässä. Hän oli vuonna 1563 ollut päällikkönä siinä sotajoukossa, joka lähetettiin valloittamaan Turun linnaa Juhani herttualta. Tanskan sodan aikana hänelle heinäkuun 14 p. 1565 uskottiin Länsigötlannissa taistelevan sotajoukon ylipäällikkyys, mutta hän ennätti tuskin ryhtyä tähän toimeen, ennen kuin vaihemielinen Eerikki XIV määräsi siihen toisen miehen. Vuonna 1567 hän oli Suomen maaherrana. Herttuain kapinassa (1568) Iivari Maununpoika kuninkaan sotajoukon päällikkönä voitettiin. Silloin Eerikki XIV lähetti hänet Suomeen väkeä keräämään. Mutta täällä Särkilahti luopuikin kuninkaasta antaen Turun linnan herttuoille. Eerikki XIV oli kerran lausunut hänestä, että hän oli kunnollinen ja mie-

oli erittäin neuvoiteltava asianomaisten kanssa nostoväen liikkeellepanosta [1]. Iivari Maununpoika tuli siihen aikaan tänne Ruotsista, jossa hän oli ollut toista vuotta. Hän asetettiin Suomessa olevan sotajoukon ylipäälliköksi [2]. Muutamia päiviä myöhemmin annettiin valtakunnan yliamiraalille Klaus Eerikinpoika Flemingille määräys auttaa mainittuja herroja neuvoillansa [3].

Jo aikaisin syksyllä Suomen aatelismiehet olivat saaneet käskyn hankkia Viipurin linnaan riittävästi muonavaroja ja heiniä, jotta voisivat olla siellä seuraavana talvena miehineen ja ratsuineen, jos heitä siellä tarvittiin [4]. Mutta tätä käskyä ei oltu noudatettu. Se uudistettiin sen tähden joulukuussa [5] läänitysten takaisinoton uhalla [6].

Järjestettyä sotaväkeä näyttää Suomessa vuosien 1570 ja 1571 välisenä talvena olleen vähän päälle 2000 miestä [7].

huullinen sotilas, mutta ei kuitenkaan ylipäälliköksi sopiva, koska hän oli liian tuittupäinen. — Juhanin tultua hallitukseen annettiin Iivari Maununpojalle marraskuun 27 p. 1568 käsky lähteä Ruotsiin, jossa hän seuraavana vuonna määrättiin alikenttämarsalkaksi.

[1] V. R. Vastaus Hannu Laurinpojalle joulukuun 4 p. 1570.

[2] V. R. Iivari Maununpojan valtakirja joulukuun 7 p. 1570.

[3] V. R. Klaus Flemingin valtakirja joulukuun 16 p. 1570.

[4] Kuningas katsoi silloin tarpeelliseksi muistuttaa meidän maan aatelisille, että heidän oli täytynyt Kustaa Vaasan aikana vuosittain ja erittäinkin talvisin pitää miehensä ja hevosensa Viipurissa. V. R. Avoin kirje Suomen aatelistolle elokuun 26 p. 1570.

[5] Avoin kirje Suomen aatelistolle joulukuun 6 p. 1570.

[6] Samalla kuningas kehoitti Hannu Laurinpoikaa määräämään Garpebölen Jost Smäpepperin alhaisempien aatelismiesten päälliköksi, mutta näkyy itse epäilleen, voisiko tämä pitää heitä kuuliaisuudessa. Kaikesta päättäen Småpepper ei joutunutkaan mainittuun päällikönvirkaan. Hänet tavataan nimittäin jo seuraavana vuonna Suomessa olevan sotaväen provossina, ja siinä toimessa hän pysyi kauan aikaa. S. A. N:o 6440, 44 ja 6504, 43.

[7] Suomessa oli silloin omaa väkeä: yksi ratsumieslippu, jota Lauri Torstinpoika johti, ja yksi lippukunta jalkaväkeä, Martti Olavinpoika päämiehenä. Lauri Juhonpojan (eli Pohjanmaan) lippukunta oli toukokuussa 1570 saanut käskyn lähteä Viroon.

Viipurin porvarin Pentti Mikonpojan tilinteko ruunun verokappal-

Marraskuussa vuonna 1570 tuotiin maassa oleva sotaväki Viipurin tienoille ja muutamia osastoja määrättiin Jääskeen ja Äyräpäähän rajaa vartioimaan.

Pieni oli siis se joukko, jonka tuli Suomea puolustaa. Sen avuksi käskettiin Hannu Laurinpojan kutsua aseisiin talonpoikia. Vaaran hetkellä oli nostatettava mies talosta Karjalassa sekä Savonlinnan ja Porvoon lääneissä, mutta joka viides mies Hämeenlinnan, Raaseporin ja Turun lääneissä ynnä Satakunnassa. Sopiviin paikkoihin oli sen ohessa varustettava puumurroksia vihollisille esteeksi. — Turha oli kuitenkin aie pidätellä talonpoikaisella nostoväellä Venäjän monilukuisia, vaikka puolisäännöttömiä ratsasparvia. Nopeat kun nämät olivat liikkeissänsä, voivat ne vähässä aikaa samota pitkiä matkoja, tällä tavoin saavuttaen tarkoituksensa, joka ei ollut muu, kuin hävityksen levit-

---

ten käyttämisestä ilmoittaa, että siellä vuoden 1571 ensimmäisinä kuukausina elätettiin seuraavat sotaväen lippukunnat:

Ratsuväkeä:

Lauri Torstinpojan l.	192	miestä	Suomesta.

Jalkaväkeä:

Eerikki Pentinpojan l.	248	miestä	Uplannista.
Siivartti Jaakonpojan l.	328	»	»
Pietari Jaakonpojan l.	191	»	»
Pentti Niilonpojan l.	49	»	Södermanlannista.
Martti Ollinpojan l.	296	»	Suomesta.
Meriväki, joka vartioitsi linnaa,	455	»	
Sotahaaksien päämiehet, tykistömestarit ynnä ammattimiehet	59	»	
Yhteensä	1,818	miestä.	

R. A. Muonitustilit.

Pentti Mikonpojan tilistä nähdään myös, että ylipäällikkö Iivari Särkilahti ja amiraali Hannu Eerikinpoika olivat Viipurissa suurimman osan puheenaolevaa talvea. Laivaston päämiehistä mainitaan erikseen Pentti Söyringinpoika Juusten.

Suomen aateliston väestä ei muonitusluetteloissa puhuta siitä syystä, että se sai itse pitää huolta elatuksestansa.

täminen ja ryöstösaaliin hankkiminen. Sillä Iivana IV, jonka huomio oli kääntynyt etupäässä Viroon, ei mielinyt Suomessa tehdä pysyväistä valloitusta. Juhani kuningas, joka itsekin pelkäsi vihollisten pääsevän laajalti retkeilemään maassamme, neuvoi täkäläisiä käskynhaltijoitansa toimimaan muun ohessa siten, että raja-asukkaat veisivät karjansa, viljansa, heinänsä ja muun irtaimistonsa Viipuriin tai Savonlinnaan säilyyn ja lähtisivät itse vaimoineen ja lapsineen pakoon[1].

Venäläiset eivät enää antaneetkaan kauan odottaa tuloansa. Se joukko, joka ensiksi (noin uudenvuoden tienoilla) hyökkäsi maahan, ei näytä olleen kovin iso, sillä Iivari Maununpoika voi vähillä neuvoillaan saattaa sille jonkun verran tappiota. Kuitenkin oli vihollisilla jo silloin tilaisuutta vainontöihin. Mutta vielä suuremmat onnettomuudet aiheutti toinen ryntäys, joka tapahtui luultavasti helmikuun alussa (1571). Viholliset levittivät surmaa ja tulipaloa, eikä Ruotsin vähälukuinen sotaväki kyennyt tekemään sanottavaa vastarintaa. Saatuansa tiedon venäläisten hyökkäyksestä Juhani kuningas kehoitti Iivari Maununpoikaa lähtemään kostoretkelle Käkisalmen ja Pähkinälinnan lääneihin, siinä tapauksessa että suurruhtinaan odotetusta vastauskirjeestä huomattaisiin hänen todella aikovan aloittaa ilmi sodan. Juhani puhui ikäänkuin Iivana IV:n tarkoituksista vielä olisi saattanut olla epäilystä! — Venäjälle suunniteltua sotaretkeä oli kuitenkin, jo siihen tarvittavan sotajoukon ja varustusten puutteen tähden, mahdoton panna toimeen. Sitä paitse Suomen päälliköt kohta saivat omassa maassa kyllin tekemistä. Sillä Tallinnan piirityksestä luopuneita venäläisiä hyökkäsi maaliskuussa Viron itäosista jäätä myöten Suomeen. Ei tiedetä, oliko Maunu herttua itse vai joku hänen alapäälliköistään lähettänyt ne tänne. Taas uudistettiin täällä sodan kauhut. Vihollisten partiojoukot veivät mennessään tuhansia ihmisiä vankeuteen.

Kolmen ryöstöretken kautta oli nyt Suomen etelärannikko Rajajoelta aina Helsingin seuduille saakka joutunut hävityk-

[1] V. R. Vastaus Hannu Laurinpojalle joulukuun 4 p. 1570.

sen alaiseksi. Jonkinmoisia tietoja siitä, mihin määrin kukin paikkakunta täällä oli tullut autioitetuksi, antavat senaikuisten voutien tilikirjat, jotka ovat säilytettyinä valtioarkistossamme.

Siten huomataan Äyräpään kihlakunnassa poltetun 487 savua eli huonekuntaa. Kun kihlakunnassa oli kaikkiaan 1115 savua, niin havaitaan, että lähes puolet näistä oli hävitetty. Kaukjärven kylässä oli lisäksi autioitettu 14 savua [1].

Jääsken pitäjästä tilikirjat mainitsevat, ettei talonpojilla ollut varoja lisäveron maksamiseen (Elfsborgin lunnaiksi), koska sielläkin oli käyty ryöstämässä, polttamassa ja surmaamassa. Autiona oli siellä kuitenkin vain 37 savua ynnä 2 raadesavua.

Vihollisten partiokuntain retket eivät luultavasti sinä talvena uloittuneet Lappeen eikä Taipaleen pitäjiin saakka.

Viipurin pitäjässä ei hävitys myöskään näy olleen kovin ankara, vaikka tsaarin sotajoukko kävi aivan kaupungin läheisyydessä. Sitä vastoin pantiin koko Koiviston pitäjä autioksi. Säkkijärvellä, jossa savujen koko luku oli 286, paloi niitä ehkä kahdeksannes poroksi.

Venäläiset kävivät Kymenkartanon läänin kaikissa kolmessa pitäjässä. Virolahdella he menettelivät kolmannella retkellänsä sangen säälimättömästi, polttaen 230 savua. Ainoastaan 11 savua (Murolan kylässä) säilyi hävitykseltä. Nimismiehen kartanosta ja kirkkomajasta ryöstettiin paljon ruokavaroja, joita oli niihin koottu Viipurin varusväkeä varten. Vehkalahdella hävitettiin samalla tavoin 236 savua, eli enemmän kuin puolet kaikista. Pyhtään pitäjässä poltettiin Tesjoen kylä (15 savua), Wahterpään kylä (8 savua), Degerbyn kylä (7 savua) sekä Kymenkartano. Kaikkiansa oli Pyhtäällä 385 savua.

Koko itäinen puoli Porvoon läänistä joutui häviön alaiseksi. Pernajassa autioitettiin 70 savua. Porvoon kaupunkia hävitettiin tulella ja miekalla, niin että kaikki liikenne siinä taukosi lähes kymmenen vuoden ajaksi. Kaupungin kirkkokin poltettiin. Useimmat talot olivat hävityksen jälkeen autioina

[1] Kaukjärven kylään, joka sijaitsi Uudenkirkon pitäjän pohjois-osassa, kuului silloin 54 palkka-(prebende-) taloa. Nykyänsä Kaukjärvi on kreikanuskoinen seurakunta.

Porvoon pitäjässä. Sipoossa havaitaan olleen 111 savua ja Helsingin pitäjässä 83 savua poltettuna tai muuten autiona. Muun muassa olivat Porvoon ja Helsingin karjakartanot joutuneet ryöstön alaisiksi. Savujen koko luku oli Pernajassa 383, Porvoon pitäjässä 487, Sipoossa 298 ja Helsingin pitäjässä 305. — Helsingistä länteenpäin ei vihollinen näytä retkeilleen.

Mannermaalla hävitettyjen paikkakuntain lisäksi olivat vielä useimmat Suomenlahden isoista ulkosaarista, niinkuin Seiskari, Lavansaari, Suursaari, Tytärsaari ja Haapsaari venäläisten jääretkillä autioiksi ransitut.

Niissäkin osissa maata, jotka eivät olleet joutuneet sodan jalkoihin, vallitsi vuonna 1571 yleinen köyhyys. Edellisenä kesänä oli sato ollut huono, ja nyt alkoi ruokavarojen puute tulla ilmi varsin tuntuvalla tavalla. Juhani oli tosin täkäläisten käskynhaltijoiden neuvosta tilannut Saksasta viljaa meidän maahan, mutta ne jyvät, jotka Willam de Wijk[1] kesän tullen toimitti Turkuun, vietiin täältä kohta Tallinnaan. Kallis aika teki usein palautuvat lisäverojen maksut vielä rasittavammiksi. Monessa maakunnassa ei yhteinen kansa jaksanutkaan niitä suorittaa. Kuningas sanoi, että hän olisi lähettänyt apuväkeä tänne, jollei olisi ollut varottava, ettei sitä maassa löytyvillä varoilla voitu elättää. Vaikea oli linnoihinkin saada muonaa riittävästi.

Kesän kuluessa (1571) tapahtui muutoksia sotapäällikkyydessä. Kun Hannu Laurinpoika Biörnram kevätpuoleen oli kuollut[2], määrättiin Hermanni Fleming, joka silloin oli Virossa Paidelinnan päällikkönä[3], pitämään Antti Niilonpojan kanssa isännyyttä Viipurin linnassa (kesäkuun 21 p.). Samalla annettiin Flemingille käskyvalta kaiken Suomessa olevan sotaväen

---

[1] Alankomaalainen Willam de Wijk oli rahapajan hoitajana (rahamestarina) ensin kuninkaan ja sitten Kaarle herttuan palveluksessa. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 25 ja 275.

[2] Hän kuoli nähtävästi toukokuun lopulla tai kesäkuun alussa. — Jokseenkin samaan aikaan kuoli myöskin Turun linnan päällikkö Lauri Mikonpoika.

[3] Kts. sivua 28.

yli, kunnes uusi ylipäällikkö Banér tai hänen luutnanttinsa Iivari Särkilahti oli tuleva tänne. Viimeksimainittukin näyttää silloin olleen Ruotsissa [1]. Flemingin jälkeen Hannu Boije onnettomuudekseen tuli Paidelinnan haltijaksi [2]. Eerikki Pertunpoika Slang, joka oli ollut Suomen laivaston amiraalina, määrättiin myös ensin Paidelinnan isännyyteen, mutta sai kohta vastakäskyn lähteä Viipuriin [3]. Klaus Fleming lähetettiin heinäkuun 19 p. (1571) saattamaan onnetonta Eerikki kuningasta Turun linnasta Kastelholmaan [4]. Suoritettuansa tämän toimen Fleming pääsi omasta anomuksestaan joksikin aikaa valtion palveluksesta hoitamaan yksityisiä asioitaan.

Eerikki oli heinäkuussa 1570 tuotu Turun linnaan, nähtävästi sen johdosta että hänen vapauttamisekseen oli (1569) tehty salaliitto Ruotsissa. Turussa hän oli saanut tilaisuuden anoa apua Venäjän tsaarilta, entiseltä liittolaiseltansa. Tulkki Juho Ollinpoika oli nimittäin päästyänsä Eerikin puheille ilmoittanut suusanallisesti hänen toivomuksensa Venäjällä. Huhtikuussa 1571 sama tulkki toi Eerikille Iivanan kirjallisen vastauksen [5], jossa tämä lupasi lähettää sotajoukon vangittua kuningasta pelastamaan. Tataarien hyökkäys esti kuitenkin sillä kertaa tsaarin toteuttamasta suunnitelmiansa Suomen puolella. Eerikin salahankkeet tulivat pian ilmi, ja tämä oli syy, minkä tähden Turun linnaa ei enää pidetty hänelle varmana olopaikkana. Kastelholmassa hän oli vain kolme kuukautta, jonka jälkeen hänet (marraskuussa 1571) vietiin takaisin Ruotsiin. Silloinkin Klaus Fleming oli häntä kuljettamassa.

---

[1] V. R. Määräykset kesäkuun 21 p. 1571.

[2] Tässä mainittakoon, että Olavi Mikonpoika Helsing ja Hannu Kraft saivat silloin käskyn lähteä Paidelinnaan Hannu Boijelle avuksi ja että Hannu Biörninpoika Leijon määrättiin viimeksimainitun jälkeen Haapsalon päällikoksi.

[3] V. R. Kirjeet Eerikki Pertunpojalle heinäkuun 21 ja 30 p. 1571.

[4] Kuljetusta varten lähetettiin Flemingin seuralaisiksi Hannu Boos, Svante Eerikinpoika Stålarm, entinen amiraali Lauri Laurinpoika ja Andreas välskäri.

[5] H. Hiärne on julaissut käännöksen Iivana IV:n Eerikki kuninkaalle lähettämästä kirjeestä teoksessa Historiskt bibliotek, VII. 541.

KOLMAS LUKU.

Kustaa Banér ylipäällikkönä Suomessa.

Juhani kuninkaan käsiin oli kesällä 1571 joutunut eräs Iivana IV:n kirje, joka oli aiottu muualle ja jossa tämä sanoi tahtovansa kaikin voimin taistella Ruotsia vastaan. Kuningas siis ei enää saattanut epäillä, mitä hänen oli odottaminen Iivanalta, jolleivät Tallinnan piiritys, Suomeen tehdyt hyökkäykset sekä lähetyskunnan pidätteleminen Venäjällä olisikaan tätä osoittaneet. Hän päätti nyt varustaa niin suuren sotajoukon kuin hän suinkin voi kokoon saada ja lähettää sen Suomeen. Aika katsottiin erittäin soveliaaksi kaiken Iivanan tuottaman vahingon kostamiseen, koska luultiin Venäjän voimien rauenneen tataarien hyökkäyksen kautta. Tässä arvelussa kuitenkin erehdyttiin.

Sotajoukon ylimmäksi johtajaksi asetettiin valtaneuvos Kustaa Banér. Sanottakoon heti, että Juhani III tuskin olisi voinut valita sopimattomampaa miestä ylipäällikön toimeen.

Kustaa Banér oli syntynyt vuonna 1547 ollen siis, kun hänelle uskottiin ylipäällikön tehtävät, ainoastaan 24 vuotta vanha. Hän oli harjoittanut opinnoita Rostokin yliopistossa ja oli siten verraten oppinut mies, mutta sota-asioissa hänellä oli liian vähän kokemusta. Hänen nimittämisensä vastuulliseen ja tärkeään päällikön virkaan saa selityksensä siitä, että hän kuului Ruotsin ylimyskuntaan ja oli ollut herttuain puolella, kun nämät tekivät kapinan Eerikki kuningasta vastaan.

Banérille elokuun 5 p. 1571 annetussa valtakirjassa sanottiin, että hänen tuli valvoa kaikkia asioita Suomessa koettaen torjua alamaisilta vaaroja ja vahinkoja; hän oli tätä varten saanut korkeimman käskyvallan sekä Suomeen sijoitetussa sotajoukossa että myöskin Narvan purjehdusvesille lähetetyn laivaston yli. Hallitusasioissakin hän oli täydellisesti kuninkaan edustajana täällä, ollen oikeutettu asettamaan vouteja sekä muita virkamiehiä, ja toisten käskynhaltijoiden tuli olla hänelle avullisia antamalla hänelle tietoja maan tilasta ja oloista. Viron puolella oli Hannu Biörninpojan ja Klaus Aakenpojan meneteltävä sota-asioissa sen mukaan kuin Banérin hankkeet vaativat.

Ylipäällikön sotaneuvoskunnan muodostivat Suomen miehet Iivari Maununpoika Särkilahti, Henrikki Klaunpoika Horn ja Hermanni Fleming. Lähinnä Banéria oli Iivari Maununpoika sotamarsalkkana eli ratsuväen päällikkönä. Jalkaväen päälliköksi oli ensin Henrikki Klaunpoika aiottu, mutta sitten määrättiin tähän virkaan Hermanni Fleming. Syyksi muutettuun päätökseensä Juhani III mainitsi Banérille, että Hermanni Fleming oli nuorempi iältänsä ja kevyempi kuin Horn. Kuningas sanoi myöskin huomanneensa, että Flemingillä usein oli Viron puolella ollut hyvä menestys sota-asioissa.[1] Vanha Henrikki Klaunpoika taas, joka hyvin tunsi meidän maan ja paremmin kuin kukaan muu voi olla neuvoilla ja toimella Banérille avullinen, nimitettiin ylimmäiseksi sotaneuvokseksi. Vähää ennen oli Eerikki Pertunpoika Slang lähetetty pitämään Antti Niilonpojan kanssa isännyyttä Viipurissa[2]. Sen ohessa tuli hänen muuallakin ajaa sota-asioita. Erittäin oli hänellä käsky Iivari Maununpojan ja Hermanni Flemingin kanssa otattaa Suomesta niin paljon uutta sotaväkeä kuin suinkin voitiin kokoon saada. Sotakomissareiksi määrättiin Eerikki Hakuninpoika Slang ja Henrikki Simonpoika[3]. Näiden asia oli keskustella sotaväen

---

[1] V. R. Kirje Kustaa Banérille syyskuun 4 p. 1571.

[2] Kts. sivua 45.

[3] Karunan Henrikki Simonpoika tavataan ruunun palveluksessa jo Kustaa Vaasan aikana. Sittemmin hän oli ollut Helsingin ja Por-

kanssa, olla katselmuksissa saapuvilla, toimittaa palkanmaksuja v. m. s. Henrikki Abel von Minden [1] asetettiin ylipäällikön luutnantiksi sekä samalla smaalantilaisen jalkaväen päälliköksi [2]. Ylipäällikön sihteeriksi kuningas nimitti Perttu Eerikinpoika Liusterin [3].

Ensi aikoina ei Juhani muuta luullutkaan, kuin että alkuunpantu yritys menestyisi hyvin. Luottamuksen aihetta näyttivät antavan muun muassa moniaat ulkomailta tehdyt tarjoukset. Badenin rajakreivi Kristoffer, Juhanin lanko, oli luvannut tuoda Ruotsin palvelukseen isot joukot ratsu- ynnä jalkamiehiä ja itse tämän väen päällikkönä matkustaa Preussin kautta Venäjänmaahan, niin pitkälle kuin suinkin voisi päästä. Tästä aikeesta ei kuitenkaan ollut mitään seurauksia. Sigismund II Aukusti, Puolan kuningas, ei tosin tahtonut ruveta lankonsa kanssa liittoon Venäjää vastaan, mutta molemmat sopivat kumminkin keskenänsä siitä, että heidän oli yhdessä esteleminen tavarain tuontia Narvaan, venäläisten merisatamaan. Kuninkaan sihteeri Sven Elavinpoika toi Preussin herttualta lupauksia rahan, viljan

---

voon kuninkaankartanoiden voutina 1562—1565 sekä Turun linnanvoutina 1565—1568. — Lagus (Finska adelns gods och ätter, 128) ja Bomansson (Hertig Johan, 69) sanovat hänen kuolleen 1570. Tämä ilmoitus ei kuitenkaan sovi yhteen sen tosiasian kanssa, että Juhani III lähetti hänelle kirjeen elokuun 6 p. 1571.

[1] Saksalainen Henrikki Abel von Minden, joka oli mennyt Juhani kuninkaan palvelukseen ja osoittanut kuntoa Tanskan sodassa, sai kuninkaalta maatiloja Ruotsissa ja Suomessa. Abel oli nähtävästi hänen alkuperäinen sukunimensä.

[2] V. R. Valtakirja elokuun 10 p. 1572. — Tili, jonka Tuomas Laurinpoika, Siivartti Kaarlenpoika ja Pentti Ollinpoika tekivät Viipurissa olleista ruunun muonavaroista v. 1571. R. A.

[3] V. R. Kirje hänelle elokuun 8 p. 1571. — Banérin sotajoukon päälliköistä ja yleisistä virkailijoista mainittakoon vielä: tykistömestarit Pietari Juhonpoika ja Gerd Sveninpoika, törmäkemestari Tiirikka von Arn, yliprovossi Jost Småpepper, provossi Pentti Ollinpoika, leirimestari Yrjö Salfelt, vartiomestarit Juho Sökland (sama kuin Juho Juhonpoika?) ja Eerikki Seider (Eerikki Pentinpoika?), muonitusmestari Melkkeri Juhonpoika (hänelle annettiin valtakirja lokakuun 3 p. 1571) ja rehumarski Juho Antinpoika.

ja sotaväen hankkimisesta. Sitä paitsi Juhani kertoi Banérille, että eräs Antwerpenin kauppias Hermanni Pepper oli hänelle tarjonnut 80,000 taleria lainaksi [1]. Kysymyksessä oli myöskin ollut pestata kuninkaan palvelukseen muutamia tuhansia pyssymiehiä Gascognesta.

Heinäkuussa 1571 saivat useat ruotsalaiset lippukuntain päämiehet käskyn lähteä miehinensä rantakaupunkeihin, joista heidät oli lähetettävä Suomeen. Sotaväen kuljetusta varten tarvittavat laivat kuningas määräsi otettaviksi Ahvenanmaalta sekä Ruotsin rannikolta ja saaristosta, luvaten aluksien omistajille kohtuullisen vuokran. Uplannista, Taalainmaalta ja muista pohjoisemmista maakunnista Kustaa Banér laittoi sotaväkeä matkalle. Syyskuun 18 päivänä pantiin Tukholmasta, Geflestä sekä Helsinglannin satamista useita lipullisia menemään Suomeen. Täällä sijoitettiin sotamiehet ensin maan lounaisiin kihlakuntiin, kunnes heitä oli vaadittava rajalle. Tukholmasta toimitettiin myös laivoja Kaarle herttuan ratsuväkeä varten Södermanlantiin, jossa ei ollut riittävästi kuljetukseen tarvittavia aluksia. Kuningas tuli itse elokuussa Kalmariin ja antoi siellä pitää Itägötlannista ja Smaalannista lähetettävän sotaväen katselmuksen. Mutta näidenkin maakuntain merikaupungeissa oli aluksista kova puute. Sen tähden tilattiin Turusta ja Viipurista sekä muualta Suomesta takaisin kaikki laivat ja jaalat, jotka jo olivat tuoneet tänne väkeä ja sotatarpeita Ruotsista. Matkallelähtö kuitenkin siten viivästyi.

Pian ilmaantui kuninkaalle muitakin vastuksia. Lokakuun alussa oli vihdoin yksi lipullinen Smaalannin jalkaväkeä saatu lähtemään Öölannista merelle, ja kolme muuta lipullista oli jo isoksi osaksi Smaalannin maakunnasta tullut koolle Vestervikin kaupunkiin, jossa niiden piti astua laivoihin. Mutta tuskin viimemainittujen lippukuntain miehet olivat nostaneet palkkansa, kun he alkoivat niskoitella kuninkaan käskynhalti-

---

[1] Kuninkaan ilmoitusta on kuitenkin, mitä rahamäärän suuruuteen tulee, vaikea uskoa. Ainakaan ei tiedetä hänen saaneen tuota isoa lainaa.

joita vastaan uhaten näiden henkeäkin. Useimmat heistä karkasivat lisäksi takaisin kotiinsa. Sotamiehet olivat tuoneet esiin valituksia muun muassa siitä, että heitä vietiin Suomeen, vaikka oli luvattu, ettei heidän tarvitsisi tehdä palvelusta ulkomailla. Tämän johdosta Juhani III katsoi tarpeelliseksi selittää heille eräässä kirjeessä, että Suomi ei ollut vierasta maata, vaan suurin ja paras Ruotsin maakunnista, ja että valtakunta, niin Tanskan sodassa kuin muulloinkin aina, oli saanut Suomesta enemmän apua kuin mistään muusta maakunnasta.[1] Uhattuansa karkureille kovinta rangaistusta Juhani kuitenkin lupasi antaa heille armon, jos vielä ajoissa palaisivat täyttämään velvollisuutensa. Asia alkoikin kohta arveluttaa sotamiehiä; he lähtivät uudestaan retkelle. Mutta matkallaan harjoittivat he ryöstöä sekä muita väkivallan töitä, ja useat heistä antoivat taaskin kuulla kapinallisia sanoja. Kuningas pelkäsi, että he tultuansa Suomeen saisivat vastahakoisuutta aikaan sotajoukossa. Tästä syystä hän käski Banérin pitää ratsuväkeä sekä Suomen rahvasta varuilla näiden avulla kukistaaksensa sotamiehet, jos nämät alkaisivat niskoitella palkkansa tahi muonituksen tähden. — Marraskuussa ei vielä oltu Smaalannin satamiin saatu tarpeeksi kuljetusaluksia. Näiden puutteesta jäikin paljo ratsuväkeä lähettämättä.

Suomessa oli otettu koko joukko uusia sotamiehiä, joilta vielä puuttui tarpeellinen varustus. Kuningas antoi sen tähden heitä varten vaatia kansalta useissa Ruotsin maakunnissa pyssyjä, teräsjoutsia, sarvijoutsia ja muita aseita. Myös lähetettiin Tukholmasta tykkejä sekä muita sotatarpeita Suomeen[2]. Ja koska Suomen varat havaittiin riittämättömiksi tänne saapu-

[1] Juhani kuningas puhui sittemminkin monesti siitä tärkeästä asemasta, joka meidän maalla oli valtakunnassa. Siten hän esimerkiksi kesäkuun 1 p. 1577 kirjoitti silloin tänne lähetettävien ruotsalaisten lippukuntain päämiehille, että Suomi oli paras Ruotsin ruunulle kuuluvista ruhtinaskunnista. Ja kuukautta myöhemmin hän kansalle antamassaan avoimessa kirjeessä lausui: »Suomi on etevin Ruotsin maakunnista ja vastaa puolta valtakuntaa.» V. R.

[2] Syyskuun 18 p. 1571 laitettiin Tukholmasta kaksikymmentä jaalaa viemään Viipuriin sekä Viron puolelle tykkejä, ruutia ja luoteja.

valle suurelle sotajoukolle, annettiin kaikille Ruotsin merikaupungeille käsky avoveden aikana toimittaa meidän maahan kaupaksi kaikenlaista täällä tarvittavaa tavaraa, niinkuin ruokavaroja, vaatetta, kenkiä, turkkeja y. m.

Sotaväen elatusta varten hallituksen oli pakko säätää koko valtakunnan maksettavaksi apuvero. Ruotsista nostetut verokappaleet olisivat ennen talven tuloa olleet tuotavat Suomeen, mutta laivojen puutteen tähden ei niistä saatu kuin joku osa tänne lähetetyksi. Meidän maassa tuli Henrikki Klaunpojan muutamain muiden käskynhaltijain kanssa määrätä soveliaita miehiä esittämään kussakin maakunnassa asujamille mainittua veronmaksua. Tämä ei ollutkaan vähäinen [1] ja tuntui sitä rasittavammalta, kun Suomessa köyhyyden tähden vielä oli suorittamatta edellisenkin vuoden maksuja, niinkuin isoin osa laivaverosta. Banér oli saanut vallan enentää tai vähentää uuden apuveron määrää asianharain vaatimuksen ja maakunnan varojen mukaan. Pohjanmaalla oli kauppias Hannu Fordeel [2] ottanut suorittaaksensa puheenalaisen lisäveron etukäteen ruunulle, mutta osasi sitten kiskoa runsaat voitot, kun hän peri maksun talonpojilta. Muonan lähetys viivästyi — kerrottiin kuninkaalle — kauan sen kautta, että Hannu Fordeel sekaantui asiaan.

Ylimääräiselläkään veroituksella hallitus ei voinut hankkia isolle sotajoukolle riittävästi muonaa, ja tästä oli se arveluttava seuraus, että tyytymättömyys miehistössä kasvoi.

---

[1] Kuninkaan määräysten mukaan oli yhteen verokuntaan luettava: pappeja 1—4; perintötilallisia 16; kuninkaan-, ruunun-, kirkon-, luostari- ja palkkatalojen haltijoita 24; rälssin vuokramiehiä 32; torppareita 48. Jokaisen verokunnan oli annettava 8 kippuntaa jauhoja, 8 kipp. maltaita, 1 leiv. 12 naulaa humaloita, 1 kipp. suurimia, 8 leiv. voita, 8 leiv. lihaa ja 8 leiv. kapakaloja. Pohjanmaalla vaadittiin kultakin verokunnalta: 8 leiv. voita, 4 tynnyriä suolakaloja ja 32 leiv. kapakaloja.

[2] Hannu Knuutinpoika Fordeel kuului varakkaaseen kauppiassukuun, joka kuudennellatoista vuosisadalla oli mahtavana Pohjanmaalla. Hänen isänsä oli Kustaa Vaasan alkuaikoina muuttanut sinne Tukholmasta. Vuonna 1568 Hannu Fordeel oli pohjoisen Pohjanmaan voutina. S. A. N:o 4701.

Huolestuttavalta näytti sekin seikka, että rutto alkoi liikkua Suomessa jokseenkin samaan aikaan kuin sotaväki saapui tänne. Jo vuonna 1570 se oli tullut Venäjälle nälän ja kalliin ajan jäljissä. Meidän maassa mainitaan ensimmäisten taudinkohtausten sattuneen syyspuoleen vuonna 1571. Niitä tapahtui silloin Turussa ja muutamissa muissakin paikkakunnissa. Suojellaksensa sotaväkeä tartunnalta kuningas kielsi Banéria sijoittamasta sitä semmoisille seuduille, joissa rutto liikkui, ja nähtävästi samassa tarkoituksessa hän käski Tukholman linnan päälliköiden lähettää sotamiehille Suomeen aniksia, pippuria, laakerinmarjoja ja muita maustimia(!)[1]. Sen ohessa hän kehoitti ylipäällikköä valvomaan, että sotajoukossa vallitsi hyvä, kristillinen järjestys, »jott'ei Jumala tulisi vihaan yllytetyksi», ja papiston käskettiin erittäin neuvoa kansaa alituisiin rukouksiin tuon synninrangaistuksen poistamiseksi. Alussa vuotta 1572 rutto jo oli tunkeutunut Tukholmaan. Ennen tämän vuoden loppua se näyttää kuitenkin tauonneen näillä mailla.

Sen jälkeen kuin Banér (lokakuussa) oli saapunut Suomeen, tuli hänelle kuninkaalta kirjeitä, joissa häntä ja hänen apumiehiänsä käskettiin ryhtymään venäläisten kanssa neuvoitteluihin siinä tapauksessa, että tsaari tarjoaisi sovintoa. Rauhan ehdoiksi oli määrättävä, että Ruotsi sai esteettömästi pitää Liivinmaalla ne kahdeksan linna-aluetta, jotka silloin olivat sen hallussa[2], sekä myöskin koko Suomen niiden rajojen sisällä, jotka olivat hyväksytyt Kustaa Vaasan aikana. Iivana IV:n oli itsensä vahvistettava rauha ristinsuutelemisella ja sinettikirjalla. Jos Venäjän lähettiläillä oli käsky tehdä ainoastaan aselepo, niin kuninkaan asiamiehet saivat suostua siihenkin[3].

Kuinka kaukana rauhanteosta kuitenkin oltiin, nähdään Iivana IV:n vaatimuksista, jotka edellämainitut liiviläiset aatelismiehet Juhani Taube ja Elert Krause siihen aikaan kirjalli-

[1] V. R. Kirje Tukholman päälliköille maaliskuun 6 p. 1572. — Maustimia käytettiin kenties suorastaan lääkkeinä sairastuneille.

[2] Juhani kuninkaan vallan alle silloin kuuluneet Liivinmaan linnat ovat lueteltuina sivulla 20.

[3] V. R. Kaksi kirjettä Kustaa Banérille lokakuun 22 p. 1571.

sesti esittivät kuninkaalle. Nämät vaatimukset sisälsivät: että Juhani III:n pojan Sigismundin, jos hän tahtoi pysyä siinä perintöoikeudessa, joka hänellä Jagellonien jälkeläisenä oli Liettuan suurruhtinaskuntaan, oli tämän maan puolesta ruvettava tsaarin veroamaksavaksi vasalliksi; että Juhani kuninkaan oli kokonansa luovuttava Liivinmaasta; että Eerikki XIV oli laskettava vapauteen ja lähetettävä tsaarin luo; että se vahinko, joka tehtiin Venäjän lähettiläille Tukholmassa, kun herttuat valloittivat kaupungin, oli korvattava; että kuninkaan tuli antaa Iivana IV:lle eräs vuorikaivos, joka oli lähellä Venäjän rajaa, sekä hankkia tsaarille joitakuita kelvollisia vuorimiehiä[1].

Edellä on jo kerrottu[2], että Juhani III ei hyväksynyt sitä aselepoa, jonka Hannu Biörninpoika Leijon oli tehnyt Viron puolella. Juhani kirjoitti Banérille, että tämän ei ensinkään tarvinnut pitää lukua mokomasta välirauhasta, ja kun kuninkaalle yhä enemmän selvisi, mitä hänen oli odotettava Venäjältä, niin hän lokakuun 31 p. käski ylipäällikön ryhtyä taisteluun.

Jo viikkoa ennen[3] Juhani III oli antanut Banérille kirjallisen opastuksen, miten hänen oli meneteltävä siinä tapauksessa, että rauhaa ei saataisi toimeen. Ylipäällikön tuli pitää sotajoukko vihollisten maassa, jotta ei Suomea köyhdytettäisi. Ensin oli koetettava valloittaa Pähkinälinna, joka tosin oli asemaltaan vahva, mutta, mikäli kuningas oli kuullut, heikoilla muureilla varustettu. Jollei Pähkinälinnaa voitu saada Ruotsin haltuun, oli Nevajoen suulle rakennettava linnake ja, etenkin siinä tapauksessa että myös tataarit ahdistaisivat Venäjätä, hävitettävä ja poltettava Nevajoen toisella puolen Novgorodiin päin sekä Pähkinälinnan ja Käkisalmen lääneissä, jotta tsaari ei tältä taholta voisi lähettää isoa sotajoukkoa Suomeen. Ylipäällikkö ei kuitenkaan, sanoi kuningas, ollut velvollinen täsmällisesti noudattamaan näitä määräyksiä, vaan hänen tuli

---

[1] Tauben ja Krausen »artiklat» ovat valtakunnan registratuurissa päivätyt $^{31}/_{X}$ 1571.

[2] Kts. sivua 29.

[3] V. R. Kirjeet Kustaa Banérille lokakuun 22 ja 23 p. 1571.

toimia asianhaarain mukaan ja käyttää hyväksensä jokaista otollista tilaisuutta.

Kun Juhani III varoi, että sotamiehet eivät tahtoisi rakentaa tuota uutta linnoitusta, jos aavistaisivat, että heidän asiaksensa jäisi sen varticiminen, niin hän neuvoi Banéria sanomaan heille, että kuningas aikoi käyttää siinä muukalaista väkeä. Juhanin kirjeessä lisättiin kuitenkin: »Mutta ylipäällikön tulee tietää, että mainittuun linnakkeeseen on asetettava varusväeksi suomalaisia, vaikka tätä ei saa heille ilmoittaa, ennen kuin työ on saatu valmiiksi.» Muitakin valheellisia huhuja Juhani III kehoitti Banéria levittämään. Sotamiehille oli kerrottava, että Eerikki XIV oli kuollut ja että Puola, vieläpä Tanskakin aikoi auttaa Ruotsia venäläisiä vastaan. Tämmöisillä sanoilla saatettiin, arveli kuningas, sotamiesten mieltä rohkaista.

Marraskuun 26 p. (1571) Kustaa Banér lähti sotajoukkoinensa Turusta matkalle Viipuriin päin. Hän ei kulkenut meren rantaa pitkin, vaan vanhaa valtatietä Etelä-Hämeen kautta. Eräästä senaikuisesta Viipurin linnan muonitustilistä[1] saadaan seikkaperäiset tiedot sotaväen matkasta, jota kesti kuukauden, ennenkuin saavuttiin Lappeen pitäjään. Yöleirit, joiden välisistä taipaleista voidaan havaita, kuinka pitkin päiväyksin sotajoukko kulki, pidettiin seuraavissa paikoissa: Liedon pitäjässä marraskuun 27 p., Marttilan pitäjässä saman kuun 28 p., Someron Lahdessa saman kuun 29 ja 30 p., Tammelan Portaassa joulukuun 2 p., Lopen Topennolla saman kuun 3 p., Janakkalan pitäjässä 4 ja 5 p., Lammin Kurkijärvellä ja Kataloisissa 7 ja 8 p.[2], Hollolan Hälvälässä 9—14 p., Hollolan Lahdessa 15 ja 16 p., Iitin Vuolenkoskella 17 ja 18 p., Valkealan Selänpäässä 19 ja 20 p., Valkealan Tuohikotissa 21 p., Kylliälässä(?)[3] 22 p., Koukassa(?)[4] 23, 24 ja 25 p. sekä Lappeen Pulsassa joulukuun 26—29 p. Luetteloon ei ole merkitty niitä leiripaikkoja,

[1] R. A.

[2] Luettelosta on unohtunut joulukuun 1 ja 6 p.

[3] Kylliälä on Savitaipaleessa.

[4] Tällä nimellä tarkoitetaan nähtävästi Kuukannientä, joka sijaitsee Lemillä.

joissa pysähdyttiin jatkettaessa matkaa Lappeelta Viipuriin, eikä myöskään, milloin saavuttiin tähän kaupunkiin.

Turusta lähdettäessä oli sotajoukossa 876 miestä ratsuväkeä [1] ja 2,364 miestä jalkaväkeä sekä lisäksi: talkapyssymiehiä [2] ja päälliköiden palvelijoita 34, muonitusmiehiä 13, rahastoa vartioivia sotamiehiä 20 ja kuormastoa seuraavia sotamiehiä 20. eli yhteensä vähän enemmän kuin 3,300 miestä. Niihin seitsemään ruotsalaiseen jalkaväen lippukuntaan [3], jotka aluksi seurasivat ylipäällikköä, liittyi Somerolla yksi [4], Hollolassa kolme [5] ja Valkealassa(?) kuusi [6], jota paitse yksi saksalainen ratsuväen lippu [7] tuotiin sotajoukkoon Lammilla tai Hollolassa. Siten Banérilla oli Lappeelle tultaessa koolla viisi lippukuntaa ratsuväkeä ja seitsemäntoista lippukuntaa jalkaväkeä. Näihin lippukuntiin kuului silloin 1066 ratsumiestä ja 5184 jalkamiestä [8], eli yhteensä 6250 miestä [9]. Lappeella saapui leiriin

---

[1] Ratsuväkeen kuului silloin paitse päälippua eli ylipäällikön henkivartijajoukkoa kaksi länsigötlantilaista lippua ja 35 Kaarle herttuan ratsumiestä.

Päälipun alla palvelivat m. m. seuraavat herrat: Mauri Grip, Kaarle Horn, Juho Tyrilinpoika, Eerikki Slatte, Matti Laurinpoika Kruus, Otto Niilonpoika, Martti Boije, Yrjö Boije, Jesper Niilonpoika, Henrikki von Emden, Yrjö Skytte, Hannu Pryts, Juhani Böckler, Salomoni Torstinpoika, Antti Bruun ja Juho Antinpoika. Kullakin näistä oli muassansa useita ratsumiehiä, jopa muutamilla kaksikymmentäkin ja Juho Antinpojalla vielä enemmän.

[2] Nämät kulkivat nähtävästi ylimpien päälliköiden suojavartiona.

[3] Niiden päämiehinä olivat: Lauri Ollinpoika, Antti Hakuninpoika, Sipi Juhonpoika, Juhani Gislenpoika, Pietari Laurinpoika, Hannu Pietarinpoika ja Niilo Pietarinpoika.

[4] Päämiehenä Siivartti Jaakopinpoika.

[5] Martti Laurinpoika, Sven Pietarinpoika ja Eerikki Pentinpoika päämiehinä.

[6] Nimittäin: Klemetti von Islebenin, Olavi Helsingin, Lauri Yrjönpojan, Juho Hannunpojan, Niilo Ollinpojan ja Martti Ollinpojan lippukunnat. Viimemainitussa oli suomalaista väkeä.

[7] Berendt von Gröningen ratsumestarina.

[8] Tili, jonka Tuomas Laurinpoika, Siivartti Kaarlenpoika ja Pentti Ollinpoika tekivät Viipurin muonavaroista v. 1571. R. A.

[9] Lukuunottamatta: 23 muonitusmiestä, 90 talkapyssymiestä,

nähtävästi kolme ratsuväen lippua lisäksi, sillä sotajoukossa oli noin 1800 ratsumiestä, kun Banér jatkoi matkaansa tästä pitäjästä Viipuriin [1]. Suomen ratsuväen lippu sekä joku lippukunta jalkaväkeä oli nähtävästi majoitettuna Viipurissa jo ennen kuin muu sotajoukko saapui sinne.

Siellä oli Banéria odottamassa tykistökin, johon kuului: 62 kenttätykkimiestä, 32 laivatykkimiestä, 8 linnantykkimiestä, 9 rehumiestä, 3 törmäkemestaria ja 8 tykistönrenkiä.

Kun sotajoukko nyt oli saatu kootuksi yhteen paikkaan, oli siinä [2] kahdeksan ratsuväen ja yksikolmatta jalkaväen lippukuntaa [3]. Banérilla oli siten (tammi- ja helmikuussa 1572)

---

jotka vartioivat rahoja ja kuormastoa ja joita joskus lähetettiin muonitusmiesten mukaan, sekä muutamia kymmeniä aatelisten palvelijoita.

[1] S. A. N:o 5373, muonitusluettelo, lehti 24 käänn.

[2] Tuomas Laurinpojan ynnä muiden tili Viipurin muonavaroista v. 1571, V. R.

[3] *Ratsuväkeä:*

Päälippu	314	miestä.
Sven Antinpojan l. Länsigötlannista	320	»
Hannu Falckin l. »	192	»
Melkkeri Beckin l. Kaarle herttuan väkeä	208	»
Jesper Laurinpojan l. Uplannista	238	»
Lauri Torstenpojan l. Suomesta	319	»
Berendt von Gröningenin l. saksalaista väkeä	250	»
Söyrinki Niilonpojan l.	52	»

Lippujen alla olevain ratsumiesten luku vaihteli johonkin määrin. Siten sanotaan esimerkiksi, että Berendt von Gröningenin lippuun kuului 197 ratsumiestä ja 18 renkiä, kuin se tammikuun 2 p. 1572 tarkastettiin Viipurissa. — Sairaita ratsumiehiä, joita ei otettu lukuun ylläilmoitetuissa numeroissa, oli tammi- ja helmikuussa 65.

Mitä väkeä Söyrinki Niilonpoika johti, ei ole minulle tunnettua.

Ruotsin aatelismiehet olivat myöskin saaneet käskyn lähteä sotaretkelle, ja Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna oli asetettu aatelislipun ratsumestariksi. — V. R. Käskykirje koko Ruotsin valtakunnan aatelistolle elokuun 6 p. 1571. Kirje Tukholman päällikölle ynnä muille syyskuun 25 p. 1571. Risto Kaaprielinpojan valtakirja elokuun 5 p. 1571. — Omituista on, että mainittu lippu sitten ei tule Suomessa näkyviin. Kui-

käytettävänänsä ainakin 1900 ratsumiestä ja 7000 tai 8000 miestä muuta väkeä, eli kaiken kaikkiansa noin 9000 tai 10000 miestä. Tämmöinen voima oli valtakunnan silloisiin oloihin katsoen melkoisen suuri. Ei Ruotsi tässä sodassa voinut myöhemminkään saada liikkeelle sanottavasti isompia joukkoja, ei ainakaan ennen vuotta 1590.

Iivana IV oli joulukuussa (1571) saapunut Novgorodiin ja silloin lähettänyt väkeä Pähkinälinnaan, josta sen piti hyö-

---

tenkin huomataan, että täällä talvella oli Ruotsin aatelisia, sillä Juhani kehoitti helmikuussa 1572 Banéria puhuttelemaan heitä, että he ja Suomen aatelismiehet palvelijoinensa rupeaisivat varusväeksi linnoihin, jotka Banér oli valloittava Venäjällä ja joihin muu sotaväki luultavasti ei tahtoisi jäädä. — V. R. Kirje Banérille helmikuun 6 p. 1572. — Eräässä Viipurin muonitusluettelossa puhutaan muutamain ruotsalaisten aatelismiesten, niinkuin esimerkiksi Hannu Kylen, Yrjö Geran, Lauri Räfin, Kaaprieli Ristonpojan, Knut Possen ja Holman Niilo Pietarinpojan palvelijoista.

Suomen aatelismiehiä ei ole luettelossa erittäin mainittu, mutta varmaankin ne olivat Viipurissa niinkuin edellisenäkin talvena.

Jalkaväkeä:

Sipi Juhonpojan l. Smaalannista	560	miestä.
Antti Hakuninpojan l. »	220	»
Juho Gislenpojan l. »	362	»
Pietari Laurinpojan l. »	120	»
Klemetti von Islebenin l. »(?)	192	»
Niilo Pietarinpojan l. Länsigötlannista	232	»
Hannu Pietarinpojan l. Itägötlannista	242	»
Niilo Ollinpojan l. »	300	»
Juho Hannunpojan l. Södermanlannista	220	»
Sigvard Jaakopinpojan l. Uplannista	310	»
Eerikki Pentinpojan l. »	250	»
Lauri Yrjönpojan l. Taalainmaasta (?)	348	»
Martti Laurinpojan l. Gestriklannista	300	»
Lauri Ollinpojan l. Helsinglannista	540	»
Olavi Helsingin l. »	445	»
Martti Ollinpojan l. Suomesta	280	»
Sven Dobblarén l.	200	»
Hannu Ollinpojan l. Taalainmaasta	374	»

kätä Suomeen [1] samalla aikaa, kuin Tarttoon koottu joukko koettaisi valloittaa Vironmaata. Viroon aiottu ryntäys jäi kuitenkin sinä talvena tekemättä [2], mutta tammikuun lopulla tai helmikuun alussa (1572) tunki tsaarin sotajoukko meidän maahamme [3].

Viholliset riensivät täällä hävittäen ja ryöstäen Karjalan sisäosiin ja asettuivat Lappeen pitäjään. Heitä oli vankien ja vakoojien kertomusten mukaan noin 47000 miestä. Epäilemättä näissä kertomuksissa kuitenkin oli paljon liioittelua.

Banér, joka oli lähetetty suojelemaan maata, ei saanut mitään toimeen. Hän kirjoitti helmikuun 8 p. Viipurista Juhani III:lle, että täältä olisi lähdetty vihollisia vastaan, mutta kova talvi ja lumen paljous olivat esteinä. Sotamiehet, sanoi hän, niskoittelivat sen ohessa ja olivat vastahakoisia, koska ei voitu

---

Pietari Jaakopinpojan l. Uplannista ..... 211 miestä.
Ingewald Starkin l. Kaarle herttuan väkeä ..... 416 »
Matti Ollinpojan l. Westmanlannista ..... 415 »

Neljä viimeksi mainittua lippukuntaa oli kenties Viipurissa jo ennen kuin muu sotajoukko saapui sinne.

Paitse yllälueteltuja lippukuntia saattoi Suomessa tietysti vielä olla joku, jota ei oltu huomattu linnojen eikä maakuntain muonitustileissä.

Sven Dobblaren lippukunnasta ei tiedetä, mistä Ruotsin maakunnasta sen miehet olivat kotoisin. Mahdollisesti se oli sama kuin Sven Pietarinpojan nerikeläinen lippukunta, joka oli liittynyt armeijaan Hollolassa ja jota ei ole mainittuna ylläolevassa lopullisessa luettelossa.

Martti Ollinpoika joutui vuonna 1572 venäläisten vangiksi. Ei tiedetä tarkemmin, milloin tämä tapahtui. Maaliskuun 30 p. hän vielä näkyy olleen Jääskessä, josta hänet lähetettiin 110:n miehen kanssa rajalle. Mahdollisesti hän jäi sille matkalle. Hänen jälkeensä asetettiin Antti Hakuninpoika lippukunnan päämieheksi. R. A. Antti Hakuninpojan tilit. — S. A. N:o 5376, 36.

[1] Vrt. sivua 13.

[2] Kts. sivua 29.

[3] Tarkoin ei tiedetä, milloin venäläisten tulo tapahtui. Iivana kirjoitti loppiaisen aikana 1572 kuninkaalle, että hänen etujoukkonsa jo oli mennyt Suomeen, mutta eräässä kirjeessä, jonka Banér lähetti Juhanille helmikuun 8 p., sanottiin, että tsaarin sotaväki oli tullut rajan tälle puolen muutamia päiviä sitä ennen.

suorittaa heidän rahapalkkaansa; erittäinkin nurisivat jalkamiehet; ratsuväki oli tosin ainakin osaksi päälliköille kuuliaista, mutta liian heikko vastustamaan vihollisia taistelutanterella [1].

Tämä kirje paljastaa kerrassaan Banérin surkuteltavan kykenemättömyyden. Häntä esti lumi ja pakkanen, mutta ne eivät voineet pidättää venäläisiä retkeilemästä ympäri Karjalaa. Hallitus oli tosin osoittanut anteeksiantamatonta toimettomuutta muonan hankinnassa sotaväelle, mutta ruokavarat eivät kuitenkaan silloin vielä olleet tykkänään loppuneet Viipurin linnasta. Banér puhui vihollisen suuresta miesluvusta, josta hänellä tuskin saattoi olla tarkkoja tietoja. Itsellään hänellä oli käytettävänä isoin osa Ruotsin sotavoimasta, joka oli seitsenvuotisessa Tanskan sodassa saanut hyvää harjoitusta. Tiedetään, että Klaus Aakenpoika vuotta myöhemmin taisteli menestyksellä verraten suurta moskovalaista sotajoukkoa vastaan käyttäen hyväksensä sitä seikkaa, että venäläiset siihen aikaan olivat sotataidossa ruotsalaisia heikommat.

Banér näyttää kyllä sittemmin lähteneen ratsumiehinensä liikkeelle, mutta hänen ei tiedetä ryhtyneen otteluun vihollisten kanssa eikä hän saanut retkellänsä mitään toimeen. — Ja tätä saamatonta miestä Juhani III oli kehoittanut tekemään sotaretkeä Venäjänmaahan!

Varmaankin kuningas oli erehtynyt siinä, ettei hän antanut Henrikki Klaunpoika Hornille, joka hyvin tunsi Suomen olot, tehokkaampaa tointa sotajoukossa. Banérin neuvonantajanakin tämä kokenut mies olisi voinut olla suureksi hyödyksi maallensa, mutta syystä tai toisesta hän ei ryhtynytkään sotatoimiin, vaan pysyi maatiloillaan. Epätietoista on, oliko Hermanni Flemingkään sotajoukossa. Hänet oli nimittäin, kuten edellä on kerrottu [2], aiottu isännäksi Viipurin linnaan, ennen kuin hänet määrättiin jalkaväen päälliköksi [3].

---

[1] Tidningar utgifna af et sällskap i Åbo, 1792, N:o 21.

[2] Kts sivua 44.

[3] En ole huomannut, että Hermanni Flemingiä olisi sotaväenluetteloissa kertaakaan mainittu Kustaa Banérin jalkaväen päällikkönä. Sen sijaan tavataan niissä monesti Henrikki von Mindenin nimi Banérin

Iivana tsaarin sotajoukon lähdettyä oli Suomen Karjala isolta osalta autioitettuna. Eräässä Turun hiippakunnan papistolle marraskuun 25 p. 1572 lähettämässään kiertokirjeessä Juusten piispa kuvasi Karjalan ja muunkin Suomen surkeata tilaa sanoen, että onnettomampaa ja synkempää aikaa kuin silloin oli ei oltu nähty sen jälkeen kuin tanskalaiset karkoitettiin valtakunnasta [1].

Tulipaloa ja turmiota oli levitetty useihin paikkakuntiin, jotka edellisen talven hävitys oli jättänyt koskematta.

Äyräpää oli vuonna 1572 melkein kokonansa autiona. Kihlakunnan 1115 savusta oli ainoastaan 13 asuttuna. Kuitenkin ihmiset pian taas rupesivat muuttamaan takaisin tiloillensa, niin että jo seuraavana vuonna autiosavujen luku oli vain 227.

Jääskessä ja Ruokolahdella ei vuonna 1569 ollut kuin yksi savu rappiolla. Sen jälkeen oli autiosavuja tullut lisäksi: vuonna 1570 10, vuonna 1571 27 ja vuonna 1572 98. Siten oli täälläkin vuoden 1572 hävitys ollut ankarampi kuin edellisen vuoden [2]. Kaikkiansa oli näissä kahdessa pitäjässä vähän toista tuhatta savua.

---

ja Särkilahden nimien kera. Tämä näyttäisi osoittavan, että von Minden siihen aikaan johti kaikkea jalkaväkeä, erittäinkin koska tiedetään hänen olleen siinä toimessa vuoden 1572 lopulla.

[1] Juusten lausui yllämainitussa kirjeessä muun muassa: »Vertite oculos vestros in vanitatem omnium rerum, in bella, qvae patriae nostrae ruinam minantur, in diutinum et annuum pestilentiale contagium, desolationes, incendia, caedes et rapinas, qvibus Carelia tota fere misere attrita est et desolata.» Samling af domkapitlets i Åbo cirkulärbref, I, 12.

[2] Jääsken ja Ruokolahden voudin v. 1572 tekemässä tilikirjassa luetellaan seuraavat kylät venäläisten polttamina: Pullila, Tahvola, Vuoksen rantakylä, Kamajauhola, Salonsaari, Mustakulkkula, Immalanjärvi, Hörkkölä, Vähikkälä, Kinälä, Lankila, Hynnilä, Siisiälä, Ylikuunu, Kirvu, Mertjärvi, Paavila, Inkilä, Jantula, Hauhiala, Niukkala, Liikola, Korpilahti, Kaski, Niemi, Kuparsaari, Tynkkölä, Kerkinniemi, Niemelä, Äitsaari. Ilmiä ja Sintola. S. A. N:o 5377, 32.

Näistä kylistä kuuluvat nykyänsä Mustakulkkula, Immalanjärvi, Hörkkölä, Siisiälä sekä isot Saimaan saaret Salonsaari ja Äitsaari Ruokolahden pitäjään; Vähikkälä, Hynnilä ja Ilmiä (nykyinen Ilmeen rukoushuone-seurakunta) Rautjärveen; Vuoksen rantakylä(?) ja Niemi Jääskeen;

Viipurin pitäjässä, jossa savujen koko luku oli 443, oli vuonna 1572 poltettuna 272 eli enemmän kuin puolet kaikista. Koivistolla ei ollut edellisen talven hävityksen jälkeen paljoa ryöstettävänä. Kuitenkin tuhottiin siellä vuonna 1572 79 savua. Piispansaartakin käytiin hävittämässä.

Lappeen ja Taipaleen pitäjissä, joihin kuului kaikkiansa 1503 savua, mainitaan yhteensä vain 105 »poltettua tai muista syistä autioksi joutunutta» savua, vaikka partiojoukot majailivat siellä jonkun aikaa. Näiden saaliiksi joutuivat Taipaleen pappilaan sotaväkeä varten kootut muonavarat.[1] Kirvesniemen kartanosta[2] ryöstettiin kaikki karja, ja rakennukset poltettiin poroksi.

Kun viholliset taas olivat lähteneet täältä pois, hajoitettiin Ruotsin sotajoukko ja asetettiin ympäri maata linnaleiriin (maaliskuussa). Väkivaltaisten sotamiesten elättäminen aiheutti rahvaalle uusia rasituksia. Viipuriin sijoitettu joukko hyökkäsi kaupungista ulos ja ryösti talonpoikain omaisuutta Viipurin pitäjässä sekä Äyräpäässä. Banér, joka pelkäsi, että yhdenlainen vaurio tulisi kohtaamaan Jääskeäkin, lähetti sinne Eerikki Pertunpoika Slangin, Perttu Eerikinpoika Liusterin ja Matti Antinpoika Biörnramin ehdoittamaan, että pitäjäläiset mielisuosiolla antaisivat muonituksen apua sotaväelle. Nämät suostuivatkin, välttääksensä ryöstöä, maksamaan joka kolmannen elukan karjastansa. Heiltä saatiin siten: 69 härkää, 428 lehmää, 98 hiehoa, 581 lammasta y. m. Semmoinen maksu ei ollut vähäinen pitäjälle, jota viholliset juuri olivat käyneet hävittämässä.

Liikola, Pullila. Korpilahti, Kuparsaari, Kaskinen ja Sintola Antreaan; Mertjärvi, Paavilanmäki, Lankila, Inkilä, Jantula, Kirvu, Ylikuunu, Niukkala, Hauhiala ja Niemelä Kirvuun; Tahvola Rääkkylään(?); Kamajauhola Valkjärveen.

Kerkinniemi lienee sama kuin Kärinniemi (Jääskessä); vai tarkoitettaneeko sillä nimellä (Ruokolahden) Kärinkinientä?

Missä nykyisissä pitäjissä Tynkkölä ja Kinälä ovat, siitä en ole saanut tietoa.

[1] S. A. N:o 5387, 18 v.

[2] Kirvesniemen kartano on nykyisessä Taipalsaaren pitäjässä, Saimaan lahden rannalla.

Kummastella vain täytyy, että jääskeläisillä silloin oli niinkin paljon karjaa jäljellä. Nähtävästi he olivat ennen venäläisten tuloa vieneet ison osan irtaimistoansa piilopaikkoihin.

Juhani III oli kovasti närkästyksissään, kun hän sai tiedon Banérin sotaretken huonosta menestyksestä. Hän kirjoitti tälle: »Me huomaamme teidän ajaneen asiata aivan toisin, kuin käskymme oli. Jollei nyt mitään enempää saada toimeen, olemme lähettäneet liian paljon sotaväkeä Suomeen. Niillä, jotka ovat teitä neuvoneet odottamaan venäläisen hyökkäystä ja kieltäneet teitä ensiksi ryntäämästä hänen maahansa, on ollut aivan vähän ymmärrystä sota-asioissa. Jos olisitte samonneet Venäjälle käskymme mukaan, ennen kuin niin paljo lunta oli tullut, olisi iso vahinko saatu vältetyksi».

Kuningas ei aluksi tahtonut myöntää itsellensäkään, että kaikki Suomeen hankitut varustukset nyt olivat menneet hukkaan. Jollakin tavoin olisi hän tahtonut lannistaa vihamiehensä Iivanan uhkamielisyyttä. »Me ajattelemme yöt ja päivät», sanoi hän kirjeessään Banérille, »mitenkä saattaisimme jatkaa sotaa, vaikka tämä näyttäisikin mahdottomalta, emmekä huoli siitä, mitä Suomesta kuuluneekin muonavarojen puutteeseen ja sotaväen vastahakoisuuteen nähden.» Hän kehoitti Banéria kostamaan täydellä mitalla sen vahingon, jonka venäläinen oli tehnyt. Tukholmasta lähetettiin ylipäällikölle uusia yrityksiä varten rahoja, niin paljo kuin sillä kertaa voitiin irti saada.

Kesällä Banér kuitenkin kutsuttiin täältä pois. Hän sai Sigismund II Aukustin kuoleman johdosta käskyn lähteä Juhani kuninkaan asiamiehenä Puolaan. Iivari Särkilahti hoiti sitten muutaman aikaa ylipäällikön tointa [1]. Elokuun 6 p. hän määrättiin menemään Kaarle herttuan kanssa Viroon [2]. Mutta kun herttuan matkasta ei tullutkaan mitään, niin Iivari Maunnunpoika jäi toistaiseksi Suomeen. Ylipäällikkyyttä hän ei kuitenkaan saanut pitää. Se uskottiin Hermanni Flemingille.

---

[1] V. R. Kirje Iivari Maunnunpojalle elokuun 6 p. 1572.
[2] Kts. sivua 30.

Kerrotaan, että pieni joukko venäläisiä samana kesänä (1572) tuli maahamme, asettuen täällä eräälle lähellä rajaa olevalle niitylle, ja että Iivari Särkilahti lähti sotaväkineen sitä karkoittamaan. Ei kuitenkaan tiedetä edes, millä paikoin tuo niitty sijaitsi. Mitään vahinkoa eivät venäläiset näytä sillä kertaa päässeen tekemään, koska tapahtumasta ei mainita asiakirjoissa sen enempää.

NELJÄS LUKU.

Hermanni Flemingin hävitysretket v. 1572—1573.

Juustenin palattua Venäjältä Juhani kuningas kirjoitti Hermanni Flemingille ja Antti Niilonpojalle Viipuriin [1], että hän ei enää tahtonut toimittaa asiamiehiään Venäjälle, vaan oli kaikin voimin jatkava taistelua. Tehdäksensä venäläiset huolettomiksi ja saadaksensa paremmin tilaisuutta varustuksiin hän kuitenkin käski panna Suomen rajalla liikkeelle sellaisia huhuja, että hän oli aikeessa lähettää suurruhtinaan luo eräitä valtaneuvoksia ja omia sukulaisiansa.

Elokuun 6 p. 1572 määrättiin Hermanni Fleming Suomeen sijoitetun sotaväen ylimmäiseksi päälliköksi [2]. Kuninkaan suunnitelman mukaan hänen piti johtaa täältä sotajoukko hävittämään Pähkinälinnan ja Käkisalmen läänejä samaan aikaan, jolloin Kaarle herttua oli alkava taistelun Virossa.

Hermanni Pietarinpoika Fleming, Louhisaaren ja Lehtisten herra, on jo ollut edellisessä muutaman kerran mainittuna. Hän oli alottanut virkauransa Kustaa Vaasan hovijunkkarina 1544. Oltuaan muutamia vuosia voutina ensin Pohjois-Suomessa ja sitten Hämeenlinnassa hän meni 1556 Juhani herttuan palvelukseen [3]. Tunnettua on, että herttuan molemmat etevimmät neuvonantajat Henrikki Horn ja Hermanni Fleming luopuivat hänestä, kun hän joutui ilmi riitaan Eerikki XIV:n kanssa. Fle-

[1] V. R. Kirje oli päivätty $^{16}/_{IV}$ 1572.
[2] V. R.
[3] Vuonna 1559 hän näyttää ollen laivanpäämiehenä.

ming nimitettiin silloin (1563) Paidelinnan päälliköksi, kuului seuraavana vuonna jonkun aikaa Tallinnan isännistöön ja lähetettiin vuonna 1565 takaisin Paidelinnaan. Täällä ollessaan hän näyttää joutuneen riitaan Klaus Kurselin kanssa, koska jälkimmäisen ystävät Tukholmassa ehdoittivat kuninkaalle (1567), että Fleming erotettaisiin virastansa [1]. Siihen Eerikki XIV kuitenkaan ei suostunut. On omituista, että Juhani III kuninkaaksi päästyään ei osoittanut Flemingille samanlaista epäluuloa kuin Henrikki Klaunpoikaa kohtaan, vaan antoi hänen edelleen olla päällikkönä Paidelinnassa. Nähtävästi vaikutti siihen eräs Kaaprieli Oxenstiernan kirje, jossa hän puolusti Flemingiä sanoen, että tämä ei suinkaan aikonut jättää linnaa minkään vieraan vallan haltuun, vaan oli kaikin puolin rehellinen mies [2]. Elokuussa 1569 Juhani määräsi Flemingin muutamaksi aikaa Klaus Kurselin sotamarsalkaksi eli ratsuväen päälliköksi [3]. Miten Fleming vuosina 1570 ja 1571 miehuullisesti puolusti Paidelinnaa Maunu herttuan sotaväkeä vastaan ja miten hänet jälkimmäisenä vuonna kutsuttiin tästä linnasta Viipurin isännäksi sekä sitten Banérin jalkaväen päälliköksi, on edellä kerrottu.

Samana päivänä, jona Hermanni Fleming asetettiin ylipäälliköksi, kuningas antoi Henrik Klaunpojalle ja Eerikki Hakuninpojalle [4] käskyn lähteä Viipuriin, jossa heidän oli rupeaminen linnan isännyyteen Antti Niilonpojan kanssa [5].

---

[1] F. Ödberg, Om Klas Kurssell, 48.

[2] Ödberg, l. c. 59.

[3] Ödberg, l. c. 66.

[4] V. R. Valtakirja Kankaisten Henrikki Klaunpojalle ja Viurilan Eerikki Hakuninpojalle elokuun 6 p. 1572.

[5] Eerikki Hakuninpoika Slang, Viurilan haltija, oli Kustaa kuninkaan viime vuosina ollut voutina Tukholman linnassa ja siinä toimessa osoittanut erinäistä kuntoa, samalla kuitenkin paljastaen väkivaltaisen luonteensa. Muun muassa hän oli vuonna 1557 joutunut syypääksi miestappoon. Neuvoskunnan suosituksen johdosta Eerikki XIV määräsi hänet Tallinnan voudiksi vuonna 1561. Siellä hän riiteli sekä Viron aatelisten että Tallinnan porvarien kanssa ollen yhtä toimelias ja yhtä häikäilemätön kuin sitä ennen Tukholmassa. Kun Eerikki kuningas vuonna 1566 laittoi asiamiehiä Venäjälle, kuului Eerikki Hakuninpoika lähetys-

Suomesta lähetettiin kesällä ja syksyllä 1572 useita Banérin sotajoukkoon kuuluneita lippukuntia Viroon Kaarle herttuan retkeä varten, ja toisia palasi täältä Ruotsiin. Meidän maahan jäi siten talveksi verraten vähän sotaväkeä. Sen tähden toimitettiin tänne lisäksi joku määrä ratsumiehiä Ruotsista. Muun muassa mainitaan lipullisen [1] saksalaista ratsuväkeä matkustaneen Pohjanlahden ympäri Hämeeseen. Myös määrättiin Ruotsin aateliset tulemaan meidän maahan [2]. Kuitenkin suotiin heille oikeus sotapalveluksen sijaan suorittaa 30 talaria jokaisesta rälssin ja 60 talaria jokaisesta läänityksen ratsumiehestä [3].

Suomen aatelismiehet saivat taas kuninkaalta käskyn olla ylipäällikön vaatiessa valmiina lähtemään palvelijoinensa ja hevosinensa liikkeelle. Aateliset, joilla ei ollut niin paljo rälssimaata, että siitä saattoivat pitää hevosen ja täydellisen asun, olivat kumminkin velvolliset varustamaan sotaan jalkamiehiä, ja vaikka rälssimiesten lesket sekä alaikäiset lapsen ennen olivat olleet vapaat ratsupalveluksesta, tuli heidänkin näinä vaaran aikoina antaa joko väkeä tahi raha-apua yhteiseen puolustukseen. Kahden edellisen talven kokemus oli näyttänyt ratsuväen luki-

---

kuntaan. Tämän toimet ovat tunnetut. Se solmi (helmikuussa 1567) liiton Ruotsin ja Venäjän kesken, mutta ehdoissa oli tuo yllämainittu, häpeällinen, jonka mukaan vangitun Juhani herttuan puoliso Katariina oli annettava tsaarin valtaan. Palattuansa Venäjältä Eerikki Hakuninpoika muutaman aikaa kuului Tukholman linnan isännistöön. Kesällä 1568 hän oli niiden miesten joukossa, jotka tuomitsivat kapinalliset herttuat menettämään henkensä ja omaisuutensa. Sen jälkeen kuin Eerikki XIV oli tullut syöstyksi valtaistuimelta, Juhani kuningas kuitenkin otti Slangin armoihin lähettäen hänet syksyllä 1568 taas Tallinnaan voudiksi (tai kuvernööriksi. Thure Annerstedt, l. c. 69). Tämä Juhanin toimenpide ei ollut ensinkään Kaarle herttuan mieleen. Eräässä kirjeessä hän lausui, että Eerikki Hakuninpoika oli Eerikki kuninkaan aikana huonosti kohdellut Livinmaan asukkaita. Tultuansa uudestaan Viroon Slang oli epäsovussa Klaus Kurselin kanssa. Molemmat olivat uhmailevia ja riitaisia.

[1] Tämä lippu oli nähtävästi Ewert Freitagin käskyn alaisena.

[2] V. R. Kirje Tukholman päälliköille syyskuun 25 p. 1572. Kirje Kustaa Banérille lokakuun 3 p. 1572.

[3] J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsförfattningarnas historia, II, (2), 62.

määrän enentämisen Suomessa tarpeelliseksi. Sen tähden otettiin täällä papistolta, nimismiehiltä ja yhteiseltä kansalta lisäverona muutamia satoja hevosia, joita piti annettaman pyssymiesten käytettäviksi.

Syksyllä kerättiin enin väki Viipurin lääniin. Osa sotajoukosta näyttää majailleen pari kuukautta isossa leirissä Lappeen rannalla [1]. Sinne hankittiin muonavaroja likeisistä pitäjistä, etenkin Savon puolelta, sillä Lappeen talonpojilta, jotka edellisen talven hävityksessä olivat menettäneet ison osan omaisuuttansa, ei voitu mitään saada.

Heinäkuun 23 p. (1572) Juhani III oli kirjoittanut Viipurin linnan voudille Antti Niilonpoika Sabelfanalle, että se sotayritys, johon hän oli kehoittanut uskotuita miehiänsä ryhtymään Suomen rajalla, oli lykättävä, jotta Kaarle herttuan hankkeet Virossa eivät sen kautta häiriytyisi [2]. Herttuan retki jäi kuitenkin, kuten tiedämme, tekemättä, mutta keskellä talvea Hermanni Fleming katsoi tilaisuuden sopivaksi hyökkäykseen, koska hän vakoojiensa kautta oli saanut tietää, että tsaari oli vienyt sotajoukkonsa Viroon [3].

Joulukuun 29 p. hän lähti ratsuväkinensä [4] liikkeelle Vii-

[1] Siellä oli silloin m. m. 110 Berendt von Gröningenin ratsumiestä sekä Sipi Juhonpojan lippukunta Smaalannin jalkaväkeä (507 miestä). S. A. N:o 6462, 24 v.

[2] V. R.

[3] Suomen ratsuväen johtajan Lauri Torstinpojan vuodelta 1572 antamassa tilissä mainitaan, että hänen miehensä syksyllä samana vuonna kolme kertaa retkeilivät Hermanni Flemingin kanssa Venäjällä. Mahdollista on kuitenkin, että tällä Lauri Torstinpojan ilmoituksella tarkoitetaan Flemingin talviretkiä, joista seuraavassa puhutaan.

[4] Se joukko, jonka Hermanni Fleming johti Venäjälle, ei saattanut olla suuri, koska siihen sanotaan kuuluneen pääasiallisesti ratsuväkeä. Tätä näkyy Flemingillä olleen korkeintansa 1500 miestä. Muonitustileistä nähdään, että seuraavat lippukunnat olivat Viipurin tienoilla alussa vuotta 1573.

Ratsuväkeä.

Itägötlannin herttuan Maunun l.	31 miestä.
Lauri Torstinpojan suomalainen l.	262 »
Antti Beckin itägötlantil. l.	387 »

purista ja ryntäsi Äyräpään kautta Käkisalmen lääniin, jossa hän surmaa ja tulipaloa levittäen eteni aina Käkisalmen linnan seuduille. Siellä hän poltatti kaksi komeaa, puusta rakennettua kaupunkia, joista toinen oli linnan pohjois-, toinen sen eteläpuolella. Edellisessä kaupungissa hän itse majaili kaksi vuorokautta. Sillä aikaa retkeili sotaväki ympäri lääniä, hävittäen kaikki Laatokan rannalla sijaitsevat kylät. Vähän matkaa linnasta annettiin myös tulen valtaan eräs muhkea luostari sekä tavara-aitta, johon tsaari oli toimituttanut suuret määrät muonavaroja. Käkisalmesta Fleming matkusti luodetta kohti isoon Kurkijoen kylään, jossa hän myöskin piti leiriä kaksi yötä. Kylä, kirkko ja kaksi luostaria poltettiin siellä maan tasalle.

Eerikki Ollinpojan smaalantil.(?) l.	112 miestä.
Antti Kaarlenpojan länsigötlantil. l.	253 »
Sven Antinpojan länsigötlantil. l.	252 »
Ruotsin aatelislippu	50 »
Suomen aatelislippu	90 »
Yhteensä	1437 miestä.

Arvi Henrikinpoika Tavast oli molempain aatelislippujen ratsumestarina. S. A. N:o 5387, 18 v. Varmaankin kuului Ruotsin aatelislippuun ainoastaan aateliston palvelijoita.

Huomattava on, että Fleming saattoi tilapäisesti lisätä ratsuväkeänsä antamalla jalkaväen sotamiesten taikka talonpoikainkin käytettäviksi verohevosia, joita silloin, kuten jo mainittiin, oli otettu Suomesta.

Jalkaväkeä.

Antti Hakuninpojan smaalantil. l.	430 miestä.
Pietari Laurinpojan smaalantil l.	268 »
Esko Pietarinpojan smaalantil l.	246 »
Antti Hakuninpojan suomal. l.	286 »
Heden Juhonpojan vestmanlantil. l.	394 »
Lauri Ollinpojan helsinglantil. l.	402 »
Niilo Ollinpojan itägötlantil. l.	331 »
Yhteensä	2357 miestä.

Jääskessä majaili Hermanni Flemingin hävitysretkien väliaikoina jonkun kerran 3000 miestä sotaväkeä. S. A. N:o 5389, 34 v.

Yltympäri liikkuivat partiokunnat hävittämässä ja ihmisiä surmaamassa. Vainonalaisen maakunnan miehet pääsivät kuitenkin enimmiten pakoon rientäen suksilla metsien suojaan, mutta vaimot ja lapset lyötiin säälimättä kuoliaiksi. Tammikuun 8 päivänä (1573) sotaväki tuli takaisin Viipuriin.

Kohta sen jälkeen Hermanni Flemingin joukot hyökkäsivät Pähkinälinnan lääniin hävittäen sitä Nevajoen tienoille saakka. Paluumatka näyttää tapahtuneen Jääsken kautta.

Tällä välin oli tullut niin paljon lunta, ettei ratsuväki voinut tehdä uusia retkiä. Sen tähden sijoitettiin useimmat lippukunnat talven ajaksi leiriin Elimäelle. Lauri Torstinpojan suomalaiset ratsumiehet majailivat ensin kuusi tai seitsemän viikkoa Oravalan kylässä (Valkealan pitäjässä), mutta huhtikuun alussa heidät määrättiin rajalle linnaleiriin.

Kun ei ratsuväkeä enää voitu käyttää, oli Hermanni Fleming varustanut suksilla jonkun määrän jalkaväkeä, jonka lisäksi Pentti Matinpoika, Jääsken vouti, vielä toi 900 talonpoikaista suksimiestä. Helmikuun 19 päivänä(?) Fleming samosi tämän väen kanssa kolmannelle ryöstöretkelle, joka suunnattiin Inkeriin. Taas poltettiin koko joukko taloja, muun muassa viisikolmatta pajarinkartanoa, ja ihmisiä surmattiin tuhansittain. Nyt luultiin Suomessa, ettei suurruhtinaan sotajoukko muutamiin vuosiin voisi rynnätä tänne Laatokan eteläpuolitse; niin autioiksi olivat Venäjän rajamaakunnat joutuneet mainittujen retkien kautta.

Samaan aikaan, jolloin Fleming kävi hävittämässä Laatokan länsipuolella olevia Venäjän alueita, oli rajakahakoita Savon ja Pohjanmaankin puolella. Niistä kerrotaan tuonnempana.

Ryöstöretkillä ei sodan lopputulokseen nähden voitettu mitään. Se vahinko, joka maakuntain hävityksellä saatettiin tehdä Venäjän vallalle, oli aivan vähäpätöinen ja epätietoinenkin. Ryöstöretkistä kärsivät ainoastaan rajaseutujen asukkaat. Partiojoukkojen tuhotyöt, joiden kauhujen kertomuksesta kukin mielellään kääntyy pois, ovat valitettavia senkin tähden, että täällä toisiansa vainoavat naapuriväestöt olivat likeisimpiä heimolaisia, yhtä Suomen sukua.

Tyytymättömiä Ruotsin sotilaita oli talvella joukoittain karannut Suomesta Peräpohjan kautta, matkallansa kovasti rasittaen rahvasta. Virosta oli samoin muutamia satoja Smaalannin ja Itägötlannin jalkamiehiä omin lupinsa tullut Suomeen ja täältä lähtenyt vaeltamaan Pohjanlahden ympäri Ruotsiin. Suomen hallitusmiehet ja Norrlannin voudit saivat käskyn estellä näitä kulkujoukkoja nostattamalla tarvittaessa miehen talosta vastarintaa tekemään. — Muutoin kuului sotamiesten vastahakoisuudesta ja kovakorvaisuudesta yhä valituksia.

Koska ei Venäjältä katsottu olevan seuraavana kesänä varottavana hyökkäystä Suomeen, määrättiin Ruotsin aatelisten palvelijat ja ratsut palaamaan täältä kotiinsa ensi avoveden aikana. Koko valtakunnan aatelisto oli nimittäin kutsuttu saapumaan neljäntenätoista päivänä helluntain jälkeen Upsalaan aseidenkatselmusta varten, josta kuitenkaan ei tullut mitään. Myöskin Länsigötlannin ratsumiehille, joista täällä ei ollut erityistä hyötyä, vaan ennemmin vastusta kansalle, annettiin heidän omasta pyynnöstään lupa lähteä Ruotsiin, mutta heidän hevosensa, asunsa ja pyssynsä pidätettiin täällä. Lähteneiden sijaan saapui meidän maahan Virosta isot joukot ruotsalaista jalkaväkeä kesäksi linnaleiriin [1].

Keväällä vuonna 1573 Juhani III määräsi Hermanni Flemingin laivaston amiraaliksi, aikoen, kuten seuraavassa tulee tarkemmin kerrottavaksi, lähettää hänet Narvan kaupunkia vastaan. Mutta samalla kuningas vaati, että hävitystyötä oli jatkettava Suomen rajan toisella puolen. Flemingin tuli, kuninkaan suunnitelman mukaan, Narvasta palattuansa purjehtia pienillä laivoillaan Inkeriin, autioittaa tätä maakuntaa, polttaa, jos mahdollista olisi, Kaprio ja rakennuttaa puulinnoitus jollekin Nevajoen saarelle. Sen ohessa piti Savonlinnan voudin

---

[1] Tänne näkyy tulleen: Olavi Helsingin, Hannu Ollinpojan, Martti Laurinpojan, Juhani Gislenpojan, Siivartti Jaakonpojan, Niilo Pietarinpojan ja Ingevald Starkin lippukunnat ynnä joitakuita muitakin.

Yrjö Maununpojan väkinensä rynnätä Käkisalmen lääniin hävittämään, mitä siellä vielä hävittämätöntä löytyi [1].

Joku määrä jalkaväkeä sijoitettiin tätä varten Viipurin ja Savonlinnan läänеihin. Kaiken Suomessa olevan jalkaväen päälliköksi määrättiin silloin Lauri von Köllen Henrikki von Mindenin sijaan, jonka piti lähteä Viroon [2].

Suomen voutien käskettiin toimittaa Inkerin retkelle palvelijansa. Hermanni Flemingin oli hankittava näille pari- tai kolmesataa verohevosta ratsuiksi. Kaupunkienkin piti antaa väkeä Flemingille, ja hiljan kirjoitettujen sotamiesten tuli olla valmiina vaadittaessa lähtemään rajan taakse. Flemingille oli nimittäin huhtikuun 22 p. (1573) annettu määräys ottaa Suomesta ja Pohjanmaalta uutta jalka- ynnä ratsuväkeä, »eikä ainoastaan yhteiseltä kansalta, vaan myöskin aatelisilta, papeilta ja muilta». Sitä tapausta varten, että ylipäällikkö ei muuten saisi mukaansa tarpeeksi väkeä, neuvottiin häntä nostattamaan joka neljäs tai viides mies Hämeenlinnan läänistä, Uudeltamaalta ja Karjalasta [3].

Kaikista kuninkaan kehoituksista huolimatta Flemingin retki jäi sinä kesänä tekemättä. Näyttää kuin syy päälliköiden toimettomuuteen olisi haettava siitä seikasta, että Suomessa oli herännyt rauhan toiveita; ja rauhaa halusivat varmaankin hartaasti ne, jotka omin silmin näkivät vainon vaikutuksia hävitetyissä maakunnissa. Kun Virossa olevan sotajoukon ylipäällikkö, Klaus Tott, käytyänsä syyskesällä kuninkaan luona Ruotsissa, paluumatkallaan poikkesi meidän maahan, kertoi hän täällä, että Juhanin ja suurruhtinaan kesken oli sovinnonteko hankkeissa, ja varoitti sen tähden päälliköitä johtamasta sotaväkeä Venäjälle. Mutta kuningas, saatuansa siitä

---

[1] V. R. Toukokuun 6 p. 1573 annettu opastus, miten sota-asioita Suomessa oli ajettava.

[2] V. R. Kirje Lauri Köllertille toukokuun 12 p. 1573.

[3] Vieläpä Juhani kuningas valtuutti Sääksmäen kihlakunnan voudin, Israeli Paavalinpojan, keräämään rahvasta Savonlinnan ja Hämeenlinnan läänеistä sekä lähtemään tämän väen kanssa meritse Nevajoen tienoille viljaa korjaamaan, kun leikkuuaika läheni.

tiedon, kirjoitti kohta Suomeen, että Klaus Aakenpoika oli käsittänyt väärin hänen tarkoituksensa, sillä hän ei ollut itsekään selvillä, tahtoiko suurruhtinas lähettää asiamiehensä rajalle; hyvää tilaisuutta siis ei millään ehdolla saanut jättää käyttämättä [1].

Eräässä senaikuisessa tilikirjassa [2] sanotaan, että Hermanni Fleming, Henrikki von Minden ja Suomen lipun ratsumestari Lauri Torstinpoika Ram tekivät hyökkäyksen Venäjälle syyskuussa 1573 — siis jo ennen kuin kuninkaan viimeksimainittu kirje oli tullut Viipuriin — ja että Jääsken vouti Pentti Matinpoika marraskuun 22 p. samana vuonna vei Venäjälle lippukunnan sotamiehiä sekä 1000 talonpoikaa. Näistä retkistä ei kuitenkaan tiedetä sen enempää. [3]

Lokakuun 9 p. (1573) kuningas — kuten tuonnempana saamme nähdä — kutsui Hermanni Flemingin pois Suomen itärajalta määräten hänet menemään Viroon.

---

[1] V. R. Vastaus Hermanni Flemingille ja Henrikki Arvinpojalle syyskuun 15 p. 1573.

[2] S. A. N:o 5389, 34 v. ja 43 v.

[3] Talonpoikain päällikkönä mainitaan vuonna 1573 eräs Risto Mikonpoika. Viipurin muonitustilit R. A.

VIIDES LUKU.

Sotalaivasto Narvan vesillä (1570—1574).

Juhani III lähetti melkein joka vuosi sotahaaksia Suomenlahdelle estämään Venäjän merikauppaa, jonka latomapaikkana oli Narva. Nämät laivaretket olivat tavallaan vain jatkoa samanlaisille yrityksille, joita Eerikki XIV:n hallitessa oli tehty Narvan kaupan rajoittamiseksi. Ymmärtääksemme Narva-kysymystä on tarpeellista, että tässä muutamin sanoin tehdään selkoa, miten se oli saanut alkunsa.

Jo kuudennentoista vuosisadan keskipaikkeilla oli useiden valtiaiden välillä ollut neuvoitteluja Venäjän ulkomaankaupan supistamisesta. Nämät neuvoittelut aiheutuivat siitä, että venäläisten valloitukset rupesivat huolettamaan Pohjois-Euroopan kansoja, jotka eivät voineet olla huomaamatta, että kauppa lisäsi tsaarin sotavaroja. Vuonna 1556 Hansaliitto Ruotsin kuninkaan ja liiviläisten kehoituksesta huomautti Saksan keisarille sekä Puolan, Tanskan ja Englannin kuninkaille, »kuinka vaarallista oli kartuttaa Venäjän voimia, joka valta oli nielevä kaikki, jos se oppi tuntemaan eurooppalaista sotataitoa». Neuvoitteluista ei kuitenkaan aluksi seurannut tehollisia toimia, sillä puheenaoleva kauppa oli kansoille niin tuottava, että ne eivät saattaneet pysyä siitä erillänsä.

Kysymys tuli entistään polttavammaksi, kun venäläiset vuonna 1558 olivat valloittaneet Narvan. Tallinnan porvarit, jotka, siitä alkaen kuin Novgorodin kaupunki joutui suurruhtinaan haltuun ja hansalaisten tavara-aitat siellä hävitettiin, olivat enemmän kuin puolen vuosisataa yksin — Viipurin kil-

pailua lukuun ottamatta — välittäneet Venäjän merikauppaa [1], katsoivat karsain silmin, kuinka Narvasta tuli uusi varastopaikka, johon kävi vilkas liike, samaan aikaan kuin Venäjän valloitussota tykkänään seisahdutti Tallinnan välikaupan. He pyysivät sen tähden Hansa-päivillä (1559) lybekkiläisiä lakkaamaan Viipurin ja Narvan kaupasta, joka kartutti heidän vihollistensa voimia ja siten lisäsi sodan rasituksia heille. Kun tähän anomukseen ei suostuttu ehdottomasti, niin he antoivat sotahaaksiensa kaapata Lybekin kauppa-aluksia. Sellaisilla hankkeilla he eivät kuitenkaan saavuttaneet, mitä tarkoittivat, sillä vastedes niinkuin silloinkin lappoi joukoittain laivoja sekä Hansakaupungeista että kaukaisemmilta mailta Narvaan, ja Tallinnan varallisuus oli lamaantumassa.

Kun Tallinna sitten (1561) antautui Ruotsin vallan alle, niin Eerikki XIV rupesi valvomaan kaupungin etua. Hän vaati (huhtikuussa 1562) lybekkiläisiä ja tanskalaisia lakkauttamaan Narvan-matkat huomauttaen, kuinka useat valtiaat olivat olleet sitä mieltä, että apuneuvojen vienti Venäjälle oli vahingollinen. Pian sen jälkeen hän antoi varustaa kaikki Viipurissa olevat purret, jotta ne, sijoitettuina Porkkalan niemen luo, voisivat ottaa kiinni Narvaan aikovia kauppa-aluksia. Tämän pienen laivaston vahvistamiseksi määrättiin Ruotsista neljä kaleeria [2]. Jo kesäkuussa laivaston päällikkö Hannu Laurinpoika Biörnram valloitti ison joukon enimmäkseen lybekkiläisiä laivoja. Näiden toimenpiteiden johdosta Eerikki kuningas katsoi tarpeelliseksi puolustaa menettelyänsä Saksan keisarille (maaliskuun 5 p. 1563) lähetetyssä kirjeessä. Hän selitti siinä, että hansalaisten oli kaikkien vanhain sääntöjen ja sopimusten mukaan suunnattava Venäjälle käyvä kauppansa Tallinnan ja Viipurin kaupunkeihin ja että hänellä siitä syystä oli täysi oikeus tukahduttaa Narvan-liikenne, josta koko kristikunnalle ja erittäinkin Liivinmaalle oli suuria haittoja. Paitse sitä, lausui hän,

[1] H. J. Hansen, Geschichte der Stadt Narva, 38.

[2] Kaleerit olivat soudettavia, pienenlaisia laivoja, joissa käytettiin vaskitykkejä. Jos niissä oli masto, niin siitä puuttui koppa. Ruotsin sotalaivaston kaleereista olivat useimmat rakennetut Suomessa.

puheenalaiset purjehdusvedet eivät olleet kaikille vapaata ja aukeata merta, kuten lybekkiläiset uskottelivat, vaan kuuluivat Ruotsin valtakuntaan, joten muukalaiset saivat niillä liikkua ainoastaan hänen suostumuksellansa. Keisarin vastaus ilmoitti, että hän toukokuussa 1562 oli määrännyt Narvan kaupan vapaaksi, paitse mitä sotatarpeisiin tuli. Eerikki kuningas ei kuitenkaan pitänyt paljon lukua keisarin määräyksistä, vaan lähetti edelleen Suomenlahdelle sotahaaksia, jotka ottivat kiinni Narvaan meneviä tai sieltä takaisin purjehtivia kauppaaluksia, olivatpa ne kenen hyvänsä. Vuodesta 1566 tapahtui Ruotsin menettelyssä kuitenkin semmoinen muutos, että ainoastaan vihollisten alukset kaapattiin, mutta ystävävaltain laivojen sallittiin käydä Narvassa, jos maksoivat Ruotsille tullia saman verran kuin Juutinraumassa suoritettiin Tanskalle eli kaksi ruusunobelia [1] kultakin mastokopalta.

Omituista on, että Eerikki XIV häiritsi ja vahingoitti Venäjän merikauppaa, vaikka hän muutoin koetti pitää hyvää sopua tsaarin kanssa. Vuonna 1564 Venäjälle menneiden Ruotsin lähettiläiden opastuksessa näitä neuvottiin puolustamaan Narvanpurjehduksen estämistä sillä, että Itämeren kaupungit olivat liittyneet Eerikki kuninkaan vihollisiin. Lähettiläiden täytyi kuitenkin silloin myöntää Narvan ja Tarton kauppiaille vapaa kulku Viron rannikon ohi, vaikka tämä kulku oli muilta kielletty [2].

Juhani III lähetti ensimmäisenä hallitusvuotenansa (1569) Suomen laivastoon silloin kuuluvat kahdeksan haahta vartioimaan Narvan purjehdusvesiä. Amiraaliksi nimitetyn Lauri Laurinpojan [3] ohjeissa määrättiin muun muassa, että laivat

---

[1] Ruusunobeli oli isonlainen kultaraha, arvoltaan noin 28 Suomen markkaa.

[2] Lauri Laurinpoika, joka vuonna 1565 ensi kerran oli amiraalina Narvan purjehdusvesillä, sai käskyn olla pidättämättä venäläisiä laivoja, joilla oli Narvan päällikön antama passi. Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland 1564—1570, 16 ja 65.

[3] Eräs Lauri Laurinpoika mainitaan tulleen lokakuun 27 p. 1555 nimitetyksi Viipurin linnan isännyyteen. Vuonna 1556 Lauri Laurin-

kesän aikaan olivat pidettävät Pranglisaaren tai Naissaaren luona Tallinnan edustalla; sieltä risteillen tuli niiden valvoa, ettei Tanskan eivätkä Lybekin kaappaajat tehneet vahinkoa Suomenlahdella; kaikki mainittujen valtioiden kauppa-alukset, joita voitiin yllättää, olivat otettavat saaliiksi. Muiden valtakuntain laivat saivat häiritsemättä kulkea Narvan vesillä, jos ne vain maksoivat määrätyn tullin. Ainoastaan siinä tapauksessa, että ne veivät sotatarpeita Venäjälle taikka eivät suostuneet suorittamaan vaadittua tullia, otettiin rauhanalaistenkin kansain laivat takavarikkoon [1]. — Lauri Laurinpoika ei kuitenkaan saanut mitään mainittavaa toimitetuksi [2]. Hän pyysikin jo kesällä eroa virastaan, ja silloin määrättiin (elokuun 11 p.) Eerikki Pertunpoika Slang laivaston päälliköksi [3]. Suomen haaksien piti syksyllä lähteä Itämerelle yhtyäksensä siellä Ruotsin sotalaivastoon sekä taistellaksensa tanskalaisia ja lybekkiläisiä vastaan, mutta siitä retkestä ei näytä tulleen mitään.

Vuonna 1570 Juhani kuningas antoi varustaa vesille kolme

---

poika oli kuninkaan tallimestarina ja sai seuraavana vuonna samanlaisen toimen Juhani hertuan luona. Niillä laivoilla, jotka herttua lähetti Angliaan vuonna 1559, hän oli päämiehenä. Herttuan kukistumisen jälkeen tavataan hänet amiraalina Narvan vesillä 1565 ja haahden päämiehenä 1567. Oltuaan taas amiraalina v. 1569 hän palveli seuraavana vuonna »Suomen Moriaani»-nimisen laivan päämiehenä sekä sitten voutina Hämeenlinnassa 1572 ja Turun linnassa 1573—1576. Hän kuoli vuonna 1577. — Epätietoista on kuitenkin, eikö Juhani III:n aikuisissa asiakirjoissa ole puhuttu kahdesta Lauri Laurinpoika-nimisestä henkilöstä. Lagus, Finska adelns gods och ätter, 516. — Bomansson, Hertig Johan och hans tid, 104. — Zettersten, Svenska flottans historia, 47 ja 48. —

[1] V. R. Lauri Laurinpojan ohjeet huhtikuun 20 p. 1569.

[2] Suomenlahdella vuonna 1569 tapahtuneista meritaisteluista on tarkoin kerrottu kirjassani Lisätietoja Suomen sotahistoriaan.

[3] Eerikki Pertunpoika, Mälkilän haltija, oli vuodesta 1561 palvellut Eerikki XIV:n hovissa. Keväällä 1566 hän oli ollut haahden päämiehenä Klaus Hornin laivastossa ja syksyllä samana vuonna ensi kerran Suomen laivaston amiraalina Narvan purjehdusvesillä. Vuonna 1567 hän taas toimi laivanpäämiehenä. Lokakuun 14 p. 1569 määrättiin hänet ylimmäiseksi käskynhaltijaksi Hämeenlinnan, Kymenkartanon ja Raaseporin lääneihin.

laivastoa, nimittäin ison laivaston sekä Suomessa ja Kalmarissa olevat haahdet.

Suomen laivaston amiraaliksi määrättiin taas Eerikki Pertunpoika Slang. Maaliskuun 4 päivänä annettiin hänelle käsky viedä täältä heti jäiden lähdettyä kahdeksan sotalaivaa Narvan purjehdusvesille. Näistä haaksista oli kuusi ollut talven yli sijoitettuna Turkuun [1]. Lisäksi varustettiin nyt kaksi edellisenä syksynä Suursaaren tienoilla valloitettua laivaa. Meri- ja sotaväkeä laskettiin Suomenlahdella risteilevään laivastoon tarvittavan kaikkiansa noin 1,000 miestä. Muonavarat otettiin lisäverosta, joka silloin oli suoritettava maastamme. Jo samana keväänä kuningas kuitenkin muutti tuumansa päättäen käyttää Suomen haaksia Ruotsin isossa laivastossa, jota yliamiraali Klaus Fleming johti. Eerikki Pertunpoika tuli siten haahden päämieheksi hänen laivastoonsa [2]. Iso laivasto taisteli sinä kesänä tanskalaisia vastaan.

Kalmarissa oli keväällä (1570) seitsemän pientä haahta, joiden johtajaksi asetettiin ruotsalainen Henrikki Arvinpoika Gyllenankar [3]. Hän risteili aluksi Itämeren eteläosissa, mutta kun Ruotsiin syksyllä oli tullut tieto, että Maunu herttua oli tuonut ison venäläisen sotajoukon Tallinnan edustalle, määrättiin Gyllenankar haaksinensa sinne. Hänellä oli, kuten edellä on kerrottu [4], käsky tehdä piirittäjille estettä ja haittaa, minkä voi, sekä olletikin pitää kaupungin satamaa avoinna. Syyskuun lo-

---

[1] Turussa majailleet laivat olivat: Råbocken, Lilla Rööhunden, Viborgs Morianen, Ståålnebben, Eenhörningen ja Rooson.

[2] Omituista on, että siinä laivastossa tavataan päämiehinä muutamia Suomen etevimmistä aatelisista, niinkuin Henrikki Klaunpoika Horn ja Yrjö Boije.

[3] Henrikki Arvinpoika, Wällingen haltija, oli Södermanlannista kotoisin. Vuonna 1566 hänet oli ensi kerran määrätty amiraaliksi. Hänen piti silloin lähteä risteilemään Pohjanmerelle, mutta jostakin syystä tämä tehtävä jäi häneltä suorittamatta, jonka tähden hän tuomittiin kuolemaan. Saatuaan armon hän palveli vuosien 1567 ja 1570 välillä päämiehenä Ruotsin sotahaaksissa Itämerellä, johtaen silloin pieniä laivastojakin. Zettersten, l. c. 23 ja 24.

[4] Kts. sivua 25.

pulla Gyllenankar saapui Tallinnaan. Sinne lähetettiin myös haaksia Tukholmasta [1] laivanpäämiehen Hannu Eerikinpojan [2] johdolla sekä joitakuita Suomen laivoja [3]. Lopuksi kuului Gyllenankarin laivastoon seitsemäntoista sotahaahta ja kaksi kuorma-alusta. Amiraalilaivana oli Suomen Memnon.

Tallinnasta haahdet tuotiin marraskuussa talvimajoille Suomeen. Osan laivastosta Gyllenankar vei Turkuun, toisen osan Hannu Eerikinpoika Viipuriin; muutamat haahdet olivat talvea Helsingissä. Laivaston väki sijoitettiin linnoihin, kuninkaan kartanoihin sekä kaupunkeihin. Kaikki Suomessa majaileva laivaväki oli sinä talvena Hannu Eerikinpojan käskyn alaisena [4].

Stettinin rauhan kautta, joka, kuten olemme nähneet, tehtiin lopulla vuotta 1570, sotalaivaston retkien tarkoitus jossakin määrin muuttui. Mainitussa rauhanteossa säädettiin Narvan kaupasta, että se oli oleva vapaa sekä tanskalaisille että lybekkiläisille; samalla jätettiin Saksan keisarin asiaksi valtakuntansa säätyjen kanssa antaa tarkempia määräyksiä tästä kaupasta sekä sopia siitä muiden hallitsijain kanssa, niin että siitä ei koituisi vahinkoa »pyhälle Rooman keisarikunnalle eikä kristikunnalle yleensä». [5] Keisari ja Saksan säädyt päättivät sitten vuonna 1571 Frankfurtissa, että sotatarpeiden (niinkuin panssarien, haarniskoiden, pyssyjen, ruudin, salpietarin ja metallien) sekä myöskin viljan ja rahojen vienti Venäjälle oli kielletty, mutta muiden tavarain kaupittelu luvallinen; näistä asioista keisarin

---

[1] V. R. Kirje Klaus Flemingille syyskuun 5 p. 1570.

[2] Prinkkalan Hannu Eerikinpoika oli vuonna 1566 johtanut erästä laivastoon kuuluvaa jalkaväen lippukuntaa ja sitten ollut laivanpäämiehenä.

[3] Russow (Chronica der Provinz Livland, 132) sanoo, että Suomenkin laivasto tuli Tallinnaan.

[4] Kiialan Svante Eerikinpoika Stålarm ja Yläveden Perttu Yrjönpoika Mjöhund maksoivat helmikuun 20 p. 1571 meriväelle edellisen vuoden syyspalkan. Palkansaajia oli silloin yhdestäkolmatta laivasta. R. A. Militaria.

[5] Rydberg, Sverges traktater, IV, 401—402, 420—421. — K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, 124.

piti tarpeen vaatiessa vielä neuvoitella Espanjan, Ranskan, Anglian ja Skotinmaan hallitsijain kanssa [1].

Huolimatta Stettinissä sekä Saksan valtiopäivillä tehdyistä päätöksistä Juhani III ei jättänyt Narvan kauppaa vapaaksi muille kansoille kuin tanskalaisille.

Keväällä vuonna 1571 annettiin Suomessa olevien haaksien purjehduskuntoon-toimittaminen täkäläisen maaherran Hannu Laurinpoika Biörnramin sekä Eerikki Pertunpoika Slangin asiaksi. Biörnram kuoli kuitenkin pian [2]. Sitä ennen (huhtikuun 19 p.) oli jo Hannu Eerikinpoika määrätty olemaan Slangille avullisena laivoja varustettaessa. Näille molemmille tuotti muonavarojen riittämättömyys esteitä, josta syystä Viipurissa olevat haahdet eivät päässeetkään lähtemään merille.

Asetettuansa taas Eerikki Pertunpojan laivaston päälliköksi Juhani III kirjoitti hänelle kesäkuun 2 p. muun muassa: »Koska tahdomme säilyttää ne oikeudet, jotka meille kuuluvat omilla virroillamme ja vesillämme, tulee sinun pitää huolta siitä että Narvaan-purjehtijat maksavat sen tullin, mikä aina on ollut tavallinen, nimittäin yhden ruusunobelin laivan jokaiselta mastokopalta sekä saman semmoisilta laivoilta, joissa ei mastokoppaa ole.» [3] Ainoastaan tanskalaisten laivat olivat, sanottiin amiraalin ohjeissa, laskettavat Narvaan tullia maksamatta, koska heille oli Stettinin rauhassa myönnetty vapaa kulku sinne. Sotatarpeita ei kukaan saanut viedä Venäjälle. Semmoisina pidettiin silloin: ruuti, salpietari, rikki, kaikenlaiset aseet ja varukset sekä vaski, rauta, lyijy ja suola.

Edellisistä rauhattomista ajoista oli vielä liikkeellä meri-

---

[1] Rydberg, Sverges traktater, IV, 443. — K. Hildebrand, l. c. 151. — O. Söderqvist, Johan III och hertig Karl, 37.

[2] Kts. sivua 44.

[3] Kaksi vuotta aikaisemmin Juhani III oli säätänyt, että tullia oli suoritettava sama määrä, joka Juutinraumalla oli tavallinen, s. o. kaksi ruusunobelia kultakin mastokopalta ja pienemmistä laivoista, joissa ei mastokoppaa ollut, vähintäin yksi ruusunobeli. — V. R. Amiraali Lauri Laurinpojan ohjeet huhtikuun 20 p. 1569. — Kuningas tinki siis vuonna 1571 melkein puolet ensimmäisistä vaatimuksistansa.

sissejä, jotka häiritsivät kaupankäyntiä Suomen vesillä. Sen ohessa Iivana IV ja Maunu herttua lähettivät kohta keväällä joitakuita haaksia estämään muonavarojen sekä muiden tarpeiden kuljettamista Suomen puolelta Tallinnaan. Eerikki Pertunpojan piti myös karkoittaa nämät viholliset.

Hän oli jo toukokuussa Viron maaherran pyynnöstä lähtenyt muutamain laivain kanssa Tallinnaan. Mutta ennen kuin hän oli saanut merellä mitään sanottavaa aikaan[1], tuli hän määrätyksi (heinäkuussa) ensin Paidelinnan ja kohta sen jälkeen Viipurin isännyyteen[2].

Hänen sijaansa lähetettiin tänne Ruotsista Henrikki Arvinpoika Gyllenankar laivaston amiraaliksi[3]. Suomessa saatiin vihdoin kaksitoista haahta[4] siihen kuntoon, että ne voivat lähteä vesille. Niiden lisäksi oli kuninkaan tarkoitus laittaa Kalmarista Suomenlahdelle kolme laivaa[5]. Siten Gyllenankarin laivastossa lienee ollut kaikkiansa viisitoista haahta. Amiraalilla oli käsky ottaa kaikki laivat, jotka olivat menossa Narvaan tai sieltä palaamassa, ja lähettää ne koskemattomina Tukholmaan. Hänen oli sen ohessa koetettava saada Narovajoen suu upotuksilla tukituksi purjehtijoilta sekä Narva poltetuksi. Muutoinkin hänen tuli tehdä venäläisille vahinkoa laskemalla sotaväkeä maihin[6]. Kun kuitenkin Tallinnan ylimmäinen käskynhaltija Hannu Biörninpoika Leijon syksyllä teki aselevon venäläisten kanssa Viron puolella, ei Gyllenankar katsonut saattavansa ruveta siellä sotatoimiin. Kuningas kirjoitti hänelle silloin, että hänen tuli noudattaa Suomessa olevan ylipäällikön Kustaa Bané-

---

[1] Sanotaan hänen kuitenkin valloittaneen erään aluksen, joka oli viemässä viiniä, silkkikankaita ynnä muuta tavaraa Maunu herttualle. V. R. Kirje Hannu Biörninpojalle syyskuun 3 p. 1571.

[2] Kts. sivua 45.

[3] V. R. Valtakirja heinäkuun 30 p. 1571.

[4] Haaksien nimet olivat: Finske Memnon, Lybske hiorten, Brommeren, Råbocken, Nyköpingz barcken, Westerwijkz barcken, Roosen, Enhörningen, Wiborgz Murianen, Röde Hunden, Stålnebben ja Dufwan. Henrik Arvinpojan tilikirja Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

[5] Nimittäin: Calmare falcken, Foxen je Feijrtasken.

[6] V. R. Henrikki Arvinpojan opastus heinäk. 30 p. 1571.

rin määräyksiä[1]. — Sen johdosta, että rutto siihen aikaan oli alkanut liikkua meriväessä, Juhani samalla käski Gyllenankarin toimittaa sairastuneet Poriin, Närpiöön ja muihin syrjäisiin paikkakuntiin, joissa ei sotaväkeä majaillut.

Kuninkaalta tuli amiraalille ristiriitaisia määräyksiä, niin että hän lopuksi ei näytä tietäneen, mitä tehdä. Syyskuun 13 p. (1571) Juhani III kirjoitti hänelle, että hänen — huolimatta siitä, mitä oli sanottu hänen ohjeissaan — ei pitänyt ottaa lybekkiläisten kauppalaivoja, ei ainakaan, jos ne olivat paluumatkalla Narvasta, koska Stettinissä oli sovittu, että niillä oli oleva vapaa pääsy mainittuun kaupunkiin. Lieneekö kuninkaan kirje tullut ajoissa Henrikki Arvinpojan käsiin, varmaa on, että hän sinä syksynä valloitti seitsemän lybekkiläistä alusta, joista kuusi oli palaamassa Narvasta ja yksi sinne menemässä. Samaan aikaan hän myös otti Ekholmin[2] tienoilla saaliiksi kaksi Tanskan laivaa, jotka olivat kotoisin Kööpenhaminasta ja veivät silliä, suolaa sekä muuta tavaraa Narvaan[3]. Nämät laivat jätettiin kuitenkin seuraavana vuonna kuninkaan käskystä kamoinensa takaisin omistajilleen Tanskan ali-amiraalille ja Kööpenhaminan pormestarille. Lybekkiläiset saivat myös periä aluksensa, mutta joku osa heidän tavaroistaan käytettiin täällä sotalaivaston tarpeisiin.[4]

Juhani III:n oli täytynyt luvata laivat takaisin välttääksensä riitoja. Eräässä kirjeessä hän moitti Henrikki Arvinpojan menettelyä sanoen: »Lybekin aluksia ei olisi ollut estäminen, koska ne eivät kuljettaneet sotatarpeita, sillä meillä on yltäkyllin tekemistä yhden vihollisen, venäläisen kanssa.» Suomenlahdella tapahtuneet kaappaukset olivatkin herättäneet nurjaa mieltä monessa valtakunnassa. Olivatpa hollantilaiset jo pidät-

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle lokakuun 19 p. 1571.

[2] Ekholmi on lähellä Viron pohjoisinta nientä, itään päin Tallinnasta.

[3] Vielä mainitaan sinä kesänä valloitetuksi erään Kööpenhaminassa asuvan kultasepän Hannu Kristianin laiva.

[4] V. R. Kirje Tukholman isännille tammikuun 31 p. 1572. — Kaappaajatilikirjat Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

täneet ruotsalaisia laivoja satamissaan heiltä edellisinä vuosina otettujen alusten korvaukseksi. Poistaaksensa kaikki rettelöt, jotka voivat syntyä näistä asioista, Juhani lähetti Pontus de la Gardien ja kaksi muuta asiamiestä useiden hallitusten luo ehdoittelemaan Narvaan käyvän merikaupan ehkäisemistä. Lähettiläät otettiin ystävällisesti vastaan Lybekissä, Hampurissa, Antwerpenissä, Brysselissä ja Ranskassa, mutta itse asiassa he eivät saaneet aikaan juuri mitään. Hansapäivillä päätettiin vuonna 1572 pitää puheenaolevaa meriliikettä voimassa keisarin lupauksen mukaan, vaikka Liivinmaan ja Preussin kaupungit kehoittivat muita lakkaamaan siitä[1]. Keisari ja moniaat muut ruhtinaat sekä Lybekin kaupunki antoivat myöskin kirjoituksillansa Juhanin tietää, että he tahtoivat Narvan-purjehduksen vapaaksi.

Keväällä vuonna 1572 Juhani III ei ulkovaltain tyytymättömyyden tähden uskaltanutkaan lähettää sotalaivastoa Suomenlahdelle risteilemään, vaikka sen varustamisesta jo aikaisin oli annettu käsky Eerikki Pertunpojalle, joka oli aiottu sen päälliköksi[2]. Syksyllä muutamat kaappaajat kuitenkin valloittivat tanskalaisia laivoja Narvan purjehdusvesillä ja veivät ne Tallinnaan[3]. Mutta Juhani kuningas kirjoitti pian Virossa olevan sotaväen ylipäällikölle Klaus Aakenpojalle, että hänen oli laskettava irti Tanskan laivat paitse niitä, jotka olivat kuljettaneet sotatarpeita.

Muutoin valtakunnan laivasto ei silloin enää ollut läheskään samassa kunnossa, kuin Eerik XIV:n hallitusaikana. Haaksien luku oli vähennyt jo sen kautta, että kaikki tanskalaisilta

---

[1] Preussin kaupungit, ja etenkin Dantsig, vastustivat Narvan meriliikettä nähtävästi sen tähden, että siitä oli haittaa sille kaupalle, joka Preussistä kävi Venäjälle maitse.

[2] Heinäkuun 10 päivänä määrättiin taas Eerikki Pertunpoika varustamaan Suomen haaksia parin tahi kolmen viikon purjehdusta varten. Hänen tuli ainoastaan pitää niitä valmiina, kunnes hän saisi varmempia ohjeita kuninkaalta tahi Kaarle herttualta.

[3] Frans von Ancklamin mainitaan ottaneen erään Jörgen Mheerin Helsingöristä lähteneen laivan. Tämän tavarat jaettiin sotaväelle Tallinnassa. Halfmånen-nimisen haahden kapteeni Frans Slichman valloitti toisen, joka oli Kööpenhaminasta kotoisin. Kaappaajatilikirjat Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

edellisinä aikoina valloitetut sotalaivat, joita oli käytetty Ruotsin laivastossa, Stettinin rauhanteon jälkeen jätettiin takaisin. Sitten täytyi Juhanin myödä paljon haaksia, saadaksensa silläkin tavoin rahoja valtion velan suorittamiseen. Jäljelle jääneistä olivat useimmat jo vanhoja ja rappiolle joutumassa, niin että niitä tuskin enää voitiin käyttää merellä. Sen tähden oli nyt rakennettava uusia sekä Ruotsissa että Suomessa. Yliamiraali Klaus Fleming, joka syyskesällä sairauden takia oli päässyt lähtemään Ruotsista kotiinsa, sai täällä käskyn talvisaikaan toimittaa soveliaisiin paikkoihin kolmea isoa laivaa varten tarvittavat puuaineet, jotta heti kevään tullen (v. 1573) saatettaisiin panna nämät laivat salvokselle. Uusia aluksia ei kuitenkaan voitu hetkeen aikaan saada valmiiksi. — Koska valtion varat eivät enää riittäneet niin monen haahden varustamiseen kuin tarpeen olisi ollut, pakoitti hallitus kaupunkien ja rantamaiden varakkaimpia asujamia omalla kustannuksellansa hankkimaan ruunulle pieniä sotalaivoja sekä toimittamaan niihin väkeä ja muonaa [1].

Vuonna 1573 Juhani III päätti Kaarle herttuan ja neuvoskunnan kehoituksesta taas laittaa sotahaaksia estämään Narvan merikauppaa huolimatta vieraiden hallitsijain kirjoituksista. Kuninkaalle oli näet kerrottu, että lybekkiläiset aikoivat väkivallalla tunkeutua Narvaan. Kesällä tuli hänelle lisäksi tieto, että Iivana IV oli saanut palvelukseensa anglilaisia, jotka olivat ottaneet joitakuita Viipurin etevimmistä porvareista vangeiksi vieden näiden laivat ja tavarat mukanansa.

Gyllenankar varusti haahde[t] Tukholmassa, Slang ja laivanpäämies Pentti Söyringinpoika Juusten [2] Suomessa. Useim-

---

[1] Muiden muassa tuli Pohjanmaalla asuvan kauppiaan Hannu Fordeelin yksinänsä varustaa laiva tai muonittaa kaksi kuninkaan haaksista. — Jo ennen Klaus Fleming oli luvannut kuninkaalle laivan, jota hän itseään varten rakennutti Siuntion pitäjässä.

[2] Pentti Söyringinpoika oli Hauhon kirkkoherran Söyrinki Juustenin poika ja piispa Paavali Juustenin veljenpoika. Vuosien 1568 ja 1574 välillä hän palveli laivanpäämiehenä. Venäjän sodan historiassa tulee hänen nimensä usein mainituksi.

mat meidän maan sotalaivoista olivat silloin talvimajoilla Helsingissä [1]. Laivasto annettiin ensin Suomessa olevan sotajoukon ylipäällikön Hermanni Flemingin johtoon, sillä kuningas aikoi, kuten seuraavassa luvussa tulee kerrottavaksi, lähettää hänet auttamaan Viron maaherraa Klaus Aakenpoikaa Narvan valloituksessa. Mutta kun Narvaan aiotusta sotaretkestä ei sinä vuonna voinutkaan tulla mitään, asetettiin Gyllenankar myöhemmin Flemingin sijaan amiraaliksi. Hän toi Tukholmasta muutamia haaksia lisäksi laivastoon, johon oli määrätty kuuluvaksi kaikkiansa yhdeksäntoista haahta [2]. Sinä kesänä valloitettiin noin kymmenen alusta, joista kuusi anglilaista, yksi skottilainen, kolme tanskalaista ja yksi lybekkiläinen. Näiden voittojen ei kuitenkaan katsottu vastaavan haaksien varustamisen aiheuttamia kustannuksia, varsinkin koska moniat alukset, joissa ei tavattu sotatarpeita, olivat annettavat takaisin. Syksyllä tuli hallitukselta käsky, että isot haahdet olivat vietävät talveksi Turkuun ja pienet Viipuriin. Muutamat talvehtivat Helsingissä.

Yksityisten laittamista kaappaushaaksista näyttää etenkin Halfmånen-niminen, jonka haltija Arvi Kustaanpoika Stenbock oli, sekä Antonius Pflochin pursi olleen onnellisia retkillänsä. Ne risteilivät Narvan vesiltä aina Juutinrauman lähistölle ja ottivat Malmöstä, Kööpenhaminasta ja Aalporista lähteneitä kauppalaivoja.

Mutta pian tuli Tanskan kuninkaan Frederik II:n lähettiläitä Ruotsiin puhumaan aluksien ryöstöstä sekä siitä, että hänen sotahaaksiansakin oli hätyytetty. Juhani vastasi, ettei tanska-

---

[1] Siellä majailivat seuraavat seitsemän laivaa marraskuun 12 päivästä 1572 toukokuun 27 päivään 1573: Enhörningen, Morianen, Serpenten, Stålnebben, Råbocken, Brommaren ja Kaarle herttuan kaleeri Laivoja vartioimassa oli noin 100 miestä. Näiden muonitus oli Pentti Söyringinpojan huolena. R. A. Sjöexpeditioner 1550—1599.

[2] Ne olivat nimeltänsä: Svenske Christoffer, Lybske hiorten, Memnon, Calmar nye Barcken, Gamble Calmar barcken, Nyköpingz barken, Rosen, Lille Svanen, Finske Barcken, Heringe Barcken, Morianen, Eenhörningen, Stålnebben, Serpenten, Lybske Christoffer, Gripen, Halffue månen, Brune Leijonedt, Pryssen». V. R. Hermanni Flemingin valtakirja toukokuun 19 p. 1573.

laisilla ollut syytä valituksiin, koska heidän laivoissansa oli löydetty suoloihin kätkettyinä vaskitykkejä, pyssyjä sekä muita aseita, ja että, mitä sotahaaksiin tuli, yksi niistä oli otettu takavarikkoon, koska se tuntemattomana oli yrittänyt väkisin tunkeutua Ruotsin laivaston läpi. Korvausta luvattiin kuitenkin sitten muutamille tanskalaisille, joille yksityiset kaappaajat olivat tehneet vahinkoa.[1]

Juhani III oli pian Stettinin rauhan jälkeen pyytänyt Tanskan kuninkaalta apua Narvan merikaupan estämiseksi, mutta Frederik II oli vastannut, ettei hän saattanut suostua tähän pyyntöön rikkomatta Venäjän ja muiden kansain kanssa tekemiänsä sopimuksia. Vuonna 1574 Juhani taas ehdoitti Frederikille, että tämä edes yhden kesän olisi pitänyt alamaisensa erillään Narvan-purjehduksesta, ja kirjoitti myöskin moniaita kertoja Saksan keisarille, Espanjan kuninkaalle ja Alankomaiden maaherralle samasta asiasta. Nämät ponnistukset olivat kuitenkin tuloksettomia [2].

Anglian kuningatar Elisabeth valitti samoin kuin Frederik II Juhanille Narvan-purjehduksen väkivaltaisesta häiritsemisestä. Hän oli huhtikuun 19 p. 1572 pyytänyt, että hänen kauppiaansa Alenus saisi vuosittain lähettää Narvaan kaksi laivaa hankkimaan tavaroita kuningatarta varten [3], ja Juhani III:n sanotaan suostuneenkin tähän [4]. Kuitenkin Alenuksen laivat näyttävät seuraavana vuonna tulleen otetuiksi takavarikkoon Suomenlahdella [5]. Maaliskuun 28 p. 1574 antamassaan kirjeessä

---

[1] Muutoin nämät kaappaajat olivat rosvoilleet niin häikäilemättömästi, että Juhani kuningas vuonna 1573 katsoi tarpeelliseksi käskeä Gyllenankaria ja Tallinnan hallitusmiehiä vaatimaan heiltä lupakirjat takaisin. Kuninkaan käskyn toimeenpanossa näyttää kuitenkin syntyneen vaikeuksia jo sen kautta, että kaappaajalaivat olivat hajallansa, joten niitä ei ollut helppo löytää.

[2] Girs, Johan III:s Chrönika, 45. — Dalin, Svea rikes historia, III, 54.

[3] R. A. Inventarium på bref och acta.

[4] Myöhemmin (heinäkuun 16 p. 1578) Juhani III ainakin antoi siihen luvan. R. A. Titular-Register E. — Dalin, Svea rikes historia, III, II, 107.

[5] Ödberg, Tidsbilder, 100.

Elisabeth jokseenkin kovin sanoin vaati, että hänen vangitut alamaisensa, jotka laivoineen oli kuljetettu Helsinkiin, olivat laskettavat vapaiksi, lisäten, että hän ei koskaan enää kirjoittaisi kuninkaalle, jollei hänen vaatimuksiansa täytettäisi[1]. Siihen aikaan pelättiin Ruotsissa, että Anglia, Skotinmaa, Tanska ja Saksan Hansakaupungit nostaisivat sodan Ruotsia vastaan. Kaarle herttua ilmoitti toukokuussa Juhanille saaneensa tietää, että Elisabeth kuningatar aikoi lähettää seitsemäntoista sotalaivaa Narvaan. Tämmöisen vaaran uhatessa Ruotsin neuvoskunta kehoitti Juhani III:tta lupaamaan Elisabethille, että Anglian kauppiaille oli maksettava korvausta menetetyistä laivoista ja tavaroista[2], »milloin kuninkaalle ja valtakunnalle soveltuisi»[3]. Sotaa ei tosin syttynyt, mutta Suomenlahdelle saapui sinä kesänä sekä lybekkiläinen että anglilainen laivasto.

Lybekkiläiset tulivat ensin. Hermanni Fleming, joka oli huhtikuun 6 p. 1574 määrätty amiraaliksi Suomenlahdelle[4], meni Lybekin laivoja vastaan niiden ollessa paluumatkalla Narvasta. Kun laivastot kesäkuun 24 päivänä tulivat yhteen Suomenlahdella, koetti lybekkiläisten amiraali väkivallalla matkustaa eteenpäin ja alkoi ammuttaa Flemingin haaksia. Tästä syntynyt taistelu päättyi siten, että Fleming otti kuusitoista

---

[1] R. A. Inventarium på bref och acta.

[2] Anglilainen kauppias Anton Braucke, joka edellisenä kesänä oli menettänyt kolme alusta Narvan vesillä, saikin syyskuussa 1574 Ruotsista 1500 talaria. Tämä rahamäärä tuntuu jokseenkin vähäiseltä kolmen laivakuorman hintana. F. Ödberg, Tidsbilder, 101.

[3] Ödberg, Tidsbilder, 101, 102, 104 ja 105.

[4] Viisi päivää sitä ennen oli Eerikki Pertunpoika Slang määrätty amiraaliksi, mutta hänelle annettiin kohta vastakäsky, jonka mukaan hänen vielä tuli pysyä Tallinnan isännyydessä. V. R. Kirjeet Eerikki Pertunpojalle huhtikuun 1 ja 5 p. 1574. — Maaliskuun 17 p. samana vuonna kuningas oli kirjoittanut Klaus Flemingille, että hän erinäisistä syistä ei aikonut käyttää Gyllenankaria amiraalina.

Hermanni Flemingin valtakirjassa määrättiin aluksi seuraavat haahdet kuulumaan hänen laivastoonsa: Memnon, Kalmare björnen, Kalmare barken, Finska falken, Häringe barken, edellisenä vuonna otettu skottilainen laiva, Turun linnan luona oleva saaristoalus sekä muut Suomessa silloin olevat laivat.

tai kahdeksantoista laivaa saaliiksi [1] ja toisten täytyi paeta Narvaan. Vihollisten amiraali oli kaatunut tappelussa. Valloitetut laivat tuotiin Helsinkiin.

Turun linnan vouti Lauri Laurinpoika, ruununvarojen hoitaja Henrikki Matinpoika Huggut ja kansliamies Hannu Eerikinpoika Krankka tekivät Helsingissä luettelon lybekkiläisten tavaroista [2]. Kymmenes osa näistä annettiin meriväelle taistelussa osoitetun miehuuden palkinnoksi. Hermanni Fleming itse sai niitä 4,000:n talarin arvosta. Hän kävi kesäkuun viime päivinä kuninkaan luona antamassa kertomuksen näistä asioista ja saamassa uusia ohjeita.

Kuormana oli laivoissa enimmäkseen vahaa, pellavia, hamppuja, merellistä, talia, vuotia ja nahkoja, mutta myöskin kallis-

---

[1] Ilmoitukset Flemingin ottamien laivojen luvusta eivät oikein pidä yhtä. Girs sanoo laivoja olleen kuusitoista, mutta Zettersten mainitsee (l. c. 432), että lybekkiläisiltä Ruotsin laivaston arkistossa löytyvien asiakirjain mukaan valloitettiin kolme pientä sotahaahta, kaksi keskikokoista ja yhdeksän pientä kauppa-alusta eli yhteensä neljätoista laivaa, ja että samassa tilaisuudessa sitä paitse otettiin neljä alusta, jotka eivät olleet Lybekistä kotoisin, vaikka ne kulkivat tämän kaupungin laivojen seurassa.

[2] Omituista on, että kalunkirjoittajain tarkastettavana oli ainoastaan 12 tai 13 laivaa, nimittäin:

Förgylte duffuan. (Vietiin Tukholmaan).
Lodzmans pinckann, jonka myöhempi nimi oli Stormpinckan. (Vietiin Tukholmaan).
Elephanthenn eli Suarte Drakenn. (Vietiin Tukholmaan).
Blå pinckan eli Jonas. (Jäi Suomeen).
Örnen. (Hukkui Elfsnabbin ulkopuolella 1575).
Morianen. (Hukkui Barönsalmessa 1575).
Röde pinckann. (Annettiin tallinnalaisille 1576).
Liliann. (Tuntematonta, minne joutui).
Bojorthen. (Annettiin vuoden kuluttua »muukalaisille»).
Katten. (Hajoitettiin Tukholmassa 1577).
Nije påffuen. (Annettiin Pontus herralle lahjaksi).
Furukreijaren.
(Abraham).
R. A. Handlingar rörande handeln på 1500-talet.

Kuten huomataan, mainitaan saksalaisten laivat luetteloissa ruotsalaisilla nimillä. Muutamia käytettiin sitten Ruotsin sotalaivastossa.

arvoisia turkiksia, nimittäin: 58 kiihtelystä [1] sopulinnahkoja, 29 kiiht. näädännahkoja, 4 kiiht. ilveksennahkoja, 3 kiiht. sudennahkoja, 33 sitomaa kärpännahkoja, 2 kiiht. oravannahkoja sekä joku määrä valkoisen ketun nahkoja. Näistä turkiksista tehtiin luettelo Hermanni Flemingin läsnäollessa. Hänen lähdettyänsä löydettiin vielä Morianen-nimisellä laivalla 48 kiihtelystä oravannahkoja [2]. Sen ohessa kuninkaalle tuli tieto [3], että laivoissa oli rahaan tai muihin tavaroihin kätkettynä kultaa, rahoja ja kalleuksia 100,000:n talarin arvosta [4]. Huolimatta siitä, oliko tässä viimemainitussa ilmoituksessa mitään perää, huomataan lybekkiläisten laivoissa olleen suuret rikkaudet.

Mutta kalunkirjoittajat ilmoittivat pian, että meriväki sekä haaksien päälliköt olivat kiskoneet laivojen arkut auki sekä ryöstäneet niiden tavaroita. Laivanpäämiehen Pentti Söyringinpoika Juustenin sanottiin olleen riistämisessä osallisena. Hänen käskettiin kovimman rangaistuksen uhalla mitä pikimmin tulla Tukholmaan ja tuoda sinne mukanansa sekä

---

[1] Jokaisessa kiihtelyksessä oli 40 nahkaa.

[2] F. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 227.

[3] V. R. Kirje Henrikki Matinpojalle ja Hannu Krankalle heinäkuun 10 p. 1574.

[4] Erittäin hyvän saaliin oli saksalaisen kaappaajakapteenin Otto Weidenstrauchin haaksi voittanut mainitussa tappelussa. Brandenburgilainen kauppias Yrjö Eckhardt, joka vaaliruhtinaansa välityksellä oli saanut sekä Juhani kuninkaan että amiraali Flemingin passin käydäksensä tavaroineen Narvassa, oli vienyt sinne 87,000 talarin arvoisen kruunun siinä tcivossa, että tsaari sen ostaisi, vaikka kaupasta sitten ei tullut mitään. Kun Eckhardt lähti Lybekin laivastossa paluumatkalle Narvasta, oli hänellä mukanansa sekä tämä kruunu että 25 kiihtelystä sopulinnahkoja, jotka hän oli Venäjällä ostanut 92,600 talarin hinnasta. Weidenstrauchin haahti otti sen laivan, jossa Eckhardtin tavarat olivat. Näyttää siltä, kuin edellinen olisi ollut Pontus de la Gardien palveluksessa, sillä sanotaan, että näiden molempain väki tahtoi pitää saaliin omanansa. Weidenstrauchia, joka saman vuoden syksynä tavataan ratsumestarina Ruotsin saksalaisessa palkkaväessä, syytettiin sitten, että hän oli anastanut Eckhardtin kalleudet, mutta Juhanin langon, Saksin herttuan Maunun, pyynnöstä hänet vapautettiin tästä ja muista kanteista. Tuntematonta lienee, minne Eckhardtin kruunu joutui. — Ödberg, l. c. 226, 239, 240. —

ne kamat, jotka hän itse oli ottanut, että myöskin kaikki, mitkä hän oli ostanut tai muuten saanut meriväeltä. Vielä muitakin sotalaivojen päämiehiä sekä vangitut kauppiaat tilattiin Ruotsiin tekemään selkoa kaivatuista tavaroista. Sillä lybekkiläiset olivat arvioineet valloitettujen alusten kuormat puoleksi viidettä tynnyriksi kultaa [1], mutta kaluluettelo osoitti vähemmän määrän. Ei ole tunnettua, miten Juusten suoriutui tutkimuksesta.

Juhani III oli ensin käskenyt luettelontekijäin tuoda kaikki kamat Ruotsiin, mutta kun he olivat tulleet Turkuun, niin he saivat kuninkaalta uuden kirjoituksen, joka määräsi, että tavaroista oli ainoastaan osa, nimittäin sopulinnahat sekä 12,000:ta taleria vastaava määrä talia ja hamppuja toimitettava Tukholmaan. Muut tavarat taas olivat lähetettävät Tallinnaan, jossa niitä tarvittiin saksalaisten ratsumiesten palkkaukseen [2]. Ruotsissa jätettiin sitten sinne vietyjen turkisten myöminen kuninkaan kauppiaan, alankomaalaisen Aaretti Hofslagin asiaksi [3]. Vielä mainittakoon, että vähäinen osa saaliiksi otetuista tavaroista annettiin Turun linnaan, Halikon laivaveistämöön, sotalaivastoon y. m. [4].

Syksyllä Lybekin kaupunki, Brandenburgin vaaliruhtinas ja Meklenburgin herttua lähettivät asiamiehensä vaatimaan anastettuja tavaroita takaisin [5]. Juhani III piti asiaa vakavana ja pyysi siitä Kaarle herttuan mietintöä. Vastatessaan saksalaisille hän sanoi, että tavarat jo olivat tulleet hajoitetuiksi, mutta lupasi kuitenkin niistä korvausta. Tätä lupausta sitten tuskin lienee täytetty enemmän kuin useita muitakaan samanlaatuisia. Kun kuningas lähetti Pontus de la Gardielle kirjeen tavarain luovuttamisesta, niin Pontus repi sen Brandenburgin

---

[1] Tynnyri kultaa vastasi raha-arvoltaan 100,000 talaria.

[2] V. R. Vastaus Lauri Laurinpojalle ynnä muille syyskuun 21 p. 1574.

[3] Ödberg, Om stämplingarna, 227.

[4] Tapani Henrikinpojan tilikirja Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

[5] Yllämainitut ruhtinaat esittivät vaatimuksia erittäinkin Eckhardtin sopulinnahkoihin nähden.

airuen läsnäollessa rikki sanoen, että tavarat oli käytetty kuninkaan hyväksi ja sotaväen palkan maksamiseen [1]. Samasta asiasta Pontus kirjoitti Juhani III:n sihteerille Johannes Henrikinpojalle [2]: »Kuninkaalle on suureksi häpeäksi, että hän useinkin todistamattomain kertomusten johdosta luovuttaa muukalaisille takaisin tavaroita, jotka on Narvan purjehdusvesillä otettu saaliiksi. Minua kummastuttaa kovasti, että hänelle annetaan semmoisia neuvoja. Kun joku saa tavaransa takaisin, niin voi arvata, että pian tulee toisia esittämään vaatimuksiansa. Useat täkäläiset eivät uskallakaan ostaa noita tavaroita, koska he pelkäävät joutuvansa niiden mahdollisen takaisinannon kautta vahinkoon.» [3]

Anglilainen laivasto ilmaantui Suomenlahdelle keskikesällä, luultavasti heti sen jälkeen kuin Lybekin laivat oli vallattu. Se saattoi koko joukon kauppa-aluksia Narvaan ja näyttää olleen jokseenkin vahva, koska Suomen haahdet eivät voineet pitää sille puoliansa. Kerrotaanpa, että se ajoi niitä takaa [4]. Juhani III ja Kaarle herttua lähettivät tästä syystä heinäkuussa Ruotsista haaksia Suomen laivaston avuksi [5]. Hermanni Flemingin laivastoon saatiin siten yhdeksäntoista haahta. Anglilaisten laivat pääsivät kuitenkin, mikäli tiedetään, palaamaan taistelutta.

Seuraavassa luvussa tulee kerrottavaksi, miten Hermanni Fleming, joka ei enää anglilaisten tullessa liene ollut laivastossa, vielä samana kesänä (elokuussa) vei haahtensa Narvan kaupunkia vastaan.

---

[1] Ödberg, Om stämplingarna, 228.

[2] Wieselgren, Delagardiska archivet.

[3] Sinä kesänä (1574) Pontus de la Gardien kaappaajat olivat ottaneet kiinni kaksi laivaa, joista ainakin toinen oli Tanskasta kotoisin. — Samalla tavoin Ruotsin palveluksessa olevan italialaisen Lauritsa Cagniolin pursi oli voittanut erään Minion-nimisen aluksen. R. A. Handlingar rörande handeln.

[4] Ödberg, Tidsbilder, 105.

[5] V. R. Kirjeet Kaarle herttualle heinäkuun 15 ja 23 p. 1574. Kirje Hermanni Flemingille heinäkuun 20 p. 1574.

KUUDES LUKU.

Ensimmäiset Narvan valloittamista tarkoittavat hankkeet. Rakveren linnan piiritys (1574).

Ruotsalaisten toimet olivat ensimmäisinä sotavuosina olleet hajanaisia. Virossa oli käyty pääasiallisesti puolustussotaa, merellä laivasto oli pitänyt Narvaa saarroksissa, Suomesta oli tehty muutamia hävitysretkiä Venäjän rajamaakuntiin. Mutta vuonna 1573 Juhani III päätti käyttää valtakunnan sekä maaettä merivoimaa yhteiseen yritykseen Narvaa vastaan.[1] Jos tämä satamapaikka olisi saatu Ruotsin haltuun, olisi samalla muukalaisten apuneuvojen vienti Venäjälle tauonnut ja kuningas kerrallansa päässyt monesta selkkauksesta. Hermanni Fleming määrättiin keväällä Narvan vesille varustettavien sotahaaksien[2] amiraaliksi[3] siinä tarkoituksessa, että hänen piti meren puolelta antaa apua piirittäjille, mutta yrityksen ylin johto annettiin Viroon sijoitetun sotajoukon ylipäällikölle Klaus Aakenpoika Tottille. Molemmat he saivat kuninkaalta seikkaperäisiä menet-

[1] Jo edellisenä syksynä (1572) oli kuninkaan ja Klaus Aakenpojan kesken ollut puhetta jostakin Narvaan tehtävästä retkestä. V. R. $^{6}/_{5}$ 1573, fol. 102 v.

[2] Flemingin laivastoon oli kuninkaan käskyn mukaan toimitettava seuraavat yhdeksäntoista haahta, toiset Ruotsista, toiset Suomesta: Svenske Christoffer, Lybske hiorten, Memnon, Calmar nye Barcken, Gamble Kalmar Barcken, Nyköpingz barcken, Rosen, lille Svanen, Finske Barcken, Heringe Barcken, Morianen, Eenhörningen, Stålnebben, Serpenten, Lybske Christoffer, Gripen, Halffue månen, Brune Leijonet, Pryssen.

[3] V. R. Hermanni Flemingin valtakirja toukokuun 19 p. 1573.

telyohjeita [1]. Flemingin tuli viedä haahdet Narovajoen suulle, saartaa Narva meren puolelta ja odottaa siellä, kunnes Tott oli saapuva sotajoukkoinensa, jonka jälkeen heidän oli yhdessä ryhdyttävä kaupunkia piirittämään.

Viron puolelle käskettiin Flemingin kuljettaa laivastossaan sekä ne sotamiehet, jotka sinä keväänä oli Tallinnasta lähetetty Suomeen.[2] että myöskin kaksi kolmannesta edellisenä talvena täällä majailleesta jalkaväestä ja kaikki se väki, joka Suomen kaupunkien (Viipuria lukuun ottamatta) oli toimitettava. Henrikki von Minden asetettiin vähäistä myöhemmin Suomesta Viroon menevän jalkaväen päälliköksi [3]. Mitä meidän maassa silloin oleviin ratsumiehiin tulee, määrättiin liiviläiset, smaalantilaiset ja itägötlantilaiset lähtemään Tallinnaan [4]. Piiritystä varten tarvittavia muurinruhjimia, kenttätykkejä, ruutia ja luoteja kuningas käski lähettää Viipurista. [5]

Mutta päälliköt eivät voineetkaan panna retkeä toimeen. Heitä pidätti nähtävästi varojen riittämättömyys ja sotaväen vastahakoisuus, samat esteet, jotka usein hidastuttivat Ruotsin sotayrityksiä Juhani III:n aikana. Iso osa sotajoukosta jäi siten koko kesäksi meidän maahan.

Kuningas ei kuitenkaan jättänyt asiaa siksensä. Elokuun 1 päivänä (1573) hän antoi Klaus Aakenpojalle uuden opastuksen, jossa muun ohessa sanottiin seuraavaa. Sotaväen mukaan oli otettava niin monta Viron talonpoikaa, kuin Venäjän hallussa olevilta alueilta voitiin vangita, ja niitä oli käytettävä piiritystörmäkkeiden rakentamiseen. Valloitettuansa Narvan oli Klaus Aakenpojan ryhdyttävä Iivananlinnaa piirittämään. Jollei

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle huhtikuun 27 p. 1573. Ohjeet toukokuun 6 p. 1573. Hermanni Flemingin ohjeet toukokuun 19 p. 1573.

[2] Kts. sivua 70.

[3] V. R. Henrikki von Mindenin valtakirja kesäkuun 20 p. 1573.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle huhtikuun 27 p. 1573. Kirje Henrikki Klaunpojalle kesäkuun 22 p. 1573.

[5] Toukokuussa (1573) oli Viipurissa iso määrä tykkejä ynnä niihin kuuluvaa kalustoa valmiina Viroon lähetettäväksi, nimittäin: 12 muurinruhjinta, 45 kenttätykkiä, 12 lästiä ruutia y. m. R. A. Militaria.

kumpaistakaan linnaa saataisi Ruotsin haltuun, tuli hänen ainakin polttaa jälkimmäisen vieressä oleva kaupunki sekä amiraalin avulla sulkea Narovajoki upottamalla siihen laivoja, joita oli otettava Narvan satamasta huolimatta siitä, kenen omia ne olivat. Jos linnojen valloituksen jälkeen huomattaisiin, että niitä varusväen ja muonan puutteen takia ei voitaisi puolustaa, niin ne olivat poltettavat sekä perustuksiansa myöten hajoitettavat. Siinä tapauksessa, että venäläiset eivät kykenisi tekemään sanottavaa vastarintaa, oli maata tulella ja miekalla hävitettävä niin laajalti kuin mahdollista. Kuitenkin oli naisia ja lapsia säästettävä, jotta Jumala ei vihastuisi, sillä tästä seuraisi onnettomuutta. Jos Venäjän sotajoukko lähestyisi eikä olisi kovin ylivoimainen, tulisi Klaus Aakenpojan ryhtyä sen kanssa taisteluun. Rakveren linnaa, joka oli Tallinnan ja Narvan välillä hän ei saanut ruveta piirittämään.[1]

Henrikki Hornin, Iivari Särkilahden ja Eerikki Hakuninpoika Slangin asiaksi annettiin pitää amiraalin kanssa huolta siitä, että Suomesta vietävä sotaväki lähti matkalle. Tästä sotaväen siirrosta tuli meidän maahan useita, osaksi toisistansa poikkeavia määräyksiä.[2] Mihin aikaan syksystä väki saapui Tallinnaan, ei ole tunnettua.

---

[1] V. R.

[2] Avoimessa kirjeessä, joka elokuun 7 p. (1573) annettiin Suomessa olevan jalkaväen päämiehille, määrättiin täältä Viroon lähtemään:

Heden Juhonpojan vestmanlantilainen lippukunta.
Siivartti Jaakonpojan uplantilainen l.
Juho Gislenpojan smaalantilainen l.
Maunu Pietarinpojan smaalantilainen l.
Niilo Ollinpojan itägötlantilainen l.
Ingewald Starkin l., Kaarle herttuan lähettämä.
Hannu Ollinpojan taalalainen l.
Olavi Helsingin helsinglantilainen l.
Martti Laurinpojan norrlantilainen l.
Risto Niilonpojan norrlantilainen l.
Antti Hakuninpojan suomalainen l.
Markus Martinpojan l. (Ei tietoa, mistä kotoisin).
Henrikki Juhonpojan l. (Ei tietoa, mistä kotoisin).

Virossa oleva saksalainen sotaväki oli tyytymätön ja niskoittelevainen sen johdosta, että se ei ollut saanut palkkaansa. Tyynnyttääksensä sitä kuningas päätti lähettää sinne komissaareina [1] kolme ruotsalaista aatelismiestä, nimittäin Torpan haltijan Arvi Kustaanpoika Stenbockin, Erstavikin haltijan Hannu Kylen ja Mörbyn haltijan Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstiernan. Näille elokuun 28 p. (1573) annettu opastus osoittaa, kuinka sietämättömän vaikeaan rahapulaan Juhani kuningas oli joutunut. Hän ei voinut antaa asiamiestensä mukaan kuin osan niistä rahoista, jotka hallitus oli saksalaisille ratsumiehille velkaa. Kun hän tämän johdosta pelkäsi, että nämät eivät suostuisikaan lähtemään sotaretkelle, vaan ryhtyisivät väkivallantöihin, niin hän neuvoi komissaareja asettumaan joksikin aikaa Porkkalan niemelle tai Helsinkiin sekä kutsumaan tänne etevimmät ratsumestarit sopiaksensa heidän kanssaan raha-asioista. Jos vieras sota-

---

Näistä lippukunnista olivat Heden Juhonpojan, Niilo Ollinpojan jaAntti Hakuninpojan olleet Suomessa jo edellisenä talvena; muut olivat tulleet tänne keväällä (1573). V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle kesäkuun 22 p. 1573.

Eerikki Pertunpoika Slang ja Olavi Jaakonpoika (Stubbe) valtuutettiin pitämään kaikkien Etelä-Suomeen sekä Raaseporin ja Porvoon lääneihin sijoitettujen jalkamiesten katselmus, maksamaan heidän palkkansa sekä viemään heidät viipymättä meren poikki. Yhtäläinen valtuus annettiin Pentti Juhaninpojalle ja Hannu Eerikinpojalle niihin sotamiehiin nähden, jotka majailivat Pohjois-Suomessa sekä Kokemäenkartanon ja Hämeenlinnan lääneissä.

Paitse edellämainituita liiviläisiä, smaalantilaisia ja itägötlantilaisia ratsumiehiä, oli myöskin Lauri Torstinpojan suomalainen lippu, joka kesän aikana oli ollut Viipurin linnaa vartioimassa, lähetettävä täältä Viroon. (V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Iivari Maununpojalle elokuun 19 p. 1573.) Lauri Torstinpojan ratsumiehet olivat silloin osoittaneet vastahakoisuutta, jonka tähden kuningas käski menetellä heidän kanssaan sota-artiklain mukaan. (V. R. Kirje Lauri Torstinpojalle elokuun 12 p. 1573.)

[1] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle elokuun 12 p. 1573. — Tästä kirjeestä nähdään myös, että Kaarle Horn silloin oli Virossa, mutta vaikea on sanoa, toimiko hän siellä vain ratsumestarina vai oliko hänellä laveavaltaisempikin virka.

väki vaatisi koko palkkaansa, niin komissaarit saisivat, sanoi kuningas, myöntää sille muutamia Viron linnoja ja läänejä maksun vakuudeksi. Ratsumiesten päälliköiden kanssa toimeenpannut neuvoittelut, jokta nähtävästi pidettiin Tallinnassa, päättyivät siten, että komissaarien täytyi (lokakuun 3 p. 1573) suostua antamaan vieraalle palkkaväelle kuninkaan Viroon lähettämät hopeaastiat, joiden arvo laskettiin 26,000:ksi talariksi, sekä myöskin jättämään saman väen haltuun Haapsalo, Lihula ja Lukkolinna lääneinensä vakuudeksi jäljellä olevan palkan suorittamisesta ennen seuraavaa juhannuspäivää. Jos eivät saksalaiset siihen aikaan olisi saaneet täyttä maksua, myönnettiin heille oikeus luovuttaa mainitut linnat minkä kristityn valtiaan haltuun hyvänsä paitse Venäjän suurruhtinaan ja Maunu herttuan.

Arvi Kustaanpoika ei ollut osallisena saksalaisen palkkaväen kanssa toimeenpannuissa keskusteluissa, sillä hän oli Suomessa joutunut syypääksi miestappoon, jonka tähden kuningas käski vangita hänet. Hän oli nimittäin Turun linnassa antanut kuoliniskun vanhalle Iivari Särkilahdelle. Tuo kaamea tapaus, jota silloin koetettiin pitää salassa — Arvi Stenbock oli Vaasain sukulainen — ja joka onkin vuosisatoja ollut hämärän peitossa, on meidän aikanamme kuitenkin tullut päivän valoon sen kautta, että on löydetty Arvi Kustaanpojan itsensä antama kertomus asiasta [1]. Tämän kertomuksen mukaan Iivari Maunupoika, joka oli saapunut Turun linnaan samaan aikaan kuin komissaarit, haki linnanvoudin luona syyskuun 24 p. pidetyissä juomingeissa riitaa Stenbockin kanssa puhutellen häntä ivallisesti ja loukkaavasti. Seuraavana päivänä jatkettiin juopoittelua, ja torasta, joka uudistui ja joka vihdoin yltyi niin kiivaaksi, että molemmat riitapukarit tarttuivat aseisiinsa, oli tuo mainittu kamala seuraus. Tilaisuudessa olivat läsnä Henrikki Klaunpoika Horn, Henrikki Matinpoika Huggut ja saksalainen sotilas Otto Weidenstrauch. Arvi Stenbockia pidettiin sitten ainakin seuraavaan

[1] Kertomus on julaistu ruotsalaisessa aikakauskirjassa Historisk tidskrift, XI, 271—276. — Vrt. V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle lokakuun 6 p. 1573.

kevääseen Turun linnassa vankina, mutta lopuksi hän näyttää suoriutuneen rikoksestansa ilman rangaistusta.

Juhani kuningas oli aikonut käyttää Iivari Maunupoikaa Klaus Aakenpojan ratsuväen päällikkönä. Särkilahden kuoltua määrättiin nyt Hermanni Fleming sotamarsalkaksi Viroon.[1] Syystä tai toisesta tämä ei kuitenkaan voinut noudattaa kuninkaan tahtoa. Flemingin kieltäytyminen ei ensinkään ollut Juhanin mieleen, mutta sittemmin kuningas kuitenkin katsoi parhaaksi jättää asian siksensä.[2]

Sen ruotsalaisen ja saksalaisen sotaväen lisäksi, joka syksyllä vuonna 1573 oli koottuna Virossa, tuli sinne lokakuussa isot joukot skottilaista jalka- ja ratsuväkeä. Juhani III oli lahettänyt Ruotsin palveluksessa olevan skottilaisen ylimyksen Archibald Ruthwenin[3] pestaamaan 2,000 palkkasoturia. Mutta Ruotsiin saapuikin kesä-, heinä- ja elokuussa paljoa enemmän skottilaisia kuin oli tilattu. Tiedonannot niiden miesluvusta ovat toisistaan eriäviä. Muutamain ilmoitusten mukaan skottilaisia oli 3,500, toisten mukaan lähes 5,000. Iso osa näistä tulokkaista oli köyhiä kalvinilaisia aatelismiehiä; kaikki he olivat epäluotettavia, hurjan vallattomia seikkailijoita.

Heidän tulonsa pani Juhani III:n kruunun ja hengen odottamattomaan vaaraan. Kuninkaan suuressa suosiossa oleva ranskalainen Charles de Mornay[4] ryhtyi nimittäin Ruthwenin

---

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille lokakuun 9 p. 1573.

[2] V. R. Kirje Pontus herralle joulukuun 6 p. 1573.

[3] Archibald Ruthwen polveutui Skotinmaan korkeimmasta aatelistosta. Äitinsä kautta hän oli sukua Anglian Tudoreille. Isä, yltiömielinen protestantti, oli ollut osallisena salaliitossa, joka otti hengen Maria Stuartin italialaiselta sihteeriltä Ricciolta. Seuraavana vuonna Archibald Ruthwen ja hänen veljensä kuuluivat siihen joukkioon, joka murhasi Maria Stuartin puolison Darnleyn, heidän serkkunsa. Vuonna 1572 tavataan Archibald Ruthwen Juhani III:n skottilaisten palkkasoturien päällikkönä. F. Ödberg, Om stämplimgarna mot Johan III, 52 ja 53.

[4] Oppinut ja lahjakas Charles de Mornay, joka samoin kuin Ruthwen oli ylhäistä sukua, oli tullut Ruotsiin jo Kustaa Vaasan aikana. Eerikki XIV käytti häntä päällikkönä Tanskan sodassa, jossa hän kuitenkin joutui viideksi vuodeksi tanskalaisten vankeuteen. Kun hän oli palannut

ja muutamain muiden skottilaisten päälliköiden kanssa neuvotteluihin vallankumouksen aikaansaamisesta Ruotsissa. Heidän keskensä tehtiinkin salaliitto, jonka tarkoituksena oli Eerikki XIV:n vapauttaminen vankeudesta, Juhanin syökseminen valtaistuimelta ja kruunun antaminen Kaarle herttualle. Mutta liittolaiset viivyttelivät asian toimeenpanoa, kunnes skottilainen kapteeni Hugh Cahun, jonka Ruthwen oli antanut vangita, ilmaisi heidän pimeät hankkeensa kuninkaalle lokakuun alussa 1573. Tämä ei silloin vielä tahtonut uskoa ilmiantoa todeksi, jonka tähden Cahun salaliittolaisten vaatimuksesta joutui mestauslavalle eikä asiaa sillä kertaa tutkittu sen enempätä. Juhanissa oli kuitenkin herännyt epäluuloja, ja hän joudutti skottilaisten lähtöä Ruotsista. Heille saatiin suurin vaivoin palkat maksetuiksi, jonka jälkeen heidät (lokakuussa) lähetettiin menemään Suomen kautta Viroon. Matkallansa raa'at skottilaiset ryöstivät talonpoikain omaisuutta ja harjoittivat kaikenlaista ilkivaltaa meidän maassamme, samoin kuin he olivat tehneet Ruotsissa. Virosta he pyrkivät Suomeen takaisin, jonka tähden Viipurin päälliköille annettiin käsky kaikin tavoin estää heitä tänne palaamasta.

Kun kaikki skottilaiset oli saatu kuljetetuiksi Viroon, näyttää Klaus Aakenpojalla siellä olleen koolla kaikkiansa lähes 11,000 miestä, siis sen ajan oloihin nähden suuri sotajoukko[1].

---

sieltä (1571), kutsui Juhani III hänet jäseneksi valtakunnan neuvostoon, ja pari vuotta myöhemmin määrättiin Mornay Elfsborgin linnan päälliköksi.

[1] Viroon ja Suomeen lopulla vuotta 1573 kerätty sotajoukko:

Ratsuväki.

Ennen Ruthwenin joukkojen tuloa oli Virossa 7 lippua saksalaista ja 2 lippua skottilaista ratsuväkeä.

Näiden lisäksi saapui Ruthwenin mukana 3 lippua skottilaisia.

Sitä paitsi oli Suomessa ja Virossa 5 lippua ruotsalaisia ja suomalaisia.

Yhteensä oli näissä molemmissa maissa siten 17 lippua ratsuväkeä.

Jalkaväki.

Jalkaväkeä oli 7 lippukuntaa Ruthwenin tuomia skottilaisia sekä 21 lippukuntaa ruotsalaisia ja suomalaisia.

Viimeisten skottilaisten kanssa saapui (marraskuun alkupuolella) Tallinnaan Pontus de la Gardie, mies, joka sittemmin oli aikaansaava käänteen tässä sodassa. Juhani III oli käskenyt hänen jouduttaa Narvan-retkeä[1]. Sitä tapausta varten, että Klaus Aakenpoika ei lähtisi matkalle, oli Pontuksella nähtävästi määräys ruveta sotajoukkoa johtamaan.

Sen jälkeen kuin saksalainen väki oli saatu tyydytetyksi, ilmaantui retken toimeenpanossa uusia vaikeuksia. Klaus Aakenpoika oli syksyllä lähettänyt luotaan Viipurista tuodut järeät tykit. Syystä kuningas moitti ylipäällikön menettelyä. Hän kirjoitti tälle: »Sotaretken onnistuminen näyttää jo epäilyttävältä, koska teillä ei enää ole tykistöä. Kun kerran hopeamme oli luovutettu ja linnamme pantattu, joita ehkä ei koskaan voida saada takaisin, ei olisi kovin pitänyt säästää tykkejä ja ampumavaroja. Jollei nyt voiteta venäläisiltä mitään linnaa eikä maata, ovat kaikki suuret kustannuksemme menneet hukkaan»[2].

Huolimatta siitä, että järeää tykistöä ei ollut, valmistauttiin kuitenkin matkalle. Silloin skottilaiset vielä viimeisellä hetkellä tekivät tenän. Nämät olivat, saatuansa Ruotsissa kahden kuukauden palkan, luvanneet palvella kuningasta, vaikka palkkaus myöhemmin viivästyisikin, mutta nyt he kieltäytyivät seuraamasta päälliköitä, jollei heille annettaisi lisäksi yhden kuukauden palkkaa. Tässä pulassa Pontus hankki heille rahat ottamalla lainan muutamilta Tallinnan kauppiailta, joille hänen täytyi antaa omat sormuksensa sekä muita kalleuksia vakuudeksi. Vastahakoisina skottilaiset sitten seurasivat sotajoukkoa.[3]

Kun kaikki vaikeudet ja vastukset vihdoin oli voitettu, lähdettiin tammikuun 3 p. 1574 liikkeelle, mutta matkaa ei jat-

---

Yhteensä 28 lippukuntaa jalkaväkeä.

Mainituissa lippukunnissa oli yhteensä 4,478 miestä ratsuväkeä ja 8,820 miestä jalkaväkeä, siis kaiken kaikkiaan 13,298 miestä.

Suomessa lienee tästä väestä tuskin ollut enemmän kuin noin 2,500 miestä.

[1] V. R. Kirje Pontus herralle lokakuun 25 p. 1573.

[2] V. R. Vastaus Klaus Aakenpojalle joulukuun 4 p. 1573.

[3] Ödberg, l. c. 115.

kettukaan Narvaan saakka, vaan ryhdyttiin Rakveren linnaa piirittämään. Ei ole tunnettua, mitkä seikat olivat vaikuttamassa siihen, että päälliköt eivät noudattaneet kuninkaan nimenomaista käskyä. Mahdollisesti he eivät uskaltaneet jättää linnaa armeijan selän taa, mahdollisesti he luulivat voivansa valloittaa Rakveren vähällä vaivalla.

Koska tykit saapuivat Tallinnasta vasta paria viikkoa myöhemmin kuin sotaväki, ennättivät venäläiset sillä välin parantaa linnan varustuksia. Suurella urhoudella he sitten torjuivat vihollistensa ryntäykset. Näistä kolmas, joka tehtiin maaliskuun 2 päivänä, tuli ruotsalaisille sangen tuhoisaksi. Siihen lähdettäessä skottilaiset kieltäytyivät kantamasta kapuportaita linnan luo, vaikka olivat luvanneet sen tehdä. Silloin jalkaväen päällikkö Henrikki von Minden tarjoamalla rahasumman sai muutamat ruotsalaiset viemään ne aukkoon, joka oli ammuttu linnan muuriin. Skottilaisten piti nyt tehdä rynnäkkö, mutta he pysähtyivätkin keskitiehen. Ja kun neljä ruotsalaista lippukuntaa, jotka sen jälkeen lähetettiin tuleen, oli viskattu takaisin, oli koko ryntäysyritys mennyt hukkaan. Siinä menetettiin toista tuhatta miestä[1]. Ylivälskäri Germersin (Jaakko mestarin) ilmoituksen mukaan oli hänellä piirityksen jälkeen 700 haavoitettua hoidettavana. Useat haavojaan potevat tuotiin Helsinkiin, jossa heitä vielä heinäkuussa makasi noin 120 sairaina[2].

Maaliskuun 15 päivänä Pontus de la Gardie lähti leiristä ottaaksensa yllätyksellä Toolsenlinnan[3]. Tämä yritys ei kuitenkaan onnistunut. Sen jälkeen de la Gardie ja Kaarle Horn veivät kuusi lippukuntaa ratsuväkeä ja yhtä monta lippukuntaa jalkaväkeä Tarttoon päin, jossa oli sanottu nähdyn venäläistä sotaväkeä. He eivät kuitenkaan tavanneet mitään vihollista,

---

[1] Girs sanoo (Johan III:s Chrönika, 43), että Klaus Aakenpoika oli tuonut vain 5,000 miestä Tallinnasta Rakveren luo. Vaikea on kuitenkin ymmärtää, miksi Tott olisi ottanut mukaansa ainoastaan puolet Virossa olevasta sotajoukosta.

[2] Ödberg, Stämplingarna mot Johan III, 122.

[3] Toolsenlinna sijaitsi Suomenlahden rannalla, noin 3 peninkulmaa Rakveresta.

jonka tähden he hävitettyänsä maaseutua kohta palasivat Rakveren luo [1].

Sillä retkellä oli saksalaisten ja skottilaisten palkkasoturien kesken kauan kytenyt eripuraisuus tullut selvästi näkyviin. Edelliset olivat vihoissaan jälkimmäisille siitä syystä, että nämät olivat Ruotsissa saaneet saksalaisille aiottuja rahoja. Myös sanottiin skottilaisten ryöstäneen toisilta ruokavaroja. Lisäksi tuli, että se oikullinen käytös, jota skottilaiset olivat osoittaneet, kun ryntäys oli tehtävä Rakveren linnaa vastaan, oli herättänyt muussa sotaväessä yleisen närkästyksen. Pienestä aiheesta syntyi vihdoin saksalaisen ratsuväen ja skottilaisen jalkaväen välillä maaliskuun 17 päivänä verinen tappelu Rakveren luona. Muutamat skottilaiset olivat saksalaisten leirissä alottaneet toran erään olutkauppiaan kanssa ja riitaan sekaantui kohta sotamiehiä molemmilta puolin. Skottilainen jalkaväki valloitti tykit ja käänsi ne saksalaisia vastaan alkaen ampua. Silloin saksalaiset hyökkäsivät sen leiriin tappaen siellä 300 vastarintaa tekevää sotamiestä sekä 400 Rakveren piirityksessä haavoitettua miestä ja 100 naista. Osa voitetuista pakeni linnaan, josta ne lähetettiin tsaarin luo. Tämä antoi kertomuksen mukaan surmata ne, koska hänelle oli ilmoitettu, että ne olivat sotavankeja. Saksalaisia kaatui kahakassa ainoastaan 30 miestä. Rakveren varusväellä oli ollut omituinen näky, kun piirittäjät teurastivat toisiansa linnan edustalla. Turhaan Klaus Aakenpoika ja Pontus de la Gardie olivat koettaneet hillitä raivostuneita. Skottilaisesta ratsuväestä oli ainoastaan yksi lippu ollut tappelussa osallisena.

Kolme päivää myöhemmin saksalaiset Ruthwenin kertomuksen mukaan surmasivat leirin ulkopuolella 300 skottilaista, jotka olivat tuomassa saalista venäläiseltä alueelta. Ja ennen kuin saksalaiset lähtivät leiristä, polttivat he vielä, saman kertomuksen mukaan, 80 skottilaista erääseen rakennukseen.

Maaliskuun lopulla Klaus Tott luopui piirityksestä huomattuansa, ettei hän sillä voinut toimittaa mitään, ja huhtikuun

---

[1] Ödberg, l. c. 131.

alussa hän taas saapui Tallinnaan oltuansa Rakveren retkellä kolme kuukautta.

Ruthwen, joka katkerasti vihasi Klaus Aakenpoikaa, syytti sitten tätä yrityksen huonosta menestyksestä sanoen vastustaneensa alusta pitäen linnan piirittämistä. Hän kertoi muun muassa, että sotajoukolla ei kahteenkymmeneen päivään ollut tykistöä, että tykit, kun ne viimein saapuivat, olivat huonossa kunnossa ja että Tott asetti ne sopimattomiin paikkoihin, joista ne eivät kantaneet linnaan. — Sitä vastoin Pontus de la Gardie kirjoittaessaan näistä asioista kuninkaalle ei moittinut Klaus Aakenpoikaa erehdyksistä eikä taitamattomuudesta. Hänen mielipiteensä mukaan olisi linna voitu ottaa sytyttämällä se palamaan, elleivät skottilaisten kinastus, saksalaisten ja ruotsalaisten haluttomuus, ruudin ja luotien puute, varusväen suuri joukko sekä talvi, joka vaikeutti erittäinkin jalkamiesten toimia, olisi olleet esteinä [1].

Ennen kuin lähdettiin Rakveren leiristä, oli siellä (maaliskuun 28 p.?) pidetty kuuden saksalaisen lippukunnan tarkastus. Näissä oli silloin 1841 ratsumiestä [2]. Skottilaisia ei näytä tarkastuksessa olleen. Ne hävisivät Ruotsin sotajoukosta Rakveren verilöylyn jälkeen. Tähteetkin lähetettiin Virosta pois. Ruthwen syytti myöhemmin Klaus Aakenpoikaa siitäkin, että tämä oli otattanut meneviltä skottilaisilta heidän aseensa, joten useat heistä olivat joutuneet talonpoikain surmattaviksi. Hän sanoi myös Klaus Aakenpojan vikapääksi siihen, että tuo kamala palkkasoturien kahakka oli syntynyt; Tott oli muka ennen tappelua jakanut ruutia ja lyijyä saksalaisille huoveille. Siinä oikeudessa, joka Ruotsissa järjestettiin salaliittoon kuuluneita skottilaisia tuomitsemaan, Klaus Aakenpoika puolustautui näitä ja muita Ruthwenin syytöksiä vastaan [3]. Oikeus julistikin hänet syyllisyydestä vapaaksi.

---

[1] Ödberg, l. c. 128 ja 131.

[2] Rikshufvudboken för 1573 (Historiska handl. XII, 1—152).

[3] Muun muassa Ruthwen väitti, että Klaus Aakenpoika oli piirityksen aikana alinomaa juopoitellut saksalaisen justitiariuksen huoneessa.

Surkean lopun saivat ne skottilaiset päälliköt, jotka olivat olleet osallisina Mornayn kapinaliitossa. Heidän hankkeensa tulivat täysin paljastetuiksi, sen jälkeen kuin he olivat saapuneet Viroon. Jo ennen kuin Rakveren retkelle lähdettiin, oli vanha kapteeni Balfour, jonka kanssa Mornay ensiksi oli ruvennut keskustelemaan vallankumouksesta ja joka nähtävästi pelkäsi, että asia ennemmin tai myöhemmin oli tuleva ilmi, koettanut paeta Virosta, mutta otettiin kiinni. Kuulustelussa, joka tämän johdosta pantiin toimeen, hän kertoi liittolaisten salajuonista. Uusia tietoja saatiin joiltakuilta toisilta skottilaisilta päälliköiltä Rakvereä vastaan tehdyn kolmannen rynnäkön jälkeen. Pontus de la Gardie, jota samoin kuin Kaarle herttuaakin kohta ruvettiin epäilemään osallisuudesta salaliittoon tai ainakin siitä että heillä jo aikaisin oli ollut liittolaisten aikeista tieto, ilmoitti Virosta tammikuun 8 ja maaliskuun 23 päivätyillä kirjeillä skottilaisten tunnustukset kuninkaalle [1]. Ruotsissa toimeenpannun oikeudenkäynnin jälkeen mestattiin vielä samana vuonna (1574) Mornay [2], joka oli enemmän syyllinen kuin muut. Balfour joutui neljä vuotta myöhemmin mestauslavalle, luultavasti pakoyrityksen johdosta. Ruthwen kuoli vankeudessa. Useat salaliittolaisista olivat nähtävästi saaneet surmansa taisteluissa Rakveren luona. Joku pääsi ajoissa livahtamaan Virosta ulkomaille. — Kuudestoista vuosisata oli salaliittojen ja valtiollisten salamurhien aika, ja Skotinmaan ylimystö oli silloin erittäin kuuluisa rikoksistaan [3].

---

[1] Edellisen näistä kirjeistä toi Ruotsiin suomalainen Henrikki Matinpoika Huggut, joka syksyllä 1573 oli tullut kuninkaan komissaarien kanssa Viroon ja nyt samalla kertaa kuin nämätkin palasi Ruotsiin; jälkimmäisen Pontus de la Gardie lähetti uskollisen toverinsa, ranskalaisen le Moinen mukana. Molempien lähettiläiden oli myös suusanallisti tehtävä Juhani III:lle selkoa Pontuksen havainnoista.

[2] Mainittakoon tässä, että tutkimuksen aikana vangittiin myös Mornayn uskottu kamaripalvelija, suomalainen Hannu Kasku.

[3] Archibald Ruthwenin veli, Skotinmaan valtiorahaston hoitaja, kuoli mestauslavalla tehtyään kapinan nuorta kuningasta Jaakko VI:tta vastaan. Gilbert Balfour oli kahden veljensä kanssa ollut osallisena Darnleyn murhassa. Eräs eversti Balfour, Gilbertin sukulainen, lupasi Espanjan hallituksen tarjoamasta hyvästä maksusta surmata Oranian Vilhelmin.

Rakveren piirityksen aikana Klaus Aakenpoika oli pyytänyt Hermanni Flemingiltä apua, ja tämä olikin päättänyt mennä Viroon. Hän otti mukaansa neljä lipullista jalkaväkeä ja käski myös Suomeen sijoitettujen ratsumiesten rientää sinne Porkkalan niemen kautta [1]. Ei kuitenkaan tarkoin tiedetä, milloin hän oli tällä matkalla, eikä myöskään, mitä teitä hän kulki. Eräässä tilikirjassa mainitaan, että kolme Porvoon läänin talonpoikaa menetti hevosensa, kun he vuonna 1574 olivat Flemingin lähettäminä tutkimassa jään kestävyyttä sekä hankkimassa muitakin tietoja [2]. Tämä näyttäisi osoittavan, että Fleming jalkaväkinensä lähti jäälle Porvoon tienoilta. Muutamista kuninkaan kirjeistä [3] käy selville, että Fleming heti, kun hän oli saapunut Viron puolelle, taas palasi Klaus Aakenpojan ja Pontus de la Gardien kehoituksesta takaisin meidän maahan. Luultavasti hän oli tuonut joukkonsa ruotsalaisten leiriin vähää ennen kuin nämät lähtivät paluumatkalle.

Jonkun aikaa ennen kuin Juhani IIILle oli tullut sanoma Rakveren piirityksen epäonnistumisesta, oli hän käskenyt Klaus Aakenpoikaa ja Pontus de la Gardieta kiiruhtamaan Narvan luo [4]. Hän sanoi nimittäin huomanneensa, että laivastolla ei voitu mitään tehollista toimittaa Narvan merikaupan estämiseksi, koska sotahaahdet joka vuosi saatiin liian myöhään varustetuiksi vesillelähtöä varten. Huhtikuun 5 p. (1574) hän taas kirjoitti heille samasta asiasta. Tästä kirjeestä huomaa hänen silloin jo tietäneen, että Rakvere oli jäänyt valloittamatta. Hän lausui siinä muun muassa: »Jollei enempää saada aikaan, kuin mitä tähän saakka on toimitettu, niin kadumme kaikkia niitä kustannuksia, joihin tämän asian takia olemme ruvenneet, sillä

---

[1] V. R. Vastaus Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille maaliskuun 12 p. 1574.

[2] Eerikki Ollinpojan tili verohevosista, joita hän oli Suomessa saanut ja antanut vuosina 1574 ja 1575. Militaria R. A.

[3] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Pontus herralle huhtikuun 5 p. 1574. Kirje Hermanni Flemingille huhtikuun 6 p. 1574.

[4] V. R. Kirjeet yllämainituille maaliskuun 31 ja huhtikuun 2 p. 1574.

meille ja Ruotsin valtakunnalle on suurimmaksi vahingoksi ja turmioksi, pilkaksi ja häpeäksi, että emme ole voittaneet semmoista voimatonta ja kukistettua vihollista[1].» Vaikea on tietää, mitä Juhani oikeastaan tarkoitti sillä, että hän sanoi tsaaria kukistetuksi. Kenties hän ylpeili Lukkolinnan tappelusta. Kun kuninkaan viimemainittu kirje saapui Tallinnaan, oli päälliköiden kuitenkin mahdotonta lähteä retkelle jo siitäkin syystä, että enin osa ruotsalaisesta jalkaväestä heti Rakveren luota päästyänsä oli rientänyt Suomeen[2]. Narvaan kauan aiottu maaretki jäi kuin jäikin taas sillä kertaa tekemättä.

Juhani III:n täytyi näistä syistä lopultakin panna Narvan-retkeen katsoen ainoa toivonsa Suomen laivastoon, jonka päälliköksi hän huhtikuun 6 p. 1574 uudestaan määräsi Hermanni Flemingin[3]. Kuninkaan silloin antamien ohjeiden mukaan Flemingin tuli purjehtia sotajoukon kera Narvaan, valloittaa kaupungin vieressä oleva puulinnoitus, vahvistaa tätä ja asettaa siihen varusväkeä, tai ainakin, jos hän ei voisi saada linnoitusta haltuunsa, sulkea Narovajoen suu siihen upotetuilla laivoilla. Sellaisessa tapauksessa, ettei Narvassa tavattaisi kylläksi aluksia tähän tarpeesen, oli niitä otettava yksityisiltä Suomesta ja niiden hinta maksettava arvion mukaan. Juhani luuli nimittäin, ettei rauhantekoa enää tarvinnut kauan odottaa, ja tahtoi sen tähden, tilaisuuden vielä ollessa, saada Narvan sataman suun tukituksi, jotta Venäjän ulkomainen merikauppa olisi ruvennut käymään Viipurin kautta niinkuin Kustaa kuninkaan aikana.

Sotahaaksien seuraan oli otettava Suomesta jaaloja sekä saaristoveneitä, ja näitä piti miehitettämän Uudenmaan talonpojilla. Myös käskettiin Flemingin hankkia Tukholmasta, Tallinnasta ja Viipurista 45 ratasvarustusta, joista väellä olisi suojaa maalle noustaessa. Sotaväkeä määrättiin ylipäällikön mukaan, paitse Lauri Torstinpojan suomalaisia ratsumiehiä, kaikki meidän

---

[1] V. R.

[2] V. R. Pontus de la Gardien huomautuksiin annettu vastaus huhtikuun 16 p. 1574. — Vrt. S. A. N:o 4112, muonitusluettelo 44.

[3] V. R. — Vrt. sivua 86.

maassa talven yli olleet jalkamiehet sekä Virossa käyneistä niin monta, kuin voitaisiin taivuttaa lähtemään matkalle. Vanhat ja talokkaat miehet Rakveren luota tulleista Ruotsin sotilaista olivat kuitenkin jo saaneet luvan palata kotimaahansa sillä ehdolla, että pakoittaisivat siellä olevaa väkeä lähtemään Suomeen. — Henrikki Klaunpoika, jonka asiana oli tarpeellisten ruokavarojen hankkiminen laivastolle, oli taannut kuninkaalle, ettei muonan puute tulisi amiraalia estämään.

Kaikki oli siten jo keväällä valmistettuna retkeä varten. Mutta silloin ryhtyivät täällä ruotsalaiset sotamiehet kinastukseen, joka jonkun aikaa viivytti lähtöä. Iso osa heistä ei ottanutkaan seuratakseen Flemingiä meren poikki, vaan oli päin vastoin aikeissa omin lupinsa mennä takaisin Ruotsiin. Juhani, joka hätäili vähimmistäkin vastuksista, käski jo ilmoittaa tyytymättömille tahtovansa päästää heidät koko retkestä. Samalla hän kuitenkin kehoitti Flemingiä muun väen kanssa lähtemään matkalle. Mutta vastahakoiset sotamiehet saatiinkin taas taipumaan.

Lauri von Köllen oli asetettu Hermanni Flemingille apumieheksi[1]. Eerikki Pertunpoika Slang ja rahastonhoitaja Antti Martinpoika Svarth pitivät Narvaan menevän väen katselmuksen ja maksoivat sille palkan. Sitä varten oli Ruotsista lähetetty rahoja Henrikki von Mindenin muassa.[2] Tämä, joka ensiksi oli määrätty jäämään Viipurin isännyyteen, sai nyt käskyn seurata Flemingiä Viroon ja asetettiin taas kaiken jalkaväen päälliköksi, niinkuin ennenkin[3].

Iso osa sotajoukosta näkyy noin kuukauden ajan majailleen Pitkälläpaadella, Virolahden saaristossa, ennen kuin läh-

[1] Lauri von Köllen oli nimestä päättäen saksalaista sukua. Vuonna 1566 tavataan hänet Smaalannin jalkaväen lippukunnan päämiehenä Virossa. Marraskuun 28 p. 1574 hän sai Juhani III:lta ikipäiviksi kaksi rälssitaloa Nisälahden kylässä, Säkkijärven pitäjässä. F. Ödberg, Om Klas Kurssell, 29. — Lagus, Finska adelns gods och ätter, 145.

[2] V. R. Kirjeet Eerikki Pertunpojalle toukokuun 18 p. ja elokuun 31 p. 1574.

[3] V. R Pontus de la Gardien memoriaaliin annettu vastaus huhtikuun 16 p. 1574. Kirje von Mindenille heinäkuun 4 p. 1574.

dettiin liikkeelle[1]. Vasta syyspuoleen (ehkä elokuun alussa) Fleming pääsi purjehtimaan Narvaan. Sillä välin hän oli sotalaivoineen käynyt hätyyttämässä Lybekin kauppa-aluksia Suomenlahdella, kuten edellä on kerrottu.

Itse Narvan-retkestä on meillä vaillinaiset tiedot. Eräiden kuninkaan kansliasta lähteneiden kirjeiden mukaan saatiin Venäjän Narva[2] sekä sen ulkopuolella olevat puulinnakkeet poltetuiksi ja Inkeriä hävitettiin laajalti. Vaikka kahdessa kohden oli eri aikoina hyökätty vihollisten maahan, ei Flemingin väki kärsinyt mitään vahinkoa, sillä venäläiset eivät ensinkään ryhtyneet vastarintaan. Tällä tavoin asia aluksi kerrottiin kuninkaalle, joka noiden voittojen johdosta käski tehdä kiitokset ja veisata Te Deum kaikissa kirkoissa. Mutta kronikat tietävät mainita, että, laivaston värjätellessä (hyökkäyksen jälkeen?) Narvan sataman suulla, nousi kauhea myrsky, joka ajoi kaikki haahdet erilleen ja työnsi amiraalilaivan rannalle. Tässä olevan väen sanotaan osaksi hukkuneen mereen, osaksi joutuneen vankeuteen. Amiraalilaiva, jonka nimi oli Suomalainen Memnon[3], saatiin viimein pelastetuksi ja tuotiin

---

[1] Siitä sotaväestä, jonka Fleming vei mukanansa, ei ole tarkkoja tietoja. Heden Juhonpojan vestmanlantilaiset, Lauri Ollinpojan helsinglantilaiset, Martti Laurinpojan gestriklantilaiset ja Antti Hakuninpojan suomalaiset sotamiehet näyttävät käyneen Narvassa. Gestriklantilaisesta ja suomalaisesta lippukunnasta on mainittu, että ne elokuussa majailivat Pitkälläpaadella. Täällä sanotaan olleen samana vuonna (1574) myöskin Antti Hakuninpojan, Esko Pietarinpojan ja Juho Gislenpojan smaalantilaiset lippukunnat sekä Niilo Ollinpojan itägötlantilainen lippukunta, vaikkei ole nimenomaan ilmoitettu, mihin aikaan vuodesta niitä pidettiin siellä.

Pitkälläpaadella tavataan silloin myös Hermanni Fleming itse sekä Lauri von Köllen. Viimemainitun käskystä annettiin siellä sotaväelle suoloja elokuun 5 p. 1574. Viipurin muonitustilit R. A.

[2] Siihen aikaan nimitettiin Iivananlinnaa usein Venäjän Narvaksi. Nähtävästi Fleming poltatti linnan vieressä olevan esikaupungin, sillä päälinna varmaankaan ei silloin palanut.

[3] Suomalainen Memnon oli Turussa vuonna 1565 rakennettu isonlainen laiva, jossa pidettiin 50 tykkiä ja jonka varusväen luku oli vaihdellut 45:n ja 94:n välillä. A. Zettersten, Svenska flottans historia, 430.

Turkuun, jossa se kuitenkin, vikaantunut kun oli, jätettiin hylyksi[1]. Hermanni Fleming ei liene myrskyn aikana ollut haahdessaan, koska hänen ei mainita joutuneen vaaraan. Venäläiset näkyvät saaneen päälliköistä vangituksi ainoastaan Ruotsin palveluksessa olleen saksalaisen kaappaajakapteenin Antonius Pflochin[2], joka vuotta myöhemmin hirtettiin merirosvona Narvassa.

Kuten huomataan, ei yrityksellä ollutkaan niin kaikin puolin loistavaa menestystä, kuin ensimmäisistä, asiaa koskevista virallisista kirjoituksista saattaisi luulla. Varmaa on ainakin, ettei Narovajoen suuta saatu täydellisesti suljetuksi, vaikka tämä ehkä oli ollut retken päätarkoitus. Kolme alusta oli tosin upotettu jokeen, mutta Hermanni Fleming ilmoitti kuninkaalle, että sen tukkimiseksi olisi tarvittu viisi- tai kuusitoista laivaa. Asia oli nyt havaittu sangen vaikeaksi ja päätettiin lykättäväksi toiseen aikaan, sillä Flemingin mietinnön mukaan voitiin se panna toimeen ainoastaan kevätkesällä, kun tulvavedet olivat lakanneet virtaamasta.

Enin osa Narvan-retkeltä tulleista Ruotsin sotamiehistä palasi kohta sen jälkeen kotiinsa. Syyskuun alussa oli niitä meidän maassa ainoastaan kaksi lippukuntaa[3]. Näitä paitse majaili Suomessa kolme lippukuntaa ruotsalaisia sotamiehiä, jotka eivät olleet Narvassa käyneet. Hermanni Fleming sai käskyn ehdoitella heille, että pysyisivät täällä vielä talven yli.

Jo keväällä oli kuningas, joka varoi, että rajalinnoihin tulisi jäämään liian vähäiset vartijajoukot, kun ruotsalaiset lähtivät täältä, määrännyt Henrikki Klaunpojan ottamaan kaikilta säädyiltä yli koko Suomen niin paljon sotamiehiä, kuin suinkin voisi saada. Tällä väellä oli Lauri Juhaninpojan ja Antti Hakuninpojan lippukuntien mieslukua lisättävä. Uusiakin lipullisia oli täällä kuninkaan tahdon mukaan perustettava, jos väkeä liikenisi. Mutta viimeksimainittua aietta ei vielä sinä vuonna saatettu toteuttaa.

---

[1] A. Zettersten, l. c. 432.

[2] Kts. sivua 30.

[3] Nimittäin Lauri Ollinpojan helsinglantilaiset ja Heden Juhonpojan vestmanlantilaiset.

SEITSEMÄS LUKU.

Aselepo Suomen puolella (1573—1577).

Iivana IV:n Juhani kuninkaalle lähettämäin kirjeiden sävy muuttui vuonna 1573 suopeammaksi. Hän näytti jo taipuvaiselta sovinnon tekemiseen. Silmäilkäämme pikimmiten molempain hallitsijain silloista kirjevaihtoa.[1]

Olemme nähneet, miten useimmat Iivana IV:n edellämainituista kirjeistä sisälsivät semmoisia ylpeyden, ryöhkeyden ja vihamielisyyden purkauksia, joita tuskin tavattanee muiden valtiaiden kanslioista lähteneissä asiakirjoissa. Vielä vuoden 1573 alussa tsaari oli syytänyt Juhani IIItta vastaan törkeitä solvauksia. Ylpeänä Paidelinnan valloituksesta hän oli tammikuun 6 p. tämän linnan luota kirjoittanut kuninkaalle: »Ja tämä on tosi, että sinä olet talonpoikaista sukua. Sano meille, mikä oli isoisäsi nimi ja missä hän hallitsi. Kun meidän kauppiaat isäsi aikana toivat talia ja vahaa Viipuriin, niin isäsi otti nahkakintaat käsiinsä ja tutki itse näitä tavaroita laivoissa, ja sitä varten hän oli tullutkin Viipuriin. Onko tämä nyt hallitsijan tointa? Jollei isäsi olisi ollut talonpojan poika, niin hän ei olisi tehnyt semmoista[2].» Juhani III:n vastaus oli myöskin kopea. Toukokuun 10 p. 1573 lähettämässään kirjeessä hän lausui: »Kirjeestäsi olemme huomanneet järjettömät valheesi. Ne pilkalliset haukkumanimet.

[1] Tämä kirjeenvaihto tavataan seikkaperäisesti esitettynä venäläisessä teoksessa Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 230—253.

[2] St. Peterburgisches Journal 1777, B. IV, 346. — K. Grotenfelt. Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 199.

joita sinä annat isävainajallemme, Kustaa kuninkaalle, saat pitää ominasi. Sinä puhut meidän suvusta niinkuin sokea väristä, sillä et tiedä siitä muuta, kuin minkä olet kuullut muutamilta pettureilta ja roistoilta, jotka ovat sinulle kertoneet loruja. Kiitämme Jumalaa, että voimme mainita vanhempiamme kunnioituksella. Siihen aikaan, jolloin isävainajamme kruunattiin kuninkaaksi, tunnustivat valtaneuvokset ja kaikki muut, että hän oli valtakunnan etevintä sukua sekä edellisten Ruotsin kuninkaiden ja hallitsijain heimoa. Peruuta siis valheesi, sillä ne ovat sinulle itsellesi häpeäksi, etkä sinä voita mitään torasanoillasi [1].»

Mutta kesäkuun 9 p. 1573 pajarinpoika Wasili Tshihatshev toi kuninkaalle Iivana IV:ltä leppyisän kirjeen. Se oli annettu maaliskuussa vuonna 7081, ja siinä tsaari ilmoitti, että Juhani, joka ei tahtonut antaa asiamiehensä mennä Novgorodin maaherran puheille, nyt sai toimittaa suuren lähetyskunnan tsaarin

[1] Ruotsin valtioarkistossa on kopia eräästä Juhani III:n huhtikuun 18 p. 1573 tsaarille osoittamasta kirjeestä, jonka sisällys on tavattoman kiukkuinen. Ei kuitenkaan ole luultavaa, että tämä kirje tuli lähetetyksi Venäjälle, koska ylläpainittu kirjoitus, jossa puhutaan samoista asioista, vaikka sävyisämmin, on päivätty ainoastaan kolme viikkoa myöhemmin. Annettakoon tässä muutamia näytteitä huhtikuun 18:n päivän kirjeessä tavattavista vihanpurkauksista, koska ne hyvin osoittavat, miten Juhani III:n mieli oli katkeroitunut. »Jos emme», sanottiin kirjeessä, »olisi kuulleet, että isäsi oli suurruhtinaana Venäjällä, olisimme kirjeestäsi päättäneet, että hän on ollut munkki tai talonpoika, sillä sinä kirjoitat sopimattomasti, niinkuin olisit tullut kasvatetuksi moukkien ja irtolaisten joukossa, jotka eivät kunniasta mitään tiedä. Kun kirjeessäsi sanot, kuten ennenkin olet väittänyt, että isämme on ollut smaalantilainen talonpoika, niin valehtelet hävittömästi. Korkea sikoymmärryksesi on saanut sinut meitä halveksimaan, ja olet saastuttanut suusi niin monilla valheilla, että se tuskin koskaan enää voi puhdistua. Meidän ei tarvitse vastata kaikkeen siihen lörpötykseen, jota kirjeesi sisältää, mutta kun muun löyhkävän valheen lisäksi haukut meitä ja isävainajaamme kunniattomiksi orjiksi ja stratnikoiksi, niin on sanottava, että sinä valehtelet kuin konna, ja sen tähden saat itse olla kunniasi menettänyt oria, päävalehtelija ja tyranni, sinä, joka syöt sanasi ja kunniasi huolimatta sineteistä ja kirjeistä, kuten on todistettavissa.» Konung Johan III:s bref i afskrift. R. A. — H. Hjärne, Ur brefvexlingen emellan Johan III och Ivan Vasiljevitj (Silfverstolpe, Historiskt bibliothek, VII, 550).

itsensä luo rauhasta keskustelemaan [1]. Vastauksessa, jonka Juhani III antoi kesäkuun 23 p., lausuttiin (niinkuin kuningas ennenkin oli sanonut), että hän ei aikonut koskaan lähettää asiamiehiään maahan, jossa ei kansainvälistä oikeutta tunnettu; tsaarin oli, jos hän todella halusi rauhaa, toimitettava valtuutettunsa Rajajoelle, jonne myöskin Ruotsin lähettiläät siinä tapauksessa saapuisivat [2]. Syyskuun 5 p. Iivana IV jo taas uudisti pyyntönsä Ruotsin asiamiesten lähettämisestä hänen luoksensa, luvaten heille turvakirjan. Mutta Juhani kuningas vastasi (marraskuun 20 p. 1573)[3], että tsaarin turvakirjaan ei saatettu luottaa; kuitenkin kuningas kehoitti, samoin kuin edellisessäkin kirjeessään, Iivanaa toimittamaan asiamiehiään rajalle [4].

Juhani III antoi kesällä 1573 vangita Suomessa Wasili Tshihatshevin, ja seuraavana syksynä Iivanan toisen lähetin Vladimir Pivovin. Syy näihin pidätyksiin oli siinä, että Iivana IV ei ollut laskenut Venäjälle menneitä tulkkeja Engelbrekt Niilonpoikaa ja Lauri Pertunpoikaa palaamaan kotiinsa. Hän oli vain ilmoittanut Juhanille, että heitä tarvittiin siellä opettamassa kahdelle nuorukaiselle ruotsia, jonka johdosta kuningas vastasi lähettäneensä tulkit valtakunnan asioissa eikä sitä varten, että heitä käytettäisiin lasten opettajina [5]. Tshihatshev pantiin Turun linnaan, jossa hän kauan sairastettuansa kuoli loppupuolella vuotta 1574. Siihen aikaan vietiin Pivov Hämeenlinnasta rajalle Engelbrekt Niilonpojan lunastamista varten. — Juhani laittoi tsaarille menevät kirjeensä aina ensin Wiipuriin, josta ne, enimmästi jonkun venäläisen kirjeenkantajan tahi sotavangin

[1] R. A. Muscovitica, Johan III:s och Ivan IV:s brefvexling 1568—1577.

[2] Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, VIII, 179. — R. A. Muscovitica, Johan III:s och Ivan IV:s brefvexling .Tässä kokoelmassa tavataan myös Juhanin samana päivänä suurruhtinaan lähettiläitä varten antama (ensimmäinen) turvakirja.

[3] R. A. Johan III:s bref i afskrift.

[4] Jo syyskuun 16 p. 1573 kuningas ilmoitti Henrikki Klaunpojalle, että tämän tuli muutamien muiden kanssa olla läsnä rauhankokouksessa. V. R.

[5] Juhani III:n kirje Iivana Wasilinpojalle marraskuun 20 p. 1573 kokoelmassa Konung Johan III:s bref i afskrift. R. A.

muassa, kuljetettiin joko Pähkinälinnaan taikka Novgorodiin. Suurruhtinaan kirjeet tuotiin Pähkinälinnan päällikön toimesta myöskin Wiipuriin. Täällä Antti Niilonpoika kohta aukaisi niiden sinetit ja lähetti ne sitten, annettuansa tulkkien ruotsintaa ne, käännöksen kanssa kuninkaalle.

Edellä on kerrottu [1], että Hermanni Flemingille lokakuussa 1573 annettiin käsky ruveta Klaus Aakenpojan sotamarsalkaksi, vaikka hän sittemmin saikin luvan jäädä Suomeen. Siksi aikaa, jona hänen piti olla Virossa, määrättiin Henrikki Klaunpoika Suomeen sijoitetun sotaväen ylipäällikön virkaa hoitamaan. Sitä paitse Hornilla oli, niinkuin ennenkin, korkein käskyvalta Viipurissa. Tämän linnan isännyyteen asetettiin samaan aikaan useita Suomen aatelismiehiä [2], nimittäin: Eerikki Hakuninpoika Slang, Svante Eerikinpoika Stålarm [3], Tönne Olavinpoika Wildeman [4], Monikkalan Juhani Knuutinpoika [5], Tarkisten Pietari Laurinpoika [6], Prinkkalan Hannu Eerikinpoika ja Vanhankylän Arvi Olavinpoika [7]. Antti Niilonpoika Sabelfana oli edelleen linnan voutina.

---

[1] Kts. sivua 96.

[2] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle lokakuun 9 p. 1573. Kirje Hannu Eerikinpojalle marraskuun 6 p. 1573.

[3] Kiialan Svante Eerikinpoika oli kuuluisan Arvi Stålarmin orpana. Ei ole tunnettua, oliko hän ollut valtion palveluksessa jo ennen Juhani III:n hallitusta.

[4] Sama, joka oli seurannut Juusten piispaa Venäjälle.

[5] Juhani Knuutinpojan sanotaan vuonna 1538 olleen lainlukijana ja vuonna 1556 kuuluneen oriinratsastajain joukkoon. Oltuansa voutina Lukkolinnassa (1565) sekä Hämeenlinnassa (1571—1572 ja 1576) hän johti vuosien 1577 ja 1580 välillä Suomen kaupunkien, pappien ja voutien asettamaa ratsuväen lippua. Hän kuoli vuonna 1582 Kaprion päällikkönä.

[6] Tarkisten Pietari Laurinpoika, jota usein nimitettiin suomalaiseksi Pietari Laurinpojaksi, kun tahdottiin eroittaa hänet ruotsalaisesta samannimisestä laivastonpäälliköstä, määrättiin sittemmin (1576) Savonlinnan isännistöön.

[7] Arvi Olavinpoika kuului Wildemanien sukuun ja oli Tönne Olavinpojan veli. Hän oli Kustaa Vaasan hallitessa toiminut muutamia vuosia voutina Raaseporin linnassa ja sittemmin (1563—1567) ollut Viipurin linnan isännyydessä.

Kuningas oli kehoittanut Henrikki Klaunpoikaa panemaan toimeen sotaretken Venäjälle. Saavuttuansa (joulukuun alussa) Viipuriin Horn heti ryhtyi asiaa valmistamaan. Päälliköissä syntyi kuitenkin pian epäilyksiä yrityksen mahdollisuudesta. Suomessa oli sinä talvena verraten vähän ratsuväkeä ja ainoastaan viisi lippukuntaa eli 1800 miestä jalkaväkeä. Ratsuväen heikkouden takia Henrikki Klaunpoika oli aikonut lähettää sen mukana Venäjälle 500 talkapyssymiestä. Mutta Viipurissa ruvettiin pelkäämään, että maan linnat olisivat joutuneet vaaraan, jos niiden varusväkeä olisi tuntuvasti vähennetty[1]. Tästä syystä päätettiin lykätä yritys sillä kertaa toistaiseksi.

Juhani III ei kuitenkaan jättänyt asiaa siksensä. Helmikuun 21 p. 1574 hän kirjoitti Henrikki Klaunpojalle: »Moskovalainen on heikontunut sekä joutunut suureen tuskaan ja ahdistukseen, jonka saattaa huomata siitäkin, että hän usein on tarjonnut meille rauhaa, vaikka sen kysymyksen nostaminen on aivan hänen ylpeää luontoansa vastaan. Tänä talvena hän ei ole järjestänyt mitään hyökkäystä Suomeen eikä voikaan sitä tehdä tataarien ja turkkilaisten tähden. Teidän tulee sen tähden rynnätä Pähkinälinnaa vastaan, niin pian kuin olette saaneet kuulla, että Virossa on jotakin toimitettu». Henrikki Klaunpoika oli vakuuttanut kuninkaalle, että Viipurista oli lähdettävä matkalle, heti kuin ylipäälliköksi uudestaan määrätty[2] Hermanni Fleming saapuisi sinne. Mutta Pähkinälinnan lääniin sotaväkeä ei vietykään, sillä, kuten edellisessä on mainittu[3], Fleming päätti lähteä sen kanssa Viroon. Ennen kuin Juhani III sai tiedon tästä päätöksestä, tuli hänelle sanoma, että Henrikki Klaunpoika ja Hermanni Fleming olivat laskeneet väkensä hajalleen eivätkä

---

[1] Henrikki Klaunpojan kirje Kurjalan Arvi Henrikinpojalle $^{21}/_{XII}$ 1573 Tawastien kokoelmassa R. A. — Sivumennen mainittakoon, että Viipurissa vuoden 1573 elokuussa ei ollut enempää kuin 12 ruotua eli 240 miestä jalkaväkeä. V. R. Kirje Antti Niilonpojalle ja Lauri von Köllenille syyskuun 28 p. 1573.

[2] V. R. Kirje Pontus herralle joulukuun 6 p. 1573. Kirje Henrikki Klaunpojalle joulukuun 22 p. 1573.

[3] Kts. sivua 103.

aikoneetkaan mennä rajan taakse. Vihastuneena hän uhkasi heille rangaistusta [1], jos he eivät noudattaisi hänen käskyjään, ja valtuutti samalla Järppilän Perttu Iivarinpojan ottamaan ylipäällikkyyden haltuunsa siinä tapauksessa, että Fleming ja Horn yhä olisivat vastahakoisia [2]. Nämät olivat kuitenkin sillä välin Kankaisista maaliskuun 5 p. (1574) lähettämässään kirjoituksessa tehneet kuninkaalle selkoa muutetusta suunnitelmastansa. Saatuansa tämän kirjeen täytyi Juhanin myöntää heidän esiintuomansa syyt päteviksi [3].

Kuten näimme, Juhani III luuli tataarien ja turkkilaisten antavan tsaarille niin paljon tekemistä, että tämä ei voisi puolustaa maitansa Ruotsia vastaan ja että hänet silloin Virosta ja Suomesta yhdellä kertaa toimeenpannuilla hyökkäyksillä saatettaisiin pakoittaa rauhaan. Kuninkaan komissaarit Hannu Kyle ja Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna, jotka siihen aikaan (maaliskuun alussa 1574) palasivat Tallinnasta Ruotsiin, tiesivät kertoa, että Venäjän koko sotavoima oli lähetetty näitä eteläisiä vihollisia vastustamaan [4]. Tataarit eivät kuitenkaan — enemmän kuin turkkilaisetkaan — siihen aikaan hätyyttäneet Venäjää. Tataarien seuraavat hyökkäykset tapahtuivat vasta kuudennentoista vuosisadan viimeisellä kymmenellä.

Omituiselta tuntuu, että Juhani III alkupuolella vuotta 1574 niin kiivaasti vaati Hornia ja Flemingiä lähtemään sotaretkelle, sillä Suomessa oli silloin jo sovittu venäläisten kanssa jonkinlaisesta aselevosta. Kuningas kirjoitti heille, että heidän ei ensinkään tarvinnut pitää siitä aselevosta lukua [5].

Syystalvella (luultavasti marraskuussa) 1573 oli Viipuriin

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille maaliskuun 6 p. 1574. — Hermanni Fleming oli tammikuun 17 p. 1574 Janakkalassa matkalla Viipuriin. S. A. N:o 4,112, 40.

[2] V. R. Kirje sekä valtakirja Perttu Iivarinpojalle maaliskuun 6 p. 1574.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille maaliskuun 12 p. 1574.

[4] Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 121.

[5] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille maaliskuun 6 p. 1574.

tullut Pähkinälinnan päälliköltä ehdoitus erityisen sotilakon tekemisestä Suomen rajalla. Täällä olevat hallitusmiehet antoivat heti asiasta tiedon kuninkaalle ja päättivät pyytää myös Novgorodin maaherran vahvistusta aselevolle. Juhanin vastaus varoitti heitä uskomasta Iivanaa, tuota kunniatonta tyrannia, joka ei huolinut sanastansa eikä valastaan; ainoastaan jos aiottua sotaretkeä kelirikon tai muiden syiden tähden ei voitaisi panna toimeen, saattaisivat he suostua sotilakkoon [1]. Silloin Viipurin linnan vouti Antti Niilonpoika Sabelfana (nähtävästi joulukuun lopulla 1573) sopi Novgorodin maaherran kanssa, että aseet saivat Suomen puolella levätä kesäkuun 29 päivään 1574 [2]. Sotilakko määrättiin siten kestäväksi puoli vuotta. Tämä paikallinen välirauha oli hyvinkin samankaltainen kuin se, jonka Hannu Biörninpoika Leijon omin päinsä oli vuonna 1571 tehnyt Virossa. Tammikuun 17 p. 1574 Juhani III ilmoitti tsaarille suostuvansa siihen [3], että aselepo oli oleva voimassa helluntaihin samana vuonna tai kauemminkin [4]. Mutta Iivana ei vahvistanut sitä, ja kun lisäksi Suomeen vuoden vaihteessa oli tullut sanoma, että venäläiset varustautuivat Novgorodissa, pidettiin täällä asemaa niin epävarmana, että rajaseutujen talonpojat keskellä talvea kuljettivat tavaroitaan piilopaikkoihin, minkä ennättivät [5]. Aselepo pysyi kuitenkin rikkoutumatta. Venäläiset eivät nostaneet täällä edes rajakahakoita, vaikka Ruotsin sotajoukko siihen aikaan ahdisti Rakveren linnaa.

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle joulukuun 1 p. 1573.

[2] Henrikki Klaunpoika kirjoitti Arvi Tawastille tammikuun 2 p. 1574, että aselepo oli tehty jonkun aikaa sitä ennen, ja kesäkuun 21 p. samana vuonna, että se silloin päättyi. (R. A. Tawastien kokoelma.) Mutta Juhani III:n Antti Niilonpojalle heinäkuun 24 p. 1574 lähettämästä kirjeestä näkyy, että sotilakko loppui Pietarin päivänä, joka oli kesäkuun 29. (V. R.)

[3] Tämän suostumuksensa Juhani III näyttää unohtaneen, kun hän muutamia viikkoja myöhemmin käski Viipurin päälliköiden viedä väkensä Pähkinälinnaa vastaan

[4] V. R.

[5] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle $^{2}/_{1}$ 1574 Tawastien kokoelmassa. R. A.

Kun aselepo oli päättynyt, pyysi Sabelfana kuninkaalta lupaa sen uudistamiseen huomauttaen, mikä hyöty siitä olisi oleva Suomelle, että syksyllä saataisiin vaaratta panna vuodensato korjuuseen. Juhani III suostuikin hänen esitykseensä, mutta neuvoi häntä keskustelemaan venäläisten kanssa omassa nimessään, eikä niinkuin kuninkaan puolesta, sekä vaatimaan taistelujen lakkauttamista vähintäin tulevaan pääsiäiseen saakka taikka mieluummin vuoden ajaksi [1]. Venäläisten ja suomalaisten sotapäälliköiden kesken päätettiin nyt (nähtävästi elokuun alussa 1574), että rajalla oli pidettävä aselepo Pietarin ja Paavalin päivään (eli kesäkuun 29 p.) 1575 [2].

Kesällä 1574 oli Viipurissa ollut aivan vähän varusväkeä. Ensimmäisen aselevon loppuessa Henrikki Klaunpoika tästä syystä käski Arvi Tawastin vaatia sinne kaikki Suomen aateliston ratsumiehet [3]. Mutta niitä kokoontui (elokuussa) Viipuriin ainoastaan muutamia, eikä edes kaikilla näilläkään ollut ratsuja mukanansa. Onneksi heidän palvelustansa ei silloin enää tarvittukaan. Henrikki Klaunpoika kirjoitti elokuun 11 päivänä Tawastille, että he saivat, koska rajalla oli suostuttu sotilakkoon, hänen puolestansa lähteä kotiinsa [4].

Merkillistä on, että Juhani III ei vielä syyskuun lopulla tietänyt aselevon uudistamisesta. Ainakin hän silloin vielä kehoitti Klaus Flemingiä, Klaus Aakenpoikaa ja Hermanni Flemingiä neuvoittelemaan sotilakosta Pähkinälinnan päällikön kanssa lisäten, että Viipurista oli viipymättä tehtävä hyökkäys Pähkinälinnan ja Käkisalmen lääneihin, jollei aselepoa saataisi toimeen [5].

Jo syyskuun 7 p. (1574) Juhani kuningas oli antanut Flemingille, joka silloin oli palannut Narvan luota, käskyn lähteä

---

[1] V. R. Kirje Antti Niilonpojalle heinäkuun 24 p. 1574.

[2] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle $^{11}/_{VIII}$ 1574 Tawastien kokoelmassa R. A.

[3] Hornin Arvi Henrikinpojalle tätä tarkoitusta varten antama valtakirja oli päivätty 21 kesäkuuta 1574. Tawastien kokoelma R. A.

[4] R. A. Tawastien kokoelma.

[5] V. R. Kirje yllämainituille syyskuun 28 p. 1574.

sotaretkelle Venäjän rajamaakuntiin [1]. Kuningas tiesi hyvin, kuinka vähän sotaväkeä meidän maassa oli, mutta hän näyttää luulleen, että sitä ei paljoa tarvittukaan semmoisella retkellä, jonka tarkoituksena oli ainoastaan ryöstö ja hävitys. Hän neuvoi Flemingiä ottamaan mukaansa ratsumiehiä, sen määrän jalkaväkeä, mikä Viipurista liikeni, aateliston väen sekä lisäksi niin monta talonpoikaa kuin hän voi kokoon saada [2]. Mutta Fleming kieltäytyikin koko retkestä, ilmoittaen, että hän sairauden takia ei voinut lähteä maamatkalle. Silloin uskottiin tuo tehtävä Henrikki von Mindenille, ja Lauri von Köllen määrättiin hänen apumieheksensä sekä samalla kaiken retkellä käytettävän jalkaväen päälliköksi [3]. Juhani III kirjoitti heille (syyskuun 28 p. 1574), että kaikki Suomessa oleva sotaväki oli vietävä Pähkinälinnan lääniä hävittämään, jos venäläiset eivät suostuneet tekemään aselepoa tai neuvoittelemaan pysyväisestä rauhasta; erittäinkin oli kaikki vilja poltettava tai tuotava Suomeen, jotta venäläisillä ei seuraavana talvena olisi tilaisuutta hyökkäysten tekemiseen siltä puolen; vankeja oli otettava Ruotsin vuorikaivoksia varten niin monta kuin suinkin saatiin; naiset ja lapset olivat jätettävät rauhaan.

Vaikkei sopimus Suomea koskevasta aselevosta olisikaan ollut tehtynä, niin kuninkaan sotasuunnitelman toimeenpano olisi kumminkin tullut ehkäistyksi kapinan kautta, jonka ruotsalainen sotaväki silloin teki Viipurissa. Maunu Pietarinpojan smaalantilaiset ja Ingewald Starkin johdon alla olevat Kaarle herttuan sotamiehet olivat monella tavoin osoittaneet kovakorvaisuutta

---

[1] Juhani III suunnitteli siihen aikaan useita muitakin hävitysretkiä. Syyskuun 16 p. (1574) annettiin Hermanni Flemingille jo lisäksi semmoiset ohjeet, että hänen oli ennen kuin hän lähti Käkisalmen ja Pähkinälinnan puolelle, poltettava ja ryöstettävä Kaprion läänissä sekä Nevajoen varsilla; Pontus de la Gardien tuli Virosta viedä väkensä Pihkovaan ja Novgorodiin päin; ja Savonlinnan vouti Yrjö Maununpoika määrättiin sieltä hyökkäämään Käkisalmen lääniin. Tämä hävitysohjelma jäi kuitenkin toteuttamatta.

[2] V. R. Kirje Hermanni Flemingille syyskuun 7 p. 1574.

[3] V. R. Kirje Henrikki von Mindenille ja Lauri von Köllenille syyskuun 28 p. 1574. Edellisen valtakirja sam. päiv.

Suomen hallitusmiehiä kohtaan sekä lopuksi, otettuaan väkisin lippunsa päälliköiltä, (syyskuussa) lähteneet Viipurin linnasta kulkemaan Ruotsiin päin tehden matkallansa väkivaltaa maakansalle. Kun kuningas sai tiedon näistä asioista, olivat he jo edenneet Turun lääniin saakka, josta aikoivat päästä meren poikki. Juhani käski silloin Klaus Flemingin ja Klaus Aakenpojan vielä koettaa estellä heidän matkaansa. Jos miehet eivät hyvällä ottaisi palataksensa Viipuriin, annettiin näille käskynhaltijoille valta nostattaa niin paljon yhteistä kansaa, että voisivat pakoittaa heidät tänne [1]. Eräässä kirjoituksessa sanoo Juhani noiden häiriöiden syntyneen joidenkuiden kavaltajien yllytyksestä, jotka hokivat, että sotamiehet eivät olleet velvolliset taistelemaan Suomen puolesta, koska tämä ei ollut heidän isänmaatansa, ja että oli yhdentekevä, tuliko Suomi puolustetuksi vai ei [2]. Hän uhkasi karkureille kovinta rangaistusta, jos he eivät kohta kääntyisi takaisin [3]. Kaikesta päättäen nämät eivät sittenkään palanneet Viipuriin.

Jotta kaikki asiat täällä tulisivat paremmin valvotuiksi, asetettiin yliamiraali Klaus Fleming Viipurin linnan ylimmäiseksi käskynhaltijaksi [4]. Eerikki Hakuninpoika Slang, Antti Niilonpoika Sabelfana sekä moniaat muut aatelismiehet saivat käskyn olla hänelle avullisia isännyyden hoidossa. Siinä tapauksessa että vihollinen yrittäisi rynnätä Suomeen, oli myös Klaus Aakenpojan jääminen tähän linnaan. Hermanni Fleming valtuutettiin taas kaiken Suomeen sijoitetun sotaväen ylipäälliköksi; Henrikki von Minden ja Lauri von Köllen määrättiin johtamaan jalkaväkeä [5].

---

[1] V. R. Kirje Kaarle herttualle syysk. 30 p. Kirje Klaus Flemingille ja Klaus Aakenpojalle lokak. 8 p. 1574.

[2] V. R. Kirje Maunu Pietarinpojan lipun alla oleville Smaalannin jalkamiehille lokakuun 24 p. 1574.

[3] V. R. Kirje kaikille Viipurin linnasta luopuneille Ruotsin sotamiehille lokakuun 7 p. 1574.

[4] Henrikki Klaunpojalle oli syyskuun 11 p. (1574) annettu käsky lähteä kuninkaan asioille Viroon. V. R.

[5] V. R. Kirje Klaus Flemingille ja Klaus Aakenpojalle lokakuun 8 p. 1574. Hermanni Flemingin valtakirja sam. päiv. Klaus Flemingin valtakirja lokakuun 9 p. 1574.

Kun karkurit lähtivät Viipurista, oli sinne jäänyt vain yksi lipullinen jalkamiehiä. Maan tärkeimpään linnaan oli sen tähden mitä pikimmin hankittava enemmän varusväkeä. Kuningas neuvoi käskynhaltijoitansa kokoamaan sinne kaikki Suomessa olevat sotamiehet, jopa merimiehetkin. Meidän maan aatelisto määrättiin palvelijoinensa Viipuriin koko talven ajaksi. Tarpeen vaatiessa oli myös Äyräpään talonpoikain johtaja Teppoinen miehinensä tilattava linnaan [1].

Ruotsista aiottiin syksyllä (1574) lähettää apuväkeä meidän maahan [2], mutta tätä lähetystä ruvettiin puuhaamaan liian myöhään, ja vuodenaika esti vihdoin sen toimeenpanon. Pelätten venäläisten talvella tulevan Suomeen Juhani III neuvoi täkäläisiä päälliköitä ottamaan uutta väkeä papistolta ja muilta. Pappien oli toimitettava mies ja ratsu joka seurakunnasta, kunkin nimismiehen oli varustettava jalkamies, ja porvarien oli yhdessä hankittava 200 miestä. Jos asiat vaativat, oli lisäksi nostatettava mies talosta yli koko Suomen [3]. Hallituksen olisi kuitenkin jo sodan ensi vuosien kokemuksesta pitänyt tietämän, kuinka vaikea talonpoikaista nostoväkeä oli saada kokoon ja kuinka vähän siitä oli hyötyä vaaran hetkellä. Onneksi ei mitään hyökkäystä tehty Suomeen sinä talvena [4]. Venäläiset eivät tahtoneet rikkoa

---

[1] V. R. Kirje Klaus Flemingille ja Klaus Aakenpojalle lokakuun 8 p. 1574. — Vähän myöhemmin Juhani III määräsi Viipuriin Hannu Grothin virolaiset ja Lauri Ollinpojan helsinglantilaiset jalkamiehet, jotka vielä olivat Suomessa. Samalla hän kirjoitti suomalaiselle ratsumestarille Lauri Torstinpojalle, että tämän tuli väkinensä olla kutsuttaessa valmis lähtemään Viipuriin. V. R. Vastaus Hannu Grothille lokakuun 24 p. ja Lauri Torstinpojalle lokakuun 23 p. 1574. — Sivumennen mainittakoon, että Suomessa oli vuosien 1574 ja 1575 välisenä talvena paitse omaa ratsuväkeä ainakin Matti Laurinpojan uplantilainen lippu. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ynnä muille joulukuun 31 p. 1574.

[2] V. R. Käskykirje (sotamiesten lähettämisestä Suomeen) lokakuun 11 p. 1574.

[3] V. R. Kirje Klaus Flemingille y. m. joulukuun 10 p. 1574.

[4] Huomattava on kuitenkin eräs Ylä-Satakunnan kirkkoherrojen ja nimismiesten maaliskuun 25 p. 1580 antama todistus, jossa ilmoitetaan, että joka viides talonpoika sieltä vuonna 1575 lähti venäläisiä vastaan

aselepoa tällä puolen. Sen sijaan tsaarin sotajoukko alussa vuotta 1575 ryntäsi Viroon.

Pitääksensä tyytyväisinä ne sotamiehet, jotka täällä olivat pysyneet paikallansa, Juhani III valtuutti joulukuun 2 p. (1574) Kiialan Svante Eerikinpoika Stålarmin, Viurilan Eerikki Hakuninpoika Slangin ja Lapvikin Perttu Eerikinpoika Liusterin[1] toimittamaan niiden katselmuksen sekä maksamaan niiden palkat. Tätä varten lähetettiin Lauri von Köllenin mukana rahoja Ruotsista. Ja kun ne eivät riittäneet, vaadittiin m. m. meidän maan varakkaimmilta aatelisilta melkoinen määrä rahoja lainaksi. Juhani kirjoitti Klaus Flemingille peruuttavansa kaksi kolmannesta hänen ja muiden ylimysten, niinkuin Joensuun Kirsti rouvan[2], Klaus Aakenpojan ja Henrikki Klaunpojan läänityksistä, jolleivät he antaisi apua varojensa mukaan[3].

Sotaväelle tarvittavien varojen hankinta oli Juhani III:lle jo sodan alussa sangen vaikeata. Vakinaiset verot eivät ensinkään riittäneet ruunun menoihin, eivätkä ylimääräisetkään, vaikka näillä kovasti rasitettiin kansaa. Vuonna 1573 otettiin

---

Uudellemaalle. Vaikea on tietää, mikä antoi aihetta tähän väennostoon, jonka sanot an tapahtuneen muissakin maakunnissa. (S. A. N:o 2327, 43 v. ja 2331, 10). Mahdollisesti silloin pelättiin venäläisten samoavan Virosta jäätä myöten Suomen etelärannikolle. — Myös mainitaan Vehkalahdella pidetyn vuosien 1574 ja 1575 välisenä talvena sotaväen leiriä, mutta siitäkin asiasta puuttuu tarkempia tietoja. (S. A. N:o 5138, 6.)

[1] Perttu Eerikinpoika Liuster, Lapvikin ja Mälsälän haltija, oli ollut Juhani herttuan kansliakirjurina vuodesta 1556 ja pysynyt hänelle uskollisena onnettomuudenkin päivinä. Kuninkaaksi tultuaan Juhani tästä syystä täysin luotti Perttu Eerikinpoikaan ja uskoi hänelle muun muassa vangitun Eerikki XIV:n vartioimisen. Vuonna 1571 hallitus käski Liusterin toimittaa useita tärkeitä asioita Suomessa, muun muassa hankkia Turun, Kokemäen ja Raaseporin läänеistä muonavaroja Tallinnaan ja Viipurin linnaan sekä pitää voutien menettelyä silmällä. Kohta sen jälkeen (elokuun 8 p.) määrättiin hänet Suomessa olevan sotaväen ylipäällikön sihteeriksi. Hän ilmoitti seuraavana vuonna kuninkaalle, että sotamiehet niskoittelivat ja kohtelivat kansaa tylysti. Lokakuun 5 p. 1573 hänen käskettiin mennä isännäksi Tallinnaan.

[2] Kirsti rouva oli kuuluisan Klaus Kristerinpoika Hornin leski.

[3] V. R. Kirjeet Klaus Flemingille ynnä muille joulukuun 8 p. 1574.

— pääasiallisesti muukalaisten palkkasoturien takia — kahdeksan eri lisäveroa [1]. — Ei ole kummakaan, että näin ankara veroitus herätti nurinaa valtakunnassa, erittäinkin koska huomattiin, ettei Juhani kuninkaan sisällisessäkään hallituksessa noudatettu säästäväisyyttä. Katsoen maassa vallitsevaan köyhyyteen ja tyytymättömyyteen neuvoskunta ja Kaarle herttua vuosina 1573 ja 1574 useita kertoja esittivät kuninkaalle rauhan taikka välirauhan tarpeellisuutta [2].

Tällä välin vaihdettiin tsaarin ja Juhani kuninkaan kesken edelleen kirjeitä lopullisesta rauhanteosta. Valmistukset kävivät kuitenkin hitaasti. Juhani oli jo tammikuun 17 p. 1574 laitattanut ensimmäisen valtakirjan keskusteluun määrätyille asiamiehillensä [3], ja lokakuun 11 p. hän lähetti heille toisen. Sinä vuonna ei kuitenkaan tullut rauhankokouksesta mitään.

Siinä opastuksessa, jonka kuningas antoi Ruotsin lähettiläille elokuun 18 p. 1574 [4], sanottiin aluksi: »Jos Venäjän suurruhtinas lähettää valtuutettunsa Suomen rajalle, jota häneltä olemme pyytäneet, niin meidän lähettiläidemme on myös mentävä

[1] Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 161. — V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle toukokuun 17 p., elokuun 18 p. ja syyskuun 16 p. 1573.

[2] Neuvoskunta esimerkiksi antoi siihen suuntaan kayviä lausuntoja heinäkuussa ja marraskuussa 1573 sekä kesäkuun 23 p. 1574; herttua kesäkuun 8 p. ja marraskuun 23 p. 1574. Ödberg, Tidsbilder, 118 ja 119. — Ödberg, Om Stämplingarna mot Johan III, 108, 163 ja 164. — O. Söderqvist, Johan III och hertig Karl, 124 ja 126.

Pontus de la Gardie oli myöskin (maaliskuun 23 p. 1574) kirjoittanut Virosta kuninkaalle rauhan tai aselevon tarpeellisuudesta. Samana päivänä Pontus lähetti Juhani III:n vaikutusvaltaiselle sihteerille, törkeistä rikoksistansa tunnetulle Johannes Henrikinpojalle kirjeen, jossa hän pyysi tätä »rakasta, luotettavaa, hyvää ystäväänsä» neuvomaan kuningasta rauhantekoon, koska saksalaisiin ratsumiehiin ei voitu luottaa, niin kauan kuin heillä oli panttilinnat hallussaan ja koska liiviläinen aatelisto oli kuninkaalle vihamielinen. Wieselgren, Delagardieska Arch. IV, 205. — Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 133—135.

[3] Valtakirja oli annettu: yliamiraali Klaus Flemingille, Suomen maaherralle Henrikki Klaunpojalle, sotajoukon ylipäällikölle Hermanni Flemingille, Viurilan Eerikki Hakuninpojalle ja Yliveden Perttu Yrjönpojalle.

[4] R. A. Muscovitica.

Rajajoelle. Neuvoittelussa tulee heidän lisätä vaatimuksia sen mukaan kuin asianhaarat siihen antavat tilaisuutta, erittäinkin jos kaikkivaltias Jumala suo aseillemme menestystä, taikka jos he huomaavat, että tataarit ja puolalaiset tai suurruhtinaan omat alamaiset ahdistavat häntä.» Opastus sisälsi seuraavat erikoismääräykset. I:o. Mitä Liivinmaahan tuli, oli komissaarien vaadittava takaisin Paidelinnaa ja Karksea, jotka venäläiset olivat valloittaneet. Siinä tapauksessa että nämät eivät suostuisi antamaan mainittuja linnoja, ei kuitenkaan saatu antaa neuvottelujen raueta, vaan oli vaatimus peruutettava. Jos tsaarin lähettiläät koettaisivat saada Maunu herttualle Lännenmaata, niin oli heille vastattava, että Saksan keisarilla oli Stettinin rauhansopimuksen mukaan oikeus Ruotsin alueisiin Virossa. Mutta jos keisari sekä Tanskan kuningas ilmoittaisivat, että he jo olivat luvanneet Lännenmaan Maunulle, niin Ruotsin asiamiesten tuli kysyä, minkä korvauksen Juhani kuningas oli saava. Erittäin oli venäläisiltä tiedusteltava, luovuttaisivatko he Pähkinälinnan ja Käkisalmen läänit Ruotsille siitä hyvästä, että Maunulle annettaisiin Lännenmaa. Parasta oli kuitenkin lykätä näiden kysymysten ratkaisu toiseen otollisempaan aikaan. II:o. Kuninkaan valtuutettujen oli kaikin tavoin koetettava toimia niin, että Tallinna, Viipuri tai Helsinki taas määrättäisiin merikaupan latomapaikaksi Narvan sijaan. Mutta jos venäläisiä ei saataisi suostumaan tähän, oli heidän kanssaan sovittava, että kauppa molempain valtakuntain välillä oli oleva vapaa. III:o. Venäläisille oli huomautettava, että Juhani III oli kuninkaan poika ja että hänen isänsä polveusi Ruotsin ylhäisin mästä suvusta; — tämä tietysti sen johdosta, että Iivana oli kirjeissään halveksivasti puhunut kuninkaan sukuperästä. IV:o. Siinä tapauksessa, että pysyväistä rauhaa ei voitaisi saada toimeen, oli neuvoiteltava aselevon solmimisesta kymmeneksi tai kahdeksaksi vuodeksi taikka lyhyemmäksikin aikaa. V:o. Jos moskovalainen pyytäisi Liivinmaan tai Suomen puolelta jotakin Ruotsin ruunun omaisuutta, esimerkiksi vuorikaivoksia, niin oli valtuutettujen sanottava, että heillä ei ollut oikeutta antaa semmoisia lupauksia. VI:o. Heidän tuli ehdoittaa, että sotavangit olivat vaihdettavat.

VII:o. Sen jälkeen kuin rajalla mahdollisesti oli jotakin päätetty rauhasta tai aselevosta, oli Ruotsin kommissaarien vaadittava, että sitä ei ainoastaan vahvistettu kirjallisesti, vaan myöskin ristinsuutelemisella, jonka suurruhtinas, samoin kuin kuningaskin, oli toimittava itse; ristinsuutelua ei saatu jättää jonkun maaherran tehtäväksi. VIII:o. Jos taas huomattaisiin, että kokouksessa ei voitu mitään saada aikaan, ja jos suurruhtinas tahtoisi lähettää asiamiehensä Ruotsiin ja pyytäisi kuninkaan valtuutettuja tulemaan Venäjälle, niin oli tähän suostuttava sillä ehdolla, että suurruhtinaan näille antama turvakirja havaittiin täysin sitovaksi. — Semmoinen oli lyhyesti sanottuna Juhanin lähettiläiden pitkän opastuksen sisällys [1]. Siinä annetut neuvot osoittautuivat sitten aivan tarpeettomiksi.

Joulukuun 24 p. 1574 Juhani kuningas pani turvakirjan menemään Viipuriin Venäjän asiamiehiä varten, ja helmikuun 6 p. 1575 varmuudeksi vielä toisen. Kun Iivana IV sittenkin ilmoitti, ettei hänelle ollut tällaisia kirjoja tullut, lähetettiin Ruotsista kolmas maaliskuun 29 p. 1575 [2]. — Juhanin valtuutetut saivat vuoden 1574 lopussa turvakirjan tsaarilta, joka lupasi toimittaa edusmiehensä rajalle helmikuun 24 päiväksi 1575.

Mutta vähän aikaa sen jälkeen tuli kuninkaalle tieto, että venäläiset olivat tehneet ryntäyksen Viroon. Tämä sanoma herätti epäluuloja suurruhtinaan todenperäisistä tarkoituksista. Juhani kehoitti jo täkäläisiä käskynhaltijoitansa olemaan varuillaan venäläisten kavaluutta vastaan sekä varustamaan seuraavaksi kesäksi sotaretkeä Pähkinälinnan ja Novgorodin lääneihin, jota varten heille oli toimitettava apuväkeä Ruotsista [3]. Kuninkaan epäluulot osoittautuivat kuitenkin turhiksi.

Heinäkuun alussa vuonna 1575 valtakuntain täysivaltaiset asiamiehet kokoontuivat Rajajoelle. Kuninkaan puolesta saapui

---

[1] Lokakuun 11 p. (1574) lähetettiin heille uudestaan opastus. V. R.

[2] Se jäljennös viimemainitusta turvakirjasta, joka tavataan R. A:n Muscovitica-kokoelmassa, on päivätty 7:tenä maaliskuuta.

[3] Retkelle Juhani käski nostattaa miehen talosta yli koko Suomen. Talonpoikain oli, kuninkaan tuuman mukaan, pukeuduttava sieviin vaatteisiin, jotta venäläiset pitäisivät heitä järjestettynä sotaväkenä.

sinne: Klaus Fleming, Klaus Aakenpoika Tott, Henrikki Klaunpoika Horn, Hermanni Fleming ja Eerikki Hakuninpoika Slang [1]. Venäjän lähettiläinä olivat ruhtinaat Vasilei Andrejevitsh Sitski ja Pjotr Ivanovitsh Borjatinski sekä sihteeri Terentei Lihatshov. Kun ensin riita kokouspaikasta oli ratkaistu siten, että suomalaiset herrat suostuivat tulemaan Venäjän puolelle jokea, ryhdyttiin heinäkuun 8 päivänä keskustelemaan sovinnon ehdoista. Venäläiset ilmoittivat Iivanan vaativan Tallinnaa sekä kaikkia muita Ruotsin Virossa omistamia linnoja. Jos nämät linnat alueinensa luovutettaisiin — he lausuivat —, oli tsaari pitävä kuningasta veljenänsä ja armahtava häntä, niin että hänen lähettiläänsä pääsisivät ajamaan asiansa tsaarin itsensä luona. Kun meikäläiset eivät ensinkään saattaneet hyväksyä sellaista pakinoimista, niin Iivanan asiamiehet vihdoin antoivat tietää, että heillä oli käsky sopia kaksivuotisesta välirauhasta, joka oli oleva voimassa ainoastaan Suomen rajalla, sillä tsaari tahtoi panna Liivinmaan valtansa alle. Jonkun ajan epäiltyänsä kuninkaan lähettiläät vihdoin myöntyivätkin meidän maalle erikseen tarjottuun sotilakkoon. Sopimuksen mukaan (joka tehtiin heinäkuun 13 p.) oli siten täydellinen rauha pidettävä Suomen ja Venäjän välillä heinäkuun 20 päivästä 1575 samaan päivään vuonna 1577. Viron maasta ei mainittu sanaakaan. Kuningas oli lähettävä asiamiehensä tsaarin luo keskustelemaan pysyväisestä rauhasta. —

---

[1] Perttu Yrjönpoika Mjöhund toimi kokouksessa tulkkina. — Yliveden Perttu Yrjönpoika oli vuosien 1549 ja 1556 välillä ollut Lappeen kihlakunnan voutina ja vuodesta 1559 kuulunut jonkun aikaa Viipurin linnan isännistöön. Kesällä vuonna 1560 lähetettiin hänet Klaus Kristerinpoika Hornin kanssa tutkimaan Viipurin läänin itärajaa; heidän oli erittäinkin annettava lausunto, kumpaanko valtakuntaan Riitamaa oli luettava. Perttu Yrjönpoika kävi Venäjällä myös niiden lähetyskuntain seurassa, jotka menivät sinne vuosina 1561 ja 1566. Viimemainitusta vuodesta hän oli voutina Viipurin linnassa, kunnes Antti Sabelfana ryhtyi tähän toimeen. Vuonna 1569 Mjöhund näkyy valvoneen linnoitustöitä Viipurissa, jossa hänet tavataan myöhemminkin. Hän ja Antti Niilonpoika olivat pitkällisessä epäsovussa keskenään. Kun jälkimmäinen ilmoitti siitä kuninkaalle, niin tämä käski heidän molempain saapua kevällä 1577 Tukholmaan, jotta heidän asiansa siellä tutkittaisiin.

Lopuksi lausuttiin sopimuskirjassa, että Ruotsin lähettiläät saivat aselevon aikana vapaasti käydä suurruhtinaan luona ja samoin tämän lähettiläät kuninkaan luona; niitä ei saatu loukata sanalla eikä työllä [1].

Elokuun 20 p. (1575) Juhani III antoi kirjallisen vahvistuksensa aselevolle, ja marraskuun 12 p. hän pyysi tietoa tsaarilta, aikoiko tämä pitää sotilakon voimassa ja sopimuksen mukaisesti laittaa asiamiehensä kuninkaan luo tai Suomen rajalle keskustelemaan pysyväisestä rauhasta. Tähän kirjeeseen Iivana IV vastasi kesäkuussa 1576 sanoen, että hänellä ei ollut aikomusta muuttaa sitä, minkä hänen pajarinsa ja neuvosherransa olivat luvanneet. Samalla hän lausui kummastelunsa sen johdosta, että Juhani ei ollutkaan toimittanut lähettiläitä Venäjälle, ja kehoitti kuningasta tekemään sen viipymättä. Hän antoi myös sanansaattajan mukaan turvakirjan Ruotsin lähettiläitä varten [2]. Juhanin vastaus, joka oli päivätty elokuun 12 (1576), sisälsi seuraavaa. Sopimuskirjassa, joka tehtiin Rajajoella, ei mainittu, että kuninkaan yksinänsä oli lähetettävä valtuutettunsa pitemmästä rauhasta neuvoittelemaan, vaan siinä oli lausuttu, että molempain hallitsijain asiamiehet saivat esteettömästi käydä toisessa valtakunnassa keskusteluja varten [3]; suurruhtinas oli kuitenkin — jatkettiin kirjeessä — pidättänyt kuninkaan hovipalvelijan Juhani Skalmin luonansa puolen vuotta [4], jonka tähden kuningas ei voinut tietää, kuinka suurruhtinas kohtelisi Ruotsin lähettiläitä, erittäinkin kun muistettiin, mitä Turun piispa seuralaisineen oli saanut Venäjällä kärsiä; turvakirjassa, jonka Iivana oli antanut Ruotsin lähettiläille, ei ollut käytetty niin voimakkaita a täsmällisiä sanoja, kuin olisi ollut tarpeen; kaiken lisäksi suur-

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 116—141. — Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 339—343.

[2] Rydberg och Hallendorff, Sveriges traktater, V, 21, 23, 24. — Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 346—349.

[3] Kuten olemme nähneet, oli rauhakirjassa todellakin semmoinen yksipuolinen määräys, että Juhani III oli toimittava valtuutettunsa suurruhtinaan luo. Kuningas ei nyt tunnustanut tätä määräystä oikeaksi.

[4] Skalm oli vienyt Venäjälle kuninkaan kirjeen, joka oli päivätty 12 marraskuuta 1575.

ruhtinas ei ollut puhunut mitään Venäjän asiamiesten tulosta Ruotsiin; näin ollen Juhani ei saattanut laittaa valtuutettujaan tsaarin luo; jos tämä halusi vakinaista rauhaa, niin oli ryhdyttävä samaan menettelytapaan kuin edellisenä vuonna: molempain valtain asiamiesten oli kohdattava toisensa Rajajoella [1]; kuningas oli valmis lähettämään sinne neljä ylhäistä herraa ja näiden mukana kaksisataa sotilasta; tsaari tehköön samoin; kun pysyväinen rauha solmittiin, niin hallitsijat saattoivat toimittaa suuren lähetyskunnan toistensa luo tätä rauhaa vahvistamaan. Marraskuussa samana vuonna tsaari antoi Juhanin tietää, että hän ei tahtonut lähettää komissaarejaan rajalle, koska siellä ei saatu mitään asioita ratkaistuiksi; kuninkaan valtuutettujen oli tuleminen hänen luoksensa, jos mieli jatkaa neuvoitteluja. Sen ohessa Iivana sanoi oudoksuvansa, että kuningas ei luottanut hänen antamaansa turvakirjaan, mutta pani kuitenkin uuden menemään Ruotsiin [2]. Tähän Iivana IV:n vastaukseen näkyy hallitsijain välinen, vakinaista rauhaa koskeva kirjevaihto sillä kertaa päättyneen. Muutamia viikkoja myöhemmin Venäjän sotajoukko lähti Tallinnaa piirittämään.

Suomen asema oli aselevon aikana omituinen. Täällä vallitsi rauha, mutta samalla täältä lähetettiin vuosittain sotahaaksia estämään ja vahingoittamaan Venäjän merikauppaa sekä toimitettiin sotaväkeä Tallinnaan. Venäläiset voivat tietysti tehokkaammin ahdistaa Viroa, niin kauan kuin heidän ei tarvinnut pelätä hyökkäyksiä Suomen puolelta. Viron asukkaat olivatkin sangen tyytymättömät semmoiseen aselepoon [3], jonka etuja ainoastaan osa valtakunnasta sai nauttia ja joka tuotti heille vain kovempia taisteluja.

Suomen rajamaakunnissa, joista useat sodan ensi aikoina olivat saaneet kokea vainon kauhuja, oli vuonna 1575 liikeyhteys

---

[1] Elokuun 12 p. (1576) Juhani III antoi tsaarin asiamiehille turvakirjan, jonka mukaan heitä sai tulla Rajajoelle neljä sekä heidän kanssaan kahdensadan hengen seurue.

[2] R. A. Muscovitica, Johan III:s och Ivan IV:s brefvexling 1568—1577. — Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 351 ja 354.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 142.

naapurikansain välillä taas ikäänkuin alkuun pääsemäisillään. Venäjän kauppiaita tuli Suomeen. Heidän ei kuitenkaan sallittu vapaasti liikkua täällä.

Aselevon solminnan jälkeen kuningas kehoitti useissa kirjeissä täkäläisiä käskynhaltijoita pitämään huolta autiotalojen asuttamisesta luvaten kolmen vuoden verovapauden niille, jotka tällaisia tiloja ottaisivat viljelläksensä. Epäilemättä viranomaiset koettivatkin noudattaa näitä määräyksiä. Äyräpään kihlakunnassa, jota ryöstö kovimmasti oli koskenut, huomataan talonpoikain sotilakon turvissa taas palanneen jätetyille asuinsijoillensa, sillä vuonna 1576 mainitaan siellä puolta vähemmän autiotaloja kuin edellisinä vuosina.

Vaikka sota vuodesta 1573 alkaen ei muutamaan aikaan tuottanut Suomelle suoranaista hävitystä, niin oli siitä täällä kuitenkin taloudellista haittaa. Iso osa maamme varoista lähetettiin välirauhankin aikana Viroon. Vuonna 1573, jolloin, kuten olemme huomanneet, Virossa oli tavattoman paljon ulkomaista palkkaväkeä elätettävänä, annettiin Henrikki Klaunpojalle (huhtikuussa) käsky toimittaa Tallinnaan 8,000 tai 10,000 talaria vanhaa, täysarvoista rahaa ja yleensä kaikki raha, minkä bän voi Suomesta irti saada [1]. Syksyllä Pontus de la Gardie valtuutettiin muukalaisen väen palkkaamista varten nostamaan Suomesta se voivero, jota täkäläiset voudit eivät silloin vielä olleet ennättäneet suorittaa ruunun (Tukholmassa olevaan) tavarahuoneeseen, sekä muita voutien haltuun jääneitä verokappaleita [2]. Silloin näkyy täältä lähetetyn Tallinnaan melkoiset määrät viljaakin. Hattulan kihlakunnasta esimerkiksi käskettiin toimittaa 10 lästiä [3], Porvoon ja Raaseporin läänistä 10, Halikon ja Raision

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle huhtikuun 27 p. 1573.

[2] J. Lossius, Urkunden der Grafen de la Gardie, N:o 11. — Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 80.

[3] Lasti oli sekä tilavuus- että painomitta. Ruunuun veronkannoissa laskettiin lästiin menevän 36 jopa 46 tynnyriä viljaa, mutta kaupanteossa oli viljalasti vähintänsä puolta pienempi. Suolalästiin meni 16—18 tynnyriä. Silliä luettiin vain 12 tynnyriä lästiin. — Painomittana lienee lasti vastannut 14—18 kippuntaa eli 280—360 leiviskää. K. R. Melander,

kihlakunnista 12, Piikkiön kihlakunnasta 8 ja Vehmaan kihlakunnasta 10 lästiä [1]. Seuraavina kolmena vuonna [2] vaadittiin Viroon milloin viljaa, milloin muita muonavaroja, milloin rahaa, milloin verohevosia [3]. Läänittämätön osa Raaseporin läänistä määrättiin kesäkuun 21 p. 1575 veroinensa ja päivätöinensä toistaiseksi kuulumaan Tallinnan alle. Syksyllä samana vuonna hallitus antoi tänne taajaan käskyjä ruokavarain hankkimisesta Tallinnaan, koska venäläisten varottiin tulevan sitä piirittämään [4]. Silloin puuhailtua avunlähetystä ei kuitenkaan saatu toimeen Suomesta enemmän kuin Ruotsistakaan. Seuraavana vuonna (1576) piti Suomesta lähetettämän Viron puolelle muun muassa 4,000 talaria rahaa saksalaisten ratsumiesten sekä oman sotaväen palkkojen maksamista varten. Rahat päätettiin ottaa 1577 vuoden veroista, kun ne oli kannettu [5]. Mutta yleisen köyhyyden tähden ei täällä voitukaan ennen talven tuloa saada niin suurta rahasummaa irti. Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott ehdoitti sen tähden kuninkaalle, että puheenalaiseen tarpeeseen otettaisiin niitä taksoitusrahoja, joita palkkalaisten, loismiesten sekä muun irtaimen kansan silloin oli maksaminen Suomessa. Tähän ehdoitukseen Juhani III antoikin suostumuk-

---

Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista 15:sataluvun loppupuolella (Hist. Arkisto, XI, 23—148). — Nordisk Familjebok, VII, 235.

[1] V. R. Kirje Juho Skyttelle ynnä muille lokakuun 6 p. 1573.

[2] Mitä vuoteen 1574 tulee, huom. V. R. kirjeet Henrikki Klaunpojalle toukokuun 27 p. sekä syyskuun 8 ja 9 p., vastaus Pontus herralle elokuun 18 p., valtakirja Perttu Eerikinpojalle elokuun 21 p.

[3] Hevosia määrättiin annettaviksi sekä kuninkaan kartanoihin että ryöstön alaisiksi joutuneille talonpojille. V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle kesäkuun 7 ja 18 p. 1575. — Jo vuonna 1573 oli meidän maasta toimitettu hevosia Viroon, muun muassa skottilaista ratsuväkeä varten. V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle toukokuun 17 ja elokuun 30 p. 1573.

[4] Kts. m. m. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 96.

[5] Aluksi tuli muutamien voutien lähettää yhteensä 570 talaria. Suursavon vouti määrättiin siten suorittamaan 40 talaria, Pienen Savon vouti 40 talaria, Porvoon läänin v. 150 talaria, Etelä-Suomen v. 100 talaria, Lappeen v. 55 talaria, Viipurin pitäjän v. 35 talaria, Äyräpään kihlakunnan v. 90 talaria ja Pyhtään v. 60 talaria. V. R. Martinus Hirtzfeldtin memoriaali elokuun 30 p. 1576.

sensa. mutta ainoastaan sitä tapausta varten, että vihollinen äkkiä samoaisi Tallinnaa piirittämään.

Henrikki Klaunpoika arveli jo vuonna 1573, että meidän maan kävisi vaikeaksi kestää sodan tuottamaa veroitusta, ja hän suri erittäinkin sitä, että Suomen varat vietiin maan ulkopuolelle, vaikka niitä täällä olisi hyvin tarvittu [1]. Kun Venäjän rajalle määrätyt kuninkaan asiamiehet, joihin Henrikki Klaunpoikakin kuului, olivat kevättalvella 1575 huomauttaneet Pontus de la Gardielle, että Suomi ei mitenkään voinut yhtaikaa muonittaa Tallinnaa, Viipuria sekä sotalaivastoa, niin Juhani III tästä tiedon saatuansa kirjoitti heille [2], että Suomen ja Pohjanmaan verot olivat siitä lähtien käytettävät ainoastaan Viipurin ja sotahaaksien varustamiseen, jota vastoin Liivinmaan linnoihin oli ruokavaroja toimitettava Ruotsista; sillä kertaa vielä täytyi Tallinnaan tosin hankkia elintarpeita Suomesta, mutta ainoastaan muutaman viikon ajaksi eli kunnes Ruotsista saataisiin avunlähetys perille. Nämät olivat niitä Juhani kuninkaan lupauksia, joiden täyttämisen hän pian unohti ja jotka siis eivät asiassa mitään merkinneet. Vuotta myöhemmin hän kuitenkin määrätessään muonaveron suoritettavaksi Ruotsin kaikista maakunnista perusteli tätä toimenpidettä sillä, että Suomi ei yksin voinut elättää semmoista suurta sotajoukkoa, joka silloin oli varustettava [3].

---

[1] Han kirjoitti tästä asiasta Arvi Tawastille seuraavat sanat: „I som en förstondiger kunne besinne och tänke, att thz arme Finlandt förmå icke bodhe delarne, wdhi Liffland och här, äffter nödtorfftenn wpeholle krigssakerne med prouiandth och peninger. So är och thed lisla, som tell Wiborg war hedenn ärnne, aff skottarne förhindret och borttagid; och alle peninger, hwad man haffuer kunned sanke här aff landet, thed haffuer herr Pontus haff fulmacht att heden före. Therföre will jag för Kong. Matz min alle nodigze herre och Sweriges ständer ware entskyledh att Wiborg är så förblotted." Kirje on päivätty Kankaisissa $^{26}/_{XI}$ 1573. Tawastien kokoelma. R. A. — Kts. myös Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 95.

[2] V. R. $^{30}/_{IV}$ 1575.

[3] V. R. Kirje heinäkuun 27 p. 1576 maaherroille ynnä muille, jotka olivat määrätyt neuvoittelemaan lisäverosta maakunnissa. Tässä kirjeessä sanottiin muun muassa: „Och althenstund Findland allene icke förmå

Siitä, että Suomen varat täytyi lähettää Viroon, oli muun muassa seurauksena, että maan omissa linnoissa usein vallitsi kova puute. Viipurissa oli elatusvaroja niukasti, eikä varusväelle voitu ajoissa maksaa palkkoja. Suomen aatelislipun ratsumestari Arvi Tawast kertoi syksyllä 1573, että Viipuriin sijoitettujen sotamiesten vaatteet olivat repaleina [1]. Kun ruoka vuonna 1575 rupesi loppumaan, oli Antti Niilonpojan pakko lähettää osa varusväkeä linnaleiriin talonpoikain luo.

Varojen säästämiseksi eroitettiin vuonna 1576 Suomen neljästä linnasta iso joukko palvelusväkeä. Tätä väkeä, jota silloin oli yhteensä 1095 henkeä, jätettiin vain 538 henkeä. Viipurista esimerkiksi hylättiin 135, joten sinne jäi 269.

Linnojen päällikkyydessä tapahtui välirauhan aikana muutamia muutoksia. Antti Niilonpoika Sabelfana sai 1576 vuoden alussa eronsa Viipurin linnanvoudin virasta, ja hänen sijaansa määrättiin Eerikki Pertunpoika Slang (tammikuun 27 p.). Ilmoittaessaan tästä Antti Niilonpojalle Juhani sanoi arvaavansa, että voudin toimi, jota hän kauan aikaa oli hoitanut, jo alkoi hänestä tuntua vaivalloiselta; hän pääsi siitä sen tähden vapaaksi, mutta hänen tuli sittenkin pysyä linnan isännyydessä Eerikki Pertunpojan apuna. Tämä viimemainittu käsky uudistettiin, kun Slang kohta sen jälkeen ilmoitti kuninkaalle olevansa heikko ja tottumaton linnanhaltijan virkaa hoitamaan. Samana päivänä, jona Eerikki Pertunpoika määrättiin Viipuriin, asetettiin Perttu Eerikinpoika Liuster Turun linnan voudiksi. Vähää ennen oli Savonlinnassa tapahtunut päällikönmuutos, josta tuonnempana tulee puhuttavaksi. Viipurin ja Savonlinnan ylimmäksi käskyn-

---

underholle sådan weldig Krigzmachtt, som efter thenne tijdz lägenheett måste hålles wederrede, både dher i landet och udi Lijfflandh, synnerligen hvar the ther någett lenge bliffue schole, Så haffue vij på thenne tijdh icke kunnet betencke några andre medell ähn att een Kostgierdh måtte på leggies udöffuer hele Swerige, till för:de wårt krigzfolcks underhold."

[1] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle $^{26}/_{XI}$ 1573 Tawastien kokoelmassa. R. A.

haltijaksi sekä Suomessa olevan sotajoukon ylipäälliköksi kuningas oli syyskuun 18 p. 1575 nimittänyt Hermanni Flemingin [1].

Aselevon aikana pidettiin meidän maassa vain vähän sotaväkeä. Jo keväällä 1575 oli Henrikki Klaunpoika neuvonut hallitusta kutsumaan täältä takaisin ruotsalaiset ratsumiehet, jotka kohtelivat kansaa tylysti. Silloin hänelle oli vastattu, ettei tämä ennen rauhantekoa käynyt päinsä. Syyskesällä lähetettiin sitten Ruotsin väkeä maasta pois, ja sen tähden annettiin Hermanni Flemingille valtuus otattaa Suomesta muutamia satoja miehiä linnojen varusväeksi.

Suomeen jätetyn ratsuväen jakojärjestystä muutettiin jossakin määrin samana vuonna (1575). Itägötlannin ratsumiehet yhdistettiin hovilippuun [2], jonka ratsumestariksi Perttu Iivarinpoika (Grön) asetettiin Klaus Yrjönpojan [3] sijaan. Sotaretkille lähtiessänsä oli Perttu Iivarinpojalla myös valta nostattaa Suomen aateliston huovit ja käyttää niitä lippunsa alla [4]. Meidän maassa oli sen jälkeen kaksi ratsuväen lippua, nimittäin toinen Perttu Iivarinpojan, toinen Martti Boijen käskyn alaisena [5]. Yhteensä lienee niissä tuskin ollut täyteen 600 miestä, sillä kuningas oli käskenyt hylätä kaikki kelpaamattomat huovit, ja semmoisia tavattiin täällä paljon sekä Ruotsin että Suomen hevosväessä. Toukokuun 28 p. 1576 määrättiin ratsumiehet jaettaviksi kahteen joukkoon, joista toinen oli sijoitettava Viipuriin, toinen Helsingin tienoille. Tätä käskyä ei kuitenkaan saatettu seuraavana talvena täydelleen noudattaa.

---

[1] V. R.

[2] Hovilippu oli jonkinlainen kaartti, johon pestattiin etupäässä hovin palvelijoita, mutta myöskin muita, joilla oli niin paljon varoja, että voivat hankkia itselleen tavallista paremmat ratsumiehen tamineet.

[3] Klaus Yrjönpoika kuului Nokian sukuun. J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 301.

[4] Matti Laurinpojan johtamat Uplanninkin ratsumiehet, jotka keväällä 1576 olivat Suomessa, määrättiin Perttu Iivarinpojan lippuun kuuluviksi, mutta saivat sittemmin (kesällä samana vuonna) määräyksen lähteä täältä toiset Tallinnaan, toiset Ruotsiin.

[5] Lauri Torstinpoika Ram oli ennen Boijea ollut suomalaisen lipun ratsumestarina (1568—1575).

sen tähden ettei Viipuriin oltu ajoissa toimitettu tarpeeksi heinävaroja ratsuille.

Jalkaväen lippukuntia oli täällä välirauhan aikana neljä tai viisi [1].

Viipurissa oli tykistöväkeä toista sataa miestä, mutta varsinaisia tykkimiehiä vain 60:n ja 70:n vaiheilla [2]. Tykkiväkeen luettiin nimittäin myöskin koko joukko käsityöläisiä (niinkuin pyöräntekijöitä, kirvesmiehiä, köydenpunojia, seppiä, sorvareita ja sysimiehiä).

[1] Vuonna 1575 oli Viipurissa:

Risto Niilonpojan norrlantilainen lippukunta 375 miestä (tammikuusta elokuuhun);

Lauri Ollinpojan helsinglantilainen l. 378 m. (koko vuoden);

Juho Juhonpojan ruotsalainen l. — ei ole tietoa, mistä maakunnasta se oli kotoisin — 320 m. (tammikuusta maaliskuuhun);

Hannu Grothin virolainen l. 282 m. (tammikuusta maaliskuuhun

Lauri Juhonpojan pohjalainen l. 133 m. (maaliskuussa sekä toukokuusta joulukuuhun).

Vuonna 1576 tavataan samassa linnassa:

Risto Niilonpojan l. 307—448 miestä.

Lauri Ollinpojan l. 388 m.

Antti Hakuninpojan smaalantilainen l. 280—562 m.

Lauri Juhonpojan l. 522 m.

Toinen suomalainen lippukunta, jonka päämies Antti Hakuninpoika oli, pidettiin välirauhan aikana Virossa.

Hannu Grothin lippukunta lähetettiin heinäkuun 10 p. 1575 takaisin Tallinnaan.

Lauri Ollinpojan ja Risto Niilonpojan sotamiehet vartioivat lokakuussa 1575 Venäjän rajaa.

[2] Tykkiväkeen sanotaan kuuluneen: tammikuussa 1574 115 miestä; helmikuussa 1574 41 maaretki-tykkimiestä, 18 Viipurin törmäkkeiden tykkimiestä ja 10 laivaston tykkimiestä; tammikuussa 1575 54 maaretki-tykkimiestä ja 11 laivaston tykkimiestä; vuonna 1576 26 Viipurin törmäkkeiden tykkimiestä ja 10 laivaston tykkimiestä (Maaretki-tykkimiesten luvusta ei siltä vuodelta ole tietoa).

Tykistömestareina (eli tykistön päällikköinä) mainitaan: vuosina 1573 ja 1574 Pietari Juhonpoika ja Gierd Sveninpoika; vuonna 1575 Pietari Juhonpoika; vuonna 1576 Pietari Juhonpoika ja Pietari Laurinpoika sekä Viipurin törmäkkeiden tykistömestari Juho Matinpoika. R. A. Viipurin muonitustilit.

Talvisin pidettiin Viipurissa sitä paitse joku osasto meriväkeä [1].

On merkillistä, että Suomeen ei sijoitettu enempää sotaväkeä, vaikka aselepoa pidettiin epävarmana. Kuningas kehoitti jo samana vuonna, kuin sotilakko tehtiin, täkäläisiä käskynhaltijoita olemaan varuillansa suurruhtinaan hankkeita vastaan. Se seikka, että Iivana IV ei tahtonut vahvistaa aselepoa, herätti Suomessa levottomuutta ja pelkoa. Alussa vuotta 1576 kerrottiin Viipurissa, että venäläistä sotaväkeä oli koottu Jaaman ja Kaprion luo. Vähää ennen Hermanni Fleming oli katsonut tarpeelliseksi kutsua Viipuriin Suomen aateliston huovit. Mutta tsaarin sotajoukko hyökkäsikin sinä talvena Viroon.

Millä kannalla asiat olivat Suomessa vuoden 1576 lopussa, nähdään eräästä kuninkaan Hermanni Flemingille lähettämästä kirjeestä. [2] Ylipäällikkö oli ilmoittanut saaneensa tietoja, että venäläiset silloin olivat aikeissa ryntäyksen tekemiseen rajalta, ja Juhani antoi hänelle tämän sanoman johdosta ohjauksiansa varsin hätäilevällä tavalla. Hän oli jo ennen aavistanut tuota hyökkäystä, sanoi kuningas, mutta Suomen aateliset olivat itse kehoittaneet häntä vetämään ruotsalaista väkeä maasta pois. »Me emme voi», hän lisäsi, »tehdä muuta kuin jättää sen asian ja koko sen maakunnan Jumalan kaikkivaltiaan haltuun.» Hän käski kuitenkin toimittaa enemmän varusväkeä linnoihin [3] ja vihollisten tullessa nostattaa miehen joka talosta vastarintaa tekemään. Erittäin oli otettava ratsumiehiä papeilta, porvareilta, voudeilta, nimismiehiltä ja muilta sekä suksimiehiä niin paljon, kuin suinkin voitaisiin kokoon saada. Jollei kyettäisi vastustamaan venäläisiä aukealla kentällä, olisi hakattava murroksia ja rakennettava puuvarustuksia. Ne kaksi lippukuntaa, joiden juuri silloin piti mennä Ruotsista Tallinnaan, olivat pysäh-

[1] Nimittäin vuonna 1574 123, v. 1575 68 ja v. 1576 50 pursimiestä.

[2] V. R. Vastaus yllämainitulle joulukuun 8 p. 1576.

[3] Lauri Ollinpojan ja Risto Niilonpojan lippukunnat olivat jo kesällä 1576, jolloin ainakin jälkimmäinen oli Norrlannissa, saaneet määräyksen palata Viipuriin ennen Martinpäivää (marraskuun 11).

dytettävät Suomessa. Muuta sotaväkeä ei tänne nyt saatettu toimittaa. Kuitenkin oli Suomessa levitettävä huhuja suuren apujoukon tulosta, jotta alamaiset sen kautta saisivat enemmän toivoa ja luottamusta. — Näin kuningas. Helposti havaitaan, ettei maamme tila, mitä puolustusneuvoihin tulee, silloin ollut vähääkään turvallisempi, kuin Venäjän sodan alkaessa.

KAHDEKSAS LUKU.

Sodan jatkuminen Virossa (1574—1576). Pontus de la Gardie ensi kerran ylipäällikkönä.

Rakveren leiristä maaliskuun 23 p. 1574 lähettämässään memoriaalissa Pontus de la Gardie oli neuvonut kuningasta määräämään toisen ylipäällikön Viroon, koska sotaväki vihasi Klaus Aakenpoikaa hänen ahneutensa tähden. Tallinnassa oli näet kerrottu, että Tott oli vaimonsa mukana lähettänyt Suomeen Narvan vesillä saaliiksi otettuja tavaroita kahdeksantuhannen talarin arvosta.[1] Tuo huhu tuntuu hyvin vähän todenmukaiselta, mutta kuningas, joka oli tyytymätön Klaus Aakenpoikaan erittäinkin siitä syystä, että tämä ei ollut saanut Narvanretkeä toimeen, päätti kutsua hänet pois Virosta.[2] Tott tuli

[1] Pontuksen hyvä ystävä Le Moine toi memoriaalin Rnotsiin. Eräässä hänen allekirjoittamassaan, päiväämättömässä asiakirjassa, joka on Ruotsin valtioarkiston kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595, luetaan seuraavat Klaus Aakenpoikaa koskevat sanat: »S. M. ordinet qvempiam ad petenda omnia computa arcis Revaliensis, praesertim de ijs. qvae intercepit Hermanus Flemming ab ijs, qui ex Narva revertebantur, qvoniam non apparet aliqvid in utilitatem aut usum S:ae M:tis erogatum fuisse, imo, qvod rumor apud plurimos est, qvod D:ns Nicolaus Acatij per suam uxorem miserit in Finlandiam ex ijs bonis ad valorem octo mille talerorum. — Si R. M. sit consilii continuare bellum cum Mosco, opus est alio Generalj, qvoniam apud milites propter suum privatum utilitatis studium D:ns Nicolaus summo odio habetur.»

[2] V. R. Vastaus Pontus de la Gardien memoriaaliin huhtikuun 16 p. 1574.

toukokuun alussa Ruotsiin, jossa Kaarle herttua nimitti hänet Neriken laamanniksi.

Jos Pontus oli lausunut moitteita Klaus Aakenpojasta siinä tarkoituksessa, että hän itse pääsisi nousemaan tämän sijalle, niin hän oli tehnyt oikeat laskut. Aluksi näytti hänen asemansa kuitenkin horjuvalta. Huhtikuun 19 p. antamassaan kirjeessä kuningas vielä sanoi, että hän mielihyvällä oli huomannut Pontuksen uskollisuuden, sekä kehoitti häntä pitämään tarkkaa huolta Tallinnasta ja Viron asioista.[1] Mutta tämän kirjeen lähettämisestä ei ollut kuukauttakaan kulunut, kun Juhani III käski Pontuksen »erinäisistä syistä» saapua Ruotsiin[2] ja samalla määräsi yliamiraali Klaus Flemingin toistaiseksi ryhtymään Viron ylimmäisen käskynhaltijan virkaan.[3] Mikä lienee sitten muuttanut kuninkaan mielen, varmaa on, että hän kesäkuun 5 p. jo taas kehoitti Pontusta pysymään Virossa, jossa hänen oli keskusteleminen niskoittelevan, saksalaisen sotaväen kanssa.[1] Asia ei kuitenkaan päättynyt siihen. De la Gardie määrättiin heinäkuun alkupuolella toisen kerran menemään Ruotsiin, ja Henrikki Klaunpoika Horn sai silloin käskyn lähteä Tallinnaan maaherran tointa hoitamaan. Kirjoittaessaan tästä Hornille Juhani sanoi kutsuneensa Pontuksen Virosta, koska tämä ei osannut maakunnan kieltä eikä tuntenut sikäläisiä oloja.[4] Kun Henrikki Klaunpoika kuitenkin ilmoitti kuninkaalle, että hän ei kivulloisuuden tähden saattanut mennä Tallinnaan, niin kuningas vihdoin katsoi parhaaksi jättää Pontuksen paikoilleen.[5] Syyskuun 6 p. (1574) de la Gardie nimenomaan valtuutettiin[1] olemaan kaiken Viroon sijoitetun sotaväen ylipäällikkö.[6]

[1] V. R.

[2] Nähtävästi oli kuninkaassa syntynyt epäluuloja Pontusta kohtaan, kun oli saatu tietää, että hän oli ollut tekemisissä Ruthwenin ja muiden salaliittolaisten kanssa. Ödberg, Om Stämplingarna mot Johan III, 152.

[3] V. R. Kirje Klaus Flemingille toukokuun 12 p. 1574.

[4] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle heinäkuun 11 p. 1574.

[5] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle elokuun 20 p. 1574.

[6] Pian sen jälkeen oli taas kysymys siitä, että Kaarle herttua ottaisi

Pontus de la Gardien kanssa oli kesällä 1574 Tallinnan isännyyttä hoitamassa ainoastaan Suomen miehiä, nimittäin: Kaarle Horn, Yrjö Boije,[1] Perttu Eerikinpoika Liuster, Pentti Juhaninpoika[2] ja Hannu Boos.[3] Eerikki Pertunpoika Slang lienee vain silloin tällöin oleskellut Virossa, sillä häntä käytettiin myös Suomen puolella monenlaisissa toimissa.[4]

sodan johdon käsiinsä. Marraskuun 23 p. (1574) hän ehdoitti kuninkaalle, että Virosta tehtäisiin Puolan alainen lääni, jonka hallitus annettaisiin herttualle ja sitten edelleen hänen perillisillensä. Herttua toivoi, että Puola semmoisessa tapauksessa luovuttaisi hänelle Liivinmaan ja tekisi liiton Ruotsin kanssa Venäjää vastaan. Ei tiedetä, mitä Juhani kuningas vastasi herttuan esitykseen. Tämä esitys tuntuu jokseenkin uskaliaalta, sillä tuskin on luultavaa, että Puola olisi ollut valmis jättämään Liivinmaan (ja siinä Riiankin) herttualle. — Seuraavana vuonna maaliskuussa Juhani III taas pyysi herttualta, että tämä rupeaisi Viroa puolustamaan. Mutta silläkään kertaa ei asiasta syntynyt veljesten kesken ratkaisevaa sopimusta. F. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 233 ja 259. — O. Söderqvist, Johan III och hertig Karl, 126 ja 135.

[1] Gennäsin Yrjö Boije, joka pian oli tuleva kuuluisaksi mieheksi, oli Eerikki kuninkaan hallitessa palvellut jonkun aikaa ratsumestarina sekä käynyt (1566) lähettiläänä Ranskassa.

[2] Hartikkalan Pentti Juhaninpojan mainitaan olleen Juhani herttuan keittiömestarina. Luovuttuaan herttuasta hän oli mukana Turun linnaa piiritettäessä. Eerikki XIV määräsi hänet kohta sen jälkeen ratsumestariksi. Mutta Juhanin noustua valtaistuimelle Pentti Juhaninpoika joutui pahaan pulaan, kun kuningas, joka sanoi muistavansa, »miten hän oli käyttäytynyt Turun linnassa», käski lähettää hänet Ruotsiin tutkittavaksi. Pentti Juhaninpoika sai kuitenkin armon, ja hallitus käytti häntä sitten Tallinnan sekä myöhemmin Käkisalmen isännistössä.

[3] Laakspohjan Juhani Boos oli saksalaista alkujuurta. Hän oli ollut Juhani herttuan keittiökirjurina, ja Juhanin tultua hallitukseen hän mainitaan kamarikirjurina. Ödberg (Klas Kurssell, 62) sanoo, että hän vuonna 1569 lähetettiin Maasaarenlinnaan päälliköksi. Vuosina 1571 ja 1572 Boos oli kuulunut vangitun Eerikki kuninkaan vartijoihin. Heinäkuun 18 p. 1572 hänet määrättiin Tallinnan voudiksi. Myöhemmin tavataan hänet voutina Hämeenlinnassa (1576—1579).

[4] Eerikki Pertunpojalle, Pentti Juhaninpojalle ja Perttu Eerikinpojalle oli lokakuun 5 p. 1573 annettu käsky lähteä Tallinnaan. Elokuun 31 p. 1574 Juhani III kirjoitti Eerikki Pertunpojalle, että hänen oli taas mentävä Tallinnaan, sen jälkeen kuin hän oli toimittanut sotamiesten katselmuksen ja maksanut niiden palkan Suomessa. V. R.

Ainoa sotayritys, johon Pontus de la Gardie sai epäluotettavat ja levottomat saksalaiset huovit Rakveren piirityksen jälkeen taivutetuiksi, oli ruotsalaisen alueen etelärajan taa (keskikesällä 1574) tehty ryöstöretki.[1] Mutta kun ratsumiehet heti matkan alussa saivat tiedon, että jokin venäläinen osasto silloin oli hyökännyt Lihulan luo, niin he tulivat vastahakoisiksi ja useat tahtoivat lähteä takaisin. Tämä linna oli nimittäin niitä, jotka, kuten olemme nähneet, oli annettu heille maksamattoman palkan vakuudeksi. Suurella vaivalla Pontus sai heidät pysymään lippujen alla. Hän poltatti Poltsamaanlinnan esikaupungin, hävitytti sitten Viljannin ympäristöjä ja asetti vihdoin joukkonsa muutamaksi aikaa leiriin Viljannin ja Karksen välille. Heinäkuun 17 päivänä hän saapui takaisin Tallinnaan. — Kronikat tietävät kertoa, että venäläisten oli onnistunut äkillisellä ryntäyksellä ottaa saksalaisilta takaisin heidän ryöstösaaliinsa.

Huovit, joille oli luvattu palkaksi Narvan vesillä vallattua tavaraa, olivat pakoittaneet de la Gardien kiiruhtamaan Viljannin leiristä paluumatkalle, kun he olivat kuulleet, että lybekkiläisten laivoja aiottiin kuljettaa Suomesta Tukholmaan. Saadaksensa heidät taas liikkeelle — etenkin olisi heitä tarvittu Hermanni Flemingin apuna Narvan edustalla — kuningas kehoitti Pontusta vielä kerran tarjoamaan heille mainittuja tavaroita ja käski sen mukaisesti linnavouti Lauri Laurinpojan viedä Turkuun asti jo tulleet kiinniotetut laivat sekä näissä olevat kamat Tallinnaan.[2] Laivanpäämies Pentti Söyringinpoika Juusten lähetettiin kolmen sotahaahden kera saattamaan kuorma-aluksia Suomenlahden poikki. Muukalaisen sotaväen kanssa pidettävää keskustelua varten, jonka tarkoituksena sittemmin oli etupäässä panttilinnojen takaisinsaaminen ruunulle, Henrikki Klaunpoikakin tuli Viroon (lokakuun 25 päivänä 1574). Hänen ja de la Gardien apuna olivat Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna,

[1] Kaarle Horn ja Berendt von Groningen näkyvät olleen mukana tällä retkellä ratsumestareina. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 224.

[2] Kts. sivua 89.

Risto Antinpoika Gyllengrip[1], Yrjö Boije, Eerikki Pertunpoika Slang ja Johannes Berndes[2] määrätyt jakamaan lybekkiläisten kamoja ratsumiesten kesken. Mutta kun tavarat eivät riittäneet palkan täydelliseen suorittamiseen, niin huovit eivät hyväksyneetkään kuninkaan asiamiesten ehdoituksia; panivatpa Haapsalossa Henrikki Klaunpojan vankeuteen ja olisivat varmaankin surmanneet hänet, jollei hän pakenemalla olisi pelastanut henkeänsä.[3] Ainoastaan ratsumestarit, joita oli kuusi, sekä vähäinen joukko huoveja suostuivat ottamaan heille tarjottuja tavaroita[4]. Toi-

[1] Ruotsalainen Risto Antinpoika, Botorpin haltija, oli vuonna 1563 ollut haahdenpäämiehenä ja seuraavana vuonna aliamiraalina. Tallinnan isännyydessä hänet tavataan vuodesta 1574 alkupuolelle vuotta 1576. — Kaarle herttua mestautti hänet sittemmin (1599) Kalmarissa siitä syystä, että hän oli pitänyt Sigismund kuninkaan puolta. Risto Antinpojan suvun nimenä näkyy ensin olleen Stråle ja sittemmin Gyllengrip. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli Pietari Eerikinpoika Flemingin tytär.

[2] Juhani Berndes oli tullut Kustaa Vaasan kutsumana Brandenburgista Ruotsiin, jossa hän aluksi oli Maunu ja Kaarle herttuain opettajana. Eerikki XIV:n aikana hän mainitaan Maunun sihteerinä. Juhani III määräsi sitten, samana päivänä, jona hänet julistettiin kuninkaaksi, Berndesin omaksi sihteeriksensä, myöntäen hänelle suuret palkkaedut, nimittäin m. m. 200 talaria rahaa, 2 teurastushärkää, sekä voita, lohta, ankeriasta ja turskaa, tynnyrin kutakin lajia, vieläpä kaksi pukuakin. Marraskuussa 1568 lähetettiin Berndes Kaaprieli Oxenstiernan kanssa Tallinnaan, ja sen jälkeen hän usein kävi Juhani kuninkaan asioilla sekä Virossa että Suomessa. Kun Klaus Kurssel alussa vuotta 1571 anasti Rääveliin linnan, niin Berndeskin muutamaksi aikaa joutui kapinallisten vangiksi. Juhani III:lta hän sai läänityksiä Suomessa, joten hän kotiutui täällä. Hän oli varakas mies ja antoi jonkun kerran hallitukselle lainaksi rahoja sodankäyntiä varten.

[3] Edellisessä mainittu saksalainen seikkailija Otto Weidenstrauch, joka siihen aikaan näyttää olleen ratsumestarina sotajoukossa, tuomittiin vuoden lopulla Tallinnassa kuolemaan, syytettynä siitä, että hän oli yllyttänyt huoveja kapinaan. Kuningas käski kuitenkin lähettää hänet vangittuna Ruotsiin, jossa hän sitten sai armahduksen ja laskettiin vapauteen. Myöhemmin hän oli osallisena salajuonissa Juhani III:n henkeä vastaan. Hän pelastui sillä kertaa rangaistuksesta ainoastaan siten, että hän (1577) pakeni maasta. Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 238—240.

[4] Vuosina 1576 ja 1577 määrättiin, että viisi näistä uskollisina pysyneistä ratsumestareista, nimittäin Juhani Koskul, Ewaldt Freitag, Roth-

set huovit möivät tammikuun 25 p. 1575 puheenaolevat linnat Tanskan kuninkaalle. — Ruotsi oli taas menettänyt koko Lännenmaan.

Valtakunnan omat ratsumiehet eivät olleet päällikölle paljoa kuuliaisemmat kuin saksalaisetkaan. Kuninkaalle oli esimerkiksi kerrottu, että Matti Laurinpoika Kruusin, Juho Tyrilinpoika Stålhandsken sekä Pietari Laurinpojan ruotsalaiset huovit olivat vastahakoisuudellaan ja niskoittelullaan tehneet tyhjäksi jonkin sotaretken, josta Pontus de la Gardie jo oli sopinut saksalaisten ratsumiesten kanssa. — Kaksi ensinmainittua lippukuntaa lähetettiin syyskuussa (1574) Suomeen.

Kesällä vuonna 1574 oli Virossa aivan vähän Ruotsin jalkaväkeä. Sitä ei jäänyt Rakveren piirityksen jälkeen Tallinnaan enempää kuin kaksi lippukuntaa [1]. Näillekin annettiin pian lupa lähteä pois, ja Antti Hakuninpojan vanhat suomalaiset sotamiehet määrättiin Viipurista sijaan. Mutta kun heitä katsottiin liian vähälukuisiksi miehittämään linnoituksia, oli kuninkaan käskyn mukaan kaikista Suomessa majailevista lippukunnista heidän lisäkseen otettava niin paljon nuorta väkeä, että saatiin

---

ger Mundus, Berendt von Gröningen ja Hannu Spengel, saivat vuosittain kantaa Ylisen, Hauhon ja Hattulan kihlakunnista 1,000 talaria sekä Närpiöstä, Eurasta ja muutamista muista pitäjistä melkoisen määrän rahoja, viljaa, voita ynnä muita verokappaleita, kunnes toisin oli määrättävä. Hannu Spengelistä ei kuitenkaan enää puhuta vuoden 1578 tileissä. Ja seuraavana vuonna annettiin ratsumestari Hannu Wachtmeisterille oikeus nostaa muutamina vuosina palkaksensa 250 talaria Ylisen ja Hattulan kihlakunnista sekä 200 talaria Euran ja Närpiön pitäjistä, joka oikeus siihen saakka oli ollut Rothger Munduksella. Elokuun 4 p. 1581 peruutettiin viimein saksalaisilta ratsumestareilta heille Suomessa myönnetyt »läänitykset», ja Pontus de la Gardie valtuutettiin antamaan heille niiden sijaan tulot joistakin Virossa sijaitsevista maataloista. V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Hermanni Flemingille joulukuun 16 p. 1576. Avoimet kirjeet heinäkuun 24 ja 27 p. 1577. Kirje Ylisen kihlakunnan voudille ynnä muille marraskuun 9 p. 1578. Avoin kirje Hannu Wachtmeisterille heinäkuun 14 p. 1579. Valtakirja Pontus herralle elokuun 4 p. 1581. Kirje samalle elokuun 6 p. 1581. — S. A. N:o 4157, 31, ja 2318, 25 v.

[1] Nimittäin Niilo Ollinpojan itägötlantilaiset ja Hannu Grothin virolaiset.

yhteensä 600 miestä. Jo heinä- ja elokuussa lähetettiin täältä muutamia satoja jalkamiehiä Viron puolelle. Tähän lähetykseen Pontus ei ollut ensinkään tyytyväinen. Hän kirjoitti Kaarle herttualle: »Meillä ei ole riittävästi väkeä. Tänne on useista muista lippukunnista toimitettu joukko alastomia nuoria miehiä, jotka heti rupeavat sairastelemaan ja kuolevat.» [1] Myöhemmin syksyllä tuli Suomesta Viroon kuitenkin paitse Antti Hakuninpojan sotamiehiä myöskin kaksi ruotsalaista jalkaväen lippukuntaa [2].

Ruotsin asiat olivat silloin Virossa kovin huonolla kannalla. Varojen puute, josta sotaväen vastahakoisuuskin oli saanut alkunsa, lamautti kaikkia yrityksiä. Tallinnan varusväki ei saanut kesällä 1574 muutamaan kuukauteen ensinkään leipää, vaan sen oli elettävä yksinomaan suolakalalla ja voilla [3]. Silloin näytti pelättävältä, että nälkä pakoittaisi sotamiehet tykkänänsä luopumaan linnasta. Henrikki Klaunpojan käskettiin samoin kuin edellisenäkin vuonna hankkia Viroon avustusta meidän maastamme, mutta hän ilmoitti Tallinnan neuvostolle, että hän ei sinä kesänä voinutkaan lähettää muonavaroja, koska kaikki Suomen laivat tarvittiin sotaväen kuljettamiseen Narvaa vastaan tehtävää retkeä varten. Enin osa ruudistakin, jota edellisenä syksynä piti vietämän Suomesta Tallinnaan, oli silloin jäänyt Porkkalan niemelle. Joulukuun 22 p. (1574) Pontus de la Gardie kirjoitti kuninkaan sihteerille Johannes Henrikinpojalle: »Siinä tapauksessa, että moskovalainen tulisi piirittämään Tallinnaa, puuttuu meiltä väkeä, ruutia ja muonavaroja. Pyydän teitä ilmoittamaan tästä kuninkaalle, sillä, jos tänne ei toimiteta apua, joudumme suurimpaan vaaraan. Minun mielestäni olisi sotalaivasto lähetettävä avuksemme heti jäiden lähdettyä. Jollei niin tehdä, niin kuningas menettää tämän linnan. Kuinka silloin käy nii-

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 112.

[2] Nimittäin Esko Pietarinpojan smaalantilainen ja Risto Niilonpojan norrlantilainen lippukunta.

[3] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle elokuun 18 p. ja syyskuun 9 p. 1574.

»len, jotka asuvat Suomessa, sen jätän teidän harkittavaksenne»[1].

Tämmöisissä oloissa ei Pontus de la Gardie toimittanut sodassa mitään sen jälkeen kuin hän oli palannut Poltsamaanlinnan tienoilta. Hän ei voinut estää sitäkään, että venäläiset pitkin kesää kävivät ryöstämässä Ruotsin alueella, saapuen usein Tallinnan porttien eteen kahakoimaan varusväen kanssa. Syyskuun 4 p. (1574) annettiin Pontukselle määräys, että hänen tuli Risto Niilonpojan norrlantilaisen ja Antti Hakuninpojan suomalaisen jalkaväen sekä Virossa olevain ruotsalaisten ja saksalaisten ratsumiesten kanssa lähteä Flemingin avuksi Narvan luo[2]. Kun Pontus sai tämän määräyksen, oli Fleming kuitenkin jo palannut Suomeen. Heti sen jälkeen kuningas kirjoitti Pontukselle: »Te ette voi saada mitään apuväkeä sinne, mutta teidän tulee sittenkin lähteä liikkeelle vihollista vastaan. Ja koska nyt kaikki on päättynyt Narvan luona, on teidän koetettava valloittaa toisia linnoja sekä sitten retkeiltävä Pihkovaan tai Novgorodiin päin. Olemme nimittäin huomanneet, että venäläisillä on vähän sotaväkeä»[3]. Ei tarvinne sanoa, että de la Gardien silläkin kertaa oli mahdoton noudattaa kuninkaan käskyä.

Ruotsin onneksi venäläiset Lukkolinnan tappelun jälkeen olivat käyneet sotaa varsin laimeasti[4].

Jatkettiinpa Paidelinnan ja Tallinnan päälliköiden kesken aselevon aikaansaamista koskevaa kirjevaihtoa, joka oli pantu alkuun vuonna 1573. Elokuun 18 p. 1574 lähetettiin ruotsalaisten leiristä (Kuimetsän kylästä, joka oli Harjumaan kaakkoisella rajalla) Paidelinnan maaherralle Mihail Andrejevitsh Besninille kirjallinen kysymys, tahtoiko hän suostua sotilakkoon, kunnes hallitsijat olivat päättäneet pysyväisestä rauhasta. Besninin vastaus, jonka hän antoi jo seuraavana päivänä,

---

[1] Wieselgren, Delagardiska Archivet, IV, 218. — Samoista asioista Pontus oli jo lokakuun 15 p. kirjoittanut Kaarle herttualle. Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 109.

[2] V. R.

[3] V. R. Kirje Pontus herralle syyskuun 6 p. 1574.

[4] Vrt. sivua 34

sisälsi kovia syytöksiä ja uhkauksia sen johdosta, että Ruotsin sotaväki hänen mielestään oli Paidelinnan alueella.

Seuraavat, elokuussa vaihdetut kirjeet saatamme tässä sivuuttaa. Mielenkiintoisempia ovat syyskuun 21 p. 1574 Tallinnassa päivätyt kaksi kirjettä, joista toinen lähetettiin Paidelinnaan, toinen Iivana IV:lle [1]. Edellinen näistä kirjeistä näyttää osoittavan, että Besnin vähää ennen oli jollakin tavoin suostunut aselepoon, ja molemmista huomataan lisäksi, että Rooman keisari oli ryhtynyt toimiin sovinnon aikaansaamiseksi sotivien valtain kesken, lähettäen siinä tarkoituksessa kaksi asiamiestänsä Venäjälle, että Juhani III oli antanut Virossa oleville sotapäälliköille valtuuden neuvoitella venäläisten kanssa rauhasta ja että Saarenmaan tanskalainen maaherra Klaus von Ungern oli tarjoutunut kuninkaansa nimessä rauhan välittäjäksi. — Tässä mainittakoon, että Iivana IV antoi keisarin asiamiehille aivan puolinaisia ja merkityksettömiä lupauksia ja että Ungern ei saanut hommillansa mitään toimeen rauhan hyväksi [2].

Kun ne komissaarit, joiden oli keskusteltava Ruotsin palkkasoturien kanssa, olivat tulleet Tallinnaan, niin he kirjoittivat lokakuun 26 p. (1574) Paidelinnan maaherralle pyytäen tietää, mitä tsaari oli päättänyt sotilakosta. He huomauttivat, että ruotsalaisten ylipäällikkö ei ollut saanut vastausta viimeisiin, aselepoa koskeviin kirjeisiinsä, joita hän oli lähettänyt suurruhtinaalle ja muutamille hänen voivodeilleen; odottaessaan näitä vastauksia hän kuitenkin oli vienyt väkensä Venäjän rajalta ja herjennyt taistelemasta [3]. Paidelinnan isännät vastasivat, että voivodi Mihail Andrejevitsh Besnin oli lähtenyt tsaarin luo ja että he puolestaan tahtoivat pitää aselepoa, kunnes Besnin oli palannut ja antanut tiedon tsaarin tahdosta [4].

---

[1] E. von Nottbeck, Russisch-livländische Waffenstillstandsverhandlungen in den Jahren 1574 und 1575 (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, V, 79—91).

[2] Hiärn, 295. — G. von Hansen, Publikationen aus dem Revaler Rathsarkiv. (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, III, 324.)

[3] R. A. Handlingar rörande ryska kriget 1570—1595.

[4] Paidelinnasta tullut vastaus ei näytä olevan tallella Ruotsin val-

Besnin ei kuitenkaan palannut, sillä hänen sijaansa määrättiin ruhtinas Mihail Wasiljevitsh Obolenski Paidelinnan läänin maaherraksi. Tämän kanssa Tallinnan päälliköt jatkoivat keskusteluja. Obolenski lupasi, samoin kuin hänen edeltäjänsä, tsaarin tahdon mukaisesti estää venäläistä sotaväkeä hyökkäämästä rajan toiselle puolen. Silloin Tallinnan päälliköt ehdoittivat, että hän toimittaisi asiamiehiä sopimaan heidän kanssaan tarkemmin sotilakon ehdoista. Mutta Obolenski vastasi (marraskuun 28 p. 1574), että hän ei saattanut suostua neuvoittelukokouksen pitämiseen, koska välirauhaa koskevat kysymykset olivat jätettävät Rooman keisarin lähettiläiden käsiteltäviksi [1].

Kaikista keskusteluista huolimatta alkoivat taistelut Viron puolella taas vuonna 1575. Tammikuun lopulla tsaarin sotajoukko tuli Ruotsin alueelle ryöstämään ja ryhtyi parin päivän aikana Tallinnan edustalla kahakoihin varusväen kanssa, jonka jälkeen se painui Lännenmaahan. Tämä maakunta, jonka linnat Tanskan kuningas viikkoa ennen oli saanut haltuunsa, joutui silloin, samoin kuin siihen kuuluvat merensaaretkin, kovan hävityksen alaiseksi.

Venäläisten hyökkäyksen johdosta Tallinnan isännät [2], Harjumaan ritaristo sekä Tallinnan pormestari ja neuvosto lausuivat yhteisessä kirjeessä, jonka he helmikuun 14 p. 1575 [3] lähettivät Obolenskille, moitetta siitä, että hän, joka monta kertaa oli ilmoittanut saaneensa suurruhtinaalta käskyjä aselevon pitämisestä, ei ollut pysynyt sanassansa, vaikka Ruotsin

---

tioarkistossa, mutta sen sisällyksestä saadaan tieto tallinnalaisten toisesta Paidelinnan päällikölle marraskuun 3 p. 1574 antamasta kirjeestä. Tässä kirjeessä mainitaan lähettäjinä: Pontus de la Gardie, Henrikki Klaunpoika, Eerikki Kaaprielinpoika, Risto Antinpoika, Yrjö Boije, Eerikki Pertunpoika ja Juhani Berndes sekä Viron ritaristo, Tallinnan pormestari ja neuvosto ynnä kaikki Virossa silloin olevat Ruotsin ratsumestarit. — Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[1] E. von Nottbeck, l. c. 89.

[2] Nimittäin: Pontus de la Gardie, Kaarle Horn, Botorpin Risto Antinpoika, Yrjö Boije, Eerikki Pertunpoika ja Juhani Berndes.

[3] Nottbeckin mukaan (l. c. 90) kirje oli päivätty $^{8}/_{II}$ 1575.

puolesta oli noudatettu »kristillistä ja rehellistä» sotilakkoa,[1] ja kun tähän kirjeeseen ei saatu vastausta, niin tallinnalaiset vielä maaliskuun 6 p. 1575 kirjoittivat Obolenskille huomauttaen, että he jo olivat oikeutetut vihollisuuksien uudistamiseen, mutta eivät tahtoneet sitä tehdä, koska tsaari ja Juhani kuningas olivat päättäneet alkaa rauhanneuvoittelun.[2]

Pontus de la Gardie kävi keväällä 1575 Ruotsissa, ja kesäkuun 16 p. annettiin hänelle siellä valtakirja Viron maaherranvirkaan.[3] Siihen aikaan, jolloin hän palasi Tallinnaan, oli hyviä toiveita rauhan aikaansaamisesta, sillä valtakuntain asiamiesten tiedettiin pian kokoontuvan Rajajoelle. Pontus oli sen tähden tuonut mukanansa Viroon muutamia vangeiksi joutuneita venäläisiä luullen, että hän kohta saisi vaihtaa ne ruotsalaisiin. Hän tekikin heinäkuun 15 p. lähettämässään kirjeessä[4] ehdoituksen asiasta Iivana IV:lle. Samassa kirjeessä hän valitti, että Paidelinnan voivodi sekä ne pajarit, jotka olivat saaneet läänityksiä tämän linnan ympäristössä, joka päivä ryöstivät ja polttivat Ruotsin alueella, vaikka tiedettiin, että tsaari oli rangaistuksen uhalla kieltänyt alamaisiaan tekemästä mitään tihutöitä, ennen kuin hallitsijain lähettiläät olivat neuvoitelleet rauhasta. — Edellisessä on kerrottu, että Rajajoen kokous tuotti Viron asujamille kovan pettymyksen[5]. Vankien lunastamisesta ei myöskään näytä sillä kertaa olleen sen enempää puhetta.

De la Gardien asema oli vuonna 1575 yhtä tukala kuin ennenkin. Heinäkuun 22 p. hän taas anoi kuninkaalta lisäväkeä.

---

[1] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] E. von Nottbeck, l. c. 91.

[3] V. R. — Pontus oli Tukholmassa ainakin vielä kesäkuun 17 p. (Ödberg, Om stämplingarna, 211), mutta lähti pian sen jälkeen takaisin Viroon.

[4] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[5] Paidelinnan päällikön tiedetään tarjonneen tallinnalaisille aselepoa vielä syksyllä 1575. V. R. Vastaus Pontus herralle marraskuun 27 p. 1575. — Nottbeck mainitsee (l. c. 91) Rakveren ja Paidelinnan päälliköiden syyskuussa 1575 kirjoittaneen Tallinnaan valituksia sen johdosta, että ruotsalaisia joukkoja oli hyökännyt heidän alueillensa.

elatusvaroja [1], ampumatarpeita sekä rahoja ja vaatteita sotamiehille [2]. Viron aatelistossa oli tyytymättömiä, ja Tallinnan porvaritkin rupesivat jo väsymään Ruotsin valtaan ja sen tuomiin vaurioihin.

Nähtävästi oli näissä vaikeissa oloissa syy siihen, että de la Gardie syksyllä tahtoi päästä vapaaksi virastansa. Juhani III koetti silloin puhutella Kustaa Banéria, Ruotsin sotavoiman entistä huono-onnista ylipäällikköä, lähtemään Viroon. Kun tämä teki esteitä, käskettiin Pontus herran pysyä hallituksessa toistaiseksi [3]. Syyskuun 30 päivänä (1575) määrättiin sitten kuitenkin Kaarle Horn menemään hänen sijaansa [4]. Mutta Pontus ilmoittikin kohta (marraskuussa), että hän oli valmis vielä, joksikin aikaa jäämään Tallinnaan. Kuningas vastasi hänelle, että hän edelleen sai pitää ylimmän käskynhaltijan viran ja että Kaarle Hornin sekä Risto Antinpoika Gyllengripin tuli olla hänellä apumiehinä [5]. Vasta seuraavan vuoden alkupuolella (maaliskuussa (?) 1576) Pontus lähti Virosta.

Tallinna ei kesällä vuonna 1575 ollut erinäisessä piirityksen vaarassa, sillä tsaarin sotajoukko teki silloin valloitusretken Puolan alueelle pakoittaen siellä Pärnun linnan antaumaan.

---

[1] Tallinnassa vallitsevan kovan puutteen takia linnan isännät pyysivät kaupungin porvaristolta, että se myöntäisi sotaväelle jonkun määrän rahoja ja muonavaroja, kunnes Ruotsin hallitus lähettäisi apua. Porvarit eivät kuitenkaan olleet halukkaat luovuttamaan tavaroitaan, jonka tähden linnan vouti Pentti Söyringinpoika Juusten antoi heille vakuudeksi 4,700 markan lainasta irtaimistonsa. Hän sai sitten tästä korvaukseksi nauttia ruunun tulot Helsingin pitäjässä sijaitsevista Hämeenkylästä, Vanhastatalosta ja Kaarelasta (Kårböle). Kopia Kaarle Henrikinpojan ja Risto Antinpojan Juustenille kuninkaan valtakirjan nojalla antamasta, asiaa koskevasta vakuutuksesta tavataan valtioarkiston tilikokoelmassa N:o 3373, 52. Ikävä vain, että joku näpistelijä on siitä leikannut päiväyksen. Kaikesta päättäen vakuutuskirja tehtiin v. 1575. — Kårbölen alkuperäisestä suomalaisesta nimestä olen saanut tiedon tohtori H. Ojansuulta.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 141.

[3] V. R. Vastaus Pontus herralle syyskuun 18 p. 1575.

[4] V. R.

[5] V. R. Vastaus Pontus herralle marraskuun 27 p. 1575.

Puolalaiset, joiden huomio siihen aikaan oli kohdistunut kuninkaanvaaliin, jättivät Liivinmaan oman onnensa nojaan.

On tunnettua, että viimeisen Jagellonin Sigismund II Aukustin kuoltua ranskalainen ruhtinas Henrikki Anjou valittiin Puolan kuninkaaksi ja että hän oltuansa siellä noin puolen vuotta lähti (kesäkuun 19 p. 1574) takaisin Ranskaan, jossa hän oli perinyt veljensä kruunun. Kun Puolassa sitten oli toimitettava uusi kuninkaanvaali, ilmaantui kruununtavoittelijoita useitakin, Iivana IV ja Juhani III näiden joukossa. Pitkällisten riitojen jälkeen otettiin vihdoin joulukuun 12 p. 1575 Anna Jagellotar, Juhani III:n käly, kuninkaaksi sillä ehdolla, että hän nai Transsylvanian voivodin Tapani Bathorin. Viimeksimainitusta valtakunta tosin sai tarmokkaan ja toimeliaan hallitsijan, mutta hänkään ei aluksi voinut auttaa liiviläisiä, sillä mahtava Dantsigin kaupunki ei tunnustanut hänen yliherruuttaan, ja vuosi 1577 ennätti kulua melkein umpeen, ennen kuin kuningas sai sen pakoitetuksi avaamaan porttinsa. — Iivana IV jäi siten toistaiseksi rauhassa pitämään Pärnua vallassaan.

Kun venäläiset valloittivat tämän kaupungin, olivat Iivana IV:n ja Puolan välillä aseet muutamia vuosia levänneet, lukuunottamatta sitä, että venäläinen joukko jo alkupuolella vuotta 1575 oli käynyt Pärnun seuduilla hävittämässä.

Siihen aikaan ei ollut tavatonta, että nekin vallat, jotka eivät olleet sodassa keskenänsä, koettivat ottaa toisiltansa linnoja Virossa. Tanskan kuningas Frederik II väijyi, ostettuansa Lännenmaan linnat ja niiden läänit palkkasotureilta, Ruotsin muitakin alueita. Kaarle herttualle ilmoitettiin (maaliskuussa 1575), että tanskalaiset varustautuivat Ruotsia vastaan ja että Frederik II oli ruvennut salaisiin neuvoitteluihin Iivana IV:n kanssa valloittaaksensa äkkiarvaamatta Tallinnan [1]. Dançay, Ranskan kuninkaan Tanskassa oleva lähettiläs [2], kirjoitti usein maansa hallitsijalle näistä hankkeista [3]. Tanskan

[1] Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 257.

[2] Charles Dançay oli vakinaisena lähettiläänä Tanskassa neljättäkymmentä vuotta.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XI, 6, 38 ja 98.

ja Ruotsin kireiden välien selvittämiseksi pidettiin vihdoin (kesäkuun 1 p. 1575) Ulfsbäckissä ja Knäredissä [1] kokous, johon molempain valtakuntain hallitsijat lähettivät asiamiehensä. Siellä Juhani III:n valtuutettujen täytyi suostua siihen, että Tanska jäi pitämään nuot kolme panttilinnaa [2]. Kokouksesta ei kuitenkaan kulunut kolmeakaan kuukautta, ennen kuin Kurensaaren linnan tanskalainen päällikkö Klaus von Ungern äkkiarvaamatta riisti Ruotsilta Saarenmaalla sijaitsevan Maasaarenlinnan (elokuussa 1575).[3] Juhani III kirjoitti tosin tästä väkivallasta Tanskan kuninkaalle, mutta hänen valituksistansa ei ollut mitään seurauksia [4]. Uhmaileva kun Ungern oli, hän ei tyytynyt Maasaarenlinnan anastukseen, vaan ryhtyi korjaamaan Ruotsin viimeisiäkin virolaisia alueita Tanskalle. Valmistaakseen asiata hän kutsui Pontus de la Gardien sekä joitakuita Tallinnan neuvoston jäseniä keskusteluun Paadisten linnaan, jonne hän itse saapui muutamain tanskalaisten ja liiviläisten aatelisten kanssa (syyskuun 1 p. 1575). Täällä hän julkesi vaatia, että Paadisten linna oli luovutettava Tanskalle. Hänen ehdoituksensa kohtasi tietysti jyrkkää vastarintaa Pontuksen puolelta, mutta salaisilla houkutuksillaan hän sai Tallinnan neuvoston jäsenet kirjallisesti pyytämään apua Frederik II:lta sekä Saksan keisarilta Maksimilian II:lta.

Useat Tallinnan porvarit, jotka pelkäsivät, että ruotsalaiset eivät kykenisi puolustamaan tätä kaupunkia tsaarin sotajoukkoja vastaan, olivat jo aikaisemmin ruvenneet salaisiin keskusteluihin Tanskan kuninkaan kanssa toivoen, että hän ottaisi kaupungin haltuunsa ja suojaansa. Juhani III, joka oli saanut tietoja näistä hankkeista, ei tietystikään ollut niistä hyvillänsä. Hän kirjoitti syyskuun 18 p. 1575 Pontus de la Gardielle, että

---

[1] Ulfsbäck ja Knäred ovat paikkakuntia Hallannissa.

[2] Rydberg, Sveriges traktater, V, 13.

[3] Saarenmaa oli, sen jälkeen kuin Klaus Kursel oli 1568 valloittanut Tanskalta Maasaarenlinnan, ollut jaettuna tämän vallan ja Ruotsin kesken siten, että Tanskalla oli saaresta isompi osa (Kurensaaren linna pääpaikkana) ja Ruotsilla Maasaarenlinnan alue.

[4] Girs, Johan III:s Chrönika, 54.

tämän tuli, sen jälkeen kuin Viroon oli lähetetty enemmän sotaväkeä, ankarasti rangaista tallinnalaisia, jos kävisi ilmi, että he olivat antauneet kavaltaviin juonitteluihin.

Tanskalaisten vallanhimoiset unelmat saivat pian surkean lopun. Huolimatta siitä, että Venäjä ja Tanska olivat keskenänsä sopineet ikuisesta rauhasta, otti tsaarin lähettämä sotajoukko alussa vuotta 1576 jälkimmäiseltä vallalta ne Lännenmaan linnat, jotka Ruotsin saksalaiset palkkasoturit vuotta ennen olivat myöneet Frederik II:lle. Yhdellä iskulla Tanska siten oli menettänyt alueensa Viron mantereella.

Samanlainen vaara näytti jo uhkaavan Ruotsiakin. Sillä retkellä, jolla venäläiset riistivät Tanskalta Lännenmaan, ne valloittivat Ruotsilta Paadisten linnan, joka sijaitsi noin neljä peninkulmaa Tallinnasta länteenpäin. Paadisten päällikkö saksalainen Hannu von Oldenburg [1] luovutti linnan yhden päivän piirityksen jälkeen. Juhani III, joka oli pelännyt, että Paadista ei voitaisi puolustaa, oli tammikuun 31 päivänä kirjoittanut Tallinnan hallitusmiehille, että saisivat ennen hajoittaa linnan, kuin jättää siellä olevan varusväen ja tykit vihollisten käsiin [2], mutta kuninkaan kirje tuli liian myöhään perille. Ruotsin vallan alle kuului nyt Virossa vain Tallinna ja sen lähimmät ympäristöt.

Venäläisiä joukkoja retkeili pitkin seuraavaa kesää (1576) Paidelinnasta ja Paadisista Tallinnan edustalle hävittämään, jonka tähden hätäkellot kaupungissa alinomaa soivat pitäen asujamia levottomuudessa. Vihollisen alta pakeni talonpoikia joukoittain Tallinnan muurien turviin. Niitä kokoontui sinne

---

[1] Hannu von Oldenburg oli Juhani III hallituksen alkuaikoina palvellut ratsumestarina Virossa ja vuonna 1575 ollut voutina Tallinnassa Paadisten linnan antaumisen jälkeen hänet tavataan maaprovossina ja yli provossina Suomessa. — Toinen Hannu von Oldenburg, jota asiakirjoissa nimitetään Wodenbekin haltijaksi, oli nähtävästi edellisen poika. Hän toimi vuosina 1583 ja 1584 ensin Niilo Olavinpojan ja sitten Akseli Kurjen luutnanttina Suomen kaupunkien, pappien ja voutien asettamassa ratsuväen lippussa.

[2] V. R.

vihdoin niin paljon, että kävi varsin vaikeaksi hankkia kaikille elatusta. Silloin Tallinnan hallitus lähetti heitä saalista ottamaan Venäjän hallussa olevalta alueelta. Viron onnettomat asukkaat ryöstivät siten ruokavaroja toisiltansa. He eivät enää tienneet, kuka maata hallitsi ja kehen oli turvauduttava.

Koska Ruotsi ei siihen aikaan voinut enemmän kuin Puola ja Tanskakaan vastustaa Venäjän aseita, niin Iivana IV katsoi otollisen hetken tulleeksi Liivinmaan lopullista valloitusta varten. Hän päätti ensiksi lähettää sotajoukon Tallinnaa piirittämään.

Huhtikuun 9 p. 1576 [1] oli Henrikki Klaunpoika Horn määrätty menemään iästänsä ja heikkoudestansa huolimatta Tallinnaan, jossa hänen oli otettava maaherranvirka huostaansa [2]. Pontus de la Gardien lähdettyä Ruotsiin, ja ennen kuin Henrikki Klaunpoika oli tullut Viroon, oli Kaarle Horn väliaikaisesti käskynhaltijana Tallinnassa. Hän pyysi, samoin kuin Pontus oli tehnyt, useita kertoja kuninkaalta päästä linnan isännyydestä vapaaksi, mutta Juhani III antoi näihin pyyntöihin kieltävän vastauksen [3].

Paljon huolta tuotti Kaarle Hornille ruotsalaisen sotaväen niskoittelu. Tämän pääsyy näyttää olleen siinä, että sotamiehiä ei päästetty Tallinnasta niin pian, kuin he olivat toivoneet. Jo alussa vuotta 1576 olivat muutamat jalkaväen lippukunnat anoneet vapautusta linnanpalveluksesta ja helmikuun 5 päivänä kuningas oli ilmoittanut heille, että hän seuraavana kesänä oli suostuva heidän pyyntöönsä [4]. Vielä kuukautta

---

[1] V. R.

[2] Samaan aikaan Juhani III kuitenkin kirjoitti yliamiraali Klaus Flemingille, että tämän ja Klaus Aakenpojan tuli olla vaimiina vapauttamaan Henrikki Klaunpoika ja Kaarle Horn päällikkyydestä, jos kuningas sitä heiltä syyspuoleen vaatisi. V. R. $^{5}/_{IV}$ 76.

[3] V. R. Vastaus Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 18 p. 1576. — Elokuun 8 p. 1576 määrättiin tosin ruotsalainen Yrjö Eerikinpoika Ulfsparre Kaarle Hornin sijaiseksi, mutta nähtävästi jälkimmäinen ei syksylläkään ollut poissa Tallinnasta.

[4] V. R.

myöhemmin Juhani III arveli, että Tallinnassa oli liian paljon sotaväkeä, jonka tähden hän määräsi, että Antti Hakuninpojan oli suomalaisine jalkamiehineen mentävä takaisin kotimaahansa ja että ainoastaan kaksi lippukuntaa [1] eli 700 miestä oli jätettävä Tallinnaan [2]. Kun kolme viikkoa siitä oli kulunut, antoi hän kuitenkin sotamiesten tietää, että, vaikka hän oli määrännyt osan väkeä lähtemään, hän nyt oli muuttuneiden asianhaarain johdosta päättänyt toisin [3]. Sotamiehet näyttävät jo silloin aikoneen omin lupinsa poistua Tallinnasta. Juhani III kirjoitti nimittäin heille, että he eivät millään ehdolla saaneet jättää linnaa, ennen kuin Ruotsista määrätty väki oli tullut heidän sijaansa [4]. Vihdoin syntyi (syyskesällä 1576) ilmi kapina sillä tavoin, että Taalain jalkaväki osoitti päälliköille tottelemattomuutta ja sen jälkeen karkasi tiehensä. Vieläpä muutamat Uplannin ratsumiehet hyökkäsivät Kaarle Hornin kimppuun surmataksensa hänet, vaikka se ei heille onnistunut, ja lähtivät sitten Suomeen [5]. Kuningas käski täkäläisen sotaväen ylipäällikön Hermanni Flemingin asettaa ratsumiehet sotaoikeuden eteen ja armotta panna hengenrangaistuksen toimeen syyllisille. Taalain jalkamiehistä Juhani III kirjoitti Kaarle Hornille, että he tulivat saamaan tekojensa palkan Ruotsissa [6].

Syksyllä (syyskuussa?) Henrikki Klaunpoika saapui Tallinnaan. Ennen kuin rupean esittämään hänen toimintaansa siellä, tahdon tässä vähän tarkastaa hänen aikaisempia vaiheitaan.

Jo Kustaa Vaasan aikana oli häntä käytetty tärkeissä hallinnollisissa toimissa. Muun muassa hän silloin valvoi verollepanoa maassamme ja oli (vuodesta 1549) Etelä-Suomen laaman nina. Myöhemmin Kustaa kuningas määräsi hänet Juhanin, Suomen nuoren herttuan, auttajaksi ja neuvokseksi. Kun ilmi

---

[1] Nimittäin Hannu Grothin virolaiset ja Esko Rietarinpojan smaalan tilaiset.

[2] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle maaliskuun 19 p. 1576.

[3] V. R. $^{9}/_{IV}$ 76.

[4] V. R. $^{29}/_{IV}$ 76.

[5] V. R. Vastaus Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 18 p. 1576.

[6] V. R. $^{20}/_{XI}$ 1576.

sota sittemmin oli syttymässä Eerikki XIV:n ja Juhanin välillä, niin Henrikki Klaunpoika kehoitti herttuaa lähtemään maasta. Tämä ei kuitenkaan tahtonut semmoista neuvoa noudattaa, jonka tähden Horn pakeni kuninkaan luo Ruotsiin. Eerikki XIV lähetti hänet syksyllä 1563 sotajoukon ylipäälliköksi Viroon ja määräsi hänet alussa vuotta 1565 myöskin Tallinnan päälliköksi ja Liivinmaan maaherraksi [1]. Virossa Horn ensin taisteli jommoisellakin menestyksellä, mutta vuonna 1567 puolalaiset voittivat hänet Ruunaveren [2] luona. Kuningas, jolta tästä oli hyvin tyytymätön, kirjoitti hänelle sapekkaan kirjeen lausuen muun muassa, että Horn oli vain koettanut täyttää omaa kukkaroansa ja jättänyt sotamiesten palkan maksamatta tehden ne siten vastahakoisiksi. Eerikin syytökset olivat tietysti perättömät, mutta päästäksensä tämmöisistä rettelöistä Henrikki Klaunpoika pyysi ylipäällikön virasta eron, jolta hänelle myönnettiinkin [3]. Hän sai kuitenkin olla maaherrana ja Tallinnan päällikkönä, niin kauan kuin Eerikki XIV hallitsi. Virossa Henrikki Klaunpoika näyttää voittaneen kansan luottamuksen. Ainoastaan maan saksalaiset aateliset olivat tyytymättömät hänen toimenpiteisiinsä [4]. — Juhani III ei valtaistuimelle noustessaan ollut unohtanut sitä, että Horn oli luopunut hänestä Turussa. Hän epäili Hornia peläten, että tämä ei jättäisi hänelle Tallinnaa. Siitä syystä hän käski Iivari Särkilahden, joka silloin oli Suomessa, tarkasti valvoa, ettei Henrikki Klaunpoika riistäisi Vironmaata Ruotsin valtakunnalta. Ja Perttu Eerikinpoika Liusterille hän kirjoitti, että Henrikki Klaunpojan vaimo Elina, joka oli päässyt lähtemään Turun linnasta, oli lapsinensa otettava sinne vartioitavaksi, kunnes Henrikki Klaunpojan aikeet tulisivat varmasti näkyviin. Kuninkaan pahoissa luuloissa ei kuitenkaan ollut mitään perää, sillä kun hänen määräämänsä maaherra Kaaprieli Oxenstierna tuli Tallinnaan, niin

[1] Stiernman, Höfdinga-Minne, 344.

[2] Ruunaveren kylä on noin 50 kilometria Tallinnasta sen maantien varrella, joka tästä kaupungista vie Pärnuun.

[3] Ödberg, Om Klas Kurssell, 42.

[4] Thure Annerstedt, l. c. 66.

Horn luopui mielisuosiolla tästä linnasta. Muutamia päiviä sitä ennen oli Juhani III avoimessa kirjeessä ilmoittanut, että hän tahtoi armahtaa Henrikki Klaunpoikaa, vaikka tämä ilkeän kavaluutensa ja valheidensa tähden oli ansainnut kovimman rangaistuksen; hänen silmiensä eteen Horn ei kuitenkaan saanut tulla. Kuninkaan viha lauhtui sitten vähitellen, ja hän alkoi jo lopulla vuotta 1570 käyttää Hornin kokemusta ja taitoa valtakunnan hyväksi. Henrikki Klaunpojan suoritettaviksi uskottiin sen jälkeen erilaisia hallinnollisia toimenpiteitä. Joulukuun 8 p. 1570 Juhani III, kuten edellä on mainittu [1], valtuutti hänet sekä Hannu Biörnramin ja Iivari Särkilahden valvomaan Suomen turvallisuutta. Erittäin usein kuningas määräsi Hornin järjestämään Suomessa ruunun tulojen keräämistä ja käyttämistä. Vuonna 1571 esimerkiksi käskettiin hänen neuvoitella Turun läänin ja Satakunnan asujanten kanssa siitä irtaimen omaisuuden kymmenenneksestä, joka oli maksettava Elfsborgin lunnaiksi [2], sekä hankkia kuninkaalle rahalainoja tarjoamalla maatiloja pantiksi [3]. Vähän myöhemmin oli hänen muutamien muiden kanssa ryhdyttävä toimiin suuren lisäveron nostamista varten [4]. Kesällä samana vuonna hän sai käskyn lähettää Suomesta 40,000 markkaa Viroon [5]. Samanlaatuisia määräyksiä tuli hänelle seuraavina vuosina ehtimiseen, kuten olemme nähneet. Vuonna 1572 hänet valtuutettiin tutkimaan voutien virkatoimia ja rankaisemaan niitä, jotka olivat menetelleet epärehellisesti [6]. Se elokuun 6 p. 1572 annettu käsky, jonka mukaan hänen oli oltava isäntänä Viipurin linnassa [7], uudistettiin toukokuun 6 p. 1573. Viimemainittuna vuonna hän näyttää jo olleen maaherrana Suomessa. Ainakin hänellä oli täällä maaher-

---

[1] Kts. sivua 39.

[2] V. R. Kirjeet maaliskuun 23, huhtikuun 28 sekä toukokuun 5 ja 27 p. 1571.

[3] V. R. Kirje huhtikuun 28 p. 1571.

[4] V. R. Kirje lokakuun 22 p. 1571. — Vrt. sivua 51.

[5] V. R. Kirje heinäkuun 18 p. 1571.

[6] V. R. Valtakirja marraskuun 26 p. 1572.

[7] Kts. sivua 65.

ranvirka seuraavina vuosina, kunnes hän lähti Viroon (1576)[1]. Niistä erityisistä tehtävistä, jotka hänelle uskottiin näinä viimeksimainittuina vuosina, on jo edellisessä ollut vähän puhetta. — Henrikki Klaunpoika oli ehkä etevin niistä Suomen miehistä, jotka toimivat valtion asioissa Juhani III:n aikoina[2]. Tallinnassa hän kohta sai tilaisuuden osoittaa kelpaavaisuuttaan.

Hänen apumiehikseen määrättiin ensin, paitse Kaarle Hornia, Yrjö Eerikinpoika Ulfsparre, Perttu Iivarinpoika Grön, Klaus Biörninpoika Leijon, Matti Laurinpoika Kruus,[3] Juhani Berndes, Prinkkalan Hannu Eerikin-

[1] Aikakauskirjassa Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift, II, vihko 4, 5, sanotaan, että Henrikki Klaunpoika nimitettiin vuonna 1572 Suomen maaherraksi.

[2] Muutamista Henrikki Klaunpojan lausunnoista ilmenee, että ne rasitukset ja onnettomuudet, joiden alaiseksi maamme oli joutunut Venäjän sodan kautta, kovasti painostivat hänen mieltänsä. Edellisessä luvussa on jo mainittu, mitä hän kirjoitti Arvi Tawastille sen johdosta, että Suomen varoja ei käytetty oman maan tarpeisiin. Pari vuotta myöhemmin hän eräässä toisessa Tawastille lähettämässään kirjeessä taas valitteli sitä, että Tallinnaan toimitetut muonalähetykset olivat aiheuttaneet yleisen puutteen Suomessa. Sama mies, joka sittemmin säälimättä antoi väkensä harjoittaa ryöstöä ja surmata rauhallisia ihmisiä rajan ulkopuolella, surkutteli oman maan talonpoikia, kun sotamiehet niitä sortivat. Hän käski Tawastin kehoittaa Suomen ratsumiehiä käyttäytymään köyhää rahvasta kohtaan oikeudenmukaisesti ja kristillisesti. Henrikki Klaunpojan kirjeet Arvi Henrikinpojalle joulukuun 31 p. 1575 ja joulukuun 24 p. 1573 Tawastien kokoelmassa R. A.

[3] Ruotsalainen ylimys Yrjö Eerikinpoika oli sitä ennen ollut päällikkönä Elfsborgin ja Gullbergin linnoissa.

Järppilän Perttu Iivarinpoika kuului tanskalaiseen sukuun. Hänen mainitaan olleen mukana Eerikki kuninkaan sodissa. Vuodesta 1575 vuoteen 1579 hän oli hovilipun ratsumestarina.

Klaus Biörninpoika, Vanhankartanon ja Evon haltija, oli Hannu Biörninpoika Leijonin veli. Vuonna 1550 hän oli opiskellut Wittenbergin yliopistossa. Sittemmin häntä Viipurissa syytettiin suuresta rikoksesta — hän oli lyönyt erään porvarin palvelijan kuoliaaksi. Jostakin syystä hän kuitenkin pääsi vapaaksi rangaistuksesta. Oltuansa piirityksen aikana vuonna 1577 Tallinnassa, Klaus Biörninpoika tuli keväällä Suomeen, mutta jo seuraavan heinäkuun 1 p. hänelle annettiin käsky lähteä takaisin Viroon. Hän kuoli alkupuolella vuotta 1579.

poika, Hartikkalan Pentti Juhaninpoika ja Lauritsa von Köllen. Henrikki Klaunpoika ilmoitti kuitenkin Juhan III:lle, että hän ei tarvinnut kaikkia näitä herroja Tallinnassa, jonka johdosta kuningas vastasi, että hän sai kutsua luoksensa, keitä hän halusi [1]. Vaikea on siten sanoa, kutka heistä lopuksi tulivat Tallinnaan [2].

Matti Laurinpoika, Harvialan ja Niemenpään haltija, oli ruotsalaista sukua, mutta asettui vuodesta 1583 Suomeen. Vuosien 1573 ja 1582 välillä hän oli Uplannin lipun ratsumestarina. Hänen miehensä olivat tunnetut väkivaltaisuudestaan ja ryöstönhimostaan, eikä Kruus voinut pitää niitä kurissa.

[1] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle syyskuun 15 ja lokakuun 12 p. 1576.

[2] Ainakin tavataan siellä seuraavana talvena Kaarle Horn, Klaus Biörninpoika ja Lauritsa von Köllen.

YHDEKSÄS LUKU.

Tallinnan toinen piiritys. Venäläisten hyökkäys Liivinmaahan v. 1577.

Kun syksyllä vuonna 1576 levisi sanoma, että venäläiset aikoivat tulla Tallinnaa piirittämään, puuhailtiin sekä Suomen että Ruotsin puolella lisäväen lähettämistä Viroon. Juhani III kirjoitti marraskuun 19 p. Suomessa olevan sotaväen ylipäällikölle Hermanni Flemingille, että tämän oli vielä avoveden aikana toimitettava Tallinnaan 500 miestä, koska myöhäisen vuodenajan tähden oli pelättävä, että Ruotsista tuleva väki ei voisi jäiden estämänä päästä lähtemään Suomen saaristosta. Jotta ei Suomi joutuisi turvattomaksi, sai Fleming kuitenkin pidättää täällä Sven Eerikinpojan sotamiehet, jotka olivat matkalla Ruotsista Tallinnaan. — Meidän maastamme olikin, jo ennen kuin kuninkaan käsky tuli, lähetetty ruotsalaista jalkaväkeä menemään Suomenlahden toiselle puolen [1]. Hevosiakin täältä toimitettiin Viroon tykistöä varten. Ne vietiin Espoosta meren poikki.

Kuinka paljon ja mitä sotaväkeä Tallinnassa oli lopulla vuotta 1576, on vaikea sanoa niiden asiakirjain nojalla, jotka nyt ovat käytettävinä. Elokuun lopussa [2] Juhani III oli käskenyt lisätä varusväen joukkoa niin, että siinä oli 1500 jalkamiestä

[1] Nimittäin Sven Doblaren ja Pietari Juhonpojan lippukunnat Inkoosta sekä Heden Juhaninpojan lippukunta Tammisaaresta. S. A. N:o 3374, 46.

[2] V. R. Martinus Hirtzfeldtin memoriaali elokuun 30 p. 1576. Kirje Hannu Grothin sotamiehille syyskuun 5 p. 1576.

paitse Hannu Grothin lippukuntaa [1]. Mitä ratsuväkeen tulee, mahtoivat kaupungissa olla Hannu Wachtmeisterin saksalaiset huovit ja enkä joku muukin lippu [2]. Useista seikoista päättäen varusväen joukko ei ollut erittäin iso. Linnan päällikkö Henrikki Klaunpoika katsoi sittemmin tarpeelliseksi ottaa kaupungin asekykyisiä porvareita sekä joukon talonpoikia sotaväen avuksi puolustuksessa.

Kaarle Horn, joka kuten tiedämme oli väliaikaisesti käskynhaltijana Tallinnassa, ennen kuin hänen isänsä Henrikki Klaunpoika saapui sinne, ahdisti syksyllä vuonna 1576 ehtimiseen kuningasta avunpyynnöillä. Tämän johdosta määrättiin isot lähetykset viljaa ja muita ruokatavaroita Ruotsista ja Suomesta menemään Viroon [3].

Pohjois-Suomen, Etelä-Suomen, Porvoon läänin ja Raaseporin läänin voutien käskettiin siten toimittaa Tallinnaan yhteensä 62 1/2 lästiä viljaa sekä 45 lästiä voita [4]. Nämät tavarat olivat otettavat säännöllisestä verosta, lisäverosta sekä veronjäännöksistä. Jyvistä oli 252 tynnyriä ja voista 38 lästiä käytettävä sotaväen palkan maksamiseksi, joten linnan muonittamiseen piti jäädä 2748 tynnyriä eli 57 1/4 lästiä jyviä sekä 7 lästiä voita. Sen ohessa kuningas vaati Helsingistä laitettavaksi 6 tai 7 lästiä suoloja [5]. Kuinka suuri määrä näitä tavaroita saa-

---

[1] Varmaan siellä siis olivat Hannu Grothin virolaiset sotamiehet ja luultavasti myös yllämainitut Pietari Juhonpojan, Heden Juhonpojan ja Sven Doblaren ruotsalaiset lippukunnat.

[2] V. R. Kirje muutamille Suomen voudeille marraskuun 21 p. 1576. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Hermanni Flemingille joulukuun 16 p. 1576.

[3] Edellisessä on kerrottu, että silloin vaadittiin Suomesta m. m. 4,000 talaria Tallinnaan toimitettavaksi.

[4] Tarkemmin sanoen oli:

Etelä-Suomesta suoritettava	25	lästiä	jyviä	ja	9	lästiä	voita
Pohjois-Suomesta					12	»	»
Raaseporin läänistä	13 1/2	»	»	»	10 1/2	»	»
Porvoon läänistä	12	»	»	»	13	»	»

[5] V. R. Kirjeet Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 18 p. ja marraskuun 16 p. 1576. Kirje Lauri Matinpojalle ja Olavi Ångermanille elokuun 29 p. 1576. Martinus Hirtzfeldtin memoriaali elokuun 30 p. 1576.

tiin ennen talven tuloa menemään Viron puolelle. on epätietoista. Pohjan pitäjästä sanotaan ainakin viisi kertaa viedyn muonavaroilla kuormattuja aluksia meren poikki [1].

Ne muonavarat, joita silloin koetettiin Ruotsista lähettää Tallinnaan, eivät läheskään kaikki ennättäneet ajoissa perille. Myrskyt, jotka tavattoman ankarasti raivosivat koko syksyn, upottivat joitakuita kuormalaivoja jo ennen kuin ne olivat ennättäneet lähteä Ruotsin saaristosta. Eräs alus, joka jo oli päässyt Tallinnan satamaan, ajautui siellä rantaan rikkoutuen pirstaleiksi. Useat kuljettajat löivät sen ohessa velvollisuutensa laimin ja lähtivät takaisin Ruotsiin purettuansa tavarat muutamiin Suomen satamiin [2]. Ja lisäksi tuli aikainen talvi ja odottamattoman kova pakkanen, niin että Suomenlahti jäätyi tavallista pikemmin. Ruotsista myöhemmin lähteneet kuorma-alukset eivät siitä syystä päässeet Suomen puolelta meren poikki, vaan jäivät tänne talveksi [3].

Vielä piirityksen aikanakin puuhailtiin meidän maasta avunlähetystä. Suomen ylimmäinen hallitusmies Klaus Aakenpoika Tott käski helmikuun 23 p. 1577 Raaseporin läänin voudin lähteä nimismiehen kanssa Porkkalan niemelle jouduttamaan alusten lähtöä.

Lisäksi tallinnalaiset pyysivät vuonna 1576 samoin kuin ensimmäisen piirityksen aikana apua Saksastakin, johon valtakuntaan Viroa silloin vielä pidettiin jollakin tavoin kuuluvana. Juhani III itse näyttää heitä siihen kehoittaneen. Heinäkuussa 1576 Tallinnan lähettiläät esittivät kaupungin vaaranalaisen tilan Hansapäivillä Lybekissä, ja Hansa-kaupunkien edusmiehet laittoivat sieltä (elokuussa) myötätuntoisen kirjeen Tallinnan neuvostolle, [4] mutta ahdinkoon joutuneelle kaupungille ei liene mitään avunlähetystä tullut Saksasta [5].

---

[1] S. A. N:o 3381, 36 käänn.

[2] V. R. Vastaus Klaus Aakenpojalle tammikuun 21 p. 1577.

[3] R. A. Livonica. Tuntemattoman kirje Kaarle herttualle $^{12}/_{II}$ 1577.

[4] G. von Hansen, Die Belagerung Revals 1570—1571, (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv-, und Kurlands, III, 324—328).

[5] Riian kaupungin mainitaan laittaneen »vanhasta ystävyydestä»

Keisari Maksimilian II ilmoitti samana vuonna Iivana IV:lle, että Saksasta oli Liivinmaan takia toimitettava suuri lähetyskunta Moskovaan [1]. Tätä lähetyskuntaa ei kuitenkaan silloin saatu aikaan, eikä se luultavasti olisi voinut sanottavaa vaikuttaa sodan kulkuun, vaikka se olisikin mennyt Venäjälle.

Saatuaan varustuksensa päätetyiksi tsaari lähetti 50,000 miestä suuren tykistön kanssa [2] Tallinnan luo. Venäjän sotajoukon johtajana oli nuori ruhtinas Feodor Mstislavski ja hänen lähimpänä apumiehenään kokenut sotilas Iivana Sheremetjev-Koltsov, josta kerrottiin, että hän oli luvannut suurruhtinaallensa joko valloittaa Tallinnan tai kuolla sen muurien alla. Tammikuun 23 p. 1577 tsaarin armeija saapui Tallinnan edustalle. Se rakensi kohta muutamia linnoitettuja leirejä kaupungin reunaan.

Kertomukset Tallinnan piirityksestä [3] ansaitsevat huomiotamme sen tähden, että ne kuvaavat kuudennentoista vuosisadan sotataitoa, nimittäin semmoisena kuin tämä taito silloin esiytyi Pohjois-Euroopassa, ja myöskin siitä syystä, että ne tietävät paljon puhua kahden jalon suomalaisen, molempain yllämainittujen Hornien, velvollisuudentunnosta ja uljuudesta.

Henrikki Klaunpoika pani suurella varovaisuudella ja huolella Tallinnan vallitukset kuntoon ja varusti ne monenlaisilla tykeillä, joita kaupungissa sanotaan olleen yltäkyllin, vaikka

Tallinnaan 400 lästillistä viljaa sekä jonkun määrän ruutia. Ei kuitenkaan tiedetä, tuliko tämä apu perille jo v. 1576. — Muutoin kerrotaan myöskin, että Juhani III, jolle riikalaiset eivät olleet suorittaneet jotakin heiltä vaadittua maksua, oli kesällä 1576 lähettänyt Gyllenankarin laivaston Suomenlahdelta Riian luo, ja siten pakoittanut kaupungin porvariston lupaamaan 100 lästiä rukiita Tallinnalle. G. von Hansen, Die Belagerung Revals 1577 (Beiträge Zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, III, 345). — Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia, II, II, 78.

[1] G. von Hansen, l. c. III, 329.

[2] On sanottu Iivanan sotajoukolla olleen 200 tykkiä, joista 50 oli tuliputkia (mörssäreitä). Erään tarkan luettelon mukaan ei venäläisillä kuitenkaan ollut Tallinnan edustalla enempää kuin 44 tykkiä. Handl. rör. Skand hist. XXXVI, 150.

[3] Kts. m. m. Th. Hiärn, Ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte, 299—310, sekä Girs, Johan III:s Chrönika, 60—64.

eivät kaikki avunlähetykset olleetkaan päässeet perille. Piirityksen aikana Hornit eivät säästäneet itseänsä ollen aina saapuvilla, missä heitä tarvittiin. Usein he itse laukaisivat tykkejä ja antautuivat ylimalkaan liiankin uskaliaasti vaaroihin. Öin ja päivin he kulkivat ympäri linnoituksia tarkastamassa vartioita. Heidän esimerkkinsä herätti sotaisen innostuksen miehistössäkin. Kaarle Horn, joka, kuten tiedämme, jo seitsemän vuotta ennen oli ollut Tallinnaa puolustamassa, määrättiin nyt erittäin pitämään huolta kaupungin turvallisuudesta, kun Henrikki Klaunpoika itse oleskeli enimmiten linnassa [1].

Heti kun tsaarin sotaväki oli saanut varustuksensa valmiiksi Pyhän Antoniuksen vuorelle [2] (Tonismäelle), joka oli kaupungin lounaispuolella, alkoi se sieltä ampua muutamia Tallinnan torneja sekä niiden välisiä muureja, ja samalla sen mörssärit lähettivät kaupungin sisään suuren paljouden tulipalloja ja kiviluoteja [3], yhteensä noin 270 tai 300 vuorokaudessa. Tätä tämmöistä ampumista kesti sitten koko piirityksen ajan.

---

[1] Henrikki Klaunpoika on piirityksen kahdeksastatoista ensimmäisestä päivästä antanut valaisevan kertomuksen eräässä helmikuun 14 p. Klaus Aakenpojalle lähetetyssä kirjeessä, joka on painettuna kokoelmassa Handlingar rör. Skand. hist. XXXVI, 151—156. Samassa teoksessa on myöskin nimittämättömän läsnäolijan Tallinnan piirityksestä tekemä päiväkirja. Painetuista lähteistä mainittakoon vielä erään tuntemattoman oppilaan kertomus, jonka C. Ruswurm on julaissut teoksessa Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands (II, 292—307) sekä G. von Hansenin kuvaus, tavattava samassa teoksessa (III, 330—339). Tallinnan pastorin Martinus Winterin kirjoittamaa piirityksen ensi viikkoja koskevaa kertomusta, josta ote löytyy Ruotsin valtakunnan arkiston Livonica kokoelmassa, en ole nähnyt painettuna. Se on hyvinkin yhtäpitävä Henrikki Klaunpojan kirjeen kanssa.

[2] Antoniuksen vuoren pohjoispäässä oli tuomiokirkko ja linna.

[3] Tulipalloiksi (ruots. fyrbollar) nimitettiin siihen aikaan ruudilla, tulikivellä ja hylkeenrasvalla täytettyjä sekä pikiin kastettuja pallomaisia säkkejä. — Olivatko ne raskaat luodit, joita senaikuisissa ruotsalaisissa asiakirjoissa nimitetään tumlareiksi, tehdyt kivestä vai raudasta, siitä on tutkijoilla ollut eriäviä mielipiteitä. Tässä olemme yhtyneet niihin, jotka pitävät tumlareita kiviluoteina.

Tulipalloillaan piirittäjät saivat uuden sairashuoneen poltetuksi. Jotta suurempaa paloa ei syntyisi, käski Henrikki Klaunpoika muuttaa heinät, halot ja muut helposti syttyvät aineet pihoista kellareihin. Sitä paitse hän määräsi neljäsataa miestä kaupunkiin paenneista talonpojista yöt ja päivät valvomaan, että vihollisten sytyttämät palot saataisiin heti alussa sammutetuiksi. Tämmöisillä ja muillakin varokeinoilla estettiin monet vauriot.

Eivät venäläisten kiviluoditkaan tehneet sanottavaa vahinkoa, vaikka isoimmat niistä olivat niin raskaat, että neljällä miehellä oli täysi työ nostaa yhtä maasta [1]. Kuitenkin huoneiden tiilikatot vahingoittuivat useissa paikoin. Henrikki Klaunpoika kertoo niiden näyttäneen hiirien nakertamilta. Tuomiokirkon katto sekä linnan yläkerrokset vikaantuivat enimmin [2].

Piirittäjät koettivat myös kahdella salakaivannolla päästä kaupungin tornien alle räjähdyttääksensä näitä ilmaan. Kaivosaukkojen jatkamista esti kuitenkin lopuksi toisessa paikassa kallio, toisessa vesi. Tallinnasta tehtiin kaivoksia venäläisten miinakäytäviä vastaan, joita ei kuitenkaan voitu tavata.[3]

Tärkein asia oli kaupunkilaisille tietysti se, että vihollliset eivät järeillä piiritystykeillään, jotka ampuivat rautaluoteja, saaneet ulkomuureja eikä torneja sortumaan. Mutta muureilla olevia tykkimiehiä ammuttiin useita kuoliaiksi, niin että niistä rupesi olemaan puute.

Usein ryntäsi kaupungista sotaväenosastoja ollen ankarissa otteluissa vihollisten kanssa [4]. Toisessa ryntäyksessä, joka tapah-

---

[1] Kun venäläisten ampumia kiviluoteja punnittiin kaupungissa, havaittiin niiden painavan aina kuuteentoista leiviskään.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle toukokuun 11 p. 1577.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 148. — Beiträge Zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands III, 333, 334, 337.

[4] Suurta urhoollisuutta osoitti piirityksen aikana eräs rahapajan mestarin poika Iivo Schenkenberg, joka oli asetettu kaupunkiin tulleiden talonpoikain päämieheksi. Rohkeutensa tähden ruvettiin häntä nimittämään Hannibaliksi. — Sittemmin (vuonna 1579) Viron Hannibal joutui venäläisten vangiksi eräällä partioretkellä, jolla hän oli ryhtynyt taisteluun isoa tataarijoukkoa vastaan. Hänet vietiin silloin Moskovaan, ja kerrotaan, että hän siellä mestattiin.

tui helmikuun 3 päivänä, Lauri von Köllen, Ruotsin jalkaväen päällikkö [1], sai surmansa. Hän hyökkäsi uhkarohkeasti noin kuudenkymmenen miehen kanssa jalkaisin venäläisten likimmäiseen varustukseen ja toi sieltä yhden tykin Tallinnaan, mutta tappelussa hän oli saanut haavan, josta hän seuraavana päivänä kuoli [2].

Helmikuun 10:nen ja 11:nen päivän välisenä yönä tuli eräälle kaupungin portille venäläisten leiristä paennut nainen, joka sanoi olevansa kotoisin Sipoon Puodinkylästä (Bootbystä) ja kertoi, että tataarilaisparvi oli Tallinnan luota käynyt ryöstämässä Uudellamaalla tuoden täältä mukanansa paljon vankeja, joiden joukossa hänkin oli ollut.

Muutamilta tataarilaisilta karkureilta saatiin Tallinnassa kohta sen jälkeen tietää, että Iivana Sheremetjev oli kaatunut siten täyttäen suurruhtinaalle antamansa lupauksen.

Kun venäläiset seitsemän viikkoa olivat lakkaamatta ampuneet kaupunkia voimatta sitä valloittaa, niin he vihdoin huomasivat kaikki ponnistuksensa turhiksi. Maaliskuun 13 päivänä he sen tähden lähtivät tiehensä sytytettyään leirinsä tuleen.

Piirityksen aikana oli Tallinnassa kaatunut ainoastaan 40 miestä sotaväestä sekä 20 henkeä asukkaista. Kaupungin edustalla tapahtuneissa kahakoissa menetettiin noin 50 miestä. Venäläisten mieshukka oli ollut paljoa suurempi.

Henrikki Klaunpoika oli nyt taas voittanut Juhani III:n suosion takaisin. Täydellä syyllä kuningas saattoikin lausua hänelle kiitoksensa Tallinnan uljaasta puolustuksesta. Vanha päällikkö palasi jo samana keväänä Suomeen. Hän sai palkinnoksi Pohjois-Suomen laamannikunnan, joka siihen saakka oli ollut läänityksenä Hogenskild Bielkellä, ruotsalaisella ylimyksellä [3]

---

[1] Köllenistä kts. sivua 105.

[2] Vuonna 1578 Juhani III antoi von Köllenin leskelle, Briita rouvalle, osan Vihdin pitäjän kymmenyksistä ja lukkarimaksuista. V. R. Kirje Eerikki Simonpojalle huhtikuun 28 p. 1578.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Kaarle Henrikinpojalle toukokuun 4 p. 1577. Kirje edelliselle heinäkuun 17 p. 1577.

Heinäkuun 1 päivänä [1] määrättiin Yrjö Boije, joka jonkun aikaa oli ollut Hermanni Flemingin kenttämarsalkkana Suomessa, ylimmäiseksi käskynhaltijaksi Viroon, ja hänelle annettiin avuksi Hannu Eerikinpoika [2], Klaus Biörninpoika [3], Johannes Berndes [4] ja Yrjö Reonpoika [5]. Kun vihollinen ei kuitenkaan sinä vuonna enää ahdistanut Tallinnaa, niin Hermanni Fleming piti toistaiseksi Yrjö Boijen Suomessa apumiehenänsä, jonka vuoksi kuningas lokakuun 29 päivänä uudestaan käski viimeksimainitun lähteä Tallinnaan [6], antaen hänelle samalla valtakirjan linnanpäällikön virkaan [7].

Kronikat sanovat Tallinnassa olleen alkupuolella vuotta 1577 niin paljon muonavaroja, että ne olisivat riittäneet, vaikka piiritys olisi kestänyt kokonaisen vuoden. Tämmöinen tiedonanto ei pidä yhtä tosiasiain kanssa. Jo helmikuun 14 päivänä Henrikki Klaunpoika kirjoitti Klaus Aakenpojalle, että Suomesta oli lähetettävä Tallinnaan muonavaroja kohta kuin meri aukeaisi. Kuningas ei myöskään katsonut Tallinnaan hankittujen elatusaineiden riittävän pitkäksi aikaa. Koska Suomen rannikolla oli koossa suuret varat viljaa ja muuta ruokatavaraa, jota syksyllä 1576 oli tuotu tänne Ruotsista, niin Juhani III maaliskuun 13 päivänä (1577) käski toimittaa nämät muona-

[1] V. R.

[2] Kts. sivua 78.

[3] Kts. sivua 153.

[4] Kts. sivua 138.

[5] Edellisenä syksynä Yrjö Reonpoika oli mennyt Henrikki Hornin mukana Tallinnaan, josta hän, kohta kuin piiritys oli päättynyt, lähetettiin viemään kirjeitä sekä suusanallisia ilmoituksia kuninkaalle. (S. A. N:o 3376, 66 ja 69). Hänen aikaisemmista vaiheistaan ei ole juuri mitään tietoja. Eräs Yrjö Reonpoika oli ollut Juhani herttuan hovipoikana. (Bidrag till Finlands historia, utgifna af statsarkivet, IV, 39). Yrjö Reonpojan vaakuna nähdään J. W. Ruuthin julkaisemissa Suomen rälssimiesten sinettikuvissa (Hist. Ark. XI). Hänen sukunimensä näkyy olleen Pil tai Silfverpatron. (Ramsay, Frälsesläkter i Finland.)

[6] V. R.

[7] Sillä välin Juhani III jo kerran oli aikonut lähettää Henrikki Klaunpojan seuraavaksi talveksi takaisin Tallinnaan. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle elokuun 13 p. 1577.

varat ensi tilaisuudessa Viroon, jos venäläiset viipyisivät kauan Tallinnan luona [1]. Piirityksen aikana ei kuitenkaan saatu apua perille.

Kun tsaarin sotajoukko oli mennyt pois, hankkivat tallinnalaiset aluksi muonaa samalla oudoksuttavalla tavalla kuin joskus ennenkin. Kaupungista lähti näet isot joukot sotamiehiä, porvareita ja talonpoikia ryöstämään maakansalta sen tavaroita [2], koska Viro nyt muka melkein kokonansa oli Venäjän vallan alla. Niiden mainitaankin koonneen paljon saalista ja tuoneen kaupunkiin tuhansia elukoita. Ne talonpojat, joilta heidän omaisuutensa oli riistetty, yhtyivät partiojoukoiksi rosvoillen niissä taloissa, joissa vielä oli jotakin ottamista. Silloin oli maassa semmoinen surkeus, tuska ja valitus, jota on mahdoton kuvata, sanoo tästä eräs aikakirja. — Virosta oli laillinen järjestys tykkänään hävinnyt.

Kaiken muun onnettomuuden lisäksi tuli Viroon vuonna 1577 ruttokin. Tämä pääsi alkuun paaston aikana jatkuen sitten Pietarin ja Paavalin päivän tienoille saakka [3]. Siihen kuoli Tallinnassa paljon ihmisiä. Sama rutto liikkui myös Tanskassa ja Saksan merikaupungeissa, niinkuin Lybekissä ja Stettinissä. Ruotsin hallitus määräsi ensin pakkotarkastuksen näistä kaupungeista saapuville laivoille, ja kun tauti sittenkin tuotiin aluksissa Öregrundiin ja Nyköpinkiin, kiellettiin kaikilta ulkomaan laivoilta sinä syksynä pääsy valtakunnan merikaupunkeihin.[4]

Tallinnan piirityksen jälkeen vaadittiin sinne taas monenlaista avunantoa meidän maasta. Keväällä vuonna 1577 määrät-

[1] Vielä maaliskuun 24 päivänä (siis piirityksen päätyttyä) kuningas kehoitti Klaus Aakenpoikaa ja Hermanni Flemingiä avun lähettämiseen, jota Tallinnan isännät olivat häneltä hartaasti pyytäneet. Vähää ennen oli kuninkaan kansliamies Hannu Krankka tuonut Suomeen suusanallisen käskyn samasta asiasta. V. R.

[2] Useilla Tallinnasta lähetetyillä talonpoikaisjoukoilla oli Iivo Schenkenberg johtajana.

[3] Pietarin ja Paavalin päivä oli kesäkuun 29.

[4] V. R. Kirje merikaupunkien hallitusmiehille heinäkuun 19 p. 1577. Kirje Eerikki Ollinpojalle heinäkuun 29 p. 1577. Kirje Knuutti Knuutinpojalle lokakuun 9 p. 1577.

tiin muun muassa, että Porvoon ja Raaseporin läänien voutein tuli hankkia sinne hirsiä ja lautoja linnan sekä tuomiokirkon kattojen korjaamista varten. Näiden rakennusaineiden suorittamisesta luvattiin talollisille korvaukseksi veronjäännösten vähennystä. Inkoon rannalta ainakin tiedetään seuraavana kesänä kuljetetun hirsiä Tallinnaan [1].

Juhani III oli jo kesällä 1576 käskenyt Henrikki Klaunpojan antaa tälle kaupungille 1,500 talaria niistä rahoista, joita Suomen aateliset olivat kuninkaalle velkaa, koska he olivat pidättäneet ruunulle tulevia veroja. Tämän johdosta aateliset olivat vuoden lopulla ilmoittaneet, että he eivät voineet saada niin paljon rahaa kokoon, mutta tarjoutuneet maksamaan semmoisia verokappaleita, joita he itse kantoivat alustalaisiltansa [2]. Maaliskuun 28 p. 1577 kuningas kirjoitti Klaus Aakenpojalle, että tämän oli toimitettava nuot 1,500 talaria rahana ottamalla ne vuotuisesta verosta ja veronjäännöksistä taikka mistä hyvänsä hän voisi ne saada kokoon, koska aateliston suoritettavain verokappalten muuttaminen rahaksi veisi liian paljon aikaa [3]. Vielä heinäkuussa Juhani muistutti Klaus Aakenpoikaa asiasta [4], ja luultavaa on, että Tallinnan kaupunki vihdoin saikin rahat.

Tallinnalaiset, jotka pelkäsivät, että Iivana IV lähettäisi sotajoukkonsa uudestaan piirittämään heidän kaupunkiansa, pyysivät yhä edelleen apua Saksastakin. Kaupungin neuvosto lähetti vuosina 1577 ja 1578 kirjeitä, toisen toisensa jälkeen, keisari Rudolf II:lle [5], vaaliruhtinaille, ruhtinaille ja kymmenille Saksan kaupungeille, niinkin etäisille kuin Kölnille ja Mainin varrella sijaitsevalle Frankfurtille, anoen, että Tallinnaan hankittaisiin viljaa ja ampumavaroja. Neuvosto huomautti niinkuin ennenkin sekä Saksan säädyille että myöskin Puolan kuninkaalle, miten tsaari, jos hän saisi laiva-armadan perustetuksi, voi päästä

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle toukokuun 11 p. 1577. — S. A. N:o 3381, 36 v.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle joulukuun 23 p. 1576.

[3] V. R.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 6 p. 1577.

[5] Maksimilian II oli kuollut 12 p. lokakuuta 1576.

Itämeren herraksi. Jotakin apua näkyy tallinnalaisille annetun, vaikkei läheskään niin paljon kuin aluksi oli luvattu. Tapani Bathori, joka oli sanonut hankkivansa 200 lästiä rukiita, toimitti vihdoin (keväällä 1579) 100 lästiä [1].

Iivana IV ei kuitenkaan enää ruvennut ahdistamaan Tallinnaa, niinkuin oli luultu, mutta jo kesällä vuonna 1577 levisivät sodan kaikki kauhut varsinaiseen Liivinmaahan, josta isoin osa silloin oli Puolan hallussa. Koottuansa Pihkovaan suuren sotavoiman tsaari heinäkuun 11 p. alotti kamalan kuuluisan voittoretkensä Liivinmaassa. Tämä maakunta oli aivan turvatonna, sillä linnoissa ei ollut tarpeeksi varusväkeä eikä Puolan uusi kuningas Tapani Bathori, joka silloin vielä oli piirittämässä kapinallista Dantsigin kaupunkia, voinut antaa sille mitään apua. Kauheat ovat aikakirjain kertomukset Iivanan sotaväen Liivinmaalla harjoittamista julmuuksista. Vennonlinnassa kolmesataa saksalaista, joista iso osa oli naisia ja lapsia, räjähdytti huoneen, jossa olivat puolustauneet, ruutilaukauksella ilmaan, siten äkillisellä kuolemalla pelastuen joutumasta vihollistensa käsiin. Tsaari valloitti kahdessa kuukaudessa koko Liivinmaan, Riian kaupunkia ja kahta pientä linnaa lukuun ottamatta. Syyskuussa hän matkusti Tarttoon. Venäjän valta oli nyt korkeimmillaan Liivinmaalla, ja näytti jo siltä, että Puola ei voisi enemmän kuin Ruotsikaan puolustaa sikäläisiä alueitansa.

Vuonna 1577 saadut voitot olivat kuitenkin Iivana IV:n viimeiset tässä sodassa. Tsaarin lähdettyä Tartosta Moskovaan, onnistui riikalaisten ja puolalaisten jo ennen vuoden loppua valloittaa takaisin muutamat menetetyistä linnoista, muiden muassa Vennokin.

Maunu herttua, Liivinmaan nimikuningas, oli venäläisten hyökätessä maahan julistanut suojelevansa niitä kaupunkeja, jotka antautuisivat hänelle, ja sen johdosta joutunut Iivanan epäluulojen alaiseksi. Kutsuttuaan hänet luoksensa tsaari oli vangituttanut Maunun Vennon edustalla ja sitten vienyt hänet mukanansa Tarttoon. Täällä Iivana kuitenkin taas otti hänet armoi-

[1] Hansen, l. c. 340—345.

hinsa. Herttua sai palata puolisonsa luo Karksiin. Mutta huomattuaan Iivanan todelliset hankkeet hän pian jätti linnansa Puolan kuninkaan haltuun paeten Kuurinmaalle. Hänen veljensä Frederik II teki siihen aikaan tsaarin kanssa sopimuksen, jonka mukaan Saarenmaa jäi Tanskalle.

Se varusväki, joka Maunulla oli Poltsamaanlinnassa, luovutti hänen pakonsa jälkeen tämän linnan Ruotsille (helmikuussa 1578). Jo seuraavana kesänä tuli kuitenkin venäläinen sotajoukko linnan luo pakoittaen sen antaumaan (heinäkuun 25 p. 1578). Viron maaherra Yrjö Boije oli tosin rientänyt Poltsamaanlinnan avuksi 1200:n miehen kanssa, mutta sai matkalla kuulla, että se oli joutunut tsaarin väen haltuun.

KYMMENES LUKU.

Tataarien hyökkäys Uudellemaalle 1577.

Mitä venäläisten leiristä tulleet pakolaiset olivat Tallinnassa kertoneet tataarien hyökkäyksestä Suomeen, ei ollut perätöntä puhetta. Heti kun venäläiset olivat saapuneet Tallinnan edustalle, oli heidän päällikkönsä lähettänyt 1200 tataarilaista ratsumiestä meren poikki Etelä-Suomeen. Nämät tulivat Viron Pranglisaaresta Mjölön saareen, johon Helsingistä on noin viisi kilometriä [1]. Sieltä he koettivat suoraa tietä samota tähän kaupunkiin, mutta onneksi oli etelätuuli muutamia päiviä ennen ajanut meren jäitä Uudenmaan saaristoon rikkoen ne huoneenkorkuisiksi röykkiöiksi, niin että tataarien aluksi täytyi luopua yrityksestään, koska heidän hevosensa eivät voineet Helsingin kohdalla päästä rannikolle. He asettivat nyt leirinsä eräälle saarelle, joka oli noin peninkulman päässä mannermaasta.

Seuraavana päivänä lähti sieltä 200 miestä vakoilemaan. Nämät kulkivat saaristossa jäätä myöten 8 peninkulmaa länteenpäin Porkkalan niemelle, ja ne osasivat pitää matkansa niin hyvin salassa, ettei kenelläkään ollut aavistusta niiden tulosta, ennen kuin ne varhain eräänä aamuna hyökkäsivät muutamiin Porkkalan kyliin surmaten ja vangiten asukkaita. Tallinnan vouti Pentti Söyringinpoika Juusten, kuninkaan sihteeri Johannes Berndes [2] ja saksalainen ratsumestari Rotker Mundus sattuivat silloin olemaan Porkkalassa, jossa he viikkokausia olivat odottaneet sopivaa säätä päästäksensä meren poikki Tallinnaan. Hei-

[1] Mjölö on noin 3 kilometriä Viaporista etelään ja $3\frac{1}{2}$ kilometriä Gråharan majakasta itään.

[2] S. A. N:o 3374, 70.

dän mukanansa oli muutamia saksalaisia ratsumiehiä sekä 200 jalkamiestä, jotka viimemainitut olivat sijoitettuina läheisiin kyliin. Useat hajallaan olevista sotamiehistä tulivat tataarien ensi ryntäyksessä haavoitetuiksi. Kun päälliköt eivät tienneet, kuinka iso vihollisten joukko oli, niin he eivät uskaltaneet viedä väkeänsä niitä vastaan, vaan kokosivat sotamiehet erääseen maataloon, jossa he vahvistettuaan lauta-aitauksilla asemaansa odottivat tataarien tuloa. Mutta nämät eivät käyneetkään heidän kimppuunsa, vaan samosivat Siuntion pitäjään, Suomen maaherran Klaus Aakenpojan kartanoa Sjundbytä kohti, jossa hänen puolisonsa silloin oleskeli. Porkkalasta saatiin kuitenkin ajoissa sanoma lähetetyksi Tottin rouvalle, ja samalla tavoin varoitettiin myös kansaa naapuripitäjissä. Näillä toimenpiteillä estettiin epäilemättä paljon vaurioita, mutta näyttää melkein, että yllämainitut päälliköt olisivat voineet saada enemmänkin aikaan, elleivät olisi hätääntyneet. Tataarien kierrellessä lähiseutuja ruvettiin Porkkalassa vihdoin ampua paukuttelemaan kahdella tykillä. Heti kun viholliset kuulivat tykkien pamaukset, riensivät he ryöstösaaliinensa rannikolle ja menivät pois samaa tietä, jota olivat tulleetkin.

Porkkalassa majailleet päälliköt veivät jo seuraavana päivänä joukkonsa Helsinkiin, jossa silloin oli lippukunta Kaarle herttuan sotamiehiä. Yhdistynein voimin aiottiin sitten vastustaa vihollisia, jos he palaisivat. Mutta tataarit olivatkin liikkumatta meren saarilla yhtä mittaa kahdeksan päivää, niin että Helsingissä ei tiedetty, olivatko he lähteneet vai olivatko vielä Suomen puolella väijyksissä.

Tällä välin oli Suomeen sijoitetun sotaväen ylipäällikkö Hermanni Fleming tullut Viipurista Uudellemaalle tuoden mukanansa sekä ratsu- että jalkaväkeä. Hän asetti ensin leirinsä Helsinkiin, mutta meni sitten kohta Espooseen.

Juuri silloin (helmikuun 1 p. 1577) tataarien pääjoukko hyökkäsi jäätä myöten Uudenmaan rannikolle. Se jakautui heti useihin parviin, jotka samalla kertaa ryntäsivät Porvoon, Sipoon, Helsingin, Espoon, Kirkkonummen, Siuntion ja Inkoon pitäjiin. Murhaten, ryöstäen ja polttaen he kulkivat kylästä

kylään ja ottivat paljon saalista. Muun muassa he vangitsivat isot joukot nuorta väkeä ja veivät ne mukanansa.

Hermanni Flemingillä oli tosin melkoinen sotaväen osasto Espoossa, mutta hänen kävi mahdottomaksi toimittaa apua kaikkiin noihin paikkakuntiin yhtä aikaa [1]. Suomalainen ratsumestari Martti Boije taisteli kumminkin pienen joukon kanssa hyvällä onnella vihollisia vastaan. Saavutettuaan erään tataarilaisparven Boije ajoi sen pakoon tappaen ja vangiten useita rosvoista. Jäljelle jääneiden kerrotaan hädissään ohjanneen ratsunsa mereen — jonka lahdet siis ainakin muutamissa kohdin silloin taas olivat menneet auki — ja hukkuneen sinne vankeinensa. Muistakin vihollisista, jotka veneillä ja hevosiaan uittaen kiiruhtivat meren saarille päin, moni sai surmansa aalloissa. Toinen puoli koko tataarijoukosta lienee hävinnyt retkellä.

Vaikka sotaväen olikin onnistunut useissa paikoin ottaa ryöstösaalis takaisin vihollisilta, niin näiden tuottama tuho oli sittenkin surkuteltavan suuri. Uudenmaan talonpoikain onnettomuutta lisäsi vielä tataarien petomainen julmuus. Nämät eivät tyytyneet siihen, että löivät ihmisiä kuoliaiksi, vaan he rääkkäsivät niitä sitä ennen monasti kauhealla tavalla. Rientäessään takaisin Viroon he surmasivat matkalla ne vangit, jotka eivät jaksaneet seurata heidän ratsujansa, ja jättivät paljon pieniä lapsia meren jäälle paleltumaan. Eräässä Kaarle herttualle lähetetyssä kirjeessä [2], jossa kerrotaan tataarien hävitysretkestä, sanotaan, että oli kauheata kuulla puhuttavankin vihollisten hirmutöistä. Esimerkkinä niistä kertoja mainitsee, että tataarit eräässä talossa paistoivat lapsen ja asettivat sen kärvennetyn ruumiin liinalla peitettynä pöydälle, jotta vanhemmat kotiin tullessaan heti näkisivät sen. Tämmöiset julmuuden työt olivat kirjoittajan mielestä varmoja merkkejä viimeisen tuomion tulosta.

[1] Talonpoikiakin nostatettiin isot joukot vastustamaan vihollisia, mutta pian huomattiin, että rahvaan miehistä olisi ollut aivan vähän apua, jonka tähden ne taas laskettiin kotiinsa.

[2] Tämä kirje on luultavasti yllämainitun Johannes Berndesin lähettämä. Se löytyy R. A:n Livonica kokoelmassa. Ikävä kyllä, puuttuu siitä allekirjoitus.

Suomessa vallitsevaa kauhua kuvaa muun muassa se seikka, että täällä puhuttiin oudoista enteistä, joita oli havaittu taivaalla. Sotaväen leirissä, Espoossa, nähtiin helmikuun 26 päivänä valkoinen risti pohjoisella taivaalla sekä viisi aurinkoa sadekaaren värisen ympyrän kehässä, nimittäin paitse luonnollista aurinkoa kaksi purpurankarvaista ja kaksi valkoista. Ympyrän sisässä oli jänteetön joutsi ja siinä kolme nuolta vierekkäin [1].

Kun vangituilta tataareilta kysyttiin, miksi he vihollisina olivat rynnänneet Suomeen, vaikka aselepo vielä oli voimassa tällä puolen, niin he vastasivat, että heidän ylipäällikkönsä oli antanut heille käskyn hyökkäykseen, hänelle kun oli sanottu, että Suomikin kuului Tallinnan alueeseen ja oli tämän linnan valloituksen kautta joutuva venäläisten haltuun. »Tästä saattaa huomata», lisää mainittu kirjoittaja, »minkälaiset tarkoitukset moskovalaisilla on Suomeen nähden ja mikä merkitys Tallinnalla on Suomen etuvarustuksena, vaikka useat eivät ole sitä ymmärtäneet.»

Tataarien hyökkäyksen jälkeen sijoitettiin sotaväki maamme etelärannikolle kahteen leiriin [2], joista toinen oli Espoossa, toinen Pyhtäällä [3]. Pienempiä osastoja näyttää olleen Helsingissä

---

[1] R. A. Livonica. — Merkki on kuvattuna eräässä paperissa, joka on liitetty yllämainittuun, Kaarle herttualle tulleeseen kirjeeseen. Kuvan päälle on kirjoitettu: Hoc signum visum ipso 26 die Februarij in castris ad Esbo in finlandia, Anno 77 intra secundam & tertiam postmeridianam. Kirjeen lähettäjä arvelee näyn ennustavan uusia onnettomuuksia. Hän sanoo: „Dieweil alle hijstorien klarlig vermelden, Das solche Zeichen jeder Zeit vast geferliche verenderung, hoher leute tödtlich:n abgang, so woll sedition und tumult jn Kristlichen und Weltlichen Regiment verursachen pflegenn, Jst solchs woll zubesorg:n, Dass es diese zukumpfftige Zeit nicht aussepleiben werde. Der Almechtige verleihe uns sein gnad und Barmbhertzikeit. Amen."

[2] S. A. N:o 3370, 42, 43, 54 v. ja 5437, 54 v.

[3] Pyhtään leirissä olivat silloin seuraavat sotaväen osastot:

Ratsuväkeä.

Martti Boijen suomalainen lippu.
Perttu Iivarinpojan l. eli hovilippu.

ja Porkkalassa. Ja merellä pidettiin vartijoita, joiden oli annettava tieto venäläisten tulosta [1].

Miten surkeassa tilassa Uudenmaan rannikko oli tataarien hyökkäyksen jälkeen, siitä saadaan joitakin tietoja Suomen valtioarkiston tilikirjoista.

Ankarin hävitys oli kohdannut Sipoon ja Helsingin pitäjiä.

Edellisessä poltettiin joko osaksi tai kokonansa 23 kylää. Itäisin niistä oli meren niemellä sijaitseva Spjutsund. Sipoon Nevajoen varrella hävitettiin: Träsk, Nevas ja Box; Sipoonjoen lähitienoilla: Hitå, Eriksnäs, Hangelby, Kallbäck, Skräddarby, Massby, Immersby ja kirkonkylä. Useimmat Sipoon läntisistä kylistä, joista muutamat nyt kuuluvat Helsingin pitäjään, joutuivat niinikään häviön omiksi, nimittäin: Östersundom, Karby(?) Håkansböle, Gumböle, Westersundom, Husö, Mellunkylä, Puodinkylä (Bootby) ja Nordsjö. Saaristossa poltettiin Löparö. Tataarit olivat siten tuhonneet Sipoossa 53 verotaloa eli 84 savua. Kaikkiansa oli pitäjässä 187 verotaloa, ja savujen koko luku oli 320.

Helsingin pitäjässä oli 18 kylää joutunut ryöstön ja hävityksen alaiseksi. Siellä poltettiin meren rannalla: Drumsö, Degerö, Kulosaari (Brändö), Töölö, Munkkiniemi, Heickeby, Pikkuhuopalahti, Talinkylä, Mäkkylä, Konungsböle, Kilo, Hindersnäs, Isohuopalahti [2], Klobbskog, Bredvik ja Otnäs. Samosivatpa

---

Jalkaväkeä.

Lauri Olavinpojan sotamiehet sekä Lappeen ja Taipaleen pitäjäin talonpoikainen nostoväki, jonka päämiehenä oli Risto Posa. (Tuomas Laurinpojan tili 1577. R. A.) Lauri Olavinpojan lippukuntaa sanotaan siinä tilikirjassa suomalaiseksi, mutta tämä on kaikesta päättäen pidettävä erehdyksenä. Suomessa oli sinä vuonna helsinglantilainen jalkaväen lippukunta, jonka päämiehenä oli Lauri Olavinpoika. S. A. N:o 5456, 29 v.; 6522, 40 v. — R. A. Militaria 5.

Pyhtään leirissä olleista päälliköistä ovat mainittuina: ylipäällikkö Hermanni Fleming, kenttätykistömestari Olavi Laurinpoika, yliprovossi Jost Småpepper y. m.

Espoon leirin sotaväestä ei ole yhtä tarkkoja ilmoituksia.

[1] S. A. N:o 3376, 76.

[2] Isohuopalahti on nykyänsä Espoon pitäjässä, mutta Pikkuhuopalahti Helsingin pitäjässä.

viholliset sisämaahankin päin polttaen Tuomarinkylän ja Fastbölen, joista edellinen sijaitsee lähellä Oulunkylää ja jälkimmäinen lähellä nykyistä Tikkurilan asemaa. Yhteensä hävitettiin Helsingin pitäjässä 36 verotaloa (50 savua). Talojen koko lukumäärä oli tässä pitäjässä 183 ja savujen 317 [1].

Muiden pitäjien kärsimistä vaurioista en ole löytänyt tarkkoja ilmoituksia. Siuntion silloiselta papilta, Tuomas Ollinpojalta, on jäljellä eräs todistus [2], jossa hän sanoo, että Pyölin (Bölen) kylässä joutui häviöön 9 ja Fogelvikissä 2 talonpoikaa, kun viholliset tulivat pitäjään tappaen ihmisiä ja vieden heidän tavaransa saaliina. Kirkkonummella ryöstettiin kaksi taloa Obbnäsissä [3]. Vaikka tataarien sanotaan käyneen Porvoon pitäjässä, niin arkiston tilikirjat eivät mainitse yhtään taloa hävitetyksi siellä. Sama on asian laita mitä tulee Espooseen ja Inkooseen [4]. Mahdollisesti näillä paikkakunnilla kävi vain pieniä tataarijoukkoja, jotka heti saatiin sotaväen avulla karkoitetuiksi.

[1] S. A. N:o 161 sekä 3372, 21 ja seur.

[2] S. A. N:o 3382, 57.

[3] S. A. N:o 3383, 55.

[4] Kuitenkin on huomattava, että yllämainitut Kilon, Konungsbölen, Isonhuopalahden, Klobbskogin, Bredvikin ja Otnäsin kylät nykyänsä kuuluvat Espoon kuntaan, vaikka ne silloin luettiin Helsingin hallinnolliseen pitäjään.

YHDESTOISTA LUKU.

Narvan purjehdusvesien sotalaivasto vuosien 1575 ja 1577 välillä. Gyllenankarin hyökkäys Narvan sataman (1577).

Kun sotalaivat syksyllä v. 1574 olivat palanneet Narvaan tehdyltä retkeltä [1], tuotiin isoimmat niistä talvimajoille Tukholmaan, mutta pienemmät sijoitettiin Turkuun [2]. Tosin Virossa olevan sotaväen ylipäällikkö Pontus de la Gardie oli kuninkaan määräyksen mukaan tahtonut pidättää Viron puolella kolme tahi neljä niistä pienistä haaksista, jotka olivat saattaneet lybekkiläisiltä valloitettuja tavaroita Tallinnaan, mutta sotakomissaarit eivät antaneet tähän suostumustaan, vaan lähettivät haahdet takaisin Suomeen. Myöhemmin syksyllä pääsi siten muukalaisia kauppalaivoja tullia maksamatta käymään Narvassa. Moniaat näistä olivat useita päiviä tyvennössä Naissaaren luona sekä aivan Tallinnan sataman edessä, eikä täältä voitu lähettää ainoaakaan purtta niitä hätyyttämään [3].

Yliamiraali Klaus Fleming ilmoitti alkupuolella vuotta 1575 kuninkaalle, ettei Suomesta saataisi kokoon muonavaroja

[1] Kts. sivua 106.

[2] Seuraavana talvena oli Viipurissa pursimiehiä seitsemästätoista laivasta.

[3] Wieselgren, Delagardiska Archivet, IV, 211.

enempää kuin kolmea haahta varten [1]. Mutta samalla hän sekä jotkut muut Suomen ylimyksistä tarjoutuivat yksityisesti varustamaan viisi tahi kuusi laivaa. Juhani vaati sitä vastoin, että kaikki Suomessa silloin majailevat sotahaahdet olivat mitä pikimmin pantavat kuntoon ja toimitettavat Ruotsin puolelle Djurhamniin, jonne Tukholmasta lähetettäväin laivain piti tulla niitä vastaan; Suomen herrojen oli annettava haaksiensa seurata kuninkaan laivastoa; muussa tapauksessa ne olivat menetetyt ruunulle.

Toukokuun alussa joutui kuninkaan kaappaajien käsiin ranskalainen laiva, joka oli purjehtimassa Narvasta Pommerin rannikolle ja joka oli Dieppen porvarin Jaques Graven oma [2]. Se tuotiin Helsinkiin, jossa sen tavaroista tehtiin luettelo [3]. Juhani III valtuutti Viron maaherran Pontus de la Gardien käyttämään tätä alusta ja sen kamoja m. m. sotaväen palkkojen maksamiseksi [4]. Graven laivassa oli vangittu Saksan keisarin kirjeenkuljettaja, joka palasi Venäjältä, sekä tsaarin sanansaattaja Nikon Ushakov, joka oli menossa Saksaan. — Yliamiraali Klaus Fleming pyysi sitten kuninkaalta saada Ushakovin turkikset ja vaatteet [5]. Tähän Juhani ei kuitenkaan suostunut, sillä hän oli kuullut, »että laivassa oli ollut enemmän tavaroita, kuin mitä luettelo mainitsi». Kuningas käski päinvastoin Perttu Eerikinpojan vaatia Klaus Flemingiltä ja muilta takaisin, mitä he olivat aluksesta ottaneet [6].

---

[1] V. R. Kirje Klaus Flemingille huhtikuun 28 p. 1575. — Kuningas oli kuitenkin melkein samaan aikaan käskenyt voutien nostaa koko valtakunnasta sotalaivaston varustamiseksi lisäveron, ja kun katsottiin, että tästä verosta ei saataisi riittävästi varoja, määrättiin vielä aateliset, papit ja muut, joilla oli viljatuloa ruunulta, antamaan apua. V. R. Kirje voudeille huhtikuun 16 p. 1575. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 28 p. 1575.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XI, 104.

[3] V. R. Valtakirja Perttu Eerikinpoika Liusterille ja kansliamies Olavi Antinpojalle kesäkuun 2 p. 1575 kalunkirjoitusta varten.

[4] V. R. Avoin kirje Pontus herralle kesäkuun 15 p. 1575.

[5] Kaikkien Ushakovilta otettujen tavaroiden hinta arvioitiin 1024:ksi talariksi.

[6] Vähää ennen Juhani kuningas oli syyttänyt Hermanni Flemingiäkin vilpillisyydestä. Hän sanoi tämän ja joidenkuiden laivanpäämiesten riistäneen sotahaaksista ankkureja sekä köysiä.

Klaus Fleming antoi ensin viedä Ushakovin Hämeenlinnaan, mutta sai pian kuninkaan käskyn lähettää hänet Tukholmaan tutkittavaksi. Seuraavana vuonna Viipurin linnan isännät Antti Sabelfana ja Eerikki Slang kirjoittivat — nähtävästi Juhani III:n kehoituksesta — Pähkinälinnan päällikölle, ruhtinas Nikita Krapotkinille, ehdoittaen, että Ushakov vaihdettaisiin muutamiin Venäjällä vankeina oleviin ruotsalaisiin. Tästä tiedon saatuansa tsaari kesäkuussa (1576) pyysi Juhanilta, että Ushakov ilman muuta toimitettaisiin Venäjälle, mutta kuningas vastasi lähettilään pääsevän vapauteen ainoastaan siinä tapauksessa, että kaksi Ruotsin alamaista, jotka edellisenä syksynä olivat Pärnun luona joutuneet venäläisten vangeiksi, saisivat palata kotimaahansa [1]. En tiedä, tuliko mainittujen vankien vaihdosta silloin mitään.

Henrikki Arvinpoika Gyllenankar määrättiin taas sinä vuonna (1575) amiraaliksi Narvan vesille. Hänelle kesäkuun 21 p. annetuissa ohjeissa [2] sanottiin, että hänen tuli ottaa kiinni kaikki laivat, jotka olivat purjehtimassa Narvaan tai sieltä takaisin, ja etenkin ranskalaiset, anglilaiset, riikalaiset ja skottilaiset; vapaa kulku oli myönnettävä, niinkuin ennenkin, ainoastaan niille, joilla oli passi Juhani III:lta itseltään tai Tanskan kuninkaalta; Kaarle herttuankaan passia ei saatu hyväksyä. Gyllenankar toi (kesäkuun lopussa?) Ruotsista Suomenlahdelle yksitoista haahta, joihin Suomen laivasto yhtyi. Pian hän sai kiinni useita lybekkiläisiä aluksia [3].

---

[1] R. A. Muscovitica. Suurruhtinaan kirje kuninkaalle kesäkuussa 1576 ja kuninkaan vastaus elokuun 12 p. 1576. Molemmat nämät kirjeet tavataan registratuurinidoksessa: Johan III:s och Ivan IV:s brefvexling 1568—1577.

[2] V. R.

[3] Heinäkuun 27:teen päivään oli otettu kuusi laivaa, joista neljällä oli Kaarle herttuan, yhdellä Juhani III:n palveluksessa olevan skottilaisen Antti Keithin ja yhdellä Tanskan kuninkaan passi. Kaappaajatilikirjat Ruotsin kamarikolleegin arkistossa. — Ödberg (Om stämplingarna, 276) sanoo, että Narvan vesillä sinä vuonna valloitettiin yhteensä 10 jopa 16 Lybekin laivaa, joille herttua oli antanut lupakirjat.

Pontus de la Gardie kirjoitti monta kertaa Henrikki Arvinpojalle, että tämä toisi Tallinnaan muutamia ottamiansa laivoja, joiden tavaroita olisi tarvittu linnan varusväen palkkojen maksamiseksi, mutta amiraali ei välittänyt vähääkään hänen pyynnöistänsä, vaan antoi hänelle kopeita vastauksia. Kuitenkin oli Gyllenankarilla Juhani III:n käsky noudattaa Pontuksen määräyksiä. Valittaessaan kuninkaalle hänen töykeydestään Pontus ilmoitti, että Henrikki Arvinpoika ei tahtonut tehdä mitään Kaarle herttuan tahtoa vastaan, vaan odotti tältä tietoa, olivatko otetut laivat, joista useilla oli herttuan antamat passit, laskettavat vapaiksi [1]. Huomattava on, että Gyllenankar oli kotoisin Södermanlannista, siis Kaarlen herttuakunnasta.

Juhani III vihastui kovasti saatuansa tietää, että herttua oli myönyt lupakirjoja Narvaan purjehtiville muukalaisille. Hän käski Henrikki Arvinpojan tuoda lybekkiläisten tavarat Tukholmaan siinäkin tapauksessa, että Kaarle herttua koettaisi sitä estää [2]. Juhanin ja herttuan välillä syntyi silloin näistä ja muistakin syistä niin kova kiista, että Ruotsissa jo ruvettiin pelkäämään sisällistä sotaa. Riita saatiin kuitenkin sovitetuksi, ja kuningas antoi vielä samana syksynä laivat takaisin lybekkiläisille, sen jälkeen kuin nämät olivat suorittaneet hänelle tullia tavaroistaan. — Juhani III käytti kuitenkin tilaisuutta pakoittaaksensa lybekkiläiset muihinkin rahanmaksuihin. Hän otti nimittäin laivojen omistajilta sakkoja sen johdosta, että Lybekin pormestari ja neuvosto olivat lausuneet hänestä pilkkaavia sanoja(!) [3].

Gyllenankar ei ollut kauan vartioinut Narvan purjehdusvesiä, kun hän jo ilmoitti kuninkaalle, ettei haaksilla muonavarojen puutteen tähden voitu sen koommin saada mitään erinäistä toimeen. Elokuun 10 p. Juhani tästä syystä käski hänen tuoda laivaston Tukholman saaristoon. Amiraalin oli kuitenkin jätettävä Tallinnaan viisi tai kuusi haahta sekä kaikki Narvan

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 143.

[2] V. R. $^{10}/_{VIII}$ ja $^{13}/_{VIII}$ 1575.

[3] O. Söderqvist, Johan III och hertig Karl, 137, 138, 141—144.

vesillä käytetyt sotamiehet je tykkimiehistä niin monta kuin laivastosta liikeni[1]. Tämän määräyksen antamiseen oli vaikuttanut toiselta puolen Pontus de la Gardien yllämainittu kirje (^{22}/VII), jossa hän muun muassa oli pyytänyt lisäväen lähettämistä, toiselta puolen huhu, että Iivana IV aikoi rakentaa Tallinnan sataman suulle puulinnoituksia estääksensä tavarain kuljetusta sinne. Tykkejäkin saatiin sinä syksynä Tallinnaan sotahaaksista.

Seuraavana keväänä (1576) pelättiin jostakin syystä, että Itämerelle ilmaantuisi merisissejä. Kuningas lähetti silloin Pietari Sipinpojan[2] varustamaan Suomen sotahaaksia. Tämä ei kuitenkaan saanut lähteä niiden kanssa liikkeelle, ennen kuin hänelle oli tullut lähempiä määräyksiä Henrikki Arvinpojalta, joka taas oli asetettu amiraaliksi Narvan purjehdusvesille. Gyllenankarin laivastoon kuului. paitse neljää Suomen haahta, kolme tai neljä ruotsalaista sotalaivaa[3].

Amiraalille kesäkuun 16 p. 1576[4] annetut ohjeet sisälsivät jokseenkin samaa kuin edellisen vuoden opastukset. Hänen tuli koettaa saada haltuunsa kaikki laivat, jotka kulkivat Narvaan, Pärnuun tai muihin venäläisten omistamiin paikkakuntiin, paitse niitä aluksia, joilla oli Fredrik II:n antamat merikirjat. Erittäin käskettiin hänen ottaa kaikki riikalaisten laivat, sillä — sanottiin ohjeissa — he olivat osoittaneet suurta ylpeyttä ja tehneet kuninkaalle kiusaa.

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle elokuun 14 p. 1575.

[2] Eräs Pietari Sipinpoika (Rålamb) oli maaliskuussa 1571 lähetetty Venäjälle pyytämään selitystä Paavali Juustenin pidättämisestä (Ödberg, Om stämplingarna, 7). Suomessa eli samaan aikaan toinen Pietari Sipinpoika, joka oli Rapailan kartanon haltija ja Tandefeltsuvun kantaisä (J. Ramsay, Om frälsesläkter i Finland). Hänet tavataan vuonna 1582 Hauhon ja Ylisen kihlakunnan voutina. Edellinen näistä kahdesta samannimisestä miehestä oli kenties se, joka sai käskyn varustaa Suomen laivastoa.

[3] Suomalaiset haahdet olivat nimeltänsä: Finsche Falcken, Jonas, Röde Pinckenn ja Klotzhuggarenn; ruotsalaiset: Biörnen, Svanen ja Calmare Falckenn.

[4] V. R.

Jokunen laiva valloitettiin sinäkin vuonna. Tämä havaitaan muun muassa siitä, että Gyllenankarin käskettiin syksyllä jättää Tallinnaan hamppuja, pellavia ja talia saaliiksi ottamistansa tavaroista [1].

Kun syksyllä (1576) levisi sanoma, että venäläiset aikoivat tulla Tallinnaa piirittämään, oli Gyllenankar nähtävästi jo ennättänyt viedä useimmat laivat Suomenlahdelta pois. Silloin määrättiin laivanpäämies Maunu Sträng muutamien pienten, Narvan vesille vielä jääneiden haaksien kanssa suojelemaan kuormaaluksia, jotka Ruotsista kuljettivat muonavaroja Tallinnaan [2]. Ankarat myrskyt olivat kuitenkin, kuten olemme nähneet, esteinä linnaa avustettaessa.

Niinkuin edellisinäkin vuosina, ruvettiin keväällä 1577 varustamaan Narvan purjehdusvesille lähetettäviä sotalaivoja, joista toiset olivat Turussa, toiset Tukholmassa talvimajoilla. Omituista on, että Juhani III vuoden alussa päätti jättää Suomen haaksien käplittämisen Prinkkalan Hannu Eerikinpojan huoleksi [3], vaikka tämä silloin oli venäläisten piirittämässä Tallinnassa. Samalla kuningas kuitenkin kirjoitti laivanpäämiehelle Tuomas Niilonpojalle [4], että hänen oli ryhdyttävä laittamaan sotahaaksia kuntoon [5], jollei Hannu Eerikinpoika voisi pian saapua Suomeen [6].

Sotalaivaston varustamista varten otettiin talonpojilta apuverona sarkaa, hamppuja, tervaa ynnä muita tarpeita [7], ja

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle syyskuun 18 p. 1576.

[2] V. R. Kirje Maunu Strängille lokakuun 12 p. 1576.

[3] Hänen apumieheksensä siihen toimeen määrättiin Svanen-nimisen aluksen laivuri Niilo Laurinpoika.

[4] Tuomas Niilonpoika oli Antti Niilonpoika Sabelfanan veli.

[5] Laiva Stålnebben ja ne alukset, jotka edellisenä syksynä olivat vioittuneet myrskyssä, tarvitsivat erittäin korjausta.

[6] V. R. Kirjeet Klaus Aakenpojalle ja Tuomas Niilonpojalle helmikuun 13 p. 1577.

[7] Eräs Hannu Juhonpoika Tysk lähetettiin nostamaan tämä vero Suomen voudeilta ja toimittamaan osa siitä Suomen laivastoon, toinen osa Tukholmaan. V. R. Kirje Hannu Juhonpojalle helmikuun 13 p. 1577.

laivaväen palkkaamiseksi käskettiin Suomen maaherran Klaus Aakenpojan suorittaa 500 markkaa niistä »palvelijarahoista»[1], joita oli maksettu meidän maastamme.

Suomen laivastoon kuului seitsemän haahta[2], ja näihin piti yhdistettämän neljä Ruotsista lähetettävää laivaa[3]. Kuitenkin näyttää ainoastaan yhdeksän sotahaahta olleen kesän aikana[4] liikkeellä.

Gyllenankar oli vielä sinä vuonna sotalaivaston päällikkönä. Amiraalin saamat ohjeet[5] eivät paljon poikenneet niistä, jotka hänelle oli annettu edellisinä vuosina. Niissä sanottiin muun muassa: »Suojellaksemme alamaisiamme venäläisen väkivallalta sekä myöskin estääksemme tavarain kuljetusta hänen maahansa' — koska meillä, samoin kuin muilla kristityillä kuninkailla ja valtiailla, on oikeus pitää silmällä, ettei kukaan meidän vahingoksemme ja vihollistemme vahvistamiseksi käytä meille kuuluvia meriä — olemme lähettäneet Henrikki Arvinpojan sotalaivaston kanssa Suomen vesille ottamaan kiinni kaikki laivat ja kauppa-alukset, jotka purjehtivat venäläisen hallussa oleviin kaupunkeihin, paitse niitä aluksia, joilla on meidän tai Tanskan kuninkaan allekirjoittama passi. — — Jos jossakin laivassa on venäläisen antamat merikirjat, ovat sen miehet Ruotsin valtakunnan pahimpina vihollisina säälimättä lyötävät kuoliaiksi ja viskattavat mereen.» Riikalaisista oli ohjeissa sama määräys kuin vuonna 1576. — Vähää myöhemmin[6] kuningas kirjoitti Henrikki Arvinpojalle kuulleensa, että hänen anta-

---

Samanlainen lisävero oli otettu edellisenäkin vuonna. V. R. Kirjeet Suomen voudeille tammikuun 30 p. ja helmikuun 8 p. 1576.

[1] Ruotsiksi „drengepenningar".

[2] Näiden nimet olivat: Svanen, Nya galeijan, Jonas, Dufvan, Klosshuggaren, Stålnebben ja Stormpinckan.

[3] Nimittäin: Biörnen, Finska barken, Kalmare falken ja Svarta draken.

[4] Zettersten, l. c. 433.

[5] V. R. $^{20}/_{V}$ 1577.

[6] V. R. $^{10}/_{VI}$ 1577.

miansa samoin kuin Tanskankin kuninkaalta saatuja passeja oli käytetty väärin. Tästä syystä olivat siitä lähtien kaikki alukset erotuksetta vallattavat ja lähetettävät kuorminensa Tukholmaan.

Kun Juhani III kesällä sai tietää, että ranskalaisia ja englilaisia aluksia oli tullut Juutinraumaan mennäksensä sieltä Narvaan, niin hän ilmoitti asiasta amiraalille käskien ottaa laivat takavarikkoon. Vielä oli Juhanille kerrottu, että muutamat Lybekin kauppiaat, jotka olivat saaneet häneltä passit purjehtiaksensa Narvaan, olivat sälyttäneet laivoihinsa sotatarpeita, joita he aikoivat myödä venäläisille. Ja samaan aikaan oli Ruotsiin tullut sanoma, että venäläiset olivat varustaneet parhaat laivansa sekä muutamia satoja pienempiä aluksia estääkseen muonan vientiä Tallinnaan ja tehdäkseen vahinkoa Uudellamaalla. Tämmöiset hankkeet käskettiin Henrikki Arvinpojan estää [1].

Mutta vaikka Juhani oli, kuten juuri mainittiin, kehoittanut Gyllenankaria ottamaan kiinni kaikki Narvaan tai Narvasta purjehtivat laivat, niin hän muuttaen päätöksensä kohta taas määräsi, että ne laivat, jotka olivat varustetut hänen tai Antwerpenin kauppiaan Aaretti Hofslagin [2] antamalla todistuksella, saivat kulkea esteettömästi [3]. Tämä oli luvannut maksaa kuninkaalle ennen Jaakon-päivää sinä vuonna 1000 talaria kustakin laivanpassista, joka hänelle annettiin, eikä Juhani voinut vastustaa niin houkuttelevaa tarjousta. Hofslag ei kuitenkaan täyttänyt lupaustansa, jonka tähden kuningas epäillen miestä petturiksi pian kirjoitti Gyllenankarille [4], että kaikki laivat, joilla oli Hofslagin todistus, olivat lähetettävät Tukholmaan [5].

Tanskan kuninkaan omista laivoista annettiin myös hei-

---

[1] V. R. $^{18}/_{VI}$ ja $^{28}/_{VI}$ 1577.

[2] Aaretti Hofslagista mainittakoon, että hän moniaita kertoja (v. 1573 ja 1574) oli ottanut hankkiaksensa Juhani III:lle rahoja, verkaa y. m. ja että hänelle oli siitä luvattu korvaukseksi suuret määrät vaskea, rautaa, voita ja turkiksia kuninkaan tavarahuoneesta.

[3] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle heinäkuun 3 p. 1577.

[4] V. R. $^{26}/_{VII}$ 1577.

[5] Tämän asian päättymisestä ei ole tietoja.

näkuussa määräys, että ne saivat vapaasti kulkea, mutta Tanskan alamaisten alukset olivat otettavat kiinni [1].

Kesäkuun 5 p. (1577) Henrikki Arvinpoika valtasi erään ranskalaisen laivan, joka kuljetti talia, vahaa, pellavia ynnä muita sellaisia tavaroita. Näiden laadusta saattaa huomata, että laiva silloin jo oli paluumatkalla Narvasta. Lybekkiläisten laivoja otettiin myös muutamia sinä kesänä. Niistä on Ruotsin kamariarkiston tilikirjoissa mainittuna pari, kolme [2]. Heinäkuun alussa Gyllenankarilla oli ainakin yhdeksän laivaa vallattuna. Kuningas määräsi muutamista aluksista, että ne olivat laskettavat irti, toiset hän käski lähettää Tukholmaan [3].

Henrikki Arvinpoika oli saanut tietää, että Narvassa oli paljon muukalaisia laivoja, joista luultiin, että ne aikoivat joko väkivallalla lähteä sieltä yhdessä purjehtimaan taikka viipyä Narvassa, kunnes Ruotsin sotahaahdet olivat menneet talvimajoillensa. Kun hän ilmoitti asiasta kuninkaalle, käski tämä Suomen maaherran Klaus Aakenpojan toimittaa laivastoon ruokavaroja, jotta haahdet saattaisivat risteillä meren ulapoilla tavallista myöhempään syksyllä [4].

Silloin (heinäkuussa) Juhani III jo oli päättänyt käyttää laivastoaan toiseenkin tarkoitukseen. Hänelle oli kerrottu, että tsaari oli koonnut sotavoimansa hyökätäkseen Liivinmaalle ja tätä varten ottanut sotaväkeä myöskin Suomen rajoilta sekä Narvasta. Kuninkaan mielestä oli sen tähden nyt hyvä tilaisuus

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle heinäkuun 7 p. 1577.

[2] Pietari Speth, joka oli tuomassa kuormaa Lybekistä, menetti Hund-nimisen laivansa, sen tähden — sanottiin — että hän oli harjoittanut jotakin petosta. Aluksen sekä sen tavarain arvo laskettiin yhteensä 3,321:ksi talariksi. Lybekkiläisiä olivat myös Björnen ja Svarta pinckan-nimiset alukset, jotka vallattiin samana vuonna.

[3] Otettujen laivojen kuljettamisesta Juhani III kirjoitti Gyllenankarille, että, jollei muuten saatu sitä varten riittävästi väkeä, Helsingistä oli otettava porvareita tai muita miehiä niin paljon kuin tarvittiin, huolimatta siitä, mitä esteitä he saattoivat esiin tuoda. V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle heinäkuun 26 p. 1577.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 7 p. 1577.

tehdä yritys Narvaa vastaan, ja hän käski Gyllenankarin viedä laivaston tämän linnan luo, hävittää kaupungin ja myös sen vieressä olevan puulinnoituksen sekä muuten vahingoittaa vihollista niin paljon kuin suinkin voisi. Samalla hän kehoitti Kaarle Hornia antamaan Tallinnasta apua Gyllenankarille.

Vieläpä Juhani III kirjoitti asiasta Suomessa olevan sotajoukon ylipäällikölle Hermanni Flemingillekin, joka silloin valmisteli sotaretkeä Inkerinmaalle päin, käskien hänen asettaa matkansa niin, että hän saapuisi Narvan edustalle samaan aikaan kuin Gyllenankar [1].

Tätä linnaa vastaan piti siis kuninkaan tuuman mukaan hyökättämän kolmelta taholta yhdellä kertaa, nimittäin Suomesta, Tallinnasta ja mereltä. Suunnitelmaa ei kuitenkaan voitu toteuttaa tässä laajuudessa. Niinkuin seuraavassa luvussa tulemme näkemään, ei Fleming päässytkään etenemään Narvaan asti, vaan palasi jo Kaprion läänistä takaisin Suomeen. Jostakin syystä ei myöskään Kaarle Hornia kuulunut Narvan tienoille Gyllenankarin siellä ollessa.

Koottuaan haahtensa Pranglisaaren luo, joka on Tallinnasta koilliseen, Gyllenankar lähti laivaston kanssa ensin vähän matkaa itäänpäin Ekholmi-nimisen saaren luo. Kun laivat olivat täällä värjötelleet yhden vuorokauden, saapui sinne viisi tanskalaista kauppa-alusta, joiden laivurit aikoivat viedä suoloja ja silliä Narvaan. Mutta Arvi Henrikinpoika kutsui laivurit ja aluksissa olevat kauppamiehet luoksensa Svanen-nimiseen haahteen, joka oli amiraalilaivana, ja varoitti heitä sinne menemästä. Hän ilmoitti heille, mikä hänen tarkoituksensa oli, ja osoittaaksensa, että oli täysi tosi kysymyksessä, hän antoi heidän nähdä sotakojeet, jotka hänellä oli haaksissa. »Tämmöistä tavaraa», sanoi hän, »minä aion viedä Narvaan. Jos te menette sinne, ennen kuin minä olen pitänyt markkinat, ja saatte siellä vahingon, niin ei teitä sitten enää valitukset auta.» Eräs tanskalaisista vastasi: »Menköön lempo semmoisille markkinoille», ja heti kes-

[1] V. R. Kirje Henrikki Arvinpojalle heinäkuun 8 p. 1577. Kirje Suomen hallitusmiehille elokuun 24 p. 1577.

kustelun jälkeen yksi kauppalaivoista lähti Viipuriin, kolme purjehti länteenpäin, mutta viides alus, jonka isäntä oli Middelfartin porvari Henrikki Kohusen, jäi paikalleen. — Tämä mainittakoon sen tähden, että ruotsalaisilla sitten, kuten kohta havaitaan, oli tuosta samasta Kohusenista paljon vastusta Narvan luona.

Narvan kaupunki on, niinkuin tiedetään, Narovajoen vironpuoleisella rannalla, 13 kilometriä joensuusta. Sitä nimitettiin siihen aikaan myös Saksan Narvaksi, kun tahdottiin erottaa sitä joen oikealla puolella (vastapäätä) olevasta Iivananlinnasta eli Venäjän Narvasta. Kaksi puulinnoitusta oli rakennettu Narovajoen suulle. Toinen näistä, joka sijaitsi joensuusta pohjoiseen aivan lähellä merenrantaa, oli joen puolelta 277 kyynärän pituinen, ja lännen eli meren puolella sen törmäkkeiden pituus oli 147 kyynärää. Joensuun eteläpuolella oleva linnoitus oli 150 kyynärän pituinen ja 140:n levyinen. Kumpaiseenkin linnoitukseen kuului muutamia neli-, viisi- tai kuusikulmaisia torneja.

Elokuun 21 päivänä[1], vähää ennen puolipäivää, Gyllenankarin laivasto saapui Narovajoen suulle. Kohta sen jälkeen sotaväki vietiin veneissä maalle Venäjän puolelle jokea, jossa pohjoinen puulinnake heti otettiin väkirynnäköllä ja sytytettiin tuleen. Hyökkäys näyttää tapahtuneen niin äkkiarvaamatta, että yllätetty linnaväki ei ennättänyt ryhtyä tehokkaaseen vastarintaan[2]. Taistelussa sai 75 venäläistä surmansa ja 5 vangittiin. Sillä aikaa kuin linnake paloi Henrikki Arvinpoika palasi miehineen laivastolle, otti viisi pienimmistä laivoista mukaansa ja kulki näillä jokea myöten eteläisen puulinnakkeen luo, joka oli vähän etäämpänä joensuusta kuin toinen. Kun laivat tulivat tykin kantaman päähän, niin venäläiset rupesivat ampumaan niitä eräästä linnakkeen kulmassa olevasta kuusitahkoisesta tornista. Amiraalin lai-

[1] Girs (Johan III:s Chrönika, 69) sanoo Gyllenankarin hävittäneen puulinnakkeet Narvan luona elokuun 27 päivänä, mutta tämä ilmoitus on pidettävä erehdyksenä.

[2] Ikävä kyllä, on alkupuoli hävinnyt siitä kertomuksesta, jonka Gyllenankar antoi kuninkaalle retkestänsä ja joka löytyy Ruotsin valtioarkistossa. Tästä syystä ei ole pohjoista linnaa vastaan tehdystä hyökkäyksestä niin tarkkoja tietoja kuin seuraavista taisteluista.

vasta vastattiin sillä seurauksella, että torni syttyi palamaan. Silloin Gyllenankar käski tykkimiestensä lakata ampumasta, koska hän luuli, että viholliset itse olivat pistäneet tulen torniin ja aikoivat lähteä pakoon. Mutta venäläiset sammuttivatkin valkean, jonka jälkeen tornia ammuttiin viidestä laivasta kaksi tuntia yhtä mittaa, niin että sen tykit saatiin vaikenemaan. Sillä välin oli Gyllenankarin koko laivasto tullut jokeen, ja kun haaksista vielä vähän aikaa jatkettiin ampumista muun muassa tulipalloilla, niin torni joutui uudestaan valkean valtaan. Samalla vietiin väkeä veneissä rannalle. Silloin venäläiset pakenivat läheiseen metsään, ja merimiehet kiiruhtivat linnakkeeseen ottaen sieltä niin paljon saalista kuin ennättivät, ennen kuin se paloi poroksi. Tämän linnakkeen valloituksessa haavoittui kaksi miestä laivaston väestä.

Seuraavana päivänä Arvi Henrikinpoika aikoi viedä laivansa Narvaan polttaakseen sen esikaupungin ja samalla hävittääksensä Iivananlinnankin, mutta tuuli ja vastavirta estivät haaksia etenemästä. Tästä syystä hän, miehitettyään laivastoon kuuluvat veneet, pani ne menemään jokea ylös ja lähetti samalla maatakin myöten väkeä Narvaan päin. Mutta kun ruotsalaiset tulivat lähelle kaupuukia, alettiin sekä veneitä että rannalla kulkevaa sotaväkeä kiivaasti ampua joessa olevista ranskalaisista, saksalaisista ja tanskalaisista kauppa-aluksista sekä itse kaupungista. Arvi Henrikinpoika huomasi silloin, että venäläiset olivat varuillansa ja että oli mahdotonta ilman suurta mieshukkaa tunkeutua kaupunkiin asti, jonka tähden hän vähän aikaa kahakoituaan vihollisten kanssa palasi takaisin laivastolle, polttaen matkallaan kaikki kylät Narvan ja joensuun välillä.

Ruotsalaiset syyttivät sitten yllämainittua tanskalaista Kohusenia siitä, ettei yritys Narvaa vastaan paremmin onnistunut. Hän oli, sillä aikaa kuin pohjoista puulinnaketta poltettiin tunkeutunut aluksellansa Ruotsin sotalaivojen välitse Narovajoen suulle huolimatta kaikista kielloista, eikä häntä voitu estää, koska kaikki veneet olivat rannalla ja amiraali oli kieltänyt ampumasta sotahaaksien tykeillä, jotta Narvassa ei saataisi tietoa laivaston

tulosta. Kohusenin alus tarttui kuitenkin matalikolle joensuun eteläpuolella. Silloin hän lähti veneessä maalle ja kiiruhti Narvaan. Luultiin hänen siellä antaneen tietoja ruotsalaisten hankkeista ja miesluvusta, jonka tähden hänen aluksensa irroitettiin karilta ja vietiin saaliina sotahaaksien mukaan [1]. Epäilemättä oli Gyllenankar ollut varomaton kutsuessaan tanskalaiset kauppiaat Ekholmi-saaren luona laivaansa ja näyttäessään heille aseensa ja varustuksensa.

Kolmantena päivänä haahdet ohjattiin taas joesta merelle, jonka jälkeen sotaväki lähetettiin veneissä maalle siihen paikkaan, missä pohjoinen puulinnake oli sijainnut. Siitä jalkaväki kulki pienten veneiden seuraamana vähäistä Arsiajokea myöten Laukaanjoelle [2], polttaen ja hävittäen mitä hävitettävissä oli. Gyllenankarin tarkoitus oli edetä tätä jokea myöten kaakkoon päin aina Jaamaan [3] saakka, jossa hän aikoi polttaa linnan luona olevan kaupungin. Mutta kun vangeilta saatiin kuulla, että Narvasta oli edellisenä yönä tullut Jaamaan venäläistä apuväkeä, niin Ruotsin sotaväki ei tahtonutkaan jatkaa matkaansa. Lisäksi syntyi kova myrsky ja sade, niin että ruuti kastui pyssyissä. Amiraali katsoi sen tähden paraaksi kääntyä meren rannalle päin ja hävitti laajalti maata molemmin puolin alista Laukaanjokea. Laivoihin astuttiin lähellä Kolkanpään kärkeä ja purjehdittiin ensin Lavansaarelle, jonne saavuttiin 26 p. elokuuta.

Laukaanjoelle tehdyllä hävitysretkellä ei oltu voitettu juuri mitään saalista, sillä kun viestit Ruotsin laivaston tulosta ja puu-

[1] Aluksen anastamisesta syntyi myöhemmin pitkällinen käräjänkäynti. Kohusen valitti nimittäin asiasta Ruotsin kuninkaalle ja vaati vahingonkorvaukseksi 1400 talaria. Tässä summassa oli kuitenkin myös hinta kahdesta laivasta, jotka Ruotsin sotahaahdet jo ennen (v. 1575 ja 1576) olivat kaapanneet häneltä. Valtaneuvokset Hogenskild Bielke, Sten Banér ja Pontus de la Gardie käsittelivät viimeisen kerran asiaa Vesteroosissa huhtikuun 16 p. 1585. Silloin annettiin semmoinen tuomio, että Kohusen oli saava 600 talaria „osaksi oikeuden mukaan, osaksi armosta". Kaappaajatilit Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

[2] Laukaanjoki (Luga), joka laskee Suomenlahteen, on Narovajoesta itäänpäin. Arsiajoki laskee oikealta Narovajokeen lähellä sen suuta.

[3] Jaama on Laukaanjoen varrella, Narvasta itään.

linnakkeiden palosta olivat levinneet maakuntaan, olivat joen tienoilla asuvat suomalaiset ja muut kätkeneet tavaransa metsiin ja soihin. Niin tyhjät olivat kylät, että niistä ei löydetty leivän palastakaan, ja tuskin saatiin niin paljon elukoita kokoon kuin tarvittiin sotaväen ravinnoksi.

Kun sen tähden laivastossa taas oli puute ruokavaroista, niin kuningas kehoitti amiraalia pyytämään muonaa Klaus Aakenpojalta tai Uudenmaan voudeilta.

Lokakuussa käskettiin Gyllenankarin lähettää niin paljon laivaväkeä kuin mahdollista Viipurin linnaan sekä viedä haahdet talveksi Turkuun[1].

[1] V. R. Kirjeet Henrikki Arvinpojalle lokakuun 26 ja 30 p. 1577.

KAHDESTOISTA LUKU.

Hermanni Flemingin hävitysretki vuonna 1577.

Kostaakseen sitä hyökkäystä, jonka venäläiset välirauhan aikana olivat tehneet Suomeen, Juhani III päätti panna täältä toimeen suuren sotaretken Venäjän rajamaakuntiin. Samana päivänä, jona Tallinnan piiritys päättyi, hän kirjoitti Klaus Aakenpojalle ja Hermanni Flemingille: »Kun Pietarin ja Paavalin päivä [1] lähenee, aiomme lähettää Moskovalaisen kotimaahan ison sotajoukon, sen ohessa vaatien retkelle miehen talosta yli koko Suomen. Teidän on myös valvottava, että sikäläinen laivasto mitä pikimmin tulee varustetuksi» [2].

Toukokuussa 1577 Klaus Aakenpoika sai käskyn neuvoitella meidän maamme etevinten aatelisten kanssa, millä tavoin sotaretki oli järjestettävä [3]. Hän ja Henrikki Klaunpoika, joka silloin jo oli palannut Tallinnasta, sekä Hermanni Fleming kävivät sitten kuninkaan luona tekemässä selkoa Suomen oloista ja keskustelemassa sota-asioista. Päätettiin lopullisesti, että suuri retki oli tehtävä P. Laurentiuksen (elokuun 10:n) päivän tienoissa sekä maitse että meritse [4].

Klaus Aakenpoika oli siihen aikaan koko Suomen maaher-

[1] Pietarin ja Paavalin päivä oli kesäkuun 29.
[2] V. R. 13/III 1577.
[3] V. R. 11/V 1577.
[4] V. R. Valtakirja Klaus Aakenpojalle y. m. kesäkuun 14 p. 1577.

rana. Hän oli syyskuun 28 p. 1576 määrätty tähän virkaan Henrikki Klaunpojan jälkeen, joka silloin lähetettiin Viron puolelle Tallinnan päälliköksi. Sittemmin (syyskesällä 1577) jaettiin ylimmän käskynhaltijan virka Henrikki Klaunpojan ja Klaus Aakenpojan kesken siten, että edellinen asetettiin hallitsemaan Pohjois-Suomen laamannikuntaa, jälkimmäinen Etelä-Suomen laamannikuntaa. Oli muka huomattu, että yhden miehen oli vaikea hoitaa hallitusta koko Suomessa, koska maa oli niin laaja [1].

Hermanni Fleming oli jo kauan ollut Suomeen sijoitetun sotavoiman ylipäällikkönä. Hänen lähimpänä miehenään sotaväen johdossa oli samoin kuin edellisenä vuonna Yrjö Boije kenttä-marsalkkana eli ratsuväen päällikkönä [2]. Kaiken jalkaväen päällikkönä oli, niinkuin ennenkin, Henrikki von Minden. Pentti Söyringinpoika Juustenista sanotaan, että hän siihen aikaan oli määrätty seuraamaan tykistöä [3]. Nähtävästi hän oli tykkiväen päällikkönä.

Kokenut ja taitava sotilas Talin Antti Niilonpoika Sabelfana, joka alkupuolella vuotta 1576 oli saanut eron Viipurin linnan päällikkyydestä, mutta sittenkin oleskellut samassa linnassa uuden voudin Eerikki Pertunpoika Slangin apumiehenä, asetettiin nyt taas, kun ajat näyttivät vaarallisemmilta, päälliköksi Viipuriin [4]. Tänne käskettiin myös Klaus Aakenpoika ja Henrikki Klaunpoika siksi aikaa, kuin sotaväki oli oleva vihollisen maassa.

Kuningas valmisteli nyt retkeä innokkaasti [5]. Ruotsista päätettiin lähettää Suomeen kaikki sotaväki, mikä voitiin liikkeelle saada. Kuudelle jalkaväen päämiehelle annettiin kesäkuun 7 päivänä käsky koota sotamiehensä ja kolmen viikon kuluessa

---

[1] V. R. Klaus Aakenpojan valtakirja syyskuun 28 p. 1576. Kirje Henrikki Klaunpojalle elokuun 13 p. 1577.

[2] V. R. Yrjö Boijen valtakirja toukokuun 26 p. 1576. Kirje Hermanni Flemingille heinäkuun 3 p. 1577.

[3] S. A. N:o 3392, 150. — Tykistömestareina mainitaan Pietari Juhonpoika ja Olavi Laurinpoika. Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta. R. A.

[4] V. R. Antti Niilonpojan valtakirja heinäkuun 6 p, 1577.

[5] V. R. Valtakirja Klaus Aakenpojalle y. m. kesäkuun 14 p. 1577.

saapua niiden kanssa Tukholmaan, josta oli lähdettävä Suomeen [1]. Kesäkuun 27 p. määrättiin Matti Laurinpoika, Uplannin hevosväen ratsumestari, viemään lippunsa meren poikki. Niinikään valtuutettiin (heinäkuun 6 p.) Antti Laurinpoika asettamaan Ruotsin aateliston miehet liikekannalle [2]. Näidenkin oli meneminen Suomen puolelle [3].

Suomessa kutsuttiin kaikki aateliston ratsumiehet aseisiin. Nämät ratsumiehet erotettiin hovilipusta, johon ne vuodesta 1575 olivat kuuluneet, ja niistä muodostettiin taas Suomen aatelislippu, jonka ratsumestariksi kesäkuun 13 p. määrättiin Niilo Mikonpoika, Aabyn herra [4].

Täkäläisiltä aatelisilta ruvettiin nyt ankarammin kuin ennen vaatimaan sotapalveluksen toimittamista. Niilo Mikonpojan oli valvottava, että jokainen teki ratsupalvelusta tilustensa suuruuden mukaan. Hänen valtakirjassansa sanottiin: Suomen aateliston ja rälssin tulee tästä lähtien, erittäinkin tämän sodan aikana, suorittaa täydellinen ratsupalvelus, sen sijaan että se ennen on pitänyt joukon jalkamiehiä. — Aatelisten leskirouvain taas, joilla oli ruunun läänityksiä, käskettiin antaa jalkaväkeä niiden asetusten mukaan, jotka olivat säädetyt aatelisten etuoikeuksista.

Mitä kaupunkeihin tulee oli Turun hankittava 40 ratsu-

---

[1] Nämät päämiehet olivat: Olavi Helsing, Juho Gislenpoika ,Hakuni Pietarinpoika, Niilo Ollinpoika, Steen Henrikinpoika ja Heden Juhonpoika.

[2] Antti Laurinpoika mainitaan sitten aateliston jalkamiesten lippukunnan päämiehenä. Tästä saattanee päättää, että Suomeen lähetetyt Ruotsin aateliston miehet palvelivat jalkaväkenä. Siivartti Kaarlenpojan tili v. 1577 Viipurin muona-aitasta, R. A. Proviantträkenskaper.

[3] V. R. — Suuri osa siitä sotaväestä, joka lähetettiin Ruotsista, ei kuitenkaan saapunut ajoissa Viipuriin. Vielä elokuun 13 p. kuningas kirjoitti Klaus Aakenpojalle: »Ei ole viivyttävä siitä syystä, että Ruotsista määrätty väki ei ole ennättänyt perille; isoin osa siitä on jo matkalla. Jos Ruotsin sotamiehet eivät kaikki voi heti seurata ylipäällikköä, tulee teidän lähettää myöhemmin saapuneet hänen jälkeensä, koska luulemme, että tämä voi tapahtua vaaratta.»

[4] V. R. Niilo Mikonpoika oli palvellut ratsuväessä jo Eerikki XIV:n aikana. Aatelislipun ratsumestarina hän oli vuoteen 1579, jolloin hän kuoli.

miestä. Porin 20, Rauman 10, Helsingin 15 ja Viipurin 15 ratsumiestä, kaikki täydessä asussa.

Joka papin ja nimismiehen oli varustettava yksi ratsumies. Voutien palvelijain tuli olla mukana ratsain. Myös niiden lukkarien, joilla oli jotakin tuloa ruumilta, oli seurattava sotajoukkoa matkalle.

Kaikki irtolaiset, jotka talvisaikana kuljeskelivat kauppiaina Ruotsissa ja kesäisin asuivat Suomessa, olivat sotaväkeen kirjoitettavat. Kuningas oli nimittäin kuullut, että he antaessaan tavaroitaan lainaksi kiskoivat liiallisia korkoja ja siten sekä muutoinkin pettivät ja köyhdyttivät kaikkia niitä, jotka heidän kanssansa rupesivat kauppoihin.

Juhani III kirjoitti erittäin Savonlinnan voudille Arvi Henrikinpoika Tawastille, että tämän tuli ottaa Savonlinnan läänistä 1,000 ratsain palvelevaa joutsimiestä, pitää ne varalla ja sitten itse seurata niitä retkelle [1].

Hermanni Fleming oli Tukholmassa käydessään ehdoittanut kuninkaalle, että Suomesta ei otettaisi Venäjän retkelle talonpoikaista nostoväkeä enemmän kuin 3,000 miestä. Tämä luku näytti kuninkaasta liian vähäiseltä. Hän arveli nimittäin, että niin suuressa maassa, kuin Suomi oli, taloja hyvin jaksettaisiin pitää kunnossa, vaikka koottaisiinkin enemmän väkeä, erittäinkin koska useissa paikoin kuusi jopa kahdeksankin talonpoikaa asui yhdellä tilalla. Siitä syystä hän määräsi, että hallitusmiesten täällä tuli nostattaa paljon kansaa, nimittäin Viipurin ja Savonlinnan lääneistä yhteensä 4,000 miestä ja muista lääneistä (Pohjanmaalta, Satakunnasta, Turun, Hämeenlinnan, Raaseporin ja Porvoon lääneistä) yhteensä 2,000 miestä. Näin oli talonpoikaista nostoväkeä saatava kaikkiansa 6,000 miestä paitse niitä sotamiehiä, jotka otettiin kaupungeilta, papeilta, nimismiehiltä, voudeilta ja muilta. Pari viikkoa myöhemmin kuningas jo vaati, että Viipurin ja Savonlinnan lääneistä otettaisiin 6,000 miestä ja näiden lisäksi muista lääneistä niin paljon väkeä kuin voitaisiin saada matkaan [2].

[1] V. R. $^{14}/_{VI}$ 1577.

[2] V. R. Kirjeet Hermanni Flemingille kesäkuun 28 p. ja heinäkuun 13 p. 1577.

Viimeistään elokuun 10 päivänä oli kaikkien kokoonnuttava Viipuriin. Joka ei noudattanut käskyä, oli saava rangaistuksen: pappismiehet menettivät tulonsa ja virkansa, kauppiaat ja muut porvarit talonsa, verotilallisten talot joutuivat ruunulle, ja ruununtilalliset saivat, paitse muuta rangaistusta, kuudentoista talarin sakon.

Voutien tuli olla avullisina väkeä nostatettaessa ja sen ohessa jokaisen toimia hallintopiirissään niin, että 20 verotilallista ja 60 ruununtilallista antaisi sotaväen tarpeeksi yhden vankan hevosen satuloineen ja päitsineen.

Niiden Suomen voutien, jotka asuivat meren puolella, oli edellisenä syksynä käsketty rakennuttaa kuorma-aluksia ruunun tavarain kuljettamiseksi Tallinnaan, Viipuriin sekä muihinkin paikkakuntiin. Nyt heille ilmoitettiin (kesäkuussa 1577), että heidän tuli pitää näitä ja muita aluksia varalla Venäjälle tehtävää sotaretkeä varten, kunnes ylipäällikkö Hermanni Fleming niitä vaatisi [1].

Keskellä sotaisia hankkeitansa Juhani III sai suurruhtinaalta, joka silloin valmisti suurta valloitusretkeään Liivinmaalle, kirjeen, jossa tarjottiin välirauhan pitentämistä. Sen hyökkäyksen jälkeen, jonka venäläiset tekivät Uudellemaalle, oli nimittäin kuningas ilmoittanut tsaarille kummastuksensa siitä, että rauhansopimukset tällä tavoin oli rikottu. Vastauksessaan Iivana meni aivan sen asian ohitse, mutta antoi tietää, että venäläiset tahtoivat pitää suomenpuoleisen välirauhan voimassa P. Nikolauksen (eli joulukuun 6) päivään asti. Viipurin linnanhaltija Eerikki Pertunpoika Slang, jolla oli tieto suurruhtinaan tarjouksesta, kysyi tämän johdosta Juhanilta, miten oli meneteltävä rajalla. Kuningas vastasi huomaavansa suurruhtinaan moskovalaiset kujeet, joilla tämä vain tahtoi voittaa aikaa päästäksensä sinä kesänä taistelemasta Suomen puolella; koska sotaretki silloin oli toimeenpantava, ei välirauhaan voitu suostua; jotta viholliset eivät saisi vihiä täkäläisistä hankkeista, oli kuitenkin levitettävä huhuja, että kuningas oli taipuvainen

[1] V. R. $^{11}/_{VI}$ 1577.

aselepoon ja että Viipurissa joka päivä odotettiin häneltä kirjettä tästä asiasta [1].

Juhani III katsoi tilaisuuden erittäin sopivaksi retken tekemiseen syyskesällä. Hänelle oli kerrottu, että suurruhtinas oli kuollut ja että tämän molemmat pojat riitelivät keskenänsä vallasta, jonka johdosta kuningas käski Antti Niilonpojan, Viipurin silloisen päällikön, ryhtyä neuvoitteluihin Pähkinälinnan ja Käkisalmen haltijoiden kanssa, jotta nuot linnat lääneinensä olisi saatu taisteluitta luovutetuiksi Ruotsille [2]. Kuninkaalle oli myös tullut semmoisia tietoja, että osa Venäjän sotajoukosta oli lähetetty tataareja vastaan, jotka muka olivat hyökänneet Venäjälle, ja että Ruotsin sotapäälliköt olivat Virossa tehneet viholisille suurta vahinkoa [3].

Niinkuin tiedämme, näissä huhuissa ei ollut perää. Juuri siihen aikaan, jolloin kuningas luuli Iivana IV:n olleen pahassa pulassa, oli suurruhtinas voittoretkellään Liivinmaassa (heinäkuun keskivaiheilta syyskuun keskivaiheille).

Niiden lähempien ohjeiden mukaan, joita Juhani III antoi ylipäällikölle, oli retki parhaiten ohjattava Inkeriin ja sieltä Nar-

---

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille heinäkuun 9 p. 1577. Kirje Eerikki Pertunpojalle heinäkuun 6 p. 1577.

[2] Jo aikaisemmin Juhani III oli koettanut houkutella Venäjän ralinnojen päälliköitä luopumaan tsaarista. Ruotsin valtioarkistossa on jäljennös eräästä kuninkaan tammikuun 2 p. 1573 antamasta kirjeestä, jossa hän lausui: »Koska olemme kuulleet, että muutamat maaherrat ja linnain päälliköt Liivinmaassa ja Venäjällä tahtovat antautua meidän ja muiden kristillisten kuninkaiden vallan alle niiden murhien ja väkivaltaisuuksien tähden, joiden uhriksi monet tuhannet suurruhtinaan alamaisista ovat joutuneet, niin lupaamme kaikille, jotka tulevat alamaisiksemme, turvata heidän omaisuutensa. Ja niille, jotka jättävät meidän haltuumme linnoja, tahdomme sitä paitse antaa perintötiloja ja muita lahjoja. Uskontonsa jokainen heistä saa pitää loukkauksetta.» Johan III:s bref i afskrift. R. A. — Kuten tuonnempana saamme nähdä, eivät tämmöiset houkuttelevat kirjeet olleet aivan tuloksettomia. Venäjän linnoja ei tosin annettu mielisuosiolla Ruotsille, mutta useat pajarit karkasivat kotimaastaan Juhani kuninkaan luo.

[3] V. R. Kirje Antti Niilonpojalle heinäkuun 13 p. 1577. Kirje Hermanni Flemingille elokuun 16 p. 1577.

vaan, jossa Flemingin piti polttaa puulinnoitukset ja jos mahdollista koko kaupunki. Narvan luota oli mentävä niin lähelle Novgorodia kuin voitiin päästä. Paluumatka oli suunnattava Pähkinälinnan ja Käkisalmen läänien kautta, ja Flemingin tuli viipyä siellä niin myöhäiseen talvella kuin suinkin saattoi [1].

Kuninkaalla oli edellisiin sotaretkiin katsoen täysi syy usein muistuttaa Hermanni Flemingiä, että tämän tuli estää väkeänsä julmuuden töistä. Juhani kirjoitti hänelle muun muassa: »Kun saavutte vihollisten maahan ja Jumala ehkä suo teille menestystä, tulee teidän vakavasti varoittaa sotamiehiänne surmaamasta lapsia, vanhuksia, kerjäläisiä, pappeja ja luostarien asukkaita, jotka eivät voi puolustaida, sekä raiskaamasta naisia, jotta Jumala ei vihoissansa poistaisi meiltä siunaustansa, vaan armollisesti soisi meille voiton» [2].

Heinäkuun keskipaikkeilla Juhani III käski Hermanni Flemingin koota Suomesta sekä sotaväen että nostoväen ja viipymättä lähteä liikkeelle. Henrikki Klaunpojan tuli auttaa Flemingiä tässä toimessa. Tosin Fleming lausui mielipiteenään, että retkelle ei voitaisi varustautua niin pian kuin kuningas oli vaatinut, mutta Juhani III ei ottanut hänen estelyjään kuuleviin korviinsa [3].

On vaikea saada selkoa, kuinka suuri Flemingin sotavoima kokonaisuudessaan oli.

Ratsuväestä lienee kolme lippua [4], paitse päälippua eli ylipäällikön henkivartiostoa, käynyt Venäjän retkellä, nimittäin:

Perttu Iivarinpojan johtama hovilippu, johon kuului 9 päällikkö- ja virkamiestä sekä 216 ratsumiestä;

Martti Boijen suomalainen lippu: 10 päällikkö -ja virkamiestä sekä 273 ratsumiestä [5];

---

[1] V. R. $^{9}/_{VII}$ 1577.

[2] V. R. $^{16}/_{VIII}$ 1577.

[3] V. R. Kirje Hermanni Flemingille heinäkuun 13 p. 1577. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle heinäkuun 17 p. ja elokuun 13 p. 1577.

[4] S. A. N:o 5432, 48 v.

[5] Kun Martti Boijen lippu tarkastettiin lokakuun 2 p. 1577 Viipurissa, oli siinä 302 ratsumiestä paitse virkamiehiä, joina olivat: ratsumes-

Matti Laurinpojan uplantilainen lippu: 8 päällikkö- ja virkamiestä sekä 155 ratsumiestä.

Päälippuun kuului 65 ratsumiestä [1].

Vielä oli maassamme silloin, kuten edellä on osoitettu, Suomen aatelislippu, jonka alla palveli 131 ratsumiestä. — Osa tästä lippukunnasta lienee ollut ylipäällikön mukana, toinen osa oli määrätty varusväeksi Viipuriin [2].

Voinemme siis päättää, että Hermanni Flemingin sotajoukossa oli Venäjän matkalla noin 800 ratsumiestä [3].

Eräiden Ruotsin valtioarkistossa löytyvien laskujen mukaan [4] oli Suomessa kesällä vuonna 1577 yhdeksän lippukuntaa [5]

---

tari, luutnantti, vänrikki, neljä neljänneksenjohtajaa, vartiomestari, haavuri, saarnaaja, tarkastuskirjuri, torvensoittaja, muonittaja ja provossi.

[1] Päälippukin näyttää sinä vuonna olleen Martti Boijen komennon alla ja siten jollakin tavoin yhdistettynä suomalaiseen lippuun.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Henrikki Klaunpojalle heinäkuun 3 p. 1577.

[3] Siitä väestä, jota Suomen pappien, porvarien, voutien ja nimismiesten oli asetettava, ei tullut retkelle toista puoltakaan. Tästä Monikkalan Juhani Knuutinpoika, Hämeenlinnan silloinen alikirjuri, joka oli miehet kerännyt, myöhemmin ilmoitti kuninkaalle.

[4] Kokoelma Militaria. R. A.

[5] Meidän maassa olivat silloin seuraavat jalkaväen osastot:

Lauri Ollinpojan norrlantilainen l. } 720 miestä.
Risto Niilonpojan norrlantilainen l. }
Sven Eerikinpojan länsigötlantilainen l. 200 miestä.
Vanhoja suomal. sotamiehiä Viipurissa, 148.

(Tämä luku tuntuu oudoksuttavan pieneltä, vaikka tiedetäänkin, että Antti Hakuninpojan lipullinen kohta hajoitettiin, jolloin sen miehet siirrettiin Juho Juhonpojan lippukuntaan).

Uusia suomal. sotamiehiä neljä lipullista, 2,000 miestä.

(Nämät neljä lippukuntaa olivat tuskin vielä silloin lopullisesti järjestettyinä.)

Rälssin sotamiehiä 105, Antti Laurinpoika päämiehenä.

Kaarle herttuan lähettämiä sotamiehiä 228, Martti Buller päämiehenä.

Vaikea on selittää, miksi Lauri Juhonpojan (eli Pohjanmaan) lippukuntaa ei ole mainittu luettelossa, vaikka se silloin oli Suomessa. Tähän lippukuntaan kuului vuonna 1577 259 sotamiestä, joiden lisäksi vielä samana vuonna otettiin 197 uutta miestä Pohjanmaalta.

eli noin 3,400 miestä jalkaväkeä. — Siitä ei ole toistaiseksi tarkkoja tietoja, mitkä jalkaväen osastot menivät Flemingin kanssa Venäjälle. Luultavasti hänellä kuitenkin oli enemmän sotaväkeä kuin se, mikä tässä on lueteltu, sillä kuningas lausui eräässä hänelle lähettämässään kirjeessä: »Odotamme, että te meidän koko sotavoimallamme tuotatte vihollisille sata kertaa niin paljon vahinkoa, kuin Virossa on saatu aikaan»[1].

Kenttätykistöön kuului kyseessäolevana vuonna toista sataa miestä.

Sotaväen mukana olevien talonpoikaisjoukkojen päämiehinä mainitaan Matti Antinpoika, Pentti Juhonpoika ja Israeli Paavalinpoika. — Arvi Henrikinpoika Tawast toi Savosta 800 talonpoikaa[2].

Itse retkestä ei ole seikkaperäisiä tietoja enemmän kuin useista muistakaan tämänaikuisista sotayrityksistä, jotka pantiin alkuun Suomen puolelta. Klaus Hermanninpoika Flemingin Memoriale Chronicum-nimiset muistiinpanot[3] sisältävät ainoastaan lyhyen ja kuivan ilmoituksen retken suunnasta ja ajasta. Meidän valtioarkistomme tilikirjoissa en ole havainnut siitä mainittuna muuta kuin erään sivuseikan. Näyttää siltä kuin melkein kaikki ne kirjeet, joita päälliköt siihen aikaan lähettivät kuninkaalle sota-asiain johdosta, jo olisivat joutuneet hukkaan.

Elokuusssa sotajoukko lähti kuninkaan suunnitelman mukaisesti liikkeelle samoten Viipurista Käkisalmen lääniin[4]. Täältä Hermanni Fleming kulki ryöstäen ja hävittäen Pähkinälinnan lääniin, meni Nevajoen poikki ja saapui vihdoin Kaprion seuduille

---

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille elokuun 16 p. 1577.

[2] R. A. Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta 1577—1581.

[3] Urkunder upplysande Finlands öden i 16:de och 17:de århundradet, II, I, 5.

[4] Rajajoelle oli vähää ennen saapunut eräs laiva, joka oli lähetetty Viipurista viemään leipää ja olutta sotaväelle. Kohta kuin siitä oli purettu kuorma, syntyi yöllä ankara myrsky, joka ajoi laivan Venäjän puolella Rajajoen suuta olevalle hietikolle, niin että sitä ei enää voitu saada irti. Laivan haltijat, kaksi Viipurin läänin voutia, saivat sittemmin ruunulta korvausta tappioistansa. S. A. N:o 5463, 30 v.

joilta hän palasi takaisin jatkamatta matkaa Narvan luo. Mikonpäivän tienoilla retkeläiset taas tulivat Viipuriin [1]. Arvi Henrikinpojan savolaiset kulkivat lokakuun alussa Lappeenrannan ja Ruokoniemen kautta takaisin Savonlinnaan [2]. — Antti Niilonpoika Sabelfana oli, sillä aikaa kuin valtakunnan sotavoima oli vihollisen maassa, antanut vartioida rajaa, niin että venäläisiä partiojoukkoja ei päässyt Suomeen vahinkoa tekemään. Hän oli myöskin lähettänyt myöhään saapuneita sotaväenosastoja muiden jäljestä rajan taakse, kuten oli määrätty [3].

Tulokset Hermanni Flemingin sotaretkestä olivat jokseenkin vähäiset. Sillä ei saatu aikaan muuta kuin suomalaisten asumain rajamaakuntain hävitystä, eikä se vaikuttanut mitään sodan loppupäätökseen. Yrityksen huonoon menestykseen oli epäilemättä suurena syynä se seikka, että retkeä ei ollut ennätetty kunnollisesti valmistaa, kun kuningas oli liiaksi jouduttanut sen toimeenpanoa.

Flemingille oli matkalla tuotu sanomia, että suurruhtinas koko sotavoimansa kanssa oli tulossa häntä vastustamaan [4]. Tästä Fleming oli, vielä Venäjällä ollessaan, kirjoittanut kuninkaalle. Vastauksessaan Juhani sanoi Flemingin, Yrjö Boijen ja Henrikki von Mindenin laveasta puolustelemisesta huomaavansa, että he olivat antaneet pettää ja peloittaa itseänsä vihollisten levittämillä valheellisilla huhuilla [5].

---

[1] Muutamat sotaväen osastot olivat sitten joitakuita viikkoja vuoden 1577 lopulla sijoitettuina Äyräpään kihlakuntaan Venäjän rajalle. Siellä näyttää silloin olleen Uplannin ratsuväen lippu ja Perttu Iivarinpojan johtama hovilippu sekä jalkaväestä Lauri Juhonpojan pohjalaiset, Lauri Ollinpojan helsinglantilaiset ja 180 miestä Hakuni Pietarinpojan smaalantilaisesta lippukunnasta. Luultavasti pidettiin siellä myös joku aika Juhani Gislenpojan smaalantilaisia. (S. A. N:o 5460 21 v. ja 5458, 40. — Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta 1577. R. A.) — Kuten huomataan, oli täällä silloin muutamia jalkaväen lippukuntia, joita ei ole mainittu edellistä kesää koskevassa luettelossa.

[2] S. A. N:o 6512, 66.

[3] V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle lokakuun 8 p. 1577.

[4] Iivana oli syyskuun 18 p. palannut Liivinmaan retkeltä Tartt̲oon, josta hän meni Pihkovaan ja sitten Moskovaan.

[5] V. R. $^{8}/_{X}$ 1577.

Alussa Juhani siten piti koko retkeä epäonnistuneena, mutta sittemmin hän lausui havainneensa, että se vahinko, jonka Fleming oli tehnyt vihollisille, ei ollutkaan vähäinen. Hän katsoi silloin tarpeelliseksi kirjoittaa valtakunnan piispoille, että kiitos oli tehtävä kirkoissa, »koska sotavoima Jumalan armollisella avulla oli voinut miekalla ja tulella hävittää kolme linnalääniä Venäjällä»[1].

Vuoden 1577 lopulla, sen jälkeen kuin Hermanni Fleming oli palannut hävitysretkeltänsä, kirjoitti Antti Niilonpoika Sabelfana, joka hyvin näki, mitä vahinkoa sodan pitkittäminen tuotti Suomelle, omin päinsä Viipurista Pähkinälinnan maaherralle, koettaen puolustella Flemingin hävitysretkeä ja kehoittaen maaherraa neuvoittelemaan tsaarin kanssa aselevon uudistamisesta Suomen rajalla muutamiksi vuosiksi. Tämä ei ollut ensinkään Juhani III:n mieleen. »Semmoisilla esityksillä», hän sanoi eräässä Henrikki Klaunpojalle lähettämässään kirjeessä, »lisätään vain vihollisen ylpeyttä. Me emme ole missään suhteessa poikenneet välirauhan määräyksistä. Sen tähden Antti Niilonpojan ei olisi tarvinnut puolustella meikäläisiä, vaan hänellä olisi ollut täysi syy »haukkua» suurruhtinasta siitä, että tämä petollisen hirmuvaltiaan tavoin on rikkonut aselevon. Jos sotilakko on saatava toimeen, niin emme tahdo, että Vironmaa siitä suljetaan. Sitä paitse välirauhaa ei ole tehtävä yhden tai kahden vuoden ajaksi, vaan useiksi vuosiksi. Ja jotta siihen vähänkin saattaisi luottaa, tulee suurruhtinaan itsensä vahvistaa se, koska hän ei kuitenkaan pitäisi maaherran tekemää sopimusta sitovana.» Antti Niilonpojalle ja Eerikki Pertunpojalle kuningas kirjoitti, että he eivät sen jälkeen millään ehdolla saaneet keskustella vihollisten kanssa rauhasta hänen suostumuksettansa[2].

[1] V. R. Kirje Yrjö Boijelle lokakuun 29 p. 1577. Kirje Savonlinnan isännille marraskuun 6 p. 1577. Kirje kaikille piispoille joulukuun 22 p. 1577.

[2] V. R. $^{26}/_{1}$ 1578. — S. A. N:o 5449. 51.

KOLMASTOISTA LUKU.

Odotettu hyökkäys ja Suomen puolustusvoiman vahvistaminen.

Samalla kuin Suomessa kesällä vuonna 1577 oli puuhailtu kostoretkeä, oli täällä pelätty, että venäläiset uudistaisivat hyökkäyksensä. Jo heinäkuun 1 päivänä Juhani III kirjoitti täkäläisille käskynhaltijoilleen: »Koska olemme kuulleet, että viholliset aikovat tulla Suomeen ja piirittää Viipuria, ja koska ette voisi vastustaa heitä tappelukentällä, jollei teillä olisi isompaa voimaa kuin tähän asti, niin on Suomen talonpojilta otettava nostoväkeä». Muutamia kuukausia myöhemmin Hermanni Fleming, ollessaan Venäjän retkellä, ilmoitti sekä Suomen hallitusmiehille että kuninkaalle suurruhtinaan panneen koko sotavoimansa liikkeelle siinäkin tarkoituksessa, että se seuraavana talvena saattaisi rynnätä Suomeen, ja esitti samalla Juhanille, että odotetun ryntäyksen torjumiseksi tänne taas hankittaisiin sotaväkeä Ruotsista. Juhani III vastasi, että uutta avunlähetystä ei silloin enää voitu saada toimeen myöhäisen vuodenajan tähden [1]. Ja Suomen molemmille maaherroille, jotka olivat antaneet lausuntonsa siitä, miten venäläisiä oli vastustettava, kuningas kirjoiti (marraskuussa): »Pyydätte täältä apua, mutta olemme laittaneet Ruotsista enemmän väkeä kuin ehdoitittekaan. Tähän aikaan ei ole liikene-

[1] V. R. $^{8}/_{X}$ 1577.

vää sotaväkeä lähempänä kuin Länsigötlannissa, Itägötlanissa ja Smaalannissa, eikä sitä enää tänä syksynä ehdi toimittaa sinne. Kuitenkin otetaan nyt noin tuhat miestä uutta väkeä Norrlannista ja Taalainmaasta, ja tämä väki lähetetään ensi tilaisuudessa Pohjanmaan kautta Suomeen [1].»

Onneksi ei vihollisia sinä talvena kuulunutkaan. Tsaari ei voinut panna hyökkäystä toimeen Suomen puolella, sillä Puolan ja Liivinmaan asiat vaativat yhä enemmän hänen huomiotansa [2].

Kuitenkin ihmiset olivat hyvin peloissaan. Tätä todistaa muun muassa se seikka, että taas nähtiin kaameita merkkejä taivaalla. Juhani III, joka arveli Jumalan tahtovan niillä varoittaa syntisiä, käski valtakunnan piispain kehoittaa papistoa ja yhteistä kansaa rukoilemaan Kaikkivaltiaalta suojelusta [3].

---

[1] V. R. $^{15}/_{XI}$ 1577.

Joulukuun 1 päivänä valtuutettiin seuraavat päämiehet ynnä moniaat muut kirjoittamaan Pohjois-Ruotsissa Suomeen vietävää väkeä:

Lauri Pentinpoika, jonka tuli ottaa Länsipohjasta 400 miestä.

Eerikki Göös, jonka tuli ottaa Medelpadista 100 miestä ja Angermanlannista 400 miestä.

Maunu Gudmundinpoika, jonka tuli ottaa Helsinglannista 500 miestä ja Gestriklannista 100 miestä.

Lauri Yrjönpoika, jonka tuli ottaa Taalainmaasta 200 miestä.

Mainitut päämiehet määrättiin jo seuraavan vuoden (1578) tammikuussa menemään lippukuntinensa jäätä myöten Merenkurkun poikki tai, jos jäät eivät kestäisi, Pohjanlahden ympäri Suomeen. Länsipohjan talonpojat pyysivät kuitenkin kuninkaalta, että heidän uusia sotamiehiään ei lähetettäisi pois, ja kuningas suostui heidän anomukseensa sen tapauksen varalta, että kuultaisiin venäläisten uhkaavan Länsipohjaa. Näin ei kuitenkaan käynyt, ja pian nuot neljä lippukuntaa saapuivat Pohjanmaalle, jonne ne jäivät muutamaksi aikaa. V. R. Kirjeet Lauri Yrjönpojalle tammikuun 13 p. 1578, Lauri Pentinpojalle tammikuun 17 p. 1578 sekä Maunu Gudmundinpojalle y. m. maaliskuun 27 p. 1578.

Samalla kuin väkeä kirjoitettiin Ruotsin pohjoisissa maakunnissa, otettiin uusia sotamiehiä myöskin Uplannista, ja jo tammikuun 13 p. 1578 kuningas kirjoitti Uplannin lippukunnan päämiehelle Siivartti Jaakonpojalle, että hänen tuli viedä väkensä Ahvenanmeren poikki Suomeen. V. R. Valtuus sotaväen kirjoitusta varten joulukuun 1 p. 1577.

[2] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle helmikuun 11 ja maaliskuun 10 p. 1578.

[3] V. R. $^{14}/_{XII}$ 1577.

Venäjältä odotettu hyökkäys vaikutti kaikissa tapauksissa sen, että silloin katsottiin tarpeelliseksi melkoisesti lisätä maamme omaa sotaväkeä.

Kuningas määräsi, että Suomen aatelislippu oli jaettava kahdeksi lippukunnaksi, joiden mieslukua oli enennettävä palkatuilla huoveilla, niin että kumpaisessakin oli 300 miestä. Kun Hermanni Fleming kuitenkin pian ilmoitti, että oli mahdotonta saada sillä tavoin muodostetuksi kahta täysilukuista lippukuntaa, niin Juhani III luopuen alkuperäisestä tuumastaan käski ratsumestari Niilo Mikonpojan pitää huolta siitä, että aatelislipussa olisi ainakin 300 miestä. Tämän lipun alla palveleville palkatuille miehille luvattiin maksaa, samoin kuin muillekin huoveille, 10 talaria ja 6 kyynärää verkaa vuosipalkaksi. Ja koska iso osa aatelistoa ja rälssiä sinäkin vuonna oli toimittanut sotaan vähemmän väkeä, kuin sen olisi pitänyt varustaa, niin käskettiin nyt Niilo Mikonpojan ilmoittaa Suomen aatelisille, että heidän tiluksensa menettäisivät rälssioikeutensa ja muut vapautensa, jos he eivät seuraavana talvena täysin suorittaisi ratsupalvelustaan [1].

Muitakin Suomessa olevia ratsaslippuja kuningas käski vahvistaa niin, että kuhunkin saatiin täysi miesluku eli 300 miestä [2].

Kuten edellä on kerrottu, tuskin toinen puoli siitä väestä, jota oli otettu papeilta, porvareilta, voudeilta ja nimismiehiltä, oli saapunut Hermanni Flemingin retkelle. Marraskuussa sai Juhani Knuutinpoika, Monikkalan herra, uudistetun käskyn ottaa koko Suomesta sotaväkeen voudinpalvelijoita, vanhoja huoveja sekä pappien, porvarien ja nimismiesten renkejä, niin monta kuin mahdollista, huolimatta siitä kenen palveluksessa ne olivat. Hankittuaan miehille ratsut tuli hänen itsensä johtaa heitä eri lipun alla [3].

Samana syksynä velvoitettiin Suomen molemmat maaher-

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille y. m. lokakuun 8 p. 1577. Suomen maaherroille marraskuun 15 p. 1577. Niilo Mikonpojalle marraskuun 19 p. 1577.

[2] V. R. Kirje Hermanni Flemingille y. m. lokakuun 10 p. 1577.

[3] V. R. $^{23}/_{XI}$ 1577.

rat kirjoituttaman 2000 uutta miestä jalkaväkeen [1]. Tästä oli seurauksena, että maahamme perustettiin 4 uutta jalkaväen lippukuntaa, nimittäin: Jääsken ja Äyräpään lippukunta, jonka ensimmäiseksi päämieheksi määrättiin Juho Juhonpoika; Savon lippukunta, Ambrosius Henrikinpoika päämiehenä; Hämeen lippukunta, Valentin Edgertinpoika Göding päämiehenä, sekä Uudenmaan ja Etelä-Suomen lippukunta, Olavi Eerikinpoika päämiehenä. Näistä lippukunnista ensinmainittu oli valmiina jo vuonna 1577, muut kolme muodostettiin nähtävästi vuonna 1578. Entisestään oli Suomessa, kuten edellä on osoitettu, kaksi lippukuntaa oman maan väkeä, nimittäin Lauri Juhonpojan (eli Pohjanmaan) ja Antti Hakuninpojan lippukunnat [2]. Näistä jälkimmäinen luultavasti tuli hajoitetuksi vuonna 1578 [3].

Koska vakinaista jalkaväkeä ei heti voitu saada lisätyksi siinä määrässä, kuin uhkaava vaara olisi vaatinut, lähetettiin myöhään syksyllä (1577) noin 450 laivamiestä Viipurin linnaan. Laivanpäämies Tuomas Niilonpoika oli saanut käskyn koota nämät miehet ja johtaa niitä. Niistä muodostettiin eri lippukunta, jota nimitettiin merilipuksi ja jonka päämiehenä seuraavana vuonna tavataan sama Tuomas Niilonpoika.

Lokakuussa kuningas kirjoitti täkäläisille sotapäälliköille, että rahvaasta joka kolmas tai joka toinen mies taikka mies talosta oli tarvittaessa kutsuttava aseisiin [4]. Samalla kuin hallitusmiehet Suomessa valmistivat yleistä väennostoa, niin he hakkauttivat meren rannalle sekä rajan puolelle murroksia vihollisten torjumiseksi [5]. Savonlinnankin läänissä käskettiin siten talonpoikain tehdä ryteikköjä kaadetuista puista. Etelä-Suomessa oleviin murroksiin määrättiin tykkejä tuotaviksi sota-

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille y. m. lokakuun 8 p. 1577. Kirje Suomen maaherroille marraskuun 15 p. 1577.

[2] Kts. sivuja 40 ja 107.

[3] Näistä asioista saadaan tarkempia tietoja tekijän kirjasta: Suomen sotavoima Juhani III:n aikana. (Hist. Arkisto, XVII).

[4] V. R. $^{8}/_{X}$ 1577.

[5] Pentti Henrikinpojan mainitaan sinä syksynä valvoneen murrosten hakkuuta Kirkkonummen pitäjässä. S. A. N:o 3388, 103. — Pentti Henrikinpoika Dufva oli Kiviniemen ja Moision haltija.

laivoista, Turusta, Hämeenlinnasta ynnä muualta. Sitä paitse kuningas neuvoi rakentamaan kokkoja korkeille vuorille meren puolelle. Kun jää alkoi kannattaa, oli kokkojen ääreen asetettava vartijoita, joiden asia oli vihollisen tullessa sytyttää ne palamaan ja siten varoittaa lähellä olevaa maakansaa [1].

[1] V. R.

NELJÄSTOISTA LUKU.

Henrikki Klaunpojan helmikuussa 1578 tekemä hävitysretki.

Hermanni Fleming oli koettanut onneansa Suomessa olevain sotavoimain ylipäällikkönä. Hän oli levittänyt hävityksen kauhua Venäjän rajamaakuntiin, mutta ei voinut saada sen enempää aikaan. Pian sen jälkeen kuin hän oli palannut Inkeristä menetti hän ylipäällikkyyden. Marraskuussa (1577) määrättiin nimittäin Tallinnan mainio puolustaja Henrikki Klaunpoika Horn Suomessa olevan sotajoukon johtajaksi Flemingin sijaan, joka taas asetettiin Viipurin kaupungin ja linnan sekä Savonlinnan ylimmäksi hallitusmieheksi. Vanhalla Henrikki Klaunpojalla oli Juhani III:n täysi luottamus tähän aikaan, jolloin vielä Tallinnan piiritys oli tuoreessa muistissa. Kuningas kirjoitti hänelle tuosta uudesta toimesta: »Koska luulemme, että te ikänne ja kivulloisuutenne tähden tarvitsette apua, on poikanne Kaarle Hornin oltava teillä sotamarsalkkana. Pohjois-Suomen hallitusmiehen virkaa saa Klaus Aakenpoika toistaiseksi hoitaa. Mutta jos ette voi ottaa ylipäällikkyyttä vastaan, niin Klaus Aakenpojan tulee olla sotajoukon johtajana ja te saatte tänä talvena toimia koko Suomen maaherrana»[1]. Eräässä Klaus Aakenpojalle lähetetyssä kirjeessä kuningas sanoi tahtovansa Suomeen

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle marraskuun 18 p. 1577.

ylipäälliköksi kokenutta miestä, joka voisi johtaa sota-asioita varovaisuudella ja taidolla [1]. Henrikki Klaunpoika ei tehnytkään esteitä, vaan ryhtyi heti toimeen.

Henrikki von Minden oli Flemingin retken jälkeen, jonka tuloksiin Juhani III, kuten jo on kerrottu, ei aluksi ollut tyytyväinen, pyytänyt eroa virastaan. Kuningas käski kuitenkin hänen olla yhä edelleen kaiken jalkaväen päällikkönä, mutta määräsi hänelle apumieheksi Arvi Henrikinpoika Tawastin, jonka komennon alla Suomen oman jalkaväen sekä talonpoikain nostoväen piti olla [2].

Arvi Tawastista tässä muutama sana. Hän polveusi Suomeen sijoittuneesta, tanskalaisesta Kaas-suvusta ja sai täällä aatelisarvonsa vahvistetuksi. Eerikki XIV oli vuonna 1566 myönyt hänelle Vesunnin kartanon, jonka Kustaa Vaasa (1542) oli ostanut hänen sukulaisiltaan. Naimisensa kautta Tawast myöhemmin oli saanut myös Kosken kappelissa sijaitsevan Kurjalan talon. Vuodesta 1573 vuoteen 1575 hän oli ollut Suomen aatelislipun ratsumestarina ja sen jälkeen Savonlinnan voutina. Syksyllä vuonna 1577 hän toi Savosta, kuten edellä on kerrottu, talonpoikaisjoukon Hermanni Flemingille, kun tämä lähti Venäjän rajamaakuntia hävittämään. Näyttää siltä kuin

---

[1] V. R. $^{20}/_{XI}$ 1577. — Kuninkaan yllämainitut määräykset olivat tuskin ennättäneet saapua Suomeen, kun Turussa (joulukuun 21 p. 1577) pidettiin kokous, jossa neuvoiteltiin sota-asioista, muun muassa kaupunkien asetettavasta väestä sekä maaretkitykistöstä. Kokoukseen oli tullut kymmenen aatelismiestä, viisi pappia ja yhdeksän porvaria, mutta talonpoikia siellä ei ollut ollenkaan. Aatelisista mainittakoon Henrikki Klaunpoika Horn, Hermanni Fleming, Eerikki Hakuninpoika Slang ja Klaus Fleming; papeista Turun katedraalikoulun rehtori Jaakko Suomalainen; porvariston edustajina oli Turun kaupungin pormestareita ja neuvosmiehiä. Nähtävästi Henrikki Klaunpoika oli pannut kokouksen toimeen; kuningas ei nimittäin liene antanut käskyä sen pitämisestä. On vahinko, että Turussa silloin tapahtuneista keskusteluista ei tiedetä mitään, samoin kuin ei myöskään kokouksen päätöksistä. S. A. N:o 1334, 16. — J. W. Ruuth, Åbo stads historia, II, 166. — K. Grotenfelt, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 238.

[2] V. R. $^{20}/_{XI}$ 1577.

Tawast ei olisi mielellään ruvennut jalkaväen päällikön toimeen, jossa hän kuitenkin pian osoitti erinäistä kuntoa. Henrikki Klaunpoika kirjoitti hänelle siitä asiasta: »Sanotte, että teidän on Savonlinnan takia vaikea lähteä taistelutanterille, ja kysytte, tahdonko minä käyttää teitä sodassa. Kysymyksenne jätän omaan arvoonsa, koska teidän velvollisuutenne on noudattaa kuninkaan käskyä enemmän kuin minun tahtoani. Minun mielestäni tässä on yllin kyllin työtä meille kaikille. Sentähden ei kenenkään pitäisi vetäytyä syrjään tyhjien verukkeiden nojalla. Tiedätte itse hyvin, kuinka teidän on asiassa meneteltävä»[1]. Kuninkaaltakin Arvi Henrikinpoika vielä pyysi varmempaa tietoa, oliko hänen viipymättä lähdettävä sotajoukkoon. Juhani vastasi, että hänen oli näin tehtävä, jos moskovalaiset hyökkäisivät Suomeen[2]. Tawast ei sitten mennyt ylipäällikön luo, ennen kuin vuoden 1578 lopussa tai vuoden 1579 alussa[3]. Sen jälkeen hän oli jalkaväen päällikkönä toistakymmentä vuotta.

Juhani III:lle oli loppupuolella vuotta 1577 kerrottu, että tsaari oli silloin asettanut suurimman osan sotaväestään Liettuan rajalle. Kun siten alkoi näyttää luultavalta, että venäläisten hyökkäyksestä, jota Suomessa oli odotettu ja pelätty, ei tulisikaan mitään, niin kuningas kehoitti täkäläisiä käskynhaltijoita panemaan toimeen partioretkiä Venäjän rajamaakuntiin, neuvoen heitä lähettämään väkeä pohjoiseen päin Pyhän Nikolauksen (Solovetin) luostaria kohti taikka muihin paikkoihin, jotka vielä olivat hävittämättä[4]. Vuosien 1577 ja 1578 välisenä talvena laitettiinkin Venäjälle partiokuntia sekä Viipurista[5] että Savosta. Ei kuitenkaan tiedetä, millä tienoin Viipurista lähteneet joukot kävivät hävittämässä. Mitä savolaisten taisteluihin tulee, puhutaan niistä tässä kirjassa tuonnempana.

---

[1] R. A. Tawastien kokoelma. — Henrikki Klaunpojan kirje oli päivätty $^{17}/_{1}$ 1578.

[2] V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle helmikuun 1 p. 1578.

[3] V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle tammikuun 29 p. 1579.

[4] V. R. Kirje Suomen hallitusmiehille marraskuun 15 p. 1577.

[5] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle helmikuun 857 p. 18. Vastaus Viipurin päälliköille maaliskuun 19 p. 1578.

Mutta Juhani III ei tyytynyt näihin ryöstöretkiin. joita verraten vähäiset miesjoukot tekivät, vaan vaati, että ylipäällikkö itse lähtisi rajan toiselle puolen koko silloin käytettävänä olevan sotavoiman kanssa. Tätä tarkoittavia kehoituksia tuli Henrikki Klaunpojalle useitakin [1]. Kuningas kirjoitti hänelle muun muassa: »Teidän tulee pitää suurruhtinaan alamaisia kovassa kurissa, nöyryyttääksenne hänen ylpeää mieltänsä. Viekää sentähden Inkeriin koko se sotajoukko, jonka voitte saada kokoon Viipurista ja muualta, sekä myös Äyräpään miehet ja talonpoikainen nostoväki. Jos ette itse voi ikänne takia johtaa sotavoimaa, niin lähteköön Klaus Aakenpoika Kaarle Hornin kanssa sijastanne, taikka jompikumpi näistä Henrikki von Mindenin kanssa.» Erittäin Juhani huomautti, että Venäjälle oli rynnättävä, jos viholliset ryhtyisivät Tallinnaa piirittämään, sillä hän arveli, että Suomesta tehtävä hyökkäys vetäisi venäläiset pois tämän linnan luota [2].

Henrikki Klaunpoika näyttää olleen huolissaan siitä tehtävästä, jonka Juhani III mainituilla määräyksillään antoi hänelle. Hän kirjoitti siitä Savonlinnan voudille Arvi Tawastille: »Kuningas on käskenyt minun, jollei vihollisten tulosta mitään kuulu, tehdä hyökkäyksen heidän maahansa joko jäätä myöten taikka rajan poikki. Voitte kuvitella, kuinka minä tähän aikaan olen semmoiseen retkeen varustettuna. Kuitenkin tahdon asiassa tehdä, mikä minulle on mahdollista. Pyydän siitä syystä, että viipymättä lähetätte Pyhtäälle 500 tai 600 hiihtokuntoista joutsimiestä vahvistamaan tätä pientä joukkoa» [3].

Niinkuin tästä näkyy, oli Henrikki Klaunpojan mielestä sotatarpeista puute ja sotaväkeäkin liian vähän. Mitä edelliseen asiaan tulee, niin valituksiin nähtävästi oli täysi syy, sillä hallitus harvoin osasi hankkia sotajoukolle riittävästi muonaa ja muita tarpeita. Sotaväen miesluvusta lienee nyt enää mahdotonta

---

[1] V. R. $^{26}/_{I}$ $^{8}/_{II}$ $^{11}/_{II}$ ja $^{22}/_{II}$ 1578.

[2] V. R. Kirje Tallinnan hallitusmiehille tammikuun 3 p. 1578.

[3] R. A. Tawastien kokoelma. Henrikki Klaunpojan kirje $^{17}/_{I}$ 1578.

saada täyttä selkoa. Kuitenkin tiedetään, että Suomessa silloin oli, paitse kotimaista väkeä, useita ruotsalaisia lippukuntia.

Henrikki Klaunpoika piti alkupuolella vuotta 1578 — sekä ennen kuin hän lähti retkelle että matkalta palattuaan — isoimman osan sotajoukostansa kahdessa leirissä, joista toinen sijaitsi Pyhtäällä Kuppisten kylässä [1], toinen Vehkalahdella Salmenkylässä. Kuppisten kylä näyttää olleen päämajana. Joku sotaväen osasto sijoitettiin Elimäelle [2]. Noilla seuduilla oli kyseessäolevan sodan aikana ennenkin ollut leirejä [3].

Kuppisissa ja Salmenkylässä mainitaan helmikuun alussa ja maaliskuun keskivaiheilla olleen kuusi ratsuväen lippukuntaa, nimittäin:

Päälippu	85	ratsua,	20	kuormahevosta
Martti Boijen suomal. lippu ..	310	»	35	»
Matti Laurinpojan uplantil. l. ..	211	»	25	»
Perttu Iivarinpojan l. (eli hovilippu) [4]	200	»	20	»
Niilo Mikonpojan l. (eli Suomen aatelislippu)	140 [5]	»	10	»
Juhani Knuutinpojan suomal. l. [6]	130	»	33	»

[1] Kuppinen-nimistä kylää ei enää ole Pyhtäällä, mutta Länsikylän ruotsalainen nimi on vielä Vesterkuppis ja Kiviniemen samoin Lillkuppis. Pyhtään Siltakylässä on Storkuppis-niminen talo.

[2] S. A. N:o 4153, 6 v. ja 15 v; 4157, 43 v; 4159, 38 v; 4164, 110; 5453, 41. — R. A. Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta 1577—1580. Helsinginkin luona oli taas, samoin kuin edellisenä talvena, sotaväkeä vartioimassa, ettei vihollinen pääsisi äkkiarvaamatta tulemaan meren poikki Uudellemaalle. S. A. N:o 3377, 58 v. — Samoin Porkkalan niemellä. S. A. N:o 3386, 81.

[3] S. A. N:o 5438, 6 ja 5455, 57.

[4] Hovilippu oli kaartti, johon aluksi lienee kuulunut hovin palvelijoita. Sittemmin siihen kuitenkin pestattiin yleensä semmoisia miehiä, jotka voivat hankkia itselleen hyvät varukset. Vuoden 1578 tienoilla näyttää hovilipun alla palvelleen yksinomaan suomalaisia.

[5] Tämä numero näyttää osoittavan Suomen aatelislipun alla palvelevien palkattujen ratsumiesten hevosten lukua.

[6] S. A. N:o 5455, 50.

Viimemainittu lippu oli vähää ennen muodostettu voudinpalvelijoista sekä pappien, porvarien ja nimismiesten rengeistä [1].

Jalkaväkeä oli leireissä ainakin kuusi ruotsalaista lippukuntaa. [2]

Myös tavataan siellä aateliston asettama jalkaväen lippukunta, Antti Laurinpoika päämiehenä, sekä Tuomas Niilonpojan johtama merilippu, johon kuului 250 miestä [3].

Leireissä oli vilkas elämä. Pyhtäälle tuli m. m. useita Suomen aatelisia sekä kirjava joukko muita sota-asioissa liikkuvia virkailijoita ja toimimiehiä. Niistä, jotka siten majailivat jonkun aikaa leirissä, mainittakoon: Hermanni Fleming, Henrikki Abel von Minden, jota silloiset asiakirjat nimittävät ylipäällikön luutnantiksi, Klaus Hermanninpoika Fleming ja hänen veljensä Maunu Fleming [4], Tuomarinkartanon Matti Antinpoika Biörnram, Eerikki Hakuninpoika Slang, joka siihen aikaan kuului

---

[1] Vrt. sivua 200.

[2] Nimittäin:
Hannu Olavinpojan taalalainen l.
Heden Juhonpojan vestmanlantilainen l.
Hakuni Pietarinpojan smaalantilainen l.
Juho Gislenpojan smaalantilainen l.
Martti Bullerin södermanlantilainen l.
Martti Laurinpojan gestriklantilainen l.

Muualle sijoitetusta jalkaväestä mainittakoon, että Viipurissa oli kyseessäolevana aikana Pohjanmaan lippukunta sekä Risto Niilonpojan norrlantilainen lippukunta, joka oli tammikuussa tilattu sinne Savosta. R. A. Hermanni Flemingin kirje Savonlinnan isännille $^{11}/_{I}$ 1578 Tawastien kokoelmassa.

[3] R. A. Tuomas Laurinpojan tili Pyhtään kenttäleirin kulutuksesta v. 1578.

[4] Maunu Hermanninpoika Fleming oli veljensä Klausin kanssa palvellut kuninkaan hovissa vuoteen 1577, jolloin molemmat lähtivät sotajoukkoon. Oltuansa mukana Hermanni Flemingin Venäjän-retkellä hän seuraavina vuosina toimieli enimmäkseen Virossa, jossa hän piti 5 ratsua lippujen alla. Hän kuoli jo vuonna 1580 (nähtävästi kesällä). Sen vuoden syyskuun 7 p. Pontus de la Gardie näet kirjoitti Pohjois-Suomen voudille, että kuningas oli antanut kuolleen Maunu Flemingin läänitykset tämän veljelle Laurille.

Viipurin linnan isännistöön, tykistön päällikkö Pentti Söyringinpoika Juusten, Juhani Bökler [1], Lasse Locke [2], Hannu Budde [3], Eerikki Maununpoika [4], Kaarenkylän Hannu Skalm [5], Hieta-

---

[1] Juhani Bökler, Taattisten ja Viurilan haltija, oli Eerikki XIV:n hallitessa taistellut Virossa ratsumestarina. Juhani III:n aikana hän piti 6 hevosta ratsuväen päälipun alla. Hänellä oli Suomessa paljon maatiloja, josta päättäen hän oli varakas mies. Böklerin suku oli Virosta kotoisin.

[2] Lauri Niilonpoika Locke oli Juhani III:n hallituksen alkupuolella ollut laivanpäämiehenä. Vuonna 1578 hänet lähetettiin Viipurista Uplannin ratsumiesten kanssa jollekin tiedusteluretkelle, ja samana vuonna hän vei pienen joukon, johon kuului vain 6 Antti Niilonpojan palvelijaa, 8 Eerikki Pertunpojan palvelijaa ja 14 talkapyssymiestä, veneissä Käkisalmen luo. Viimemainitunkin matkan tarkoituksena oli kenties tietojen hankkiminen. Käkisalmen valloituksen jälkeen Pontus de la Gardie määräsi (marraskuun 29 p. 1580) erään maatalon, joka Lockella oli Jääskessä, vuotuisista veroista vapaaksi, koska — sanottiin ylipäällikön kirjeessä — Locke aina oli kaikin voimin työskennellyt valtakunnan hyväksi ja myöskin ollut mukana Käkisalmea vastaan tehdyllä sotaretkellä. Vuosien 1580 ja 1584 välillä Locke tavataan Viipurin linnan isännistössä. Kesällä v. 1584 hän taas oli laivanpäämiehenä. Seuraavana vuonna hän ja useat muut viranomaiset määrättiin, kuten vasta saamme nähdä, ottamaan uskollisuudenvalaa Käkisalmen läänin asukkailta.

[3] Kahtena seuraavana vuonna Hannu Budde tavataan voutina Äyräpään kihlakunnassa.

[4] Eerikki Maununpoika, Säppään haltija, oli sittemmin ratsumiesjoukon johtajana Käkisalmessa. — Säppään kylä, jonka nimenä ruotsinkielisissä asiakirjoissa nähdään milloin Seppo, milloin Seppä, milloin Sepäs, oli silloin Räisälän pitäjässä, mutta kuuluu nyt Kaukolan pitäjään.

[5] Juhani III:n aikana oli Suomessa kaksi venäjänkielen tulkkia nimeltä Skalm, nimittäin Hannu Laurinpoika ja hänen poikansa Juhani. Edellinen, joka mainitaan Heikkilän, Kaarenkylän ja Svartson herrana, oli Kustaa Vaasan hallituksen viimeisinä vuosina ollut Helsingin kuninkaankartanon voutina. Syksyllä 1579 hän seurasi Henrikki Klaunpoikaa onnettomalle Narvanretkelle. Vuosina 1581 ja 1582 Hannu Laurinpoika kuului Viipurin isäntäin joukkoon. — Nuoremman Skalmin mainitaan vieneen Juhani kuninkaan kirjeen Venäjälle vuonna 1576. Kaksi vuotta myöhemmin hän ja Hannu Budde lähetettiin sotaväen kanssa Venäjän rajalle. Sillä matkalla Juhani Skalm näkyy saaneen surmansa. Ainakin tiedetään, että hän vuonna 1578 kaatui Venäjällä.

mäen Matti Markuksenpoika [1], joka — kymmenen miestä mukana — oli tuonut leiriin muonavaroja Turusta, Sillantaan Israeli Paavalinpoika [2], jonka sanotaan johtaneen silloin otettua talonpoikaista väkeä, rahastonhoitaja Antti Martinpoika Svarth [3], muonitusmestari Lyytikkä Niilonpoika [4], rehumarski Pietari Poitz [5], tykistömestarit Sipi Laurinpoika ja Henrikki Matinpoika, vliprovossi Hannu von Oldenburg, Jost Småpepper [6], venäjänkielen tulkki Kaaprieli Juhonpoika [7] sekä haahdenpäämiehet Antti Laurinpoika ja Tuomas Antinpoika [8].

---

[1] Matti Markuksenpoika oli ollut alikirjurina Raaseporin linnassa v. 1546 ja 1548, voutina Maskun kihlakunnassa 1565—1573 ja Turun linnan isäntänä 1574. Vuoden 1578 jälkeen hän mainitaan sotaväen muonitusmestarina. Hän kuoli vuoden 1588 tienoilla.

[2] Israeli Paavalinpoika kuului Särkilahden sukuun. Hän oli Eerikki kuninkaan hallitessa ollut voutina Klaus Kristerinpojan maatiloilla sekä sen jälkeen (1572—1574) ruunun voutina Sääksmäellä. Myöhemmin hänet tavataan autiotalojen ja ruununmyllyjen voutina Hämeenlinnan läänissä.

[3] Antti Martinpoika oli ruunun rahojen hoitajana Suomessa joulukuun 9 päivästä 1570 kuolemaansa saakka, joka nähtävästi tapahtui alussa vuotta 1580. Lokakuun 25 p. 1572 määrättiin hänet myös Suomessa olevan sotaväen muonitusmestariksi. — Hänen vaimonsa Skolastika oli ennen ollut naimisissa Viipurin piispan Eerikki Härkäpään kanssa.

[4] Seuraavina vuosina (1579—1581) Lyytikkä Niilonpoika toimi Porvoon läänin voutina. — Hänellä oli Hummelsund-niminen maatila.

[5] Tervikin Pietari Poitz oli Eerikki XIV:n aikana ollut amiraalinkirjurina Ruotsin laivastossa ja joutunut lybekkiläisten vangiksi Ölannin meritaistelussa vuonna 1564. Kahlehdittuna hänen sitten täytyi virua Lybekissä lähes kolme vuotta. Juhani III hallituksen alkupuolella hänet mainitaan laivanpäämiehenä. Vuosina 1578 ja 1579 hän oli rehumarskina, vuosina 1580 ja 1581 ruununvarojen hoitajana Suomessa ja vuodesta 1581 alkaen (ainakin vuoteen 1583) sotaväen muonitusmestarina. Poitz kuoli vuoden 1590 tienoilla.

[6] Jost Småpepper, Gräggbölen haltija, oli Eerikki kuninkaan hallitessa ollut provossina Suomessa, ja saman toimen Juhani III uskoi hänelle, vaikka Småpepper Eerikin ja Juhani herttuan riidan aikana oli pitänyt kuninkaan puolta.

[7] Kaaprieli Juhonpoika mainitaan venäjänkielen tulkkina jo vuonna 1571.

[8] R. A. Tuomas Laurinpojan tili Pyhtään kenttäleirin kulutuksesta v. 1578.

Tuommoinen leiri tuotti aina haittaa ympäristön talonpojille [1], sen tähden että sotaväen muonitusta ei siihen aikaan osattu järjestää rasittamatta kansaa. Pyhtääläiset odottivat tästä syystä hartaasti sitä hetkeä, jolloin sotajoukko menisi matkoihinsa heidän pitäjästään.

Helmikuussa (1578) Henrikki Klaunpoika lähti Venäjän retkelle, mukanaan neljä ratsuväen lippua ja neljä lipullista jalkaväkeä [2] sekä tykistö, jonka päällikkönä Pentti Söyringinpoika Juusten oli ja jossa Sipi Laurinpoika toimi tykistömestarina. Luultavasti eivät kaikki lippukunnat olleet täysilukuiset, joten on otaksuttava, että Hornin sotajoukossa oli noin 2,000 tai 2,500 miestä paitse talonpoikia.

Kuljettiin Vehkalahdesta (tai Virolahdesta) Tammion saaren [3] kautta jäätä myöten Suomenlahden poikki. Kaksi talonpoikaa oli osoittamassa sotajoukolle tietä aavoilla jäälakeuksilla. Meren toisella puolen saavuttiin Perniönpäähän [4], Inkerinmaalle, ja sitten samottiin hävitystä levittäen Laukaanjoen rantoja pitkin Jaamaan, jonka esikaupunki poltettiin. Sieltä matka suunnattiin Kaprion tienoille [5]. Kaikki kylät, joihin tultiin, hävitettiin. Kapriosta palattiin merenrannalle, Kolkanpäähän [6], ja siitä takaisin Suomeen. Tänne saavuttiin Matinpäivänä (helmikuun 24) [7]. Melkoisen määrän hevosistaan täytyi sota-

[1] S. A. N:o 5455, 57.

[2] Päälippu, Niilo Mikonpojan johtama Suomen aatelislippu, Martti Boijen suomalainen ratsuväen lippu sekä Hämeen jalkaväen lippukunta, jonka päämiehenä oli Valentin Göding, kävivät Venäjällä. Mutta toistaiseksi ei tiedetä, mitä muita lippukuntia Henrikki Klaunpojan sotajoukkoon kuului. — S. A. N:o 3377, 59. — R. A. Tuomas Laurinpojan tili Pyhtään kenttäleirin kulutuksesta v. 1578. — R. A. Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta 1577—1580.

[3] S. A. N:o 5455, 50. — Tammio kuuluu Vehkalahden saaristoon.

[4] Perniönpääksi lienee nimitetty Inkerin läntisintä nientä.

[5] Hannu Budde oli Venäjällä sotajoukon matkaoppaana. S. A. N:o 5448, 27 v.

[6] Kolkanpää on Kaprion- ja Laukaanlahden välisen niemen äärimmäinen kärki.

[7] Klaus Hermaninpoika Fleming, joka oli retkellä mukana Henrikki Klaunpojan alapäälliköiden joukossa, on antanut siitä lyhyen kertomuksen. Urkunder uppl. Finlands öden, II, 1, 5.

joukon jättää jälkeensä, varmaankin siitä syystä, että ne uupuivat [1].

Asiakirjat eivät tiedä kertoa, tehtiinkö Henrikki Klaunpojalle vastarintaa Inkerissä. Joitakin kahakoita siellä näyttää olleen, koska Hämeen jalkaväen lippukunta menetti sillä matkalla 40 miestä [2].

Hornin sotaretkellä ei ollut Juhani III:n ohjeiden mukaan muuta tarkoitusta kuin hävityksen levittäminen Inkeriin. Tämä tämmöinen tarkoitus saavutettiinkin. Juhani kuningas oli käskenyt Henrikki Klaunpojan — samoin kuin sitä ennen Hermanni Flemingin — estää sotamiehiä julmuuden töistä vihollisten maassa. Mutta päälliköt eivät voineet, jos tahtoivatkin, pidättää joukkojansa tekemästä väkivaltaa vieraan maan asukkaille, ja kuninkaan kiellosta huolimatta tapettiin Inkerissä taas paljon ihmisiä, jotka eivät millään tavalla olleet osallisina sodassa. Juhani, joka oli tästä tyytymätön, sanoi kuitenkin, ettei hän syyttänyt siitä asiasta päällikköä, vaan irtaimia partiojoukkoja [3].

Suomen papit, porvarit ja talonpojat eivät olleetkaan lähettäneet Hornin mukaan niin paljon väkeä, kuin oli käsketty. Ja muutamat heistä olivat yllyttäneet toisia niskoitteluun. Saatuansa tästä tiedon Juhani III kirjoitti Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle: »Kovakorvaisille ei kaikille saata antaa hengenrangaistusta, siihen niitä epäilemättä on liiaksi paljon. Pappeja sekä niitä porvareita ja talonpoikia, joilla on jotakin omaisuutta, tulee tuomita sakkoihin, mutta köyhä väki lähetetään, oikeuden edessä oltuansa, Ruotsin vuorikaivoksiin. Ainoastaan kinastuksen synnyttäjiä ja kiihoittajia on rangaistava kuolemalla [4]».

Osa Suomen talonpojista näkyy siihen aikaan ruvenneen kyllästymään Ruotsin hallitukseen. Rahvas olikin kovin

---

[1] S. A. N:o 5458, 45.

[2] Muutamia sotavankeja lienee tuotu Suomeen. S. A. N:o 5448, 50.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 14 p. 1578.

[4] V. R. $^{18}/_{III}$ 1578.

vaikeassa tilassa. Sotamiesten väkivaltaisuus, taajaan tapahtuvat väennostot sekä liialliset veronmaksut saattoivat sen aivan epätoivoon. Meidän maassamme kuultiin jo kapinallisia puheita nuijajoukon perustamisesta. Kerrotaanpa, että muutamat talonpojat olivat omin päinsä valmistaneet puumurroksia metsiin [1]. Ryteikköjen hakkaamisella tarkoitettiin nähtävästi vastarinnan tekemistä veronkantajille, väenottajille ja muille kansan sortajille.

Rajamaakuntien Jääsken ja Äyräpään väestö pysyi kuitenkin aina valmiina taistelemaan tsaarin alamaisia vastaan [2]. Äyräpään talonpojista kerrotaan, että he siihen aikaan tuon tuostakin kävivät Venäjällä ryöstämässä ja hävittämässä. Heti sen jälkeen kuin Henrikki Klaunpoika palasi Suomeen talviretkeltänsä, lähetettiin Viipurista taas joukko säännöllistäkin sotaväkeä rajan taa. Sotaväen mukana oli tuo kuuluisa sissi Tuomas Teppoinen seuroineen [3].

Venäläiset tekivät samalla tavoin tuhotöitä Suomen puolella rajaa. Karjala oli ollut jokseenkin vapaa ryöstöstä jälkeen suurten hävitysvuosien 1571 ja 1572. Mutta vuosina 1578 ja 1579 näkyy vihollisten partiojoukkoja käyneen Äyräpäässä ja Jääskessä levittäen paloa ja surmaa. Seurauksena hävityksestä mainittakoon että, kun vuonna 1578 Äyräpäässä oli 329 savua ja Jääskessä [4] 160 savua autiona, vuoden 1579 tilikirjoissa on autiotalojen lukuun merkittynä Äyräpäässä 528 savua ja Jääskessä 224 savua [5]. Toisin sanoen, autiotalojen luku oli Äyräpäässä lähes puoli ja Jääskessä enemmän kuin neljännes verotalojen koko luvusta, sillä Äyräpäässä laskettiin silloin kaikkiansa 1,264 savua ja Jääsken ynnä Ruokolahden pitäjissä yhteensä 926 savua (ynnä 135 raadesavua).

Henrikki Klaunpoika, joka omin silmin oli nähnyt, mitä

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle helmikuun 26 p. 1578.

[2] V. R. Kirje Viipurin linnan isännille maaliskuun 11 p. 1578.

[3] V. R. Kirje Hermanni Flemingille huhtikuun 7 p. 1578. — S. A. N:o 5448, 30 ja 5462, 55 v.

[4] Ruokolahti siihen luettuna.

[5] S. A. N:o 5458, 23; 5460, 14 v; 5470, 19; 5472, 18 v.

vaurioita sota tuotti Suomelle [1], oli retkeltä palattuansa neuvonut kuningasta tekemään rauhan tai aselevon. Tällaisia neuvoja ei kuitenkaan vielä moniin aikoihin noudatettu, vaikka kuningas lupasikin keskustella asiasta neuvoskunnan kanssa [2].

Mielenkiintoista on havaita, mitä tuumia Juhani III siihen aikaan sodankäyntiin nähden hautoi haaveilevassa mielessään. Hänelle kerrottiin usein, että suurruhtinas oli kuollut, ja tämmöisille sekä muille samanlaisille perättömille huhuille hän oli valmis rakentamaan jos jonkinlaisia tuulentupia. Hänen herkkäuskoisuuttansa ja turhia toiveitansa kuvaa muun muassa eräs kirjallinen opastus, jonka hän antoi Hornille. »Jos suurruhtinas on kuollut» — sanoo hän siinä muun muassa, — »niin ei ole epäilemistäkään, että Venäjällä syntyy paljon eripuraisuutta. Siinä tapauksessa tulee Henrikki Klaunpojan kehoittaa kaikkia venäläisiä vallanpitäjiä ja pajareja, jotka asuvat lähellä rajaa, antautumaan Ruotsin ruunun alle. Ja jos maa jaetaan suurruhtinaan poikain kesken, niin on Henrikki Klaunpojan luvattava apua sille, jonka osa on rajaa likinnä, sillä ehdolla, että tämä luovuttaa kuninkaalle kaistaleen maata Solokan saarella sijaitsevasta Pyhän Nikolauksen luostarista alkaen aina Inkeriin saakka taikka vähintänsä Suomen rajan ja Nevajoen välisen alueen. Jos taas suurruhtinas vielä elää, mutta puolalaiset ja tataarit ahdistavat häntä, niin ryhtyköön Henrikki Klaunpoika keskustelemaan rauhasta vaatien takaisin ne linnat, jotka venäläiset ovat valloittaneet Liivinmaalla sekä lisäksi Pähkinälinnan ja Käkisalmen. Mutta jos Venäjä on entisissä voimissaan, niin on koetettava saada toimeen aselepo kymmeneksi tai vähintänsä neljäksi vuodeksi.» [3]

Henrikki Klaunpoika ja Kaarle Horn kävivät seuraavana kesänä (1578) kuninkaan puheilla Tukholmassa. Silloin Juhani III jättäen kaikki rauhantuumat käski heidän panna Viipurista toimeen uusia hävitysretkiä [4].

---

[1] R. A. Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle $^{2}/_{III}$ 1578 Tawastien kokoelmassa.

[2] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 14 p. 1578.

[3] V. R. $^{8}/_{III}$ 1578.

[4] R. A. Tawastien kokoelma. Henrikki Klaunpoika Arvi Henrikinpojalle $^{24}/_{VI}$ 1578.

Ensimmäinen seuraus tästä käskystä oli semmoinen, että Antti Niilonpoika vielä samana kesänä lähetti joukon sotamiehiä muutamain pienten tykkein kanssa Käkisalmen luo, jossa linnaa lähellä oleva kaupunki poltettiin. Tulipalloilla saatiin linnakin kolme kertaa palamaan, mutta varusväen onnistui samaan aikaan sattuneen kovan rankkasateen avulla joka kerta sammuttaa valkea. Sen enempää ei koko yrityksellä saatu toimeen. Retkestä oli vain se seuraus, että käkisalmelaiset siitä lähtien tiesivät olla paremmin varuillansa ja miettiä keinoja linnan suojelemiseksi ruotsalaisten tulipalloilta [1].

Kohta sen jälkeen Henrikki Klaunpoika rupesi valmistamaan toista sotayritystä. Hän päätti lähettää poikansa Kaarlen Viipurista Pähkinälinnaa vastaan ja antaa hänen mukaansa 2000 miestä, osaksi jalkaväkeä, osaksi talonpoikia. Ratsuväkeä ei katsottu voitavan käskeä retkelle, koska oli kuljettava korpia ja suomaita. Tarkoitus oli hävittää ne kaksi kaupunkia, jotka olivat Pähkinälinnan luona, sekä niin lavealti kuin mahdollista autioittaa maata Viipurin ja Pähkinälinnan välillä.

Mutta syksyllä (1578) Suomessa oli verraten vähäinen sotajoukko, koska täältä oli määrätty useita osastoja lähetettäviksi Viroon, jonne venäläiset olivat hyökänneet ja jossa he heinäkuun 25 p. saivat Poltsamaanlinnan [2] haltuunsa [3]. Hornien käytettäviksi jäi siten ainoastaan se väki, joka oli Viipurissa ja tämän linnan ympäristöllä.

Näissä oloissa Henrikki Klaunpoika turvautui savolaisiin pyytäen Savonlinnan voudilta Arvi Henrikinpoika Tawastilta, että tämä lähettäisi Viipuriin 1200 rahvaanmiestä apujoukoksi.

---

[1] R. A. Henrikki Klaunpojan kirje Juhani III:lle $^{1}/_{VII}$ 1578 kokoelmassa Handlingar angående ryska kriget 1570—1595. — Rahastonhoitajan Antti Martinpojan tileissä kerrotaan, että talonpoikais-haavuri Setä Matti «Sätthe Matthe») paransi kaksi tykkimiestä, joilta käsivarret oli ammuttu poikki Käkisalmen edustalla vuonna 1578. Matti Setä oli ollut mukana edellisenkin vuoden sotaretkellä.

[2] Kts. sivua 166.

[3] Kesällä vuonna 1578 oli Suomessa olevan sotaväen sijoituksesta määrätty m. m. seuraavaa:

Ja vähän myöhemmin hän määräsi, että sata Martti Boijen ratsumiestä sekä Kaarle Niilonpojan itägötlantilainen jalkaväen

---

Ratsuväki.

Matti Laurinpojan uplantilainen lippu oli pantava linnaleiriin Viipurin, Savonlinnan ja Porvoon lääneihin.

Martti Boijen suomalainen lippu oli asetettava Satakuntaan sekä Hämeenlinnan ja Käkisalmen lääneihin. (Tästä lipusta majaili kuitenkin samana kesänä 100 miestä Savossa.)

Knuutti Juhonpojan hovilippu oli saava linnaleirin Turun linnassa, Pohjois-Suomen karjakartanoissa sekä Espoon kartanossa.

Jalkaväki.

Viipurissa oli pidettävä:

Pietari Hårdin norrlantilainen lippukunta	440	miestä.
(Tämän lippukunnan päämiehenä oli oikeastaan Risto Niilonpoika. Pietari Hård oli vuonna 1578 nähtävästi päämiehen sijaisena).		
Maunu Gudmundinpojan helsinglantilainen l.	400	,,
Juho Laurinpojan pohjalainen l.	500	,,
Juho Juhonpojan suomalainen l. (jonka sotamiehet ennen kuuluivat Antti Hakuninpojan lippukuntaan)	320	,,
Meri- ja tykkimiehiä	156	,,
Yhteensä	1816	miestä.

Savonlinnassa oli pidettävä

Kaarle Niilonpojan itägötlantilainen l. 179 miestä

(Tämä lippukunta oli tullut Tukholmasta Savoon nähtävästi kesällä. Sitä ennen näkyy Savossa olleen Lauri Ollinpojan helsinglantilaiset jalkaväen sotamiehet. S. A. N:o 5456, 29 v. — Antti Martinpojan tili vuosilta 1578 ja 1579. R. A.)

Voutien käskettiin hankkia talollisilta muonavarat linnaleiriin, jotta sotamiehet eivät joutuisi välittömästi tekemisiin talonpoikain kanssa.

Epätietoista on, missä määrin tämä linnaleiri-järjestys tuli noudatetuksi. Maunu Gudmundinpojan lippukunta viipyi ainakin vielä jonkun aikaa Pohjanmaalla.

Syksyllä tuli käsky, että Suomesta oli lähetettävä Viroon paitse ratsuväkeä molemmat täällä olleet Smaalannin jälkaväen lippukunnat, nimittäin Juho Gislenpojan ja Hakuni Pietarinpojan. En tiedä sanoa, olivatko nämät lippukunnat olleet maassamme yhtämittaa edellisestä vuodesta alkaen. Tämmöistä otaksumista näyttää vastustavan se seikka, että niitä ei ole mainittu ylläolevassa linnaleiriluettelossa, mutta luettelosta puuttuu muitakin lippukuntia, jotka nähtävästi olivat sinä kesänä Suomessa.

lippukunta, jotka olivat jonkun aikaa pitäneet linnaleiriä Savossa, olivat Laurentiuksen päiväksi [1] toimitettavat sieltä Viipuriin muun sotajoukon luo. Arvi Henrikinpoika antoi kuitenkin kohta tietää, että hänen oli vaikea saada niin paljon talonpoikaissotilaita kokoon. Silloin Henrikki Klaunpoika ilmoitti tyytyvänsä siihen, että »molemmista lääneistä» [2] toimitettiin yhteensä 600 joutsimiestä. Hän käski lähettää nämät miehet veneissä johonkin sopivaan paikkaan Vuoksen varrelle. Siellä joutsimiesten oli odottaminen, kunnes muu sotaväki oli valmis lähtemään ja kunnes he saivat tarkempia määräyksiä Kaarle Hornilta. Ylipäällikkö huomautti vielä, että savolaisten oli oltava varuillansa, sen jälkeen kuin olivat saapuneet Vuokselle, jotta viholliset eivät yllättäisi heitä siellä. Marraskuussa Arvi Henrikinpoika saattoi ilmoittaa ylipäällikölle, että hän oli lähettänyt joitakuita miehiä kirjoituttamaan vaadittua väkeä [3].

Silloin oli Suomeen jo saapunut kaksi lipullista ruotsalaista jalkaväkeä sekä 500 merimiestä, ja Ruotsista oli lisäksi tulossa kaksi ratsaslippua sekä yksi lippukunta jalkaväkeä [4]. Valentin Gödingin suomalaiseen lippukuntaan oli myös otettu uusikkoja, niin että Henrikki Klaunpoika silloin laski jalkaväen ja laiva-

---

[1] Laurentiuksen päivä on elokuun 10.

[2] Ei ole selvää, mitä Henrikki Klaunpoika tarkoitti sanoilla: „molemmista lääneistä".

[3] Henrikki Klaunpojan kirjeet Arvi Henrikinpojalle $^{24}/_{VI}$, $^{1}/_{VIII}$ $^{10}/_{IX}$ ja $^{26}/_{XI}$ 1578. Kaikki nämät kirjeet löytyvät Tawastien kokoelmassa R. A.

[4] Ruotsista tulivat nähtävästi seuraavat lippukunnat:

Ratsuväkeä.

Yrjö Prytzin lippu Länsigötlannista.
Palne Eerikinpojan l. Itägötlannista.

Jalkaväkeä.

Martti Laurinpojan l. ..... 193 miestä Gestriklannista.
Heden Juhonpojan l. ..... 119 „ Vestmanlannista.
Hannu Ollinpojan l. ..... 295 „ Taalainmaalta.

Syynä tähän avunlähetykseen oli muun muassa pelko, että venäläiset tulisivat Suomeen kostamaan sitä hävitystä, jonka Henrikki Klaunpoika

väen luvun nousevan yhteensä 2,500 mieheen, puhumatta siitä väestä, joka oli tilattu Savosta.

Ylipäällikkö ilmoitti jo Savoon, että hän aikoi koota sotajoukon, ennen kuin tulisi liian paljon lunta. Mutta aiotusta retkestä, ikävä kyllä, ei tiedetä sen enempää, ei edes, saatiinko sitä ensinkään toimeen sillä kertaa.

---

oli pannut toimeen heidän maassaan edellisenä talvena. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle lokakuun 14 p. 1578.

Hannu Ollinpojan lippukunta vietiin kuitenkin Suomesta pian Viroon ja samoin nähtävästi vähän myöhemmin Heden Juhonpojankin lippukunta.

VIIDESTOISTA LUKU.

Henrikki Klaunpojan talviretki vuonna 1579.

Sen jälkeen kuin syksyllä vuonna 1578 oli määrätty muutamia lippukuntia ratsu- ja jalkaväkeä lähetettäviksi Ruotsista vahvistamaan Suomessa olevaa sotajoukkoa, rupesi Juhani III vaatimaan, että Henrikki Klaunpoika taas lähtisi Venäjälle. Sotaretki oli tehtävä semmoisille seuduille, joihin hävitys ei vielä ollut koskenut, ja erittäinkin Novgorodin maakuntaan. Kuningas sanoi kirjeessään Henrikki Klaunpojalle: »Vaikka tahtoisimme teitä säästää ikänne takia, täytyy meidän vielä tulevana talvena käyttää teitä ylipäällikkönä Suomessa, varsinkin siitä syystä että te parhaiten tunnette maan olot»[1].

Vähän myöhemmin tuotiin Juhani III:lle sanoma siitä voitosta, jonka Ruotsin ja Puolan sotajoukot yhdessä saivat venäläisistä Vennon luona Liivinmaalla lokakuun 21 p. (1578). Tästä rohkaistuna kuningas puuhaili innokkaasti uutta sotayritystä. Joulukuussa hän kehoitti Henrikki Klaunpoikaa lähtemään mitä pikimmin matkalle. Horn sai itse päättää, oliko kuljettava Viipurin kautta vai mentävä Uudenmaan rannikolta Suomenlahden poikki[2]. Talviretkellä tarkoitettiin tällä kertaa paitse

---

[1] V. R. $^{14}/_{X}$ 1578.

[2] V. R. $^{13}/_{XII}$ 1578.

maaseudun ryöstämistä myös jonkun linnan valloittamista. Juhani III kirjoitti ylipäällikölle, että tämän tuli koettaa saada Narva tai Jaama tai Kaprio Ruotsin haltuun, lisäten samalla, että Hornin oli, jos lumen ja kelirikon tähden ei voitaisi muuta toimittaa, lähdettävä Käkisalmen linnaa kukistamaan. Ei kuitenkaan ollut ryhdyttävä pitkäaikaisiin piirityksiin, joissa häviäisi paljon väkeä. Sen sijaan piti Henrikki Klaunpojan tulipalloilla sytyttää linnat palamaan ja valloittaa ne äkillisillä ryntäyksillä. Jos mahdollista, oli väki elätettävä kesään vihollisten maassa, jotta Suomi ei tulisi aivan köyhdytetyksi [1].

Täältä lähtevän sotajoukon avuksi käskettiin Tallinnan isäntäin lähettää ratsumiehiä Hannu Wachtmeisterin johdolla paikkaan, jonka Henrikki Klaunpoika oli määräävä. Horn sopi asiasta Tallinnan päälliköiden kanssa siten, että hänen väkensä ja Tallinnasta tuleva apujoukko tapaisivat toisensa Narvan luona [2]. Puolalaisiltakin lienee pyydetty apuväkeä [3].

Siitä sotavoimasta, joka oli Suomessa alkupuolella vuotta 1579, ovat tiedot jokseenkin epätäydelliset.

Ratsuväestä saatetaan kuitenkin melkoisella varmuudella sanoa, että meidän maassamme olivat samat lippukunnat kuin edellisenäkin vuonna [4] sekä lisäksi Yrjö Prytzin länsigötlantilainen ja Palne Eerikinpojan itägötlantilainen lippu [5].

Mitä jalkaväkeen tulee, niin oli sitä silloin Suomen eteläosissa

---

[1] V. R. $^{20}/_{I}$ ja $^{14}/_{II}$1579.

[2] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle joulukuun 13 p. 1578 ja huhtikuun 29 p. 1579.

[3] V. R. Kirje Tallinnan isännille joulukuun 16 p. 1578.

[4] Knuutti Juhonpoika Kurki, Laukon haltija, oli jo loppupuolella vuotta 1578 tullut hovilipun ratsumestariksi.

[5] S. A. N:o 3384, 36 v.; 3385, 115; 3388, 88 y. m.

Palne Eerikinpojan ratsumiehet lähetettiin Venäjän retkeä varten talvisydännä Suomeen. Kun he eivät silloin voineet tuoda hevosia mukanansa, piti heille annettaman verohevosia meidän maastamme. Mutta täällä ei voitu aluksi hankkia enempää kuin 30 tai 40 ratsua, joten lippukunta ei saattanutkaan seurata Henrikki Klaunpoikaa matkalle. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle $^{3}/_{XII}$ 1578.

noin kahdeksan lippukuntaa [1]. Ja Savossa näyttää lisäksi majailleen kolme lippukuntaa [2].

Tykkiväkeä oli ylipäällikön käytettävänä 131 miestä, joiden johtajana oli tykistömestari Pietari Juhonpoika.

Tietysti Henrikki Klaunpoika ei voinut viedä koko armeijaansa Venäjälle. Osa siitä oli jätettävä oman maan suojaksi.

Kaarle Horn toimi sotajoukossa kenttämarsalkkana eli ratsuväen päällikkönä, Arvi Tawast jalkaväen päällikkönä.

Suomesta vaadittiin taas nostoväkeä, vaikka talonpojat siitä valittivat. Kuningas käski asettaa nostomiehet matkalla keskelle sotajoukkoa, jotta he eivät pääsisi karkaamaan niinkuin ennen. Ne talonpojat, jotka jäivät kotiinsa, määrättiin maksamaan hevosveroa, siten että neljästä verotalosta annettiin yksi hevonen.

Sotajoukko koottiin Vehkalahteen [3], Pyhtäälle [4], Elimäelle ja Pernajaan. Viimemainitussa pitäjässä olivat Kislomin [6] ja Mertilahden [7] kylät leiripaikkoina. Joku leiri maini-

---

[1] Nimittäin: Lauri Ollinpojan l. .... 401 miestä Helsinglannista.
Lauri Yrjönpojan l. ..... 187 „ Taalainmaalta.
Kaarle Niilonpojan l. ..... 250 „ Itägötlannista.
Risto Niilonpojan l. ..... 431 „ Norrlannista.
Juho Juhonpojan l. ..... 330 „ Suomesta.
Juho Laurinpojan l. ..... 416 „ Pohjanmaalta.
Valentin Gödingin l. ..... 400 „ Hämeestä.
Merilippu, 256 miestä, päämiehenä Pietari Jaakonpoika.

R. A. Antti Martinpojan tili vuosilta 1578 ja 1579. — S. A. N:o 3385. 120, 123 ja 124; 6514, 28; 6516, 19 y. m. — Olavi Eerikinpojan uusmaalainen lippukunta lienee silloin vielä ollut järjestelyn alaisena.

[2] Ne olivat:
Pietari Hakuninpojan l. Itägötlannista,
Martti Laurinpojan l. Norrlannista ja
Ambrosius Henrikinpojan l. Savosta.

[3] Siivartti Kaarlenpojan tili Viipurin muona-aitasta 1577—1581. R. A. Proviantträkenskaper.

[4] S. A. N:o 6517, 57 v. ja 64.

[5] S. A. N:o 6517, 59 v.

[6] S. A. N:o 3385, 102, 120 ja 139; 4175, 34 v. ja 46 v.

[7] S. A. N:o 3384, 36 v.; 3385, 115. — Mertilahden neljännekseksi sanottiin siihen aikaan niitä kyliä, jotka sijaitsivat Pernajan itäosissa eli nykyisen Loviisan ympäristöillä.

taan olleen Rokkalassa (Roukolassa?) helmikuun 3 päivän tienoilla [1].

Keskitalveksi, erittäinkin siksi aikaa kuin Henrikki Klaunpoika oli Venäjän matkalla, asetettiin vartioita jäälle pitkin Suomenlahden rantaa. Porkkalaan oli sitä varten määrätty Viurilan Eerikki Hakuninpoika, Kosken Henrikki Lyytikänpoika [2], Hirvilahden Yrjö Ollinpoika [3] ja eräs Yrjö Laurinpoika. Heidän mukanansa oli sekä sotamiehiä että talonpoikia. Pellingin edustalla oli 12 miestä vartioimassa kahden kuukauden ajan. Palne Eerikinpojan ratsumiehiä, joilla ei ollut hevosia ja jotka, kuten edellä on kerrottu, eivät siitä syystä saattaneetkaan lähteä Henrikki Klaunpojan mukaan sotaretkelle, lähetettiin useihin paikkoihin, esimerkiksi Porkkalaan ja Santahaminaan [4], jossa heidän oli pidettävä silmällä vihollisten mahdollista tuloa [5].

Jonkun aikaa ennen kuin lähdettiin matkalle Juhani III kehoitti ylipäällikköä panemaan toimeen muutamia parannuksia sotaväen varuksissa. Harvat jalkaväen sotamiehet käyttivät enää siihen aikaan pitkiä peitsiä ja hilporeita, josta syystä niiden oli vaikea torjua ratsuväen hyökkäyksiä. Kuningas neuvoi sen tähden Hornia teettämään suojilla varustettuja rekiä, joihin saatettiin asettaa tykkejä käytettäviksi ratsuväkeä vastaan. Ja koska Vennon tappelussa oli havaittu, että miehillä oli suuri hyöty haarniskoista, oli nyt Suomessakin hankittava semmoisia sekä ratsu- että jalkaväelle [6]. Nähtävästi jalaksilla kulje-

---

[1] Eräs meriväen palkkausluettelo Ruotsin kamariarkistossa. — Rokkalan kylä on Johanneksen kirkolta koilliseen, lähellä Rokkalanjoen suuta ja Viipurin lahtea.

[2] Henrikki Lyytikänpoika oli ollut voutina Porvoon läänissä v. 1577 ja 1578. — Eräässä luettelossa häntä sanotaan «Bosswijkin» haltijaksi. S. A. N:o 3385, 185 v.

[3] Yrjö Ollinpoika oli Juhani kuninkaan hallituksen alussa ollut Halikon nimismiehenä ja sen jälkeen (1572—1577) voutina Etelä-Suomessa.

[4] Santahamina (Sandhamn) on vanha satamapaikka Viaporin itäpuolella sijaitsevan, isonlaisen saaren rannalla.

[5] V. R. Kirje Palne Eerikinpojalle maaliskuun 2 p. 1579. — S. A. N:o 3385, 119 v., 153 ja 181 v.; 3386, 64; 3388, 138.

[6] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle joulukuun 13 p. 1578.

tettavat tykinsuojat kuitenkin huomattiin epäkäytännöllisiksi, koska niistä ei sen jälkeen puhuta. Missä määrin silloin vielä Suomessa voitiin toimittaa haarniskoita sotamiehille, on epätietoista.

Sinä talvena oli satanut tavattoman paljon lunta, niin että tiet useimmissa paikoin olivat ummessa. Myös tuli joulun jälkeen kova pakkanen. Tästä syystä Juhani III neuvoi ylipäällikköä pitämään sotajoukkoa yhdessä kohden Suomessa, kunnes ilma olisi lauhtunut ja lumi laskeutunut [1]. Henrikki Klaunpoika ei kuitenkaan saanut kuninkaan varoittavaa kirjettä ajoissa.

Kronikat eivät tiedä kertoa Henrikki Klaunpojan retkestä muuta kuin että hän, kulkien Viipurin kautta, tunki helmikuussa Venäjälle ja hävitti maata Novgorodin likitienoille saakka [2]. Mikäli muista lähteistä saattaa huomata, lähdettiin Viipurista helmikuun 5 p. ja matkalla viivyttiin ainoastaan pari, kolme viikkoa [3].

Eräässä kirjeessä, jonka Prinkkalan Hannu Eerikinpoika ja kuninkaan sihteeri Johannes Berndes huhtikuun 6 päivänä lähettivät Tallinnasta Juhani III:lle, sanottiin liioitellen, että Henrikki Klaunpojan mukana oli ollut 10,000 miestä [4]. Kuninkaan

---

[1] V. R. $^{14}/_{II}$ 1579.

[2] Russow, Chronica der Provintz Lyffland, 116. — Hiärns ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte, 323. — Girs, Konung Johan III:s Chrönika, 73.

[3] Klaus Kristerinpoika Hornin leski Kirsti rouva kertoi äidillensä maaliskuun 12 p. 1579 antamassaan kirjeessä, että sotajoukko oli mennyt Venäjälle noin viisi viikkoa sitä ennen. Tästäkin päättäen matkallelähtö tapahtui helmikuun 5 päivän tienoilla. Mainittu kirjoitus on Upsalan yliopiston kirjastossa. — Eräs Henrikki Klaunpojan kirje, jonka hän lähetti Arvi Henrikinpojalle ja joka on päivätty helmikuun 26, on jo annettu Vehkalahdella. R. A. Tawastien kokoelma. — Vrt. S. A. N:o 5472, 24.

[4] Kirje kertoo Hornin retkestä seuraavin sanoin: „Qvod etiam Henricus Nicolai in Kanckas per Finlandiam Tyranni provincias, qvanto potuit impetu, cum exercitu decem milium expeditorum invaserit, igne et ferro usque non longe ab Nogardia depopulatus sit, S. V. non latet. R. A. Livonica. — Hyvä, jos Henrikki Klaunpojan mukana oli puolet tuosta ilmoitetusta määrästä eli 5,000 miestä.

mielestä Henrikki Klaunpoika oli vienyt liian vähän sotaväkeä Venäjälle. Juhani kirjoitti helmikuun 27 päivänä Viipurin isännille Hermanni Flemingille, Antti Niilonpojalle ja Eerikki Pertunpojalle, että he olivat pidättäneet tarpeettoman paljon sotamiehiä Viipurissa ja että heidän tuli joko käyttää Suomeen jäänyttä väkeä toiseen yritykseen taikka lähettää ne osastot, jotka joutivat pois linnasta, Hornin sotajoukon jälkeen, erittäinkin koska Henrikki Klaunpojan oli käsketty ottaa mukaansa paljon muurinruhjimia ja piiritystykkejä, joiden kuljettamiseen tarvittiin melkoinen miesjoukko [1].

Piirityskojeet eivät kuitenkaan näytä tulleen käytäntöön koko matkalla. Niinkuin edellisilläkin retkillä oli maakuntain hävitys ainoa, mikä saatiin toimeen [2].

Juhani III, joka oli kuullut, että Ruotsin sotajoukko taas oli Venäjällä surmannut paljon talonpoikia, sanoi eräässä kirjeessä Henrikki Klaunpojalle, että niitä olisi ennemmin pitänyt vangittuina tuoda valtakuntaan käytettäviksi työväkenä vuorikaivoksissa, linnoissa ja kartanoissa [3].

Määrättynä aikana oli Tallinnastakin lähetetty sotaväkeä Prinkkalan Hannu Eerikinpojan johdolla Venäjän alueelle [4]. Se eteni Tarton toiselle puolen Pihkovan maakuntaan polttaen kirkkoja, aateliskartanoita ja kyliä sekä ottaen paljon saalista. Oleskeltuaan muutaman aikaa Peipsenjärven rannoilla Hannu Eerikinpoika meni Narvan luo tavataksensa siellä sopimuksen mukaan Hornin sotajoukon. Sinne saavuttuaan hän kuitenkin sai kuulla, että Horn oli jo palannut Suomeen [5]. — Hannu Eerikinpojan retki oli merkillinen siitä, että se oli ensimmäinen, jolla

---

[1] V. R.

[2] Aluksi Juhani III oli luullut, että Kaprion linna oli saatu valloitetuksi. V. R. Vastaus Hermanni Flemingille y. m. helmikuun 26 p. 1579.

[3] V. R. $^{5}/_{IV}$ 1579.

[4] Hannu Wachtmeister oli hänen sotajoukossaan ratsuväen päällikkönä.

[5] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 29 p. 1579. — R. A. Livonica, Hannu Eerikinpojan ja Johannes Berndesin kirjeet Juhani III:lle $^{6}/_{IV}$ ja $^{24}/_{IV}$ 1579.

ruotsalaiset Virosta menivät Venäjän rajan toiselle puolen ja Peipsen taa.

Juhani III moitti Henrikki Klaunpoikaa siitä, että tämä ei ollut kulkenut Narvan tietä eikä pysynyt suunnitelmassa, josta oli sovittu tallinnalaisten kanssa. Samalla hän ilmoitti jokseenkin karkein sanoin tyytymättömyytensä sen johdosta, että Suomesta tehdyllä retkellä ei saatu sen enempää aikaan. Hän kirjoitti muun muassa: »Toimeen ei ole ryhdytty täydellä todella, niinkuin olimme toivoneet. Verukkeita ei ole vaikea löytää, kun ei meidän käskyjämme noudateta. Syksyllä on esteenä sade ja loka, talvella pakkanen ja lumi, keväällä purot ja maasta lähtevä routa, kesällä kuumuus, virrat, järvet ja suot sekä kaikkina vuodenaikoina muonavarain puute. Näin on tavallisesti käynyt ennenkin.» [1] Kuningas erehtyi kuitenkin siinä, että hän piti niitä syitä, joilla ylipäällikkö oli koettanut puolustautua, tyhjänpäiväisinä verukkeina. Yrityksen huono menestys johtui silminnähtävästi ankarasta pakkasesta, joka tuotti väelle kovia kärsimyksiä, sekä muonan ja talvivaatteiden puutteesta.

Jokseenkin samaan aikaan kuin Henrikki Klaunpoika kävi Venäjällä, tehtiin sinne Suomesta muitakin hävitysretkiä. Joukko talonpoikia hyökkäsi Viipurista Pähkinälinnan lääniin, toinen meni Savonlinnasta rajan taa, kolmas Pohjanmaalta [2].

Vaikka Hornin retkellä ei saatukaan mitään erinäistä toimeen, näyttivät Venäjän voimat kuitenkin siihen aikaan olevan lamassa. Ruotsin aseille ei tehty sanottavaa vastarintaa. Suomessakin huomattiin, että täällä ei enää tarvinnut pelätä venäläisten hyökkäyksiä. Kuningas arveli Jumalan vihdoin rangaisseen Iivanaa hänen tyranniudestansa, koska muka oli havaittu, että suurruhtinaalla ei enää ollut entistä uskallusta eikä myöskään riittävästi väkeä [3].

[1] V. R. $^{5}/_{IV}$ 1579.

[2] V. R. Kirje Hermanni Flemingille maaliskuun 10 p. 1579. Kirje piispoille huhtikuun 22 p. 1579. — Girs, l. c. 73. — Savolaisten ja pohjalaisten taisteluista puhutaan tuonnempana.

[3] V. R. Kirjeet Palne Eerikinpojalle maaliskuun 2 p. ja piispoille huhtikuun 22 p. 1579.

Toimettomuus, jota venäläiset osoittivat Suomen puolella, saa selityksensä siitä, että Iivana IV:n huomio silloin oli kohdistunut etupäässä Puolaan. Venäjän ja Puolan välit olivat nimittäin vuonna 1578 käyneet entistään kireämmiksi, ja kesäkuussa 1579 Puolan uusi kuningas Tapani Bathori julisti Venäjälle sodan. Siitä tulee tässä kirjassa kerrottavaksi myöhemmin. Olkoon tässä huomautettuna ainoastaan, että sodan liekit nyt levisivät laajoille aloille. Vaino riehui pitkin Venäjän läntistä rajaa Väinäjoelta Jäämeren rannoille saakka. Taisteltiin yksin ajoin Liettuan puolella, Peipsenjärven luona, Virossa, Inkerissä, Karjalassa, Savossa, Pohjanmaalla, vieläpä Lapin raukoilla rajoilla.

KUUDESTOISTA LUKU.

Meritaistelut vuosina 1578 ja 1579. Pentti Söyringinpoika Juustenin yritys Narvan valloittamiseksi.

Vuonna 1578 ei sotalaivastolla saatu mitään sanottavaa toimeen.

Kuningas käski keväällä tuoda Ruotsiin Narvan purjehdusvesillä käytetyt haahdet, jotka olivat olleet talvea Turussa. Laivanpäämies Pietari Haraldinpoika määrättiin niitä kuntoon panemaan, ja Suomen voutien oli hankittava niihin muonavaroja neljäksi kuukaudeksi[1].

Sillä aikaa kuin täällä laivoja varustettiin, läksi amiraali Henrikki Arvinpoika Gyllenankar (toukokuussa) Ruotsista muutamien haaksien kanssa Saksan vesille, ja Pietari Haraldinpoika sai kohta käskyn rientää Suomesta laivojen kera hänen luoksensa. Mutta Suomen laivasto ei valmistunutkaan matkalle, ennen kuin amiraali jo oli tullut retkeltänsä takaisin (kesäkuussa). Kuningas käski silloin Pietari Haraldinpojan purjehtia Suomesta Tallinnaan ja siellä odottaa uusia määräyksiä Henrikki Arvinpojalta[2]. Tämä oli jo lähdössä Narvan vesille, mutta hukkui mereen lähellä Vaksholmaa

[1] V. R. Kirje Pietari Haraldinpojalle maaliskuun 2 p. 1578. Kirje Suomen voudeille maaliskuun 16 p. 1578.

[2] V. R. Kirjeet Pietari Haraldinpojalle toukokuun 28 p. ja kesäkuun 19 p. 1578.

(heinäkuun 1 p. 1578). Pentti Söyringinpoika Juusten[1] tuli hänen jälkeensä amiraaliksi Suomenlahdelle. Laivasto, jossa silloin oli yksi keskikokoinen haahti (Ormen)[2] sekä yhdeksän pientä laivaa[3], sijoitettiin taas talveksi Suomeen.[4]

Aikaisin seuraavana keväänä (huhtikuussa 1579) ilmaantui Suomenlahdelle paljon kauppalaivoja, jotka siellä luovailivat edes takaisin jäiden mukana. Laivurit näyttivät odottavan avovettä päästäksensä Narvaan, ennen kuin Ruotsin sotahaahdet oli saatu purjehduskuntoon. Kaksi hollantilaista alusta asettui aivan Tallinnan sataman suulle. Niiden isännät olivat siellä tarjoavinaan tavaroitansa vaatien niistä niin kohtuuttomia hintoja, ettei kaupoista saattanut tulla mitään. Tallinnassa luultiin, että hollantilaiset kävivät vain urkkimassa tietoja, oliko siellä joitakin sotahaaksia. He lähtivätkin sitten eräänä yönä taas merille suunnaten kulkunsa Narvaan. Siellä ajojäät kuitenkin estivät heitä pääsemästä Narovajoen suulle, jonka tähden heidän täytyi tulla Pranglisaaren alle ankkuriin. Täällä nähtiin nyt yhdellä kertaa seitsemäntoista kauppa-alusta, joista viisi oli isoja, tykeillä hyvin varustettuja laivoja. Tallinnan isännät Prinkkalan Hannu Eerikinpoika ja Johannes Berndes lähettivät silloin merelle yhden sotahaahden sekä pienen saaristoveneen estämään niitä laivoja, joilla ei ollut asianmukaista passitusta, kulkemasta Narvaan päin[5]. Ei ole tunnettua, voivatko tallinnalaiset toteuttaa tätä tarkoitustaan.

---

[1] Hänestä kts. sivua 83.

[2] Ormen laivassa oli 23 tykkiä ja 40—50 miestä meriväkeä.

[3] Zettersten, Svenska flottans historia, 434.

[4] Ruotsin kamariarkistossa on luettelo laivaväestä, jolle maksettiin palkka Rokkalan leirissä 3 p. helmikuuta 1579. Tämä väki kuului yhteentoista laivaan, joiden nimet olivat: Ormen, Kalmar Falken, Jonas, Klotshuggaren, Stålnäbben, Stormpinckan, Hinden, Buffeln, Finska Barken, Juten ja Vattenhönan. Palkansaajia oli sillä kertaa ainoastaan 121 miestä. Näiden päämiehinä mainitaan Pietari Jaakopinpoika ja Antti Laurinpoika.

[5] R. A. Hannu Eerikinpojan ja Johannes Berndesin kirje Juhani III:lle 26/IV 1579 Livonica kokoelmassa.

Juhani III päätti vuonna 1579 varustaa vesille kaikki haahdet, sekä ne, jotka olivat Tukholmassa, että ne, jotka pidettiin talvimajoilla Suomessa, vaikka näin suurta varustusta tosin ei sitten saatukaan toimeen. Pietari Haraldinpojalle annettiin käsky järjestää asia niin, että Suomen laivat pääsiäisen aikaan olivat valmiit lähtemään merelle. Sen ohessa Juhani III kirjoitti hänelle, että hänen tuli pyytää Suomen kauppakaupunkien porvaristolta ruunun tarpeisiin viisi viidenkymmenen lästin laivaa kahdeksaksi viikoksi. Niiden sekä sotahaaksien muonittamiseksi oli käytettävä sitä viljaa, joka syksyllä 1578 oli jäänyt Suomen saaristoon ja joka oli aiottu Viipuriin lähetettäväksi.[1]

Edellisinä vuosina oli iso osa meriväestä lähtenyt laivastosta ja piiloutunut yksityisten palvelukseen tai maasotaväkeen. Tämä epäkohta oli syntynyt siitä, että merimiehille maksettiin riittämätön palkka ja että heidän muonituksensa oli varsin epätyydyttävällä kannalla. Hankkiaksensa varoja laivaväen palkkaamiseksi päätti hallitus keväällä v. 1579 myödä muutamia satoja lästejä tervaa. Myös määrättiin, että niitä laivamiehiä, jotka olivat menneet teille tietämättömille, piti haettaman ympäri koko valtakuntaa ja uudestaan otettaman meriväkeen.[2]

Suomenlahdella risteilevän laivaston päälliköksi asetettiin taas Pentti Söyringinpoika Juusten[3]. Laivaston tuli, niinkuin ennenkin, vartioida purjehdusta Narvan vesillä ja ottaa tulliia kauppalaivoilta, jotka kävivät siinä kaupungissa[4]. Mutta lisäksi kuningas käski Pentti Söyringinpojan yrittää Narvan

---

[1] V. R. Kirjeet Pietari Haraldinpojalle helmikuun 14 p. ja maaliskuun 26 p. 1579.

[2] V. R. Valtakirja laivaväen kirjoituksen toimittajille maaliskuun 23 p. 1579. Avoin kirje laivaväelle toukokuun 21 p. 1579.

[3] Juustenia oli vuosien 1578 ja 1579 välisenä talvena käytetty vakinaisena aliamiraalina Tukholman satamassa. V. R. Lauri Juhonpojan valtakirja toukokuun 1 p. 1579.

[4] Amiraalille Narvan kauppaan nähden annetuista ohjeista mainittakoon tässä muutamia. Tanskalaisten, joilla oli heidän kuninkaansa

valloittamista tai, jollei tämä onnistuisi, rakentaa puulinnake Narovajoen suulle[1]. Linnake oli kuninkaan mielestä tehtävä niin pieni, ettei siihen tarvinnut asettaa varusväeksi enempää kuin pari- tai kolmesataa miestä. Siinä tapauksessa, että saataisiin tietää venäläisten valmistelevan hyökkäystä Tallinnaa vastaan, oli Juustenin tultuansa Narvan luota annettava laivastosta sekä sotamiehiä että muonavaroja edelliseen linnaan[2]. Myös piti hänen koettaa vangita Venäjän lähettiläät, jotka olivat käyneet Tanskassa ja joita keskikesällä odotettiin sieltä palaaviksi[3].

Samalla kuin Juhani III antoi nämät määräykset, oli hän valmis ryhtymään erääseen varsin kavalaan keinoon herättääksensä epäluuloja ja eripuraisuutta vihollisten kesken. Hän neuvoi Pentti Söyringinpoikaa toimittamaan muutamille venäläisille linnanhaltijoille ja joillekuille muille pajareille venäjäksi sepustettuja kirjeitä, joissa heitä kehoitettiin antaumaan Ruotsin vallan alle. Ja vaikka he eivät suostuisikaan ehdotukseen, oli amiraalin kuitenkin uusissa kirjeissä kiitettävä heitä, ikäänkuin he olisivat luvanneet luopua suurruhtinaasta. Nämät kirjeet olivat sitten toimitettavat Julman Iivanan käsiin, jotta hän, sanottiin opastuksessa, kohtelisi maaherrojansa niinkuin muita, jotka olivat joutuneet hänen epäluulojensa alaisiksi. Toivottavasti nämät tämmöiset juonet eivät onnistuneet, jos ne pantiinkin toimeen[4].

Ruotsista lähetettiin amiraalin mukana Suomen puolelle lopuksi vain kaksi laivaa, Engeln ja Renen, jotka kuitenkin

---

antama passi, ei tarvinnut maksaa mitään tullia. Ranskan kuninkaan alamaiset saivat viedä tavaroitaan Narvaan, jos suorittivat tullimaksut. Mutta riikalaisten laivat olivat otettavat kiinni, missä niitä vain tavattiin, ja lähetettävät tavaroineen päivineen Tukholmaan. V. R. Kirjeet Pentti Söyringinpojalle kesäkuun 5 ja 16 p. 1579.

[1] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle toukokuun 27 p. 1579.

[2] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle toukokuun 25 p. 1579.

[3] V. R. Vastaus Pentti Söyringinpojalle kesäkuun 16 p. 1579. — Ei ole tunnettua, saiko Juusten lähettiläät vangituiksi.

[4] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle kesäkuun 5 p. 1579.

olivat jokseenkin isoja[1]. Suomen laivastoon näyttää siihen aikaan kuuluneen kaksitoista haahta[2]. Näistä lienee kymmenen mennyt Narvan vesille.

Kaikissa Suomen sotahaaksissa oli silloin yhteensä 436 miestä meriväkeä ja 99 tykkimiestä[3]. Sitä paitse palveli laivastossa, kun se oli meriretkillä, tavallisesti joku lippukunta jalkaväkeä.

Amiraali saattoi kesäkuun 6 p. Helsingistä ilmoittaa kuninkaalle, että hän oli saanut kiinni muutamia kauppa-aluksia ja tuonut ne Suomen saaristoon[4].

Hollantilaisilta oli jo toukokuun 10 p. otettu Tallinnan edustalla neljä alusta. Laivurien asiamiehen Ruotsin hallitukselle jättämä kertomus näiden alusten valtaamisesta kuvaa selvästi, kuinka vaaranalaista kauppalaivojen purjehdus Suomenlahdella siihen aikaan oli, jonka tähden esitän tuon kertomuksen tässä.

Laivurit olivat maksaneet tanskalaisille tullin Juutinraumassa sekä saaneet Ruotsin kuninkaan passin ja lisäksi hänen amiraaliltaan turvakirjan. Mutta alusten ollessa tyvenen takia liikkumatta Naissaaren ja Pranglisaaren välillä, tuli niiden luo keskellä yötä kolme tuntematonta haahta, joista nousi miehiä hollantilaisten laivojen kannelle huutaen: »Laskekaa purjeet alas roistot!» Kohta sen jälkeen hyökkääjät rupesivat ampumaan, sillä seurauksella että kaksi laivureista ja yksi pursimies kaatui, jota paitse useat kauppalaivain miehistöstä haavoittuivat. Koska hollantilaiset eivät saattaneet

---

[1] Engeln, rakennettu Ruotsissa, oli laivaston suurimpia haaksia. Siinä oli 54—74 tykkiä ja noin 250 miestä laivaväkeä. Renen oli rakennettu Halikossa vuosina 1576 ja 1577. Tykkien luku oli siinä 40—52 ja laivamiesten 60—72.

[2] Nimittäin: Ormen, Finska Svanen, Röda Svanen, Björnen, Finska Barken, Kalmar Falken, Jonas, Svarta Pinckan, Klotzhuggaren, Stålnäbben, Stormpinckan ja vielä yksi, jonka nimi on jäänyt merkitsemättä luetteloon.

[3] Ruotsin valtioarkistossa oleva luettelo.

[4] V. R. Vastaus Pentti Söyringinpojalle elokuun 3 p. 1579.

muuta luulla, kuin että he olivat tekemisissä merirosvojen kanssa, ryhtyi yhden laivan väki vastarintaan. Mutta kun kolmessa laivassa ei uskallettu tarttua aseisiin, päättyi kahakka siten, että hollantilaisten alukset sekä niissä olevat rahat ja tavarat vietiin ryöstösaaliina Tallinnaan, jossa niiden väki pantiin kovaan vankeuteen, vielăpä sitten tuomittiin kuolemaan. Lopuksi kuitenkin luvattiin jättää hollantilaiset eloon sillä ehdolla, että he eivät valittaisi asiasta kuninkaalle. — Tämä kertomus näyttäisi uskomattomalta, jollei tunnettaisi, miten häikäilemättömästi ja rosvomaisesti Juhani III:n sotahaaksien ja kaappaajalaivojen päälliköt silloin yleensä menettelivät tavatessaan vieraita kauppa-aluksia. Tietysti hollantilaisten aseellinen vastarinta, joka kuitenkin on ymmärrettävissä, kun muistaa, että laivureilla oli Juhani III:n antama lupakirjat, tarjosi ruotsalaisille hyvän tilaisuuden julistaa otetut laivat menetetyiksi. Niistä saatiin 7,500 talaria puhdasta rahaa paitse tavarakuormaa, jona oli viinejä, viikunoita, rusinoita, suoloja, palttinakankaita y. m.[1]

Francisco de Eraso, joka siihen aikaan oli Ruotsissa Espanjan lähettiläänä, kirjoitti (kesäkuun 28 p. 1579) jotenkin ivallisesti kuningas Philippo II:lle ruotsalaisten kaappauksesta. »En voi sanoin kuvata», lausui hän, »kuinka mielissään Juhani III on ollut sen johdosta, että hänen haahtensa ovat saaneet kiinni viisi hollantilaista laivaa, jotka olivat kuljettamassa suoloja ja muita kauppatavaroita Venäjälle. Laivojen kuormat saattoivat olla 25,000:n tai 30,000:n talarin arvoiset. Niillä hän sitten on maksanut osan sotaväkensä palkasta. Ja tämmöistä tehdessään hän luulee olevansa toisten hallitsijain vertainen».[2] Kuten huomataan, Eraso erehtyi puhuessaan laivojen luvusta.

Yllämainitussa kirjeessä, jossa Juusten kertoi kuninkaalle valloittamistaan kauppa-aluksista, hän myöskin kysyi, kuka oli nostava Narvaan purjehtivista laivoista tullirahat. Tähän

[1] R. A. Ministeriella handlingar. Hollandica.
[2] Historisk tidskrift, VI, 44.

Juhani III elokuun 3 p. vastasi, että Yrjö Laurinpoika Lange [1] jo viisi viikkoa sitä ennen oli lähetetty tullikirjuriksi Viron puolelle. [2] Narvan tullista kuningas antoi jokseenkin samanlaisia määräyksiä kuin edellisinä vuosina. Kesäkuun 5 p. hän oli käskenyt ottaa yhden ruusunobelin joka mastokopalta ja sitä paitse kaksi talaria joka tavaralästiltä. Mutta muutamia päiviä myöhemmin [3] hän jo kirjoitti amiraalille, että tullia oli vaadittava samalla tavoin kuin sitä otettiin Juutinraumassa Tanskan ruunulle. [4] Yhteensä Yrjö Lange sinä kesänä kantoi Narvan vesillä 369 talaria tullimaksuja. [5]

Kun amiraalin päätehtäväksi vuonna 1579 oli määrätty Narvan valloitus, oli laivastoon pantu tavallista enemmän sotaväkeä. Ruotsista toimitettiin Narvan-retkelle kolme lipullista jalkaväkeä [6] eli yhteensä 1,282 miestä. [7] Sitä paitse kuningas oli kirjoittanut Henrikki Hornille ja Hermanni Flemingille, että heidän tuli Suomessa olevasta sotaväestä lähettää noin 1,500 miestä (eli kolme lippukuntaa) Juusaloon [8] meren-

[1] Yrjö Lange tavataan seuraavana vuonna ruunun rahaston hoitajana Suomessa.

[2] V. R.

[3] V. R. Vastaus Pentti Söyringinpojalle kesäkuun 16 p. 1579.

[4] Sittenkin amiraali ja tullimestari olivat epätietoiset, miten heidän oli menetteleminen tullimaksujen nostossa, ja pyysivät kuninkaalta tarkempia ohjeita. Lybekkiläisiltä laivureilta he aluksi näkyvät kantaneen joka 16:nen rahan tavarain arvosta. Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 206.

[5] Tili Ruotsin kamariarkistossa.

[6] Heden Juhaninpojan vestmanlantilaiset ja Niilo Olavinpojan itägötlantilaiset sotamiehet oli määrätty astumaan laivoihin amiraalin kanssa Tukholmassa, ja Hannu Olavinpojan lippukunta Taalain sotamiehiä oli keväällä saanut käskyn rientää Geflestä Suomen saaristoon, jossa se oli otettava laivoihin.

[7] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle toukokuun 30 p. 1579.

[8] Nimellä »Jusal» tarkoitetaan kuninkaan kirjeessä kenties isoa ulkosaarta, joka on Tammisaaren kaupungista kaakkoon päin ja jota ruotsalaiset nykyänsä nimittävät Jussaröksi. — Muutoin lienee ruotsalainen muoto Jusal johtunut suomalaisesta Jyväsalo (Tohtori H. Ojansuun selitys).

lannalle, jotta ne siellä saattoivat astua laivoihin, heti kuin amiraali oli sinne saapunut[1]. Kaikkiansa näyttää Pentti Söyringinpojalla olleen käytettävänään seitsemän tai kahdeksan lippukuntaa jalkaväkeä[2].

Juhani III oli ensin määrännyt Henrikki von Mindenin laivastossa olevan jalkaväen päälliköksi. Kohta hän kuitenkin muutti tuumansa ja asetti Mindenin Henrikki Klaunpojan alapäälliköksi. Pentti Söyringinpoika oli tästa pahoillaan, erittäinkin koska hän silloin poti silmätautia ja olisi ollut apumiehen tarpeessa. Kuningas käski hänen valita jonkun päämiehistä jalkaväen johtajaksi.[3]

Heinäkuun 18 p. Pentti Söyringinpoika saapui laivastoineen Narovajoen suulle. Hän lähetti ensin viisi kauppa-alusta, jotka olivat olleet laivaston mukana ja joihin oli asetettu kolme lippukuntaa jalkaväkeä, menemään jokea ylös. Sotahaahdet seurasivat jonkun matkan päässä kauppalaivoja, joiden johtajina mainitaan Klaus Ekested, Jaakkima Scheel ja Markus Mundt.[4]

---

[1] V. R. 16/V 1579. — Pietari Hårdin norrlantilainen lippukunta tavataan sitten laivastossa Narvan edustalla. Vaikea on sanoa, kuuluiko se noihin kolmeen Suomesta toimitettavaan lipulliseen vai tuliko se seitsemäntenä yllämainittujen lisäksi.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 184 ja 205.

[3] V. R. Kirjeet Pentti Söyringinpojalle toukokuun 30 p. sekä kesäkuun 2 ja 16 p. 1579.

[4] Nämät olivat Juhani III:n palvelukseen tulleita saksalaisia kaappaajia.

Klaus Ekested oli syksyllä 1576 luvannut Juhani III:lle toimittavansa Narvan linnan seuraavana kesänä Ruotsin haltuun tai ainakin polttavansa Narvan kaupungin. Hän sai kaksi kaappaajapassia palkinnoksi lupauksestansa, jota hän ei sitten kuitenkaan voinut täyttää. Ekestedin sitoumus 26/IX 1576 kokoelmassa Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595 R. A.

Jaakkima Scheel oli syntynyt Rügenin saarella v. 1531. Vuosien 1585 ja 1595 välillä tavataan hänet päämiehenä (kapteenina) Ruotsin sotalaivastossa. Myöhemmin hän tulee Kaarle herttuan innokkaana puoluelaisena hyvin tunnetuksi Ruotsin ja Suomenkin historiassa. Vuonna 1596 Scheel määrättiin kaikkien K. M:n laivojen päälliköksi ja Klaus

Tuuli oli suotuisa, ja kauppalaivat pääsivät vaikeudetta Narvan esikaupungin laidassa olevan puulinnakkeen kohdalle. Tästä huudettiin laivoihin, että ne olivat pysähdytettävät, ja samalla ruvettiin niitä tykeillä ampumaan. Kun aluksissa huomattiin, että venäläisillä oli ollut joku tieto laivaston tulosta, katsottiin parhaaksi heti nousta maalle. Klaus Ekested johti Pietari Hårdin lippukunnan kaupungin pohjoista porttia vastaan. Mutta kun jälkimmäinen haavoittui pyssynluodista, niin hänen sotamiehensä peräytyivät, ja viholliset saivat aikaa portin sulkemiseen. Sillä tavoin Ekestedin hanke meni hukkaan. Toinen johtaja Markus Mundt vei sotaväen osaston kaupungin läntiselle portille, jota nimitettiin liiviläiseksi. Tämä osasto valloitti ison puulinnakkeen, joka oli kaupungin muurin kyljessä, mutta liiviläistä porttia se ei saanut haltuunsa.

Samaan aikaan venäläiset olivat sytyttäneet sen puuvarusteen palamaan, joka yhdisti esikaupungin ympärillä sijaitsevat kahdeksan puulinnaketta toisiinsa. Valkea levisi äkkiä linnakkeesta linnakkeeseen, niin että laivaston koko sotaväki sai toista vuorokautta tehdä kovaa työtä estäessään tulta pääsemästä vieraspihaan[1], jossa oli suuret määrät hamppuja ja pellavia. Palo saatiin tukahdutetuksi vasta sitten kuin valkea oli tuhonnut neljä puulinnaketta ja viides jo oli syttynyt palamaan.

Sillä aikaa kuin sotamiehet olivat tulta sammuttamassa ja rakennuksia hajoittamassa, lähetettiin lippukuntain aseeton väki ja laivamiehet tuomaan esikaupungista ja vieraspihasta ne tavarat, mitä siellä oli. Melkein kaikki laivat saatiin siten täyteen sälytetyiksi.

Flemingin kuoleman jälkeen (1597) hän oli yliamiraalina vuoteen 1602. Hän johti sitä laivastoa, joka (1599) valloitti Kastelholman ja Turun linnan herttualle. Marraskuun 8 p. samana vuonna nimitettiin hän Suomen maaherraksi. Jaakkima Scheel kuoli 1606. A. Zettersten, Svenska flottans historia, 26. — F. Ödberg (Om Andreas Lorichs, 90) sanoo Scheelin syntyneen 1538.

[1] Vieraspihassa olivat ulkomaisten kauppamiesten tavara-aitat.

Toisena yönä Klaus Ekested yhden lippukunnan seuraamana lähti valloittamaan erästä varsinaisen linnan salaporttia, josta hän oli saanut tiedon. Pentti Söyringinpoika puolestaan koetti vetää kaupunkilaisten huomiota Ekestedin yrityksestä siten, että hän toisella taholla samaan aikaan pani toimeen enemmän kuin kymmenen eri hyökkäystä kaupungin varustuksia vastaan sekä lähetti 500 miestä Jaakkima Scheelin johdolla polttamaan taloja Iivananlinnan porttien edustalla, toisella puolen jokea. Kaikista näistä ponnistuksista huolimatta ruotsalaiset eivät voineet saada Narvan linnan porttia haltuunsa.

Huomattuansa, että päälinnan valloitus silloin oli mahdoton, Juusten kutsui sotaväen päälliköt kokoon ilmoittaen heille, että kuningas oli käskenyt heidän, jos linnaa vastaan tehtävä yritys ei onnistuisi, rakentaa joen partaalle puulinnoituksen ja puolustaa sitä, kunnes heille lähetettäisiin apua. Pentti Söyringinpoika jätti päälliköiden itsensä valittavaksi, jäisivätkö he siihen esikaupungin osaan, jota kolme vielä polttamatonta puulinnaketta suojeli maan puolelta ja eheä varuste joen puolelta, vai mieluummin rakentaisivat uuden puulinnoituksen joen suuhun. Tästä asiasta keskusteltaessa tuotiin päälliköille sana, että valkea oli uudestaan päässyt irti lähellä mainittuja puulinnakkeita. Tulta oli mahdoton saada sammutetuksi. Se levisi ympäri esikaupunkia ja turmeli myös joen puolella olevan varusteen. Juusten luuli, että joku miehistä, joka oli saanut vihiä päälliköiden keskustelusta, oli sytyttänyt tulen päästäkseen jäämästä esikaupunkiin. Peläståneinä tulipalosta sotamiehet riensivät joen suulle. Kun Juusten koetti puhuttelemalla saada heitä siellä rakentamaan varustusta, huomauttivat he, että rakennusaineiden puutteessa ei pariin, kolmeen päivään voitaisi saada pienintäkään linnoitusta valmiiksi ja sillä aikaa viholliset ennättäisivät käydä heidän kimppuunsa ylivoimalla. Lisäksi heidän mielestään ei ollut luultavaa, että ajoissa saataisiin Suomesta lisäväkeä. Näistä syistä he eivät millään ehdolla tahtoneet jäädä sinne.

Amiraalilla ei asiain näin ollen ollut muuta neuvoa kuin lähteä paluumatkalle. Henrikki Klaunpojan määräyksestä hän purjehti Tallinnaan, jonne hän saapui heinäkuun 28 päivänä ja jonne hän jätti sotamiehensä[1].

Pentti Söyringinpoika, joka oli luvannut Juhani III:lle, ettei hän missään tapauksessa heti lähtisi pois Narvan luota, vaan jäisi sinne odottamaan apujoukon tuloa, pyysi kirjeessä, jossa hän antoi kertomuksen retkestään, kuninkaalta anteeksi sitä, ettei hän ollut lupaustaan täyttänyt. Hän huomautti, että hänen sotamiestensä kieltäytyminen oli tehnyt aikeen tyhjäksi. Kuningas vastasi toivoneensa, että olisi enemmän toimitettu, mutta sanoi kuitenkin tyytyvänsä siihen, mitä oli tehty[2].

Narvan luo saapuessaan Suomen laivasto oli tavannut sataman suulla kaksitoista ulkomaalaista kauppa-alusta ankkurissa. Pentti Söyringinpoika otti useimmat niistä haltuunsa ja miehitti ne väellänsä.

Kolme otetuista laivoista oli Tanskasta kotoisin. Niistä oli yksi tyhjä; molemmissa toisissa, jotka olivat Tanskan kuninkaan omat, oli kuormana yhteensä 34 lästillistä silliä. Kalat jaettiin Tallinnassa sotaväelle, joka oli ruokavarojen puutteessa. Sen jälkeen kaikki kolme laivaa vietiin kuninkaan käskystä Tukholmaan[3]. — Tanskan kuninkaan omien aluksien ottamisesta oli Juhani III:lla sitten paljon ikävyyksiä.

Narvassa tavattujen kauppalaivojen joukossa oli myös viisi pientä ranskalaista alusta. Näillä oli tosin Ruotsin kuninkaan passit, mutta neljä niistä otettiin siitä huolimatta saaliiksi, koska niiden miehistö oli tehnyt vastarintaa suomalaiselle Ormen-nimiselle sotahaahdelle ja ampunut sen päämiehen Pietari Antinpojan kuoliaaksi, kun hän oli merellä

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 173 ja seur. — V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle elokuun 12 p. 1579.

[2] V. R. 11/VIII 1579.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 187. — Frederik II:n kirje Juhani III:lle syysk. 28 p. 1579 Danica kokoelmassa, R. A.

vaatinut aluksilta tullia Kuormana niissä oli 74 kippuntaa vahaa, 18 vatia talia, 120 sidettä nahkoja, 340 kippuntaa pellavia sekä joku määrä hamppuja.[1]

Yksi ranskalaisten laivoista oli samoin kuin neljä anglilaista laivaa ennättänyt jo purkaa kuormansa, kun Suomen sotalaivasto tuli Narvan luo. Koska nekin olivat Ruotsin kuninkaan passeilla varustetut, ei Pentti Söyringinpoika ottanut niitä takavarikkoon, vaan tyytyi siihen, että niiden laivaväki lupasi tulla paluumatkalla hänen luoksensa tullia maksamaan. Vakuudeksi annettiin hänen haltuunsa yksi kauppapalvelija kustakin laivasta.[2]

Omituista on, että amiraali, kun hän kertoi tästä kuninkaalle, ei puhunut mitään siitä, että hän Narvan luona ryösti anglilaisiltakin melkoisen määrän tavaroita. Tyhjennettyjen laivojen kuormaksi oli nimittäin tuotu pienemmillä aluksilla Narvasta hamppuja ja pellavia, joita ei oltu vielä ennätetty siirtää anglilaisten laivoihin, kun Juustenin haahdet tulivat Narovajoelle. Hänen saalikseen joutui siten 62 lästiä pellavia ja 72 lästiä hamppuja. Näiden tavarain arvo laskettiin 1,650 talariksi eli 412 punnaksi sterlinkiä.

Useat viimeksimainittujen viiden laivan isännistä, jotka sotahaaksien saapuessa olivat Narvan kaupungissa, joutuivat siellä pahaan ahdinkoon sen johdosta, että Juusten jätti heidän laivansa rauhaan, vaikka hän vei muut mukanansa. Venäläiset luulivat näet, että he olivat salaa olleet osallisina ruotsalaisten hankkeissa. Tämmöiseen luuloon näytti olevan sitä enemmän syytä, koska ranskalaisen laivan väki oli tullut pakoitetuksi taistelemaan venäläisiä vastaan. Kaksi Lontoon kauppiasta ja useita ranskalaisia vietiin Narvasta Moskovaan, jossa heitä pidettiin vankeudessa, anglilaisia yksitoista kuukautta ja ranskalaisia viisitoista kuukautta. Kun heidät vihdoin huomattiin syyttömiksi ja laskettiin vapauteen, palasivat he ensin Narvaan, jossa he saivat aluksensa takai-

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 186.
[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 212 ja 213.

sin. Kuormitettuaan laivansa anglilaiset lähtivät muutamiin Ruotsin satamiin kauppaa tekemään. Mutta siellä viranomaiset ottivatkin heidän aluksensa ja tavaransa, eikä heille jätetty muuta kuin vaatteet, jotka heillä oli yllänsä.[1] Ranskalaisille kävi jokseenkin samoin. He sälyttivät Narvassa laivaansa kauppatavaroita enemmän kuin kahden miljoonan Ruotsin markan arvosta kuljettaaksensa ne Ranskaan. Mutta merellä tuli heitä vastaan ruotsalaisia haaksia, jotka veivät heidän aluksensa Tukholmaan. Täällä kuningas julisti laivan saaliiksi ja tavarat menetetyiksi huolimatta siitä, että heillä oli hänen itsensä antamat passit[2].

Tämmöiset kertomukset, jos niissä olisikin jotakin liioittelua, osoittavat, minkälaista ryöstöpolitiikkaa Juhani III harjoitti merellä. Syyksi laivojen kiinnioottamiseen ilmoitettiin julkisesti, että tahdottiin estää sotatarpeiden vientiä Venäjälle, mutta todella Juhanilla oli toinenkin syy, jonka tähden hän salli näitä rosvouksia, vieläpä itsekin oli niissä osallisena. Se oli hänen alituinen rahapulansa. Hän koetti haalia varoja kokoon tämmöisilläkin oudoilla väkivaltaisilla keinoilla, kun valtion säännölliset tulot eivät ensinkään riittäneet sodan aikana. Mutta sellaisista vääryyden teoista, kuin yllämainitut olivat, seurasi, että merivaltain kaupankäynti täälläpäin rupesi lamautumaan.

Ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika Horn oli käskenyt amiraalin tuoda kaikki merellä otetut tavarat Tallinnaan. Siellä aiottiin niitä käyttää sotaväen ja erittäinkin saksalaisen ratsuväen palkkaamiseksi.[3] Sittemmin kuningas kuitenkin antoi semmoisen määräyksen, että enimmät tavarat olivat toimitettavat Tukholmaan[4].

[1] R. A. Anglica.

[2] Tanskassa silloin olevan Ranskan lähettilään Dançayn kirje leskikuningatar Katariina di Medicille heinäkuun 8 p. 1581. Handl. rör. Skand. hist. XI, 151.

[3] V. R. Avoin kirje Henrikki Klaunpojalle kesäkuun 30 p. 1579. Kirje Pentti Söyringinpojalle elokuun 3 p. 1579.

[4] V. R. Vastaus Pentti Söyringinpojalle elokuun 11 p. 1579.

Syyskuun 14 päivänä saapuivat Tallinnaan kuninkaan lähetit Hannu Krankka ja Lauri Holgerinpoika, jotka olivat valtuutetut ilmoittamaan asianomaisille, miten Narvan tavaroihin nähden oli meneteltävä.[1] He saivat Tallinnassa tietää, että iso osa näistä tavaroista jo oli purettu laivoista ja käytetty saksalaisten huovien palkkaamiseksi sekä muihin tarpeisiin[2]. Toisen osan Pentti Söyringinpoika oli vähää ennen lähettiläiden tuloa vienyt Helsinkiin, jossa hän kohta jakoi sen laivaväelleen. Tallinnan sataman suussa oli silloin kaksi isoimmista sotalaivoista, Engeln ja Renen, täyteen sullottuina hampuilla.[3] Ne olivat menemässä Tukholmaan, jonne myöskin lähetettiin Ormen-niminen haaksi. Nämät kolme laivaa olivat nimittäin niin syvässä kulkevia, ettei niitä voitu menestyksellä käyttää Suomenlahden rannikoilla. Tukholmaan saatettiin vielä tanskalaisilta otetut kolme laivaa[4]. Ne annettiin seuraavana vuonna omistajilleen takaisin[5].

Kun Pentti Söyringinpoika lähti Tallinnasta, oli hänellä ylipäällikön Henrikki Klaunpojan käsky viedä laivasto niin pian kuin mahdollista takaisin Narvan luo, jonne sotajoukkokin samaan aikaan oli menossa maata myöten. Seuraavassa luvussa nähdään, että Pentti Söyringinpoika ei saapunutkaan laivoinensa Narvaan, niinkuin oli määrätty, ja että Narvan valloittamiseksi tehty yritys silläkin kertaa meni hukkaan. Pentti Söyringinpoika joutui näiden asiain johdosta Juhani III:n epäsuosioon, eikä häntä enää seuraavana vuonna määrätty amiraaliksi Narvan purjehdusvesille.

---

[1] R. A. Yllämainittujen lähettiläiden kirje Juhani III:lle 14/IX 1579 Livonica kokoelmassa.

[2] Pentti Söyringinpoika oli heti Tallinnaan tultuansa antanut laivastossa palvelleille sotamiehille Narvassa voitettuja tavaroita noin 4,500 talarin arvosta ja vähän myöhemmin luovuttanut niitä saksalaisille ratsumiehille 10,000 talarin arvosta. Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 205.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 188, 189 ja 216.

[4] Niissä oli silloin kuormana 200 kippuntaa pellavia.

[5] V. R. Kirje Tukholman hallitusmiehille helmikuun 11 p. 1580.

Talven yli pidettiin useimmat merellä olleista sotalaivoista Suomessa.

Jotta laivaväen muonitus olisi saatu järjestetyksi paremmalle kannalle kuin ennen, oli jo keväällä v. 1579 päätetty, että tämä väki oli majoitettava rannikkopitäjiin aina, kun se ei ollut sotahaaksissa eikä matkoilla tai linnoissa. Silloin määrättiin erittäin, että Suomen meriväen linnaleiri oli pidettävä seuraavissa saaristopitäjissä: Korpoossa, Navossa, Kemiössä, Paraisissa, Sauossa, Rymättylässä, Tenholassa sekä Perniön, Pohjan ja Inkoon rantataloissa. Ne alamaiset, joiden luo meriväkeä majoitettiin, pääsivät suorittamasta muuta linnaleiriä, — niin sanottiin ainakin asiaa koskevassa kuninkaan kirjeessä.[1] Mainitun määräyksen mukaan sijoitettiinkin maamme meriväki seuraavaksi talveksi siten, että Perniöön, Navoon ja Kemiöön tuli 236 miestä, Korpoo een, Rymättylään ja Taivassaloon[2] 158 miestä sekä Tenholaan 56 miestä. Kaikkiansa majaili siis näissä pitäjissä 450 laivamiestä[3].

Odottamatonta on, että Turun ja Helsingin satamissa samana talvena oli tavallista enemmän meriväkeä. Tammikuun 11 p. 1580 maksettiin niissä nimittäin vuosipalkka 256 miehelle. Näitä oli kahdestakymmenestä eri laivasta[4].

---

[1] V. R. Avoin kirje meriväelle toukokuun 21 p. 1581.

[2] Taivassalo ei kuitenkaan ollut mainittuna kuninkaan avoimessa kirjeessä.

[3] Tilikirja Ruotsin Kamariarkistossa.

[4] Laivojen nimet olivat: Svanen, Renen, Finska Barken, Engeln, Kalmar Falken, Flyspånen, Strutsen, Svalan, Märssepinckan, Ormen, Lilla Franzen, Ny Pinckan, Jonas, Klotshuggaren, Stormpinckan, Stålnäbben, Juthen, Svarta Pinckan, Nya Viborgs skeppet ja Kalmar Barcken. Tuomas Niilonpojan ja Taavetti Piilin tili laivaston arkistossa Tukholmassa.

SEITSEMÄSTOISTA LUKU.

Henrikki Klaunpojan retki, joka tehtiin Narvan luo syksyllä 1579.

Henrikki Klaunpoika oli tuskin ennättänyt palata talviretkeltänsä (1579), kun Juhani III jo rupesi valmistamaan uutta sotayritystä. Kuninkaan tarkoitukset suurenivat melkoisesti tähän aikaan. Jotakin hän oli oppinut kauan kestäneestä sodasta. Hän oli ennen kehoittanut päälliköitä hävittämään Venäjän rajamaakuntia ja kurittamaan tsaarin alamaisia; nyt hän oli huomannut, että semmoinen sodankäynti ei tuottanut mitään hyötyä. Sen tähden hän neuvoi Hornia pitämään etupäässä silmällä alueiden valloittamista ja toimimaan niin, ettei tulevillakaan sukupolvilla olisi pelkoa venäläisistä. Vähintään oli nyt Käkisalmen lääni ja kaikki maa Nevan tällä puolen voitettava Ruotsille. Eräässä Henrikki Klaunpojalle lähettämässään kirjeessä Juhani lausui, että hän ei tahtonut tehdä rauhaa muuten kuin hyvillä ehdoilla, vaikka sota kestäisi kuinka kauan ja vaikka se tuottaisi Suomelle mitä kärsimyksiä tahansa.[1]

Suomessa oli usein ollut talvisin joko niin iso sotajoukko, että sitä ei jaksettu täällä kunnollisesti elättää, taikka liian

[1] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 5 ja 29 p. 1579.

vähän sotaväkeä, niin että sillä ei voitu puolustaa maata. Nämät epäkohdat, sanoi kuningas, olivat nyt vältettävät sillä tavoin, että Venäjälle lähdettiin ajoissa eikä lykätty yrityksiä myöhäiseen syksyyn tai talven ajaksi; jos venäläiset voitettiin, niin saatettiin pitää sotaväki talven yli vihollisen maassa.

Niissä ohjeissa, jotka kuningas ensin (huhtikuun 29 p. 1579) antoi ylipäällikölle, sanottiin muun muassa, että Hornin tuli viedä koko se sotavoima, joka oli Suomessa, sekä vielä joukko Äyräpään, Jääsken ja Savon talonpoikia Käkisalmen linnaa vastaan, ottaen mukaansa muurinruhjimia, kenttätykkejä, tuliputkia,[1] ruutia, luoteja ynnä muuta, jota tarvittiin linnan piirityksessä. Kun Käkisalmi oli saatu valloitetuksi, oli talonpoikain ja muun väen varustettava sitä niin, että sitä voitiin puolustaa venäläisiä vastaan. Mutta Käkisalmen luona ei missään tapauksessa saatu viipyä enempää kuin kaksi tai kolme viikkoa, sillä Novgorodiin oli retki etupäässä suunnattava[2]. Armeijan tuli mennä viimemainitun kaupungin luo semmoista tietä, että Tallinnan sotaväki saattoi kohdata sen matkalla. Yhtenä joukkona oli molempain osastojen sitten kuljettava Novgorodiin.

Kun alkupuolella vuotta 1579 näytti luultavalta, että Puolan ja Ruotsin kesken tehtäisiin liitto Venäjää vastaan, niin Juhani kuningas toivoi hyvinkin tärkeitä seurauksia Novgorodin retkestä. Hän kirjoitti jo Henrikki Klaunpojalle, että Ruotsin sotajoukko saattoi yhdessä puolalaisten kanssa tunkea Pihkovan ja Novgorodin alueille ja valloittaa ne, jonka jälkeen liittoutuneet hallitsijat voivat määrätä Iivana tsaarille mitkä rauhanehdot tahansa. Nämät tämmöiset aikeet osoittautuivat kuitenkin sitten tyhjiksi unelmiksi.

Kesällä Juhani kuningas muutti alkuperäistä suunnitelmaansa. Hän päätti näet, että Henrikki Klaunpoika ei kul-

---

[1] Ruots. fyrmösar.

[2] Oli myöskin puhetta, että Henrikki Klaunpoika Käkisalmen luota kävisi Pähkinälinnaa ahdistamassa, mutta siitä tuumasta kuningas pian luopui.

kisikaan Käkisalmen läänin kautta, vaan veisi sotajoukkonsa Tallinnaan mennäksensä sitä tietä Novgorodiin.

Hornin kenttämarsalkaksi eli ratsuväen päälliköksi asetettiin Yrjö Boije. Tämän sijaan lähetettiin Suomesta Kiialan Svante Eerikinpoika Stålarm ja Maunu Hermanninpoika Fleming Tallinnan isänniksi, ja kesäkuun 17 p. 1579 Svante Eerikinpoika määrättiin ylimmäksi käskynhaltijaksi linnaan. Arvi Henrikinpoika Tawast oli jalkaväen päällikkönä. Hänestä Henrikki Klaunpoika kirjoitti kuninkaalle, että häntä ei millään ehdolla saatettu päästää sotajoukosta; Tawast oli nimittäin hyvin kelvollinen mies ja sotamiehet pitivät hänestä[1]. Kenttätykistömestari Pietari Juhonpoika sai käskyn seurata tykistön kanssa Henrikki Klaunpoikaa matkalla, ja sotalaivaston päällikkö Pentti Söyringinpoika Juusten määrättiin väkinensä ja tykkeinensä auttamaan Hornia, milloin vain sitä vaadittiin[2]. Matti Antinpoika Biörnramin mainitaan olleen ylimmäisenä vartiomestarina[3].

Henrikki Klaunpojan päälippuun eli esikuntaan kuuluivat muiden muassa seuraavat suomalaiset aatelismiehet: Kaarle Henrikinpoika Horn, Yrjö Boije, Arvi Eerikinpoika Stålarm, Hannu Eerikinpoika, Henrikki von Minden, Juhani Bökler ja Johannes Berndes. Näillä oli kullakin seurassaan muutamia ratsumiehiä; siten Yrjö Boijella, samoin kuin ylipäälliköllä. 12, Kaarle Hornilla 8 ja useilla muilla 6[4]. Kaikki mainitut herrat eivät kuitenkaan seuranneet Hornia matkalle Tallinnasta. Prinkkalan Hannu Eerikinpoika esimerkiksi tavataan sotaretken aikana tämän linnan isäntien joukossa.

Kuninkaan alkuperäisen päätöksen mukaan[5] tuli Hornin

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 201.

[2] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 29 p., Svante Eerikinpojalle ja Maunu Flemingille toukokuun 10 p. sekä Pentti Söyringinpojalle ja Pietari Juhonpojalle kesäkuun 30 p. 1579.

[3] R. A. Militaria.

[4] R. A. Militaria.

[5] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 29 p. 1579.

viedä Venäjälle miltei valtakunnan koko sotavoima, nimittäin 17,000 miestä. Tähän sotajoukkoon oli kuuluva:

ruotsalaisia ja saksalaisia ratsumiehiä	4000
vanhoja ruotsalaisia ja suomal. sotamiehiä	7000
uusia kaupungeista otettuja sotamiehiä	1000
uusia suomalaisia sotamiehiä	2000
tallinnalaisia	2000
törmäkkeenluojia	1000
tykkimiehiä	100

Suunnitelmaa täytyi kuitenkin pian muuttaa.

Keväällä (1579) määrättiin, että Venäjälle oli menevä 10 lippukuntaa eli 2,937 miestä ratsuväkeä ja 20 lippukuntaa eli 7,730 miestä jalkaväkeä, siis kaikkiansa 30 lippukuntaa eli 10.667 miestä[1]. Mutta, niinkuin kohta tulemme huomaamaan,

[1] Yllämainitun määräyksen mukaan piti seuraavat lippukunnat lähetettämän sotaretkelle **Suomesta.**

Ratsuväkeä.

Knuutti Juhonpojan lippu eli hovilippu	231 m.
Suomen aatelislippu	222 „
Martti Boijen l. (suomalainen)	406 „
Matti Laurinpojan l. (Uplannista)	270 „
Yrjö Prytzin l. (Länsigötlannista)	250 „
Palne Eerikinpojan l. (Itägötlannista)	258 „
Perttu Iivarinpojan l. (suomalainen)	300 „

Yhteensä 7 lippua, 1937 ratsumiestä. Lisäksi piti vielä tulla Juhani Knuutinpojan lippu, johon oli vaadittava väkeä Suomen papeilta, kaupungeilta ja nimismiehiltä.

Perttu Iivarinpojan lippukunta oli silloin vasta perustettava. Siihen oli, sanottiin kuninkaan kirjeessä, otettava etupäässä semmoisia miehiä, jotka ennen olivat luopuneet lipustansa, sekä vanhoja voudinpalvelijoita. Lippukunta jätettiin nähtävästi Viipuriin, kun muut lähtivät Henrikki Klaunpojan mukana Viroon.

Jalkaväkeä.

Juho Laurinpojan l. (Pohjanmaalta)	415 m.
Juho Juhonpojan l. (Jääskestä ja Äyräpäästä)	314 „
Kaarle Niilonpojan l. (Itägötlannista)	179 „

ei kaikkea tätä väkeä sitten saatu kootuksi Viron puolelle. Ratsaslipuista olivat Hornin mukana varmaan: Knuutti

---

Antti Hakuninpojan l. (Smaalannista)	305	m.
Antti Juhonpojan l. (Länsigötlannista)	319	,,
Lauri Yrjönpojan l. (Taalainmaasta)	266	,,
Martti Laurinpojan l. (Uplannista ja Norrlannista)	284	,,
Lauri Pentinpojan l. (Norrlannista)	300	,,
Eerikki Hössen l. (Göösin?) l. (Norrlannista)	350	,,
Pietari Hårdin l. ,,	455	,,
Lauri Ollinpojan l. ,,	428	,,
Maunu Gudmundinpojan l. ,,	320	,,
Kaarle herttuan sotamiehiä ,,	400	,,
Kartanosotilaita ,,	30	,,

Yhteensä 13 lippukuntaa, 4,365 miestä.

Kaikkiaan oli Suomesta lähtevä 20 lippukuntaa (6,302 miestä) paitse Juhani Knuutinpojan lippua.

Seuraavain osastojen oli Yrjö Boijen johdolla mentävä **Virosta** Venäjän retkelle.

Ratsuväkeä.

Hannu Wachtmeisterin lippu	400	m.
Aareti Asserin ,,	400	,,

Yhteensä 800 ratsumiestä.

Ne miehet, joiden piti tulla Asserin lipun alle, eivät kuitenkaan vielä keväällä olleet otettuina.

Jalkaväkeä.

Siivartti Jaakopinpojan l. (Uplannista)	400	m.
Joen Gislenpojan l. (Smaalannista)	400	,,

Yhteensä 800 sotamiestä.

Ruotsista Viroon lähetettävät.

Ratsuväkeä.

Aateliston ratsupalvelus	200	m.

Ne Ruotsin aateliston ratsumiehet, jotka lähetettiin Viroon, määrättiin käytettäviksi Kaspar Tiesenhusenin lipun alla, Itägötlannin ratsumiesten joukossa. V. R. 14/VII 1579.

Juhonpojan, Martti Boijen, Matti Laurinpojan, Yrjö Prytzin, Kaspar Tiesenhusenin [1] ja Hannu Wachtmeisterin johtamat.

Hallitus oli päättänyt lisätä kaikkein jalkaväen lippukuntain mieslukua, kunnes kuhunkin olisi saatu täysi määrä eli 500 miestä, ja tätä varten otettiinkin nyt uutta väkeä ympäri koko Ruotsin [2], mutta täyttä mieslukua ei sittenkään voitu lippukuntiin hankkia. Suomesta käskettiin myös kesällä 1579 ottaa jalkaväkeen 1000 miestä ja sitä paitse määrättiin täkäläiset kaupungit toimittamaan 500 miehen jalkaväki-lippukunta Henrikki Klaunpojan retkelle. [3] Suomen kaupunkien lippukunta näyttää kuitenkin valmistuneen vasta toista vuotta myöhemmin.

Viipurin linnassa pidettävästä varusväestä tuli hallitukselta toisistaan eriäviä käskyjä [4]. Heinäkuun 31 päivänä kuningas kirjoitti Viipurin ja Savonlinnan ylimmälle hallitusmiehelle Hermanni Flemingille, että Viipuriin oli jätettävä I:o Perttu Iivarinpojan suomalaiset ratsumiehet, II:o ne miehet [5], joita kaupunkien, pappien, voutien ja nimis-

Jalkaväkeä.

Siivartti Jaakopinpojan (uplant.) lippukunnasta	65 m.
Heden Juhonpojan l. (Vestmanlannista)	500 ,,
Hannu Olavinpojan l. (Taalainmaasta)	500 ,,
Niilo Olavinpojan l. (Itägötlannista)	500 ,,
Klemetti von Islebenin l. (Smaalannista)	500 ,,
Eerikki Akselinpojan l. (Länsigötlannista)	500 ,,

Yhteensä 5 lippukuntaa, 2,565 miestä.

Kaikkiansa oli Virosta ja Ruotsista lähtevä sotaretkelle 10 lippukuntaa, 4,365 miestä.

[1] Kaspar Tiesenhusenin lippu oli mahdollisesti sama, joka ennen oli ollut Palne Eerikinpojan johdon alla.

[2] V. R. 15/v ja 19/v 1579.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille toukokuun 16 p. 1579. — S. A. N:o 3386, 64 v.

[4] V. R. Kirjeet Arvi Henrikinpojalle heinäkuun 1 p. ja Hermanni Flemingille syyskuun 25 p. 1579.

[5] Näille oli hankittava ratsut. Papeilta, kaupunkilaisilta, voudeilta ja nimismiehiltä otettiin sitä varten hevosia lisäverona. V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 9 p. 1579. — S. A. N:o 5474, 49 v.

miesten oli asettaminen ja joita Juhani Knuutinpoika ennen oli johtanut, III:o uudet suomalaiset jalkaväen sotamiehet sekä IV:o Äyräpään, Jääsken, Savon ja Uudenmaan talonpoikain joukko. Linnaan näyttää sitten jääneen sotaretken ajaksi (paitse ratsumiehiä ja talonpoikia) kaksi lippukuntaa vanhoja ja kaksi lippukuntaa uusia jalkaväen sotamiehiä[1].

Mainitussa Hermanni Flemingille lähetetyssä kirjeessä määrättiin myös, että Jaakkima Tiirikanpoika Brandin tuli, kohta kuin Horn oli lähtenyt Tallinnasta matkalle, viedä Käkisalmen lääniin Viipurin väki, paitse Uudenmaan talonpoikia, jotka olivat pidettävät linnassa[2]. Suomessa ei muka tarvittu enempää väkeä, koska suurruhtinaalla oli kylläksi tekemistä puolalaisten ja tatarien kanssa. — Jaakkima Tiirikanpoika lähtikin sittemmin joukkoinensa Venäjälle, mutta ei saanut siellä mitään sanottavaa toimeen[3].

Henrikki Klaunpoika, joka kesällä kävi kuninkaan luona saamassa ohjeita, kirjoitti Tukholmasta 23 p. kesäkuuta jalkaväen päällikölle Arvi Henrikinpoika Tawastille Suomessa olevan sotaväen liikkeellepanosta kehoittaen Tawastia antamaan eri paikkoihin sijoitetuille sotamiehille käskyn, että he kaikki tulisivat ennen Margareetan (heinäkuun 13) päivää meren rannikolle mennäksensä sieltä laivoissa Tallinnaan. Vähää myö-

[1] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle $28/_{VI}$ 1579 Tawastien kokoelmassa. R. A. — Saman kirje kuninkaalle $14/_{X}$ 1579. Livonica. R. A. — Erään ilmoituksen mukaan, jonka Antti Niilonpoika antoi Juhani III:lle, ei Viipurissa lopuksi ollut kuin 1000 miestä. Keskimäärin oli siis yllämainituissa neljässä lippukunnassa tuskin 250 miestä. Sittenkin kuningas käski Antti Niilonpojan lähettää Suomen aatelismiehet, jos niitä vielä joku oli linnassa, sekä kaikki vanhat sotamiehet Viroon. V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle syyskuun 19 p. 1579.

[2] Jo huhtikuun 29 p. (1579) kuningas oli ensimmäisen kerran kirjoittanut Hermanni Flemingille, että hänen oli lähetettävä Viipurissa olevia sotamiehiä sekä niiden mukana vouteja, voudinpalvelijoita ja talonpoikia Pähkinälinnan luo, jossa näiden piti rakennusmestari Pietari Hertigin osoitusten mukaan tehdä puusta ja mullasta linnake. V. R.

[3] V. R. Kirje Hermanni Flemingille ja Antti Niilonpojalle joulukuun 6 p. 1579.

hemmin Horn uudisti käskyn. Vielä heinäkuun 17 päivänä hän muistutti Arvi Henrikinpoikaa sanoen, että sotamiesten oli hengenrangaistuksen uhalla kiiruhdettava meren taa, niin että ne viimeistään Pyhän Olavin (heinäkuun 29) päivänä olivat Tallinnassa tai ainakin laivoissa.[1] Vähää ennen olivat merenpuoleiset voudit Suomessa saaneet hallitukselta määräyksen ottaa kiinni kaikki laivat ja muut alukset, jotka he voivat tavata, ja käyttää niitä sotaväen kuljettamiseen[2].

Elokuun 4 päivänä ylipäällikkö itse tuli Tallinnaan, jonne amiraali Pentti Söyringinpoika Juusten palatessaan Narvaa vastaan tehdyltä meriretkeltä oli viikkoa ennen tuonut sotalaivaston, kuten edellisessä on kerrottu. Sotaväen eri osastot saapuivat verkalleen meren takaa. Elokuun keskivaiheilla ei Tallinnaan vielä ollut tullunna muuta väkeä kuin Matti Laurinpojan ja Kaspar Tiesenhusenin ratsumiehet sekä 9 lippukuntaa jalkaväkeä. Odottaessaan jälkeenjääneitä lippukuntia Henrikki Klaunpoika lähetti enemmän kuin 4000 miestä hävitysretkelle Lännenmaahan sekä poikansa Kaarle Hornin 2000 miehen kanssa valloittamaan äkillisellä ryntäyksellä venäläisiltä Paidelinnaa, joka viimeksimainittu yritys kuitenkaan ei onnistunut.

Tallinnassa kohtasivat Henrikki Klaunpoikaa ensimmäiset vastukset. Kun sotajoukko vihdoin oli koossa, huomasi hän, että siinä oli vähemmän jalkaväkeä kuin kuningas oli luvannut hänelle. Sitä paitse ei ollut riittävästi muonavaroja. Elokuun 26 päivänä neljätoista jalkaväen päämiestä kirjoitti Juhani III:lle: »Emme ole saaneet Suomesta emmekä Virosta tarpeeksi ruokavaroja; ei meille myöskään ole annettu rahaa eikä vaatetta; olemme siten kaiken puutteessa[3]. Saadaksensa

[1] R. A. Tawastien kokoelma. — Henrikki Klaunpojan kirjeet olivat annetut Tukholmassa 28 p. kesäkuuta, Spetalsundissa 4 p. heinäkuuta ja Vuorentaustassa 17 p. heinäkuuta 1579.

[2] V. R. 14/VI 1579.

[3] Nimensä allekirjoittaneet päämiehet olivat seuraavat: Martti Laurinpoika, Heden Juhonpoika, Juho Gislenpoika, Lauri Yrjönpoika, Maunu Gudmundinpoika, Pietari Hård, Sten Maununpoika, Antti Ha-

ruokaa ovat sotamiehet pakoitetut myömään vaatteitansa vieläpä aseitakin, sillä nälkä on kova vieras. On myös pelättävä, että he eivät puutteen heikontamina jaksa kulkea pitkiä matkoja rajan takana, vaan panevat maata tien viereen, joutuen siten vihollisten valtaan.» Ruutiakin oli sotajoukolla aluksi liian vähän, ja se mikä saatiin laivastosta oli vanhaa ja kelpaamatonta. Henrikki Klaunpoika otti sentähden melkoisen määrän ruutia Tallinnasta, niin että tähän linnaan jäi ainoastaan 2 tynnyriä pyssynruutia ja 1 lästi tykinruutia. Erittäin arveluttava seikka oli, että sotamiehet, jotka eivät olleet saaneet palkkaansa, nurisivat ja osoittivat vastahakoisuutta. Pitkillä keskusteluilla ylipäällikkö vihdoin sai heidät lupaamaan, että he olisivat sotaretkellä Martinpäivään[1] asti. Kuitenkin miehet antoivat tietää, että he lähtisivät kotiinsa, elleivät ennen mainittua päivää saisi heille luvattua palkkaa. Ilmoittaessaan kaikesta tästä kuninkaalle Henrikki Klaunpoika pyysi, että hänelle toimitettaisiin enemmän väkeä, muonaa ja muita tarpeita. Vieläpä hän lähetti Arvi Stålarmin Ruotsiin avustusta jouduttamaan.

Puolan kuninkaalta, joka silloin voitollisesti taisteli venäläisiä vastaan Pihkovan eteläpuolella, tuotiin Tallinnaan kirje, jossa nähtävästi kysyttiin ruotsalaisten hankkeista, koska Henrikki Klaunpojan vastauksessa ilmoitettiin, että hän oli kulkeva Venäjälle Pihkovan tietä myöten. Horn jätti kuitenkin mainitsematta, että hän aikoi poiketa tältä tieltä itään päin, sillä hän koetti välttää sitä, että hänen tarkoituksensa tulisivat ennen aikoja tunnetuiksi.

Hän oli näet päättänyt tehdä aluksi yrityksen Narvan linnaa vastaan, jota sotalaivasto oli vähää ennen kovasti ahdistanut. Tämä Henrikki Klaunpojan uusi tuuma ei näytä

kuninpoika, Antti Juhonpoika, Hannu Olavinpoika, Klemetti von Isleben, Niilo Olavinpoika, Hakuni Pietarinpoika ja Siivartti Jaakopinpoika. Viimeksimainitun lippukunta palveli laivastossa, Niilo Olavinpojan ja Hakuni Pietarinpojan lippukunnat Tallinnan kaupungissa. Kokoelma Skrifvelser till konungen R. A.

[1] Martinpäivä oli marraskuun 11.

oikein miellyttäneen Juhani III:tta. joka vielä elokuussa kirjoitti siitä ylipäällikölle seuraavasti: »Ei ole tarpeellista ruveta matkalla piirittämään Narvaa eikä Rakveren linnaa, koska semmoiseen piiritykseen menetettäisiin väkeä ja aikaa, vaan ovat nämät linnat voitettavat äkillisellä ryntäyksellä tai houkuttelemalla päälliköitä antautumiseen. Pääasia on kuitenkin Novgorodin valloitus. Sillä saatuamme tässä kaupungissa olevan linnan haltuumme vallitsemme koko Novgorodin ruhtinaskuntaa. Mutta jos emme nyt ajoissa valloita tuota linnaa, on Puolan kuningas tekevä sen, koska meille on kerrottu, että Novgorod, Pihkova, Smolensk ja Polotsk ovat salaa tarjoutuneet antaumaan hänen valtaansa. Meidän sotajoukkomme tulee ennättää Novgorodiin ennen puolalaisia, sillä emme soisi Puolan laajentavan aluettansa aina Rajajokeen tai Nevajokeen saakka» [1].

Henrikki Klaunpoika oli sotaretkeä varten hankkinut osaksi Viipurista, osaksi Tallinnasta ison tykistön, johon kuului 11 muurinruhjinta, 6 tuliputkea, paljon kenttätykkejä sekä tarpeeksi luoteja. Kun hän ei kuitenkaan katsonut voivansa kuljettaa koko tätä suurta tykistöä maata myöten, niin hän käski laivaston päällikön Pentti Söyringinpoika Juustenin viedä järeät piiritystykit aluksissa Narvan luo. Ja matkan valmistukset päätettyään hän erittäin huomautti amiraalille, johon hän ei näytä täysin luottaneen, kuinka tärkeätä oli, että laivasto ajoissa lähti liikkeelle, koska myöhäiseen vuodenaikaan nähden pian oli odotettavana kylmiä ilmoja sekä syyssateita,

[1] V. R. 13/VIII 1579. — Juhani III oli jo edellisenä keväänä jokseenkin samoin sanoin ilmaissut ylipäällikölle ne epäluulot, jotka hänellä oli Tapani Bathorin sotaisiin hankkeisiin nähden. Vastaten huhtikuun 5 p. eräässeen Henrikki Klaunpojan kirjeeseen hän lausui silloin muun muassa: »On hyvin tärkeää, että laajennamme valtakuntaa, erittäinkin koska venäläiset suurruhtinaan hirmuvallan takia tai siitä syystä, että he eivät voi tehdä Puolalle vastarintaa, saattavat ruveta Tapani kuninkaan alamaisiksi, josta seuraisi, että Puola levittäisi alueensa aina Rajajoelle asti, ja siten viimeinen hämmennys tulisi ensimmäistä pahemmaksi.» V. R.

joiden vallitessa sotaväen olisi vaikea jatkaa piiritystä. Juusten sanoi silloin, että hän aikoi rientää Narvaan heti kuin hän Helsingistä oli ottanut muonavaroja laivoihinsa. Kun ylipäällikkö tämän johdosta kysyi, miksi hän ei ollut aikoja sitä ennen lähettänyt pieniä aluksiansa meren taa muonaa noutamaan, niin Pentti Söyringinpoika vastasi, että niitä olikin jo muutamia sitä varten lähtenyt Suomeen. Vielä Henrikki Klaunpoika erittäin teroitti Juustenin mieleen, että tämä ei antaisi laivaston mennä Santahaminaan tai Vargeskäriin asti[1], vaan pitäisi haaksensa Mjölön ääressä voidaksensa sieltä lähteä purjeille heti kuin sopiva tuuli alkaisi puhaltaa, ja amiraali vakuutti, että hänen ei tarvinnut viedä laivojaan Helsinkiin, vaikka hän itse aikoi mennä veneellä tähän kaupunkiin kolmeksi tai neljäksi päiväksi. Henrikki Klaunpojan viimeiseksi tiedustellessa, milloin amiraali luuli voivansa saapua Narvaan, Juusten sanoi, että hän oli oleva siellä ennen kuin neljätoista päivää oli kulunut, koska sinä vuodenaikana tuuli enemmiten kävi lounaasta ja siis yleensä oli suotuisa niille, jotka purjehtivat Uudenmaan saaristosta Narvaan päin.[2]

Elokuun 29 päivänä sotajoukko läbti Henrikki Klaunpojan johdolla liikkeelle Tallinnasta ja saapui syyskuun 14 päivänä Narvan edustalle.

Matkaa tehtäessä oli lähetetty 150 ratsumiestä sotajoukon edelle tiedustelemaan. Nämät ryntäsivät uhkarohkeasti tataarilaisparven kimppuun tietämättä, kuinka iso se oli. Taistelussa ruotsalaiset hakattiin maahan tai vangittiin. Ainoastaan päällikkö Jaakkima Grefve[3] ja 6 miestä pelastui takaisin sotajoukkoon. Tätä vastoinkäymistä seurasivat kohta toiset suuremmat.

Haikea pettymys syntyi siitä että laivastoa, jonka piti tuoda sotajoukolle piiritystykit, ei kuulunutkaan. Sen jäl-

---

[1] Vargeskäriksi nimitettiin eteläisintä nykyisistä Viaporin saarista.

[2] R. A. Kokoelma: Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595.

[3] Kts. hänestä Schlegel och Klingspor, Den icke introducerade svenska adelns ättartaflor.

keen kuin Henrikki Klaunpoika oli lähtenyt retkelleen, se värjätteli ensin vastatuulen takia kolmetoista vuorokautta Tallinnan satamassa. Täydellä syyllä moitittiin sitten amiraalia, joka ei ollut varustanut edes kahta tai kolmea haahta ruokavaroilla, niin että ne olisivat heti kuin suotuisa tuuli alkoi puhaltaa saattaneet seurata tykistöä kuljettavia aluksia Narvan luo, sillä aikaa kuin hän itse lähti Suomen puolelle muonittamaan toisia sotahaaksia. Hän olisi varmaankin voinut saada Räävelin linnasta tai kaupungista noihin kolmeen pieneen laivaan tarvittavan muonan, mutta hän ei Hornin poistuttua huolinut kertaakaan keskustella Tallinnan isäntäin kanssa näistä asioista. Vieläpä hän selvästi esti muonan kuljetuksen Narvan luona olevalle sotajoukolle. Kun Tallinnan kaupungin porvarit sälytettyänsä ruokavaroja kuuteentoista alukseen kysyivät amiraalilta, saisivatko he vapaasti lähettää nämät aluksensa Narvaan, niin hän vastasi, että hän piti kuorma-alusten matkustusta leirin luo varomattomuutena, ennen kuin hän oli vienyt sotalaivaston Narovajokeen, koska siellä oli muutamia ranskalaisia ja anglilaisia laivoja, joista hän Narvan-retkellään oli ottanut panttivankeja ja joiden miehistö mahdollisesti voisi hyökätä kuorma-alusten kimppuun. Sanoipa suoraan, ettei hän sallinut kenenkään purjehtia Narvaan, ennen kuin hän itse oli tuonut sinne sotahaahdet. Laivaston tultua Suomen saaristoon Pentti Söyringinpoika itse heti lähti Helsinkiin, kuten hän alusta pitäen oli aikonutkin. Silloin laivojen päämiehet — omin päinsä, sanotaan — toivat kaikki haahdet Vargeskärin luo. Kun juuri siihen aikaan oli suotuisa tuuli, jota sitten kesti kolmatta päivää[1], niin useat Juustenin alapäällikköistä[2] kehoittivat häntä lähtemään matkalle muistuttaen häntä siitä juhlallisesta lupauksesta, jonka hän oli antanut ylipäällikölle. Mutta Juusten ei ottanut heidän neuvojaan

[1] Henrikki Klaunpoika väitti sittemmin, että Juustenilla oli 9 päivän aikana ollut sopiva tuuli.

[2] Muiden muassa laivanpäämies Maunu Sträng ja rahastonhoitaja Yrjö Laurinpoika.

korviinsa, ja siten jäi hyvä tilaisuus käyttämättä. Henrikki Klaunpoika kertoi myöhemmin kuninkaalle, että amiraali oli vetelehtinyt Helsingissä viettäen pitoja sekä jaellen laivaväelle tavaraa, jota kesällä oli voitettu saaliiksi Narvan luona, vaikka ylipäällikkö, jo ennakolta tämmöistä varoen, oli kehoittanut häntä lykkäämään saaliinjaon sopivampaan aikaan[1].

Juustenin moitittava menettely oli jo yksin omiansa tekemään Hornin koko yrityksen tyhjäksi. Järeäin tykkien puutteessa ei Narvan piiritystä voitu saada tehokkaaksi. Siten venäläiset saattoivat Pihkovasta tuoda apujoukkoja Narvaan, jossa aluksi oli ollut vähän varusväkeä, ja kohta kävikin — Henrikki Klaunpojan kertomuksen mukaan — niin, että linnassa oli jalkaväkeä yhtä paljon kuin piirittäjäin leirissä.

Ryhtykäämme nyt katselemaan oloja tässä leirissä. Jo ennen sotaväen lähtöä Tallinnasta oli alkanut sataa vettä, ja sadetta kesti sitten kuudetta viikkoa yhtä mittaa, niin että sotamiehet melkein aina saivat olla märissä vaatteissa. Heidän vaatevaransa olivat muutenkin aivan riittämättömät. Kosteus ja kylmyys synnytti pian sotajoukossa tauteja, joihin useita kuolikin.

Suurin haitta oli piirittäjillä kuitenkin ruokavarojen puutteesta. Se oli usein ennenkin tässä sodassa tehnyt päälliköiden ponnistukset tyhjiksi. Kummastella täytyy todellakin, että Ruotsin hallitus kaikilla puuhillaan ei osannut järjestää sotaväen muonitusta tarkoituksenmukaisemmalle kannalle. Nyt riippui sotamiesten elatus niistä partiojoukoista, joita Horn lähetti Narvan ympäristöihin saalista hakemaan. Mutta nämät joukot saivat aivan vähäisen tavaraa kokoon, sillä tataarilaiset ratsuparvet seurasivat niitä aina kintereillä. Kun muonittajat koossa ollen ryhtyivät taisteluun tataarien kanssa, niin nämät heti lähtivät nopeilla hevosillaan pakoon, mutta edellisten hajaannuttua kyliin saapuivat viholliset taas äkkiä heidän kimppuunsa ja löivät heidät kuoliaiksi. Usein tataarit myös yllättivät heidät paluumatkalla ja veivät heidän täy-

[1] R. A. Kokoelma Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595.

det kuormansa mukanaan. Ruokatavaraa löydettiin kylissä aivan vähän, ja kun joskus oli saatu rukiita leiriin, niin niitä ei voitu jauhattaa, koska viholliset olivat turmelleet kaikki lähiseutujen myllyt. Sotamiehet survoivat jyvät rikki kivillä, saamatta kuitenkaan siten kelvollista leipää. Hallitus oli tosin lähettänyt sotaväkeä varten rautamyllyjä Tallinnaan, mutta ne saapuivat perille vasta sen jälkeen kuin Horn jo oli lähtenyt retkelleen [1]. Vihdoin tuli puute ruotsalaisten leirissä niin suureksi, että miehiä kuoli sadoittain nälkään [2]. Nähdessään sotaväen äärettömät kärsimykset Henrikki Klaunpoika oli aivan joutua epätoivoon. Hän kertoi kuninkaalle muun muassa, miten elämään kyllästyneet sotamiehet tahallaan hakivat kuolemaa taistelussa, ja sanoi kovin katuvansa, että hän ensinkään oli luvannut lähteä koko retkelle [3]. Samassa kirjeessä, jossa hän tämän lausui ja joka oli annettu 22 p. syyskuuta, hän lopuksi ilmoitti, että hänen oli pakko viipymättä lähteä paluumatkalle, jollei laivasto samana päivänä tuonut hänelle tykkejä, muonavaroja sekä tervettä väkeä. Hän laski, että hänellä silloin ei ollut täyteen 2000 ratsumiestä eikä paljoa enemmän kuin 3000 jalkamiestä, joita voitiin kutsua asekuntoisiksi. Neljä päivää myöhemmin myöskin viisi leirissä olevaa ratsumestaria kirjoitti Juhani III:lle, että heidän luulonsa mukaan ei sotaretkellä väen heikontumisen tähden voitu enää toimittaa mitään [4].

[1] R. A Henrikki Klaunpojan kirje kuninkaalle 9/X 1579.

[2] Hiärn sanoo, että puolentoista tuhatta miestä kuoli puutteesta. (Ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte, 324). — Girs tietää kertoa, että 500 miestä nääntyi nälkään. (Joh. III:s Chrönika, 76).

[3] Hänen kirjeessään luetaan tästä asiasta seuraavat sanat: Jagh såge heller at jagh hade brutit migh ett been vdaff ähn jagh loffuede E. K. M. at tage migh thenne Reesse före, Ty den värck hadhe reede något när varet förswunnen, men thet ömkelige wesende här ähr med folcket ähr migh myckit odrägligere». Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 220.

[4] R. A. Livonica. Ratsumestarit olivat nuot yllämainitut: Martti Boije, Knuutti Juhonpoika, Matti Laurinpoika, Yrjö Prytz ja Kaspar Tiesenhusen.

Kaiken muun onnettomuuden lisäksi vaivasi ylipäällikköä kova tauti. Jo Tallinnassa ollessaan oli Henrikki Klaunpoika sairastunut, mutta toivoen pikaista parantumista ja peläten — niinkuin hän itse sanoi — epäluuloja oli hän kuninkaalle antamansa lupauksen mukaisesti lähtenyt johtamaan sotajoukkoa. Tauti ei kuitenkaan jättänyt Hornia piirityksen aikana, vaan masensi yhä enemmän hänen voimiansa. Vihdoin hän päätti lähteä takaisin Tallinnaan.

Sotajoukon hän uskoi Yrjö Boijen ja poikansa Kaarlen huostaan antaen näille tehtäviä, jotka miehistön silloiseen tilaan nähden olivat ylen vaikeita. Hän käski nimittäin heidän rientää niiden ratsu- ja jalkamiesten kanssa, jotka vielä jaksoivat seurata päälliköitä, valloittamaan, jos mahdollista olisi, Karksia, Helmea sekä muitakin, kaukana etelässä sijaitsevia pieniä linnoja. Sen jälkeen piti heidän viipyä vihollisen maassa myöhään syksyllä ja talven tultua mennä Novgorodia ahdistamaan, jotta venäläiset siten olisi saatu estetyiksi hyökkäämästä Suomeen, niinkuin heidän tapansa oli ollut talvisaikaan. Erään kirjeen johdosta, joka oli tullut Puolan kuninkaalta, Henrikki Klaunpoika toivoi, että tämä lähettäisi Ruotsin armeijalle apujoukon[1].

Yrjö Boijen ja Kaarle Hornin kävi kuitenkin aivan mahdottomaksi noudattaa Henrikki Klaunpojan antamia ohjeita. Peloittava muonavarain puute sekä sotamiesten uupumus ja vastahakoisuus pakoitti uudet johtajat lähtemään suoraa tietä Tallinnaan, heti kun he olivat lopettaneet Narvan piirityksen syyskuun 28 p. 1579.

Koska useat sotamiehet erittäinkin jalkaväessä olivat heikontuneet taudista, niin että he eivät olisi jaksaneet omin voiminsa kulkea lokaisia teitä, ja koska huomattiin, että terveetkään miehet eivät voisi vetää tykkejä mukanansa — isoin osa tykistöhevosia oli näet sortunut — niin Henrikki Klaunpoika sopi Lybekin kauppiaan Matti Martinpojan kanssa, että tämä 100 talarin kuljetuspalkasta veisi 350 sairasta Hel-

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 232.

sinkiin sekä tykit tarpeineen Tallinnaan [1]. Onkin otaksuttava, että Matti Martinpoika toimitti tehtävänsä välipuheen mukaan [2]. — Hänen laivastaan, joka muutaman aikaa sitä ennen oli tullut Narvan luo, oli saatu ostaa melkoinen määrä olutta väkeä varten.

Pääjoukon paluumatka kävi sille sangen tuhoisaksi. Useat nälistyneistä sotamiehistä kaatuivat kovasta väsymyksestä tien viereen. Ne, jotka eivät jaksaneet seurata pääjoukkoa, saivat pian surmansa vihollisilta, jotka pitkin matkaa ahdistivat Ruotsin sotavoimaa seuraten sitä aina Tallinnan läheisyyteen saakka. Myöskin kuormarattaita ja hevosia menetettiin takaa-ajaville tataareille [3].

Narvan retki oli siis tuottanut Ruotsille tuntuvat tappiot, eikä sinä talvena enää ollut ajattelemistakaan lähteä Novgorodiin päin valloituksia tekemään. Sen sijaan kuningas. kuten seuraavassa tulemme näkemään, kohta rupesi valmistamaan hyökkäystä Käkisalmen linnaa vastaan.

Tallinnassa pidettiin Henrikki Klaunpojan käskystä Narvan luota palanneen sotajoukon katselmus. Tässä sotajoukossa oli silloin 2.496 tervettä ja 1,215 sairasta jalkaväen sotamiestä [4] sekä 1565 ratsumiestä, joista viimemainituista 220 kuului Knuutti Juhonpojan, 340 Martti Boijen, 257 Matti Laurin-

---

[1] Henrikki Klaunpojan kirjallinen ilmoitus asiasta on annettu Narvan luona 28 p. syyskuuta 1579. Hän ei siis ollut lähtenyt leiristä ennen piirityksen päättymistä. R. A. Militaria.

[2] Voudin tilikirjan mukaan oli Porvoon läänissä loppupuolella vuotta 1579 73 Narvasta tullutta kipeää sotamiestä. S. A. N:o 3389, 41.

[3] Seuraavina viikkoina eräs tataarijoukko uskalsi pitää leiriänsä kuuden peninkulman päässä Tallinnasta. Lähtien sieltä liikkeelle tataarit hävittivät Harjumaata, kävivätpä vielä Lännenmaatakin ryöstämässä, koska talonpojat siellä olivat tehneet kapinan Haapsalon venäläistä päällikköä vastaan. Hiärn, Ehst-, lyf- und lettlaendische Geschichte, 326.

[4] Näihin lukuihin ei kuitenkaan ollut otettu Ingevald Starkin lippukunnan sotamiehiä, jotka olivat Kaarle herttuan lähettämät.

pojan, 140 Kaspar Tiesenhusenin, 348 Yrjö Prytzin ja 260 Hannu Wachtmeisterin lippuun[1].

Sotajoukko oli miltei hajaantumistilassa. Tästä asiasta Henrikki Klaunpoika kirjoitti lokakuun 9 päivänä kuninkaalle: »Sotamiehet ovat tottelemattomia ja vastahakoisia; jokainen tahtoo mennä tai jäädä, minne itse parhaaksi näkee; ei kukaan enää huoli päällikön käskyistä; hätä pakoittaa minut myöntymään heidän vaatimuksiinsa. Tämmöinen vastahakoisuus ei olekaan aiheeton, koska he ovat kahdeksan viikon aikana öisin maanneet taivasalla ja päivällä saaneet vyötäisiä myöten kahlata vedessä. Pyydän Teidän Majesteettianne harkitsemaan, millä keinoin heidät voidaan pitää elossa, kun he lisäksi kärsivät ruuan ja vaatteiden puutetta.»

Tallinnassa oli aivan vähän ruokavaroja. Kohta kuin sotajoukko oli lähtenyt sieltä Narvaan, oli muonan puute linnassakin tullut aivan arveluttavaksi. Lisäksi Henrikki Klaunpoika oli, kuten edellä on kerrottu, ottanut retkelle mukaansa Tallinnan ruutivarat. Linnan isännät Kiialan Svante Erikinpoika Stålarm, Maunu Hermanninpoika Fleming ja Prinkkalan Hannu Eerikinpoika sanoivat eräässä kirjeessä[2], jonka he syyskuun 17 päivänä lähettivät kuninkaalle: »Kuinka voidaan puolustaa linnaa, jossa ei ole ruutia, luotia eikä muonavaroja. Jollemme kohta saa apua, niin sotamiesten varmaan täytyy karata nälänhädän takia.» Pian sen jälkeen saapui tosin Länsipohjasta pieni muonalähetys, mutta se ei riittänyt pitkälle[3].

Koska Tallinnassa ei voitu sotajoukkoa elättää, niin Henrikki Klaunpoika lähetti ne huovit, joilla vielä oli ratsut tallella, Suomen puolelle linnaleiriin. Vanhoille, kokeneille

[1] R. A. Livonica.

[2] R. A. Livonica.

[3] Kun sitten marraskuun lopulla eräs lybekkiläisten laiva joutui haaksirikkoon Viron rannikolla, jakelivat linnan päälliköt sen tavaroita varusväelle. Suurta apua ei näistä tavaroista kuitenkaan näytä tulleen. Svante Eerikinpojan ja Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 16/XII 1579, Livonica R. A.

miehille, jotka olivat kadottaneet hevosensa retkellä, myönnettiin niinikään elatus. Mutta semmoiset ratsuttomat huovit, jotka olivat vain vähän aikaa olleet palveluksessa tai joita ei oltu käytetty sotaretkillä, saivat lähteä itse ruokaansa ansaitsemaan[1]. Jalkaväestä nähtävästi osa tuli Suomeen ja osa laskettiin Ruotsiin kotiseuduilleen. Seuraavana talvena pidettiin Suomessa taas leirejä Kislomin, Mertilahden ja Kuppisten kylissä[2].

Suomeen Ruotsin sotamiehet halusivat, ja Suomen varoihin täytyi Henrikki Klaunpojankin turvautua, kun hän koetti järjestää väkensä toimeentuloa. Hän oli kuitenkin vähää ennen pyytänyt, että hallitus säästäisi Suomea liiallisesta majoituksesta, koska täällä oli ollut katovuosi ja koska maa oli pitkällisestä sodasta perin köyhtynyt.

Henrikki Klaunpoika antoi myös kuninkaalle sen neuvon, ettei Viipuriin lähetettäisi enempää kuin 500 sotamiestä niiden neljän lippukunnan lisäksi, jotka olivat olleet siinä linnassa.[3] — Samalla hän ilmoitti hallitukselle, että saksalaisesta ratsuväestä ei ollut semmoista hyötyä, joka olisi vastannut tämän väen palkkaamisen tuottamia suuria kustannuksia, sekä kysyi, olivatko saksalaiset laskettavat sotapalveluksesta[4].

Mutta Juhani III ei enää Narvan piirityksen jälkeen huolinut Henrikki Klaunpojan neuvoista eikä edes vastannut hänen kirjeisiinsä[5]. Ollen kovasti närkästyksissään ylipäällikölle sotayrityksen huonosta menestyksestä hän kirjoitti Klaus Aakenpojalle, ettei hän koskaan voisi unhoittaa, kuinka kaikki kustannukset olivat menneet hukkaan ja paljon hyvää väkeä hävinnyt tuolla onnettomalla retkellä. Ne rahat, joita sinä

---

[1] R. A. Livonica, Henrikki Klaunpojan kirje Juhani III:lle, annettu Tallinnassa 14/X 1579.

[2] S. A. N:o 1373, 98; 2327, 36; 3389, 41; 6517, 76 ja 77.

[3] R. A. Livonica, Henrikki Klaunpojan kirje Juhani III.lle 14/X 1579.

[4] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 227, 233, 239.

[5] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 3/XII 1579 Tawastien kokoelmassa R. A.

vuonna oli käytetty sotavoiman kuntoonpanemiseen, olisi kuninkaan sanojen mukaan ennemmin saanut jättää valtion kassaan taikka heittää meren syvyyteen. Henrikki Klaunpojan ja Pentti Söyringinpojan tuli vastata siitä, miten he olivat käyttäytyneet Ruotsin valtakuntaa kohtaan[1].

Neuvoskunta tutki sitten vuosina 1580 ja 1581 useita kertoja tuota asiaa, kuulustellen siitä m. m. sotaväen päälliköitä ja erittäin Pontus de la Gardieta, joka tätä tutkimusta varten kävi hankkimassa tietoja Tallinnasta, Helsingistä ja sotajoukon miehistöltä, sekä Kiialan Svante Eerikinpoikaa, joka oli ollut Tallinnan haltijana silloin kuin Horn ja Juusten siellä erosivat lähtien kumpikin taholleen. Kaikki todistivat, että Henrikki Klaunpoika oli aivan syytön ja että Pentti Söyringinpoika, joka soimauskirjoituksilla oli koettanut sysätä syyn Hornin niskoille, ei ollut täyttänyt velvollisuuttansa. Neuvoskunta vapauttikin Henrikki Klaunpojan kaikesta vastuusta[2].

Edellisestä on käynyt selville mitkä seikat vaikuttivat Narvan-retken huonoon menestykseen[3]. Että Juusten käyttäytyi kunnottomasti ja menettelyllään teki sotavrityksen onnistumisen mahdottomaksi, on epäilemätöntä. Luultavasti hän kadehti Hornilta Narvan valloittamisen kunniaa, erittäinkin koska hän itse muutamia viikkoja ennen turhaan oli koettanut Narvaa kukistaa[4]. Kaikissa tapauksissa Henrikki Klaun-

[1] V. R. 22/XI 1579.

[2] Neuvoskunnan tuomio 14 päivältä kesäkuuta 1581 sekä Arvi Henrikinpoika Tawastin todistus, molemmat kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[3] Kaarle herttua kirjoitti tammikuun 28 p. 1580 neuvoskunnalle: »Jotta sotamiehissä ei syntyisi tyytymättömyyttä sen johdosta. että viimeinen Narvaa vastaan tehty retki onnistui huonosti ja he siellä joutuivat kovien kärsimysten alaisiksi, näyttää meistä, että kuninkaan olisi sopivalla tavalla lausuttava heille myötätuntoisuutensa. Valtakunnalle olisi suureksi eduksi, jos tästä lähtien sotaretkiä varten hankittaisiin ajoissa kaikki tarpeet, niinkuin muona, rahat, tykit, ruuti ja luodit.» R. A. Kaarle herttuan registratuuri.

[4] Juhani III sanoi eräässä kirjeessä. että Suomen ylimmät

poika puolestaan erehtyi suuresti siinä, että hän matkalle lähtiessään ei heti ottanut piirityystykkejä sotajoukon mukaan, vaan jätti ne toisen miehen huostaan, jota hän lisäksi näyttää alusta pitäen epäilleen.

---

viranomaiset olivat eripuraisia keskenään ja että he kadehtien toistensa menestystä koettivat asettaa esteitä toinen toisellensa, jonka kautta valtakunnan etu usein tuli laiminlyödyksi. Täytynee myöntää, että kuningas, arvostellessaan tällä tavoin suomalaisia, osasi oikeaan.

KAHDEKSASTOISTA LUKU.

Puolan sekaantuminen sotaan.

Ymmärtääksemme sitä käännettä, joka vuonna 1580 tapahtui Ruotsin ja Venäjän välisessä sodassa, on tarpeellista, että tarkastamme Puolan suhdetta näihin molempiin valtioihin.

Kuten edellä on mainittu[1] tuli Transsylvanian voivodi Tapani Bathori vuonna 1576 Puolan kuninkaaksi. Tämän tarmokkaan, valtioviisaan ja sotataitoisen ruhtinaan hallitusaikana Puola vielä näytti mahtavalta valtakunnalta, vaikka siellä jo silloin sisälliset epäkohdat jäytivät yhteiskunnan juuria. Kun Bathorin puoliso oli Juhani III:n puolison sisar, oli odotettavissa, että hallitsijain sukulaisuus lähentäisi molempia valtakuntia toisiinsa. Mutta oli myös olemassa seikkoja, jotka vaikuttivat erottavasti, ja niiden joukossa oli etusijalla kysymys Viron omistamisesta, sillä Puola vaati yhä edelleen Ruotsin hallussa olevaa osaa Liivin vanhasta valtakunnasta.

Sigismund II Aukustin aikana, samoin kuin sitten vuonna 1575, oli jo, kuten edellä on mainittu, ollut puhetta Ruotsin ja Puolan välillä tehtävästä liitosta. Ja Bathori oli tuskin noussut Puolan valtaistuimelle, kun hän ja Juhani kuningas rupesivat keskustelemaan yhteisistä toimenpiteistä Venäjää

[1] Kts. sivua 146.

vastaan[1]. Tätä varten Bathori jo samana vuonna (1576) lähetti linnanhaltija Herburtin Ruotsiin liittoa tarjoamaan seuraavilla ehdoilla: Ei kumpikaan valta saanut tehdä rauhaa Venäjän kanssa toisen tietämättä; Ruotsin tuli varustaa laivasto ja lähettää sotaväkeä Liivinmaalle Puolan avuksi; valloitukset olivat jaettavat siten, että Ruotsi saisi maat Narovajoen itäpuolella Valkeaan mereen asti, mutta Puola kaiken alueen Narvasta länteenpäin (siis Ruotsin hallussa olevan Tallinnankin). Juhani III vastasi, että hän oli taipuvainen liittoon mutta ei saattanut hyväksyä Puolan asettamia ehtoja. Siten Herburtin lähetys jäi tuloksettomaksi.

Juhani kuninkaan asiamies Antti Lorichs[2] jatkoi sitten Puolassa keskusteluja liitosta ynnä muista asioista. Erittäin oli hänen esitettävä Bathorille muutamat Juhani kuninkaan rahavaatimukset[3]. Rahakysymyksestä Bathori kuitenkin antoi välttteleviä vastauksia, joten se yhä edelleen jäi avoimeksi. Liitosta ei myöskään tullut mitään. Ja kuitenkin Venäjä vuonna 1577 uhkasi sekä Puolan että Ruotsin alueita enemmän kuin ennen. Silloinhan tapahtui Tallinnan toinen piiritys ja Iivana IV:n voittokulku Liivinmaan halki Väinäjoen tienoille.

---

[1] K. I. Karttunen on kirjassansa Jean III et Stefan Bathori seikkaperäisesti tehnyt selkoa Ruotsin ja Puolan senaikuisista suhteista. Hänen teostansa on tätä lukua kirjoitettaessa käytetty lähteenä useissakin kohdin.

[2] Holsteinissa vanhasta aatelissuvusta syntynyt Antti Lorichs oli hienosti sivistynyt mies. Palveltuansa jonkun aikaa keisari Kaarle V:n sotajoukossa hän oli sitten taistellut (1555—1559) Italiassa ja Alankomailla ranskalaisten riveissä. Tämän jälkeen tavataan hänet Tanskan kuninkaan Frederik II:n palveluksessa. Kesällä 1565 hän tuli Ruotsiin. Eerikki XIV ei kuitenkaan luottanut häneen. Sen sijaan Juhani III käytti häntä tärkeissä toimissa.

[3] Juhani oli Suomen herttuana, kuten edellä (siv. 4) on siihen viitattu, lainannut Puolan kuninkaalle Sigismund Aukustille 120,000 talaria, joita rahoja hän ei vielä ollut saanut takaisin. Lisäksi Katariina kuningattaren myötäjäiset, 32,000 kultakolikkoa, samoin kuin se perintö, jonka hänen äitinsä Bona Sforza oli jättänyt hänelle ja joka teki 50,000 kultakolikkoa, olivat vielä kuningattarelle suorittamatta.

Juhani III toivoi siihen aikaan saavansa mahtavampia liittolaisia, jonka tähden hän ei pitänyt suurtakaan lukua Puolan ystävyydestä. Hän oli keskusteluissa keisarin, paavin ja Espanjan kuninkaan kanssa, olipa vuonna 1576 laittanut Pontus de la Gardien asiamiehenänsä näiden hallitsijain hoveihin, vaikka Pontus ei sitten käynytkään Espanjassa asti. Lopuksi Juhani III ei kuitenkaan voinut diplomatiallaan voittaa mitään Saksassa eikä Espanjassa, mutta paavi oli erittäin hyväntahtoinen Ruotsin kuningasta kohtaan. Samalla kuin de la Gardie lähti Roomasta (1577), lähetti paavi Ruotsiin tunnetun jesuiitan Possevinon, joka sitten näytteli tärkeätä osaa pohjoisten maiden historiassa.

Vaikka ei saatu varsinaista liittoa syntymään Puolan ja Ruotsin välillä[1], niin Juhanin ja Bathorin sotajoukot kuitenkin vuonna 1578 yhtyivät Liivinmaalla vastustamaan yhteistä vihollista. Tämä olikin ainoa kerta, jona ruotsalaiset ja puolalaiset taistelivat yhdessä rintamassa. Asiain kulku oli seuraava. Venäläiset tulivat Vennon linnaa piirittämään. Kun Tallinnan ylin hallitusmies Yrjö Boije sai kuulla, että puolalainen sotaväen osasto siihen aikaan oli saapunut Riian arkkihiippakuntaan, niin hän lähetti sanan tämän osaston päällikölle Sapiehalle ehdoittaen, että he molemmat yhdessä lähtisivät venäläisiä vastaan. Sapieha suostuikin Boijen ehdoitukseen. Venäläisiä sanotaan olleen Vennon linnan edustalla 18,000 miestä. Erään tiedonannon mukaan[2] Boije, jonka apumiehenä mainitaan Vanhankartanon Klaus Yrjönpoika[3], vei

---

[1] Mitä Juhani kuningas ajatteli puolalaisista, näkyy kirjeestä, jonka hän huhtikuun 14 p. 1578 lähetti Tallinnan isännille. Siinä hän lausui: »Kirjoitatte, että Vennon päällikkö on pyytänyt teiltä apua venäläisiä vastaan. Tiedätte hyvin, millä tavoin puolalaiset auttoivat meitä, kun Tallinnaa piiritettiin. Antakaa siis heille samanlaista apua, elkääkä luvatko sen enempää. Kuitenkin tulee teidän käyttää ystävällisiä sanoja, kun keskustelette heidän kanssaan«. V. R.

[2] Hiärn, Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, 321.

[3] Kts. sivua 153.

taisteluun kolme ratsaslippua[1] ja neljä lippukuntaa jalkaväkeä[2]. Näissä lippukunnisa lienee ollut yhteensä 800 ratsumiestä ja 1500 jalkamiestä[3]. Sapiehakaan ei tuonut mukanansa enempää kuin 2,000 miestä. Vaikka yhdistetty sotajoukko siis oli

---

[1] Nimittäin Matti Laurinpojan uplantilaiset, Knuutti Juhonpojan (hovilipun) suomalaiset ja Hannu Wachtmeisterin saksalaiset.

[2] Virossa mainitaan syksyllä vuonna 1578 olleen ainakin seuraavat sotaväen osastot.

Viron omaa ratsuväkeä.

Hannu Wachtmeisterin lippu	300	miestä
Tallinnan ratsumiehiä	50	,,

Suomesta silloin lähetettyä ratsuväkeä.

Perttu Iivarinpojan lippu (eli hovilippu)	217	miestä
Matti Laurinpojan ,,	250	,,

Jalkaväkeä.

Hannu Ollinpojan ruotsalainen lippukunta	295	miestä
Sven Dobblaren ,, ,,	127	,,
Biörn Antinpojan ,, ,,	124	,,
Sven Eerikinpojan ,, ,,	265	,,
Siivartti Jaakopinpojan ,, ,,	479	,,
Kaarle herttuan sotamiehiä	300	,,
Kartanosotilaita, jotka oli lähetetty Tallinnaan vuonna 1577	50	,,
Tallinnan omaa väkeä	112	,,
Juho Gislenpojan ruotsalainen lippukunta	272	,,
Hakuni Pietarinpojan ,, ,,	178	,,

Kaksi viimeksimainittua lippukuntaa tuli samana syksynä (1578) Suomesta.

Yhteensä olisi siten ollut vain 2,202 miestä jalkaväkeä, mutta luultavasti sitä oli jonkun verran enemmän.

Tykkiväkeä.

Tallinnan 50 tykkimiestä ynnä joku määrä muuta tykistöön kuuluvaa väkeä.

Palkkausluettelo vuodelta 1578 Ruotsin kamariarkistossa. — Sotaväen luettelo samalta vuodelta Ruotsin valtioarkistossa.

[3] Toisen ilmoituksen mukaan kuului Boijen sotajoukkoon noin 3,000 miestä.

verraten vähäinen, niin se kuitenkin sai Vennon luona kauniin voiton (lokakuun 21 p. 1578). Siihen vaikutti jossakin määrin ryntäys, jonka Vennon varusväen päällikkö Byring teki linnasta. Venäläisten mieshukka oli melkoinen. Kaksikymmentä isoa tykkiä joutui voittajain saaliiksi.

Vennonlinnan saksalainen nimi Wenden merkitsee kääntymistä. Venäläisten oli ennenkin täytynyt kääntyä takaisin Wendenistä, ja nyt kääntyi Iivana IV:n onni tykkänään Vennon tappelussa, kuten pian saamme nähdä.

Valloitetusta tykistöstä oli sovittu, että se oli jaettava voittajain kesken. Mutta puolalaiset eivät sitten luopuneetkaan ruotsalaisille tulevasta osasta, vaan pitivät kaikki tykit. Tämä Puolan menettely synnytti uuden riidanaiheen molempien valtain välille.

Kuitenkin oli alkupuolella vuotta 1579 taas kysymys siitä, että Puola ja Ruotsi yhdessä taistelisivat Venäjää vastaan. Toukokuussa tuli Puolan lähettiläs Goslicki Ruotsiin, jossa hän ilmoittaen, että Bathori oli valmis lähtemään sotaan, ehdoitti, että Juhani III antaisi väkensä yhtyä puolalaisiin. Kun kumminkin Bathorin puolesta taas annettiin tietää, että koko entinen Liivinmaa oli kuuluva Puolalle, niin Juhani kuningas vastasi katsovansa parhaaksi, että molemmat sotajoukot toimivat asianhaarain mukaan ja riippumatta toisistansa.

Saatuansa Puolan valtiopäivät suostumaan sotaan Bathori kokosi hiljaisuudessa 40,000 miestä, suurimman sotajoukon, mikä Puolalla siihen saakka oli ollut asettaa Venäjää vastaan. Kesäkuussa 1579 julistettiin sota, ja kohta sen jälkeen Bathori hyökkäsi Venäjälle. Täällä hän ryhtyi piirittämään linnoja, joita oli aikojen kuluessa rakennettu useita lähelle Liivinmaan rajaa, Väinäjoen ja Peipsenjärven välille. Hänen tarkoituksensa näyttää olleen turvata niiden valloituksella Liivinmaa venäläisten vastaisilta ryntäyksiltä. Väinäjoen varrella sijaitseva Polotsk[1] otettiin väkirynnäköllä elo-

[1] Polotsk sijaitsee tarkemmin sanoen Vitebskin ja Väinänlinnan keskivälillä. Iivana IV oli valloittanut sen Puolan kuninkaalta Sigismund II Aukustilta v. 1563.

kuun 30 p. Sen jälkeen joutui useita pienempiä linnoja puolalaisten haltuun, jotka retkeilivät ryöstäen ja hävittäen Smolenskin ja Tshernigovin tienoille saakka. Turvattuansa itselleen Väinäjoen seudut vastaiseksi toiminta-asemaksi jättämällä 12,000 miestä Polotskiin Bathori palasi Liettuan pääkaupunkiin Vilnaan.

Iivana IV oli odottanut Puolan kuninkaan ryntäävän Liivinmaalle. Hän oli tehnyt yksivuotisen välirauhan Krimin tataarien kanssa voidaksensa käyttää koko sotavoimaansa pohjoisessa ja vuosien 1578 ja 1579 välisenä talvena hän oli antanut viedä jykevimmät tykkinsä Moskovasta Pihkovaan. Kun puolalaisten hyökkäys kuitenkin tapahtui taholta, jota Iivana ei ollut arvannut ottaa laskuun, niin hän joutui niin ymmällensä, että hän aivan toimettomana oleskeli Pihkovassa, sillä aikaa kuin Bathori kukisti Polotskin.

Varustettuansa uudestaan sotajoukon, jota varten Varsovan valtiopäivät taas olivat myöntäneet varoja, Bathori eteni vuonna 1580 Väinäjoen luota pohjoiseen päin. Hän voitti syyskuun 5 p. rikkaan kauppakaupungin Velikie Lukin[1] sekä sen jälkeen useita muita kaupunkeja ja linnoja.

Bathorin voittojen johdosta Juhani III kävi levottomaksi. Syyskuun 9 p. 1580 hän antoi Suomessa olevan sotajoukon ylipäällikölle Pontus de la Gardielle opastuksen,[2] jonka mukaan tämän oli ryhdyttävä Puolan kuninkaan kanssa keskusteluihin valtakuntain rajoista siinä tapauksessa, että puolalaiset saisivat Pihkovankin haltuunsa. Opastuksessa määrättiin, että Pontuksen tuli Bathorilta vaatia Ruotsille Viron puolelta: Paidelinna, Paadisten linna, Sigismund II Aukustin Juhanille lainan vakuudeksi myöntämät linnat, sekä Rakvere, Toolsenlinna ja Narva. Sen oikeuden, joka Ruotsilla oli Lännenmaan linnoihin (Haapsaloon, Lukkolinnaan ja Lihulaan), Juhani oli valmis luovuttamaan korvaukseksi Puolalle. Hän sanoi näkevänsä nämät linnat mieluummin Bathorilla kuin

[1] Velikie Luki on Pihkovan läänin eteläosassa.

[2] V. R.

Tanskan kuninkaalla, joka oli anastanut ne Ruotsilta. Venäjästä oli Ruotsille varattava: Iivananlinna, Jaama, Kaprio, Pähkinälinnan ja Käkisalmen läänit, Länsimeren (!) rannalla sijaitseva Kolmogorodin [1] linna, kaikki ne maat, joka olivat Käkisalmen ja Kolmogorodin välillä, Solokansaaren luostari sekä se osa Lapista, joka ulottui Kolmogorodista Varankivuonoon. Ja vaikka niin olisikin käynyt — lisättiin opastuksessa —, että suurruhtinaan linnain päälliköt jo olivat luovuttaneet Puolalle kaikki yllämainitut alueet, oli Ruotsille kuitenkin vaadittava vähintänsä Pähkinälinnan ja Käkisalmen läänit. kaikki ne maakunnat, jotka Ruotsilla ennen oli ollut Virossa, sekä lisäksi Jäämeren rannikko Varankivuonoon asti. — Kuten nähdään, Juhani III oli valmis esittämään Puolalle sangen laajaperäisiä pyyteitä. Ei kuitenkaan tiedetä, että de la Gardie olisi seuraavana talvena keskustellut puolalaisten kanssa valtakuntain raja-asioista. Omituisena seikkana on opastukseen nähden huomattava, että kaikki ne linnat ja läänit, joiden omistamiseen Juhani silloin tahtoi pidättää oikeuden Ruotsille, olivat vielä valloittamatta.

Kun Puolan ja Venäjän välinen sota jatkui seuraavana vuonna (1581), niin Bathori hyökkäsi valloittamaan Pihkovaa, Liivinmaan avainta. Piiritys, joka alkoi elokuun 18 päivänä, tuli pitkäaikaiseksi, sillä ruhtinaat Vasilj Feodorovitsh ja Ivan Petrovitsh Shuiski puolustivat kaupunkia taitavasti ja urhoollisesti.

Bathorin aseiden menestys oli kuitenkin aivan masentanut Iivanan mielen. Kun Ruotsi samalla uhkasi pohjoisessa ja Krimin tataarit etelässä, niin hän oli ruvennut miettimään keinoja, joilla saisi Puolan mitä pikimmin suostumaan rauhaan. Siinä tarkoituksessa hän oli päättänyt kääntyä paavin puoleen ja pyytää tätä välittäjäksi. Jo vuonna 1580 (syyskuussa) hän oli laittanut diakki Leonti Shevriginin menemään

[1] Holmogori, jota opastuksessa sanotaan Kolmogorodiksi, on pieni kaupunki Vienajoen länsirannalla, 7 peninkulmaa nykyisestä Arkangelista kaakkoon päin.

lähettiläänä Roomaan. Paavi Gregorius XIII olikin valmis tekemään, minkä voi, rauhan aikaansaamiseksi pohjoisten kansain kesken, sillä hänen mielituumansa oli yhdistää kristityt vallat liittoon turkkilaisia vastaan. Samalla kuin Shevrigin (maaliskuussa 1581) lähti paluumatkalle Roomasta, lähetettiin sieltä sen tähden edellämainittu, taitava diplomaatti Possevino Vilnaan ja Moskovaan. Possevino toimieli sitten tehokkaasti hänelle uskotun asian hyväksi.

Joulukuussa vuonna 1581 alkoivat vihdoin lopulliset rauhanneuvoittelut Puolan ja Venäjän välillä. Molempain valtakuntain asiamiehet kokoontuivat silloin Jam Sapolskin kylään, joka on Pihkovasta kaakkoon päin ja Porhovasta 4 tai 5 peninkulmaa etelään. Possevino koetti kaikin tavoin saada Ruotsinkin osalliseksi rauhantekoon, mutta nämät hankkeet raukesivat, kun Venäjän asiamiehet jyrkästi ilmoittivat, että tsaari ei tahtonut tehdä rauhaa Ruotsin kanssa. Juhani III ei ollut laittanut asiamiehiä neuvoitteluun, vaikka Possevino oli (20 p. lokakuuta ja 17 p. marraskuuta) ilmoittanut hänelle, että rauhankokouksen pitäminen oli päätetty asia. Sen sijaan Ruotsin sotajoukon johtaja Pontus de la Gardie lähetti sinne Virosta italialaisen kapteenin Laurentius Cagnolin[1], jonka piti toimia siihen suuntaan, että Ruotsi olisi saanut olla rauhanteossa mukana. Cagnoli saapui tammikuun 10 p. 1582 Pihkovan luo puolalaisten leiriin, josta Bathori jo silloin oli lähtenyt. Mutta kun hän ilmoitti Puolan armeijan silloiselle ylipäällikölle, Zamoyskille, haluavansa mennä Jam Sapolskiin, niin tämä teki esteitä sanoen, että sitä matkaa varten oli hankittava Bathori kuninkaan lupa. Loppupäätös asiasta oli semmoinen, että Cagnoli sai tyhjin toimin lähteä leiristä takaisin Narvaan[2].

[1] Cagnolia nimitetään ruotsalaisissa asiakirjoissa tavallisesti kapteeni Lorenziksi.

[2] H. Almqvist, Johan III och Stefan Bathori år 1582 (Hist. tidskrift, 1909, 76 ja 77). — K. I. Karttunen, l. c. 118—121 ja 125—128. — Henrikki Matinpoika Huggutin kirje Juhani III:lle 26/1 1582 kokoelmassa Livonica R. A.

Puolan ja Venäjän välillä tehtiin kymmenvuotinen välirauha tammikuun 15 p. 1582. Bathori antoi valloittamansa alueet paitse Polotskia takaisin, mutta tsaarin täytyi jättää hänelle koko Liivinmaa. Rauhanteon jälkeen tuli tähän maakuntaan puolalainen sotajoukko. Se otti muiden linnojen muassa haltuunsa Tarton, joka oli ollut Venäjällä neljäkolmatta vuotta. Ruotsalaiset luopuivat silloin Pärnun ja Peltsamaanlinnan piirityksestä, johon he olivat ryhtyneet vähää ennen. Nämätkin linnat joutuivat Puolalle.

Se seikka, että Ruotsi oli tullut syrjäytetyksi Jam Sapolskin rauhanteossa, nosti äärimmilleen epäluulot, joita Juhani III:lla jo kauan aikaa oli ollut Bathoria kohtaan. Kun Puolan kuninkaan lähettiläs, firenseläinen Domenico Alamanni (huhtikuussa 1582) saapui Ruotsiin ilmoittamaan virallisesti rauhanteosta ja samalla sen johdosta pyytämään Viron linnojen luovuttamista, niin Juhani joutui aivan vihan vimmoihin. Hän lausui Alamannille katkeria moitteita siitä syystä, että puolalaiset eivät olleet valvoneet Ruotsin etua keskustellessaan Venäjän kanssa rauhasta, ja ilmoitti Viroon nähden jyrkästi, että hän ei antaisi siitä edes semmoista alaa, jonka voisi peittää jalallansa. Kuningas kysyi myös suoraan, oliko lähettiläs tullut tuomaan sodanjulistusta, sanoen samalla, että Ruotsi olisi kahdessa viikossa valmis taisteluun[1]. Tähän kysymykseen Alamanni vastasi, että hänen kuninkaallinen herransa tahtoi vain kaikessa ystävyydessä esittää kohtuullisia vaatimuksiaan. Lähettiläs viipyi sitten Tukholmassa joitakuita viikkoja keskustellen molempain valtakuntien asioista muutamain Ruotsin valtaneuvostenkin kanssa. Muun muassa Pontus de la Gardie, joka siihen aikaan saapui Tukholmaan,

[1] Närkästynyt kuningas koetti siinä tilaisuudessa nöyryyttää Puolan lähettilästä mieskohtaisestikin. Sen johdosta, että Alamannilla oli keittiömestarin arvonimi Puolan kuninkaan hovissa, Juhani III virkkoi hänelle, että olisi ollut parempi, jos hän olisi jäänyt herransa luo hoitamaan tehtäviään; se, mikä hänellä oli tarjoiltavana, ei kuningasta maittanut. Hist. Tidskrift, 1909, 89.

kävi häntä puhuttelemassa. Kun Alamanni vihdoin toukokuun 27 p. saapui jäähyväisille Juhani III:n luo, niin kuningas taas antoi hänen tietää, että mitkään uhkaukset eivät saisi häntä luovuttamaan maata, jonka hankkiminen oli maksanut hänen valtakunnalleen paljon rahaa ja verta. Lopuksi hän virkkoi kerskaten: »Te (puolalaiset) kopeilette, mutta ette voi loukkauksillanne peloittaa meitä ettekä edes turkkilaisten, transsylvaanialaisten tai moskovalaisten avulla tehdä meille mitään pahaa. Luulette, että Ruotsin kuningaskunta ei kykene pitämään puoliansa teille, ja kuitenkin tiedätte, että gootit aikoinaan ahdistivat ja ryöstivät Roomaakin».[1] — Kesäkuun keskivaiheilla Alamanni saapui taas Tapani kuninkaan hoviin, jota silloin pidettiin Grodnossa.

Sillä välin oli jo toinen Puolan kuninkaan asiamies, Risto Warszewicki, tullut Juhani III:n luo jatkamaan neuvoitteluja. Näistä ovat tiedot vajanaiset, mutta kirjeestä, jonka Juhani pani hänen mukanansa menemään Tapani kuninkaalle, havaitaan, että Puola ei Warszewickinkaan lähetyksellä voittanut mitään pääkysymykseen nähden, joka koski Viron linnojen luovuttamista.

Silloin luultiin ilmi sodan syttyvän langosten kesken. Kun Warszewicki oli tuonut Juhanin vastauksen Puolaan, kuului siellä sotaisia ääniä, mutta lopuksi puolalaiset kuitenkin malttoivat mielensä. Molemmat kuningattaret olivat usein käyttäneet kaiken vaikutusvoimansa hyvien suhteiden säilyttämiseksi valtakuntien välillä ja näkivät vihdoin uhkaavien pilvien hajaantuvan.

Katariina Jagellonican kuoleman jälkeen, joka tapahtui syyskuun 13 p. 1583, tulivat langosten välit yhä kylmemmiksi, mutta Bathorin huomio kääntyi pian Liivinmaan asioista itäänpäin. Kun Iivana Julma oli mennyt manan majoille (1584) ja Venäjän sisäasiat olivat joutumaisillaan epäjärjestykseen heikon Feodor tsaarin hallitessa, niin Puolan kunin-

[1] H. Almqvist, Johan III och Stefan Bathori år 1582. (Historisk tidskrift, 1909, 86—110).

gas rupesi suunnittelemaan Venäjän valloittamista. Sen ohessa näytti jo siltä, kuin hän olisi aikonut ryhtyä sotaan Turkkia vastaan. Bathorin kuolema (joulukuun 12 p. 1586) katkaisi kuitenkin nämät laajalle tähtäävät hankkeet.

Sodan aikana oli ollut tarjona sama näytelmä, jota sitten jatkettiin lähes puolitoista vuosisataa: Puola ja Ruotsi eivät yhdistäneet voimiansa Venäjää vastaan, koska epäilivät toisiansa. Se kateus, joka puolalaisissa oli herännyt de la Gardien voittojen johdosta — niistä kerrotaan seuraavissa luvuissa — oli jouduttanut Jam Sapolskin rauhantekoa. Toiselta puolen Juhani III, samalla kuin hän ei voinut olla huomaamatta, mikä välillinen hyöty Ruotsilla oli puolalais-venäläisestä sodasta, oli, kuten edellisestä on huomattu, pelännyt lankonsa aseiden menestystä.

YHDEKSÄSTOISTA LUKU.

Pontus de la Gardie ja Käkisalmen valloitus (1580).

Sen suuren onnettomuuden jälkeen, joka oli kohdannut Ruotsin aseita Narvan luona (1579), olivat tämän valtakunnan sota-asiat aluksi olleet sangen huolestuttavalla kannalla, erittäinkin koska Tanskan kanssa myös oli hankauksia. Juhani III oli sen tähden kysynyt Kaarle herttuan ja neuvoskunnan mielipidettä näistä asioista. Valtaneuvoston lausunnossa, joka annettiin herrainpäivillä Vadstenassa helmikuun 19 p. 1580, huomautettiin, kuinka kansa ja sotaväki olivat uuvuksissa pitkällisestä sodasta, ja kehoitettiin kuningasta koettamaan jonkun toisen hallitsijan välityksellä saada rauhaa toimeen Venäjän kanssa[1]. Kaarle herttua, joka vähää ennen oli antanut kuninkaalle samaan suuntaan meneviä neuvoja[2], yhtyi sitten mainittuun lausuntoon[3], kun hänen mielipidettänsä siitä kysyttiin. Näistä neuvoitteluista ei kuitenkaan ollut mitään seurauksia. Juhani itse tahtoi jatkaa sotaa, ja sanomat niistä voitoista, jotka Tapani Bathori oli saanut venäläisistä, antoivat hänelle uutta uskallusta. Asiain kulku

---

[1] Svenska riksdagsakter, II, 577.

[2] Vastaus kuninkaalle tammikuun 25 p. 1580, Kaarle herttuan registratuurissa R.[r]A.

[3] Svenska riksdagsakter, II, 580.

osoittikin lopuksi, että Juhani ei ollut erehtynyt toivoessaan sotaonnen kääntyvän.

Juhani III asetti, kohta kuin Henrikki Klaunpoika oli palannut retkeltänsä, Yrjö Boijen, Vennon sankarin, hänen sijaansa sotajoukon ylipäälliköksi, käskien Boijen lähteä valloittamaan Käkisalmea. Tämän linnan piiritys ei kuitenkaan saanut kestää — sanoi kuningas — kauemmin kuin viikon tai korkeintaan pari viikkoa, jotta ei väki menehtyisi nälkään ja viluun[1]. Vihollisten pettämiseksi oli matka alussa suunnattava ikäänkuin Pähkinälinnaa kohden. Uuden ylipäällikön tuli viedä mukanansa paitse Suomessa olevaa vasetuista sotaväkeä myöskin Savon, Äyräpään ja Jääsken talonpoikia, mies kustakin talosta. Niille Suomen aatelismiehille, jotka suostuivat jäämään Käkisalmen linnaan, sen jälkeen kuin se, kuten toivottiin, oli saatu Ruotsin haltuun, luvattiin[2] läänitysten lisäystä[3].

Kuninkaalle oli kerrottu suomalaisten sanoneen, että rauhaa ei pian saataisi aikaan, jos venäläisiltä vallattaisiin joku linna. Hän oli myös kuullut, että muutamat suomalaiset tästä syystä eivät olleet oikein taipuvaisia toimimaan linnojen valloittamista tarkoittavissa yrityksissä. Tämän johdosta hän kirjoitti Klaus Aakenpojalle: »Teidän tulee tietää, että emme aio tehdä rauhaa suurruhtinaan kanssa, ennen kuin olemme uloittaneet valtakunnan rajat ainakin Nevajokeen saakka, kestäköön vaino vaikka kuinka kauan ja tuottakoon se Suomelle mitä köyhyyttä ja kurjuutta tahansa, sillä parempi on

---

[1] Ennen kuin sotatoimiin oli ryhdyttävä, koettivat Viipurin linnan isännät Hermanni Fleming ja Antti Niilonpoika Sabelfana saada Käkisalmen päällikköä mielisuosiolla luovuttamaan tämän linnan Ruotsille, mutta se hanke osoittautui turhaksi. V. R. Kirje Hermanni Flemingille ja Antti Niilonpojalle joulukuun 6 p. 1579.

[2] V. R. Kirje Yrjö Boijelle tammikuun 5 p. 1580. Vrt. kirjettä Hannu Krankalle helmikuun 29 p. 1580.

[3] Yrjö Boijea kiellettiin kuitenkin ottamasta mukaansa sotaretkelle Henrikki Klaunpojan poikia, koska kuningas oli tyytymätön heihin ja heidän isäänsä. V. R. Kirje Yrjö Boijelle marraskuun 20 p. 1579.

jatkaa taistelua vihollisen voimain ollessa masennettuina, kuin sallia hänen uudestaan toipua. Jollei tänä talvena mitään tehdä, niin tulevana kesänäkään ei saada paljoa toimeen. Meidän on nimittäin mahdoton silloin panna sotavoimaa liikkeelle, koska Elisabeth ruhtinattaren häät tuovat suuria kustannuksia ja koska rutto, nälkä ja kallis aika rasittavat valtakuntaa»[1].

Juuri kuin Juhani III oli keskellä taistelupuuhiansa, saapui eräs suurruhtinaan lähettiläs Ruotsiin. Tämän tulo ei kuitenkaan voinut laimentaa Juhanin sotaista intoa[2].

Kuningas antoi jo 1580 vuoden alussa tarkkoja ohjeita, miten Käkisalmessa oli meneteltävä valloituksen jälkeen[3]. Nämät ohjeet olivat kuitenkin sillä kertaa tarpeettomat, koska Yrjö Boije ei päässytkään lähtemään matkalle.

Mutta sotahankkeista oli seurauksena, että Suomessa taas saatiin pitkin vuotta elättää isoja sotilasjoukkoja, josta talonpojille sukeutui sietämätön rasitus[4]. Sen johdosta että heitä usein kävi valittamassa Juhani III:lle linnaleiristä, kirjoitti hän Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle: »Koska tahtomme on ollut semmoinen, että sotaväkeä ei majoitettaisi alamaisten luo maaseudulle, vaan linnoihin ja kartanoihimme, niin on meille hyvin vastenmielistä, että käskyämme ei ole

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle marraskuun 22 p. 1579.

[2] V. R. Kirje Yrjö Boijelle tammikuun 5 p. 1580.

[3] V. R. Memoriaali Hannu Krankalle tammikuun 20 p. 1580. — Krankka tuli kuninkaan lähettiläänä sotajoukon luo.

[4] V. R. Kirje Yrjö Boijelle toukokuun 21 p. 1580. — Talvella 1579—1580 oli hallitus määrännyt Klaus Aakenpojan, Hermanni Flemingin ja rahastonhoitaja Antti Martinpojan maksamaan sotaväelle palkan. Joka sotamiehelle annettiin silloin paitse rahaa ja verkaa 4 lammasnahkaa sekä sukka- ja kenkäpari. Tämän vaateavun, joka otettiin lisäverona Suomesta, sotamiehet saivat lahjaksi. V. R. Kirje Yrjö Boijelle marraskuun 20 p. 1579. Käsky kaikille Suomen voudeille marraskuun 24 p. 1579.

Keväällä (1580) hallitus käski käyttää kaikki Suomesta saadut vero- ja sakkorahat sotaväen palkanmaksuun. V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle huhtikuun 29 p. 1580.

tässä asiassa noudatettu. Nämät olot ovat sen tähden mitä pikimmin muutettavat, niin että jalkaväen sotamiehet sekä huovit sijoitetaan, kun sotaretki on päättynyt, linnoihin ja kartanoihimme»[1]. Semmoiset määräykset osoittavat, että Juhani III:lla oli ainakin hyvä tahto vapauttaa Suomen yhteinen kansa linnaleiristä. Kuitenkin täytyi sittemminkin majoittaa sotamiehiä talonpoikain luo.

Kun Käkisalmen retki oli jäänyt talvella toimeenpanematta, niin väsymätön kuningas rupesi taas puuhaamaan kesäretkiä (1580). Hän toivoi näistä suotuisia tuloksia, erittäinkin koska Puolan kuningas silloin valmisti uutta hyökkäystä Venäjälle. Yrjö Boijen hän käski viedä osan sotajoukosta ennen juhannuspäivää Tallinnaan ja siellä odottaa tarkempia määräyksiä. Samalla hän kirjoitti Kaarle Hornille, että tämä, sillä aikaa kuin Yrjö Boije oli Virossa, johtaisi sotajoukon toisen osaston Suomesta Pähkinälinnan luo[2], jossa hänen tuli rakennusmestari Pietari Hertigin avulla teettää linnoitus Nevajoen partaalle[3].

Sinä kesänä (1580) eivät päälliköt kuitenkaan näy saaneen toimeen enempää kuin edellisenä talvenakaan. Kuningas lausui tämän johdosta eräässä kirjeessä Klaus Aakenpojalle: »Olimme odottaneet, että te ja useat muut siellä Suomessa olisitte pitäneet enemmän huolta meidän tahdostamme, varsinkin kun tänä kesänä olisi ollut hyvä tilaisuus voittaa venäläiset, joita mahtavat viholliset joka taholta ahdistavat. Teidän tulee viipymättä saapua luoksemme, jotta me saattaisimme teille tarkoin selvitellä, miten asioita on ajettava»[4].

Juhani III:n kaikki ponnistukset olivat niinkuin usein edellisinäkin vuosina rauenneet tyhjiin siitä syystä, että sotajoukolle ei oltu retkiä varten hankittu tarpeeksi muonavaroja.

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 21 p. 1580.

[2] Juhani III oli siis jo taas leppyisällä mielellä Horneja kohtaan.

[3] V. R. Kirjeet Yrjö Boijelle sekä Klaus Aakenpojalle ja Hermanni Flemingille toukokuun 21 p. 1580.

[4] V. R. 15/VI 1580.

Heinäkuussa (1580) käskettiin sentähden Suomen maaherran laittaa sana kaikille tämän maan voudeille, että he viipymättä leikkuuttaisivat viljan ruunun moisioissa ja linnojen läheisyydessä sekä antaisivat jauhattaa ja leipoa sen hyviksi leiviksi, jotka sitten olivat kuljetettavat Helsinkiin tai johonkin muuhun meren rannalla olevaan paikkakuntaan[1].

Kun Juhani III antoi nämät määräykset, oli hän jo päättänyt uskoa ylipäällikkyyden sen miehen haltuun, joka kohta oli kiinnittävä voiton Ruotsin lippuihin. Kesäkuun 30 p. 1580 kuningas kirjoitti Klaus Aakenpojalle: »Pontus de la Gardie lähetetään täältä pian Suomeen antamaan tarkempia tietoja tämänkesäisestä sotaretkestä.»

Pontus de la Gardie, joka kohta osoitti, että ylipäällikönsauvaa ei olisi voitu uskoa taitavampiin käsiin, oli syntynyt vuonna 1520 Languedocissa. Hän kuului köyhään aatelissukuun, jonka oikea nimi oli d'Escouperie ja jolla oli siellä kaksi tai kolme maataloa. Eräs näistä taloista oli nimeltään La Gardie. Pontuksen vanhemmat olivat kasvattaneet häntä hengellistä säätyä varten, joten hän sai huolellista opetusta sen ajan tieteissä. Pian hän kuitenkin antautui sotilasuralle ollen aluksi mukana niissä sodissa, joita Ranska silloin kävi Habsburgin sukua vastaan. Opittuansa siten sotataitoa Piemontissa ja Flanderissa hän meni Skotinmaahan sen sotajoukon mukana, jonka Ranskan kuningas Henrikki II lähetti leskikuningatar Maria Guisen avuksi tämän protestanttisia alamaisia vastaan. Skotinmaasta de la Gardie tuli ranskalaisten ja skottilaisten palkkasoturien kanssa Tanskaan ruveten Frederik II:n palvelukseen. Kun ruotsalaiset vuonna 1565 valloittivat Varbergin[2] kaupungin, niin Pontus joutui heidän vangiksensa. Eerikki XIV vapautti hänet kuitenkin pian ja otti hänet palvelukseensa. Vuonna 1567 Pontus pestasi Eerikki kuninkaan asiamiehenä 6,000 palkkasoturia Rans-

[1] Kuninkaan kirjeessä käskettiin leikata vilja huolimatta siitä, oliko se jo tuleentunutta. Olisi sopinut kysyä hallitukselta, kuinka tuleentumattomasta viljasta voitiin saada hyvää leipää. V. R. 18/VII 1580.

[2] Varberg on Hallannissa, Kattegatin rannalla.

kasta ja toi ne Ruotsiin. Nämät soturit hän sitten vuoden 1568 melskeissä taivutti menemään herttuain puolelle ja taisteli itsekin kapinallisten joukossa. Seuraavana vuonna tanskalaiset ottivat hänet sodassa vangiksi. Palattuansa Stettinin rauhanteon jälkeen vuonna 1571 Ruotsiin hän sai Juhani kuninkaalta monta suosionosoitusta, ja kohta hänelle uskottiin erilaisia diplomaattisia ja sotaisia tehtäviä. Vuosina 1571 ja 1572 Pontus de la Gardie kävi lähettiläänä Saksassa, Alankomailla ja Ranskassa. Edellä on kerrottu[1], miten hänet vuonna 1574 määrättiin Klaus Aakenpojan jälkeen Virossa olevan sotajoukon ylipäälliköksi ja seuraavana vuonna Viron maaherraksi. Vuonna 1576 hän meni lähettiläänä keisari Rudolf II:n ja paavi Gregorius XIII:n luo. Roomaassa hänen silloin oli neuvoiteltava m. m. jesuiittain lähettämisestä Ruotsiin.

Samalla kuin on annettava täysi tunnustus Pontus de la Gardien loistaville lahjoille, ei saata kieltää, että hänen luonteessaan on huomattavissa paljon huikentelevaisuutta ja vilpillisyyttäkin. Hän oli valmis pettämään molemmat hyväntekijänsä Eerikki XIV:n ja Juhani III:n. Kun Charles de Mornay ja Archibald Ruthwen vuonna 1572 tekivät vaarallisen salaliittonsa Juhani III:n kruunua ja henkeä vastaan, niin Pontus de la Gardie oli jollakin tavoin sekaantuneena heidän hankkeisiinsa, vaikka hänen sitten onnistui peittää jälkensä siinä asiasa. Myöhemmin hän oli perheellisillä siteillä kiintyneenä kuninkaaseensa, sen kautta että hän (alussa vuotta 1580) meni naimisiin Sofia Gyllenhielmin[2] kanssa[3].

---

[1] Kts. sivuja 135 ja 144.

[2] Sofia Gyllenhielm oli Juhani herttuan ja Kaarina Hannuntyttären tytär. Häät vietettiin hänen isänsä hovissa Vadstenassa tammikuun 14 p. (1580). Pontus de la Gardie oli silloin lähes kuudenkymmenen vuoden vanha ja Sofia Gyllenhielm vain kahdenkolmatta vuoden ikäinen. Jälkimmäinen kuoli nuorena (1583) Tallinnassa, jossa hänet haudattiin tuomiokirkkoon. Hänen kolmesta lapsestaan kasvoi sitten yksi (nuorin?) kuuluisaksi »Laiska-Jaakoksi».

[3] Oernhielm, Vita Ponti de la Gardie. — F. U. Wrangel, Pontus de la Gardie och hans slägt i Frankrike (Aikakauskirjassa Histo-

Uuden ylipäällikön valtakirja annettiin elokuun 25 päivänä, ja samana päivänä hän lähti Tukholmasta matkalle Turkuun[1].

Hänen neuvonantajikseen ja auttajikseen määrättiin Louhisaaren Hermanni Fleming, Gennäsin Yrjö Boije ja Haapaniemen Kaarle Horn. Viimemainittu johti sitten sotaretkellä ratsuväkeä, ja Arvi Tawast oli jalkaväen päällikkönä niinkuin ennenkin. Kaiken Suomessa olevan tykistön päälliköksi, senkin, joka pidettiin linnoissa, asetettiin Henrikki von Minden[2]. Antti Niilonpoikaa kehoitettiin parhaan taitonsa mukaan edistämään yritystä[3].

Ohje, jonka Pontus de la Gardie ja hänen kolme lähintä apumiestänsä saivat kuninkaalta[4], sisälsi jokseenkin seuraavat sanat: »Kun väelle on maksettu palkka sekä toimitettu yhden kuukauden muona tai enemmänkin, niin että saatetaan otaksua miesten tulevan aikaan, kunnes he itse voivat jotakin hankkia vihollisten maasta, on ylipäällikön johdettava Käkisalmen luo sotajoukko, kaupunkien väki ja kaikki talonpojat, jotka Suomesta saadaan liikkeelle. Tätä linnaa, joka on puusta rakennettu, on sitten ammuttava hehkuluodeilla, tulinuolilla ja tulipalloilla. Kun se on valloitettu, on se uudestaan rakennettava ja vahvaksi varustettava[5]. Jos Käkisalmea ei voida kukistaa, on sen ympärille tehtävä pieniä puulinnoituksia, joilla saatetaan estää muonantuonti sinne. Sen jälkeen tulee sotajoukon mennä Pähkinälinnan luo ja

risk Tidskrift utgifven af E. Hildebrand, X, 253—280). — J. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat, Einleitung. — F. Ödberg, om stämplingarna mot konung Johan III åren 1572—1575, 23 ja seur.

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle elokuun 27 p. 1580. — Pontus lähti menemään Turusta Viipuriin syyskuun 19 p.

[2] V. R. Henrikki von Mindenin valtakirja elokuun 19 p 1580.

[3] V. R. Kirje heinäkuun 28 p. 1580.

[4] V. R. 24/VIII 1580.

[5] Rakennusmestari Pietari Hertig sai käskyn seurata sotajoukkoa Venäjälle, tietysti aiottujen rakennustöiden tähden. V. R. Kirje Antti Niilonpojalle heinäkuun 28 p. 1580.

sielläkin rakentaa linnoitus, jotta Ruotsin vallassa voidaan pitää vähintänsä se alue, joka on tällä puolen Nevajokea. Sotaväki ei saa polttaa taloja Käkisalmen eikä Pähkinälinnan läänissä. Ei myöskään ole luvallista surmata siellä ihmisiä, paitse pajareja ja muita, jotka asettuvat vastarintaan. Asukkaita taivutettakoon rupeamaan Ruotsin alamaisiksi. Jos ylipäällikkö ei Käkisalmen luota tultuaan heti voi ryhtyä piirittämään Pähkinälinnaa, on hänen rakennettava siltoja jokien yli ja tehtävä sotaväen muonittamista varten ryöstöretki Novgorodiin päin tai jollekin muulle seudulle. Jos taas huomataan, että vihollinen on heikontunut ja että sen täytyy taistella puolalaisia vastaan, on lähdettävä Isoon Novgorodiin saakka ja koetettava sitä valloittaa. Väki on koko talven pidettävä Venäjällä. Siinä tapauksessa, ettei tämä tautien takia tai muista syistä kävisi mahdolliseksi, vaan sotamiesten täytyisi palata Suomeen, ovat ne sijoitettavat linnoihin, kuninkaankartanoihin ja kaupunkeihin. Saksalaiset ratsumiehet lähetetään Viroon sen jälkeen kuin sotaretki on suoritettu, eikä niiden sallita jäädä Suomeen. Jos kuolema kohtaisi Pontus herraa tai jos hän sairastuisi, on Hermanni Flemingin ryhdyttävä ylipäällikön toimeen ja Kaarle Hornin hänen jälkeensä»[1].

Ylipäällikölle uskottiin lavea valta ja monenlaisia toimia. Kesäkuun 10 p. 1580 Juhani III oli käskenyt kaikkien Suomen voutien ottaa takavarikkoon aatelisten ja muiden läänitykset tässä maassa, kunnes aiottu sotaretki oli suoritettu. Nyt Pontus sai oikeuden antaa läänitykset takaisin niille, jotka sotaretkellä osoittivat urhoollisuutta ja kuntoa. Kuitenkin tätä asiaa koskeva kuninkaan kirje sisälsi sen lisäyksen, että läänityksiä ei suotaisi kenellekään, jollei retkellä saataisi mitään aikaan[2].

---

[1] Elokuun 11 p. kuningas oli kirjoittanut Yrjö Boijelle ja Kaarle Hornille, että heidän oli Hermanni Flemingin kanssa johdettava sotajoukko Venäjälle, jos Pontus herra viivästyisi eikä ajoissa pääsisi perille. V. R.

[2] V. R. Avoin kirje Pontus herralle elokuun 26 p. 1580.

Koska pidettiin tarpeellisena, että Helsingin viereen rakennettaisiin linnoitus, määrättiin Pontus de la Gardie Klaus Aakenpojan sekä useiden muiden kanssa tarkastamaan seutua ja katsomaan linnalle sopivaa paikkaa[1]. Tämä rakennushanke jäi nähtävästi kuitenkin toteutumatta, koska siitä ei puhuta asiakirjoissa sen enempää.

Vielä valtuutettiin Pontus estämään muukalaisia laivoja kulkemasta Narvaan ja Pärnuun. Suomenlahdella käytetty laivasto joutui siten hänen käskynsä alaiseksi[2].

Samaan aikaan, jolloin Pontus de la Gardie sai kirjalliset ohjeensa, antoi Juhani III kaksi julistusta Suomessa olevalle sotajoukolle. Toisessa sanottiin muun muassa: »Niillä suurilla kustannuksilla, joita nyt on yhdeksän vuotta käytetty sota-asioihin, on sangen vähän saatu aikaan, koska käskyjämme ei ole noudatettu. Viimekin vuonna tapahtui paljon laiminlyöntiä niiden puolelta, joiden hallussa sotaväen johto oli. Mutta koska puolalaiset ja tataarit nyt ahdistavat suurruhtinasta, niin että hän ei tiedä minne kääntyä, aiomme taas panna toimeen sotaretken Venäjälle. Pontus herra tulee johtamaan armeijaa»[3].

Toisessa avoimessa kirjeessä[4] kuningas ilmoitti, että de la Gardie oli saanut käskyn panna koko sotavoiman liikkeelle. Juhani kehoitti samalla väkeä osoittamaan ylipäällikölle ja tämän apumiehille kuuliaisuutta sekä lupasi lähettää komissaareja maksamaan sille palkan, lisäten että, jos heti ei voitaisikaan säntilleen suorittaa kaikkea, mikä sotamiehille oli tuleva, jäännös oli annettava silloin kuin miehet retken tehtyänsä saapuivat Suomeen takaisin[5]. Tätä lupaustansa kuningas ei kuitenkaan voinut sitten täyttää.

---

[1] V. R. 24/VIII 1580.

[2] V. R. Valtakirja Pontus herralle elokuun 26 p. 1580.

[3] V. R. 22/VIII 1580.

[4] Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat, 37 ja seur. — Kuninkaan kirje oli päivätty 25/VIII 1580. Sitä ei ole V. R:ssa.

[5] Kun yllämainittujen, avointen kirjeiden annon väliä on ai-

Paitse Yrjö Boijea, Kaarle Hornia, Henrikki von Mindenia ja Arvi Henrikinpoikaa määrättiin (elokuun 19 päivänä) useita muita aatelismiehiä kuulumaan päälippuun ja siten muodostamaan ylipäällikön esikunnan. Niistä mainittakoon: Julius Gyllenhielm[1], Risto Klaunpoika Horn, Arvi Eerikinpoika Stålarm, Hannu Eerikinpoika (Prinkkalan herra)[2], Juhani Bökler, Germundus Henrikinpoika Tawast (ylimmäisenä vartiomestarina), Aaretti Asseri (kenraalin majoitusmestarina), Mauri Asseri (kenraalin majoitusmestarin luutnanttina), Hannu Bilefeldt (kenraalin provossina), Hannu Svarth (yliruotumestarina)[3], Hannu Strang[4], Klaus Hermanninpoika Fleming[5], Maunu Hermanninpoika Fleming, Niilo Antinpoika (Sabelfana), Perttu Iivarinpoika (Grön), Tonius Maidel ja Juhani Koskul[6].

---

noastaan kolme päivää ja koska niiden sisällys menee jokseenkin samaan suuntaan, on mahdollista, että jälkimäinen vain on korjattu toisinto edellisestä, joka siten ehkä ei tullutkaan lähetetyksi sotaväelle.

[1] Pontus de la Gardien lanko, kaksikymmenvuotias Julius Gyllenhielm, joka vähää ennen oli määrätty Turun linnan haltijaksi, kuului hänen lähimpään seuraansa.

[2] Hannu Eerikinpoika oli siihen aikaan Tallinnassa isäntänä.

[3] Muista virkailijoista, joita silloin oli sotajoukossa, mainittakoon tässä: leirimestari Sven Törilinpoika, kenttätykistömestari Pietari Juhonpoika, rehumarski Pietari Poitz, hälytysmestari Juho Katt, ja vartiomestari Lauri von Orthusen.

[4] Hannu Strang tavataan myöhemmin (1588) Uplannin lipun ratsumestarina.

[5] Kun Savonlinnan päällikkö nuorempi Klaus Fleming tarjoutui menemään muiden mukana retkelle, niin kuningas vastasi hänelle, että hänen lähtönsä riippui Pontus herrasta ja Klauksen isästä, Hermanni Flemingistä, koska kuningas ei voinut tietää, oliko päällikön läsnäolo Savonlinnassa välttämättömän tarpeellinen. — Klaus Flemingin piti sitten tuoda Heden Juhonpojan vestmanlantilaiset sekä Ambrosius Henrikinpojan ja Pietari Henrikinpojan savolaiset sotamiehet Savosta Käkisalmen luo, mutta sairaus näyttää lopuksikin estäneen häntä seuraamasta sotaväkeä. V. R. Kirje Klaus Flemingille elokuun 29 p. 1580. — Claes Fleming, Memoriale Chronicum (Urkunder uppl. Finlands öden, II, 1).

[6] Julius Gyllenhielmillä oli mukanansa 24 ratsua, Risto Klaunpojalla ja Arvi Henrikinpojalla 12, useimmilla muilla 6. R. A. Militaria.

Muutoin kaikkikin Suomen aatelismiehet velvoitettiin seuraamaan ylipäällikköä retkelle. Heidän tuli tuoda sotajoukkoon huoveja, ratsuja ja asuja sekä perintötilojensa että läänitystensä suuruuden mukaan. Ja koska he olivat tottuneet käyttämään ratsumiehiänsä palkattujen huovien joukossa, niin ilmoitettiin heille samalla, että semmoista ei enää sallittaisi[1].

Siihen nähden että sodankäynnissä vuonna 1580 tapahtuu perinpohjainen käänne, Ruotsin armeijat kun silloin alkavat lähes puolentoista vuosisataa kestävät voittokulkunsa eri maissa, on syytä tässä vähän tehdä selkoa, millainen valtakunnan sotavoima oli suuruudeltaan ja kokoonpanoltaan siihen aikaan, jolloin Pontus de la Gardie tuli Suomeen.

Sotaväkeen laskettiin kuuluvan kaikkiansa 18,227 miestä[2] otaksumalla, että kaikissa lippukunnissa oli täysi miesluku, nimittäin ratsaslipuissa 300 ja jalkaväen lipullisissa 500 miestä paitse päällikkökuntaa. Niinkuin edellä on monasti osoitettu, lippukunnat kuitenkin olivat useimmiten vajanaiset. Ilmoitetusta lukumäärästä on tämän johdosta kenties poistettava noin neljännes, jos tahdotaan laskuissa lähetä tosioloja.

Ratsuväessä oli 9 lippua. Niihin piti mainitun laskun mukaan kuulua 3,023 miestä[3]. Näistä lippukunnista oli 3 suomalaista[4], nimittäin Martti Boijen ja Knuutti Juhonpojan liput sekä Niilo Olavinpojan johtama aatelislippu[5].

Jalkaväen lippukuntia oli 28, joista 6 suomalaista. Yh-

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 22 p. 1580. Kirje kaikelle sotaväelle elokuun 22 p. 1580.

[2] R. A. Militaria.

[3] Hannu Wachtmeisterin saksalaiset ratsumiehet eivät olleet otettuina tähän lukuun.

[4] Juhani Knuutinpojan uutta lippua, jonka Suomen kaupungit, papit ja voudit olivat asettaneet, ei ole mainittu luettelossa, luultavasti siitä syystä, että sille ei maksettu kevätpalkkaa vuonna 1580.

[5] Suomen aatelislipusta olivat ainoastaan palkatut ratsumiehet laskussa. Niitä oli sinä vuonna noin 200:n vaiheilla; rälssin ratsumiehiä oli 163.

teensä oli jalkaväessä, jos useimmat lippukunnat lasketaan täysiksi, 13,514 sotamiestä.

Sotahaaksissa ja aluksien rakennuspaikoilla oli kaikkiansa 1,202 miestä laivaväkeä.

Kenttätykistöön kuului 126 tykkimiestä. Linnoissa niitä oli verraten vähäinen luku.

Vuosipalkka koko sotaväelle arvioittiin 144,679 talariksi[1], josta määrästä 95,842 1/2 talaria oli varsinaista rahapalkkaa ja 48.836 1/2 talaria vaatepalkkaa[2].

Hallituksen mielestä ei käynyt Ruotsista tänne lähettäminen paljon väkeä, koska rutto liikkui sillä puolen Itämerta jokseenkin laajalti ja oli pelättävä, että se Ruotsin sotamiesten kautta leviäisi meidänkin maahan. Tästä oli seurauksena, että kuningas käski kutsua Suomesta aseisiin niin paljon väkeä kuin suinkin voitiin saada kokoon. Muun muassa oli mies talosta nostatettava koko Savossa, ja kaikkein Suomen voutien tuli varustaa palvelijansa. Joku määrä miehiä päätettiin sentään lähettää Ruotsistakin. Muutamien Norrlannin lippukuntain päämiesten käskettiin nimittäin lähteä väkinensä Suomeen niin aikaisin, että olivat täällä saapuvilla ennen elokuun 24 päivää. Tallinnasta määrättiin myös Hannu Wachtmeisterin saksalaiset ratsumiehet menemään Viipuriin[3].

De la Gardie tapasi Suomessa vähemmän sotaväkeä, kuin oli ilmoitettu[4]. Mitkä sotaväen osastot lopuksi olivat Pontuksen käytettävinä sotaretkellä, saadaan osapuille nähdä kahdesta luettelosta, joista toinen on Suomen valtioarkiston tilikirjoissa[5], toinen Ruotsin valtioarkiston Militaria kokoelmassa[6].

---

[1] Yksi talari, johon silloin laskettiin 4 Ruotsin markkaa, vastasi 5:tä markkaa 76 penniä nykyistä Suomen rahaa.

[2] R. A. Militaria.

[3] V. R. Kirje Hermanni Flemingille heinäkuun 22 p. 1580. Kirje Norrlannissa oleville päämiehille heinäkuun 23 p. 1580. Kirje Tallinnan isännille elokuun 20 p. 1580.

[4] V. R. Kirje Pontus de la Gardielle lokakuun 30 p. 1580.

[5] S. A. N:o 5498, 141.

[6] Tämä luettelo on tarkemmin sanoen rahastonhoitajan Pietari Poitzin tilissä v. 1581.

Edellisessä luettelossa mainitaan kuusi ratsuväen lippua[1], nimittäin:

Päälippu;
Martti Boijen l. 403[2] miestä Suomesta;
Niilo Olavinpojan l. 198[3] „ „
Knuutti Juhonpojan l. 267 „ „
Matti Laurinpojan l. 281 „ Uplannista;
Yrjö Prytzin l. 389[4] „ Länsigötlannista.

Jalkaväestä oli saman luettelon mukaan seuraavat 8 lippukuntaa Käkisalmen retkellä:

Olavi Eerikinpojan l. Uudeltamaalta ja Etelä-Suomesta;
Valentin Edgertinpoika Gödingin l. Hämeenlinnan läänistä ja Pohjois-Suomesta;
Ambrosius Henrikinpojan l. Savonlinnan läänistä;
Lauri Niilonpojan l. Pohjanmaalta ja Kokemäenkartanon läänistä;
Martti Laurinpojan l. Helsinglannista ja Gestriklannista;
Maunu Gudmundinpojan l. Norrlannista;
Heden Juhaninpojan l. Vestmanlannista ja
Olavi Gudmundinpojan l.[5] Taalainmaalta.

Mutta Militaria kokoelmassa löytyvä luettelo ilmoittaa, että Käkisalmen edustalla oli kaksitoista jalkaväen lippukuntaa, joille linnan valloituksen johdosta annettiin lahjaksi ken-

---

[1] Niitä mainitaan oikeastansa seitsemän, mutta yksi näistä, nimittäin Hannu Wachtmeisterin saksalainen lippu, saapui Käkisalmeen vasta valloituksen jälkeen (marraskuun 8 p.).

[2] Luettelo ei anna tietoja lippukuntain miesluvusta. Tätä ilmoittavat numerot ovat poimitut eri lähteistä.

[3] Nämät olivat aatelislipun alle kuuluvia palkattuja ratsumiehiä.

[4] Näissä oli 163 vanhaa ratsumiestä, jotka jo kauan olivat olleet Suomessa majoitusmestari Olavi Olavinpojan johdossa. Muut Yrjö Prytz toi mukanansa Ruotsista syksyllä 1580.

[5] Olavi Gudmundinpoika oli oikeastaan vänrikki Hannu Olavinpojan lippukunnassa, mutta hoiti siihen aikaan sijaisena päämiehen tointa. Lippukunta oli sitä ennen kauan aikaa ollut Virossa.

kärahoja tammikuun lopussa tai helmikuun alussa 1581. Paitse edellämainituita kahdeksaa jalkaväen lippukuntaa olivat nimittäin tätä rahalahjaa saamassa seuraavat neljä:

Juho Juhonpojan l. Jääskestä ja Ävräpäästä;
Lauri Pentinpojan l. Suursavosta[1];
Lauri Yrjönpojan l. Taalainmaalta;
Pietari Hårdin l. Norrlannista.

Sanotun mukaan kuului sotajoukkoon 1,538 ratsumiestä paitse aatelisia. Jos otaksutaan, että jalkaväessä oli kaksitoista lippukuntaa, kuten viimeksimainittu luettelo näyttää osoittavan, niin saatettanee sanoa tätä väkeä olleen noin 5,000 miestä. Ratsu- ja jalkaväkeä oli siten yhteensä noin 6,500 miestä. Näiden lisäksi on vielä laskettava tykkiväki, jota oli 122 miestä, 163 rälssin ratsumiestä sekä 237 laivamiestä, jotka ylipäällikkö oli määrännyt sotajoukon mukaan[2]. Kaikesta tästä päättäen olisi Pontus de la Gardien sotajoukkoon kuulunut vähän päälle 7,000 miestä lukuunottamatta talonpoikaista nostoväkeä[3]. Ei ollut siis iso se armeija,

---

[1] Mahdollisesti oli Lauri Pentinpojan lippukunnassa silloin vielä Länsipohjankin miehiä.

[2] Vrt. S. A. N:o N:o 3390, 77 ja 3393, 43.

[3] Kun Pontus de la Gardie kertoi Juhani III:lle, että hänellä oli viisi ratsuväen ja kahdeksan jalkaväen lippukuntaa, niin kuningas kummasteli tätä, sillä hänelle oli lähetetty luettelo, jonka mukaan oli maksettu palkkaa seitsemälle ratsuväen ja neljälletoista jalkaväen lippukunnalle.

Dançay, Ranskan Kööpenhaminassa oleva lähettiläs, ilmoitti lokakuun 22 p. kuninkaallensa, Henrikki III:lle, Pontuksen kirjoittaneen hänelle, että sotajoukossa oli enemmän kuin 7000 miestä. Dançayn sanat olivat: „Le seigneur de la Gardie partit le 17 sept. d'Åbo. Il m'écrit que ses forces etaient de plus de sept. mille hommes tant de pied que de cheval". (Handl. rör. Skand. hist. XI, 120.) Ödberg on käsittänyt Dançayn sanat väärin lausuessaan: „att Pontus de la Gardie, enligt hans bref till Dantzai, uppbrutit från Åbo till Kexholm med 7000 man till häst och 7000 man till fots". (Ödberg, Om Anders Lorichs, 86.)

jonka kanssa Pontus herra aikoi mennä valloittamaan maita Venäjän tsaarilta[1].

Samaan aikaan, kuin Pontus de la Gardie lähetettiin Suomeen, tulivat tänne Ruotsista myös kuninkaan hovineuvos Antti Keith[2] (Forsholman haltija), kamaripalvelija Yrjö Staake[3] sekä kamarikirjuri Lauri Holgerinpoika[4]. Näillä oli käsky toimituttaa meidän maassa sotaväen katselmukset sekä maksaa miehistölle puolen vuoden palkka[5]. Tähän viimemainittuun tarkoitukseen oli heillä käytettävänään vähän päälle 13,000 talaria. He olivat nimittäin tuoneet mukanaan Tukholmasta 8,000 talaria; Pontus hankki heille 820 talaria; muutamilta kihlakunnanvoudeilta kerättiin Suomessa 854 talaria; loput saatiin pienemmissä erissä. Rahoista annettiin ratsumiehille 8,938 talaria, jalkaväen sotamiehille 3,078 talaria, tykkiväelle 122 talaria ja laivamiehille 239 talaria.

Ruotsista näkyy sinä syksynä lähetetyn muonavaroja Helsinkiin, josta niitä sitten oli toimitettava Tallinnaan, Viipuriin sekä muualle, missä sotaväkeä oli. Kyötikkä Fincke ja Tord Henrikinpoika[6] määrättiin valvomaan ruokatavarain jakoa Helsingissä.

Ylimääräinen muonavero, joka sinä vuonna oli suoritet-

---

[1] Savosta tulleen nostoväen päämiehenä mainitaan Pekka Heikinpoika. Siitä kaivataan tietoja, missa määrin Viipurin läänin talonpojat olivat retkessä osallisina.

[2] Skottilainen Antti Keith oli Maria Stuartin velipuolen, vuonna 1570 murhatun Murrayn kreivin lanko. Hän oli tullut Ruotsiin v. 1569 palkkasoturilipun ratsumestarina. Sigismund kuninkaan hallitusaikana hän karkoitettiin. Ödberg, Om stämplingarna mot konung Johan III. — Schlegel och Klingspor, Den ointroducerade svenska adelns ättartaflor.

[3] Ruotsalainen.

[4] Lauri Holgerinpoika tavataan sitten vuodesta 1582 ruununvarojen hoitajana Suomessa.

[5] V. R. Yllämainittujen kuninkaan lähettien valtakirja elokuun 26 p. 1580.

[6] Nimellä Tord Henrikinpoika tarkoitetaan kuninkaan määräyksessä luultavasti Autisten Torsti Henrikinpoikaa, josta kts. sivua 33.

tava koko valtakunnasta, otettiin tietysti Suomestakin. Sitä paitse vaadittiin taas sotaväen tarpeiksi[1] lisäverona kenkiä ja lampaannahkoja.

Pontus de la Gardie saapui Viipuriin lokakuun 2 p. Hänen seurassaan mainitaan silloin olleen Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott. Kun katselmukset oli pidetty, palkat maksettu ja muut valmistukset suoritettu, niin sotajoukko lähti liikkeelle Viipurista[2]. Lähetettyänsä Hermanni Flemingin, Arvi Henrikinpojan ja Henrikki von Mindenin edeltäkäsin jalkaväen ja tykistön kanssa Venäjälle, Pontus de la Gardie itse riensi ratsuväen seuraamana heidän jälkeensä saavuttaen heidät lokakuun 23 päivänä kaksi peninkulmaa tuolla puolen rajaa. Siellä sotamiehet kohta rupesivat valittamaan siitä, että heidän täytyi vetää tykkejä mukanaan huonossa kelissä. Puhuttelemalla ja luvaten heille $^1/_2$ markkaa mieheen palkinnoksi[3]

---

[1] V. R. Kirje Antti Niilonpojalle heinäkuun 28 p. 1580. Ohjeet Pontus de la Gardielle y. m. elokuun 24 p. 1580. Kirjeet Klaus Aakenpojalle heinäkuun 28 ja elokuun 27 p. 1580. Kirje kaikille valtakunnan voudeille elokuun 23 p. 1580.

[2] Viipurin tykistön tileissä sanotaan, että tästä kaupungista vuonna 1580 lähetettiin Klaus Flemingin pursi ja kuusitoista saaristovenettä Retusaaren luo sekä Nevajoen ja Narvan puolelle vartioimaan. Pienessä laivastossa oli 150 talkapyssymiestä. Samassa tarkoituksessa toimitettiin silloin linnasta 46 talkapyssymiestä muutamain huovien kanssa Jääsken, Äyräpään ja Itärannan rajoille. Ei mainita, mihin aikaan vuodesta tämä tapahtui, mutta luultavasti nuot osastot laitettiin valvomaan, ettei vihollisia äkkiarvaamatta pääsisi tulemaan Suomen eteläosiin silloin kuin sotajoukko oli Käkisalmen luona. — Itärannaksi nimitettiin Koiviston ja Rajajoen välistä merenrannikkoa.

[3] Pontus tilasikin sitten rahastonhoitajalta Yrjö Juhonpojalta 200 talaria palkinnoksi niille sotamiehille, jotka olivat vieneet tykit perille.

Kun silloisissa asiakirjoissa puhutaan useista rahastonhoitajista, mainittakoon tässä asiain selvittämiseksi, että Antti Martinpojan kuoltua Yrjö Laurinpoika Lange määrättiin rahastonhoitajaksi Suomeen (1580). Viimeksimainitun jälkeen tuli Pietari Poitz, joka sitä ennen oli ollut rehumarskina sotajoukossa, samaan virkaan syyskuun 1 päivästä 1580. Hänellä oli loppupuolella vuotta sijaisena Yrjö Juhonpoika.

Pontus kuitenkin sai heidät jatkamaan tykkien kuljetusta[1]. Käkisalmen luo tultiin lokakuun 26 päivänä. Silloin ei vielä se väki, joka oli lähetetty Savonlinnasta, ollut ennättänyt perille. Odottaessaan sitä ylipäällikkö teetti lauttoja linnan alapuolella ja antoi tuoda sinne veneitä. Niillä vietiin muutamat jalkaväen lippukunnat ja yksi ratsaslippu virran yli. Hermanni Fleming, Henrikki von Minden ja Arvi Tawast olivat tämän osaston johtajina. Nyt rakennettiin varustuksia sekä linnan että kaupungin molemmin puolin, — linna ja kaupunki sijaitsivat eri saarilla —, ja kun samalla asetettiin lotjia ja veneitä jokeen vihollisia vartioimaan, saatiin Käkisalmi niin saarretuksi, ettei kukaan päässyt sinne sisään eikä sieltä ulos. Savonlinnan väki saapui vihdoin marraskuun 3 p., ja seuraavana päivänä tuli Käkisalmen luo kaksi jalkaväen lippukuntaa Norrlannista[2].

Viimemainittuna päivänä (marraskuun 4) alettiin ankarasti ahdistaa heikkovarusteista kaupunkia ampumalla sinne hehkuviksi kuumennettuja rautaluoteja. Tämä keino, josta Pontus de la Gardie näyttää tuoneen tiedon Ruotsiin, osoittautui nyt erittäin tehokkaaksi. Kauan ei kestänytkään, ennen kuin eräs kaupungin törmäkkeisiin kuuluva puulinnake syttyi palamaan, sitten toinen ja kolmaskin[3]. Kohta levisi tuli koko kaupunkiin. De la Gardie oli pahoillaan siitä, että valkea hävitti paljon viljaa, suoloja ja muita tavaroita, mutta hänen väkensä ei päässyt niitä pelastamaan, sillä venäläiset päälliköt eivät ruvenneet mihinkään keskusteluihin hänen kanssaan, ennen kuin isoin osa kaupungista oli palanut poroksi.

Koska heillä lopuksi ei ollut muuta neuvoa kuin antauminen tai liekeissä kuoleminen, — Pontuksen piirityskojeita

[1] Hämeen sotamiesten tiedetään olleen tykkejä vetämässä.

[2] Savonlinnasta näyttävät tulleen Ambrosius Henrikinpojan suomalainen ja Heden Juhonpojan vestmantilainen lippukunta (Claes Fleming, Memoriale Chronicum. — S. A. N:o 6524, 32 v.). Norrlannista saapuivat Martti Laurinpojan ja Maunu Gudmundinpojan sotamiehet.

[3] Paavali Schinnenbäck mainitaan sinä miehenä, joka ampumisella sai kaupungin palamaan. R. A. Militaria.

oli sillä välin kuljetettu likemmäksi linnaa —, niin he lähettivät kaksi miestä ilmoittamaan, että he olivat valmiit jättämään linnan ruotsalaisille. Pontus de la Gardie pyysi silloin, että linnanhaltija Attalyk Kvasnin itse muutamain pajarien kanssa tulisi hänen luoksensa asiasta puhumaan. Keskustelu päättyi siten, että heille annettiin lupa mennä pitovaatteineen linnasta; muuta he eivät saaneet ottaa mukaansa. Mutta sillä aikaa kuin Pontus puuhaili toisaalla, kokoilivat venäläiset parhaat tavaransa muutamiin suuriin lotjiin, jotka heillä oli linnan muurin luona piilossa, ja sen jälkeen kuin lotjiin oli mennyt niin paljon väkeä kuin niihin suinkin mahtui, kuljetettiin ne äkkiä myötävirtaa alas. Kumminkaan ei kaikkien pakolaisten onnistunut päästä vihollistensa ohi, vaan useat heistä menettivät siinä yrityksessä henkensä.

Se päivä, jona Käkisalmen vanha linna voitettiin Ruotsille, oli marraskuun 5. Meidän miehet olivat Pontus de la Gardien saavuttamassa kunniassa yhtä paljon osallisina kuin ruotsalaiset, sillä, niinkuin on nähty, iso määrä sotaväestä[1] ja miltei kaikki Pontuksen lähimmät auttajat olivat suomalaisia.

Valloituksen jälkeen annettiin ylipäällikön käskystä sotamiehille juhla-atriat, joita varten teurastettiin 139 nautaa.

Asiakirjoista ei saada selkoa siitä, kuinka monta miestä Käkisalmen edustalla oli kaatunut ja haavoittunut[2]. Muutamia haavoitettuja makasi sairaina valloitetussa linnassa. Heitä varten ostettiin melkoinen määrä maustimia, joilla välskäri Kasten Houber koetti heitä parantaa.

Kuninkaan komissaari Antti Keith, joka oli pannut toimeen sotaväen katselmukset Viipurissa, tuli myös Käkisalmeen pian sen jälkeen kuin linna oli joutunut ruotsalaisten haltuun. De la Gardie ja Keith rupesivat kohta keskustele-

---

[1] Tallinnasta lähetetyt Hannu Wachtmeisterin saksalaiset ratsumiehet saapuivat Käkisalmeen vasta marraskuun 8 päivänä, siis sen jälkeen kuin linna jo oli valloitettu.

[2] Hämeenlinnan läänin jalkaväen lippukunta menetti piirityksen aikana 6 miestä.

maan ratsumestarien ja muiden päällikkömiesten kanssa matkan suuntaamisesta syvemmälle Venäjänmaahan. Nämät suostuivat lähtemään niin kauas kuin mahdollista, pyytäen kuitenkin, että heille maksettaisiin, mikä heidän palkastaan oli suorittamatta. Heille luvattiinkin, että rahat lähetettäisiin Ruotsista mitä pikimmin. Samalla kuin Pontus kirjoitti kuninkaalle päälliköiden asiasta, pyysi hän myös muutamia tuhansia talareja sotamiesten tyydyttämiseksi.

Kohta yllämainitun keskustelun jälkeen Antti Keith sekä hänen kanssaan Yrjö Staake ja Juho Törelinpoika[1] lähtivät antamaan kuninkaalle seikkaperäisiä tietoja Käkisalmen oloista. Heidän mukanansa ylipäällikkö lähetti Juhani III:lle marraskuun 7 päivätyn kirjeen[2], jossa hän m. m. kertoi Käkisalmen valloituksesta.

Pontus de la Gardie oli ensin aikonut lähteä Käkisalmesta ahdistamaan Pähkinälinnaa, johon kuningaskin oli häntä kehoittanut. Koska hän kuitenkin huomasi, ettei hänellä ollut riittävästi tarpeita ison linnan piiritystä varten, päätti hän nyt mennä koettamaan onneansa Kaprion ja Iivananlinnan luona.

Marraskuun 10 p. Kaarle Henrikinpoika Horn jo lähti johtamaan sotajoukkoa etelään päin leiriytyen Salitsanrannan kylään[3], josta luettiin neljä peninkulmaa Käkisalmeen[4]. Yli-

[1] Juho Törelin- eli Tyyrilinpoika Stålhandske, Syvälahden haltija, oli alussa vuotta 1569 tullut Tukholmasta Suomeen erään Torkkeli Juhonpojan kanssa. Heillä oli silloin käsky vahvistaa Lauri Torstinpojan ratsumieslippua sekä perustaa uusi lippu niistä ratsumiehistä, jotka edellisenä syksynä oli lähetetty tänne Ruotsista. Sen jälkeen Stålhandske oli ollut hovilipun ratsumestarina (1574). Myöhemmin (1583) hänet tavataan Viipurin linnan voutina.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 241 ja seur.

[3] Salitsanrannan kylä on Pyhäjärven koillisrannalla Pyhäjärven pitäjässä. Kirje, jonka Matti Laurinpoika Kruus lähetti Juhani III:lle 14 p. marraskuuta 1580, on annettu kenttäleirissä Ullajärvellä. Tällä nimellä tarkoitetaan epäilemättä Yläjärven kylää, joka sijaitsee samannimisen järven rannalla, Pyhäjärven ja Laatokan välisellä taipaleella.

[4] Tämmöiseksi on matkan pituus ilmoitettu eräässä Pontuksen

päällikkö itse viipyi vielä pari päivää linnassa järjestäen sikäläisiä oloja.

Muun muassa hän määräsi Lauri Torstinpoika Ramin (Brödtorpin herran), Juhani Böklerin (Viurilan herran), Jaakkima Tiirikanpoika Brandin (Muurlan herran), Matti Antinpoika Biörnramin (Tuomarinkartanon herran) sekä rakennusmestari Pietari Hertigin toistaiseksi jäämään Käkisalmen linnaan. Juhani Bökler kuoli kuitenkin pian sen jälkeen.

Käkisalmessa oli useita pajareja joutunut ruotsalaisten vangeiksi. Niistä Pontus lähetti Viipuriin muutamat, jotka tahtoivat ruveta Juhani kuninkaan alamaisiksi, toiset taas hän sopimuksen mukaan laski menemään Venäjälle.

Ylipäällikkö tuli sotajoukon luo marraskuun 12 päivänä. Keli oli silloin huono; vesi oli paisuttanut purot ja osaksi hävittänyt muutenkin huonot telasillat peittäen notkopaikoissa tiet. Kylmyydestä ja puutteesta sotamiehet alkoivat sairastua; he olivat huonoissa vaatteissa sillä iso osa siitä verasta, jonka he olivat saaneet katselmuksen jälkeen, oli jäänyt Suomeen. Paikkakunta, jossa pidettiin leiriä, oli niin usein ollut hävityksen alaisena, että siitä ei enää saatu ruokavaroja, jonka tähden sinne ei voitu jäädä pitemmäksi aikaa. Heti kun Pontus de la Gardie oli tullut leiriin, kokoontuivat ratsumestarit ja päämiehet hänen luoksensa puhumaan näistä asioista. Ilmoittaen, että 600 jalkamiestä ja 200 ratsumiestä paitse tykkimiehiä ja tallirenkejä oli mainituista syistä lähtenyt sotajoukosta karkuun, he jättivät Pontuksen harkittavaksi, oliko vielä viivyttävä vihollisen maassa vai ajoissa peräydyttävä rajalle, ennen kuin taudit olivat päässeet kovin leviämään miehistössä. Lopuksi he ehdoittivat, että sotaväki saisi levätä viisi tai kuusi viikkoa Suomen rajamaakunnissa, kunnes maa oli jää-

---

kirjeessä (Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 255). Kartan mukaan Käkisalmen ja Salitsanrannan väliä on vain 25 kilometriä, mutta kuudennellatoista vuosisadalla laskettiin, kuten edellisessä jo on mainittu, peninkulmat melkein puolta lyhyemmiksi kuin meidän aikanamme.

tynyt ja suot ruvenneet kannattamaan. De la Gardien täytyi huomata päällikkojen esiintuomat ehdoitukset täysin perustelluiksi, eikä hänellä siten ollut muuta neuvoa kuin jättää alkuunpantu yritys siksensä ja viedä sotaväki takaisin rajan poikki. Salitsanrannassa päätettiin kuitenkin panna ensi tilassa toimeen talviretki, ja kaikki lupasivat olla valmiina uudenvuoden aikana.

Sotaväki majoitettiin sitten kuudeksi viikoksi Savoon ja Viipurin linnalääniin [1].

Salitsanrannassa marraskuun 14 päivätyssä kirjeessä [2] Pontus de la Gardie teki kuninkaalle selkoa niistä voittamattomista vaikeuksista, jotka olivat häntä kohdanneet Inkeriin suunnatulla retkellä, sekä sotaväen majoittamisesta Suo-

[1] Sotaväen sijoitus oli seuraava.

Savonlinnan lääniin: Martti Boijen ratsumiehet sekä Heden Juhonpojan ja Ambrosius Henrikinpojan jalkamiehet.

Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjiin Äyräpäässä: Yrjö Prytzin ratsumiehet sekä osa Maunu Gudmundinpojan ja Lauri Yrjönpojan jalkamiehiä.

Isoon Äyräpäähän: Knuutti Juhonpojan ratsumiehet sekä osa molemmista viimemainituista jalkaväen lippukunnista.

Jääskeen: Hannu Wachtmeisterin ratsumiehet ja Martti Laurinpojan jalkamiehet.

Lappeen pitäjään: Matti Laurinpojan ratsumiehet ja Olavi Gudmundinpojan jalkamiehet.

Kymenkartanon lääniin: Niilo Olavinpojan ratsumiehet ja Olavi Eerikinpojan jalkamiehet. — Aateliston ratsumiehet, jotka myöskin olivat siellä, saivat itse pitää huolta elatuksestaan.

Viipurin kaupunkiin ja Viipurin pitäjään: päälippu ja Arvi Henrikinpoika Tawast seuroineen sekä Lauri Niilonpojan ja Valentin Gödingin sotamiehet.

Jalkaväen päällikön Arvi Henrikinpojan seurassa oli 8 virkamiestä, nimittäin: saarnaaja, haavuri Hannu Frank, hälytysmestari Juho Katt, joka ennen oli ollut lippukunnan päämiehenä, provossi Simo Pietarinpoika, kenttävartiomestari sekä kaksi Viipurin kaupungin vartiomestaria. Jokainen näistä sai pitää luonansa valtion palkkaaman palvelijan. Sitä paitse oli Arvi Henrikinpojan mukana 6 pyssymiestä ja 12 hänen omaa palvelijaansa.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 254 ja seur.

meen. Hän ilmoitti siinä myös, että hän ei enää aikonutkaan ahdistaa Inkerin pieniä linnoja, vaan tahtoi mennä Novgorodiin päin ja sitten Viroon. Ja samassa kirjeessä hän taas muistutti Juhani III:tta, että sotaväelle oli lähetettävä rahoja, jos tahdottiin pitää miehet kuuliaisina.

Saatuansa tiedon Käkisalmen valloituksesta Juhani III kiitti[1] sotajoukkoa siitä uskollisuudesta ja kuuliaisuudesta, jota se oli osoittanut piirityksessä. Samalla hän käski väen taas lähteä Venäjälle ja pysyä siellä kesään asti tai niin kauan kuin ylipäällikkö vaati, sillä, sanoi hän, hänen alamaisensa olivat Suomessa ryöstön ja sietämättömän majoituksen kautta joutuneet semmoiseen köyhyyteen, että heidän oli mahdoton enää elättää sotajoukkoa, niinkuin oli tapahtunut kymmenen vuoden aikana. Hän huomautti lisäksi, miten tilaisuus oli erittäin sopiva sodan jatkamiseen, koska myös Puolan kuningas silloin taisteli voitollisesti Venäjää vastaan.

Mitä tuli maksamatta jääneisiin palkkarahoihin, joita sotamiehet olivat vaatineet, niin Juhani III lupasi toimittaa ne ensi tilassa. Pontus de la Gardielle hän kuitenkin kirjoitti erikseen, että niitä ei uskallettu myöhäisen vuodenajan tähden lähettää meritse, josta syystä oli otettava lisävero Suomesta.

Vaikka Ruotsista ei silloin saatu rahoja sotaväen varsinaisen palkan maksamiseksi, niin kuningas kumminkin lähetti 4000 talaria palkinnoiksi niille ratsu- ja jalkamiehille, jotka olivat olleet mukana Käkisalmen valloituksessa. Nämät palkinnot jaettiin tammikuun viimeisinä ja helmikuun ensimmäisinä päivinä 1581[2].

Arvi Eerikinpoika Stålarm ja italialainen Ruotsin pal-

---

[1] J. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothek zu Dorpat, 45.

Juhani III:n kirjoitus sotaväelle on päivätty 9 joulukuuta 1580. Kuningas oli silloin saanut Pontus de la Gardien kirjeen marraskuun 7 päivältä, mutta ei ole varma, oliko ylipäällikön Salitsanrannasta marraskuun 14 p. lähettämä kirje jo tullut perille, vaikka tämä näyttää hyvin luultavalta.

[2] R. A. Militaria, Pietari Poitzin suoritus vuonna 1581.

velukseen mennyt kapteeni Laurentius Cagnoli[1] olivat lähteneet Salitsanrannan leiristä Juhani III:n luo samalla kertaa kuin Pontus de la Gardie lähetti kuninkaalle yllämainitun, marraskuun 14 päivänä annetun kirjeensä. Heidän piti ylipäällikön asiamiehinä suusanallisesti tehdä Juhanille tarkempaa selkoa niistä sota-asioista, joista kirjeessä puhuttiin. Luultavasti tämä kirje pantiinkin heidän mukaansa. Siinä Pontus muun muassa ehdoitti, että Stålarmille myönnettäisiin joku kihlakunnanoikeus tai jotakin muuta elatukseksi, koska, sanoi Pontus, Arvi Eerikinpoika oli muutamia vuosia melkein ilman palkkaa palvellut kuningasta ja viime retkellä, niinkuin ennenkin, ollut rasittavammassa työssä kuin kukaan. Missä suhteessa Stålarmin työ oli ollut tavallista sotaista tointa vaikeampi, ei käy ilmi asiakirjoista.

Arvi Stålarmin nimi on jo esiytynyt jonkun kerran edellisissä luvuissa. Mainittakoon tässä muutama sana hänen aikaisemmista vaiheistaan. Hän syntyi vuoden 1550 tienoilla, luultavasti Grabbakan kartanossa. Kerrotaan, että hän kaksitoistavuotiaana oli hovipoikana Juhani herttuan luona Turun linnassa[2]. Eräässä palkkausluettelossa, joka löytyy Ruotsin laivaston arkistossa, mainitaan, että Arvi Eerikinpoika Vilpunja Jaakonpäivän[3] tienoissa vuonna 1571 tuli Kuninkaallisen

[1] Cagnoli oli tullut Ruotsiin skottilaisten ratsumiesten kanssa. Hän oli Pontus de la Gardien hyvä ystävä sekä muutoin urhoollinen ja toimelias mies. Häntäkin oli epäilty siitä, että hän oli ollut osallisena Mornayn salaliitossa.

[2] K. A. Bomanssonin teoksessa Hertig Johan och hans tid (sivu 70) sanotaan: »Det kan knappt betviflas, att den Arvid Eriksson, hvilken 1571 var ryttmästare öfver finska fanan, är den sedermera så ryktbara Arvid Stålarm till Lindö». Bomansson ei mainitse, mihin lähteisiin hän perustaa arvelunsa, mutta toistaiseksi täytyy sen pätevyyttä epäillä. Suomalaisen lipun ratsumestarina oli nimittäin vuonna 1571 Lauri Torstinpoika Ram. Bomanssonin ilmoitus on sitten tullut toistetuksi useissa historiallisissa ja elämäkerrallisissa kirjoissa, esim. teoksessa Finsk biogr. handbok ja P. Nordmannin tutkimuksessa Arvid Eriksson Stålarm (Skrifter, utgifna af svenska litteratursällskapet i Finland, LXXIII).

[3] Toukokuun 1 p.

Majesteetin palvelijaksi[1], ollen seuraavana vuonna hovissa juomanlaskijana ja vuonna 1577 hopeanvartijana[2]. Sen jälkeen hän saman lähteen mukaan oli ainakin kymmenenä vuonna peräkkäin haahdenpäämiehenä[3] sotalaivastossa[4]. Mahdollisesti ja luultavasti se mies, josta palkkausluettelossa näin puhutaan, oli Stålarm. Ei ainakaan tiedetä, että joku toinen Arvi Eerikinpoika silloin oli haahdenpäämiehenä. Kaikissa tapauksissa Stålarmille samoihin aikoihin uskottiin muitakin toimia. Vuonna 1579 hän oli sotajoukon ylimpänä vartiomestarina[5] pitäen samoin kuin useat muutkin aateliset muutamia palvelijoitaan palkattuina ratsumiehinä sotaväessä. Stålarm oli muun muassa yhdeksän ratsumiehen kanssa Henrikki Klaunpojan seurassa hänen talviretkellään vuonna 1579, ja saman vuoden heinäkuussa hän meni ratsumiehineen Viroon[6]. — Arvi Eerikinpoikaa nimitetään asiakirjoissa alkuaikoina milloin Grabbakan, milloin Golöön herraksi, mutta myöhemmin tavallisesti Lindöön herraksi[7].

---

[1] Hovipalvelijan toimesta oli hänellä vuosipalkkana 16 talaria rahaa sekä kaksi pukua.

[2] Ruotsinkielisessä palkkausluettelossa on hänen toimistaan puhuessa käytetty sanoja lachee, vinskenk ja Sölffr knicht.

[3] Saatamme tähän lisätä, että Stålarm vuosina 1584, 1585, 1588 ja 1589 toimi, kuten myöhemmin saamme nähdä, Suomen laivaston amiraalina.

[4] Haahdenpäämiehenä hän sai vuosipalkaksi 30 talaria rahaa sekä yhden silkki- ja yhden hovipuvun. — Vuonna 1581 Stålarm oli päämiehenä Kaarle herttuan laivalla Gripen. Zettersten, Svenska flottans historia, 52.

[5] S. A. N:o 5386, 49 v.; 3388, 83 v.

[6] S. A. N:o 3388, 84 v.; 3392, 84 v.

[7] Karjan pitäjässä sijaitseva Grabbacka oli tullut perintönä Arvi Eerikinpojan äidille, joka kuului Grabbe sukuun. Lindön kartano on Tenholassa, Golöö — nimi kirjoitetaan myös Gullöö'ksi ja Gulöeniksi — on saari ja kartano Pohjan pitäjässä, Tammisaaresta etelään. Jaakko Teitin tunnetussa valitusluettelossa on eräässä kohtaa mainittu Gulöön olleen Tenholan pitäjässä. Sen johdosta on arveltu, että Gulö (Gulede) on ollut Lindön vanhempi nimi. Tämä arvelu, josta arkistonhoitaja J. W. Ruuth on antanut kirjantekijälle tiedon, ei kuitenkaan tunnu

Pontus de la Gardien yllämainittu suosituskirje vaikutti sen, että Arvi Stålarmille annettiin Savossa kihlakunnantuomarin virka, jossa hän oli vielä vuosisadan lopulla[1]. Muutamista muistakin auttajistaan Pontus kirjoitti Juhani III:lle pyytäen, että tämä pitäisi heidän alttiutensa suosiollisessa muistossa. Siten hän esimerkiksi huomautti kuninkaalle Kaarle Hornin ja Arvi Tawastin pitkää ja uskollista palvelusta, lausuen sen toivomuksen, että edelliselle myönnettäisiin perinnölliseksi omaisuudeksi ne kolme maatilaa, jotka hänellä oli ruunulle antamansa lainan vakuutena, ja jälkimmäiselle joku kihlakunnanoikeus, erittäinkin koska — lisättiin Pontuksen kirjeessä — kuninkaalla Jumalan kiitos oli varaa antaa ruotsalaisille, joilla oli Suomessa kihlakunnanoikeuksia, toisia virkoja korvaukseksi Ruotsissa[2].

Yleensä nähdään, että Pontus de la Gardie tahtoi auliisti palkita auttajiaan ja neuvonantajiaan. Tämä hyväntahtoisuus on kaunis piirre hänen luonteessaan. Sen valtuuden nojalla, jonka Pontus, kuten edellä on kerrottu, oli saanut kuninkaalta, hän myös antoi Suomen aatelisille takaisin heidän takavarikkoon otetut läänityksensä. Siten esimerkiksi Henrikki Klaunpoika Horn sai jo syyskuun 14 p. 1580 sekä Klaus Aakenpoika Tott ja Antti Niilonpoika Sabelfana kohta sen jälkeen läänityksensä uudestaan haltuunsa[3].

Pontus de la Gardie oleskeli seuraavana talvena jonkun aikaa Turussa sekä Vääksyn kartanossa Kangasalla, jossa hänen vaimonsa silloin asui. Kulkiessaan näiden paikkakuntain väliä Pontus tavallisesti oli yötä Karkun tai Pirkkalan pappilassa[4].

---

tarpeeksi perustellulta. Sitä paitse samassa Jaakko Teitin luettelossa puhutaan kolmessa paikkaa Pohjan pitäjässä sijaitsevasta Gullööstä.

[1] Hänen itsensä tiedetään pitäneen kihlakunnan käräjiä m. m. Vesulahdella maaliskuun 7 p. 1585. S. A. Biographica.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI. 247.

[3] S. A. N:o 5481, 46 v.; 5488, 68 ja 70; 5491, 54. — Pontus myönsi myös tunnetulle partiokuntain johtajalle Tuomas Teppoiselle hänen entiset palkkaetunsa, jotka oli peruutettu. Pontuksen avoin kirje, annettu Viipurissa 7 p. helmikuuta 1581. S. A. N:o 5527, 54.

[4] S. A. N:o 2337, 23 ja 24.

Siihen aikaan Pontuksen lanko Julius Gyllenhielm kuoli Viipurissa tai Viipurin läheisyydessä (nähtävästi uudenvuoden tienoilla). Kuoleman syytä ei tunnettane. Hän oli käynyt Viipurissa ensi kerran helmikuussa 1580 ja sieltä lähtenyt Savonlinnaan, jossa hän silloin oleskeli kolme viikkoa. Sittemmin hän oli mennyt Pontuksen kanssa Käkisalmen luo. Matkoilla hän piti mukanansa paljoa isomman seuran kuin muilla aatelisherroilla oli. Muutamista asiakirjoista nähdään, että hänen »hovinsa» elatukseksi oli hankittava verraten suuret määrät muonavaroja[1]. Kuollessansa Julius Gyllenhielm oli vain yhdenkolmatta vuoden ikäinen. Ruumista kunnioitettiin tykinlaukauksilla, kun se tammikuun 7 p. (1581) kannettiin linnan kappeliin. Eräässä tilikirjassa mainitaan, että samassa linnassa valmistettiin vahakynttilät, joita poltettiin, kun kuolleen luona valvottiin. Gyllenhielmin hautakammio rakennettiin tiilistä kaupungin kirkkoon[2]. Hautajaisiin, jotka vietettiin vasta vuonna 1583 helmikuussa, saapui Pontus de Gardie Narvasta, ja useat Suomen aateliset saivat nimenomaisen käskyn olla niissä läsnä. Paljon väkeä niihin kokoontuikin, päättäen siitä, että juhla-atrioihin käytettiin melkoiset määrät ruokia ja juomia[3].

Jonkun aikaa ennen (1580) oli Viipurissa kuollut[4] vanha sotilas Antti Niilonpoika Sabelfana, joka kauan oli ollut isäntänä siinä linnassa. Hän oli, kuten edellä on kerrottu, usein

[1] Lokakuun 10 p. 1580 annettiin esim. Viipurin pitäjästä hovimestari Valentin Selingin kuitin mukaan: 3 tynnyriä leipää, 2 tynn. voita, 2 leiviskää lihaa, 2 ½ tynn. olutta, 6 lammasta, 40 kynttilää, 7 ½ tynn. kauroja y. m. S. A. N:o 5476, 41.

[2] Risto maalari tilattiin Turusta muovailemaan vaakunaa Gyllenhielmin haudalle.

[3] Hautausjuhlaa varten annettiin linnasta kaupunkiin paitse jauhoja ja leipää ½ tynnyriä voita, 5 leiviskää suoloja, ½ leiviskää juustoa, 2 härkää, 14 lammasta, 39 jänistä, 36 kanaa, 68 metsälintua, 2 naudanruhoa, 4 lampaanruhoa, 2 sianpuolikasta, 4 leiviskää sianliikkiötä (suolaista), 2 ½ nelikkoa tuoretta kalaa, 5 astiaa olutta y. m.

[4] S. A. N:o 5488, 67; 5535, 28 v; 5542, 14 ja 15. — Vrt. N:o 5486, ruokintaluettelo, 125.

järjestänyt puolustustoimia Karjalassa, mutta myöskin usein lähettänyt Viipurin läänin talonpoikia ryöstö- ja vakoiluretkille rajan toiselle puolen. Antti Niilonpojalla oli aina Juhani III:n täysi luottamus, vaikka hän olikin ollut Eerikki XIV:n sotajoukossa mukana silloin kuin Suomen herttuakunta kukistettiin [1].

[1] Antti Niilonpoika oli saanut Eerikki XIV:ltä ja Juhani III:lta useita Viipurin läänissä sekä Tenholan pitäjässä sijaitsevia maatiloja. Hänen perunsa jaettiin v. 1583 hänen toisen vaimonsa Margareeta Matintyttären ja Antti Niilonpojan ensimäisestä avioliitosta syntyneen tyttären kesken. (Lagus, Finska adelns gods och ätter, 530 ja 531). Tämä tytär, Kaarina, oli ensin naimisissa Juhani Skalmin kanssa, joka näkyy kuolleen v. 1578, ja sitten Eerikki Tönnenpoika Wildemanin kanssa (S. A. N:o 5432, 40 v., ja 5448, 69. — Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani IILlle, päivätty Kapriossa 18/XI 1581. R. A.) — Antti Sabelfanan tahdon mukaisesti tuomittiin hänen ainoa poikansa Niilo, joka oli hurja seikkailija, perintönsä menettäneeksi. (Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 201).

KAHDESKYMMENES LUKU.

Ruotsalaisten voitot Virossa ja Inkerissä vuonna 1581.

Käkisalmen valloitus oli Ruotsille alkuna pitkään menestysten sarjaan, sillä vuonna 1581 Pontus de la Gardie johti Juhani III:n sotajoukkoja voitosta voittoon. Pontuksen retket eivät vedä huomiotamme puoleensa ainoastaan tämän lahjakkaan miehen urotöiden johdosta, vaan myöskin siitä syystä, että useat etevät suomalaiset olivat asioita johtamassa ylipäällikön lähimpinä apumiehinä.

Jo vuonna 1580 valloitettiin Virossa Paadisten linna, joka oli joutunut venäläisten haltuun vuonna 1576. Kesällä oli Tallinnasta lähetetty sotaväkeä Tiirikka Anrepin ja Aaretti Asserin johdolla piirittämään tätä linnaa, jonka luo sieltä oli vain kuuden silloisen peninkulman matka[1]. Paadisten muurit olivat kuitenkin niin vahvat, että niitä ei saatu ampumisella rikotuiksi. Piirittäjäin oli sen tähden viivyttävä linnan edustalla koko kesä ja syksy. Useat linnalaisista kuolivat nälkään tai ruttotautiin, joka siihen aikaan liikkui ankarasti sekä Venäjällä ja Virossa että Ruotsissa[2]. Vähää ennen joulua saapui Tallinnan ylin hallitusmies Hannu Eerikinpoika, Prinkkalan

[1] Suoraa tietä vain 42 kilometriä.

[2] Hiärn, l. c. 323 ja 327.

herra, Paadisten edustalle ja kehoitti varusväkeä antautumaan. Kun tähän ei suostuttu, päättivät piirittäjät heti ryhtyä rynnäkköön. Tikapuita asetettaessa muureja vastaan muutamat venäläiset vartijat itse vetivät ne pystyyn ja tulivat ruotsalaisten luo. Ryntääjäin oli siten varsin helppo päästä muurien sisäpuolelle, jossa jäljelläolevat puolustajat lyötiin kuoliaiksi. Muiden muassa sai silloin surmansa linnan urhoollinen päällikkö Tshihatshov. Paadisten valloitus tapahtui joulukuun 28 päivänä. Piiritys oli kestänyt seitsemän kuukautta [1].

Rutto oli tullut piirittäjäinkin leiriin. Siihen sairastui heiltä niin paljon väkeä, että erään aikalaisen kertomuksen mukaan venäläiset olisivat kuudellakymmenellä ratsumiehellä voineet hajoittaa ja hävittää koko ruotsalaisten joukon.

Paadisten pitkällisen piirityksen jälkeen täytyi Tallinnassa olevan sotaväen jonkun aikaa levätä yhdessä kohden, erittäinkin koska siinä vielä oli sairaita. Kun Liivinmaan linnoissa olevat venäläiset myöskään eivät ruton takia voineet ryhtyä uusiin yrityksiin, niin tuntui Virossa, kuin olisi jonkinlainen sotilakko alkanut. Kaikki luulivat, ettei sinä talvena enää taisteltaisi, koska vielä huovejakin oli lähtenyt Tallinnasta Suomeen. Tämä luulo osoittautui kuitenkin erehdykseksi, sillä suomenpuoleinen sotavoima hyökkäsi pian kaikkien odottamatta Viroon.

Palattuansa Viipuriin epäonnistuneelta, Inkeriin päin suunnitellulta retkeltään Pontus de la Gardie oli uudestaan (marraskuun 25 p.) pyytänyt kuninkaalta rahoja sotaväen palkan maksamiseksi. Vastauksessaan Juhani III huomautti, että hän jo oli määrännyt raha-avun otettavaksi Suomesta [2]. Tämä lisävero, joka oli suoritettava sekä Käkisalmen linnoittamista että sotaväen palkkausta varten, oli sen ajan oloihin

[1] Grönbladin kopiakokoelmissa, Suomen valtioarkistossa, on kaksi kertomusta Paadisten piirityksestä, nimittäin Johannes Berndesin kirjeessä Juhani III:lle 18/I 1581 ja Tiirikka Anrepin kirjeessä samalle 3/II 1581. — Liiviläinen Anrep määrättiin linnan ensimmäiseksi voudiksi.

[2] Kts. sivua 294.

katsoen jokseenkin iso. Laskettiin, että se oli nouseva 8,178:aan talariin. Jokaisen verotalollisen oli annettava — niin säädettiin aluksi[1] — yksi (Ruotsin) markka, ruununtalon haltijan kuusi äyriä ja rälssin vuokramiehen neljä äyriä. Kirkkoherran tuli suorittaa yksi äyri kultakin hänen pitäjässään asuvalta talolliselta. Maassa vallitsevan suuren köyhyyden tähden de la Gardie ja Klaus Aakenpoika kuitenkin vähensivät mainitut määrät puoleksi, edellyttäen kuninkaan suostuvan heidän toimenpiteeseensä. Kappalaiset ja nimismiehet maksoivat kukin kaksi talaria, lukkarit puolen talaria. Koulumestarien oli annettava (ainakin kuninkaan ensimmäisen määräyksen mukaan) kaksi talaria kustakin viljalästistä, joka heillä oli palkkana. Kaupungit suorittivat yhteensä 1000 talaria, nimittäin: Turku 180, Pori 180, Rauma ja Ulvila 140, Helsinki 150, Naantali 25 ja Tammisaari 25 talaria. Mitä tuli maamme seitsemääntoista kihlakunnanvoutiin ja yhtä moneen henkikirjuriin, niin Suomen maaherra ja sotajoukon ylipäällikkö saivat määrätä heidän apumaksunsa kunkin varallisuuden mukaan[2]. Jos raha-avun suorittaminen viipyisi, oli Pontus de la Gardiella käsky ottaa äsken vallattuja Narvan tavaroita, jotka olivat amiraali Eerikki Pertunpoika Slangin huostassa, niin paljon kuin tarvittiin sotaväen tyydyttämiseksi. Venäjälle tehtävää talviretkeä varten annettiin Suomesta sotaväelle lisäverona lammasnahkoja, kenkiä, sukkia ja kintaita[3].

Ylipäällikkö oli myös pyytänyt kuninkaalta, että hänelle mitä pikimmin lähetettäisiin 1,000 miestä jalkaväkeä Ruotsista. Niin paljon väkeä ei sieltä kuitenkaan silloin kyetty panemaan liikkeelle. Kuningas kirjoitti tosin tammikuun 10 p. (1581) de la Gardielle käskeneensä Siivartti Jaakopinpojan uplantilaisten jalkamiesten mennä talvella Suomeen ja ilmoitti samalla, että tänne myös oli määrätty yksi lippukunta itä-

[1] Kuninkaan kirje joulukuun 10 p. 1580.

[2] S. A. N:o 2336, 79; 4761, 117; 5488, 72; 6536, 31.

[3] V. R. Kirje Pontus herralle tammikuun 10 p. 1581. Kirje Klaus Aakenpojalle helmikuun 28 p. 1581.

götlantilaisia jalkamiehiä sekä Kaspar Tiesenhusenin itägötlantilaisista ratsumiehistä niin monta kuin äkkiä saataisiin kokoon, mutta kolme viikkoa myöhemmin Juhani käski Klaus Aakenpojan koota miehiä Suomesta ja lähettää ne kiireesti sotajoukon lisäksi, koska Ruotsista ei silloin voitu toimittaa mitään muuta väkeä kuin Siivartti Jaakopinpojan lippukunta; itägötlantilaisia jalkamiehiä ei muka saatettu lähettää Suomen puolelle, koska Ahvenanmeren jää ei vielä ollut kyllin vahva[1].

Kaikkiansa näyttää Pontus de la Gardie saaneen talviretkeänsä varten kokoon 3,000 tai 4,000 miestä[2].

Hermanni Fleming, Kaarle Horn, Arvi Tawast[3] ja Arvi Stålarm[4] tavataan taas hänen alapäällikköinänsä. Muitakin Suomen aatelismiehiä oli hänen seurassaan[5].

Valmistukset suoritettuaan Pontus toi sotajoukkonsa Viipuriin, ja kun Suomenlahti silloin oli jäässä, niin hän äkkiä riensi (kynttilänpäivän[6] tienoilla) meren poikki Viroon. Nähtävästi hän kulki Koiviston ja Seiskarin kautta, koska hänen havaitaan Suomenlahden toisella puolen ensin saapuneen Inkerin Kolkanpäähän[7], josta hän sitten jatkoi matkaa Narovajoen suulle[8]. Lähettäen sotajoukkonsa Kaarle Hornin

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 260. — V. R. Kirjeet Klaus Aakenpojalle helmikuun 1 p., Pontus herralle helmikuun 4 p. sekä Kaspar Tiesenhusenille maaliskuun 29 p. 1581.

[2] Dançay, Tanskan hovissa oleva Ranskan lähettiläs, mainitsee eräässä kuningas Henrikki III:lle lähettämässään kirjeessä tämän määrän. Handl. rör. Skand. hist. XI, 151. — Suomen aatelislippu, jonka johtajana Niilo Olavinpoika oli, näyttää olleen retkellä. S. A. N:o 5508. 58 v. — Martti Boijen ratsumiehet olivat ainakin mukana.

[3] S. A. N:o 3397, 16.

[4] S. A. N:o 3397, 5 v.; 5489, 41 v.

[5] Esimerkiksi Risto Klaunpoika (Horn, Joensuun haltija) ja Perttu Iivarinpoika (Grön). S. A. N:o 3397, 12 v. ja 5486, 142.

[6] Kynttilänpäivä on helmikuun 2.

[7] S. A. N:o 5519, 97. — Kolkanpään asemasta kts. sivua 211.

[8] Girs, l. c. 83. — Hiärn sanoo kronikassaan (sivulla 328), että jäämatkaa oli kuljettava 20 peninkulmaa. Suoraa tietä on Viipurista Narovajoen suulle noin 15 peninkulmaa.

johdolla Rakveren linnan luo[1] ylipäällikkö itse Hannu Wachtmeisterin ja muutamain ratsumiesten kanssa kiiruhti Tallinnaan. Täältä hän laittoi jykeitä tykkejä, sotaväkeä ja muonavaroja Rakveren edustalle. Mutta kun tiet olivat huonossa kunnossa, ei saatukaan järeitä tykkejä kyllin nopeasti kuljetetuiksi yhdeksän peninkulman[2] matkaa. Palattuansa leiriin Pontus näin ollen antoi Suomesta tuoduilla kenttätykeillä (maaliskuun 1 p.) ampua hehkuluoteja venäläisten rakentamaan puiseen linnoitukseen, joka oli vanhan, saksalaisen linnan edessä. Se rupesi heti palamaan, ja kun venäläiset huomasivat, että he eivät voineet sammuttaa liekkejä, sytyttivät he itse puisia varustuksia ja asuntoja tuleen. Koko uusi linna paloi sillä tavoin poroksi, ja puolustajat vetäytyivät vanhan linnan muurien turviin. Piirittäjät olivat sillä välin saaneet järeätkin tykkinsä ja muurinruhjimet perille. Ne asetettiin heti vanhan linnan edustalle ja sen muureja alettiin ampua. Silloin linnanhaltija Tapani Saburov lähetti airuen Pontuksen leiriin tarjoten antaumista sillä ehdolla että hänelle luvattiin vapaa lähtö. Kun hänen pyyntöönsä suostuttiin, tulivat venäläiset vaimoineen, lapsineen linnasta. Kaikkiansa oli heitä noin 1000 henkeä. He saivat viedä omat tavaransa mukanaan, ja Pontus seurasi heitä kolme peninkulmaa Narvaan päin. Ilman verenvuodatusta ruotsalaiset siten voittivat Rakveren maaliskuun 4 p. 1581. Linnassa joutui heidän haltuunsa joltinenkin määrä muonavaroja, ruutia, luoteja ja tykkejä.

Semmoinen on likipitäen erään siihen aikaan Tallinnassa asuneen papin kuvaus Rakveren piirityksestä[3]. Arvi Henri-

[1] Eräs Viipurin seuduilta kotoisin oleva talollinen, Paavali Matinpoika, oli sotajoukon opastajana aavoilla meren ulapoilla ja sitten Rakvereen asti. Päälliköt käyttivät häntä vakoojanakin, ja de la Gardie julisti v. 1581 hänen talonsa veroista vapaaksi. Elokuussa 1582 tavataan Paavali Matinpoika perämiehenä laivastossa, joka kuljetti sotaväkeä Nevajoen suulle. S. A. N:o 5518, 25 v.; 5519, 73 ja 97.

[2] Hiärnin mukaan oli Tallinnan ja Rakveren väliä 15 peninkulmaa.

[3] Tarkoitan erästä Rostokissa 1581 painettua kertomusta Pon-

kinpoika Tawast, joka itse oli piiritysjoukossa, kertoo, että hän tuli jalkaväen kanssa Rakveren edustalle 5 p. helmikuuta ja alkoi heti rakennuttaa suojakkeita, että ylipäällikkö sai puulinnoituksen palamaan maaliskuun 1 p. ja että linnaa ammuttiin järeällä tykistöllä maaliskuun 2 ja 3 p., jonka jälkeen se antautui (maaliskuun 4 p.). Tawast lisää, että piirityksessä menetettiin vain neljä miestä, paitse muutamia haavoitettuja[1].

Linnan isänniksi Pontus de la Gardie määräsi edellämainitun kapteeni Lauritsan[2] ja virolaisen aatelismiehen Juhani Koskulin[3].

Rakverestä lähetettiin Hermanni Fleming ja Arvi Tawast piirittämään Toolsenlinnaa. Kun varusväki oli saanut tietää, että Rakvere oli antaunut, avasi se Toolsenlinnan portit ruotsalaisille (maaliskuun 8 p.) jo ennen kuin piirittäjäin tykistö oli tullut perille[4].

Keli rupesi siihen aikaan huononemaan maanteillä, mutta jäätä myöten saattoi vielä mukavasti päästä Suomeen. De la Gardie ei jättänyt tilaisuutta käyttämättä, vaan toi osan sota-

---

tus de la Gardien ensimmäisistä voitoista. Siitä on Tukholman suuressa kirjastossa kaksi kappaletta, toinen ala-, toinen yläsaksan murteella. Kronikoitsijat näyttävät käyttäneen sitä lähteenänsä, joten se ei juuri sisällä sanottavaa sen lisäksi, mitä saadaan tietää Hiärniltä ja Girsiltä. K. Grotenfelt on uudestaan painattanut yläsaksalaisen kertomuksen Historialliseen Arkistoon (XIX, 114). Alasaksalaisen kappaleen otsakirjoitus on: Warhafftige Nye Tyding, wo de Kön. Mait. tho Schweden de Stadt Carelegorodt, vp Düdesch Kecksholm in Rüszlandt, vnd darnach de Hüser und festinge Radis, Wesenberch und Tolszborch, in Lyfflandt gelegen, dem Muscowiter mit gewalt genamen vnd affgedrungen hefft. Vth dem Original in Sassescher sprake, darin wo vnd vp wat tydt alles thogegahn geschreuen war, gedruckt tho Rostock MDLXXXI.

[1] Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle $9/_{III}$ 1581 Grönbladin kopiakokoelmassa S. A.

[2] Hänestä kts. sivua 295.

[3] Laurentius Cagnolin kirje Juhani III:lle $30/_{IV}$ 1581 Grönbladin kopiakokoelmassa S. A.

[4] Mainittu Arvi Henrikinpojan kirje ($9/_{III}$ 1581).

joukostaan meren poikki takaisin meidän maahan asetettuansa varusväkeä molempiin vallattuihin linnoihin.

Rakveren linnaan saatiin siten 316 miestä norrlantilaista jalkaväkeä[1] ja 110 huovia. Pienessä Toolsenlinnassa, joka oli Rakveren päälliköiden valvonnan alainen, oli aluksi 100 miestä Helsinglannin ja Gestriklannin jalkaväkeä[2] sekä 20 huovia[3]. Kevättalvella v. 1581 lähetettiin Rakveresta useita partiokuntia saalista hankkimaan venäläiseltä alueelta, joka idässä ja etelässä läheltä ympäröi tätä linnaa. Siten 100 ratsumiestä ja 100 jalkamiestä lähti kolmantena pääsiäispäivänä eteläänpäin. Kelirikon takia jalkaväki ja toinen puoli ratsuväestä kuitenkin pian palasi takaisin. Ainoastaan 50 huovia, joilla oli parhaat hevoset, meni jäätä myöten Peipsenjärven toiselle puolen ja toi sieltä muutamia satoja elukoita linnaan. Sillä välin tuli Tallinnasta 80 Hannu Wachtmeisterin ratsumiestä Rakvereen. Heidät toimitettiin kohta samaa tietä Peipsen taa saalista tuomaan. Kun nämät huovit paluumatkalla kulkivat läheltä Narvaa, lähti sieltä 100 streletsiä ja 50 tataaria heitä takaa ajamaan. Narvalaisten hyökkäys kuitenkin torjuttiin. Myös pantiin Rakverestä 50 sotamiestä ja 100 talonpoikaa menemään Tarton tienoille. Nekin toivat jonkun määrän saalista mukanansa. Vähän myöhemmin lähetettiin lounaaseen päin 100 rahvaan miestä Paidelinnan tietä vartioimaan, jotta viholliset eivät siltä puolen tulisi estämään Rakveren ympäristön talonpoikia tekemästä kevättoukoja. Ja koska meri ei ollut kaukana linnasta, varustettiin vielä pieni alus kaappaajalaivaksi. Tallinnalainen Jaakko Rönnik, joka asetettiin siihen kapteeniksi, sai kovan taistelun jälkeen yhden Narvasta tulevan kauppalaivan otetuksi sekä sen kuormana olleen vahan, talin ja pellavan saa-

[1] Pietari Hårdin lippukunta.

[2] Martti Laurinpojan lippukunnasta.

[3] Rakveren ja Toolsenlinnan ratsumiehet kuuluivat Hannu Wachtmeisterin ja Yrjö Prytzin lippuihin.

liiksensa. Ei saata kieltää, että kapteeni Lauritsa toimi reippaasti pienen rajalinnan päällikkönä[1].

Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna ja Juhani Berndes olivat siihen aikaan isäntinä Tallinnassa. Heille kerrottiin kesällä, että tykit oli suurruhtinaan käskystä viety Tartosta ja muutamista muista Liivinmaan linnoista Venäjälle, että Iivanan tarkoitus oli tykkänään hajoittaa Poltsamaanlinna ja että hän oli tarjoutunut luovuttamaan Tanskalle takaisin Lännenmaan linnat. Tämän johdosta ruotsalaiset arvelivat, että tsaari ei enää katsonut voivansa puolustaa Venäjän liiviläisiä alueita voitokkaita puolalaisia vastaan. Tallinnan päälliköt olivat sitä paitse saaneet kuulla, että hänen mielensä oli aivan masennuksissa, koska myös Krimin tataarit samaan aikaan ahdistivat Venäjää, ja että hän kaikin neuvoin koetti saada rauhaa toimeen Tapani Bathorin kanssa. Hankkiaksensa tietoja, millä kannalla asiat olivat Venäjälle kuuluvissa Liivinmaan osissa, Eerikki Oxenstierna lähetti Hannu Wachtmeisterin saksalaiset ratsumiehet kuulusteluretkelle Poltsamaanlinnaan ja Tarttoon päin sekä 200 sotamiestä ja muutamia huoveja Lännenmaahan. Kun samalla Siivartti Jaakopinpojan uplantilainen jalkaväen lippukunta Kaarle Hornin käskystä lähti Suomeen Käkisalmen lääniä suojelemaan ja vielä Martti Laurinpojan helsinglantilainen lippukunta kapteeni Lauritsan pyynnöstä pantiin menemään Rakvereen, niin Tallinnaan ei sillä kertaa jäänyt enempää kuin 400 sotamiestä[2].

Kuningas oli jo alkukesästä käskenyt Oxenstiernan lähettää Tallinnasta Yrjö Eerikinpoika Ulfsparren valloittamaan Haapsaloa, Lihulaa ja Lukkolinnaa. Näitä linnoja vastaan aiottu sotaretki lykkäytyi kuitenkin heinäkuuhun. Kaarle Horn, joka sotamarsalkkana hoiti ylipääl-

---

[1] Laurentius Cagnoli Juhani III:lle maaliskuussa 1581. Sama ja Juhani Koskul samalle 16 ja 30 p. huhtikuuta 1581. Kirjeet ovat kopioituina Grönbladin kokoelmissa. S. A.

[2] Eerikki Oxenstierna ja Juhani Berndes kuninkaalle 3/VI 1581 R. A. — Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 263.

likkyyttä Pontus de la Gardien poissa ollessa, pani sen silloin toimeen. Hän valloitti Lännenmaan takaisin venäläisiltä, joiden hallussa tämä maakunta oli ollut vuodesta 1576. Lukkolinna antautui hänelle neljän päivän piirityksen jälkeen heinäkuun 22 päivänä (1581). Kun Vikkalassa huomattiin tämä, sytytti varusväki linnan palamaan lähtien tiehensä. Lihula jätettiin Hornille heinäkuun 27 päivänä, sittenkuin piirittäjät olivat hehkuluoteja ampumalla saaneet sen puurakennukset valkean valtaan. Vihdoin Kaarle Horn kääntyi Lännenmaan lujinta linnaa, Haapsaloa vastaan. Mutta venäläiset tekivät täällä uljasta vastarintaa, niin että piiritys jatkui kunnes Pontus de la Gardie palasi Viroon.

Saatuansa tiedon Lukkolinnan valloituksesta Juhani III lähetti valtakunnan piispoille kirjeen[1], jossa hän käski papiston tehdä kirkoissa kiitokset voiton johdosta.

Vähää ennen hän oli toimittanut merkillisen varoituskirjeen Tarton varusväelle. Tässä kirjeessä luettiin muun muassa seuraavat sanat: »Kaikille on tunnettu, kuinka Jumala on rangaissut suurruhtinasta hänen sortovallastaan ja hänen häpeällisistä töistään. Te tiedätte myös hyvin, että teidän herranne on vääryydellä alkanut sodan meitä vastaan. Mutta Jumala, joka rakastaa oikeutta, on auttanut meitä, niin että teidän herranne ei mitään ole voittanut ylpeydellään eikä valheellisilla sanoillaan, joita hän on käyttänyt meitä kohtaan. Muun muassa hän on vertaillut meitä ja meidän esi-isiämme Novgorodin hallitusmiehiin, mutta me arvelemme, että hän nyt jo huomaa, missä erotus on. Hän on myös kirjoittanut meille, että me polveudumme jostakin Smaalannin talonpoikaiskylästä. Sen hän on hävittömästi valehdellut. Meidän esi-isämme ovat asuneet omissa linnoissaan ja kartanoissaan eivätkä missään talonpoikaiskylässä, niinkuin teidän herranne, tuo sodomilainen tyranni, on hävittömästi valehdellut. Mutta toivomme, että hän pian katuu kaikkea sitä vääryyttä, jonka hän on meille tehnyt. Teidän tulee tietää, että olemme käskeneet sotapäällikköämme, Pontus

[1] V. R. 9/VIII 1581.

de la Gardieta, lähtemään Tarttoon. Ja jos te tahdotte välttää äärimmäistä tuhoa, on teidän jätettävä linnanne meidän haltuumme ja tunnustettava meidät herraksenne. Siinä tapauksessa armahdamme teitä ja sallimme teidän pitää jumalanpalveluksenne ja uskonne. Me tahdomme myös uudestaan rakennuttaa ne kirkot ja luostarit, jotka meidän väkemme tässä sodassa on polttanut. Lupaamme niinikään sotilaille, kauppiaille, talonpojille ja kaikille muille minkänimellisiä lienevätkin paremmat toimeentulon ehdot, kuin heillä tätä ennen on ollut»[1].

Samanlaiset kirjeet lähetettiin samana päivänä (11 heinäkuuta 1581) Pähkinälinnaan[2], Jaamaan, Novgorodiin, Haapsaloon ja Paidelinnaan sekä syyskuussa v. 1582 Pihkovaan, Oudovaan ja uudestaan Pähkinälinnaan. Ne ovat omituisia näytteitä sen ajan diplomaattisesta tyylistä.

Keväällä v. 1581 Juhani III piti taas Novgorodin valloitusta sotajoukon tärkeimpänä tehtävänä. Hän määräsi maaliskuun 10 päivänä Pontus de la Gardielle seuraavan suunnitelman toteutettavaksi. Ensin oli rakennettava Narovajoen suun kummallekin puolelle mullasta ja kivestä pieni linnoitus, jotta ei kaupunkiin voitaisi tuoda tavaroita meritse. Samanlainen linnoitus oli tehtävä Pähkinälinnan luo. Sen ohessa oli lähetettävä muutamia satoja sotamiehiä sekä noin 1000 Suomen talonpoikaa viimemainittua linnaa piirittämään, jota paitse Valkealle merelle[3] oli hankittava muutamia pursia ja isoja veneitä, niin että muonavarojen tuonti linnaan tulisi tykkänään estetyksi. Sittenkuin tämä oli saatu toimeen, oli ylipäällikön lähdettävä valloittamaan Isoa Novgorodia, joka oli heikonlaisesti varustettu. Jos se voitettiin Ruotsille, oli helppo kukistaa muut linnat niillä seuduin — sanoi kuningas[4].

---

[1] R. A. Handlingar ang. ryska kriget 1570—1575.

[2] V. R.

[3] Laatokkaa nimitettiin siihen aikaan joskus virallisissa kirjoituksissa Valkeaksi mereksi.

[4] V. R. Kirje Pontus herralle maaliskuun 10 p. 1581.

Mutta kohta sen jälkeen kuin Juhani III oli antanut ylipäällikölle nämät määräykset, sai hän useinmainitulta asiamieheltään Antti Lorichsilta semmoisia tietoja, että Tapani Bathori oli varustanut ison sotajoukon valloittaakseen Pihkovan, Narvan ja muita Venäjän linnoja. Narvaa ei Juhani III kuitenkaan millään muotoa olisi suonut Puolalle. Hän kirjoittikin Pontus de la Gardielle: »Voitte ymmärtää, että, jos Puolan kuningas antaa piirittää Narvaa, ei mikään ole varmempaa kuin että hän saa linnan haltuunsa. Tämä meidän kuitenkin tulee ajoissa estää. Sen tähden on teidän mitä pikimmin toimitettava se sotaväki, joka nyt on Suomessa ja Virossa, saartamaan tätä linnaa, niin että sinne ei saada muonavaroja maitse eikä meritse, kunnes te voitte ryhtyä asiaan käyttäen koko sotavoimaa ja tykistöä»[1]. Sinä keväänä ei kuitenkaan tullut mitään Narvan piirityksestä, mutta sen valloitus oli siitä lähtien Ruotsin sotatoimien päätarkoituksena. — Narvan hankkiminen Ruotsille oli käynyt tärkeäksi senkin johdosta, että tanskalaisille oli täytynyt vuonna 1580 vahvistaa heidän oikeutensa vapaasti kulkea sinne. Kuningas sanoi tästä asiasta Pontukselle: »Tanskan rajalle lähettämämme asiamiehet ovat tahtoamme vastaan suostuneet siihen, että tanskalaisilla on oleva vapaa purjehdus Narvaan. Tätä suostumusta emme saata peruuttaa. Jos nyt tahdomme estää tavarain viemistä vihollisten maahan, ei meillä ole muuta neuvoa kuin ryhtyä Narvan valloitukseen».[2]

Ennen kuin Pontus de la Gardie pääsi lähtemään Viroon, aikoi kaksi uskalikkoa — hekin Ruotsin palveluksessa olevia ulkomaalaisia — (kesällä 1581) äkkiarvaamatta rynnätä Narvaan vähäisen joukon kanssa. Antti Lorichs[3] ja pommerilainen kaappaajakapteeni Jaakkima Scheel[4] olivat näet syyskuussa 1580 luvanneet Juhani III:lle koettavansa meren puolelta

[1] V. R. Kirje Pontus herralle toukokuun 1 p. 1581.

[2] V. R. $^{10}/_{1}$ 1581. — Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, 48 ja 49.

[3] Kts. sivua 263.

[4] Kts. sivua 234.

toimeenpantavalla hyökkäyksellä tunkeutua Narvaan tai Pärnuun taikka ainakin ottavansa näiden kaupunkien satamissa olevat laivat tavaroineen. He sitoutuivat[1] antamaan kuninkaalle puolet voittosaaliista, ja Juhani lupasi heille yritystä varten kaksi laivaa.

Seuraavana keväänä Juhani III, joka nähtävästi oli ruvennut epäilemään Lorichsin uskollisuutta, kuitenkin muutti tuumansa. Hän kirjoitti tälle, että hän ei voinut toimittaa rahoja eikä niitä haaksia, joita Lorichs oli pyytänyt, ja sanoi lisäksi, että yritys oli suoritettava julkisesti sotajoukon avulla, joten suunniteltu äkillinen hyökkäys oli tarpeeton[2].

Lorichs oli siihen aikaan (huhtikuussa) kuninkaan antaman käskyn mukaan pestannut hänelle 2000 palkkasoturia Saksasta. Nämät sotamiehet hän sitten (nähtävästi kesäkuun alussa) toi Klaus Flemingin lähettämässä laivassa Dantsigista Helsinkiin[3]. Kesäkuun 27 p. (1581) Juhani ilmoitti Viroon Kaarle Hornille, että Lorichs oli saanut määräyksen lähteä saksalaisineen Hornin mukana Lännenmaan linnoja piirittämään,[4] ja samalla hän lähetti Tallinnan isännille käskyn, että näiden tuli antaa Lorichsille tykkejä, luoteja ja ruutia. Vietyään joukkonsa Helsingistä Viroon Lorichs ei kuitenkaan liittynyt sen kanssa Kaarle Hornin väkeen, vaan ryhtyi omin päinsä panemaan toimeen alkuperäistä aiettansa. Juhani III, joka Pontukselta sai tietää, että Lorichs oli johtanut miehensä Vaskinarvaan[5] päin, kirjoitti viimeksimainitulle, että hänen kaikissa asioissa oli toimittava yksissä neuvoin ylipäällikön kanssa[6].

Ottaen puolet palkkasoturijoukosta mukaansa Lorichs tästä huolimatta läheni Narvaa, ja Scheel, jonka seurassa ennen ta-

[1] Sitoumus annettiin 10 p. syyskuuta 1580. R. A.

[2] V. R. Kirje Lorichsille toukokuun 4 p. 1581.

[3] Jäljennös Klaus Flemingin kirjeestä Juhani III:lle 9/VIII 1581 Grönbladin kokoelmissa S. A. — Maunu Sveninpojan tili Helsingin muona-aitasta 1581 R. A.

[4] V. R.

[5] Vaskinarva on Peipsen pohjoispäässä, Narovajoen niskalla.

[6] V. R. Kirje Lorichsille elokuun 4 p. 1581.

paamamme Ekestedkin[1] oli, vei toisen puolen väestä laivassa Narovajoelle. Mutta likellä Narvaa Lorichs kuitenkin kääntyi matkalta. Nähtävästi hän lopuksi huomasi, että hän ei voinut yllätyksellä päästä linnaan eikä muutoinkaan pienellä joukollaan saada tämän luona mitään toimeen. Myöhemmin hän kertoi, että Scheel ja Ekested eivät olleetkaan tosissaan aikoneet ahdistaa Narvaa, vaan olivat pitäneet tämän kaupungin satamassa olevien kauppalaivojen ryöstöä pääasiallisena silmämääränään. Pärnun satamaan he eivät ensinkään olleet tahtoneet mennä, vaikka hän oli kehoittanut heitä lähtemään sinne. Kun Pontus de la Gardie elokuussa saapui Tallinnaan, niin hän otti Lorichsin pestaamat palkkasoturit palvelukseensa, mutta ei myöntänyt tälle mitään päällikkövirkaa sotajoukossa. Lorichs tuli sitten sotaväen luo Narvan edustalle, ilmoittaen siellä, että hän aikoi lähteä Ruotsiin kuninkaan puheille. Matkalta hän kuitenkin poikkesi Dantsigiin jääden sille tielle.

Häntä syytettiin sitten, että hän ei ollut tarkoittanutkaan valloittaa Narvaa Ruotsille, vaan oli ollut salaisessa juonessa Tapani Bathorin kanssa toimittaaksensa tämän linnan Puolan haltuun. Pontus de la Gardie oli antanut Lorichsin hankkeet ilmi kuninkaalle. Muutamia vuosia myöhemmin kuninkaan sihteeri Niilo Rasch[2] sai petoksella Lorichsin vangituksi Dantsigissa ja toi hänet kahleissa Ruotsiin. Täällä pantiin Lorichsia vastaan toimeen oikeudenkäynti, joka päättyi siten, että hän lokakuun 22 p. 1584 tuomittiin kavaltajana kuolemaan[3] ja

[1] Kts. sivua 234.

[2] Ruotsalainen Niilo Rasch — nimi nähdään kirjoitettuna myöskin muodossa Rask — oli ollut Sigismund herttuan opettajana (1573 ja 1574). Kuninkaan sihteerinä hän aina pysyi Juhani III:n ja sittemmin Sigismundin suosiossa, vaikka hänen tapansa olivat riettaat. Muutamina vuosina Rasch kuului Tukholman linnan isännistöön. Hänen toinen vaimonsa Helena Bozeman oli Suomesta kotoisin. Ödberg, Om Anders Lorichs, 102.

[3] Tuomio annettiin Tukholman nouvostossa lokakuun 22 p. 1584. Oikeutta istui silloin, paitse kaupungin pormestaria ja neuvosmiehiä, yksitoista aatelismiestä, joista mainittakoon: Pontus de la Gardie, Kustaa Banér, Henrikki Matinpoika Huggut, Perttu Eerikinpoika Liu-

mestattiin [1]. Oikeudessa oli tuotu esille syytöksiä siitäkin, että hän oli karattuansa Virosta salaa työskennellyt ulkomailla Eerikki XIV.n pojan, Kustaan, koroittamiseksi Ruotsin valtaistuimelle. — Oliko kaikissa Lorichsia vastaan nostetuissa kanteissa perää, on hyvinkin epätietoista [2].

Mutta palatkaamme ylipäällikön toimiin. Kevätkesällä 1581 Pontus de la Gardie sekä useat Suomen aatelismiehistä olivat menneet Ruotsiin, jossa he (kesäkuun 10 p.) kuninkaan kanssa neuvoittelivat Narvaa vastaan tehtävästä sotaretkestä [3]. Kohta tämän keskustelun jälkeen Pontus palasi Suomeen. Heinäkuun 5 p. hänet määrättiin ylimmäksi vallanpitäjäksi Viroon [4].

Ruotsissa ollessaan hän oli jouduttanut sotaväen lähtöä. Kuningas oli antanut varustaa sotalaivastonkin hänen käytettäväksensä, määräten yliamiraali Klaus Flemingin sen johtajaksi. Tukholmassa ja Kalmarissa otettiin yksityisiltä paljon aluksia sotaväen sekä muonan kuljettamista varten. Heinäkuun 25 päivänä kuningas saattoi ilmoittaa ylipäällikölle, että Ruotsista tuleva sotaväki oli lähtenyt matkalle.

Riittävien ruokavarain hankkimisesta sotajoukolle koetettiin sinä vuonna tehdä täysi tosi. Ruotsissa otettu ylimääräinen muonavero lähetettiin Elfsborgista, Kalmarista, Vestervi-

---

ster ja kapteeni la Blanque. Syyttäjiksi kuningas oli määrännyt kaksi sihteeriänsä, Johannes Henrikinpojan ja Pietari Rasmuksenpojan. Lorichsin asiaa koskeva pöytäkirja löytyy Tukholman raatihuoneen arkistossa (siteessä Stockholms stads tänkebok 1584). Kiitollisena mainitsen, että lehtori F. Ödberg on antanut minulle tiedon tämän pöytäkirjan olemassaolosta.

[1] Lorichsin kuolemantuomio pantiin toimeen mitä julmimmalla tavalla. Hänen jäsenensä ruhjottiin rikki, kieli leikattiin suusta ja oikea käsi hakattiin poikki, ennen kuin onneton hirtettiin. Pää asetettiin pitkään seipääseen Tukholman kaupungin portille, jossa se sitten nähtiin monta vuotta. Tämmöiset julmat, ajan raakuutta osoittavat kuolemanrangaistukset olivat silloin tavallisia.

[2] F. Ödberg, Om Anders Lorichs.

[3] Fleming, Memoriale Chron, 7. — Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 273.

[4] J. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, 53.

kistä ja muista merikaupungeista Tallinnaan ja Helsinkiin. Torsti Henrikinpoika, Juhani Boos [1] ja Matti Markuksenpoika määrättiin vastaanottamaan Tallinnassa sinne tulevat varat ja säilyttämään ne, kunnes ylipäällikkö niitä tarvitsisi [2].

Siinä opastuksessa, jonka kuningas kesäkuun 18 päivänä antoi ylipäällikölle ja hänen neuvonantajilleen Hermanni Flemingille, Yrjö Boijelle ja Kaarle Hornille, sanottiin muun muassa seuraavaa. Pontus herran tuli koottuaan sotajoukkonsa ja tykistönsä sekä otettuaan mukaansa Suomenlahdelle määrätyn laivaston ryhtyä Narvaa piirittämään. Siinä tapauksessa että Narvaa vastaan ei voitaisi mitään toimittaa, olisi hyökättävä Inkeriin ja koetettava onnea Pähkinälinnan, Jaaman tai jonkin muun linnan luona sekä myöskin rakennettava linnoituksia Narovajoen suulle. Peipsenjärvelle oli laitettava veneitä, joiden miehistön tuli mennä Pihkovan puolelle tiedustelemaan, missä Puolan kuninkaan sotajoukko oli, sekä koota muonavaroja leiriin. Samoiten oli tuhat ratsumiestä lähetettävä Novgorodin tielle tietoja hankkimaan. Kirkoissa ja luostareissa ei saatu ryöstää. Pappeja, munkkeja, naisia, lapsia ja vanhuksia oli säästettävä. Ja koska kuninkaan alamaiset Suomessa olivat perin köyhtyneet pitkällisestä sodasta, niin tuli ylipäällikön pitää väki vihollisten maassa niin kauan kuin mahdollista. Jos Pontus de la Gardie kuolisi, olisi Hermanni Flemingin ruvettava ylipäälliköksi ja hänen jälkeensä Yrjö Boijen tai, jos tämäkin olisi estetty, Kaarle Hornin [3].

Senkin jälkeen, kuin tämä opastus oli annettu, kuningas yhä ajatteli Novgorodin valloitusta. Vielä elokuussa hän kirjoitti Pontus de la Gardielle: »Suurin vahinko, jonka tänä vuonna voisimme tehdä Venäjälle, olisi Novgorodin kukistami-

[1] Tallinnan isännille kesäkuun 28 p. 1581 lähetetyssä kuninkaan kirjeessä mainittiin — nähtävästi erehdyksestä — Kyötikkä Fincke (Juhani Boosin asemesta) kolmantena toimitusmiehenä. V. R.

[2] Kaikilta valtakunnan papeilta vaadittiin syksyllä viinaverokin sotaväkeä varten. Jokaisen papin tuli antaa 2 tai 4 kannua paloviinaa. V. R. Kirje Hannu Antinpojalle elokuun 10 p. 1581.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 272.

nen. Jos tämä saataisiin toimeen, niin Inkerin pienet linnat eivät voisi kauan puolustautua ja sotajoukko saattaisi pitää talvileiriä itse Novgorodissa.[1]

Elokuun 3 p. 1581 päälliköt kokoontuivat Helsinkiin neuvoittelemaan sotaretken toimeenpanosta. Kokouksessa olivat läsnä: Klaus Aakenpoika Tott, Pontus de la Gardie, Yrjö Boije, Eerikki Pertunpoika Slang, Arvi Henrikinpoika Tawast ja Martti Boije. Ensin oli aiottu koota sotajoukko Pitkällepaadelle[2], mutta kun perämiehiltä ja muilta oli saatu tietää purjehduksen sieltä olevan vaarallisen, päätettiin kokouksessa, että kaikki jalkaväen sotamiehet sekä tykistö saivat aluksi jäädä Santahaminaan, Helsingin ääreen. Pontus de la Gardien oli sitten Tallinnasta annettava määräys, minä päivänä niiden tuli lähteä purjeille. Koska ratsumiesten kuljetusta varten varatut alukset olivat huonot, josta syystä täytyi pelätä haaksirikkoja, jos myrsky sattuisi nousemaan (esimerkiksi laivaston ollessa Narvan sataman suulla), niin katsottiin parhaaksi heti toimittaa ratsuväki Tallinnaan. Ainoastaan sata ratsumiestä Matti Laurinpojan ja Niilo Olavinpojan lippukunnista määrättiin seuraamaan jalkaväkeä ja tykistöä. Näille ratsumiehille saatettiin nimittäin hankkia kunnolliset alukset. De la Gardien piti kirjoittaa Henrikki von Mindenille, että tämä toisi Viipurissa olevan väen sekä sieltä saatavat tykit Pitkällepaadelle. Henrikki von Mindenin tuli sitten joko odottaa Pitkälläpaadella, kunnes hänelle ilmoitettiin, missä hänen väkensä yhtyisi Santahaminan joukkoon, taikka, jos tuuli olisi suotuisa, purjehtia tykkineen, miehineen Santahaminaan[3].

Laivasto, joka silloin nähtiin Helsingin edustalla (Santahaminassa), oli tavallista isompi. Ainakin sanotaan Helsingin va-

---

[1] V. R. $^{5}/_{VIII}$ 1581. Vrt. myös $^{30}/_{VIII}$ 1581.

[2] Pitkäpaasi on Virolahden saaristoa.

[3] V. R. $^{3}/_{VIII}$ 1581. — Henrikki von Minden näyttää sitten noudattaneen jälkimmäistä vaihtoehtoa. S. A. N:o 5486, 149. — Tykistömestari Pietari Juhonpoika toi myös tykkejä Turusta. S. A. N:o 1382, 18 v.

rastosta annetun muonaa neljäänkolmatta haahteen[1]. Ali-amiraali Eerikki Pertunpoika Slang oli laivastossa, mutta Klaus Flemingiä ei mainita niiden herrojen joukossa, jotka pitivät neuvoittelun Helsingissä. Elokuun 9 päivänä hän jo saapui sotahaaksien kanssa Viron puolelle, Pranglisaaren luo, mennäksensä sieltä Narvaan, kuten oli sovittu hänen ja de la Gardien kesken[2]. On epätietoista, olivatko Klaus Flemingin johtamat haahdet samat, jotka muutamia päiviä ennen olivat olleet Helsingin edustalla, vai oliko Fleming tuonut Pranglisaaren luo toisia suoraan Ruotsin puolelta.

Helsingissä näyttää kokouksen aikana olleen 4 ratsaslippua sekä 6 lippukuntaa jalkaväkeä[3].

Kronikoitsija Hiärn sekä Itämeren maakuntain historian kirjoittajat Richter ja Seraphim sanovat, että Pontus de la Gardie toi Tallinnaan 16.000 miestä sotaväkeä. Vertaamalla toisiinsa muutamia senaikuisia muonitusluetteloita[4] tulee siihen päätökseen, että Narvaa piirittämässä oli korkeintansa 8 rat-

---

[1] Laivat olivat nimeltään: Lybiske Ormen, Delfinen, Mersepinkan, Svalan, Falken, Strutsen, Hägern, Klosshuggaren, Lille Engelen, Necken, Flyspånen, Finske Barken, Raumo Barken, Engelen, Svenske Ormen, Nyprämen, Lybiske Murianen, Dufvan, Lille Svanen, Jonas, Juten, Stormpinkan, Girsen ja Pontus herran alus, jolla ei muuta nimeä ollutkaan. R. A. Maunu Sveninpojan tilinteko Helsinkiin tuodusta muonasta, kokoelmassa Proviantträkenskaper 1573—1625.

[2] S. A. Grönbladin jäljennökset Ruotsin valtioarkiston Livonica kokoelmasta, 231. — Zettersten, Svenska flottans historia, 435.

[3] *Ratsuväkeä:* Knuutti Juhonpojan lippu eli hovilippu, Niilo Olavinpojan komentama Suomen aatelislippu, Martti Boijen suomalainen lippu ja Matti Laurinpojan uplantilainen lippu.

Jalkaväkeä: Olavi Eerikinpojan, Valentin Gödingin ja Lauri Niilonpojan suomalaiset sekä Maunu Gudmundinpojan, Lauri Yrjönpojan ja Heden Juhonpojan ruotsalaiset lippukunnat. R. A. Proviantträkenskaper 1573—1625.

[4] Sigvard Karlssons räkenskap för de fetaliepersedlar har uppburit och utgifvit vid Narva i fältlägret 1581. — Måns Svenssons räkenskap för Helsingfors proviantet 1581. Nämät molemmat tilit ovat Ruotsin valtioarkistossa.

saslippua ja 16 jalkaväen lippukuntaa[1] ynnä 138 miestä tykkiväkeä. Sen mukaan Pontus de la Gardien käytettävänä olisi ollut Narvan luona 2,400 ratsumiestä sekä noin 7,000 tai 8,000 miestä[2] jalkaväkeä, eli yhteensä noin 10,000 miestä. Suomen

---

[1] Lippukunnat olivat seuraavat:

Ratsuväkeä.

Päälippu.

Niilo Olavinpojan johtama Suomen aatelislippu. (Tämä lippu oli kesällä vuonna 1581, jolloin Moision Pentti Henrikinpoika vielä oli sen ratsumestarina, kolmen kuukauden ajan ollut vartioimassa Suomen rajaa Äyräpäässä. Lipun alla oli silloin 113 rälssin ratsumiestä sekä 44 palkattua huovia. S. A. N:o 5512, 44 v.)

Knuutti Juhonpojan	lippu eli hovilippu.	
Martti Boijen	»	Suomesta.
Matti Laurinpojan	»	Uplannista.
Kaarle Kustaanpojan	»	Smaalannista.
Kaspar Tiesenhusenin	»	Itägötlannista.
Willam Wallacen	»	Länsigötlannista.

Jalkaväkeä.

Juho Pentinpojan	lippukunta	Uplannista.
Antti Antinpojan	»	Länsigötlannista.
Aaprami Niilonpojan	»	Smaalannista.
Niilo Finnen	»	»
Niilo Sunenpojan	»	»
Heden Juhonpojan	»	Westmanlannista.
Lauri Yrjönpojan	»	Taalainmaasta.
Olavi Gudmundinpojan	»	»
Martti Laurinpojan	»	Helsinglannista ja Gestriklannista.
Maunu Gudmundinpojan	»	Norrlannista.
Pietari Hårdin	»	»
Valentin Gödingin	»	Hämeestä.
Olavi Eerikinpojan	»	Uudeltamaalta.
Simo Niilonpojan	»	

Kaarle herttuan sotamiehet, joita lienee ollut kaksi lippukuntaa.

[2] On sekin mahdollista, että Narvan piirityksessä oli jalkaväen lippukunnista osallisena ainoastaan 12, joten sotajoukon koko miesluku olisi ollut 8,000:n vaiheilla. Kahdelletoista lippukunnalle annettiin nimit-

väkeä oli sotajoukossa, kuten huomataan, kolme ratsaslippua sekä kaksi jalkaväen lippukuntaa.

Päälipun alla palveli silloin, paitse ruotsalaisia ja suomalaisia herroja ratsumiehineen, myöskin saksalaisia. Tämän lipun miehistä mainittakoon: ratsumestari Juhani Sparre, Kustaa Brahe, Hermanni Fleming, vänrikki Lauri Hermanninpoika Fleming, Klaus Hermanninpoika Fleming, Mälkilän Eerikki Pertunpoika, Grabbakan Arvi Eerikinpoika, Reinholtti Nieroth, Hannu von Vitinghoff, Juhani Anrep, Ditlef Hastfer, Henrikki Kursel, Yrjö Staake, provossi Hannu von Bilefelt, Willam Thet, Sakari Köller[1] ja kapteeni la Blanque.

Kuten edellisenäkin vuonna oli Kaarle Horn ratsuväen, Arvi Henrikinpoika Tawast[2] jalkaväen ja Henrikki von Minden tykkiväen päällikkönä.

Hermanni Fleming ja Arvi Henrikinpoika seurasivat sitä sotaväen osastoa, joka tuotiin laivoissa Helsingistä Narvan luo. He saapuivat Narovajoen suulle jo elokuun 18 päivänä. Odottaessaan ylipäällikön tuloa Arvi Henrikinpoika pani sotamiehensä kaivamaan saarto-hautoja ja rakentamaan suojakkeita Narvan linnoitusten ympärille[3].

Pontus de la Gardie oli heti Tallinnaan tultuansa vienyt apujoukon Kaarle Hornille, joka, kuten edellä on mainittu,

---

täin, kuten kohta tulemme näkemään, ryntäysrahoja Narvan valloituksen jälkeen, ja kerrotaan, että koko sotajoukko oli mukana rynnäkössä. Vieläpä Dançay, joka siihen aikaan oli Tanskan lähettiläänä Köpenhaminassa, oli kuullut, että Pontus sai voittonsa sotajoukolla, jossa oli 7,000 tai 8,000 miestä. Handl. rör. Skand. hist. XI, 163.

[1] Köller oli samalla saksalaisen jalkaväenosaston päämiehenä.

[2] Jalkaväen päällikön seurassa tavataan vielä vuosina 1581 ja 1582 m. m. Sven Tyyrilinpoika majoitus- ja leirimestarina, Simo Pietarinpoika provossina, Hannu Frank haavurina ja Lauri von Orthusen vartiomestarina. V. R. Arvi Henrikinpojan palkkauskirja toukokuun 23 p. 1581. — Pietari Poitzin oma tili 1581 Militaria R. A.

[3] R. A. Livonica, Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle $^{8}/_{IX}$ 1581. — Saksalainen aatelismies Hannu von Heiden antoi Tawastille tietoja Narvasta ja sen ympäristöstä, saaden siitä palkinnoksi 21 kyynärää verkaa. R. A. Militaria, Pietari Poitzin tili 1581.

siihen aikaan piiritti Haapsalon linnaa. Piiritys oli silloin jo niin edistynyt, että venäläiset huomattuaan vastustuksen jatkamisen turhaksi antoivat linnan ruotsalaisille elokuun 9 p., sen jälkeen kuin heille oli luvattu vapaa lähtö.

Palattuansa Haapsalosta Tallinnaan Pontus de la Gardie maksatti palkan sotaväelle ja meni sitten sen kanssa maitse Narvan edustalle, jonne hän saapui elokuun 26 päivänä.

Nyt pantiin Narva piiritykseen. Isoin osa sotajoukkoa ahdisti linnaa Viron puolelta, mutta itäpuolelle asetettiin 60 ratsumiestä ja neljä lipullista jalkaväkeä Hermanni Flemingin johdolla. Venäläiset tekivät elokuun 31 päivänä ryntäyksen Iivananlinnan puolelle kaupunkia surmaten ruotsalaisilta neljä tykkimiestä ja muutamia muita sotamiehiä sekä vieden palatessaan yhden haukkatykin mukanansa. Vihdoin saatiin piirittäjäin suojakkeissa järeät tykit, joita oli 24[1], paikoillensa, ja syyskuun 4 päivänä ruvettiin Narvaa ampumaan kolmelta taholta[2]. Kun ampumista oli lakkaamatta jatkettu kaksi vuorokautta ja muureihin, joiden sanotaan olleen kolmen sylen paksuiset, siten tehty leveitä aukkoja, lähetti Pontus de la Gardie sanan kaupunkiin vaatien sitä antaumaan. Hänelle tuotiin kuitenkin kieltävä vastaus. Silloin Pontus päätti ryhtyä väkirynnäkköön. Heti ensimmäisellä hyökkäyksellä saatiinkin (syyskuun 6 p.) sekä kaupunki että linna valloitetuksi[3]. De la Gardie oli julkisella kuulutuksella antanut kaikille niille, jotka ottivat osaa ryntäykseen, luvan ryöstää kaupunkia 24 tunnin aikana[4], ja Ruotsin sotaväki riehui nyt säälimättömän julmasti kukistetussa Narvassa surmaten 7,000 ihmistä, nimittäin 2,000 streletsia, 300 pajaria sekä porvareita, vaimoja ja lapsiakin. Epäilemättä Pontus ansaitsi moitetta siitä, ettei hän osannut

[1] Raskaiden piiritystykkien lisäksi oli sotajoukon mukana 18 kenttätykkiä.

[2] Klaus Fleming sanoo: neljältä taholta, Memoriale Chron. 7.

[3] Hiärn. l. c. 332. — R. A. Livonica, Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle $^{8}/_{IX}$ 1581.

[4] V. R. Mandat af Herr Pontus $^{4}/_{IX}$ 1581.

hillitä sotamiestensä raakuutta[1]. Joku määrä kaupungin asukkaista jäi kuitenkin eloon, koska eräällä Narovajoen saarella mainitaan syyskuun 14 päivänä olleen 700 sotavankia[2]. Huomattava on, että Juhani III oli ennakolta antanut suostumuksensa ryöstöön, vaikka hän oli käskenyt säästää naisia, lapsia ja muita turvattomia[3].

Neljäsataa venäläistä pyssymiestä, jotka oli lähetetty Narvan avuksi, tuli liian myöhään perille. Ruotsin ratsuväki hakkasi ne maahan[4].

Narvan valloituksen jälkeen jaettiin sotaväelle palkintoja ryntäyksestä. Rahastonhoitajan Pietari Poitzin tileissä on mainittuna 12 jalkaväen lippukuntaa, jotka saivat näitä ryntäysrahoja[5].

Saatuansa Narvan Ruotsin haltuun Pontus de la Gardie rupesi piirittämään joen toisella puolen olevaa Iivananlinnaa, jota myös nimitettiin venäläiseksi Narvaksi. Täällä oli huomattu, että suurruhtinaalta ei siihen aikaan ollut apua odotettavissa, koska hänellä oli kyllin tekemistä puolalaisten kanssa.

---

[1] Hän kertoi kuninkaalle asiasta seuraavin sanoin: »Manus improba militum moenia occupat, obvios qvosqve trucidat, in urbem irruit, cadunt viri, cadunt mulieres, cadunt infantes, nec parcitur ulli, ut moris est. Nam furit et stare loco manus improba nescit militum, si qvando victrices ira armaverit dextras. Vix duae elabuntur horae et ad internecionem exstincti jacuerunt omnes, qvorum numerus excessit septem millia hominum. Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 292. — Kuningas sanoi eräässä Kaarle herttualle lähettämässään kirjeessä, että Ruotsin sotajoukosta kaatui ainoastaan 100 miestä. V. R. $^{19}/_{IX}$ 1581.

[2] R. A. Provianträkenskaper 1568—1573, Sigvard Karlssons räk. för de fetaliepersedlar han uppburit och utgifvit vid Narva i fältlägret 1581.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI. 276.

[4] V. R. Kirje Kaarle herttualle syyskuun 19 p. 1581.

[5] Ne olivat: Matti Laurinpojan, Maunu Gudmundinpojan, Olavi Gudmundinpojan, Juho Pentinpojan, Heden Juhonpojan, Pietari Hårdin, Lauri Yrjönpojan, Antti Antinpojan, Aaprami Niilonpojan, Niilo Sunenpojan, Valentin Gödingin ja Olavi Eerikinpojan lippukunnat. R. A. Militaria.

Sen tähden varusväki, joka pelkäsi samanlaista kohtaloa kuin Narvan puolustajain osaksi oli tullut, ryhtyi, sittenkuin osa muureista oli ammuttu rikki, keskusteluihin Pontuksen kanssa ja luovutti linnan hänelle päästen vapaasti lähtemään (syyskuun 18 p.)[1]. Muutamat pajarit, jotka eivät enää uskaltaneet mennä suurruhtinaan alueille, rupesivat Ruotsin alamaisiksi. Niiden joukossa on erittäin mainittava Afanasi Bjelski, josta tuonnempana puhutaan enemmän.

Kaarle Horn asetettiin vallanpitäjäksi Narvaan, ja hänen sijaansa määrättiin saksalaisten huovien ratsumestari Hannu Wachtmeister kenttämarsalkaksi[2]. Iivananlinnan isännäksi tuli Arvi Eerikinpoika Stålarm[3].

Viimeksimainitusta linnasta Pontus de la Gardie riensi muita Inkerin linnoja valloittamaan käyttäen hyväksensä sitä hämmästystä ja alakuloisuutta, jota Narvan kukistus oli synnyttänyt venäläisissä. Syyskuun 19 päivänä tultiin Jaaman luo, jossa kävi samoin kuin Iivananlinnassa. Kun oli kaivettu saartohaudat ja tehty tykistöä varten suojakkeet, ruvettiin linnaa ampumaan, mutta jo seuraavana päivänä varusväki pyysi neuvoittelua, jättäen sitten linnan ruotsalaisille syyskuun 28 p. Käytyänsä sen jälkeen Kaprion linnaa tarkastamassa Pontus lähetti sinne (lokakuun 7 p.) Jaamasta Arvi Henrikinpojan edeltäkäsin jalkaväen ja tykistön kanssa[4]. Lokakuun 11 päivänä alkoi tuliputkien työ, joka kuitenkin pian lakkautettiin linnueen pyynnöstä, ja saman kuun 14 päivänä venäläiset lähtivät Kapriosta. Myöskin Vaskinarva joutui ruotsalaisten haltuun[5].

[1] R. A. Livonica, Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 31/IX 1581. — Hiärn. l. c. 332.

[2] Girs, l. c. 87. — Hiärn. l. c. 333. — Omituisena asiana mainittakoon, että Hannu Wachtmeister, joka nyt oli hallituksen suosiossa, aikoinaan oli ollut mukana Kurselin kapinaliitossa ja silloin pelastunut rangaistuksesta ainoastaan pakenemalla.

[3] R. A. Livonica, Stålarmin kirje Juhani III:lle 26/X 1581.

[4] Maunu Gudmundinpojan ruotsalaiset ja Olavi Eerikinpojan suomalaiset sotamiehet vetivät tykit Kaprioon. R. A. Militaria.

[5] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 286 ja 287. — Cl. Fleming. Mem. Chron. 8, — R. A. Livonica, Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 21/X 1581.

Gerdt Mundus, joka oli (v. 1581) palvellut ylimpänä vartiomestarina sotajoukossa, näyttää valloituksen jälkeen olleen käskynhaltijana Jaamassa. Kapriossa Eerikki Tönnenpoika Wildeman, Näsin herra [1], luultavasti hoiti päällikönvirkaa aluksi.

Jo edellisenä kesänä oli Tallinnasta lähetetty osasto, johon kuului yksi ratsaslippu ja kolme lippukuntaa jalkaväkeä, Juhani Koskulin ja Kaspar von Tiesenhusenin johdolla ahdistamaan sisämaissa sijaitsevaa Paidelinnaa. Kun piirittäjät estivät muonantuonnin linnaan, joutuivat puolustajat kovaan nälänhätään. Jaaman valloituksen jälkeen Pontus toimitti sieltä piirityksjoukon avuksi kaksi lippukuntaa Kaarle herttuan jalkaväkeä Yrjö Boijen johdolla [2]. Saavuttuansa (marraskuun 2 p.) Paidelinnan luo Boije antoi heti ruveta kaivamaan saartohautoja [3] sen ympärille, mutta kun ne oli saatu valmiiksi, niin Pontus kutsui hänet Tallinnaan. Tänne tuli pian (marraskuun 23 p.) tieto, että Paidelinnan varusväki oli valmis sovinnolla luopumaan linnasta. Silloin Pontus de la Gardie lähti itse sinne ja otti linnan haltuunsa (marraskuun 26 p.) [4]. Myöhemmin (1583 ja 1584) tavataan Prinkkalan Hannu Eerikinpoika vallanpitäjänä Paidelinnassa [5].

---

[1] R. A. Livonica, Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle $^{18}/_{XI}$ 81 ja Arvi Eerikinpojan kirje Pontus de la Gardielle $^{12}/_{I}$ 1582.

[2] Kaarle herttuan väki oli tullut Jaamaan kolmantena päivänä linnan valloituksen jälkeen.

[3] On sanottu, että ruotsalaiset siinä tilaisuudessa ensimmäisen kerran käyttivät saartohautoja (Mankell, Öfversikt af svenska krigens historia, II, II, 124. Vrt. L. Munthe, Kongl. fortifikationens historia, I, 125). Tämä on kuitenkin erehdys, sillä, kuten jo mainittiin, Narvan piirityksen alkaessa Arvi Tawast oli kaivattanut saartohautoja tämän linnan ja sen esikaupunkien ympärille. (Tawastin kirje Juhani III:lle $^{8}/_{IX}$ 1581 R. A.)

[4] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 289. — Hiärn, l. c. 331 ja 333. — R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1578—1570. — R. A. Livonica, Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle $^{27}/_{XI}$ 1581.

[5] R. A. Livonica, Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle $^{26}/_{VI}$ 1583 ja $^{13}/_{V}$ 1584. — Minulla ei ole tietoja siitä, kuka määrättiin Paidelinnan isännäksi heti valloituksen jälkeen.

Valloitettuansa Viron ja Inkerin linnat Pontus de la Gardie tuli sotaväkinensä Tallinnaan, jossa riemu oli suuri. Kun hän kellojen soidessa oli saapunut Pyhän Nikolauksen kirkon edustalle, astui hän alas ratsun selästä ja meni alapäällikköinensä temppeliin. Siellä Pontus polvistuen kiitti Jumalaa voitosta, ja saarnan jälkeen kansa veisasi Te Deumin. Päälliköiden palatessa kirkosta ammuttiin tykeillä kunnialaukauksia kaikilta kaupungin ja linnan vallituksilta [1].

Kuningas puolestaan lausui kirjeessä Pontukselle sekä voitokkaalle sotajoukolle kiitoksensa hyvin suoritetusta työstä [2].

De la Gardie ei voiton riemussa unohtanut niitä Suomen aatelisia, jotka olivat olleet hänen lähimpinä apumiehinänsä. Hän pyysi kuninkaalta, että Hermanni Fleming, Yrjö Boije, Kaarle Horn, Arvi Tawast, Eerikki Pertunpoika Slang ynnä moniaat muutkin saisivat perinnöllisenä omaisuutena pitää ne talot, jotka kuningas oli heille luvannut. Juhani III vastasi, että muutamille noista herroista jo oli annettu, mitä he halusivat, ja toisille hän tahtoi samoin suoda armoansa ja suosiotaan, niin että heillä oli oleva syy häntä kiittää [3]. — Ja kun Kaarle Horn Lihulan ja Lukkolinnan valloituksen jälkeen oli anonut, että kuningas jälleen ottaisi hänen isänsä suosioon, oli Juhani kirjoittanut hänelle, että niin oli tapahtuva [4].

Tunnettu asia on, että Juhani III ylpeänä Pontuksen voitoista rupesi virallisissa kirjoituksissaan käyttämään uusia arvonimiä ja että Suomesta siten tehtiin suurruhtinaskunta. Vuodesta 1581 hän näet nimitti itseänsä Ruotsin, Göthen ja Wenden kuninkaaksi, Suomen, Karjalan, Inkerin ja Shelonskaja

---

[1] Girs, l. c. 88.

[2] V. R. $^{2}/_{XI}$ 1581.

[3] V. R. Vastaus Pontus herralle joulukuun 18 p. 1581.

[4] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle elokuun 12 p. 1581.

Seuraavana kesänä (1582) oli paljon suomalaisia ja virolaisia aatelisia kutsuttuna kuninkaan luo Ruotsiin, ja heidän kunniaksensa vietettiin silloin Svartsöön linnassa, jossa hovi oleskeli, upeat juhlat. Cl. Fleming, Memoriale Chron. 8.

Pjätinan[1] suurruhtinaaksi sekä Liivinmaalla asuvain virolaisten herttuaksi.

Narvan joutuminen Ruotsin haltuun vaikutti pohjoisten valtain kauppapolitiikassa melkoisia muutoksia. Näistä puhutaan vähän seuraavassa luvussa. Juhani III:n ei enää tarvinnut lähettää Suomen laivastoa Narvan purjehdusvesille, ei ainakaan samassa tarkoituksessa kuin ennen. Sen jälkeen kuin Ruotsi oli Narvan lisäksi voittanut Kaprion ja Jaaman alueet, oli Venäjä tullut melkein tykkänään erotetuksi Itämerestä, koska sillä ei ollut muuta pääsyä Suomenlahdelle kuin Nevajokea myöten. Pontus oli Jaamassa ollessaan huomauttanut kuninkaalle, miten Inkerin kautta vapaasti voitiin kulkea Viipurin ja Narvan väliä[2]. Semmoisina olot eivät kuitenkaan kauan pysyneet sillä kertaa, koska Ruotsin täytyi Täyssinän rauhassa antaa Inkeri takaisin Venäjälle.

Venäjän voimien täydellinen masentuminen vuosina 1580 ja 1581 herätti aikalaisissa kummastusta. Ranskan lähettiläs Dançay kirjoitti asiasta kuninkaallensa: »Ruotsalaiset ovat saaneet haltuunsa Haapsalon, Lukkolinnan, Lihulan ja molemmat Narvat, joissa linnoissa heille on tehty aivan vähän vastarintaa. Useat ihmettelevät, kuinka moskovalaisten keisarin voimat, joita eivät ainoastaan läheiset kristityt hallitsijat, vaan myöskin turkkilaiset ja persialaiset ovat pelänneet, ovat nykyänsä niin sortuneet, että hän ei voi vastustaa seitsemää tai kahdeksaa tuhatta miestä. Mutta saattaa olla, että hän halveksien Ruotsin kuninkaan valtaa on kääntänyt huomionsa ainoastaan puolalaisiin ja tataareihin, jotka ovat voimallisemmat ja pelättävämmät kuin mainittu kuningas»[3]. Samoin Juhani III:n tunnettu sihteeri Johannes Berndes lausui eräässä kuninkaalle tammikuun 18 p. 1581 lähettämässään kirjeessä. »Mitä Viron tilaan tulee, niin maakunta on tähän saakka ollut vapaa ve-

[1] Shelonskaja Pjätinaan kuului läntisin osa Inkeristä (sekä Novgorodin ja Pihkovan välinen alue).

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 287

[3] Handl. rör. Skand. hist. XI, 163.

näläisten tavallisista ryöstöretkistä. Mitään muuta syytä en ole tähän huomannut, kysellen asiata sotavangeilta ja talonpojilta, kuin sen, että moskovalaisten tyranni on lähettänyt kaiken sotavoimansa Puolan kuningasta vastaan, joka syy näyttääkin uskottavalta, koska hän ei Paadisten linnan pitkällisen piirityksen aikana ole voinut koota edes kohtalaista sotajoukkoa vapauttaakseen piiritettyjä ja karkoittaaksensa leiristä meidän pientä sotilas- ja talonpoikaisjoukkoa»[1].

Pontus de la Gardien nopeat valloitukset saavatkin selityksensä juuri siitä, että Venäjän täytyi siihen aikaan olla varustettuna kolmea vihollista vastaan. Iivana IV vei parhaat sotavoimansa pois Viron ja Suomen rajoilta puolalaisten tähden. Samalla Krimin tataarit uhkasivat hänen maitansa etelästä.

Tataarien kaani Mahmet Gerei oli jo vuonna 1579 lähettiläidensä kautta tarjonnut Juhani III:lle liittoa. Hän kehoitti kuningasta laittamaan sotajoukon moskovalaisia vastaan sanoen tulevansa ruotsalaisten avuksi 200,000:n ratsumiehen kanssa, jos hänelle siitä suoritettaisiin joku määrä rahaa[2].

---

[1] Grönbladin kokoelmat S. A.

[2] Kaanin asiamiehet saapuivat Ruotsiin elokuun alkupuolella. Kun Juhani III kohta sen jälkeen sai kuulla, että muutamat ulkomaalaiset, m. m. Espanjan lähettiläs ja Lauritsa kapteeni, olivat käyneet heitä puhuttelemassa, niin hän kirjoitti Tukholmassa oleville käskynhaltijoilleen, että semmoiset keskustelut olivat estettävät ja Lauritsa kapteeni vangittava. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle elokuun 13 p. 1579. Kirjeet käskynhaltijoille Tukholmaan elokuun 25 ja 29 p. 1579. Avoin kirje kansalle syyskuun 17 p. 1579. Kirje Kaarle herttualle syyskuun 23 p. 1579.

Mahmet Gerein kirje, jonka mukana Juhani III:lle tuli kirjeitä myös kaanin kaikilta läheisimmiltä omaisilta, on luultavasti joutunut hukkaan, mutta siitä löytyy latinankielinen ote Sko-luostarin kirjaston asiakirjavihkossa N:o 206, joka joksikin aikaa on tullut siirretyksi Ruotsin valtioarkistoon ja jonka tämän arkiston ylihoitaja E. Hildebrand hyväntahtoisesti antoi käytettäväkseni. Otteen otsakirjoituksena luetaan: »Verum translatum sive transsumtum ex litteris Tartaricis ad M:tem Regiam Sveciae missis». Kirjeen päiväys on ilmoitettu otteessa seuraavasti: »Datum Kirkeli anno post exemptum rebus mortalium Mahometem Prophetam 987 Mensis Henioar 3». Muhammedilainen vuosi

Syyskuun 16 p. (1579)[1] antamassaan vastaukasessa Juhani III huomautti, että myöhäisen vuodenajan tähden silloin ei enää voitu sodassa saada mitään toimeen, mutta pyysi samalla, että Mahmet Gerei seuraavana vuonna toisi sotajoukkonsa Venäjälle, jolloin kaanin asiamiehet saisivat Dantsigissa haltuunsa sen lahjan, minkä kuningas oli hänelle antava.

Tataarien kanssa tehty liitto oli neuvoittelunalaisena Ruotsin herrainpäivillä, jotka helmikuussa 1580 pidettiin Vadstenassa. Kokouksen mielestä oli Mahmet Gereille annettava semmoinen tieto, että seuraavana kesänä ei voitu tehdä sotaretkeä; tämän ilmoituksen kautta saatiin muka vältetyksi rahojen maksaminen kaanille[2]. Juhani III näyttääkin helmikuun 28 p. 1580 antamallaan kirjeellä peruuttaneen pyyntönsä, että kaanin

---

987 alkoi meidän ajanlaskumme mukaan 28 p. helmikuuta 1579 ja päättyi 19 p. tammikuuta 1580 (Wüstenfeld, Wergleichungstabellen der Muhammedanischen und Christlichen Zeitrechnung. Leipzig 1854.) Siten ei liene epäilystä siitä, että otteessa mainitut kirjeet tuotiin Ruotsiin v. 1579. Omituista on, että kaanin kirjeessä ei mainita sanaakaan noista 200,000 ratsumiehestä, joista Juhani III useasti kirjoitti. Nähtävästi Mahmet Gerein asiamiehet ilmoittivat tarjouksen suusanallisesti. Kaanin puolison kirje on siitä merkillinen, että siinä puhuttiin suosiollisesti kristinuskosta. Siinä sanottiin nimittäin otteen mukaan seuraavasti: »Dominus det ad sanctissimi sui nominis gloriam (pro-?) pagationem fidei Christianae ut hoc foedus inter Ser:am R:am V:am Maj:tem et meum maritum firmetur, qvod ut Deus largiatur ego divinam Maj:tem orare nunqvam desinam.»

Juhani III katsoi tarpeelliseksi ilmoittaa kaanin tarjouksesta Ruotsin armeijalle, joka silloin oli ruvennut Henrikki Klaunpojan johdolla piirittämään Narvaa. Hän luuli siten rohkaisevansa sotamiehiä. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle syyskuun 17 p. 1579.

[1] V. R. — Girs, l, c. 76 — Dalin, Svea rikes hist. III, 108. Dalinin mukaan (l. c.) kuninkaan kirje oli päivätty syyskuun 30. Vaikkei V. R:ssä tavata kaanille sinä päivänä annettua kirjettä, on semmoinen kuitenkin ollut olemassa. Tämä nähdään luettelosta *Titular-Register 1522—1592* R. A. — On mahdollista, että tataarien lähtöpäivä tuli lykätyksi ja tämän johdosta kirjeen antopäivä muutetuksi.

[2] Svenska riksdagsakter, II. 557.

sotajoukko seuraavana kesänä ryntäisi Venäjälle [1]. Siten ei Mahmet Gerein tarjouksesta sillä kertaa ollut mitään suoranaista seurausta, ja Iivana IV sai kohta tataareilta ostetuksi yhden vuoden aselevon [2].

Mutta kesällä vuonna 1581 tataarit kävivät hävittämässä Rjäsanin seutuja [3], ja samaan aikaan, jolloin Pontus de la Gardie valmistautui Narvan-retkelle, saapui taas Juhani kuninkaan luo Mahmet Gerein lähettiläitä. Heidän tuomassaan kirjeessä kehoitettiin Juhani III:tta jatkamaan sotaa tehokkaasti. Lähettiläitä kohdeltiin Ruotsissa erittäin suosiollisesti, ja kun he lähtivät paluumatkalle, annettiin heidän mukaansa lahjoja ja kirjeitä sekä kaanille että hänen puolisollensa ja muille omaisille [4].

[1] R. A. Titular- Register 1522—1592 E, fol. 7 v.

[2] Messenius, Scondia Ill. Vol. II, Tomus XV, 140. — Dalin. l. c. 123.

[3] Messenius, Scondia Ill, Vol. I, Tomus VII, 62. — Hiärn, l. c, 331.

[4] Girs, l. c. 84. — Dalin, l. c. III, 131.

Ne tiedot, jotka Ruotsin valtioarkisto antaa Mahmet Gerein lähettiläiden toisesta käynnistä, ovat niukat. Kaanin kirjettä ei löydy arkistossa enemmän kuin kuninkaan vastaustakaan. Kuitenkin nähdään eräästä Juhani III:n Kustaa Banérille elokuussa laittamasta kirjeestä, että lähettiläät silloin olivat Ruotsissa. Kuningas käski nimittäin Banérin määrätä muutamia aatelismiehiä tataarien seuralaisiksi. (V. R.) Myös tavataan saman arkiston luettelossa *Titular-Register 1522—1592 E.* kolme tataareja koskevaa merkintää, nimittäin seuraavat:

»Till Tarterske Imperatricem Tackseijelse för skäncker och om krigetz emoot Ryssen fullfölliande. Aug.»

»Till Tarterske Imperatorem om krigsfolk till hjelp att förskicka. Decemb.»

»Till Tarterske Imperatoris Brohr om Krigetz Continuation emoot Ryssen. Decemb.»

Vielä on R. A:n luetteloon *Inventarium på bref och acta* merkitty: »1581 juli 23. Extract aff thet Tatarske keijsarens bref till S. Konung Johan».

Dalin sanoo, että Juhanin kirje oli annettu elokuun 8 p. 1581. Hänellä on nähtävästi ollut tuo kirje käytettävänään, vaikka se jo oli joutunut hukkaan.

Eräs tataari Bogdan mainitaan lokakuussa 1581 olleen Turussa matkalla Dantsigiin. S. A. N:o 1381, 4; 1382, 51.

Hiärnin mukaan (l. c. sivu 330) kaanin asiamiehet saapuivat Ruotsiin jo kesäkuussa.

Ei tiedetä tarkoin. mitä nämät kirjeet sisälsivät, mutta varmaankaan niissä ei säästetty ystävyyden lupauksia. Huolimatta kaikista Ruotsin kanssa pidetyistä keskusteluista tataarit eivät enää Mahmet Gerein aikana tehneet hyökkäyksiä Venäjälle. Heitä esti pitkällinen sota, jota he Turkin sulttaanin pakoittamina kävivät Persiaa vastaan. Kuitenkin kaani sai tsheremissit yllytetyiksi veriseen kapinaan, joka taukosi vasta Iivana IV:n kuoltua[1].

Edellä on kerrottu, että Puolan ja Ruotsin välillä ei syntynyt liittoa, vaikka molempain valtakuntain oli taisteltava yhteistä vihollista vastaan, ja että Tapani Bathori oli hyvin huolissaan Ruotsin vallan leviämisestä Suomenlahden eteläpuolella. Luultavasti kääntääkseen Ruotsin huomion joksikin aikaa Itämeren maakuntain asioista toisaalle puolalaiset vuonna 1581 ehdoittivat Juhani III:lle, että Ruotsi ja Puola yksissä neuvoin lähettäisivät laivaston Valkealle merelle valloittaaksensa Venäjän alueita Vienan seuduilla. Juhani vastasi, että hänen lankonsa, Pfalzin kreivi Yrjö Hannu, jo oli sunnnitellut samanlaista sotaretkeä[2] ja että Bathori, jos puolalaiset panisivat yri-

---

[1] Karamsin, Geschichte des russischen Reiches, IX, 43. — Соловьевъ, Исторія Россіи, VI, 408.

[2] Yrjö Hannu, joka oli nainut Kustaa Vaasan tyttären Annan. oli jo loppupuolella vuotta 1578 antanut useille hallituksille ehdoituksen liiton tekemisestä Venäjää vastaan. Hän kirjoitti siitä asiasta sinä ja seuraavana vuonna Saksalaisen ritarikunnan suurmestarille, Kaarle herttualle, Tapani Bathorille, Saksan keisarille, useille Saksan ruhtinaille, Liivinmaan aatelisille sekä Riian ja Tallinnan kaupungeille. Hänen laajan ja seikkaperäisen suunnitelmansa mukaan oli Venäjälle hyökättävä yhdellä kertaa neljältä eri taholta, nimittäin Valkean meren puolelta, Viipurista, Puolasta ja Kriminniemeltä. Liittoutuneiden piti pakoittaa venäläiset luopumaan Liivinmaasta, joka oli annettava takaisin Saksalaiselle ritarikunnalle, mutta kuitenkin jäävä Ruotsin ja Puolan suojelusherruuden alaiseksi. Muutamat hallitsijat hyväksyivätkin periaatteessa hänen tuumansa, mutta toiset kieltäytyivät antamasta mitään apua. — Th. Schiemann on julaissut asiasta syntyneen kirjevaihdon teoksessa Mittheilungen aus der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, XV (117—159).

tyksen alkuun, saisi Ruotsista haaksia, muonavaroja ja väkeä [1]. Koko hankkeesta ei kuitenkaan tullut mitään.

Epäillen Bathoria Juhani kuningas usein, kuten jo on mainittu, muistutti Pontus de la Gardieta pitämään silmällä puolalaisten yrityksiä. Siten hän esimerkiksi elokuussa 1581 kirjoitti ylipäällikölle: »Koska olemme saaneet kuulla, että Puolan kuningas haluaa koko Liivinmaata, tulee teidän olla varuillanne, sillä jos Puolan ja Venäjän kesken tehdään meidän tietämättämme rauha, niin voitte ajatella, mitä on odotettavissa puolalaisilta». [2] Ja toisessa kirjeessä kuningas vähäistä myöhemmin sanoi: »Huomaamme, että puolalaiset eivät soisi meille sitä onnea, joka meillä on ollut. Sentähden teidän ei ensinkään tarvitse välittää siitä, ovatko Puolan kuningas ja hänen alamaisensa vihoissaan vai hyvillään, vaan tulee teidän koettaa valloittaa kaikkea, mikä suinkin voitettavana on Liivinmaalla ja Venäjällä». [3] Juhani III politiikan tunnuslauseena näyttää olleen beati possidentes, eikä voi kieltää, että se periaate sitten osoittautui oikeaksi Virossa [4].

Paidelinnan antaumisen jälkeen ruotsalaiset rupesivat ahdistamaan Poltsamaanlinnaa [5], joka oli jokseenkin Paidelinnan ja Tarton keskivälillä, ja Pärnun läänissä oli jo kesästä alkaen ollut Tallinnasta lähetetty osasto, johon kuului yksi lippukunta huoveja ynnä yksi lippukunta jalkaväkeä ja jota liiviläisten aatelismiesten ratsumestari Reinholtti Nieroth johti. Tarkoitus oli, että tämä väki estäisi elatusvarojen tuonnin

[1] Hiärn, l. c. 330.

[2] V. R. $^{5}/_{VIII}$ 1581.

[3] V. R. Kirje Pontus herralle joulukuun 12 p. 1581.

[4] Eräässä Pontukselle lähettämässään kirjeessä kuningas lausui m. m. seuraavasti: »Postqvam a Polonis Moscus pacem flagitare coepit, propositae sunt illi tales conditiones, ut Smolenciensem et Severiensem ducatus reddat, tota Livonia abstineat atque Plescovia et Novogardia sese exuat. — Deus aut dabit partes aut totum istorum ducatuum cui voluerit. Interim nostrum erit nostra pro opportunitate non negligere, etenim erunt omnia occupantis». V. R. $^{10}/_{I}$ 1581, liite.

[5] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 290. — Hiärn, l. c. 333.

Pärnuun. Mikäli saatiin kuulla, syntyikin linnassa pian kova muonan puute. Marraskuun 13:n päivän tienoilla Pontus de la Gardie sitten pani 400 ratsumiestä, kaksi lippukuntaa jalkaväkeä ja joukon talonpoikia menemään tuon pienen osaston avuksi ja käski Nierothin asettaa väkensä lähemmäksi Pärnun linnaa, »jotta puolalaiset eivät pääsisi sitä piirittämään»[1]. Mutta kun Jam Sapolskin rauha oli tehty, lähetti Puolan sotajoukon ylipäällikkö Zamoyski (tammikuun 17 p. 1582) Pontus de la Gardielle kirjelmän, jossa hän varoitti tätä valloittamasta Liivinmaan linnoja, koska Venäjä oli luovuttanut ne Puolalle. Pontus lakkauttikin kohta Pärnun ja Poltsamaanlinnan piirityksen[2]. Siihen aikaan puolalainen staarosta Ernst Weyer kuninkaansa lähettiläänä pyysi päästä keskusteluun Pontuksen kanssa, ja neuvoittelu pantiin toimeen Pärnun ja Paidelinnan välillä. Weyerin asiana oli pyytää Ruotsin jo valloittamiakin linnoja, muun muassa Narvaa, luovutettavaksi Puolalle, mutta Pontus antoi tietysti kieltävän vastauksen, joten Weyer sai tyhjin toimin lähteä matkoihinsa[3].

Vähää ennen (vuodenvaihteessa) oli isonlainen joukko Puo-

---

[1] Pontuksen kirje Juhani III:lle $^{13}/_{XI}$ 1581 kokoelmassa Skrifvelser till konungen, R. A. — Samasta kirjeestä huomataan, minkälaiset suunnitelmat Pontus de la Gardiella muutoinkin oli sodankäyntiin nähden lopulla vuotta 1581. Hän ilmoitti nimittäin kuninkaalle, että hän aikoi taas lähettää ne seitsemän ratsuväen lippua, jotka silloin olivat leireissä Kaprion, Jaaman ja muutamain toisten linnain luona, retkeilemään Pihkovan ja Novgorodin seuduille. Siksi aikaa kuin ratsuväki oli tällä matkalla hän oli päättänyt jättää ainoastaan jalkaväkeä vartioimaan Viron linnoja. Vielä Pontus sanoi, että hän tahtoi lähteä lopuksi kaikkine joukkoineen piirittämään Tarttoa, ennen kuin puolalaiset ennättäisivät tulla kaupungin edustalle. Tämän viimeisen tuuman toimeenpaneminen oli kuitenkin hänen mielestään mahdollinen ainoastaan siinä tapauksessa, että suurruhtinas ei saisi suurta sotajoukkoa kootuksi Tarton lähiseuduille. Tarton piiritys jäi sitten toteuttamatta.

[2] Girs, l. c. 89. — Hiärn, l. c. 334. — Poltsamaanlinnan luona oli Kaspar von Tiesenhusen ollut piirittäjäjoukon päällikkönä.

[3] Hiärn. l. c. 334. — Schiemann, Russland, Polen und Livland, II. 390.

lan kasakoita eroten pääarmeijasta hyökännyt Inkeriin, jossa se ryösti ja hävitti 700 huonekuntaa. Kasakoilla oli myös aie — niin luultiin ainakin — tehdä ryntäys Narvaa vastaan. Kuninkaan sihteeri Henrikki Matinpoika Huggut, joka siihen aikaan oli Narvassa, kirjoitti 26 p. tammikuuta näistä asioista kuninkaalle: »Osa Puolan säädyistä ei, mikäli minä olen ymmärtänyt, soisi Ruotsille sitä onnea, jonka Jumala on antanut meille. Tämän huomaa siitäkin, että kasakat ovat tehneet suurta väkivaltaa Teidän Majesteettinne alamaisille, joista useat sentähden ovat karanneet Venäjälle. Ja vaikka kansleri onkin koettanut selittää asiata, niin havaitaan kuitenkin, että sielläpäin on vilppiä. On niinikään saatu salainen tieto siitä, että sama joukko muutaman tuhannen unkarilaisen kanssa tahtoo äkkirynnäköllä valloittaa Narvan. Sitä varten on jo valmistettu muutamia satoja tikapuita, joita myöten he aikovat nousta muureille. Heillä on myös tarkoituksena juottaa vartio päihtyneeksi, jotta ei heidän tuloansa ajoissa huomattaisi. Jälkeenpäin selitetään asia siten, että juoni ei ole lähtenyt puolalaisista, vaan kasakat, jotka eivät tottele mitään hallitusta, ovat omin päinsä ryhtyneet hyökkäykseen. Tämän on kapteeni Lauritsa minulle ilmoittanut, ja minä uskon, että hän on rehellinen ja luotettava mies»[1]. Laurentius Cagnoli, josta tässä puhutaan, oli, kuten edellä on kerrottu[2], käynyt puolalaisten leirissä Pihkovan edustalla ja juuri palannut sieltä. Joku oli nähtävästi matkalla kertonut hänelle noista salahankkeista. Jos yllätys todellakin oli ollut tekeillä, niin Pontus de la Gardie, saatuansa ajoissa vihiä asiasta, osasi panna esteet juonen menestymiselle.

[1] Kirje on päivätty Narvassa. R. A. Livonica.

Pontus de la Gardie oli jo tammikuun 20 p. kirjoittanut Juhani III:lle kasakkain hyökkäyksestä, vaikka hänen kirjeensä nähtävästi ei ole säilynyt meidän päiviin. R. A. Inventarium på bref och acta. — K. I. Karttunen, Jean III et Stefan Batori, 133. muist. 3. — V. R. Vastaus Pontus herralle huhtikuun 1 p. 1582.

[2] Kts. sivua 269.

Pian sen jälkeen hänen oli käännyttävä venäläisiä vastaan. Hänelle kerrottiin helmikuussa, että nämät olivat aikeissa tulla joko Narvan luo tai Suomeen. De la Gardie lähetti silloin ratsumestari Juhani Sparren päälipun kanssa meidän maahan[1] sekä käski kerätä täällä olevat ratsumiehet ja jalkaväen sotamiehet Viipuriin. Itse hän kokosi kahdeksan lippukuntaa ratsuväkeä Narovajoen suulle voidaksensa sieltä rientää joko Suomeen tai muualle, minne vain viholliset saapuisivat. Kun ei venäläisiä kuitenkaan muutamaan päivään kuulunut ja koska rehuvarat rupesivat leirissä loppumaan, niin hän päätti antaa väkensä toistaiseksi mennä Pähkinälinnan lääniin ja pitää sitä siellä, kunnes oli huomattu, minne viholliset suuntaisivat matkansa. Martti Boijen suomalainen ja Matti Laurinpojan uplantilainen lippu kulkivat toisten edellä Leilitsan kylään, joka oli kaksi peninkulmaa Jaamasta Pähkinälinnaan päin. Siellä saatiin kuulla, että melkoinen vihollisjoukko oli metsäteitä tulossa ruotsalaisia yllättämään. Töin tuskin ratsumiehet ennättivät asettua vastarintaan, ennen kuin taistelu alkoi. He torjuivat tosin kaksi ryntäystä, mutta lopuksi heidän täytyi lähteä pakoon, sillä venäläiset olivat miesluvultaan väkevämmät. Kolmekymmentä Pontuksen huovia sekä joukko virolaisia talonpoikia, jotka jälkimmäiset kulkivat kuormaston mukana, olivat saaneet tappelussa surmansa tai joutuneet vangeiksi. Venäläiset, jotka myös olivat menettäneet väkeä, katsoivat kuitenkin parhaaksi lähteä jo seuraavana yönä Novgorodiin päin. De la Gardie ajoi heitä ensin takaa, kaikki yllämainitut kahdeksan lippukuntaa mukanansa, mutta huomattuaan, että heitä ei voitu saavuttaa, ja kuultuaan myöskin, että muutaman tuhannen miehen venäläisjoukko oli läh-

---

[1] Päälipun alla palveli v. 1582 m. m. Knuutti Knuutinpoika (Ocknön (?) ritari), Hermanni Fleming, Kustaa Brahe, Yrjö Posse, Sven Lilie, Yrjö Eerikinpoika, Risto Klaunpoika, Perttu Iivarinpoika, Juho Torkkelinpoika, Knuutti Krabbe, Klaus Slatte sekä 23 saksalaista herraa. Pietari Poitzin ja Klemetti Pietarinpojan tili Tallinnan muonavaroista v. 1582 R. A.

tenyt meidän maahan, hän palasi kohta takaisin. Hän määräsi sitten Yrjö Boijen ja Hannu Wachtmeisterin viemään ratsuväen Pähkinälinnan lääniin, käskien heidän pysyä siellä niin kauan kuin mahdollista. Hänen käskyänsä ei kuitenkaan noudatettu, vaan ratsumiehet menivät, päästyänsä Kaprion ohitse, eri tahoille Suomeen [1]. Itse hän riensi Tallinnaan, koska puolalaisten hankkeet yhä vielä huolestuttivat häntä.

Meidän maassa Arvi Tawast [2] oli sillä välin de la Gardien määräyksen mukaan kerännyt jalkaväen Viipuriin — jostakin syystä ratsuväki ei saapunutkaan sinne — ja lähettänyt Tuomas Teppoisen muutamain sotamiesten kanssa Novgorodiin päin tietoja hankkimaan. Viipurista hän maaliskuun 4 p. kirjoitti Pontukselle [3], että hän, jos viholliset saapuisivat Narvan luo, oli Koiviston ja Perniönpään kautta tuleva sinne avuksi. Samalla hän pyysi, että Pontus siinä tapauksessa

---

[1] Pontuksen kirje, jossa hän kertoo kuninkaalle näistä asioista ja joka löytyy R. A.ssa, on päivätty Tallinnassa 16 p. maaliskuuta 1582. — Hiärn (l. c. 335) puhuu Leilitsan tappelusta melkein samoin sanoin kuin Pontus. — Girs (l. c. 96) erehtyy sanoessaan, että venäläisten hyökkäys tapahtui vasta Pähkinälinnan piirityksen jälkeen. Karamsinin historiassa esitetään asia toisin kuin Pontus de la Gardien mainitussa kirjeessä. Venäläinen historioitsija kertoo nimittäin, että tsaarin voivodit Rostovski, Tumenski, Hvorostinin ja Sherbatoi, jotka lähtien Novgorodista olivat matkalla Narvaa, Jaamaa ja Nevajokea kohti, voittivat viholliset täydellisesti tavattuansa ne Leilitsan kylässä. Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, IX, 40.

[2] Tawast oli ollut Pontuksen luona Virossa, kun sanoma venäläisten tulosta saapui. Hän lähti sinne helmikuun 6 päivän tienoilla Vehkalahdelta (Kuutsalon kautta) ja palasi Viipuriin saman kuukauden lopulla. Molemmat matkat hän siten teki jäätä myöten. S. A. N:o 5506, 73.

[3] Kirje on säilynyt vain alustelmana, joka löytyy kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. Alustelmaa, josta puuttuu allekirjoitus, olen luullut Arvi Tawastin laatimaksi. Mahdollista on kuitenkin, että Hermanni Fleming, joka myös silloin oli Suomessa, on tehnyt sen. Siinä tapauksessa hän olikin se päallikkö, joka toimitti jalkaväen Viipuriin.

lähettäisi ratsumiehiä Perniönpäähän häntä vastaan, koska hänellä ei ensinkään ollut hevosväkeä.

Olemme nähneet, että venäläiset eivät edenneetkään Narvaan asti. Sen sijaan tuli eräs vihollisparvi meidän maahan. Maaliskuun 10 p. se hyökkäsi Äyräpään kihlakuntaan, jota nyt kohtasi ankara hävitys. Muolassa, Kivennavalla ja Uudellakirkolla surmattiin tai vietiin vangeiksi yhteensä 1,385 ihmistä, miehiä, naisia ja lapsia[1]. Autiona oli näissä pitäjissä hävityksen jälkeen kaikkiansa 563 savua[2]. Kun kihlakunnan savujen koko luku oli 1,138, niin huomataan, että toinen puoli niitä oli häviöllä. Kuitenkin on mainittava, että autiosavujen luku jo vuonna 1579, jolloin viholliset myös ryöstivät Äyräpäässä[3], oli noussut 528:aan ja sen jälkeen pysynyt semmoisena.

Kummastuttaa, että Suomessa oleva sotaväki ei vuonna 1582 voinut estää vihollisten hirmutöitä. Mahdollisesti päälliköiden toimettomuus johtui siitä, että Viipurissa ei ollut hevosväkeä. Venäläiset, jotka kaikesta päättäen liikkuivat ratsain, pääsivät tuhot tehtyään pian taas rajan taa. Ne olivat nähtävästi vain jonkun päivän Suomessa. Täkäläisen sotajoukon mainitaan jo maaliskuun 17 p. pitäneen leiriä Pyhtäällä[4], jossa Hermanni Flemingkin silloin oli.

Pontus de la Gardien oli vuosien 1581 ja 1582 välisenä talvena ollut vaikea hankkia muonavaroja Viron ja Inkerin linnoihin sijoitetulle ratsu- ja jalkaväelle. Hän oli määrännyt, että valloitettujen läänien talonpoikain oli sotaväen elättämiseksi maksettava lisävero, jolle toimenpiteelle Juhani III tietysti mielellään oli antanut hyväksymisensä. Mutta mai-

---

[1] Mainittujen seurakuntien kirkkoherrat Martinus Henrici, Sigfridus Thomae ja Bartholdus Thomae antoivat murhattujen ja vangittujen luvusta todistukset, jotka ovat säilyneet valtioarkistossa, N:o 5512, 36 ja 37.

[2] S. A. N:o 5511, 26 v. ja 5512, 21.

[3] Kts. sivua 213.

[4] S. A. N:o 5506, 71.

nittujen läänien köyhiltä asukkailta, jotka kauan aikaa olivat olleet sodan jaloissa, ei voitukaan saada muonaa riittävästi. De la Gardie pyysi sen tähden apua Ruotsista. Hänelle vastattiin, että lisävero, joka silloin suoritettiin koko valtakunnasta, oli ensi avoveden aikana kuljetettava Tallinnaan ja Narvaan. Sotamiehet tarvitsivat kuitenkin ruokaa jo ennen jäiden sulamista, ja luultavaa on, että Viron puolelle sijoitettu väki sinä talvena taas sai kärsiä puutetta.

Ajatellessaan keinoja, millä saisi muonavaroja hankituksi, Pontus ei unohtanut Suomeakaan. Hän ehdoitti hallitukselle, että täältä oli otettava karjavero, ja Juhani kuningas suostui siihenkin ehdotukseen.

Rahasta de la Gardie myös oli ahtaalla; kuninkaan asiamiehet Yrjö Staake ja Hannu Krankka toivat hänelle vain 4,000 talaria Ruotsista. Juhani koetti viihdyttää Pontusta lupauksilla. Hän kirjoitti esittävänsä rahakysymyksen valtakunnan säädyille, jotka olivat kutsutut kokoontumaan 20:tenä joulupäivänä. Mutta samalla Juhani taas päätti koettaa mitä raha-apua lähtisi Suomesta. Staake ja Krankka saivat viedä Klaus Aakenpojalle sen arveluttavan sanoman, että meidän maamme, josta Ruotsi jo oli puristanut viimeiset varat, oli velvoitettava maksamaan sotajoukon hyväksi 8,000, jopa 10,000 talaria lisäverona. Tämä vero oli otettava kaupungeilta, papeilta, voudeilta, voudinkirjureilta sekä yhteiseltä kansalta. Rahat määrättiin koottaviksi heti ja viipymättä lähetettäviksi Pontus de la Gardielle. — Hallitus oli valmis kammomatta kiskomaan näännytetystä Suomesta 10,000 talaria, samalla kuin Ruotsista ei ollut voitu saada irti enempää kuin 4,000 talaria.

Vieläpä päätettiin lähettää meidän maasta ihmisiäkin autioitettuun Viroon. Klaus Aakenpojalle kirjoitettiin, että muutama satakunta talonpoikia oli vaimoineen, lapsineen ja tavaroineen toimitettava Viron puolelle, jossa heille oli annettava maata kuninkaan tiloilla. Juhani III arveli tämän hyvinkin käyvän päinsä, koska Suomen talonpojat, kuten hän sanoi, alati riitelivät maatiloista kotonansa. Epätietoista on

kumminkin, voitiinko saada kuninkaan tuuma toteutetuksi[1].

Pontus de la Gardie oli myös pyytänyt hallitukselta enemmän väkeä vuodeksi 1582, ja kuningas lupasikin vahvistaa sotajoukkoa vähintäänkin 1,000:lla ratsumiehellä ja 2,000:lla jalkamiehellä. Samalla hän kirjoitti Klaus Aakenpojalle ja Arvi Tawastille, että Suomessa oli varustettava kaikkiansa kymmenen lippukuntaa jalkaväkeä. Vuonna 1581 oli meidän maassa jo muodostettu kolme uutta lippukuntaa niiden kuuden lisäksi, jotka täällä olivat ennaltaan, ja vuonna 1582 perustettiin kuninkaan käskyn johdosta vielä yksi[2].

Virossa käskettiin myös muodostaa yksi jalkaväen lippukunta kaupunkilaisista ja talonpojista. Sitä vastoin kuningas määräsi saksalaisesta ratsuväestä, että siitä oli pidettävä varustettuna ainoastaan Hannu Wachtmeisterin palkatut ratsumiehet sekä aateliston miehet.

---

[1] V. R. Vastaus Pontus herran kirjeeseen joulukuun 18 p. 1581 — Memoriaali Yrjö Staakelle ja Hannu Krankalle joulukuun 20 p. 1581.

[2] Uusia olivat: Hannu Mikonpojan lippukunta, kotoisin Satakunnasta, Juhani Kattin lippukunta Viipurin läänistä, Sven Törenpojan lippukunta, johon väki oli otettu Suomen kaupungeista (paitse Viipurista), ja Iivari Eerikinpojan lippukunta, perustettu vuonna 1582 Viipurin kaupungin miehistä.

YHDESKOLMATTA LUKU.

Sotalaivasto Suomenlahdella 1580 ja seuraavina vuosina.

Juhani III sai keväällä v. 1580 tietää, että muutamat hänen Suomessa olleista käskynhaltijoistaan olivat edellisinä vuosina salaa harjoittaneet Narvan-purjehdusta sekä myöskin antaneet passeja, joiden nojalla vieraiden kansain laivat olivat päässeet käymään Narvassa. Samaan aikaan pyysivät useat muukalaiset [1] kuninkaalta lupakirjoja Narvaan mennäksensä. Koska nämät kirjat heiltä kiellettiin, niin kuningas luuli heidän lähtevän Suomeen meripasseja hankkimaan. Tästä syystä hän kirjoitti Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle, että tämä ei millään muotoa saanut passittaa ketään

[1] Anojien joukossa oli Antti Maning, josta en varmaan tiedä sanoa, oliko hän ruotsalainen vai ulkomaalainen. Vuonna 1572 hän ja rikas anglilainen kauppias Willam Brun (Brown) olivat Juhani III:lta saaneet valtuuden laskea ruunun uutta rahaa liikkeeseen vaihtamalla sitä hallituksen hyväksi vanhaan, täysiarvoiseen. — Kesäkuussa 1587 Prinkkalan Hannu Eerikinpoika, joka siihen aikaan oli Narvan päällikkönä, ehdoitti kuninkaalle, että Maning määrättäisiin voudiksi johonkin Inkerin linnaan. Tätä ehdoitusta ei kuitenkaan liene noudatettu.

Narvaan eikä sallia kenenkään purjehtia sinne kuninkaan tietämättä. Samanlaiset kirjeet lähetettiin Viipurin linnan päällikölle Hermanni Flemingille sekä Tallinnan isännille [1].

Jo maaliskuun 14 päivänä Juhani III antoi yliamiraali Klaus Flemingille määräyksiä sotalaivojen varustamisesta [2]. Eerikki Pertunpoika Slang, Mälkilän herra, joka sitä ennen oli muutaman aikaa ollut Viipurissa linnavoutina, asetettiin nyt Pentti Söyringinpojan sijaan Narvan vesillä risteilevän sotalaivaston amiraaliksi. Tähän laivastoon kuului v. 1580 vain kahdeksan Ruotsin puolelta lähetettyä haahta [3], joista kolme tai neljä oli ollut Suomen ja Narvan vesillä edellisenä vuonna. Kuningas arveli, että Eerikki Pertunpoika sitä helpommin ja paremmin oli saava laivastonsa varustetuksi ja miehitetyksi, kun siinä oli tavallista vähemmän haaksia. Mainitut laivat olivat sitä paitse pieniä. Juhani kuningas määräsi näet [4], että suuremmat laivat olivat jätettävät Turkuun tai minne amiraali hyväksi katsoi [5].

Eerikki Pertunpojan valtakirja annettiin vasta kesäkuun 28 p. 1580. Siinä sanottiin kuninkaan kuulleen, että muutamat muukalaiset, jotka olivat kulkeneet Ruotsin vesillä, olivat tehneet väkivaltaa hänen alamaisillensa. Tätä tuli sotalaivaston estää. Amiraalin oli myös ottaminen kaikki ne laivat kiinni, jotka pyrkivät Narvaan viedäkseen venäläisille sotatarpeita. Alukset sekä niiden tavarat olivat pidettä-

---

[1] V. R. 27/v 1580.

[2] Zettersten, Svenska flottans historia, 8.

[3] Ne olivat: Örnen, Falken, Strutsen, Storken, Svalan, Jonas, Svarta Pinkan ja Klosshuggaren.

[4] V. R. Kirje Eerikki Pertunpojalle kesäkuun 29 p. 1580.

[5] Suomessa majailevien sotalaivojen varustamiseksi otettiin keväällä v. 1580 sarkaa ja palttinaa lisäverona Suomen rannikkopitäjistä sekä Hämeestä. Laivoihin tarvittiin näet uudet purjeet. Sitä paitse oli Suomesta maksettava tervavero Tukholmassa olevien sotalaivojen kuntoonpanemiseksi. V. R. Kirjeet Klaus Aakenpojalle helmikuun 5 p. ja Suomen voudeille huhtikuun 13 p. 1580. — S. A. N:o 3392, 158.

vät takavarikossa, kunnes kuningas antoi niistä tarkemmat määräykset.

Narvaan-purjehtijoita näyttää sinä kesänä olleen tavallista vähemmän. Tähän oli syynä se, että Tanskankin kuningas oli kieltänyt alamaisensa käymästä Narvassa vuonna 1580 sekä luvannut Juhani III:lle estää muukalaisiakin sinne menemästä [1].

Keskikesällä valloitettiin kuitenkin muutamia anglilaisia kauppa-aluksia, sekä ainakin yksi ranskalainen. Niissä näkyy olleen melkoinen määrä tavaroita.

Heinäkuun lopulla Juhani III ilmoitti Eerikki Pertunpojalle, että tälle oli annettava toinen toimi, salainen ja tärkeä [2]. Ja kun Pontus de la Gardie kohta sen jälkeen lähetettiin Ruotsin sotavoiman ylipäällikkönä Suomeen, määrättiin Suomenlahdella ollut laivasto hänen käytettäväksensä.

Vielä joulukuussa Eerikki Pertunpoika sai kuninkaalta käskyn varustaa kaksi pientä laivaa ottamaan kiinni Venäjän airutta, jonka luultiin palaavan Lybekin kautta Narvaan. Siihen vuodenaikaan sotalaivat kuitenkin jo olivat talvimajoissaan, eikä niiden laittamisesta merelle luultavasti saattanut tulla mitään. Venäjän airuella kuningas tarkoitti Shevriginiä, jonka Iivana IV oli lähettänyt paavi Gregorius XIII:nen luo pyytämään tämän välitystä rauhan aikaansaamiseksi Puolan kanssa [3]. Shevrigin saapui vasta seuraavan vuoden alkupuolella Roomaan.

Kevättalvella 1581 kuningas kirjoitti Pontus de la Gardielle, että Suomessa olevat laivat olivat kuten ennenkin lähetettävät vesille jäiden lähdettyä, jollei Narvaa sitä ennen saataisi valloitetuksi. Kuten tiedämme, joutui Narva vasta seuraavana syksynä Ruotsin haltuun. Laivasto risteili sen tähden taas kesällä 1581 Suomenlahdella [4].

---

[1] Steenstrup y. m., Danmarks Riges historia, III, II 218—220.

[2] V. R. 30/VII 1580.

[3] Kts. sivuja 268 ja 269.

[4] Sen vahvistamiseksi käskettiin Turun porvarien hankkia hyvä laiva ja varustaa se kalustolla sekä väellä. V. R. 27/v 81.

Juhani III oli kuullut, että lybekkiläiset olivat varustaneet muutamia laivoja viedäksensä väkivallalla Narvaan Venäjän edellämainitun lähettilään, joka oli käynyt myös Saksan keisarin Rudolf II:n luona, ja kuninkaalle oli niinikään kerrottu muutamista muiden valtain lähettiläistä, jotka aikoivat kulkea meritse Narvaan. Amiraali Eerikki Pertunpoika sai käskyn ottaa nämät lähettiläät kiinni ja laittaa ne papereineen kuninkaan luo [1]. Tsaarin airut palasi todellakin siihen aikaan (kesällä 1581) Venäjälle Lybekin ja Kööpenhaminan kautta. Frederik II toimitti hänet laivassansa johonkin Liivinmaan satamaan [2], eikä Suomen laivaston amiraali tietysti voinut tarkastaa Tanskan kuninkaan haahta.

Muukalaisia kauppa-aluksia vallattiin taas vuonna 1581 Narvan vesillä. Niiden joukossa oli paitse useita lybekkiläisiä laivoja kaksi malmöläisten laivaa, yksi anglilainen ja kaksi, jotka olivat kotoisin Greifswaldista.

Anglilaisen aluksen ottivat kuninkaan sotalaivat Narvan sataman suulla. Se tuotiin Helsinkiin, jossa kaksi porvaria, Pietari Greker ja Reko Matinpoika, tekivät luettelon sen tavaroista. Laivassa oli vahaa, talia, pellavia ja hamppuja, ja se lähetettiin pian Tallinnaan.

Molemmat Greifswaldin laivat »Punainen Aarni» ja »Kolme Aatamin Lasta» olivat ensin lähteneet länteenpäin kaupittelemaan viljaa. Mutta kun tämä kauppa tuotti tappiota, niin laivurit kuormasivat aluksiinsa suoloja ja tulivat takaisin Juutinraumaan. Täällä he valekaupalla möivät laivat kuormineen muutamille tanskalaisille saaden siten Tanskan kuninkaalta passit viedäksensä tavarat Narvaan. He pääsivätkin onnellisesti tähän kaupunkiin ja vaihtoivat siellä suolansa kaloihin, taliin, pellaviin, vuotiin ynnä muihin Narvan tavaroihin. Paluumatkalla laivat joutuivat

[1] V. R. Kirjeet Eerikki Pertunpojalle joulukuun 1 p. 1580 ja toukokuun 28 p. 1581. Vastaus Pontus herralle helmikuun 27 p. 1581.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XI, 151.

Klaus Flemingin haahden »Lilla Engeln'in» saaliiksi, ja haahden päällikkö Martti Nöttman toi laivat Helsinkiin, jossa niiden kuormat purettiin. Tavarat julistettiin menetetyiksi, koska ne oikeastansa olivat greifswaldilaisten omia, vaikka merikirjat oli saatu Tanskasta.

Narvan vesillä otettuja tavaroita vietiin Helsinkiin myös sotahaaksilla Ormen, Delphinen ja Lilla Svanen. Näissä laivoissa oli 613 kangaskääröä sekä suoloja 48 lästiä, sillejä 34 lästiä, prisiljaa 2 tynnyriä, pater-nosteria 5 tynnyriä [1], alunaa 3 tynnyriä ja vihtrilliä 4 tynnyriä. Helsingissä käytettiin näitä tavaroita m. m. meriväen palkan maksamiseen [2].

Yliamiraali Klaus Fleming tuli syyskuun alussa Ruotsista laivaston kanssa Narvan luo, tuoden mukanansa, kuten edellä on kerrottu, muonavaroja ja tykkejä linnan piirittäjille. Narvasta laivasto näyttää purjehtineen Helsinkiin. Ainakin maksettiin tässä kaupungissa syyskuun 30 p. 1581 palkka muun muassa sille laivaväelle, jota oli käytetty Narvan vesillä [3].

Narvan valloituksen jälkeen ei laivaston enää tarvinnut retkeillä Suomenlahdella samassa tarkoituksessa kuin ennen. Merisota siirtyikin seuraavina vuosina pääasiallisesti Nevajoelle ja Laatokalle, joilla tienoin venäläisillä oli Pähkinälinna ja Laatokanlinna [4] hallussaan.

---

[1] Ei liene tunnettua, mitä tavaraa pater-noster oli.

[2] Maunu Sveninpojan tili Helsingin muona-aitasta v. 1581. R. A.

[3] Palkansaajia oli siinä tilaisuudessa seuraavista kahdestakolmatta laivasta: Strutsen, Kalmare Falken, Märspinkan, Svalan, Hägern, Jonas, Lybiske Ormen, Lybiske Delfinen, Klosshuggaren, Stormpinkan, Svanen, Renen, Engeln, Björnen, Barken, Stålnebben, Raumo Galeijan, Svarta Pinkan, Juten, Girsen, Lilla Svanen ja Norrbottens Barken. Laivaston arkisto Tukholmassa.

[4] Laatokanlinna oli Olhavanjoen vasemmalla rannalla, lähellä joensuuta.

Venäläiset olivat keväällä 1581, tullen veneillä Nevajoelta, tehneet vahinkoa Suomen rannikolla. Sen tähden Juhani III seuraavan vuoden alussa kirjoitti Suomen maaherralle Klaus Aakenpoika Tottille, että tämän oli aliamiraali Eerikki Pertunpojan kanssa hankittava meren puolelta Suomesta jaaloja ja veneitä, joiden avulla voitaisiin torjua vihollisten hyökkäykset [1]. Kesällä (1582) saapuikin venäläisten lotjia, kuten tuonnempana tulee kerrottavaksi, muutamiin maamme eteläisiin paikkakuntiin.

Kuninkaan tarkoitus oli ollut varustaa kaikki Ruotsissa ja Suomessa olevat sotalaivat vesille vuonna 1582. Näiden piti estää venäläisiltä sotavarojen tuonti sekä muutenkin tehdä heille vahinkoa — kuten sanottiin eräässä valtakirjassa, joka koski laivaväen ottoa [2]. On epätietoista, paljonko haaksia saatiin purjehduskuntoon, mutta Helsingin satamassa mainitaan sinä vuonna olleen 13 laivaa [3]. Eerikki Pertunpoika [4] toimi silloin vielä Suomen laivaston päällikkönä [5]. Kesällä tämä laivasto ei saanut mitään aikaan, mutta syksyllä osa siitä seurasi sotajoukkoa Nevajoelle.

---

[1] V. R. 20/I 1582. — Samanlainen käsky annettiin useille voudeille vuonna 1583.

[2] V. R. 4/III 1582.

[3] Nimittäin: Eerikki Pertunpojan alus, Flyspånen, Frantsen, Hägern, Jonas, Kalmare Falken, Märspinkan, Nya Jakten, Nya Prånen, Näcken, Strutsen, Svalan sekä vielä yksi laiva, jonka nimi on väärin kirjoitettu alkuperäiseen luetteloon. Näiden laivojen nimistä on kuusi, kuten nähdään, yllämainitussa vuoden 1581 luettelossa.

[4] Vuodesta 1583 Eerikki Pertunpoika oli useita kertoja isäntänä Käkisalmen linnassa, vaikka ainoastaan lyhyitä aikoja kerrallaan. Hänet tavataan sittemmin (vuosina 1590 ja 1591) Turun sataman ja Suomen meriväen amiraalina. Vuonna 1592 hän kuoli.

[5] Tuomas Niilonpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1582 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A. — Ehdoitus tykkimiesten vuosipalkan maksuksi v. 1583 Ruotsin laivaston arkistossa.

Samana vuonna (luultavasti kesäkuussa [1]) Pentti Söyringinpoika Juusten määrättiin Suomessa olevan meriväen, Viipurin ja Helsingin sataman sekä Käkisalmen laivaston vakinaiseksi amiraaliksi. Hän oli silloin jo taas voittanut Juhani III:n suosion [2], jonka hän oli menettänyt, kun hän löi velvollisuutensa laimin Narvan piirityksen aikana 1579. Juusten oli sitten Käkisalmen laivaston päällikkönä vuoteen 1590.

Vuonna 1583 varustettiin taas Suomen pienet haahdet vesille vastustamaan vihollisia Nevajoen puolella. Samalla käskettiin Suomen aatelisten hankkia omalla kustannuksellaan laivoja ruunulle [3]. Ja koska oli huomattu, että venäläisten käyttämät lotjat ja isot haapiot olivat niin kevyitä ja nopeita, että suomalaiset eivät voineet niitä soutamalla saavuttaa, niin kuningas antoi laivanpäämiehen Pietari Haraldinpojan teettää Savossa ja Viipurin läänissä kolme- tai neljäkymmentä lotjaa ja venettä venäläisen mallin mukaan [4].

Keskikesällä Juusten sai Pontus de la Gardielta määräyksen lähteä haaksinensa Laatokalle peloittamaan venäläisiä [5]. Muutoin tiedetään, että Juusten oli jo sitä ennen mennyt Helsinkiin [6] pannaksensa siellä olevat laivat purjehduskuntoon [7].

---

[1] Tuomas Niilonpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1582.

[2] V. R. Vastaus Pentti Söyringinpojalle elokuun 3 p. 1582.

[3] V. R. Kirjeet Suomen aatelisille helmikuun 16 p. 1583.

[4] V. R. Pietari Haraldinpojan valtakirja helmikuun 3 p. 1583.

[5] Pontus de la Gardien kirje Arvi Eerikinpojalle ja Arvi Henrikinpojalle 28/VI 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

[6] Eräässä Arvi Eerikinpojan kirjeessä sanotaan, että Pentti Söyringinpoika oli lähettänyt Helsingistä haaksia Nevajoen kautta Pähkinälinnan luo, mutta, ikävä kyllä, kirjeestä puuttuu päiväys, joten ei voi varmaan sanoa, puhutaanko siinä vuoden 1582 vai 1583 tapauksista. Todennäköistä on kuitenkin, että on kysymys jälkimmäisenä vuonna tehdystä retkestä. Syksyllä vuonna 1583 meni nimittäin Suomesta maasotaväkeäkin Pähkinälinnan luo. Tiedot siitä retkestä ovat kaikissa tapauksissa hyvin hämärät.

[7] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 20/VI 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

Vaikka Venäjän kanssa tehtiin välirauha elokuun 10 päivänä, niin Juhani III kuitenkin kehoitti Pentti Söyringinpoikaa yhä edelleen olemaan varuillansa. Ja kun syksyllä oli kerrottu kuninkaalle, että muutamat muukalaiset aikoivat viedä tavaroita Pähkinälinnaan, niin hän käski Henrikki Klaunpoika Hornin toimittaa Pentti Söyringinpojan kanssa vartiohaaksia Koiviston edustalle[1]. Kaikesta päättäen ei merellä kuitenkaan huomattu vieraita aluksia.

Vuonna 1584 (heinäkuun 14 p.) Arvi Eerikinpoika Stålarm määrättiin Suomen sotalaivaston sekä kaiken meidän maassa olevan meriväen päälliköksi[2]. Hän sai silloin käskyn varustaa Suomen haahdet[3] ja pitää ne valmiina, koska pelättiin uuden tsaarin rikkovan välirauhan[4].

Myös vuonna 1585 oli Stålarm täällä amiraalina. Kun hänelle aikaisin keväällä eri tahoilta ilmoitettiin, että venäläiset varustautuivat Laatokalla aikoen estää kauppa-aluksia tulemasta Narvaan, niin hän lähetti veneitä ja lotjia Helsinkiin sekä pyysi jalkaväen päällikköä Arvi Tawastia toimittamaan sinne tai Pyhtään Kaunissaarelle kaksi lippukuntaa sotamiehiä. Hän pelkäsi nimittäin, että venäläiset taas poikkeaisivat Uudenmaan rannikolle ryöstämään. Juhani III käski hänen panna Suomessa olevat sotahaahdet purjehduskuntoon ja määräsi myöskin Käkisalmen laivaston

---

[1] V. R. Kirjeet Pentti Söyringinpojalle syyskuun 16 p. ja Henrikki Klaunpojalle syyskuun 22 p. 1583.

[2] Stiernman, Höfdingaminne, 351.

[3] Jo kevättalvella oli Suomesta vaadittu tavallinen tervavero sotalaivastoa varten. Kahdenkymmenen talollisen oli silloin annettava tynnyrillinen tervaa. Kuitenkin oli talonpojilla lupa suorittaa kaksi puolikkoa kuivia rukiita tervatynnyrin asemesta. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 285.

[4] Näyttää kuin Pentti Söyringinpoika silloin taas olisi joutunut Juhani III:n epäsuosioon. Kuningas peruutti nimittäin elokuussa 1584 hänen läänityksensä ja palkkansa. Maaliskuun 31 p. 1585 hänelle kuitenkin annettiin entinen palkka takaisin. V. R.

päällikön pitämään sikäläiset lotjat, purret ja veneet valmiina [1].

Arvi Stålarmin jälkeen Pentti Söyringinpoika hoiti Suomen laivastoa. Hän valitti kuitenkin parin vuoden päästä kuninkaalle, että hän ei voinut suorittaa kaikkia niitä monia toimia, jotka hänelle oli annettu. Juhani III vastasi, että hänen ei tarvinnutkaan tehdä muuta kuin pitää huolta Suomen ja Käkisalmen laivastoista sekä valvoa, että ne eivät rappeutuisi. Kuningas oli nimittäin kuullut, että aateliset ja muutkin olivat vieneet niistä kaluston käyttäen sitä omiin tarpeisiinsa [2].

Syksyllä 1588 Juhani kuitenkin asetti Arvi Stålarmin uudestaan Suomen haaksien amiraaliksi [3] määräten, että Pentti Söyringinpojan oli kuten ennenkin hoidettava vain Käkisalmen laivastoa. Kuningas tarvitsi maassamme olevia laivoja matkaa varten, jonka hän aikoi seuraavana vuonna tehdä Suomen kautta Tallinnaan. Ne olivat sen tähden, samoin kuin Käkisalmenkin haahdet, pantavat täyteen kuntoon. Toisestakin syystä päätettiin silloin varustaa laivastot. Ruvettiin nimittäin taas vuonna 1588, jolloin välirauha lähestyi loppuansa, pelkäämään hyökkäyksiä Venäjän puolelta. Juhani III neuvoi Arvi Eerikinpoikaa pyytämään vliamiraalilta Klaus Flemingiltä, ohjeita miten haaksien korjaustöissä oli meneteltävä. Ja samalla Suomen molemmat maaherrat Klaus Aakenpoika Tott ja Akseli Steeninpoika Lejonhufvud saivat käskyn toimittaa maakunnista laivoihin

---

[1] Arvi Eerikinpoika Arvi Henrikinpojalle Lindöstä 6/IV 1585, Tawastien kokoelma R. A. — V. R. Valtakirja Arvi Eerikinpojalle toukokuun 7 p. 1585.

[2] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle tammikuun 12 p. 1588.

[3] Stålarm oli sillä kertaa Suomen meriväen amiraalina vuoteen 1590, jolloin Eerikki Pertunpoika Slang astui samaan virkaan.

tarpeita [1]. — Juhani kuninkaan matkasta Tallinnaan puhutaan tässä teoksessa tuonnempana.

Sen johdosta, että Juhani III esteli muukalaisia käymästä Narvassa, joutui hän usein, kuten edellä on kerrottu [2], rettelöihin ulkovaltain, muun muassa Tanskan kanssa. Tässä tehtäköön lyhyesti selkoa, miten Ruotsin ja Tanskan välit olivat edellisinä vuosina usein olleet kireinä Narvan kaupan tähden.

Olemme nähneet, että Juhani III, vaikka tanskalaisille oli Stettinin rauhassa myönnetty vapaa purjehdus Narvaan, oli kohta sen jälkeen pyytänyt Tanskan kuninkaalta, että tämä ei sallisi alamaistensa käydä kauppaa siinä kaupungissa, niin kauan kuin Ruotsilla oli sota Venäjää vastaan. Meille on myöskin tunnettua, että Frederik II aluksi kieltäytyi täyttämästä Juhanin toivomuksia siinä asiassa ja että ruotsalaiset ottivat muutamina vuosina kiinni tanskalaisiakin Narvaan kulkevia kauppalaivoja, josta Frederik oli sangen tyytymätön. Vasta sen jälkeen kuin venäläiset alussa vuotta 1576 olivat valloittaneet Lännenmaan linnat Tanskalta [3], kielsi Frederik II alamaisiltansa tavarain viennin Narvaan. Mutta saatuansa sitten kuulla, että Juhani III itse jakeli sekä ruotsalaisille että muukalaisille Narvan-passeja hyvästä maksusta, Tanskan kuningas pian taas peruutti kieltonsa.

Tästä Tanskan ja Ruotsin välit, jotka eivät ennenkään olleet kehuttavat, vielä enemmän huononivat. Juhani III kirjoitti maaliskuun 24 p. 1577 Suomen maaherralle

---

[1] V. R. Kirjeet Klaus Flemingille elokuun 19 p. ja lokakuun 12 p. 1588. Kirjeet Klaus Aakenpojalle ja Akseli kreiville lokakuussa 1588. Arvi Eerikinpojan valtakirja joulukuun 24 p. 1588.

[2] Kts. sivua 85.

[3] Kts. sivua 148.

Klaus Aakenpoika Tottille ja sotajoukon ylipäällikölle Hermanni Flemingille saaneensa tietää, että Tanskan kuningas pitkin talvea oli varustanut laivastoansa aikoen lähettää sen Tallinnan luo. Hän pelkäsi, että tanskalaiset olivat salaisessa liitossa Venäjän kanssa ja että ne estäisivät avuntuonnin tähän piiritettyyn linnaan. Sen tähden hän käski jouduttaa tarpeiden lähettämistä sinne tietämättä vielä silloin, että venäläiset vähää ennen olivat luopuneet piirityksestä. Kirje päättyi huomautukseen, että Suomen samoin kuin Ruotsin linnoissa oli tanskalaisten tähden oltava varovaisia [1]. Seuraavana vuonna (1578) Juhani III kehoitti Turun linnan voutia Perttu Eerikinpoika Liusteria huolellisesti valvomaan sen turvallisuutta, »koska ei voitu tietää, mitä tanskalaisilta oli odotettavana». Ja rakennusmestari Pietari Hertig määrättiin sinne tarkastamaan, miten linnoituksia oli parannettava [2].

Tanskan kuningas käytti siihen aikaan Juhani III:lle lähettämissään kirjeissä kovia sanoja vaatiessaan korvausta laivoista ja tavaroista, joita Ruotsin sotahaahdet ja kaappaajat olivat Narvan vesillä ottaneet hänen alamaisiltaan. Hän kiivastui erittäinkin, kun amiraali Pentti Söyringinpoika Juusten syksyllä vuonna 1579, kuten edellä on kerrottu [3], valloitti Narvassa kaksi hänen omaa laivaansa, jotka hän oli lähettänyt viemään sillikuormaa tähän kaupunkiin. Frederik pyysi Juhani IILlta, että laivat heti annettaisiin takaisin ja että kuormain hinta maksettaisiin hänen asiamiehellensä, lisäten, että hän muussa tapauksessa oli ryhtyvä toisenlaisiin toimiin. Juhani vastasi (lokakuun 29 päivänä), että hän ei voinut, ennen kuin oli saanut tavata amiraalin, tietää, mistä syystä tämä oli ottanut laivat takavarik-

---

[1] V. R.

[2] V. R. Kirjeet Perttu Eerikinpojalle maaliskuun 19 ja toukokuun 5 p. 1578.

[3] Kts. sivua 237.

koon, mutta lupasi vasta selvittää asian, kun Frederik II uudestaan lähettäisi airuensa Ruotsiin. Tämän johdosta Frederik II kirjoitti Juhanille: »Vaikka emme epäile, että T. M. on saanut tarkan kertomuksen asiasta niiltä, jotka ovat tuoneet laivamme Tukholmaan, ja että olisitte voinut antaa alusten otosta täydellisemmän selityksen, kuin mikä meille on tullut, niin olemme kuitenkin ehdoituksenne mukaan taas panneet asiamiehemme menemään luoksenne. Emme voi olla tuomatta esiin valituksia teidän amiraalinne ja vartiohaaksienne menettelystä, koska meidän alamaistemme laivoja melkein joka päivä otetaan Narvan purjehdusvesillä. Nyt ei meitä itseämmekään ole säästetty, jota kuitenkin olisi saattanut toivoa. Ja tämä kaikki on tapahtunut sekä teidän entisiä selityksiänne että Stettinin sopimusta vastaan. Jos tietäisimme, missä tarkoituksessa teidän puoleltanne toimitaan vihollisina eikä niinkuin naapurien tulee, niin menettelisimme sen mukaan. Pyydämme vieläkin, että alamaistemme oikeutetut vaatimukset tyydytetään ja että meidän omat laivamme sekä sillikuormat korvataan. Siinä tapauksessa, että tämä ei tapahdu, saattaa T. M. olla vakuutettu siitä, että me semmoisen pilkan kostamme ja hankimme maksun, miten voimme. Emme aio olla tämän valtakunnan hallitsijoista ensimmäinen, joka vaiti ollen hyväksyy semmoista» [1].

Tanskan kuninkaan kirjeet sisälsivät siis uhkaa, ja Juhani III katsoikin parhaaksi antaa puheenaolevat laivat takaisin [2].

Alussa vuotta 1580 kerrottiin Kaarle herttualle, että Tanskan ja Puolan kuninkaat valmistelivat neuvoittelukokousta, joka oli pidettävä Stettinissä ja johon molempien hallitsijain oli lähetettävä asiamiehensä. Se kokous ei ollut

---

[1] Fredrik II:n kirjeet Juhani III:lle syyskuun 28 ja joulukuun 8 p. 1579. Danica, R. A.

[2] V. R. Kirje Tukholman hallitusmiehille helmikuun 11 p. 1580.

ensinkään herttuan mieleen. Hän arveli, että Frederik II aikoi siinä tarjoutua Bathorille sovinnonhierojaksi Puolan ja Venäjän sodassa, jotta tsaari voisi, saatuansa rauhan lännessä, käyttää koko sotavoimaansa Ruotsia vastaan sekä auttaa Tanskaa, kun tämä valta ryhtyisi taisteluun Ruotsin kanssa. Kaarle herttuan luulon mukaan oli varma asia, että tanskalaisilla oli pahoja ja vaarallisia hankkeita, joilla tarkoitettiin Ruotsin vahinkoa ja perikatoa [1].

Ruotsissa epäiltiin sitä enemmän Frederik II:n aikeita, koska saatiin kuulla, että hän sinäkin vuonna (1580) varusti pienet laivansa vesille. Juhani kuningas piti taas mahdollisena, että tanskalaiset tulisivat valloittamaan Turun linnaa. Hän asetti silloin (huhtikuun 5 p. 1580) [2] äpäräpoikansa, kaksikymmenvuotiaan Julius Gyllenhielmin tämän linnan haltijaksi ja Porin kartanon isännän Lauri Henrikinpoika Hordeelin [3] saman linnan voudiksi [4]. Suomen maaherran Klaus Aakenpojan käskettiin toimittaa Turun kaupunkiin sata ja linnaan neljäkymmentä sotamiestä, joiden tuli alati olla vartiona siellä. Kuningas kehoitti häntä myös käy-

---

[1] Herttuan kirje kuninkaalle 10/II 1580 Kaarle herttuan registratuurissa R. A. — Minulta puuttuu tietoja siitä, pidettiinkö Stettinissä todellakin semmoinen kokous, josta huhu silloin kulki Ruotsissa.

[2] V. R.

[3] Lauri Hordeel oli vuonna 1572 mennyt naimisiin Julius Gyllenhielmin äidin Katariina Hannuntyttären kanssa ja siten saanut Vääksyn kartanon Kangasalla. Täällä Juhanin ja Katariinan lapset Julius, Sofia ja Lukretia Gyllenhielm olivat asuneet useita vuosia.

[4] Hordeel ryhtyi linnanvoudin toimeen toukokuun 29 p. 1580. Perttu Eerikinpoika Liuster, joka siihen saakka oli ollut voutina Turun linnassa, lähetettiin Viipuriin Eerikki Pertunpoika Slangin sijalle. Tämä taas määrättiin, kuten edellä (sivulla 338) on mainittu, amiraaliksi Narvan purjehdusvesille. Muutoin Liuster ei näytä mielellään lähteneen Viipuriin. Ainakin Lauri Hordeel kirjoitti de la Gardielle, että Liuster mieluummin olisi ruvennut hänen jälkeensä Satakunnan voudiksi.

mään usein Turussa, jotta hän ollen itse saapuvilla voisi paremmin valvoa sikäläisiä oloja [1]. Gyllenhielmin oli pidettävä vakoojia saaristossa ja heti ilmoitettava kuninkaalle, jos hän saisi jotakin tietää vihollisten hankkeista [2]. Uusi linnanpäällikkö toimittikin kohta jäiden lähdettyä erään Hannu von Rostockin menemään saaristovenheellä tiedustelumatkalle [3]. Suomen puolella ei tanskalaisista kumminkaan kuulunut sen enempää. Mutta toukokuussa (1580) sanottiin Frederik II:n todellakin lähettäneen kymmenen haahta Tallinnan luo [4]. Kuten kohta saamme nähdä, lähtivät Tanskan haahdet kuitenkin merelle aivan toisesta syystä kuin Ruotsissa luultiin.

Ne hankaukset, joita Juhani III:lla alituisesti oli Tanskan kanssa, alkoivat kaikissa tapauksissa käydä varsin arveluttaviksi. Vadstenan herrainpäivillä (helmikuun 19 p. 1580) oli neuvoskunta antanut kuninkaan pyynnöstä lausunnon muun muassa Ruotsin suhteesta tähän valtakuntaan. Lausunnossa sanottiin, että Tanskaa oli pidettävä tarkoin silmällä ja että oli syytä tiedustella, mitä retkeä varten Frederik II varustautui, samoin kuin myöskin, mistä asioista Tanskan hallitus silloin neuvoitteli Puolan kanssa. Kokouksen jälkeen lähetettiin kaksi valtaneuvosta Kaarle herttuan luo kuulemaan hänen mielipidettään neuvoskunnan lausunnosta [5]. Herttua ilmoitti (maaliskuun 23 p.), että hän

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle maaliskuun 27 p. 1580.

[2] V. R. Kirje Julius Gyllenhielmille huhtikuun 5 p. 1580.

[3] S. A. N:o 1366, 24. — Hannu von Rostock tavataan sittemmin voutina Grefsnäsin kartanossa, joka sijaitsee Länsigötlannissa ja silloin oli Akseli Lejonhufvudin oma. Siellä Rostock v. 1589 pantiin vankeuteen syytettynä isäntänsä omaisuuden kavaltamisesta. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 404 ja 405.

[4] Kirje Hogenskild Bielkelle 24/v 1580 Kaarle herttuan registratuurissa R. A. — Ödberg, Om Anders Lorichs, 88.

[5] Svenska riksdagsakter, II, 577 ja seur. — V. R. Hogenskild Bielken, kuninkaan toisen lähettilään, ohje maaliskuun 10 p. 1580.

täysin hyväksyi neuvoskunnan mietinnön, lisäten kuitenkin, että hänen mielestänsä Juhani kuninkaan oli ehdoitettava Frederik II:lle kokouksen pitämistä, jossa muutamat kumpaisestakin valtakunnasta lähetetyt asiamiehet voisivat saada riitakysymykset selvitetyiksi [1]. Saman ehdoituksen hän muutoin oli tehnyt jo tammikuun 25 päivänä kuninkaalle lähettämässään kirjeessä [2]. Juhani III, joka tietysti halusi kaikin mokomin säilyttää rauhaa Tanskan kanssa, saikin aikaan sen, että molempien valtain asiamiehet kokoontuivat syksyllä 1580 Ulfsbäckin ja Knäredin välille Ruotsin ja Tanskan silloiselle rajalle. Ruotsin lähettiläät myönsivät siellä tanskalaisille Stettinin sopimuksen mukaisesti esteettömän kulun Narvaan sekä lupasivat, että Tanskan alamaisille oli maksettava täysi korvaus niistä tavaroista, jotka heiltä oli otettu Narvan vesillä [3].

Tappio, johon Tanskan kauppiaat ja laivurit olivat Stettinin rauhan jälkeen Ruotsin sotahaaksien kaappausten johdosta joutuneet, ilmoitettiin kokouksessa 50,973 talariksi. Tästä summasta oli kuitenkin jo ennen kuitattu 7,268 talaria, ja kun jäännöksestä vielä lyhennettiin enemmän kuin toinen puoli [4], jäi Ruotsin maksettavaksi 17,994 talaria. Kokouksen (6 p. lokakuuta 1580) tekemän päätöksen mukaan olivat nämät rahat suoritettavat seuraavan vuoden kuluessa [5].

---

[1] Svenska riksdagsakter, II, 581.

[2] Kaarle herttuan registratuuri R. A. — Vrt. sivua 273.

[3] Rydberg ja Hallendorff, Sveriges traktater, V, I, 25 ja seur. — Girs, Konung Johan III:s Chrönika, 78—80.

[4] Melkoinen osa tavaroista (11,911 talarin arvosta) julistettiin menetetyksi. Vuonna 1580 otetuista tavaroista ei maksettu tanskalaisille mitään, koska purjehdus Narvaan oli Frederik II:n määräyksen mukaan ollut tykkänään kielletty sinä vuonna, samoin kuin vuonna 1576.

[5] Kaappaajatilikirjat Ruotsin kamarikolleegin arkistossa.

Odottomatonta on, että Tanskan kuningas oli, jo ennen kuin sovinto oli tehty Knäredissä, kieltänyt alamaisiltansa Narvan kaupan vuodeksi 1580 [1]. Tämä saa selityksensä siitä, että Frederik II siihen aikaan oli hyvin tyytymätön Venäjän menettelyyn. Vuonna 1578 (toukokuussa) hän oli lähettänyt kaksi asiamiestänsä Moskovaan tarjoten rauhaa sillä ehdolla, että Venäjän valloittamat Lännenmaan linnat annettaisiin Tanskalle takaisin. Tsaari ei kuitenkaan suostunut luovuttamaan noita linnoja, eikä siten saatu »ikuista» rauhaa toimeen molempien valtain kesken, mutta Tanskan lähettiläät sopivat sittenkin Venäjän kanssa viisitoistavuotisesta välirauhasta. Tästä sopimuksesta Frederik II oli närkästyksissään lähettiläille eikä tahtonut sitä aluksi vahvistaa [2].

Vahingoittaaksensa Venäjää Frederik II kehoitti muutamien muidenkin valtain hallituksia lakkauttamaan Narvan-purjehduksen. Anglian kuningatar Elisabeth [3] ja Ranskan kuningas Henrikki III noudattivatkin toistaiseksi tätä kehoitusta [4].

Useinmainittu Ranskan lähettiläs Dançay kertoi vuoden lopulla kuninkaallensa, että Juhani III ei ollut Narvan asioissa menetellyt täysin vilpittömästi Tanskan kuningasta kohtaan. Vaikka, sanoi Dançay, Juhani oli luvannut Frederik II:lle kieltää Narvan-kaupan vuodeksi 1580, niin Ruotsissa kuitenkin annettiin maksusta meripasseja kuningatta-

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XI, 127. — Schäfer, Geschichte von Dänemark, 205 (Teoksessa: Allgemeine Staatengeschichte von Lamprecht).

[2] Karamsin sanoo, että aselepo, josta sovittiin 1 p. syyskuuta 1578, vahvistettiin 28 p. elokuuta 1580.

[3] Frederik II kirjoitti asiasta Hansakaupungeille ja Elisabeth kuningattarelle joulukuun 10 p. 1579 sekä toisen kerran Anglian kuningattarelle helmikuun 12 p. 1580. Elisabethin vastaus oli päivätty maaliskuun 4 p. 1580. Regesta diplomatica historiæ Danicæ, Series secunda, sivut 626, 628 ja 629.

[4] Dançayn kirje kuningas Henrikki III:lle 8/XII 1580. (Handl. rör. Skand. hist. XI. 127.)

ren ja ruunuperijän nimessä, kun passinsaajat sitoutuivat käymään paluumatkalla Tukholmassa. Täällä he annettuaan passinsa takaisin ja maksettuaan tullin saivat todistuksen siitä, että tavarat olivat ostetut Ruotsista. — Tanskan kuningas puolestaan piti merellä sotahaaksia, jotka tarkastivat kaikkia ohitsekulkevia kauppalaivoja ja, jos tapasivat jonkun, joka kuljetti Narvan tavallisimpia kauppatavaroita, niinkuin pellavia, hamppuja, vahaa, talia ja vuotia, ottivat ne takavarikkoon. Tapahtuiko tämä, vaikka laivoilla oli Ruotsista saadut passit, sitä Dançay ei nimenomaan mainitse, mutta se näyttää käyvän ilmi hänen kirjeestään [1].

Kesällä vuonna 1581 Frederik II ei enää kieltänyt Tanskan kauppiaita matkustamasta Narvaan. Hän oli tosin Ruotsin ja Puolan kuninkaiden sekä muutamien muiden ruhtinasten pyynnöstä jo päättänyt panna esteet Narvan-purjehdukselle sinäkin vuonna, mutta saatuansa kevättalvella kuulla, että lybekkiläiset aikoivat huolimatta Ruotsin kielloista lähettää viisikolmatta laivaa Narvaan, hän peruutti päätöksensä. Frederik II pelkäsi nähtävästi, että Lybekin kaupunki ja sen liittolaiset olivat valmiit alottamaan Ruotsia vastaan ilmi sodan, ja tähän hän ei tahtonut tulla osalliseksi. Sitä paitse sanotaan keisarin ja muutamain Saksan ruhtinasten silloin kehoittaneen häntä jättämään Narvan-purjehduksen vapaaksi [2].

Mitä mainittuun sodan uhkaan tuli, oli Lybekin mahtavuus silloin jo hävinnyt, eikä tämä kaupunki uskaltanut ryhtyä taisteluun Ruotsin kanssa [3], vaikka sen laivoja vallattiinkin Suomenlahdella.

---

[1] Dançayn kirje oli päivätty 8/XII 1580. Handl. rör. Skand. hist. XI, 129.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XI, 127, 128, 131, 137, 142 ja 143.

[3] R. A:n Germanica kokoelmassa on Juhani III:n ajalta iso joukko asiakirjoja, jotka koskevat Ruotsin ja Lybekin välillä silloin tapahtuneita keskusteluja m. m. Narvankaupan johdosta. Nämät keskustelut vaativat eri esityksen, joka ei sovi tähän teokseen.

Knäredin sopimuksen johdosta amiraali Eerikki Pertunpoika antoi vuonna 1581 kaikkien niiden alusten, joilla oli Tanskan kuninkaan passi, esteettömästi kulkea Narvaan. Tämä ei kuitenkaan ollut Juhani III:n mieleen. Hän kirjoitti siitä asiasta amiraalille: »Kun viimeisessä tanskalaisten kanssa tapahtuneessa nouvoittelussa päätettiin, että Tanskan alamaiset saavat purjehtia Narvaan, niin tämä päätös ei sisältänyt sitä, että muukalaisetkin, joilla on Tanskan kuninkaan antama passi, pääsisivät vapaasti käymään siellä. Ne ovat sen tähden otettavat kiinni ja lähetettävät laivoinensa Tukholmaan, olivat ne sitten saksalaisia, ranskalaisia, skottilaisia tai muita. Tanskan kuningas on antanut niille merikirjat omia vesiään varten, jotta hänen vartiolaivansa eivät niitä siellä häiritsisi. Muun ohessa tulee sinun valvoa sitäkin, että tanskalaiset eivät kuljeta vierasta tavaraa omien kuormiensa mukana» [1].

Tanska ja Ruotsi tavoittelivat siihen aikaan molemmat jonkinlaista isännyyttä Itämerellä [2]. Edellisen vaatimus perustui pääasiallisesti siihen, että tämä valtakunta sai kantaa tullia muukalaisilta laivoilta, jotka kulkivat Juutinrauman ja Bälttien kautta [3]. Olipa Frederik II seitsenvuotisen sodan aikana katsonut oikeudekseen tykkänään sulkea salmet keltä hän tahtoi. Bornholm, Voionmaa ja Saarenmaa olivat Tanskan isäntävallan tukikohtia Itämerellä [4]. Kuten olemme huomanneet, Juhani III puolestansa vaati yliher-

---

[1] V. R. 1/VI 1581.

[2] Tuommoiseen meren isännyyteen kuului siihen aikaan oikeus pitää siellä sotahaaksia (amiraliteettioikeus) ja ottaa tullia.

[3] Ruotsin laivat eivät kuitenkaan suorittaneet tullimaksuja Juutinraumassa. Tästä asiasta tehtiin Ruotsin ja Tanskan välillä ensimmäinen kirjallinen sopimus Stettinin rauhassa, jossa nimenomaan määrättiin, että Ruotsin alamaiset saivat, kuten vanhastaan oli ollut tapana, vapaasti kulkea laivoillaan Juutinrauman kautta läntiselle merelle. P. A. Hammarström, Om tullförhållandena mellan de skandinaviska rikena (Lunds universitets årsskrift, XII, 5).

[4] Steenstrup y. m., Danmarks Riges Historie, III, II, 220.

ruutta ainakin Itämeren pohjoisosissa, jotka muka olivat Ruotsin omia purjehdusvesiä. Siitä pyyteiden ristiriita.

Yleensä Tanskan ja Ruotsin välit kuitenkin kehittyivät Knäredin kokouksen jälkeen ystävällisemmiksi. Toivoipa Juhani III saavansa Tanskalta apua puolalaisia vastaan, kun hän vuonna 1582 pelkäsi, että nämät ryhtyisivät anastamaan Ruotsin alueita Virossa [1]. Dançay kirjoitti samana vuonna kuninkaallensa näiden kolmen vallan keskinäisistä suhteista seuraavaa: »Tanskan kuningas, joka huomaa, että puolalaiset eivät ole hänelle hyvänsuopia ja että he ollen Liivinmaan ja Preussin herroina saattavat tulla sangen mahtaviksi merellä ja vahingoittaa häntä, on neuvoiteltuaan Ruotsin kuninkaan kanssa toimittanut lähettiläänsä Varsovan valtiopäiville pyytäen puolalaisia pitämään huolta yleisestä rauhasta. Myös on Frederik II siellä ilmoittanut, että hänen sopimuksensa velvoittivat häntä, jos Puolan ja Ruotsin välillä syntyisi sota, auttamaan jälkimmäistä valtaa, jota velvollisuutta hän ei jättäisi täyttämättä» [2].

Jo Venäjän sodan alkuajoista olivat ranskalaiset kauppiaat tuoneet maansa hallitukselle valituksia siitä, että ruotsalaiset ottivat heidän laivojansa [3] Itämerellä [4]. Ranskan kuningas Henrik III olikin hyvin tyytymätön Ruotsin sotalaivaston menettelyyn. Hän ja Dançay muistuttivat tuontuostakin Juhani III:tta laivojen takaisinantamisesta ja tavaroiden korvaamisesta [5]. Näihin muistutuksiin Juhani kuningas yleensä antoi välttteleviä vastauksia. Useat laivat

---

[1] V. R. Pontus de la Gardielle elokuun 24 p. 1582 annetut ohjeet. Kirje Pontus herralle lokakuun 20 p. 1582.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XI, 206.

[3] Useimmat valloitetuista ranskalaisista laivoista näyttävät olleen Dieppestä kotoisin.

[4] Dançayn kirje Katariina di Medicille heinäkuun 8 p. 1581 (Handl. rör. Skand. hist. XI, 151).

[5] Ödberg, Om Anders Lorichs, 87 ja 97.

hänen kuitenkin täytyi luovuttaa takaisin [1]. Siten muutamat ranskalaiset saivat syksyllä 1580 viedä Suomesta kotimaahansa aluksen, joka edellisenä vuonna oli otettu Narvan luona [2]. Myös katsoi Juhani III tarpeelliseksi lähettää (nähtävästi alussa vuotta 1581) Pontus de la Gardien seuralaisen Le Moinen [3] Ranskan hoviin selvittämään näitä asioita [4]. Mitään vaikeita seurauksia ei Ruotsille koitunut Ranskan kuninkaan tyytymättömyydestä.

Anglian suuren Elisabethin ja Juhani III:n kesken oli myös yhä edelleen erimielisyyttä Narvan-kaupan johdosta. Kun vuonna 1580 muutamia Narvasta tulleita, anglilaisia kauppa-aluksia oli, kuten edellä on kerrottu, otettu takavarikkoon Ruotsin satamissa, niin tästä tietysti syntyi keskusteluja hallitusten välillä. Samalla jatkettiin kirjevaihtoa ruotsalaisten aikaisemmin tekemäin kaappausten johdosta. Elisabeth vaati erittäin, että anglilaisen kauppiaan Alenuksen laiva Ascension oli tälle luovutettava [5]. Juhani lupasikin antaa sen takaisin, mutta siinä olleet tavarat hän sanoi käyttäneensä sotaväen palkkojen maksamiseen. Vuonna 1582 Elisabeth huomautti hänelle, että tavaratkin olivat korvattavat [6]. Kun näitä tavaroita sitten ei maksettukaan ja kun Alenuksen menettämiä aluksia — niitä oli kaksi —

---

[1] Ödberg, Om stämplingarna mot k. Johan III, 65.

[2] S. A. N:o 1366, 33.

[3] Ranskalainen Le Moine oli vuonna 1566 tullut Eerikki XIV:n palvelukseen, mutta liittyi vuonna 1568 kapinallisiin. Hän sai Pontus de la Gardien kuoleman jälkeen Juhani kuninkaalta eläkkeen uskollisesta palveluksestansa. Ödberg, Om stämplingarna mot konung Johan III, 132.

[4] Handl. rör. Skand. hist. XI, 138.

[5] Ödberg, Tidsbilder, 107. — Ei olla aivan selvillä siitä, minä vuonna Ascension oli vallattu.

[6] Elisabethin kirje, joka on päivätty 14/IV 1582 ja latinankielinen, tavataan R. A:n Anglica kokoelmassa. Se näyttää olevan suuren kuningattaren Juhani IILlle lähettämistä kirjeistä ainoa, joka on tallella R. A:ssa.

ei luovutettu, tuli Juhani kuninkaalle Angliasta yhä uusia muistutuksia[1]. — Muutamia otettuja laivoja oli Juhani III kuitenkin sillä välin käskenyt luovuttaa kuningattaren airuille [2].

Juhani III:n lähettiläillä Eerikki Brahella ja Antti Keithillä, jotka kesällä vuonna 1583 menivät Angliaan, oli muun muassa asiana antaa kuningattarelle Narvaan purjehtineiden anglilaisten tavaroista seuraava selitys. Jos kauppiailta, jotka Juhani kuninkaan lupakirjoilla varustettuina olivat rauhallisesti liikkuneet, oli otettu heidän laivansa, niin tämä oli tapahtunut vasten kuninkaan tahtoa; jos taas kauppalaivojen väki oli ryhtynyt ase kädessä vastustamaan kuninkaan sotahaaksia, jommoista oli sattunut, niin ei kukaan saattanut pitää laivojen valtaamista vääryytenä. »Lähettiläät ilmoittakoot», lausuttiin heidän ohjeissaan lopuksi, »että kuningas on sodan päätyttyä antava täyden korvauksen niille, joiden vaatimukset ovat oikeat ja kohtuulliset»[3].

---

[1] Elisabethin tunnettu suosikki Leicesterin kreivi vaati jo vuonna 1582 pari kertaa Alenuksen laivain ja tavarain palauttamista. Sen jälkeen Elisabeth itse kirjoitti siitä asiasta Juhani IILlle noin joka toinen vuosi kuninkaan hallitusajan loppuun asti. Anglian kuningattaren kirjeet näyttävät olleen aluksi varsin suopeat, mikäli aivan lyhyiden otteiden nojalla voi päättää niiden sisällyksestä. Vuonna 1590 hän kuitenkin rupesi käyttämään kiivaampia sanoja. Silloin hän esimerkiksi lausui, että hänen, jollei Alenuksen laivaa palautettaisi, »oli pakko ryhtyä keinoihin, jotka auttoivat». Noin kuukautta myöhemmin hän kirjoitti ystävällisemmin ilmoittaen, että hän Juhani IILn pyynnöstä oli kieltänyt alamaisiansa viemästä Venäjälle sotavarustuksia sekä muita sodassa hyödyllisiä tavaroita. Mutta toukokuun 4 p. 1591 lähetetty kirje sisälsi taas uhkauksia, koska Alenukselta otettua laivaa ei vielä silloinkaan ollut annettu takaisin. — Leicesterin kirjeet olivat päivätyt 4/IV ja 20/IV 1582. Elisabethin omissa kirjeissä oli seuraavat antopäivät: 20/III 1583; 31/III 1584; 31/III 1586; 14/VI 1588; 9/V ja 14/VI 1590; 4/V 1591. R. A. Inventarium på bref och acta. — Vasta vuonna 1592 annettiin Ascension anglilaisille. Ödberg, Tidsbilder, 107.

[2] V. R. Kirje Klaus Flemingille kesäkuun 26 p. 1582.

[3] Instructio pro Erico Comite Visingburgensi et Andrea Keith in Forsholm 19/VI 1583, Anglica R. A.

Juhani kuninkaalla oli kuitenkin siinä asiassa toinen käsitys oikeudesta ja kohtuudesta, kuin anglilaisilla, ja sitä paitse hän ennätti kuolla, ennen kuin sota päättyi. Voittaaksensa aikaa hän antoi ulkomaalaisille puolinaisia lupauksia, joita hän ei sitten pitänyt.

Kun Juhani III:n lähettiläät Pontus de la Gardie ja Klaus Bielke maaliskuussa vuonna 1572 pyysivät Alban herttualta, että alankomaalaiset tykkänään kiellettäisiin käymästä kauppaa Venäjällä [1], niin Alba vastasi heille, että hän Narvan kauppaan nähden oli noudattava Stettinin rauhan määräyksiä sekä siitä asiasta myöhemmin Saksassa tehtyjä päätöksiä, joten hän oli kieltävä sotavarusten viennin Venäjälle. Muiden tavarain suhteen hän vaati, että Narvaan kulkeva kauppa oli jätettävä vapaaksi [2]. Myöhemmin Espanjan hallitus kuitenkin, vahingoittaaksensa pohjoisia Alankomaita, jotka lopullisesti olivat luopuneet Philippo II:sta, koetti kaikin tavoin estää niiden kauppaa.

Alankomaalaiset tietysti eivät vaarallisen, Espanjaa vastaan käydyn sodan aikana voineet itse tarmokkaasti valvoa kauppaetujansa Itämeren puolella. Näissä oloissa Juhani III:n ei tarvinnut paljoakaan välittää siitä, että yksityiset Alankomaiden kaupungit vaativat häneltä menetettyjä laivojansa takaisin [3].

Narvan jouduttua (1581) Ruotsin haltuun Juhani III toivoi, että tämän kaupungin meriliike, jota Ruotsin laivastot kauan aikaa olivat estäneet, taas rupeaisi vilkastumaan, mutta nämät toiveet eivät toteutuneet. Alankomaalaiset ja anglilaiset olivat kuudennentoista vuosisadan keskivaiheilla löytäneet kauppatien, joka vei Ruijan ohitse Vienaan, ja

---

[1] Vrt. sivua 82.

[2] K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, 154.

[3] Ruotsin ja Alankomaiden silloisista diplomatisista väleistä kts. Carl Sprinchorn, Om Sveriges förbindelser med Nederländerna (Historisk Tidskrift, V, 129 ja seur.).

Länsi-Euroopan kansojen [1] kauppa-aluksia rupesi kohta yhä useammin tulemaan Vienajoen suulla olevaan Pyhän Nikolauksen satamaan, joka, sen jälkeen kuin Narva oli menetetty Ruotsille, oli Venäjän ainoa, valtameren rannalla sijaitseva kauppapaikka [2]. Mutta Narva kärsi tietysti suurta vahinkoa Venäjän merikaupan siirtymisestä Pohjan perille [3].

---

[1] Dançay puhuu usein kuningas Henrikki III:lle lähettämissään kirjeissä Valkean meren kaupasta. Handl. rör. Skand. hist. XI, 174, 177, 178, 183, 190 ja 200.

[2] Vuonna 1584 perustettiin niille tienoille linna, jonka viereen sitten Arhangelin kaupunki syntyi.

[3] Omituista on, että Tanskan kuningas aluksi häiritsi Vienan kauppaa. Huomatessaan, että Juutinrauman tulli, joka oli ollut hänellä hyvänä tulolähteenä, väheni samassa määrässä, kuin Nikolauksen sataman kauppa kasvoi, Frederik II, joka katsoi, että hänellä oli yliherruus Norjan ja Islannin välisellä merellä samoin kuin Itämerelläkin, rupesi vaatimaan tullia Vienaan kulkevilta muukalaisilta. Mutta kun hän sen johdosta lähetti sotahaaksia Norjan rannikolle tarkastamaan pohjoiseen päin meneviä kauppa-aluksia, niin hän joutui ankaraan riitaan anglilaisten kanssa, jotka väittivät, että meri oli yhteinen kaikille, ja sen mukaan vaativat vapaata kulkua Norjan sivuitse. Sota saatiin kuitenkin vältetyksi sopimuksella, jossa molemmin puolin tehtiin myönnytyksiä. Steenstrup y. m. Danmarks Riges Historie III, II 1.

KAHDESKOLMATTA LUKU.

Pähkinälinnaa vastaan tehty retki.

Isoin osa Inkeriä oli Jaaman ja Kaprion valloituksen johdosta saatu Ruotsin haltuun. Viroon ja Suomeen sijoitetut sotajoukot pääsivät sen jälkeen verraten helposti talvellakin yhteyteen toistensa kanssa. Tätä yhteyttä uhkasi kuitenkin Nevajoen niskalla sijaitseva Pähkinälinna, jolla Narvan jouduttua Ruotsin vallan alle oli entistä suurempi merkitys sodankäyntiin nähden. Pähkinälinnan puolelta venäläiset myös voivat kevyillä aluksillaan tulla hätyyttämään Suomen rannikkolaisia.

Jo vuonna 1581 he kävivät Kymenkartanon läänissä polttaen heinäkuussa Vehkalahden kirkon [1]. Suursaarella ja Haapsaarella hävitettiin samana vuonna neljä taloa [2].

Seuraavana vuonna viholliset taas tulivat lotjillaan Nevajokea alas Suomenlahdelle ja tekivät vahinkoa meidän maan etelärannikolla. He ryöstivät heinäkuun 30 p. (1582) Virolahden l irkkoa ja pappilaa sekä muutamia kirkon läheisyydessä olevia kyliä, vieden myös saaliinaan jonkun määrän muo-

---

[1] Åbo Tidningar, 1793, N:o 15.

[2] S. A. N:o 5504, 32. — Haapsaari on Haminasta etelään ja Suursaaresta koilliseen päin.

naa ynnä muita tavaroita samassa pitäjässä olevasta ruunun aitasta [1]. Vehkalahdellakin silloin taas ryöstettiin ja poltettiin taloja [2]. Hävitys ei kuitenkaan näytä uloittuneen erittäin laajalle, koska vihollisten tuottamat vauriot pian korjattiin, siitä päättäen, että autiotalojen luku ei seuraavina vuosina ollut mainituissa pitäjissä isompi kuin ennenkään. Luultavasti venäläisjoukko oli ollut verraten pieni. Muutamat lotjat näkyvät käyneen Uudenmaan puolella [3], mutta ei tunneta, saivatko retkeläiset sielläkin hävitystä aikaan, sillä vuosia 1582 ja 1583 koskevat Porvoon läänin tilikirjat ovat joutuneet hukkaan.

Kun venäläisten viimemainitusta retkestä oli tullut tieto Viipuriin, oli sieltä lähetetty Käkisalmen laivaston amiraali Matti Antinpoika Biörnram ja laivanpäämies Risto Posa heitä vastustamaan [4]; Matti Antinpojan mukana oli haaksissa Viipurin läänin jalkaväen lippukunta [5]. Mutta viholliset olivat nähtävästi ennättäneet lähteä matkoihinsa, ennen kuin Viipurista päästiin ranta-asukkaiden avuksi [6].

Juhani III oli jo ennen näitä tapahtumia useita kertoja kehoittanut sotapäälliköitään lähtemään Pähkinälinnaa vastaan, ja heti Narvan valloituksen jälkeen hän oli ruvennut

---

[1] Sieltä otettiin: 1 puolikko rukiita, 1 tynnyri ohria, 2 tynnyriä leipiä, 1 leiviskä voita, 5 leiviskää lihaa, 55 vuotaa, 10 hylkeennahkaa, 1 tynnyri suolakaloja ja 5 leiviskää kapakaloja. S. A. N:o 5504, 68 v. ja 5506, 66.

[2] S. A. N:o 5505, 40 v.

[3] Claes Fleming, Memoriale Chronicum (Urkunder uppl. Finlands öden, II, 1, 8).

[4] Ruuti ja luodit toimitettiin Biörnramille Viipurista Ristniemelle, joka on Säkkijärven pitäjässä, Viipurin lahden suulla. Heinäkuun 30 p. Biörnram ja Posa olivat Tuppuransaaren luona, joka sijaitsee Ristniemestä koilliseen. S. A. N:o 5499, 24, 25 ja 36 v.; 5500, 29 ja 34; 5501, 169 v.

[5] Juhani Katt oli siihen aikaan tämän lippukunnan päämiehenä.

[6] Henrikki Klaunpoika näyttää tulleen Viipurista Pitkäpaadelle puolustusta järjestämään. S. A. N:o 5500, 34.

entistä kiivaammin vaatimaan sotaretken toimeenpanemista sinne, koska Pähkinälinna silloin oli ainoa Venäjän rajalinnoitus, josta Ruotsilla vielä oli haittaa. Kuitenkin kuningas tahtoi antaa sotajoukon rauhassa levätä muutaman aikaa 1581 vuoden taistelujen perästä. Sen tähden hän oli (marraskuussa 1581) käskenyt Klaus Aakenpojan lähettää toista väkeä Pähkinälinnan luo. Suomesta oli — siten kuningas määräsi — pantava liikkeelle kaikki ne huovit, jotka edellisen kesän olivat majailleet täällä; toiseksi kaikki sotamiehet, jotka olivat olleet kesän Käkisalmessa ja Viipurissa; kolmanneksi kaupunkien, pappien ja voutien asettamat miehet; neljänneksi Teppoisen joukko; viidenneksi Jääsken ja Äyräpään talonpojat. Kaikkiansa oli meidän maasta koottava 1,500 tai 2,000 miestä [1]. Pähkinälinna oli kuitenkin vahvasti varustettu, eikä sitä voitu valloittaa niin vähäisellä voimalla. Juhani kuninkaan suunnitelman mukaan olikin sillä kertaa vain rakennettava pieniä puulinnakkeita molemmin puolin Nevajokea Pähkinälinnan läheisyyteen; niistä oli sitten yhtämittaa häirittävä linnan varusväkeä sekä estettävä muonan ja sotatarpeiden tuonti sinne. Mutta seuraavan vuoden alussa Pontus de la Gardie ilmoitti kuninkaalle, että silloin oli erittäin hyvä tilaisuus käydä itse Pähkinälinnan kimppuun. Kuningas, joka tietysti oli tästä sanomasta mielissään, kehoitti ylipäällikköä rientämään matkalle. Hän lupasi antaa Pontukselle, jos tämä saisi Pähkinälinnan Ruotsin haltuun, jonkun Liivinmaan linnoista perinnölliseksi omaisuudeksi sekä lisäksi 250 talonpoikaa sieltä ja yhtä monta Kaprion tai Pähkinälinnan läänistä [2]. Jostakin syystä suunniteltu talviretki kuitenkin jäi tekemättä.

Ottamatta lukuun Leilitsan tappelua [3] sekä sitä pikkusotaa, jota käytiin Äyräpäässä, Käkisalmen läänissä ja

---

[1] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle 11 p. marraskuuta 1581. Kirje Pontus herralle 13 p. marraskuuta 1581.

[2] V. R. Kirje Pontus de la Gardielle helmikuun 3 p. 1582.

[3] Kts. sivua 332.

Pohjanmaalla, saattaa sanoa, että alkupuoli vuotta 1582 kului verraten levollisesti [1]. Venäjän voimat olivat lamauksissa puolalaisten ja ruotsalaisten edellisenä vuonna saavuttamain voittojen johdosta.

Elokuussa 1582 Juhani III taas vaati, että päähyökkäys oli tehtävä Novgorodia vastaan. Pontus de la Gardielle silloin annetuissa ohjeissa [2] sanottiin muun muassa: »Ylipäällikön tulee mennä Suureen Novgorodiin päin [3] ja koettaa valloittaa tämä kaupunki voitettuaan viholliset kenttätappelussa, mutta pieni joukko on lähetettävä piirittämään Pähkinälinnaa sekä rakentamaan varustuksia sen edustalle». Kun nämät määräykset kirjoitettiin, oli jo iso osa Suomeen sijoitetusta sotaväestä matkalla Pähkinälinnaan päin.

Sanotaan, että venäläinen ruhtinas Afanasi Bjelski, joka Iivananlinnassa oli joutunut ruotsalaisten vangiksi, valmisti suunnitelman Pähkinälinnan valloittamiseksi [4]. Syyskuun 17 p. 1582 Juhani III, kuten edellä on mainittu, antoi Pähkinälinnan varusväelle l irjeen, jossa sitä kehoitettiin luopumaan suurruhtinaasta [5]. Silloin Pähkinälinnan piiritys jo oli alkanut.

Jalkaväen päällikkö Arvi Henrikinpoika Tawast oli heinäkuun lopussa saanut Pontus de la Gardielta käskyn mennä Viipuriin ja toimittaa sieltä sotaväkeä matkalle. Saavuttuaan sinne hän lähetti (elokuun 10 p.) yksissä neuvoin Henrikki Klaunpoika Hornin [6] kanssa 30 ratsumiestä

---

[1] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 8.

[2] V. R. 24/VIII 1582.

[3] Novgorodin retkeä varten oli Pontukselle määrätty auttajiksi ja neuvonantajiksi: Yrjö Boije, Kaarle Horn, Toftaholmin Kaarle Kustaanpoika Stenbock ja Bergkvaran Juhani Sparre.

[4] Dalin, l. c. III, 144.

[5] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 295.

[6] Henrikki Klaunpoika oli kenties jo siihen aikaan ylimmäisenä käskynhaltijana Viipurissa. Helmikuun 27 p. 1583 hän ainakin nimittää itseänsä Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen päälliköksi. S. A. N:o 5529, 20.

ja yhden lippukunnan jalkaväkeä Pähkinälinnan lääniin asemaa tiedustelemaan. Muun jalkaväen kera hän elokuun 11 p. lähti meritse Nevajoelle päin. Tuppuransaaresta, jossa viisi jalkaväen lippukuntaa oli Tawastia odottamassa, kuljettiin soutamalla Koiviston uloimman niemen kärkeen, ja sieltä purjehdittiin, kun oli saatu suotuisa tuuli, yhdessä päivässä (elokuun 21) Nevajoelle saakka [1].

Laivastossa, joka toi sotaväen sinne, oli 24 alusta. Näistä useimmat olivat vain pieniä jaaloja. Isoimmat haahdet, Falken ja Barken, saatiin suurella vaivalla jokeen. Edellinen näistä kulki niin syvällä, että sitä varten tarvittiin viidettä kyynärää vettä. Laivojen johdossa tavataan taas Matti Antinpoika Biörnram ja Risto Posa, jotka pian olivat palanneet Etelä-Suomen rannikolle tekemältään matkalta [2].

Arvi Eerikinpoika Stålarm, joka oli ollut Iivananlinnan päällikkönä, oli saanut käskyn tulla Suomeen ja täällä ensin määrätty lähtemään tiedusteluretkelle Pähkinälinnaan päin. Hänen piti ottaa mukaansa muutamia satoja ratsu- ja jalkamiehiä sekä erittäinkin estää tällä puolen Nevajokea asuvia Pähkinälinnan läänin talonpoikia panemasta viljaansa korjuuseen [3]. Stålarm odotti sitten Viipurissa jonkun aikaa ratsumiehiä, mutta kun ne eivät kokoontuneet niin pian kuin hän oli toivonut, niin hän lähti (elokuun 17 p.) merelle Arvi Henrikinpojan jälkeen ja näyttää, saavutettuaan tämän matkalla, tulleen Nevajoen suulle yhdessä hänen kanssaan [4].

---

[1] Kirje Juhani III:lle 25/VIII 1582 kokelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. — S. A. N:o 5499, 25 ja 35.

[2] S. A. N:o 5499, 24 ja 5500, 34. — Vähäistä myöhemmin (elokuun lopulla?) saapui Nevajoen suulle muutamia ruotsalaisia laivoja, niinkuin: Stockholms skutan, Ormen, Stångekrejaren sekä Kaarle herttuan laivat Furan ja Kråkan. Ne toivat nähtävästi tykkejä, tulikojeita ja muonavaroja. S. A. N:o 5499, 35; 5500, 27; 5506, 67 v. ja 68.

[3] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 21/VII 1582 Tawastien kokoelmassa R. A.

[4] S. A. N:o 5499, 35 ja 46 v. sekä 5506, 72 v.

Savonlinnan vouti Klaus Fleming lähti myös ensimmäisten joukossa Nevajoelle, mutta hänen isänsä Hermanni Fleming viipyi vielä jonkun aikaa Suomessa. Ollen Pitkäpaadella tämä joudutti ratsuväen ja tykistön lähtöä [1].

Odottaessaan lisäväen tuloa Arvi Henrikinpoika piti sotamiehensä kahdessa leirissä molemmin puolin Nevajokea. Sillä paikkaa oli muinoin ollut linna, jota luultiin Maunu Ladonlukon rakentamaksi [2]. Tawast kertoi eräässä Juhani IILlle lähettämässään kirjeessä, että se oli sijainnut niemellä kahden joen välissä ja että sitä oli ympäröinyt yhdeltä taholta kolme hautaa, kahdelta taholta kaksi hautaa ja neljänneltä puolen virta. Samassa kirjeessä hän neuvoi kuningasta varustamaan tuon vanhan linnan uudestansa törmäkkeillä ja haudoilla siinä tapauksessa, että Pähkinälinnaa ei voitaisi valloittaa [3].

Kun oli saatu tykistökin Nevajoelle ja enemmän sotaväkeä kokoon — muun muassa neljä ratsuväen lippua —

---

[1] Elokuun 30 p. hänen havaitaan olleen Kuutsalon salmella. S. A. N:o 5506, 71. — Kuutsalo sijaitsee Kotkan edustalla.

[2] Maunu Ladonlukko, joka hallitsi vuosien 1275 ja 1290 välillä, ei käynyt Venäjällä. Jos inkeroiset mainitsivat linnan perustajaksi Maunu kuninkaan, niin heillä oli luultavasti säilynyt joku muisto Maunu Eerikinpojan ensimmäisestä Venäjän-retkestä, joka tapahtui 1348 ja jolla hän valloitti Pähkinälinnan. Kuitenkaan eivät aikakirjat tiedä hänenkään perustaneen mitään linnaa Nevajoelle. Sen sijaan Tyrgils Knuutinpoika vuonna 1300 rakensi Maankruunun linnan siihen paikkaan, missä pieni Ohtajoki laskee Nevaan. On luultavaa, että Ruotsin sotajoukko vuonna 1582 majaili juuri Maankruunun raunioilla.

[3] Kirje Juhani IILlle 25/VIII 1582 kokoelmassa Handlingar, rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. Tästä kirjeestä, joka on joko alustelma tai huonosti kyhätty jäljennös, puuttuu allekirjoitus, mutta ei voi olla epäilystä, ettei se olisi Arvi Tawastin lähettämä. Siinä hän nimittäin m. m. pyysi kuninkaalta, että hänen molemmille veljilleen Kermolle ja Maunulle, joita hän muutamina vuosina oli käyttänyt sotaretkillä erilaisissa toimissa, myönnettäisiin jotakin palkkaa heidän työstänsä.

lähdettiin Pähkinälinnan edustalle, jonne saavuttiin syyskuun 11 p.

Piiritettävä linna oli luja. Pyöreät tornit vahvistivat sen muureja, ja sen asema oli erittäin edullinen, sillä sitä suojasi leveä ja vuolas virta.

Ensimmäisenä päivänä tuotiin leiriin muutamia vankeja, jotka kertoivat, että linnassa oli sata pajaria palvelijoinensa ynnä viisisataa streletsia ja kasakkaa sekä se väki, mikä ennen Ruotsin sotajoukon tuloa oli asunut muurien ulkopuolella. Pähkinälinnan tykistöstä he ilmoittivat, että sitä oli kaksi isoa ja neljä keskikokoista käärmetykkiä paitse pienempiä tykkejä. Isojen tykkien määrä tuntuu jokseenkin vähäpätöiseltä, mutta sanotaan, että leirissä pian huomattiin ilmoituksen olleen todenperäisen [1].

Vangit tiesivät myös mainita, että tataarit olivat silloin aikaan hyökänneet valloittamaan Kasania ja että suurruhtinas oli lähettänyt sinne enimmät sotavoimansa [2].

Samalla päälliköt, joiden joukossa Hermanni Fleming varmaankin silloin jo oli, saivat kuulla, että 2,000 tsaarin palveluksessa olevaa tataaria oli tulossa piirittäjiä ahdistamaan. Sen johdosta lähetettiin leiristä (syyskuun 12 p.) 100 ratsumiestä ja 1,000 miestä jalkaväkeä tataareja vastaan. Tästä retkestä ei ole sen enempää mainittu, joten on luultavaa, että ruotsalainen osasto ei edes nähnytkään vihollisia. Nuorempi Fleming taas kertoo, että Arvi Stålarm piirityksen alussa lähti Laatokalle päin tiedustelua varten ja että hän matkaltansa toimitti kolme lotjallista kalaa leiriin [3], jossa

---

[1] Nimetön kirje 12/IX 1582 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[2] Krimin kaani ei tosin siihen aikaan tehnyt mitään hyökkäystä Venäjän alueelle, mutta kun Moskovassa saatiin tietää, että hän oli salaisessa liitossa kapinallisten tsheremissien kanssa, niin hänen tuloansa pelättiin, jonka tähden Iivana IV oli lähettänyt parhaat sotajoukkonsa Kaaman ja Okan varsille. Tästä olivat arvatenkin nuot huhut syntyneet, joista sotavangit puhuivat.

[3] Clæs Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 8.

tämä lähetys tuli hyvään tarpeeseen. — Ei voitane otaksua, että molemmilla kertomuksilla tarkoitetaan samaa retkeä.

Siinä kirjeessä, jossa sotajoukon päälliköt ilmoittivat kuninkaalle saapuneensa Pähkinälinnan luo, he koskettelivat myös erästä epäkohtaa, joka oli havaittu leirissä. Sotaväen keskuudessa kuultiin näet paljon nurkumista ja valitusta sen johdosta, että muonasta oli puute. Useat ratsu- ja jalkamiehet olivat silloin jo saaneet elää kaksikin kuukautta niillä ruokavaroilla, jotka he olivat ottaneet linnaleiristä mukaansa yhtä kuukautta varten. Puhuessaan tästä asiasta päälliköt sanoivat lopuksi: »Jollei tänne saada muonaa, pelkäämme, ettei täällä kauankaan pidetä leiriä». Tämmöinen tiedonanto oli todellakin paha enne.

Laatokalla kulki 50 tai 60 venäläistä lotjaa edes takaisin tuoden tarpeita linnaan. Piirittäjät eivät voineet estää niitä tulemasta, koska leirissä aluksi oli vain viisi tai kuusi haapiota käytettävänä. Suomesta oli tosin tilattu veneitä ja muitakin aluksia, mutta ne eivät saapuneet ajoissa perille.

Sillä välin oli Käkisalmessa ruvettu panemaan siellä olevan laivaston kuutta pientä haahta kuntoon. Kun ne oli saatu täysin varustetuiksi, lähtivät ne (syyskuun 27 p.) Pähkinälinnan luo Pentti Söyringinpoika Juustenin johtamina, joka oli määrätty Käkisalmen laivaston amiraaliksi Matti Antinpoika Biörnramin jälkeen. Juustenin laivastoon kuului silloin 142 miestä, mutta siinä katselmuksessa, joka kuukautta myöhemmin (28 p. lokakuuta 1582) pidettiin Pähkinälinnan sataman yläsuulla, oli saapuvilla vain 103 miestä[1].

---

[1] Seuraava taulu osoittaa meriväen silloisen miesluvun kussakin laivassa

Necken-nimisessä	laivassa		31	miestä.
Samson	»	»	13	»
Laxen	»	»	17	»
Ugglan	»	»	13	»
Ålen	»	»	16	»
Siken	»	»	13	»

Ruotsin laivaston arkisto.

Haaksissa tuotiin Pähkinälinnan leiriin 600 suomalaista sotamiestä [1].

Pentti Söyringinpojan ensimmäinen toimi oli karkoittaa venäläiset lotjat Pähkinälinnan edustalta. Ne vetäytyivät linnan muurien suojaan [2].

Virosta oli odotettu tulevaksi apuväkeä Tallinnan päällikön Yrjö Boijen johdolla, mutta se ei saapunut piirityksen alkuun. Epätietoista on, paljonko Virosta saatiin lisäjoukkoja. Yrjö Boije itse ei liene käynytkään Pähkinälinnan leirissä, sillä hänen terveytensä oli siihen aikaan niin huono, että hän tuskin voi istua ratsun selässä. Hän pyysikin siitä syystä Pontusta vaikuttamaan siihen, että kuningas antaisi hänen jäädä edelleenkin Viron linnoja vartioimaan [3].

Vielä lopulla syyskuuta oli ruotsalaisia ratsumiehiä menossa Pähkinälinnaan päin [4]. Kun viimein kaikki olivat koolla leirissä, kuului sotajoukkoon (luultavasti) 10 ratsuväen lippua ja 21 jalkaväen lippukuntaa [5]. Jalkaväen lisänä oli siellä laivaväkeäkin.

---

[1] Nimittäin Ambrosius Henrikinpojan ja Lauri Eerikinpojan lippukunnat.

[2] Palkinnoksi onnistuneesta toimestaan Juusten sai ruunun varoista yhden aamin espanjalaista viiniä, arvoltaan 13 talaria.

[3] Yrjö Boije Pontukselle 2/VIII 1582, Livonica R. A.

[4] S. A. N:o 5501, 173.

[5] Nimittäin:

Ratsuväkeä.

Päälippu (Juhani Sparre ratsumestarina).

Hovilippu (Knuutti Juhonpoika Kurki ratsumestarina).

Suomen aatelislippu (Pentti Henrikinpoika, Moision (Stensnäsin) haltija, ratsumestarina).

Matti Laurinpojan l. (Uplannista. Saapui syyskuun alussa meritse).

Kaarle Kustaanpoika Stenbockin, Toftaholmin vapaaherran l. (Smaalannista. — Pietari Dehr, Kermilan(?) haltija, näkyy siihen aikaan olleen Kaarle Kustaanpojan sijaisena).

Pähkinälinnan piiritysjoukossa näyttää siten olleen enemmän lippukuntia kuin niitä oli ollut Narvan luona ja ainakin paljoa enemmän kuin Käkisalmen valloituksessa. Kuinka paljon väkeä Pähkinälinnan leirissä oli koolla, on

---

Arvi Draken l. (Itägötlannista).

Sven Antinpojan l. (Länsigötlannista. — Tämä lippukunta näyttää olleen matkalla Pähkinälinnaan päin vielä lokakuun 8 p. Sven Antinpoika kuoli kohta sen jälkeen. Hänet haudattiin Narvassa marraskuun lopulla).

Willam Wallacen l. (Länsigötlannista).

Martti Boijen l. (Suomesta).

Niilo Olavinpojan l. (Suomesta).

Jalkaväkeä.

Niilo Sunenpojan l. (Smaalannista).

Antti Hakuninpojan l. (Smaalannista).

Pentti Maununpojan l. (Smaalannista).

Hakuni Pietarinpojan (sittemmin Juho Amundinpojan) l. (Smaalannista).

Maunu Juhonpojan l. (Länsigötlannista).

Antti Juhonpojan l. (Länsigötlannista).

Lauri Antinpojan l. (Itägötlannista).

Juho Pentinpojan l. (Uplannista).

Juho Ollinpojan l. (Tukholmasta).

Heden Juhonpojan l. (Vestmanlannista).

Olavi Gudmundinpojan l. (Taalainmaasta).

Martti Laurinpojan l. (Helsinglannista).

Pietari Hårdin l. (Länsipohjasta).

Ambrosius Henrikinpojan l. (Savosta)

Olavi Pietarinpojan l. (Savosta).

Juho Kattin l. (Viipurin läänin länsiosista).

Lauri Eerikinpojan l. (Jääskestä ja Äyräpäästä).

Iivari Eerikinpojan l. (Viipurin kaupungista)

Sven Törenpojan l. (Suomen muista kaupungeista) ja

Pentti Pietarinpojan l.

Ei ole tietoa mistä viimeksimainittu, ruotsalainen lippukunta oli kotoisin.

S. A. N:o 5499, 42 v: 5500, 30 v. ja seur. — R. A. Militaria.

kuitenkin mahdoton sanoa [1], koska useissa ruotsalaisissa jalkaväen lippukunnissa ei ollut likimainkaan täyttä mieslukua[2].

Sotajoukon kanssa näkyy Pähkinälinnan luo tulleen Jääsken talonpoikia [3]. Oliko Savonkin miehiä sotaväen mukana, ei ole varmaa. Sanotaan kuitenkin, että Savon lippukunnan päämiehellä Ambrosius Henrikinpojalla oli joillakin retkillä vuosina 1582 ja 1583 mukanansa 5,000 talonpoikaa — siis tavallista isompi joukko [4].

Väki pantiin aluksi rakentamaan varustuksia linnan molemmille puolille. Toiseen varustukseen, joka tehtiin Munkkisaarelle, asetettiin 24 muurinruhjinta ja toiseen, Äyräpään puolella olevaan, 4 puoliputkea. Muutaman viikon kuluttua rupesivat kuitenkin taudit, nälän seuralaiset, ahdistamaan sotajoukkoa, eikä ylipäällikköä kuulunut Virosta. Väki pyysi sen tähden Hermanni Flemingiltä, että ei odotettaisi Pontus herraa, vaan ruvettaisiin linnaa ampumaan, ennen kuin sotajoukko oli taudeista kovin heikontunut. Ampuminen pantiinkin alkuun lokakuun 6 p., ja kaksi päivää myöhemmin saatiin osa muurista sortumaan linnan läntisellä kulmalla, vastapäätä Munkkisaarta. Heti lähetettiin veneillä sotaväkeä tekemään rynnäkköä. Kerrotaan, että eräs Marttiniminen pursimies sekä laivan kokki Lauri Pietarinpoika olivat ensimmäiset linnan portilla ja että he myös veivät tervaa ja sytykkeitä satamaan, jossa linnan muurin alla

---

[1] Dançay kirjoitti joulukuun 16 p. 1582 Ranskan kuninkaalle: »Juhani III on lähettänyt noin 4,000 hevosta ja enemmän kuin 10,000 miestä jalkaväkeä moskovalaisen maahan, ja ne ovat piirittäneet Nultembourg'in (!) (Handl. rör. Skand. hist. XI, 206). — Nähtävästi oli Pontuksen sotajoukon miesluku kuitenkin ilmoitettu Dan çaylle vähän suuremmaksi kuin se, talonpoikain nostoväkeä lukuun ottamatta, todella oli.

[2] Hakuni Pietarinpojan lippukunnassa oli esimerkiksi vain 120 miestä, kun se saapui Nevajoen suulle.

[3] Pentti Söyringinpojan tili Ruotsin laivaston arkistossa.

[4] S. A. N:o 6552, 37.

olevat lotjat pantiin palamaan [1]. Ryntäys onnistui niin hyvin, että yksi torni valloitettiin. Siihen asetettiin kaksi lippukuntaa jalkaväkeä, mutta nämät eivät voineet pitää sitä hallussaan enempää aikaa kuin puolen tuntia. Venäläiset rohkaisivat näet taas kohta mielensä ja saivat hyökkääjät karkoitetuiksi, koska vuolas virta hidastutti apujoukon tuloa. Sen jälkeen päätettiin jättää ryntäykset siksensä, kunnes de la Gardie saapuisi leiriin. Mutta lokakuun 14 p. tuli 500 streletsia 80:lla lotjalla linnan avuksi. Ylipäällikkö pääsi vihdoin lokakuun 15 p. Pähkinälinnan luo, ja kolme päivää myöhemmin ryhdyttiin uudestaan ryntäykseen, mutta sotajoukko oli silloin jo niin riutunut nälästä ja taudeista, ettei tämäkään yritys onnistunut [2].

De la Gardie ilmoitti kohta Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle, että hänen täytyisi luopua piirityksestä, jollei hän saisi lisää ruokavaroja. Tämän johdosta Tott käski Äyräpään voudin [3] viipymättä toimittaa leiriin leipää ja muuta muonaa, jota saatettiin kuljettaa hevosen selässä, koska Hämeestä ei voitu lähettää avustusta ennen kuin rekikelillä. Äyräpäässä ei kuitenkaan liene ollut mitään varoja säästössä, sillä olivathan viholliset saman vuoden alkupuolella ryöstäneet kihlakunnan paljaaksi. Sitä paitsi Klaus Aakenpojan määräys saatiin sinne vasta siihen aikaan, jolloin Pähkinälinnan piiritys päättyi.

Koko Suomesta näkyy samalla kertaa vaaditun sota-

---

[1] Nämät urhoolliset miehet saivat sitten palkinnoksi työstään — kolme nelikkoa voita!

[2] Russow, Chronica der Provintz Lyfflandt, 133. — Claes Fleming, Memoriale Chronicum (Urkunder uppl. Finlands öden, II, I, 19.). — Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 302.

[3] Klaus Aakenpojan Äyräpään voudille Yrjö Juhonpojalle lähettämä kirje on päivätty Sjundebyssä 4/XI 1582. S. A. N:o 5528. 55.

miehille lampaannahkoja, kenkiä ja sukkia lisäverona [1], mutta tämäkään apu ei voinut ajoissa ennättää perille.

Sitä tyytymätöntä ja alakuloista mielialaa, joka onnistumattomien ryntäysten jälkeen pääsi valtaan sotajoukossa, kuvaa eräs kirje, jota sotaväen valtuutetut lähetettiin viemään kuninkaalle [2]. Tässä kirjeessä sanottiin muun muassa: »Me kaikki yhdessä, aateliset ja aatelittomat, ratsumiehet ja jalkamiehet, pyydämme, että Teidän Majesteettinne tahtoisi ajatella valtakunnan tilaa ja alamaisten köyhyyttä, joita tämän pitkän sodan aikana on turmeltu monenlaisilla veroilla, sekä sitä nälkää, vilua ja tautia, jotka aina ja erittäinkin retkillä ovat rasittaneet väkeä, niinkuin tälläkin onnettomalla matkalla on tapahtunut. Lisäksi olemme nyt huomanneet, että sotajoukolla ei ole riittävästi ruutia eikä luoteja. Sen tähden varoitamme ja pyydämme, että Teidän Majesteettinne Jumalan tähden ottaisi tämän meidän alamaisen neuvomme huomioon ja miettisi keinoja rauhan aikaansaamiseksi, koska sekä maa että sotaväki ovat väsyneet ja kyllästyneet vainoon, joka on saattanut ne aivan perikadon partaalle. Vielä annamme Teidän Majesteetillenne tiedoksi, että ylipäällikkö Pontus de la Gardie on ollut täällä neuvoittelemassa sotaväen kanssa, koettaen saada sitä jäämään edelleenkin vihollisen maahan. Kuitenkin käy meille vaikeaksi maata pitkin talvea maassa, kärsien nälkää ja tauteja. Ja koska tiedämme, että tällä retkellä joutuu paljon väkeä kuoleman omaksi, emme ole tahtoneet salata sitä. Emme myöskään epäile, että Teidän Majesteettinne ottaa neuvoskunnan ja säätyjen kanssa harkittavakseen, miten tästä pitkästä sotatilasta kerrankin saataisiin loppu.»

Klaus Hermanninpoika Fleming kertoo [3], että Pähkinälinnan edustalta lähti lokakuun 20 p. sotaväkeä Laatokan-

[1] Joka talosta oli annettava 6 lampaannahkaa, 2 paria kenkiä, sekä 2 paria sukkia.

[2] Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[3] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 9.

linnaa vastaan, jonka luo saavuttiin 10 päivää myöhemmin. Linnaa ammuttiin hehkuvilla luodeilla, mutta näistä ei ollut apua, koska piirittäjillä oli liian vähän tykkejä. Siten ei tälläkään retkellä saatu mitään aikaan; päin vastoin menetettiin sekä väkeä että hevosia.

Marraskuun 7 p. 1582 jätettiin vihdoin Pähkinälinnan luona pidetty leiri lopullisesti. Pontus de la Gardie syytti sittemmin Hermanni Flemingiä, Arvi Henrikinpoikaa, Arvi Eerikinpoikaa ja muitakin päälliköitä siitä, että linnaa vastaan tehty yritys oli onnistunut huonosti. Hän kirjoitti Kaarle herttualle, että linna olisi joutunut Ruotsin haltuun, jos mainitut herrat olisivat odottaneet hänen tuloansa eivätkä ruvenneet omin päinsä sitä ampumaan ja ryntäystä tekemään [1]. Kaikesta päättäen oli kuitenkin pääsyy hankkeen huonoon menestymiseen siinä, että Pontus ei tullut piiritysjoukon luo, ennen kuin nälänhätä oli sen masentanut ja ennen kuin linnaan oli saatu apuväkeä. Suomalainen sotaväki kulki Pähkinälinnasta aluksilla Nevajokea alas, jatkaen sitten matkaa Viipuriin [2].

Käkisalmen laivasto näyttää viipyneen Pähkinälinnan edustalla kauemmin kuin maasotaväki. Vasta joulukuun alussa pantiin laivat talviteloille, sen jälkeen kuin Ambrosius Henrikinpojan savolaiset sotamiehet olivat hinanneet ne satamasta virtaa ylös linnan alle [3].

Pontus de la Gardien ja hänen alipäälliköidensä ohjesäännössä oli muun muassa sanottu: »Koska Suomen asukkaat tämän pitkällisen vainon kautta ovat joutuneet köyhyyteen ja kurjuuteen, tulee ylipäällikön niin kauan kuin

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 302.

[2] Sen mukana lähti m. m. Klaus Hermaninpoika Fleming, joka vähää ennen oli nimitetty ylimmäksi vartiomestariksi, sekä Hietamäen Matti Markuksenpoika, joka oli ollut muonitusmestarina leirissä. Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 9. — S. A. N:o 5506, 66.

[3] Satamasta oli lähes kilometrin matka linnaan.

mahdollista pitää sotajoukkoa vihollisen maassa. Ja kun viimein on palattava retkeltä, asetettakoon puolustusväkeä rajoille ja valloitettuihin linnoihin ja sitten pantakoon sotamiehet linnaleiriin» [1]. Pontus näyttääkin koettaneen menetellä näiden määräysten mukaisesti. Isoin osa sotaväestä jäi sen tähden piirityksen jälkeen muutamaksi aikaa Pähkinälinnan lääniin ottaen sieltä muonavaransa.

Ratsuväki hyökkäsi jo marraskuun 11 päivän tienoilla sieltä Novgorodiin päin, mutta ei voinut saada mitään toimeen kelirikon tähden, vaan palasi pian jälkaväen luo menetettyään paljon hevosia ja kuormarattaita [2].

Huomattuaan, ettei hän voinut mitään toimittaa Pähkinälinnaa vastaan, Pontus de la Gardie oli ehdoittaunt Novgorodin maaherralle välirauhaa [3]. Suurruhtinaskin, jonka täytyi lähettää sotavoimansa tataareja vastaan, näytti nyt olevan taipuvaisempi rauhantekoon kuin ennen.

Mutta vaikka ruvettiinkin keskustelemaan aselevosta, niin Juhani III yhä hautoi vanhaa tuumaansa, että Pähkinälinnan viereen oli rakennettava puulinnake. Hankkeen toimeenpanemisen hän uskoi nyt Arvi Henrikinpoika Tawastille ja Arvi Eerikinpoika Stålarmille. Nämät joutuivat kuninkaan määräyksen kautta sangen pulmalliseen asemaan, sillä heidän käytettävänään ei ollut Suomessa semmoista sotavoimaa, jolla olisi voitu yritykseen ryhtyä. Asiasta syntyi päälliköiden kesken sekä heidän ja Juhani III:n kesken vilkas kirjeenvaihto.

Heti vuoden 1583 alussa kuningas kirjoitti Stålarmille ja Tawastille: »Vaikka Pähkinälinnan retki päättyi huonosti, olemme vielä aikeissa koettaa siellä onneamme. Ja jotta sotaväki ei makaisi toimettomana Suomessa, tuottaen väestölle häviötä, tulee teidän koottuanne kaikki siellä olevat sotamiehet sekä lisäksi Savon ja Äyräpään talonpoikia läh-

[1] V. R. 24/VIII 1582.

[2] Girs, l. c. 96. — Dalin l. c. 144.

[3] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 303.

teä tänä talvena ensi tilassa Pähkinälinnan luo, jonne on rakennettava puusta ja mullasta varustus Nevajoen tälle puolen vastapäätä linnaa.» Käsky uudistettiin huhtikuun 19 p., jolloin kuningas sen ohessa huomautti, miten tuon varustuksen nojassa ei ainoastaan voitaisi pysyttää Ruotsin vallan alla kaikkea maata, joka oli Suomen puolella Nevajokea, vaan myöskin pakoittaa Pähkinälinna antaumiseen. Hän lisäsi: »Jos viime kesänä olisitte rakentaneet puulinnakkeen heti kuin saavuitte Pähkinälinnan edustalle, niin olisi tämä ollut Ruotsin ruunulle enemmänarvoinen kuin tynnyri kultaa» [1].

Sillä välin Juhani III oli antanut määräyksiä samasta asiasta myöskin Pontus de la Gardielle [2]. Kuningas näyttää kuitenkin pian havainneen, että ylipäällikkö oli kylmäkiskoinen koko hanketta kohtaan, koska hän katsoi tarpeelliseksi lausua tälle: »Jos rauhaa ei saada toimeen, on linnake rakennettava, emmekä siinä asiassa tahdo tietää mistään tekoesteistä. Emme myöskään pidä lukua siitä, mitä saatettanee aiettamme vastaan sanoa, tai niistä epäilyksistä, joita teillä ja muillakin voi tämmöiseen yritykseen nähden olla» [3].

Kuninkaan mainittu, huhtikuun 19 p. päivätty kirje saapui Arvi Henrikinpojalle vasta 24 p. toukokuuta (1583). Vastauksessaan jälkimmäinen sanoi olevansa valmis noudattamaan kuninkaan tahtoa, kunhan vain kaikki, mitä retkellä tarvittiin, olisi ollut saatavissa. Mainittuaan, että Suomessa silloin oli ainoastaan neljä lippukuntaa jalkaväkeä, hän

---

[1] V. R. 3/I ja 19/IV 1583.

[2] Juhani kuningas suunnitteli alkupuolella vuotta 1583 useita muitakin sotayrityksiä siltä varalta, että rauhantekoa, jota oli ruvettu valmistamaan, ei saataisi toimeen. Hän kirjoitti Pontus de la Gardielle milloin Novgorodin, milloin Pähkinälinnan, milloin Oudovan, milloin Laatokan linnan valloittamisesta. Näitä määräyksiä ei kuitenkaan voitu noudattaa. V. R. Kirjeet Pontus herralle tammikuun 18 p., helmikuun 21 p. ja huhtikuun 30 p. 1583.

[3] V. R. 21/II ja 30/IV 1583.

jatkoi: »Olen nyt käskenyt täkäläisten lippukuntain päämiesten ottaa väkeään varten mukaansa kahden kuukauden muonan ja saapua viimeistään juhannuksena Viipuriin. Suomen jalkaväki on nimittäin niin hajallaan, ettei sitä ennen saada kokoon. Linnoista en voi vaatia sotamiehiä, sillä heitä tarvitaan siellä työssä. Muutoin täällä oleva väki ei tahdo mennä retkelle, ennen kuin se on saanut vaate- ja rahapalkkansa sekä niin paljon muonavaroja, että se voi muutamia kuukausia tulla toimeen vihollisen maassa, koska sen usein on ollut pakko palata matkoilta nälän takia. Ratsuväki ei ainakaan lähtisi liikkeelle minun käskystäni. Parasta olisi sen tähden, että Teidän Majesteettinne itse kirjoittaisi ratsumestareille, jotka sitten, saamansa kirjeen nojalla, paremmin voisivat taivuttaa miehiänsä. Jääsken ja Äyräpään talonpoikiin ei ole luottamista, koska ne käyvät sotaretkillä ainoastaan saaliin takia eikä sitä nyt ole saatavana tällä puolen Novgorodia. Mutta jos sotaväki määräpäivänä saapuu Viipuriin ja sille hankitaan tarpeellinen elatus, niin minä seuraan sitä mielelläni koettaen tehdä, minkä voin. Kuitenkaan en usko, että saisin mitään aikaan retken johtajana, jonka tähden pyydän alamaisesti Teidän Majesteettianne kirjoittamaan Pontus herralle, että hän ryhtyisi asiaa toimeenpanemaan. Vielä ilmoitan, että venäläisten kanssa on tehty aselepo Pietarin ja Paavalin päivään (kesäkuun 29), jolloin pidetään uusi rauhankeskustelu. Jos ne eivät siinä tilaisuudessa luovuta Pähkinälinnaa, olisi suotavaa, että Ruotsin sotajoukko olisi valmis lähtemään Venäjälle suojellaksensa niitä, jotka tulisivat rakentamaan mainittua linnaketta. Niiden jalkaväen sotamiesten, jotka saan kootuiksi Viipuriin, annan tehdä siellä linnoitustyötä, kunnes Teidän Majesteetiltanne saapuu lisäohjeita»[1]. — Arvi Tawast antoi siis kirjeessään kuninkaalle lupauksia, vaikka jokseenkin

[1] Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 3/VI 1583 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

epämääräisiä, huomauttaen samalla, mitkä esteet asettuivat aiottua yritystä vastaan.

Kuninkaan sihteerille Hannu Krankalle Tawast kirjoitti asiasta avomielisemmin. Hän pyysi tätä toimimaan niin, että hänelle ei annettaisi tehtävää, jota hän ei voinut täyttää, koska hän oli taudin heikontama ja koska sotamiehet, jotka eivät olleet saaneet palkkaansa, olivat vastahakoisia [1].

Keväällä (toukokuussa) Stålarm kävi Juhani III:n puheilla Ruotsissa [2]. Sieltä palattuansa hän kirjoitti kesäkuun 6 p. Tawastille: »Kuningas ei tahdo kuulla mitään estelyistämme, vaan on käskenyt meidän mennä ensi tilaisuudessa Pähkinälinnan luo, niinkuin saatat nähdä oheenliitetystä valtakirjasta. Elä lähde minnekään, ennen kuin saan Sinua puhutella.»

Molemmat päälliköt valmistelivat nyt (kesäkuussa) retkeä. Arvi Eerikinpoika pyysi Tawastia kokoamaan suomalaisen jalkaväen Pitkäpaadelle ennen Pietarin ja Paavalin päivää. Kuningas oli luvannut lähettää Henrikki Matinpoika Huggutin mukana rahoja tämän väen palkkaamiseksi. Kolmelle suomalaiselle ratsumestarille, nimittäin Martti Boijelle, Akseli Kurjelle, ja Yrjö Henrikinpoika Hornille, annettiin käsky luovuttaa Stålarmin ja Tawastin käytettäväksi 200 miestä [3]. Neljä jalkaväen lippukun-

---

[1] Arvi Tawastin Krankalle lähettämä kirje, joka on päivätty 2 p. kesäkuuta 1583, löytyy Tawastien kokoelmassa. R. A.

[2] Stålarmilta on Tawastien kokoelmassa (R. A.) säilynyt kirje, joka on päivätty toukokuun 11 Sottungassa ja josta nähdään hänen silloin olleen matkalla Ruotsiin. Kirjeestä puuttuu tosin vuosiluku, mutta ei saata olla epäilystä siitä, että se on lähetetty vuonna 1583. Kesäkuun 6 p. Stålarm jo kirjoitti Arvi Tawastille Louhisaaren kartanosta.

[3] V. R. Kirje mainituille ratsumestareille toukokuun 31 p. 1583. — Gennarbyn Martti Boije, Yrjö Boijen veli, oli vuodesta 1576 ollut suomalaisen ratsumieslipun päällikkönä. Akseli Kurki valtuutettiin toukokuun 23 p. 1583 olemaan sekä Suomen aatelis-

taa [1] määrättiin tulemaan tänne Ruotsista; kuitenkin on epätietoista, saapuiko niistä lopuksi yksikään Suomeen [2]. Ja Henrikki Eerikinpoika (Sabelstierna ?) [3] lähti Stålarmin käskystä Tukholmaan noutamaan muutamia retkellä tarvittavia tykkejä [4].

Puhuessaan rakennettavasta puulinnakkeesta Stålarmille Juhani kuningas oli kieltänyt häntä virkkamasta siitä sanaakaan Klaus Aakenpojalle ja Pontus de la Gardielle, joiden hän tiesi olevan vastustavalla kannalla. Arvi Eerikinpoika kävi kuitenkin kertomassa asiasta edelliselle ja kirjoitti siitä jälkimmäisellekin [5].

Pontuksella oli yhä edelleen epäilyksiä retken menestymiseen nähden. Hän kehoitti molempia päälliköitä lykkäämään puulinnakkeen rakentamisen, kunnes rauhankeskustelu oli saatu päätetyksi. Samalla hän ilmoitti neuvoneensa Juhani III:tta jättämään koko yrityksen siksensä. Mutta Stålarm kirjoitti Arvi Henrikinpojalle epäilevänsä, luopuisiko kuningas asiasta, jota hän oli ajanut tavattoman kiihkeästi. »Jumala tietäköön, kenen mieliksi tässä on toimittava», lisäsi hän huolestuneena.

Toisessa kirjeessä, jonka Pontus de la Gardie kesäkuun

---

lipun että Suomen kaupunkien, pappien ja voutien asettamain ratsumiesten johtaja. Samana päivänä määrättiin Yrjö Horn hovilipun ratsumestariksi Knuutti Juhonpoika Kurjen sijaan.

[1] Nimittäin: Maunu Gudmundinpojan norrlantilainen, Juho Pentinpojan uplantilainen, Lauri Yrjönpojan taalalainen ja Niilo Finnen smaalantilainen lippukunta.

[2] Ainakin lähetettiin Lauri Yrjönpojan ja Juho Pentinpojan lippukunnat heinäkuun keskivaiheilla Narvaan, jossa niitä tarvittiin rauhanneuvottelujen ajaksi.

[3] Sabelstierna oli Lemun kartanon haltija.

[4] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 14/VI 1583 Tawastien kokoelmassa R. A. — Heinäkuun 2 p. Henrikki Eerikinpoika ei vielä ollut tuonut tykkejä Tukholmasta.

[5] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 20/VI 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

28 p. lähetti Tallinnasta Stålarmille ja Tawastille [1], hän lausui muun muassa: »Olen teidän kirjeestänne huomannut kuninkaan vakavasti vaativan, että linnaketta ruvetaan rakentamaan Nevajoelle huolimatta siitä, kuka sitä vastaan puhuu ja antaa neuvoja. Tämän johdosta jätän teidän harkittavaksenne, kuinka hyväksi ja vahvaksi tuo linnake voidaan tehdä autiolle paikalle vihollisen maahan ja vielä niin lyhyessä ajassa kuin tästä on syksyyn. Siellähän on puute rakennusaineista ja ruuasta. Jos saataisiinkin myöhemmin syksyllä muonavaroja kokoon ja tahdottaisiin niitä lähettää sinne laivoissa, niin on muistettava, että Nevajoki jäätyy ensimmäisillä pakkasilla ja että on pitkä matka mereltä joen alkujuoksulle. Lisäksi luulen, että venäläiset, jos heidän onnistuisi valloittaa joku paikka meren ja linnan välillä, voisivat estää muonan kuljettamisen; vieläpä laivojen väki joutuisi suureen vaaraan. Tästä kaikesta huomautan teitä enkä ota vastuulleni, jos mainitsemistani syistä linnakkeen rakentamisessa syntyy vaikeuksia. En minä tahdo vastustaa Kuninkaallisen Majesteetin armollista ja korkeata tahtoa, mutta, silmällä pitäen kuluneen ajan kokemusta, neuvon, että rakennustyöhön ryhdyttäisiin keväällä.» — Arvi Eerikinpoika toimitti heti Arvi Tawastille jäljennöksen tästä kirjeestä ilmoittaen, että hän pani alkuperäisen kirjoituksen säilyyn, siihen kun toisena aikana vielä voitaisiin turvautua [2].

Sillä välin Juhani III oli jo antanut Nevajoelle tehtävästä retkestä toisenlaisia määräyksiä, kuin mitä Stålarm ja Tawast ennen olivat saaneet. Kesäkuun 1 p. 1583 hän näet oli valtuuttanut Arvi Eerikinpojan, Arvi Henrikinpojan ja Pentti Söyringinpojan [3] rakentamaan uuden puuvarustuksen sille saarelle, jossa muinoin oli ollut linna. Kuningas

---

[1] R. A. Tawastien kokoelma.

[2] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 2/VII 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

[3] V. R. — Vrt. Juhani III:n kirjettä Pontus herralle kesäkuun 6 p. 1583.

näyttää siis itsekin lopuksi huomanneen, että puulinnakkeen perustaminen ja puolustaminen aivan Pähkinälinnan läheisyydessä oli kovin vaikea asia, ja tämän johdosta ottaneen huomioonsa neuvon, jonka Arvi Henrikinpoika oli hänelle antanut nähtyänsä linnan rauniot Nevajoen suulla [1].

Heinäkuussa Arvi Eerikinpoika lähti Narvaan, jonne valtakuntien asiamiehet silloin kokoontuivat neuvoittelemaan rauhasta. Kirjoittaen taas sieltä Tawastille hän sanoi muun muassa: »Siitä toimesta, jonka kuningas on valtuuttanut meidät suorittamaan Nevajoella, olen minä kieltäytynyt Pontus herran ja Klaus Aakenpojan tahdosta sekä kesän lyhyyden ja Venäjän asiain tähden. Ensi tiistaina venäläiset ja me ryhdymme keskusteluun, joka luullakseni ei tule kestämään montakaan päivää. Toivon pääseväni pian puheillesi, vaikka minun täytyisi hakea Sinut keskeltä Hämettä» [2].

Kaikki puulinnakkeen rakentamista koskevat suunnitelmat näkyvät siten rauenneen.

---

[1] Kts. sivua 365.

[2] Arvi Eerikinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 20/VII 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

KOLMASKOLMATTA LUKU.

Rauhantekoa koskevat neuvottelut.

Jam Sapolskin rauhan jälkeen venäläiset eivät olleet enemmän kuin ruotsalaisetkaan saaneet mitään sanottavaa aikaan sodassa. Tsaarin toiveet niihin etuihin nähden, jotka tämän rauhan piti tuottaa Venäjälle taistelussa Ruotsia vastaan, olivat pettäneet. Rauhan kestävyys näytti sen ohessa epävarmalta, koska Puolan ja Venäjän välillä kohta syntyi uusia hankauksia. Ja kun lisäksi tuli, että Iivana IV ei saanut tsheremissien kapinaa kukistetuksi eikä koskaan saattanut tietää, minä hetkenä epäluotettavat Krimin tataarit hyökkäisivät Venäjälle, niin hän vihdoin rupesi väsymään Ruotsin sotaan ja haluamaan rauhansopimusta tämän vallan kanssa.

Vaikka vaino ei ollut koskenut Ruotsin asukkaita niin välittömästi kuin meidän kansaamme, olivat hekin hyvin tyytymättömät siihen, että sodan päättymisestä ei kuulunut mitään. Valtaneuvos Hogenskild Bielke kirjoitti vuonna 1580 tästä asiasta kansleri Niilo Gyllenstiernalle: »Kaikki valtakunnan kaupungit ovat uuvuksissa pitkällisestä, tarpeettomasta sodasta ja sen tuottamista, sietämättömistä veroista. Talonpojat ovat köyhtyneet jokapäiväisistä rasituksista, niin että kuulee surkeata valitusta, missä vain

liikkuu rahvaan keskuudessa.»[1] Valtakunnan vaikutusvoimaisimmat miehet olivat kehoittaneet kuningasta lopettamaan sodan. Kuten edellä on mainittu, oli Henrikki Klaunpoika Horn palattuansa vuonna 1578 talviretkeltään neuvonut Juhani III:tta tekemään rauhan; samoin Kaarle herttua sekä neuvoskunta olivat alussa vuotta 1580 huomauttaneet hänelle sen tarpeellisuutta.

Vihdoin intoileva Juhani kuningas itsekin rupesi rauhaan taipumaan. Hän antoi Pontus de la Gardielle muutamia päiviä ennen kuin Pähkinälinnan piiritys alkoi valtuuden ryhtyä venäläisten kanssa keskusteluihin. Valtakirjassa[2] sanottiin muun muassa: »Vaikka olemme lähettäneet ylipäällikön, Pontus de la Gardien, sotavoiminemme Venäjälle ahdistamaan miekalla ja tulella suurruhtinaan, tuon hirmuvaltiaan, maita ja alamaisia, niin me kuitenkin, koska olemme kristitty kuningas emmekä mielellämme näe, että viatonta verta vuodatetaan, olemme sitä tapausta varten, että suurruhtinas haluaisi rauhaa, antaneet Pontus herralle valtuuden ryhtyä neuvoitteluun semmoisilla ehdoilla, että saamme pitää kaiken sen, minkä tähän saakka olemme suurruhtinaalta voittaneet tai mitä tällä sotaretkellä vielä tulee valloitetuksi.»

Kun Pontus de la Gardie Pähkinälinnan piirityksen jälkeen kirjoitti Novgorodin maaherralle, ruhtinas Wasili Ivanovitsh Golitsin-Bulgakoville, vankien vaihtamisesta, joita hän oli kuullut pahoin kohdeltavan Venäjällä, niin hän samalla antoi tietää, että kuningas oli valtuuttanut hänet tekemään venäläisten kanssa välirauhan, jos siihen tilaisuus

---

[1] Kirje on paivätty 5/XI 1580. Vestergötlands fornminnes förenings tidskrift, II.

[2] R. A. Kokoelma Originaltraktater. Valtakirja on syyskuun 4 päivältä 1582. — Tammikuun 18 p. 1583 Juhani III kirjoitti Pontus herralle: »Jollemme voi hankkia semmoista rauhaa, että meille jätetään kaikki se, minkä olemme valloittaneet, niin on parasta, että tehdään aselepo kymmeneksi tai vähintänsä kahdeksi vuodeksi, sillä aselevosta sovittaessa ei tule kysymykseen valloitusten takaisinantaminen.» V. R.

ilmaantuisi [1]. Joulukuun 6 p. (1582) Pontuksen sanansaattaja, venäjänkielen tulkki Kaaprieli Juhonpoika, tuli Novgorodista takaisin Jaamaan lähtien sieltä ylipäällikköä tapaamaan. Jaamassa hän kertoi, että Novgorodin maaherra oli heti pannut Pontuksen kirjeen menemään tsaarille ja että Venäjällä puhuttiin rauhan jo olevan tekeillä [2].

Pontuksen kirjeeseen ei kuitenkaan Golitsin vastannut, vaan antoi ruhtinas Ivan Semenovitsh Lobanov-Rostovskin kirjoittaa puolestansa. Vastauksessa sanottiin, että Ruotsin kuninkaan oli, jos hän halusi rauhaa, lähetettävä asiamiehensä tsaarin luo, ja luvattiin herjetä taistelusta neuvottelujen ajaksi. Sotavankien vaihtoon nähden Lobanov ehdoitti, että niistä oli annettava molemmilta puolin luettelo.

Huolimatta siitä, että hän ei ollut saanut vastausta ruhtinas Golitsiniltä itseltään, Pontus kirjoitti tälle uudestaan kysyen, oliko hänelle annettu valtakirja keskusteluja varten. Ruotsalaisten ylipäällikkö ilmoitti myös, että hän ei aikonut kahteen kuukauteen siitä päivästä hyökätä Venäjälle. Kirjeen lopulla sanottiin: »Jos me neuvottelulla saamme muutamaksi aikaa aselevon toimeen, niin molemmat valtiaat voivat sitten kirjeellisesti tai lähettiläiden välityksellä sopia ikuisesta rauhasta taikka pitemmästä aselevosta. Mutta jos te ette kahden kuukauden kuluessa anna varmaa vastausta, niin minä luulen, että olette menetelleet vilpillisesti, ja toimin sen mukaan. Lähetän teille luettelon näillä paikkakunnilla (Virossa ja Inkerissä) tavattavista venäläisistä vangeista ja olen myös hankkiva teille tiedot niistä sotavangeista, jotka nyt ovat Ruotsissa ja Suomessa.» — Pontuksen vastaus oli päivätty 29 p. joulukuuta 1582 [3].

---

[1] Kts. sivua 374.

[2] Svante Eerikinpojan ja Klaus Slatten kirje Juhani IILlle päivätty Kapriossa 9/XII 1582. Tämä kirje on kokoelmassa Skrifvelser till konungen. R. A.

[3] Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, IV. 146—151.

Samana päivänä hän pani menemään Iivana IV:lle kirjeen, jossa hän, tehden selkoa kirjevaihdostansa Golitsinin kanssa, pyysi, että tsaari antaisi Novgorodin maaherralle valtuuden tehdä neli- tai viisivuotisen välirauhan.

Kun Novgorodista ei sitten pitkään aikaan kuulunut vastausta, niin de la Gardie jo taas päätti (helmikuussa 1583) lähteä sotaretkelle, sillä kertaa — kuten sanottiin — Sinivuoria kohti [1]. Silloin eräs pajari toi Novgorodin voivodeilta Tallinnaan kirjelmän, jossa he sanoivat kuulleensa, että Ruotsin sotajoukko oli valmis ryntäämään Venäjälle, ja pyysivät hyökkäyksen lykkäämistä, koska suurruhtinas tahtoi toimittaa asiamiehensä neljätoista päivää myöhemmin rajalle, Oudovan luo, rauhan ehdoista neuvoittelemaan. De la Gardie luopui heti sotaretken toimeenpanosta ja lähetti Novgorodiin kirjeen, jossa hän ilmoitti, että hän itse ja hänen kanssansa muutamat muut Ruotsin herrat olivat valmiit tulemaan neljänsadan ratsumiehen seuraamina rajalle päättämään ensiksi neuvoittelupaikasta [2].

Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott ja Narvan silloinen päällikkö Hermanni Fleming olivat jo 28 p. tammikuuta (1583) saaneet määräyksen olla asiamiehinä rauhankeskustelussa [3]. Mutta kun Fleming pian sen jälkeen kuoli, käskettiin (huhtikuussa) ruotsalainen ratsumestari Toftaholmin Kaarle Kustaanpoika Stenbock ja Etelä-Suomen laamanni Yrjö Boije lähtemään kokoukseen [4].

---

[1] Inkerinmaan Tuutarin ylänköä nimitettiin siihen aikaan myös Sinivuoriksi. — Pontus de la Gardien todellinen tarkoitus näyttää kuitenkin olleen mennä Suurta Novgorodia vastaan, vaikka hän ei liene siitä ilmoittanut monellekaan. V. R. Kirje Pontus herralle tammikuun 18 p. 1583.

[2] Th. Hiärn, Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, 340. — Girs, Johan III:s Chrönika, 97.

[3] R. A. Kokoelma Originaltraktater.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Pontus herralle 11 p. huhtikuuta 1583

Ruotsin edustajille annettiin kreditiivi 12 p. huhtikuuta 1583. Sen mukaan kuului lähetyskuntaan paitse yllämainituita myöskin Narvan linnan uusi päällikkö Kaarle Horn, sotamarsalkka Hannu Wachtmeister ja sihteri Johannes Berndes. Yrjö Boijen nimi ei kuitenkaan ollut mainittuna kreditiivissä.

Useissa kirjeissä Juhani III antoi asiamiehillensä määräyksiä rauhanehtoihin nähden [1], milloin vaatien, että Ruotsille oli varattava Pähkinälinna ja sen lääni tai ainakin tällä puolen Nevajokea oleva alue, milloin taas sanoen tyytyvänsä siihen, että hän saisi Inker'n rannikon sekä erään saaren, joka oli keskellä Nevajokea, lähellä sen suuta, ja puolet Käkisalmen läänissä sijaitsevasta Sermaksen kaupungista [2]. Käkisalmen mukana oli tsaarin annettava Karjalanranta [3], joka vanhastaan oli kuulunut tämän linnan alueeseen. Erittäin Juhani III varoitti Klaus Aakenpoikaa ja Pontus de la Gardieta luovuttamasta jo valloitettuja alueita uhaten, että he saisivat korvaukseksi antaa omat perintötilansa, jos rikkoisivat tätä hänen käskyänsä vastaan [4].

Kuningas antoi myös neuvoja, miten asiamiesten oli esiydyttävä kokouksessa. Hän käski heidän pysytellä toisten yläpuolella sekä puhua kopeasti ja aivan kuin närkästyneinä. Myös kehoitti hän heitä kysymään sopivin sanoin, oliko suurruhtinas jo tullut huomanneeksi, että Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsä oli mahtava hallitsija eikä

---

[1] Juhani III:n ja Pontus herran kirjeenvaihtoa välittivät siihen aikaan sanansaattajina: kuninkaan kamaripalvelija Yrjö Staake, kuninkaan sihteeri Hannu Krankka sekä venäjänkielen tulkit Kaaprieli Juhonpoika ja Engelbrekt Niilonpoika. V. R. Kirje Pontus herralle 30 p. huhtikuuta 1583.

[2] Sermas sijaitsi Laatokan itäpuolella eikä siis oikeastaan kuulunut Käkisalmen lääniin.

[3] Karjalanrannaksi nimitettiin Valkean meren länsirannikkoa.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle ja Pontus herralle 11 p. huhtikuuta 1583. Promemoria Engelbrekt Niilonpojalle 12 p. huhtikuuta 1583. Kirje Pontus herralle 30 p. huhtikuuta 1583.

smaalantilaisen talonpojan poika. Lähettiläät eivät saaneet nimittää Iivana IV:ttä keisariksi eivätkä suurvaltaiseksi, vaan ainoastaan tsaariksi ja suurruhtinaaksi [1].

Valmistava kokous, jossa paikka oli määrättävä neuvoitteluja varten, pidettiin Tuutarinmäellä maaliskuussa (1583) [2].

Varsinaiseen rauhankeskusteluun lähettiläät ryhtyivät toukokuun alkupuolella siinä paikassa, missä Pliussa-niminen puro laskee Narovajokeen [3]. Venäläiset esiytyivät siellä yhtä kopeina kuin Ruotsin edustajat. Ei kummaltakaan puolen tahdottu mennä toisten telttaan. Silloin pystytettiin teltat likitysten, ja niiden väliin asetettiin pöytä. Edustajat saattoivat siten puhutella toisiansa, vaikka istuivatkin omassa majassaan. Kun venäläiset sitten vaativat Ruotsin valloittamia alueita takaisin, mutta Ruotsin lähettiläät eivät voineet tämmöiseen vaatimukseen suostua, niin rauhanteosta ei tullut mitään. Sovittiin ainoastaan, että asian käsittely oli lykättävä kaksi kuukautta eteenpäin eli heinäkuun 9 päi-

[1] V. R. Kirje Engelbrekt Niilonpojalle 12 p. huhtikuuta 1583. Kirjeet Pontus herralle 14 p. huhtikuuta ja 4 p. toukokuuta 1583. — Juhani kuninkaan katkeraa mielialaa kuvaa myöskin seuraava kohta hänen Pontus herralle (21 p. helmikuuta) lähettämässään kirjeessä: »Kirjoitatte pelkäävänne, että suurruhtinas rahasummalla saa rauhan toimeen Krimin, Kasanin ja Astrahanin tataarien sekä tsheremissien kanssa, joita hän sitten ehkä aikoo käyttää meitä vastaan. Me emme pelkää häntä emmekä niitä. Jollei hänelle riitä hänen oma sotaväkensä, niin kutsukoon, kuten hänen tapansa on, perkeleet avuksensa. Nehän ovat ennenkin häntä auttaneet, kun hän on murhannut alamaisiansa ja oman poikansakin. Me tahdomme rukoilla avuksemme kaikkivaltiasta Jumalaa.» V. R.

[2] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, 10. — Pienen-Savon lippukunnan päämies Ambrosius Henrikinpoika oli 200 miehen kanssa siinä sotaväen osastossa, joka seurasi lähettiläitä Tuutarinmäelle. Samoin meni sinne Savosta 262 suomalaista ratsumiestä Niilo Olavinpojan lipusta luutnantti Hannu von Oldenburgin, Wodenbekin haltijan, johdolla.

[3] Pliussajoen suu on noin 7:n tai 8:n kilometrin päässä Narvasta.

vään, jolloin asiamiesten taas piti kokoontua samaan paikkaan. Pontus de la Gardie sanoi Kaarle herttualle kesäkuun 9 p. 1583 lähettämässään kirjeessä, että ruotsalaiset olivat myöntyneet uuden kokouksen pitämiseen, koska he eivät silloin olleet valmiit heti tekemään hyökkäystä Venäjälle [1].

De la Gardie näkyy siihen aikaan pitäneen rauhaa niin tarpeellisena valtakunnalle, että hänen mielestään sen hankkimiseksi oli pahimmassa tapauksessa luovuttava muutamista valloituksista. Äskenmainitussa kirjeessään hän lausui Kaarle herttualle: »Minusta nähden on kuningas hyvin taistellut, vaikka hän antaisikin suurruhtinaalle takaisin Jaaman ja Kaprion, jos siten saataisiin ikuinen rauha Venäjän kanssa.» Samaan suuntaan oli Pontus de la Gardie kirjoittanut valtaneuvoksille jo aikaisemmin, eli kohta sen jälkeen kuin kysymys rauhan tekemisestä oli nostettu. Kuningas oli silloin ilmoittanut Pontukselle, että semmoista tarkoittavat ehdotukset eivät ensinkään olleet hänen mieleensä [2]. Näyttää siltä, kuin Pontus olisi epäillyt, voisiko Juhani kuningas lopuksi pitää Inkerin linnoja hallussaan. Kuten on tunnettua, täytyikin Ruotsin luopua niistä vielä tämän sodan aikana.

Kun kaksikuukautinen aselepo oli loppumaisillaan, annettiin Ruotsin asiamiehille uudet valtakirjat [3] (heinäkuun

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 304. — Girs, l. c. 97. — Hiärn, l. c. 340.

[2] V. R. Vastaus Pontus herralle helmikuun 21 p. 1583.

[3] Ruotsin lähettiläillä oli oikeastansa kuusi eri valtuutta käytettävänä tilaisuuden mukaan. Ensimmäinen sisälsi, että rauhaan oli suostuttava, jos suurruhtinas antoi kuninkaalle ja Ruotsin ruunulle ystävyyslahjaksi sekä sotakustannusten korvaamiseksi seuraavat kaupungit lääneinensä: Ison Novgorodin, Pihkovan, Oudovan, Laatokan, Porhovan ja Pähkinälinnan; toisessa vaadittiin: Pähkinälinna, Laatokka, Porhova ja Oudova; kolmannessa: Pähkinälinna ja Oudova; neljännessä Pähkinälinna; viidennessä Suomen puolella Nevajokea oleva osa Pähkinälinnan lääniä; kuudennessa kaikki se, mitä Ruotsi jo oli valloittanut. R. A. Muscovitica.

1 p. 1583)[1]. Lähetyskunnan jäsenet olivat samat[2] kuin ensimmäisessä kokouksessa, nimittäin: Klaus Aakenpoika Tott, Pontus de la Gardie, Kaarle Kustaanpoika Stenbock, Yrjö Boije, Kaarle Horn, Hannu Wachtmeister ja sihteri Johannes Berndes[3].

Venäjän asiamiehinä olivat toisessa Pliussajoen neuvoittelukokouksessa: Gorodetskin linnanpäällikkö Ivan Semenovitsh Lobanov-Rostovski, Muromin päällikkö Ignati Petrovitsch Tatishtshev, Holmin päällikkö Ivan Andrejevitsch Fifelatov, pappi Foma Pentelejevsin (Pantelejev) Petelin ja Dimanskoin linnan päällikkö Mihail Ivanovitsh Burtsov, joita paitse lähetyskuntaan kuului sihteeri Bogdan Agarekov.

Uusi kokous alkoi vasta heinäkuun 31 päivänä. Taas lähettiläät puhuivat toisillensa omista teltoistansa; taaskaan ei saatettu sopia pysyväisestä rauhasta, kun venäläiset vaativat, että Ruotsi luopuisi Inkerin linnoista. Ainoastaan kolmivuotinen välirauha päätettiin tehdä (elokuun 10 p. 1583). Sen aika oli laskettava Pietarin ja Paavalin (eli kesäkuun 29) päivästä v. 1583 samaan päivään v. 1586. Ruotsi jäi pitämään, mitä oli valloittanut[4].

Pliussajoella tehdyn välirauhan johdosta olivat sotavangit molemmilta puolin laskettavat kotimaahansa. Jo muutamia viikkoja ennen rauhankokousta oli Juhani III lähettänyt venäjänkielen tulkin Matti Tuomaanpojan tie-

---

Kuningas toimitti Venäjän edustajille uuden turvakirjan 18 p. kesäkuuta. Iivana IV:n turvakirja oli pantu menemään Ruotsin lähettiläille vähää ennen (toukokuussa).

[1] V. R.

[2] Ei kuitenkaan varmaan tiedetä, oliko Yrjö Boije ollut mukana toukokuun neuvoitteluissa.

[3] Venäjänkielen tulkkina oli Engelbrekt Niilonpoika. R. A. Originaltraktater.

[4] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 310. — Rydberg och Hallendorff, Sverges traktater, V, 34—36. — Girs, l. c. 97. — Hiärn, l. c. 352.

dustelemaan venäläisiä vankeja linnoista, kartanoista, vuorikaivoksista, kaupungeista ja muista paikoista, joissa niitä saattoi olla. Mainitun tulkin tuli tuoda ne Tukholmaan, josta ne sitten olivat lähetettävät Narvaan [1]. Kuningas kielsi viemästä niitä Suomeen peläten, että ne hankkisivat Venäjälle tietoja meidän maan oloista [2]. Suomessa ei sotavankeja silloin liene ollutkaan, sillä kuningas oli joulukuun 20 p. 1581 määrännyt, että kaikki ne, jotka olivat tänne sijoitetut linnoihin ja kartanoihin, olivat siirrettävät Ruotsin vuorikaivoksiin [3].

Venäjällä oli noin kaksisataa ruotsalaista ja suomalaista vankia, kun välirauha tehtiin. Sanotaan, että heidän joukossaan ei ollut päällikkömiehiä.

Helmikuun 23 p. 1584 vangit piti molemmin puolin päästettämän vapauteen [4]. Tälle toimenpiteelle ilmaantui kuitenkin esteitä. Oudovan päällikkö Mikita Ivanovitsh Golovin ja Narvan päällikkö Kaarle Henrikinpoika Horn, joille hallitukset olivat uskoneet vankien vaihdon, lähettivät puolestansa edellinen pajarin Iivana Sudakovin ja jälkimmäinen Iivananlinnan voudin Niilo Olavinpojan Pliussajoen suulle asiasta keskustelemaan. Mutta kun Niilo Olavinpoika siellä vaati, että yhdestä vangitusta pajarista annettaisiin kolme Ruotsin miestä vapauteen, eikä suostunut ottamaan rahamaksua, niin keskustelu sillä kertaa raukesi sikseen. Venäläiset tahtoivat näet, että vaihdettaisiin mies miestä vastaan tai suoritettaisiin rahalunnaita [5].

---

[1] V. R. Matti Tuomaanpojan valtakirja heinäkuun 3 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 7 p. 1583.

[3] Aikaisemmin (vuodesta 1572) oli venäläisiä vankeja Ruotsin puolella käytetty linnojen (erittäinkin Borkholman) rakennustöissä (Munthe, Kongl. fortifikationens historia, I, 117 ja 118.) — Borkholma oli Ölannin saaren länsirannalla.

[4] R. A. Livonica. Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 19/II 1584.

[5] R. A. Ruhtinas Ivan Semenovitsh Rostovskin kirje Pontus de la Gardielle v. 7092, Muscovitica kokoelmassa.

Ei tiedetä, missä määrässä sotavankien vaihto sitten tapahtui [1]. Kaikkia ei ainakaan sillä kertaa päästetty Venäjältä palaamaan kotimaahansa [2].

Välirauhan ensimmäisenä vuotena Julma Iivana muutti manalan majoihin (maaliskuun 18 p. 1584). Hänen Ruotsia ja Puolaa vastaan käymänsä sodat olivat lopuksi tuottaneet hänelle tappioita ja nöyryytyksiä. Iivanan suurin valtiollinen suunnitelma, jonka tarkoituksena oli avata Venäjälle vapaampi pääsy läntisille merille, raukesi siten tyhjiin. Hänen kuolemastaan kului vielä toista vuosisataa, ennen kuin tsaarin valta levisi Itämeren rannoille.

Iivana IV:n jälkeen nousi valtaistuimelle hänen poikansa Feodor, viimeinen hallitsija Rurikin suvusta. On tunnet ua, että tämä oli henkisesti ja ruumiillisesti heikko ja että hänen aikanaan hänen vallanhimoinen lankonsa Boris Godunov hoiti hallitusta.

Saatuansa sanoman Iivanan kuolemasta Pontus de la Gardie, joka siihen aikaan oli Suomessa [3], kirjoitti toukokuun 26 päivänä Novgorodin maaherralle pyytäen tietoa, aikoiko Venäjän uusi hallitsija pitää edellisenä vuonna tehdyn aselevon voimassa sekä lähettää asiamiehensä Ruotsiin pysyväi-

---

[1] Turusta vietiin vuonna 1584 (ja 1585?) useita (36) pajareja sekä muita venäläisiä vankeja — niiden joukossa naisia ja lapsiakin — lunastamista varten Narvaan (S. A. N:o 1427, 29 ja 49; 1445, 17). — Helmikuun 4 p. 1585 tuli 18 sotavankia Venäjältä Iivananlinnaan (Hannu Eerikinpojan kirje Juhani IILlle helmikuun 11 p. 1585). — Samana vuonna maksettiin Juhani kuninkaan määräyksestä Venäjältä vapauteen lasketuille ratsumiehille täysi palkka koko siltä ajalta, jona he olivat olleet vankeudessa. (R. A. Lauri Holgerinpojan tili vuodelta 1585).

[2] V. R. Vastaus Akseli kreiville ynnä muille joulukuun 31 p. 1588.

[3] Hän oli toukokuun alussa tullut Virosta Turkuun, jossa hänen lapsensa sinä vuonna asuivat 28 viikkoa isoäitinsä Kaarina Hannuntyttären luona.

sen rauhan tekemistä varten. Hän ilmoitti myös, että kuninkaan lähettiläs oli valmis menemään Venäjälle samaan aikaan kuin suurruhtinaan asiamies oli tuleva Ruotsiin. Maaherran puolesta yllämainittu ruhtinas Ivan Semenovitsh Lobanov-Rostovski vastasi kirjeeseen sanoen uuden tsaarin käskeneen ilmoittaa Ison Novgorodin ja Pihkovan alueiden asujamille, että rauha oli säilytettävä rajalla. Mutta Lobanov-Rostovskin kirjeessä lisättiin: »Pyydät myös, että tsaari lähettäisi asiamiehensä Juhani kuninkaan luo. Minua kummastuttaa, että niin kirjoitat, ikäänkuin et tietäisi, että Ruotsin kuninkaat alusta pitäen ovat lähettäneet valtuutettunsa Novgorodin maaherran luo. Olisi siis aivan kohtuutonta, että meidän keisari ja suurruhtinas toimittaisi lähettiläänsä Tukholmaan. Asiaa on ajettava samalla tavoin kuin ennenkin» [1]. Lobanov-Rostovski uudisti siis tuon vanhan kysymyksen, mitkä oikeudet Ruotsin asiamiehillä oli oleva Venäjällä. Huomataan, että hän käytti siitä asiasta jokseenkin samoja sanoja kuin Iivana IV aikoinaan [2].

Uuden tsaarin ja Juhani III:n kesken vaihdettiin myös kirjeitä. Nämät olivat kaikkea muuta kuin kohteliaita

---

[1] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1592. — Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 360—367. — Karamsin, Geschichte des russischen Reiches, IX, 127. — Pontuksen kirje oli osoitettu ruhtinas Wasili Feodorovitsh Skopin-Shuiskille. Mutta Lobanov-Rostovskin vastauksesta, joka annettiin heinäkuussa v. 7092, nähdään, että mainittu kirje olikin tullut Novgorodin voivodille, Mihailo Petrovitsh Katyrevo-Rostovskille, koska Shuiski oli lähtenyt tsaarin luo. — Muutoin siinä Pontuksen kirjeen jäljennöksessä, joka tavataan Ruotsin valtioarkistossa, sanotaan erehdyttävästi, että se oli menevä Novgorodin maaherralle Soltikov-Morosoville, ja Lobanov-Rostovskin kirjeen käännöksessä on Shuiskia nimitetty Szukågaksi (!).

[2] Pontus de la Gardien ja Novgorodin päälliköiden kirjeissä oli myös katkeraa sananvaihtoa sen johdosta, että edellinen oli nimittänyt Juhani III:tta Shelonskaja ja Votskaja Pjätinain suurruhtinaaksi. Kts. Karamsin, l. c. IX, 129 ja 360, sekä Соловьевъ, Исторія Россіи, VII, 274 ja 275.

eivätkä siis ennustaneet hyvää pysyväisen rauhan toimeensaamiseen nähden. Kuningas ehdoitti tosin, että sotaa ei enää uudistettaisi, mutta kun hänen kirjeensä sisälsi soimauksia kuollutta Iivana Vasilinpoikaa vastaan, niin tsaari pani sen menemään takaisin. Myöhemmin Feodor lähetti Ruotsiin kirjeen, josta kuningas puolestansa närkästyi [1]. Viitaten siihen hän kirjoitti asiamiehillensä seuraavat sanat: »Kun joudutte neuvoitteluihin Venäjän lähettiläiden kanssa, niin lausukaa heille meidän tietävän, että tsaari ei itse ole kirjoittanut loukkaavia sanoja, vaan niitä ovat käyttäneet hänen raakamaiset neuvonantajansa. Ja sanokaa myös, että he dän herransa ei tarvitse meille ilmoittaa, mitä ennen on tapahtunut, sillä tiedämme sen tarkemmin kuin hän Emme aio kärsiä heidän karkeata ylpeyttään, koska pidämme itseämme häntä parempana sekä sukuperään että valtaan nähden. Kysyköön hän, minkä arvon Rooman keisari ja muut hallitsijat antavat meille. Moskovalaiset elkööt puhukokaan tästä lähtien Novgorodin päälliköstä, joka ei ole meidän maaherrojamme ylhäisempi. Muistakoot myös, että me olemme heitä rangaisseet heidän kopeudestansa, voittaen heiltä maita ja linnoja. — Mitä siihen tulee, että suurruhtinas on lähettänyt kirjeemme takaisin uhaten pidättää tai hengenrangaistukseen tuomita sanansaattajan, joka vastedes tuo hänelle semmoisia kirjeitä, niin on teidän vastattava, että me ennen olemme kirjoittaneet vielä kovempia sanoja vanhalle suurruhtinaalle. Jos meidän kirjeenkantajallemme tehdään mitään pahaa Venäjällä, niin tulee sama tapahtumaan tsaarin läheteille. Ja jos Novgorodin maaherra ylpeydessään ja sopimattoman tapansa mukaan vielä kirjoittaa meille itsellemme, niin emme anna kirjeen tulla näkyviimme emmekä laske sanansaattajaa takaisin» [2].

---

[1] Juhani III:n kirje oli päivätty 2 maaliskuuta 1585; Feodorin oli annettu heinäkuussa 1585. Сборникъ русскаго историческаго общества, CXXIX, 385—388.

[2] V. R. 26/VIII 1585.

Sapekkaista kirjeistä huolimatta katsottiin kuitenkin molemmin puolin parhaaksi panna rauhanneuvoittelu toimeen[1]. Ruotsin asiamiehiksi määrättiin siihen valtaneuvokset Klaus Aakenpoika Tott, Pontus de la Gardie ja Klaus Bielke sekä hovineuvos Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna, joka siihen aikaan oli Narvan, Iivananlinnan ja Jaaman ylimmäisenä käskynhaltijana, hovineuvos Tuure Bielke ja sotaneuvos Kaarle Henrikinpoika Horn[2]. Lähetyskunnan sihteereinä toimivat: Johannes Berndes, Nikolaus Rask[3], Pietari Rasmuksenpoika ja Hannu Krankka[4].

Venäjältä lähetettiin kokoukseen vain kolme miestä, nimittäin ruhtinas Feodor Dmitrievitsh Shestunov, hovineuvos Ignati Petrovitsh Tatisht-hev ja sihteeri Pietari Tiunov[5].

Juhani III antoi taas lähettiläillensä laveat ohjeet[4]. Heidän käskettiin tuoda aluksi esille hyvinkin suuret vaatimukset (jokseenkin samat kuin edellisissä neuvoitteluissa), jotta sitten voisivat tarpeen mukaan niistä tinkiä. Viimeinen vaatimus oli oleva, että Ruotsi saisi pitää, mitä sillä oli silloin hallussansa. Rajat olivat tarkoin määrättävät, niin että

---

[1] Kesäkuun 10 p. 1584 Juhani III oli antanut turvakirjan Venäjän lähettiläille. Syyskuun 12 p. samana vuonna Pontus de la Gardie pyysi Novgorodin päälliköltä, että Venäjältä lähetettäisiin uusi turvakirja kuninkaan asiamiehille. R. A. Inventarium på bref och handlingar.

[2] Vaikea on selittää, mistä syystä Kaarle Hornia Ruotsin lähettiläille annetussa opastuksessa sanotaan Turun linnan päälliköksi, sillä hänellä ei näytä silloin olleen mitään erinäistä virkaa Turussa. Sen sijaan hänet oli toukokuun 27 p. 1585 määrätty auttamaan vanhaa isäänsä maaherranvirassa ja samalla hän oli saanut käskyn järjestää Henrikki Klaunpojan ja Yrjö Boijen kanssa vastarintaa Suomessa, jos viholliset ryhtyisivät hyökkäykseen. V. R.

[3] Kts. hänestä sivua 312.

[4] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 314 ja seur.

[5] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 339.

kuninkaalle jäisi pohjoisen meren [1] länsipuolelta ja Varengista alkaen kaikki maa, mikä vanhastaan oli kuulunut Käkisalmen lääniin, siis myöskin Lappi. Jos rauha tai aselepo saataisiin toimeen, oli Ruotsin komissaarein myös huomautettava, että kuninkaan asiamiehet vastedes tulivat lähettäviksi suurruhtinaan puheille eivätkä saaneet mennä minkään maaherran luo ja että kauppa oli oleva vapaa molempien valtakuntain kesken. Samalla oli lausuttava se toivomus, että purjehdus pohjoista tietä (Norjan ympäri) Pyhän Nikolauksen luostarin luo lakkautettaisiin [2], jotta kauppa kulkisi, kuten ennenkin, Itämertä Tallinnaan ja Narvaan. Tämmöiset olivat Juhani kuninkaan toivomukset. Niinkuin kohta saamme nähdä, ei niitä saatu kokouksessa toteutetuiksi.

Se seikka, että Juhani III ei tuntenut Venäjän ajanlaskua, antoi hänelle vielä viime hetkessä tarpeetonta päänvaivaa pannen hänet epäilemään tsaarin tarkoitusten vilpittömyyttä. Feodor tsaari oli heinäkuussa vuonna 7093 (eli 1585) lähettämäsään kirjeessä lausunut, että rauhanneuvoittelu oli oleva vuonna 7094. Kun jo oli sovittu, että sen piti tapahtua vielä samana vuonna (1585), niin Juhani kuningas joutui tsaarin sanoista ymmälleen. Hän kirjoitti asiasta komissaareillensa [3], että hän ei tiennyt, oliko Feodorin kirjeeseen vuosilukua piirrettäessä tullut virhi, vai alkoiko venäläisillä vuosi elo- tai syyskuusta, vai oliko heillä vilppi ja petos mielessä, ja että lähettiläiden viimemainitun tapauksen varalta tuli olla varovaisia. Siinä otaksumisessa, jonka hän mainitsi toisena, Juhani osasi oikeaan, sillä vanhassa bysanttilaisessa ajanlaskussa, jota Venäjällä silloin käytettiin, vuodet alkoivat syyskuun 1 päivästä, joten vuosi 7093 päättyi juliaanisen kalenterin mukaan elokuun viimeiseen päivään 1585 ja tämän juliaanisen vuoden neljä viimeistä kuukautta siis kuului bysanttilaiseen vuoteen 7094. Turha oli siten

[1] Pohjoisella merellä tarkoitetaan tässä tietysti Valkeaa merta.
[2] Kts. tästä asiasta sivuja 358 ja 359.
[3] V. R. 26/VIII 1585.

kuninkaan luulo, että venäläiset eivät vielä sinä vuonna aikoneetkaan tulla rauhanneuvoitteluun.

Syyskuussa (1585) alkoi lähettiläiden kesken kirjevaihto, joka pääasiallisesti koski kokouksen valmistuksia. Mainittakoon siitäkin tässä muutama sana.

Ensimmäisen kirjeensä Venäjän asiamiehet lähettivät ollessansa (syyskuun alkupuolella) matkalla Novgorodiin. Siinä he ilmoittivat, että he tahtoivat aikaisempien välipuheiden mukaan ryhtyä neuvoitteluihin syyskuun 14 päivän tienoilla [1] ja että heidän mukanansa oli tuhat miestä sotaväkeä, jonka tähden he kehoittivat Ruotsin lähettiläitä tuomaan yhtä suuren suojelusjoukon [2]. Kirje oli osoitettu Pietari kreiville ja hänen seurallensa. Tämä johtui siitä, että Juhani III oli alussa määrännyt kreivi Pietari Brahen jäseneksi kokoukseen ja antanut siitä venäläisillekin tiedon, vaikka Brahe jostakin syystä ei sitten lähtenytkään Viroon.

Mainittu kirje tuli syyskuun 18 p. Narvaan, ja tämän linnan päällikkö Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna vastasi siihen. Vähän myöhemmin tsaarin asiamiehet kirjoittivat hänelle [3]: »Kirjeesi ei ole hyvin tehty, sillä olet pannut kuninkaasi nimen meidän tsaarin nimen eteen. Meistä tuntuu, että sinä et ole mikään viisas ja ymmärtäväinen mies. Nimität myös Juhani kuningasta Karjalan ja Votskaja Pjätinan [4] hallitsijaksi, vaikka nämät maa-

[1] Venäjän lähettiläät lähtivät kuitenkin vasta syyskuun 29 p. Novgorodista Pihkovaan ja lokakuun 12 p. viimemainitusta kaupungista Oudovaan. Ruotsista tulevat komissaarit saapuivat Turkuun syyskuun 3 p., ja kaikki Ruotsin asiamiehet näyttävät olleen Narvassa jo syyskuun 24 p. R. A. Muscovitica. — V. R. Pontus de la Gardien kirje Juhani III:lle 3/IX 1585.

[2] Suomesta toimitettiin ainakin 183 miestä Ruotsin jalkaväkeä komissaarien suojaksi rauhankokoukseen. S. A. N:o 5554, 83.

[3] Venäjän asiamiesten yllämainittu toinen kirje on päivätty 29/IX 7094.

[4] Votskaja Pjätinaan kuului isoin osa Inkeriä ja Käkisalmen lääni.

kunnat alusta pitäen ovat olleet tsaarin perintöä. Jos et itse tiedä sitä asiaa, niin kysy muilta, jotka ymmärtävät sen paremmin kuin sinä. Tsaari on nyt toimittanut suuren lähetyskuntansa matkalle. Vaikka ei ole kohtuullista, että meidän hallitsijamme lähettää asiamiehensä rauhanneuvotteluun, niin hän on kuitenkin sen tehnyt laupeudesta ja estääkseen verenvuodatusta.»

Tähän kirjeeseen Ruotsin lähettiläät yhdessä antoivat (lokakuun 7 p.) vastauksen, jossa he lausuivat, että kirjeen johdosta tosin olisi ollut paljon sanottavaa, mutta että oli paras lykätä asia, kunnes tultaisiin yhteen. Samalla he vaativat, että Venäjältä mitä pikimmin lähetettäisiin neljä pajaria, jotka neljän ruotsalaisen aatelismiehen kanssa tarkastaisivat keskustelupaikkaa sekä toimittaisivat ristinsuutelemisen todistukseksi siitä, että kokoukseen saavuttiin vilpittömässä mielessä.

Seuraavassa kirjeessään, joka annettiin 12 p. lokakuuta (7094)[1], Venäjän lähettiläät taas moittivat ruotsalaisia sopimattomasta kirjoitustavasta, samoin kuin jo olivat siitä huomauttaneet Oxenstiernaa, lisäten: »Lakatkaa kirjoittamasta sillä tavoin, sillä muuten ei voi sopimuksesta tulla mitään. Tiedätte hyvin, että meidän herramme edelliset lähettiläät ovat laittaneet takaisin semmoiset kirjeet, joissa oli väärät arvonimet, niinkuin mekin olemme lähettäneet teidän kirjeenne»[2].

Lokakuun loppupuolella tsaarin valtuutetut toimittivat ruotsalaisten luo muutamat sanansaattajat, jotka ilmoittivat

---

[1] Kaikki yllämainitut lähettiläiden kirjeet tavataan käännöksinä tai jäljennöksinä Muscovitica kokoelmassa. R. A.

[2] Vielä myöhemminkin venäläiset lausuivat tyytymättömyytensä siitä, että Juhani III:tta nimitettiin Votskaja Pjätinan haltijaksi. Siten esimerkiksi Pähkinälinnan vouti vuonna 1588 kirjoitti Yrjö Boijelle, että hän käskisi ryöstää sanansaattajan omaisuuden, jos Boije antaisi Juhani kuninkaalle ylelliset, tsaaria loukkaavat arvonimet.

edellisten vaativan, että Ruotsin komissaarit tulisivat neuvoittelemaan heidän majaansa. Ruotsin lähetyskunta (joka silloin jo oli leirissä Pliussajoen suulla) vastasi [1] kummeksivansa semmoista turhaa puhetta ja pyysi varmaa, kirjallista ilmoitusta, suostuivatko venäläiset neuvoittelemaan aivan samalla tavalla kuin kaksi vuotta sitä ennen.

Sellaisten rettelöiden johdosta Juhani kuninkaan komissaarit jo kerran jättivät leirin lähtien Narvaan. Täältä he kuitenkin taas venäläisten pyynnöstä palasivat, jonka jälkeen vihdoin lokakuun 31 p. 1585 ryhdyttiin kokousta pitämään noudattamalla sitä järjestystä, josta oli sovittu vuonna 1583. Ruotsalaiset vaativat aluksi ohjeensa mukaan Pähkinälinnaa, Laatokan kaupunkia ja Oudovaa; venäläiset taas kaikkia linnoja, jotka Ruotsi oli valloittanut Venäjällä ja Virossa. Vaikka Ruotsin lähettiläät lopuksi lupasivat tyytyä siihen alueeseen, mikä kuninkaalla silloin oli hallussaan, ei sopimusta saatu syntymään. Lähettiläät kokoontuivat sen tähden uuteen keskusteluun marraskuun 2 päivänä. Silloinkaan ei voitu päästä yhteiseen päätökseen, vaatimukset kun olivat aivan ristiriitaiset. Ainoastaan neljäntoista päivän sotilakosta sovittiin, jotta valtain asiamiehet rauhassa pääsisivät lähtemään, toiset Tallinnaan, toiset Pihkovaan. Mutta seuraavana päivänä eräs pajari tuli Narvaan ehdoittaen Venäjän asiamiesten puolesta, että vielä pantaisiin kolmas kokous toimeen. Tässä kokouksessa, joka pidettiin marraskuun 5 päivänä, Venäjän edustajat olivat valmiit luovuttamaan kaikki oikeudet, mitkä suurruhtinaalla saattoi olla Viroon ja Narvaan, mutta kun Ruotsin puolelta ei suostuttu antamaan takaisin Käkisalmen lääniä eikä Inkerin linnoja, niin rauhanteosta silläkään kertaa ei voinut tulla mitään.

Illalla samana päivänä tapahtui sitten se kaamea onnettomuus, jossa Ruotsin sotajoukko menetti etevim-

---

[1] Ruotsin lähettiläiden kirje oli päivätty 28/X 1585.

män miehensä. Kuninkaan lähettiläiden kulkiessa Narovajokea alas Narvan kaupunkiin päin rikkoutui vanhan, kuluneen lotjan laita, ja kun veden tulvatessa aukosta alukseen soutajat pelästyneinä kiireesti hyppäsivät lotjan toiselle reunalle, niin alus meni kumoon sillä seurauksella että siinäolijat joutuivat veteen. Pontus de la Gardie, joka oli heikontunut pitkällisestä taudista, sekä seitsemäntoista muuta miestä hukkui silloin jokeen. Avuksi rientävät paikkakuntalaiset saivat viimeisessä hetkessä muut lähettiläät pelastetuiksi.

Pontus oli jo ennen kaksi kertaa ollut veteenhukkumisen vaarassa. Kun hän syksyllä vuonna 1576 kuninkaan lähettiläänä oli menemässä ulkomaille, joutui laiva, jossa hän kulki, haaksirikkoon Bornholmin rannalla. De la Gardie saatiin silloin vähissä hengin pelastetuksi, sen jälkeen kuin hän jo oli jonkun aikaa ollut upoksissa [1]. Toisen ke ran hän oli menettää henkensä, kun hän tammikuussa 1582 pienen seurueen kanssa matkusti jäätä myöten Viron puolelta Suomeen. Meren jäät rikkoutuivat nimittäin äkkiä, niin että matkustajat näkivät avovettä ympärillään. Onneksi he eivät olleet ennättäneet kauas mantereesta, joten heidän vaaranalainen tilansa sieltä huomattiin. Heidän avuksensa lähdettiin heti veneillä, ja heidät saatiinkin kaikki pelastetuiksi. Ainoastaan muutamat hevoset täytyi jättää hukkumaan [2].

Ruotsin lähettiläät toimittivat Pontuksen ruumiin Narvasta hänen omalle maatilallensa, Kolkkaan [3], ja sieltä se vähää myöhemmin vietiin Tallinnaan. Täällä de la Gardie haudattiin tuomiokirkkoon, jossa hänen vuonna 1583 [4] kuol-

[1] Girs, l. c. 58.

[2] R. A. Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/I 1582.

[3] Kolkka lienee ollut Tallinnan ja Rakveren välillä.

[4] Schlegel ja Klingspor (Den ointroducerade svenska adelns ättartaflor) eivät pidä luultavana, että Pontuksen puoliso kuoli vuonna 1583. Siitä asiasta ei kuitenkaan saata olla epäilystä, sen

lut vaimonsakin lepäsi. Pontuksen orpana ja ystävä de la Blanque, jonka kuningas määräsi hänen lastensa holhoojaksi, pystytti muutamia vuosia myöhemmin hänen haudallensa komean marmorisen laitteen.

Köyhänä seikkailijana Pontus de la Gardie oli tullut pohjoisille maille. Ruotsin sotajoukkojen johtajana hän sitten loistavilla voitoillaan saavutti ikuisen maineen. Hän on ensimmäinen niitä suuria sotapäälliköitä, jotka laskivat perustuksen Ruotsin valtiolliselle mahtavuudelle.

Pontuksen urotöiden muisto on talonpoikaisen väestön keskuudessa säilynyt meidän päiviimme saakka niillä seuduin, joissa saatettiin läheltä nähdä hänen toimintansa nopeus ja loistava menestys. Karjalassa ja Inkerissä kansa kertoo hänestä monenlaisia taruja, joista muutamat on sommiteltu runopukuunkin [1]. Siellä hänestä on tehty semmoinen myytillinen henkilö, jommoisia Homeeroksen sankarit olivat muinaisajan kreikkalaisilla. Hänen yritystensä onnistuminen selitettiin siten, että hän oli liitossa paholaisen kanssa, jolle

---

jälkeen kuin Lossius on julaissut Pontuksen Otto Yxkulille lähettämän kirjeen, josta näkyy, että Sofia de la Gardie haudattiin mainitun vuoden marraskuun viimeisenä sunnuntaina. (Die Urkunden der Grafen de la Gardie, 68).

[1] A. J. Hipping, Pontus de la Gardie oder Nachforschungen über eine in der Gegend um St. Petersburg bekannte Volkssage. — Saman tekijän kirja Neva och Nyenskans, 173. — E. Grönblad, Konung Carl IX:s plan att förbinda Saimen med finska viken (Suomi 1845, 256—282). — J. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, Vorrede, XV. — A. W. Liljenstrand, Ekonomisk-juridisk afhandling om Finlands strömrensningsverk, 44. — Th. Schwindt, Kansantaruja Laatokan luoteisrannikolta, 19. — R. Tirronen, Muinaisjäännöksiä Ilomantsin kihlakunnassa (Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirja, VII, 27). — B. Cederhvarf, »Pontuksen kaivannot» Saimaan kanavan niskalla. (Suomen Museo, vuosikerta 1901). — E. G. Palmén, Ä dre och nyare sjöfällningar i Finland (Fennia, XX N:o 7). — K. Krohn, Kantelettaren tutkimuksia, I, 179. — Reinholmin kokoelma Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen arkistossa, kotelo N:o 49, sivut 119—163.

hän oli luvannut palkinnoksi henkensä, vaikka hän sitten osasi viekkaudellaan vapautua tämän lupauksen täyttämisestä. Myöhemmin Pontus noiden kertomusten mukaan tuli sokeaksi (nähtävästi petetyn paho'aisen toimesta). Hän antautui silloin hartauden harjoituksiin ja rakensi kirkon. Kun Jumala huomasi Pontuksen hurskauden, annettiin tälle vihdoin näkö taka'sin. Niinkin pohjoisella seudulla kuin Ilomantsissa, jossa Pontus ei koskaan käynyt, puhutaan hänen taisteluistaan. Siellä »Puntuksen» sanotaan muun muassa tappaneen liettualaisia Koitereen rannalla. Eräältä tässä järvessä olevalta saarelta hän ampui viholisiansa, jotka olivat mantereella kahden kilometrin levyisen salmen toisella puolen. Saarella hän kuitenkin lopulta olisi joutunut pulaan, jos hän ja hänen miehensä eivät olisi päässeet sieltä karkuun lentämällä. Kansan mielikuvituksessa Pontus ja hänen poikansa, kuuluisa Jaakko de la Gardie, useinkin häämöittävät yhtenä henkilönä. Siten puhutaan Tervussa ja Jaakkiman Miklin kylässä »Jaakko Puntuksesta». Edellisellä paikkakunnalla hän oli seikkailuhaluinen paimenpoika, joka, kun hän kerran kilvoitteli tavattoman ison miehen kanssa kivenheitossa, käytti hyväksensä tämän varomattomuutta ja iski hänet kivellä kuoliaaksi. Kuten huomataan, on Pontus-taruihin siellä liitetty eräs vanhan testamentin kertomus.

Sitä mäkeä, jolla Kivennavan pappila sijaitsee, nimitetään Linnamäeksi ja Pontuksen linnaksi. Vallitukset, joita nähdään tällä mäellä, ovat luultavasti jäännöksiä pienestä linnakkeesta, joka oli siellä Kustaa Vaasan hallitessa ja hävitettiin jo vuonna 1556, siis ennen Pontuksen aikoja. — Toksovan seurakunnassa, Inkerinmaalla, on Pontuksen vuori, jolla hänen sanotaan pitäneen leiriä.

Viime aikoihin saakka on lähellä Saimaan kanavaa, muutamia kilometriä Lauritsalasta itäänpäin, ollut nähtävänä kaksi maahan kaivettua, verraten syvää uomaa, joita kansa on kutsunut Pontuksen kaivannoiksi. Tiedetään, että

niillä seuduin vuoden 1500 tienoilla ruvettiin teettämään vesiväylää Saimaasta Viipurin lahteen ja että siellä noin sata vuotta myöhemmin ryhdyttiin samanlaiseen työhön, vaikka kumpainenkin yritys pian jätettiin kesken. Pontuksella ei voinut olla mitään osaa näissä kaivatustöissä [1].

Erittäin kerrotaan Pontuksen raivanneen teitä metsiin sekä tehneen soille siltoja. Inkerinmaalla on Pontuksen siltoja monessa kohden. Ne ovat valmistetut siten, että maahan on laskettu puuteloja vierekkäin. Eräs silloista on noin kuuden kilometrin pituinen; toiset ovat lyhyempiä. Samoin kuin Inkerissä, tavataan Pontuksen siltoja useissa Karjalan pitäjissä, esimerkiksi Muolassa, Raudussa, Sakkolassa, Heinjoella, Antreassa, Kaukolassa (lähellä Käkisalmea), Parikkalassa, Uukuniemellä, Kesälahdella, Kerimäellä, Ilomantsissa ja Liperissä. — On todennäköistä, että Pontus de la Gardien toimesta todellakin valmistettiin telasiltoja sotaväen liikkeiden helpoittamiseksi noilla harvaan asutuilla seuduilla, joten siltoja koskevia kertomuksia ei suinkaan kaikkia ole pidettävä pelkkinä taruina. Olihan kuningas, kuten edellä on mainittu [2], nimenomaan kehoittanut ylipäällikköä rakennuttamaan siltoja jokien poikki, kun oli kysymys eräästä Käkisalmen puolelta Inkeriin tehtävästä muonitusretkestä. Ja vuonna 1581 tiedetään seitsemäntoista voudinpalvelijan olleen Äyräpään kihlakunnan rajalla teettämässä siltoja ja teitä sotajoukkoa varten [3].

Mutta meidän on jo jätettävä Pontusta koskevat tarut ja palattava rauhankokouksen jäsenten keskusteluihin.

Kolmantena päivänä Pontus de la Gardien kuoleman jälkeen toi eräs pajari kirjeen Venäjän asiamiehiltä Narvaan [4]. Siinä he, ilmoittaen, että he olivat laittaneet sanan-

[1] Mainittakoon tässä, että Ilomantsissa on Nuorajärven ja Kasijärven välissä »Jaakko Puntuksen kanava».

[2] Kts. sivua 280.

[3] S. A. N:o 5486, 141. — Vrt. S. A. N:o 2382, 93.

[4] Kirje oli annettu matkalla Pliussajoen suulta Oudovaan marraskuun 7 p. 7094. R. A. Muscovitica.

saattajan Feodor tsaarin luo, pyysivät, että ruotsalaiset eivät lähtisi pois, ennen kuin tsaarin vastaus oli saapunut, koska tämä vastaus ehkä aiheuttaisi uuden neuvoittelun. Sen johdosta Ruotsin lähettiläät lupasivat jäädä joksikin aikaa odottamaan suurruhtinaan kirjettä.

Tsaarin komissaarit olivat jo ennättäneet panna viimeksimainitun kirjeensä menemään, kun heille tuli tieto Narovajoella tapahtuneesta onnettomuudesta. Tämän sanoman saatuansa he uudestaan kirjoittivat Narvaan, lausuen muun muassa: »Olemme kuulleet, että Jumala on antanut teidän tuntea vanhurskasta vihaansa rangaisten teitä ankarasti, niin että teidän aluksenne on mennyt rikki. Kertovatpa muutamat, että te kaikki olette olleet vedessä. Siten emme tiedä, kuka teistä on elossa, kuka hukkunut»[1]. Ei saata sanoa, että kirje oli erittäin kohtelias.

Sen jälkeen kuin Ruotsin edustajat olivat (marraskuun 17 p.) lähettäneet sihteeri Niilo Raskin Oudovaan tiedustelemaan venäläisten tarkoituksia ja Venäjän valtuutettujen puolesta hovipalvelija Pushkin vielä oli käynyt puhuttelemassa ruotsalaisia[2], niin Venäjän asiamiehet antoivat vihdoin tietää, että tsaarin vastaus oli tullut, ja ehdoittivat, että kummaltakin taholta toimitettaisiin viisi hovipalvelijaa joulukuun 12 päiväksi Pliussajoelle ristinsuutelemista varten. Samalla he jättivät ruotsalaisten ratkaistavaksi, oliko molemmin puolin otettava 500 vai 300 sotamiestä mukaan kokouspaikalle[3].

Jatketuilla keskusteluilla saatiin siten lopuksikin se hyvä aikaan, että lähettiläät vielä kerran kokoontuivat. Venäläiset panivat taas tässä kokouksessa pysyväisen rauhan

---

[1] Venäläisten toinen kirje oli päivätty marraskuun 8 ja saapui saman kuun 15 p. Narvaan. R. A. Muscovitica.

[2] Venäjän lähettiläiden kirje marraskuun 27 p. 7094. R. A. Muscovitica.

[3] Venäjän lähettiläiden kirjeet 4 ja 5 p. joulukuuta 7094. R. A. Muscovitica.

ehdoksi sen, että Ruotsi luopuisi Iivananlinnasta, Jaamasta, Kapriosta ja Käkisalmesta, mutta lisäsivät kuitenkin, että näistä neljästä linnasta maksettaisiin Ruotsille rahasumma, jonka suuruudesta molemmat hallitsijat saattaisivat sopia keskenänsä. Ruotsalaiset vastasivat, että heillä ei ollut oikeutta, ennen kuin uudestaan olivat kysyneet asiasta kuninkaalta, suostua muihin rauhanehtoihin kuin niihin, jotka he jo moneen kertaan olivat esittäneet. Päätettiin sen tähden, että Ruotsin lähettiläät antaisivat venäläisten viimeisestä ehdoituksesta tiedon hallitsijallensa, jonka vastausta oli pyydettävä Eliaksen (eli heinäkuun 20) päiväksi vuonna 1586. Silloin oli uusi kokous pidettävä ikuisen rauhan tekemistä varten. Mutta vaikkei semmoista rauhaa saataisikaan toimeen, oli kuitenkin molempain valtakuntain välillä oleva peruuttamaton aselepo neljän vuoden aikana laskien kolmen kuninkaan päivästä (loppiaisesta) 1586 samaan päivään 1590. Sopimuskirja on päivätty 19 p. joulukuuta 1585[1].

Seuraavan vuoden rauhanneuvoitteluun määrättiin Ruotsin puolelta samat valtuutetut kuin edelliseenkin. Sihteerejä mainitaan olleen vain kaksi, nimittäin Johannes Berndes ja Pietari Rasmuksenpoika. Ruotsin lähettiläille huhtikuun 12 p. 1586 annetuissa ohjeissa[2] puhuttiin taaskin

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 338 ja seur. — Rydberg Sveriges traktater, V, 36—42. — Teoksessa Сборникъ русскаго, историческаго общества, Томъ CXXIX (sivuilla 393 ja seur.), on julaistu useita Feodor tsaarin ja hänen lähettiläidensä kirjeitä, jotka koskevat vuonna 1585 pidettyä rauhankokousta.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVIII, 43.

Jo tammikuun 20 p. 1586 Juhani III oli antanut lähettiläille ensimmäisen opastuksen. Siinä määrättiin kuusi vaihtoehtoa tarpeen mukaan käytettäväksi ja sen sisällys oli jokseenkin samanlainen kuin yllämainittujen ohjeiden. V. R.

Huhtikuun 13 p. 1586 kuningas käski Ruotsin asiamiesten olla yhtä mittaa Virossa, kunnes neuvoittelu oli saatu pidetyksi. R. A. Johan III:s originalbref.

siitä, että Käkisalmen lääniin oli luettava Karjalanranta ja yleensä kaikki maa Varengista Pähkinälinnan läänin rajoihin saakka, joten Norjalla ja Venäjällä ei missään olisi ollut yhteistä rajaa. Sen ohessa Juhani III ilmoitti olevansa valmis vaihtamaan osan Kaprion lääniä yhteen tai kahteen pitäjään Pähkinälinnan läänistä, jos nämät pitäjät saataisiin meren rannalta Äyräpään kihlakunnan ja Nevajoen alisen juoksun väliltä. Tätä hän piti siitä syystä suotavana, että sotaväki pääsisi, kun vaihto olisi toimeenpantu, kulkemaan valtakunnan omien alueiden kautta Suomesta Viroon. Muutoin ohjeissa asetettiin ehdolle useitakin erilaisia vaihtokauppoja. Siten oli Venäjälle esimerkiksi tarjottava kaksi kolmannesta Kaprion sekä Jaaman läänistä, jos korvaukseksi saataisiin koko Pähkinälinnan lääni sekä lisäksi 300,000 tai vähintänsä 100,000 ruplaa. Siinä tapauksessa, että venäläiset eivät tahtoisi antaa Pähkinälinnaa, vaan myöntäisivät tämän linnan alueesta suomenpuolisen osan Nevajokeen asti, oli heille luovutettava kaksi kolmannesta Jaaman läänistä; kuitenkin oli heiltä tässä vaihdossa vaadittava 100,000 ruplaa väliä. — Nämät tämmöiset ehdoitukset tuntuvat jokseenkin tarpeettomilta, kun tiedetään, mitkä Venäjän vaatimukset olivat olleet edellisissä kokouksissa.

Lähettiläät olivat sitten koossa syyskuun 8, 11 ja 14 päivänä (1586)[1]. Venäläiset puhuivat taas Iivananlinnan, Jaaman, Kaprion ja Käkisalmen luovuttamisesta. Kun Ruotsin asiamiehet eivät saattaneet tähän suostua, niin pysyväisen rauhan solmiminen silläkin kertaa raukesi tyhjiin. Kuitenkin sovittiin, että edellisenä vuonna tehty välirauha oli oleva voimassa[2].

---

[1] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 11.

[2] Girs, l. c. 104. — R. A:ssa ei näytä olevan mitään asiakirjoja vuoden 1586 rauhanneuvoittelusta. En ainakaan ole semmoisia löytänyt. — Solovjev ei puhu tästä kokouksesta. — Karamsin (Geschichte des russischen Reiches, IX, 173) mai-

Uudistetun aselevon aikana oli taas puhetta sotavankien vaihtamisesta. Pihkovaan sijoitetut vangit lähettivät vuonna 1588 surkean kirjeen Narvan päällikölle sanoen siinä, että he joutuisivat perikatoon taikka olisivat pakoitetut kääntymään kreikanuskoon, jollei Ruotsin hallitus tekisi mitään heidän hyväksensä. Kaikkiansa oli heitä siellä kaksikolmatta henkeä. Toisen joukon, jonka määrää he eivät tunteneet, he ilmoittivat olevan Novgorodissa [1]. Kaarle Horn, joka silloin toimi käskynhaltijana Narvassa, kirjoitti kohta asiasta Pihkovan päällikölle, mutta kun Narvassa silloin oli vain viisi alhaissäätyistä vankia, nimittäin yksi sotamies ja neljä talonpoikaa, niin Venäjällä ei paljoa välitetty niiden lunastamisesta [2]. — Samana vuonna Juhani kuningas oli saanut kuulla, että useita ruotsalaisia vankeja oli viety Kasaniin ja Astrahaniin, missä heidät luultavasti myötiin tataareille orjiksi. Hän kehoitti silloin Viron maaherraa Kustaa Banéria kirjoittamaan joko suurruhtinaalle tai jollekin tämän maaherralle vankien lunastuksesta. Samanlaisia kehoituksia annettiin Kaarle Hornille ja Suomen hallitusmiehille [3].

Molempain sotivien valtain hallitsijat ryhtyivät uudestaan kirjevaihtoon vuonna 1589, jolloin nelivuotinen aselepo läheni loppuansa. Juhani valitti Feodor tsaarille siitä, että venäläiset olivat rikkoneet aselevon tehden hävitysretkiä

---

nitsee sen sivumennen. — Siten ei ole tietoa, kutka siinä olivat Venäjän asiamiehinä. Luultavasti ne olivat samat kuin 1585 vuoden kokouksessa.

[1] Kirje on päivätty 29/VI 1588 ja tavataan kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Kaarle Henrikinpojan kirje Juhani III:lle lokakuun 26 p. 1588 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1577—1595. R. A.

[3] V. R. Kirje Akseli kreiville ja Kustaa Banérille marraskuun 22 p. 1588. Kirje Kaarle Henrikinpojalle joulukuun 12 p. 1588. Kirje Akseli kreiville, Yrjö Boijelle ja Arvi Henrikinpojalle joulukuun 31 p. 1588. — Ei ole tunnettua, mitä kuninkaan käskynhaltijoiden kirjoitukset sitten vaikuttivat vankien kohtaloon.

Ruotsin alueelle, ja antoi samalla tietää, että hän ei pitäisi sotaväkeänsä toimettomana aselevon loppuun asti, jos tsaari ei lähettäisi asiamiehiänsä neuvoitteluun ennen Laurentiuksen (eli elokuun 10) päivää. Tsaarin vastauksessa sanottiin: Ruotsalaisten puolelta oli tehty samanlaisia hyökkäyksiä Venäjän maihin; jos kuningas alotti sodan ennen määräaikaa, niin hän sai vastata vuodatettavasta verestä; Venäjän sotajoukot olivat valmiina; kuninkaan kirjeet olivat tosin sopimattomasti kirjoitetut, mutta tsaari oli kuitenkin lähettänyt valtuutettunsa Pliussajoen suulle [1].

Uutta kokousta varten oli Ruotsin lähettiläiksi valittu Suomen maaherra Akseli Lejonhufvud [2] ja Jönköpingin linnan päällikkö Klaus Bielke. Auttajaksi ja neuvonantajaksi heille määrättiin Narvan päällikkö Kaarle Horn. Henrikki Matinpoika Huggut ja Hannu Krankka kuuluivat lähetyskuntaan sihteereinä. Kuninkaan komissaarit lähtivät syyskuun 10 p. Tallinnasta Narvaan [3], jonne melkein kaikki Virossa olevat Suomen aatelismiehet seurasivat heitä sotajoukon luo [4].

Juhani III:n antamissa ohjeissa kehoitettiin komissaareja toimimaan niin, että rauha, jos mahdollista, tehtäisiin kuudeksikymmeneksi vuodeksi tai mieluummin vielä pitemmäksi aikaa. Ohjeet sisälsivät muutoin taas erilaisia määräyksiä Ruotsin vaatimuksista, joita lähettiläiden oli ennennettävä tai vähennettävä asianhaarain mukaan. Muun muassa kuningas mainitsi, että Someron piirikunta [5], joka

---

[1] Соловьевъ, Исторія Россіи, Изданіе третье, VII, 283.

[2] Akseli Lejonhufvudin maaherrakuntana oli vuodesta 1587 Suomi paitse Viipurin ja Savonlinnan läänejä.

[3] Svenska riksdagsakter, II, 854.

[4] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 12.

[5] Someron maakunta sijaitsee Laukaanjoen yläjuoksun ja Länsi-Inkerin eteläpuolella, Somerojärven ympärillä. Vanhoissa ruotsalaisissa asiakirjoissa nähdään se mainittuna venäläisellä nimellä Somerski. — Yliopettaja P. Toikalta olen saanut tiedot paikkakunnan asemasta ja suomalaisesta nimestä.

ennen oli kuulunut Iivananlinnan alueeseen, oli hankittava Ruotsille [1].

Syyskuun 28 p. (1589) Juhani III kirjoitti Tallinnasta asiamiehilleen, että hän oli antanut Iivananlinnan, Jaaman ja Kaprion pojallensa, Puolan kuninkaalle. Tämän johdosta oli, sanottiin kirjeessä, tsaarin lähettiläille vastattava, jos muutoin kokouksesta mitään tuli ja he vaativat näitä linnoja, että ne jo olivat toisen valtiaan hallussa, joten niistä oli myöhäistä puhua [2]. Juhani olikin todella luvannut mainitut linnat Sigismundille päästäkseen venäläisten vaatimuksista, mutta tämä lupaus peruutettiin pian.

Venäjän asiamiehet Staritsan päällikkö Feodor Ivanovitsh Hvorostinin, rahastonhoitaja Demensha Ivanovitsh Tsheremisinov ja pappi Drushina (Foma) Pentelejevsin Petelin [3] tulivat syyskuun loppupuolella Novgorodista Pihkovaan [4]. He olivat saaneet käskyn ilmoittaa ruotsalaisille, että tsaari ei enää tyytynyt Inkerin linnoihin ja Käkisalmeen, vaan tahtoi saada lisäksi Narvan, ja että kaikki nämät linnat olivat luovutettavat ilman mitään rahallista korvausta [5].

Venäläiset olivat koroittaneet vaatimuksiansa, koska valtiolliset olosuhteet silloin olivat heille suotuisat. Sotaisan Tapani Bathorin kuoleman jälkeen ei Puola enää ollut Venäjälle vaarallinen. Pian Puolan uusi kuningas Sigismund oli saanut huomata, että puolalaiset eivät olleet halukkaat ryhtymään vaaralliseen sotaan auttaaksensa Ruotsia [6]. Liet-

---

[1] V. R. /IX 1589.

[2] V. R.

[3] R. A. Venäjän asiamiesten kirje Ruotsin asiamiehille 10/XI 1589, kokoelmassa Muscovitica. — Liite Kustaa Banérin kirjeeseen Juhani III:lle 5/XII 1589 kokoelmassa Stathållare öfver Estland och Reval till K. M.

[4] Emil Hildebrand, Svenska riksdagsakter, II, 855.

[5] Соловьевъ, Исторія Россіи, VII, 278.

[6] Girs, l. c. 139.

tuassa oli sen ohessa puolue, joka suosi Venäjätä; Feodor kirjoittikin Juhani III:lle, että liettualaiset aikoivat antautua hänen alamaisikseen, jota väitettä kuningas kuitenkin vastauksessaan sanoi valheeksi. Venäjän hallitukselta eivät sitä paitse voineet olla salassa ne vaikeudet, jotka syntyivät Juhanille sen johdosta, että hän oli koettanut saada Sigismundia palaamaan Ruotsiin [1].

Asiamiesten kokous pantiin toimeen lokakuun alkupuolella (1589) Pliussajoen suulla niinkuin ennenkin [2]. Mutta koska valtakuntain vaatimuksia oli mahdoton sovittaa yhteen, niin neuvoittelut eivät voineet johtaa tarkoitettuun tulokseen. Muutoin huomataan eräästä tsaarin asiamiesten kirjeestä, että kokous päättyi sangen ikävällä tavalla. Kun lähettiläät olivat kokouksesta lähtemäisillään, alettiin näet ruotsalaisten puolelta ampua tykeillä joen yli venäläisten leiriin päin sillä seurauksella, että eräs tsaarin hovipalvelija sai surmansa [3]. Mikä ruotsalaisille antoi aihetta tämmöiseen kuulumattoman outoon menettelyyn, ei ole tunnettua.

Aselevon päätyttyä oli lähettiläillä sittenkin vielä joku neuvoittelu Pliussajoen luona. Tästä neuvoittelusta on

---

[1] Narvassa luultiin, että tsaarin lähettiläät olivat Pihkovassa tavanneet liettualaisia ja näiltä saaneet kuulla Sigismundin aikoneen lähteä kotimaahansa. Svenska riksdagsakter, II, 855.

[2] Klaus Bielken kirje Juhani III:lle 4/XII 1589 kokoelmassa Skrifvelser till konungen. R. A. — Liite Kustaa Banérin 5/XII 1589 kuninkaalle lähettämään kirjeeseen kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592. R. A. — Fleming, Memoriale Chron. 12. — Girs (l. c. 143) ja Hiärn (l. c. 369) sanovat, että kokouksessa päätettiin aselepo kahdeksi kuukaudeksi, ja jälkimmäinen lisää, että tämä kokous hajaantui lokakuun 15 päivänä. — Ahlèn erehtyy väittäessään (l. c. II, 39), että kokousta ei pidettykään.

[3] Käännös Venäjän asiamiesten Ruotsin valtuutetuille lähettämästä, yllämainittua asiaa koskevasta kirjeestä, joka oli annettu Oudovassa 10/XI 7098, tavataan kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592. R. A.

kerrottu seuraavaa. Kun Ruotsin komissaarit tulivat tsaarin asiamiesten kanssa yhteen (tammikuun 10 p. 1590), niin tuotiin heille sanoma, että venäläiset olivat samana päivänä ryöstäneet ja polttaneet kylän, joka oli Jaaman linnan vieressä. Venäjän edustajat selittivät kyllä, että se oli tapahtunut heidän tietämättään, mutta Juhani kuninkaan lähettiläät eivät tahtoneet tätä uskoa, jonka tähden kokous hajaantui [1]. Ruotsalaiset, jotka luulivat huomanneensa, että venäläiset eivät enää rauhasta välittäneetkään, päättivät nyt rynnätä näiden leiriin. Mutta Venäjän asiamiehet saivat ajoissa tästä hankkeesta tiedon ja lähtivät yöllä matkoihinsa, niin että heidän leirinsä oli tyhjä, kun Ruotsin joukko saapui sinne. Silloin ruotsalaiset hyökkäsivät Someron maakuntaan ryöstäen siellä kahdeksan päivää [2].

Molemmin puolin oli nyt ryhdytty ilmi vihollisuuksiin, ja jatkuva sota sai siis ratkaista valtain riitakysymykset.

---

[1] Hiärn, l. c. 369. — Girs, l. c. 144.

[2] Claes Fleming, Memoriale Chronicum l. c. 13.

NELJÄSKOLMATTA LUKU.

Välirauhan aika (1583—1590).

Sinä kuuden vuoden aikana, jonka välirauha kesti, ei Suomen taloudellisessa tilassa ennättänyt tapahtua mainittavaa muutosta parempaan päin, sillä olot olivat yhä epävakaat eikä edellisessä usein kosketeltuja suuria hallinnollisia epäkohtia voitu kerrallaan korjata, vaikka ylimääräisiä veroja kenties vaadittiin vähemmän kuin ennen ja vaikka linnaleiritaakkaa huojennettiin.

Rajamaakuntain tila oli vielä vaikeampi kuin muiden. Seuraavissa luvuissa saamme nähdä, että Käkisalmen läänissä, Savossa ja Pohjanmaalla silloin oli tuon tuostakin kahakoita ja taisteluja. Ruotsin inkeriläisiinkin alueisiin tekivät sissit sotilakosta huolimatta pieniä ryöstöretkiä. Näin ollen jäivät raja-asukkailta monesti kasket polttamatta, pellot kylvämättä, kalavedet käyttämättä.

Kovat kadot, jotka vuosina 1586 ja 1587 kohtasivat koko valtakuntaa, enensivät yleistä köyhyyttä.

Kevättalvella vuonna 1587 näyttää Ruotsissa olleen suurempi elantoaineiden puute kuin Suomessa, siitä päättäen, että Juhani III käski rahastonhoitaja Lauri Holgerinpojan toimittaa täältä paitse rahoja myöskin viljaa Ruotsiin[1].

---

[1] V. R. Kirje Lauri Holgerinpojalle huhtikuun 28 p. 1587.

Melkein samaan aikaan kuningas kirjoitti eräälle kauppiaalle, Henrikki von Loenille, että tämän tuli lähettää Tukholmaan, Norrköpinkiin, Söderköpinkiin, Gefleen ja muutamiin muihin Ruotsin kaupunkeihin sitä viljaa, jota hän oli saanut luvan lainojensa korvaukseksi ottaa ruunun varoista Suomessa ja Virossa [1].

Mutta seuraavana talvena (1587—1588) oli Suomessa kamala viljanpuute. Itä-Suomen maaherra Yrjö Boije [2] kirjoitti siitä kuninkaalle: »Mikä köyhyys ja nälänhätä täällä on, sitä ei voi sanoin lausua. Hämeenlinnan läänissä ja minun maaherrakunnassani on jo muutamia ihmisiä kuollut nälkään. Jumala suokoon, että köyhä kansa pysyisi hengissä, kunnes kuori saadaan irti puista» [3]. Boijen sanat eivät sisältäneet mitään liioittelua. Voutien tilikirjoista nähdään muun muassa, että Taipaleen pitäjässä (johon Taipalsaaren, Savitaipaleen ja Suomenniemen nykyiset kunnat siihen aikaan kuuluivat) vuonna 1588 kuoli 140 ihmistä nälkään, Lappeessa samoin 45, Jääskessä 43 täysikäistä ja 16 lasta sekä Ruokolahdella 110 täysikäistä ja 62 lasta [4].

Näissä oloissa hallitus Boijen ehdoituksesta määräsi, että valtakunnasta ei saatu viedä viljaa ulkomaille. Kahdelle Saksan kauppiaalle annettiin lupa kuljettaa ruokavaroja Itägötlannista Suomeen ja Norrlantiin, kuitenkin sillä ehdolla, että he eivät kaupitelleet niitä maaseudulla, vaan möivät ne kaupunkeihin [5]. Jotta meidän maahan olisi pikemmin

---

[1] V. R. 6/IV 87.

[2] Yrjö Boije oli ollut Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen läänien maaherrana ainakin vuoden 1585 alusta. Vuonna 1588 hän ilmoitti kuninkaalle, että hänen kävi liian vaivalloiseksi yhdellä kertaa hoitaa sekä maaherran- että ylipäällikönvirkaa. Silloin Klaus Aakenpoika Tott (huhtikuun 25 p.) määrättiin mainittujen itäisten läänien maaherruuteen.

[3] V. R. 3/III 88.

[4] S. A. N:o 5604, 27; 5605, 43 ja 48—50.

[5] V. R. Kirje Hogenskild Bielkelle huhtikuun 2 p. 1588.

saatu viljaa Tallinnasta ja Narvasta, käski Juhani III käyttää ruunun laivoja sen kuljetukseen. Samalla vaadittiin Suomen kaupunkien porvareilta, että he omilla aluksillaan toivat maahan jyviä Viron puolelta[1]. — Keväällä oltiin täällä ahtaalla siemenjyvistä. Ruunun varoista annettiin silloin talonpojille joku määrä ohransiemeniä, mutta ne olivat edelliseltä vuodelta ja sen tähden huonoja[2].

Kun vielä seuraavana vuonna (1589) Suomessa oli kovin vähän ohria, niin meidän maan molemmat maaherrat Akseli Lejonhufvud[3] ja Klaus Tott pyysivät kuninkaalta, että Ruotsista toimitettaisiin tänne siemenjyviä. Juhani III vastasi[4], että niitä ei saatu lähetetyiksi ennen jäiden lähtöä, jonka jälkeen ne tulisivat liian myöhään perille. Koska siis tänne ei silloin voitu Ruotsista hankkia apua, kehoitti hän

---

[1] V. R. Kirje Suomessa olevalle aliamiraalille huhtikuun 2 p. 1588.

[2] V. R. Kirje kuninkaalle toukokuun 6 p. 1588. Jäljennöksestä puuttuu nimikirjoitus. Siitä ei kuitenkaan ole epäilystä, että Yrjö Boije oli alkuperäisen kirjeen laatija.

[3] Akseli Lejonhufvudille, jonka isä, Kustaa Vaasan lanko, oli saanut surmansa herttuain kapinassa 1568, oli toukokuun 11 p. 1585 annettu Raaseporin kreivikunta, ja hänen kreivinarvonsa vahvistettiin kuninkaan kirjeellä syyskuun 5 p. 1587. Vuosien 1585 ja 1587 välillä tavataan hänet Raaseporin, Porvoon ja Hämeenlinnan läänien maaherrana. Hän ei ollut oikein tyytyväinen siihen, että hänellä oli pienin Suomen silloisista kolmesta maaherrakunnasta, jonka johdosta kuningas helmikuun 22 p. 1587 ilmoitti hänelle aikovansa pian erottaa vanhan Henrikki Klaunpojan läntisen Suomen maaherranvirasta (V. R.). Toistaiseksi määrättiin Lejonhufvud silloin valvomaan voutien toimintaa Pohjois- ja Etelä-Suomessa sekä Satakunnassa ja Pohjanmaalla. Sen vuoden syksystä oli hänen maaherrakuntanaan koko Suomi paitse Savoa ja Karjalaa. Samaan aikaan annettiin hänelle erinäisiä toimia varten apumiehiksi Gamlebakan Niilo Olavinpoika, Pentti Söyringinpoika Juusten ja Vuolteen Hartikka Henrikinpoika. Juusten vapautettiin kuitenkin taas pian näistä toimista. (V. R. Opastus Akseli Steeninpojalle elokuun 21 p. 1587. Kirje Yrjö Boijelle helmikuun 9 p. 1588).

[4] V. R. 23/I 1589.

maaherroja ottamaan jyviä aatelisilta, papeilta, kauppiailta, rikkailta talonpojilta ynnä muilta, kenellä niitä vain oli, huolimatta siitä, tahtoivatko nämät niitä antaa vai panivatko vastaan. Sillä tavoin saataisiin, arveli kuningas, ainakin joku määrä siementä peltoihin. Kuninkaan neuvo edellytti epäilemättä, että viljasta oli vasta suoritettava maksu niille, joilta se otettiin.

Epäsuotuisten olojen vaikutuksesta autiotalojen luku oli yhä edelleen suuri. Juhani III koetti kumminkin saada niihin jälleen asujamia. Tästä asiasta hän kirjoitti heinäkuun 30 p. 1583 [1] muutamille uskotuille miehillensä: »Olemme huomanneet, että useat maatilat, joista haltijat ovat menneet tiehensä, eivät ole aivan autioina, sillä muut ovat ruvenneet niitä käyttämään hyväksensä, kuitenkaan maksamatta niistä veroa. Koska heillä siten jo monena vuonna on ollut niistä hyötyä, mutta ruunulla sitä vastoin vahinkoa, on tämän vuoden sato mainituista taloista otettava ruunulle, huolimatta siitä, kutka niitä ovat alkaneet viljellä, aatelisetko vai papit, voudit, kirjurit, ratsumiehet, jalkaväen miehet, talonpojat tai muut. Samoihin maatiloihin on hankittava hyviä talonpoikia asujamiksi. Ja jos karanneiden isäntäin perilliset eivät tahdo ruveta niitä viljelyksessä pitämään, niin on niihin asetettava vierasta väkeä, joka saa ne omistaa aivan kuin ne olisivat sen perintöä. Mutta entisille haltijoille, jotka ovat taloistaan luopuneet, ei niitä sitten koskaan enää anneta takaisin.» Perttu Eerikinpoika Liuster määrättiin panemaan nämät kuninkaan käskyt toimeen Pohjanmaalla, Eerikki Pertunpoika Slang Viipurin ja Savonlinnan lääneissä, Juhani Boos ja Pietari Poitz Hämeenlinnan ja Porvoon lääneissä sekä Lauri Henrikinpoika Hordeel Lounais-Suomessa [2].

---

[1] V. R.

[2] Lauri Hordeelin toiminta-alaksi annettiin siten ensin Turun, Raaseporin sekä Kokemäenkartanon läänit. Koska Hordeelin kuitenkin oli samaan aikaan valvottava myös rakennustöitä Turun lin-

Kuten huomataan, ei Juhani III mainituilla määräyksillään niin paljon tarkoittanut maanviljelyksen edistämistä, kuin ruunun saatavien kartuttamista. Kuningas katsoi silloin tarvitsevansa lisättyjä varoja siitäkin syystä, että hän toivoi voivansa aselevon aikana ruveta maksamaan lainoja, joita ruunun oli täytynyt ottaa sotavuosina. Hän olisi tahtonut, sanoi hän, päästä nyt kerrankin niistä huolista, joita valtion suuret velat olivat tuoneet hänelle [1]. Ensimmäisenä toimenpiteenä tämän päämäärän saavuttamiseksi piti olla korvausten suorittaminen niille kauppiaille, jotka olivat maksua saamatta hankkineet armeijalle tarpeita taikka suorastaan lainanneet rahoja sotaväen palkkauksiin [2]. Näiden lainanantajain joukossa oli useita suomalaisiakin miehiä.

Turun pormestari Mikko Krankka oli esimerkiksi ylipäällikön pyynnöstä luovuttanut ruunulle vaatetta muutaman tuhannen talarin arvosta. Heti aselevon alussa Etelä-Suomen vouti sai käskyn suorittaa hänelle voita, viljaa ja muita tavaroita korvaukseksi tuosta kankaasta. Mutta Krankka ei sittenkään saanut täyttä maksua, jonka tähden asiasta vuonna 1587 annettiin kova muistutus voudille. Saattaa hyvin arvata, että voudin varat olivat menneet muihin

---

nassa sekä huolehdittava Suomessa maksettavasta ylimääräisestä rahaverosta, niin kuningas myönsi, että hän sai ottaa avuksensa Lautkankaren Maunu Henrikinpojan, Isonkylän Martti Ollinpojan ja »Bönekölän» (Könikkälän?) Jaakko Eerikinpojan tai Eerikki Henrikinpojan, joiden tuli asuttaa autiotaloja Raaseporin ja Kokemäenkartanon lääneissä. V. R. Vastaus Lauri Henrikinpojalle elokuun 10 p. 1583.

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle ynnä muille maaliskuun 7 p. 1586. Kirje »kreiville» ynnä muille huhtikuun 9 p. 1586.

[2] Kuningas sääti heinäkuun 14 p. 1584, että m. m. useat Suomesta tulevat vakinaiset verot, niinkuin koko voivero ja rahavero, olivat vuosittain käytettävät kauppiaiden antamain lainojen ja sotaväen palkkojen maksamiseen. Kuitenkin asianomaiset virkamiehet — sanottiin kuninkaan kirjeessä — saivat suorittaa nämät maksut ainoastaan Pontus de la Gardien määräysten mukaan. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, 71.

välttämättömiin suorituksiin, niin että niitä ei ollut riittänyt Krankalle[1].

Ruunun muukalaisistakin velkojista mainittakoon tässä muutamia, koska niille suoritettavat erät määrättiin otettaviksi Suomen varoista. Lybekin kauppias Matti Martinpoika, joka näyttää menneen Juhani III:n palvelukseen[2], oli (vuosien 1580 ja 1583 välillä) antanut Ruotsin sotaväkeä varten rahoja, viljaa, muita ruokatavaroita ja vaatetta 11,199 talarin arvosta. Tästä määrästä saatiin vuoteen 1586 maksetuksi 7,754 talaria[3], joten ruunu

---

[1] V. R. Kirjeet Yrjö Ollinpojalle kesäkuun 11 p. 1583, huhtikuun 29 p. 1585 ja maaliskuun 27 p. 1587. — Eräässä päiväämättömässä asiakirjassa, joka tavataan Ruotsin valtioarkiston Militaria kokoelmassa, mainitaan kahdeksan Turun porvaria, jotka »edellisinä vuosina» olivat antaneet sotaväen palkkauksiin isot määrät verkaa sekä muita tavaroita. Osan näistä tavaroista he olivat ottaneet lainaksi Liivinmaalta. Kun he eivät olleet saaneet niistä Ruotsin hallitukselta maksua ja kun lisäksi tulipalo oli hävittänyt kaiken heidän omaisuutensa, olivat he joutuneet pahaan pulaan. Nämät porvarit olivat:

Mikko Krankka, jonka saatava oli 3,162 talaria.					
Hannu Stäk	saatava	2,257	t. (alkuansa	4,330	t.)
Willam Brun	»	409	» »	1,109	»
Henrikki Skeperin leski	»	1,000	» »	7,375	»
Jonatas Wek	»	1,006	» »	5,784	»
Niilo Torkkelinpoika, Turun pormestari; saatava				420	»
Jaakko »Kyröes»	saatava	174	t.		
Jaakko Kiörn	»	1,483	»		

Koska asiakirjassa puhutaan Mikko Krankasta ja »kuningas vainajasta», voidaan päättää, että se on tehty kuudennentoista vuosisadan viimeisellä kymmenluvulla. Siinä mainitulla tulipalolla tarkoitetaan epäilemättä sitä, joka hävitti melkein koko Turun kaupungin kesäkuussa vuonna 1593.

[2] Kuningas nimittää häntä eräässä kirjeessä alamaiseksensa.

[3] Vuosina 1581 ja 1582 olivat Raaseporin, Porvoon ja Kymenkartanon läänien sekä Halikon ja Piikkiön, Maskun ja Vehmaan, Hauhon, Ylisen ja Sääksmäen kihlakuntain voudit suorittaneet voita maksuksi Matti Martinpojalle.

viimemainittuna vuonna vielä oli hänelle velkaa 3,445 talaria [1].

Pontus de la Gardie oli luvannut kahdelle Tallinnan porvarille Tuomas Eckille ja Valentin Kruselle, jotka olivat toimittaneet tarpeita sotaväelle, että heille oli annettava maksu Ruotsista, mutta kuningas ei suostunutkaan tähän, vaan määräsi, että Kruselle ja sillä välin kuolleen Eckin perillisille oli suoritettava Suomessa (1583) kannetuita veroja [2]. Kun Pontus kohta sen jälkeen valitti Juhani III:lle, että Suomen verotavaroita myönnettiin kauppiaille, vaikka ne olivat määrätyt sotaväelle, niin kuningas vastasi, että Suomesta ei oltu myönnetty rahoja eikä tavaroita muille kauppiaille kuin niille, jotka Pontus itse oli lähettänyt maksua saamaan sotaväelle myödyistä tarpeista [3]. Seuraavana vuonna (1584) Pontus de la Gardie jo vaati Pohjanmaan voudilta merellistä, voita ja vuotia Tallinnan kauppiaalle Hannu Tyersille korvaukseksi verasta, silkkikankaasta ynnä muusta, jota tämä oli suorittanut sotajoukolle, sekä samoin Ylä-Satakunnan voiveron mainitun Tuomas Eckin oikeudenomistajille [4].

Edellämainittu Henrikki von Loen oli myös muutamia vuosia asioissa Ruotsin hallituksen kanssa sen johdosta, että hän ja eräs Pietari Plågman olivat antaneet ruunulle ison lainan sotajoukkoa ja erittäinkin palveluksesta-erotetun saksalaisen väen palkanmaksuja varten. Heille luvattiin korvaukseksi 300 kippuntaa vaskea, ja sitä paitse käskettiin Turun linnanvoudin Lauri Hordeelin antaa Loenille 8,000 talaria Turun läänin, Pohjanmaan ja Satakunnan lisäve-

---

[1] Militaria R. A.

[2] Pontus de la Gardie rahastonhoitajalle Lauri Holgerinpojalle 2/X 1583, Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[3] V. R. Vastaus Pontus herralle joulukuun 11 p. 1583.

[4] Bidrag till Finlands historia, utg. af statsarkivet, V, 287 ja 290.

rosta [1]. Alkupuolella vuotta 1587 Lcen näkyykin saaneen melkoisen määrän viljaa Suomesta [2].

Akseli Lejonhufvud saattoi samaan aikaan ilmoittaa kuninkaalle, että hän oli ruunun velkoihin suorittanut 13,804 talaria, jotka rahat oli otettu Pohjois- ja Etelä-Suomen laamannikuntain lisäverosta [3].

Vielä annettiin samana vuonna (1587) m. m. neljälle kauppiaalle avoin kirje [4], jonka nojalla he saivat nostaa Suomen voudeilta muutamia tuhansia talaria [5].

Jälkeen vuoden 1587 valtakunnan menot taas kasvoivat niin, että velkain suorittaminen ei paljon voinut tulla kysymykseen. Yliamiraali Klaus Fleming ehdoitti vuonna 1588 Juhani III:lle, että kauppiailta, joilla oli ruunulta jotakin vaadittavaa, pyydettäisiin pitennettyä maksuaikaa [6]. Kuningas vastasi, että olisi parempi (!) suorittaa kyseessäolevat maksut, koska siten voitaisiin vasta saada kauppiailta uusia ja isompia lainoja, mutta myönsi lopuksi, että silloin ei ollut varoja maksaa mitään [7].

Kuten edellä on mainittu, oli ruunulla sotajoukossa joka mies velkojana, koska monen vuoden palkka oli väelle maksamatta. Sitä asiaa ei paljon voitu korjata senkään jälkeen kuin aselepo oli saatu toimeen.

---

[1] V. R. Kirje Olavi Knuutinpojalle elokuun 3 p. 1586. Kirje Lauri Henrikinpojalle syyskuun 1 p. 1586.

[2] Kts. sivua 411.

[3] V. R. Kirje Akseli Steeninpojalle helmikuun 22 p. 1587.

[4] V. R. 8/VIII 1587. — Nämät kauppiaat (Böckerman, Whele, Becker ja Grönberg) olivat kenties Ruotsista kotoisin.

[5] Kahta kauppiasta, Jaakkima Hassea ja Hannu Fieandtia, jotka myös olivat toimittaneet Ruotsin sotaväelle tarpeita, syytettiin siitä, että he olivat väärillä laskuilla koettaneet kavaltaa ruunulta 9,288 talaria. (R. A. Militaria). Näistä kauppiaista ei tiedetä, olivatko he kotoisin Virosta vai Saksasta.

[6] Kirjeessä on käytetty sanoja: »att de måtte hafva medlijdande».

[7] V. R. Kirje Klaus Flemingille lokakuun 12 p. 1588.

Pontus de la Gardie oli välirauhan alkuaikoina pahassa pulassa Viron ratsuväen palkoista. Juhani III antoi hänen tietää, ettei Ruotsista silloin ollut mitään rahoja odotettavana sotaväen tarpeisiin, sekä käski hänen ottaa Suomesta ne apurahat, joita talonpoikain oli täällä suoritettava[1]. De la Gardie vaatikin meidän maasta 6,000 talaria, ja Hannu Wachtmeisterin lippukunta lähetti haavuri Jaakko Germersin näitä rahoja noutamaan. Mutta niitä ei täältä annettu, sillä kuninkaan sihteeri Henrikki Matinpoika Huggut oli Suomeen tultuansa ilmoittanut, että kuningas ei ollut mitään velkaa mainituille ratsumiehille. Sen jälkeen kuin Germers oli tyhjin toimin palannut Tallinnaan, kirjoitti Pontus de la Gardie Huggutille: »Ei ollut viisasta, että annoitte Jaakko mestarin lähteä luotanne. Teidän olisi pitänyt hyvillä sanoilla viivyttää häntä, sillä ratsumiehet olivat tottelevaiset, niin kauan kuin hän oli siellä, mutta nyt pelkään niitä yhtä paljon kuin suurruhtinasta ja Puolan kuningasta, koska ne voivat yllätyksellä ottaa jonkun linnan. Minua kummastuttaa, että ette muista, kuinka Pärnu, Lännenmaan linnat ja Tallinnakin kerran menetettiin sotilaskapinain tähden. Emme viisastu vahingoista.» Kirje päättyi pyynnöllä, että rahat pian lähetettäisiin[2]. Ei ole tunnettua, miten asiasta selviydyttiin.

Kun saksalainen palkkaväki pian sen jälkeen erotettiin Ruotsin palveluksesta, niin kuninkaan asiamiehet osoitti-

---

[1] Kuningas tarkoitti varmaankin sitä lisäveroa, joka vuoden 1583 alkupuolella oli määrätty täältä otettavaksi sotaa varten ja jonka laskettiin tekevän noin 8,000 talaria.

[2] Pontus de la Gardien kirje muutamille hyville miehille ja ystäville 2/XI 1583. — Allekirjoittamaton kirje Henrikki Matinpojalle 28/XI 1583. — Molemmat nämät kirjeet tavataan kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

Turun linnan vouti Lauri Henrikinpoika Hordeel ja rahastonhoitaja Lauri Holgerinpoika olivat luultavasti niitä »hyviä miehiä», joille edellinen kirje oli lähetetty. On otaksuttava, että jälkimmäinenkin kirje oli Pontuksen kirjoittama.

vat sille suorittamattomain palkkojen korvaukseksi Suomen verorahoja. Keväällä vuonna 1585 rahastonhoitaja Lauri Holgerinpoika kertoi, että saksalaisia ratsumiehiä oli koko talven ollut Turussa lippukuntansa palkkoja perimässä. Heillä oli 12,000 talaria saatavana, mutta lopuksikaan ei heille sillä kertaa voitu antaa kuin 5,000, jonka suorituksen jälkeen rahastoon jäi ainoastaan 400 talaria [1]. Vielä vuonna 1588 huovien lähetit kävivät valittamassa kuninkaalle, että he eivät olleet Suomesta saaneet rahojansa. Juhani III kirjoitti silloin Suomen maaherroille, että heidän tuli yhdessä toimittaa saksalaisille puuttuva osa palkoista [2]. Epätietoista on, voitiinko tätä kuninkaan käskyä noudattaa paremmin kuin useita muita samankaltaisia.

Sotamiesten valituksien johdosta Savon ja Karjalan maaherra Yrjö Boije, joka samalla oli sotajoukon ylipäällikkö, maksoi vuonna 1587 omin lupinsa rajalinnojen varusväelle jonkun osan sen palkasta. Juhani III hyväksyi tämän toimenpiteen, vaikka hän, kuten näyttää, ei ollut siitä oikein mielissään. Hän sanoi pitävänsä varmana, että iso osa sotaväen palkoista tulisi kuitatuksi, jos olisi saatu selville, mitä tavaroita sotamiehet olivat vääryydellä ottaneet talonpojilta [3]. Ja kun läntisen Suomen uusi maaherra Akseli Lejonhufvud myöskin suoritti sotaväelle muutamia tuhansia talareja, niin hän sai käskyn tutkia, mitä ratsu-, jalka- ja merimiehet olivat edellisinä vuosina riistäneet kansalta sen tavaramäärän lisäksi, jonka linnaleirijärjestys heille myönsi [4].

---

[1] Lauri Holgerinpojan kirjeet Arvi Henrikinpojalle 6/I ja 9/IV 1585 Tawastien kokoelmassa R. A.

[2] V. R. Kirje Yrjö Boijelle helmikuun 9 p. 1588.

[3] V. R. Vastaus Yrjö Boijelle toukokuun 19 p. 1587. — Juhani huomautti Boijelle m. m., että semmoisetkin sotilaat, joilla itsellään oli asuntotalot sekä lisäksi isot palkat ja läänitykset, olivat, huolimatta kuninkaan kielloista, rohjenneet ottaa linnaleiriveroa talonpojilta.

[4] V. R. Akseli Steeninpojan opastus elokuun 21 p. 1587.

Yrjö Boije näkyy pyytäneen Ruotsistakin lisävaroja sotaväen palkkoihin. Neuvoskunta kirjoitti näet hänelle kuninkaan puolesta, että sieltä ei voitu saada rahoja eikä kangasta, samalla kehoittaen häntä viihdyttämään sotamiehiä sillä lupauksella, että heille myöhemmin oli maksettava »niin paljon kuin mahdollista olisi» [1].

Vuonna 1588, jolloin näytti luultavalta, että sota oli syttyvä uudestansa, Juhani III:n oli ryhdyttävä tavallista tehokkaampiin toimiin sotaväen tyydyttämiseksi. Hän lähetti silloin Viron maaherralle Kustaa Banérille neljäsataa naulaa vuorihopeata palkkauksia varten ja lupasi jäljestäpäin toimittaa 300 kippuntaa vaskea samaan tarkoitukseen. Kuitenkin hän pian rupesi katumaan auliuttansa, sillä neljä päivää myöhemmin hän jo kirjoitti Banérille, että tämän tuli pitää tuo hopea ja vaski säästössä, jos ei mikään vaara uhannut vihollisten puolelta. Seuraavan vuoden alussa Banér saattoi lohduttaa kuningasta ilmoittamalla, että hän oli hopeasta käyttänyt ainoastaan sata naulaa ja myöskin antanut aivan vähän niitä rahoja, jotka oli saatu vasken myömisellä. Vastaukseksi Juhani III, joka oli huomannut, että Venäjältä ei silloin tarvinnutkaan odottaa hyökkäystä, vaati, että vuorihopea oli toimitettava takaisin Ruotsiin. Ja Banér lähettikin sen kuninkaalle [2]. Kansalta otettiin sitten palkkauksia varten raha-apu.

Samaan aikaan, jolloin Juhani III keskusteli näistä asioista Virossa olevan sotajoukon ylipäällikön kanssa, lähti Suomesta useita lippukuntain päämiehiä ja muita sotilaita — yhteensä seitsemänkymmentä henkeä — kuninkaan luo

---

[1] V. R. 15/1 1588.

[2] Noista kolmestasadasta hopeanaulasta puhuttiin miltei jokaisessa Juhani III:n ja Banérin välillä siihen aikaan vaihdetussa kirjeessä. Kirjeet Banérille lokakuun 19 ja 23 p. 1588 sekä maaliskuun 26 p. 1589. V. R. — Banérin kirjeet tammikuun 12, toukokuun 28 ja heinäkuun 2 p. 1589 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592. R. A.

vaatimaan täkäläisen sotaväen palkkoja. Kertomus heidän matkastaan kuvaa hyvin muutamia silloisia oloja. Viipurista saadulla pienellä aluksella he saapuivat Ruotsiin, jossa heidän oli seurattava hovia Stegeborgista Upsalaan, ennen kuin pääsivät esittämään asiaansa. Koska heidän siten täytyi viipyä muutamia viikkoja vierailla paikkakunnilla, niin heiltä loppuivat ruokavarat. Hankalassa tilassaan he pyysivät hallitukselta 10 talaria muonan hankkimista varten sekä saman rahamäärän laivavuokran maksamiseksi. Heille ei kuitenkaan annettu näitä rahoja Upsalassa, vaan sieltä kirjoitettiin eräälle Viipurin läänin maavoudille, että tämä suorittaisi nuot 20 talaria hallussaan olevista ruunun varoista, »koska silloin ei ollut tilaisuutta maksaa niitä Ruotsista». Hovissa katsottiin siis parhaaksi turvautua Suomen varoihin niinkin pieneen maksumääräykseen nähden, kuin tämä oli. Mitä sotaväen vaatimukseen tuli, annettiin lippukuntain päämiehille sen johdosta luultavasti noita tavallisia lupauksia, joiden täyttäminen aina oli epävarmaa.

Keskeneräisiksi jäivät lopultakin ne Juhani III:n yritykset, jotka tarkoittivat valtion velkain maksamista ja sotaväen palkkojen suorittamista välirauhan aikana. Tähän vaikutti muun muassa sekin, että ruunulla silloin oli isoja satunnaisia menoja. Juhani kuninkaan ja Gunila Bielken häät (1585), Sigismund herttuan varustaminen Puolan matkaa varten (1587) sekä se retki, jonka kuningas hovinensa teki Tallinnaan (1589) ja josta tuonnempana kerrotaan tarkemmin, veivät paljon rahaa.

Melkoisia kustannuksia aiheutti myöskin lippukuntain miehistöjen kokoonkutsuminen keskellä välirauhaa. Sotaväen silloisia liikkeitä, jotka synnyttivät sekä Suomessa että Virossa melua ja levottomuutta, on tässä tarkastettava.

Ruotsalainen väki laskettiin keväällä 1583 omaan maahansa, koska Suomessa ja Suomenlahden eteläpuolella oli muonavaroista kova puute.

Suomen ratsuväestä ei ole tietoja, minne se oli sijoitettuna sinä vuonna, mutta luultavasti iso osa siitä oli hajallaan linnaleirissä. Syyskuun 2 p. Martti Boijen lippu tarkastettiin Helsingissä.

Kun välirauha alkoi, oli meidän maan jalkaväestä kuusi lippukuntaa rajalinnoissa, joissa ne saivat nähdä nälkää ja samalla tehdä työtä näiden linnojen vahvistamiseksi. Suomeen oli siten jäänyt ainoastaan neljä lippukuntaa oman maan jalkaväkeä. Tälle väelle määrättiin linnaleiri eri maakuntiin. Mutta kun köyhtyneet talonpojat eivät jaksaneet kunnollisesti elättää sotamiehiä, menivät useat näistä työansiota hakemaan. Siten täällä oli aivan pieni joukko päälliköiden käytettävänä [1].

Kesäkuun lopussa Pontus de la Gardie käski Suomen jalkaväen päällikön Arvi Henrikinpoika Tawastin laittaa Koivistolle niin paljon väkeä kuin hän voi kokoon saada [2], jotta se olisi ollut siellä valmiina, jos rauhanneuvoittelu (elokuussa 1583) olisi rauennut tyhjiin. Isoin osa meriväestä määrättiin samalla menemään Käkisalmeen, josta Pentti Söyringinpoika Juustenin piti tehdä laivaretki Laatokalle [3]. Hän sai mukaansa molemmat Savon lippukun-

---

[1] Arvi Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 3/VI 1583 kokoelmassa Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Arvi Tawast lähti sinne sotamiehineen Viipurista heinäkuun 16 p. S. A. N:o 5516, 59. — Koivistolla mainitaan olleen: heinäkuussa Suomen kaupunkien (eli Lauri Pentinpojan) ja Satakunnan (eli Hannu Mikonpojan) lippukunta; heinä- ja elokuussa Uudenmaan (eli Sven Eerikinpojan) l., elokuussa Viipurin läänin (eli Juho Kattin) l., Pohjanmaan (eli Lauri Niilonpojan) l. ja kartanosotilaat (Niilo Eerikinpoika päämiehenä). — Vartiomestarina toimi Lauri Laurinpoika. — Ylimmäinen tykistömestari Eerikki Biörninpoika tavataan elokuun 25 p. Uuraansalmella. — Suomen sotaväen muonitusmestarien Matti Markuksenpojan ja Sven Pertunpojan tili ruokavarojen kulutuksesta Koiviston leirissä v. 1583. R. A. — S. A. N:o 5517, 139.

[3] Kts. sivua 343.

nat[1]. Pienempi joukko meriväkeä jätettiin Koivistolla oleviin laivoihin Arvi Henrikinpojan käytettäväksi[2].

Sillä välin Pontus de la Gardie taas oli saanut Juhani III:lta käskyn viedä sotajoukon vihollisten maahan. Kuningas kirjoitti hänelle kesäkuun 6 p. (1583)[3]: »Huomaamme, että moskovalainen ei pyri pysyväiseen rauhaan, vaan koettaa petollisesti voittaa aikaa. Teidän tulee nyt lähteä retkelle Laatokanlinnaa vastaan ja valloitettuanne sen koettaa onnea Pähkinälinnan luona. Sihteerimme Henrikki Matinpoika (Huggut) on ennen juhannusta tuova väellenne ruokaa ja rahoja.»

Osa Ruotsin sotajoukosta näkyykin vähän myöhemmin käyneen Venäjällä. Meidän valtioarkistomme tilikirjat mainitsevat nimittäin useissa paikoin, että Suomesta syksyllä 1583 meni sotaväkeä Pähkinälinnan luo. Kaikesta päättäen sillä ei kuitenkaan saatu mitään toimeen[4].

Saman vuoden lopulla tuli Pontus de la Gardielle Viroon sanomia, että venäläiset jo taas olivat taisteluhankkeissa ja että puolalaisetkin varustivat sotaa. Tästä Pontus

---

[1] Näistä oli Ambrosius Henrikinpojan lippukunta sijoitettuna Käkisalmeen. Toinen Savon lippukunta, jota Olavi Pietarinpoika johti, vietiin marraskuussa (1583) Viroon.

[2] Pontus de la Gardien kirje Arvi Eerikinpojalle ja Arvi Henrikinpojalle 28/VI 1583 Tawastien kokoelmassa. R. A.

[3] V. R.

[4] Merkillisenä seikkana on mainittava, että Pontus de la Gardie eräässä kirjeessä, joka on päivätty leirissä Pähkinälinnan edustalla 20 lokakuuta 1583, sanoo lähettäneensä 18 haavoitettua tai muuten sairastunutta sotamiestä Savoon (S. A. N:o 6549, 76). Kirjeen päiväys tuntuu kuitenkin epäilyttävältä. Pontus tavataan näet ainakin lokakuun 2 ja marraskuun 2 p. Tallinnassa, jossa hän muutoin oleskeli kesän ja syksyn sinä vuonna. Tekisi sen tähden mieli otaksua, että kirjeen jäljentäjälle on sattunut erehdys vuosilukua merkitessä. Tämmöiseen arveluun on vielä toinenkin syy, sillä tiedetäänhän, että de la Gardie oli Pähkinälinnan luona lokakuun 20 p. edellisenä vuonna.

ilmoitti Juhani III:lle. Kuningas vastasi, että hän ei uskonut puolalaisilla olevan pahoja aikeita eikä myöskään luullut moskovalaisten niin pian rikkovan rauhaa. Ennemmin saattoi Juhanin mielestä se viesti olla todenmukainen, joka kertoi vanhan suurruhtinaan kuolleen. Tiedämme, että tämä viimemainittukin huhu oli perätön; Iivana IV kuoli vasta seuraavana vuonna.

Mainittujen huhujen johdosta käskettiin Pontuksen kuitenkin pitää rajalinnat varustettuina ja siinä tapauksessa, että venäläiset uudestaan alottaisivat vainon, lähteä hävittämään vihollisten maata. Hän ei saanut säästää ketään eikä ottaa ketään vangiksi; ainoastaan vaimot, lapset ja muut turvattomat olivat jätettävät eloon [1].

Samaan aikaan ja samoista syistä määrättiin Yrjö Boije Suomeen sijoitetun sotaväen päälliköksi [2]. Hänen tuli, jos rauha venäläisten puolelta rikottiin, mennä Nevajoelle ja siellä äkkiä rakennuttaa semmoinen puulinnake, jommoisesta kuningas ennen oli antanut käskyn Arvi Tawastille ja Arvi Stålarmille [3].

Oli Ruotsin onni, että sodan uudistamisesta puhuvat huhut tälläkin kertaa osoittautuivat turhiksi, sillä Suomessa ja Virossa oli aivan riittämättömästi sotaväkeä [4].

Keväällä 1585 kerrottiin Juhani III:lle, että uusi tsaari Feodor aikoi rikkoa kolmivuotisen välirauhan ja että venäläisten tarkoitus oli rynnätä Suomeen. Kuningas ryhtyi

---

[1] V. R. Kirje Pontus de la Gardielle joulukuun 11 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Yrjö Boijelle joulukuun 23 p. 1583.

[3] Kts. sivua 374.

[4] Vuotta myöhemmin oli Viron puolella samanlaisia huhuja liikkeellä venäläisten ja puolalaisten hankkeista. Kun Pontus de la Gardie ei silloin ollut Virossa, niin kuningas määräsi Kaarle Hornin väliaikaisesti hoitamaan ylipäällikkyyttä siellä. V. R. Kirje Tallinnan isännille joulukuun 27 p. 1584. — V. R. Protocolon. Kaarle Henrikinpojan valtakirja marraskuun 25 p. 1584.

taaskin puolustushankkeisiin. Hän käski kahden suomalaisen ratsumestarin Martti Boijen ja Akseli Kurjen heti lähteä rajalle, kumpaisenkin 200:n miehen kanssa[1]. Jalkaväen päällikkö Arvi Tawast määrättiin samalla toimittamaan lisäväkeä Viipurin, Käkisalmen ja Narvan linnoihin sekä itse viemään sotamiehiä rajalle ratsuväen luo[2]. Yrjö Boije asetettiin, samoin kuin vuonna 1583, meidän maassa olevan sotajoukon päälliköksi.

Suomen maaherralle Henrikki Klaunpoika Hornille[3] kuningas antoi maan puolustuksesta seikkaperäisiä ohjeita. Jos venäläisten huomattaisiin valmistavan hyökkäysretkeä, oli Suomessa kutsuttava aseisiin kaikki sotaväki, myös aatelisten ratsumiehet. Varakkaita aatelisia oli kehoitettava toimittamaan lippujen alle niiden ratsumiesten lisäksi, joita heidän oli velvollisuus asettaa rälssin ja läänitysten puolesta, myöskin joitakuita palkatuita huoveja. Näille viimeksimainituille oli maksettava 24 talaria vuosipalkkaa, siihen luettuina vaaterahatkin. Talonpoikain tuli linnaleirimuonan asemesta suorittaa lähtevälle ratsuväelle ruokavarat paria tai kolmea kuukautta varten yhdellä kertaa. Jalkaväen lippukuntia oli vahvistettava. Erittäin oli se lipullinen, jonka Suomen kaupungit asettivat ja josta melkein kaikki miehet olivat karanneet, saatava mieslukuun nähden täyteen kuntoon. Äyräpään ratsumiesten johtajan Tuomas Teppoisen joukko sekä kaikki Äyräpään ja Jääsken talonpojat olivat pidettävät varustettuina. Ja vihollisten lähes-

[1] Muutamia päiviä sen jälkeen Akseli Kurki sai käskyn vahvistaa lippuansa siinä tapauksessa, että kuultaisiin moskovalaisten olevan tulossa.

[2] V. R. Kirje Martti Boijelle ja Akseli Kurjelle toukokuun 12 p. 1585. Kirje Arvi Henrikinpojalle toukokuun 14 ja 27 p. 1585.

[3] Henrikki Klaunpoika asetettiin Suomen maaherraksi vuoden 1584 lopulla tai (luultavammin) vuoden 1585 alussa. Kuitenkaan ei Savo eikä Karjala kuulunut hänen hallintopiiriinsä. Hänet erotettiin sitten vuonna 1587 maaherran toimesta, koska häntä pidettiin liian vanhana sen hoitamiseen.

tyessä oli vihdoin nostatettava mies talosta Viipurin läänissä ja Uudenmaan puolella, vieläpä koko Suomessa, jos tarve vaati. Kaarle Hornin tuli näissä toimissa olla isänsä ja Yrjö Boijen apumiehenä [1].

Ruotsista päätettiin lähettää kolme lippukuntaa jalkaväkeä [2] Suomen sotaväen avuksi.

Amiraali Arvi Stålarm määrättiin lähtemään Nevajoelle, mukanansa kaikki haahdet, jotka hän äkkiä voi koota. Kuningas pelkäsi nimittäin venäläisten tulevan lotjilla Nevajokea myöten hävittämään Etelä-Suomen rannikoita, niinkuin ne olivat tehneet joitakuita vuosia sitä ennen [3]. Suomen aatelisilta oli Stålarmin retkeä varten pyydettävä laivoja lainaksi.

Käkisalmen laivaston päällikölle Pentti Söyringinpoika Juustenille kuningas kirjoitti, että hänen tuli heti varustaa muutamia lotjia mennäksensä Laatokalle tiedustelemaan.

Kun sotajoukon ylipäällikkö Pontus de la Gardie, joka oli Viron maaherra, siihen aikaan oli sairaana, niin Tallinnan isännät Yrjö Eerikinpoika Ulfsparre (Öjeridin herra) ja Hannu Wachtmeister saivat käskyn toimia siellä maakunnan puolustukseksi [4].

Ne varokeinot, joihin silloin ryhdyttiin Suomenlahden molemmilla puolin, osoittautuivat kuitenkin sitten tarpeettomiksi. Saman vuoden lopulla sovittiin, kuten tiedämme, venäläisten kanssa uudesta välirauhasta.

Meidän maamme jalkaväkeä oli alkupuolella vuotta

---

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle toukokuun 26 p. 1585. Kirje Kaarle Henrikinpojalle toukokuun 27 p. 1585.

[2] Ne olivat: Juho Gislenpojan smaalantilainen, Juho Pentinpojan uplantilainen ja Steen Maununpojan itägötlantilainen lippukunta.

[3] V. R. Kirje Arvi Eerikinpojalle toukokuun 27 p. 1585.

[4] V. R. 27/V 85.

1585 ollut Viipurissa ja Käkisalmessa yhteensä 1,560 miestä sekä Viron ja Inkerin linnoissa 2,540 miestä [1].

Sen johdosta että välirauha saatiin sinä vuonna uudistetuksi, näkyy linnojen varusväkeä vähennetyn. Hallitukselle tehtiin silloin ehdoitus, että Viipurissa ja Käkisalmessa oli aselevon aikana pidettävä kaikkiansa 750 sotamiestä ja Suomenlahden takana olevissa linnoissa 1,950 sotamiestä [2]. Samaan aikaan määrättiin, että melkein kaikista

[1] Suomen jalkaväki näyttää silloin olleen jaettuna Suomen, Viron ja Inkerin linnoihin seuraavalla tavalla:

Viipurissa oli 328 Pienen-Savon lippukunnan miestä sekä 290 Viipurin kaupungin ja 320 Viipurin läänin miestä. Olivatko nämät kaikki kolme osastoa linnassa yhteen aikaan, on kuitenkin epätietoista.

Käkisalmessa tavataan 200 miestä Pienen-Savon lippukunnasta sekä 422 miestä Jääsken ja Äyräpään lippukunnasta.

Kapriossa ja Jaamassa mainitaan olleen 500 Suur-Savon ja 200 Viipurin läänin miestä.

Narvaan ja Iivananlinnaan oli sijoitettu 520 Satakunnan ja 400 Hämeen miestä.

Tallinnassa ja Lännenmaan linnoissa oli Uudenmaan lippukunnan 520 miestä sekä 400 miestä Pohjanmaan lippukunnasta.

Koska linnoissa silloin, niinkuin tavallisesti, oli puute ruokatavaroista, määrättiin maaliskuussa samana vuonna m. m., että Juhani kuninkaan ja Gunila Bielken häitä varten suoritettu ylimääräinen vero oli lähetettävä Viipurin, Savonlinnan, Hämeenlinnan ja Kymenkartanon lääneistä Viipuriin ja Käkisalmeen, mutta Porvoon, Turun ja Kokemäenkartanon lääneistä sekä Pohjanmaalta Narvaan. Samalla käskettiin Henrikki Klaunpojan toimittaa Raaseporin kreivikunnasta saatavista viljavaroista puolet Käkisalmeen ja Viipuriin, puolet Narvaan. Viimemainittua asiaa koskeva kuninkaan kirje sisälsi myös epämääräisen lupauksen, että Raaseporin kreivikunnan haltija oli Ruotsista saava jotakin korvausta. V. R. Kirjeet Matti Laurinpojalle maaliskuun 30 ja 31 p. 1585. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle maaliskuun 30 p. ja huhtikuun 8 p. 1585.

[2] Tarkemmin sanoen ehdoitus sisälsi, että Viipurissa oli oleva 400 miestä, Käkisalmessa 350, Tallinnassa 400, Haapsalossa 80, Lukkolinnassa 20, Lihulassa 30, Paidelinnassa 200, Rakveressa 20, Narvassa 600, Iivananlinnassa 300, Jaamassa 80 ja Kapriossa 220. R. A. Militaria.

ruotsalaisista jalkaväen lippukunnista oli valikoitava yhteensä 1,000 miestä Viron ja Inkerin linnoissa käytettäviksi [1]. Tästä saattanee päättää, että melkoinen osa Suomen sotaväestä lopulla vuotta 1585 sai palata meren takaa kotimaahansa linnaleiriin. Kun Ruotsista lähetetty jalkaväki seuraavan vuoden alussa saapui Tallinnaan, havaittiin kuitenkin, että siitä ei ollut suurtakaan hyötyä, sillä osa siitä oli naimisiin menneitä talollisia ja toinen osa tuskin lapsuudeniästä päässeitä nuorukaisia [2].

Keväällä vuonna 1586 tavataan Viron ja Inkerin yhdessätoista linnassa yhteensä vain 1,823 miestä Ruotsin ja Suomen jalkaväkeä [3]. — Näiden linnojen omaa isäntä-

---

[1] R. A. Militaria.

[2] Kustaa Kaprielinpojan kirje Juhani III:lle 22/IV 1586 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1595. R. A.

[3] Ne olivat eri linnoihin jaettuina seuraavalla tavalla.

Tallinnassa, Rakveressa, Paadisissa ja Lukkolinnassa oli Maunu Ramin (ruotsalainen) lippukunta, 347 sotamiestä ja 18 päällikköä.

Paidelinnassa Lauri Niilonpojan (eli Pohjanmaan) lippukunta, 379 miestä.

Narvassa Biörn Westgöten (eli kaupungin oma) l., 288 m. ynnä 19 päällikköä, sekä Hannu Mikonpojan (eli Satakunnan) l., 317 m. ynnä 17 pääll.

Iivananlinnassa Olavi Gudmundinpojan ja Lauri Yrjönpojan (ruotsalaisista) lippukunnista 120 m. ynnä 8 pääll. sekä Hannu Mikonpojan lippukunnasta 51 m. ja 4 pääll.

Jaamassa Maunu Laurinpojan (eli Hämeen) lippukunnasta 70 m. ynnä 5 pääll.

Kapriossa Juho Kattin (eli Viipurin läänin) lippukunnasta 174 m. ynnä 6 pääll.

Extrakt på löningar vid slotten i Lifland och Ryssland. Reval den 10 Maj anno 86. R. A.

Kuten huomataan, puuttuu luettelosta ilmoituksia Haapsalon ja Lihulan varusväestä.

Sinä vuonna (1586) määrättiin Suomesta otettavaksi hyvin suuri muonavero sekä lisäksi hevosvero. Muona oli lähetettävä eri linnoihin seuraavasti:

ja palvelusväkeä mainitaan sinä vuonna olleen kaikkiansa 454 henkeä [1].

Vuosien 1587 ja 1588 väliseksi talveksi määrättiin Akseli Kurjen ja Knuutti Juhonpojan ratsumiehet menemään Viron linnoihin. Suomenlahden takaisista linnalääneistä näiden ratsumiesten tuli saada vilja sekä hevosilleen heinät, mutta Suomesta oli heille lähetettävä punnittavat tavarat, niinkuin liha, kalat ja voi. Meidän maan talonpojat velvoitettiin suorittamaan viimemainitut ruokatavarat sen linnaleirimuonan asemesta, joka heidän olisi tullut antaa, jos ratsumiehet olisi pidetty täällä. Muu Suomen ratsuväki sijoitettiin Turkuun, Hämeenlinnaan, Helsinkiin ja Kymenkartanoon [2].

Kun vuonna 1587 ei näyttänyt olevan syytä pelätä venäläisten tuloa, koetettiin säästää ruunun varoja vähentämällä meidän maan ratsuväen mieslukua. Sen sijaan, että ratsuväen isäntämiehet olivat sitä ennen saaneet varustaa sotajoukkoon niin monta palkattua palvelusmiestä kuin tahtoivat, Juhani III määräsi elokuun 21 p. (1587), että ratsumestari sai pitää lipun alla korkeintaan neljä hevosta, vänrikki ja luutnantti kolme, ruotumestari kaksi, aatelinen ratsumies kaksi ja muut ratsumiehet ainoastaan sen hevosen, jolla itse ratsastivat. Ylipäällikkö Yrjö Boije laskikin ennen

---

Pohjanmaalta Tallinnaan.

Ylä- ja Ala-Satakunnasta, Pohjois- ja Etelä-Suomesta sekä Raaseporin läänistä Narvaan.

Porvoon läänistä Kaprioon.

Savonlinnan ja Viipurin lääneistä Käkisalmeen.

Hämeenlinnan läänistä ja Ahvenanmaalta Viipuriin.

[1] Nimittäin: Tallinnassa ja Paadisissa yhteensä 102, Haapsalossa 36, Lihulassa 18, Lukkolinnassa 21, Paidelinnassa 35, Narvassa 92, Iivananlinnassa 43. — Rakveren, Jaaman ja Kaprion linnoista puuttuu tietoja. — Suomen eri linnojen isäntä-, palvelus- ja varusväen luvusta kaipaan myös täsmällisiä ilmoituksia vuodelta 1586.

[2] V. R. Opastus Akseli kreiville elokuun 21 p. 1587.

vuoden loppua ne ratsumiehet menemään, joita silloin ei katsottu tarvittavan[1]. Mutta pian kuningas jo taas katui mainittuja määräyksiänsä. Hänelle kerrottiin nimittäin syksyllä 1588, että venäläiset aikoivat rikkoa rauhan[2]. Vaikka Juhani III silloinkin epäili huhun todenperäisyyttä, niin hän kuitenkin käski viranomaisten ryhtyä vastustusta valmistamaan.

Kustaa Banér, joka jo edellisenä keväänä oli määrätty Viron ja Inkerin maaherraksi[3] Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstiernan jälkeen, ei ollutkaan heti lähtenyt sinne. Nyt Juhani III joudutti häntä matkalle ja antoi hänelle samalla ohjeita, miten Viroa oli puolustettava. Jos vihollisten sotajoukko — sanottiin kuninkaan kirjeessä — oli niin iso, että sitä ei voitu vastustaa sillä väellä, mikä oli Virossa käytettävänä, niin oli Ruotsin palvelukseen heti otettava Riian hiippakunnasta 800 tai 1,000 huovia, jotka kuitenkin taas olivat lähetettävät kotiinsa jonkun kuukauden päästä, siinä tapauksessa että niitä ei silloin enää tarvittu. Viron aateliston oli varustettava ratsunsa. Tallinnan kaupungin

---

[1] Savon jalkaväen lukua vähennettiin myös silloin muutamaksi aikaa. Koska sikäläisten talonpoikain oli vuosien 1587 ja 1588 välisenä talvena suuren nälänhädän tähden vaikea elättää kahta jalkaväen lippukuntaa, niin Yrjö Boije edellyttäen kuninkaan hyväksymisen muodosti näistä joksikin aikaa yhden, johon hän valikoimalla otti 400 kelvollista sotamiestä. Vuoden 1588 lopulla oli Savon lippukuntia kuitenkin taas kaksi. V. R. Yrjö Boijen kirje Juhani III:lle 3/III 1588.

Ruokavarain puutteen johdosta erotettiin Suomessa samoin alkupuolella vuotta 1588 melkoinen joukko meriväkeä ruunun palveluksesta. S. A. N:o 5599, 62; 5606, 57.

[2] Claes Fleming, Memoriale Chronicum l. c. 11.

Eräs Sewold Forstmeister oli tuonut Moskovasta semmoisen tiedon, että Venäjällä oli koottu 150,000 miehen sotajoukko. V. R. Kirjeet Kustaa Banérille lokakuun 12 ja 19 p. 1588. Kaarle Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 26/X 1588 kokoelmassa Skrifvelser fr. ståthållare i Narva till K. M. 1581—1611, Ingrica R. A.

[3] Banérin valtakirja oli päivätty 6 toukokuuta 1588. V. R.

tuli perustaa jalkaväen lippukunta, jossa oli vähintänsä 300 miestä. Suuren ylivoiman uhatessa oli pyydettävä apua puolalaisten linnoista. Tallinnan ja Narvan tullirahat sekä kaikkikin Virosta ja Inkeristä tulevat verot saatiin käyttää varustuksiin huolimatta siitä, mihin tarkotuksiin niitä ennen oli määrätty. Venäjän kauppiaat, joita oli Narvassa, Tallinnassa tai muissa kaupungeissa, olivat pidätettävät ja heidän tavaransa otettavat takavarikkoon.

Oudovaa oli — jatkettiin kuninkaan antamissa opastuksissa — ryhdyttävä piirittämään, ennen kuin Venäjän sotajoukko oli ennättänyt perille. Jos tämä linna voitettaisiin Ruotsin haltuun ja sitten huomattaisiin, että sitä oli mahdoton puolustaa, oli se poltettava. Siinä tapauksessa taas, että Oudovaa ei voitaisi valloittaa, oli sen lääniä ynnä Someron aluetta ryöstettävä sekä karja sieltä ajettava Ruotsin hallussa oleviin linnoihin. Pieni Jaaman linna saatettiin vaaran uhatessa räjähdyttää, sen jälkeen kuin sieltä väki, muonavarat ja tykit oli viety toisiin linnoihin. Samoin oli meneteltävä Rakveren linnaan nähden [1].

Mitä Jaaman aiottuun hajoittamiseen tulee, niin Kustaa Banér kirjoitti kuninkaalle kuulleensa Kaarle Henrikinpojalta ja muilta, että linnaa ei saataisi muutamassa päivässä maahanrevityksi, jollei tähän työhön käytettäisi isoa miesjoukkoa. Hän oli sen tähden lykännyt asian toistaiseksi, erittäinkin koska venäläisten saapumisesta ei mitään kuulunut. Jaama jäi siten paikoilleen ja Rakveren linna myöskin [2].

Kun luultiin, että venäläisten hyökkäys oli pääasiassa kohdistuva Narvaan, käskettiin läntisen Suomen maaherran Akseli Lejonhufvudin kiireesti toimittaa sinne ruokavaroja sekä Turun linnasta ja kaupungista että myöskin Turun

---

[1] V. R. Kirjeet Kustaa Banérille lokakuun 12, 18 ja 19 p. 1588.

[2] Banérin kirje Juhani III:lle 12/1 1589 kokoelmassa Ståthållare i Estland och Reval till K. M. 1570—1592 R. A.

läänin rannikkoseuduilta. Siinä Juhani III:n kirjeessä, joka sisälsi tämän käskyn, luetaan seuraavat hänen hätäilevää ja samalla väkivaltaista luonnettaan kuvaavat sanat: »Teidän ei tarvitse huolia, vaikka tyhjentäisitte Turun linnan ja Hämeenlinnan niin paljaiksi, että niissä ei voisi elättää kuin ne neljä tai viisi henkeä, jotka lukitsevat portit. Elkää pitäkö siitäkään lukua, jos porvaristo ja muut, joilla viljaa on, selittelevät, vikisevät ja ruikuttavat, vaan ottakaa, mistä saatte, sillä me tahdomme sen sitten maksaa» [1].

Suomen puolustukseen nähden kuningas ilmoitti, että Ruotsista ei voitu toimittaa tänne muonaa eikä rahoja, koska siellä ei sinä vuonna oltu vaadittu mitään lisäveroa. Sen johdosta, että rutto liikkui Ruotsin merikaupungeissa, ei jalkaväkeäkään saatettu lähettää enempää kuin kolme lippukuntaa Angermanlannin, Länsipohjan ja Pohjanmaan sotamiehiä. Uplannin huovit, joiden ratsumestarina Hannu Strang oli, määrättiin nousemaan laivoihin Geflessä, jonne rutto ei ollut levinnyt. Suomen maaherrain käskettiin hankkia niille hevosia, jos ne eivät voisi myöhäisen vuodenajan tähden saada omia ratsujaan kuljetetuiksi meren poikki.

Yrjö Boijelle, joka vuonna 1586 oli määrätty olemaan sotajoukon ylipäällikkönä Suomessa, Virossa ja Venäjällä [2], ja jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille [3] kuningas

---

[1] V. R. Kirje Akseli kreiville lokakuun 18 p. 1588.

[2] V. R. Valtakirja Yrjö Boijelle elokuun 12 p. 1586.

[3] Muista sota-asioissa silloin toimivista henkilöistä mainittakoon: ylimmäinen aseistomestari Eerikki Biörninpoika, kenttätykistömestarit Pietari Juhonpoika ja Maunu Maununpoika (En tiedä kuitenkaan varmaan, eikö edellinen silloin jo ollut vanhuuden takia eronnut virastaan), Viipurin uuden linnoituksen tykistömestari Juho Matinpoika, muonituksen esimies Niilo Ollinpoika, muonaveron kaitsija Eerikki Juhaninpoika, rehumarski Eerikki Simonpoika, Suomen yliprovossi Hannu von Oldenburg sekä Viipurin, Käkisalmen ja Narvan rakennusmestari Pietari Hertig.

antoi ohjeita väen liikkeellepanosta. Kaikkia jalka- ja ratsuväen lippukuntia oli meidän maassa vahvistettava. Suomen ja Viron sotajoukot olivat koottavat yhteen paikkaan, esimerkiksi Kaprioon, siinä tapauksessa että vihollisia tulisi iso joukko.

Vuoden (1588) lopussa Suomen molemmat maaherrat Akseli Lejonhufvud ja Klaus Aakenpoika sekä sotajoukon päälliköt Yrjö Boije ja Arvi Tawast sitten ilmoittivat yhteisessä kirjeessä kuninkaalle, että he olivat toimittaneet apua rajalinnoihin ja lisänneet miehiä ratsuväen lippukuntiin. Samaan aikaan he keräsivät Suomessa olevan sotajoukon rajalle [1].

Kuningas näyttää myös kehoittaneen Suomessa olevia päälliköitä, samoin kuin Banéria, valloittamaan jonkin linnan Venäjällä, koska he kirjoittivat hänelle, että heidän mielestänsä ei ollut hyvällistä, silloin ruveta linnoja piirittämään. Heidän kirjeensä johdosta Juhani III ilmoitti, että linnojen ahdistaminen oli tuleva kysymykseen ainoastaan, jos siihen oli erinäinen tilaisuus tarjona. Nyt kerrottiin, sanoi hän, että suurruhtinas oli mennyt manan majoille, ja jos tässä huhussa oli perää, niin oli käsissä sopiva hetki valloittaa semmoisia linnoja, joiden kukistamiseen ei tarvittu paljon väkeä eikä isoa tykistöä. Venäläiset katsoivat muka, että välirauha oli lopussa samalla kuin suurruhtinas, joka oli tehnyt sen, oli kuollut [2]. — Asia oli kuitenkin semmoinen, että niissä huhuissa, jotka puhuivat Feodor tsaarin kuolemasta, oli yhtä vähän perää kuin niissä, jotka tiesivät kertoa venäläisten aikovan rikkoa rauhan.

Marraskuun lopulla (1588) Juhani III jo oli saattanut ilmoittaa Lejonhufvudille, että venäläisten varustukset eivät olleetkaan niin vaarallisia kuin oli sanottu. Kuitenkin hän

---

[1] V. R. Vastaukset Akseli kreiville ynnä muille joulukuun 31 p. 1588 ja tammikuun 23 p. 1589.

[2] V. R. Vastaus Akseli kreiville joulukuun 31 p. 1588.

vielä silloin käski Suomen hallitusmiesten kehoittaa rajaasukkaita varovaisuuteen, jotta nämät olisivat olleet valmiit viemään karjansa ja muun tavaransa sisämaahan, siinä tapauksessa että Venäjältä sittenkin olisi noussut sodan myrsky [1].

Myöhemmin hän kirjoitti Kaarle herttualle luulevansa, että moskovalaiset olivat koonneet sotavoimansa heidän omassa maassaan syntyneiden levottomuuksien johdosta [2] ja että Venäjä, jota tataarit ja puolalaiset sitä paitse uhkasivat, ei silloin kyennyt taistelemaan Ruotsia vastaan [3].

Krimin tataarit olivatkin, kuten olemme nähneet, kuudennentoista vuosisadan jälkipuoliskolla kovana vitsauksena Venäjälle, he kun pitivät sotaa ja ryöstöä elinkeinonaan. Juhani III:n ja tataarien välit pysyivät erittäin ystävällisinä, vaikka siihen aikaan Tauriassa tapahtui hallitsijamuutoksia. Siellä oli nimittäin Islam Gerei Konstantinopolista tuomansa janitsharijoukon avulla vuonna 1584 riistänyt veljeltänsä Mahmet Gereilta [4] kruunun ja hengen, ja vallananastajan kuoleman jälkeen oli kolmas veli Kasi Gerei vuonna 1588 noussut valtaistuimelle. Juhani kuningas

---

[1] V. R. 26/xi 1588.

[2] Eräs venäläisen papin poika, joka vuoden 1589 alussa tuli Novgorodista Kaprioon, tiesi jutella ankarasta riidasta, joka oli ollut suurruhtinaan ja Boris Godunovin välillä ja jonka sovittamista varten Novgorodin piispa ja papisto oli ollut kutsuttuna Moskovaan. Siihen aikaan kuninkaalla ei näytä olleen sen pätevämpiä tiedonantajia, kun oli kysymys Venäjän sisällisistä oloista. On kumminkin tunnettu asia, että Feodor tsaarin ja Godunovin välillä ei ollut mitään eripuraisuutta, koska tsaari täysin luotti lankoonsa. Mainittu kertomus tarkoitti mahdollisesti sitä Godunovin ja muutamain ylimysten välistä riitaa, joka noin vuotta ennen oli päättynyt kahden Shuiskin, Moskovan arkkipiispan ynnä useiden muiden perikadolla.

[3] V. R. 26/iii 1589.

[4] Kts. sivua 325.

oli vuonna 1585 lähettänyt ystävällisen kirjeen kaanille vastaukseksi tämän tekemään liiton tarjoukseen [1].

Marraskuun alussa 1588 saapui muutamia Kasi Gerein lähettiläitä Tukholmaan [2]. Sitä ennen he olivat käyneet Puolassa tarjoten Sigismund kuninkaalle 200,000 ratsumiestä avuksi Venäjää vastaan. Tämä tämmöinen lupaus näyttää heillä olleen tavallinen. Ruotsissa tataarit kertoivat, että he silloin olivat entistään mahtavammat. Heidän kaaninsa olivat nimittäin ennen olleet ainoastaan Perekopin ja Krimin hallitsijoina, mutta nyt olivat myös nogailaiset ja sirkassilaiset tataarit ruvenneet hänen alamaisikseen, koska näiden entiset ruhtinaat olivat kuolleet perillisiä jättämättä. Asiamiehet sanoivat vielä, että kaani oli antava Sigismundille Moskovan (!), lupasivat hallitsijansa puolesta Juhanillekin apua Venäjää vastaan [3] — kuitenkin hyvästä maksusta — sekä pyysivät kuningasta toimittamaan lähettiläänsä Krimiin. Heille vastattiin, että, Juhanin ja Puolan kuninkaan tavatessa toisensa seuraavana keväänä Virossa, oli neuvoiteltava kaanin tarjouksista [4].

Kasi Gerein lähettiläät olivat tulleet laivassa Dantsigista. Kuningas ei kuitenkaan tahtonut laittaa heitä samaa tietä takaisin, vaan määräsi, että heidät oli toimitettava Puolan alueelle Suomen ja Viron kautta. Hänen arvelunsa mukaan huhu tataarien käynnistä oli sillä tavoin parhaiten leviävä, rohkaisten hänen alamaisiansa ja sotaväkeä sekä peloittaen venäläisiä. Akseli Lejonhufvudille kirjoitettiin, että hänen oli Turun linnassa hyvin kestittävä lähettiläitä

---

[1] Kirje oli päivätty 9/XI 1585. R. A. Titular-Register. — Dalin, l. c. III, II, 158.

[2] Tataarien saavuttua Tukholman saaristoon Juhani III käski yliamiraali Klaus Flemingin toimittaa heille ruokaa ja kortteereja voutien luona ja pappiloissa. V. R. Kirjeet Klaus Flemingille marraskuun 3 p. ja joulukuun 2 p. 1588.

[3] V. R. Vastaus Kaarle herttualle maaliskuun 26 p. 1589.

[4] Bidrag till Finl. hist. utg. af statsarkivet, V, 390.

vuorokausi tai pari, jonka jälkeen heidät oli maata myöten kuljetettava Porkkalan niemelle ja sieltä toimitettava kunnollisilla aluksilla Tallinnaan[1]. Lähtiessään Ruotsista marraskuun lopulla tataarit veivät mukanansa, paitse tietysti kirjeitä omalle hallitsijallensa, myöskin suosituskirjeen Puolan kuninkaalle. Tässä kirjeessä Juhani III sanoi muun muassa, että tataarien hallitsijaa oli pidettävä hyvillä mielin, koska kaani asiamiestensä kertomuksen mukaan oli siihen aikaan erittäin mahtava. Juhani kuningas ilmoitti myös huomanneensa, että lähettiläät halukkaasti ottivat vastaan lahjoja, ja lisäsi, että he olivat niitä saaneetkin häneltä[2].

Vuonna 1583 (?) tataarit olivat tehneet rosvoretken Okaan seuduille[3], mutta kun Juhani III kaanin asiamiesten käytyä Tukholmassa toivoi[4], että tämä seuraavana keväänä lähettäisi sotavoimansa tsaaria vastaan, niin hän pettyi, sillä tataarit eivät vuonna 1589 hyökänneetkään Venäjälle, vaan ryöstivät (syksyllä) Liettuassa ja Galitsiassa[5]. Luultavasti Sigismund ei ollut antanut kaanin lähettiläille semmoisia vastauksia, jotka olisivat tätä tyydyttäneet. Kasi Gereitä vihastutti erittäin se seikka, että Puolan vallan alla olevat saporoogiset kasakat alinomaa ahdistivat tataareja partioretkillään, vieläpä kävivät tekemässä vahinkoa Mustallamerellä. Tataarien lähettiläät olivat valittaneet kasakkain rosvouksista Juhani kuninkaallekin[6].

Seuraavana vuonna (heinä- ja elokuussa 1590) oli taas kaanin asiamiehiä Ruotsissa, ja niiden mukana lähetettiin lahjoja Kasi Gereille[6]. Samalla pantiin ruotsalainen lähetys-

---

[1] V. R. Kirje Akseli kreiville ja Kustaa Banérille marraskuun 22 p. 1588.

[2] V. R. 27/XI 1588.

[3] Karamsin, Geschichte des russischen Reiches, IX, 131.

[4] V. R. Kirje Kaarle herttualle maaliskuun 26 p. 1589.

[5] Karamsin, l. c. IX, 173.

[6] R. A. Titular-Register 1522—1592 E.

kunta menemään Kriminniemelle. Se kehoitti kaania hyökkäämään Venäjälle huomauttaen, että tsaarin täytyi Ruotsin sodan tähden pitää isoin osa sotajoukostaan Venäjän pohjoisissa maakunnissa [1]. Vihdoin Juhani kuningas nyt saikin tataareilta sen avun, jota hän kauan oli toivonut. Kasi Gerei saapui heinäkuussa vuonna 1591 kaikkine sotavoimineen Moskovan edustalle, mutta tätä kaupunkia hänen ei kuitenkaan onnistunut valloittaa. Päin vastoin venäläisten vastarinta sai aikaan sen, että hänen täytyi tyhjin toimin ja sangen kiireesti rientää takaisin Kriminniemelle [2].

Muutamia kuukausia ennen Juhani III:n kuolemaa tuli vielä kerran (kesällä 1592) kaanin lähettiläitä hänen luoksensa pyytämään rahalainaa Venäjän sotaa varten. Kuningas ei kuitenkaan tähän pyyntöön suostunut. Hänellä ei liene ollut liikeneviä rahoja.

Samalla kuin Venäjän yhä täytyi olla varustettuna Krimin tataareja ja Ruotsia vastaan, ei siellä tiedetty, minä hetkenä Puola rikkoisi rauhan. Kohta sen jälkeen kuin kymmenvuotinen aselepo oli tehty Jam Sapolskissa, oli ollut vakavia hankauksia Iivana IV:n ja vallanhimoisen Tapani Bathorin välillä. Feodorin tultua hallitukseen Bathori valmisti sotaa aikoen tehdä valloituksia Venäjällä. Hänen täytyi kuitenkin sitten huomata, että Puolan valtiopäivät eivät myöntäisi hänelle rahoja näihin hankkeisiin.

Juhani III:n ja Bathorin suhteet pysyivät kireinä viimeiseen asti, vaikka molemmilla oli yhteinen vihollinen. Vanhain riitakysymysten selvittämiseksi päätettiin vuonna 1585 panna Pärnussa toimeen neuvoittelukokous. Ruotsista määrättiin tähän kokoukseen ne lähettiläät, joiden silloin piti kes-

---

[1] Dalin, l. c. III, II, 222. — Соловьевъ, VII, 322.

[2] Karamsin, l. c. IX, 204—213.

kustella venäläisten kanssa. Mutta kun Pliussajoen kokous lykkäytyi viikosta toiseen, niin Ruotsin asiamiehet eivät päässeetkään määräpäivänä Pärnuun. Odotettuansa heitä siellä pari viikkoa Puolan lähettiläät vihdoin lähtivät tyhjin toimin kotimaahansa.

Kun Juhani III:n poika, Sigismund herttua, Bathorin kuoltua valittiin Puolan kuninkaaksi (1587), muuttuivat tietysti Ruotsin ja Puolan välit kokonansa. Juhani toivoi silloin, että hän ja Sigismund yksissä neuvoin voisivat pakoittaa Venäjän Ruotsille edulliseen rauhaan. Mutta pian havaittiin, että puolalaiset ja liettualaiset eivät olleetkaan halukkaat auttamaan Ruotsia. Sigismundin asema tuli sitä paitse monessa suhteessa vaikeaksi levottomassa Puolassa, jonka tähden Juhani rupesi katumaan, että hän oli lähettänyt poikansa sinne. Tunnettua on, miten molemmat kuninkaat sopivat siitä, että Sigismundin oli palattava Ruotsiin, ja miten he päättivät tätä varten yhtyä Tallinnassa (1589). Alamaisille ei kuitenkaan aluksi ilmoitettu mitään siitä, että Sigismund oli hankkeissa jättää valtakuntansa. Sanottiin vain, että Juhani kuningas aikoi Tallinnassa keskustella hänen kanssaan yhteisistä toimenpiteistä Venäjää vastaan.

Juhani III oli todella kiinnittänyt Tallinnan-matkaan toisenkin tarkoituksen. Hän oli nimittäin myös päättänyt itse viedä Viroon enemmän sotaväkeä, kuin hänellä koskaan ennen oli ollut asettaa vihollisiansa vastaan, sekä alottaa sodan uudestaan, vaikkapa ennen välirauhan loppua, jos venäläisiä ei muuten saataisi suostumaan hänelle otollisiin rauhanehtoihin.

Siitä asiasta hän kirjoitti Kaarle herttualle: »Koska tsaari on joka vuosi rikkonut aselevon, saatamme ryhtyä taisteluun, milloin haluamme. Aivan mahdotonta on pitää sotajoukkoa yhdessä kohden koko sitä aikaa, jonka olemme Virossa; vielä vähemmin voimme suotta elättää siellä väkeä, kunnes aselepo talvella päättyy. Ei myöskään ole hyvällistä

kutsua sotajoukkoa takaisin, ennen kuin on saatu rauhasta varma tieto»[1].

Ja Viron maaherran Kustaa Banérin kuningas käski neuvoitella sotaväen ylipäällikön Yrjö Boijen ynnä Narvan päällikön Kaarle Hornin kanssa, missä sotajoukkoa parhaiten oli käytettävä, sekä erittäin antaa lausunnon siitä, Pihkovaako vai Isoa Novgorodia vastaan oli ensiksi lähdettävä onnea koettamaan ja kumpaiseenko näistä kaupungeista oli mukavampi kuljettaa muurinruhjimia ynnä järeitä tykkejä[2].

On käsittämätöntä, kuinka Juhani III, samalla kuin hänellä oli nämät sotaiset hankkeet, saattoi kehoittaa Sigismundia lähtemään Puolasta. Täytyihän hänen huomata, että puolalaiset eivät yhtyisi liittoon Ruotsin kanssa ainakaan sen jälkeen, kuin Sigismund vastoin heidän tahtoansa oli jättänyt kuningaskuntansa. Olisi melkein valmis uskomaan, että Juhani ei sittenkään tarkoittanut täyttä totta, kun hän puhui hyökkäyssodasta ja lupasi itse ryhtyä johtoon.

Vaaditussa lausunnossa, jonka Kustaa Banér antoi toukokuun 28 p. 1589, hän muun muassa sanoi, että venäläista sotaväkeä ei siihen aikaan ollut rajaseuduilla, mutta hän ilmoitti samalla, että Pihkovan ja Novgorodin maakunnissa, joita jo ennen oli hävitetty, oli kova nälänhätä, niin että sinne ei voitu viedä Ruotsin sotajoukkoa, jos sillä ei ollut muonaa mukanansa. Virossakin oli ruokatavaroista puute. Sinne oli niitä toimitettava isot määrät, jos mieli pitää siellä paljon sotaväkeä. Banérin luullen venäläiset, joilla oli tarkat tiedot Viron oloista, eivät katsoneet kuninkaan varustuksia vaarallisiksi, niin kauan kuin Ruotsin rajalinnoissa ei ollut riittävästi muonaa. Lopuksi Banér lausui, ettei ollut hyvällistä tuoda suurta sotajoukkoa Viroon, jollei kuningas aikonut heti rikkoa välirauhaa. Banér oli antanut tämän mietinnön keskusteltuaan asioista Kaarle

---

[1] V. R. Vastaus Kaarle herttualle maaliskuun 26 p. 1589.

[2] V. R. Vastaus Kustaa Banérille maaliskuun 26 p. 1589.

Hornin kanssa, mutta Yrjö Boijelta, joka oli Suomessa, hän ei ollut ennättänyt saada lausuntoa [1].

Sillä välin Juhani kuningas oli ryhtynyt asettamaan sotajoukkoansa liikekannalle.

Muun muassa hän jo lokakuun 26 p. 1588 oli pyytänyt Kaarle herttualta, että tämä toimittaisi hänen avuksensa väkeä ruhtinaskunnastaan[2]. Herttua lupasikin tehdä kaiken, minkä voi, täyttääksensä veljensä tahdon, mutta kun kuningas lausui toivomuksen, että Kaarle itse seuraisi mukana Tallinnaan, niin herttua teki esteitä [3].

Valtakunnan aateliston käskettiin lähteä matkalle täydet varustukset mukana.

Yrjö Boijen oli Suomessa valvottava, että aateliston ratsumiehet sekä muut huovit täällä valmistautuivat, niin että Boije voi niiden kanssa saapua Viroon ennen heinäkuun 15 päivää 1589 [4]. Kuten edellä on mainittu [5], määrättiin Suomen molemmat maaherrat sekä amiraali Arvi Eerikinpoika panemaan täkäläiset sotalaivatkin kuntoon kuninkaan matkaa varten. Vieläpä näkyy sittemmin olleen kysymys siitä, että Pentti Söyringinpoika Juusten sinä aikana,

---

[1] R. A. Kokoelma Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592.

[2] V. R.

[3] Kirjeet kuninkaalle 30/XI 1588 ja 12/III 1589 Kaarle herttuan registratuurissa. R. A.

[4] Boijen tuli katsoa, että Suomen ratsumiehillä oli hyvät hevoset sekä kelvolliset vaatteet, niin että he eivät Tallinnassa joutuisi vieraiden pilkan alaisiksi. V. R. Kirje Yrjö Boijelle kesäkuun 7 p. 1589. — Juuri siihen aikaan, jolloin sotaväkeä meidän maassa varustettiin matkalle, saapui tänne sanoma, että 200 venäläistä lotjaa oli tulossa Etelä-Suomen rannikolle. Silloin lähetettiin Viipurista pieni sotaväen osasto kolmella lotjalla Koivistolle vartioksi ja toinen Uudenmaan rannikolle. Huhu osoittautui kuitenkin sitten perättömäksi. S. A. N:o 5612, 20 ja 35.

[5] Vrt. sivuja 345 ja 346.

jolloin kuningas oli Tallinnassa, tekisi Käkisalmen laivastolla retken Laatokan taakse [1].

Suurta sotajoukkoa varten päätettiin ottaa sekä rahaapu että ylimääräinen muonavero koko valtakunnasta [2]. Muonan lähetyksessä meneteltiin sitten kuitenkin hyvin vitkallisesti. Banér ilmoitti vielä kesäkuun lopulla (1589), että sinä suvena ei ollut tuotu juuri mitään elatusaineita Viroon ja että linnojen varat olivat loppumaisillaan [3].

Neljänkymmenen aluksen laivasto toi elokuun 5 päivän tienoilla 1589 Juhani III:n ja hänen puolisonsa Tallinnaan. Sinne oli myöskin kuninkaan käskystä tullut neuvoskunta ja iso osa valtakunnan aatelistoa. Vasta muutamia viikkoja myöhemmin (elokuun 28 p.) saapui Sigismund, mukanansa suuri seurue Puolan ylimyksiä ja melkoinen sotaväen osasto.

Tiedetään, että Juhani III ei voinut Tallinnassa toteuttaa tuumiansa. Kun Virossa saatiin tietää, että Juhani kuningas aikoi viedä Sigismundin mukanansa Ruotsiin ja että hän samalla suunnitteli välirauhan rikkomista, niin tästä syntyi Puolan ja Ruotsin aatelistossa sekä sotaväessä suuri tyytymättömyys ja levottomuus. Ruotsin valtaneuvokset jättivät syyskuun 5 p. Sigismundille kirjallisen mietinnön, jossa he neuvoivat kuninkaita tekemään Venäjän kanssa rauhan. Valtakunnan tila kuvattiin tässä mietinnössä synkin värein: sotaväki, joka ei ollut saanut palkkaansa, oli väsynyt pitkälliseen sotaan; talonpoikia oli rasitettu liiallisilla veroilla ja väenotoilla; kaupunkeja oli kolmannes autiona. Toisessa samalla kertaa Sigismundille annetussa kirjel-

---

[1] Pentti Söyringinpojan kirje Klaus Flemingille 2/VI 1589 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Suomesta vaadittiin sitä paitse hevosvero; viidenkymmenen talonpojan oli retkeä varten toimitettava yksi hevonen. S. A. 5618, 48.

[3] Kustaa Banérin kirje Juhani III:lle 26/VI 1589 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592. R. A.

mässä, jonka alle sekä valtaneuvokset että Tallinnassa olevat aatelismiehet ja muutamat sotapäälliköt olivat merkinneet nimensä [1], nämät varoittivat Sigismundia jättämästä uutta valtakuntaansa, huomauttaen, että hänen lähdöstään saattoi Ruotsille seurata sota Puolaakin vastaan. Juhani närkästyi kovasti näistä kirjoituksista, joista erittäinkin jälkimmäisessä oli käytetty jyrkkiä sanoja, ja uhkasi valtaneuvoksille kostoa, jos he vielä rohkenisivat vastustaa Sigismundin tuloa Ruotsiin. Kuitenkin he taas syyskuun 15 p. Juhanille itselleen jättämässään kirjelmässä huomauttivat, kuinka vahingollinen Sigismundin palaaminen olisi. Nämät ja moniaat muutkin seikat [2], kuten sanoma siitä, että tataarit olivat tehneet hyökkäyksen Puolan eteläisiin maakuntiin, vaikuttivat vihdoin sen, että Sigismund katsoi parhaaksi lähteä (syyskuun lopussa) Tallinnasta takaisin omaan valtakuntaansa [3]. Muutamia päiviä myöhemmin Juhani III itse jätti Viron.

---

[1] Allekirjoittajain joukossa olivat m. m.: Akseli Lejonhufvud, Klaus Tott, Kustaa Banér, Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna, Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna, Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna, Juhani Sparre, Yrjö Boije, Kaarle Horn, Perttu Iivarinpoika, Kasper von Tiesenhusen, Arvi Stålarm, Arvi Tawast, Martti Boije, Eerikki Slang, Pentti Juhaninpoika, Klaus Hermanninpoika Fleming, Lauri Hermanninpoika Fleming, Hartikka Henrikinpoika, Kermo Henrikinpoika Tawast, Antti Boije, Klaus Slatte, Knuutti Kurki, Viron aateliston päämies Elert von Tiesenhusen sekä seitsemän jalkaväen päämiestä, nimittäin: Martti Laurinpoika, Lauri Yrjönpoika, Olavi Juhonpoika, Valentin Göding, Steen Maununpoika, Lauri Niilonpoika ja Ambrosius Henrikinpoika. Useat allekirjoittajista (m. m. neljä viimeksimainittua jalkaväen päämiestä) olivat suomalaisia.

[2] Syyskuun 23 p. ne aatelismiehet, jotka eivät kuuluneet neuvoskuntaan, taas anoivat Sigismundilta, että hän ei jättäisi Puolaa, ja siihen anomukseen yhtyi sotaväkikin.

[3] Eckharts skrifvelse till kanslern Distelmeyer (Historiska handlingar, XX, 236). — H. Almqvist, Handlingar rör. mötet i Reval (Historiska Handlingar, XXIII, 1). — Svenska Riksdagsakter, II, 822 ja seur. — E. Hildebrand, Böneskriften i Reval 1589 (Ruots. aikakauskirjassa Historisk Tidskrift 1897, 151).

Ainoastaan vähäinen osa siitä väestä, joka alkuansa oli määrätty Viroon, oli sinne saapunut. Useita lippukuntia ei saatu Ruotsista liikkeelle. Tukholman linnan isännät Hogenskild Bielke ja Akseli Bielke, joiden asiana oli toimittaa Ruotsin väkeä matkalle, ilmoittivat elokuun 1 p. kuninkaalle, että ne kuljetusalukset, joita oli odotettu tuleviksi Ahvenanmaalta, Pohjanmaalta ja Suomesta, eivät olleetkaan saapuneet Tukholmaan [1].

Toistaiseksi ei ole seikkaperäisiä tietoja siitä, kuinka paljon ja mitä sotaväkeä Juhani kuninkaalla lopuksi oli Virossa. Hiärn sanoo [2], että siellä vuosien 1589 ja 1590 vaihteessa oli ainoastaan 6,000 miestä, ja tätä ilmoitusta näyttää vahvistavan eräs kuninkaan avoin kirje, joka tammikuun 2 p. 1590 lähetettiin kaikkiin maakuntiin [3]. Siinä lausuttiin nimittäin: »Suurruhtinas huomasi, että emme tuoneet kaikkea sotaväkeä mukanamme Tallinnaan ja että

[1] Ainoastaan kaksi Taalain jalkaväen lippukuntaa voitiin silloin lähettää meren taa. Viisi päivää sen jälkeen, kuin kuningas jo oli lähtenyt Tallinnasta, Tukholman päälliköt kirjoittivat hänelle, että Länsigötlannin sotamiehet eivät silloin vielä olleet saapuneet meren rannalle. Itägötlannin lippukuntia ei pantu menemään, koska niihin oli levinnyt Ruotsissa siihen aikaan liikkuva rutto. Sama tauti pääsi myöhemmin tarttumaan Uplannin ja Vestmanlannin jalkaväkeen; vasta joulukuussa lähetettiin Uplannin lippukunnat. Lokakuun loppupuolella määrättiin, että se Smaalannin väki, joka ei vielä ollut lähtenyt merelle, sai toistaiseksi jäädä kotiinsa. Angermanlannin ja Länsipohjan sotamiehet eivät moneen kuukauteen voineet suoriutua matkalle, siitä syystä että niillä ei ollut ruokavaroja. Lokakuun alkupuolella Bielket kirjoittivat luulevansa, että Norrlannin sotamiehet olivat saapuneet Viroon, mutta vielä joulukuussa kuningas antoi käskyn, että samojen sotamiesten oli mentävä Ruotsista Suomeen. Kaarle herttuan jalkaväki palasi pian Viron-matkalta takaisin. V. R. Hogenskild Bielken ja Akseli Bielken kirjeet Juhani III:lle 1/VIII, 21/VIII, 17/IX ja 7/X 1589. Juhani III:n kirjeet mainituille Tukholman isännille 4/IX ja 13/IX 1589 sekä kansleri Niilo Gyllenstiernalle 24/X 1589.

[2] L. c. 370.

[3] Svenska riksdagsakter II, 860.

käytettävänämme siten tuskin oli puolet siitä määrästä, jonka Pontus vainaja vei sinne; hänelläkään ei ollut enempää kuin toinen puoli Ruotsin sotavoimasta, jonka nyt olisimme tarvinnut kokonaisuudessaan Venäjän rajalle»[1].

Sillekään väelle, joka vihdoin saatiin kootuksi Viroon, ei kyetty hankkimaan välttämättömiä tarpeita. Se oli nälistynyt ja tyytymätön joukko. Syyskuun 13 päivänä Juhani III kirjoitti Tukholman päälliköille huolestuttavasta muonavarain puutteesta, virkkaen muun muassa, että Suomesta oli saatu Viroon sangen vähän apua[2]. Sotamiehiä hän koetti rauhoittaa tavallisilla kauniilla lupauksillaan; hän sanoi heille, että Ruotsista oli ensi tilaisuudessa odotettavana sekä muonavaroja että rahaa[3]. Ja Akseli Lejonhufvudia hän kehoitti valvomaan[4], että ne suuret varat, joiden tämä oli ilmoittanut tulevan Suomesta, toimitettaisiin sotajoukolle Narvaan niin pian kuin mahdollista[5].

---

[1] Klaus Hermanninpoika Fleming mainitsee, että Juhani kuninkaalla, kun hän elokuun 21 p. 1589 meni Sigismundia vastaan Tallinnan ulkopuolelle, oli mukanansa 3,000 ratsu- ynnä 3,000 jalkamiestä ja että Narvassa loppiaisen aikaan vuonna 1590 oli koolla 4,000 miestä. (Claes Fleming, Memoriale Chronicum, 11 ja 13.) Erään toisen ilmoituksen mukaan meni Juhani IILn seurassa Viroon noin 11,000 miestä jalkaväkeä ja 1,600 ratsumiestä. Mankell sanoo Juhanilla olleen Virossa 27,000 miestä. (J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens historia, II, II, 154.) — Luullakseni Ruotsin sotajoukkoon, joka oli kuninkaan käytettävänä, kuului tuskin 10,000 miestä.

[2] Kuitenkin lähetettiin maastamme silloinkin apua. Tiedetään esimerkiksi, että eräs jaala, joka oli vienyt sinne suolaista lihaa ja suolakalaa Pyhäjoen pitäjästä, Pohjanmaalta, joutui Pertunpäivän (elokuun 24 p.) jälkeisenä yönä haaksirikkoon Tallinnan satamassa.

[3] Vasta vähää ennen joulua lähetettiin sitten Ruotsista joku määrä rahoja ja vaatteita sotaväelle. Arvi Stålarm, Järppilän Perttu Iivarinpoika ja Salomon Ille määrättiin niitä viemään.

[4] V. R. Kirje komissaareille Akseli kreiville ja Klaus Bielkelle syyskuun 28 p. 1589.

[5] Samaan aikaan vaadittiin Suomesta sekä uusi muonavero että rahavero Virossa olevan sotajoukon elättämiseksi. Muonaverosta

Syyskuun 8 p. oli Tallinnasta lähetetty kaksi ratsaslippua ja kaksi lippukuntaa jalkamiehiä sen sotaväen lisäksi, mikä ennaltaan oli Narvassa [1]. Näiden lippukuntain tulo enensi levottomuutta leirissä, ja sotajoukon tyytymättömyys tuli sangen arveluttavalla tavalla esiin Juhani III:n vielä ollessa Viron puolella. Kun miehistölle ilmoitettiin, että sen oitis oli hyökättävä moskovalaisten maahan, jollei tsaari tekisi rauhaa tai aselepoa luovuttaen Ruotsille ne alueet, jotka olivat mainitut lähettiläiden ohjeissa, niin Narvaan sijoitetut ratsu- ja jalkamiehet lähettivät syyskuun 24 p. Juhanille ilmoituksen, että he aikoivat lähteä taisteluun ainoastaan, jos se voi tapahtua vahingoittamatta valtakuntaa. He panivat myös nimenomaiseksi ehdoksi sen, että heille suoritettaisiin heidän maksamatta oleva palkkansa sekä annettaisiin riittävästi muonaa. Lopuksi lausuttiin heidän kirjoituksessaan: »Tästä päätöksestä emme saata luopua, vaikka se maksaisi meidän henkemme» [2]. Semmoinen ilmoitus oli jo kapinan uhka. Sotaväen kirjelmä jätettiin kuninkaalle lokakuun 1 p., siis vähää ennen kuin hän lähti Tallinnasta. Mutta eräs päälliköiden anomuskirja, joka tehtiin syyskuun 27 p. 1589 ja joka taas koski Sigismundin matkaa, ei tullut ajoissa perille. Siinä oli muun muassa sanottu, että

---

säädettiin, että 2 ½ verotalollista tai 6 ruunun talonpoikaa tai 12 rälssin talonpoikaa tai 24 torpparia oli muodostava yhden verokunnan, jonka tuli suorittaa seuraavat erät: rukiita ja maltaita 6 tynnyriä, kauroja 3 tynnyriä, suurimia, herneitä ja talkkunoita ¾ tynnyriä, humaloita 1 leiviskä, voita 1 ½ leiviskää, suoloja 1 ½ leiv., lihaa 8 leiv., suolakalaa 8 leiv., kapakalaa 3 leiv., kynttilöitä tai talia 5 naulaa, heiniä 10 parmasta ja olkia 12 kupoa. Rahaveroa oli jokaisen verotalollisen annettava 2 markkaa, ruunun talonpojan 1 markka, rälssin talonpojan 1 markka ja torpparin 4 äyriä. Mutta papit, voudit, kirjurit, nimismiehet, käsityöläiset ja muut saivat maksaa näitä veroja sen mukaan, kuinka suureksi heidän omaisuutensa arvioitiin. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 437.

[1] Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l. c. 12.

[2] Svenska riksdagsakter II, 852 ja seur.

sotaväen uskallus oli mennyt ja että päälliköt eivät enää voineet luottaa miehistöönsä [1].

Tukholmaankin saapui vanhalle kuninkaalle ilmoitus armeijassa vallitsevasta tyytymättömyydestä. Suomessa ja Virossa oleva sotaväki lähetti näet Perttu Iivarinpojan ja Arvi Stålarmin esittämään hänelle useita valituksia. Muun muassa se pyysi tietoa, kuka oli ollut syypää siihen, että iso osa ruotsalaista sotaväkeä samoin kuin myöskin muutamat Kaarle herttuan ratsumiehet ja kaikki hänen jalkamiehensä olivat palanneet Viron retkeltä takaisin; se muistutti, että sen palkkoja ei maksettu määräaikoina; se antoi kuninkaan tietää, että, jollei häneltä saataisi avuksi kahtasataa ratsua ja neljää lippukuntaa jalkaväkeä sekä Kaarle herttualta sataa ratsua ynnä kahta jalkaväen lippukuntaa, se ei voisi vastustaa suurruhtinaan sotavoimaa. Ja ne aateliset huovit, joilla ei ollut mitään päälliköntointa, huomauttivat omasta puolestaan, että heille maksettava kymmenen talarin palkka oli liian pieni [2]. — Ei saata sanoa, että se sotajoukon pyyntö, joka koski lisäväen toimittamista, oli millään tavoin kohtuuton.

Juhani III oli itse ryhtynyt asiain johtoon [3], mutta kuten olemme nähneet, hänen yrityksensä olivat kaikki rauenneet tyhjiin. Hän ei ollut kyennyt varustamaan sota-

---

[1] Anomuksen neljästäkymmenestä allekirjoittajasta mainittakoon: Raaseporin kreivi Akseli, Kaarle Horn, Hannu Wachtmeister, Arvi Tawast, Martti Boije, Perttu Iivarinpoika, Arvi Stålarm, Akseli Kurki, Klaus Hermanninpoika Fleming, Lauri Fleming, Yrjö Prytz, Valentin Göding, Hartikka Henrikinpoika ja Hannu Hannunpoika. Svenska Riksdagsakter II, 854 ja seur.

[2] Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[3] Juhani kuninkaalla oli jo ennenkin ollut aikomus itse lähteä sotatanterelle, jos venäläiset olisivat rikkoneet välirauhan. Hän kirjoitti siitä Pontus de la Gardielle joulukuun 11 p. 1583. Vuonna 1585 hänen piti käydä Viipurissa, vaikka siitäkään matkasta ei tullut mitään. Kirje Matti Laurinpojalle huhtikuun 29 p. 1585. V. R.

joukkoaan taistelukuntoon, ja hänen täytyi huomata, että nurkuvalla, kinastelevalla väellä oli mahdoton aloittaa hyökkäyssotaa. Kuninkaan hankkeet muistuttavat roomalaisen runoilijan sanoja: »Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus». Nämät hankkeet olisivat todellakin olleet naurettavia, jollei niistä kohta olisi saatu nähdä sangen vakavia seurauksia. Kun tieto Juhani III:n varustuspuuhista tuli Venäjälle, kutsuttiin siellä paljon väkeä aseisiin, niin että tsaari vuoden lopussa oli valmis taisteluun.

Kuningas katsoi tarpeelliseksi avoimella kirjeellä selittää Suomessa, Virossa ja Inkerissä olevalle sotaväelleen, mikä oli ollut syynä siihen, että hänen suuri suunnitelmansa oli tykkänään mennyt hukkaan. Tässä kirjeessä hän muun muassa sanoi: »Tukholmaan tultuamme olemme saaneet Venäjän suurruhtinaalta sodanjulistuksen, joka on sopimattomasti ja ylenkatseellisesti kirjoitettu. Kutka tähän ovat olleet syypäät, se tulee vastedes näkyviin. Tämmöistä ei olisi tapahtunut, vaan me olisimme viime kesänä saavuttanut rauhan, jos käskyjämme olisi noudatettu. Me tahdoimme saada Ruotsin valtakunnan koko sotavoiman Viroon ja sille muonaa sekä rahoja, sillä aioimme silloin olla itseämme säästämättä, mutta tiedätte hyvin, että meidän mukanamme Tallinnaan tullessamme ei ollut muita kuin hovi- sekä meriväki. Jäljestäpäin tuli sitten joitakuita harvoja lippukuntia. Mitä semmoisella pienellä joukolla, jona silloin olitte, voitiin toimittaa, sen saatatte itse ymmärtää. Muutamat lähtivät sitä paitse sekä ennen tuloamme että sen jälkeen luvatta Ruotsiin ja saivat, valheellisesti ilmoittaen että oli tehty rauha, joukon sotaväkeä kääntymään matkalta takaisin, josta Suomen ja Viron aatelisto on täydellä syyllä lausunut valituksia. Mutta me emme suinkaan aio jättää asiaa siksensä»[1].

Juhani III kuvaa tässä kirjeessä selvästi, minkälaiset

[1] V. R. 15/XII 1589.

olot olivat Tallinnassa, kun hän suurella retkellään oli saapunut sinne, mutta hän ei näy huomanneen, miten hän kuvauksellaan paljastaa oman kykenemättömyytensä. Kirje sisälsi myös uhkaa niille aatelisille, jotka olivat uskaltaneet hänen tuumiansa vastustaa. Vanhan kuninkaan loppuvuosina olikin sitten hänen päätoimenaan valmistaa kostoa muutamille valtaneuvoksille, joita hän piti vastarinnan johtajina. Nämät menettivät läänityksensä ja virkansa, ja heitä syytettiin seuraavan vuoden valtiopäivillä monenlaisista salajuonista. Säädyt antoivat maaliskuun 7 p. heidän asiastaan päätöksen, joka tuntuu hyvin kaksimieliseltä. Siinä sanottiin nimittäin, että kuningas oli täysin oikeutettu pitämään syytettyjä epäsuosiossaan, jos he eivät voineet esittää pätevää puolustusta. Suomen aatelismiehet, jotka Virossa olivat panneet allekirjoituksensa kuninkaalle jätettyihin valituksiin, kutsuttiin kesällä (1590) Tukholmaan. Täällä he tehtyänsä Tallinnan tapausten johdosta anteeksipyynnön ilmoittivat (heinäkuun 7 p. 1590) kirjallisesti, että he hyväksyivät säätykokouksen mainitun päätöksen [1].

Niihin herroihin, jotka Tallinnan kokouksen jälkeen erittäin olivat kuninkaan epäluulojen ja vihan alaisina, kuuluivat muiden muassa Viron ja Inkerin maaherra Kustaa Banér, Suomen maaherrat Klaus Aakenpoika Tott ja Akseli Lejonhufvud sekä Klaus Kristerinpoika Hornin pojat Jaakko ja Risto [2]. Useiden linnojen päälliköiden käskettiin estää

---

[1] Suomen aatelisten kirjelmän alla oli 33 nimeä, joista mainittakoon: Brödtorpin Lauri Torstinpoika, Perttu Iivarinpoika, Laukon Knuutti Juhonpoika, Martti Boije, Arvi Eerikinpoika, Kaskisten Klaus Fleming, Anolan Akseli Kurki, Louhisaaren Lauri Fleming, Laakspohjan Juhani Boos, Mälkilän Eerikki Pertunpoika, Vuolteen Hartikka Henrikinpoika, Pepotin Steen Fincke, Olsbölen Pentti Söyringinpoika, Hartikkalan Pentti Juhaninpoika, Kosken Eerikki Juhaninpoika ja Muurlan Jaakkima Tiirikanpoika.

[2] Juhani III:n kirje Sigismundille tammikuun 30 p. 1590. Tämä kirje on registratuurissa erehdyksestä merkitty annetuksi jo vuonna 1588. Kirjeen sisällys osoittaa kuitenkin selvään, että se ei

epäluulonalaisilta pääsy niihin. Sotaväen ylipäällikköä Yrjö Boijea Juhani III varoitti valvomaan, ettei Klaus Aakenpoika eivätkä molemmat mainitut Hornit saisi yllyttää Suomessa olevaa sotaväkeä kapinaan. Pelkäsipä kuningas, että Tott ja Banér toimittaisivat Käkisalmen linnan venäläisten haltuun. Sen jälkeen kuin Inkerin linnat (vuonna 1590) jätettiin tsaarille takaisin, Juhani kirjoitti Käkisalmen isännälle Eerikki Tönnenpoika Wildemanille, että tätä linnaa ei saisi antaa vihollisille, vaikka mainitut herrat siitä puhuisivatkin; joka aukaisisi suunsa semmoista neuvoakseen, oli heti mestattava tai, jos teloittaja ei ollut saapuvilla, ammuttava [1].

Silmäilkäämme tässä vielä pikimmiten kolmen yllämainitun maaherran loppuvaiheita. Klaus Aakenpoika Tott, joka samoin kuin Lejonhufvud ja Banér, erotettiin virastansa, muutti jo alkupuolella vuotta 1590 manalan majoille [2]. Akseli Lejonhufvud piti seuraavina levottomina aikoina milloin Sigismundin, milloin Kaarle herttuan puolta. Hän kuoli Kustaa II:n Aatolvin hallitusaikana maanpakolaisena Saksassa. Kustaa Banér, joka vuonna 1598 lähti Ruotsista Puolaan, joutui vihdoin vuonna 1600 mestauslavalle, sen jälkeen kuin herttua oli voittanut Sigismundin.

---

ole viimeksimainitulta vuodelta. Siinä kuningas puhuu m. m. pienestä pojastaan ja sanoo lisäksi, että muutamat valtaneuvokset olivat kolme vuotta sitä ennen Vadstenassa ja edellisenä kesänä Tallinnassa lausuneet jotakin perintöyhdistystä vastaan. Juhani III:n nuorempi poika syntyi 1589, Vadstenan kokous pidettiin 1587 ja Tallinnan kokous, kuten on nähty, 1589. Ei siis ole epäilemistäkään, että registratuurin päiväyksessä on virhi. Tämä virhi on kuitenkin vaikuttanut sen, että Dalin esittäessänsä (Svea rikes historia, III, II, 187) Juhani kuninkaan ja ylimysten riitaa, on joutunut harhaan.

[1] V.R. Kirjeet Matti Laurinpojalle maaliskuun 1 p. 1590, Kaspar Tiesenhusenille maaliskuun 6 p. 1590, Eerikki Kaaprielinpojalle maaliskuun 8 p. 1590, Yrjö Boijelle maaliskuun 12 p. 1590 ja Eerikki Tönnenpojalle maaliskuun 28 p. 1590.

[2] Muistiinpanoissani on mainittu, että Klaus Aakenpoika kuoli toukokuun 27 p. 1590, mutta en voi sanoa, onko tämä ilmoitus paikkansapitävä, koska minulla ei ole merkittynä, mihin lähteeseen se perustuu.

VIIDESKOLMATTA LUKU.

Taistelut Savon puolella.

Savolaiset näyttelivät pitkän vainon aikana omaa itsenäistä osaansa. He kävivät pikku sotaa rajan toisella puolen asuvia karjalaisia vastaan, tavallisesti omin neuvoinsa, joskus myös yhdessä Viipuriin sijoitetun sotaväen kanssa. Savon miehet olivat siihen aikaan erittäin yritteliäitä, seikkailuhaluisia ja urhoollisia. Valtakunnan parhaat joutsimiehet saatiin sieltä.

Savon ja Venäjän raja oli Pähkinälinnan rauhassa (1323) määrätty kulkevaksi Sääminginsalon tienoilta lähelle nykyistä Varkautta ja siitä Suonnejoen ja Konneveden kautta Keiteleeseen, josta se (Savon ulkopuolella) jatkui Pyhäjoen latvoille sekä tätä jokea pitkin Pohjanlahteen. Siten oli rauhanteossa pohjoinen osa eli melkein toinen puoli nykyistä Savoa myönnetty Novgorodin tasavallalle. Niiden kahdensadan viidenkymmenen vuoden aikana, jotka siitä olivat kuluneet ennen Juhani III:n hallitusta, olivat rajaolot kuitenkin muuttuneet. Kustaa Vaasa oli vuoden 1540 jälkeen toimittanut Savosta uudisasukkaita nykyisen Kuopion ja Iisalmen tienoille, joilla ei silloin vielä ollut vakinaista väestöä. Siten nämät laajat alueet tulivat kuulumaan Savoon. Tämä maakunta oli uudisasutuksen johdosta laajennut jonkun verran itäänkin

päin. Kun Juhani III:lle alkoi sota Venäjää vastaan, kulki Savon itäinen raja, kuten jo on mainittu, Puruvettä ja Orivettä myöten sekä sitten pohjoiseen päin Kuopion itäpuolitse. Uusi raja, josta Ruotsi ei ollut tehnyt mitään sopimusta Venäjän kanssa, oli kuitenkin epävarma. Sen toisella puolen oli Käkisalmen lääni, jonka pohjoisosat olivat sangen harvaan asutut.

Savonlinnan lääni oli jaettuna kahteen maavoudin piiriin [1] ja kuuteen hallinnolliseen pitäjään, siten että Suur-Savon voutikuntaan kuuluivat Juvan, Vesulahden ja Pellosniemen pitäjät [2] sekä Pienen-Savon voutikuntaan Säämingin, Rantasalmen ja Tavisalmen (Kuopion) pitäjät. Mainituista pitäjistä olivat Pellosniemi, Juva ja Rantasalmi taajimmin asutut. Tavisalmen laajalla alueella oli asujamia aivan harvassa [3]. Omituista on, että koko Savossa silloin oli vain neljä kirkkoa. Juhani III kehoitti tosin vuonna 1577 Savonlinnan isäntiä toimimaan siten, että talonpojat saataisiin rakentamaan vähintänsä kahdeksan kirkkoa, mutta hänen oli pakko luopua siitä tuumasta, sillä savolaisten kaikki voimat ja varat tarvittiin silloin sotaa varten [4].

Savon miesten sotatoimien keskuspaikkana oli tietysti Savonlinna. Tässä Eerikki Akselinpojan perustamassa rajalinnassa oli vartijoita noin 60:n ja 80:n vaiheilla sekä tykkimiehiä 5. Satunnaisesti oli näiden lisänä joku sotaväen osasto, esimerkiksi vuonna 1577 noin 70 ratsumiestä. Voudin pöydässä, johon linnanisännät, voudit, näiden palvelijat, linnassa olevat vieraat, vartijat ja sotamiehet kuuluivat, oli

[1] Voutikuntia oli kaksi vuodesta 1572 alkaen; sitä ennen niitä oli ollut kolme.

[2] Pellosniemi, läänin lounaisin pitäjä, oli nykyisen Mikkelin eteläpuolella, Vesulahti siitä pohjoiseen päin.

[3] H. Gebhard, Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571.

[4] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle y. m. maaliskuun 5 p. 1577. Kirje Viipurin piispalle sam. päiv. Kirje Savonlinnan isännille joulukuun 14 p. 1577. — Välirauhan alkuaikoina ruvettiin kuitenkin puuhaamaan uutta kivikirkkoa Vesulahden pitäjään.

vuonna 1571 keskimäärin 197, vuonna 1577 158, mutta vuonna 1589 vain 66 henkeä. Palkollisten pöydässä söi noin 70 henkeä [1].

Linnan varusväellä oli kaikesta päättäen aivan riittävästi elintarpeita sodan alkuvuosina. Mutta näissä oloissa tapahtui sittemmin muutos huonompaan päin. Samassa määrässä kuin maakunta vainon johdosta köyhtyi, kävi vaikeammaksi saada tarvetavaroita linnaan. Puute kävi erittäin tuntuvaksi sen jälkeen, kuin vuonna 1583 määrättiin, että Käkisalmi oli saava muonansa Suur-Savosta[2], joten vain kolme pitäjää, nimittäin Sääminki, Rantasalmi ja Tavisalmi, suoritti veronsa Savonlinnaan. Vieläpä linnan vouti Kyötikkä [3] Fincke valitti kuninkaalle vuonna 1586, että mainituistakin pitäjistä vietiin ruunun varoja muualle. Siten annettiin esimerkiksi niiden vakinaisesta verosta apua Viipurin hospitaalille, sekä palkkoja Viipurin koulumestarille, moniaille salpietarinkeittäjille ynnä muille. Lisäksi Pienen-Savon ylimääräinen vero lähetettiin sinä vuonna Käkisalmeen. Puutteen takia täytyi Savonlinnassa silloin vähentää palvelusväkeä [4].

Juhani III:n hallituksen alkuaikoina oli Nokian Yrjö Maunupoika voutina Savonlinnassa. Hänet oli asetettu siihen virkaan jo vuonna 1567.

Yrjö Maunupojan kuoltua nimitettiin Arvi Henrikin-

---

[1] Palkollisiin luettiin m. m.: kirvesmies, sahaaja, tiilentekijä, uunimestari, sepät, suutari, tynnyrintekijä, portinvartija, pöydänkattaja, kellarinhoitaja, keittäjät, myllymies, venemies, maltaantekijät, kalastajat, rengit, leipojat, sikopiika, makkarantekijät, pesijät, vaivaiset, vakoilijat ja teloittajat.

[2] S. A. Grönbladin kokoelma Excerpter rör. Savolax och Karelen.

[3] Kiitollisuudella saan tässä mainita, että ylioppettaja A. V. Koskimies on antanut minulle tiedon useiden harvinaisten nimien alkuperäisestä suomalaisesta muodosta. Semmoisia ovat esimerkiksi: Kyötikkä, Tiirikka, Aaretti, Hakuni, Kermo, Reko.

[4] R. A. Kyötikkä Fincken kirjeet Juhani III:lle 6/IX 1584 ja 1/V 1586.

poika Tawast elokuun 10 p. 1575 linnan voudiksi. Hänen apumiehikseen lähetettiin vuonna 1576 Tarkisten Pietari Laurinpoika [1] ja Jaakkima Tiirikanpoika Brand [2]. Paitse näitä tavataan vuosina 1577 ja 1578 linnan isännyydessä Kiialan Svante Eerikinpoika Stålarm ja Juho Skytte [3].

Jo vuonna 1575 oli Suomeen sijoitetun sotaväen silloinen ylipäällikkö Hermanni Fleming määrätty niin Savonlinnan kuin Viipurinkin ylimmäiseksi käskynhaltijaksi [4]. Tämä määräys uudistettiin marraskuun 20 p. 1577.

Kun Hermanni Fleming oli antanut Juhani III:n tietää, että Arvi Tawast oli taitava soturi, niin kuningas alkupuolella vuotta 1578 käski tämän lähteä sotajoukkoon, jos venäläiset sinä talvena hyökkäisivät Suomeen ja jos uusi ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika häntä tarvitsisi. Mutta vasta seuraavan vuoden alussa ruvettiin Tawastia, kuten olemme nähneet, käyttämään jalkaväen päällikkönä.

Lokakuun 17 p. 1578 Savonlinnan uusi vouti Klaus Hermanninpoika Fleming ryhtyi siellä toimeensa [5]. Hän oli Venäjän sodan alkuvuosina (1571—1575) ollut Saksassa, jossa hän oli harjoittanut opinnoita Rostokin ja Wittenbergin yliopistoissa. Siten hänellä oli korkeampi opillinen sivistys kuin Suomen aatelisilla yleensä. Saksasta palattuaan hän oli vuoden ajan (1576—1577) ollut hovissa Sigismund herttuan kamaripalvelijana. Sen jälkeen hän lähti sotajoukkoon

---

[1] Pietari Laurinpoika mainitaan kuolleena vuonna 1582, jolloin hänelle tehtiin hautakammio Viipurin kirkkoon.

[2] V. R. Pietari Laurinpojan valtakirja toukok. 1576. Kirje Jaakko Tiirikanpojalle syyskuun 12 p. 1576. — Tawast oli jo vuotta ennen pyytänyt Henrikki Klaunpojalta, että hän saisi Jaakkima Brandin apumiehekseen.

[3] S. A. N:o 6497, 37; 6505, 33. — Juhani Matinpoika Skytte, Kyttälän haltija, oli vuosien 1571 ja 1574 välillä ollut Hattulan kihlakunnan voutina. Myöhemmin (1581—1590) tavataan hänet voutina Hämeenlinnassa. Hän kuoli vuonna 1590.

[4] V. R. Määräys syyskuun 18 p. 1575.

[5] Klaus Hermanninpojan kirje Juhani III:lle 13/II 1579. R. A.

seuraten ensin isäänsä ja sitten (1578) Henrikki Klaunpoika Hornia sotaretkillä. Savonlinnassa hän toimi noin kolme vuotta. Kesäkuussa 1581 hän nimittäin sai kuninkaan kirjeen, jossa hänen käskettiin lähteä Pontus de la Gardien seuraan. Samalla määrättiin Kyötikkä Fincke hänen sijaiseksensa Savonlinnaan. Tammikuun 6 p. 1582 Klaus Fleming vielä tuli sinne takaisin ja Fincke lähti sieltä pois, mutta jo kesäkuun 29 p. määrättiin jälkimmäinen linnavoudiksi. Marraskuussa samana vuonna Fleming nimitettiin ylimmäiseksi vartiomestariksi sotajoukkoon [1].

Autisten [2] Kyötikkä Fincke oli Savonlinnan voutina aina vuoteen 1600. Hänen isänsä oli se Kustaa Fincke, jolle Kustaa Vaasa oli uskonut tärkeitä toimia (muun muassa erämaiden asuttamisen) Suomessa. Kyötikkä Fincke oli ollut mukana Lukkolinnan tappelussa ja nähtävästi pahoin haavoittunut siinä, koska hän myöhemmin sanoi, että hän oli menettänyt siinä terveytensä. Savonlinnassa hänellä oli vuodesta 1582 vuoteen 1584 apulaisena Isonkylän Martti Ollinpoika [3] ja ainakin vuonna 1589 Salomon Ille [4].

---

[1] Claes Fleming, Memoriale Chronicum.

[2] Kyötikkä Fincke nimitti itseänsä myös Sunniemen haltijaksi.

[3] Martti Olavinpoika kuului Isonkylän Jägerhornien sukuun. Hän oli vuonna 1563 ollut puolustamassa Turun linnaa Eerikki XIV:n väkeä vastaan, mutta sitten saanut kuninkaan armahduksen, (J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 221). Luultavasti se Martti Olavinpoika, joka vuonna 1565 määrättiin Suomen jalkaväen lippukunnan päämieheksi ja semmoisena seitsenvuotisen sodan aikana taisteli Etelä-Ruotsissa sekä Norjassa, oli sama mies (Historiallinen Arkisto, XXVII, 37). Vuonna 1572 hän joutui vankeuteen Venäjälle. Milloin ja miten hän sieltä pääsi vapaaksi, ei ole tunnettua. Myöhemmin hänet tavataan muutamina vuosina (esim. 1587—90) Turun linnan isäntien joukossa. (J.W. Ruuth, Åbo stads historia, II, 200). Ruotsinkielisissä asiakirjoissa nimitetään hänen asuntatilaansa milloin Storgårdiksi, milloin Storbyksi. S. A. N:o 6540, 28; 6541, 72; 6549, 98 v.; 6556, 23.

[4] Militaria R. A. — Salomon Ille, Röfvarnäsin haltija, oli sitä ennen (1586) palvellut haahden päämiehenä laivastossa. Tiedetään,

Hermanni Flemingin jälkeen mainitaan ylimpinä käskynhaltijoina Savonlinnassa ensin Henrikki Klaunpoika Horn vuosina 1583 ja 1584[1] ja sitten (vuodesta 1584) Yrjö Boije[2].

Savossa nähtiin sodan ukkospilviä jo vuonna 1570. Muutamat venäläiset anastivat maata Suomen puolella rajaa kylväen siihen ruista, ja tsaarin alamaisten kerrotaan seuraavana talvena tehneen väkivaltaa Savon asukkaille. Kuningas kehoitti savolaisia ottamaan leikkuuaikana venäläisten rukiin omaan haltuunsa[3].

Vuosien 1572 ja 1573 vaihteessa olivat sitten Savon rajoilla ensimmäiset kiivaat taistelut. Samaan aikaan, jolloin Hermanni Fleming kävi hävittämässä Laatokan läntisiä rantamaita, oli joukko Savonlinnan läänin sekä Pohjanmaan talonpoikia erään sotaväen osaston kanssa hajoittanut isonlaisen vihollisjoukon, joka oli rynnännyt Suomeen mutta ei ollut ennättänyt edetä puolta peninkulmaa pitemmälle rajan tällä puolen. Sen jälkeen oli niin Savosta kuin Pohjanmaaltakin tehty hyökkäys Venäjälle ja kahdenkymmenen tai kolmenkymmenen peninkulman ala siellä saatettu häviön omaksi. Vouti Yrjö Maununpoika, joka oli ollut johtajana retkellä, sai kuninkaalta semmoisten ansiotöiden palkinnoksi kilven, kypärin ja rälssioikeuden[4].

Seuraavana kesänä Juhani III käski Yrjö Maununpojan lähteä Käkisalmen lääniin hävittämään, mitä siellä vielä hävittämätöntä löytyi[5]. Svante Eerikinpoika Stålarmin tuli hoitaa isännyyttä Savonlinnassa, sillä aikaa kuin vouti

---

että hän sittemmin, Sigismundin ja Kaarle herttuan taistellessa vallasta, menetti kuninkaan puoluelaisena henkensä mestauslavalla (1599).

[1] S. A. N:o 5529, 20 ja 53; 5536, 81; 5539, 43 v.; 5553, 69 v.

[2] Stiernman, Höfdinga-Minne II, 446.

[3] V. R. Kirje Yrjö Maununpojalle toukokuun 23 p. 1571.

[4] V. R. Kirje Yrjö Maununpojalle toukokuun 16 p. 1573.

[5] Kts. sivua 71.

oli Venäjällä [1]. Vähää ennen, kuin ensimmäinen aselepo tehtiin Suomen rajalla (1573), Yrjö Maununpoika kävikin savolaisinensa jollakin ryöstöretkellä [2].

Sen jälkeen ei Savon puolella neljään vuoteen ollut mainittavia rajakahakoita.

Kun sota alkoi uudestaan, ruvettiin Savossa pelkäämään venäläisten partiokuntain hyökkäyksiä. Siitä syystä pakeni vuonna 1577 ihmisiä maaseudulta linnan turviin. Ja syksyllä samana vuonna kuningas käski savolaisten hakata suojaksensa puuryteikköjä metsiin [3]. Pieniä sissijoukkoja lieneekin käynyt Savon rajaseuduilla ryöstämässä [4], mutta aluksi ei Venäjän puolelta laitettu suurempaa retkikuntaa Savonlinnan lääniin.

Savolaiset itse panivat sillä kertaa hävitysretket alkuun, ja Juhani kuningas oli jossakin määrin siihen syypää. Hän kehoitti näet täkäläisiä hallitusmiehiä lähettämään partiojoukkoja Venäjän rajamaakuntiin [5].

Vuosien 1577 ja 1578 välisenä talvena tehtiin Savosta ainakin kolme retkeä rajan taa [6]. Muurilan Jaakkima Tiirikanpoika Brand oli tavallisesti retkikuntain johtajana. Hänen käytettävänään oli paitse linnan väkeä ja läänin talonpoikia myöskin Risto Niilonpojan norrlantilainen lippukunta, joka silloin majaili jonkun aikaa Savossa [7].

---

[1] V. R. Opastus toukokuun 6 p. 1573.

[2] V. R. Vastaus Yrjö Maununpojalle heinäkuun 24 p. 1574.

[3] V. R. Kirje Savonlinnan isännille marraskuun 6 p. 1577.

[4] R. A. Livonica, Klaus Flemingin kirje Juhani III:lle 13/11 1579. — V. R. Kirje Klaus Flemingille maaliskuun 10 p. 1579.

[5] V. R. Kirje Suomen maaherroille marraskuun 15 p. 1577. Ennen kuin Juhani III tiesi, oliko aselepo saatu uudistetuksi Suomen rajalla vuonna 1574, oli hän käskenyt Yrjö Maununpojan taas tehdä ryöstöretken Käkisalmen lääniin. V. R. Kirjeet Yrjö Maununpojalle heinäkuun 24 p. ja syyskuun 28 p. 1574.

[6] S. A. N:o 6508, 21.

[7] V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle ja Pietari Laurinpojalle helmikuun 1 p. 1578.

Kun savolaiset silloin ensi kerran ryntäsivät Venäjälle, joka näyttää tapahtuneen vähää ennen joulua 1577, sanotaan siellä murhaamalla ja polttamalla hävitetyn yhdeksäntoista kirkkopitäjää. Suomessa olevan sotajoukon ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika Horn kirjoitti tämän johdosta Savonlinnan voudille Arvi Tawastille: »Semmoiset hyökkäykset ansaitsevat näinä aikoina kiitosta, ja suokoon Jumala, että niitä voitaisiin tehdä usein» [1].

Eräällä retkellä, jolle nähtävästi lähdettiin helmikuun lopulla 1578, mainitaan Jaakkima Tiirikanpojan samonneen aina Valamon ja Aleksanterin [2] luostarien luo [3].

Hyvinkin samanlaatuinen oli se hävitysretki, joka Savosta tehtiin vuotta myöhemmin. Klaus Fleming kertoo tästä, että hän Henrikki Klaunpojan ja isänsä Hermanni Flemingin käskystä oli nostattanut Savonlinnan läänistä hiihtotaitoisia joutsi- ja pyssymiehiä sekä muuta väkeä noin 2,000 henkeä, paitse linnan omaa väkeä sekä voudinpalvelijoita, ja että tämä joukko lähti 5 p. helmikuuta 1579 Jaakkima Tiirikanpojan ja muutamain muiden johdolla Venäjälle. Savolaiset olivat siis matkallaan samaan aikaan, jolloin ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika Horn tunkeutui talviretkellään Novgorodin tienoille päin. Kronikoitsija Girsin kertomuksen mukaan Savon miehet kulkivat hävittäen ja polttaen »Valkean meren» ympärillä kohtaamatta missään vastarintaa [4]. Retkellä viivyttiin neljä viikkoa [5].

---

[1] Tawastien kokoelma R. A. — Kirje on päivätty 17/I 1578.

[2] Aleksandro-Svirski-niminen, venäläinen luostari on Aunuksen kaupungista 3 ½ peninkulmaa kaakkoon päin, lähellä Syvärijokea.

[3] Hermanni Flemingin kirje Arvi Henrikinpojalle 5/III 1578 Tawastien kokoelmassa R. A. — S. A. N:o 6512, 65 v.

[4] Huomattava on, että Laatokkaa siihen aikaan joskus nimitettiin Valkeaksi mereksi.

[5] S. A. Klaus Flemingin kirje Juhani III:lle 13/II 1579 Grönbladin kokoelmissa. — S. A. N:o 6514, 28; 6517, 71; 6519, 18; 6522,

Venäjän karjalaiset eivät siihen saakka olleet sanottavasti häirinneet rauhaa Savossa. Iivana IV tahtoi nähtävästi silloin välttää kahakoita Suomen puolella. Hänen huomionsa oli kääntynyt etupäässä Liivinmaahan, jossa Venäjän aseet kärsivät melkoisen tappion lokakuussa 1578 [1]. Sitä paitse hän pelkäsi puolalaisten ja tataarien valmistavan hyökkäystä.

Olipa Käkisalmen linnanhaltija (huhtikuussa 1578) lähettänyt Klaus Hermanninpoika Flemingin luo kaksi miestä ehdoittamaan aselevon toimeenpanemista Savon ja Karjalan talonpoikain kesken. Kun Fleming kysyi siitä asiasta sotajoukon ylipäällikön Henrikki Klaunpojan mieltä, niin tämä kirjoitti hänelle tietävänsä, että kuningas hyväksyisi aselevon, jos vain ei näyttäisi siltä, että sitä ensin oli pyydetty Ruotsin puolelta. Tämän johdosta Henrikki Klaunpoika kehoittikin Flemingiä vastaamaan läheteille seuraavaan tapaan. Heillä ei ollut mukanaan Käkisalmen linnanpäällikön kirjettä, joten he olivat saattaneet tulla tämän tietämättäkin, mutta vaikka linnanpäällikkö olisikin kirjoittanut, niin ei Fleming olisi voinut mitään päättää ilman Ruotsin sotajoukon ylipäällikön ja Suomen ylimmäisen hallitusmiehen käskyä; jos Käkisalmessa todella haluttiin välirauhaa, oli toimitettava niin, että Novgorodin maaherra kirjallisesti ehdoitti sitä Henrikki Klaunpojalle tai Klaus Aakenpojalle [2]. — Käkisalmen linnanhaltija ei kuitenkaan liene ryhtynyt sen enempiin toimenpiteisiin aselevon aikaansaamiseksi. Mutta kerrotaan, että Pienen-Savon vouti Finnebyn Henrikki Laurinpoika vielä toukokuussa 1579 kävi rajalla keskustelemassa venäläisten kanssa sotilakosta [3], vaikka neuvoittelut eivät silloinkaan johtaneet mihinkään tuloksiin. Henrikki Laurin-

---

35 v. ja 36 v. — V. R. Vastaus Hermanni Flemingille maaliskuun 10 p. 1579. — Girs, Johan III:s Chrönika, 73.

[1] Kts. siv. 264—266.

[2] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 21/IV 1578 Tawastien kokoelmassa R. A.

[3] S. A. N:o 6514, 28.

poika hyökkäsikin sitten seuraavana kesänä talonpoikineen kolme kertaa rajan taa ryöstäen ja surmaten [1].

Silloin olivat venäläisetkin jo päättäneet uudistaa vainon sillä puolen, ja pohjoisen Savon asukkaat saivat nyt kärsiä kovan rangaistuksen julmuuksistaan. Viholliset tuhosivat (nähtävästi kesällä) 1579 useita kyliä [2] Säämingin ja Tavisalmen pitäjissä [3].

Vahinkoa kärsineet savolaiset näyttävät pian taas saaneen talonsa kuntoon. Vaikka autiotalojen luku lisääntyi mainituissa kahdessa pitäjässä ryöstöretken johdosta, ei se kuitenkaan enentynyt niin suuressa määrässä kuin saattaisi luulla. Se kasvoi sitten äkkiä vuodesta 1582 alkaen, mutta tähän oli vaikuttamassa, kuten kohta näemme, paljon muitakin syitä kuin vihollisten hävitykset.

Klaus Fleming katsoi asiakseen kostaa Kuopion seutujen hävityksen karjalaisille, jotka lisäksi olivat koettaneet, vaikka turhaan, yllättää Savonlinnasta lähteneitä vartioaluksia. Saatuansa kokoon noin 1,000 miestä, enimmäkseen talonpoikia, hän lähetti ne syksyllä 1579 Käkisalmen lääniin. Karjalaiset olivat usein ennen piiloutuneet tavaroineen Laatokan saariin, kun saivat tietää, että partiojoukko oli tulossa Savonlinnasta. Sen tähden vietiin nyt Savosta viisikolmatta venettä Laatokalle. Täällä löydettiinkin vihollisten lymy-

---

[1] Henrikki Laurinpojan kirje Juhani III:lle 4/x 1579 Grön bladin kokoelmissa S. A.

[2] S. A. N:o 6521.

[3] Edellisessä pitäjässä poltettiin taloja Karvilan, Ruokojärven, Kerimäen, Kulennoisen, Möytisten (Moijin) ja Särkilahden kylissä. Samalla tavoin hävitettiin Tavisalmella koko joukko asuntoja Maaninganveden, Kuopionniemen, Jännevirran, Ritoniemen, Nerkoonjärven, Saamaisten, Puutosmäen ja Konnuslahden kylissä. S. A. N:o 6521. — Mitä nimiin Maaninganvesi, Nerkoonjärvi ja Saamaiskylä tulee, on huomattava, että alkuperäinen, ruotsinkielinen asiakirja antaa ne meille muodoissa: »Manikanvesi, Verckon-Jerffui ja Samas». — Niiden selvittämisestä saan kiittää kamreeri L. O. Ekbergiä.

paikka, ja sieltä otettiin paljon saalista. Yllätetyistä ei monikaan päässyt pakoon. Asia ilmoitettiin kuitenkin kohta Käkisalmeen, josta lähetettiin 600 miestä maitse sekä toinen joukko lotjissa ja veneissä ahdistamaan tulokkaita. Saatuansa tiedon tästä savolaiset katsoivat parhaaksi mennä toista vihollisjoukkoa vastaan, ennen kuin toinen ennätti sille avuksi. Rientäen sen parven kimppuun, joka oli tulossa maata myöten, he saivatkin sen äkillisellä hyökkäyksellä hajoitetuksi. Siinä taistelussa savonlinnalaiset ottivat muutamia vankeja sekä joukon hevosia. Veneissä tulevien vihollisten kanssa he eivät huolineet taistella, vaan kiiruhtivat heti kotimatkalle saapuen sitten onnellisesti Savonlinnaan takaisin. Koko retkellä ei menetetty muuta väkeä kuin yhdeksän talonpoikaa ja yksi linnanpalvelija. Nämät, jotka olivat eronneet pääjoukosta lähtien veneellä saalista hakemaan, joutuivat vesitietä tulevan vihollisjoukon käsiin.

Kertoessaan tästä retkestä kuninkaalle Klaus Fleming samalla teki selkoa uusista taisteluhankkeistaan. Otettakoon tähän sanasta sanaan se osa hänen kirjeestänsä [1], joka koski näitä hankkeita. Se kuului: »Vaikka väki, joka hiljattain tuli Venäjältä, hyvinkin on levon tarpeessa, olen kuitenkin taas nostattanut sen aseisiin. Ambrosius Henrikinpoika, joka ennenkin on johtanut savolaisia, saa uudestaan viedä heidät Venäjälle samaan aikaan kuin Jaakkima Tiirikanpoika hyökkää sinne Viipurista. Savon miehet koettavat, jos mahdollista, tavata Jaakkima Tiirikanpojan Käkisalmen läänissä sen kirjallisen ohjeen mukaisesti, jonka isäni Hermanni Fleming on saanut Teidän Majesteetiltanne [2]. Vaikka

---

[1] Tämä kirje, joka on päivätty 27/IX 1579, tavataan Livonica kokoelmassa R. A. — Jäljennös siitä löytyy Grönbladin kokoelmissa S. A. — J. R. Aspelin on käyttänyt tätä jäljennöstä kirjassaan: Savonlinna 1475—1875.

[2] XVII luvussa on kerrottu, että Jaakkima Tiirikanpoika sitten hyökkäsikin Venäjälle saamatta kuitenkaan siellä mitään erinäistä aikaan.

rajamaa onkin jo niin autioksi ryöstetty, että siinä löytyy aivan vähän semmoista, josta väellä saattaisi olla hyötyä, ja vaikka tuohon vesien uurtamaan maakuntaan on vaikea päästä, niin tulevat savolaiset kuitenkin tunkeutumaan niin pitkälle kuin suinkin voivat. Sillä välin se osa läänin asukkaita, joka jää kotiin, sekä linnanväki pitää tällä puolen vihollisia silmällä. Mutta jos Jumala suo, että suunniteltu matka päättyy onnellisesti, aiotaan Savosta hyökätä, heti kun järvet ja joet jäätyvät, Pohjanmaan itärajan toiselle puolen, joilla seuduin venäläisille ei vielä ole tehty erinäistä vahinkoa. — — Tätä varten Teidän Majesteettinne suvainnee käskeä Pohjanmaan ja Tornion vouteja nostattamaan niin paljon väkeä, kuin he voivat saada liikkeelle hallintopiireistään, sekä lähettämään sen matkalle, niin että molemmat joukot voivat tavata toisensa jollakin sopivalla paikalla.»

Klaus Flemingin viimeksimainitun ehdoituksen johdosta Juhani III ilmoitti hänelle, että eräs vanha, jalkaväessä palvellut päämies Hannu Garp oli lähetetty vaatimaan väkeä Helsinglannista, Gestriklannista, Länsipohjasta ja Pohjanmaalta, ja että tämän väen tuli talvella hyökätä Pohjanmaan rajan poikki Venäjälle; savolaisista taas oli kuninkaalla toinen tuuma, josta Fleming oli saava tiedon isältänsä [1]. Mikä tämä toinen tuuma oli, nähdään Juhani III:n kirjeestä, jonka hän marraskuun 20 p. 1579 lähetti sotajoukon silloiselle ylipäällikölle Yrjö Boijelle. Kuningas puuhaili nimittäin siihen aikaan sotaretkeä, joka oli Boijen johdolla tehtävä Käkisalmea vastaan ja jolla Savon rahvasta piti olla mukana. Kuten edellä on osoitettu [2], ei retkestä kuitenkaan sillä kertaa tullut mitään. Vasta vuoden 1580 lopulla vietiin savolaisia Käkisalmen luo, kun Pontus de la Gardie meni tätä linnaa piirittämään.

Jo ennenkin oli Savosta toimitettu isot joukot rahvaan

---

[1] V. R. Vastaus Klaus Flemingille marraskuun 11 p. 1579.

[2] Kts. sivua 275.

miehiä eteläisessä Suomessa olevan varsinaisen sotaväen vahvistukseksi. Savonlinnan voudin käskettiin siten kesäkuussa vuonna 1573 hankkia kokoon niin paljon talonpoikia kuin ylipäällikkö Hermanni Fleming oli vaativa sotaretkeään varten[1]. Tätä retkeä ei sitten kuitenkaan pantu toimeen, mutta Flemingin tilausten johdosta näkyy seuraavan vuoden alkupuolella 2,000 joutsimiestä olleen kerättynä Savossa[2]. Vuosien 1576 ja 1577 välisenä talvena lähetettiin ylipäällikön käskystä 700 Savon talonpoikaa kahden linnanvartijan, Ambrosius Henrikinpojan ja Henrikki Simonpojan, johdolla[3] sotajoukon leiriin Uudellemaalle[4]. Näistä savolaisista kuitenkin useimmat karkasivat Pyhtäältä kotiinsa, sen jälkeen kuin heille oli ruunun varoista annettu viljaa ja muuta muonaa[5]. Edellä on jo kerrottu, että kuningas kesällä 1577 kehoitti Hermanni Flemingiä ottamaan mukaansa tuhansia talonpoikia Viipurin ja Savonlinnan lääneistä ja että Arvi Henrikinpoika olikin savolaisinensa sillä retkellä, joka syyskuussa samana vuonna tehtiin Viipurista Käkisalmen tienoille ja Inkeriin. Kun Henrikki Klaunpoika Horn oli saanut kuninkaan käskyn lähteä talviretkelle vuoden 1578 alussa ja katsoi, että hänellä oli liian vähän sotaväkeä tämmöistä yritystä varten, niin hän pyysi, että Arvi Henrikinpoika lähettäisi hänelle Savosta 500 tai 600 suksilla varustettua, hyvää joutsimiestä Pyhtään Kuppisiin, jossa sotajoukon

---

[1] V. R. Hermanni Flemingin valtakirja kesäkuun 13 p. 1573.

[2] V. R. Kirje Hermanni Flemingille maaliskuun 18 p. 1574.

[3] Talonpojille määrättiin tuon tuostakin omat päämiehet, joiden asia oli nostattaa väki ja johtaa sitä retkillä. Semmoisina päämiehinä mainitaan paitse Henrikki Simonpoikaa ja Ambrosius Henrikinpoikaa, joka jo vuonna 1578 tuli Savon lippukunnan johtajaksi varsinaiseen jalkaväkeen, viimeksimainitun veli (?) Pietari Henrikinpoika (1577 ja 1589), Sven Hakuninpoika (1581), Eerikki Henrikinpoika (1585—1588), Olavi Juhonpoika (1587—1588) ja Juhani Hakuninpoika (1588 ja 1589).

[4] S. A. N:o 6490, 21.

[5] Bidrag till Finl. hist. utg. af statsarkivet, V, 135.

leiri oli. Kesällä 1578 puuhailtiin Etelä-Suomessa kuninkaan käskystä sotaretkeä Pähkinälinnaa vastaan. Silloinkin ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika, kuten edellä on kerrottu, vaati Savosta joutsi- ja peitsimiehiä sotajoukon vahvistamiseksi [1]. Talven tullessa hän määräsi, että miehet olivat varustettavat suksilla ja että maakansalta oli otettava hevosia heidän tavaroidensa kuljettamista varten. Arvi Henrikinpojan ilmoitettua Juhani III:lle, että hän oli nostattanut 600 joutsimiestä, kuningas (tammikuussa 1579) käski hänen kirjoituttaa lisäksi niin paljon väkeä, että miesten luku nousisi 1,000:nteen. Nämät miehet olivat jaettavat kahteen lippukuntaan. Kuningas lupasi myös toimia niin, että isoin osa väestä saisi pyssyt [2].

Vuosina 1579 ja 1580 otetuista sotamiehistä perustettiinkin Savossa kaksi lippukuntaa jalkaväkeen, nimittäin Pienen-Savon lippukunta, useinmainittu Ambrosius Henrikinpoika päämiehenä, ja Suur-Savon lippukunta, jonka ensimmäisenä päämiehenä Lauri Pentinpoika näkyy olleen. Savonlinnan läänin sotamiehillä ei aluksi ollut muita aseita kuin peitset. Talonpojat eivät suostuneet antamaan niille joutsia, joita he itse tarvitsivat maakuntaa puolustaessaan. Tämän johdosta Klaus Hermanninpoika Fleming muistutti kuninkaalle hänen lupaustansa pyytäen, että Savonlinnaan toimitettaisiin ruunun varoista muutamia satoja pitkiä pyssyjä sekä joutsia, jotta sotamiehet saisivat niitä ostaa. Samalla hän ilmoitti, että talonpojatkin halusivat saada pyssyjä, joita useimmat heistä olivat tottuneet käyttämään [3]. Juhani III vastasi, että hän ei silloin saattanut lähettää aseita Ruotsista, koska siellä liikkui rutto, joten oli pelättävä, että tartunta niiden mukana tulisi kuljetetuksi Suomeen, mutta Hermanni Flemingin käskettiin lähettää savolaisille Viipu-

---

[1] Kts. siv. 215—217.

[2] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle tammikuun 29 p. 1579.

[3] R. A. Klaus Flemingin kirje Juhani III:lle 27/IX 1579.

rista niin paljon aseita kuin sieltä liikeni [1]. Kovalle näyttää siis ottaneen Savon uusien sotamiesten varustaminen.

Pienen-Savon lippukuntaa käytettiin seuraavina vuosina milloin sotajoukossa, milloin Savosta tehdyillä hävitysretkillä, milloin rajaa vartioimassa, milloin Viipurin ja erittäinkin Käkisalmen rakennustöissä [2]; Suur-Savon lippukunta tavataan usein Virossa, mutta ajoittaisin sekin oli Käkisalmessa [3].

Samaan aikaan, jolloin jalkaväen lippukunnat perustettiin Savossa, oli Monikkalan Juhani Knuutinpoika siellä kirjoittamassa miehiä uuteen ratsuväenkin lippuun. Tähän otettiin entisiä huoveja sekä voutien, pappien, porvarien ja nimismiesten renkejä koko Suomesta. Juhani Knuutinpoika kävi ratsumiehinensä jollakin Venäjän retkellä syys- ja lokakuussa 1579 [4].

Luulisi, että olot Savossa muuttuivat rauhallisemmiksi, sen jälkeen kuin Käkisalmi oli valloitettu ja Venäjän raja siten siirtynyt etäämmälle. Näin ei kuitenkaan käynyt. Jo vuonna 1581 tehtiin Savosta uusi hyökkäys Venäjälle

---

[1] V. R. Kirje Klaus Flemingille marraskuun 11 p. 1579.

[2] Lopulla vuotta 1580 ja alkupuolella vuotta 1584 Pienen-Savon lippukunta lähetettiin linnaleiriin Pohjanmaalle, jonka rajaa osa lippukunnasta oli Ambrosius Henrikinpojan omalla johdolla vartioimassa kesällä 1582. — Tammikuun 27 p. 1589 Vanhankylän (Gamlebyn) Samuli Arvinpoika (Wildeman), Sarvilahden Lauri Martinpoika (Creutz) ja Salomon Ille tarkastivat tämän lippukunnan Savonlinnassa. Siinä tilaisuudessa entinen kirjuri Henrikki Henrikinpoika Kupiainen maksoi 274:lle miehelle niiden rahapalkan vuodelta 1588. Militaria R. A.

[3] Suur-Savon lippukunnan olopaikoista olen nähnyt ilmoitettuna m. m. seuraavaa. Se majaili Käkisalmessa 1581, tuli sinne taas elokuun 15 p. 1583, oli matkalla Viroon marraskuussa 1583, lähti elokuussa 1585 Narvasta Käkisalmeen ja tarkastettiin viimemainitussa paikassa marraskuun 30 p. 1590. S. A. 5498, 71; 5531, 8; 5572, 97; 6549, 98.

[4] S. A. N:o 6514, 30; 6516, 19; 6517, 72, 73 v., 80 v.; 6522, 31.

samaan aikaan, jolloin Pontus de la Gardie alotti voittokulkunsa Virossa ja Inkerissä.

Juhani III, joka oli saanut kuulla, että venäläiset olivat alkaneet rakentaa puulinnoitusta pohjoiseen Karjalaan, pelkäsi, että he nojautuen tähän linnaan anastaisivat osia Käkisalmen läänistä. Hän pyysi vuoden 1581 alussa Pontus de la Gardielta tietoja asiasta ja käski ylipäällikön toimittaa niin, että linna tulisi hävitetyksi [1].

De la Gardie kutsui silloin Klaus Flemingin Savonlinnasta Viipuriin kehoittaen häntä valmistamaan retkeä mainitussa tarkoituksessa. Mutta Savossa ei aluksi oikein tiedetty, missä tuo puuvarustus sijaitsi. Kuitenkin olivat pohjalaiset, jotka muutaman aikaa ennen olivat tehneet hävitysretken Venäjälle, kertoneet siellä tulleensa erään puuaitauksella linnoitetun kylän luo, jonka nimi oli Rukovaara [2] ja jossa karjalaiset olivat puolustautuneet heitä vastaan. Fleming lähetti sen tähden miehiä Pohjanmaalle ja Käkisalmeen hankkimaan tarkempia tietoja linnakkeesta. Lähettien ilmoitukset olivat kuitenkin niin epävarmat, ettei edes saatu selville, oliko pohjoisessa Karjalassa puulinnoitusta olemassakaan. Rukovaaran sanottiin olevan Novgorodin läänissä 60 peninkulmaa Käkisalmesta Lappiin päin [3]. Muutamat kertoivat vielä, että edellisenä keväänä oli roudan lähtiessä toinen puoli linnarakennuksesta luhistunut ja aitaus kaatunut maahan ja että suurruhtinas sitten oli kesällä lähettänyt sotapäällikön valitsemaan sopivampaa paikkaa linnoitukselle. Päällikkö olikin

---

[1] V. R. 10/I 1581.

[2] J. R. Aspelin nimittää kylää Kukonvaaraksi. Hän on käyttänyt lähteenä Grönbladin jäljennöskokoelmaa Suomen valtioarkistossa. Grönbladin mukaan olisi nimi Kuckovaara.

[3] Rukovaara oli luultavasti lähellä Rukajärveä, joka sijaitsee noin 8 peninkulmaa Suomen nykyisestä rajasta itään päin ja on jokseenkin samalla leveysasteella kuin Sotkamo ja Kuhmoniemi.

ruvennut rakentamaan uutta linnaketta likemmäksi Valkeaa merta Jyskyjärvelle [1].

Päätettiin, että Klaus Fleming veisi Venäjälle kaksi lippukuntaa sotamiehiä sekä lisäksi Savon talonpoikia. Pohjanmaalta piti sitä paitse Hannu Garpin ja Rautalammilta Israeli Paavalinpojan nostattaa väkeä niin paljon kuin mahdollista, ja eri osastojen oli tavattava toisensa määrätyllä paikalla. Pohjanmaan ja Rautalammin miehiä ei kuitenkaan mainita sitten olleen retkellä.

Helmikuun 12 p. 1581 Klaus Fleming lähti Savonlinnasta liikkeelle, mukanaan 500 sotamiestä [2], 1,500 talonpoikaa [3], joista toiset kulkivat suksilla, toiset ratsain [4], 40 huovia sekä 10 kenttätykkiä, joiden avulla aiottiin sytyttää puuvarustukset palamaan. Fleming suuntasi ensin matkansa koilliseen päin päästäksensä sitä tietä Rukovaaran luo. Mutta kun oli kuljettu neljä päivää isoja järviä (m. m. Oriveden selkiä) ja erämaita sekä saavuttu Käkisalmen läänin rajalle, saatiin kuulla, että sieltä päin ei ollut mahdollista edetä puulinnaa kohti. Käännyttiin sen tähden kaakkoon päin ja matkustettiin 20 peninkulmaa vaikeita teitä [5], kunnes tultiin suureen Tulemajärven kylään [6], joka oli Novgorodin läänissä ja kuului

---

[1] Jyskyjärvi kuuluu Karjalan Kemijoen vesistöön ja on vähän enemmän kuin 8 peninkulmaa Rukajärvestä pohjoiseen päin.

[2] Sotamiehet kuuluivat Heden Juhonpojan vestmanlantilaiseen ja Ambrosius Henrikinpojan savolaiseen lippukuntaan.

[3] Sven Hakuninpoika, joka siihen aikaan oli määrättynä Savon talonpoikien päämieheksi, nostatti ne aseisiin. S. A. N:o 6533, 26; 6534, 79.

[4] Savosta sinä vuonna otetut verohevoset piti lähetettämän Viipuriin, mutta vietiinkin Rukovaaran retkelle. Talonpoikia syytettiin sitten, että he olivat tahallansa ajaneet useat näistä hevosista kuoliaiksi. S. A. N:o 6536, 26 ja 30; 6534, 72.

[5] Matka kävi nähtävästi Kiteen kautta Tohmajärvelle (ja kenties Ilomantsiin), ennenkuin käännyttiin Tulemajärvelle päin.

[6] Tulemajärvi on Salmista koilliseen nykyisen Venäjän rajan tuolla puolen. Tästä järvestä laskee Tulemajoki Laatokkaan Salmin kirkonkylän kohdalla.

tämän kaupungin piispalle. Sieltä mentiin uudestaan pohjoista kohti. Suoritettuansa taas 12 peninkulman matkan retkeilijät saivat vihdoin tietää, että venäläiset edellisenä syksynä olivat Käkisalmen valloituksen jälkeen hylänneet koko puulinnakkeen, lähtien sieltä Solkansaarelle [1], joka oli kaukana Valkeassa meressä. Silloin Klaus Fleming koetti rientää Pohjanmaan rajalle päin, mutta kun hevosille ei saatu ruokaa tiettömillä taipaleilla, oli pakko luopua siitäkin tuumasta. Päätettiin sen tähden retkeillä Novgorodin läänissä, niin kauvan kuin keliä kesti. Käkisalmen läänin rajalla olevista isommista kylistä vaadittiin ensin paloveroa ja, kun vastausta ei heti saatu, käytiin sitten polttamassa ja hävittämässä ympäri Aunusta aina Aleksanterin luostariin saakka ja vielä siitäkin muutamia peninkulmia Novgorodiin päin. Naisia, lapsia ja vanhuksia kuitenkin säästettiin. Maaliskuun 9 p. oli Fleming paluumatkalla tullut tykkineen ja miehineen Salmiin, josta sitten riennettiin Impilahden, Sortavalan ja Pyhäjärven kautta Savonlinnaan [2].

Vuonna 1582, jolloin iso joukko Savon talonpoikia näyttää olleen mukana Pähkinälinnaa vastaan tehdyllä sotaretkellä [3], ei maakunnan rajoilla liene tapahtunut mitään kahakoita.

Sen jälkeen kuin välirauha oli tehty vuonna 1583, lakkasivat ne hävitysretket, joita Savosta oli pantu toimeen rajan toiselle puolen, mutta sen sijaan Käkisalmen läänin takana asuvat karjalaiset seuraavina vuosina ehtimiseen hätyyttelivät Savon itäosia.

Rogosin, eräs Sortavalan talonpoika, joka oli mennyt Venäjälle, tuli pian kuuluisaksi sissijoukkojen johtajana.

---

[1] Solkansaarelle oli Solovetin luostari perustettu noin 1450.

[2] R. A. Klaus Flemingin kirje Juhani III:lle 9/III 1581. — Claes Fleming, Memoriale Chronicum. — S. A. N:o 6532, 25 v.

[3] S. A. N:o 6552, 37.

Hänestä puhutaan vielä, kun seuraavassa kerrotaan Käkisalmen läänin oloista. Hän oleskeli vuonna 1582 Tuulosjärven [1] luona, ja Suomessa pelättiin silloin, että hän ryntäisi Savoon. Kaikesta päättäen karjalaisten hyökkäys kuitenkin jäi sillä kertaa tekemättä. Mutta Rogosinin veli, joka oli pappi, ja tämän poika kävivät usein seuraavina vuosina ryöstöretkillä Savossa ja Kainuussa [2].

Kesällä 1584 liikkui Savonlinnan läänin rajoilla sissijoukkoja [3], ja elokuussa samana vuonna ne ryöstivät puhtaaksi 12 taloa tappaen tai vangiten niiden asujamet [4]. Samoin kerrotaan niiden käyneen rosvoilemassa kesällä ja syksyllä 1585. Silloin ne näyttävät erittäin ahdistaneen kalastajia, jotka olivat loitonneet kotoansa, koska Juhani III käski Kyötikkä Fincken valvoa, että savolaiset kalastusmatkoillaan olivat isoissa joukoissa ja aseilla varustettuina [5]. Kun venäjänpuoleiset partioretkeläiset vähää ennen joulua samana vuonna samoilivat Pohjanmaan ja Savonlinnan läänin välisille rajaseuduille, päästiin heidän kanssansa käsikahakkaan ja saatiin siten pelastetuksi 32 suomalaista vankia, joita he juuri olivat viemässä Venäjän rajalle [6]. Asia-

---

[1] Tuulosjärvi on Pielisjärvestä itäänpäin, Venäjän puolella Suomen nykyistä rajaa. Sitä nimitetään meidän aikana tavallisesti Tuulijärveksi.

[2] Pentti Juhonpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 6/VI 1582. Pentti Juhonpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584. Pentti Söyringinpoika Juustenin kirje Pontus herralle 10/XI 1585. Kaikki nämät kirjeet löydetään Grönbladin kopioista S. A.

[3] Siitä Savonlinnan kirjuri Henrikki Kupiainen ilmoitti Käkisalmen isännille.

[4] Kyötikkä Fincken kirje Juhani III:lle 6/IX 1584 Grönbladin kokoelmissa S. A.

[5] V. R. Kirje Kyötikkä Finckelle elokuun 14 p. 1585. Kirje Pontus herralle sam. päiv.

[6] R. A. Kyötikkä Fincken kirje Juhani III:lle 1/V 1586.

kirjoista ei käy tarkoin selville, millä retkillä Rogosinit olivat johtajina [1].

Savonlinnan ja Käkisalmen päälliköt koettivat joskus yksissä neuvoin estää vihollisten rosvoilemista. Vuonna 1587 lähetettiin siten Ambrosius Henrikinpoika 200 sotamiehen ja talonpoikaisjoukon kanssa avuksi käkisalmelaisille. Silloin oli karkoitettava tavallista isompi partiokunta, joka oli asettunut Suistamoon [2]. Kuten myöhemmin näemme, ei tätä vihollisjoukkoa kuitenkaan saavutettu.

Rajan takaa tulleet sissit, joita suomalaiset linnanpäälliköt kirjeissään nimittivät metsärosvoiksi [3], kiduttivat useinkin petomaisella julmuudella sotavankinsa kuoliaiksi. Muutamia he polttivat kuumilla raudoilla, toisilta katkoivat kädet ja jalat, toisilta puhkaisivat vatsan, niin että sisälmykset valuivat maahan [4]. Semmoisen rääkkäyksen alaiseksi joutui muiden muassa Savon talonpoikain johtaja Eerikki Henrikinpoika, jonka eräs sissijoukko murhasi saatuaan hänet käsiinsä Pohjanmaan rajalla (1588) [5]. Luulta-

[1] Lokakuun 3 p. 1588 ryösti ja murhasi pieni Viinijärveltä päin tullut joukko muutamissa kylissä, joista ei kuitenkaan tiedetä olivatko ne Savossa vai Pohjan perillä. Viinijärvi, jonka eteläpäässä Taipaleen kirkko sijaitsee, on, kuten tunnettua, Orivedestä pohjoiseen päin. Tuhottujen talojen isännät olivat nimeltään: Hovinen (Huovinen?), Karninen (Karinainen?), Tuppurainen, Hyttinen, Harainen, Saikkonen, Kuminen ja Ropponen. Näiden nimien avulla voidaan ehkä joskus saada selko hävitetyistä seuduista. — Samaan aikaan joutui kaksitoista Lappeen talonpoikaa eräässä metsäpirtissä vihollisparven käsiin sekä luultavasti surman omaksi. R. A. Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] Kyötikkä Fincken kirje Arvi Henrikinpojalle 28/xi 1587. R. A.

[3] Ruots. skogstjufvar.

[4] J. R. Aspelin, Savonlinna 1475—1875. — Grönblad, Kopior ur saml. Livonica S. A.

[5] Eerikki Henrikinpoika oli ennen ollut Eerikki XIV:n henkivartijana ja sitten jonkun aikaa vartiomestarina Savonlinnassa. — Sissit katkaisivat ensin häneltä jalat ja kädet, halkaisivat sitten hänen selkänsä ja leikkasivat sappirakon irti maksasta. R. A. Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

vasti savolaiset partiomiehet olivat harjoittaneet samanlaista julmuutta karjalaisten maassa, vaikka ruotsalaiset lähteet eivät anna tästä asiasta tietoja.

Savonlinnan vouti Kyötikkä Fincke, olisi mielellään kostanut rajantakaisille noita tihutöitä. Hän ehdoitti Käkisalmen isännille ja kuninkaallekin, että rauhanhäiritsijöitä lähdettäisiin rankaisemaan heidän omaan maahansa, mutta hänelle vastattiin, että aselevon aikana ei ollut luvallista tehdä sotaretkiä Venäjälle.

Kun Savossa aina pelättiin vihollisten tuloa, niin Savonlinnan vouti käytti, samoin kuin Viipurin linnanhaltija, vakoojia [1] tiedustelemassa vihollisten hankkeita, ja rajalla pidettiin lakkaamatta vartijoita. Tämä vartiotoimi jäi tavallisesti linnaväen [2], maavoutien [3], voudinpalvelijain ja erittäinkin talonpoikain [4] asiaksi, sillä Savon jalkaväkeä käytettiin usein, kuten mainittu, muilla tahoilla. Kuitenkin oli Ambrosius Henrikinpojan johtama Savon lippukunta rajaa vartioimassa vuosien 1579 ja 1580 sekä 1581 ja 1582 välisinä talvina. Ja kun vihollisten hävitykset välirauhan loppupuolella kävivät entistä tuhoisammiksi, lähetettiin vuonna 1589 molemmat Savon lippukunnat talonpoikaisjoukon kanssa rajalle [5]. Puruvedellä, Orivedellä ja Kuo-

---

[1] Semmoisina tietojen urkkijoina mainitaan tilikirjoissa muutamia Venäjän (Karjalan?) miehiä, niinkuin Jeskalan Pitkä ja Simana, jotka toivat Savonlinnaan viestejä Novgorodista ja Käkisalmesta. S. A. N:o 6497, 23 v.; 6505, 7 v. ja 21.

[2] Vuodesta 1579 alkaen lähetettiin silloin tällöin muutamia miehiä Savonlinnan palvelusväestä Pohjanmaallekin Venäjän rajaa silmällä pitämään. S. A. N:o 6522, 34 v.; 6524, 32; 6529, 6 v.

[3] S. A. N:o 6490, 22 v. ja 6493, 19.

[4] Kyötikkä Fincken kirje Juhani III:lle 1/v 1586. R. A.

[5] Talonpoikain päällikköinä olivat silloin Pietari Henrikinpoika ja Juho Hakuninpoika.

pion puoleisilla järvillä liikkui linnan vartioveneitä [1] pitkin kesiä [2].

Mutta ei millään varokeinoilla voitu, kuten edellä on mainittu, estää vihollisjoukkoja tulemasta Savoon. Itse vartijatoimi kävi talonpojille aikaa myöten hyvinkin raskaaksi, ja he valittivat siitä haikeasti linnavoudille [3].

Toinen suuri rasitus oli savolaisilla niinkuin muillakin Suomen talonpojilla linnaleiristä. Jo vuonna 1571 oli Lauri Torstinpojan suomalaisia sekä Berndt von Gröningenin saksalaisia ratsumiehiä majaillut Sairalan karjakartanossa [4]. Pari vuotta myöhemmin oli 104:llä suomalaisella ja 147:llä itägötlantilaisella ratsumiehellä Savossa linnaleiri. Epätietoista on kuitenkin, saivatko nämät elatuksensa talonpojilta vai

---

[1] Savonlinnan läänissä rakennettiin siihen aikaan sekä vartioveneitä että muitakin aluksia sotaa varten. Ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika Horn käski esimerkiksi vuoden 1578 alkupuolella Arvi Tawastin teettää kuusi haapiota jollakin paikalla, josta niitä oli helppo kuljettaa Vuokseen. Hornin tarkoitus oli käyttää näitä veneitä Käkisalmea vastaan sekä Laatokan rantamaiden hävittämiseen. Jokaisen haapion tuli olla 26 kyynärän pituisen ja 8 kyynärän levyisen. Maavoutien oli vielä talvikelillä hankittava veneitä varten puuaineet. Viipurin ja Savonlinnan ylimmäinen hallitusmies Hermanni Fleming kirjoitti myös Arvi Henrikinpojalle noista veneistä. Hänen mielestään pitkät, kapeat haapiot eivät olleet tarkoituksenmukaisia, ja hän neuvoi sen tähden Tawastia rakennuttamaan alukset isojen saaristoveneiden malliin, niin että niissä voitaisiin käyttää tykkejä. — En tiedä minkälaisiksi ne sitten tehtiin. Ne varustettiin purjeilla ja olivat seuraavana kesänä valmiit. Vuonna 1579 vietiin veneitä Savonlinnan läänistä Lappeen rannalle ja vuonna 1582 Vuokseen. V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 14 p. 1578. — Henrikki Klaunpojan kirjeet Arvi Henrikinpojalle 2/III, 29/III ja 7/VII 1578 sekä Hermanni Flemingin kirje samalle 5/III 1578, kaikki Tawastien kokoelmassa R. A. — S. A. N:o 6505, 48; 6514, 31; 6524, 31 v. ja 32; 6532, 26; 6541, 74.

[2] S. A. N:o 6514, 30.

[3] Kyötikkä Fincke Juhani III:lle 1/V 1586. R. A.

[4] Nimellä tarkoitettanee Sairilan kartanoa, joka on Mikkelin [illegible]ssä.

ruunun varoista. Mutta vuoden 1574 linnaleiristä sanotaan nimenomaan, että se annettiin Lauri Torstinpojan ratsumiehille sekä Risto Niilonpojan norrlantilaisille jalkamiehille talonpoikain luona[1]. Kohta sen jälkeen mainitaan eräässä kuninkaan kirjeessä, että Savon talonpojilla oli ollut sotaväestä rasitusta[2]. Toiselta puolen Henrikki Klaunpoika moitti savolaisia kovasti siitä, että he olivat vastahakoisia myöntämään sotamiehille majoitusta. Hän kirjoitti siitä asiasta marraskuun 8 p. 1575 Arvi Henrikinpojalle: »Siellä Savonlinnan läänissä säästetään ruunun veroamaksavia talonpoikia enemmän kuin muualla, eikä siellä tahdota pitää mitään linnaleiriä. Tästä syystä Risto Niilonpojan sotamiehet, jotka Antti Niilonpoika (Sabelfana) oli lähettänyt sinne joksikin aikaa, kunnes Viipuriin olisi saatu enemmän muonavaroja, kuuluvat lähteneen Pohjanlahden ympäri kotiinsa. Sen läänin asujamet ovat kuitenkin velvolliset tottelemaan esivaltaa, niinkuin muutkin tässä maassa, eivätkä mitenkään saa eristyä, kuten nyt on tapahtunut. Mahdollisesti luetaan teidän syyksenne, jos Viipurin linna joutuu sotaväen puutteesta vaaraan. Teidän ei ole tarvis pitää talonpoikain huudosta ja valituksista niin paljon lukua, että koko valtakunta siitä kärsii vahinkoa. Tänä vaikeana ja vaarallisena aikana on jokaisen velvollisuus antaa apua parhaan taitonsa mukaan»[3].

Jos savolaisilla olikin ollut aselevon aikana jotakin huojennusta linnaleirin pitämisessä, niin olot muuttuivat piankin, kun sota oli alkanut uudestaan (1577). Risto Niilonpojan lippukunta tavataan taas vuosina 1576 ja 1577 Savonlinnan läänissä, josta se kuitenkin seuraavan vuoden alussa kutsuttiin pois. Sitten oli Martti Boijen suomalaisilla ratsu-

---

[1] S. A. N:o 6443, 32 ja 34 v.; 6467, 14, 35 v. ja 38; 6477, 29. — Risto Niilonpojan lippukunta (436 miestä) oli jo vuonna 1573 ollut Suur-Savossa 11 viikkoa.

[2] S. A. N:o 6501, 94 v.

[3] R. A. Tawastien kokoelma.

miehillä sekä jonkun aikaa Matti Laurinpojan uplantilaisilla ratsumiehillä ja Kaarlo Niilonpojan itägötlantilaisilla jalkamiehillä linnaleiri Savossa [1]. Alkupuolella vuotta 1579 majaili siellä Martti Laurinpojan johtama gestriklantilainen jalkaväen lippukunta viisi kuukautta, ja vuoden lopulla tuli sinne Tallinnasta Heden Juhonpojan vestmanlantilainen lippukunta, joka siellä sitten oli kolmetoista kuukautta [2]. Lisäksi elätettiin Savossa vuonna 1580 Martti Boijen ja Niilo Olavinpojan suomalaisia ratsumiehiä [3]. Nämät esimerkit jo riittävät osoittamaan, että linnaleiri oli Savon asujamille varsin vakava asia, ja se synnyttikin suurta tyytymättömyyttä. Kävipä kaikista Savon pitäjistä kuninkaan luona lähettejä ilmoittamassa, että maakunta oli perin köyhtynyt isosta, laittomasta linnaleiristä [4]. Ja kun vuonna 1583 huhu levisi välirauhasta, niin talonpojat kieltäytyivät maksamasta kuukausimuonaa maakunnan omillekin sotamiehille. Useinmainittu lippukunnan päämies Ambrosius Henrikinpoika lähetti tästä asiasta surkean kirjeen jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille valittaen siinä, että talonpojat osoittivat sotamiehille ynseyttä sekä ryhtyivät näiden kanssa tappeluihinkin [5].

---

[1] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 17/1 1578 Tawastien kokoelmassa. R. A. — S. A. N:o 6508, 17 v.; 6512, 66 v. ja 71; 6525, 21 v.; 6530, 33.

[2] S. A. N:o 6517, 101 ja 104; 6530, 33.

[3] S. A. N:o 6528, 21.

[4] Suur-Savon voudin Markus Sipinpojan kirje Juhani III:lle 14/XI 1581 Grönbladin kokoelmissa S. A. — S. A. N:o 6557, 66 ja seur.

Suomen valtioarkiston tilikirjoissa mainitaan Savon läheteistä ainakin: Niilo Niilonpoika Rantasalmen pitäjän Kärkkärin (?) kylästä, Antti Jokelainen Säämingin pitäjän Haapataipaleen kylästä sekä Pietari Wartiainen ja Antti Nykkinen (?) Kuopion pitäjästä. S. A. N:o 6529, 44 v. ja 45.

[5] R. A. Tawastien kokoelma. — Ambrosius Henrikinpojan kirje oli annettu Philippuksen ja Jaakopin päivänä (toukokuun 1 p.) 1583.

Toiselta puolen kansa syytti sotamiehiä väkivallan töistä, ja varmaankin talonpojilla oli monta vertaa enemmän aihetta valituksiin kuin sotilailla. Sotaväen ilkitöiden johdosta yliprovossi Jost Småpepper jo ensimmäisen (Suomen puolella tehdyn) aselevon aikana istui käräjiä Savossa ja Pohjanmaalla. Vuonna 1584 Ambrosius Henrikinpoika sekä yliprovossin sijainen Niilo Näbb samoin kulkivat Savossa tutkien talonpoikain syytteitä ratsu- ja muita sotamiehiä vastaan [1]. Tämmöisiä tutkimuksia pantiin sen jälkeen useinkin toimeen. Niilo Näbb [2] ja Suomen yliprovossi Hannu von Oldenburg pitivät niitä Pienessä-Savossa helmi- ja joulukuussa 1585 ja edellinen myös vuosina 1586 ja 1587. Samoissa asioissa liikkuivat jalkaväen päällikkö Arvi Tawast ja Arvi Stålarm vuosina 1588 ja 1589 [3]. Ei ole tunnettua, mitä tuloksia kaikista näistä tutkimuksista lienee ollut.

Samalla kuin Savon rahvaan edusmiehet valittivat kuninkaalle linnaleiristä, antoivat he hänen myös tietää, että kansan oli mahdoton suorittaa edellisten vuosien verojäännöksiä. Juhani III myönsikin silloin Savon talonpojille maksujen huojennusta.

Olen puhunut vähän niistä rasituksista, joita vainon aika tuotti savolaisille. Olemme nähneet, miten Savon talonpojat saivat hoitaa vartiotointa maakuntansa rajalla, miten niitä vietiin isot joukot taistelupaikoille ja miten niiltä otettiin miehiä varsinaiseen sotaväkeen. Näistä syistä savolaisten maanviljelystyöt jäivät suureksi osaksi tekemättä [4]. Kun muiden rasitusten lisäksi vielä tulivat katovuodet [5] ja vihollisten hyökkäykset, jotka jatkuivat väli-

---

[1] S. A. N:o 6559, 24 ja 6560, 66 v.

[2] Niilo Näbb oli silloin jalkaväen yliprovossina.

[3] S. A. Grönblad, Excerpter rör. Savolax och Karelen.

[4] Kyötikkä Fincken kirje Juhani III:lle 1/v 1586. R. A.

[5] Vuonna 1581 oli esimerkiksi niin kova pouta, että vilja kuivettui pellolla. Vuonna 1588 ankara halla tuhosi sadon.

rauhankin aikana, niin reippaiden savolaisten voimat lopuksi rupesivat uupumaan.

Tätä todistaa sekin seikka, että autiotalojen luku kasvoi arveluttavalla tavalla. Semmoisia perintötilallisia, joiden talot olivat autioina, luettiin Suur-Savossa vuonna 1571 185, v. 1577 170, v. **1579 29** [1], v. 1580 144, v. 1581 128 ja v. 1582 222, mutta toisen välirauhan loppuvuosina paljon enemmän, nimittäin vuonna 1587 552, v. 1588 521, v. **1589 649.** Pieneen-Savoon nähden huomataan vastaavina numeroina: v. 1571 13, v. 1577 113, v. **1579 89,** v. 1580 126, v. 1581 202, v. 1582 310 sekä vuonna 15877 90, v. **1588 792** ja v. 1589 476. Nämät numerot osoittavat maakunnan tilan kerrassaan kamalaksi. Jonkun aikaa oli niin paljon taloja autioina, että niiden luku oli suurempi kuin puoli verotalojen koko luvusta [2]. Tavisalmeen nähden sanottiin vuonna 1588, että isoin osa tämän pitäjän asukkaita oli joko tapettu tai viety Venäjälle vankeuteen tai lähtenyt pakoon [3].

Kuitenkin oli talojen autioksijoutumiseen muitakin syitä kuin sota. Näistä on erittäin mainittava Savon miesten seikkailuhalu. Levottomia savolaisia muutti yhä edelleen pois kotoansa, samoin kuin ennen Kustaa Vaasan aikana. Jos talon läheisyydessä olevat kaskimaat rupesivat liiallisesta

---

[1] Alussa vuotta 1577 (siis ensimmäisen aselevon lopulla) Arvi Tawast ilmoitti kuninkaalle, että isoin osa autiotaloja silloin oli saatu uudestaan asutetuksi Savonlinnan läänissä, ja Juhani III kiitti häntä hänen siinä asiassa osoittamastaan toimeliaisuudesta. V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle maaliskuun 5 p. 1577.

[2] Verotalojen koko luku vaihteli tilien mukaan vuodesta vuoteen, joskus hyvinkin suuressa määrässä. Siten sanotaan Suur-Savossa olleen: 1067 taloa vuonna 1585, 1097 v. 1586, 1073 v. 1587, 2206 v. 1588 ja 1833 v. 1589. Samoin oli Pienessä-Savossa kaikkiansa: 856 taloa vuonna 1585, 1121 v. 1586, 1224 v. 1587, 1160 v. 1588 ja 1645 v. 1589. Että Suur-Savon talojen luku vuosina 1588 ja 1589 ja samalla tavoin Pienen-Savon talojen luku vuodesta 1586 alkaen ilmoitetaan paljoa isommaksi kuin edellisinä vuosina, aiheutuu eri laskuperusteista.

[3] S. A. Grönblad, Excerpter rör. Savolax och Karelen, 21.

polttamisesta laihtumaan eivätkä enää antaneet niin runsaita satoja kuin ennen taikka jos kalastus ja metsästys kotiseudulla huononi, niin useat Savon asukkaat eivät viitsineet ryhtyä uudispeltoa tekemään, vaan lähtivät toisille maille. Arvi Tawast valitti (vuonna 1577) kuninkaalle, että osa läänin talonpoikia hylkäsi siellä kontunsa ja meni luvatta Pohjanmaalle [1]. Tämän johdosta Juhani III kirjoitti Pohjanmaan voudille, että niitä savolaisia, jotka huolimattomuudesta ja laiskuudesta olivat jättäneet ruunun tiloja rappiolle ja tulleet hänen virkapiiriinsä, oli estettävä rupeamasta siellä vakinaisiksi asujamiksi tai loisiksi [2].

Muutamia vuosia myöhemmin savolaisia rupesi siirtymään Ruotsiinkin. Juhani kuninkaalle kerrottiin kesällä vuonna 1580, että Kaarle herttua oli edellisenä talvena tilannut Savosta palvelukseensa paljon joutsimiehiä, jotka sitten keväällä oli vaimoineen ja lapsineen kuljetettu Turusta, Porista ja Mustasaaresta Ruotsin puolelle. Kuningas oli hyvin tyytymätön tästä tilauksesta, joka oli tapahtunut hänen tietämättänsä, ja pyysi selitystä sekä Suomen maaherralta Klaus Aakenpojalta että Savonlinnan voudilta Klaus Flemingiltä [3]. Heidän vastauksiaan ei tarkoin tunneta. Kuitenkin eräästä Juhani III:n kirjeestä [4] nähdään Flemingin ilmoittaneen, että asian laita ei ollut aivan semmoinen kuin kuningas oli luullut. Mahdollisesti Fleming antoi hänen tietää, että savolaisia ei oltu viety herttuakuntaan sotilaiksi,

---

[1] Omituista on, että pohjalaisia sanotaan karkailleen samaan aikaan Savonlinnan lääniin. Vieläpä kuninkaalle ilmoitettiin myöhemmin, että useat Käkisalmenkin läänin asukkaat tahtoivat tunkeutua Savon talonpoikain mailla. Tuommoinen levottomuus oli yleinen seuduilla, joita sodan vaarat välittömästi uhkasivat. V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle maaliskuun 5 p. 1577. Kirje Arvi Eerikinpojalle elokuun 13 p. 1586.

[2] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle maaliskuun 5 p. 1577. Kirje Eerikki Niilonpojalle sam. päiv.

[3] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle kesäkuun 18 p. 1580.

[4] V. R. Kirje Klaus Flemingille elokuun 29 p. 1580.

vaan salomaita raivaamaan. Seuraavina vuosina tavataan näet iso joukko savolaisia ruunun torppareina herttuakunnassa[1], jossa niiden luku uusien siirtymisten johdosta kasvamistaan kasvoi. Mutta Juhani kuningas ei hallituksensa loppupuolellakaan suopein silmin katsellut savolaisten levotonta liikkumishalua. Toukokuun 19 p. 1587 hän käski Itä-Suomen maaherran Yrjö Boijen vakavasti varoittaa Savonlinnan läänin asukkaita lähtemästä kotiseuduiltaan[2]. Kun herttuakunnan metsämailla vihdoin rupesi puuttumaan tilaa uudisasutukselle, muutti savolaisia sittemmin (16:n vuosisadan lopussa ja seuraavan alkupuolella) Ruotsin pohjoisempiinkin maakuntiin. — Tunnettua on, että Vermlantiin Juhani kuninkaan aikana siirtyneiden suomalaisten jälkeläiset ovat siellä säilyttäneet kielensä ja kansalliset tapansa meidän päiviimme saakka.

---

[1] P. Nordman, Finnarne i mellersta Sverige, 10.

[2] V. R.

KUUDESKOLMATTA LUKU.

Taistelut Pohjan perillä.

Pohjanmaahan kuului Juhani III:n tullessa hallitukseen kymmenen ja sittemmin (vuodesta 1573) yksitoista pitäjää nimittäin: Kemi, Ii, Liminka, Saloinen, Pyhäjoki, Kalajoki, Kaarlepyy, Pietarsaari, Vöyri, Kyrö ja Mustasaari, jotka kaikki sijaitsivat meren rannalla tai ainakin lähellä merta[1]. Maakunnan sisäosat olivat enimmältään asumattomat.

Pohjoisen Pohjanmaan eli Kainuun sydänmaissa, jotka usein tulevat mainituiksi Juhani III:n sodan historiassa, ei puheenaolevana aikana tavattu viljelystä muualla kuin Oulujärven ympärillä. Kustaa Vaasa oli (1552) toimittanut tänne ensimmäiset asukkaat, 140 talonpoikaa, Savosta. Siten syntyneessä uudessa seurakunnassa, joka jo vuonna 1559 sai ensimmäisen pappinsa ja jota nimitettiin Oulun Erämaaksi, oli Venäjän sodan alkaessa (1570) noin 190 taloa.

[1] Pohjanmaahan luettiin myöskin Kemin Lappi, joka oli ylisen Kemijoen ympärillä. Kuinka epävarma Ruotsin omistusoikeus tähän alueeseen kuitenkin oli, nähdään siitä, että Kemin 104:stä lappalaisperheestä 32 maksoi veroa Ruotsille, Norjalle ja Venäjälle, 58 Ruotsille ja Venäjälle, mutta vain 14 yksinomaan Ruotsille. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja, V, 110.

Satojen neliöpeninkulmien laajuiset metsät ympäröivät Oulun Erämaan seurakuntaa. Näissä metsissä liikkui vain lappalaisia poroinensa sekä Pohjanmaalta, Hämeestä ja Savosta tulleita kalastajia ja metsästäjiä. Kaukana, itäisten metsämaiden takana olivat karjalaisten asuinsijat, jotka ulottuivat aina Vienan merelle saakka.

Pohjanmaan ja Venäjän Karjalan asukkaat olivat ammoisista ajoista olleet milloin rauhallisessa, milloin sotaisessa kosketuksessa keskenänsä. Rauhan aikoina oli Vienasta, Aunuksesta ja Käkisalmen läänistä käynyt vilkas kauppa Pohjanlahden satamapaikkoihin. Mutta taisteluja ja kahakoita oli myöskin ollut monasti. Näihin oli ollut alkusyynä se seikka, että pohjoinen Pohjanmaa olisi Pähkinälinnan rauhansopimuksen mukaan oikeastaan kuulunut Venäjälle, vaikka se suomalaisen uudisasutuksen johdosta oli joutunut Ruotsin haltuun.

Vienasta kuljettiin siihen aikaan, niinkuin osaksi vielä nytkin, isoja vesiväyliä myöten Pohjanmaalle. Usein käytetty kesätie oli se, joka johti Karjalan Kemijokea ja Kuittijärveä myöten sekä sitten Sotkamon tai Hyrynsalmen reittiä pitkin Oulujärvelle. Toinen tavallinen tie näyttää vieneen Kannanlahden seuduilta Koutajärven poikki Pohjanmaan Kemijoelle.

Juhani III:n sota synnytti pitkän vainonajan Pohjan perillä. Sodan hyökyaallot hävittivät viljelyksen Oulun Erämaassa ja vyöryivät pian Pohjanmaan pohjoisiin rantapitäjiinkin.

Pohjalaisten taistelut olivat jokseenkin samanlaatuisia kuin savolaisten. Samoin kuin Savon ja Aunuksen talonpojat puheenaolevan sodan aikana tekivät ryöstöretkiä toistensa asuinsijoille, samoin pohjalaiset ja vienanpuoleiset karjalaiset toivat häviötä ja surmaa toisillensa. Pohjanmaalla niinkuin Savossakin talonpoikain itsensä täytyi vuosi vuodelta olla rajaa vartioimassa. Kun lähdettiin vihollista vastaan, oli molemmista maakunnista joskus säännöllistäkin sota-

väkeä, vaikka verraten vähät määrät, talonpoikain mukana. — Yleensä pohjalaiset kuitenkin taistelivat vielä enemmän eristettyinä muusta sodankäynnistä kuin savolaiset. Savossa oli sitä paitse taitavia päälliköitä, jotka järjestivät sotaliikkeet, jota vastoin emme Pohjanmaalla tapaa yhtäkään etevää miestä joukkojen johtajana, kunnes Pekka Vesainen vainon loppupuolella astuu sotanäyttämölle.

Yleensä silloiset rajametelit hyvin muistuttavat mitä olemme lukeneet Pohjois-Amerikan indiaanien sodankäyntitavoista. Synkistä metsistä ilmaantuu rauhallisen kylän tai yksinäisen talon luo äkkiarvaamatta muutamia kymmeniä tai satoja aseellisia miehiä. Heti alkavat hävityksen ja kalman kauhut. Arvokkain osa asukkaiden irtaimesta omaisuudesta otetaan saaliiksi, huoneet poltetaan tuhkaläjiksi. Miehet, jotka uskaltavat tehdä vastarintaa, lyödään heti kuoliaiksi. Saavutetut pakenijat surmataan myöskin, usein kuitenkin vasta sitten kuin heitä on hirmuisella tavalla rääkätty. Arkistojen asiakirjat antavat kamalia todistuksia siitä petomaisesta julmuudesta, jolla voitettuja kohdeltiin. Kidutuskeinoina käytettiin muun muassa polttamista heikolla tulella sekä käsien poikkihakkaamista. Vaino ei säästänyt naisia, ei vanhuksia eikä lapsiakaan.

Vaikka puheenaolevista rajameteleistä jo on kulunut neljättäsataa vuotta, näyttää niistä kansan keskuudessa säilyneen meidän aikoihimme joitakin himmeitä muistoja. Venäjän karjalaiset nimittävät noita muinaisia taisteluja varastus-, peitto- ja salasodiksi [1]. Ja Pohjanmaalla mainitaan Juhani III:n aikuista, pitkää sotatilaa vanhanvihan nimellä [2].

Sodan kahtena ensimmäisenä vuotena ei siitä paljoakaan tiedetty Pohjanmaalla. Vaikka silloin osa Etelä-Suomea

---

[1] J. W. Juvelius, Muistoja pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta. (Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen Aikakauskirja, X, 55).

[2] A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia, 52.

joutui hävityksen alaiseksi, elettiin Kainuussa melkein kuin olisi ollut rauha. Kävipä vielä vuonna 1572 venäjänpuoleisia miehiä Oulun satamassa kauppa-asioillaan aivan niinkuin olivat tehneet ennenkin.

Juhani III oli kuitenkin jo vuoden 1571 lopussa antanut Pohjanmaan ja Länsipohjan voudeille käskyn, että heidän oli pidettävä vahvat vartiot rajoilla sekä lähetettävä vakoojia tiedustelemaan venäläisten hankkeita. Samalla kuningas oli kirjoittanut heille, että kaikki omaisuus, jota venäläisillä oli heidän hallintopiireissään, oli otettava takavarikkoon, kohta kuin ilmi sota alkoi [1].

Sen jälkeen annettiin useinkin määräyksiä rajavartiostojen järjestämisestä [2]. Pohjanmaan oma jalkaväen lippukunta oli nähtävästi sodan alkuaikoina Virossa. Mutta vuonna 1573 Kainuuseen saapuneen norrlantilaisen lippukunnan päämies Risto Niilonpoika sai kuninkaalta käskyn jättää sinne viisi ruotua eli 100 miestä, kun hän kesällä (1573) lähti Savonlinnan lääniin [3]. Pohjanmaan vouti Eerikki Niilonpoika velvoitettiin sen ohessa toimimaan niin, että talonpojat vuoroin mainitun sotaväenosaston kanssa vartioivat rajaa [4]. Kuten pian saamme nähdä, eivät kuitenkaan mitkäät vartiot voineet estää vihollisia hyökkäämästä maa-

---

[1] V. R. Kirjeet Niilo Ollinpojalle ja Lauri Juhonpojalle joulukuun 15 p. 1571.

[2] V. R. Kirjeet Hannu Antinpojalle maaliskuun 23 p. 1579, Lauri Juhonpojalle ja Perttu Matinpojalle toukokuun 24 p. 1582 sekä Perttu Matinpojalle kesäkuun 15 p. 1582. Viimemainitusta kirjeestä nähdään, että Pohjanmaalla joka yhdestoista talonpoika oli silloin määrätty rajavartiostoon.

[3] V. R. Kirje Risto Niilonpojalle kesäkuun 22 p. 1573.

[4] Jokseenkin samaan aikaan määrättiin eräs Pekka Pietarinpoika Pohjanmaalta silloin otettujen sotamiesten johtajaksi. Vähän myöhemmin häntä sanotaan Pohjanmaan (talonpoikaisen nosto-) väen päämieheksi. V. R. Kirje Eerikki Niilonpojalle huhtikuun 3 p. 1573. — Antti Martinpojan tili Suomen vaatekamarista v. 1576 ja 1577 R. A.

kuntaan. Rajoilla olevissa äärettömissä metsissä ei ollut helppo huomata tulijoita.

Vuosien 1572 ja 1573 välisenä talvena oli, kuten edellä on kerrottu [1], Pohjanmaan talonpoikia ollut savolaisten mukana taistelemassa rajan poikki hyökkäävää vihollisjoukkoa vastaan, ja samalla oli tehty hävitysretki Venäjälle. Pohjalaiset olivat lähteneet tälle retkelle hallitusmiesten käskystä. Heidän joukossaan oli silloin paljon vastahakoisia, jotka ensi tilaisuudessa karkasivat. Luultavasti oli näillä tuttavia niissä karjalaisten kylissä, joita mentiin ryöstämään. Kerrotaankin, että muutamat talonpojat olivat antaneet venäjänpuoleisille tietoja partiojoukon tulosta. Kun Pohjanmaan vouti oli ilmoittanut näistä asioista kuninkaalle, niin hän sai käskyn saapua keväällä kaikkien noiden rikoksellisten kanssa Ruotsiin [2].

Kahtena seuraavana vuonna (1574 ja 1575) karjalaiset kostaaksensa sen vahingon, joka heille oli tehty, kävivät kaksi tai kolme kertaa ryöstämässä ja hävittämässä Oulujärven seuduilla. Oulun Erämaan seurakunnan 190:stä talosta poltettiin näiden retkien aikana 60 [3].

Kohta sen jälkeen pohjalaiset vuorostaan menivät Venäjälle. Tällä matkalla ei liene paljoakaan pahaa saatu aikaan, sillä retkestä ei ole mainittuna muuta kuin että joukon opas, Raappana-niminen talonpoika, karkasi, kun oli päästy rajan toiselle puolen. Hän tuomittiin Limingan käräjillä rikoksestansa kuolemaan, mutta sai sitten armahduksen.

Nämät partioretket pantiin toimeen, vaikka Suomen

---

[1] Kts. sivua 455.

[2] V. R. Vastaus Eerikki Niilonpojalle huhtikuun 3 p. 1573.

[3] Tämän sodan aikana Pohjan perillä tapahtuneista taisteluista on A. G. Fontell antanut kuvauksen kirjassa: Valan, Album, utgifvet af svenska österbottningar. Koska hänen kertomuksensa on erittäin seikkaperäinen, riittänee tässä lyhyt esitys. Samoista asioista on myöskin A. H. Snellman kirjoittanut teoksessaan: Oulun kaupungin historia.

rajalla oli jo vuoden 1573 lopulla tehty aselepo, joka sitten vuonna 1575 vahvistettiin kahdeksi vuodeksi. Lukuunottamatta muutamia satunnaisia veritöitä, jommoisia oli esimerkiksi neljäntoista venäläisen kalastajan surmaaminen sisämaassa, lakkasivat kuitenkin vihdoin rajametelit muutamaksi aikaa myöskin Pohjan perillä. Venäjänpuoleisia kauppiaita ilmaantui taas rajalle [1]; niitä kävi sitten meren rannikollakin. Ja Oulun Erämaan karkoitetut asukkaat rupesivat uudestaan rakentamaan poltettuja talojansa.

Kainuussa tahdottiin jatkaa välirauhaa vielä senkin jälkeen kuin taistelut olivat (1577) uudestaan alkaneet Etelä-Suomessa. Eerikki Krankka, josta sanotaan, että hän oli voudin sijaisena Pohjanmaalla, saikin talonpoikain asiamiehenä aselevon pitkityksen toimeen Kainuun rajoilla. Tätä Juhani III ei kuitenkaan hyväksynyt. Hän kirjoitti Pohjanmaan voudille kuulleensa, että eräs Krankka-niminen henkilö, josta hän ei mitään tietänyt, oli rohjennut tehdä aselevon tsaarin alamaisten kanssa; tästä omavaltaisesta menettelystä Krankkaa ei saatu jättää rankaisematta. Sangen outo tapahtuma se olikin, että mies, jolla ei ollut varsinaista virkaa ja joka oli hallitukselle aivan tuntematon, ryhtyi keskustelemaan rauhasta vihollisten kanssa. Asian selittää jollakin tavoin se seikka, että Krankka luultavasti jo siihen aikaan oli Pohjanmaan nostoväen päällikkönä. Tässä toimessa hänet tavataan ainakin seuraavana vuonna [2]. — Tehdäksensä kerrassaan lopun kaikista välirauhaa tarkoittavista hankkeista Pohjanmaalla kuningas (maaliskuussa 1578) määräsi tämän maakunnan voudin ensi tilaisuudessa lähtemään nostoväkineen hävitysretkelle rajan taa [3].

Siihen aikaan oli Pohjanmaalle saapunut neljä lippu-

---

[1] V. R. Kirje Eerikki Niilonpojalle tammikuun 12 p. 1576.

[2] Talonpoikain johtajana Krankka sai venäläisten kädestä surmansa v. 1579 tai 1580. S. A. N:o 4793, 94.

[3] V. R. Kirje Niilo Olavinpojalle maaliskuun 18 p. 1578.

kuntaa Norrlannin ja Taalain jalkamiehiä [1], jotka olivat määrätyt menemään Etelä-Suomeen. Kun tämä väki viipyi Pohjanmaalla ja kun kuningas oli kuullut, että se rasitti kansaa väkinäismajailulla, niin se sai häneltä ankaran käskyn jatkaa matkaansa [2]. Mutta joku osa sotaväestä — nimittäin ainakin Maunu Gudmundinpojan lippukunta, johon kuului Helsinglannin ja Gestriklannin miehiä — jäi sittenkin vielä muutamaksi aikaa sinne, ollen talonpoikain tukena sotaretkillä.

Rajametelit uudistuivat samana vuonna (1578) ja ne kävivät yhä tuhoisammiksi. Kummaltako puolen ne pantiin alkuun, on epätietoista. Se vain huomataan, että venäläisjoukko keskikesällä samosi Oulujärven rannoille ja toinen Lapista päin Kemijoen varsille.

Oulun Erämaassa poltettiin silloin itäiset kylät uudestaan. Hävitys ulottui Melalahteen pohjoispuolella Oulujärveä ja Paltamoon järven eteläpuolella. Vieläpä Oulujärven isoimmassa saaressa, Manamansalossa, poltettiin kolme taloa. — Meren rannalta lähetettiin apua näille seuduille, kun oli saatu tieto vihollisten tulosta. Maunu Gudmundinpojan sotamiehet näyttävät olleen nostoväen mukana tällä retkellä, josta muutoin ei tiedetä sen enempää.

Ne venäläiset (eli karjalaiset), jotka Lapista päin tulivat Kemin pitäjään, polttivat siellä Rovaniemen ja Korkalan kylät.

Pelosta alkoivat asukkaat silloin jättää autioiksi semmoisiakin taloja, joissa ei vielä oltu vihollisia nähty. Ja kun karjalaiset olivat sisävesillä surmanneet useita kalastajia, eivät pohjalaiset muutamaan aikaan uskaltaneet mennä sydänmaan järville kaloja pyytämään.

Syksyllä (1578) ylipäällikkö Henrikki Klaunpoika Horn kutsui Pohjanmaalla olleen sotaväenosaston Kaakkois-Suo-

[1] Maunu Gudmundinpoika, Eerikki Höös, Lauri Pentinpoika ja Lauri Yrjönpoika päämiehinä.

[2] V. R. Kirje neljälle päämiehelle maaliskuun 27 p. 1578.

meen. Samalla sotamiehet kuitenkin saivat käskyn tehdä hävitysretken Venäjälle, ennen kuin lähtivät etelään päin. Heidän piti muka peloittamalla saada venäläiset pyytämään aselevon toimeenpanemista Pohjan perillä [1].

Mutta Iivana IV näyttää saaneen tiedon näistä hankkeista. Hän lähetti samana vuonna (1578) Moskovasta voivodi Oserovin Solkansaarille antaen hänen mukaansa ampumavaroja. Oserovilla oli käsky ottaa merenrannikon volosteista (piirikunnista) sata sotamiestä ja pitää huolta Solovetin luostarin puolustuksesta. Hänen toimestaan tehtiin vuonna 1579 luostarin ympäri puuvarustukset (ostrog), joille asetettiin yhdeksän tykkiä [2].

Kevätkesällä samana vuonna (1579) lähtikin Kainuusta retkikunta Venäjän Karjalaan, Kemin volostiin, hävittäen maata laajalti. Taistelussa, joka syntyi Masloserskin volostissa, venäläiset voitettiin ja Oserov itse kaatui [3].

Sillä retkellään pohjalaiset näkyvät jo käyneen Rukovaaran linnoituksen luona [4]. Pohjanmaan voudin tilinteossa vuodelta 1579 [5] mainitaan nimittäin, että tämän linnan edustalla oli kulutettu ruutia ja lyijyä, 1 leiviskä kumpaakin.

Henrikki Klaunpojan toivo, että olisi voitu ankaralla hävitysretkellä peloittaa karjalaisia uudistamasta hyökkäyksiään, ei toteutunut. He polttivat taas samana kesänä (1579) taloja Oulujärven tienoilla (muun muassa Säräisniemellä) sekä Iissä. Aina Ylikiiminkiin asti levisi silloin hävitys [6].

Siihen aikaan näytti vaara jo uhkaavan Länsipohjaakin. Tämän maakunnan vouti oli kuullut kerrottavan, että viholli-

---

[1] A. G. Fontell, l. c. 49.

[2] Sittemmin, Feodorin hallitessa, rakennettiin luostarin suojaksi kivimuuri, jossa oli kahdeksan tornia.

[3] Досифей, Описаніе соловетскаго Монастыря, I, 80 ja 81.

[4] Kts. sivua 465.

[5] S. A. N:o 4754, 26.

[6] Fontell, l. c. 51.

sia oli kokoontunut Kannanlahden luo, josta he aikoivat jokia myöten hyökätä sekä Itä- että Länsipohjaan. Kuningas käski sen johdosta pitää vakoojia liikkeellä ja määräsi, että Angermanlannista oli tarvittaessa tuotava väkeä Länsipohjan vartion avuksi [1].

Vuoden 1579 lopussa lähetettiin Ruotsista Pohjanmaalle entinen lippukunnan päämies Hannu Garp [2] talonpoikaisen nostoväen johtajaksi. Hän joutui siten Hannu Krankan sijalle. Garpilla oli käsky järjestää vartioiminen maakunnassa ja sitten mennä väkensä kanssa ryöstöretkelle rajan taa. Hänelle annetuissa ohjeissa sanottiin muun muassa, että hänen tuli nostattaa Angermanlannista sekä Itä- ja Länsipohjasta suksimiehiä ynnä muuta kelvollista väkeä ja lähteä Lapin kautta Venäjälle semmoisiin paikkakuntiin, joita ei ennen oltu hävitetty, tehdäksensä siellä tuhoa miekalla ja tulella. Myös oli hänen kehoitettava niitä lappalaisia, jotka maksoivat veroa suurruhtinaalle, antaumaan Ruotsin vallan alle. Ja jos venäläiset olivat Pohjois-Karjalaan rakentaneet joitakin puulinnoituksia, piti Garpin koettaa saada ne haltuunsa sekä sitten varustaa ne samoin kuin myöskin luostarit niin, että niitä ympäröivä maakunta pysyisi Ruotsin ruunun alla [3].

Aseitakin toimitettiin nyt jokin määrä Pohjanmaalle.

---

[1] V. R. Kirje Perttu Matinpojalle kesäkuun 17 p. 1579.

[2] Hannu Garpin olen nähnyt mainittuna jo vuoden 1571 registratuurissa. Hän sai silloin käskyn toimittaa muonavaroja Uplannin ratsumiehille, jotka olivat määrätyt menemään Suomeen, Kustaa Banérin sotajoukkoon. Vuodesta 1576 alkaen hänet tavataan voutina Vesteroosin linnassa, jossa silloin oli kuuluisia valtiollisia vankeja, niinkuin skottilainen ylimys Archibald Ruthwen ja venäläinen pajari Afanasi Shemjakin (Ödberg, Om stämplingarna mot Johan III, 212—214. — Sama, Tidsbilder, 129—131). Garp näyttää olleen Pohjanmaan nostoväen johtajana ainakin vielä v. 1581. (S. A. N:o 4761, 124, ja 4760, 28 v.).

[3] V. R. Valtakirja ja opastus Hannu Garpille marraskuun 13 p. 1579.

Vähää ennen Garpin tuloa oli nostoväkeä varten lähetetty 24 pitkää putkea [1], ja hän toi mukanansa 1 rautatykin, 2 pientä tykkiä, 4 laivatykkiä sekä ruutia ja luoteja [2].

Kevättalvella 1580 Hannu Garp sitten kävikin Venäjällä. Hänen mukanansa sanotaan olleen 3,000 miestä, siis Pohjan perien silloisiin oloihin katsoen melkoinen joukko. Mutta retki päättyi venäläisten aikakirjain antamain tietojen mukaan aivan onnettomasti. Venäjän hallitus oli silloin lähettänyt voivodi Kiprian Onitshkovin pienen joukon kanssa Vienan Karjalaa puolustamaan. Hän odotti pohjalaisten tuloa paaluista tehdyssä linnoituksessa, joka oli rakennettu Brugoserskin piirikuntaan [3]. Kolme vuorokautta kesti täällä taistelua, kunnes pohjalaiset voitettiin ja karkoitettiin. Useat heistä saivat surmansa tai joutuivat vangeiksi, kaksi heidän päälliköistään kaatui, ja paljo aseita joutui voittajain saaliiksi [4].

Tämän tappion jälkeen eivät pohjalaiset enää yhdeksään vuoteen kyenneet tekemään ryöstöretkiä Venäjälle. Kävipä heidän yhä vaikeammaksi puolustaa omia asuntojaan. Kauan ei heidän tarvinnutkaan odottaa vihollisten kostoretkeä.

Jo seuraavana kesänä venäjänpuoleiset sissijoukot samosivat Kainuuseen, ja kolmena vuonna peräkkäin (1580—1582) he nyt levittivät tuhoa alisen Iijoen ympäristöille jatkaen samalla hävitystyötä Oulujärven tienoilla. Oulun Erämaassa oli vuoden 1580 lopulla ainoastaan 48 talonpoikaa,

---

[1] Ruotsinkielisessä asiakirjassa on sanottu »Longe Snapperör».

[2] S. A. N:o 4760, 35 v.

[3] Aikakirjan mainitsemalla Brugoserskin piirillä tarkoitetaan nähtävästi Rukajärven tienoita, joten saatetaan päättää, että Garpinkin retkikunta tuli Rukovaaran linnan luo.

[4] Dosifei, l. c. 81. — M. A. Castrén, Utdrag ur solovetska klosterkrönikan (Suomi, 1843, IV, 191). — M. A. Castrén, Nordiska resor och forskningar, V, 19—21. — M. Akiander, Utdrag ur ryska annaler (Suomi, 1848, 224).

jotka voivat maksaa veroa. Vuonna 1581 venäläiset tunkeutuivat Iin pitäjässä meren rannalle saakka, polttaen siellä muun muassa Iin, Olhavan, Kuivaniemen ja Simon kylät; pappilakin sekä nimismiehen ja lukkarin talot joutuivat häviön omiksi. Silloin nostatettiin aina Siikajoelta ja Kalajoelta asti kansaa heitä vastustamaan. Nähtävästi voitiinkin hävittäjille sillä kertaa tehdä jotakin vahinkoa, koska kerrotaan aseita saadun saaliiksi, vieläpä otetun vankejakin. Seuraavana vuonna ryöstettiin taaskin Iin rannikkokyliä, joihin asujamet olivat palanneet; kirkkokin poltettiin silloin. Kemin pitäjään ei vaino näinä vuosina liene ulottunut.

Hätä oli silloin suuri Pohjanmaalla, mutta hallitus ei näytä tätä oikein oivaltaneen. Kun Iin pitäjäläiset vuonna 1581 anoivat Juhani III:lta vapautusta maksamattomien verojen suorittamisesta, sanoen pyyntönsä syyksi sen, että he venäläisten hyökkäyksen johdosta olivat menettäneet talonsa, karjansa ja muun omaisuutensa, niin kuningas vastasi myöntävänsä helpoituksia niille, jotka olivat kärsineet isoimman vahingon, lisäten, että hänen luullaksensa eivät kaikki pitäjän asukkaat olleet joutuneet yhtä suureen hätään. Samanlaisia puolinaisia lupauksia hän antoi veronmaksuihin nähden myöskin Limingan ja Kemin talonpojille. Edelliset olivat nimittäin valittaneet hallitukselle siitä suuresta rasituksesta, jonka rajojen yhtämittainen vartioiminen tuotti heille, ja jälkimmäiset olivat erittäin antaneet tietää, että matkustavien sotilasjoukkojen majailu ja kuljetus köyhdytti heitä. Sittemminkin Pohjanmaan talonpojat usein ilmoittivat sekä kirjeellisesti että lähettien välityksellä kuninkaalle sodan tuottamista epäkohdista, niinkuin monenlaisista apumaksuista ja linnaleiristä [1]. Heille annettiin silloin tällöin lupauksia jonkun ylimääräisen veron lakkauttamisesta tai vähentämisestä, mutta yleensä heidän valituksillaan saavutettiin sangen vähäisiä tuloksia.

---

[1] S. A. N:o 4770, 108; 4773, 221; 4780, 97 ja 105.

Iissä ryöstö ei enää uudistunut vuoden 1583 jälkeen, jolloin tehtiin välirauha Ruotsin ja Venäjän välillä, mutta Oulun Erämaahan tulivat Venäjän karjalaiset aselevon alkuaikoina vuotuisesti. Hävitys oli viimemainitulla paikkakunnalla erittäin ankara elo-, syys- ja lokakuussa 1584. Asuttujen talojen luku, joka edellisenä vuonna jo oli kasvanut yhdeksäänseitsemättä, aleni silloin neljäänkolmatta [1]. Vuonna 1585 poltettiin viimeisetkin talot Oulujärven seurakunnasta. — Tämä seutu oli taas muuttunut todelliseksi, autioksi erämaaksi.

On omituista, että Juhani III siihen aikaan, jolloin Kainuun sisämaat tykkänään menetettiin, päätti lähettää Pohjanmaalta retkikunnan pakoittamaan Käkisalmen läänin pohjoisosien asukkaita kuuliaisuuteen. Tätä varten hän antoi »uskotulle miehelleen» Mikko Paavalinpoika Munckille [2] käskyn viedä Pohjanmaalta 200 miestä jalkaväkeä mainittuun lääniin sekä kukistaa siellä vastarinnan. Munckin oli otettava mukaansa Limingan, Iin ja Kemin nimismiehet ja näiden avulla myöskin tutkittava, mitä virtoja myöten voitiin Pohjanmaalta venein kulkea Käkisalmen lääniin [3]. Hän tulikin Pohjanmaalle, mutta Kainuun takana oleviin erämaihin hän nähtävästi ei voinut pitkällekään päästä. Kuitenkin kerrotaan hänen kahdeksantoista sotamiehen seuraamana käyneen Käkisalmessa [4].

Samana vuonna (1585) viholliset ryöstivät syyskuussa Raappanan ja Kurjenpolven kyliä, jotka sijaitsivat Oulujoen

---

[1] A. G. Fontell, l. c. 70.

[2] Mikko Paavalinpoika, Nuhjalan haltija, oli sitä ennen toiminut milloin ratsumiehenä Suomen aatelislipussa, milloin lainlukijana. Historiassa hän tulee enemmän näkyviin Kaarle herttuan hallitessa. Hän kuului niihin päällikköihin, jotka vuonna 1599 puolustivat Turun linnaa herttuan väkeä vastaan. Tästä syystä hän linnan antauduttua tuomittiin kuolemaan.

[3] V. R. Mikko Paavalinpojan valtakirja huhtikuun 29 p. 1585. Kirje Pietari Olavinpojalle huhtikuun 30 p. 1585.

[4] S. A. N:o 4773, 208.

varrella, Niskakosken tienoilla, kuuluen silloin Limingan pitäjään, vieläpä polttivat viidentenä joulupäivänä Juorkunan [1] kylän [2]. Ja seuraavinakin vuosina karjalaiset yhä kävivät Limingan takamailla. Edeten Oulujoen vartta myöten he hävittivät muun muassa Oulunniskan, Ahmasjärven, Utajärven ja Sanginjärven kyliä. Limingassa mainitaan vuonna 1587 olleen 41 semmoista taloa, jotka viholliset olivat polttaneet taikka asujamet pelosta jättäneet [3]. Hävitys ei siis kumminkaan ollut kovin ankara. Mutta vuosina 1586 ja 1587 surmattiin noin parisataa liminkalaista, jotka olivat lähteneet Oulujärven rannoille kaskiaan hoitamaan ja sisämaan vesille kalastamaan.

Saloisissa sissit neljänä vuonna peräkkäin (1586—1589) ryöstivät Siikasavon metsäkylää [4], jossa siten yhteensä 24 taloa [5] joutui häviöön [6].

Kuningas arveli, että Venäjän puolelta viimemainittuina vuosina hyökänneet sissit olivat Käkisalmen läänistä kotoisin. Eräässä kirjeessä hän nimitti niitä »Käkisalmen talon-

---

[1] Kurjenpolven kylää ei enää ole sennimisenä. Juorkuna kuuluu olevan noin 3 ½ peninkulmaa nykyisestä Utajärven kirkosta pohjoiseen päin.

[2] A. H. Snellman, l. c. 60. — Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 329.

[3] S. A. N:o 4779, 19.

[4] S. A. N:o 4777, 61 v. ja seur.; 4780, 62 v. ja seur.; 4783, 106; 4786, 45 ja seur. — A. H. Snellman, l. c. 60 ja seur.

[5] Nimittäin: 8 v. 1586, 2 v. 1587, 9 v. 1588 ja 5 v. 1589. S. A. N:o 4786, 45.

[6] Vuonna 1587 oli talojen luku pohjoisissa pitäjissä seuraava.

Kemissä: 159 taloa, joista 50 kokonansa tai osaksi häviöllä.

Iissä: 217 taloa, joista 41 autioina.

Limingassa: 384 taloa, joista 41 vihollisten polttamia ja 38 muuten autioiksi joutuneita.

Saloisissa: 256 taloa, joista 10 poltettuina ja 9 köyhyydestä autioina.

Kaikkiansa oli Pohjanmaalla silloin 3774 taloa.

S. A. N:o 4779, 19; 4780, 62 v.

pojiksi» ja »Käkisalmen rosvojoukoksi»[1]. Useat retkeläisistä näyttävät kuitenkin tulleen vähän etäämpää. Puhumattakaan Vienan karjalaisista saapui nimittäin välirauhan aikana vihollisparvia myöskin Aunuksesta. Ruotsin valta ei silloin uloittunut Käkisalmen läänin pohjoisosiin eli Pielisjärven seuduille, joten laatokantakaisten karjalaisten oli helppo sitä tietä hyökätä sekä Savoon että Pohjanmaalle.

Ruotsin hallitus menetteli anteeksiantamattoman leväperäisesti siinä, ettei se yhtämittaa pitänyt sotaväkeä Pohjanmaan suojana. Tästä maakunnasta otettiin monastikin miehiä jalkaväkeen[2], mutta Pohjanmaan omaa lippukuntaa käytettiin muualla, nimittäin aluksi, kuten edellä on mainittu, Virossa ja sitten, vuodesta 1574, enimmiten kaakkoisessa Suomessa, kunnes se vuonna 1581 uudestaan siirrettiin Viroon. Vasta vuoden 1586 jälkeen ruvettiin useammin määräämään osastoja Pohjanmaan lippukunnasta talonpoikain kanssa rajaa vartioimaan. — Hallitus ei aina tyytynyt edes siihenkään, että se kuljetti sotaväen Pohjanmaalta pois. Kerran ainakin, nimittäin vuonna 1582, oli ollut kysymys siitä, että ne talonpojat, jotka olivat rajaa vartioimassa, olivat lähetettävät toisaalle, minne ylipäällikkö Pontus de la Gardie tahtoi heidät määrätä[3]. Siitä ei kuitenkaan ole tietoa, voitiinko tätä outoa tuumaa edes osaksikaan toteuttaa.

Kun pohjoisen Pohjanmaan asukkaat samana vuonna pyysivät kuninkaalta, että heidän avuksensa toimitettaisiin sotaväkeä, niin hän vastasi, että siellä ei voitu talonpoikain köyhyyden tähden mitään sotaväkeä elättää[4]. — Tosin oli-

---

[1] S. A. N:o 4773, 221.

[2] Siten esim. vuosina 1573, 1574 ja 1581. V. R. Valtakirja Hermanni Flemingille huhtikuun 21 p. 1573. Kirje Henrikki Arvinpojalle kesäkuun 20 p. 1573. — Hist. Arkisto, XVII, 38. — S. A. N:o 4761, 134 v.

[3] V. R. Kirje Perttu Matinpojalle kesäkuun 15 p. 1582.

[4] S. A. N:o 4764.

vat Oulun Erämaan asukkaat jo silloin lopullisen häviön partaalla ja Kemin sekä Iin talonpojat olivat myös köyhtyneet vihollisten ryöstöstä, mutta näille seuduille olisi verraten helposti voitu hankkia muonavaroja Pohjanmaan eteläisistä pitäjistä, joihin vaino ei ollut välittömästi koskenut ja jotka eivät olleet vaikeammassa taloudellisessa asemassa kuin muutkaan Suomen alueet. Näissä pitäjissä oli päin vastoin paljon enemmän varallisuutta kuin esimerkiksi Savossa ja Viipurin läänissä. Tämä havaitaan siitäkin, että autiotalojen luku Etelä-Pohjanmaalla oli verraten vähäinen. Vuonna 1582 oli Mustasaaressa autiona vain 9 taloa, Kyrössä ja Vöyrillä 36, Pietarsaaressa 20, Kaarlepyyssä 19, Kalajoella 2, Pyhäjoella 11 ja Saloisissa 10[1]. Jos niitä varoja, jotka ruunu kantoi vakinaisina ja ylimääräisinä veroina Pohjanmaalta, olisi enemmän käytetty tämän maakunnan hyväksi, niin olisi niillä voitu hyvin elättää siellä tarvittavaa sotaväkeä ja järjestää puolustus tehoisalle kannalle. Sen sijaan ne kuljetettiin melkein kaikki muualle. Niitä vietiin m. m. hovin tarpeisiin, sotaväelle, laivastoon, Tukholman linnaan, Turkuun, Viipuriin, Tallinnaan sekä (vuodesta 1581) Käkisalmeen, Rakvereen, Narvaan ja Paidelinnaan[2].

Melkoinen osa ruunun tuloista läänitettiin lisäksi ruotsalaisille herroille. Eikä näitä läänityksiä annettu ainoastaan

---

[1] S. A. N:o 4763.

[2] Omituisena esimerkkinä siitä, mihin erilaisiin tarkoituksiin Pohjanmaalta otettiin varoja, mainittakoon tässä, että sieltä vuonna 1585 vaadittiin neljännes pappien tuloista oppilaiden elättämiseksi siinä uudessa korkeakoulussa eli Kollegiumissa, jonka Juhani III vuonna 1576 oli perustanut Tukholmaan ja josta hän toivoi tukea liturgisille harrastuksillensa (V. R. Kirje Tuomas Yrjönpojalle kesäkuun 4 p. 1585) Vuonna 1588 kuningas määräsi, että tuohon tarkoitukseen oli Pohjanmaan veroista suoritettava 150 talaria. (V. R. Kirju Tuomas Yrjönpojalle heinäkuun 8 p. 1588.)

eteläisellä Pohjanmaalla [1], vaan koko Limingan pitäjä, jossa oli 356 taloa, luovutettiin huhtikuun 9 p. 1580 Pontus de la Gardielle vakuutena hänen kuninkaalle antamastaan lainasta. Pontuksen kuoltua saivat hänen lapsensa pitää tämän läänityksen ainakin yhden vuoden. Elokuun 5 p. 1586 määrättiin sitten puolet Limingan vakinaisesta verosta valtaneuvos Klaus Bielkelle, joka nautti sitä vielä Juhani III:n kuoleman jälkeenkin.

Vuodesta 1589 vainon luonne jossakin määrin muuttuu Pohjan perillä. Taistelut tulevat kiivaammiksi, hävitys käy yhä ankarammaksi. Pohjalaiset saavat mainittuna vuonna johtajakseen urhean Vesaisen, joka osaa taas rohkaista heidän mielensä. He uskaltavat jo lähteä hävittämään Vienanmeren rantamaita. Venäläiset puolestaan uloittavat yhä edelleen retkensä Pohjanlahden rannoille saakka. Myös ruvetaan noilla pohjoisilla seuduilla molemmin puolin käyttämään entistä enemmän varsinaista sotaväkeä, ja Pohjanmaan turvaksi perustetaan samaan aikaan (1590) Oulun linna. Mutta nämät asiat kuuluvat jo Venäjän sodan viimeiseen jaksoon ja ovat sen yhteydessä esitettävät.

---

[1] Etelä-Pohjanmaalla Kustaa Banér siten sai elokuun 5 p. 1571 suuren osan (485 taloa) Mustasaaren pitäjästä. Se otettiin häneltä tosin sitten takaisin, mutta Juhani III:n kuoltua näkyy sama läänitys taas olleen hänellä. Toukokuun 22 p. 1571 annettiin Ilmajoen kappeli läänitykseksi Tukholman porvarille Juho Antinpojalle, joka oli lainannut kuninkaalle rahoja, ja hänen perillisensä saivat hänen kuoltuansa nauttia siitä tulot aina vuoteen 1592. Vuonna 1583 siinä oli 127 taloa. — Hallituksensa lopulla Juhani III vielä läänitti Pietarsaaren pitäjän vakinaisen veron Klaus Flemingille (kesäkuun 9 p. 1591).

SEITSEMÄSKOLMATTA LUKU.

Olot Käkisalmen linnassa.

Käkisalmen valloituksen jälkeen Juhani III oli ensin aikonut nimittää Yrjö Boijen linnan ylimmäiseksi käskynhaltijaksi sekä määrätä Lauri Torstinpoika Ramin ja uplantilaisen Pietari Laurinpojan hänen auttajiksensa. Kuningas lähettikin joulukuun 9 p. 1580 Pontus de la Gardielle valtakirjan Boijea varten, mutta jätti siihen Boijen nimen kirjoittamatta oikeuttaen Pontuksen täyttämään valtakirjassa olevan aukon jonkun soveliaan henkilön nimellä siinä tapauksessa, että Boijella olisi esteitä [1]. Tämä näyttääkin kieltäytyneen käskynhaltijan toimesta, sillä häntä ei mainita Käkisalmen asiain yhteydessä, ennen kuin muutamia vuosia myöhemmin. Huhtikuun 5 p. 1582 valtuutettiin Henrikki Klaunpoika Horn olemaan Käkisalmen ylimpänä käskynhaltijana [2].

---

[1] J. Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, 49, P. S. 5. — Wieselgren, Dela Gardiska archivet, IV, 187—191.

[2] Kun Henrikki Klaunpoika oli linnasta poissa, näkyy Lauri Torstinpoika olleen siellä ylimpänä päällikkönä. Toukokuun 24 p. 1582 kuningas kirjoitti Käkisalmen sotaväelle, että sen tuli totella jälkimmäistä, kunnes Henrikki Klaunpoika oli saapuva sinne. V. R.

Linnan ensimmäisinä isäntinä tavataan Brödtorpin Lauri Torstinpoika, Hartikkalan Pentti Juhaninpoika ja Muurilan Jaakkima Tiirikanpoika, joista viimeksimainittu oli linnan vouti.

Lauri Torstinpoika Ram näyttää siihen aikaan jo olleen vanha mies; hän valitti kuninkaalle, että hänen selkänsä oli kumarassa ja jalkansa jäykät. Hän oli ennen (nimittäin vuosien 1568 ja 1575 välillä) ollut Suomen hevosväen ratsumestarina, mutta sen jälkeen menettänyt Juhani III:n luottamuksen. Asetettuansa hänet Käkisalmeen isännäksi Pontus de la Gardie kirjoitti kuninkaalle, että Lauri Torstinpoika oli osoittautunut uskollisemmaksi ja toimeliaammaksi kuin kuningas saattoi luulla eikä ollut vikapää siihen, josta häntä oli syytetty. Alkupuolella vuotta 1581 Lauri Torstinpoika lausui eräässä kuninkaalle lähettämässään kirjeessä: »Olen huomannut, että vihamieheni ovat minua panetelleet ja että olen joutunut Teidän Majesteettinne epäsuosioon. Pyydän, että T. M. ei usko semmoisia valheellisia syytöksiä. Jos minua aiotaan pitää kauemman aikaa tässä linnassa, niin toivon saavani takaisin ne rälssi- ja verotilat, jotka minulta on otettu, sekä myös Halikon kihlakunnan» [1]. Syy Juhani III:n tyytymättömyyteen näkyy olleen siinä, että hänelle oli kerrottu Lauri Torstinpojan kohdelleen sotaväkeä tylysti. Ruotsalaiset sotamiehet olivat näet Henrikki Klaunpojan Narvaa vastaan (1579) tekemän sotaretken jälkeen valittaneet kuninkaalle, että Lauri Torstinpoika oli Viron matkalla lyönyt heitä sekä hukuttanut jotkut heistä, työntämällä ne laivankannelta mereen [2]. Kevät-

[1] R. A. Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 18/II 1581.

[2] Suomalaiset herrat saivat ensimmäisen tiedon sotamiesten valituksesta Kaarle Hornin palvelijalta, joka oli kuullut siitä puhuttavan Ruotsissa. Arvattavasti hän ei voinut tehdä asiasta tarkoin selkoa. Kuitenkin hän kertoi, että kuningas oli sotamiesten ilmiannon johdosta vihastunut ja »vääntänyt päätä». Arvi Stålarmin kirje Arvi Tawastille, annettu kolmantena helluntaipäivänä 1580, Tawastien kokoelmassa. R. A.

talvella 1581 Lauri Torstinpoika kävi Jaakkima Tirikanpojan kanssa kuninkaan luona kertomassa linnan oloista ja palasi siltä matkalta Käkisalmeen neljäntenä helluntaipäivänä. Senkin jälkeen Juhani III näkyy epäilleen hänen kunnollisuuttaan. Alussa vuotta 1583 Lauri Torstinpoika sai kuninkaalta kirjeen, jossa muun muassa sanottiin: »Jos uskallat lähteä linnasta, niin otamme sinulta kilven ynnä kilpimerkin ja annamme rangaista sinua niinkuin kuninkaan rauhavalan rikkojata, tapahtukoon poissaolosi johdosta ruunulle vahinkoa taikka olkoon tapahtumatta» [1]. Myöhemmin samana vuonna Lauri Torstinpoika pyysi päästä vapaaksi linnan isännyydestä lausuen, että hänen palkkansa, 100 talaria vuodessa, oli pieni katsoen siihen pitkään aikaan, jona hän oli kuningasta palvellut [2]. Hänelle oli kuitenkin edellisenä vuonna annettu yksitoista taloa läänitykseksi [3]. Vuonna 1584 hän näkyy olleen jonkun ajan linnasta poissa, mutta hänen eronpyyntöönsä suostuttiin vasta vuonna 1586. — Sittemmin lähetettiin kokenut Lauri Torstinpoika vielä kerran Käkisalmeen, nimittäin vuonna 1590, jolloin sota uudestaan oli virinnyt ilmi tuleen. Hän saapui sinne syyskuun 16 p. ja oli sitten linnan päällikkönä kuolemaansa saakka, joka tapahtui vuonna 1595.

Toinen Käkisalmen isännistä Hartikkalan Pentti Juhaninpoika [4] lähti myös tästä linnasta vuonna 1586 [5].

---

[1] V. R. 20/I 1583.

[2] R. A. Lauri Torstinpojan kirje 12/VIII 1583.

[3] V. R. Läänityskirje 18/V 1582. — Heinäkuun 15 p. 1584 määrättiin hänelle eri elatuskirjeellä vuosipalkaksi 100 talaria ja 1 lästi viljaa. V. R.

[4] Kts. hänestä sivua 136. — Pentti Juhaninpojalle määrättiin vuonna 1583 palkaksi 70 talaria ja puoli puntalästiä viljaa vuosittain. Hänellä oli siis paljoa pienempi palkka kuin Lauri Torstinpojalla. Tämäkin seikka osoittaa, että jälkimmäinen oli linnan varsinainen päällikkö.

[5] Nimimerkkiä Theo käyttävä tutkija (Th. Schwindt) on Viipurin ylioppilas-osakunnan julkaisussa Kaukomieli I esittänyt

Linnan voudin Jaakkima Tiirikanpoika Brandin olemme edellisessä nähneet Savonlinnan isäntänä sekä partioretkien johtajana [1]. Käkisalmessa hän ei aluksi ollut oikein hyvässä sovussa linnan toisten herrain kanssa. Vuonna 1584 hän kirjoitti Turun linnan voudille Lauri Hordeelille, että Käkisalmeen määrätyt aatelismiehet olivat kyllä saapuvilla, niin kauan kuin linnassa oli runsaasti muonavaroja, mutta viihtyivät paremmin omissa taloissaan, kun Käkisalmessa ruvettiin puutetta kärsimään. Hordeel lähetti hänen kirjeensä kuninkaalle, jotta asia tulisi tutkimuksen alaiseksi. Saatuaan tästä tiedon Pentti Juhaninpoika katsoi tarpeelliseksi eräässä kirjelmässä vakuuttaa Juhani III:lle, että hän ei ollut käynyt Käkisalmesta muilla kuin kuninkaan asioilla [2]. Ei ole tunnettua, pantiinko tutkimus todellakin toimeen. Jaakkima Tiirikanpoika oli sillä kertaa Käkisalmessa vuoteen 1587. Hänet määrättiin sinne uudestaan vuonna 1590, ja hän toimi siellä sitten isäntänä, kunnes Ruotsi luopui linnasta (1597). Sen ohessa hän oli vuodesta 1591 Käkisalmen laivaston amiraalina sekä Lauri Torstinpojan kuoleman jälkeen kihlakunnan tuomarina Käkisalmen läänissä [3].

Vuodesta 1586 tavataan Käkisalmen isännyydessä uudet miehet. Eerikki Pertunpoika Slang tuli kesäkuun alussa Lauri Torstinpojan sijaan, mutta ei ollut linnassa kuin kolme kuukautta [4]. Elokuun 18 p. (1586) valtuutettiin sitten

---

»Ajanjakson Käkisalmen historiasta». Siinä kirjoituksessa sanotaan, että Pentti Juhaninpoika erosi virastansa jo keväällä 1585. Tätä vastaan näkyy kuitenkin S. A. N:o 5579, 33, puhuvan.

Vuosina 1568 ja 1569 hän oli kuulunut Turun linnan isännistöön.

[2] S. A. Grönbladin jäljennökset Livonica kokoelmasta, 153 v.

[3] Syksyllä vuonna 1599 mainitaan Brand niiden päälliköiden joukossa, jotka jättivät Turun linnan Kaarle herttualle.

[4] R. A. Eerikki Pertunpojan kirje kuninkaalle 24/VI 1586. — Slang oli myöskin vuosina 1583, 1584 ja 1585 ollut linnan isäntien joukossa, mutta ainoastaan lyhyen ajan kerrallansa.

Näsin Eerikki Tönnenpoika menemään sinne isännäksi [1], ja samaan aikaan määrättiin kuninkaan sihteeri Henrikki Matinpoika Huggut linnan ylimmäiseksi käskynhaltijaksi [2]. Tämä ei kuitenkaan heti noudattanut käskyä, vaan oleskeli omassa talossaan. Tyytymättömänä siitä Juhani III helmikuun 22 p. 1587 muistutti häntä lähtemään viipymättä Käkisalmeen [3]. Huggut riensikin sinne kohta sen jälkeen, mutta meni vielä samana vuonna (elokuun 19 p.) Ruotsiin [4]. Ennen Huggutia (vuodesta 1584) [5] ja hänen jälkeensä mainitaan Yrjö Boije linnan ylimmäisenä käskynhaltijana.

Eerikki Tönnenpoika Wildeman oli vielä nuori, kun

---

[1] V. R. — Eerikki Tönnenpoika näkyy sitä ennen palvelleen Suomen ratsuväessä.

[2] Huggutin nimi on esiytynyt monta kertaa edellisillä sivuilla. On sen tähden syytä mainita jotakin hänen elämänsä vaiheista. Henrikki Matinpoika, Soikinan ja Tarkisten haltija, lienee ollut kotoisin Porvoosta, jossa hänen isänsä sanotaan olleen laivurina. Vuonna 1562 Henrikki Matinpoika toimi kirjurina Turun linnassa. Kesäkuun 31 p. 1563 hänet lähetettiin viemään kirjettä tsaarille, jolta matkalta hän palasi marraskuussa samana vuonna. Tultuansa Juhani III:n hallituksen alkupuolella hänen sihteerikseen Huggut koetti kaikin voimin edistää liturgiian käytäntöönottamista, saavuttaen siten pian kuninkaan suosion. Hallitus käytti häntä monessa tärkeässä toimessa. Syksyllä 1573 hän seurasi Juhanin komissaareja Tallinnaan ja tuli sieltä kevättalvella 1574 Tukholmaan. Hän kuului v. 1581 Tukholman ja vuonna 1583 Kalmarin linnan isännistöön. Sangen usein hän, kuten olemme nähneet, kävi kuninkaan asioilla Suomessa. Myöhemmin Huggut kannatti Sigismundin puoluetta ja pakeni, sen jälkeen kuin Turun linna oli antautunut Kaarle herttualle, ensin Tallinnaan ja sieltä Puolaan. — »Tarkis»-nimisen talon hän oli saanut edellisessä mainitun Pietari Laurinpojan kuoltua.

[3] V. R.

[4] R. A. Eerikki Tönnenpojan kirje kuninkaalle 3/xi 1587. — Joulukuun 12 p. 1588 Huggut määrättiin uudestaan Käkisalmeen. Hän näkyykin käyneen siellä seuraavana vuonna, mutta vain pikimmältään.

[5] Stiernman, Höfdinga-Minne, 446. — S. A. N:o 5564, 75, ja 5580, 105.

hän loppupuolella vuotta 1586 tuli Käkisalmeen [1]. Heinäkuussa 1587 kuningas määräsi hänet linnavoudiksi Jaakkima Tiirikanpojan sijaan. Tämän johdosta Eerikki Tönnenpoika kirjoitti Juhani III:lle: »Minä olen harjaantumaton tililaskuja toimittamaan, mutta jos saisin avukseni jonkun, joka olisi samalla voutina ja kirjurina, pitäisin huolta siitä, ettei mitään vilppiä tapahtuisi. Viipurissa asuu eräs rehellinen ja ymmärtäväinen mies nimeltä Yrjö Juhonpoika, joka voisi hyvin semmoista tointa hoitaa jonkun alikirjurin avulla» [2]. Sen jälkeen kuin Huggut oli mennyt Käkisalmesta, oli Wildeman siellä muutaman aikaa yksin isäntänä. Hän oli aluksi hyvin huolissaan vastuullisesta asemastaan pelästen, että hän ei voisi pitää linnan väkeä kurissa. Marraskuun 3 p. (1587) hän uudestaan pyysi päästä voudinvirasta; hän oli nimittäin ensimmäiseen anomukseensa saanut kieltävän vastauksen. Mutta vasta seuraavana vuonna Juhani III suostui hänen pyyntöönsä vapauttaen hänet voudin tehtävistä. Linnan isäntänä Wildeman pysyi vuoteen 1592.

Kuningas ilmoitti hänelle huhtikuun 10 p. 1588, että Yrjö Juhonpoika, joka vuonna 1587 oli ollut Kymenkartanon läänin voutina [3], sai tulla hänelle apumieheksi [4] sekä samalla Räisälän ja Raudun (ynnä Sakkolan) maavoudiksi [5]. Kuusi

---

[1] Eerikki Tönnenpoika oli jo ennenkin ollut Käkisalmessa, nimittäin vuosina 1581 ja 1585. Jälkimmäisellä kerralla hän matkusteli muutamissa läänin pitäjissä tutkimassa rajaoloja sekä talonpoikain varallisuudentilaa. S. A. N:o 5564, 60. — R. A. Pentti Söyringinpojan kirje Pontus herralle 10/XI 1585.

[2] R. A. 19/VIII 1587.

[3] Se Yrjö Juhonpoika, joka vuodesta 1581 vuoteen 1584 tavataan Äyräpään kihlakunnan voutina, oli kenties sama mies, mutta Halikon ja Piikkiön voutina toimi vuosien 1555 ja 1562 välillä nähtävästi joku toinen Yrjö Juhonpoika.

[4] Yrjö Boije oli myös puoltanut Yrjö Juhonpoikaa linnavoudin virkaan. Hänen kirjeensä Juhani III:lle 3/III 1588 V. R.

[5] V. R.

päivää myöhemmin Yrjö Juhonpojalle annettiin valtakirja Käkisalmen linnavoudin virkaan [1], johon hän kuitenkin näyttää ryhtyneen vasta vuoden 1589 alusta. Tässä toimessa hän sitten oli aina syksyyn vuonna 1597 [2], jolloin Käkisalmi luovutettiin Venäjälle.

Jo ennen kuin Yrjö Juhonpojalle annettiin käsky lähteä Käkisalmeen, oli sotajoukon ylipäällikkö Yrjö Boije määrännyt Jaakko Olavinpojan, Bolstadin haltijan [3], Wildemanille avuksi. Tämä oli Käkisalmessa vielä vuonna 1589 [4].

Linnan tilikirjoissa mainitaan silloin tällöin vuodesta 1583 alkaen isäntien joukossa myös Juhc Juhonpoika [5], vaikka hänen nimeänsä ei juuri nähdä päällikkökunnan kirjeissä. Hän oli vuosien 1577 ja 1582 välillä ollut Jääsken ja Äyräpään jalkaväen päämiehenä [6].

---

[1] V. R. Muutamien voutien missiivit huhtikuun 16 p. 1588. Valtakirja sam. p.

[2] Käkisalmen linnan tilikirjat Ruotsin ja Suomen valtioarkistoissa.

[3] Sama Jaakko Olavinpoika (Stubbe) taisteli sittemmin Sigismundin puolella Kaarle herttuaa vastaan ja mestattiin sen johdosta Viipurissa v. 1599.

[4] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 23/IV 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A. — S. A. N:o 5614, 57; 5620, 35; 5623, 52.

[5] S. A. N:o 5530, 30; 5564, 76.

[6] Sodan viimeisen jakson aikana olivat Käkisalmen linnassa isäntinä m. m. Kokkalan Maunu Henrikinpoika Tawast (1590 ja 1591), Salomon Ille (1591—1593), Eerikki Laurinpoika (1591—1593) ja Pernon Eerikki Juhaninpoika Stålarm (1593—1594, † 20/V 1594) sekä Täyssinän rauhan jälkeen Pietari Paavalinpoika Juusten (1594—1597) — hän oli sitä ennen ollut neljänneksenjohtajana Martti Boijen suomalaisessa ratsaslipussa (1589) — ja Arvi Henrikinpoika Tawast (ylimpänä käskynhaltijana 1596—1597). — Eerikki Laurinpoika määrättiin marraskuun 20 p. 1590 Käkisalmessa olevan jalkaväen päälliköksi. Salomon Ille taas oli Käkisalmen laivastoon kuuluvain sotamiesten päällikkönä.

Aivan lyhytaikaisina isäntinä tavataan linnassa esimerkiksi Viurilan Juhani Bökler [1] (1580 ja 1581), Lautkankaren Maunu Henrikinpoika [2] (1581) ja Arpalahden Matti Simonpoika [3] (1583) [4].

Käkisalmeen hankittiin pian koko joukko palvelusväkeä ja käsityöläisiä, niin että olot tässä suhteessa muodostuivat samanlaisiksi kuin muissakin maamme linnoissa. Siellä oli jo vuonna 1581 muun muassa: neljä muuraajaa, puuseppä, ratasseppä, hampunkehrääjä, puuastiaintekijä, pari rautaseppää, sysimies, kolme linnunampujaa, kymmenen kalastajaa, mylläri, kaksi keittäjää, juomanlaskija, pari oluenpanijaa ja portinvartija. Kaikkiansa oli linnassa sinä vuonna keskimäärin 85 henkeä palvelusväkeä.

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 246. — S. A. N:o 5497, 37.

[2] S. A. N:o 5497, 37; 6537, 61 v. — Maunu Henrikinpoika, Lautkankaren haltija, oli ollut Juhani herttuan tallimestarina ja sen jälkeen (1563—1565) Halikon ja Piikkiön voutina. Juhani III:n hallitessa hän m. m. oli toiminut voutina Turun linnassa (1571), Hämeenlinnassa (syyskuun 29 päivästä 1572 syyskuun 30 päivään 1575) sekä Ala-Satakunnassa (1576—1578). Vuonna 1579 mainitaan hänet hovilipun ratsumiehenä.

[3] S. A. N:o 5530, 30; 5531, 76. — Matti Simonpojan sanotaan kuuluneen Turun isännistöön v. 1568 ja 1569. Vuonna 1577 hän palveli neljänneksenjohtajana Martti Boijen lipussa. Myöhemmin tavataan hänet Hattulan kihlakunnan voutina (1587). J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 13.

[4] Linnan muista virkamiehistä tulee seuraavassa näkyviin Henrikki Melkkerinpoika, joka toimi siellä kirjurina 1583—1586. Venäjän tulkki Antti Pietarinpoika oleskeli Käkisalmessa vuosien 1586 ja 1594 välillä. Hänen kohtalonsa olivat olleet sangen surulliset. Sodan alkupuolella venäläiset olivat polttaneet hänen kotitalonsa, surmanneet hänen isänsä ja viisi veljeänsä sekä vieneet hänet vankeuteen, jossa hän sai olla kolmetoista vuotta. Vapaaksi hän pääsi vasta sen jälkeen kuin välirauha oli tehty. — Vuonna 1589 lähetettiin hänet Laatokalle tietoja hankkimaan. V. R. Määräys Antti Pietarinpojan palkasta huhtikuun 24 p. 1587. — S. A. N:o 5624, 90, ja 5623, 68.

Linnan isännillä oli alusta pitäen vaikeat tehtävät suoritettavina. Heidän tuli toimittaa varoja linnaan, varustaa sitä, järjestää hallinto valloitetussa läänissä ja samalla torjua vihollisten alituiset hyökkäykset.

Lauri Torstinpoika, Jaakkima Tiirikanpoika ja Matti Antinpoika [1] ryhtyivät ensi työksensä tarkastamaan linnan varoja [2] ja saivat niistä luettelon valmiiksi joulukuun 6 p. 1580, siis noin kuukauden kuluttua valloituksesta [3].

Heidän tekemässään aseistoluettelossa mainitaan: 15 vaskitykkiä, 154 rautatykkiä, 160 haukkatykin luotia, 37,909 teräksistä talkapyssyn luotia, 610 kiviluotia, 2,837 rautaluotia sekä joku määrä ruutia ja lyijyä. Venäläisten jättämästä tykistöstä sanotaan kuitenkin, että se oli varsin huonossa kunnossa. Seuraavana vuonna linnan päälliköt tilasivat Viipurista ja Ruotsista tykistöntarpeita, erittäinkin ampumavaroja, muun muassa toista lästiä ruutia, 10 kippuntaa lyijyä ja 6 kippuntaa rautalucteja.

Mitä ruokavaroihin tulee, oli linnassa luettelon mukaan: 1,109 tynnyriä jyviä, 76 tynnyriä suoloja, 55 naudanruhoa, 28 lehmää ja 16 lammasta.

Käkisalmen varoja oli ensi aikoina tuhlattu ja hävitetty. Sotamiehet olivat heti kuin linna oli valloitettu murtaneet aittojen ovet auki ja ryöstäneet tavaroita, minkä ennättivät. Kaduilla oli seuraavina päivinä ollut niin paljon särjetyitä lippaita ja muuta sälyä, että niitä kesti polttaa pari kuukautta. Viljaakin kerrotaan siinä tilaisuudessa heitetyn kaduille. Kun linnan säntiä tämän tähden syytettiin huolimattomuudesta, kirjoitti Jaakkima Tiirikanpoika kuninkaalle: »Me emme saata vastata siitä, mikä tapahtui ennen

---

[1] Kts. sivua 292.

[2] Viurilan Juhani Bökler ja rakennusmestari Pietari Hertig näyttävät auttaneen heitä siinä toimessa, ainakin aluksi. Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 246.

[3] S. A. N:o 5498, 143.

kuin tulimme tänne. Ja kuinka me olisimme jaksaneet estää ryöstöä, kun itse ylipäällikkö Pontus de la Gardie sekä Hermanni Fleming ja Kaarle Horn eivät voineet pidättää sotamiehiä» [1].

Linnan valloituksessa voitetut varat eivät kauankaan riittäneet, ja Käkisalmen lääni oli sodan aikana tullut niin hävitetyksi, että siitä ei ollut paljon apua odotettavana. Viljaa saatiin kuitenkin vähän linnan omista pelloista. Käkisalmen väki teki toukoja Räisälässäkin. Ja Kurkijoen sekä Sortavalan pitäjissä leikattiin vuonna 1582 viljaa autioiksi jätettyjen talojen pelloista.

Kalastus antoi Pärnän, Asilan ja Pellonjoen [2] koskissa sekä Orivedellä ja Puruvedellä lohia ja muita kaloja. Viholliset kävivät kuitenkin ehtimiseen hävittelemässä kalastusneuvoja, niin että pyynti ei tuottanut läheskään niin paljoa, kuin alussa oli luultu [3]. Ja kun linnan rengit menivät kalastamaan, niin he useinkin joutuivat väijyvien vihollisten vangeiksi tai surman omiksi. Käkisalmen tienoilta saadut kalat eivät riittäneetkään linnan sekä Kononsaaren luostarin tarpeisiin. Lauri Torstinpoika pyysi sen tähden (1583) kaksitoista lästiä silakoita vuosittain lähetettäväksi sotaväkeä varten Mynämäeltä ja Vehmaalta. Pohjois-Suomen vouti saikin käskyn hankkia Käkisalmeen sata tynnyriä silakoita vuodessa, mutta hän ei voinut yleensä toimittaa enempää kuin kolmannen osan tästä määrästä eikä lähettänyt muutamina vuosina mitään [4]. Vuo-

---

[1] S. A. Grönbladin jäljennökset Livonica kokoelmasta, 135 ja 136 v.

[2] Pärnän kylä on 3 kilometriä Käkisalmesta pohjoiseen. Asila sijaitsee Hiitolassa. Pellonjoki on nimi, jota ei enää tunneta Käkisalmessa.

[3] Vuonna 1584 pantiin Perniönpäässä uudestaan kuntoon kaksi lohipatoa, jotka venäläiset pari vuotta ennen olivat rikkoneet.

[4] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 26/VIII 1589 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

desta 1586 linnan kalastus tuli entistään tuottavammaksi, kun sinne saapui Aunuksesta eräs mies, joka opetti muutamille paikkakuntalaisille uusia pyyntikeinoja [1]. Ahveniskoskessa [2] löydettiin vähää myöhemmin hyvä kalastuspaikka, joka sijaitsi kaksi peninkulmaa linnasta ja jota venäläiset ennen olivat käyttäneet [3]. Sen jälkeen kalastettiin myös Myllysalmessa, Äyräpäänsalmessa, satamassa, joensuussa [4] Ostamossa [5], Järvenpäässä, Kiimajärvessä [6] ja »Heikulassa» [7].

Jotakin ruuanapua toivat palkatut linnunampujatkin, mutta metsänriista ei saattanut paljoa merkitä pienenkään linnan taloudessa.

Kun Käkisalmen läänin omilla varoilla ei tultu toimeen, niin Ruotsin hallitus päätti ottaa Suomesta sen, mikä puuttui. Käkisalmi tuotti siten jouduttuaan Ruotsin haltuun uuden taakan maallemme. Ruotsi oli hyvin vähän taipuvainen niihin uhrauksiin, joita itärajan turvaaminen olisi vaatinut. Ja jos Ruotsista joskus lähetettiinkin muonavaroja menemään rajalinnoihin, niin paras osa niistä joutui matkalla Tallinnaan tai Viipuriin, joissa linnoissa, kuten tiedämme, ei ollut juuri koskaan muonaa tarpeeksi. Kun esimerkiksi vuonna 1582 avunlähetys oli tulossa Käkisalmeen, täytyi Viipurin isäntäin ottaa siitä 314 tynnyriä viljaa sekä voita ja lihaa oman linnansa hyväksi [8].

---

[1] R. A. Eerikki Tönnenpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 16/XII 1586.

[2] Ahveniskoski oli Räisälässä.

[3] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 30/XI 1588 R. A.

[4] J. M. Salenius, Om ekonomin på Kexholms slott. (Suomen Museo, XVI, 66.)

[5] Ostamon kylä on 6 kilometriä eteläänpäin Käkisalmesta.

[6] Kiimajärvi on Pyhäjärvestä länteenpäin.

[7] En ole saanut selkoa, missä Myllysalmi, Äyräpäänsalmi, Järvenpää ja Heikula sijaitsivat.

[8] Lauri Torstinpojan kirje Hannu Krankalle 22/VII 1582 R. A.

Jo ensimmäisenä vuonna vaadittiin maastamme Käkisalmen rakennustöitä varten sekä sotaväen tarpeiksi ylimääräinen rahavero (taksoitusrahoja) [1].

Vuosina 1581 ja 1582 toimitettiin Suomesta Käkisalmeen myöskin elatusvaroja. Useat voudit lähettivät silloin viljaa, voita, lihaa, kaloja, suoloja, papuja ja humaloita, eikä näitä tavaroita tuotu ainoastaan itäisistä kihlakunnista, vaan myöskin Virolahdelta, Vehkalahdelta, Porvoon läänistä, Raaseporin läänistä, Sääksmäeltä, Hollolasta, Halikosta, Piikkiöstä, Maskusta ja Pohjanmaalta. Jääskestä ja Äyräpäästä saatiin (1581) muun muassa kolmattasataa lehmää. Täytyy kummeksia, kuinka rajapitäjistä vielä voitiin ottaa niin paljon karjaa, vaikka ne olivat tuon tuostakin olleet sodan jaloissa. — Samaan aikaan laitettiin Suomesta joku määrä vuotia ja nahkoja linnan varusväelle kengiksi [2].

Juhani III määräsi kesäkuun 30 p. 1582 [3], että Suomesta oli annettava Käkisalmeen vakinainen, vuotuinen avustus. Sen jälkeen Jääsken kihlakunnan sekä Suur-Savon voudit suorittivat kaikki kantamansa verot tähän linnaan. Lauri Torstinpoika vaihtoi kuitenkin sitten Savonlinnan voudin Kyötikkä Fincken kanssa muutaman pitäjän, niin että osa Käkisalmen varoista sen jälkeen tuli Pienestä-Savosta [4]. Mutta kun Jääskestä ja Savosta oli saatavana verraten vähän voita ja lihaa, niin Eerikki Pertunpoika ja Jaakkima Tiirikanpoika pyysivät (1584) kuninkaalta, että näitä ruokatavaroita tuotaisiin jostakin toisesta paikkakunnasta [5]. Heille myönnettiinkin lästi voita annettavaksi Kymenkartanon

---

[1] Kts. sivuja 301 ja 302.

[2] S. A. N:o 5492, 60 v.; 5497, 12, 19, 25; 5513, 5.

[3] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle yllämainitulta päivältä.

[4] Eerikki Pertunpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 14/VI 1584 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[5] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 23/IV 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

läänistä (ainakin muutamina vuosina). — Viipurin isännille tuli käsky, että sieltä oli vuotuisesti lähetettävä Käkisalmeen kolme lästiä tullisuoloja.

Kaikista avunlähetyksistä huolimatta oli Käkisalmessa liian vähän muonavaroja, ja ajoittaisin siellä vallitsi ankara nälänhätä. Vilja näyttää vielä riittäneen vuonna 1581, mutta se karja, joka silloin tuotiin Jääskestä ja Äyräpäästä, joutui heti sotamiesten kattiloihin, ja pian oltiin ilman liharuokaa. »Jos viholliset tulevat linnaa piirittämään, emme saa muuta ravinnoksemme kuin puuroa ja velliä», kirjoittivat Käkisalmen isännät syyskuun 9 päivänä kuninkaalle [1]. Vuonna 1582 loppui viljakin, niin että linnassa syötiin pettua ja vehkaleipää [2]. Ja kun avunlähetys viimein saapui, niin se oli liian vähäinen, jonka tähden nälänhätä kesti yli seuraavan talven. Samanlainen ruuanpuute mainitaan olleen kesällä 1584. Jääskestä saatiin silloin joku määrä muonaa, mutta se ei riittänyt pitkäksi aikaa, ja Suur-Savosta tuli mitättömän pieni lähetys [3]. Syyskuussa samana vuonna Pentti Juhaninpoika kirjoitti kuninkaalle: »Mikä köyhyys ja nälkä täällä on ollut siitä alkaen, kuin linna valloitettiin, en voi milloinkaan unhoittaa. Toinen kuukausi toisen jälkeen on sotamiesten täytynyt tyytyä pelkkään ohraleipään ja veteen. Surkeasti itkien ja valittaen he menevät toimiinsa, ja mitä minä tunnen sydämessäni, kun pakoitan noita raukkoja työhön, sen saattaa Teidän Majesteettinne arvata.» Sinäkin vuonna täytyi käyttää puunkuorta leivässä. Lauri Torstinpoika lausui samasta asiasta kuninkaalle maaliskuun 8 p.

---

[1] S. A. Grönbladin jäljennökset Livonica kokoelmasta.

[2] Ruotsinkielisessä kirjeessä sanotaan, että leivän aineksina oli »messiorötter». Ei ole tietoa, mitä juuria tällä sanalla tarkoitettiin. Kenties saamme otaksua, että on kysymys vehkan juurista, koska niitäkin on katovuosina käytetty ravintona.

[3] Eerikki Pertunpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 14/VI 1584 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

1585 lähettämässään kirjeessä: »Täällä on surkea nälänhätä tavallinen. Jos vihollliset tulevat linnaa piirittämään, on pelättävä, että he eivät tarvitse tykkejä valloittaaksensa sitä, koska linnan väkeä masentava nälkä on heillä hyvänä liittolaisena.» — Se pelko, että puutteen takia täytyisi jättää linna venäläisten haltuun, oli päälliköillä useinkin.

Kun Suomen voudit eivät määräysten mukaan lähettäneet varoja Käkisalmeen, niin linnan isännät luulivat heitä vastahakoisiksi niskoittelijoiksi ja valittivat asiasta Juhani III:lle. Lauri Torstinpoika Ram kirjoitti vuonna 1582 kuninkaan sihteerille Hannu Krankalle, että Pienen-Savon vouti Risto Henrikinpoika oli epärehellinen konna, joka kunnottomuudellaan oli saattanut Käkisalmen suureen vaaraan. Vouti ei nimittäin ollut hankkinut linnaa varten enempää kuin 300 tynnyriä viljaa, vaikka hänellä oli ollut käsky lähettää 1,600 tai 1,800 tynnyriä. Lauri Torstinpoika pyysi sen tähden, että Krankka toimittaisi Risto Henrikinpojan viralta pois samoin kuin myöskin Jääsken vanhan, tottelemattoman voudin [1]. Vasta alussa vuotta 1584 asetettiin Pieneen-Savoon ja Jääskeen uudet voudit. — Ei edes mainittuja kolmeasataa viljatynnyriä saatu vuonna 1582 Käkisalmeen. Sillä kun Savossa silloin levisi huhu, että sinne oli tulossa vihollisia, vietiin vilja Savonlinnaan. Täällä linnankirjuri Henrikki Kupiainen otti sen haltuunsa, ja sitä käytettiin sitten toisiin tarpeisiin [2]. Asiasta tiedon saatuaan kunin-

---

[1] Lauri Torstinpojan kirje Hannu Krankalle 22/VII 1582 R. A.

[2] Lauri Torstinpoika ilmoitti kuninkaalle, että Savonlinnaan oli vuosina 1581 ja 1582 otettu seuraavat verokappaleet, jotka olivat määrätyt menemään Käkisalmeen: rukiita, maltaita, ohria, leipiä, kauroja, humaloita, voita, lihaa ja haukeja sekä 2 lehmää, 460 lammasta, 48 vuohta ja 19 lampaanruhoa. Päivätöitä, joita Savosta piti mainittuina kahtena vuonna tehtämän Käkisalmeen, käytettiin Savonlinnassa 6639. Vuonna 1582 saatiin siten Käkisalmeen ainoastaan 150 päivätyötä Pienestä-Savosta ja 176 Suur-Savosta. Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 12/VIII 1583 R. A.

gas käski Fincken täydelleen korvata viljan Käkisalmeen sekä lähettää Kupiaisen Tukholmaan, jossa tämä oli saava ansaitsemansa rangaistuksen [1]. — Äyräpäänkin voutiin Yrjö Juhonpoikaan oltiin Käkisalmessa tyytymättömiä. Puhuessaan Viipurin päälliköille hänen toimettomuudestaan Käkisalmen isännät nimittivät häntä kankeajalkaiseksi koniksi, ja Pentti Juhaninpoika syytti häntä eräässä kuninkaalle lähettämässään kirjeessä niskoittelustakin [2].

Mahdotonta lienee nyt enää saada selkoa, kuinka suuressa määrässä voudit olivat syyllisiä. Savossa oli samoin kuin Viipurin läänissä usein ollut sotaväkeä elätettävänä, ja viholliset olivat käyneet hävittämässä molempia mainituita maakuntia. Nämät seikat jo antavat riittävän selityksen siihen, että sieltä ei saatu suurempia avunlähetyksiä.

Näyttää siltä kuin Savosta ja Jääskestä vihdoin olisi ilmoitettu Juhani III:lle, että kansan köyhyyden tähden kävi mahdottomaksi yhä toimittaa sieltä varoja Käkisalmeen. Kuningas kirjoitti näet loppupuolella vuotta 1587 Henrikki Matinpojalle, että Käkisalmeen ei enää sen vuoden jälkeen saataisi apua mainituista maakunnista ja että jokaisessa valloitetussa linnassa oli tultava toimeen oman läänin veroilla. Tämän johdosta Eerikki Tönnenpoika Wildeman huomautti kuninkaalle [3], että semmoista määräystä ei saatettu toteuttaa, ennen kuin oli tehty rauha ja lääni uudestaan tullut viljelyksen alaiseksi; toistaiseksi

---

[1] Pentti Juhaninpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 6/VI 1582 Grönbladin jäljennöksissä S. A. — V. R. Kirje Kyötikkä Finckelle helmikuun 12 p. 1583. — Mitä Kupiaiseen tulee, niin hän näkyy hyvin selvittäneen asiansa Ruotsissa, koska hallitus myöhemmin uskoi hänelle luottamustoimia.

[2] Käkisalmen isäntien kirje Knuutti Juhonpojalle ja Lauri Lockelle 2/VIII 1581 kokoelmassa Handl. rör. ryska kriget 1570—1595. R. A. — Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1581 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[3] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 3/XI 1587 R. A.

tarvittiin linnassa apua Suomesta niinkuin ennenkin. Wildemanin kirjeessä sanottiin vielä, että linnassa oli silloin muonavaroja ainoastaan yhdeksi kuukaudeksi [1]. »Jos hiiskuisinkaan väelle Teidän Majesteettinne kirjeen sisällyksestä» — lausui hän — »olisi pelättävä, että täällä kohta ei olisi montakaan miestä jäljellä, sillä niillä on nyt muutamina kuukausina ollut liian vähän ruokaa. Kunnes saan vastauksen, en tiedä muuta neuvoa, kuin antaa heille hyviä toiveita». — Huhtikuun 10 p. 1588 [2] Juhani III ilmoitti Eerikki Tönnenpojalle, että Jääski ja ne Savonlinnan läänin pitäjät, jotka siihen saakka olivat kuuluneet Käkisalmen linnaan, saivat maksaa sinne veronsa edelleenkin, kunnes Käkisalmen lääni tuli asutuksi [3]. Mainituista pitäjistä suoritettiinkin sitten vuotuista apua Käkisalmeen, niin kauan kuin tämä linna sillä kertaa oli Ruotsin hallussa eli vuoteen 1597.

Vuonna 1588 oli Käkisalmessa elintarpeita enemmän kuin ennen ja aivan riittävästikin. Eerikki Tönnenpoika sanoi, että tämä suotuisa asiain tila oli seuraus kuninkaan tarkoituksenmukaisista määräyksistä [4].

Käkisalmen linna oli, kuten tiedämme, rakennettu pienelle Vuoksen saarelle, joka oli kaakkoon päin kaupungin

[1] Nämät muonavarat oli suurella vaivalla saatu kokoon Jääskestä.

[2] V. R.

[3] Kuningas kirjoitti heti sen jälkeen vouti Henrikki Vilpunpojalle, että tämän tuli toimittaa Käkisalmeen kaikki ruunun vakinaiset saatavat maakunnastaan, niin rahat kuin vilja ja muut verokappaleet, sekä myöskin sieltä maksettavat ylimääräiset verot, mitään erottamatta. Samansuuntainen käsky lähetettiin myös Suur-Savon voudille Hannu Antinpojalle. V. R. 16/IV 88. Registratuurissa on kuitenkin erehdytty voutien nimistä, joten jää epätietoiseksi, minkä pitäjien veroista mainituissa kirjeissä puhutaan. — Vuonna 1588 Henrikki Vilpunpoika oli Suur-Savon voutina ja Henrikki Antinpoika Pienen-Savon voutina.

[4] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 30/XI 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

saaresta. Kaupungista johti silta linnaan ja toinen idänpuoleiselle mantereelle.

Alussa katsottiin, että Käkisalmen asema oli luonnostaan vahva ja hyvin turvattu. Pontus de la Gardie lausui, että linnaa oli mahdoton valloittaa, jos se tulisi kunnollisesti varustetuksi. Ainoastaan nälän tai petoksen avulla saattoi vihollinen sen voittaa, arveli hän [1]. Sittemmin huomattiin kuitenkin veden melkein joka vuosi kuivimpana aikana laskevan virrassa niin, että linnasta voi kastumatta kävellä Laivasaareen ja Äyräpäänkin puolelle [2].

Käkisalmen varustukset olivat vahingoittuneet piirityksessä. Heti valloituksen jälkeen Pontus de la Gardie kirjoitti kuninkaalle, että linnaa oli vahvistettava, ja samalla hän määräsi vanhan rakennusmestarin Pietari Hertigin linnoitustöitä suunnittelemaan. Hertigiä oli ennen, kuten edellisessä usein on ollut mainittuna, käytetty Tallinnan, Viipurin ja Savonlinnan rakennustöissä, ja hän oli tullut Käkisalmeen valloitusjoukon mukana. Pontus antoi hänestä sen lausunnon, että hän oli erittäin taitava ja kelvollinen mies [3].

Jo seuraavana vuonna (1581) ryhdyttiin rakennustöihin. Hirsiä sekä lautoja saatiin Jääskestä ja Äyräpäästä, tiiliä ynnä harmaata kiveä Kononsaaren monasterista, kalkkia vähin Savosta ja myös Kononsaarelta [4]. Viipurin ja Savonlinnan lääneistä vuonna 1581 nostetut taksoitusrahat [5]

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 245, 250.

[2] R. A. Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584.

[3] S. A. N:o 5491, 55—58.

[4] Kun Kononsaaren rakennuksista otettiin tiiliä, sortui luostarin kirkon holvi. Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/V 1587. R. A.

[5] Yllämainituista kahdesta itäisestä läänistä tuli vuonna 1581 Käkisalmeen noin 1,000 talaria puhdasta rahaa.

Samaan aikaan saatiin odottamatta vähän rahoja Käkisalmestakin. Kaupungin luota löydettiin nimittäin 50 luotia hopeata, 4 pientä helmikaulusta ja 550 hopearahaa, jotka kalleudet venäläiset

käytettiin yksinomaan Käkisalmen rakennustöihin [1]. Kun Viipurin linnan vouti Perttu Eerikinpoika Liuster yritti ottaa niistä osan omalle väelleen, niin Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott kirjoitti kahdelle Viipurin läänin voudille: »Tosin Perttu Eerikinpoika vaatii taksoitusrahoja, mutta te ette saa välittää hänen käskystänsä, vaan teidän tulee kaulanne uhalla toistaiseksi säilyttää rahat luonanne Käkisalmen rakennustöitä varten. Jos te sittenkin annatte verorahat Perttu Eerikinpojalle, on teidän omista varoistanne maksettava sama määrä takaisin kaksinkertaisesti. Sillä tärkeämpi kuin Viipurin väen palkkaus, on Käkisalmen vahvistaminen, jotta tämä linna saataisiin pysymään Ruotsin ruunun alaisena» [2]. Sinä vuonna tehtiin Jääskestä, Äyräpäästä, Lappeesta, Vehka'ahdesta, Säämingistä ja Suur-Savosta jokseenkin iso määrä päivätöitä Käkisalmeen, nimittäin 15,000. Enimmät näistä päivätöistä käytettiin mullan ja hiekan kantamiseen linnan puuvarusteille. Jääsken ja Äyräpään jalkaväen lippukunta, jonka päämiehenä Juho Juhonpoika silloin vielä oli, sekä myöskin Käkisalmeen sijoitetut tykkimiehet olivat mukana törmäkkeitä rakentamassa. Työnjohtajana oli vallimestari Jaakko van Stendel [3].

Linnan varustuksien korjaaminen edistyi siten ensin joltisestikin. Lauri Torstinpoika saattoi jo kesäkuun 29 p. 1581 ilmoittaa kuninkaalle [4], että törmäketyöt oli kolmella puolen linnaa saatu hyvään alkuun ja että venäläisiä ei

---

olivat ennen linnan antaumista kaivaneet maahan. Ja eräältä Jääsken talonpojalta otettiin muitta mutkitta 1,480 hopearahaa, jotka hän oli ryöstänyt venäläiseltä, vaikka tällä oli kuninkaan rauhanmerkki. S. A. N:o 5513, 3. — Käkisalmen isäntien kirje Juhani III:lle 9/IX 1581 R. A.

[1] S. A. N:o 5492, 60.

[2] S. A. N:o 5488, 73.

[3] Stendel kuoli v. 1584. Hänen nimenänsä nähdään asiakirjoissa myös van Stendler ja van Stengelen.

[4] R. A.

enää tarvinnut pelätä. Linnan neljättäkin puolta hän toivoi voivansa pian ruveta vahvistamaan. Tämän ohessa tehtiin vuonna 1581 huoneita päällikköä, linnavoutia, kirjureita sekä muita virkamiehiä varten. Vieläpä rakennettiin uutta ruutikammiota, myllyä, riihiä ja veneitä. Mutta syyskesällä 1581 täytyi työväenpuutteen takia melkein kokonaan lakkauttaa rakennustyöt pitemmäksi aikaa kuin vuodeksi [1]. Ja marraskuussa samana vuonna venäläiset polttivat melkoisen osan linnan varustuksista poroksi.

Loppupuolella vuotta 1582 ryhdyttiin uudestaan toimeen täydellä tarmolla. Linnoitustöissä käytettiin siitä lähtien pääasiallisesti suomalaisia sotamiehiä [2]. Näitä oli seuraavana vuonna Käkisalmessa kolme lippukuntaa, kuten kohta näemme. Myöhemmin Pentti Juhaninpoika ehdoitti kuninkaalle, ettei ensinkään pidettäisi talonpoikia päivätöissä, vaan että linnaan lähetettäisiin kuudeksi kuukaudeksi kahdeksan lippukuntaa jalkaväkeä. Talonpoikain työllä ei saataisi varustuksia koskaan valmiiksi, sanoi hän, sillä he olivat nälästä ja huonosta ruuasta niin voimattomia, että kaksikymmentä henkeä ei jaksanut liikuttaa kiveä, jota kuusi sotamiestä voi kantaa [3]. — Tietysti ei sotamiehiä kuitenkaan saattanut riittää niin paljon Käkisalmea varten, niitä kun tarvittiin muuallakin. Eikä niitä olisi voitu Käkisalmessa elättääkään.

Vuosina 1583 ja 1584 rakennettiin linnassa uutta kivitornia [4] ja teetettiin kaupungin ympäri puuvarusteet val-

---

[1] Käkisalmen isännät Juhani III:lle 13/VIII 1581. — Pentti Juhaninpoika ja Jaakkima Tiirikanpoika Juhani III:lle 6/VI 1582. — Molemmat nämät kirjeet ovat Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[2] Kts. esim. V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle huhtikuun 16 p. 1588.

[3] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[4] Jo vuonna 1582 oli käytetty 240 päivätyötä tornin perustuksen laskemiseen.

loituksessa palaneiden sijaan. Juhani III:n palveluksessa oleva alankomaalainen Willam de Wijk sai käskyn toimittaa Ruotsista rautakaluja työväelle [1]. Käkisalmessa käytyään Henrikki K'aunpoika ilmoitti kuninkaalle, että työt sujuivat hyvin [2]. Vuonna 1584 saatiin sekä linnan että kaupungin puuvarusteet valmiiksi [3].

Oli täytynyt tehdä varusteet puusta ja mullasta, koska kiireessä ei voitu muita rakennusaineita saada. Mutta pian ruvettiin pelkäämään, että nämät varustukset olivat liian heikot. Pentti Juhaninpoika lausui vuonna 1584 kuninkaalle, että ne tosin saattoivat suojella kuljeksivain partiojoukkojen hyökkäyksiltä, mutta eivät voineet kestää järjestetyn sotavoiman piiritystä [3]. Ja eräässä kirjeessä, jonka Tarkisten Henrikki Matinpoika lähetti Juhani III:lle, sanottiin: »En voi salata että, mikäli minä ymmärrän, ei yksikään Ruotsin valtakuntaan kuuluva linna ole niin huonosti rakennettu kuin Käkisalmi. Jos tämän linnan ympärillä olisi kaksi syltä korkea kivimuuri perustuksena puusuojakkeille, niin ei olisi hätää, mutta nyt nämät puusuojakkeet eivät ole muuta kuin tulensyöttejä» [4].

Italialainen insinööri Juhani Baptista Bresellesi määrättiin heinäkuun 19 p. 1585 valvomaan rakennustöitä Ruotsin rajalinnoissa. Hänen suuresta palkastaan päättäen pidettiin häntä erittäin taitavana ammatissaan [5]. Bresellesi,

[1] V. R. Kirje huhtikuun 4 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle toukokuun 14 p. 1583.

[3] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[4] Henrikki Matinpoika Huggutin kirje Juhani III:lle 26/V 1587 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[5] Hänelle myönnettiin (19/VII 1585) vuosipalkaksi: 250 talaria rahaa, kaksi semmoista pukua kuin hovijunkkarit käyttivät, 20 tynnyriä rukiita, 40 t. maltaita, 2 härkää, 6 lammasta, 1 t. voita, 1 t. lohta, 2 t. silakoita, 1 t. turskaa, 1 t. suoloja, 8 leiviskää kapakaloja, 12 naulaa humaloita, yhden hevosen rehut ja yksi vaatetus

joka vuonna 1586 näkyy olleen Käkisalmessa, piti sitä saarta, jolle linna oli rakennettu, liian pienenä. Hän ehdoitti sen tähden kuninkaalle, että linnaa varten eroitettaisiin suurenlainen alue mantereelta ja että virta johdettaisiin toiseen uomaan. Juhani III katsoi kuitenkin, että semmoiset mullistavat muutokset olivat sodan aikana vaaralliset, ja rupesi epäilemään Bresellesin tarkoituksia [1]. Tästä syystä kutsuttiin hänet Käkisalmesta pois ja Pietari Hertig lähetettiin hänen sijaansa (1587) [2].

---

palvelijaa varten. S. A. N:o 5564, 77. — V. R. Kirje Juhani Sasselle huhtikuun 30 p. 1586. — Bresellesillä oli siis paljoa paremmat palkkaedut kuin Käkisalmen linnan isännillä.

[1] Bresellesi oli Ruotsin palveluksessa jo vuonna 1581, jolloin hän kuului Pontus de la Gardien seuraan. — Vuonna 1607 lähetettiin hänet tekemään Ruotsin puolesta kauppaliitto Venetsian kanssa, vuonna 1608 hän meni Liivinmaalle auttamaan ylipäällikköä linnojen piirityksessä ja alussa vuotta 1609 hän tuli Suomeen, mutta jätti pian sen jälkeen sotajoukon. Hän oli Ruotsissa vielä Kustaa Aadolfin hallituksen alkuaikoina.

Italialainen rakennusmestari Johannes Baptista Paar (nimi kirjoitetaan myös Pahr) oli mennyt Juhani III:n palvelukseen aikaisemmin kuin Bresellesi. Huhtikuun 15 p. 1586 määrättiin palkkaedut Käkisalmen linnan muurausmestarille Hannu Påer'ille. Tällä nimellä tarkoitettiin varmaankin juuri Johannes Baptista Paaria. Sen johdosta Munthe, jolla ei ole ollut tietoa siitä, että eräässä Käkisalmen linnan tilikirjassa (S. A. N:o 5564, 77) nimenomaan puhutaan Bresellesistä, on arvellut, että tätä linnaa koskevissa hallituksen kirjeissä mainitulla Johannes Baptistalla mahdollisesti tarkoitetaan Paaria ja että Bresellesi ei käynytkään Käkisalmessa (R. Munthe, Kongl. fortifikationens historia, VI, 221). Asianlaita oli kuitenkin semmoinen, että molemmat Johannes Baptista-nimiset rakennusherrat olivat Käkisalmessa samaan aikaan ja molemmat lähtivät sieltä pian pois. (S. A. N:o 5590, 30; 5591, 39; 5593, 38 v. ja 45 v.; 5596, 52; 5624, 38 v.; 5654, 93). — Paarista ja hänen suvustaan kts. myös A. Hahr'in esitystä: Studier i Johan III:s renässans (Skrifter utg. af Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, XII).

[1] V. R. Kirje Henrikki Matinpojalle helmikuun 22 p. 1587.

Vuodesta 1585 Savonlinnan läänin ja Jääsken talonpojat tekivät Käkisalmeen noin 6,000 päivätyötä vuodessa. Näistä käytettiin isoin osa mullan ja kivien kuljettamiseen törmäkkeille, kalkkikiven louhimiseen ja kalkin polttamiseen sekä (vuodesta 1587) linnan muurauksiin.

Kalkin puute oli linnoitustöissä pahana esteenä. Vuosien 1582 ja 1583 välisenä talvena oli Savonlinnan läänin talollisilta vaadittu, että jokainen heistä toimitti Käkisalmeen kaksi tynnyrillistä kalkkia, mutta tätä tavaraa ei sittenkään voitu saada riittävästi. Kun välirauha oli tehty (1583) käski Henrikki Klaunpoika Horn sen tähden Käkisalmen voudin kuulustella Venäjän puolella Laatokkaa, oliko siellä semmoista vuorta, josta maksua vastaan olisi annettu louhia kalkkikiveä. Syystä Juhani III epäili, suostuisivatko venäläiset semmoiseen kauppaan ja kehoitti tiedustelemaan kalkkivuoria Käkisalmen lähiseuduilta [1]. Muutaman aikaa sen jälkeen (1584) löydettiinkin kalkkia Sallunsaarelta, joka oli Jääsken pitäjässä viisitoista senaikuista peninkulmaa Käkisalmesta. Tänne lähetettiin kohta talonpoikia louhimaan kiveä, joka sitten talvella vietiin Vuoksen partaalle ja sieltä seuraavana kesänä veneillä Käkisalmeen [2]. Kun sen kuljettaminen kävi köyhille jääskeläisille kovin rasittavaksi, niin Käkisalmen isännät usein ehdoittivat kuninkaalle, että lappeelaisia, säkkijärveläisiä, äyräpääläisiä ynnä muita otettaisiin avuksi [3]. Mutta Sallunsaaren kalkilla ei vielä saatu tarvetta likimainkaan täytetyksi. Huggut neuvoi tästä syystä (1587) hallitusta hankkimaan kalkkia

---

[1] S. A. N:o 5519, 104.

[2] Eerikki Pertunpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 14/VI 1584 R. A. — Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[3] Eerikki Pertunpojan kirje Juhani III:lle 24/VI 1586 R. A. — Eerikki Tönnenpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 16/XII 1586 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

maan ulkopuolelta [1], nimittäin Hiiumaalta ja Pelttisaarelta [2]. Hyväksyen pääasiassa tämän neuvon Juhani III antoi keväällä 1588 käskyn, että Viipuriin oli tuotava Narvasta 250 lästiä kalkkia sekä mainituilta saarilta 2,000 lästiä kalkkikiveä. Viipurin läänin talonpoikia oli sitten pyydettävä kuljettamaan sekä kalkki että kalkkikivi Muolaaseen, josta Käkisalmen isännät saivat toimittaa sen veneillä ja lotjilla linnaansa [3]. Talonpojille oli samalla ilmoitettava, että he pääsivät vedättämästä Jääsken louhosten kiveä. Narvasta ja muualta Virosta tulikin iso määrä kalkkia Viipuriin, mutta vasta myöhään syksyllä 1588 [4].

Kesällä samana vuonna rakennettiin Käkisalmen linnassa kahta pyöreätä kivitornia, joista toiselle oli laskettu perustus edellisenä vuonna, ja toiselle, kuten jo mainittiin, aikaisemmin (1582). Jompikumpi näistä oli ehkä se porttitorni, joka vieläkin on siellä nähtävänä. Kalkin puutteen tähden ei kivitorneja kuitenkaan saatu sinä vuonna valmiiksi. Silloin tehtiin myös (luultavasti kivestä) [5] viidettä syltä pitkä ja melkein yhtä korkea törmäke molempain ympyrätornien väliin. Seuraavana kesänä oli taas liian vähän työväkeä,

---

[1] Samana vuonna vaadittiin jokaiselta Suomen talonpojalta 6 äyriä kalkkirahoja Käkisalmen linnoitustöitä varten. Läntisen Suomen maaherra Akseli Lejonhufvud antoi kantaa tämän lisäveron Etelä- ja Pohjois-Suomesta, Ala- ja Ylä-Satakunnasta sekä Pohjanmaalta. S. A. N:o 5594, 51; 5595, 85.

[2] Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/v 1587 Grönbladin jäljennöksissä S. A. — Pelttisaari (Rogö) on lähellä nykyistä Paltiskin kaupunkia.

[3] V. R. Kirje Eerikki Tönnenpojalle huhtikuun 10 p. 1588. — Samasta asiasta Juhani III kirjoitti kesäkuun 13 p. 1588 Narvan päällikölle Kaarle Hornille.

[4] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 30/xi 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[5] Ikävä kyllä, asiakirjoissa ei ole sanottu, mitä rakennusaineita törmäkkeeseen käytettiin.

niin että molemmat ympyrätornit jäivät puolitekoisiksi, kunnes sota alkoi uudestaan [1].

Vuonna 1590, jolloin Käkisalmeen oli tuotu tavallista enemmän jalkaväkeä, tehtiin taas linnoitustöitä ahkerasti. Lauri Torstinpoika kirjoitti siitä asiasta 24 p. syyskuuta kuninkaalle: »Täällä on kuluneena kesänä vähässä ajassa suoritettu komea työ. Eerikki Tönnenpoika on suurella huolella ja vaivalla saanut linnassa pyöreät tornit ja rintamukset valmiiksi sekä muutenkin parantanut sitä, niin että täällä ei tarvitse pelätä vihollisia, jos meillä vain on väkeä ja ruokaa». [2] Muonavarain puutteen takia kävi kuitenkin niin, että syksyllä täytyi lähettää enimmät sotamiehet Savoon ja Viipuriin. Kaupungin puiset linnoitukset, joita oli aiottu vahvistaa, jäivät siitä syystä korjaamatta. Pian huomattiin sitten, että linnan varustukset eivät olleetkaan niin vahvat, kuin Lauri Torstinpoika Käkisalmeen tultuaan (1590) ensin oli luullut. Tammikuun 2 p. 1592 hän jo kirjoitti Juhani kuninkaalle, että äsken rakennettu törmäke, joka oli tehty heikoista aineista, alkoi hajota. Kahtena seuraavana vuonna paranneltiin sitten sekä linnan että kaupungin törmäkkeiden perustuksia [3]. Näihin töihin käytettiin vuonna 1594 kolmea Käkisalmessa silloin olevaa jalkaväen lippukuntaa [4].

Henrikki Klaunpoika Horn oli vuonna 1583 saanut käskyn erittäin pitää silmällä Käkisalmen linnoitustöitä välirauhan aikana [5]. Tämän johdosta hän kävi siellä mo-

---

[1] Eerikki Tönnenpojan kirjeet Juhani III:lle 23/IV ja 30/XI 1588 sekä 26/VIII 1589 R. A.

[2] Kirje on Grönbladin jäljennöksissä, S. A.

[3] Kaksi uutta pyöreää tornia, joita kerrotaan rakennetun vuonna 1594, näyttää kuuluneen kaupungin törmäkkeisiin.

[4] Th. Schwindt, Käkisalmen pesälinna ja entisen linnoitetun kaupungin rakennushistorian aineksia (Analecta archeologica fennica, II, II, 21—28).

[5] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle toukokuun 14 p. sekä syyskuun 15 ja 22 p. 1583. — Jo vuonna 1582, oli Juhani III:n ja

nastikin[1]. Myöhemmin tavattiin linnassa silloin tällöin Yrjö Boije, joka vuonna 1584 oli määrätty Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen ylimmäiseksi käskynhaltijaksi [2]. Muitakin aatelismiehiä tuli joskus Käkisalmeen virka-asioissa, viipyen siellä jonkun viikon tai päivän. Siellä nähtiin siten: Klaus Aakenpoika Tott, Risto Klaunpoika Horn [3], Jaakko Klaunpoika Horn [3], Martti Boije, Eerikki Juhonpoika [4], Niilo Olavinpoika, Steen Fincke [5] y. m. Jalkaväen päällikkö Arvi Henrikinpoika Tawast saapui usein Käkisalmeen Yrjö Boijen seurassa. Hänen tehtävänään oli nähtävästi linnassa olevan varusväen tarkastaminen.

Pontus de la Gardie oli marraskuussa 1580 ilmoittanut kuninkaalle, että ruotsalaiset sotamiehet eivät tahtoneet jäädä varusväeksi Käkisalmeen eivätkä muihin Venäjällä

Henrikki Klaunpojan kesken vaihdettu kirjeitä Käkisalmen linnoitusten parantamisesta. V. R. Vastaus Henrikki Klaunpojalle lokakuun 23 p. 1583.

[1] Henrikki Klaunpoika, jolla taas oli kuninkaan luottamus, liikkui vuonna 1583 ympäri Suomea erilaisissa toimissa. Kun hän kesällä oli pitämässä laamannikäräjiä Pohjanmaalla, tarkasti hän samalla Kemi-, Ii- ja Oulujoen lohenpyyntiä, antaen hajoittaa ne tokeet joilla talonpojat olivat sulkeneet valtaväylät. (V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle syyskuun 15 p. 1583.) Seuraavana syksynä hän sai käskyn kuninkaan uskotun miehen Henrikki Matinpojan sekä muutamien muiden Suomen herrain kanssa tutkia, mitä valituksia kansalla oli aatelistoa ja sotaväkeä vastaan. Näistä tutkimuksista puhutaan tuonnempana.

[2] Stiernman, Höfdinga-Minne, 446.

[3] Klaus Kristerinpoika Hornin poika.

[4] Eerikki Juhaninpoika Stålarm, Pernon haltija, tavataan vuosien 1583 ja 1585 välillä Kaprion isäntänä sekä (1586—1590) muonitusmestarina ja muonavarojen kaitsijana Suomessa.

[5] Steen Fincke, Kyötikkä Fincken veli, tuli sittemmin (1594) Sigismund kuninkaan määräyksestä Hämeenlinnan päälliköksi. Sisällisen sodan aikana hänet mestattiin Turun verilöylyssä (1599).

vasta valloitettaviin linnoihin [1]. Tämän johdosta Juhani III oli vastannut, että linnojen miehittämiseen oli käytettävä uusia suomalaisia sotamiehiä, vaikka ne olivatkin kokemattomia, sekä saksalaisia huoveja, mikäli näitä riitti; muuta neuvoa hän ei sanonut tietävänsä. Kuningas lausui myös toivovansa, että isoin osa Suomen aatelisia jäisi linnoihin, jos heitä niissä tarvittaisiin. Ja hän lisäsi, että ne (suomalaiset) sotamiehet, jotka havaittiin vastahakoisiksi ja tottelemattomiksi, ja erittäinkin ne, jotka nostivat kinastelua tai karkasivat linnoista, olivat uskottomina ja valapattoisina rangaistavat sota-artiklain mukaan [2].

Käkisalmessa pidettiinkin sitten melkein yksinomaisesti suomalaista väkeä. Ruotsalaisia sotamiehiä oli linnassa ani harvoin; saksalaisia huoveja sinne ei tullut ensinkään. Ensimmäisenä talvena tavataan siellä varusväkenä Jääsken ja Äyräpään lippukunta [3] sekä Suur-Savon lippukunta. Edellisessä oli silloin 246 miestä, jälkimmäisessä 373 miestä, päälliköt ja alipäälliköt näihin luettuina. Keväällä 1581 Suur-Savon lippukunta lähti Käkisalmesta pois, mutta samana kesänä lähetettiin sinne, sen johdosta että odotettiin vihollisten hyökkäystä [4], Pienen-Savon ja Uplannin sotamiehet [5]. Jälkimmäisiä lienee käytetty pääasiallisesti Käkisalmen laivastossa. Elokuussa (1581) laskettiin linnassa olevan 900 miestä jalka- ja laivaväkeä [6]. Seuraavinakin vuosina oli Käkisalmessa varusväkenä Jääsken ja Äyräpään sekä Savon jalkamiehiä milloin yksi, milloin kaksi, milloin kolmekin lippukuntaa. Vuosina 1588 ja 1589 näkyy siellä

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 252.

[2] Lossius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie, 48.

[3] Päämiehenä Juho Juhonpoika.

[4] Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1581 R. A.

[5] Ambrosius Henrikinpoika ja Siivartti Jaakopinpoika päämiehinä.

[6] Käkisalmen isäntäin kirje Juhani III:lle 13/VIII 1581 R. A.

majailleen Uudenmaan[1] sotamiehiä Jääsken lippukunnan mukana[2].

Käkisalmen jalkaväestä puhuttaessa on vielä mainittava, että siellä vuosina 1587 ja 1588 oli muutamia kymmeniä »savusotilaita»[3], jotka kuljettivat sinne hirsiä ja halkoja[4]. Nämät miehet eivät silloin näytä kuuluneen linnan varsinaiseen varusväkeen eivätkä edes mihinkään lippukuntaan. Niitä nimitettiin savusotilaiksi siitä syystä, että, kuten tuonnempana tarkemmin osoitetaan, jotkut savut eli huonekunnat olivat sitoutuneet yhteisesti asettamaan niitä ruunun palvelukseen.

Jääsken ja Äyräpään lippukunnan sotakelpoisuus oli, ainakin ensi aikoina, kovin epäiltävä. Tähän lippukuntaan kuului nimittäin liian vanhoja miehiä, jotka lisäksi melkein kaikki olivat naimisissa. Olipa muutamilla heistä mukanaan kuuden tai seitsemän hengen perhe. Kun muonavaroja ei näille kaikille riittänyt, niin miehet tulivat tyytymättömiksi ja pyysivät päästä kotiinsa[5]. Savosta vuonna 1584 saapuneita uusia sotamiehiä pidettiin myös epäluotettavina. Pentti Juhonpoika kirjoitti niistä jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille: »Ne ovat aika veijareita. Jos ruoka on vähissä, ottavat he joutsen selkäänsä sanoen menevänsä metsään lintuja ampumaan, mutta samalla he pötkivätkin tiehensä Savon sydänmaihin asti»[6].

---

[1] Steen Maunupoika päämiehenä.

[2] S. A. N:o 5610, 12; 5624, 29.

[3] S. A. N:o 5594, 32; 5609, 38 v.; 5610, 12.

[4] Vuonna 1588 niitä sanotaan olleen kahtena kuukautena 49 ja yhtenätoista kuukautena 29. Voutien tilivuoteen luettiin nimittäin kolmetoista kuukautta. Vrt. V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle huhtikuun 16 p. 1588.

[5] Pentti Juhaninpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 6/VI 1582 R. A.

[6] Pentti Juhaninpojan kirje Arvi Tawastille 17/VII 1584 Tawastien kokoelmassa R. A.

Sotakuri ei näytä olleen Käkisalmessa kehuttavampi kuin muissakaan linnoissa [1]. Miehet nurisivat sekä kovan rakennustyön tähden että erittäinkin ruuan puutteen takia. Heti alussa oli kuninkaalle kerrottu, että he olivat vastahakoisia, kun heitä vaadittiin linnoitustöihin. Hän kirjoitti heille tämän johdosta 27 p. toukokuuta 1581 varoituskirjeen, mutta lupasi samalla palkan heidän työstänsä [2].

Joka vuosi karkaili tyytymättömiä sotamiehiä Venäjällekin. Muuan karkureista poltti (1587) ennen lähtöänsä elolla täytetyn riihen sekä navetan. Eräs vanha sotamies, joka oli asetettu vartioimaan kahta venäläistä vankia kaupungissa, laski nämät vapauteen ja riensi sitten heidän kanssaan virtaa alas pakoon. Heitä lähdettiin oitis ajamaan takaa, ja sotamies saatiinkin kiinni, mutta venäläiset pääsivät metsän suojaan ja menivät menojaan. Kun sotamieheltä kysyttiin, miksi hän oli karannut, sanoi hän syyksi sen, että hänelle ei vuosikausiin ollut annettu riittävästi ruokaa. Päälliköt pelkäsivät venäläisten saaneen karkureilta tietää, minkälainen nälänhätä useinkin vallitsi linnassa. Ilmoittaen näistä asioista kuninkaalle linnan isännät kuitenkin useasti lausuivat, että sotaväessä oli paljon kunnollisiakin miehiä, jotka olivat kuuliaisia ja joihin saattoi täysin luottaa.

Käkisalmeen sijoitetuilla sotamiehillä oli monenlaisia tehtäviä, heitä kun käytettiin aivan epäsotaisiinkin toimiin. Omituisin näistä oli jalokivien etsintä.

---

[1] Eerikki Pertunpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 14/VI 1584 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[2] Kuninkaan kirjeessä sanottiin: »Vaikka meidän ei pitäisi luvata teille mitään maksua työstänne, koska sitä ei anneta muissa linnoissamme, olemme kuitenkin toivoen, että te rupeatte ahkeriksi, myöntäneet teille 1 ½ äyriä päivältä ja sen lisäksi ruuan; mutta ne, jotka eivät tahdo ottaa ruokaa, saavat 3 äyriä.» Kokoelma Johan III:s bref i afskrift. R. A. — Vrt. V. R. Kirje Käkisalmen isännille heinäkuun 29 p. 1581.

Lauri Torstinpoika oli Tukholmassa käydessään näyttänyt kuninkaalle Kitelän vuorilta otettuja kiviä, joita hän luuli kallisarvoisiksi [1]. Nähtävästi Juhani III toivoi voittavansa niistä rikkauksia, koska hän käski Käkisalmen isäntien lähettää sotilasjoukkoja niitä keräämään. Lokakuun 25 p. 1583 määrättiin Jääsken- ja Äyräpään lippukunnan entinen päämies Juho Juhonpoika johtamaan tätä vuorityötä [2], jota jatkettiin vielä Sigismund kuninkaankin aikana, kunnes Käkisalmen lääni (1597) luovutettiin Venäjälle [3]. Käkisalmesta saatettiin lähettää Juhani III:lle jalokiviä tynnyrittäin [4]. Ei kuitenkaan liene tunnettua, miten hän niitä käytti. Luultavasti niitä koetettiin kaupitella ulkomailla.

Ratsumiehiä oli Käkisalmessa vuonna 1580 noin satakunta, vuonna 1581 milloin 60, milloin 26, ja sen jälkeen tavallisesti 40 tai 35. Eerikki Maununpoika, Säppään haltija, oli useita vuosia heidän päällikkönään. Hänelle määrättiin vuonna 1583 neljänneksenjohtajan palkka [5]. Käkisalmen isännät sanoivat, että hän oli toimelias ja urhoollinen mies [6].

Paitse mainittua sotaväkeä palveli linnassa 25 tai 35

---

[1] V. R. Kirje Lauri Torstinpojalle helmikuun 20 p. 1583. — Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 12/VIII 1583 R. A.

[2] V. R.

[3] Vuonna 1596 mainitaan Kitelän vuorten voudin Juho Juhonpojan lähteneen linnasta neljänkymmenen sotamiehen kanssa näille vuorille rubineja louhimaan. Antti Pietarinpojan tili Käkisalmen läänin pohjoisista pitäjistä v. 1596 R. A.

[4] Eerikki Tönnenpoika Juhani III:lle 30/XI 1588. R. A. — S. A. N:o 5623, 66 v. — Henrikki Melkkerinpojan tili Käkisalmen läänin pohjoisista pitäjistä v. 1589 R. A.

[5] V. R. Eerikki Maununpojan valtakirja helmikuun 18 p. 1583.

[6] Käkisalmen isäntien kirje Juhani III:lle 9/IX 1581 R. A. — Eerikki Maununpoika oli Käkisalmen ratsumiesten päällikkönä ainakin vielä välirauhan viimeisenä vuotena. — Vuonna 1591 mainitaan eräs Henrikki Hannunpoika Käkisalmen huovien ruotumestarina.

tykkimiestä [1]. Tykistömestarina oli alussa Olavi Laurinpoika [2] ja sitten vuodesta (1587) Pietari Botnekarl [3].

Välirauhan lopulla ja seuraavinakin vuosina oli Käkisalmen asevaroissa 21 vaski- ja 198 rautatykkiä [4].

Pontus de la Gardie oli jo piirityksen aikana toimittanut Käkisalmen edustalle lotjia ja veneitä, ja linnan valloituksessa saatiin luultavasti muutamia lisäksi. Seuraavana vuonna rakennettiin aluksia sekä Käkisalmen luona että Kuparsaarella, Jääsken pitäjässä [5]. Vielä lähetettiin keväällä 1581 osasto (160 miestä) Pienen-Savon lippukunnasta ottamaan veneitä Salmin pitäjästä [6]. Siten hankittiin vähitellen melkoinen joukko pursia ja veneitä Laatokalle. Tämän laivaston avulla aiottiin torjua järven puolelta tulevien vihollisten ryntäykset. Venäläiset pääsivät kuitenkin marraskuussa samana vuonna Laivasaaren luo ja polttivat siellä useimmat alukset. Samanlaisen tuhon alaisiksi joutui linnan veneitä myöskin kesällä 1582 [7].

Silloin tuotiin Käkisalmeen Helsingistä [8] kuusi pientä sotahaahta [9], ja Lauri Torstinpoika, Arvi Stålarm ynnä

---

[1] Kesäkuussa 1581 niitä oli 46. Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle kesäkuun 29 p. R. A.

[2] Käkisalmen isäntäin kirje Juhani III:lle 13/VIII 1581 R. A. — S. A. N:o 5531, 76.

[3] S. A. N:o 5579, 28 v. — Bottnekarl oli siinä toimessa vielä vuonna 1594. S. A. N:o 5699, 29.

[4] S. A. N:o 5623, 71. — Vrt. mitä on sanottu Käkisalmen tykistöstä sivulla 502.

[5] S. A. N:o 5485, 56, ja 5487, 39.

[6] S. A. N:o 5497, 10 v. sekä 5498, 29 ja seur. — Theo, Esitelmä Kaukomielessä, 34.

[7] Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 25/XI 1581. Tuomas Niilonpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1582. R. A.

[8] Zettersten, Svenska flottans historia, 284.

[9] Haaksien nimet olivat: Necken, Ålen, Laxen, Samson, Ugglan, Siken. (Ruotsin laivaston arkisto).

muutamat muut aateliset hankkivat vuonna 1583 kuninkaan käskystä seitsemännen [1] omalla kustannuksellaan [2]. Vuonna 1584 saatiin kolme laivaa mainittujen lisäksi [3]. Mutta kun seuraavana vuonna yksi haaksi [4] jostakin syystä joutui pois laivastosta, kuului tähän sen jälkeen yhdeksän haahta, ja semmoisena sotalaivojen luku pysyi ainakin koko välirauhan ajan [5].

Sillä välin valmistettiin myöskin pienempiä aluksia ja veneitä. Vuonna 1583 määrättiin Henrikki Klaunpoika Horn hankkimaan Laatokalle joku satakunta köykäisiä veneitä [6]. Melkein samaan aikaan Juhani III käski Suomen maaherran Klaus Aakenpojan toimittaa Pohjois- ja Etelä-Suomesta sekä Uudeltamaalta noin kuusikymmentä laivansalvomiestä Käkisalmeen, jossa oli rakennettava muutamia pursia [7]. Ja amiraali Juustenia kehoitettiin valvomaan, että Käkisalmessa välirauhankin aikana teetettiin niin paljon pursia, veneitä ja lotjia, kuin voitiin [8].

Tykkejä näkyy pidetyn — haaksista puhumatta — myöskin isoissa veneissä, joten Käkisalmen laivaston tykistö oli jokseenkin suuri. Vuonna 1585 kuului siihen 212 vaskitykkiä ja 110 rautatykkiä; vuonna 1588 oli vaskitykkien luku 221 ja rautatykkien 113 [9].

---

[1] Nimeltä Gripen.

[2] Edellä on kerrottu, että Juhani III sinä vuonna vaati Suomen aatelisilta pieniä laivoja sotaa varten. Kts. sivua 343.

[3] Ne olivat nimeltään: Lejonet, Årtan ja Uttern.

[4] Nim. Ugglan.

[5] Ruotsin laivaston arkisto.

[6] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle tammikuun 15 p. 1583.

[7] V. R. 12/IV 1583.

[8] V. R. Kirje Pentti Söyringinpojalle syyskuun 16 p. 1583. — Kolme vuotta myöhemmin käskettiin Juustenin panna Käkisalmessa veistämölle neljä kaleria. Ruotsin laivaston arkisto.

[9] Ruotsin laivaston arkisto.

Matti Antinpoika Biörnram [1] määrättiin Käkisalmen laivaston amiraaliksi (nähtävästi alussa vuotta 1581) [2]. Hänen mainitaan vieneen marraskuussa 1580 muonavaroja Viipurista Käkisalmeen, jonne hän siten tuli heti kuin linna oli valloitettu. Pontus de la Gardie oli asettanut hänet, kuten edellä on kerrottu, linnan ensimmäisten isäntien joukkoon [3] ja samalla määrännyt hänet valvomaan maavoutien toimintaa [4]. Kesällä 1582 Biörnram erosi Käkisalmen laivaston päällikkyydestä. Hänet lähetettiin silloin karkoittamaan venäläisten lotjia Uudenmaan rannikolta [5], ja muutamia viikkoja myöhemmin asetettiin hänet voudiksi Kaprion linnaan [6].

Hänen sijaansa tuli Pentti Söyringinpoika Juusten Laatokan laivaston amiraaliksi. Sen ohessa Juusten määrättiin Suomen meriväen sekä Viipurin ja Helsingin satamain päälliköksi [7]. Käkisalmessa hän oli amiraalina aina vuoteen 1590. Juusten näyttää pitäneen hyvää huolta väkensä tarpeista ja toimeentulosta. Hänen alaisensa päälliköt lausuivat hänestä myöhemmin kuninkaalle, että hän oli käyttäynyt heitä kohtaan, »niinkuin kristillisen, rehellisen ja ymmärtäväisen johtajan tulee» [8].

Laatokalle sijoitettujen haaksien päämiehistä ovat

---

[1] Ennen otaksuttiin, että arkkipiispa Andreas Laurentii (useinmainitun Hannu Laurinpojan velipuoli) oli Matti Antinpojan isä. (Biografinen nimikirja, 67). Hiljattain on kuitenkin esitetty semmoinen arvelu, että Matti Antinpoika kuului aivan toiseen Biörnramnimiseen sukuun. (J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland).

[2] S. A. N:o 5494, 42 v.

[3] Kts. sivua 292.

[4] Wieselgren, DelaGardiska archivet, IV, 187.

[5] Kts. sivua 361.

[6] S. A. N:o 5506, 65; 5500, 33.

[7] Kts. sivua 343.

[8] Käkisalmen laivaston alapäälliköiden kirje Juhani III:lle 22/x 1586 kokoelmassa Handl. rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

Tuomas Niilonpoika, Matti Pietarinpoika Posa ja Risto Posa mainittavimmat.

Tuomas Niilonpoika [1] tuli jo vuonna 1580 Käkisalmeen [2]. Kun hän syyskuussa 1581 lähti sieltä kotiinsa, sai hän linnan isänniltä Lauri Torstinpojalta ja Pentti Juhaninpojalta todistuksen, että hän ollessaan Laatokan laivastossa oli osoittaunut rehelliseksi ja urhoolliseksi sotilaaksi. Myöhemmin hän valitti, että Suomen maaherra Klaus Aakenpoika oli pakoittanut hänet menemään Käkisalmeen toimittamatta hänelle palkkaa, joten hänen oli täytynyt siellä elää omalla kustannuksellaan. Kesäkuussa 1582 hän sai amiraali Eerikki Pertunpojalta määräyksen lähteä Pentti Söyringinpojan seurassa takaisin Käkisalmeen [3], jossa hän sitten palveli useita vuosia [4].

Matti Posaa nimitetään vuonna 1584 eräässä tilikirjassa amiraalin sijaiseksi [5].

Edellä on kerrottu, että Risto Posa vuonna 1582 meni Biörnramin mukana Suomen eteläranalle venäläisiä vastustamaan [6]. Seuraavana vuonna hän taas oli Laatokalla. Myöhemmin (vuodesta 1585 vuoteen 1588) hänet tavataan voutina Lappeen kihlakunnassa. Molemmat Posat saivat talonsa veroista vapaiksi [7].

---

[1] Toukokuun 6 p. 1569 Antti Niilonpoika Sabelfana oli lahjoittanut Ylämalmin kartanon sekä muut Tenholassa olevat talonsa veljelleen, Tuomas Niilonpojalle, joka taas kesäkuun 12 p. 1581 antoi ne vaimollensa Anna Matintyttärelle. Lahjoituskirjojen jäljennökset kokoelmassa Biographica R. A.

[2] S. A. N:o 5478, 31 v., ja 5526, 36. — Käkisalmen isännät Juhani III:lle 13/VIII 1581. R. A.

[3] Tuomas Niilonpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1582 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[4] S. A. N:o 5616, 59 v.

[5] S. A. N:o 6557, 62.

[6] Kts. sivua 361.

[7] Omituista on, että Viipurin läänin sekä Viipurin kaupungin jalkaväen entiset päämiehet Juhani Katt ja Iivari Eerikinpoika, jotka v. 1585 olivat vanhuuden takia saaneet eron virastansa ja joille vuonna 1586 oli myönnetty pieni eläke, palvelivat vuodesta 1587

Käkisalmen laivaston meriväen luku vaihteli noin 200:n ja 250:n välillä [1]. Keväällä vuonna 1583 Juhani III kirjoitti Eerikki Pertunpoika Slangille, että tämän tuli lähettää muutamia haahdenpäämiehiä ja laivureita toimittamaan Turusta ja muualta Suomesta enemmän laivaväkeä Käkisalmeen, niin että mainitussa väessä olisi yhteensä 7 päämiestä sekä 400 pursi- ja tykkimiestä [2]. Seuraavina vuosina ei Laatokalla kuitenkaan ollut meriväkeä juuri enemmän kuin ennenkään [3].

Alussa pidettiin noin kymmenen, mutta välirauhan loppupuolella kolmekymmentäkin pursimiestä alati vartioimassa laivastoa. Talveksi laivat ja veneet sijoitettiin sisäsatamaan.

Laivamiesten täytyi talvisaikaan hakata hirsiä metsissä ja vetää ne miesvoimin Vuoksen rannalle sekä sitten

---

tai 1588 haahdenpäämiehinä Käkisalmen laivastossa. Tässä virassa näkyy heidän toimenansa olleen laivojen vartioiminen satamassa. Knuutti Juhonpojan tili Viipurin muona-aitasta v. 1587 ja 1588. R. A.

[1] Ruotsin sotalaivaston arkisto.

[2] V. R. 16/IV 1583.

[3] Kuinka paljon väkeä vuonna 1585 palveli kussakin eri haahdessa nähdään seuraavasta luettelosta:

Gripen	laivassa	oli	63	miestä,	joista	4	tykkimiestä.
Lejonet	»	»	16	»	»	4	»
Necken	»	»	15	»	»	4	»
Samson	»	»	15	»	»	4	»
Siken	»	»	14	»	»	3	»
Laxen	»	»	14	»	»	3	»
Ålen	»	»	14	»	»	3	»
Årtan	»	»	12	»	»	2	»
Uttern	»	»	12	»	»	2	»

Melkein sama määrä väkeä kuului haaksiin seuraavinakin vuosina. Ruotsin sotalaivaston arkisto.

kesäisin uittaa ne lautoissa Käkisalmeen [1]. Täällä oli uusi saha, jossa valmistettiin lautoja sekä linnan että laivaston tarpeisiin. Käkisalmen veistämöllä, jossa rakennettiin veneitä, oli väellä paljon tehtävää. Kuparsaarenkin veistämöllä oli ajoittaisin kymmeniä merimiehiä [2] työssä [3].

Käkisalmen laivaväkeä käytettiin muissakin satamissa ja työpaikoissa. Isoin osa siitä palveli vuonna 1582 koko kesän Viipuriin sijoitetuilla haaksilla, pursilla ja saaristoveneillä. Vasta Mikonpäivän jälkeen Pontus de la Gardie lähetti miehet takaisin Käkisalmeen. Seuraavina vuosina tavataan Käkisalmen laivaväkeä usein Helsingissä sekä kolmessa aluksessa [4], joilla siirrettiin muonavaroja ja muita sotatarpeita Uudeltamaalta Viipuriin tai päin vastoin. Kun amiraali oli sillä puolen, käytti hän yhtä niistä (nim. Kemiön lotjaa) kulkiessaan Viipurin ja Uudenmaan väliä. Molempain toisten alusten väki kutsuttiin Käkisalmeen, kun haahdet tämän linnan luota vietiin sotaretkille. Kymenkartanon veistämölle asetettiin myös (ainakin vuosina 1588 ja 1589) Käkisalmen laivaväkeä [5].

Laivamiehille ei maksettu palkkoja aikanansa enemmän kuin muullekaan sotaväelle. Pentti Söyringin-

---

[1] Pentti Söyringinpojan viidentoista alapäällikön todistus 22/x 1586. Siitä löytyy toinen kappale Ruotsin valtioarkistossa ja toinen Ruotsin sotalaivaston arkistossa.

[2] Vuonna 1588 esim. 53 miestä.

[3] Sivumennen mainittakoon, että joukko merimiehiä vuosina 1588 ja 1589 lähetettiin tekemään maanviljelystöitä Asilan kartanoon, joka oli pari peninkulmaa Käkisalmesta luoteeseen. Heidän tuli kuitenkin olla valmiit lähtemään toisten mukaan laivaretkille, milloin vain heitä tarvittiin. Vuonna 1588 oli Asilassa siten 73 laivaston miestä.

[4] Näitä aluksia nimitettiin Kemiön lotjaksi, Pyhtään lotjaksi ja Helsingin lotjaksi.

[5] Nimittäin 53 miestä v. 1588 ja 45 miestä v. 1589

pojan oma palkka oli vuonna 1583 saamatta kolmelta vuodelta, joten ruunu oli hänelle silloin velkaa 522 talaria [1].

Paljon vastusta oli amiraalilla laivaston muonittamisesta. Käkisalmen isännät olivat jo syksyllä 1581 valittaneet kuninkaalle siitä, että heidän täytyi toimittaa muonavarat laivoihin, ja pyytäneet, että hankinta jätettäisiin laivaston päälliköiden asiaksi [2]. Nähtävästi Juhani III hyväksyikin heidän ehdoituksensa. Sen jälkeen kulki vuotuisesti joku kymmenkunta laivamiestä ympäri maata keräämässä ruokavaroja ja muita tarpeita laivastoa varten. Erittäinkin mainitaan heidän liikkuneen Raaseporin, Porvoon ja Hämeenlinnan lääneissä [3]. Muonasta tuli kuitenkin ajoittaisin puute. Keväällä vuonna 1583 Pentti Söyringinpojan täytyi antaa laivastoon omista varoistaan etukäteen viljaa, lihaa, kaloja ja muita ruokatavaroita [1]. Kun sitten Suomen sotajoukon ylipäällikkö Yrjö Boije lokakuun 10 p. 1586 määräsi, että Käkisalmen laivaväen muonarahoja oli vähennettävä kolmanneksella, nosti tämä paljon levottomuutta laivastossa. Viisi päämiestä, viisi laivuria ja viisi tykistömestaria lähetti lokakuun 22 päivänä kuninkaalle kirjelmän, jossa he koettivat näyttää, että ylipäällikön määräys oli aivan kohtuuton, huomauttaen muun muassa, miten kaikki elintarpeet Käkisalmessa maksoivat kaksi sen vertaa kuin Suomessa. Tuntematonta on, mitä kuningas vastasi tähän kirjelmään.

Vaikka Käkisalmen sotaväki saikin usein nähdä nälkää, ei terveydentila siellä yleensä näytä olleen huono. Linnalla oli, kuten jo on mainittu, oma haavurinsa, Karsten Houber [4],

[1] V. R. Kirje Raaseporin läänin voudille Henrikki Eerikinpojalle huhtikuun 19 p. 1583. Kirje Lauri Henrikinpojalle huhtikuun 20 p. 1583.

[2] Käkisalmen isäntien kirje 9/IX 1581. R. A.

[3] Ruotsin sotalaivaston arkisto.

[4] Vuonna 1583 määrättiin Houberille palkaksi 30 talaria ja puku sekä lisäksi 1 talari kustakin haavoittuneesta, jonka hän paransi.

jolle ruunu kustansi apteekin [1]. Tämän apteekin rohdoksista tavataan mielenkiintoinen luettelo eräässä valtioarkistomme tilikirjassa [2]. Sairaiden hoidossa käytettiin melkoiset määrät maustimia ja viinejä. »Pahan hajun ja tautien vuoksi» jaettiin linnassa: muskottia, muskotinkukkaa, kanelinkuorta, inkivääriä, kardemummaa, sahramia, sokeria, pippurikuminoita, pippuria, aniksia, neilikoita, luumuja, veskunoita, rusinoita y. m. Osa ja ehkä isoin osa linnan maustimista ja viineistä näkyy kuitenkin menneen Käkisalmessa käyvien aatelisherrain pöytään. Odottamatonta on kaikissa tapauksissa, että sinne oli voitu siihen aikaan hankkia niin monenlaisia maustimia.

---

[1] Houberin kuoleman jälkeen, joka tapahtui vuonna 1592, mainitaan Yrjö Möller sekä Pietari mestari Käkisalmen linnan haavureina. Jälkimmäinen näistä lähetettiin seuraavana vuonna ostamaan apteekkitavaroita Tanskasta.

[2] L. W. Fagerlund on julaissut tämän luettelon aikakauskirjassa Finska Läkaresällskapets Handlingar, XXIX.

KAHDEKSASKOLMATTA LUKU.

Pikkusota Laatokan tienoilla vuodesta 1581 vuoteen 1589.

Käkisalmen valloituksen jälkeen tuli Venäjän puolelta tavantakaa partiokuntia linnan lähiseuduille ryöstämään; muutamat isommat joukot ahdistivat itse linnaakin. Retkeläiset olivat suureksi osaksi suomalaisia, nimittäin Venäjän karjalaisia, aunukselaisia ja inkeroisia. Käkisalmesta lähetettiin myös sotaväkeä Venäjälle milloin tiedustelu-, milloin hävitysretkille. Siten Laatokan tienoilla muutamina vuosina käytiin jokseenkin kiivasta pikkusotaa, josta myöskin on tässä kerrottava, vaikka se oikeastansa ei vaikuttanut juuri mitään valtakuntien suureen taisteluun.

Alun kahakoille antoi retki, joka kevättalvella 1581 tehtiin Käkisalmesta Laatokan koillisrannalla sijaitsevaan Salmin pitäjään. Retken tarkoituksena oli saada salmilaiset tunnustamaan Juhani kuninkaan yliherruus sekä pakoittaa muutamat sortavalalaiset, jotka olivat siirtyneet Salmiin päästäkseen Ruotsin vallasta, muuttamaan takaisin kotiseudullensa. Lauri Torstinpoika lähetti tälle matkalle vähän ratsu- ja jalkaväkeä sekä pienen joukon Jääsken talonpoikia. Retkikunnan johtajaksi määrättiin Käkisalmen huovien päällikkö Eerikki Maununpoika. Venäjänkielen tulkki Kaaprieli Juhonpoika oli retkellä mukana ja antoi siitä sittemmin ker-

tomuksen, joka vielä, samoin kuin Eerikki Maununpojan oma selonteko asiasta, on tallella Ruotsin valtioarkistossa [1].

Tervun [2] nimismiehen talosta lähdettiin liikkeelle ja tultiin jäämatkaa kulkien ensimmäiseksi yöksi Valamon luostariin. Seuraavana päivänä (maaliskuun 6) saavuttiin jo Salmiin. Täällä syntyi kohta kahakoita, joista Eerikki Maununpoika kertoo, että pitäjän asukkaat ensimmäisinä tarttuivat aseisiin haavoittaen muutamia sotamiehiä, että taistelussa kaatui joitakuita salmilaisia, että toiset pakenivat metsiin ja että Käkisalmen väki sen jälkeen alkoi kerätä perustamaansa leiriin karjaa, viljaa ynnä muuta talonpoikain omaisuutta. Vähän toisin Kaaprieli Juhonpoika kuvaa nämät tapahtumat. Hän ei puhu mitään salmilaisten vastarinnasta, vaan sanoo, että Käkisalmen joukko ilman muuta rupesi ryöstämään, Eerikki Maununpoika itse ensimmäisenä. Ei saata kieltää, että jälkimmäinen esitys tuntuu sangen todennäköiseltä.

Kun Salmin asukkaat huomasivat, että he eivät voineet puolustaida, niin he lähettivät leiriin sanansaattajia ilmoittamaan, että he antautuivat Ruotsin vallan alle. Mutta sotaväki vei sittenkin ison osan saaliistansa Käkisalmeen, ja samoin Jääsken talonpojat kuljettivat kotiinsa sen tavaran, jonka he olivat saaneet ryöstetyksi [3].

Jonkun aikaa sen jälkeen kuin retkeltä oli palattu, tuli Käkisalmeen salmilaisia, jotka (pitäjän puolesta) vannoivat uskollisuudenvalan kuninkaalle. Linnan isännät Matti Antinpoika Biörnram ja Maunu Henrikinpoika toimittivat heille silloin takaisin heidän ryöstetyn tavaransa, taikka ainakin niin suuren osan siitä, kuin oli mahdollista saada kokoon.

---

[1] Tawastien kokoelmassa.

[2] Tervun kappeli oli Laatokan rannalla, Kurkijoen kirkosta itäänpäin.

[3] Eerikki Maununpoika sanoo, että salmilaiset luvattuansa alamaisuutta saivat kaiken karjansa ja viljansa takaisin. Tämä ei kuitenkaan näytä oikein uskottavalta.

Eräässä kylässä lähellä Salmin kirkkoa oli ryöstön tapahtuessa majaillut Kirila Rogosin-niminen talonpoika [1], joka kohta tuli hyvin kuuluisaksi Käkisalmen tienoilla. Hän oli Sortavalan kylästä kotoisin ja oli heti Käkisalmen valloituksen jälkeen ruvennut Ruotsin alamaiseksi, jonka tähden Matti Antinpoika oli antanut hänelle turvakirjeen. Siihen taloon, jossa Rogosin oleskeli Salmissa, oli Jääsken talonpoikain päällikkö Hannu Ihanpoika [2] tullut aamupuoleen yötä ja siellä ottanut häneltä lippaan, jossa oli 200 ruplaa rahaa sekä muutamia kirjoituksia. Rogosin oli tosin tahtonut näyttää ryöstäjälle turvakirjettään, mutta sitä ei saatettu lukea pimeän takia — niin sanotaan Kaaprieli Juhonpojan kertomuksessa. Sadan ruplan velkakirjan Hannu Ihanpoika oli antanut takaisin, mutta vienyt arkun sekä siinä olevat muut paperit ynnä rahat mukanansa. Rogosin lähti sitten Käkisalmeen vaatimaan rahojansa, ja asiaa tutkittiinkin siellä, mutta sotamiehet eivät tienneet arkusta mitään. Vasta puolen vuotta myöhemmin saatiin linnaan ilmoitus, että arkku oli Jääskessä.

Rogosinista tuli nyt Ruotsin vallan leppymätön, kostonhimoinen vihollinen. Hän asettui Laatokan taa asumaan, ja pian alkoi hänestä saapua huolettavia kuulumisia Käkisalmen isännille. Hän johti nimittäin ehtimiseen talonpoikaisjoukkoja Aunuksesta ryöstöretkille Käkisalmen lääniin.

Ennen kuin Lauri Torstinpoika ja Jaakkima Tiirikanpoika olivat keväällä 1581 palanneet Ruotsista [3], katsoivat Käkisalmen silloiset päälliköt tarpeelliseksi pyytää Viipurista apua Rogosinin hankkeita vastaan. Siihen aikaan juuri oli Kaarle Horn lähettänyt Siivartti Jaakopinpojan uplantilaisen lippukunnan Tallinnasta Viipuriin. Kun viimeksimainitussa

---

[1] Nimi tavataan myöskin muodoissa Rogosov ja Rogovitsh.

[2] Hänet mainitaan myös nimellä »Ijhanaijnpäicka» Kaaprieli Juhonpojan ruotsinkielisessä kirjoituksessa.

[3] Kts. sivua 496.

linnassa ei ollut muonavaroja riittävästi, niin sen isännät mielellään toimittivat tämän lippukunnan Käkisalmeen, jonne samaan aikaan myös Ambrosius Henrikinpojan lippukunta tuli Savosta. Mutta Käkisalmessa oli muonan puute vielä isompi kuin Viipurissa. Sentähden päätettiin hankkia sinne varoja Laatokan taa tehtävällä ryöstöretkellä. Lauri Torstinpoika määräsi tälle retkelle Siivartti Jaakopinpojan lippukunnan (326 miestä), Juho Juhonpojan lippukunnan (320 miestä) [1] ja 140 miestä Ambrosius Henrikinpojan lippukunnasta sekä lisäksi 30 tykkimiestä, 20 miestä laivaväkeä. muutamia linnan miehiä ja linnan isäntien omat palvelijat. eli yhteensä noin 900 miestä [2].

Kesäkuun 15 p. (1581) lähdettiin pursissa ja lotjissa matkalle. Tunnettu laivanpäämies Tuomas Niilonpoika oli koko retkikunnan johtajana. Hän oli ottanut seitsemän venäläistä (karjalaista) perämiestä oppaiksi [3]. Kun seuraavana päivänä saavuttiin Mägrän saaren luo [4], tavattiin siellä vihollisia, jotka juuri olivat tulossa Käkisalmen lääniin. Nämät lähtivät kuitenkin takaisin ammuttuansa kaukaa muutamia laukauksia. Aunuksessa he ilmoittivat käkisalmelaisten tulosta, joten Laatokan itärannikon asujamet tiesivät mennä pakoon ja kätkeä arvokkaimman omaisuutensa. Saalista retkeläiset eivät tästä syystä paljoa löytäneetkään. Heidän täytyi tyytyä maakunnan hävittämiseen. He polttivat kyliä ja pajarien kartanoita seitsemässä pitäjässä sekä tuhosivat muun muassa kaksi kivestä tehtyä luostaria ynnä yhden puusta rakennetun. Kesäkuun 21 päivänä he v hdoin saapuivat Sermas-nimiseen kaupunkiin, joka oli Syväriin

---

[1] Muistettanee, että Juho Juhonpojan sotamiehet olivat kotoisin Jääskestä ja Äyräpäästä.

[2] Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1581 R. A.

[3] S. A. N:o 5497, 22.

[4] Mägräksi sanottiin senaikuisissa asiakirjoissa sitä Kurkijoen ulkosaarta, jolle matkailijayhdistyksen karttaan on merkitty nimi Mökerikkö.

laskevan Ojattijoen varrella, noin puolentoista peninkulmaa Laatokan rannasta [1]. Tämä kaupunki, josta ihmiset olivat paenneet, poltettiin myöskin [2]. Retkikunnan ollessa kotimatkalla, nousi Laatokalla kova tuuli, ja aallot vyöryivät korkeina. Silloin Siivartti Jaakopinpoika lähti tavallisessa veneessä purrestansa tiedustelemaan, minkä tähden muutamat lotjat olivat jääneet muista jälkeen. Mutta kun hänen sitten keskiyön aikaan piti palata purteensa, ilmaantuikin hänen eteensä äkkiarvaamatta vihollisia, jotka tulivat hänen veneensä luo ja saivat hänet vangituksi surmattuaan muutamia hänen miehistään. Kaikkiansa menetettiin matkalla 30 ruotsalaista ja 4 suomalaista sotamiestä. Näistä 19 joutui vankeuteen; muut saivat surmansa joko vihollisten aseista tai hukkuen veteen, kun aluksia upposi kovassa aallokossa. — Saaliiksi oli retkellä otettu karjaa [3], kahdeksan lotjallista suoloja, vähän rukiita sekä kaksi (kirkon-) kelloa. Myrskyssä hävisi kuitenkin viisi suolalla kuormattua lotjaa, joiden

[1] Sermas oli jo siihen aikaan, niinkuin se vieläkin on, tärkeä kauppapaikka. Siellä asui pääasiallisesti kauppiaita ja kalastajia. Kts. J. M. Saleniuksen muistoonpanoja Hist. Ark. VI, 238.

[2] Siivartti Jaakopinpojan lippukunnan vänrikki teki Arvi Tawastille lähettämässään kirjeessä tarkoin selkoa retkikunnan matkasta. Hänen kertomuksensa mukaan lähdettiin Käkisalmesta ensin koilliseen päin Heinäsimän saarelle, jossa oli muutamia munkkien asuntoja ja jonka itäpuolella oli kaunis satama. Heinäsimästä kuljettiin kolme merivirstaa (ruots. viku sjö) Mägrään ja sieltä Valamoon. Viimeksimainitusta paikasta jatkettiin matkaa Ahraan, Salamiin (!) salmelle, Novgorodin läänissä sijaitsevaan Karkun kylään, Vitelänjoelle, Aunuksenjoelle ja Humaritsan niemelle, josta vihdoin saavuttiin Sermakseen. Kesäkuun 24 p. lähdettiin sieltä paluumatkalle. Bidrag till Finlands historia utg. af Statsarkivet, V, 218. — Mainituista paikkakunnista on Karkun kylä kymmenen kilometriä Salmin kirkolta kaakkoon päin ja Vitelänjoki lähellä Venäjän nykyistä rajaa. Humaritsa on O. Lönnrothin valmistamalle Itä-Karjalan kartalle merkitty Haapaniemen nimellä. Ahran sataman asemaa en tunne.

[3] Sermaksessa teurastetusta karjasta saatiin 760 leiviskää suolattua lihaa. S. A. N:o 5497, 19.

kimppuun venäläiset olivat käyneet. Siten tuli Käkisalmeen ainoastaan kolme, joista saatiin 480 tynnyriä suoloja linnan tarpeisiin [1].

Sillä aikaa kuin sotaväki oli Aunuksen matkalla, saapui kesäkuun 20 päivänä 1,500 venäläistä (ja karjalaista) odottamatta Käkisalmen edustalle. Niillä oli johtajina kolme pajaria, jotka ennen olivat asuneet Käkisalmen läänissä. Linnassa oli silloin varusväkenä ainoastaan 331 miestä [2] eikä tämä väki näytä voineen tehdä viholliselle sanottavaa vahinkoa. Ne tappoivat 16 tai 18 henkeä, jotka ne saivat käsiinsä linnan ulkopuolella, polttivat yhden kalkilla sälytetyn lotjan, hävittivät kalastusneuvoja ja veivät mukanaan neljä venäläistä kalastajaa ynnä näiden vaimot ja lapset. Sen jälkeen ne menivät vahvistamaan Rogosinin joukkoja [3].

Heinäkuun lopulla (1581) lähetettiin Käkisalmesta kaksi retkikuntaa tiedustelemaan venäläisten hankkeita, toinen Aunukseen, toinen Pähkinälinnan tienoille. Palatessaan (elokuun 1 p.) Käkisalmeen molemmat joukot toivat mukanansa vankeja. Nämät kertoivat, että Laatokan kaupungissa oli koolla 8,000 miestä muutamien pajarien johdolla, jotka siellä valmistivat Suomeen tehtävää hyökkäystä. Kun ei tarkemmin tiedetty, minnepäin ryntäys oli tapahtuva, kirjoittivat Käkisalmen isännät asiasta Viipuriin kehoittaen sikäläisiä päälliköitä olemaan varuillansa. Samalla he pyysivät näitä jouduttamaan Jääskestä ja Äyräpäästä Käkisalmeen tilattua muonanlähetystä [4].

---

[1] V. R. Kirje Kaarle herttualle elokuun 15 p. 1581. — Käkisalmen isäntäin kirjeet Juhani III:lle 13/VIII ja 9/IX 1581. R. A. — S. A. N:o 5497, 21 v. ja 22.

[2] Nimittäin: 260 Ambrosius Henrikinpojan savolaista, 25 vanhaa sotamiestä, 16 tykkimiestä ja 30 linnan omaa miestä.

[3] Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 29/VI 1581. R. A.

[4] Käkisalmen isäntien kirje Knuutti Juhonpojalle ja Lauri Lockelle 2/VIII 1581 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A. — Samojen kirje Jääsken voudille 1/VIII 1581 R. A.

Laurinpäivänä (elokuun 10) saapuikin kolmatta tuhatta venäläistä neljälläsadalla veneellä ja lotjalla Käkisalmen satamaan. Vankien ilmoituksessa vihollisten miesluvusta oli siis ollut liioittelua, niinkuin tavallisesti. Astuttuaan maalle retkeläiset rupesivat uhkaylpeinä soittamaan ja kirkumaan. Silloin lähetettiin linnasta 15 ratsumiestä ja 200 miestä jalkaväkeä [1] heidän kanssansa ottelemaan, ja taistelu päättyi kumma kyllä siten, että venäläisten täytyi paeta veneisiinsä menetettyään kertomuksen mukaan 150 miestä. Käkisalmen urhoollisista puolustajista kaatui vain neljä ja haavoittui viisi. Eräs venäläisten päälliköistä, Mikko Gorbov, joutui pahoin haavoitettuna vangiksi. Hänet vietiin sitten Hämeenlinnaan, jossa hänen sanotaan »tehneen työtä» [2].

Vangitulta päälliköltä saatiin tietää, että venäläisillä oli voitetun joukon lisänä [3] Laatokan luona koossa 1,000 ratsumiestä sekä Rogosinin »rosvoseura», johon kuului noin 300 miestä. Gorbov kertoi myös, että isoin osa suurruhtinaan väestä oli lähetetty puolalaisia ja tataareja vastaan, joista jälkimmäiset olivat samonneet lähelle Moskovaa [4]. —

---

[1] Käkisalmesta rynnänneen joukon miesluku näyttää olevan ilmoitettu liian alhaiseksi, sillä tiedetään, että linnassa siihen aikaan oli 900:n miehen varusväki.

[2] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 2/VIII 1582 Tawastien kokoelmassa. R. A.

[3] Gorbov antoi seuraavat ilmoitukset Käkisalmen luo hyökänneestä joukosta ja sen päälliköistä.

Moskovasta oli tullut 500 miestä Stan ja Miron Rokolskin johtamina.

Novgorodista oli lähtenyt 1,200 miestä, päällikköinä Mikko Gorbov, Yrjö Serebrenik, Jaakko Serebrenik ja Okul Pervoj.

Pähkinälinnasta Vasili Koniutov ja Simo Sartikov olivat tuoneet 400 miestä.

Vielä oli joukkoon kuulunut 200 eri tahoilta kerättyä miestä.

[4] Vuonna 1581 Iivana IV tosin taas pelkäsi tataarien tulevan, mutta ne eivät hyökänneetkään Venäjälle, joten Gorbovin kertomus siinä suhteessa oli perätön.

Hänelle oli Venäjällä sanottu, että Käkisalmessa ei ollut ruokaa ja että sotaväki oli lähtenyt linnasta pois [1].

Muutaman aikaa sen jälkeen kuin mainittu kahakka oli ollut Käkisalmen luona, lähetettiin täältä laivasto Laatokalle, mutta se ei sillä kertaa saanut mitään toimeen. Syyskuun alussa se palasi satamaan.

Linnan isännät olivat tyytymättömiä siihen, että heidän asianansa oli toimittaa väkeä laivoihinkin. Heidän oli muutaman kerran täytynyt luovuttaa laivastoa varten niin paljon sotilaita, että linnaan ei ollut jäänyt enempää kuin 50 sotakykyistä miestä. Ilmoittaen tästä kuninkaalle he lausuivat, että he eivät millään ehdolla uskaltaneet tehdä semmoista vastedes.

Myöhään samana syksynä kävi venäläisiä taas Käkisalmen edustalla. Pimeänä marraskuun yönä, jolloin ei kukaan pahan sään takia luullut heidän liikkuvan Laatokalla, pääsi joku sissijoukko, vedettyään veneensä pienen kannaksen poikki, kenenkään huomaamatta aivan linnan juurelle ja sytytti erään tornin palamaan. Vesi oli huuhtonut saven pois tornin seinäin alapuolesta, joten hirret olivat esillä, ja sitä paitse oli salvoksen ja saven välissä koivunvarvuilla yhteensidotuita salkoja, niin että sytykkeistä ei ollut puutetta. Linnan väki ei saanut valkeata sammutetuksi, ennen kuin kaksi tornia ja se osa törmäkkeistä, joka oli virtaan päin ja jota ei vielä oltu täytetty mullalla, oli palanut poroksi. Sitä paitse tuli hävitti useita asuinhuoneita ja tavara-aittoja. Viholliset olivat kohta, kuin he olivat saaneet valkean viritetyksi tornin syrjään, rientäneet Venesaarelle [2] ja siellä polttaneet isoimman osan aluksia. Linnan ja saaren vartijat, joiden

[1] Käkisalmen isäntäin kirjeet Juhani III:lle 13/VIII ja 9/IX 1581 R. A.

[2] Venesaari oli luultavasti linnan itäpuolella. Th. Schwindt, Käkisalmen pesälinnan rakennushistorian aineksia (Analecta archeologica Fennica, II, 2, 39).

varomattomuus oli syynä onnettomuuteen, olivat joko saaneet surmansa tai joutuneet venäläisten vangeiksi [1].

Tuhot tehtyänsä viholliset katosivat yön pimeyteen. Jos niitä olisi ollut isompi joukko, olisivat ne silloin varmaankin helposti voineet äkillisellä ryntäyksellä valloittaa linnan. Vahinko, jonka he saivat aikaan, oli kuitenkin varsin tuntuva. Aitoissa paloi monenlaista tavaraa, jota hyvin olisi tarvittu linnassa, nimittäin vehnää, rukiita, ohria, suurimia, 80 tynnyriä suoloja sekä vuotia, lampaannahkoja ja talia [2].

Koska Käkisalmessa pelättiin venäläisten tulevan takaisin suuremmin joukoin, laskettiin seuraavana keväänä kaupunginsaaren ja linnan ympärille veteen hirsijonoja ja vankkoja rautaketjuja esteeksi hyökkääjäin aluksille [3]. Mutta viholliset eivät sen koommin ahdistaneetkaan linnaa.

Sen sijaan he vuoden 1582 alkupuolella hävittivät maaseutua ankarasti. Seitsemäntoista kertaa he vähässä ajassa kävivät ryöstämässä Käkisalmen lääniä pakoittaen asukkaat jättämään talonsa ja surmaten kaikki, jotka eivät tahtoneet seurata heitä Venäjälle. Rogosin oli päällikkönä a'nakin muutamilla rosvoretkillä, kenties useimmilla. Kerrankin hän saapui 2,000:n miehen kanssa Sortavalan tienoille, poltti 72 taloa ja vei mukanansa 46 tynnyriä verojyviä, jotka oli aiottu laittaa Käkisalmen linnaan [4]. Eräs toinen vihollisparvi tuli Pähkinälinnasta 65:llä veneellä lähelle Käkisalmea. Veneet vedettiin maakaistaleen poikki Vuokseen, jota myöten sissit tuhoa levittäen etenivät Räisälään asti [5]. Perniön-

---

[1] Lauri Torstinpojan kirje Juhani III:lle 25/XI 1581 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[2] S. A. N:o 5498, 145.

[3] Pentti Juhaninpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 6/VI 1582 Grönbladin jäljennöksissä S. A.

[4] S. A. N:o 5514, 6.

[5] S. A. N:o 5513, 35. — Todennäköistä on, että venäläiset sillä retkellä myös hävittivät veneitä Käkisalmen satamassa. Kts. sivua 523.

päässä [1] he rikkoivat uuden sillan ja kalastuslaitokset lähtien sitten Asilaan, jossa myöskin kalastuskojeet hävitettiin [2].

Sen jälkeen Laatokan rannoilla oli muutamina vuosina levollisemmat ajat. Tämä johtui välirauhan solmimisesta (1583) sekä Iivana IV:n kuolemasta (1584). Käkisalmessa tiedettiin, että eräs voivodi, joka oli tullut Aunukseen vaatimaan uskollisuudenvalaa nuorelle suurruhtinaalle, oli ankarasti varoittanut sen puolen miehiä ryhtymästä rajalla väkivallan tekoihin. Ja kun hän siellä oli tavannut muutamia salmilaisia, oli hän neuvonut niitä uskollisuuteen Ruotsin kuningasta kohtaan.

Juhani III kehoitti kuitenkin Käkisalmen isäntiä olemaan varuillansa. Jo vuonna 1581 kuningas oli kieltänyt heitä laskemasta linnaan venäläisiä (tai oikeammin sanoen Venäjän karjalaisia), koska näiden joukossa saattoi olla vakoojia [3]. Kielto uudistettiin nyt välirauhan alussa [4]. Samalla amiraali Pentti Söyringinpoika sai käskyn tarkoin vartioida Laatokan vesiä. Kuningas kirjoitti hänelle: »Muutamia pursia ja veneitä on aina pidettävä valmiina, niin että niitä saattaa lähettää Käkisalmesta tietoja hankkimaan. Samalla on taitavia luotseja toimitettava laivastoon sekä kulkuväyliä tutkittava. Ja jotta tämä voisi tapahtua huomaamatta, ovat alukset ikäänkuin lähetettävät kauppamatkalle» [5]. Eräässä toisessa kuninkaan kirjeessä sanottiin, että aluksiin oli pantava sopivaa vaihtotavaraa ja laivureille annettava linnasta kaupantekoa varten tarpeelliset todistukset.

Käkisalmen varusväelle oli tietysti erittäin tärkeätä ajoissa saada tietoja vihollisten hankkeista. Tätä varten

---

[1] Perniönpää-nimisestä niemestä ei Käkisalmessa nykyään tiedetä mitään.

[2] Pentti Juhaninpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani III:lle 6/VI 1582.

[3] V. R. Kirje Käkisalmen isännille heinäkuun 29 p. 1581.

[4] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle syyskuun 22 p. 1583.

[5] V. R. 16/IX 1583. — Kts. myös kirjeet Henrikki Klaunpojalle ja Käkisalmen isännille syyskuun 22 p. 1583.

linnan isännät olivat alusta alkaen pitäneet palveluksessaan koko joukon vakoojia. Senaikuisissa linnan tilikirjoissa sanotaan näitä vakoojia venäläisiksi, vaikka useimmat niistä näyttävät olleen Käkisalmen läänin tai Venäjän karjalaisia. Huomattavimmat Käkisalmen vakoojista olivat: Paavali Retukäpälä, Rijka Repoinen, Teppana, Kuisma, kauppias Mikita Wasiljov, tavallisesti mainittu Pitkän Mikon nimellä, ja viisi kreikanuskoista pappia, nimittäin Elias Kurkijoella, Jaakkima Jaakkimanpoika Otsaassa, Simana Mukerinpoika sekä Sortavalan papit Hototta (v. 1581—1584) ja Manasse (v:sta 1585).

Retukäpälä kävi usein Huggutin ja Wildemanin puheilla. Hänen kaksi vävyänsä, joista toinen asui Moskovassa, toinen Aunuksessa, toivat hänelle tietoja Venäjältä. Voi arvata, että useat heidän kertomuksistaan, ja erittäinkin ne, jotka koskivat hallitusmiesten politiikkaa, olivat kaikkea muuta kuin luotettavia. Vuonna 1588 Moskovasta tullut vävy jutteli, että Venäjän neuvoskunnan etevimmät jäsenet aikoivat syöstä suurruhtinaan valtaistuimelta ja että Feodorin lanko tahtoi päästä hallitukseen. Hän puhui myös, miten venäläiset olivat kummastelleet, kun saivat kuulla, että »Katrinan poika» oli valittu Puolan kuninkaaksi. Retukäpälä kävi itsekin Venäjällä tietoja urkkimassa [1].

Rijka Repoinen, jonka nimenä sen ajan kirjoituksissa myös on Richirepoij ja Repo Rikon, oli sotaväellä oppaana, kun käytiin lotjia ja veneitä ottamassa Salmista (1581). Tavallisesti hän palveli perämiehenä lotjalaivastossa.

Teppana oli vuonna 1582 vangittuna Novgorodissa ja toi päästyään vapaaksi tietoja sieltä [2].

---

[1] Eerikki Tönnenpojan kirjeet Juhani III:lle 23/IV ja 30/XI 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen. R. A. — Saman kirje Matti Laurinpojalle 4/VI 90 kokoelmassa Handl. rör. ryska kriget. R. A. — S. A. N:o 5562, 15; 5579, 18 v.; 5609, 27.

[2] Erään Teppanan sanotaan vuonna 1583 olleen nimismiehenä Sortavalassa, mutta vaikea on sanoa, oliko hän sama kuin yllämainittu.

Vakoojat joutuivat joskus uhkarohkeilla matkoillaan hyvin vaaralliseen asemaan, vieläpä kuolemankin omiksi. Yllämainittu Kuisma oli vangittuna v. 1587, mutta pääsi kuitenkin pakoon. Salmilainen Matvei Grigoritsh, joka v. 1588 meni Novgorodiin, otettiin siellä kiinni ja hirtettiin. Erästä toista Käkisalmen talonpoikaa, joka samana vuonna oli lähetetty Aunukseen, kidutettiin siellä kuumilla pihdeillä, koska hänen tulonsa oli herättänyt venäläisissä epäluuloja.

Vaikka vuonna 1583 olikin saatu välirauha toimeen Venäjän ja Ruotsin välillä, niin Rogosinin seura ja muut partiojoukot sittenkin, kuten olemme nähneet, tekivät rosvoretkiä Savoon ja Pohjanmaalle. Tästä syystä toimitettiin Käkisalmesta silloin tällöin pieniä sotaväen osastoja savolaisten avuksi. Syksyllä vuonna 1584 Pentti Juhaninpoika siten lähetti joitakuita jalkamiesruotuja sekä vähän muutakin sotaväkeä Kainuuseen asti seuraamaan Taka-Karjalan sissejä, jotka silloin olivat ryöstäneet, murhanneet ja polttaneet Savonlinnan läänissä. Sotamiehet yllättivätkin nuot retkeläiset erämaassa, surmasivat niistä muutamia ja ajoivat toiset pakoon. Ainoastaan joitakuita naisia saatiin vangeiksi [1]. Vähän myöhemmin (1586) Käkisalmen läänin maavouti Pentti Arvinpoika 50:n miehen seuraamana ajoi Pielisjärvelle saakka takaa erästä pientä parvikuntaa, joka oli tehnyt vahinkoa Pienessä-Savossa [2]. Vieläpä Eerikki Tönnenpoika ja Jaakkima Tiirikanpoika joulukuun 16 p. samana vuonna kirjoittivat kuninkaalle [3] käkisalmelaisten silloin taas taistelleen sissejä vastaan Pohjanmaan rajalla. Kirjeessä annetun kertomuksen mukaan oli Rogosinin joukkoon kuuluva »rosvoparvi» hyökännyt marraskuun 20 p. Kainuuseen, ja sissien ollessa paluumatkalla olivat Käkisalmen miehet sitten seuran-

---

[1] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 19/IX 1584 R. A.

[2] S. A. Grönbladin kokoelma Excerpter rör. Savolax och Karelen, 19 ja 20. — Sotamiehistä kuului 26 Jääsken ja Äyräpään lippukuntaan.

[3] R. A.

neet heitä rajan taa Raukolan [1] kylään, jossa heidät tavattiin saalista jakamassa ja kemuja pitämässä. Ollen juovuksissa eivät yllätetyt partioretkeläiset voineet tehdä sanottavaa vastarintaa. Heitä kaatui 60 miestä, muiden muassa heidän johtajansa, Rogosinin veli.

Käkisalmen tienoilla oli välirauhan alkuaikoina vain joku vähäinen kahakka. Kuninkaalle kerrottiin, että partioretkeläiset olivat kesällä vuonna 1585 piesseet joitakin Käkisalmen läänin asukkaita, jotka olivat viemässä verotavaroitaan linnaan [2].

Myös kävi eräs sissijoukko, joka tuli Laatokan kaupungista, samana vuonna (elokuun 30 p.) ryöstämässä Kurkijoella ja Tervun kappelissa [3].

Alkupuolella vuotta 1587 tutkittiin muutamain kiinnisaatujen sissien rosvouksia Käkisalmen linnassa, jonne silloin oli tullut useita venäläisiä (eli karjalaisia) talonpoikia ja nimismiehiä. Saapuvilla olivat myös pajarit Jooseppi (Semenski) ja Afanasi (Bjelski) [4]. Näistä käräjistä linnanpäällikkö Huggut kertoi Juhani IIILlle, että hän asetti venäläiset istumaan toisen pöydän ääreen ja linnan miehiä toisen, että läsnäoleville luettiin asiaa koskeva pykälä Ruotsin laista ja että he tuomitsivat yhden syytetyistä teilattavaksi ja kuumilla pihdeillä silvottavaksi. Sanotaan, että talonpojat näyttivät olevan mielissään oikeudenkäynnistä; he selittivät, että heidän olisi täytynyt paeta pois läänistä, jollei tuota pahantekijää olisi mestattu [5].

---

[1] Nimellä tarkoitetaan nähtävästi Roukkulan kylää, joka on Venäjän nykyisen rajan tuollapuolen, vastapäätä Kuhmonientä ja pohjoiseen Repolan kirkosta.

[2] V. R. Kirje Pontus herralle elokuun 14 p. 1585.

[3] Lauri Torstinpojan kirje Pontus de la Gardielle 8/IX 1585 R. A. — Kts. myös saman kirjettä Juhani IIILlle 8/III 1585 R. A.

[4] Näistä puhutaan tuonnempana enemmän.

[5] Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/V 1587 R. A.

Vielä samana vuonna alkoi sitten Käkisalmen läänin pohjoisille seuduille kova koettelemusten aika. Syyskuun 29 päivänä hyökkäsivät verraten isot venäläisparvet Aunuksesta Salmin pitäjään, toiset kulkien maitse, toiset järvitietä. Salmista ne menivät Kitelään, Sortavalaan, Suistamolle, Pälkjärvelle, Tohmajärvelle, Juurikkajärvelle, Liperiin ja Ilomantsiin sekä asettuivat vihdoin useiksi viikoiksi Suistamolle. Mainittuja paikkakuntia hävitettiin ankarasti ja niiden asujamet pakoitettiin maksamaan suurruhtinaalle veroa. Niitä talonpoikia, jotka eivät tahtoneet suostua tähän tai jotka eivät tuoneet muonavaroja hyökkääjäin leiriin, rääkättiin ja surmattiin, ja heidän omaisuutensa ryöstettiin [1]. Useimmat läänin talonpojat näyttävät kuitenkin mielisuosiolla liittyneen venäläisiin.

Käkisalmen linnaan saatiin seuraavat tiedot retken alkuunpanosta. Eräs pielisjärveläinen Luka Räsäinen, oli käynyt uuden suurruhtinaan luona kertomassa, että hänen pitäjäläisensä eivät tahtoneet maksaa veroa ruotsalaisille, vaan aikoivat tehdä heille vastarintaa [2]. Samalla hän oli pyytänyt väkeä voidakseen hävittää Ruotsin aluetta. Hän ei kuitenkaan koko kesänä saanut vastausta suurruhtinaalta. Mutta kun Boris Godunov oli palannut matkalta, jonka hän oli tehnyt Puolaan, oli hän antanut luvan hävitysretken toimeenpanemiseen; tämä retki oli kuitenkin tapahtuva ikäänkuin suurruhtinaan tietämättä. Nuori pajari Hotari Vasiljov määrättiin johtajaksi Moskovasta lähtevälle joukolle [3], jossa

---

[1] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 3/XI 1587. R. A.

[2] Pielisjärven asukkailla oli Käkisalmen valloituksen jälkeen ollut ennenkin yhteyttä Moskovan kanssa. Kerrotaan, että eräs sikäläinen talonpoika, Kurtsinen, oli vuonna 1583 saanut Iivana IV:ltä tynnyrin ruutia voidakseen vastustaa ruotsalaisia veronkantajia. Kurtsisen tappoivat kuitenkin muutamat Käkisalmen läänin miehet, jotka nähtävästi olivat toisesta pitäjästä kotoisin.

[3] Henrikki Melkkerinpojan kirje (Eerikki Tönnenpojalle?) 1/XI 1587. R. A.

oli 500 kasakkaa ja johon yhtyi muutamia satoja miehiä Käkisalmen entistä väkeä sekä Venäjälle paenneita Käkisalmen läänin pajareja. Luka Räsäinen oli johtajalla apumiehenä.

Eräässä kirjeessä, jonka Savonlinnan vouti Kyötikkä Fincke marraskuun 28 p. (1587) lähetti Arvi Tawastille, mainittiin hyökkääjäin selittäneen, että heidät oli lähetetty hävittämään ainoastaan niissä pitäjissä, jotka eivät olleet moneen vuoteen maksaneet tsaarille veroa, vaikka ne kuuluivat hänelle. Tästä huomattiin, että venäläiset tahtoivat vielä pitää suurinta osaa Käkisalmen läänistä omanaan.

Rogosin saapui myös joukkoinensa venäläisten leiriin. Siellä hän kuitenkin kohta joutui riitaan päällikön kanssa. Sanottiin hänen nuhdelleen Vasiljovia siitä, että tämä oli Käkisalmen läänissä ryöstänyt tsaarin alueilla. Vieläpä huhu tiesi mainita, että Rogosin oli Pälkjärven nimismiehen ja erään toisen todistajan kanssa lähtenyt Moskovaan valittamaan Vasiljovin menettelystä [1]. Vaikea on tietää, kuinka paljon näissä kertomuksissa oli perää.

Vasiljovin ollessa Suistamolla katsoi eräs toinenkin pajari saaneensa tilaisuuden saalistamiseen Käkisalmen läänissä. Hän keräsi yhdeksänkymmentä miestä »Kaisenjärven» ja Suojun [2] pitäjistä ja ryntäsi niiden kanssa Ägläjärven kylään [3]. Mutta tämä ei ollut Vasiljovin mieleen. Hän lähetti Ägläjärvelle sata miestä noita uusia tulokkaita vastaan, jotka silloin pakenivat Porojärvelle [4]. Siellä Vasiljo-

---

[1] Henrikki Melkkerinpojan kirje Kyötikkä Finckelle 14/XI 1587 R. A.

[2] Suojun pitäjä, jota mainitussa Henrikki Melkkerinpojan kirjeessä nimitetään Soiuksi, on Äänisjärven rannalla, Petroskoilta (Petramosta) pohjoiseen. — Kaisenjärvestä minulla ei ole tietoa.

[3] Ägläjärvi on Korpiselän itäisimpiä kyliä.

[4] Henrikki Melkkerinpojan kertomuksessa puhutaan nähtävästi siitä Porajärvestä, joka on Suomen nykyisen rajan tuolla puolen, Ilomantsista itään ja Suojärvestä pohjoiseen päin.

vin väki kuitenkin saavutti heidät, tappoi heistä kaksikymmentä ja otti päällikön vangiksi.

Venäläisten rynnätessä Käkisalmen lääniin oli Eerikki Tönnenpoika Wildeman yksin isäntänä linnassa, jossa silloin oli vain 200 sotamiestä. Kun tästä väestä olisi saatettu käyttää korkeintaan puolet linnan ulkopuolella eikä niin pienellä joukolla olisi mitään toimitettu vihollisia vastaan, niin Wildeman lähetti airuet Viipuriin ja Savoon apua pyytämään sekä ilmoitti asiasta sotajoukon ylipäällikölle Yrjö Boijelle ja jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille. Boije määräsikin heti kaksi lippukuntaa jalkaväkeä sekä joukon aseellisia talonpoikia (m. m. savolaisia) menemään Käkisalmen lääniin.

Apuväen saavuttua lähdettiin venäläisiä ahdistamaan. Käkisalmen läänin pohjoisen osan maavouti Henrikki Melkkerinpoika näyttää olleen suomalaisen joukon johtajana. Tässä joukossa oli sotamiehiä Pienen-Savon, Viipurin kaupungin sekä luultavasti myöskin Jääsken ja Äyräpään lippukunnasta [1]. Lunta oli paljon, ja jäät olivat paikoittain heikot, jonka tähden eteneminen kävi hitaasti. Savon talonpojat olivat lisäksi niin varomattomia, että he pitivät pahaa melua matkalla ja yömajoissa. Kaikesta tästä oli seurauksena, että venäläisten vartijat huomasivat käkisalmelaisten tulon, kun näillä vielä oli kuuden peninkulman matka jäljellä Suistamolla olevaan leiriin. Pälkjärvellä Henrikki Melkkerinpojalle ilmoitettiin, että Vasiljovin väki oli jättänyt leirinsä ja lähtenyt pakoon [2]. Siten täytyi suomalaisen joukon tyhjin toimin palata takaisin.

---

[1] Ambrosius Henrikinpoika johti, niinkuin ennenkin, Pienen-Savon sotamiehiä, ja Olavi Warg oli Viipurin kaupungin lippukunnan päämiehenä. Kolmantena jalkaväen johtajana mainitaan eräs Simo Ollinpoika. Hän ei kuitenkaan liene ollut minkään lippukunnan päämies.

[2] Jäljennös Henrikki Melkkerinpojan kirjeestä 1/XI 1587 kokoelmassa Handl. rör. ryska kriget 1570—1595. — Nähtävästi on kirjeen antopäivä kuitenkin väärin ilmoitettu, sillä eräästä toisesta Henrikki Melkkerinpojan kirjeestä huomataan, että suomalainen sotaväki

Kun viholliset saivat kuulla, että se oli mennyt hajalleen, niin he saapuivat uudestaan Suistamolle ja Ilomantsiin. Mutta sillä kertaa Ambrosius Henrikinpojan johtama savolainen lippukunta yllätti heidät (joulukuun 29 p. 1587), surmasi heistä jonkun satakunnan [1] ja ajoi muut pakoon.

Muutaman aikaa sen jälkeen Henrikki Melkkerinpoika lähti linnanpäällikön määräyksestä Pälkjärvelle tutkimaan, mitä vahinkoa viholliset olivat sielläpäin tehneet, sekä vaatimaan veroa niiltä talonpojilta, jotka vielä olivat jääneet tiloilleen. Mukaansa hän otti 50 miestä Jääsken ja Äyräpään lippukunnasta. Kun tämä osasto sitten eteni Pielisjärvelle päin, joutui se eräänä yönä Ilomantsissa väijyvien vihollisten käsiin. Siinä tilaisuudessa menetettiin 43 miestä, joista toiset kaatuivat, toiset vietiin Venäjälle vankeuteen. Henrikki Melkkerinpoika nähtävästi ei ollut miestensä mukana Ilomantsissa. Ainakaan ei hänelle itselleen tapahtunut matkalla mitään vahinkoa [2].

Yrjö Boije oli heti ilmoittanut partiokuntain ensimmäisestä hyökkäyksestä Ruotsin neuvoskunnalle pyytäen tätä kysymään kuninkaalta, eikö Suomesta saataisi lähteä kostamaan venäläisille heidän tekemiään pahoja töitä. Hänen annettiin kauan odottaa vastausta. Tammikuun 15 p. 1588 neuvoskunta vihdoin kirjoitti hänelle [3] katsovansa parhaaksi, että sillä kertaa luovuttaisiin kostotuumista, jos venäläiset jo olivat lähteneet matkoihinsa, koska asia muuten saatettaisiin selittää siten, että Ruotsi oli rikkonut välirauhan. Tämmöisen neuvon saatuansa ylipäällikkö sitten

---

meni vasta marraskuun keskivaiheilla Suistamolla olevia partioretkeläisiä vastaan.

[1] Erään ilmoituksen mukaan kaatui partiojoukosta 300 miestä, mutta toinen tiedonanto sanoo, että surmattuja oli noin 100.

[2] V. R. Yrjö Boijen kirje Juhani III:lle 3/III 1588. — Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 23/IV 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[3] V. R.

valvoi, että Suomesta ei missään tapauksessa laskettu sotaväkeä menemään rajan toiselle puolen.

Käkisalmen lääniin odotettiin uusia hyökkäyksiä, kun Novgorodin maaherra lähetti pajari Ivan Andrejevitsh Sudakovin muutaman tuhannen miehen kanssa Aunukseen, jonne tämä saapui helmikuun 6 p. 1588. Sudakov selitti — tietysti Novgorodista saamainsa määräysten johdosta —, että valtakuntain raja oli kulkeva 100 virstaa eli 20 peninkulmaa [1] Käkisalmesta, ja uhkasi kuolemanrangaistusta niille Ruotsin kuninkaan alamaisille, jotka tulivat Venäjän puolelle mainittua rajaa. Venäläiset tahtoivat pitää edelleen hallussaan kaikki tuolla puolen Pyhäjärveä olevat pitäjät. He sanoivat myös, että ne suomalaiset sotamiehet, jotka olivat saaneet surmansa Ilomantsissa, olivat olleet Venäjän alueella. Kirjeessä, jossa Eerikki Tönnenpoika ilmoitti näistä asioista Juhani III:lle, hän lausui muun muassa, että Ilomantsi oli vanhastaan kuulunut Käkisalmeen, jonka tähden pitäjän asukkaat olivatkin suorittaneet veronsa sinne koko sen ajan, jonka linna oli ollut »Jumalan, kuninkaan ja Ruotsin ruunun alla» [2].

Sudakov oli sitten ainakin vuoden 1588 loppuun Aunuksessa rajaa vartioimassa. Hän näyttää menetelleen maltillisesti ja viisaasti, koska ei kerrota mitään taistelua syntyneen, vaikka Yrjö Boije piti osan sotaväkeä valmiina sitä tapausta varten, että venäläiset taas olisivat tulleet Suistamolle. Kun Pentti Söyringinpoika Juusten ja maavouti menivät kantamaan veroja Pyhäjärven toiselle puolen ja siis etäämmälle kuin 20 peninkulmaa linnasta, niin Sudakov laittoi talonpojille sanan, että vero oli tuotava hänelle,

---

[1] Huomattava on, että peninkulmat, kuten edellisessä jo on mainittu, siihen aikaan laskettiin noin puolta lyhyemmiksi kuin nykyänsä.

[2] V. R. Yrjö Boijen kirje Juhani III:lle 3/III 1588. — Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 23/IV 1588 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

mutta ei kuitenkaan lähettänyt väkeä sitä nostamaan. Sudakov antoi myöskin tietää, että hän esti rosvoja tulemasta Suomeen. Tätä lupausta hän ei kuitenkaan täyttänyt. Wildeman arveli, ettei hän ollut aikonutkaan sitä noudattaa [1].

Tällä välin oli rajakahakoiden johdosta vaihdettu kirjeitä suomalaisten ja venäläisten päälliköiden kesken. Arvi Tawast oli Vasiljovin joukkojen hyökkäyksen jälkeen tullut Käkisalmeen [2]. Hän ja Wildeman kirjoittivat silloin (joulukuun 1 p. 1587) Novgorodin voivodille, ruhtinas Feodor Ivanovitsh Hvorostinille, ja eräälle toiselle tsaarin käskynhaltijalle läänissä tapahtuneista ryöstöistä ja murhista. Muun muassa he sanoivat sissijoukkojen päässeen tekemään tuhotöitään siitä syystä, että Suomessa oli luotettu välirauhaan, sekä toivat esiin sen vaatimuksen, että vahinkoakärsineille oli suoritettava korvausta ja hävityksen toimeenpanijoita rangaistava. Jos ei tätä tehtäisi, niin he ilmoittaisivat asiasta Juhani kuninkaalle, joka ei jättäisi mainittuja väkivallan töitä kostamatta [3]. — Kirjeellä ei saavutettu tarkoitusta, kuten olikin arvattava.

Samoista asioista Yrjö Boije oli kirjoittanut Suuren Novgorodin maaherralle ruhtinas Vasili Ivanovitsh Rostovskille sekä Pähkinälinnan silloiselle päällikölle Vasili Hvostoville. Hän sai kirjeisiinsä vastauksen maaliskuun 19 p. 1588 Pähkinälinnan voudilta Bjäloulovilta. Tämän vastauksen johdosta hän pani (huhtikuun 8 p.) kirjeen [4] menemään Novgorodiin, mutta sillä kertaa ruhtinas Feodor Mihailovitsh Trubetskoille, joka myös oli linnan isäntiä. Tyytymättömänä siitä, että Rostovski ei itse ollut kirjoittanut hänelle, Boije lausui kirjeessään Trubetskoille: »Rostovski pitää

[1] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 30/XI 1588 R. A.

[2] Tawastista mainitaan eräässä tilikirjassa, että hän marraskuun 24 p. 1587 oli 50 sotamiehen ja muutamain tykkimiesten kanssa ollut Jääskessä matkalla sissejä vastaan. S. A. N:o 5605, 30 v.

[3] Tawastin ja Wildemanin kirje on kokoelmassa Handl. rör. ryska kriget R. A.

[4] Jäljennös Boijen kirjeestä on Muscovitica kokoelmassa R. A

itseään liian hyvänä vastatakseen minulle. Tietäköön hän, että kuningas on antanut minun hallittavakseni Viipurin, Savonlinnan ja Käkisalmen ynnä niihin kuuluvat läänit sekä määrännyt minut sotajoukon ylipäälliköksi, niin että minulla on ainakin yhtä suuri virallinen valta kuin Rostovskilla, jonka tähden pidänkin itseni samanarvoisena kuin hän on. Kuitenkin tahdon tästä lähtien kirjoittaa Sinulle.»

Bjäloulov oli kirjeessään ilmoittanut m. m., että Trubetskoi oli kieltänyt suurruhtinaan sotaväkeä ryhtymästä mihinkään vihollisuuksiin, niin kauan kuin välirauhaa kesti. Samalla Bjäloulov oli huomauttanut, että Ruotsin sotaväki edellisenä syksynä oli tehnyt suurta vahinkoa Ilomantsissa, Suojärvellä, Pälkjärvellä, Suistamolla ynnä useissa muissa paikkakunnissa, vaikka — sanoi hän — kuninkaan lähettiläät olivat rauhanteossa suostuneet siihen, että Venäjän raja oli oleva kahdenkymmenen peninkulman etäisyydessä Käkisalmesta. Myös kävi Bjäloulovin kirjeestä selville, että Trubetskoi oli lähettänyt Sudakovin estämään Juhani kuninkaan palvelijoita pääsemästä mainittuihin pitäjiin. — Boije lausui nyt Trubetskoille kummastelunsa sen johdosta, että tämä tahtoi anastaa suurruhtinaalle semmoisia alueita, jotka kuuluivat Ruotsille, ja lisäsi, että hän aikoi puolustaa kuninkaansa maita Venäjän sotaväkeä vastaan. »Olen karkoittava», virkkoi hän, »kaikki, jotka hyökkäävät kyseessäoleviin paikkakuntiin, ja samalla kostava sinun herrasi alamaisille kaiken sen vahingon, jota he välirauhan vuosina ovat tehneet Käkisalmen ja Savonlinnan lääneissä sekä Pohjanmaalla». — Lopuksi hän pyysi Novgorodin päällikköä laskemaan vapauteen ne suomalaiset sotamiehet, jotka venäläiset olivat vanginneet Käkisalmen alueella.

Sudakovilta oli maaliskuun 22 p. (1588) tuotu Käkisalmeen kaksi kirjettä, joista toinen oli osoitettu tämän linnan päällikölle, toinen Viipurin päällikölle, ja viisi päivää myöhemmin saatiin häneltä taas kirje Käkisalmeen [1]. Kai-

[1] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 23/IV 1588. R. A.

kissa näissä kirjeissä puhuttiin Käkisalmen alueen rajasta [1]. — Vangittujen sotamiesten Sudakov lupasi antaa palata Suomeen.

Huhtikuun 16 p. meni Wildemanilta vastaus Sudakoville. Siitä ei näytä säilyneen jäljennöstä Ruotsin arkistoissa, mutta ei ole vaikea arvata, että siinäkin puhuttiin rajaasioista, vaikka tietysti toiselta kannalta kuin venäläisten kirjeissä.

Pitkin kesää (1588) liikkui partiojoukkoja Käkisalmen läänissä, Savossa ja Pohjan perillä. Näiden joukkojen johtajina mainitaan Feodor Wasiljevitsh Boslav (joka lienee ollut pappi), Mikko Jälkin, kaksi Räsäistä, joista toinen oli meille edellisestä tunnettu Luka, sekä Sudakovin sisarenpoika. Raakoja seikkailijoita he epäilemättä olivat kaikki, mutta viimeksimainittu, jolle asiakirjoissa on annettu nimi »Corde», näyttää ryöstöjen toimeenpanossa osoittaneen vielä suurempaa julmuutta kuin muut [2]. — Eerikki Tönnenpoika kuvaili eräässä kirjeessä kuninkaalle [3] niitä suuria vaikeuksia, joita sotaväen oli voitettava, kun se ajoi noita »rosvoja ja varkaita» takaa rajaseutujen äärettömissä metsissä. »Jos jossakin torpassa», hän sanoi, »yllätetään niistä kymmenen tai kaksitoista miestä, niin on jo samalla aikaa kuusitoista tai kaksikymmentä miestä tekemässä vahinkoa neljän- tai viidenkymmenen peninkulman päässä siitä paikasta. Sillä tavoin he hävittävät tämän läänin autioksi. Karjalaiset talonpojat, Teidän Majesteettinne omat alamaiset, pitävät noita varkaita luonansa ja kuljettavat niitä paikasta toiseen,

---

[1] Sudakovin viimeisen kirjeen sekä siitä tehdyn käännöksen Wildeman lähetti kuninkaalle, ilmoittaen kuitenkin, että hän ei voinut taata käännöstä oikeaksi, koska Käkisalmessa silloin ei ollut venäjänkielen tulkkia. Linnassa olevat karjalaiset olivat suomentaneet Venäjältä tulleet kirjeet, jonka jälkeen suomennoksista oli valmistettu ruotsinkielinen käännös.

[2] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[3] Kirje on päivätty 30/XI 1588. R. A.

ja kun sotaväkemme tulee johonkin kylään, jossa rosvoja on, niin he piiloittavat nämät ja vannovat, että he eivät tiedä niistä mitään. Vasta sitten, kuin sissit ovat tuhonsa tehneet ja lähteneet matkoihinsa, talonpojat tuovat siitä ilmoituksen tähän linnaan. Käkisalmesta on joskus lähetetty sotamiehiä viiden- ja kuudenkymmenen peninkulman päähän pahantekijöitä hakemaan. Mutta jos joku pieni osasto menee kauas linnasta, niin talonpojat liittyvät varkaisiin tappaen sotamiehet, kuten tapahtui viime talvena. Jos taas isompi joukko sotaväkeä lähtee liikkeelle, niin läänin asukkaat kiiruhtavat linnaan valittamaan, että heitä näännytetään kyydinteolla. Muutoin isot sotaväen osastot eivät voi olla kauan poissa linnasta senkään tähden, että ne joutuvat muonan puutteeseen. Ei ole myöskään hyvä vähentää linnan työvoimia kymmenen tai kahdentoista varkaan takia.»

Wildemanille oli alussa kerrottu, että pohjoinen osa Käkisalmen lääniä oli vuonna 1587 tapahtuneen hävityksen johdosta tullut aivan autioksi [1]. Pian saatiin kuitenkin tietää, että partioretkeläisten toimeenpanemat ryöstöt eivät olleetkaan niin suuret kuin ensin oli luultu [2]. Syyskesällä vuonna 1588 määrättiin vihdoin Pentti Söyringinpoika Juusten, maavouti Henrikki Melkkerinpoika, Käkisalmen ratsumiesten johtaja Eerikki Maunupoika ynnä moniaat muut toimittamaan paikalla seikkaperäinen tutkimus, joten vahingon suuruus saatiin täysin selv lle.

Ruotsin valtioarkistossa [3] on yksityiskohtainen luettelo kaikista niistä tuhotöistä, jotka puheenaolleet sissijoukot vuosina 1587 ja 1588 saivat aikaan. Tässä luettelossa, joka nähtävästi on mainitun tutkijakunnan toimittama, on ilmoitettu, että läänistä vietiin noina kahtena vuonna: 2,191

---

[1] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 3/XI 1587 R. A.

[2] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle 14/II 1588. — Yrjö Boijen kirje Juhani III:lle 3/III 1588.

[3] Tarkemmin sanoen: R. A:n kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1597.

talaria rahaa, 637 tynnyriä rukiita, 164 tynnyriä ohria, 75 tynnyriä kauroja, 3 tynnyriä lohta, 11 tynnyriä muuta suolakalaa, 4 ½ tynnyriä suoloja, 4 leiviskää voita, 8 tynnyriä jauhoja, 140 lehmää, 132 hevosta, 12 härkää, 214 lammasta, ja 2 kiihtelystä oravannahkoja.

Poltettujen talojen luku oli 22. Asukkaista surmattiin toista kymmentä. Useita rääkättiin semmoisella kauhistuttavalla julmuudella, mikä näissä rajameteleissä oli tullut tavaksi. Kaksi mestattiin, yksi ammuttiin, kahdeksan lyötiin hengettömiksi, viisi hirtettiin, kahta rääkättiin niin että ne tulivat rammoiksi, kuutta poltettiin kuumilla raudoilla ja pihdeillä, kahta kidutettiin verkoissa, neljältä leikattiin korvat, kahdelta hakattiin jalat poikki, yhdeltä samoin kädet, neljä vangittiin. Vielä mainitaan, että pieni lapsikin pistettiin keihäällä kuoliaaksi.

Juhani III oli jatkuvien rajariitojen johdosta lopuksi joutunut sangen sotaiseen mielentilaan. Hän kirjoitti huhtikuun 16 p. 1588 Yrjö Boijelle [1], että tämän tuli asevoimalla karkoittaa sissijoukot, jos niitä vielä oli Käkisalmen läänissä, ja neuvoi häntä surmaamaan kaikki viholliset, jotka saavutettiin [2]. Samalla hän käski amiraali Juustenin tehdä vihollisille vahinkoa Käkisalmen laivastolla. Kuningas arveli venäläisten uskalluksen vähenneen heidän kuultuansa, että Sigismund herttua oli noussut Puolan valtaistuimelle.

Ruotsin valtioarkistossa on säilynyt eräs Pentti Söyringinpojan kertomus, joka osoittaa, että hän välirauhan aikana kävi jollakin laivastoretkellä ja sen ohessa myös maaretkellä, mutta ikävä kyllä, tästä kertomuksesta ei käy selville, minä vuonna retket tapahtuivat. Kaikesta päättäen on siinä kuitenkin kysymys juuri vuodesta 1588. Kertomukses-

---

[1] V. R.

[2] Vuoden lopussa Juhani kuningas jo kehoitti Suomen maaherroja sekä täkäläisiä sotapäälliköitä lähettämään Norrlannin ja Suomen sotamiehiä Venäjän Karjalaan, jotta sissijoukko siellä olisi saatu hajoitetuksi. V. R. Kirje näille joulukuun 31 p. 1588.

saan Juusten ikäänkuin koettaa puolustaida syytöksistä, että hän oli rikkonut välirauhan ehtoja. Hän sanoo nimittäin: »Sitä ei kukaan tule todistamaan, että minä maitse kävin Aunuksessa etäämpänä kuin Kontu-nimisessä kylässä [1]. En edes ollut tämän kylän sisässä, sillä raja kulkee sen pellolla. Järvellä en matkannut kauemmaksi kuin Ukonsaarelle, joka on rajakiveä lähellä. Kalastajat otettiin kiinni Valamon maan alla, siis Käkisalmen läänissä. Rosvot vangittiin Sortavalan tienoilla ja hirtettiin Salmissa» [2]. — Sen enempää ei näistä retkistä tiedetäkään.

Kesällä vuonna 1589 oli Juustenilla käsky yrittää maallenousuja Laatokan toisella puolen. Hän ilmoitti silloin yliamiraali Klaus Flemingille, että hänellä oli käytettävänään noin 240 miestä laivaväkeä, ja pyysi, että hänelle sen lisäksi toimitettaisiin matkaa varten viisi lippukuntaa jalkaväkeä, nimittäin: Pienen-Savon, Suur-Savon, Uudenmaan, Viipurin kaupungin sekä Jääsken ynnä Äyräpään lippukunnat, koska nämät parhaiten tunsivat Laatokan vedet. Niin paljon väkeä tarvittiin, sanoi hän, jos tahdottiin retkestä tehdä tosi; siitä ei muka ollut epäilemistä, että venäläiset ryhtyisivät vastarintaan sekä maalla että vesillä, jos tunkeuduttaisiin heidän alueellensa. Matkalle oli Juustenin mielestä lähdettävä Jaakonpäivän tienoilla, koska vilja tuleentui muutamia viikkoja sen jälkeen [3]. Tästä näkyy, että retken päätarkoituksena oli oleva ryöstö. — Kolme yllämainituista lippukunnista palvelikin sinä kesänä laivastossa [4]. Mutta epätietoista on, tuliko suunnitellusta

[1] Kontu sijaitsee Venäjän puolella nykyistä Suomen rajaa, aivan lähellä sitä ja myöskin lähellä Laatokkaa.

[2] R. A. Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

[3] Pentti Söyringinpojan kirje Klaus Flemingille 2/VI 1589 kokoelmassa Handl. rör ryska kriget 1570—1595. R. A.

[4] Ne olivat: Uudenmaan, Viipurin kaupungin ja Viipurin läänin länsiosien lippukunnat (päämiehinä Steen Maunupoika, Olavi Varg ja Niilo Näbb). Henrikki Melkkerinpojan tili Käkisalmen läänin pohjoisista pitäjistä v. 1589. R. A.

matkasta sittenkään mitään. Näyttää kuin muonavarain puute olisi estänyt Juustenin toimia.

Suomessa kerrottiin siihen aikaan, että Sudakov oli viety vankina Moskovaan ja että Venäjän hallitus aikoi selittää aselevon rikkomisen hänen syykseen.

Välirauhan viimeisenä vuonna oleskeli muutamia satoja venäjänpuoleisia sissejä lähellä Ilomantsin rajaa, Novgorodin alueella. Ne tulivat sinne keskikesällä (1589), Rogosin ja eräs Mikita [1] johtajina, ja samosivat sieltä aika-ajoin Käkisalmen lääniin, tuolle puolen Pyhäjärveä, pakoittaen asukkaat maksamaan veroa. Mutta rajan taa ne livahtivat heti kuin niille saapui tieto, että Käkisalmesta aiottiin lähteä niitä kurittamaan [2]. Wildeman kysyi tämän johdosta kuninkaalta, eikö Käkisalmesta ja Savosta olisi saatu lähettää sotaväkeä Novgorodin lääniin, koska tuota rosvoseuraa oli mahdoton muuten saavuttaa [3]. Juhani III, joka silloin oli Tallinnan matkalla, ei arvatenkaan ennättänyt kiinnittää paljon huomiota Wildemanin kirjelmään, jos hän tämän saikin ajoissa. Välirauha päättyi sitten jo pian.

[1] Tämä oli kenties sama kuin edellämainittu Mikko Jälkin.

[2] Kerrotaan, että Pietari Paavalinpoika Juusten silloin vei Viipurista joukon ratsumiehiä käkisalmelaisten avuksi. S. A. N:o 5605, 30 v.

[3] Eerikki Tönnenpojan kirje Juhani III:lle 26/VIII 1589. R. A.

YHDEKSÄSKOLMATTA LUKU.

Käkisalmen lääni.

Nykyisten Viipurin ja Kuopion läänien itäosat muodostivat muinoin Käkisalmen läänin. Tämä uloittui etelässä Laatokan länsirantaa pitkin Inkerin ja Suomen nykyiseen rajaan ja pohjoisessa vähän matkaa Pielisjärven taa. Lännessä se rajoittui silloisiin Viipurin ja Savonlinnan lääneihin. Laatokan rannasta Kuopion läänin koilliseen kolkkaan saakka oli Käkisalmen alueen itäraja jokseenkin samoilla paikoin, joilla Suomen raja nyt käy [1].

Lääni oli Novgorodin aikana kuulunut Vatjalaiseen pjätinaan, eli luoteisimpaan niistä viidestä piiristä, joihin tasavallan alue oli jaettu. Sangen merkillisenä seikkana on mainittava, että Äänisen pjätina, joka sijaitsi Vatjan piiristä itäänpäin, ei Laatokan pohjoispuolella koskenut tähän muualla kuin Salmin pitäjän kohdalla. Muissa paikoin oli nimittäin näiden kahden piirikunnan välillä kolmikulmainen alue, joka ei näytä olleen Novgorodin vallan alaisena. Tämä alue, jonka eteläinen kärki pisti Suojärvelle, lienee pohjoisessa ollut noin parinkymmenen peninkulman levyinen ulottuen toisella puolen Vienan meren tienoille, toisella lähelle Oulu-

[1] Kts. karttaa, joka on liitetty Nevolinin teokseen О пятинахъ новгородскихъ.

järveä. Oulujoen lähdehaarojen takana se yhtyi Lapin eräma ihin.

Kun muutamat suomalaiset sotamiehet pääsivät (1584) puhuttelemaan mainituilta salomailta tulleita sissejä, niin nämät antoivat heidän tietää, että he aina olivat olleet itsenäisiä. He lausuivat näet, että heillä »ei koskaan ollut ollunna muuta herraa kuin taivaan jumala eikä muuta kuningasta kuin julma saatana». Ja eräs samoilta sydänmailta kotoisin oleva nainen, joka vangittuna tuotiin Käkisalmeen, kertoi täällä, että siltä paikkakunnalta, jossa hän asui, ei oltu milloinkaan maksettu veroa suurruhtinaalle tai muille, ihmiset kun eivät siellä olleet minkään valtakunnan alamaisia. Hän arveli, että hänen kotiseudultaan oli 120 »pitkää peninkulmaa» Käkisalmeen ja 130 peninkulmaa [1] Vienanmerelle [2] — Novgorod nähtävästi ei ollut aikoinaan ottanut noita syrjäisiä erämaita haltuunsa, eivätkä moskovalaisen Venäjän ensimmäiset hallitsijat näytä kiinnittäneen niihin erinäistä huomiota.

Siellä metsien suojassa suomalainen kansanhenki siten sai läpi vuosisatojen pysyä koskemattomana. Siellä säilyivät ammoisilta ajoilta perityt esi-isäin tavat, pakanalliset uskonnonmenot, loitsut ja tarut. Ei siis ole kummallistakaan, että kansamme runoaarteita on myöhempinä aikoina erittäin runsaasti saatu esiin juuri niiltä seuduilta.

Käkisalmen isännät eivät enemmän kuin Ruotsin hallituskaan niinä seitsemänätoista vuotena, joina linna ensi kerran oli tämän valtakunnan alaisena, päässeet oikein selville siitä, kuinka pitkältä Käkisalmen lääniä oli pohjoiseen ja itään päin. Valloitettuaan linnan Pontus de la Gardie oli (marraskuun 7 p. 1580) kirjoittanut kuninkaalle »kuulleensa vangeilta ja muilta», että lääni ulottui hyvän matkaa Lapin

---

[1] Puhuessaan matkojen pituudesta oli nainen kuitenkin, kuten huomataan, erehtynyt, vaikka hän mainitsemallaan pitkällä peninkulmalla olisikin tarkoittanut puolta nykyisestä.

[2] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle 4/IX 1584 R. A.

sisään [1]. Ne tiedot, jotka ylipäällikkö silloin oli saanut, olivat siis sangen epämääräiset. Pari kuukautta myöhemmin Juhani III käski Pontuksen lähettää jonkun taatun miehen Lapin puolelle läänin rajoja tutkimaan [2]. Sinne ei kuitenkaan yksityisten eikä pienten sotaväenosastojenkaan silloin ollut hyvä mennä, jonka tähden kuninkaan määräystä ei voitu noudattaa [3]. Kirjoittaessaan vuonna 1584 raja-asioista kuninkaalle, lausui Pentti Juhaninpoika muun muassa, ettei ensinkään tiedetty, kuinka suuret alat pohjoisessa oikeastaan kuuluivat Käkisalmeen, eikä myöskään, mitä satamia Käkisalmen valloituksella oli voitettu Ruotsin ruunulle Vienanmeren lucna. Saadaksensa näistä asioista selkoa hän oli lähettänyt pyytämään muutamia takamaiden miehiä puheilleen luvaten heille täyden turvan. Pentti Juhaninpoika jätti kuninkaan harkittavaksi, millä tavoin tuota rajaa oli tutkittava, huomauttaen, että sielläpäin ei päässyt talvisaikaan kulkemaan muuten kuin suksilla. Hän lisäsi: »Jos siellä tarkastus pannaan toimeen, niin sinne on lähetettävä melkoinen miesjoukko, sillä ei voi tietää, mitkä vaarat siellä yllättävät» [4].

Henrikki Matinpoika Huggut kiinnitti ollessaan Käkisalmen linnan päällikkönä huomionsa erityisesti näihin asioihin. Hän kävi, tunnettu sissipäällikkö Tuomas Teppo'nen mukanaan [5], tarkastamassa Käkisalmen, Kaprion ja Iivananlinnan läänien rajoja (nähtävästi alussa vuotta 1587). Talonpojat, joilta hän tiedusteli niitä, sanoivat m. m., että ensin-

---

[1] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 245.

[2] V. R. Kirje Pontus herralle tammikuun 15 p. 1581.

[3] Alkupuolella vuotta 1582 sai eräs Hannu Laurinpoika käskyn laskea Venäjän lappalaiset Ruotsin vallan alle. V. R. Hänen valtakirjansa helmikuun 5 p. 1582. — Semmoisesta käskystä ei voinut olla mitään seurauksia.

[4] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani IILlle 4/IX 1584 R. A.

[5] S. A. N:o 5594, 12. — Edellisessä mainittua vakoojaa Retukäpälää Huggut käytti matkallaan rajapaikkoja näyttämässä.

mainittuun lääniin ei ennenkään ollut kuulunut muita alueita, kuin ne, joita silloin jollakin tavoin hallittiin linnasta, mutta Huggut ei uskonut heitä. Hän oli muka muutamista vanhoista aikakirjoista havainnut, että raja pohjoisessa meni Pyhäniemeen, jolla nimellä tarkoitettiin Kuollan niemimaata[1]. Saadaksensa myöskin selkoa, miten raja Pyhäniemestä oli kulkenut Laatokan tienoille päin, Huggut käytti omituista ja, kuten näyttää, hyvin epävarmaa keinoa. Hän juotti näet erään perämiehen, jonka hän luuli jotakin asiasta tietävän, päihtyneeksi ja tutkisteli sitten häntä. Perämies sanoi kuulleensa, että Äänisen- eli Syvärinjoessa oli kivi, jonka toisessa sivussa oli ruotsalainen, toisessa venäläinen kirjoitus. Tästä Huggut päätti, että kivi oli rajapyykki. Muutoin oli myöskin Pienen-Savon lippukunnan päämies Ambrosius Henrikinpoika nähnyt sen. Saadaksensa asian varmemmin todistetuksi Huggut puhutteli siitä vielä neljää miestä. Eräs näistä, yhdeksänkymmenvuotias vanhus, jolta kysyttiin, oliko hän kuullut, missä raja oli käynyt Maunu kuninkaan aikana, sanoi sen menneen Syvärin suusta Pyhäniemelle. Vanhuksen antaman ilmoituksen luotettavaisuuteen nähden on huomattava, että hänelle luvattiin rahapalkinto, ennen kuin hänet saatiin puhumaan. Muut kolme todistajaa kertoivat samaa kuin hän[2].

Kuultuansa niistä hyökkäyksistä, joita venäläiset vuosien 1587 ja 1588 välisenä talvena tekivät Käkisalmen läänin pohjoisiin pitäjiin, ja saatuansa myös tiedon Novgorodin maaherran esittämistä vaatimuksista Juhani III kirjoitti Suomessa olevan sotaväen ylipäällikölle Yrjö Boijelle: »Venäläisten yritys on aivan ristiriidassa sen sopimuksen kanssa,

---

[1] Huomattava on kuitenkin, että eräällä vähäisellä Jäämereen pistävällä Turjan niemekkeellä on venäläinen nimi Svätoi nos, jotka sanat myös merkitsevät Pyhää nientä. Pidän luultavana, että Huggut puhuessaan Pyhäniemestä tarkoitti tällä nimityksellä koko Kuollan niemimaata.

[2] Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/v 1587. R. A.

joka tehtiin Pliussajoella, kun siellä päätettiin välirauha neljäksi vuodeksi. Meillä on oikeus hallita koko Käkisalmen lääniä sekä nauttia siitä tuloja. Tähän lääniin on vanhastaan kuulunut muun muassa Aunus, Heligenäsin (Pyhäniemen) Lappi ja kaikki Lapista etelään päin oleva maa Pähkinälinnan lääniin saakka. Teidän tulee sen tähden heti liittää mainittu alue linnaan ottamalla vala sen asujamilta» [1].

Boijen käskettiin samalla lähettää rajakahakoiden johdosta Novgorodin maaherralle kirje, jota varten hän sai kuninkaan kansliasta alustelman. Siinäkin lausuttiin, että kuningas, samalla kuin hän oli valloittanut Käkisalmen linnan, oli saanut myöskin koko läänin haltuunsa, huolimatta siitä, oliko Ruotsin sotaväkeä käynyt sen eri osissa vai eikö. Kirjeeseen oli liitetty selonteko Käkisalmen läänin itärajasta. Tämä selonteko, joka nähtävästi perustui Huggutin tutkimuksiin, kuului lyhennettynä seuraavasti.

»Käkisalmen ja Pähkinälinnan läänien välillä on Tapparajoki [2] rajana. Siitä raja kulkee suoraan Laatokan poikki, joka eroittaa Novgorodin ja Käkisalmen läänit toisistaan, Äänisen suulle ja edelleen Äänisenjokea pitkin sen niskalle [3] sekä täältä Poventsaan [4]. Sitten se jatkuu Torasjärvelle, Maanselälle, Maanselkäjärvelle, Pursijoelle, Uikujärvelle ja Harakkaan [5], jota lähellä on Walkeakiveksi nimitetty rajamerkki. Pohjan perillä raja menee pitkin Valkeaa merta Pyhäniemeen, Kuolansuuhun, Petsinan (Petsamon) luostariin ja Varankiin.» Selonteossa lausuttiin lisäksi, että suuruhtinaalla ei ollut mitään oikeutta ottaa veroa Lapista, josta

---

[1] V. R. Vastaus Yrjö Boijelle huhtikuun 16 p. 1588.

[2] Tapparajokea (ven. Toporov rutshei) ei näy käytettävinä olevista Suomen kartoista.

[3] Tällä rajapaikalla on luettelossa nimi: »Enisen Jnska».

[4] Poventsa sijaitsee Äänisjärven pohjoispäässä.

[5] Harakka on Vienan- eli Valkean meren lounaisrannalla. Kartoilla nähdään sen venäläinen nimi Soroka.

kaksi kolmannesta oli kuuluva Ruotsille ja yksi kolmannes Tanskalle.

Huomataan, että Juhani III vaati tsaarilta koko Karjalaa Äänisjärveen ja Valkeaan mereen asti sekä lisäksi koko Venäjän Lappia. Kun venäläiset puolestaan väittivät, että isoin osa varsinaisesta Käkisalmen läänistä kuului heidän hallitsijalleen, niin oli vaatimuksissa semmoinen ristiriita, jonka ainoastaan aseet voivat ratkaista.

Se alue, jota kyseissäolevana aikana hallittiin Käkisalmen linnasta, ei uloittunut pitemmälle kuin Ruotsin asevoiman vaikutus. Puhumatta siitä vastarinnasta, jota venäläiset tekivät aselevonkin vuosina, on huomattava, että verraten harvat läänin asukkaista mielisuosiolla rupesivat Juhani kuninkaan alamaisiksi. Läänin pohjoisimmista osista ei ensinkään maksettu linnaan veroja, eikä siellä muutenkaan ollut tietoa Ruotsin hallituksesta.

Saadaksensa Ruotsin vallan Käkisalmen läänissä vahvistetuksi Juhani III oli huhtikuun 29 p. 1585 määrännyt sinne kolme komiteaa vaatimaan kaikilta asukkailta uskollisuudenvalaa sekä järjestämään veronkantoa. Niiden tuli pakoittaa vastahakoisetkin alamaisuuteen sekä tätä varten ottaa mukaansa sotaväkeä. Kuhunkin komiteaan nimitettiin neljä jäsentä [1]. Näiden toiminnasta ei kuitenkaan ole mitään varmoja tietoja. He eivät näy työllään saavuttaneen tarkoitettua tulosta, jos he edes pääsivätkään työhön [2].

---

[1] Erääseen piti siten kuulua: Jaakkima Tiirikanpoika Brand, pajari Afanasi Saburov, Risto Henrikinpoika ja Käkisalmen läänin maavouti Pentti Arvinpoika; toiseen: Eerikki Tönnenpoika Wildeman, pajari Jooseppi Semenski, Hannu Skalm ja Kaaprieli Matinpoika; kolmanteen: Martti Olavinpoika, pajari Wasili Rosladin, Lauri Locke ja Matti Antinpoika Biörnram. Mainitut pajarit olivat Venäjältä tulleita pakolaisia, jotka jo jonkun aikaa olivat olleet kuninkaan palveluksessa. Heistä puhutaan tuonnempana enemmän.

[2] Ainakin muutamat heistä näyttävät liikkuneen läänissä. Wildemanin, Saburovin ja venäjänkielen tulkin Kaaprieli Juhonpojan mainitaan sinä vuonna yhdessä käyneen Räisälän kartanossa.

Yllämainitussa huhtikuun 16 p. 1588 antamassaan kirjeessä Juhani III lausui Yrjö Boijelle: »Me dän palvelijamme ovat olleet laiminlyöpiä ja uskottomia, koska he ovat laskeneet ainoastaan neljänneksen Käkisalmen läänistä linnan alaiseksi. Vasta nyt on sihteerimme Henrikki Matinpoika Huggut saanut asiassa jotakin toimeen» [1]. Saman vuoden lopulla kuningas käski Huggutin kiireimmiten mennä uudestaan Käkisalmeen ja siellä valvoa, että koko lääni joutuisi linnan isäntäin hallittavaksi. Papeille, munkeille, aatelisille ja muille oli, sanoi kuningas, myönnettävä vapaa jumalanpalvelus, jotta he mieluummin alistuisivat Ruotsin valtaan [2]. Olosuhteet olivat kuitenkin silloin semmoiset, että Huggut ei voinut kuninkaan tahtoa toteuttaa.

Käkisalmen lääniin luettiin puheenaolevana aikana oikeastaan seuraavat seitsemän pitäjää kappeleinensa: [3]

Rautu eli Wasiljevski;

Sakkola eli Mihailovski ja siihen kuuluva Pyhäjärven kappeli;

Räisälä eli Voskreshenski, johon kuuluivat Unnunkosken ja Koverilan kappelit;

Kurkijoki eli Kiriaski, jossa oli yhdeksän kappelia, nimittäin: Sammatlampi, Uukuniemi, Tiurula, Mikli, Tyrjä, Veijala, Tervu, Lapinlahti ja Sorola;

Sortavala eli Serdobolski ja sen kuusi kappelia: Otsas (Otsoinen), Kide, Möltsälä (Möntsölä), Impilahti, Suistamo ja Suojärvi;

Salmi eli Salomski;

Ilomantsi eli Ilimanski sekä tähän liittyvät kuusi kap-

Syyskuun 24 p. Wildeman oli rajaa tutkimassa. S. A. N:o 5564, 36 ja 60.

[1] V. R.

[2] V. R. Kirje Henrikki Matinpojalle joulukuun 12 p. 1588.

[3] Nämät pitäjät eli pokostat olivat samalla kertaa hallinnollisia ja kirkollisia alueita.

pelia, nimittäin: Pälkjärvi, Tohmajärvi, Soanlahti, Liperi, Lieksa ja Repola.

Sillä laajalla alalla, jonka nämät pitäjät käsittivät, oli sangen vähän asukkaita. Eteläiset pitäjät olivat varmaankin jo Venäjän vallan aikoina joutuneet häviölle Suomesta tehtyjen ryöstöretkien johdosta. Ja venäläiset puolestaan panivat, kuten edellä on kerrottu, Käkisalmen läänissä toimeen ankaran hävityksen pian sen jälkeen kuin Ruotsi oli sen valloittanut. Jo syyskesällä 1581 yllämainittu Gorbov, joka silloin oli joutunut vangiksi, kertoi, että hänellä oli ollut käsky viedä asukkaat pois läänistä ja surmata kaikki ne, jotka eivät hyvällä suostuneet siirtymään Venäjälle [1]. Sillä kertaa ei tuumaa voitu toteuttaa, mutta seuraavana keväänä venäläiset saavuttivat tarkoituksensa. Silloin iso määrä läänin talonpoikia jätti kotiseutunsa. Toiset seurasivat partiojoukkoja mielisuosiolla, koska he olivat tyytymättömät Ruotsin valtaan, toisia venäläiset kuoleman uhalla pakoittivat lähtemään pois.

Käkisalmessa pidettiin niitä talonpoikia, jotka menivät Venäjälle, kavaltajina. Heitä ajettiin takaa ja rangaistiin, jos heidät saavutettiin [2], joka kuitenkin harvoin tapahtui. Kun eräs Sortavalan pitäjästä kotoisin oleva talonpoikaisjoukko, joka kesällä vuonna 1582 oli menossa Tulemajärvelle [3] päin, saatiin kiinni, otettiin noilta surkuteltavilta raukoilta viimeisetkin tähteet heidän vähäisestä omaisuudestaan [4].

---

[1] Käkisalmen isännät Juhani III:lle 13/VIII 1581. R. A.

[2] Käkisalmen isännät Juhani III:lle 6/VI 1581. R. A.

[3] Tulemajärvi on Salmista koilliseen. Siitä laskee Tulemajoki Salmin kirkonkylän kohdalla Laatokkaan.

[4] Siten saatiin linnaan: 15 tynnyriä kauroja, 3 hevosta, 12 lehmää, 5 mullikkaa sekä 1 leiviskä 12 naulaa vaskea.

Teloittajan, Antti mestarin, kerrotaan käyneen vuonna 1585 kolme kertaa Käkisalmessa mestaamassa kavaltajia, jotka olivat

Laurinpäivän [1] aikaan vuonna 1584 halla vei viljan Laatokan tienoilla. Tämän johdosta pelättiin Käkisalmessa, että väkeä taas alkaisi muuttaa Venäjälle. Silloin Pentti Juhaninpoika vapautti Salmin, Sortavalan ja Kurkijoen asukkaat sen vuoden veroista. Ja vielä paremmin viihdyttääkseen heitä hän antoi heille luvan kutsua Venäjältä pappeja ja munkkeja kirkollisia toimituksia varten. Talonpojat näyttivätkin rauhoittuvan. Heidän lähettiläänsä pyysivät, että neljä tai kuusi talonpoikain valitsemaa miestä saisi lähteä Ruotsiin Juhani kuningasta puhuttelemaan ja häneltä itseltään kuulemaan, oliko hän todellakin heitä niin rakastava ja suojeleva kuin Käkisalmessa olevat viranomaiset olivat sanoneet. Amiraali Pentti Söyringinpoika lupasikin lähettää miehet ruunun aluksella kuninkaan luo [2]. Epätietoista on kuitenkin, tuliko matkasta mitään.

Räisälän, Kurkijoen, Sortavalan, Salmin ja Liperin talonpoikia kutsuttiin pari vuotta myöhemmin Käkisalmeen neuvoittelemaan muun muassa veronkannosta. He olivat täällä koossa joulukuun 14, 15 ja 16 p. (1586), ja linnan isännät käyttivät tilaisuutta kehoittaaksensa heitä uskollisuuteen Ruotsin hallitusta kohtaan [3]. Vaikeaa ja mahdotonta oli kuitenkin saada heitä pysymään paikoillansa, sillä heidän asemansa oli kovin epävakaa ja vaaranalainen. Toukokuun 25 p. 1587 Huggut kirjoitti kuninkaalle, että Käkisalmen läänin vanhoihin asukkaisiin ei ollut luottamista; he hoitivat talojansa niin kauan kuin heille myönnettiin verovapautta, mutta jos heidän oli ruvettava ruununmaksuja

---

aikoneet paeta Venäjälle. (S. A. N:o 5562, 4.). Vaikea on kuitenkin sanoa, tarkoitetaanko siinä ilmoituksessa kavaltajilla talonpoikia vai karanneita sotamiehiä.

[1] Elokuun 10 p.

[2] Pentti Juhaninpojan kirje Juhani III:lle syyskuun 19 p. 1584. R. A.

[3] Käkisalmen isäntäin kirje Juhani III:lle 16/XII 1586. R. A.

suorittamaan, niin he pakenivat Aunukseen tai muihin seutuihin Venäjälle [1].

Talonpoikain siirtyminen rajan taa kuvastui niistä autiotalojen luetteloista, joita läänin voudit liittivät tilikirjoihinsa. Vuosina 1581 ja 1582 tapahtuneiden hävitysten jälkeen oli ainoastaan noin seitsemännes läänin kaikista taloista asuttuna. Siellä tavataan nimittäin vuonna 1585 3,000 autiosavua ja vain 554 asuttua savua [2].

Häviöön oli silloin jo joutunut myös seitsemän luostaria [3], nimittäin: Kononsaari (kuuluva Sakkolan pitäjään), Kannansaari (Kurkijoella), Heinäsimä (Tervussa), Valamo (Sortavalan pitäjässä), Veijala (Möltsälässä), Kuhasalo (Liperissä) ja Orusjärvi [4] (Salmissa) [5].

Sinä vuonna (1585) oli Raudussa 217 autiosavua ja 13 asuttua savua, Sakkolassa 368 autiosavua ja 6 asuttua, Räisälässä 90 autiosavua ja 26 asuttua. Yhteensä oli kolmessa eteläisessä pitäjässä siis 675 savua autiona ja 45 asuttuna. Nämät pitäjät olivat toisin sanoen melkein tyhjät ihmisistä [6]. Ja jokseenkin samanlaisena pysyi

---

[1] R. A.

[2] Bengt Arffvidsons Räkenskap För årlige Rentan Aff Kexholms länn pro Anno etc. 1585. R. A. — Tässä tilikirjassa on seikkaperäisesti tehty selkoa myös kaikista läänin autioiksi joutuneista pajarinkartanoista, luostareista ja myllyistä.

[3] Läänistä oli myös hävitetty 36 jauho- ja vanutusmyllyä.

[4] Orusjärvi on silloiseen ruotsalaiseen asiakirjaan merkitty nimellä Olufierffui. Paikkakunnan oikean nimen olen saanut tietää tarkastaja A. Lähteenkorvalta.

[5] Tässä mainittakoon, että Kononsaaren rakennukset olivat kivestä tehdyt, mutta muut mainituista luostareista (Valamokin) puusta rakennetut.

[6] Erään kirjeen mukaan, jonka Pentti Söyringinpoika Juusten 10 p. marraskuuta 1585 lähetti Pontus de la Gardielle, oli Käkisalmen ja Pähkinälinnan välillä silloin ainoastaan 12 savua, jotka voivat suorittaa veroa. R. A.

niiden tila koko sen ajan, jona Käkisalmen lääni sillä kertaa oli Ruotsin vallan alla [1]. Kuitenkin näkyy eteläisten pitäjäin asukasluku vähän lisääntyneen vuodesta 1590, sillä niissä mainitaan sinä vuonna olleen 92, vuonna 1591 123, vuonna 1592 108 ja vuonna 1593 111 asuttua savua.

Eteläisten pitäjäin autiotalojen lisäksi on vielä mainittava 46 pajarinkartanoa, joista 15 sijaitsi Raudussa, 8 Sakkolassa, 4 Räisälässä, 13 Unnunkosken kappelissa ja 6 Koverilan kappelissa [2].

Mitä läänin pohjoisosiin tulee, niin asianlaita niissä oli aluksi vähän parempi kuin eteläisissä. Kurkijoella oli vuonna 1585 1,079 savua autiona ja 135 asuttuna [3]; Sortavalassa olivat vastaavat määrät 614 ja 187 [4]; Salmissa 359 ja 0 (?); Ilomantsissa 273 (?) ja 187 [5]. Kaikkiansa näissä pitäjissä siten oli 2,385 (2,325?) autiosavua ja 509 asuttua savua.

Vuonna 1586 näytti asuttujen savujen luku olevan kasvamassa. Pohjoisissa pitäjissä mainitaan nimittäin silloin olleen yhteensä 661 savua asuttuna ja 2,208 autiona. Tähän olojen suotuisaan käänteeseen oli pääsyynä useiden talonpoikain palaaminen entisille kotipaikoilleen.

---

[1] Vuonna 1589 oli Raudussa 11 asuttua taloa, Sakkolassa 6 ja Räisälässä 24. S. A. N:o 5623, 8.

[2] On huomattava, että pohjoisissa pitäjissä ei pajarinkartanoita ollutkaan.

[3] Asuttujen savujen luku oli Kurkijoella ja sen kappeleissa tarkemmin sanoen seuraava: emäpitäjässä 9, Veijalassa 25, Tiurulassa 17, Tervussa 6, Lapinlahdella 7, Miklissä 6, Tyrjässä 49, Sammatlammilla 11 , Uukuniemellä 5. — Sorolan kappelissa ei ollut ainoatakaan asuttua taloa.

[4] Sortavalan emäpitäjässä oli 84 asuttua savua, Kiteellä 8, Impilahdella 29, Suistamolla 36, Suojärvellä 30. — Otsaan ja Möltsälän kappelit olivat aivan autioina.

[5] Veroa maksavia savuja sanotaan Ilomantsin emäseurakunnassa olleen 28, Pälkjärvellä 38, Soanlahdella 11, Liperissä 36 ja Tohmajärvellä 74. — Repolan kappelissa olivat kaikki talot autioina. Lieksasta puuttuu tietoja.

Jo huhtikuussa 1583, jolloin toivottiin rauhan syntyvän valtakuntain välillä, oli Jaakkima Tiirikanpoika Brand kirjoittanut Juhani IILlle, että paenneista monikin halusi saada talonsa takaisin [1]. Seuraavana vuonna ilmoitettiin Käkisalmesta hallitukselle, että kaksisataa talonpoikaa silloin oli tullut Venäjältä ja että toisia saapui joka päivä [2]. Luulisi, että veroamaksavien talojen luku sai näiden vanhojen asukasten tulosta lisäyksen jo vuonna 1585. Näin ei kuitenkaan käynyt. Palanneilta meni epäilemättä vuosi tai kaksi, ennen kuin he voivat panna viljelyksensä edes jonkinlaiseen kuntoon. He olivat Venäjällä köyhtyneet niin, että heillä saapuessaan ei ollut karjan alkuakaan.

Mainittua talonpoikain osittaista palaamista seurasi vuosien 1587 ja 1588 suuri hävitys, joka tietysti vaikutti pohjoisten pitäjäin asutusoloihin. Kurkijoella viljelys tosin varttui hiljalleen näiden vuosien jälkeen, mutta Sortavalassa ja Ilomantsissa asukasluku väheni vähenemistään [3]. Vuonna

---

[1] Kirje 18/IV 1583 Tawastien kokoelmassa R. A.

[2] Eerikki Pertunpojan ja Jaakkima Tiirikanpojan kirje Juhani IILlle 14/VI 1584 R. A.

[3] Vuonna 1589 oli:

Kurkijoella	1,083	autiosavua	ja	92	asuttua	savua.
Sortavalassa	699	»	»	114	»	»
Ilomantsissa	681	»	»	189	»	»
Salmissa	426	»	»	0	»	»

Aivan autioina olivat Salmin pitäjä sekä Sorolan, Möltsälän, Otsaan ja Suojärven kappelit. Lieksan ja Repolan seurakunnista nähtävästi ei milloinkaan oltu maksettu Ruotsille veroa.

Yhteensä oli neljässä pohjoisessa pitäjässä sinä vuonna 2,889 savua autiona ja 395 asuttuna. Samaan aikaan sanotaan kolmessa eteläisessä pitäjässä olleen 641 savua autiona ja 41 asuttuna. Koko läänissä oli siten autiosavujen luku 3,530 ja asuttujen 436. Kuten nähdään, on kahden viimemainitun luvun summa melkoista isompi kuin vastaavain, vuotta 1585 koskevain lukujen. Ei ole helppo sanoa, mistä eroavaisuus johtuu. Saattanee kenties otaksua, että linnan alle

1595, jona Täyssinän rauha tehtiin, oli puheenalaisissa neljässä pitäjässä voudin tilikirjan [1] mukaan yhteensä 2,962 savua autiona ja ainoastaan 322 asuttuna [2]. Salmissa ei silloin enää ollut moneen vuoteen ollunna ainoatakaan asuttua taloa.

Jo aikaisin Juhani III oli ryhtynyt toimiin saadakseen Käkisalmen läänin autiotaloja uudestaan viljelyksen alaisiksi. Tässä tarkoituksessa hän alussa vuotta 1583 käski Henrikki Klaunpoika Hornin ehdoittaa niille sotamiehille, jotka muutamia vuosia olivat palvelleet Käkisalmen linnassa, että he jäisivät vakinaisesti asumaan lääniin, ja samalla hän kehoitti Hornia toimittamaan sinne Jääskestä, Äyräpäästä sekä Savosta itsellisiä, joilla oli lehmiä ja muuta karjaa [3]. Ani harvat sotamiehet näkyvät kuitenkin ruvenneen autiotaloja asumaan [4], eikä Suomestakaan liene silloin saatu uudisasukkaita, koska Huggut vielä vuonna 1587 pyysi kuninkaalta, että »ne talonpojat, jotka täällä jo oli kirjoitettu», lähetettäisiin Käkisalmeen. Hän arveli, että niitä voitaisiin aluksi asettaa linnan läheisyydessä oleviin taloihin, joista ne vihollisen tullessa pääsisivät pakenemaan kaupunkiin [5]. Seuraa-

---

kuului jonkun verran suurempi alue vuonna 1589 kuin 1585; mahdollista on myöskin, että näiden vuosien tileissä on noudatettu eri laskuperusteita.

[1] R. A.

[2] Nimittäin:

Kurkijoella	1,049	autiosavua	ja	126	asuttua	savua.
Sortavalassa	717	»	»	96	»	»
Ilomantsissa	770	»	»	100	»	»
Salmissa	426	»	»	0	»	»

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle helmikuun 12 p. 1583.

[4] Vuonna 1587 niitä mainitaan olleen ainoastaan kuusi. S. A. N:o 5594, 10 — Arvi Tawast näkyy siihen aikaan ehdoittaneen kuninkaalle, että jalkaväestä määrättäisiin kokonaisia lippukuntia Käkisalmen läänin autiotaloja viljelemään. V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle toukokuun 17 p. 1587. Vrt. Arvi Henrikinpojalle huhtikuun 14 p. 1588 lähetettyä kirjettä.

[5] Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/v 1587. R. A.

vana vuonna Juhani III tämän johdosta taas antoi useita määräyksiä, miten talonpoikia oli Suomesta siirrettävä Käkisalmen lääniin [1].

Kymmenen autiotaloa saatiin asuttujen joukkoon siten, että Juhani III syyskuun 6 p. 1587 läänitti ne Eerikki Pertunpoika Slangille elinajaksi. Ne sijaitsivat Veijalan kappelissa, Kurkijoen pitäjässä, ja sisälsivät 20 savua [2].

Käkisalmen linnan viranomaiset olivat sillä välin panneet viljelykseen neljätoista pajarinkartanoa saaden jonkun ajan nauttia niitä veroista vapaina [3].

Kaikista näistä toimenpiteistä huolimatta autiotalojen luku lisääntyi lisääntymistään, kuten edellä on osoitettu.

Vaikea oli järjestää maakuntahallintoa, kun läänin rajoista ei ollut tarkkoja tietoja ja kun lisäksi hallittavia muutamissa pitäjissä tuskin oli nimeksikään. Kuninkaan alkuperäinen tarkoitus oli jakaa Käkisalmen lääni neljään kihlakuntaan, joihin hän helmikuun 4 p. 1581 määräsikin voudit [4]. Tästä tuumasta luovuttiin kuitenkin pian. Vuonna 1581 oli läänissä kaksi maavoutia, toinen, Hannu Hermanninpoika [5], Räisälässä ja Kurkijoella, toinen, venäjänkielen

---

[1] V. R. Kirje Eerikki Tönnenpojalle huhtikuun 10 p. 1588, Yrjö Juhonpojan valtakirja huhtikuun 16 p. 1588. Kirje Niilo Ollinpojalle ynnä muille huhtikuun 18 p. 1588.

[2] Nämät savut Pontus de la Gardie oli myöntänyt Slangille jo lokakuun 2 p. 1582 muutamien talojen sijaan, jotka viimeksimainitulla oli ollut Lännenmaalla ja jotka silloin peruutettiin ruumille. Slangin kuoltua Sigismund kuningas antoi ne lokakuun 21 p. 1593 hänen leskellensä Kaarinalle toistaiseksi. Maavouti Henrikki Melkkerinpojan tilit vuosilta 1592 ja 1593. R. A.

[3] S. A. N:o 5623, 4 v.

[4] V. R.

[5] Vuonna 1584 Hannu Hermanninpoika oli voutina Jääsken ja Ruokolahden pitäjissä.

tulkki Kaaprieli Juhonpoika [1], Salmissa ja Sortavalassa. Mitä Ilomantsiin, Sakkolaan ja Rautuun tulee, ei niissä silloin tarvittu voutia syistä, jotka tunnemme. Vuosina 1584, 1585 ja 1586 olivat läänin kaikki pitäjät yhdistetyt yhdeksi voutikunnaksi, jota Pentti Arvinpoika hoiti. Kun tämä oli kuollut, joka nähtävästi tapahtui vuoden 1586 lopussa, asetettiin linnankirjuri Henrikki Melkkerinpoika voudiksi neljään pohjoiseen pitäjään, nimittäin Kurkijoelle, Ilomantsiin, Sortavalaan ja Salmiin, mutta kolmesta eteläisestä pitäjästä teki sen jälkeen linnavouti tilit. Tällä tavoin oli lääni hallintoon nähden jaettuna [2], kunnes se luovutettiin Venäjälle. Henrikki Melkkerinpojan jälkeen tuli venäjänkielen tulkki Antti Pietarinpoika [3] pohjoisten pitäjäin voudiksi vuonna 1595 (tai kenties jo 1594) ja oli siinä toimessa vuoteen 1597.

Toisten talonpoikain pakeneminen, toisten perinpohjainen köyhtyminen vaikeutti tietysti veronlaskua. Läänille ei siten saatettu määrätä mitään vakinaista veroa, vaan linnan isännät vaativat tilallisilta (neuvoiteltuaan maavoutien kanssa) eri aikoina erilaisia apumaksuja. Vuonna 1585 kannettiin läänin seitsemästä pitäjästä yhteensä: 229 talaria

---

[1] Seuraavana vuonna Kaaprieli Juhonpoika mainitaan Sortavalan pitäjän ja Kurkijokeen kuuluvan Tervun kappelin voutina. S. A. N:o 5514, 12. — Salmiin ei Ruotsin valta silloin ulottunut.

[2] Kuninkaan 10 p. huhtikuuta 1588 Eerikki Tönnenpojalle lähettämä kirje sekä muutamille voudeille saman kuun 16 p. annetut missiivit näyttävät osaksi puhuvan ylläolevaa esitystä vastaan. Niistä havaitaan, että Juhani III silloin määräsi kolme maavoutia Käkisalmen lääniin, nimittäin Yrjö Juhonpojan eteläisiin pitäjiin, Henrikki Mikonpojan (Melkkerinpojan?) Salmiin ja Ilomantsiin sekä Lauri Juhonpojan Kurkijoelle ja Sortavalaan. Mitä Lauri Juhonpoikaan tulee, niin hän ei näytä astuneenkaan virkaansa. Yrjö Juhonpoika asetettiin samalla, kuten jo on mainittu, voudiksi linnaan.

[3] Hänestä kts. sivua 501.

rahaa, 1 lästi 2 puolikkoa rukiita ja ohria sekä 1 punta [1] kauroja [2]. Seuraavana vuonna otettiin samoin: 87 talaria rahaa, 102 tynnyriä viljaa, 26 kiihtelystä oravannahkoja, 167 hirttä ja 20 leiviskää kapahaukia [3].

Toimelias Henrikki Matinpoika Huggut koetti vuonna 1587 saada veroasioihin parempaa järjestystä. Hän tiedusteli talonpojilta, miten he olivat maksaneet veroja suurruhtinaalle, mutta heidän ilmoituksensa eivät olleet yhtäpitävät. Sitä he kuitenkin kaikki vakuuttivat, että he eivät olleet suorittaneet ruununmaksuja obsjan (eli koukun) mukaan, vaan joutsittain eli miesluvun mukaan. Huggut ehdoitti heille, että joka obsjasta maksettaisiin viisitoista ruplaa kaikkien niiden verokappalten asemesta, joita muualla valtakunnassa annettiin, ja että noihin viiteentoista ruplaan luettaisiin myös linnaleiri, lisäverot, päivätyöt sekä kyytimatkat. Mutta talonpojat eivät suostuneet tähän, vaan pyysivät, että tultaisiin heidän maitansa arvioimaan, ennen kuin heille määrättiin verot. Linnanpäällikkö ilmoitti heille silloin, että hallitus ei enää tyytynyt niihin pariin- tai kolmeensataan talariin, jotka siihen saakka oli maksettu koko läänistä, ja että talonpoikien oli siitä lähtien suoritettava enemmän [4].

Hävitys, joka kohtasi lääniä vuosina 1587 ja 1588 sekä samaan aikaan sattuneet kadot estivät kuitenkin silloin verojen koroittamisen. Vuonna 1589 Käkisalmen isäntäin täytyi tyytyä sangen vähäiseen apuveroon. Kurkijoen, Sortavalan ja Ilomantsin pitäjistä suoritettiin silloin ainoastaan: 30 talaria rahaa, 199 tynnyriä viljaa, 115 kuormaa heiniä, 25

---

[1] Käkisalmen läänissä laskettiin puntaan kolme tynnyriä, muualla Suomessa neljä. K. R. Melander, Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista (Hist. Arkisto, XI, 67).

[2] Pentti Arvinpojan tili vuodelta 1585 R. A.

[3] Pentti Arvinpojan tili vuodelta 1586 R. A.

[4] Henrikki Matinpojan kirje Juhani III:lle 26/v 1587 R. A.

syltä halkoja, 16 hirttä ja 460 päivätyötä [1]. Salmi ei tietysti maksanut mitään. Kolmen eteläisen pitäjän 41:stä asutusta savusta saatiin samana vuonna: 70 tynnyriä rukiita ja ohria, 41 heinäparmasta [2], 10 halkosyltä, 40 hirttä ja 246 päivätyötä sekä lisäksi linnan ratsumiehiä varten 28 tynnyriä 4 kylmittaa [3] rukiita ja ohria [4].

Ruotsin vallan viime vuosina koroitettiin apumaksuja jossakin määrin, ja talonpojilta vaadittiin silloin etupäässä viljaa. Tässä seuraa muutamia esimerkkejä näiden vuosien veroituksesta.

Kurkijoelta, Sortavalasta ja Ilomantsista suoritettiin vuonna 1592: 760 tynnyriä viljaa ja 136 heinäparmasta sekä erikseen sotamiesveroksi 602 tynnyriä viljaa [5]. Vuonna 1593 maksettiin samoista pitäjistä: 818 tynnyriä viljaa, 251 parmasta heiniä ja 16 leiviskää hamppuja sekä eri maksuna (sotaväelle?) 124 tynnyriä viljaa. Täyssinän rauhanteon vuonna nämät pitäjät antoivat: 52 talaria rahaa, 900 tynnyriä viljaa, 16 leiviskää kapahaukeja, 107 heinäparmasta ja 186 päivätyötä sekä vielä eri apumaksun sotaväen elatukseksi. Vielä vuonna 1597 kiristettiin mainituista kolmesta pitäjästä sotaväkeä varten melkoinen lisävero, nimittäin: 481 tynnyriä viljaa, 1,898 kyynärää sarkaa, 18 saukonnahkaa, 68 lammasnahkaa, 4 lammasnahkaturkkia, 100 kyynärää palttinaa ja 502 kyynärää piikkoa.

Paitse mainituita apumaksuja suoritettiin Käkisalmen läänistä myöskin laamannin- ja tuomarinveroa, kumpaakin 2 äyriä savulta. Pohjoisissa pitäjissä nämät verot tekivät vuonna 1593 (327:lta savulta) yhteensä 40 talaria 28 äyriä.

---

[1] Henrikki Melkkerinpojan tili pohjoisista pitäjistä v. 1589. R. A.

[2] Parmas oli se määrä heiniä, joka mahtui ristiinsidottuun neljän sylen pituiseen nuoraan. K. R. Melander, l. c. 119 ja 120.

[3] Kylmitta (kylvömitta?), jota käytettiin Virossa, Käkisalmen läänissä ja Itä-Suomessa, vastasi $^1/_6$ tynnyriä. K. R. Melander, l. c. 39—41.

[4] S. A. N:o 5623, 5 v. ja 6.

[5] Henrikki Melkkerinpojan tili v. 1592. R. A.

Raudusta, Sakkolasta ja Räisälästä otettiin niinä vuosina pääasiallisesti neljänlaisia apumaksuja, nimittäin: I:o viljaa, II:o 2 kuormaa halkoja ja 1 parmas heiniä jokaiselta savulta, III:o 6 päivätyötä joka savulta, IV:o muutamilta Äyräpään talonpojilta, jotka olivat viljelleet näissä pitäjissä autiomaita, niin paljon viljaa kuin he olivat kylväneet. Siten saatiin vuonna 1591 kolmesta pitäjästä yhteensä: 222 tynnyriä rukiita ja ohria, 4 tynnyriä kauroja, 20 ½ syltä halkoja, 123 heinäparmasta ja 738 päivätyötä sekä Äyräpään talonpoikain viljelyksistä lisäksi 22 tynnyriä rukiita ynnä ohria ja 6 heinäparmasta. Seuraavina vuosina (ainakin 1592 ja 1593) tuli jokseenkin samat määrät.

Laamannin- ja tuomarinverona maksettiin eteläisistä pitäjistä yllämainittujen perusteiden mukaan vuonna 1593 7 talaria 2 markkaa 6 äyriä.

KOLMASKYMMENES LUKU.

Narva ja Inkerissä valloitetut linnat.

Valloituksen jälkeen asetettiin, kuten edellä on mainittu, Kaarle Henrikinpoika Horn vallanpitäjäksi Narvaan, ja kun Pähkinälinnan piiritys oli päättynyt, tuli Hermanni Fleming vuoden 1582 lopulla Narvan ylimmäiseksi käskynhaltijaksi, mutta hänen täytyi pitkällisen taudin murtamana kohta lähteä sieltä pois [1]. Päälliköksi nimitettiin silloin uudestaan Kaarle Horn [2], joka kuitenkaan ei sillä kertaa ollut tässä toimessa kauan, sillä jo heinäkuun 13 p. 1584 määrättiin siihen Hammarskogin Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna [3]. Kaarle Horn näyttää lähteneen Narvasta marraskuussa. Oxenstierna pyysi sitten toukokuun 8 p. 1586 muutamaksi aikaa vapautusta linnanpäällikön toimesta, koska hänen isänsä silloin oli kuollut, ja tähän hänen pyyntöönsä suostuttiinkin. Seuraavana vuonna tavataan Prinkka-

[1] Kotimatkalla Hermanni Fleming kuoli Helsingissä maaliskuun 25 p. 1583. — Miten hänen aikalaisensa arvostelivat hänen kykyänsä, nähdään muun muassa Kustaa Banérin Tuure Bielkelle huhtikuun 14 p. 1583 lähettämästä kirjeestä, jossa kuolemansanoman johdosta lausuttiin: »Kun vanhat, luotettavat sotilaat ja etevimmät päälliköt menevät pois, niin on syytä tehdä rauha.» Ödberg, Om Anders Loricks, 97.

[2] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle huhtikuun 4 p. 1583. Hän sai tämän kirjeen toukokuun 5 p. Narvaan.

[3] V. R.

lan Hannu Eerikinpoika Narvan haltijana. Mutta alussa vuotta 1588 ilmoitettiin kuninkaalle, että jokin sairaus oli vienyt häneltä näön. Onnettomuudekseen määrättiin nyt Kaarle Horn kolmannen kerran Narvan päälliköksi helmikuun 15 p. 1588 [1]. Hänellä oli erinäinen käsky saattaa linnan rakennustyöt valmiiksi sekä samalla valvoa, että kaikki asiat tulivat hyvin hoidetuiksi myöskin Kapriossa ja Jaamassa [2]. Kaarle Hornin jälkeen oli Arvi Stålarm käskynhaltijana (vuodesta 1591).

Linnan päällikön apumiehistä mainittakoon: Meltolan ja Gammelbakan haltija Niilo Olavinpoika (vuonna 1583) [3], Kokkalan Kermo Henrikinpoika Tawast (vuosien 1583 ja

---

[1] Tämä määräys tuli Hornille maaliskuun 19 p. Kankaisiin, jossa hän silloin oleskeli. Hän lähti matkalle saman kuun 23 p., mutta ei kelirikon tähden saapunut Narvaan ennen kuin 16 p. huhtikuuta. Hannu Eerikinpoika kirjoitti huhtikuun 27 p. 1588 Juhani III:lle, että hän oli jättänyt Narvan ynnä Iivananlinnan Kaarle Hornin haltuun ja aikoi ensi tilassa tulla kuninkaan luo.

[2] Juhani kuningas kehoitti silloin Kaarle Hornia mainitsemaan muutamia henkilöitä, jotka voivat olla hänelle (Hornille) avuksi linnojen isännyydessä. Horn ehdoittikin siihen toimeen kolmea aatelismiestä, nimittäin Syvälahden Henrikki Eerikinpoikaa (sukunimeltä Rääf), Maunu Henrikinpoika Tawastia sekä Eewertti Delwigiä, joka oli Hornin lanko ja joka elokuun 18 p. 1581 oli asetettu Lukkolinnan päälliköksi. Ei ole kirjantekijälle tunnettua, määrättiinkö niistä joku Narvaan.

[3] Sodan alussa oli eräs Niilo Ollinpoika noin kymmenen vuotta Itägötlannin jalkaväen lippukunnan päämiehenä. Mahdollisesti tämä kuitenkin oli toinen kuin yllämainittu Niilo Olavinpoika. Meltolan haltijasta tiedetään varmaan, että hän vuosina 1580 oli Suomen aatelislipun sekä vuosien 1580 ja 1583 välillä Suomen kaupunkien ja voutien asettaman lipun ratsumestarina. Vuonna 1584 hänet mainitaan Iivananlinnan voutina, ja seuraavina vuosina hän oli muonitusmestarina Suomessa. Kuten olemme (sivulla 412) nähneet, määrättiin hänet vuonna 1587 Suomen länsiosien maaherran, Akseli Lejonhufvudin, apumieheksi. Myöhemminkin hallitus käytti häntä monessa tärkeässä toimessa. Vuonna 1599 hän samalla kertaa kuin Arvi Tawast tuomittiin kuolemaan ja mestattiin Viipurissa.

1586 välillä) [1] sekä voudit Henrikki Sommer (vuodesta 1581) [2] ja Olavi Laurinpoika Stubbe (1586—1588) [3].

Pontus de la Gardien valloittamista linnoista ja kaupungeista luultiin erittäinkin Narvan tulevan Ruotsin valtakunnalle tärkeäksi, koska se oli siihen saakka ollut Itämeren kauppakeskuksia. Kuninkaalle kerrottiin, että venäläiset olivat alkaneet tehdä kauppaa Narvassa jo ennen kuin rauhanneuvoittelut olivat päättyneetkään (1583). Tässä ilmoituksessa ei kuitenkaan liene ollut paljon perää.

Narvan kaupan elvyttämiseksi kehoitettiin muun muassa anglilaisia tulemaan sinne tavaroineen. Kun Juhani III vuonna 1583 lähetti Eerikki Brahen ja Antti Keithin Elisabeth kuninkaan luo [4], oli heidän ajettava tätäkin asiaa [5].

Samaan aikaan Juhani kuningas kehoitti oman valtakuntansa merikaupunkien porvareita viemään Narvaan semmoisia tavaroita, joita venäläiset enimmin kysyivät, niinkuin suoloja, silliä ja verkaa. Hän aikoi myös siirtää sinne Ruotsin ja Suomen kauppiaita vakinaisesti asumaan [6]. Seuraavan vuoden lopussa oli Narvassa kuitenkin vain kolme

---

[1] Kermo Tawast, Arvi Henrikinpojan veli, oli samalla Narvaan sijoitetun jalkaväen päällikkönä. S. A. N:o 3425, 108 v.; 5539, 3.

[2] Sommerista ilmoitettiin jonkun ajan kuluttua hallitukselle, että hän liiaksi katsoi omaa etuansa eikä ollut rehellinen, mutta Kaarle Horn puolusti häntä sanoen hänen olleen uskollisen ja ahkeran toimessaan. Kaarle Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 19/II 1584 kokoelmassa Livonica. R. A.

[3] S. A. N:o 3418, 41; 3420, 60; 5600, 72. — Veckjärven (Vehkajärven?) Olavi Laurinpoika ei ollut samaa sukua kuin Bolstadin Stubbet (Kts. sivuja 94 ja 500). Hän oli jo vuonna 1548 ollut Kustaa Vaasan sihteerinä, ja sittemmin hänellä oli ollut sama toimi Eerikki XIV:n ja Juhani III:n luona. Vuonna 1579 hänet mainitaan tykistömestarina. Lagus, Finska adelns gods och ätter. — J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland.

[4] Kts. sivua 357.

[5] V. R. Kirje Eerikki kreiville ja Antti Keithille elokuun 27 p. 1583.

[6] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle huhtikuun 4 p. 1585.

tai neljä ruotsalaista porvaria. Kaikki muut olivat saksalaisia. Näitäkään ei ollut enempää kuin neljäkymmentä [1].

Olemme jo nähneet, että Narvan kauppaa ei saatukaan uudistumaan. On osoitettu [2], miten se seikka, että Länsi-Euroopan kauppakansat kyseessäolevana aikana yhä enemmän rupesivat käyttämään Vienan suulle vievää meritietä, osaltansa oli syynä Narvan merikaupan lamaantumiseen. Mutta tähän vaikuttivat myöskin muutamat Juhani kuninkaan säädökset sekä ne esteet, jotka Venäjän hallituksen puolelta pantiin mainitulle kaupalle.

Pontus de la Gardien määräyksestä oli Narvassa ensin otettu tullimaksuna ulkomaalaisilta kolme prosenttia ja Ruotsin alamaisilta puolentoista prosenttia sekä tuonti- että vientitavarain hinnasta. Vuosi 1583 tuotti siten 1,300 talaria tullituloja.

Juhani III, joka aluksi oli aikonut pitää tullia samana kuin se oli ollut Venäjän vallan aikana, käski linnanpäällikön tiedustella, minkä taksan mukaan sitä silloin oli suoritettu. Kahdeksan Narvan saksalaista kauppiasta antoikin asiasta kirjallisen selostuksen. Tämän mukaan ulkomaalaiset olivat maksaneet kaksi prosenttia punnittavan tavaran ja puolitoista prosenttia muun tavaran hinnasta. Lybekin kauppiaat olivat kuitenkin olleet vapaat tullin suorittamisesta aina vuoteen 1579. Saatuansa nämät tiedot kuningas kuitenkin muutti mielensä eikä enää tahtonutkaan pitää venäjänaikuisia tullisäädöksiä voimassa. Narvan tullinhoitajalle Olavi Laurinpoika Ålänningille [3] marraskuun 24 p. 1583

[1] Risto Kaaprielinpojan kirje Juhani III:lle 2/XII 1584 Livonica kokoelmassa R. A.

[2] Kts. sivuja 358 ja 359.

[3] Narvassa ei ensin ollut vasetuista virkamiestä tullimaksujen kantoa varten, kunnes Olavi Laurinpoika lokakuun 26 p. 1583 valtuutettiin hoitamaan sitä tointa. Hänestä rupesivat muutaman ajan kuluttua vieraat kauppiaat valittamaan, että hän menetteli omavaltaisesti ja teki heille vääryyttä. Linnanpäällikkö Risto Kaaprielinpoika ehdoitti sen johdosta v. 1585 hallitukselle, että hänet erotettai-

annetuissa ohjeissa määrättiin nimittäin, että tullia oli maksettava kolme prosenttia tuontitavaroista ja 5 prosenttia vientitavaroista ja että se oli oleva sama valtakunnan omille alamaisille kuin muukalaisille. — Vaikka kaikilla kansoilla silloin oli Narvassa vapaa kauppa, käskettiin linnanhaltijan kuitenkin valvoa, että kuninkaan alamaiset ensimmäisinä saivat siellä suorittaa ostonsa ja myöntinsä [1].

Narvassa pelättiin nyt, että tullin koroittamisesta olisi haittaa kaupalle, koska muukalaiset jo olivat nurisseet ensimmäisestä taksasta. Pontus de la Gardie ja Kaarle Horn päättivät sen tähden lähettää keväällä 1584 Olavi Laurinpojan Ruotsiin tekemään kuninkaalle selkoa asiain tilasta [2]. Juhani III alensikin tullin vielä samana vuonna, mutta tämä alennus tuli liian myöhään, sillä Narvan kauppa oli, kun huojennettuun taksaan suostuttiin, jo joutunut rappiolle [3].

Vuonna 1583 Pontus de la Gardie määräsi, että vieraat kauppiaat eivät saaneet mennä Narovajokea myöten Venäjälle. Juhani kuningas vahvisti tämän määräyksen kieltäen Kaarle Hornia laskemasta mitään merentakaista tavaraa

---

siin virastaan. (Risto Kaaprielinpojan kirje Juhani III:lle 16/IV 1585 Livonica kokoelmassa R. A.). Elokuussa 1587 tavataan eräs Risto Stedener tullinhoitajana Narvassa.

[1] V. R. Olavi Laurinpojan ohje yllämain. päiv. — Kaarle Henrikinpojan kirjeet Juhani III:lle 23/X 1583, 7/I 1584 ja 28/IV 1584 sekä Narvan kauppiaiden todistus 23/XII 1583 Livonica kokoelmassa. R. A.

[2] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 7/I ja 28/IV 1584. Olavi Laurinpoika samalle 26/VI 1584. R. A.

[3] Sivumennen mainittakoon, että Iivananlinnan isännät rupesivat vuonna 1585 pidättämään oman linnansa hyväksi ne tullitulot, jotka sillä puolen jokea suoritettiin Venäjältä tulevasta tavarasta, eivätkä antaneet niitä Narvan tullinhoitajalle. Tästä Narvan linnanhaltija valitti Ruotsiin. Ei kuitenkaan ole tietoa, kuinka asia ratkaistiin. Risto Kaaprielinpojan kirje Juhani III:lle 16/IV 1585. R. A.

kulkemaan Narvasta Novgorodiin, Pihkovaan tai Oudovaan. Sama kielto annettiin myös Puolan hallussa olevaan Tarttoon nähden [1]. Toivottiin voitavan sillä tavoin pakoittaa venäläisiä tulemaan Narvaan [2]. Mutta tsaari kielsi puolestaan alamaisiaan tekemästä kauppaa Narvassa.

Puolalaisetkin sekaantuivat asiaan. Tarton päällikkö vaati, että kauppiaat, jotka kulkivat Pihkovasta Narvaan, poikkeisivat tieltä ensinmainittuun kaupunkiin tullia maksamaan. Tätä varten hän (1584) lähetti muutamia tykeillä varustettuja lotjia ja veneitä Peipsenjärvelle vartioimaan matkustavia. — Tartossa suoritettava tulli vaikutti sen, että saksalaiset kauppiaat eivät tuoneet Venäjältä kallisarvoisia tavaroita, niinkuin vahaa, näädän- ja sopulinnahkoja, Narvaan, jossa tullirahoja olisi ollut annettava toistamiseen, vaan kuljettivat ne maitse Riikaan ja Pärnuun [3], jotka merikaupungit olivat Puolan omia [4].

---

[1] Kaarle Henrikinpojan kirjeet Juhani III:lle 23/x 1583 ja 28/v 1584. Risto Kaaprielinpojan kirje samalle 2/xii 1584 ja 4/ii 1585. R. A.

Muutamat ruotsalaiset (ja suomalaiset?) olivat välirauhan aikana ruvenneet tekemään kauppamatkoja Pähkinälinnaan. Kuninkaan alamaiset eivät siis tuoneetkaan Narvaan kaikkia Venäjälle meneviä tavaroitaan. Henrikki Matinpoika Huggut ehdoitti tämän johdosta, että purjehdus Pähkinälinnaan kiellettäisiin samoin kuin tavarain vieminen Oudovaan ja Tarttoon. Kirje Juhani III:lle 22/ii 1584. R. A. — On minulle tuntematonta, hyväksyikö hallitus hänen ehdoituksensa.

[2] Kesäkuun 23 p. 1588 Juhani III taas kirjoitti Kaarle Hornille, että Narva oli se paikka, jossa venäläisten kanssa oli kauppaa käytävä. V. R.

[3] Narvan tullitulot ehtyivät yllämainituista syistä. Sen johdosta linnanpäällikkö Risto Kaaprielinpoika vuonna 1585 ehdoitti hallitukselle, että muukalaisten taas annettaisiin vuotena tai parina vlodo tavaroitaan Narvan kautta Pihkovaan ja Tarttoon, mutta tähän ehdoitukseen ei liene suostuttu. Risto Kaaprielinpojan kirje Juhani III:lle 4/ii 1585. R. A.

[4] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 14/v ja 7/x 1584. R. A.

Kun Narvan kauppa oli ehkäisytoimenpiteiden johdosta lamaantunut [1], niin Ruotsin hallitus vuonna 1586 teki sen odottamattoman päätöksen, että Tallinna oli Narvan asemesta oleva ulkomaisten tavarain sälytyspaikkana Virossa [2]. Tähän päätökseen näyttää osaltansa vaikuttaneen jokin Tallinnasta tullut anomus. Kuninkaan Viroon lähettämät komissaarit määräsivät sitten nimenomaan, ettei mikään saksalainen laiva saanut tulla Narvaan [3].

Narvan päälliköt joutuivat tämän määräyksen takia hankalaan asemaan, sillä kauppiaat valittivat heille pyytäen tarkempia ohjeita. Hannu Eerikinpoika ilmoitti helmikuun 6 p. 1587 kuninkaalle, että vieraat kauppiaat — nähtävästi saksalaiset ja tanskalaiset — olivat pakoitetut viemään ison osan niitä tavaroita, joita he olivat ostaneet Venäjältä, maitse Puolan hallussa oleviin satamiin, koska tallinnalaisilla ei ollut riittävästi laivoja kuljettaaksensa mainituita tavaroita Narvasta omaan kaupunkiinsa. Kielloista oli siten — huomautti hän — ollut seurauksena, että Ruotsin tullitulot yleensä vähenivät. — Hän kysyi myös, eivätkö Narvan asukkaat saaneet, niinkuin muutkin valtakunnan alamaiset, kuljettaa tallinnalaisten vastustuksesta huolimatta omiakaan tavaroitaan Saksaan [4]. — Vaikka Tallinna ja Narva olivat saman hallitsijan vallan alla, näyttää niiden välillä silloin olleen kilpailua ja kateutta niinkuin ennenkin.

Lopulla vuotta 1588 tuli Juhani III:lta linnanpäälli-

---

[1] Vuosien 1583 ja 1484 välisenä talvena kävi Narvassa vain kaksi venäläistä kauppamiestä. Länsimaiden merenkulkijoita ei myöskään enää tullut sinne. Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 19/II 1584. Risto Kaaprielinpoika samalle 2/XII 1584 ja 10/VI 1586. R. A.

[2] Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna Juhani III:lle 22/IV 1586. Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna samalle 8/V 1586. R. A.

[3] Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 6/II 1587. R. A.

[4] Kokoelma Skrifvelser från ståthållare i Narva till K. M. 1581—1611 R. A.

kölle Kaarle Hornille ja Viron maaherralle Kustaa Banérille [1] uusia, Narvan merikauppaa koskevia kieltoja. Hornille hän m. m. kirjoitti: »Tallinnan porvarit ovat kovasti valittaneet meille siitä, että muukalaisia kauppiaita yhä saapuu laivoillansa Narvaan. Ja koska Narvan merikaupasta on ollut paljon haittaa tallinalaisten elinkeinolle, niin he pyytävät, että ne kauppaoikeudet, jotka olemme heille vahvistaneet, pidettäisiin voimassa. Teidän tulee tästä lähtien heti lähettää Narvaan saapuneet vieraat laivat takaisin Tallinnaan.»

Välirauhan lopulla Tallinnan pormestari ja neuvosto taas ilmoittivat Juhani kuninkaalle, joka silloin oli heidän kaupungissaan, että Saksan ja Narvan välillä yhä käytiin kauppaa, vieläpä enemmänkin kuin ennen. Huomauttaen tästä Kaarle Hornille kuningas nyt määräsi, että ulkomaiden kaupungeista tulevat laivat eivät saaneet purkaa tavaroitaan Narvassa, jos kauppiaat eivät ennen olleet tarjonneet niitä Tallinnassa ja siellä uudestaan sälyttäneet niitä aluksiinsa. Valtakunnan omat alamaiset, jotka toivat tavaroita Ruotsista tai Suomesta, olivat sitä vastoin oikeutetut viemään ne suoraa tietä Narvaan sekä kuljettamaan sieltä ostamansa tavarat kotiinsa. Samoin oli Narvan kauppiailla oleva oikeus vapaaseen purjehdukseen valtakunnan rajojen sisällä [2]. — Kaarle Horn vastasi kuninkaan kirjeeseen, että ainoastaan muutamat harvat ulkomaalaisten laivat olivat purjehtineet Narvaan asti; ne olivat tuoneet sinne rukiita, maltaita ja olutta; hänen oli täytynyt sallia se, koska sotaväeltä sinä kesänä (1589) puuttui leipä [3].

Ulkomaan kaupan häviäminen vaikutti sen, että Narvan porvarit köyhtyivät, ja tullitulojen ehtymisestä oli seurauksena rahain puute linnassa. Vuosien 1584 ja 1585 välisenä talvena Risto Kaaprielinpoika valitti hallitukselle, että

---

[1] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 12 p. 1588. Kustaa Banérin opastus lokakuun 5 p. 1588

[2] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle lokakuun 1 p. 1589.

[3] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 16/xi 1589. R. A.

hänellä ei ollut ropoakaan käytettävänänsä, joten hän ei edes voinut lähettää muutamia vakoojia liikkeelle [1].

Ruokavaroista vallitsi Narvassa niinikään alituinen puute. Viron talonpoikain luku oli pitkänä vainon aikana vähennyt niin, että heiltä oli veroihin nähden sangen vähän apua odotettavissa [2], erittäinkin koska iso määrä taloja oli aatelisilla läänityksinä. Ja Ruotsista lähetettiin Viron linnoihin muonavaroja tavallisesti liian myöhään syksyllä, josta oli seurauksena m. m., että useat kuorma-alukset joutuivat myrskyissä haaksirikkoon — kuten esimerkiksi vuonna 1586 [3] — tai jäätyivät talveksi kiinni Suomen saaristoon [4].

Kesällä vuonna 1583 oltiin muonavaroista niin ahtaalla, että Kaarle Horn katsoi tarpeelliseksi eräässä kirjeessä lausua kuninkaalle seuraavat sanat: »Jollei lähettiläiden kokouksessa, joka nyt aiotaan panna toimeen, tehdä rauhaa tai aselepoa ja jos venäläiset, kuten huhu käy, ovat hyvin varustauneet, niin on pelättävä, että linna nälänhädän takia joutuu vihollisten haltuun. Minun täytyy vaivata Teidän Majesteettianne tällä kiusallisella asialla, sillä siinä minulla ei ainoastaan ole kysymyksessä elämä ja onni, vaan myöskin kunnia ja maine» [5]. Kaarle Hornilla ei silloin voinut olla aavistusta, että kohtalo oli myöhemmin vievä hänet samassa linnassa lähelle sitä perikatoa, jota hän noilla sanoilla kuvaili. Seuraavina vuosina linnanpäälliköt tuon tuostakin kirjoittivat muonanpuutteesta kuninkaalle, joka kuitenkaan ei saanut

---

[1] Risto Kaaprielinpoika Juhani III:lle 2/XII 1584 ja 16/IV 1585. R. A.

[2] Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 21/VI 1587 ja Kaarle Henrikinpojan kirje samalle 5/IX 1588 kokoelmassa Skrifvelser från ståthållare i Narva till K. M. Ingrica. R. A.

[3] Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 6/II 1587. R. A.

[4] V. R. Kirje Risto Kaaprielinpojalle maaliskuun 30 p. 1585.

[5] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 23/VII 1583. R. A.

asiaa korjatuksi. Voidakseen elättää linnan väkeä ja saadakseen rakennustyöt edistymään täytyi Hornin lainata viljaa ja muita ruokatavaroita sekä rahoja milloin miltäkin porvarilta [1].

Suomen apuun turvauduttiin vuotuisesti. Kun kesällä vuonna 1588 ruokatavarat olivat Narvassa ja Iivananlinnassa aivan loppumaisillaan, niin kuningas kirjoitti Gamlebakan Niilo Olavinpojalle, joka silloin oli muonaveron kaitsijana Suomessa, että täältä oli lähetettävä sinne lihaa, kaloja, herneitä, suurimia ja viljaa [2]. Suomessa oli kuitenkin silloin, kuten tiedämme, katovuoden synnyttämä nälänhätä, niin että täältä aluksi ei voitu saada apua. Sangen omituista onkin, että Juhani kuningas samaan aikaan kehoitti tuomaan meidän maahan viljaa Tallinnasta ja Narvasta! [3] — Myöhään syksyllä vuonna 1589 Kaarle Horn vihdoin saattoi kerrankin sanoa, että Narvassa oli muonavaroja jokseenkin riittävästi [4]. Niitä oli tuotu sinne sekä Ruotsista että Suomesta, sen jälkeen kuin elonkorjuu oli tapahtunut.

Varusväkeä näyttää Narvassa ja Iivananlinnassa tavallisesti olleen yhteensä noin 900 miestä. Ennen kuin vuonna 1585 tiedettiin, saataisiinko aselepo uudistetuksi, lähetettiin Narvaan enemmän väkeä. Mutta kohta sen jälkeen sotamiesten lukua taas vähennettiin, niin että niitä vuonna 1586 oli molemmissa linnoissa kaikkiansa 830 ja vuonna 1588

---

[1] Vuonna 1584 Horn lainasi erään kauppiaan, Jaakkima Hasen, palvelijalta 200 talaria linnoitustöitä varten. Samana vuonna hän antoi kultavitjansa pantiksi 224:stä tynnyristä rukiita. Ja alussa vuotta 1588 hän otti lainaksi 150 ruistynnyriä. Kuningas käski hänen maksaa tämän lainan Suomesta tulevalla viljalla. Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 28/v 1584 ja 25/IV 1588. R. A. — V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle kesäkuun 12 p. 1588.

[2] V. R. Kirje Niilo Olavinpojalle kesäkuun 12 p. 1588. Kirje Kaarle Henrikinpojalle sam. päiv.

[3] Kts. sivuja 411 ja 412.

[4] Kaarle Henrikinpoijan kirje Juhani III:lle 16/XI 1589. R. A.

ainoastaan 630 [1]. — Kun sota alkoi uudestaan (1590), oli Narvassa 4,000 miestä [2].

Linnassa pidetty varusväki oli isoksi osaksi suomalaista [3]. Kaarle Horn oli huolissaan siitä, että sinne määrätyt suomalaiset sotamiehet olivat kaikki naimisissa ja että heidän vaimonsa ja lapsensa asuivat kaupungissa. Hän huomautti kuninkaalle, että näillä perheillä ei olisi muuta elannoksi kuin sotamiesten kuukausimuona, jos kaupunkia tultaisiin piirittämään [4].

Vuonna 1586 perustettiin Narvaan kaupungin oma lippukunta, johon miehet otettiin useista eri osastoista. Heitä pidettiin heti alusta kovassa työssä, jossa heidän vaatteensa pahasti kuluivat, ja kun he eivät saaneet ajoissa vaatepalkkojansa, niin he ilmoittivat linnanpäällikölle, että heidän oli kylmällä ilmalla vaikea suoriutua vartiopalveluksesta.

---

[1] Kaarle Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 25/IV 1588 R. A.

[2] Claes Fleming, Memoriale Chron. (Urkunder upplysande Finlands öden, I, 13).

[3] Hämeen lippukunnan jalkaväkeä oli heti valloituksen jälkeen ja sitten luultavasti koko välirauhan ajan Narvassa, Iivananlinnassa, Jaamassa, Kapriossa ja Rakveressä. Samoin tavataan Suur-Savon lippukunnan miehiä Narvassa ja Kapriossa vuodesta 1582 ainakin vuoteen 1585. (S. A. N:o 5572, 109). Tämän lippukunnan päämies Olavi Pietarinpoika kertoo eräässä kirjeessä, että 100 sotamiestä, jotka vuonna 1585 tulivat Savosta Narvaan, lähetettiin heti Suomeen takaisin, koska niillä ei ollut ruokaa mukanansa. (Olavi Pietarinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 20/VI 1585 Tawastien kokoelmassa R. A.) Vuonna 1582 (tai 1583) sijoitettiin Olavi Gudmundinpojan taalalaisia ja Martti Laurinpojan norrlantilaisia sotamiehiä Narvaan. (Pontus de la Gardien kirje Lauri Holgerinpojalle 12/III 1583 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.) — Muun väen lisäksi tulivat sinne syksyllä 1585 Juho Pentinpojan uplantilainen sekä Niilo Sonenpojan ja Antti Hakuninpojan smaalantilaiset lippukunnat. (Klemetti Pietarinpojan tili Helsingin muona-aitasta v. 1585 ja 1586 R. A.) — Satakunnan jalkaväkeä käytettiin kauan (nim. vuodesta 1585 vuoteen 1588) Narvassa, Jaamassa ja Kapriossa.

[4] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 26/X 1588. R. A.

Useat heistä karkasivatkin Venäjälle. Kaarle Horn katsoi tästä syystä, että heihin ei ollut luottamista [1].

Narvassa, niinkuin toisissakin linnoissa, käytettiin sotaväkeä m. m. rakennustöihin [2]. Pontus de la Gardielle ja Kaarle Hornille tuli kuninkaalta useita määräyksiä Narvan ja Iivananlinnan varustusten vahvistamisesta. Vaikka varat olivatkin vähissä, saatiin Narvassa kuitenkin useita varsin tärkeitä linnoitustöitä suoritetuiksi ensimmäisinä vuosina valloituksen jälkeen. Tämä todistaa erinäistä toimeliaisuutta linnan hallitusmiehissä [3].

Kuninkaan sihteeri Henrikki Matinpoika Huggut tilasi, kohta kuin Narva ja Inkerin linnat oli valloitettu, rakennusmestareilta Pietari Hertigiltä ja Juhani Baptistalta [4] piirustukset sekä puusta valmistetut luonnokset Narvan, Iivananlinnan, Jaaman, Kaprion ja Rakveren uusia varustuksia

---

[1] Narvan lippukunnan ensimmäiseksi päämieheksi määrättiin Biörn Westgöte, joka ennen oli palvellut huovina ja laivanpäämiehenä. Kaupungin sotamiehet olivat kuitenkin tyytymättömät johtajaansa ja panivat hänet omin päinsä viralta pois (v. 1587). Kun hän valitti tästä kuninkaalle, niin Narvan silloinen päällikkö Hannu Eerikinpoika antoi asiasta semmoisen lausunnon, että syytä oli ollut enemmän Westgötessä kuin miehistössä. Westgöten jälkeen asetettiin Yrjö Laurinpoika päämiehen virkaan. — Lippukuntaan oli aluksi kuulunut 19 päällikköä ja virkamiestä sekä 269 sotamiestä. Vuonna 1589 oli kysymys siitä, että sen mieslukua oli enennettävä. Saman vuoden lopulla oli lippukunnassa 316 sotamiestä.

[2] V. R. Kirje Pontus de la Gardielle maaliskuun 11 p. 1582. Kirje Kaarle Henrikinpojalle syyskuun 28 p. 1583.

[3] Vuonna 1585 kuninkaan sihteeri Hannu Krankka kävi Juhani III:n puolesta neuvoittelemassa sotajoukon ylipäällikön Pontus de la Gardien kanssa muun muassa Narvan linnoitustyötä varten hankittavista rahoista. Pontuksen lausunnon mukaan oli niitä otettava Kaprion, Jaaman, Narvan ja Rakveren läänien vuotuisesta verosta ja myllytullista sekä siitä »taksasta», jonka Iivananlinnan puolella asuvat venäläiset maksoivat. Ylipäällikön lausunto 29/v 1585 R. A.

[4] Tällä nimellä tarkoitetaan luultavasti edellisessä mainittua Bresellesiä.

varten [1]. Kesällä 1582 korjattiin Narvassa muureja ja rakennettiin pasteeji eli torni Wiron-portille. Kalkista oli kuitenkin puute, sillä Narvan lääniin kuuluvat vähälukuiset talonpojat eivät saaneet tuoduksi niin paljon puita kuin olisi tarvittu sen polttamiseen. Vuosina 1583 ja 1584 rakennettiin kaksi pasteejia lisää; vuosina 1585 ja 1586 tehtiin neljäs sille linnan kulmalle, joka valloituksessa oli ammuttu rikki [2]. Hannu Eerikinpoika kirjoitti kuitenkin pian sen jälkeen kuninkaalle, että linna oli muutamista kohdin rappeutunut [3]. Ja Kaarle Horn ilmoitti tultuansa Narvaan takaisin (1588), että hän ei voinut rahojen puutteessa toimituttaa siellä muita rakennustöitä kuin linnanhaudan kuntoonpanemisen. Joen puolella sijaitseva pasteeji oli silloin vielä puolivalmis [4].

Elämä oli tietysti rajalinnoissa sodan aikana levottomuutta täynnä. Narvan kaupungin asukastenkin kesken oli riitaisuuksia, joista ei kuitenkaan tiedetä muuta, kuin että Kaarle Horn pyysi kuninkaalta valtuutta karkoittaaksensa rauhanhäiritsijät [5].

Narvan ja Iivananlinnan esikaupungeissa asuvista venäläisistä luultiin, että he antoivat Novgorodiin tietoja linnojen asioista [6], ja Juhani III epäili kaikkia Narvaan saapuvia muukalaisia; varsinkaan hän ei luottanut lybekkiläisiin.

---

[1] Henrikki Matinpoika Juhani III:lle 26/I 1582. R. A.

[2] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 26/VI 1582, 15/V, 23/VII ja 23/X 1583 sekä 14/V ja 1/X 1584. — Risto Kaaprielinpoika samalle 2/XII 1584, 16/IV 1585 ja 8/V 1586. R. A.

[3] Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 6/II 1587. R. A.

[4] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 25/IV 1588. R. A. — Linnan varustuksista puhuttaessa olkoon tässä sivumennen mainittuna, että Juhani III samana vuonna käski lähettää venäjänaikuiset tykit Narvasta ja Iivananlinnasta Tukholmaan. Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 27/IV 1588. Ingrica. R. A.

[5] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 25/IV 1588. R. A.

[6] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 24/VI 1584 ja 5/IX 1588. R. A.

Hän oli kuullut Lybekin kaupungin olleen salahankkeissa, joiden tarkoituksena oli Narvan riistäminen Ruotsin vallasta. Sen tähden hän käski Kaarle Hornin alati olla varuillansa, jottei linnaa menetettäisi kavalluksen kautta; Horn ei saanut lähteä Narvasta erityisettä luvatta. Narovajoen putouksen yläpuolelle sekä satamaan oli rakennettava aittoja ja asuinhuoneita muukalaisille vuokrattaviksi, sillä kaupunkiin asettuminen oli heiltä kiellettävä [1].

Tuon tuostakin tuli hälyttäviä uutisia Venäjältä. Rajalinnoissa luultiin välirauhankin aikana, että viholliset virittivät salajuonia niitä vastaan. Kaarle Horn kirjoitti siitä syystä Pontus de la Gardielle (1583), että tämä lähettäisi hänelle tarvittaessa apua. Iivana IV:n kuoltua kerrottiin Narvassa niinkuin Suomessakin, että uusi suurruhtinas ei aikonut pitää välirauhaa, ja Venäjältä vapauteen lasketut sotavangit toivat muutaman aikaa sen jälkeen Iivananlinnaan sanoman, että tsaari oli kesällä 1585 lähettävä sotajoukon piirittämään tätä linnaa ja Narvaa. Yhtäläisiä huhuja liikkui vuonna 1587 Kapriossa [2]. — Mutta samaan aikaan eräiden vakoojain kertomukset menivät aivan toiseen suuntaan. Niiden mukaan oli Venäjällä syntynyt kiivaita riitoja hallitsevien kesken, joten siellä ei voitu ajatellakaan hyökkäyksen toimeenpanemista [3].

Alussa pelättiin myöskin Puolan hankkeita sen johdosta, että puolalaisia ratsumiesjoukkoja, kuten edellä on kerrottu [4], samosi Pihkovan luota lähelle Narvaa ja Iivananlinnaa ryöstäen Inkeriä.

---

[1] V. R. Kirjeet Kaarle Henrikinpojalle huhtikuun 4 ja syyskuun 28 p. 1583.

[2] Kaarle Henrikinpoika ja Gesterbyn Henrikki Abel von Minden Pontus de la Gardielle 15/XI 1583. Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 11/II 1585. Matti Antinpoika y. m. samalle 25/IX 1587. Livonica. R. A.

[3] Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 6/II 1587. Kaarle Henrikinpoika samalle 22/V ja 26/X 1588. Ingrica kokoelma. R. A.

[4] Kts. sivua 331.

Iivananlinnan ensimmäinen päällikkö Arvi Stålarm joutui erään semmoisen retkikunnan kanssa seikkailuun. Hän oli lähtenyt linnasta hovilipun kera [1] maaseudulle majoittaakseen ratsumiehiä talonpoikain luo. Kulkiessaan kolmenkymmenen miehen seuraamana Oudovan rajalle päin hän näki ratsastajaparven tulevan vastaansa. Luullen joukkoa venäläiseksi Stålarm päätti hyökätä sen kimppuun. Mutta juuri kun hänen miehensä olivat laukaisemaisillaan pyssynsä, laskeutuivat vastaantulijat, jotka olivatkin puolalaisia, ratsuiltaan maahan ja tervehtivät Stålarmin väkeä ystävinä. Stålarm kysyi heiltä, miksi he olivat saapuneet Ruotsin kuninkaan aluetta hävittämään. Puolalaiset vastasivat, ettei heillä semmoisia tarkoituksia ollutkaan, vaan että he olivat menossa Oudovaa piirittämään. Silloin Stålarm joukkoinensa seurasi heitä tämän linnan luo, jota ei kuitenkaan saatu valloitetuksi. Kun oli lähdetty Oudovan edustalta, niin seurasi kahdeksan puolalaista Arvi Eerikinpoikaa Narvaan asti. He pyysivät, että heidän mukanansa lähetettäisiin muutamia aatelismiehiä Pihkovan luona olevaan leiriin, jotta siellä saataisiin tietää, mitä linnoja Ruotsin kuningas vielä aikoi valloittaa. Stålarm katsoi saattavansa ilman muuta vastata heille, että Ruotsi tahtoi ottaa haltuunsa Tarton, Viljannin, Poltsamaan, Paidelinnan, Pärnun ja Pähkinälinnan [2].

Eräs puolalainen ratsumestari — tämä ei kuitenkaan liene ollut niitä, jotka seurasivat Stålarmia Oudovasta Narvaan — antoi sitten Stålarmille kirjeen, jossa muutamat Bathorin armeijaan kuuluvat päälliköt tarjoutuivat Ruotsin palvelukseen [3]. Tämmöinen heidän puoleltansa tehty ehdoi-

---

[1] Hovilipun ratsumestari Knuutti Juhonpoika oli silloin sairaana linnassa.

[2] Arvi Eerikinpojan kirje Pontus de la Gardielle 16/XI 1581 kokoelmassa Livonica R. A.

[3] Arvi Eerikinpojan kirje Pontus de la Gardielle 1/XII kokoelmassa Livonica R. A. — Kirjeeseen ei ole merkitty vuosilukua.

tus tuntuu oudolta siihen nähden, että Narvassa niihin aikoihin kerrotiin puolalaisten tulevan sinne vihollisina. Kaikissa tapauksissa näyttää joitakuita puolalaisia olleen Ruotsin sotaväessä. Eräästä päiväämättömästä asiakirjasta [1] huomataan näet, että Pontus de la Gardie lupasi puolalaiselle ratsumestarille, tämän luutnantille ja vänrikille sekä heidän mukanansa oleville kasakoille palkan siltä ajalta, jona he taistelivat Ruotsin lippujen alla. Päälliköille myönnettiin samalla asunto Jaaman linnassa, mutta miehistölle muutamissa rakennuksissa linnan muurien ulkopuolella. Sovittiin myös, että he saivat pitää kaiken ryöstösaaliin, jonka he voivat ottaa tsaarin alamaisilta.

Mutta vielä vuoden 1582 alussa retkeili puolalaisparvia Inkerissä. Ne kiskoivat Jaaman läänin talonpojilta heidän viimeisetkin varansa [2]. Reipas, seikkailuhaluinen Arvi Stålarm ryhtyi erään puolalaisjoukon kanssa otteluun [3]. Saatuansa tietää, että tuhatkunta puolalaista oli — sen jälkeen kuin Jam Sapolskin rauha oli tehty — aikeissa mennä venäläisten luo, hän lähti Hannu Wachtmeisterin ja kuudensadan ratsumiehen kanssa niitä takaa ajamaan. Tavattuaan heidät tiellä hän kaatoi heitä maahan kolmesataa. Samalla matkalla hän myös tappoi kaksisataa Oudovaan päin menevää venäläistä streletsiä, jotka sattuivat tulemaan häntä vastaan, ja otti heidän rautatykkinsä saaliiksi.

Siirrymme nyt Inkerin linnoja tarkastamaan.

Iivananlinna ja Narva, jotka ainoastaan Narovajoki eroitti toisistaan, olivat tietysti läheisessä kosketuksessa

[1] Tämä asiakirja, jonka otsake on »Svar på de Polers begäran», löytyy kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Arvi Eerikinpojan kirje Pontus de la Gardielle 12/1 1582 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[3] Kirje, jossa hän kertoi tästä tappelusta ystävälleen Arvi Tawastille, on Tawastien kokoelmassa R. A. Se on annettu helmikuussa, mutta vuosilukua ei ole siihen merkitty. Kuitenkaan ei tarvinne epäillä, ettei siinä puhuttaisi vuoden 1582 tapahtumista.

keskenänsä. Joen poikki johti silta, jonka tulvat kuitenkin aika ajoin rikkoivat. Siten Peipsenjärveltä tulevat jääröykkiöt veivät koko sillan mukanansa 16 p. joulukuuta 1588. Seuraavana kesänä ruvettiin uutta rakentamaan [1].

Iivananlinnalla oli lujat varustukset. Kuitenkin muuri oli piirityksen aikana ammuttu eräästä kohdasta rikki. Sitä ruvettiin pian korjaamaan, mutta muita mainittavia rakennustöitä ei siellä tehty lyhyenä Ruotsin vallan aikana [2].

Linnassa ei voitu pitää paljon sotaväkeä muonavarain puutteen tähden [3]. Tavallisesti siellä näyttää olleen 200 tai 300 miestä jalkaväkeä sekä joku määrä ratsumiehiä. Aluksi oli hovilippu sijoitettu tänne, mutta kun pian huomattiin, että kelirikon tähden oli mahdoton saada ratsuille riittävästi heiniä, majoitettiin lippu jo vuonna 1581 talonpoikain luo Oudovan läänin rajalle [4].

Puolalaisten vuonna 1581 toimeenpanema hävitys vaikutti tietysti sangen haitallisesti Inkerin linnojen talouteen, koska iso osa maaväestöstä sitten ei pitkiin aikoihin jaksanut suorittaa muonaverojansa.

Muurien ulkopuolella asuvista venäläisistä oli haittaa m. m. siihenkin nähden, että he koroittivat muonavarain hintaa linnoissa. He ostivat kaiken viljan, jota siellä kaupiteltiin, ja möivät sen sitten valmiina leipänä porvareille. Horn huomautti Juhani IILlle, miten linnojen

---

[1] Kaarle Henrikinpojan kirjeet Juhani III:lle 14/I ja 20/IV 1589 kokoelmassa Skrifvelser från ståthållare i Narva till K. M. 1581—1611. Ingrica. R. A.

[2] Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle 26/X 1581. Risto Kaaprielinpoika samalle 4/II 1585. R. A.

[3] Valloituksen jälkeisinä kuukausina oli Iivananlinnassa ollut sangen runsaasti ainakin suolakaloja. Vaikka sieltä vuonna 1581 annettiin Tallinnaan, Viipuriin, Käkisalmeen ynnä muualle yhteensä 95 sillilästiä sekä 69 lästiä suoloja, jäi varastoon 57 lästiä edellistä tavaralajia ja 72 jälkimmäistä. Nämätkin varat hupenivat pian.

[4] Arvi Eerikinpoika Pontus de la Gardielle 1/XII 1581. R. A.

valloitus kävi helpoksi suurruhtinaalle, jos tämä voi kätyriensä avulla saada haltuunsa sinne tuodun viljan.

Koska Narvankin asukkaat enimmäkseen hankkivat ruokatavaransa Iivananlinnan puolelta, niin Risto Kaaprielinpoika ehdoitti hallitukselle, että viimemainitun linnan esikaupungissa pidettäisiin kaksi kertaa viikossa toripäivät, joten porvarit olisivat saaneet ostaa elintarpeensa suoraan talonpojilta [1]. On kuitenkin epätietoista, johtiko tämä ehdoitus mihinkään tuloksiin.

Arvi Stålarm kutsuttiin vuonna 1582 Iivananlinnasta siihen sotajoukkoon, joka Suomesta lähti Pähkinälinnaa piirittämään. Silloin asetettiin Gesterbyn Henrikki von Minden käskynhaltijaksi Iivananlinnaan. Mutta kun tämä ei osannut elää sovinnossa Narvan päällikön Kaarle Hornin kanssa [2], täytyi hallituksen vuonna 1584 siirtää hänet Paidelinnaan [3], josta Prinkkalan Hannu Eerikinpoika tuli Mindenin sijalle Iivananlinnaan (29 p. elokuuta) [4]. Loppupuolella vuotta

[1] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 24/VI 1584. Risto Kaaprielinpoika samalle 2/XII 1584. Livonica. R. A.

[2] Eripuraisuuden alkusyynä oli ehkä kysymys erään läänityksen peruuttamisesta, joka Mindenillä oli kahden peninkulman päässä Narvasta. Kaarle Horn oli nimittäin ehdoittanut hallitukselle, että tämän läänityksen talonpojat määrättäisiin taas kuulumaan linnan alle, koska Narvan omalla alueella oli niin vähän rahvasta, ettei saatu linnan töitä tehdyiksi, ja Juhani III suostuikin siihen ehdoitukseen. Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 26/VI 1582 ja 19/II 1584. R. A.

[3] Henrikki von Minden saapui Paidelinnaan elokuun 13 p. (1584). Hän näyttää olleen sangen tyytymätön siirron johdosta. Eräässä kirjeessä hän valitti Juhani kuninkaalle, ettei hän ollut viiteen vuoteen saanut ropoakaan palkastansa. Hän oli, lausui hän edelleen, niin heikontunut paljosta työstä, että hän ajoittaisin ei voinut kävellä eikä seisoa. Ollen, kuten hän itse sanoi, vanha ja elähtänyt (abgelebter) mies, jolta puuttui linnanpäällikön viran hoitamisessa tarvittava ymmärrys ja kyky, hän pyysi, että hänet vapautettaisiin siitä toimesta ja toinen arvokkaampi (ansehenlicher) henkilö määrättäisiin hänen sijaansa. Henrikki Abel Juhani III:lle Paidelinnasta 24/VII 1585. R. A.

[4] V. R. Vastaus Hannu Eerikinpojalle heinäkuun 17 p. 1584. — »Brijngkullan» Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 2/XI 1584. R. A.

1586 määrättiin Hannu Eerikinpoika Narvaan, ja Iivananlinnan haltijana tavataan sen jälkeen Kokkalan Kermo Henrikinpoika Tawast [1].

Stålarm näyttää hoitaessaan linnan päällikön tointa olleen, samoin kuin von Minden, riidassa Kaarle Hornin kanssa. Kun tämä ilman muuta oli ottanut haltuunsa kuusi parasta kylää Narovajoen oikealta puolen, niin Stålarm moitti eräässä Pontus de la Gardielle lähettämässään kirjeessä hänen omavaltaista menettelyään sanoen muun muassa: »Kaarle Henrikinpojan on korvattava minulle tuo vahinko, taikka minun täytyy ryhtyä toisenlaisiin toimenpiteisiin. Jokainen ryöstää tätä lääniä, niinkuin se ei kuuluisikaan kuninkaalle» [2].

Iivananlinnan voudeista on asiakirjoissa mainittu Maunu Sträng (1582) [3], Taneli Ollinpoika (1583—1584) [4],

---

[1] Kermo Tawast määrättiin elokuun 19 p. 1580 palvelemaan päälipun alla ja oli silloin myös sotajoukon ylivartiomestarina. Eräässä tilissä mainitaan, että hänelle lokakuun 8 p. 1590 suoritettiin palkanjäännökset vuosien 1582 ja 1587 väliseltä ajalta, joten nähdään, että hän koko sen ajan oli valtakunnan palveluksessa. Tässä luvussa on jo puhuttu siitä, että hän vuodesta 1583 oli ollut Narvan isännyydessä. Kaarle Horn antoi hänestä sen todistuksen, että hän oli ollut uskollinen virassaan ja kerkeä kaikkeen toimeen, jota häneltä oli vaadittu. Elokuun 20 p. 1588 Kermo Tawast sai muutamia Janakkalan ja Mäskälän pitäjissä sijaitsevia taloja läänitykseksi. Juhani III:n kuoltua hän, samoin kuin hänen veljensä Arvi Tawast, kuului Sigismundin puolueeseen, mutta pääsi sitten sovintoon Kaarle herttuan kanssa.

[2] R. A. Kirje on päivätty 12/1 1582.

[3] S. A. N:o 3405, 51; 5499, 2; 5504, 43; 5506, 65. — Kts. sivua 178.

[4] S. A. N:o 5539, 4; 3413, 54.

Taneli Ollinpoika sai vuonna 1583 maatilansa, Pyhtäällä sijaitsevan Vaahterpään, veroista vapaaksi. Pontus de la Gardie lausui tätä asiaa koskevassa, tammikuun 4 p. antamassaan julistuksessa, että Taneli Ollinpoika oli uskollisesti tehnyt sotapalvelusta valtakunnan vihollisia vastaan. S. A. N:o 5539, 56.

Gammelbakan Niilo Olavinpoika (1584) [1] ja Perttu Matinpoika (1584—1587) [2].

Inkerin toisista linnoista Kaprio, joka sijaitsi lähellä Suomenlahden rantaa, oli isompi ja paremmin varustettu kuin Jaama. Omituista on, että vedensaanti näissä molemmissa linnoissa aluksi oli kovin huono [3]. Kaprion arveltiin joutuvan sen johdosta suorastaan vaaran alaiseksi. Tämä epäkohta saatiin kuitenkin pian korjatuksi.

Rakennuspuuhiin ei Kapriossa ryhdytty, ennen kuin Ruotsin vallan loppuaikoina. Juhani III määräsi vuonna 1588, että rajalinnoja oli vahvistettava ja että muun muassa Kaprioon ja Jaamaan oli tehtävä puuhuoneustoja, joissa hän saattoi majailla siinä tapauksessa, että hänen oli tultava Inkeriin [4]. Narvassa pidettiin sen tähden helmikuussa vuonna 1589 hallitusmiesten kokous, jossa rakennusasioista neuvoiteltiin. Viron maaherra Kustaa Banér, Narvan päällikkö Kaarle Horn ja jälkimmäisen veli Kaprion silloinen päällikkö Yrjö Henrikinpoika päättivät tässä kokouksessa, johon myöskin oli kutsuttu rakennusmestari Pietari Hertig, heti ryhtyä Kaprion linnoituksia uusimaan [5]. Joitakin kor-

---

Omituista on muutoin, että Suomen valtioarkiston tilikirjojen mukaan myöskin Sven Hakuninpoika ja Biörn Westgöte olivat vuonna 1583 vouteina Iivananlinnassa. S. A. N:o 1416, 82 ja 3407, 126. Kun ei asiasta ole tarkempia tietoja, täytyy jättää se toistaiseksi selvittämättä.

[1] Lauri Holgerinpojan tili v. 1585 R. A. — S. A. N:o 3413, 53 v. — Niilo Olavinpoika näyttää olleen vain vähän aikaa Iivananlinnassa.

[2] S. A. N:o 3413, 54; 3420, 60. — Perttu Matinpoika oli Henrikki Matinpoika Huggutin veli. J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 191.

[3] Kapriossa oli silloin vain yksi ainoa kaivo, ja siitä vesi kovilla pakkasilla kuivui.

[4] V. R. Opastus Kustaa Banérille lokakuun 5 p. 1588.

[5] Kustaa Banérin kirje Juhani III:lle 21/11 1589 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592 R. A.

jaustöitä näkyy Kapriossa tehdynkin, koska sinne kesällä ja syksyllä vuonna 1589 toimitettiin Kymenkartanon läänistä lautoja [1]. Mutta varustuksia ei kumminkaan ennätetty sanottavasti vahvistaa, sillä Ruotsi menetti linnan jo seuraavan vuoden alussa.

Kapriossa tapahtui päälliköiden muutoksia yhtä taajaan kuin Iivananlinnassa. Oliko Näsin Eerikki Tönnenpoika Wildeman kohta valloituksen jälkeen siellä käskynhaltijana vai jossakin muussa toimessa, ei ole aivan selvää [2]. Alussa vuotta 1582 Monikkalan Juhani Knuutinpoika tuli vallanpitäjäksi Kaprioon [3], mutta kuoli jo samana vuonna. Silloin asetettiin Kiialan Svante Eerikinpoika Stålarm linnan haltijaksi [4], ja heinäkuun 13 p. 1584 annettiin päällikkyys Lehtisten Klaus Hermanninpoika Flemingille. Saavuttuaan Kaprioon joulukuun 16 p. samana vuonna viimeksimainittu oli siellä vallanpitäjän toimessa vuoteen 1587 [5], jolloin Haapaniemen Yrjö Henrikinpoika Horn määrättiin siihen (maaliskuun 10 p.) [6]. Horn oli sitten linnassa, kunnes se (helmikuun 25 p. 1590) luovutettiin Venäjälle.

---

[1] S. A. N:o 5616, 68 v. ja 69.

[2] Eerikki Tönnenpoika Juhani III:e 18/XI 1581. R. A.

[3] S. A. N:o 1419, 32; 5506, 66; 6541, 57.

[4] V. R. Kirje Kaprion läänin talonpojille kesäkuun 1 p. 1582. — Svante Eerikinpoika Juhani III:lle 22 XI ja 9 /XII 1582. R. A. — Svante Eerikinpojalle annettiin valtakirja kesäkuun 1 p. 1583. Hän kuoli luultavasti jo vuonna 1584.

[5] Fleming näyttää lähteneen Kapriosta Suomeen tammikuun alussa v. 1587. S. A. N:o 5584, 36.

[6] V. R. Kirje Klaus Flemingille tammikuun 10 p. 1587. — Claes Fleming, Memoriale Chronicum, l.c. 10 ja 11. — Stiernman (Höfdinga-Minne, II, 377) on epähuomiossa ilmoittanut, että Yrjö Horn nimitettiin Kaprion päälliköksi 13 p. heinäkuuta 1584. Lagus (Finska adelns gods och ätter, 103) on — nähtävästi tämän ilmoituksen johdosta — hairahtunut samaan erehdykseen.

Yrjö Horn oli Henrikki Klaunpojan nuorempia poikia. Useissa asiakirjoissa hän nimitti itseään Vuorentaan haltijaksi. (Kts. esim.

Linnan isännyydessä oli sitä paitse jonkun aikaa Laukon Akseli Kurki (1582)[1], Slatteforsin Klaus Slatte (1582)[2], Munkebyn Pentti Pietarinpoika Dufva (vuosien 1582 ja 1586 välillä) ja Eerikki Juhaninpoika Stålarm (vuosien 1583 ja 1585 välillä)[3]. Soikinan Henrikki Matinpoika Huggut oleskeli siellä vuonna 1584, nähtävästi kuninkaan lähettämänä tarkastusmiehenä[4]. — Kaprion päälliköt ja muut isäntämiehet olivat siis, kuten huomataan suomalaisia samoin kuin Iivananlinnankin.

Kaprion vouteina mainitaan ensin Reitkallin Olavi Eerikinpoika[5] ja sitten (syyskuusta 1582) Tuomarinkartanon Matti Antinpoika Biörnram[6]. Edellistä syytettiin epärehellisyydestä, ja kuningas lähetti vuonna 1583 erään provossin vangitsemaan häntä sekä samalla muutamia Suomen vouteja, joita myös pidettiin petollisina. Pontus de la Gardien käskettiin sitten toimituttaa tutkimus Olavi Eerikinpojan asiassa[7],

---

S. A. N:o 5616, 69). Hän kaatui vuonna 1605 Kerkholman tappelussa.

[1] S. A. N:o 3405, 57 v. — Akseli Kurki oli sitten (vuodesta 1583), kuten edellisessä on mainittu, Suomen aatelislipun ratsumestarina. Seuraavan vuosisadan myrskyissä hän näytteli Sigismundin puolue'aisena tärkeää osaa.

[2] Svante Eerikinpoika ja Klaus Slatte Juhani III:lle 9/XII 1582. Livonica R. A.

[3] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle ynnä muille toukokuun 10 p. 1583. — Eerikki Juhaninpoika Juhani III:lle 18/VIII 1583 ja 30/IV 1584. Kaarle Henrikinpoika samalle 7/X 1584. R. A. — S. A. N:o 5560, 75.

Mahdollisesti Eerikki Juhaninpoika oli Kapriossa linnavoudin Matti Antinpojan sijaisena. Sittemmin (vuodesta 1593) hän kuului Käkisalmen linnan isännistöön. Vrt. sivuja 500 ja 518.

[4] Henrikki Matinpoika Juhani III:lle 22/II 1584. R. A.

[5] S. A. N:o 5506, 66. — Olavi Eerikinpoika kuului Husgafvelnimiseen knaappisukuun. J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland, 196.

[6] Matti Antinpoika Juhani III:lle 18/VI 1583 ja 25/IX 1587. — S. A. N:o 5500, 33; 5550, 36; 5561, 32.

[7] V. R. Valtakirja provosseille tammikuun 24 p. 1583. Kirje Pontus herralle heinäkuun 23 p. 1583.

mutta tutkimuksen tuloksista puuttuu tietoja. — Biörnram kuoli kotimatkalla v. 1590 (maaliskuussa ?) [1].

Alussa vuotta 1582 koottiin Kaprioon melkoinen määrä sotaväkeä, jota siellä muutaman aikaa pidettiin leirissä [2]. Monikkalan Juhani Knuutinpoika toi nimittäin tammikuun keskivaiheilla väkeä Suomesta [3], ja Pontus de la Gardien ratsuväki tuli sinne Narvan luota, kun sen piti matkata Pähkinälinnan lääniin. Kaprioon saapui silloin myös Yrjö Boije [4], Suomen maaherra Klaus Aakenpoika Tott, yllämainittu Svante Eerikinpoika Stålarm sekä Henrikki Matinpoika Huggut [5]. Yrjö Boijen mainitaan sitten johtaneen sotajoukon [6] Kapriosta meidän maahan (maaliskuussa) [7]. Nämät sotaväen liikkeet aiheutuivat siitä, että venäläisiä sinä talvena hyökkäsi Inkeriin ja Suomeen [8].

Seuraavan vuoden alkupuolella oli Juhani kuninkaalla semmoinen tuuma, että Svante Stålarm Kapriossa olevan sotaväen kanssa sekä läänin talonpoikain avulla tekisi äkillisen yrityksen Pähkinälinnan valloittamiseksi [9]. Tätä han-

---

[1] S. A. N:o 5626, 24.

[2] S. A. N:o 5504, 46 v.

[3] Matkallaan hän oli tammikuun 9 p. Selänpäässä. S. A. N:o 5506, 70.

[4] Hän tuli Pontuksen ratsuväen mukana.

[5] S. A. N:o 5501, 164 v.

[6] Muun muassa oli Kaprion retkellä ollut 60 ratsumiestä Suomen aatelislipusta sekä Uplannin lippu, jonka sen ratsumestari Matti Laurinpoika toi (maaliskuussa) Hämeeseen linnaleiriin. S. A. N:o 5503, 60 v. ja 69 v.; 5506, 74.

[7] S. A. N:o 5506, 66, 5509, 36 v.

[8] Kts. sivuja 332 ja 333.

[9] V. R. Kirje Svante Eerikinpojalle helmikuun 13 p. 1583. — Juhani III, joka siihen aikaan vielä oli ylpeä Ruotsin aseiden vuosina 1580 ja 1581 saavuttamasta menestyksestä, vaikka Pähkinälinnaa vastaan tehty yritys olikin onnistunut huonosti, kirjoitti helmikuun 15 p. (1583) Svante Eerikinpojalle: »Sinun tulee ilmoittaa läänisi talonpojille, että me aiomme jatkaa sotaa, kunnes suurruhtinas menettää Pähkinälinnan sekä lisäksi Novgorodin, Pihkovan ynnä

ketta Stålarm ei kuitenkaan voinut toteuttaa, siksi vaikea oli hänen asemansa Kapriossa. Hän oli silloin joutunut pahaan pulaan muun muassa sen johdosta, että talonpojat eivät jaksaneet kotonansa elättää hänen ratsumiehiään [1].

Sitä paitse Kaprioon asetettu sotaväki oli tyytymätön oloonsa siellä. Sekä ratsu- että jalkamiehet kirjoittivat vuoden 1583 alussa kuninkaalle pyytäen, että heidät laskettaisiin lähtemään Inkeristä. Juhani III vastasi, että hänellä ei silloin ollut toisia lähettää heidän sijaansa, joten hän ei voinut suostua heidän pyyntöönsä ennen seuraavaa syksyä [2].

Välirauhan aikana vaihteli linnan varusväen miesluku melkoisesti. Vuonna 1585 siellä näyttää olleen noin 500 sotamiestä, mutta seuraavana vuonna vain 180 — kaikki suomalaisia.

Inkerissä liikkui silloin paljon sissejä, jotka ryöstivät kansalta sen vähiä säästöjä. Toiset niistä tulivat Novgorodista päin, toiset olivat Kaprion läänin entisiä talonpoikia, jotka olivat jättäneet maatilansa. Vuonna 1582 saivat linnasta tiedustelulle lähteneet ratsumiehet kolmekymmentä »metsärosvoa» surmatuiksi ja muutamia vangituiksi [3]. Sisseillä oli vuonna 1583 päällikköinä kaksi läänin rajalla asuvaa pajaria Leonti Kuntotmin ja Reko Jessipov, jotka kuitenkin pian

---

vielä muitakin linnoja, jollei hän nöyrästi anna meille niitä alueita, joita Ruotsin valtakunta tarvitsee, niinkuin hän jo on luovuttanut maitansa Puolan kuninkaalle. Sano heille myöskin, että me, jos sotaa jatkuu, saamme avuksemme hyvän ystävämme Tanskan kuninkaan, niin että voimme ajettuamme suurruhtinaan hänen maistaan jakaa hänen valtakuntansa keskenämme.» — Juhani kuninkaan tapa oli kerskailla suurilla sanoilla. Tällä kirjeellä hän erittäin tahtoi saada Kaprion läänin talonpojat vakuutetuiksi siitä, että tsaarin valta ei enää ollut uudistuva niillä seuduin.

[1] V. R. Kirje Svante Eerikinpojalle helmikuun 15 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Kaprion ratsu- ja jalkamiehille maaliskuun 15 p. 1583.

[3] Svante Eerikinpoika ja Klaus Slatte Juhani III:lle 9/II 1582. R. A.

joutuivat linnalaisten vangeiksi. Useat talonpojat, jotka aluksi olivat olleet sissien kanssa liitossa, mutta sitten suostuneet maksamaan Ruotsin ruunulle veroa, pyysivät silloin, peläten sissipäälliköiden kostoa, että nämät joko mestattaisiin tai pantaisiin pitkäaikaiseen vankeuteen [1]. Ei ole tunnettua, kuinka se asia päättyi.

Muutaman aikaa ennen välirauhan loppua syntyi selkkauksia ja riitoja Kaprion ja Pähkinälinnan läänien rajalla. Jälkimmäisen linnan vouti Wasili Bjäloulov valitti Suomessa olevan sotaväen ylipäällikölle Yrjö Boijelle, että Kapriosta tullut joukko oli Pähkinälinnan alueella vanginnut pajarinpojan Danilo Lasunskovin. Boije vastasi, että hän ei tietänyt siitä mitään ja että vangittu viipymättä päästettäisiin vapauteen, jos hänet huomattaisiin syyttömäksi [2].

Vakavampaa erimielisyyttä synnytti kysymys, kumpaanko lääniin oli luettava Nuolijoen [3] varrella sijaitsevat kylät. Niihin tuli vuonna 1587 väkeä Pähkinälinnan puolelta, ja silloin Kaprion läänin maavouti Jaakko Pertunpoika vei niihin joukon sotamiehiä karkoittaen tulokkaat. Tästä Bjäloulov ilmoitti Matti Antinpoika Biörnramille vaatien maavoudille rangaistusta. Biörnram lausui vastauksessaan kummastuksensa siitä, että venäläiset koettivat anastaa Nuolijoen alankoa, vaikka tiesivät, että se vanhastaan oli kuulunut Kaprioon. Hänelle oli hyvin tunnettua, sanoi hän, että Pähkinälinnan läänin asukkaat tahtoivat saada mainitun joen kalastuksen haltuunsa, mutta semmoista ei saatettu sallia [4]. — Pähkinälinnan sotaväkeä leiriytyi

---

[1] Matti Antinpoika Juhani IILlle 18/VI 1583. Eerikki Juhaninpoika samalle 18/VIII 1583. Livonica R. A.

[2] Yrjö Boije ruhtinas Trubetskoille 8/IV 1588. Kokoelma Muscovitica R. A.

[3] Nuolijoki laskee Strelnan huvila-alueen kohdalla Suomenlahteen ja on siis Pähkinälinnan ja Kaprion keskivälillä. (Yliopettaja P. Toikan tiedonanto).

[4] Matti Antinpojan kirje Bjelouloville 19/I 1588 kokoelmassa Muscovitica R. A. — V. R. Vastaus Yrjö Boijelle 16/IV 1588.

kuitenkin taas seuraavana vuonna Nuolijoen varsille asettaen vartion Maukulan kylään. Kun nämät venäläiset — niitä sanotaan olleen noin 200 miestä — eivät huolineet varoituksista, niin Yrjö Horn vihdoin (1588) lähetti sinne ne skottilaiset ratsumiehet, jotka silloin olivat Inkerissä, sekä vähäisen jalkaväkeä. Pähkinälinnalaiset, joita oli pienempi joukko, eivät voineet tehdä vastarintaa, vaan pyysivät armoa, ja niiden annettiinkin lähteä rauhassa pois. Mutta sen jälkeen saatiin Kapriossa kuulla, että Pähkinälinnasta aiottiin lähettää Nuolijoelle vahvempi sotaväen osasto [1]. Nämät riidat keskeytyivät, kun sota alkoi uudestaan ja koko Inkeri taas joutui Venäjän haltuun.

Laukaanjoen oikeanpuoleisella rannalla sijaitseva Jaama oli aivan vähäpätöinen linna. Edellä on kerrottu, että Ruotsin vallan aikana oli kysymys tämän linnan hajoittamisesta. Stålarm ehdoitti jo vuonna 1581 hallitukselle, että se purettaisiin perustuksiaan myöten ja että sen alueella asuvat talonpojat saisivat suorittaa ruununmaksunsa ja päivätyönsä Iivananlinnaan [2]. Tätä ehdoitusta ei kuitenkaan hyväksytty. Vasta välirauhan lopulla Juhani III suostui linnan räjähdyttämiseen siinä tapauksessa, että kuultaisiin venäläisten aikovan tulla sitä piirittämään. Mutta sittenkin se jätettiin seisomaan [3].

Jaamassa käytetystä sotaväestä ovat tiedot vaillinaiset. Vuonna 1586 siellä tuskin lienee pidetty muuta jalkaväkeä kuin 75 miestä Hämeen lippukunnasta. Samana vuonna oli linnassa 6 tykkimiestä. Hovilipun ratsumiehillä oli muutamana vuonna linnaleiri Jaaman läänissä.

---

[1] Yrjö Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 3/IX 1588 kokoelmassa Kommendanter på ingermanländska fästningar till K. M. Ingrica R. A.

[2] Arvi Eerikinpoika Juhani III:lle 26/X 1581. R. A.

[3] Kts. sivua 431.

Ensimmäisinä vouteina tavataan Jaamassa saksalainen Rothger Mundus[1] ja hänen kuolemansa jälkeen (1583) Eerikki Olavinpoika. Viimeksimainitusta Kaarle Horn kirjoitti Pontus de la Gardielle: »On erittäin tärkeätä, että Jaamaan ajoissa lähetetään joku taitava henkilö, sillä vaikka linnavouti Eerikki Olavinpoika lieneekin hyvä mies, niin hän ei kuitenkaan kykene yksinänsä siellä isännöimään»[2]. Silloin oli kuningas jo määrännyt Willam Wallacen[3] sinne ylimmäiseksi käskynhaltijaksi (heinäkuun 26 p. 1583)[4]. Viimeisenä linnanpäällikkönä oli Hannu Burdt[5], Åbyn haltija[6]. Tämä luo-

---

[1] V. R. Kirje Gerdt Mundukselle toukokuun 16 p. 1582. Kirje Kaarle Henrikinpojalle y. m. toukokuun 10 p. 1583. — Arvi Eerikinpoika Pontus de la Gardielle 12/I 1582. R. A. — Rothger (Gerdt) Mundus oli vuonna 1565 ollut Pärnun isännyydessä, sekä vuodesta 1567 palvellut ratsumestarina. Henrikki Klaunpojan ja Klaus Kurselin riidellessä hän piti edellisen puolta. Vuonna 1581 Mundus mainitaan ylivartiomestarina sotajoukossa.

[2] Kaarle Henrikinpojan kirje oli päivätty 27/X 1583. R. A.

[3] Willam Wallacea on sanottu anglilaiseksi (Ödberg, Om stämplingarna, 127), mutta nimestä päättäen hänen sukunsa oli Skotinmaasta kotoisin. Hän oli ollut ratsumestarina siinä sotajoukossa, jonka Klaus Tott v. 1574 vei Rakveren linnaa piirittämään. Vuonna 1580 mainitaan hänen kuuluneen Julius Gyllenhielmin hoviin. Edellä olemme tavanneet hänet (vuosina 1581 ja 1582) Länsigötlannin lipun ratsumestarina. Siinä toimessa hän näyttää olleen, kunnes hänet määrättiin Jaaman päälliköksi ja kenties vielä Jaamasta lähdettyäänkin. Wallacen jälkeläiset ovat asuneet Suomessa.

[4] Hän oli siellä vielä ainakin lopulla vuotta 1585. Willam Wallastz Kaarle Henrikinpojalle 15/XI 1585. R. A.

[5] Hannu Burdt mainitaan vuonna 1586 hovijunkkarina. Kuninkaan komissaarit lähettivät hänet sen vuoden alussa Tallinnasta Suomeen noutamaan rahoja, ja maaliskuussa hän määrättiin seuraamaan Puolan lähettilästä Ruotsiin.

[6] Alkupuolella vuotta 1585 näyttää myös eräs Pietari Juhonpoika kuuluneen Jaaman isännistöön. Hänen kirjeensä Juhani IILlle 16/V 1585 R. A.

vutti taistelutta linnan venäläisille tammikuun 20 p. 1590, kun Feodor tsaari itse oli suuren sotajoukon kanssa tullut sitä piirittämään.

Jaaman läänissä näemme jokseenkin samanlaiset olot kuin naapurilinnain alueilla. Puolalaisten hävitys oli tässä läänissä erittäin ankara, ja venäläiset sissit häiritsivät maaväestön rauhaa Laukaanjoenkin varsilla.

Hannu Burdt kirjoitti kesällä vuonna 1589 Novgorodin maaherralle, ruhtinas Feodor Mihailovitsh Trubetskoille, että rajan toiselta puolen tulleet sissit olivat kaikkina edellisinä vuosina tehneet maakunnalle suurta vahinkoa murhalla ja ryöstöllä ja että kaksi Novgorodin läänin pajaria, Mikifer Bibikov ja Reko Muraviev, oli pitänyt noita rosvoja suojassaan [1]. Burdtin kirjeeseen oli antanut aiheen Trubetskoin ilmoitus, että Ruotsin sotaväkeä oli käynyt Novgorodin alueella ottaen sieltä muutamia vankeja sekä vaatteita ja hevosia. Ei ole tietoa, oliko tämä rajariita sovittu, ennen kuin tsaarin armeija saapui Inkeriin.

Jaaman omalla alueella asuviin pajareihin ei saatettu luottaa. Eräs heistä, Paavali Kupias [2], jota linnan isännät aluksi olivat käyttäneet vakoojanakin, oli vuonna 1585 kirjoittanut tsaarille Jaaman asioista, mutta hänen lähettinsä surmattiin, ja siten pajarin kirje joutui Narvan päällikön käsiin. Alkupuolella vuotta 1587 tuomittiin Kupias salajuoniensa tähden kavaltajana kuolemaan [3].

---

[1] Hannu Burdtin kirje oli päivätty 4/VII 1589. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[2] Cubbias-nimellä on hän mainittuna ruotsalaisessa kirjoituksessa. Vaikea on siitä arvata, mikä hänen oikea nimensä oli.

[3] Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 6/II 1587 kokoelmassa Skrifvelser från ståthållare på Narva till K. M. 1581—1611 Ingrica R. A.

Virossa voitettujen pienten linnain oloista ei tässä tehdä seikkaperäisesti selkoa. Nämät linnat joutuivat verraten etäälle sodan näyttämöstä, sen jälkeen kuin Ruotsi oli valloittanut läntisen Inkerin ja Puola uudestaan ottanut haltuunsa Liivinmaan. Päälliköiden ei siten tarvinnut niissä joka hetki olla varuillansa vihollisten hyökkäyksiä vastaan, eikä heidän työskentelynsä tästä syystä voikaan herättää mielenkiintoa samassa määrässä kuin hallitusmiesten toimenpiteet Inkerin linnojen ja Narvan turvaamiseksi.

Useat Viron linnoista olivat aivan rappiolla, kun ne joutuivat Ruotsin haltuun. Erittäin huonossa kunnossa oli Lihula, joka sodan aikana useita kertoja oli valloitettu ja lisäksi kolme tai neljä kertaa palanutkin. Se oli monta vuotta ilman kattoa, ja tästä seurasi, että muurikin hajoili hajoilemistaan. Lännenmaan linnojen ylin päällikkö Mauri Grip ehdoitti (1586) hallitukselle, että Lihulan varustukset, joita ei enää voitu korjata, tykkänään purettaisiin ja että siinä vain elätettäisiin karjaa toisten linnain avustamista varten. Haapsalossa olivat myös useat huoneet katottomat ja törmäke oli kahdella paikkaa vierinyt hautaan, täyttäen sen. Syyn tähän sanotaan olleen siinä, että venäläiset eivät linnan varustuksia rakentaessaan olleet käyttäneet kalkkia. Haapsalo voitiin kuitenkin — arveli Grip — korjaamalla saada uudestaan vahvaksi [1]. Pari vuotta myöhemmin Juhani III määräsi, että Lihulasta, Paadisista, Toolsenlinnasta ja Vaskinarvasta oli poistettava sotaväki sekä kaikki tykit ja muut aseet; väkeä niissä oli pidettävä ainoastaan niin paljon, että maatalous tuli hoidetuksi. Lukkolinnassa sai olla paitse tarpeellista palvelusväkeä kaksi ruotua (eli 40 miestä) varusväkeä. Sinne oli myös jätettävä joku osa tyskistöstä, ja sen rakennukset oli pantava kuntoon [2]. Rakveren linnaa ja

---

[1] Mauri Grip Juhani IILlle 14 /v 1586. Livonica R. A.

[2] V. R. Kustaa Banérin opastus lokakuun 5 p. 1588.

Paidelinnaa, jotka olivat lähempänä rajaa, oli ruvettu vahvistamaan heti valloituksen jälkeen. Suomesta käskettiin vuonna 1581 lähettää edelliseen kirvesmiehiä, hirsiä ja lautoja [1]. Paidelinnassa Hannu Eerikinpoika alkoi vuonna 1583 rakentaa uudestaan erästä pasteeji-tornia, jonka Hermanni Fleming oli toista kymmentä vuotta sitä ennen laitattanut linnan eteläpuolelle ja joka sateiden liottamana oli ruvennut sortumaan [2]. Ja Henrikki von Minden kirjoitti vuonna 1585 kuninkaalle, että hän oli teettänyt Paidelinnaan pasteejeja, muureja ja törmäkkeitä [3]. — Omituista on, että Tallinnankin muurien sanottiin olleen siihen aikaan rappiolla. Suomesta tilattiin sinne vuosina 1586 ja 1587 rahoja sekä lautoja ja tuohta rakennustöitä varten. Tämmöistä apua ei silloin kuitenkaan näytä saadun meidän maasta enemmän kuin Ruotsistakaan [4].

Inkerin ja Viron linnoista puhuttaessa mainittakoon vielä muutama sana talonpojista, joita näistä linnoista hallittiin.

---

[1] V. R. Kirje Rakveren isännille toukokuun 29 p. 1581. — Laurentius Cagnoli Juhani III:lle /III 1581. Sama ja Juhani Koskul samalle 16/IV ja 30/IV 1581. Grönbladin kokoelmat S. A.

[2] Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 26/VII 1583. Livonica R. A. — Pohjanmaan lippukunta lähetettiin elokuun alussa v. 1584 Paidelinnan rakennustöihin. Lippukunnan raha- ja vaatepalkka oli silloin kolmelta vuodelta maksamatta. Seuraavana vuonna (1585) kuoli siellä 16 Pohjanmaan sotamiestä nälkään ja viluun. Yrjö Eerikinpoika Ulfsparre Juhani III:lle 6/VIII 1584 Livonica R. A. — Kirjantekijän tutkimus »Suomen sotavoima Juhani III:n aikana» (Hist. Arkisto, XVII, 53).

[3] Gesterbyn Henrikki Abel Juhani III:lle 5/IV 1585. Livonica R. A.

[4] Kustaa Kaaprielinpoika Juhani III:lle 12/V 1586 ja 25/VI 1587. Livonica R. A.

Keskiajalla oli inkeroisten asema yleensä ollut paljoa parempi kuin virolaisten. Novgorodin vallan alla olevat suomalaiset nauttivat jokseenkin suurta yhteiskunnallista vapautta [1], jota vastoin Liivin valtakunnan alkuperäinen väestö oli vajonnut maaorjuuteen. Moskovalaisenkin hallituksen alkuaikoina Inkerin talonpojat olivat vapaat. He saivat esimerkiksi mielensä mukaan siirtyä paikkakunnalta toiselle. Kustaa Banér lausui heistä eräässä kirjeessä: »Venäjän lain ja tavan mukaan niitä ei voi pakoittaa jäämään maatilalle kauemmaksi aikaa kuin he itse tahtovat. Ei suurruhtinaskaan saattanut pidättää heitä alueillaan. Kun he ovat suorittaneet veronsa, niin he ovat oikeutetut menemään toisen isännän luo, milloin mieli tekee» [2].

Ruotsin kuninkaat osoittivat kiitettävää halua lieventää Viron kansan kovaa kohtaloa, vaikka he eivät voineet siinä asiassa saada suuria muutoksia toimeen. Vahvistaessaan vuonna 1561 Viron aateliston erikoisedut Eerikki XIV tosin oli jättänyt saksalaisille tilanhaltijoille oikeuden langettaa tuomioita heidän alustalaistensa siviili- ja rikosasioissa, mutta neljä kuukautta myöhemmin hän kumminkin oli kieltänyt heitä määräämästä kovin ankaria rangaistuksia, niinkuin esimerkiksi raippojen antamista [3]. Juhani III:kin koetti valvoa, ettei aatelisten valtaa käytetty väärin [4]. Maaorjuutta hän ei voinut poistaa, mutta hän pani ainakin esteitä sen leviämiselle. Saatuansa kuulla, että aateliset (vieläpä porvaritkin) Virossa anastivat valloitetuilla ja siten Ruotsin

---

[1] J. V. Ronimus, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 (Hist. Arkisto, XX, 85).

[2] Kustaa Banérin kirje Juhani III:lle 8/II 1588 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592 R. A.

[3] Claes Annerstedt, Grundläggningen af svenska väldet i Liffland, 41, 42, 127, 128.

[4] Richter, Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen, II, 1, 158. — Thure Annerstedt, Svenska väldet i Livland, 76.

ruunun haltuun joutuneilla maatiloilla asuvia talonpoikia selittäen, että nämät tai niiden vanhemmat ennen aikaan olivat eläneet heidän taloissaan, kuningas elokuun 22 p. 1583 julisti avoimella kirjeellä, ettei aatelisilla eikä muilla ollut mitään perinnöllistä oikeutta pitää näitä talonpoikia maaorjuudessa ja että hän ei enää sallinut menettelyä, joka soti kaikkea kristillistä lakia sekä hyviä tapoja vastaan. Maanomistajat, jotka siten ottivat talonpoikia haltuunsa, menettivät saman kirjeen mukaan talonsa, joihin he sijoittivat niitä asumaan. Tätä julistusta lähetettiin kuusi kappaletta Tallinnan päällikölle Yrjö Eerikinpoika Ulfsparrelle, Öijeridin herralle, ja seitsemäs Paidelinnan päällikölle. Ulfsparrella oli käsky [1] pitää Tallinnassa yksi kappale sekä toimittaa muut Narvaan, Rakvereen, Haapsaloon, Lukkolinnaan ja Lihulaan.

Sotatila oli tietysti esteenä parannusten toimeenpanemisessa ja synnytti lisäksi uusia epäkohtia kansan elämään. Pitkällisen vainon tuomat ryöstöt, murhat ja palot tekivät lopun ennestään köyhän väestön omaisuudesta ja panivat laajoja aloja autioiksi [2]. Pontus de la Gardien valloitusten jälkeen koittivat tosin Virolle rauhallisemmat vuodet, mutta Inkeriä hävittivät, kuten clemme nähneet, Venäjältä tulleet sissit välirauhankin aikana, samoin kuin puolalaiset olivat käyneet siellä ryöstämässä vähää ennen.

---

[1] V. R.

[2] Alussa oli esimerkiksi kerrottu viranomaisille, että Rakveren ja Toolsenlinnan lääneissä asui noin 1,000 talonpoikaa, mutta jo v. 1581 huomattiin, että niitä oli tuskin 500. Laurentius Cagnoli Juhani III:lle /III 1581. Grönbladin kokoelmat S. A. — Vuonna 1585 Iivananlinnan alle kuului ainoastaan 27½ koukkua asuttua maata. Hannu Eerikinpoika ehdoitti silloin hallitukselle, että Pohjanmaalta ja Länsipohjasta lähetettäisiin Iivananlinnan lääniin palkkalaisia toimittamaan maatöitä. Ei tiedetä, otettiinko tämä ehdoitus Ruotsissa huomioon. Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 11/II 1585. Livonica R. A.

Edellisessä [1] on jo puhuttu siitä, että läänien suorittamat verot eivät Virossa eivätkä Inkerissä likimainkaan riittäneet linnain tarpeisiin [2]. Jotta veroitus olisi saatu järjestetyksi varmalle kannalle, päätettiin tehdä luettelot uusien läänien maataloista. Huggut, joka tähän aikaan ahkerasti liikkui Juhani III:n asioissa, sai vuoden 1581 lopulla käskyn järjestää talojen arvioimisen sekä Virossa että Inkerissä. Muut toimet estivät häntä kuitenkin heti ryhtymästä tähän työhön. Mutta vuonna 1583 kävi eräs Wolmari Wichmann maavoudin ja linnankirjurin kanssa tekemässä luetteloa Narvan läänin maaveroista [3]. Luultavaa on, että toisissakin linnalääneissä toimitettiin samanlaiset luettelot. Rakveren läänissä oli arvioiminen tapahtunut jo sitä ennen. Tämän linnan ensimmäinen päällikkö Laurentius Cagnoli oli nähtävästi pannut asian alkuun [4]. Vuonna 1582 silloinen linnanhaltija Prinkkalan Hannu Eerikinpoika ja vouti Halsten Niilonpoika saivat luettelon valmiiksi ja lähettivät sen kuninkaalle [5].

Eräästä välirauhan lopulla tehdystä yleisluettelosta [6] huomataan, että Virossa silloin oli 3,188 $^3/_4$ asuttua ja

---

[1] Kts. sivua 582.

[2] Iivananlinnan läänin talonpojilta saatiin ensimmäisen vuoden verona 300 tynnyriä viljaa ja 200 talaria rahaa. Arvi Eerikinpoika Pontus de la Gardielle 12/I 1582. — Kaprion läänin rahavero teki vuonna 1584 300 talaria. Risto Kaaprielinpoika Juhani III:lle 4/II 1585. Livonica R. A.

[3] Henrikki Matinpoika Juhani III:lle 26/I 1582. Kaarle Henrikinpoika samalle 23/X 1583. Livonica R. A.

[4] Laurentius Cagnolin kirje Juhani III:lle /III 1581.

[5] Halsten Niilonpoika ilmoitti samalla, että Virossa ei koskaan ollut suoritettu vakinaista maaveroa, vaan talonpojat olivat maksaneet vuodentulosta kymmenykset. Hänen kirjeensä Juhani III:lle 23/II 1582. Livonica R. A.

[6] K. Grotenfelt on julaissut sen kokoelmassa »Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja», I, 121.

2,313 asumatonta koukkua [1] sekä Ruotsin vallan alla olevassa Inkerin osassa 1,138 1/4 asuttua ja 5,574 1/4 asumatonta koukkua [2].

Autiotaloja oli siis paljon. Jotta ne olisi saatu viljellyiksi, oli kysymys siitäkin, että niihin oli hankittava uusia asukkaita Suomesta. Kuninkaan uskottu mies Huggut oli

[1] Yllämainitun luettelon mukaan oli:

	Asuttuja koukkuja	Läänitysksiksi, lainojen vakuudeksi sekä perinnöksi annettuja asuttuja koukkuja		Asumattomia koukkuja	Vuonna
		I°	II°		
Tallinnan ja Paadisten läänissä	826 1/2	396	1/2	168	1587
Saarenmaalla	169 1/4	107	1/4	82 1/4	»
Lukkolinnan läänissä	280 3/4	203	1/4	159 1/4	»
Lihulan »	367 1/2	183	3/4	262 1/2	»
Haapsalon »	379	272	1/2	127	»
Rakveren ja Toolsenlinnan »	443	356	1/2	1,514	1584
Narvan »	447 3/4	?		?	—
Paidelinnan »	275	?		?	—
Yhteensä	3,188 3/4	—		2,313	—

Viron koukkujen koko luku oli siten 5,501 3/4. Kuitenkin on huomattava, että tähän lukuun ei ole tietojen puutteessa voitu ottaa Narvan eikä Paidelinnan läänin asumattomia koukkuja.

[2] Tarkemmin sanoen oli Kaprion läänin inkeriläisessä voutikunnassa silloin 282 3/4 asuttua ja 1,913 3/4 autiota koukkua sekä saman läänin vatjalaisessa voutikunnassa 97 3/4 asuttua ja 2,004 3/4 autiota koukkua. Jaaman lääniin nähden olivat vastaavat numerot: 706 3/4 ja 1,494 1/4; Iivananlinnan lääniin nähden (vuonna 1586): 51 ja 161 1/2.

Inkerissä ja Käkisalmen läänissä oli yhteensä 1,298 1/4 koukkua asuttuna ja 8,634 1/4 autiona.

Kaikkiansa oli Virossa, Inkerissä ja Käkisalmen läänissä 4,487 asuttua ja 10,947 1/4 asumatonta koukkua.

kerran koonnut meidän maasta »vastahakoisia» talonpoikia Kaprioon lähetettäviksi. Hänelle annettiin sen ohessa käsky toimittaa suomalaisia Saarenmaallekin samassa tarkoituksessa [1]. Ei kuitenkaan ole tietoa, paljonko noihin autiotaloihin saatiin viljelijöitä Suomesta.

Inkerin ja Viron perin köyhtyneiltä kansoilta koetettiin kiristää niin paljon veroja kuin mahdollista. Pontus de la Gardie antoi esimerkiksi vuonna 1583 Kaprion läänin talonpojille verosäännön, joka näyttää sangen kovalta. Sen mukaan oli jokaisesta koukusta vuosittain maksettava: 1 rupla rahaa, 5 tynnyriä rukiita, 4 tynnyriä maltaita tai ohria, 8 tynnyriä kauroja ja ½ tynnyriä vehnää. Pellavista, hampuista, vahasta, medestä ja humaloista oli annettava viidennes. Joka kuukausi oli talollisten vielä luovutettava 1 talari siitä syystä, että he silloin olivat vapautetut linnaleiristä. Loisiltakin ja työmiehiltä otettiin rahamaksu, ja he olivat velvolliset vaadittaessa tekemään päivätöitä linnaan [2].

Erittäin rasittava näkyy myöskin se ylimääräinen vero olleen, joka vuosien 1586 ja 1587 välisenä talvena suoritettiin Virosta (ja ehkä Inkeristäkin) [3].

Virkamiehet menettelivät lisäksi veronkannossa omavaltaisesti ja säälimättömän ankarasti.

Kansa olikin hyvin tyytymätön oloihinsa. Kaprion isännät valittivat, että talonpojat niskoittelivat ja olivat tottelemattomia. Tämä ei ensinkään kummastuta; siihen määrään oli maalaisväestön vähäinen omaisuus monenlaisen kiskomisen alaisena.

Vuonna 1588 Jaaman läänin asukkaat antoivat jollekin kuninkaan käskynhaltijalle [4] valituskirjan, jossa he pyysivät

---

[1] V. R. Vastaus Pontus herralle joulukuun 11 p. 1583.

[2] Pontuksen verojärjestys, joka on päivätty 26/VII 1583, löytyy kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[4] Hannu Eerikinpoika Juhani III:lle 21/VI 1587. Ingrica R. A.

[3] Nähtävästi Yrjö Boijelle.

verojen lievennystä. Lähettäessään toukokuun 6 p. Juhani IILlle tämän valituksen mainittu käskynhaltija kertoi, että kaksisataa talonpoikaa oli syksyllä ja talvella 1587 karannut läänistä jättäen viljan korjaamatta, koska sato ei ollut niin suuri, että sillä olisi voitu suorittaa, mitä linnavouti Hannu Burdt vaati. Kirjeessään käskynhaltija sanoi luulevansa, että Jaaman lääniin oli jäävä sangen vähän talonpoikia, jollei hallitus kieltäisi Burdtia panemasta heidän niskoilleen isompaa verotaakkaa, kuin minkä he jaksoivat kantaa [1].

Siinä opastuksessa, jonka Kustaa Banér sai kuninkaalta, kun hänet syksyllä vuonna 1588 lähetettiin maaherraksi Viroon ja Inkeriin, sanottiin muun muassa: »Hänen tulee tarkoin valvoa, että linnojen isännät, voudit sekä niiden kirjurit eivät ota alamaisilta muita maksuja kuin niitä, joista ruunulla on hyötyä, eivätkä loukkaa rahvasta lyömisellä tai muilla väkivallan töillä. Siten saadaan talonpojat paremmin pysymään paikoillaan» [2].

Banér puhui samoista asioista kirjeessä, jonka hän helmikuun 8 p. 1589 lähetti kuninkaalle Kapriosta. Hän lausui siinä: »Kaikki ovat täällä kiduttaneet ja rasittaneet kansaa, ja ani harvat ovat ottaneet selkoa, paljonko se kykenee suorittamaan. Tästä menettelystä on maakunta joutunut enimmältään autioksi, sillä neljästätuhannesta koukusta on täällä nyt enää vain kaksisataa asuttuna. Viime kesänä ja syksynä pakeni enemmän kuin sata talonpoikaa ruununmaksujen takia. Pitäisi helpoittaa ihmisparkain taakkaa. Jos rahvasta jatkuvasti nyljetään, niinkuin tähän asti on tapahtunut, niin hätä ajaa täältä pakoon viimeisetkin asukkaat» [3].

Vastatessaan Banérin kirjeeseen Juhani kuningas käski

---

[1] V. R.

[2] V. R. Kustaa Banérin opastus lokakuun 5 p. 1588.

[3] R. A. Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592.

rangaista niitä viranomaisia, jotka olivat sortaneet Kaprion ja Iivananlinnan läänien talonpoikia [1].

Suurena rasituksena oli kansalle linnaleirikin. Sotaväki harjoitti samanlaista ilkivaltaa Suomenlahden takana kuin meidän maassa. Toukokuussa vuonna 1582 Juhani III käski sekä Kaprion että Jaaman isäntien tarkoin tutkia, mitkä sotamiehet olivat näiden linnain alueilla ryöstäneet talonpoikain omaisuutta, sekä valmistaa luettelot pahantekijöistä. Talonpojille hän samalla lähetti kirjeen, jossa hän lupasi korvata heidän kärsimänsä vahingon sekä rangaista syyllisiä kuolemalla. Lisäksi hän antoi kirjallisen varoituksen Inkerissä majaileville ratsumiehille [2], jotka, kuten edellä on mainittu, kuuluivat Knuutti Juhonpoika Kurjen johtamaan hovilippuun. Lupauksiansa hänen kuitenkin oli vaikea täyttää; usein oli huomattu, että sotaväki ei linnaleiriasioissa paljon hi olinut varoituksista. Saman vuoden lopulla Pontus de la Gardie sijoitti Kaprion alueelle kaksi saksalaista ratsuväen lippua. Nämät lippukunnat, joiden johtajina Kaspar Tiesenhusen ja Reinholtti Nieroth olivat, vaivasivat kovasti läänin talonpoikia, sillä tuota isoa ratsumiesjoukkoa oli elättämässä ainoastaan 120 taloa, joten kahden talon osalle tuli 5 ratsumiestä. Linnan isännät pyysivät silloin hallitukselta, että toinen mainituista lipuista kutsuttaisiin pois [3]. Heidän pyynnöstään oli seurauksena, että linnaleiri kokonaan lakkautettiin Kaprion läänissä. Mutta Jaaman läänissä sitä pidettiin edelleen. Kolme vuotta myöhemmin Knuutti Kurjen ratsumiehet asettuivat (nähtävästi omin lupinsa) muutamiin viimemainitun läänin kyliin, jotka olivat meren rannalla. Villam Wallace valitti tästä Kaarle Hornille huo-

---

[1] V. R. 16/II 1584.

[2] V. R. Kirje Gerdt Mundukselle toukokuun 16 p. 1582. Jaaman läänissä oleville ratsumiehille toukokuun 17 p. 1582. Kaprion läänin kansalle kesäkuun 1 p. 1582.

[3] Svante Eerikinpoika Juhani III:lle 22/XI 1582. Svante Eerikinpoika ja Klaus Slatte samalle 9/XII 1582. Livonica R. A.

mauttaen, että useiden niistä talonpojista, joiden tuli antaa ratsumiehille kuukausimuona, oli kuljetettava sitä viisitoista tai kuusitoistakin peninkulmaa [1].

Välirauhan loppupuolella Narvan läänin ja Inkerin talonpojat joutuivat kovaan hätään katovuosien johdosta. Kaarle Hornin täytyi jaella ruunun varoista 100 tynnyriä viljaa Narvan läänin asukkaille leiväksi. Hän pyysi, että hallitus lähettäisi sinne ruokavaroja talonpojille, sillä vaikka Narvan kaupunkiin tuotiinkin viljaa kaupaksi, niin maalaisväestö ei voinut köyhyyden takia ostaa sitä [2].

---

[1] Wallacen kirje, päivätty 14/xi 1585, on kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[2] Kaarle Henrikinpojan kirje Juhani III:lle 20/iv 1589 kokoelmassa Skrifvelser från ståthållare i Narva till K. M. 1581—1611. Ingrica R. A.

YHDESNELJÄTTÄ LUKU.

Sotajoukko ja laivasto.

Ne armeijat, joita Juhani III voi käyttää Venäjän sodassa ja joilla Pontus de la Gardie sai kuuluisat voittonsa, eivät, kuten olemme nähneet, olleet suuren suuret.

Ruotsin sotaväen silloisesta miesluvusta on useitakin ilmoituksia, vaikka ne eivät ole oikein yhtäpitäviä.

Vuonna 1573 oli valtakunnan silloin tehdyn pääkirjan mukaan[1] seuraavat määrät kotimaista väkeä[2]:

Ratsuväkeä, 8 lippua	1,844	miestä.
Jalkaväkeä, 20 lippukuntaa	6,657	»
Meriväkeä	836	»
Tykistöväkeä	150	»
Virkamiehiä Suomessa	16	»
Yhteensä	9,503	miestä.

Liikekannalla pidettävän kotimaisen ratsu- ja jalkaväen luku oli vuonna 1577 seuraava:

Ratsuväkeä 6 lippua	1,651	miestä.
Jalkaväkeä 28 lippukuntaa .	9,427	»
Yhteensä	11,078	miestä.

[1] Historiska Handlingar, XII, 1—152.

[2] Tämän väen lisänä oli Ruotsilla siihen aikaan verraten isot joukot pestattua ulkomaalaista väkeä, nimittäin 6 saksalaista ja 2 skottilaista ratsumieslippua sekä 4 skottilaista jalkaväen lippukuntaa.

Huomattava on, että mainittuun ratsuväkeen ei oltu luettu hovijunkkareita, oriinratsastajia, Suomen aateliston ratsumiehiä eikä Viron saksalaisia ratsumiehiä. Samoin ei jalkaväen luvussa ollut kartanolippukunnan, ei Kaarle herttuan eikä Suomen rälssin sotamiehiä.

Edellä on osoitettu [1], miten Ruotsin sotavoiman koko miesluku vuonna 1580 arvioitiin noin 18,000:ksi otaksumalla, että lippukunnat olivat täydet, mikä ei kuitenkaan ollut asian laita. Ratsu- ja jalkaväkeen kuului sen laskun mukaan yhteensä 16,537 miestä. — Eräs saman vuoden maaliskuun 1 p. tehty palkkausluettelo, jossa on mikäli mahdollista otettu huomioon ainoastaan lippukuntain todellinen miesluku, ilmoittaa ratsu- ja jalkaväkeä olleen kaikkiansa vain 12,433 miestä [2].

Vuonna 1582 laskettiin valtakunnan sotaväelle palkka seuraavan miesluvun mukaan [3]:

Ratsuväkeä, 10 lippua	2,694	miestä.
Jalkaväkeä, 31 lippukuntaa	10,363	»
Maatykkiväkeä	240	»
Laivaväkeä	929	»
Linnaväkeä Virossa ja Inker..	1,104	» [4]
Päällikkökuntaa ja virkamieh.	83	»
Yhteensä	15,413	miestä.

Ruotsin sotilaiden luku ei niiden kahdenkymmenen vuoden aikana, jotka tässä teoksessa ovat tutkimuksen esi

---

[1] Kts. sivua 283.

[2] Nimittäin:
Ratsuväkeä 9 lippua, 2,787 miestä.
Hannu Wachtmeisterin virolainen lippu, 318 miestä.
Jalkaväkeä 28 lippukuntaa, 9,346 miestä.

[3] Historiska Handlingar, XII, 141—152.

[4] Niinkuin huomataan puuttuu luettelosta m. m. Ruotsin ja Suomen linnain väki.

neenä, noussutkaan sanottavasti suuremmaksi viimemainittua määrää. Kaikkiansa saattoi valtakunnalla silloin olla korkeintaan noin 17,000 miestä sotaväkeä [1].

Kummallinen on sen tähden eräs vuonna 1581 tehty luettelo [2], jossa sanotaan, että Pontus de la Gardien sotajoukossa oli 10,795 ratsumiestä, jaettuina yhteentoista lippuun, sekä 19,783 miestä jalkaväkeä seitsemässätoista lippukunnassa, eli ratsu- ja jalkaväkeä yhteensä 30,578 miestä. Nämät numerot eivät ole minkään arvoisia, sillä mahdotonta on ajatella, että lippukunnissa silloin olisi ollut keskimäärin enemmän kuin 1,000 miestä, kun tiedetään, että ratsuväen lippuun kuului oikeastaan vain 300 miestä ja jalkaväen lippukuntaan 500 miestä, ja kun lisäksi otetaan huomioon, että lippukuntien miesluku tavallisesti oli säännöllistä pienempi. Mutta arvoitukseksi jää, missä tarkoituksessa vääriä ilmoituksia sisältävä asiakirja on sepitetty.

Sotapäälliköiden käytettäväksi eri yrityksiä varten saatiin puheenaolevana aikana kokoon korkeintaan 10,000 tai 11,000 miestä. Jotakuinkin se määrä oli Pontus de la Gardiella Narvan ja Pähkinälinnan piirityksissä. Tavallisesti oli lähetettävä paljoa pienemmät joukot sotaretkille. Klaus Tott vei Lukkolinnan tappeluun (1573) ainoastaan noin 4,000 miestä, ja Vennon tappelussa, jossa puolalaiset auttoivat ruotsalaisia (1578), oli Yrjö Boijella vain 3,000 miestä mukanansa.

Olemme edellisessä havainneet [3], että Suomella ei Venäjän sodan alussa ollut enempää maasotaväkeä kuin noin

---

[1] Vuonna 1585 kuului Ruotsin sotajoukkoon 12 ratsuväen lippua, joista 6 ruotsalaista, 3 suomalaista, 2 saksalaista ja 1 skottilainen. Jalkaväkeä oli valtakunnalla silloin 32 lippukuntaa, nimittäin 22 ruotsalaista ja 10 suomalaista.

[2] Kokoelmassa Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[3] Miten Suomessa Juhani III:n aikana enennettiin sotaväkeä kts. sivuja 200, 201 ja 336.

1.500 miestä ja että meidän maalla vuodesta 1582 oli neljä ratsaslippua ja kymmenen jalkaväen lippukuntaa.

Vuonna 1588 havaitaan Suomen sotaväen tilan olleen seuraavan. Ratsuväen lippukuntia oli, paitse päälippua[1], jonka miehistö myös oli suomalainen, kolme, nimittäin: Martti Boijen lippu, Akseli Kurjen lippu[2] ja Knuutti Juhonpojan hovilippu. Vielä kuului Suomen ratsuväkeen Käkisalmen osasto, 20 miestä, joita Eerikki Maununpoika johti. Kaikkiansa ei ratsuväkeä ollut enempää kuin 481 miestä. Jalkaväkeä mainitaan olleen 3,957 miestä. Kenttätykistöön ja rajalinnojen tykkiväkeen kuului 278 miestä. Laivaväkeä oli Suomessa 497 miestä. Kaiken kaikkiansa oli siis sinä vuonna suomalaista sotaväkeä 5,213 miestä.

Seuraavana vuonna (1589), eli vähää ennen kuin vaino alkoi uudestaan, luettiin Suomen sotaväkeen 1,158 ratsumiestä, 4,061 jalkamiestä ja 554 laivamiestä, eli yhteensä 5,773 miestä (päällikkökuntaan kuuluvia henkilöitä sekä tykkiväkeä lukuun ottamatta). Tästä väestä kuului

---

[1] Vuonna 1586 tavattiin päälipun miehinä: Risto Klaunpoika Horn, Kaarle Henrikinpoika Horn, Ludvig Taube (hälytysmestarina), Yrjö Henrikinpoika Horn, Eerikki Pertunpoika Slang, Lauri Henrikinpoika Hordeel, Maunu Henrikinpoika Tawest, Kermo Henrikinpoika Tawest, Hannu Krankka, Karsten Schröder y. m.

Vuonna 1588 kuului päälippuun 74 ratsumiestä, joista 24 oli isäntiä ja 50 palvelusmiehiä. Isäntämiehiä olivat: Klaus Aakenpoika, Yrjö Boije, Eerikki Pertunpoika Slang, Arvi Henrikinpoika Horn, Klaus Fleming, Lauri Fleming, Perttu Iivarinpoika, Niilo Ollinpoika, Perttu Eerikinpoika Liuster, Lauri Henrikinpoika Hordeel, Eerikki Juhaninpoika, Hannu Hannunpoika, Pietari Niilonpoika, Hannu von Oldenburg, Maunu Henrikinpoika, Pentti Juhaninpoika, Jaakkima Tiirikanpoika Brand, Arvi Eerikinpoika Stålarm sekä vielä kuusi ratsumiestä. Yrjö Boijella oli lipun alla 10 ratsua; Arvi Eerikinpojalla 8; Klaus Aakenpojalla 6; Eerikki Pertunpojalla, Perttu Iivarinpojalla, Niilo Ollinpojalla, Hannu Hannunpojalla ja Hannu von Oldenburgilla 4; muilla 3, 2 tai 1.

[2] Meidän maan aateliston ratsumiehet palvelivat jälkeen vuoden 1583 Akseli Kurjen lipun alla yhdessä kaupunkien, pappien, voutien ja nimismiesten asettaman ratsuväen kanssa.

(palkansaantiin nähden) maamme isompaan, läntiseen maaherrakuntaan, 4 ratsuväen lippua [1], 5 jalkaväen lippukuntaa [2] ynnä 303 miestä laivaväkeä (joka oli sijoitettuna Turun ja Helsingin satamiin sekä Suomen laivaston veistämöihin). Itäisessä eli Savon ja Karjalan maaherrakunnassa oli silloin 50 miestä ratsuväkeä [3], 5 jalkaväen lippukuntaa [4] sekä (Viipurin ja Käkisalmen satamissa ynnä muualla) 251 miestä laivaväkeä.

Ruotsi käytti Venäjän sodassa, kuten olemme nähneet, ulkomaistakin väkeä. Vuonna 1570 näyttää valtakunnassa olleen kuusi lippukuntaa muukalaisia ratsumiehiä, nimittäin: kaksi saksalaista lippua, kolme skottilaista lippua ja yksi anglilainen lippu. Hallitus erotti kuitenkin seuraavan vuoden alussa palveluksestaan tämän väen, joka oli tilattu Ruotsiin Tanskan sotaa varten [5]. Mutta jo vuonna 1573 tavataan taas Virossa melkoinen määrä saksalaista ratsuväkeä, jonka lisäksi samana vuonna tuotiin isot joukot skottilaisia ratsu- ja jalkamiehiä [6]. Virossa oli siten vuoden

---

[1] Nämät olivat:
Päälippu, 180 miestä.
Martti Boijen lippu, 372 miestä.
Akseli Kurjen lippu, 316 miestä.
Knuutti Juhonpojan lippu eli hovilippu, 240 miestä.

[2] Nimittäin:

Valentin Gödingin	537	miestä	(Satakunnasta).
Steen Maununpojan	514	»	(Uudeltamaalta).
Maunu Laurinpojan	576	»	(Hämeestä).
Risto Antinpojan	114	»	(Suomen kaupungeista).
Lauri Niilonpojan	461	»	(Pohjanmaalta).

[3] Martti Boijen lippukunnasta.

[4] Luettelossa ei ole sanottu, ketkä olivat näiden lippukuntien päämiehinä, eikä myöskään, kuinka paljon väkeä kussakin oli.

[5] V. R. Kirjeet Kaarle herttualle marraskuun 4 p. ja joulukuun 18 p. 1570. Kirje kuudelle ulkomaisen väen ratsumestarille joulukuun 21 p. 1570. Nämät ratsumestarit olivat: Tiirikka Anrep, Berndt Sass, Antti Keith, Willam Cahun, Willam Monkrif ja Sipi (»Seffrid») Preston.

[6] Kts. sivuja 96 ja 97.

1573 lopussa 3,200 miestä muukalaista ratsuväkeä ja 2,320 miestä skottilaista jalkaväkeä. — Vertailuksi mainittakoon, että silloin oli Suomeen ja Viroon määrätty 1,250 miestä kotimaista ratsuväkeä ja 6,500 miestä kotimaista jalkaväkeä.

Edellä on kerrottu, miten saksalaiset huovit seuraavana vuonna (1574) hävittivät skottilaisen jalkaväkijoukon ja vähää myöhemmin (alussa vuotta 1575) luopuivat Ruotsin palveluksesta antaen Tanskalle Lännenmaan linnat, jotka olivat heillä vakuutena suorittamattomasta palkasta. Siten Juhani kuningas piankin pääsi — tosin kalliista hinnasta — irti enimmästä vieraasta sotaväestä, jonka palkkoja hän ei ollut voinut maksaa ja joka oli tuottanut hänelle paljon huolta. Sen jälkeen ei Venäjän sodan aikana enää pidetty Ruotsin palveluksessa niin isoja muukalaisjoukkoja [1].

Pontus de la Gardiella oli kuitenkin suurten voittojensa aikana joku määrä vierasta väkeä Virossa. Edellisessä on ollut mainittuna, että Antti Lorichs toi hänelle Saksasta pari tuhatta miestä. Viron ja Inkerin linnojen valloituksen jälkeen ruvettiin muukalaista väkeä taas vähentämään [2], pääasiallisesti siitä syystä, että ruunulla ei ollut tarpeeksi varoja sen palkkaamiseen. Helmikuun 21 p. 1583 kuningas kirjoitti de la Gardielle: »Koska vieras sotaväki tulee meille niin kalliiksi, että meidän on yhdelle lippukunnalle siitä maksettava yhtä paljon kuin kaikelle Ruotsin sotaväelle, saatte laskea muukalaiset kotiinsa. Mutta jos he tyytyvät siihen palkkaan, joka suoritetaan Ruotsin päälipun ratsu-

---

[1] Mankell sanoo (Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia, II, 17), että Juhani III ei vuoden 1574 jälkeen koskaan käyttänyt ulkomaista sotaväkeä, mutta tämä väite ei pidä paikkaansa.

[2] V. R. Yrjö Staakelle ja Hannu Krankalle joulukuun 20 p. 1581 annettu memoriaali.

miehille, niin he saavat jäädä palvelukseemme»[1]. Pontus näyttää tämän kirjeen johdosta erottaneen muukalaiset paitse 300 saksalaista ratsumiestä. Kun välirauha oli saatu toimeen, käski Juhani III hänen laskea nekin hajallensa ensi tilassa[2]. Tuntematonta on, tuliko tämä käsky noudatetuksi, mutta vuonna 1587 mainitaan Tallinnassa muutaman aikaa olleen joku (nähtävästi pieni) joukko saksalaisia ratsumiehiä. Silloin ne kuitenkin muonan puutteen tähden lähetettiin pois.

Välirauhan aikana oli Ruotsin palveluksessa myös lipullinen skottilaista ratsuväkeä. Kaarle Horn ilmoitti tosin helmikuun 19 p. 1584[3] Narvasta Juhani III:lle skottilaisten huovien saavan eron sotajoukosta, kuten käsketty oli, mutta senkin jälkeen tavataan skottilainen ratsaslippu[4] Virossa ja Inkerissä[5].

Ulkomaiseen ratsuväkeen ei saata lukea sitä Viron saksalaista lippua, joka vakinaisesti pysyi Ruotsin palveluksessa ja jonka ratsumestarina Hannu Wachtmeister eli (1576—1582), kunnes hänet määrättiin kenttämarsalkaksi[6]. Tässä mainittakoon vielä, että Pontus de la Gardie vuosina 1581 ja 1584 järjesti »liiviläisen» aatelislipun[7], että Viron kaupunkien ja talonpoikain 20 p. joulukuuta 1581 käskettiin

[1] V. R.

[2] V. R. Vastaus Pontus herralle joulukuun 11 p. 1583.

[3] R. A.

[4] Sen ratsumestarina oli Henrikki Leal. Kts. esim. S. A. N:o 5616, 62.

[5] Elokuun 19 p. 1588 käskettiin Kaarle Hornin edelleen pitää skottilaiset huovit Inkerissä, jossa ne olivat olleet muutamia vuosia. V. R.

[6] Ennen Wachtmeisteria lienee Rothger Mundus ollut yllämainittujen huovien johtajana.

[7] Tämän lipun ratsumestarina oli vuodesta 1581 Reinholtti Nieroth ja hänen jälkeensä (vuodesta 1584) Berndt Taube. — Maaliskuun 12 p. 1584 Viron aateliset ratsumiehet saivat Pontus de la Gardien toimesta ruotsalaisen tankolipun ja vannoivat samassa tilaisuudessa lippuvalan.

asettaa kuninkaan palvelukseen lippukunta jalkaväkeä, että Narvan kaupungin lippukunta syntyi vuonna 1586 [1] ja että Tallinnalle vuonna 1588 annettiin määräys eri lippukunnan perustamisesta jalkaväkeen.

Juhani III:n aikana kuului, kuten olemme nähneet, aivan vähän tykkiväkeä sotajoukkoon, jota vastoin tätä väkeä oli verraten isonlainen määrä laivastossa.

Maaretki-tykkimiehet pidettiin tavallisesti Viipurissa, kun ne eivät olleet matkoilla. Tätä väkeä oli vuonna 1571 kaikkiansa 93 miestä [2], nimittäin: 3 tykistömestaria, 1 aseistokirjuri, 67 tykkimiestä, 1 ruudintekijä sekä 21 käsityöläistä ja palvelijaa [3]. Viipuriin sijoitetun tykkiväen palkkausluettelosta, joka tehtiin heinäkuun 18 p. 1580, sanotaan, että siellä silloin oli palkkaasaavia maaretki-tykkimiehiä 59 sekä käsityöläisiä (niinkuin tulittajia, pyöräseppiä, kirvesmiehiä, köydenpunojia, sorvareja y. m.) 21. Kuitenkin tiedetään, että valtakunnalla silloin oli enemmän maaretki-tykkiväkeä, nimittäin 126 miestä. Osa tästä väestä oli nähtävästi Virossa. Korkeimmillaan näyttää maaretki-tykkiväen luku olleen vuonna 1583. Silloin siihen kuului 182 miestä [4], ja ylimmäinen tykistömestari Eerikki Biörninpoika sai käskyn ottaa siihen lisäksi 118, jotta luku olisi saatu nousemaan kolmeensataan [5]. Mutta kohta sen jälkeen poistettiin tätä väkeä Viipurista. Välirauhan johdosta kuningas näet loka-

---

[1] Kts. sivua 584.

[2] Vrt. sivua 131.

[3] Kiitollisuudella mainitsen, että olen saanut ylläolevat vuotta 1571 koskevat numerot Ruotsin tykkiväen majorin E. G. Hellgrenin muistiinpanoista.

[4] Tykistömestarit, rehumiehet ja käsityöläiset niihin luettuina. — Erään toisen laskun mukaan palveli kenttätykistössä sinä vuonna 168 miestä.

[5] Ehdoitus tykkimiesten vuosipalkan maksuksi v. 1583 Ruotsin laivaston arkistossa.

kuun 8 p. 1583 määräsi [1], että ne tykkimiehet ja tykistöön kuuluvat käsityöläiset, joita oli käytetty maaretkillä, oli joksikin aikaa majoitettava useihin linnoihin ja kartanoihin. Seuraavana vuonna oli Viipurissa jäljellä ainoastaan: 3 tykistömestaria, 49 tykkimiestä ja 33 käsityöläistä [2]. Vuonna 1589 oli maaretkitykistöön kuuluvia tykkimiehiä ja käsityöläisiä yhteensä 130 (tai toisen laskun mukaan 138) [3].

Paitse linnaleiriin sijoitettua maaretki-tykkiväkeä oli Viipurissa linnan, kaupungin törmäkkeiden sekä Siikaniemen uuden linnakkeen tykkimiehiä. Vuonna 1583 sanotaan linnassa olleen 12, vuonna 1586 11 à 14 tykkimiestä. Törmäkkeillä palvelevien tykkimiesten luku vaihteli 21:n ja 29:n välillä [4]. Vuonna 1582 otettiin 34 uutta miestä näiden lisäksi. Siikaniemen linnakkeeseen kuului vuonna 1578 12 tykkimiestä.

---

[1] V. R. Kirje linnojen ja kartanoiden voudeille.

[2] Ruotsin linnoissa pidettiin vuonna 1584 — majori E. G. Hellgrenin minulle suosiollisesti antamien ilmoitusten mukaan — seuraavat määrät maaretki-tykkimiehiä: Tukholmassa 14, Svartsjössa 4, Upsalassa 7, Stegeborgissa 7, Vadstenassa 8, Kalmarissa 9 sekä Elfsborgissa ja Guldbergissa yhteensä 7. Nämät oli mahdollisesti siirretty Ruotsin puolelle Viipurista, koska tässä linnassa silloin oli tavallista vähempi luku tykkiväkeä.

[3] Tykkiväelle, niinkuin myös kuormastolle sekä osalle (pestatusta) ratsuväestä, otettiin hevoset lisäverona talonpojilta, nimismiehiltä, voudeilta, papeilta ja kaupunkilaisilta. Siitä mainittakoon tässä eräs esimerkki. Kuningas kirjoitti vuonna 1583 Pohjanmaan voudille, että siellä oli neuvoiteltava talollisten kanssa hevosten antamisesta tykistöä sekä sotaväen kuljetusta varten; yhdeksänkymmenen talonpojan tuli yhtyä yhden hevosen hankkimiseen, ja neljän torpparin laskettiin vastaavan hevosavun suorituksessa yhtä täyden verotalon haltijaa; joka hevosen mukaan oli varattava yhdet suitset, riimut, satula sekä kahdeksan kenkää. V. R. Kirje Pohjanmaan voudeille huhtikuun 12 p. 1583. — Vrt. Henrikki Klaunpojan y. muiden valtakirjaa joulukuun 8 p. 1570; kirjettä Henrikki Klaunpojalle ja Hermanni Flemingille elokuun 6 p. 1572; kirjettä Suomen voudeille kesäkuun 27 p. 1579. V. R.

[4] S. A. N:o 5565, 71 v.

Muissa Suomen linnoissa palveli aivan vähän tykkiväkeä. Savonlinnassa oli säännöllisesti, kuten jo edellä on mainittu, 5 tykkimiestä, Turussa 8 tai vähemmänkin (jonakin vuonna vain 4), Hämeenlinnassa 4 tai 3.

Käkisalmessa pidettiin vuonna 1583 33 miestä tykkiväkeä, joista 28 oli varsinaisia tykkimiehiä.

Vuonna 1586 tiedetään Viron ja Inkerin linnoissa olleen yhteensä 161 tykkimiestä sekä 41 tykistöön kuuluvaa käsityöläistä. Varsinaisista tykkimiehistä oli: Tallinnassa 21, Narvassa 59, Paidelinnassa 15, muissa Viron linnoissa 1—4, Iivananlinnassa 33, Jaamassa 6 ja Kapriossa 12 [1].

Ainoastaan yhdeksän tai kymmenen miestä tarvittiin hoitamaan Suomen, Viron ja Inkerin »pientä asehistoa», jonka käsiaseet muodostivat.

Jalkaväen lippukunta, johon sen täysilukuisena ollessa kuului 500 miestä paitse päälliköitä ja alipäälliköitä, jaettiin satamiehisiin neljänneksiin, ja nämät viiteen ruotuun, joissa siis kussakin oli 20 miestä. Joskus saattoi lippukuntaan eri osastoja yhdistämällä (tai heti jonkun väenoton jälkeen) kokoontua miehiä mainittua määrää enemmän. Vuonna 1574 kuningas käski kirjoituttaa Suomesta niin paljon uutta väkeä, että täkäläisiin jalkaväen lippukuntiin olisi saatu 700 miestä kumpaiseenkin [2].

Ratsuväen lipussa tuli säännön mukaan olla 300 miestä päällikkökuntaa lukuun ottamatta; neljänneksessä oli 60, rucdussa 15 miestä. — Suomen aatelislipun alla oli vuonna 1577 131 ratsumiestä ja vuonna 1578 186 miestä. Vuonna 1580 kuului lippuun, kuten jo on mainittu, 165 rälssin ratsumiestä ja noin 200 palkattua huovia.

---

[1] Vuonna 1588 tavataan Narvassa 37, Iivananlinnassa 16, Jaamassa 6, Kapriossa 12 sekä Tallinnassa, Haapsalossa, Lukkolinnassa, Lihulassa, Paadisissa, Hiiumaalla, Paidelinnassa ja Rakveressa yhteensä 51 tykistöön kuuluvaa miestä.

[2] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle toukokuun 9 p. 1574.

Lipullisen johtajaa nimitettiin jalkaväessä päämieheksi ja hevosväessä ratsumestariksi. Muista lippukunnan päälliköistä mainittakoon: luutnantti, vänrikki (eli lipunkantaja) sekä neljänneksenjohtajat. Ruotumestarit vastasivat nykyajan aliupseereja.

Tykistö- eli aseistomestarit hoitivat ruunun asevaroja ja johtivat tykkiväkeä. Oli kenttätykistömestari sekä linnojen ja laivojen tykistömestareita. Käsiaseet olivat eri aseistomestarin huostassa. Ylimmän tykistömestarin komennon alaisina palvelivat tykistömestarit, tykkimiehet, tulittajat sekä tykistöön kuuluvat käsityöläiset.

Maa-armeijan ylipäällikön lähimpinä miehinä olivat: ratsuväen päällikkö eli kenttämarsalkka, jalkaväen päällikkö [1] ja tykistön päällikkö. Ylin vartiomestari [2], leiri-

---

[1] Lokakuun 21 p. 1581 Arvi Henrikinpoika Tawast kirjoitti Inkeristä Juhani III:lle, että hänen kävi vaikeaksi hoitaa ruotsalaisenkin jalkaväen päällikkyyttä, ja pyysi tämän johdosta, että toinen mies määrättäisiin Smaalannin, Länsigötlannin ja Itägötlannin sotamiehiä johtamaan (R. A. Livonica). Silloin näyttää tulleen säädetyksi, että oli oleva kaksi jalkaväen päällikköä, toinen (Ruotsissa asuva) kaikkia ruotsalaisia sotamiehiä varten, toinen suomalaisia varten. Vuosina 1581 ja 1582 tavataan (ruotsalainen) Yrjö Maununpoika, Eskilstorpin haltija, toisena jalkaväen päällikkönä (Pietari Poitzin tili v. 1581 kokoelmassa Militaria R. A.), ja marraskuun 6 p. 1583 hän nimenomaan valtuutettiin pitämään kaikki ruotsalaiset sotamiehet käskynsä alla (V. R.). Hänen jälkeensä oli Kaarle Kustaanpoika Stenbock ruotsalaisten sotamiesten päällikkönä (vuonna 1585). Mutta vuonna 1586 muutettiin järjestelmää taas, sillä silloin annettiin Arvi Tawastille käskynvalta kaiken jalkaväen yli (niin ruotsalaisen kuin suomalaisen), jota käytettiin Suomen, Liivinmaan ja Venäjän linnoissa sekä sotatanterilla. Syyksi tähän säädökseen sanottiin, että siinä ruotsalaisessa sotaväessä, joka lähetettiin mainittuihin maihin, sattui joskus semmoista, joka vaati päällikön pikaista ratkaisua (V. R. Arvi Henrikinpojan valtakirja heinäkuun 2 p. 1586).

[2] Juho Juhonpoika toimi Suomessa kenttävartiomestarina vuosien 1575 ja 1577 välillä.

mestari [1], muonitusmestari [2], rehumarski [3] ja yliprovossi olivat myös yleisiä käskynhaltijcita kukin alallansa.

Uutta sotaväkeä saatiin sekä pestaamalla että pakkokirjoituksella. Sitä paitse aatelisten tuli, niin rälssin kuin läänitystensä puolesta, toimittaa ratsuväkeen määrätty luku miehiä. Aatelisten ratsupalveluksesta säädettiin vuonna 1569, että heidän oli asetettava yksi mies joka neljänsadan markan vuosituloista. Ne rälssimiehet, joiden talot eivät tuottaneet neljääsataa markkaa vuodessa ja jotka siten eivät voineet varustaa ratsumiestä, olivat velvolliset myömään talonsa lähimmälle sukulaiselleen, kuitenkaan sen takia menettämättä aatelisarvoansa. Kun joku muu talollinen palveli ratsuväessä tai hankki siihen miehen puolestansa, niin hän sai veronmaksuihinsa huojennuksen, joka vastasi ratsumiehen palkkaa [4].

Pakkokirjoituksen toimittivat lippukuntain päämiehet, ja heidän apunansa oli maalla joku siihen määrätty aatelismies, asianomainen kihlakunnan tuomari, vouti ja kaksitoistamiehinen lautakunta. Kaupungeissa joku hallitusmies sekä

---

[1] Ensimmäisiä leirimestareja olivat ulkomaalainen Yrjö von Salfelt (1573—1575) ja Lauri Ollinpoika (vuodesta 1576). Vuonna 1581 Juho Katt oli ylimpänä majoitusmestarina ja leirimestarina. Arvi Stålarm tavataan Suomessa olevan sotaväen ylimpänä leirimestarina ja hälytysmestarina (ruots. rumormästare) marraskuun 11 päivästä 1582 marraskuun 10 päivään 1583.

[2] Venäjän sodan alkaessa määrättiin eräs Melkkeri Juhonpoika muonitusmestariksi Suomeen lokakuun 3 p. 1571. V. R.

[3] Vuonna 1581 oli Olavi Olavinpoika rehumarskina.

[4] Ratsuväen luetteloissa mainitaan usein isäntämiehet ja palvelusmiehet erikseen. Isäntämiehiksi (ruots. egna män) sanottiin niitä, jotka suorittivat ratsupalvelusta rälssin puolesta tai muuten ruunun kanssa tehdyn sopimuksen mukaan. Semmoisia isäntämiehiä, joilla ei ollut rälssioikeutta, nimitettiin (Suomessa) joskus knaapeiksi, jota nimitystä kuitenkin ani harvoin käytettiin hallituksen kirjeissä, ainakin Juhani IILn aikaan. Palvelusmiehet seurasivat isäntiään palkkalaisina.

maistraatti valvoi, että väenkirjoitus suoritettiin säädetyssä järjestyksessä.

Estääksensä selkkauksia, joita usein oli syntynyt toimitusmiesten mielivallasta [1] ja puolueellisuudesta, Juhani III tammikuun 4 p. 1577 julisti väenotosta tarkat säädökset. Näissä määrättiin muun muassa, että sotajoukkoon oli etusijassa kirjoitettava irtainta väkeä ynnä pappien ja porvarien tarpeettomia palvelijoita. Perintö- ja ruununtalojen haltijat sekä torpparit, joilla ei ollut palkattuja palvelijoita, olivat pakkokirjoituksesta vapaat. Mutta jos talossa oli useampia kuin kaksi poikaa tai enemmän kuin yksi renki, niin siitä saatiin ottaa yksi tai useampikin mies [2] Vuodesta 1580 väenotot järjestettiin toimeenpantaviksi entistä tarkemmin maakunnittain. Juhani III sääsi silloin, että kuhunkin lippukuntaan oli kirjoitettava miehiä määrätyiltä paikkakunnilta. Hän sanoi nimittäin huomanneensa, että kaksi tai kolmekin päämiestä oli ottanut sotamiehensä samasta maakunnasta, josta menettelystä kansalle oli syntynyt kaksinkertainen rasitus kestitykseen ja kyyditykseen nähden.

Se valtakirja, jonka kuningas huhtikuun 6 p. 1583 antoi pakkokirjoitusten toimittamiseen määrätyille jalkaväen päämiehille [3], valaisee monella tavoin väenotossa noudatettua menettelyä. Siinä sanottiin, että voutien tuli kunkin piirissään haastaa kaikki talonpojat ja papit poikinensa, renkeinensä ja loismiehinensä sekä ratsumiehet, sotamiehet, itselliset, irtolaiset ynnä muut kokoontumaan määräpäivänä kunkin pitäjän kirkolle, jossa sitten voitiin näistä valikoida sota-

---

[1] Vuonna 1570 oli esimerkiksi eräs Pietari Laurinpoika Porin tienoilla ottanut muutamista pitäjistä joka toisen miehen sotaväkeen. V. R. Vastaus Hannu Birgenpojalle huhtikuun 31 p. 1570.

[2] Jo aikaisemmin Juhani III oli käskenyt ottaa sotapalvelukseen etupäässä naimattomia miehiä, joilla ei ollut taloa. V. R. Kirje Hermanni Flemingille ja Henrikki von Mindenille heinäkuun 11 p. 1574.

[3] V. R.

palvelukseen sopivimmat. Jos joku ei saapunut väenkirjoituspaikalle taikka piiloitti poikansa tai renkinsä, oli häntä sakoitettava. Sen jälkeen kuin mies oli merkitty kirjoihin, vaadittiin hänen läheisiltään takaus siitä, että hän ei mennyt karkuun. Ja jos hän sittenkin lähti pakoon, oli takaajan maksettava sakkoa tai itsensä saavuttava hänen sijallensa lippukuntaan.

Kun aateliston etuoikeuksia oli Juhani III:n tultua hallitukseen lisätty (1569), oli muun muassa määrätty, että sen vuokramiehet, jotka eivät asuneet peninkulmaa etäämmällä säteritalosta, olivat pakkokirjoituksesta vapaat. Aateliset eivät kuitenkaan tyytyneet tähän oikeuteen, vaan koettivat saada vapautusta uloitetuksi kaikkiin rälssin, vieläpä läänitystenkin talonpoikiin. Koska he useina vuosina olivatkin osanneet suojella talonpoikiaan väenotolta, niin siirtyi vero- ja ruununtalojen renkejä joukoittain heidän tiloilleen, palvellen näillä palkattakin siinä toivossa, että sillä tavoin pääsisivät sotapalveluksesta. Läänityksillä tavattiin siten usein neljä ja viisikin täysikasvuista renkiä talossa, jossa hyvin olisi voitu tulla toimeen yhdellä, ja ruunun läänittämättömillä tiloilla oli liian vähän palvelusväkeä, niin että oli vaikea pitää niitä kunnossa. Samoin kuin aatelisten taloihin, oli renkejä kätkeytynyt porvariston, pappien, ratsumiesten, nimismiesten, lautamiesten ja muidenkin palvelukseen. Sotaväkeen oli sen tähden täytynyt ottaa liian nuoria tai muuten kelpaamattomia miehiä, jotka, sanoi kuningas, tuskin jaksoivat kävellä kokonaisen päivän aseitaan kantaen. Kaikista näistä epäkohdista Juhani III tahtoi tehdä lopun kieltämällä mainitussa (1583 vuoden) valtakirjassa aatelisia sekä muita suojelemasta alustalaisiaan ja palvelijoitansa pakkokirjoitukselta. Se, joka rikkoi tätä kieltoa vastaan, oli saava 60 talaria sakkoa kustakin miehestä, jota hän koetti puolustaa; sitä paitse hän oli menettävä läänityksensä, jos hänellä semmoinen oli.

Ja koska useissa paikkakunnissa kolme ja neljäkin

talonpoikaa oli ruvennut asumaan yhdellä tilalla koettaen siten vapautua sotapalveluksesta, niin käskettiin väenoton toimittajain samalla pitää silmällä, että semmoisista taloista liikenevät miehet kirjoitettiin sotaväkeen.

Kuninkaan omakätisesti allekirjoittamat kopiot kyseessäolevasta valtakirjasta lähetettiin kaikkiin maakuntiin.

Sen kautta että niille talollisille, jotka toimittivat ratsumiehen ruunun palvelukseen, myönnettiin helpoitusta veronmaksuissa, syntyi valtakunnassa jo kuudennellatoista vuosisadalla jonkinlainen rusthollilaitos. Omituista on, että täällä Juhani III:n aikana tavataan ruotujakolaitoksenkin alkua. Suomessa oli nimittäin sotaväenotto (ainakin vuoden 1580 tienoilta) osaksi siten järjestettynä, että kymmenen savua antoi yhden miehen jalkaväkeen [1]. Näitä sotamiehiä nimitettiin siitä syystä kymmenmiehiksi eli savusotilaiksi [2]. Toukokuun 7 p. 1584 Pontus de la Gardie antoi Turusta julistuksen [3], jossa sanottiin: »Koska ne talonpojat, joiden olisi ollut lähetettävä joka kymmenes mies sotapalvelukseen, eivät kaikki ole siinä asiassa noudattaneet kuninkaan tahtoa, olen minä valtuuttanut jalkaväen päällikön Arvi Tawastin sakoittamaan neljälläkymmenellä markalla jokaista savua, joka on jättänyt velvollisuutensa täyttämättä» [4]. Kun Suomen kaupunkien jalkaväen lippukuntaa vuonna 1586 oli

---

[1] En tiedä tarkoin, milloin tuo järjestelmä sai alkunsa, sillä semmoisia kuninkaan kirjeitä, jotka sisältäisivät määräyksiä sen toimeenpanosta, ei ole löytynyt.

[2] Ruotsalaisissa asiakirjoissa tavataan heistä myöskin nimitys »utgärdsknektar» — Savusotilaista on edellisessä ollut puhetta sivulla 520.

[3] Julistus on kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget R. A.

[4] Savossa ylipäällikkö Yrjö Boije vuonna 1588 vapautti, edellyttäen tälle toimenpiteelle kuninkaan suostumuksen, kansan pitämästä sotaväessä kymmenmiehiä välirauhan loppuaikana, koska talonpojat olivat luvanneet itse lähteä lääninsä rajaa vartioimaan, milloin hyvänsä heitä siihen vaadittiin. V. R. Kirje K. M:lle maaliskuun 3 p.

täydennettävä, niin Juhani III antoi asiasta avoimen kirjeen, jossa määrättiin, että Pohjois-Suomessa joka kymmenen savun tuli toimittaa mies mainittuun lippukuntaan. jommoista järjestelmää — sanottiin kuninkaan kirjeessä — oli noudatettu Suomessa ennenkin. Samaan lippukuntaan oli otettava miehiä Suomen kaupungeistakin, ja jollei sitenkään saatu aukkoja täytetyiksi, oli päämiehen, Risto Antinpojan, kirjoitettava naimattomia miehiä mistä vain niitä saatiin [1].

Koska Arvi Henrikinpoika Tawast Pähkinälinnan retkellä (1582) oli huomannut, että Ruotsista tulleet jalkaväen lippukunnat olivat mieslukuun nähden paljoa heikommat kuin suomalaiset, niin hän neuvoi kuningasta säätämään Ruotsille saman kymmenmiesjärjestelmän, jota noudatettiin Suomessa. Ilman tätä järjestelmää ei Arvi Henrikinpojan mielestä lippukuntia voitu pitää täydessä kunnossa [2]. Hänen kirjeestänsä huomataan, että uutta väenottotapaa ei silloin vielä oltu otettu yleiseen käytäntöön Ruotsissa, vaikka sitä siellä jo ainakin kerran (1577) oli koetettu Uplannissa ja Itägötlannissa. Juhani kuninkaan hallituksen lopulla (1591) säädettiin sitten, että koko valtakunnassa kahdenkymmenen talon oli yhteisesti asetettava mies sotaväkeen sekä hankittava hänelle vaatteet ja aseet.

Miten talonpoikia Venäjän sodan aikana tuon tuostakin nostatettiin (erittäinkin Suomen itäisistä osista) maata puolustamaan taikka hyökkäysretkiäkin varten, siitä on edellisessä ollut puhetta.

Erikoinen asema oli sotaväessä eräällä joukolla Äyräpään ja Jääsken talonpoikia. Niitä ei saata lukea nostoväeksi, koska niiden tuli olla milloin hyvänsä valmiina päälliköiden käskystä lähtemään sotaretkille ja koska hallitus myönsi niille tästä palveluksesta erinäisiä etuja. Ne muodostivat (ainakin vuodesta 1578) ratsasparven, jota kuuluisa sissi-

[1] V. R. 3/VIII 1586.

[2] Nimetön kirje Juhani III:lle 25/VIII 1582 kokoelmassa Handlingar ang. ryska kriget 1570—1595. R. A.

päällikkö Tuomas Teppoinen [1] johti [2]. Äyräpään kihlakunnan voudin vuonna 1583 tekemässä tilikirjassa mainitaan nimeltä neljä- tai viisikymmentä Teppoisen ratsumiestä, joiden taloille oli myönnetty verovapaus [3]. Tämän johdosta katsot t n sittemmin, että he kuuluivat knaappiluokkaan.

Rajalinnojen päälliköt pitivät, kuten olemme nähneet, palveluksessaan vakoojia, joita tuon tuostakin lähetettiin Venäjälle [4]. Viipurin isäntien käytettävänä oli niitä muutama

[1] Tuomas Teppoinen, joka oli kotoisin Valkiamatkan kylästä, Muolaan pitäjästä, ryhtyi sotaisiin toimiin kohta kuin rajavainot Juhani kuninkaan tultua hallitukseen alkoivat Karjalassa. Päälliköt käyttivät häntä ensin vakoojana. Vuonna 1572 hän kävi Kustaa Banérin käskystä hankkimassa tietoja Venäjältä ja liikkui seuraavinakin vuosina samoissa asioissa. Muun muassa mainitaan hänen vuonna 1578 olleen kolmen muun vakoojan, nimittäin Matti Teppoisen, Niilo Peikulaisen ja Tapani Rautanenän, kanssa kuukauden ajan Venäjällä (S. A. N:o 5450, 58). Sen jälkeen hän pääasiallisesti toimi Raja-Karjalan ratsumiesten johtajana. Jo vuonna 1573 Tuomas Teppoinen ja Matti Teppoinen, joka luultavasti oli hänen veljensä, olivat saaneet elinajakseen talonsa veroista vapaiksi. Samalla oli edelliselle myönnetty puoli lästiä viljaa vuosipalkaksi, kunnes toisin määrättäisiin. Lisäksi Pontus de la Gardie (1581) vapautti hänet suorittamasta ruunumaksuja eräästä verotalon neljänneksestä (S. A. N:o 5393, 38 v. ja 5495, 13 v.). — Kustaa II Aadolf määräsi kesäkuun 3 p. 1614, että »entisen knaappi-sotilaiden ratsumestarin» Tuomas Teppoisen leski ja poika saivat kumpikin pitää talonsa vapaana kaikista ruunumaksuista. (K. Grotenfeltin tiedonanto Historiallisen Seuran pöytäkirjoihin Hist. Arkistossa, XIX, 52—56).

[2] Alussa vuotta 1578 Tuomas Teppoisen ratsuväki sai oman lippunsa, jossa oli kolme väriä: nim. punaista, sinistä ja keltaista. Antti Martinpojan tili Suomen vero- ja vaatekamarista v. 1577.

[3] Pähkinälinnan retkellä ollessaan Pontus de la Gardie antoi, edellyttäen kuninkaan suostumuksen, useille Teppoisen miehille verovapauden. Henrikki Klaunpoika peruutti sen tosin muutamilta heti kuin välirauha oli tehty vuonna 1583, mutta nähtävästi he saivat sen pian takaisin, sillä heidän palvelustaan tarvittiin vielä. V. R. Vastaus Henrikki Klaunpojalle marraskuun 22 p. 1583. Avoin kirje Yrjö Boijelle maaliskuun 1 p. 1588. — S. A. N:o 5519, 104.

[4] Käyttäessään vakoojia rajan takana täkäläiset sotapäälliköt samalla pelkäsivät, että Venäjälle vietiin tietoja Suomesta. Her-

kymmenkunta. Ne otettiin Jääsken, Äyräpään ja Itärannan [1] talonpojista; joukossa oli myös joku venäläinen. Useat vakoojista palvelivat myös Tuomas Teppoisen väessä. Muutamat, jotka olivat Itärannasta kotoisin, toimivat ajoittaisin perämiehinä laivastossa. Vakoojat saivat samoin kuin Teppoisen ratsumiehet, verovapauden taloilleen [2]. Venäjällä matkustaessaan he tietysti olivat monenlaisille vaaroille alttiina. Olemme jo huomanneetkin, että jotkut heistä jäivät sille tielle [3].

Sotalaivastoon hankittiin väki jokseenkin samalla tavoin kuin maa-armeijaan: jollei pestaamalla saatu tarpeeksi miehiä, ryhdyttiin pakkokirjoitukseen.

Tanskan sodassa oli Ruotsilla ollut paljon meriväkeä.

---

manni Fleming kirjoitti maaliskuun 5 p. 1578 Arvi Tawastille, että erästä Martti-nimistä kauppiasta oli estettävä kulkemasta edes takaisin Viipurin ja Savonlinnan väliä, koska Viipurissa olevat lybekkiläiset kauppapalvelijat saattoivat urkkia häneltä viestejä Suomessa suunnitelluista sotahankkeista sekä sitten ilmoittaa näistä asioista Venäjällä. Kirje on Tawastien kokoelmassa R. A.

[1] Itärannaksi nimitettiin, kuten jo on mainittu, Koiviston ja Rajajoen välistä merenrannikkoa. Se kuului tietysti Äyräpään kihlakuntaan, mutta voutien tilikirjat mainitsevat sen jostakin syystä erikseen, kun niissä puhutaan rajakarjalaisten sotapalveluksesta.

[2] Suomen valtioarkiston senaikuisissa tilikirjoissa luetellaan useita Viipurin läänissä asuvia vakoojia, jotka olivat veroista vapaat. Niistä mainittakoon: Vilppu Remoinen, Olli Hauhiainen ja Antti Willenkoukku (Jääskestä), Hannu Hötsinen (Uudeltakirkolta) sekä Henrikki Jormoinen, Yrjö Jormoinen, Paavali Seloinen, Martti Toivakainen ja Lauri Patrikainen (Kivennavalta).

[3] Matti Teppoisesta sanotaan, että hän »sai surmansa valtakunnan vihollisilta» (1581 ?). Tapani Rautanenä menetti samoin henkensä Venäjällä (1582 ?). Muutamat Suomen talonpojat murhasivat kaksi Viipurista lähetettyä vakoojaa, jotka olivat Venäjän kansallisuutta ja joita talonpojat siitä syystä lienevät luulleet vihollisiksi. V. R. Vastaus Hermanni Flemingille maaliskuun 10 p. 1579. Kirje Klaus Aakenpojalle elokuun 25 p. 1588.

Vuonna 1570 laskettiin valtakunnan laivastoon tarvittavan noin 11,000 miestä, joista 4,217 oli merimiehiä, 4,510 jalkaväen sotamiehiä, 862 tykkimiehiä ja muut päälliköitä, alipäälliköitä, virkamiehiä ja käsityöläisiä. Narvan purjehdusvesille lähetettävään Suomen laivastoon kuului silloin noin 1,000 miestä, josta väestä toinen puoli lienee ollut laivamiehiä, toinen puoli jalkaväen sotamiehiä [1]. Seuraavinakin vuosina palveli meidän maan sotalaivastossa keskimäärin noin 500 (joskus 600) merimiestä.

Veistämöissä käytettiin tietysti paitse varsinaisia laivamiehiä koko joukko muutakin väkeä (niinkuin kirvesmiehiä ja käsityöläisiä). Nämätkin luettiin laivastoon kuuluviksi [2].

Valtakunnan laivaston ylimpänä päällikkönä oli yliamiraali, jolla oli vakinainen virka. Muut amiraalit asetettiin vain määräajaksi tai määrättyjä toimia varten. Vakinaisia olivat kuitenkin ne aliamiraalit, joiden valvonnan alaiseksi joku sotasatama annettiin. Sotahaahdessa oli laivanpäämies käskynhaltijana, ja hänen apunaan olivat laivurit.

Juhani III möi, kuten edellä on mainittu, rahan puutteessa ollen tuon tuostakin sotahaaksiansa. Siten hän esimerkiksi vuonna 1583 käski amiraali Juustenin myödä kaksi laivaa, joista toinen oli Viipurissa, toinen uponneena Helsingin edustalla [3]. Ja vuonna 1586 hän määräsi yhdeksän

---

[1] R. A. Militaria.

[2] Vuonna 1588 oli esimerkiksi Porin veistämöllä 53 miestä (merimiehiä ja muita yhteensä), Luvialla samoin 61 miestä, »Lattis»-kylässä (Lokalahdella ?) 59, Kemiössä 56, Kymenkartanossa 89 (joista 53 lienee ollut varsinaista linnaleiriin sijoitettua sotalaivaston väkeä). Vuonna 1589, jolloin rakennuspuuha näyttää olleen erittäin vilkasta Pohjanmaan veistämöissä, oli siellä työssä 235 miestä (joista 100 salvomiestä). Seuraavana vuonna oli Ylä-Satakunnassa 51 miestä ja Ala-Satakunnassa 101 (toisen ilmoituksen mukaan 53) miestä aluksia rakentamassa. Ruotsin laivaston arkisto.

[3] Viipurin laivan hintana oli oleva 1500 talaria. V. R. Pentti Söyringinpojan valtakirja toukokuun 21 p. 1583.

kaupattavaksi yhdellä kertaa [1]. Koska hän sen ohessa antoi kymmeniä laivoja lahjoiksi sukulaisilleen ja valtakunnan ylimmille virkamiehille ja koska useat haahdet olivat niin vanhat, että ne joutuivat hylyiksi, niin sotalaivojen luku väheni äkkiä.

Uusia sotahaaksia rakennettiin kuitenkin, eritoten Juhani kuninkaan hallituksen alkupuolella. Meidän maassa oli kolmattakymmentä veistämöä, joissa enimmäkseen tehtiin veneitä, haapioita ja jaaloja, mutta myöskin isoja haaksia [2]. Alussa vuotta 1588 kuningas kirjoitti amiraali Pentti Söyringinpojalle, että Suomessa oli teetettävä ainoastaan kaleereja sekä lakattava valmistamasta purjelaivoja [3].

Sotaväen majoitus antoi hallitukselle paljon huolta. Kun miehet eivät olleet sotaretkillä tai muilla matkoilla, niin ne pantiin linnaleiriin, eli toisin sanoen sijoitettiin linnoihin ja kuninkaan kartanoihin tai (useammin) talonpoikain ja pappien luo sekä kaupunkeihin. Ja koska ruunun omilla varoilla voitiin vain osaksi elättää väkeä, otettiin sen muona

---

[1] V. R. Kirje kreiville ynnä muille huhtikuun 9 p. 1586.

[2] Näistä asioista olen tehnyt tarkemmin selkoa Hist. Arkistossa, XVII, 72—75.

[3] Tämän johdosta rakennettiin täällä sinä vuonna viisi kaleeria, nimittäin 1 Turun satamassa, 1 Rauman veistämössä, 1 Pohjanmaalla, 1 Sipoossa ja 1 Espoossa. Vuonna 1589 valmistettiin näiden lisäksi kolme, joista 1 Porin, 1 Vehmaan «Lattis»-kylän ja 1 Kemiön veistämöllä. Kaleerien ohessa teetettiin Länsi-Suomessa viimeksimainittuna vuonna muun muassa 46 lotjaa ja 2 roomua. Näiden rakennuspaikkoina mainitaan: Korpoo, Sauvo, Navo, Rymättylä, Parainen, Kemiö, Luvia, Vessby (?), Närpiö, Vöyri, Kyrö. Pietarsaari ja Liminka (Ruotsin laivaston arkisto). Lotjat ja roomut koottiin sitten Helsinkiin, josta useimmat niistä syksyllä (1589) lähetettiin kuljettamaan Uudenmaan ja Satakunnan jalkaväkeä kuninkaan luo Tallinnaan (Blasius Niilonpojan lasku v. 1589 Ruotsin valtioarkistossa). — Aluksia rakennettiin silloin varmaan Itä-Suomessakin, vaikka näiden laadusta ei ole varmoja tietoja. Sillä puolen maatamme olevista veistämöistä on muutamia jo mainittu edellisessä.

tavallisesti lisäverona kuninkaan alamaisilta. Tämä ylimääräinen veroitus kävi kansalle ajan pitkään sangen rasittavaksi. Joskus vähennettiin kuitenkin sen johdosta muita apuveroja.

Kuinka paljon muonaa ja muita tarpeita majoitetulle sotaväelle oli suoritettava, määrättiin eri linnaleirijärjestyksillä [1]. Välirauhan alkuaikoina Pontus de la Gardie julisti, nähtävästi kuninkaan käskystä, seuraavat linnaleiriä koskevat säädökset. Ratsumies oli saava kymmeneltä savulta, verolta tai koukulta yhteensä kolme talaria rahaa kuukaudessa. Ja jos talonpojat eivät voineet tuota apuveroa suorittaa rahalla, niin heidän oli annettava muita verokappaleita taksan mukaan. Arvi Tawastin tuli sijoittaa jalkaväen päämiehet, luutnantit ja vänrikit pappien luo, joiden oli maksettava kullekin näistä yhtä paljon kuin talonpojat suorittivat ratsumiehelle. Alemmat jalkaväen päälliköt, jotka myös oli majoitettava pappiloihin, saivat vain kaksi talaria kuukaudelta. Jalkaväen sotamiehelle oli annettava ruokarahaksi puolitoista talaria [2]. Kymmenmiehiä ei viimeksimainittu säädös kuitenkaan koskenut, vaan talonpojat saivat elättää heitä, miten itse parhaaksi näkivät [3].

Ruotsissa ei myönnetty ensinkään linnaleiriä jalkaväelle, ja pian Juhani III tahtoi saada asiat järjestetyiksi samalle kannalle meidänkin maassa. Vuonna 1584 hän jo käski

---

[1] Kts. niistä Hist. Arkistoa, XVII, 99—102.

[2] De la Gardien avoin kirje, annettu Turussa 9/v 1584, tavataan kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[3] Pian sen jälkeen, kuin Pontuksen julistus oli annettu, Juhani III määräsi niistä Kymenkartanon läänin sotamiehistä, »joita talonpoikain itsensä tuli vuosittain pitää ruunun palveluksessa» — näillä tarkoitetaan nähtävästi savusotilaita —, että kansan ei tarvinnut välirauhan aikana elättää niitä, jos he eivät tehneet ruuastansa työtä; ainoastaan vaatetus ja aseet oli talonpoikain toimitettava heille. S. A. N:o 5539, 44 v.

kokonansa lakkauttaa jalkaväen linnaleirin täällä [1]. Arvi Tawast määräsikin sen tähden, että sotamiesten tuli hankkia elatuksensa vanhempainsa luona tai tekemällä talonpojille työtä. Tästä syntyi kuitenkin miehistössä paljon tyytymättömyyttä, ja Tawastin täytyi ilmoittaa kuninkaalle, että sotilaita tuon määräyksen johdosta karkaili joukoittain; Suomen kaupunkien lippukunnasta olivat siten kaikki miehet menneet teille tietymättömille [2]. Silloin Juhani III katsoi parhaaksi sallia, että vanhoille sotamiehille oli toistaiseksi annettava linnaleiri [3]. Muutamia vuosia sen jälkeen sotajoukon ylipäällikkö Yrjö Boije jyrkästi vastusti jalkamiesten linnaleirin peruuttamista huomauttaen Juhani III:lle, miten Suomen sotamiehillä ei ollut omia taloja, niinkuin useimmilla ruotsalaisilla oli, ja miten meidän maassa silloisena köyhänä aikana oli mahdoton saada työansiota kaupungeissakin. Lopuksi Boije ei noudattanutkaan mainitussa asiassa kuninkaan käskyä. Kuitenkin hän vähensi sotamiesten kuukausimuonan määrää, niin että kullekin annettiin ainoastaan yksi puolikko viljaa tai sen asemesta puoli talaria rahaa, joten mies sai elatukseksen noin puolen äyriä päivässä. Ainoastaan kymmenmiehiltä Boijekin tykkänään kielsi vapaan majoituksen [4], josta kiellosta nämät kovasti valittivat.

---

[1] Juhani III:n kirje Henrikki Klaunpojalle marraskuun 12 p. 1584 kokoelmassa Kongl. Bref 1583—1585, 156 lehti. S. A.

[2] Eräässä luettelossa mainitaan, että kaupunkien lippukuntaan ei silloin kuulunut muita miehiä kuin 9 päällikköä.

[3] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle huhtikuun 4 p. 1585. — Niistä sotamiehistä, jotka kesäisin tekivät työtä linnoissa mutta talvisaikaan olivat tästä työstä vapaina, annettiin elokuun 16 p. 1586 erikoismääräys, jonka mukaan he kotona ollessansa saivat kuukausittain elannokseen puoli tynnyriä viljaa. Talonpoikain tuli — sanottiin kuninkaan julistuksessa — suorittaa tämä vilja siitä hyvästä, että sotamiehiä ei majoitettu heidän luokseen. S. A. N:o 5614, 53.

[4] V. R. Kirje kuninkaalle 3/III 1588.

Laivaväelle annettavasta linnaleiriverosta Pontus de la Gardie sääsi (1584), että haahdenpäämiehelle, saarnaajalle, haavurille, ylitykistömestarille ja ylilaivurille oli maksettava kuukaudelta kolme talaria; laivurille, perämiehelle, tykistömestarille, laivanrakentajalle ja provossille kaksi talaria; vanhalle kirvesmiehelle ja pääpursimiehelle seitsemän markkaa; pursimiehelle [1] ja tykkimiehelle kuusi markkaa [2]. Seuraavana vuonna Juhani III kirjoitti Äyräpään voudille, että talonpoikain tuli suorittaa hänen kihlakuntaansa sijoitetulle Käkisalmen laivaväelle ruokarahaksi 6 markkaa kuukaudessa miestä kohti, kun väki oli linnaleirissä, mutta 7 markkaa, jos se vietiin jollekin sotaretkelle [3].

Edellisessä on kerrottu [4], että Juhani kuningas vuonna 1579 avoimella kirjeellä määräsi Suomen meriväen, kun se ei ollut laivastossa eikä linnoissa, majoitettavaksi muutamiin Lounais-Suomen pitäjiin sekä Turun saaristoon. Heinäkuun 4 p. 1581 järjestettiin kuitenkin meriväen linnaleiri tavalla,

[1] Koska Rymättylän asukkaat vuonna 1586 valittivat Juhanille, että heidän luokseen majoitetut pursimiehet eivät huolineet muusta kuukausiavusta kuin puhtaasta rahasta, niin kuningas selvittäen Pontuksen säädöstä määräsi, että näiden tuli ottaa vastaan syötäviä tavaroita, joita kansa saattoi heille tarjota, lisäten vielä, että jos jokin talonpoika ei voinut suorittaa kaikkia niitä eri muonalajeja, joita pursimiehille piti antaa, niin hän sai luovuttaa muita ruokavaroja sijaan; rahoja hänen ei ollut pakko maksaa. Juhani III:n kirje Jaakko Simonpojalle marraskuun 20 p. 1586 kokoelmassa Kongl. Bref 1586—1587, leht 82. S. A.

Sinä vuonna oli seuraava kuukausimuona määrätty suoritettavaksi jokaiselle pursimiehelle, jolla oli linnaleiri Suomessa: leipiä ½ tynnyriä tai jauhoja ½ puolikkoa, olutta 1 tynnyri tai maltaita ½ puolikkoa, humaloita 1 ½ naulaa, voita 3 naulaa, suoloja 2 naulaa, lihaa ja silavaa 14 naulaa, suolakaloja 14 naulaa, kapakaloja 3 naulaa, jauhoja 1 kappa, suurimia 1 kappa, papuja 1 kappa. Arvattavasti katsottiin näiden tavarain hinnan vastaavan 6 markkaa. S. A. N:o 5572, 97.

[2] Ruotsin laivaston arkisto.

[3] S. A. N:o 5569, 6

[4] Kts. sivua 241

joka johonkin määrin poikkesi mainitusta määräyksestä [1]. Silloin päätettiin nimittäin, että Suomen laivaston 573:sta miehestä 193 oli sijoitettava meidän maan kaupunkeihin, 160 Ahvenanmaalle, 30 Taivassaloon, 30 Kirkkonummelle, 40 Helsingin pitäjään ja ainoastaan 120 miestä muutamiin 1579 vuoden säädöksessä mainittuihin paikkakuntiin.

Sotasatamiin välirauhan lopulla sijoitetun laivaväen luvusta tiedetään, että: Turussa pidettiin 217 miestä vuonna 1587, 196 v. 1588 ja 315 v. 1590; Helsingissä 84 miestä v. 1587, 131 v. 1588 ja 87 v. 1590; Käkisalmessa 265 miestä v. 1587, 170 v. 1588 ja 237 v. 1590; Viipurissa 162 miestä (nähtävästi Käkisalmen väkeä) v. 1588 [2].

Linnaleirissä ollessaan sotaväki usein, kuten olemme huomanneet, teki vääryyttä ja väkivaltaa talonpojille, ja kulkevatkin osastot kohtelivat maakansaa pahoin. Jo Venäjän sodan alussa (1571) ilmoitettiin kuninkaalle, että sotamiehet olivat käyttäytyneet huonosti Suomessa. Tennilän, Hollolan, Asikkalan ja Lammin pitäjissä kärsivät talonpojat vuonna 1572 suurta vahinkoa sotilaiden väkivaltaisuudesta. Erittäinkin syytettiin Ruotsin ratsuväkeä rosvoilemisesta. Matti Laurinpcika Kruusin lippuun kuuluvat Uplannin ratsumiehet kävivät vuonna 1574 lyöden ja hakaten asujanten kimppuun sekä ryöstivät näiden omaisuutta, »niin että heiltä tuskin saatiin enemmän rauhaa kuin vihollisilta». Samalla tavoin elämöi täällä Juho Tyyrilinpoika Stålhandsken johtama hovilippu. Saatuansa tiedon huovien Suomessa harjoittamasta ilkivallasta kuningas käski päälliköiden, jos ei heillä ollut tarpeeksi sotaväkeä saapuvilla, talonpoikaisjoukon avulla otattaa niiltä aseet ja sen jälkeen rangaista enimmän syyllisiä sota-artiklain mukaan. Hallitusmiesten näyttää kuitenkin olleen mahdoton hillitä ratsusten vallattomuutta, vaikka he usein saivat tästä muistutuksia kuninkaalta. Vuonna 1583 Smaalannin huovit, joiden ratsumesta-

[1] V. R.

[2] Ruotsin laivaston arkisto.

rina Toftaholmin Kaarle Kustaanpoika (Stenbock) oli, ampuivat meidän maassa useita ihmisiä kuoliaaksi [1].

Lähtiessään linnaleiristä ratsumiehet monasti jättivät jälkeensä joukon naisia, palveluksesta erotettuja renkejä ynnä muuta irtainta väkeä, joka myöskin kovasti kiusasi talonpoikia [2].

Kansa valitti hallitukselle linnaleirin tuottamista vaurioista [3]. Näihin valituksiin on jo edellä viitattu. Mainittakoon niistä tässä vielä yksi, joka koski kotimaisten ratsumiesten elämöimistä. Eräässä kolmensadan talonpojan Juhani III:lle lähettämässä kirjeessä [4] sanottiin muun muassa: »Suomen knaapit, joiden joukossa on useita pappien ja porvarien nuoria, koi lusta juuri lähteneitä poikia, käyttävät linnaleirin heille antamaa tilaisuutta ryöstääksensä omassa maassa ja tekeytyvät yhtä mahtaviksi kuin vanhan aateliston jäsenet. He kulkevat toisesta linnaleiristä toiseen kemuja pitämään, ja heidän palvelijansa anastavat talonpojilta kyytihevosia. Monasti he myöskin vievät maakansalta karjan kuukausimuonakseen, joten satojen talonpoikain on täytynyt jättää talonsa.»

Estääkseen sotaväen ilkivaltaa Juhani III, kuten olemme nähneet, monastikin kielsi majoittamasta sitä talonpoikain luo, määräten, että sitä oli sijoitettava ainoastaan linnoihin ja kuninkaan kartanoihin. Tämmöisiä määräyksiä annettiin esimerkiksi vuosina 1575 ja 1580 sekä etenkin sen jälkeen kuin oli tehty välirauha [5]. Niitä ei kuitenkaan pitkiin

---

[1] V. R. Kirje Lauri Henrikinpojalle huhtikuun 8 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 9 p. 1579.

[3] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 21 p. 1580.

[4] Päiväämätön kappale tätä valituskirjaa, joka luultavasti on välirauhan ajalta, löytyy kokoelmassa Böndernas klagomål R. A. Se tavataan painettuna A. I. Arwidssonin teoksessa Handlingar till upplysning af Finlands häfder, VI, 344—352.

[5] V. R. Kirje Hermanni Flemingille huhtikuun 22 p. 1575. Klaus Aakenpojalle heinäkuun 21 p. 1580. Akseli Lejonhufvudille helmikuun 22 p. 1587. — S. A. N:o 5539, 43 v. ja 44, jossa on kopiot

aikoihin voitu noudattaa [1]. Vasta alussa vuotta 1587 saatettiin täältä ilmoittaa kuninkaalle, että ratsuväki siitä lähtien tuli elätettäväksi linnoissa ja kartanoissa [2]. Vahinko vain, että uudestaan syttyvä sota pian taas pakoitti päälliköt poikkeamaan tästä järjestelmästä.

Sotaväen ilkitöiden johdosta määrättiin silloin tällöin tarkastuksia pidettäviksi eri osissa maata [3]. Siten Juhani III marraskuun 12 p. 1584 kirjoitti Henrikki Klaunpojalle, että hänen tuli muutamain aatelismiesten kanssa tutkia, missä ja miten sotamiehet olivat tehneet vääryyttä kansalle, rangaista syyllisiä sekä huomauttaa voudeille, että näiden oli itsensä kannettava talonpojilta sotilaiden kuukausimuona. Oli näet tullut tavaksi, että sotamiehet nostivat tuon apumaksun taloista, ja juuri siitä he olivat saaneet hyvän tilaisuuden kiristyksiin. Kaikilla tutkimuksilla ja käräjänkäynneillä ei talonpoikia kuitenkaan voitu suojella soturien väkivallalta. Vuonna 1590 kuningas käski Suomen kamreerin Juho Juhonpojan ottaa selkoa, mitä tavaroita sotaväki oli täällä ryöstänyt, jotta sotamiesten palkkoja olisi saatettu vähentää näiden tavarain hintaa vastaavalla rahamäärällä [4].

Pohjalaiset näyttävät useammin kuin muut kääntyneen

---

kuninkaan 1/VII 1583 ja 9/VIII 1584 Kymenkartanon voudille lähettämistä kirjeistä.

[1] Juhani III:lta tulikin joskus päinvastaisia käskyjä. Siten hän esimerkiksi vuonna 1576 antoi tietää, että hän ei millään ehdolla sallinut pitää sotamiehiä linnoissa ja kartanoissa, vaan ne olivat sijoitettavat kaupunkeihin ja pappiloihin. Mitä kaupungeissa majaileviin tuli, määrättiin, että porvarien oli sen järjestelyn mukaisesti, jota noudatettiin Tukholmassa, suoritettava niiden elatukseksi rahoja, jotka sitten viikoittain tai kuukausittain jaettiin miehistölle. V. R. Perttu Eerikinpojalle ja Pietari Lyderinpojalle helmikuun 15 p. annettu memoriaali. Samojen valtakirja maaliskuun 7 p. 1576.

[2] V. R. Kirje Akseli Steeninpojalle helmikuun 22 p. 1587. — Vähää ennen kuningas oli, kuten jo on mainittu, tykkänään kieltänyt linnaleirin jalkaväeltä.

[3] Kts. esim. sivua 474.

[4] V. R. Kirje Juho Juhonpojalle helmikuun 20 p. 1590.

kuninkaan puoleen valituksillansa. Vuonna 1584 he esi merkiksi ilmoittivat, että heillä oli lippukunta jalkaväkeä, joukko ratsumiehiä sekä 130 laivamiestä yhdellä kertaa linnaleirissä ja että viimeksimainitut pakoittivat heitä maksamaan liian paljon rahaa kuukausimuonan asemesta. Tämän johdosta siirrettiin mainittu laivaväki Pohjanmaalta Turkuun. Mutta pian amiraali Arvi Stålarm antoi hallituksen tietää, että laivamiehiä ei voitukaan elättää Turussa, ja Pontus de la Gardie kirjoitti kuninkaalle, että pohjalaiset eivät olleet puhuneet totta, koska heidän luonaan ei silloin ollut majoitettuna ratsu- eikä jalkaväkeä. Silloin Juhani III käski lähettää laivamiehet Pohjanmaalle takaisin sekä vaatia heille tästä maakunnasta muonan niiltäkin viikoilta, joina he olivat olleet Turussa [1]. Mutta asia ei päättynyt siihen, sillä muutaman ajan kuluttua pohjalaiset taas ilmoittivat Juhani III:lle, että laivaväki teki heille vääryyttä. — Venäjän sodan loppupuolella kuului Pohjanmaalta kuitenkin valituksia pääasiallisesti ratsuväestä [2]. Tunnettua on, miten pohjalaiset alituisilla valituksillaan vihdoin vuonna 1592 saivat aikaan sen, että heidät vapautettiin elättämästä muita sotamiehiä kuin maakuntansa omaa jalkaväkeä. Tätä määräystä, joka annettiin muutamia kuukausia ennen Juhani III:n kuolemaa, ei kuitenkaan noudatettu.

Etelä-Suomessa talonpojat joskus ryhtyivät vastarintaan, kun sotaväkeä majoitettiin heidän luoksensa. Huittisten ja Loimaan rahvas karkoitti vuonna 1575 Uplannin huovit luotansa. Korpoossa oli myös joku pieni riita talonpoikain ja päälipun sinne vuonna 1583 sijoitettujen kuudentoista ratsumiehen välillä [3]. Ja vuonna 1584 pohjoisen Savon asuk-

[1] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle tammikuun 30 p. 1585. Kirje Pohjanmaan voudille Tuomas Yrjönpojalle tammikuun 30 p. 1585. Kirje Arvi Eerikinpojalle helmikuun 1 p. 1585.

[2] Näistä asioista kts. kirjantekijän esitystä Historiallisessa Arkistossa (XVII, 106—109).

[3] Kustaa Vaasan leski Katariina, jolla oli koko Ahvenanmaa Kastelholman linnan kanssa läänityksenä, sekaantui siellä linnaleiri-

kaat kieltäytyivät pitämästä Käkisalmen laivamiehiä linnaleirissä [1]. Tämän linnan päällikkö Lauri Torstinpoika Ram oli majoittanut Rantasalmen ja Tavisalmen pitäjiin 45 miestä meriväkeä, niiden joukossa kaksi laivanpäämiestä, neljä laivuria ja kaksi tykistömestaria. Talonpojat antoivatkin aluksi laivaväelle puolen vuoden eli kuuden ja puolen kuukauden [2] muonan, mutta heitä ei sitten saatu hyvällä eikä pahalla suorittamaan sille linnaleiriveroa toiselta vuoden puoliskolta [3].

Kymenkartanon läänissä tapahtui talonpoikain ja hallinnollisten viranomaisten kesken pieni kahakka maksujen johdosta, joita nostettiin linnaleirissä pidettävälle sotaväelle. Asian laita oli seuraava. Pyhtään ja Elimäen talonpoikia oli syksyllä vuonna 1587 käynyt Juhani III:n luona valittamassa muun muassa rasittavista lisäveroista, ja he olivat silloin saaneet kuninkaalta avoimen kirjeen, jossa oli määrätty, että heidän valituksiaan oli tutkittava ja että jalkaväkeen kuuluvain sotamiesten oli itsensä hankittava elantonsa. Mutta palattuaan Ruotsista valittajat kulkivat ympäri maata ilmoittaen kansalle, että apuveroa ei tarvinnut

---

asioihin. Hänen tultuansa vuonna 1584 Ahvenanmaalle lähetettiin näet sieltä muitta mutkitta pois 60 linnaleiriin asetettua laivamiestä. Pontus de la Gardie pyysi tämän johdosta Juhani III:tta kirjoittamaan leskikuningattarelle, että tämä ei panisi esteitä meriväen majoitukselle (V. R. Kirje syyskuun 3 p. 1585). — Samaan aikaan Ahvenanmaan talonpojat näkyvät koettaneen Katariina kuningattaren välityksellä päästä useiden sotaa varten vaadittujen lisäverojen suorittamisesta (V. R. Kirje Katariina rouvalle huhtikuun 29 p. 1585. Nimetön kirje Juhani III:lle toukokuun 6 p. 1588).

[1] Miten savolaiset eivät vuonna 1583 tahtoneet myöntää linnaleirimuonaa omillekaan sotamiehilleen on edellä kerrottu. Kts. sivua 473.

[2] Kuukausimuona suoritettiin neljältä viikolta, joten vuoteen laskettiin 13 kuukautta.

[3] Rantasalmen ja Tavisalmen entisen voudin Hannu Pietarinpoika Purtajan kertomus 18/1 1586 Ruotsin laivaston arkistossa. — S. A. N:o 6560, 64.

maksaa ratsumiehiä eikä laivaston miehiä varten enemmän kuin jalkaväellekään. Tästä oli seurauksena, että muutamat Porvoon läänin talonpojat, jotka jo olivat suorittaneet Viroon lähetettävän ratsumiesveron, menivät voudin luo pyytämään maksujansa takaisin. Asiain tällä kannalla ollessa Savon ja Karjalan maaherra Yrjö Boije kutsui kokoon Pyhtään ja Elimäen talonpojat, jotka hänen mielestään enimmin olivat osoittaneet ynseyttä ja niskoittelua. Hän kysyi heiltä, miksi he eivät suostuneet antamaan sotaväelle, joka silloin oli sijoitettuna linnoihin ja kuninkaankartanoihin, tarpeellisia elatusvaroja, niinkuin muut ruunun alamaiset tekivät. Tähän Ruotsissa käyneet miehet vastasivat kuninkaan luvanneen, että heidän ei enää tarvinnut suorittaa semmoisia apumaksuja. Boijen pyynnöstä pitäjän kirkkoherra silloin suomensi heille Juhani III:n kirjeen. Mutta talonpojat eivät sittenkään uskoneet, että asia oli heille todenmukaisesti esitetty. Uhkaavina he lausuivat voudilleen ja toisille viranomaisille, että he aikoivat kerran opettaa heidät oikein lukemaan, luvaten samalla hakata mäsäksi sen, joka ensimmäisenä suorittaisi apuveron. Silloin maaherra panetti kaksi kinastelijoista yöksi vankeuteen. Epätietoista on, seurasiko näistä rettelöistä talonpojille joku rangaistus, niinkuin Yrjö Boije ehdoitti kuninkaalle. Riita oli, kuten huomataan, syntynyt siitä, että talonpojat, jotka eivät osanneet lukea kuninkaan ruotsinkielistä kirjettä, olivat saaneet väärän käsityksen hänen lupauksistansa.

Ruunu antoi sotaväelle sekä rahaa että vaatetta vuosipalkaksi. Ratsumiehille maksettiin tavallisesti 10 talaria ynnä 6 kyynärää (Brabantin) verkaa[1]. Päälipun ja hovilipun miehille suoritettiin kuitenkin 24 talaria vuodessa.

[1] Palkat vaihtelivat vähäisen, niistä kun usein annettiin määräyksiä. Eri palkkausjärjestyksistä mainittakoon tässä kesäkuun 14 p. 1577 ja toukokuun 30 p. 1586 julistetut.

Jalkaväen sotamies sai vuotuiseksi rahapalkaksi 1½ talaria [1] ja vaatepalkaksi 6 kyynärää halvempaa (Saksan) verkaa [2]. Muutamille jalkaväen lippukunnille annettiin erinäisissä tilaisuuksissa koroitettu vuosipalkka, esimerkiksi kun ne olivat varusväkenä valloitetuissa linnoissa [3].

Niillä talollisilla, jotka ratsupalveluksen johdosta saivat huojennuksen veronmaksuihinsa, ei tietystikään ollut vuosipalkkaa, jos veronlyhennys täysin riitti tätä palkkaa korvaamaan.

Sotaretkillä suoritettiin väelle (ainakin ratsuväelle) usein kuukausipalkka, joka oli melkoista isompi kuin vuosipalkka vastaavalta ajalta. Kuukausipalkalla olevat miehet eivät kuitenkaan saaneet ruokaansa ilmaiseksi, vaan heidän oli ostettava se ruunun varoista. Suomen ratsuväellä oli 5 tai 6 talaria kuukausipalkkana.

Rälssin ratsumiesten tuli elää omalla kustannuksellaan, kun oltiin valtakunnan rajojen sisällä, mutta vieraalla maalla heidän ei tarvinnut elättää itseänsä enempää aikaa kuin neljätoista päivää, joiden kuluttua ruunu maksoi heille saman kuukausipalkan kuin muillekin huoveille.

Seuraava lasku, joka tehtiin vuonna 1579, osoittaa Suomessa ja Virossa silloin liikekannalla olevain eri aselajien vuosipalkat.

Jalkaväelle (jota oli 6,606 miestä 18:ssa lippukunnassa) oli maksettava: rahaa 11,020 talaria sekä vaatetta 14,920:n talarin arvosta, eli yhteensä 25,940 talaria.

Ratsuväki (1,885 miestä, 7 lippua) oli saava: rahaa 21,965 talaria ja vaatetta 9,922:n talarin arvosta, eli yhteensä 31,887 talaria.

---

[1] Uusilla, harjaantumattomilla sotamiehillä oli ajoittaisin vähän pienempi rahapalkka.

[2] Halpahintainen Saksan verka maksoi siihen aikaan yhden markan kyynärältä, Brabantin verka kolme markkaa. Mankell, Öfversigt, II, iv, 24.

[3] Historiallisen Arkiston XVII osassa kirjantekijä on esittänyt nämät palkkausasiat tarkemmin.

Viron ratsuväen lippu (317 miestä) sai muusta ratsuväestä erillänsä koko vuoden kuukausipalkkoina sekä ratsurahoina yhteensä 33,102 talaria.

Laivaväelle (jota sotahaaksilla ja laivarakennuksilla oli 1,202 miestä) oli suoritettava rahaa 5,830 talaria ja vaatetta 5,189:n talarin arvosta, eli yhteensä 11,019 talaria.

Viipurissa olevalle kenttätykkiväelle (126:lle miehelle) sekä Viipurin Uuden linnoituksen tykkimiehille: rahaa 400 talaria, vaatetta 415:n talarin arvosta, eli yhteensä 815 talaria.

Tallinnan tykkiväelle (50 miehelle) sekä linnaväelle (112 miehelle) oli annettava yhteensä 1,556 talaria.

Kaiken kaikkiansa sotajoukon raha- ja vaatepalkka siis (vuonna 1579) teki 104,319 talaria.

Tarkastellessa ylläolevia rahaeriä huomaa muun muassa, että Viron saksalaisen ratsuväen lipulle maksettiin enemmän kuin seitsemälle ruotsalaiselle ja suomalaiselle lipulle yhteensä.

Muukalaiselle väelle täytyi aina antaa paljon suuremmat palkat kuin kotimaiselle. Vuonna 1574, jolloin Ruotsilla, kuten edellä on mainittu [1], oli Virossa 5,520 miestä vierasta väkeä, laskettiin tämän väen kuukausipalkkoihin menevän 504,526 talaria [2] vuodessa, kun sitä vastoin Ruotsin omalle liikekannalla olevalle väelle, jota oli 7,750 miestä, silloin oli maksettava vuosipalkoiksi ainoastaan 32,898 talaria.

Sen johdosta että sotaväki sai vuosikausia odottaa palkkojensa suoritusta, syntyi siinä paljon tyytymättömyyttä ja kinasteluakin. Muutenkaan sotamiesten kuri ei ollut kehuttava. Puhumattakaan ulkomaisten palkka-

---

[1] Kts. sivua 617.

[2] Tuntuu miltei mahdottomalta, että muukalaisen väen palkkaamiseen olisi voitu käyttää niin paljon rahoja. Semmoiseksi on rahamäärä kuitenkin arvioitu eräässä hallitukselle silloin tehdyssä palkkausehdoituksessa.

soturien kapinoista, jotka monasti olivat sangen vaaralliset, olemme nähneet, että ruotsalainenkin väki niskoitteli päällikköitä vastaan[1]. Usein tuli ruotsalaisia sotilaita luvatta Virosta ja Venäjältä Suomeen. Pontus de la Gardienkin ollessa ylipäällikkönä ne uskalsivat näyttää kovakorvaisuuttansa. Joulukuun 3 p. 1580 Juhani kuningas antoi avoimen kirjeen, jossa hän sanoi kuulleensa, että sotaväessä oli kinastelijoita, jotka olivat aikoneet omin lupinsa lähteä vihollisen maasta ja kehoittaneet toisiakin palaamaan Suomeen, vaikka tämä maa siten tulisi köyhdytetyksi ja turmelluksi, niinkuin jo muutamina vuosina oli tapahtunut. De la Gardie sai käskyn rangaista tottelemattomia Ruotsin lain sekä sota-artiklain mukaan[2]. Siitä on edellisessä ollut puhetta, että ruotsalaiset eivät suostuneet rupeamaan varusväeksi valloitettuun Käkisalmeen, jonka tähden sinne oli asetettava suomalaisia. Silloinkin, kuin iso osa sotajoukosta Pähkinälinnaa vastaan tehdyn retken jälkeen oli jäänyt muutamaksi aikaa Venäjälle, Pontus havaitsi siinä paljon vastahakoisuutta. Kuningas kirjoitti hänelle silloin, että hänen ei tämmöisistä syistä tarvinnut joutua epätoivoon ja että siinä asiassa vielä voitiin joku keino keksiä[3].

Ei siinä kyllin, että sotilaat usein anastivat talonpoikain omaisuutta, joskus he uskalsivat ryöstää ruununkin tavaroita. Siten Kaarle herttuan miehet syyskuussa vuonna 1587 veivät väkivallalla Turun linnasta suuret määrät muonavaroja y. m.[4].

---

[1] Kts. sivuja 105, 116 ja 149.

[2] V. R.

[3] V. R. Kirje Pontus herralle joulukuun 4 p. 1582.

[4] Rosvoileville sotamiehille menetettiin silloin m. m. 55 tynnyriä suoloja, 15 tynn. jauhoja, 16 tynn. rukiita, 40 tynn. maltaita, 30 tynn. kauroja sekä lihoja, kaloja, vaatteita ja pöytäastioita. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 355 ja 356.

Suomalaisissa nähtiin myös kurittomuutta, vaikka vähemmin kuin Ruotsin väessä. Viipurista tuli vuonna 1582 muutamia sotamiehiä Juhani Kattin lippukunnan vänrikin mukana Turkuun pyytämään palkkavaatetta. Ruununvarain hoitaja Lauri Holgerinpoika ei kuitenkaan saattanut ilman tarkastusluetteloa suorittaa heille, mitä he vaativat. Kun he tämän kuulivat, rikkoivat he kaksi lukkoa eräästä tavaraaitasta ja ottivat sieltä omin lupinsa vaatetta, minkä verran katsoivat sitä tarvitsevansa. Lauri Holgerinpoika kirjoitti asiasta jalkaväen päällikölle Arvi Tawastille vaatien rangaistusta väkivallan tekijöille. Kirjeessään hän kuitenkin sanoi, että hän ei tiennyt, kuinka paljon verkaa oli otettu, eikä myöskään, mitkä miehet sitä olivat saaneet[1].

Linnoista karkaili silloin tällöin sotamiehiä siitä syystä, että olivat kauan saaneet kärsiä nälkää. Vuosina 1578,1579 ja 1580 lähti Hämeen lippukunnasta miehiä kymmenittäin omin lupinsa Pohjanmaalle, Kainuun Lappiin sekä Ruotsiin. Viipurissa kerrotaan teloittajan (1578) mestanneen kiinnisaatuja karkureita[2].

Helsingin satamaan sijoitetun laivaväen mainitaan myös jonkun kerran niskoitelleen päälliköitään vastaan[3].

Sotaväestä puhuttaessa liitettäköön tähän muutama sana sen ajan aseistakin.

Tuliaseita tavataan jo kuudennellatoista vuosisadalla jokseenkin yleisesti. Joutset väistyivät vähitellen pyssyjen tieltä[4]. Siihen aikaan oli käytännössä raskas talkapyssy,

---

[1] Lauri Holgerinpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 20/IV 1582.

[2] S. A. N:o 5448, 29 v.

[3] V. R. Kirje Akseli Steeninpojalle helmikuun 22 p. 1587.

[4] Vielä tammikuun 10 p. 1573 Juhani III kuitenkin käski Tukholman päälliköiden hankkia tässä kaupungissa tai sen ympäristössä asuvilta sepiltä joutsia Suomessa majailevalle sotaväelle sekä Suomen talonpojille. Myös oli toimitettava joku sepänoppilas Viipu-

jolla Saksassa oli nimenä Hakebüchse [1]. Tämän nimen se nähtävästi oli saanut joko koukkumaisesta, isosta hanastansa tai, ehkä ennemmin, piipun alapuoleen liitetystä noin 8 senttimetrin pituisesta rautakappaleesta, jonka tarkoitus lienee ollut estää pyssyä työntymästä takaisin, kun ammuttiin tuelta. Talkapyssyn piippu oli noin metrin pituinen tai vähän pitempikin; aukon poikkimitta 20 à 25 millimetriä. Talkamaisesta rautakappaleesta oli piipun suuhun 25 à 30 senttimetriä. Pyssy saatiin laukeamaan hanan päässä olevan sytykkeen avulla. Sytyke tehtiin tavallisesti hamppu- tai pellavarohtimista, jotka punottiin rihmoiksi ja kastettiin salpietariliuokseen. Piilukko näyttää tulleen yleiseen käytäntöön vasta seuraavalla vuosisadalla [2].

Silloisina teräaseina mainitaan: miekat, tapparat, hilporit, pertuskat ja peitset. Hilporeiksi nimitettiin lyhyitä keihäitä, joiden rautakärjen tyveen oli liitetty kirveen terä. Niitä voitiin siten käyttää sekä pisto- että lyömäaseina. Pertuskat olivat jokseenkin samankaltaisia; kuitenkin oli niissä kirveenterän asemesta vain terävät korvakkeet piikin molemmin puolin. Tappara eli kirves oli pursimiehen pääase.

Juhani III:n aikana nähtiin sotajoukossa eri aselajeja sekaisin, niin että yhdessä lippukunnassa palveli sekä peitsi- että pyssymiehiä. Samassa määrässä kuin tuliaseiden käytäntö lisääntyi, luovuttiin rautahaarniskoista. Tämä viimeksimainittu muutos tapahtui kumminkin Ruotsissa liian pikaisesti. Suojuksettomain pyssymiesten oli vaikeata pitää puoliansa peitsillä ja haarniskoilla varustettujen vihollisten hyö-

riin, jotta hän pitäisi siellä olevat joutset kunnossa. Bidrag till Finl. hist. utg. af statsarkivet, V. 29.

[1] Ei ole tunnettua, miksi silloiset suomalaiset sotamiehet sitä nimittivät.

[2] Espanjan lähettiläs Francisco de Eraso, joka oli Tukholmassa vuosien 1578 ja 1579 välillä, kirjoitti kuningas Philippo II:lle ruotsalaisten aseista m. m. seuraavaa: »Ne pyssyt, joita täällä käytetään, ovat varustetut sankilla, koska täällä ei tehdä niin hyviä piilukkoja kuin Saksassa.» Historisk tidskrift, VI, 17.

kätessä, sillä pyssyt olivat silloin vielä kömpelökäyttöisiä, koska niiden panostaminen ja laukaiseminen kävi hitaasti. Toistaiseksi riippui siten vielä taistelun ratkaisu pääasiallisesti keihäsmiehistä. Haitat haarniskain hylkäämisestä huomattiin erittäinkin Kaarle IX:n aikana, Puolan sodassa. Juhani III koetti toimittaa niitä enemmän sotaväellensä, mutta kun niitä valmistettiin verraten vähäinen määrä Ruotsissa ja kun niiden ostaminen ulkomailta vaati suuria kustannuksia, ei niitä voitu hankkia riittävästi. Suojellaksensa pyssymiehiä ratsuväen hyökkäyksiä vastaan Juhani kuningas rupesi myöskin teettämään jalaksin kuljetettavia varustuksia, joihin asetettiin pieniä tykkejä. Maaliskuun 3 p. 1572 hän käski Matti Törnen, joka valvoi rekivarustusten valmistamista Tukholmassa, lähettää niitä Suomeen tääliä jo ennestään olevien lisäksi [1]. Edellä on kerrottu [2], että kuningas vuonna 1578 kehoitti Henrikki Klaunpoikaa rakennuttamaan semmoisia rekilinnakkeita meidän maassa.

Tykkejä oli monenlaisia. Isoimmat, joita nimitettiin muurinruhjimiksi eli kartookeiksi, painoivat kuusi- ja seitsemänkymmentäkin kippuntaa, ja niillä ammuttiin sadankin naulan painoisia rautaluoteja. Pienimpäin käärmetykkien paino oli puolineljättä kippuntaa, ja pienimpäin haukkatykkien puolitoista kippuntaa. Mutta vieläkin pienempiä tykkejä, joissa käytettiin lyijyluoteja, mainitaan siltä ajalta. Ne eivät näytä olleen paljon painavammat talkapyssyjä. Linnoissa ja laivoissa tavattiin järeimmät tykit; kenttätykit olivat keveätä laatua.

Paitse rauta- ja lyijyluoteja käytettiin tykeissä (erittäinkin laivatykeissä) myös kiviluoteja [3], ja mörssäreillä

[1] V. R.

[2] Kts. sivuja 104, 222 ja 223.

[3] Kun ruunun tilikirjoissa puhutaan kolmesta kivenhakkaajasta, jotka vuosien 1570 ja 1577 välillä toimivat Suomessa, niin näillä kenties tarkoitetaan kiviluotien tekijöitä. Niistä asui yksi Turussa, toinen Sääksmäellä, kolmas Rantasalmella. R. A. Militaria. — Antonius-nimistä kivenhakkaajaa, joka piti asuntoa Turussa ja jolla

ammuttiin linnoihin tulipalloja, jotka olivat ruudilla ja muilla helposti syttyvillä aineilla täytettyjä pusseja.

Vaski- ja rautatykkejä tehtiin Ruotsissa; edellisiä myös Tallinnassa. Suomessa ei ollut mitään vakinaista tykkivalimoa. Kuitenkin näkyy täällä ainakin kerran valmistetun tykkejä. Alussa vuotta 1583 Juhani III nimittäin lähetti siinä tarkoituksessa Ruotsista tykinvalajan Viipuriin [1].

Ruutimyllyjä oli Ruotsissa kaksi ja Suomessa (Säiniössä, lähellä Viipuria) yksi. Eräs Pietari Feldt oli kaksi eri kertaa (1580, 1586) Säiniön ruutimyllyn hoitajana sekä samalla sytytyskojeiden valmistajana Viipurissa [2].

Salpietarin teettämistä varten oli meidän maassa toistakymmentä keittimöä, nimittäin Naantalin luona, Eurajoella (Lapjoen kylässä), Porin luona, Ylä-Satakunnassa, Sääksmäellä, Hollolassa, Porvoon luona, Helsingin luona, Pellosniemellä, Rantasalmella, Viipurissa ja tämän kaupungin läheisyydessä (toinen), Mustasaaressa (Voitbyn kylässä) sekä Ahvenanmaalla. Toiset näistä olivat käytännössä lyhyemmän, toiset pitemmän aikaa [3].

Valtakunnan tehtaissa ei kuitenkaan saatu aseita, ei ruutia eikä salpietaria valmistetuksi niin paljon kuin sodan

---

oli koko joukko työntekijöitä palveluksessaan, käytettiin kuitenkin toisenlaisiin toimiin. Hän valmisti nimittäin kiviä Juhani III:n rakennuksia varten, ja häneltä tilattiin m. m. pylväitä ja Suomen marmorista tehtyjä taiteellisia takkalaitteita Tukholman linnaan.

[1] V. R. Simo Matinpojan passi tammikuun 26 p. 1583.

[2] S. A. N:o 5596, 47.

[3] Naantalin, Eurajoen, ja Viipurin keittimöjä käytettiin jo Juhani kuninkaan hallituksen alkupuolella. (Hist. Arkisto, XVII, 60). Savonlinnan vouti Arvi Tawast ilmoitti alussa vuotta 1577 Juhani III:lle, että Savon molemmat keittimöt, jotka olivat olleet autioina, taas oli saatu kuntoon, niin että niissä voitiin seuraavana kesänä ruveta salpietaria valmistamaan. Tämän johdosta kuningas sanoi toivovansa, että kumpaisessakin keittimössä tehtäisiin 10 tai vähintänsä 8 kippuntaa puhdistettua salpietaria vuodessa (V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle maaliskuun 5 p. 1577).

Michel van Hogensteen oli ensin valtakunnan kaikkein sal-

aikana tarvittiin, jonka tähden Lybekistä, Dantsigista sekä Alankomailta oli ostettava lisää, mikäli varat sallivat [1].

Viipurin linnassa, suomenpuoleisten sotaliikkeiden keskuspaikassa, pidettiin kenttäarmeijankin tykistö säilytettynä, kun se ei ollut käytännössä. Vuonna 1570 oli siellä kaikkiaan 54 vaskitykkiä ja 137 rautatykkiä. Alussa vuotta 1576 olivat vastaavat numerot 59 ja 132. Lisäksi oli silloin Uudessa linnoituksessa 17 vaski- ja 21 rautatykkiä sekä 17 tykkiä kiviluotien ampumista varten. Seuraavan vuoden alussa tavataan Viipurin linnassa jokseenkin sama määrä, nimittäin 59 vaski- ja 140 rautatykkiä, mutta Uudessa linnoituksessa oli tykkien luku vähän lisääntynyt, koska siellä oli 29 vaski- ja 40 rautatykkiä, joista kivipyssyjä 17. Kaikkiansa oli siis Viipurin linnoituksissa silloin 268 tykkiä, ja semmoisena tämä tykistö sitten pysyi ainakin muutamia vuosia [2].

Viipurin kaupungin törmäkkeillä oli Juhani III:n hallituksen alussa 84 rautatykkiä, mutta vuodesta 1580, jolloin

---

pietaritehtaiden kaitsijana, mutta kun hän ei ennättänyt pitää tarpeeksi huolta Suomen keittimöistä, asetettiin niille vuonna 1581 eri kaitsija, Pietari de Haas, jolla jo sitä ennen (vuodesta 1579?) oli ollut täkäläisissä keittimöissä jokin päällysmiehen toimi. Haas sai silloin käskyn panna vanhat, rappiolle joutuneet tehtaat kuntoon sekä perustaa muutamia uusia eri osiin maata, nimittäin Viipurin luo (yhden entisen lisäksi), Helsingin viereen, Ylä-Satakuntaan, Ala-Satakuntaan, Etelä-Suomeen ja Pohjanmaalle. Jokaisessa keittimössä oli vuosittain valmistettava vähintänsä 5 kippuntaa salpietaria, joka voutien sitten oli, talonpoikain avulla, toimitettava Viipuriin. Kippunnasta maksettiin keittäjälle 18 talaria ja Pietari de Haasille 8 talaria. V. R. Pietari de Haasin valtakirja lokakuun 7 p. 1579. — Juhani III:n avoin kirje kesäkuun 20 p. 1581 kokoelmassa Johan III:s bref i afskrift. — V. R. Kirje Jaakko Simonpojalle ja Henrikki Eerikinpojalle kesäkuun 17 p. 1583. — S. A. N:o 5616, 59; 5617, 39.

[1] V. R. Kirje Pontus de la Gardielle helmikuun 12 p. 1582.. — Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia, II, 84 ja 85.

[2] Välirauhan ajalta (1583—1589) kaivataan tietoja.

kymmenkunta vanhaa tykkiä hylättiin, vain 70, joista 24 oli serpentiinejä [1] ja 22 kiviluotien ampumista varten.

Paitse tykkejä ja pyssyjä säilytettiin Viipurin aseistossa ampumatarpeita, käsiaseita ja varuksia. Siellä oli esimerkiksi kolmenlaista ruutia (nimittäin pyssyn-, tykin- ja kivipyssynruutia), monenlaisia luoteja (niinkuin kanki-, ketju- ja piikkiluoteja sekä ympyriäisiä rauta- ja kiviluoteja), tulipalloja, tulinuolia, tulikiehkuroita, tulikiveä, salpietaria, terästä, lyijyä, keihäitä, tapparoita, teräsjoutsia, rautapaitoja y. m.

Kun Viipurin ampumavarat rupesivat vähenemään, tuotiin sinne uusia Ruotsista. Vuonna 1576 saatiin niitä esimerkiksi kenttätykistömestari Pietari Juhonpojalta sekä eräästä haahdesta ja Nakan ruutitehtaasta, joka oli lähellä Tukholmaa. Kesällä vuonna 1577 lähetettiin Ruotsista Viipuriin 60 tykkiä [2].

Viipurin linnasta jaettiin tarvittaessa asevaroja sotaväelle, talonpoikain partiojoukoille, vakoojille sekä muihin linnoihin.

Vuonna 1576 niitä annettiin esimerkiksi: Savonlinnaan, Tallinnaan sekä Pohjanmaan uusille sotamiehille.

Vuonna 1577: Tallinnaan, Jääsken, Lappeen ja Äyräpään talonpojille sekä Hermanni Flemingin sotajoukolle.

Vuonna 1579: erääseen laivaan, jonka ruunu osti Viipurin porvareilta; rajan taakse meneville Äyräpään talonpojille (helmikuun 5 ja kesäkuun 29 p); 80:lle linnan talkapyssymiehelle sekä 26:lle voudinpalvelijalle ja useiden päälliköiden palvelijoille (helmikuun 5 p.); Tuomas Teppoiselle, vanhalle Tapani Rautanenälle ynnä muille vakoojille.

Vuonna 1580: Juho Juhonpojan lippukunnalle ja eräälle osastolle, joka lähti veneillä Suomenlahden perukkaa vartioimaan [3].

---

[1] Serpentiinit eli käärmetykit olivat lähes kaksi metriä pitkiä, ja niillä ammuttiin puolen naulan lyijyluoteja.

[2] V. R. Vastaus Arvi Henrikinpojalle heinäkuun 13 p. 1577.

[3] Siitä puhutaan sivulla 288.

Vuonna 1581: Käkisalmeen; Karjalan saariston talonpojille; parille- tai kolmellekymmenelle Svante Eerikinpojan, Perttu Eerikinpojan, Knuutti Juhonpojan ynnä muutamain muiden herrain palvelijoille, jotka lähetettiin hankkimaan tietoja Pähkinälinnan puolelta (toukokuun 28 p. ja elokuun 25 p.); Suomen aatelislipun ratsumestarille, kun hän lähti tiedusteluretkelle (elokuun 14 p); Lauri Lockelle, joka vei 35 linnanpalvelijaa sekä talonpoikaisjoukon vartioksi Seivistöön, Retusaarelle ja Uudenmaan rannikolle; Uudenkirkon pitäjän talonpojille (elokuun 15 p.); linnan pyssymiehille, jotka menivät venäläisiä vastaan Itärannan rajalle (toukokuun 5 p.); samoille, kun he Lauri Hakuninpojan johtamina hyökkäsivät Kaprion lääniin (elokuun 15 p.).

Joku määrä ruutia ammuttiin myös kunnialaukauksiin, kun ylhäisiä herroja, niinkuin Pontus de la Gardie, Klaus Tott, Henrikki Horn, Antti Keith ja Julius Gyllenhielm, kävi Viipurissa.

Mitä Savonlinnaan tulee, niin siellä vuonna 1571 oli 5 vaskitykkiä ja 127 erilaista, tykintapaista rautapyssyä. Sen jälkeen saatiin joitakuita vaskitykkejä lisäksi, mutta rautatykkien luku hupeni seuraavina vuosina vähitellen. Vuonna 1589 oli Savonlinnassa 12 vaskitykkiä ja 104 rautatykkiä.

Turun linnassa vaskitykkien luku oli 53 vuonna 1571, 89 v. 1572, 72 v. 1573, 69 v. 1580 ja 1581. Seuraavina vuosina se vaihteli 58:n ja 52 välillä. Rautatykkejä oli tässä linnassa 100:n paikkeilla vuosina 1572 ja 1573, 80:n ja 90:n vaiheilla v. 1580 ja 1581, 74 v. 1582 sekä sen jälkeen useina vuosina 66.

Hämeenlinnassa tavataan vuonna 1572 11, sekä vuosien 1575 ja 1580 välillä 19 vaskitykkiä. Rautatykkejä oli noin 50.

KAHDESNELJÄTTÄ LUKU.

Suomen linnojen vahvistaminen [1].

Suomen linnat, jotka olivat syntyneet keskiajalla, olivat Venäjän sodan alkaessa rakenteeltaan kovin vanhamalliset. Niiden muurit eivät enää tarjonneet tarpeeksi suojaa kuudennellatoista vuosisadalla käytännössä olevia järeitä tykkejä vastaan. Juhani III, tuo suuri rakennusherra, koetti sen tähden, mikäli varat riittivät, vahvistaa niitä. Erittäinkin hän piti silmällä Viipurin varustamista, sillä tämä linna oli maan puolustukselle muita tärkeämpi. Se sijaitsi pienellä saarella. Viipurin kaupunki oli,

---

[1] Lähteitä: Valtakunnan registratuuri; Suomen valtioarkiston tilikirjat; G Lagus, Ur Viborgs historia; J. W. Ruuth, Viborgs stads historia; J. R. Aspelin, Savonlinna; A. H. Snellman, Turun linnan rakennushistorian aineksia (Analecta archeologica fennica, I); J. W. Ruuth, Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet; J. Ailio, Hämeenlinnan kaupungin historia, I; V. Granlund, Johan III:s byggnads- och befästningsföretag (Historiskt bibliotek, II, 172—210). L. Munthe, Kongl. fortifikationens historia, I; J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsförfattningarnas historia. — Kiitollisena saan tässä mainita, että maamme vanhain linnarakennusten tarkka tuntija tohtori J. G. Rinne on luettuaan käsikirjoitukseni antanut minulle osviittoja, joiden mukaan olen saattanut tarkistaa esitystäni.

kuten tiedetään, kaakkoon päin siitä mantereella. Linnasaaren länsipuolella oleva salmi erotti sen isommasta saaresta, jonka eteläosaa sanottiin Siikaniemeksi. Kaupungista vei pitkä, linnasta eteläänpäin oleva silta Siikaniemelle, josta toiset sillat johtivat suurelle rantamaantielle. Pitkästä sillasta haaraantui pienempi linnaan.

Viipurin linnan sydämenä oli korkea, alhaalta nelitahkoinen, ylhäältä kahdeksantahkoinen torni [1], johon sen muut rakennukset liittyivät. Sekä nämät rakennukset että kehämuuri, joka mutkitteli pitkin saaren rantoja, olivat rappiotilassa, kun Juhani nousi valtaistuimelle. Mitä taas tulee Eerikki Akselinpoika Tottin perustamiin kaupungin linnoituksiin, niin ne olivat nähtävästi alun pitäen olleet heikot. Tätä todistaa m. m. se seikka, että kova myrsky vuonna 1583 kaatoi osan kaupungin muurista maahan.

Juhani kuningas pani pian linnoitustyöt Viipurissa käyntiin, siten myös jatkaen rakennusyrityksiä, joihin oli ryhdytty Eerikki XIV:n aikana. Jo alkupuolella vuotta 1569 Viipurin törmäkemestari Jaakoppi von Stendel sai kuninkaalta suusanallisen opastuksen, miten niissä oli meneteltävä [2]. Samalla määrättiin linnavouti Antti Niilonpoika Sabelfana ja venäjänkielen tulkki Perttu Yrjönpoika Mjölund hankkimaan Viipuriin rakennusaineita. Heidän tuli myös seuraavana kesänä Suomen maaherran Hannu Laurinpoika Biörnramin kanssa valvoa, että työt tulivat tehdyiksi. Sittemmin (1570), kun vaara Venäjän puolelta alkoi näyttää yhä uhkaavammalta, sai Antti Niilonpoika Juhani III:lta uudistettuja muistutuksia sekä linnan että kaupungin muurien korjaamisesta.

Kuninkaan käskynhaltijat ryhtyivätkin täydellä tarmolla toimeen. Aluksi ei itse linnaan kuitenkaan liene

---

[1] Sitä nimitettiin Pyhän Olavin torniksi, ja se oli rakennettu uudestaan Eerikki XIV:n aikana.

[2] V. R. Vastaus Hannu Laurinpojalle maaliskuun 19 p. 1569.

rakennettu muuta kuin puusuojake [1] siihen kohtaan, missä muuri oli vastapäätä kaupunkia sortunut.

Kaupungin laitaan tehtiin vuonna 1569 syrjälinnoitus valmiiksi Munkkiportin luo, ja toista alettiin muurata Karjaportin ääreen. Näistä porteista edellinen oli kaupungin kaakkois-, jälkimmäinen koilliskulmassa. Linnavoudin tilikirjoista, jotka mainitsevat nuot syrjälinnoitukset ruotsalaisella nimellä sträckvärn [2], ei käy varmasti selville, mitä laatua ne olivat. Karjaportin ääreen sijoitettua syrjälinnoitusta muurattiin vielä vuonna 1571, jolloin se nähtävästi valmistui. Seuraavana vuonna ruvettiin rakentamaan samanlaista linnoitusta vastapäätä Myllyvuorta [3]. Kesäksi vuonna 1573 muuraus kuitenkin keskeytyi kalkin puutteesta, sillä Hiiumaan vouti, jonka piti toimittaa tätä tarveainetta Viipuriin, ei saanutkaan asiaa suoritetuksi.

Pian alettiin kuninkaan käskyn johdosta myös valmistaa puuvarusteita [4] kaupungin muurien eteen. Semmoisia tehtiin m. m. erään syrjätornin ja Munkkiportin välille (v. 1573), Karja- ja Vesiportin [5] välille (1573—1577) sekä Myllyvuoren ja Munkkiportin välille (1574). [6] Sen ohessa

---

[1] Ruots. skans. — Tämä varustus oli tilapäinen ja nähtävästi heikompi rakenteeltaan kuin bålverk-niminen, josta puhutaan neljännessä muistutuksessa.

[2] Nimellä sträckvärn mainittiin yleensä erilaatuisia ulkovarustuksia, joista voitiin tykeillä pyyhkäistä pitkin muurin sivuja tai pitkin muurin edessä olevaa hautaa. Yllämainitut syrjälinnoitukset muurattiin tiilistä.

[3] Myllyvuori näkyy sijainneen kaupungista kaakkoon päin. Jo Eerikki XIV:n aikana rakennettiin pasteejia Myllyvuoren puolelle. Antti Niilonpojan kirje Juhani III:lle 29/v 1586 (Bidrag till Finl. hist. utg. af statsarkivet, IV, 359).

[4] Ruots. bålverk. — Nämät puuvarusteet rakennettiin siten, että niiden sydämeksi laitettiin hirsikehys, joka sitten täytettiin, vieläpä usein peitettiinkin mullalla, hiekalla ja kivillä.

[5] Vesiportti oli kaupungin pohjoispäässä.

[6] Viipurin linnan ja kaupungin tilikirjat yllämainituilta vuosilta S. A.

rakennettiin (1571) puulinnakettə [1] vuorelle, jolla vartiohuone oli sijainnut, ja toista Myllyvuorelle (1571—1574). Kaupungin muurin ääressä olevat puurakennukset, joista oli haittaa linnoituksille, määrättiin vuonna 1573 hajoitettaviksi, mutta kuninkaan käskyä lienee siinä asiassa noudatettu vasta muutamia vuosia myöhemmin [2].

Kaikkia muita Viipurissa siihen aikaan suoritettuja linnoitustöitä tärkeämpi oli kuitenkin suuren sarvivarustuksen rakentaminen kaupungin itäsyrjään. Tätä varustusta, jota nimitettiin Uudeksi linnoitukseksi, oli ruvettu tekemään jo Eerikki XIV:n hallitessa. Kun linnan tilikirjoista huomataan, että vuosien 1571 ja 1577 välillä käytettiin kymmeniä tuhansia päivätöitä vuosittain mullan, hiekan ja kivien kuljettamiseen kaupungin törmäkkeelle [3], niin lienee otaksuttava, että ainakin useimmat näistä päivätöistä menivät juuri Uuden linnoituksen varustamiseen, vaikka tätä ei ole nimenomaan mainittu. Vuonna 1577 sarvivarustuksen törmäkkeet näkyvät olleen osapuilleen valmiit. Kuitenkin sitä yhä vahvistettiin seuraavina vuosina. Pohjoinen törmäke, joka alkoi Karjaportin tornista, oli noin 600 kyynärän pituinen ja meren puolella oleva, Munkkiportilta lähtevä törmäke noin 400 kyynärän pituinen. Molempain näiden törmäkkeiden päät yhdisti kolmas, jonka pituus oli noin 480 kyynärää [4]. Juhani kuninkaan alkuaikoina rakennettiin jo pasteejikin [5] Uuden linnoituksen koillis-

[1] Ruots. blockhus.

[2] V. R. Kirjeet Viipurin pormestarille ja neuvostolle toukokuun 8 p. 1573 ja marraskuun 12 p. 1576. Kirje Antti Niilonpojalle ja Eerikki Pertunpojalle kesäkuun 18 p. 1577.

[3] Tähän kuljetukseen meni esim. vuonna 1574 23,731 päivätyötä.

[4] G. Lagus, Ur Viborgs historia, I, 53 ja 54.

[5] Pasteejit olivat kivestä tehtyjä, pyöreitä, matalia torneja, jotka puoleksi tai kokonansa olivat sijoitetut muurien ulkopuolelle. Muutamat niistä olivat mullalla täytetyt, toisissa oli vain yläkerrokseen pantu multaa ja alakerrokseen tehty suojat ampumavaroja tai

kulmaan. Linnan tilikirjoissa se mainitaan valmiina vuonna 1576, jolloin sen ulkopuolelle kaivetun haudan seiniä ruvettiin peittämään kivimuurauksilla. Sitä nimitettiin Munkkilähteen pasteejiksi. Sarvivarustuksen kaakkoisessa, Pantsarlahden puoleisessa kulmassa oli Juhani III:n aikana kivestä tehty syrjälinnoitus (sträckvärn), mutta varsinaista pasteejia sinne luultavasti ei silloin rakennettu [1].

Uuden linnoituksen alue oli niin laaja, että siihen mahtui kokonainen kaupunginosa. Juhani III määräsi, että sinne ei saanut tehdä niin ahtaita ja epämukavia katuja kuin vanhassa kaupungissa oli. Samalla hän kehoitti Viipurin porvareita, erittäinkin niitä, joiden huoneet oli kaupungissa purettu, muuttamaan Uuteen linnoitukseen [2].

Vuonna 1576 uskottiin Viipurin ylimmän päällikön Hermanni Flemingin ja linnavouti Eerikki Pertunpoika Slangin asiaksi pitää Antti Niilonpojan kanssa rakennustöiden jouduttamista silmällä. Molemmat viimeksimainitut ehdoittivat Juhani III:lle, että Siikaniemellekin oli rakennettava linnake. Hyväksyen tämän tuuman kuningas teetti linnaketta varten piirustukset ja antoi ne vuoden 1577 alussa Jaakko mestarille, joka silloin taas kävi Ruotsissa. Samalla Juhani käski Porvoon läänin voudin toimittaa Vii-

---

varusväkeä varten. Tykit pidettiin katottoman tornin päällä. Pasteejit, joita rakennettiin erittäinkin muurien tai törmäkkeiden kulmauksiin sekä porttien ääreen, tulivat Ruotsissa ja Suomessa käytäntöön kuudennellatoista vuosisadalla, mutta seitsemännellätoista oli niiden vähitellen väistyminen italialaiseen rakennustapaan kuuluvain kulmikkaiden bastionein tieltä. — Muutoin vallitsee nimityksissä niin paljon sekavuutta, että muutamain kirjailijain mukaan sanat pasteeji ja bastioni merkitsevät samaa.

[1] Muutoin mainitaan linnan silloisissa tilikirjoissa myös »Munkkisaarta vastapäätä oleva pasteeji» ja »rämeen puolella oleva pasteeji», mutta epätietoista lienee, missä nämät sijaitsivat. Vai antaisivatko nuot sanat sittenkin tietää, että Uuden linnoituksen kaakkoiskulmassa oli pasteeji?

[2] V. R. Vastaus Viipurin pormestarille ja neuvostolle marraskuun 12 p. 1576.

purin rakennuksiin kalkkikiveä Sipoosta [1]. Päivätyöt määrättiin otettaviksi Sipoosta, Suursavosta sekä Hämeenlinnan läänistä [2]. Sinä vuonna kulutettiin lähes 24,500 päivätyötä Siikaniemen linnakkeeseen [3]. Sen seiniksi tehtiin nähtävästi, niinkuin puuvarustuksissa oli tavallista, kaksinkertaiset hirsisalvokset, joiden väliin ahdettiin multaa, hiekkaa ja kiviä. Lopulla vuotta kuningas kirjoitti Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle, että Siikaniemen puulinnakkeen seinien ympäri oli pantava turpeita ja kiviliuskoja niin korkealle kuin mahdollista ja sen varustuksia peitettävä ylhäältä hiekalla, jotta niitä ei voitaisi helposti saada tulikojeilla syttymään [4]. Hermanni Fleming ja rakennusmestari ilmoittivat kuitenkin pian Juhanille, että linnake oli suunniteltu liian isoksi, ehdoittaen samalla, että sitä oli pienennettävä. Kuningas suostuikin tähän, mutta kielsi tekemästä varustuksissa mitään muutoksia, ennen kuin Viipurin ylimmäksi käskynhaltijaksi määrättävä Henrikki Klaunpoika Horn [5] oli saapunut sinne, »koska hän oli vanha sotilas ja parhaiten tiesi, kuinka linnoitustyössä oli meneteltävä» [6]. Vuonna 1578 revittiin todellakin maahan kaikki se, mitä Siikaniemellä oli rakennettu edellisenä vuonna, ja ruvettiin tekemään uutta linnaketta. Näihin töihin käytettiin silloin noin 28,000 ja seuraavana vuonna 15,275 päivätyötä [7]. Syksyllä vuonna 1579 oli hauta Siikaniemen linnakkeen ympärillä kaivettuna, ja tähän hautaan

---

[1] Sitä ei voitu saada Turun läänistä, sillä kaikki sieltä ja Ahvenanmaalta liikenevä kalkki vietiin siihen aikaan Ruotsiin.

[2] V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle ja Eerikki Pertunpojalle maaliskuun 3 p. 1577.

[3] S. A. N:o 5432, 46.

[4] V. R. Kirje marraskuun 6 p. 1577.

[5] Huomattava on kuitenkin, että Hermanni Fleming määrättiin jo marraskuun 20 p. samana vuonna uudelleen ylimmäiseksi käskynhaltijaksi Viipuriin.

[6] V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle lokakuun 8 p. 1577.

[7] S. A. N:o 5448, 54 ja 66 v.; 5462, 51 v. ja 65.

pantiin silloin hirsiseinät [1]. Kuitenkin Hermanni Fleming ja Antti Sabelfana kirjoittivat vuoden lopulla kuninkaalle, että linnake ei silloin vielä ollut valmis [2]. Mutta kaikesta päättäen ei siellä sitten enää jatkettu rakennustöitä Juhani III:n hallitusaikana.

Sillä välin oli Viipuriin määrätty (nähtävästi vuonna 1577) uusi rakennusmestari, Pietari Hertig, linnoitustöitä johtamaan. Seuraavina vuosina kuljetettiin yhä multaa, hiekkaa, harmaata kiveä, tiiliä ja kalkkia kaupungin törmäkkeelle, ja sen ulkopuolelle kaivettujen hautojen seinät peitettiin osaksi hirsillä, osaksi tiilimuurauksilla. Tätä työtä tehtiin (1577—1581) erittäinkin Karjaportin, Munkkilähteen, rämeen [3], Myllyvuoren ja Pantsarlahden puolella [4]. Törmäkkeillä toimi siihen aikaan vielä melkoinen määrä väkeä [5]. Mutta vuodeksi 1582 rakennustyö lakkasi melkein kokonansa [6]. Näyttää kuin silloin suunniteltu Pähkinälinnan retki olisi vetänyt asianomaisten huomion Viipurin varustamisesta.

Välirauhan alussa tuli Juhani III:lta määräys, että Suomen kaikkia kolmea rajalinnaa oli yhä vahvistettava, ja silloin ryhdyttiin Viipurin linnoittamiseen uudestansa. Vuodesta 1583 Henrikki Klaunpoika Horn valvoi sekä Viipurin että Savonlinnan ja Käkisalmen rakennustöitä [7]. Samana vuonna nimitetty linnavouti Matti Laurinpoika Kruus

---

[1] S. A. N:o 5474, 47 v.

[2] V. R. Kirje Hermanni Flemingille ja Antti Niilonpojalle joulukuun 6 p. 1579.

[3] Räme näyttää sijainneen Uudesta linnoituksesta itään tai kaakkoon päin.

[4] Samoihin aikoihin (1578—1580) rakennettiin linnan »keittiön taa», vastapäätä Hanhisaarta (?), jonkunlainen varustus.

[5] Vuonna 1578 tehtiin niihin 8,477 päivätyötä, v. 1579 noin 10,000 p. ja v. 1580 noin 16,000 p. kaupunkilaisten päivätöitä lukuun ottamatta.

[6] S. A. N:o 5499, 56 v.

[7] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle syyskuun 22 p. 1583.

sai myös kuninkaalta käskyn jouduttaa niitä Viipurissa [1], ja kun hän muutaman aikaa sen jälkeen pyysi hallitukselta opastusta, miten työssä oli meneteltävä, vastattiin hänelle (maaliskuun 28 p. 1585), että ylipäällikkö Pontus de la Gardie, joka oli tuleva Ruotsista Suomeen, oli antava tarpeelliset ohjeet.

Ne tiedot, jotka Viipurin linnan tilikirjat antavat seuraavain vuosien rakennustöistä, ovat niin epämääräiset, katkonaiset ja sekavat, että niille ei voi perustaa yhdenjaksoista varmaa esitystä. Mainittakoon tässä kuitenkin näistä töistä muutamat.

Linnasta purettiin tarpeettomia puurakennuksia ja niiden sijalle tehtiin (1583 ja 1584) kolme syltä paksu muuri [2] kaupunkia vastapäätä (Suutaritornin [3] alapuolelle) [4].

Pääasiallinen työ pantiin kuitenkin silloin, niinkuin aikaisemminkin, kaupungin törmäkkeisiin. Kalkkikiveä ja tiiliä sanotaan vuonna 1583 olleen Viipurissa runsaasti [5].

Pantsarlahden puolelle (Uuteen linnoitukseen) muurattiin sinä ja seuraavana vuonna porttia, ja sen suojaksi rakennettiin ympyrätorni [6]. Tämän portin mainitaan sijain-

---

[1] V. R. Avoin kirje Matti Laurinpojalle heinäkuun 5 p. 1583.

[2] Muurin mitat ilmoitetaan eri tavalla eri lähteissä. Vuoden 1584 tilikirjan mukaan oli se 36 syltä pitkä, 3 syltä korkea sekä 2 $^3/_4$ syltä paksu. S. A. N:o 5532, 67.

[3] Suutaritorni kuului nähtävästi linnan kehämuuriin.

[4] Henrikki Klaunpoika kävi syksyllä 1583 linnoituksia tarkastamassa. — V. R. Vastaus Henrikki Klaunpojalle marraskuun 22 p. 1583. — S. A. N:o 5515, 67 v. ja 79 v.

[5] S. A. N:o 5519, 104.

[6] Ensimmäisten Vaasa-sukuun kuuluvain kuninkaiden aikana rakennettiin linnojen muurin ulkopuolelle (etupäässä sydänlinnan sekä sen ulkopihaa ympäröivän kehämuurin kulmiin) paksuseinäisiä pyöreitä kivitorneja, joita ruotsiksi nimitettiin rundeleiksi (ransk. rondelles). Nämät olivat katollisia ja niiden seinissä oli tykkejä varten aukot. Ympyrätornit, joista voitiin ampua eri tahoille, olisivat olleet hyvin tarkoituksenmukaisia, jollei niitä olisi haitannut se epä-

neen Myllyvuorta vastapäätä olevan syrjälinnoituksen ja Munkkiportin välillä. Se oli varmaankin sama, jota sitten sanottiin Valliportiksi [1]. Vuosina 1585, 1586 ja 1587 rakennettiin Munkkiportista Valliporttiin kaksi syltä paksu muuri [2]. Se oli viimemainittuna vuonna niin valmis, että sille tehtiin rintamus. Samoihin aikoihin (eli vuodesta 1585) koroitettiin ja paranneltiin sitä Uuden linnoituksen törmäkettä, joka uloittui Valliportilta Pantsarlahden puoleisessa kulmauksessa sijaitsevaan syrjälinnoitukseen. Tämän törmäkkeen rintamus näkyy valmistuneen vuonna 1588. Siitä vuodesta alkaen aina vuoteen 1591 rakennettiin vanhan kaupungin pohjoispuolella Vesiportista Pienelle portille [3] päin uutta muuria, jonka tuli olla kymmenen kyynärän korkuinen ja kahden sylen paksuinen, sekä vuosina 1589 ja 1590 sen jatkoa Vesiportin ja Karjaportin välille. Päälle päätteeksi koroitettiin Vesiportin ääressä sijaitsevaa ympyrätornia. Myös tehtiin siihen aikaan muutamia puulinnakkeita sekä muita puisia ulkovarustuksia. Juhani kuninkaan viimeisenä hallitusvuonna perustettiin vielä vanhan kaupungin etelälaitaan pasteeji Uudelle portille muurin ulkopuolelle [4] sekä rakennettiin syrjälinnoitusta Karjaportin taa.

Viipurin rakennustöihin käytettyjen maalaistyömiesten luku väheni Juhani III:n hallituksen loppupuolella vähenemistänsä. He tekivät vuonna 1583 noin 10,000 päivätyötä.

---

kohta, että tykkejä oli vaikea kääntää ja siirrellä niiden ahtaissa sisäkomeroissa. Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede, III, 31, 32.

[1] Kuitenkin mainitaan joku uusi Munkkiportin lähellä oleva Valliportti jo vuonna 1573. S. A. N:o 5381, 7 v.

[2] Vuonna 1586 käytettiin siihen muuriin 45 syltä harmaata kiveä, 10,000 tiiltä ja 325 tynnyriä kalkkia.

[3] Pieni portti näyttää olleen Vesiportin ja Pitkän sillan välillä.

[4] Tätä pasteejia nimitetään muutamissa Viipurin kaupungin tilikirjoissa ympyrätorniksi (rundel). Vaikea on sen tähden sanoa, kumpaanko tornilajiin se oikeastaan kuului.

v. 1584 11,850, v. 1588 4,764, v. 1589 noin 3,000 ja v. 1590 4,207.

Enin työväki otettiin Viipurin linnan oman läänin talonpojilta (ja papeilta), mutta Porvoon lääni ja Hollolan pitäjä antoivat myöskin Venäjän sodan aikana miltei vuosittain apua, samoin kuin vuoteen 1584 saakka Juvan pitäjä. Harvemmin tilattiin työmiehiä Sääksmäen ja Hattulan kihlakunnista sekä Rantasalmen, Säämingin, Jämsän ja Sysmän pitäjistä [1].

Kuningas vaati myös porvareilta, että ne olivat mukana oman kaupunkinsa linnoituksia kuntoon panemassa. Viipurin porvarit tekivätkin vuosittain työtä milloin vanhan muurin parantamisessa, milloin uusien törmäkkeiden luomisessa, milloin ulkovarustusten rakentamisessa. Ja kaupungin kustantamat salvomiehet valmistivat sen ohessa puulinnakkeiden ja rintamusten kehyksiä, hirsijonoja merenlahdelle, siltoja y. m. s. Kuitenkin kaupunkilaiset suorittivat paljoa vähemmin päivätöitä kuin maalaiset. Vuonna 1570 oli esimerkiksi porvarien tekemäin päivätöiden luku noin 3,000, eikä se sen isommaksi noussut seuraavinakaan vuosina, vaan oli päin vastoin usein melkoista pienempi [2].

Vuonna 1578 Hermanni Fleming oli anonut, että kuningas katsoen Suomen väestön suureen köyhyyteen ja muutenkin vaikeaan tilaan määräisi koko valtakunnan suorittamaan apua Viipurin rakennustöihin. Tämän ehdoituk-

---

[1] Niiden päivätöiden luku, jotka maaseutu suoritti Viipuriin, oli Juhani kuninkaan alkuaikoina hyvinkin suuri. Vuonna 1569 esimerkiksi tehtiin linnaan kaikkiansa yli 66,000 päivätyötä, vuosina 1574 ja 1576 noin 40,000, v. 1580 noin 32,000, mutta sen jälkeen vähemmin: vuosina 1581 ja 1585 noin 14,000, v. 1582 noin 6,000, v. 1589 noin 10,500, v. 1590 noin 9,000. Näissä päivätöissä oli, paitse säännöllisiä (vuosittain tehtäviä), monasti myöskin satunnaisena verona vaadittuja, ylimääräisiä. — Viipuriin tilattua työväkeä ei kaikkea käytetty linnoittamiseen, vaan osa siitä toimi muunlaisissa töissä.

[2] Vuonna 1579 1,166, v. 1580 2,422.

sen johdosta Juhani III kirjoitti Flemingille, että hän ei saattanut antaa siihen varmaa vastausta, ennen kuin hän oli keskustellut asiasta neuvoskunnan kanssa [1]. — Pyydettyä apua ei tietenkään sitten myönnetty.

Suomen toinen silloinen rajavarustus Savonlinna oli samoin kuin Viipuri rakennettu pienelle kalliosaarelle. Sen muurien tukena oli neljä pyöreää tornia, nimittäin: Kellotorni luoteisessa, Kirkkotorni pohjoisessa, Pyhän Eerikin torni linnakartanon kaakkoisessa ja Paksu torni esipihan kaakkoisessa kulmassa. Näistä torneista on kaksi ensinmainittua säilynyt meidän aikaamme vanhassa ulkoasussaan; Pyhän Eerikin torni on hävitetty ja Paksu torni muutettu bastioniksi.

Savonlinnan muurit olivat niin heikot, että niillä ei voitu käyttää järeitä tykkejä. Siellä ei kuitenkaan tehty mitään linnoitustöitä Juhani III:n hallituksen alkuaikoina. Vuonna 1573 muurattiin sitten syrjälinnoitus »kivennavan ympärille» (eli portin suulle), ja seuraavana vuonna käytettiin lähes 4,000 päivätyötä muurin vahvistamiseen [2], mutta rakennustyöt seisahtuivat taas vuodeksi 1575.

Vasta vuonna 1576 kuningas ryhtyi tehokkaammin asiaan. Vouti Arvi Tawast sai käskyn koroittaa linnan »uutta tornia» [3], mutta ilmoitti pian kuninkaalle, että sitä ei uskallettu tehdä, koska perustus oli huono ja muuri haljennut, jonka tähden Hermanni Fleming oli neuvonut luomaan muurin sisäpuolelle törmäkkeen. Tämän tiedonannon johdosta kuningas kirjoitti Tawastille, että uusi torni oli, jos sitä ei voitu laittaa niin korkeaksi, kuin ensin oli aiottu, rakennettava sitä vahvemmaksi ja törmäke saatava mitä pikimmin valmiiksi; puolet Savon talonpoikain päivätöistä

[1] V. R. Kirje Hermanni Flemingille toukokuun 2 p. 1578.

[2] S. A. N:o 6464 18 ja 25; 6471, 21 v.

[3] Nimityksellä »uusi torni» tarkoitetaan nähtävästi yllämainittua Paksua tornia, joka oli rakennettu Eerikki XIV:n aikana.

oli käytettävä Savonlinnan, toinen puoli Viipurin linnan rakennustöihin [1].

Hermanni Fleming ja Henrikki von Minden määrättiin samana vuonna valvomaan, että linnan muurit korjattiin [2]. Seuraavana vuonna Viipurin törmäkemestari Jaakko von Stendel sai käskyn mennä vähäksi aikaa Savonlinnaan, jossa hänen oli ilmoitettava, miten kuningas tahtoi rakennustyössä meneteltävän [3]. Silloin tuli myös rakennusmestari Pietari Hertig Tallinnasta johtamaan linnoitustöitä sekä Viipurissa että Savonlinnassa [4].

Linnan vanhoja muureja paranneltiinkin vuosina 1576 ja 1577, ja niiden ääreen rakennettiin puusuojakkeita. Näiden täytteeksi käytettiin jälkimmäisenä vuonna 264 syltä kiveä ja 64 lästiä kalkkia. Kun loppupuolella vuotta 1577 pelättiin, että viholliset tulisivat kostamaan sitä hävitystä, jonka Hermanni Fleming silloin oli pannut toimeen Venäjällä, niin kuningas neuvoi linnan päälliköitä peittämään puusuojakkeet turpeilla ja kivillä sekä venäläisten lähetessä valamaan vettä niiden yli, niin että ne jäätyisivät. Siten viholliset eivät muka voineet sytyttää niitä palamaan [5]. — Mitä uuteen torniin tulee, ei sen rakentamisesta ole muuta mainittuna, kuin että siinä tehtiin lattiat kahteen kerrokseen (1578). — Alussa vuotta 1579 Juhani lausui

---

[1] V. R. Kirje Arvi Henrikinpojalle huhtikuun 13 p. 1576. — Registratuurissa on Arvi Tawastia erehdyksestä nimitetty Arvi Kustaanpojaksi.

[2] V. R. Kirjeet Henrikki von Mindenille elokuun 12 p. ja syyskuun 14 p. 1576.

[3] V. R. Vastaus Antti Niilonpojalle ja Eerikki Pertunpojalle maaliskuun 3 p. 1577.

[4] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 16/VI 1577 ja Eerikki Pertunpojan kirje samalle 2/VII 1577; molemmat Tawastien kokoelmassa R. A. — Vrt. kirjettä Hermanni Flemingille toukokuun 2 p. 1578 V. R.

[5] V. R. Kirjeet Savonlinnan isännille maaliskuun 5 p. ja joulukuun 14 p. 1577. Kirje Arvi Henrikinpojalle heinäkuun 13 p. 1577.

Arvi Tawastille mielihyvänsä siitä, että tämä oli parantanut linnaa [1].

Vuosien 1578 ja 1582 välillä varsinaiset linnoitustyöt taukosivat jostakin syystä tykkänänsä.

Sen jälkeen annettiin, kuten edellä on mainittu, Henrikki Klaunpojan asiaksi järjestää sekä Viipurin ja Savonlinnan että Käkisalmen vahvistaminen. Hän teki Juhani III:lle sen odottamattoman ehdoituksen, että Savonlinnassa juuri valmiiksisaadut puusuojakkeet hajoitettaisiin, ja kuningas hyväksyi, omituista kyllä, tämän tuuman. Kyötikkä Fincken käskettiin linnoitusasiassa noudattaa Henrikki Klaunpojan opastusta [2].

Kolmen vuoden kuluessa revittiinkin puusuojakkeet, vieläpä niiden kohdalla oleva osa vanhaa muuriakin maahan, ja suojakkeiden soratäyte kuljetettiin pois. Siihen työhön meni vuonna 1583 noin 2,600 päivätyötä, mutta kahtena seuraavana vuonna vähemmin [3].

Sitten ryhdyttiin taas Savonlinnan muurien korjaamiseen, jota varten Fincke oli hankkinut sinne kiviä, kalkkia ja muita rakennusaineita. Mutta muuraustyöt hidastuivat siitä syystä, että siellä ei ollut vakinaista rakennusmestaria [4]. Vuodeksi 1588 ne lakkautettiin, jonka jälkeen niihin käytettiin noin 2,000 päivätyötä vuodessa, ja sanotaankin niiden vuonna 1589 taas sujuneen verraten hyvin.

Juhani kuningas muistutti usein käskynhaltijoitansa Turun linnan rakennustöistä. Sen muurit ympäröivät kahta

---

[1] V. R. 29/I 1579.

[2] V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle toukokuun 14 p. ja syyskuun 16 p. 1583.

[3] S. A. N:o 6546, 24; 6554, 19; 6561, 17 v.

[4] Kyötikkä Fincke Juhani III:lle 6/IX 1584 ja 1/V 1586. R. A. — Huhtikuun 20 p. 1590 Fincke kirjoitti kuninkaalle, että Savonlinna oli erikoisen rakennusmestarin tarpeessa, koska vanha Pietari Hertig ei ennättänyt käydä kaikissa niissä paikoissa, joissa hänen piti johtaa linnoitustöitä. Tawastien kokoelma R. A.

pihaa. Päälinnan eli vanhanlinnan molemmissa päissä oli neliskulmainen torni. Nämät tornit nähdään siellä vielä meidän päivinämme. Itäisemmän pihan ympärillä olevia rakennuksia nimitettiin esilinnaksi.

Turun linnan rakennushistoriassa erotamme Juhani III:n aikana kaksi jaksoa. Vuoteen 1577 asti vahvistettiin siellä varustuksia, mutta sen jälkeen tehtiin etupäässä uusia huoneita ja paranneltiin vanhoja.

Jo vuonna 1569 alettiin korjata linnan muureja. Seuraavina vuosina rakennettiin »uutta ympyrää»[1], johon vuonna 1570 käytettiin 11,300 ja vuonna 1571 9,170 päivätyötä. Nimitys uusi ympyrä tarkoittaa luultavasti sitä suurta pyöreätä tornia, joka sijaitsee esilinnan kaakkoiskulmassa.

Linnan tilikirjat eivät vuonna 1572 puhu uudesta ympyrästä, vaan mainitsevat sen sijaan, että silloin uusittiin kaksi tornia, ja että siihen työhön meni verraten iso määrä rakennusaineita, nimittäin: lähes 200,000 tiiltä, 864 kuormaa harmaata kiveä ja 146 lästiä kalkkia, paitse hirsiä, lautoja y. m. Epätietoiseksi jää, olivatko nuot tornit vanhassa linnassa vai esilinnassa. Mahdollisesti oli toinen niistä se kuusitahkoinen torni, joka sijaitsee esilinnan eteläsyrjässä. — Turun isäntien silloin osoittama rakennusinto on odottamaton, sillä kesällä vuonna 1572 kuningas jostakin syystä neuvoi linnavoutia lykkäämään työt parempiin aikoihin[2].

Kun kuitenkin seuraava vouti Lauri Laurinpoika ilmoitti hänelle, että muuri alkoi rappeutua erittäinkin puutarhan kohdalta, ja sen ohessa ehdoitti, että sinne oli tehtävä puoliympyrä muurin merenpuoleiseen kulmaan, niin Juhani taas keväällä vuonna 1573 määräsi, että linnaa oli mikäli mahdollista vahvistettava, käskien samalla rakentaa mainittuun kulmaukseen kokonaisen ympyrän, niin että siitä

---

[1] Ruotsiksi: rundel.

[2] V. R. Kirje Juho Niilonpojalle heinäkuun 6 p. 1572.

voitaisiin tarvittaessa ampua molemmille puolin pitkin muuria. Lauri Laurinpoika oli myös pyytänyt, että Turkuun tuotaisiin kalkkia Hiiumaalta. Kuningas vastasi, että Hiiumaalta oli jo tilattu kalkkia Viipuriin, jonka tähden sitä oli Turkuun hankittava Paraisista tai muilta seuduin [1]. Sinä vuonna meni linnan muurauksiin tavattoman suuri määrä päivätöitä, nimittäin 45,800. Mutta ei saada selkoa siitä, käytettiinkö väkeä ympyrätornin perustamiseen puutarhan puolelle vai muihin töihin.

Mitä vuosiin 1574 ja 1575 tulee, sanotaan voudin tilikirjoissa, että silloin rakennettiin »uutta tornia». Sekään ei ole varmaa, tarkoitetaanko noilla sanoilla puutarhan ääreen tehtävää ympyrää. Mahdollisesti ilmoitetaan niillä, että esilinnan kaakkoiskulman tornia silloin vielä muurattiin. Siihen aikaan ja seuraavinakin vuosina (1576 ja 1577) jatkettiin yhä muurien uusimista ja paikkaamista. Kuitenkaan ei näihin töihin enää asetettu niin paljon työväkeä kuin vuonna 1573 [2].

Vuonna 1578 Juhani kuningas kirjoitti Turkuun, että Pietari Hertig oli tuleva sinne katsomaan, miten rakennustyöt parhaiten saataisiin suoritetuiksi [3]. Siitä vuodesta alkaen työt, kuten jo mainittiin, pääasiallisesti tarkoittivat huoneistojen valmistamista; näyttää kuin Juhani olisi arvellut, että Venäjän sodasta ei enää ollut Turun linnalle erinäistä vaaraa. Tehtiin suojia linnan väelle ja vieraille, keittiöitä, juomanpanimo, aittoja, asehuoneita y. m., ja sen ohessa suoritettiin korjaustöitä. Vierashuoneita sisustettiin siitäkin syystä, että Juhani aikoi käydä Turussa, vaikka hän ei koko hallitusaikanansa päässyt tätä tuumaa toteuttamaan. Muurauksiin käytettiin vuosien 1578 ja 1582 välillä noin 10,000 päivätyötä vuosittain sekä 1583 ja 1584 alun

[1] V. R. Vastaus Lauri Laurinpojalle toukokuun 12 p. 1573.

[2] Vuonna 1575 oli päivätöiden luku 9,500.

[3] V. R. Kirje Perttu Eerikinpojalle toukokuun 5 p. 1578.

8,000:tta päivätyötä [1]. Jälkimmäisenä vuonna tehtiin taas uusi tornikin, nimittäin linnan portin päälle. Ei ole tästäkään tornista mainittu, sijaitsiko se päälinnassa vai esilinnassa. Vuoden 1584 jälkeen väheni päivätöiden luku melkoisesti, ollen vuosina 1585 ja 1586 2,500 [2], vuonna 1587 noin 2,000, vuonna 1588 noin 1,000 ja vuonna 1591 ainoastaan 692.

Kaikesta päättäen saatiin yllämainituilla toimenpiteillä Turun linnan muurit, tornit ja huoneistot Juhani III:n hallitusaikana täyteen kuntoon. Esilinnakin, jonka puuhökkeleitä oli luultavasti jo kuudennentoista vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla ruvettu korvaamaan kivihuoneilla, oli nyt valmiiksi rakennettuna. Oli sen tähden suuri vahinko että tulipalo jo vuonna 1614 hävitti ison osan linnasta.

Hallitus arveli luultavasti, että Hämeenlinna vielä vähemmin kuin Turku oli vaarassa Venäjän sodan aikana, koska edellisen linnan varustamisesta ei pidetty erinäistä huolta.

Hämeenlinna oli neliskulmainen rakennusryhmä, kehämuurin ympäröimä. Jokaisessa päälinnan kulmassa oli nelitahkoinen muuritorni, jota paitse linnan kylkeen sekä kehämuurin ääreen oli tehty matalampia, pyöreitä torneja.

Juhani kuninkaan hallituksen alkuvuosina jatkettiin Hämeenlinnassa erään pyöreän tornin [3] rakentamista, johon oli ryhdytty jo Eerikki XIV:n aikana, kehämuuria paranneltiin ja tämän muurin ympärillä olevia puusuojakkeita [4] vahvistettiin. Näihin parannuksiin käytettiin 1,751 päivätyötä vuonna 1569 ja 1,100 päivätyötä vuonna 1571 [5].

[1] Kalkkia poltettiin näitä rakennustöitä varten Kemiössä (ainakin v. 1583—1585).

[2] Vuonna 1586 toimitettiin joitakin (nähtävästi vähäisiä) korjaustöitä kahdessa tornissa.

[3] Ei ole mainittu, sijaitsiko tuo pyöreä torni (rundel) varsinaisen linnan vai kehämuurin ääressä.

[4] Ruots. skansar.

[5] Vuodelta 1570 puuttuu tietoja päivätöiden luvusta.

Lähinnäseuraavina vuosina ei linnoitustöitä tehty, mutta kun Hämeenlinnan vouti Juhani Boos [1] vuonna 1577 oli antanut Juhanille tiedon, että muurit olivat rappiotilassa, niin kuningas käski hänen jatkaa linnan varustamista [2]. Silloin rakennettiinkin sen itäsyrjään uusi, 12 sylen korkuinen ja 2 ½ sylen paksuinen törmäke, jonka valmistamiseen meni 4,888 päivätyötä. Samalla katettiin kaksi ympyrätornia, joista toinen oli itä- toinen länsipuolella linnaa [3].

Vuonna 1579 ryhdyttiin kolmas kerta rakentamaan. Tehtiin linnan pohjoispuolelle uusi muuri, johon työhön sinä vuonna käytettiin noin 2,700 päivätyötä. Vouti Juhani Skytte sai kuitenkin alkupuolella seuraavaa vuotta kuninkaalta kirjeen, jossa häntä tosin kehoitettiin hankkimaan kalkkia ja tiiliä vastaisten töiden varalle, mutta samalla sanottiin, että silloin ei ollut soveliasta ruveta uusiin rakennuspuuhiin; ainoastaan korjaustöitä oli suoritettava. Skytte teetti sinä vuonna (1580) linnan portin eteen uuden puusuojakkeen, ja vuonna 1581 katettiin portin luona sijaitseva ympyrätorni [4].

Sen jälkeen lakkautettiin Hämeenlinnassa rakennustyöt tykkänään, ja se joutui yhä enemmän rappiolle. Lisäksi ruutiräjähdys sekä tulipalo tuhosivat sen suureksi osaksi vuonna 1599.

---

[1] Linnan tilikirjoissa nimitetään häntä Juhani Boonpojaksi.
[2] V. B. Kirje Juhani Boosille elokuun 22 p. 1577.
[3] S. A. N:o 4143, 23 v. ja 24 v.
[4] S. A. N:o 4177, 29 v.; 4191, 29 v.

KOLMASNELJÄTTÄ LUKU.

Venäjän pajareja Juhani III:n palveluksessa.

Paitse niitä Venäjän pajareja, jotka oli tuotu Ruotsiin ja Suomeen sotavankeina, oli täällä Juhani III:n aikana toisia, jotka paeten Iivana IV:n vihaa ja julmuutta olivat tulleet vapaaehtoisesti. Pontus de la Gardien sotaretken aikana esimerkiksi saapui muutamia antautuneiden linnojen isäntiä, nähtävästi siitä syystä, että he eivät enää uskaltaneet jäädä Venäjälle.

Nämät pakolaiset menivät kuninkaan palvelukseen, ja useat heistä taistelivat sitten ruotsalaisten riveissä oman maansa miehiä vastaan saaden Ruotsin valtiovaroista palkoikseen melkoiset määrät rahoja, viljaa ja muita muonavaroja sekä vaatekangasta ja turkiksia. Vuoden 1582 tienoilla oli Ruotsissa venäläisiä palkansaajia noin neljäkymmentä. Kuudellekolmatta niistä oli säädetty vuotuiseksi rahapalkaksi yhteensä 1,584 talaria, ja kun tähän määrään laskettiin muonavarojen, vaatteiden ja nahkasten hinnat lisäksi, arvioitiin heidän koko vuosipalkkansa 4,613 talariksi. Yhdelletoista venäläiselle karkurille, joiden nimet eivät olleet kuninkaan vahvistamissa palkkaussäännöissä, Pontus de la Gardie sitä paitse myönsi vuosiapuna yhteensä 445 talaria rahaa sekä lisäksi vaatekangasta. Ne pajarit, jotka

toivat ratsumiehiä mukanansa sotapalvelukseen, saivat kultakin hevoselta 24 talaria vuodessa [1]).

Elokuun 28 p. 1584 Juhani III määräsi, että hänen palveluksessaan oleville Venäjän pajareille oli annettava elatukseksi läänityksiä eri tahoilla Ruotsissa, Suomessa, Käkisalmen läänissä, Virossa ja Inkerissä. Tällaisiksi läänityksiksi myönnettiin sekä asuttuja taloja, joiden haltijat siten joutuivat maksamaan veronsa pajareille, että autiotiloja, joita pajarit itse saivat ruveta viljelemään [2]. Läänitykset suotiin elinajaksi tai määrävuosiksi tai vain toistaiseksi.

Kun Juhani kuningas myönsi palkkoja ja läänityksiä Venäjän pakolaisille, niin hänen tarkoituksensa oli houkutella sillä tavoin muitakin pajareja jättämään tsaarin palveluksen. Niissä kirjeissä, joilla kuningas, kuten edellä on osoitettu, koetti taivuttaa Venäjän rajalinnojen haltijoita luovuttamaan näitä Ruotsille, hän huomauttikin joskus, kuinka hän oli ollut antelias pajareille, jotka olivat ruvenneet hänen alamaisikseen.

Aluksi oli pajareilla täysi syy olla tyytyväisiä siihen kohteluun, joka Ruotsissa tuli heidän osakseen. Mutta pian muutamat heistä joutuivat Juhani III:n epäluulojen alaisiksi, ja heidän tilansa kävi sangen arveluttavaksi. Kun Venäjän kanssa kolmeksi vuodeksi tehty aselepo vuonna 1585 lähestyi loppuaan ja silloin pidettiin mahdollisena, että sota pian alkaisi uudestansa, niin kuningas rupesi pelkäämään, että ne pajarit, jotka asuivat verraten lähellä Venäjän rajaa, ryhtyisivät virittelemään salajuonia valtakuntaa vastaan. Hän pyysi silloin Pontus de la Gardielta lausuntoa, olivatko Viipurin läänissä ja Hiiumaalla majailevat pajarit sieltä siirrettävät muualle. Ja muutamia päiviä myöhem-

---

[1] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] V. R. Kirjeet Kyötikkä Finckelle ynnä muille 28/VIII 1584. — Finckelle mennyt kirje tavataan myös kokoelmassa Konung Johan III:s originalbref R. A.

min hän jo kehoitti Suomen maaherraa Henrikki Klaunpoika Hornia lähettämään Viipurin puolelle sijoitetut pajarit Hämeenlinnan lääniin [1]. Tästä siirrosta ei kuitenkaan tullut mitään, sillä sota saatiin sillä kertaa vältetyksi. — Viipurin läänin pajarit, jotka varmaankin huomasivat, että heitä epäiltiin, pakenivat, kuten kohta näemme, jo seuraavana vuonna meidän maasta pois.

Vuosisadan lopulla vähenee Ruotsissa olevain pajarien luku vähenemistänsä. Näyttää siltä kuin hallitus ei olisi pitänyt heistä paljon lukua Täyssinän rauhan jälkeen, heidän suosimisestaan kun ei sitten enää voinut olla mitään hyötyä.

Mainittakoon tässä muutama sana eräiden yksityisten, Ruotsiin tulleiden Venäjän pakolaisten vaiheista.

Ensimmäisiä, jotka saapuivat Venäjältä, oli Nikolai Dmitrievitsh Ovtsin. Hän oli Juhani III:n hovipalveluksessa jo vuonna 1571. Ratsumiehinensä Ovtsin taisteli vuonna 1573 Virossa isänmaatansa vastaan. Saatuaan kuninkaalta paljon Itägötlannissa sijaitsevia ruununtiloja läänitykseksi, hän kuitenkin joutui siellä alustalaistensa vihoihin, kun hän kohteli heitä tylysti, ja lopuksi talonpojat surmasivat hänet ja erään hänen palvelijansa (v. 1574) [2].

Kuuluisin kaikista puheenaolevista tulijoista oli epäilemättä Afanasi Wasiljevitsh Shemjakin [3]. Ollen ylhäistä sukua — hänen sanotaan polveuneen Dmitri Donskoin nuoremmasta pojasta — oli hän palvellut Iivana IV:n hovissa

---

[1] V. R. Kirjeet Pontus herralle toukokuun 17 p. ja Henrikki Klaunpojalle toukokuun 26 p. 1585.

[2] F. Ödberg, Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder, 116, 126 ja 127. — V. R. Kirje Juhani Bielkelle helmikuun 9 p. 1572.

[3] F. Ödberg on teoksessa Tidsbilder ur 1500-talets Svenska häfder kirjoittanut hänestä tutkimuksen, jonka otsakirjoitus on: *Om den ryske öfverlöparen, bojaren Afanasius Wasiljewitsch Shemjakin (1573—1588)*. Seuraava kuvaus Shemjakinin vaiheista perustuu pääasiallisesti Ödbergin tutkimukseen.

ja ollut tsaarin suuressa suosiossa. Kesäkuussa 1573 Shemjakin saapui Tukholmaan, jossa hän kertoi, että hän samoin kuin useat muut pajarit oli lähtenyt Venäjältä peläten tsaarin verenhimoa ja julmuutta, ja pyysi päästä kuninkaan palvelukseen. Juhani III ottikin hänet suosiollisesti vastaan. Afanasi puolestaan antoi kuninkaalle tietoja Venäjän oloista, jotka hän hyvin tunsi, ja vielä samana vuonna hän kirjoitti Pähkinälinnan, Käkisalmen, Narvan ja Paidelinnan päälliköille kehoituksia, että he luopuisivat hallitsijastaan. Kolmatta vuotta Afanasi, jolle Juhani III antoi hovijunkkarin viran, piti hauskoja päiviä kuninkaan luona. Hän oli silloin usein mukana suurissa kemuissa, joita vietettiin Tukholman linnassa ja joista kerrotaan, että Juhani III niissä silloin tällöin oli »iloisella tuulella». Shemjakin sai kuninkaalta melkoiset määrät rahoja joko lahjaksi tai palkaksi ja muutoin runsaasti kaikkea, mitä hän tarvitsi elannokseen. Muun muassa annettiin hänelle 288 tynnyriä viljaa vuodessa, jonka ohessa hänelle puolessa vuodessa lahjoitettiin kuninkaan kellarista 369 pulloa viinejä. Afanasi pajarin kymmenen hevosta pidettiin kuninkaan tallissa, vaikkei kukaan muista hovin virkamiehistä saanut ruokkoa likimainkaan niin monelle hevoselle. Mutta vuoden 1575 lopulla vähennettiin viljamäärä 192:ksi tynnyriksi ja samalla säädettiin, että hänelle oli annettava ohria ja heiniä ainoastaan viittä hevosta varten. Siihen aikaan kuningas näyttää ruvenneen epäilemään Afanasia. Juhanille kerrottiin nimittäin, että hän oli tsaarin kehoituksesta tullut Ruotsiin myrkyttääksensä kuninkaan sekä hänen puolisonsa ja lapsensa. Historioitsija Ödberg [1] pitää mahdollisena, että venäläinen pajari Nikon Ushakov, joka silloin oli vankina Vesteroosin linnassa, oli levittänyt Afanasista näitä huhuja. Sama kirjailija arvelee myös, että venäjänkielen tulkki Pietari Juhonpoika oli kulkiessaan Venäjällä kuullut semmoista Afa-

[1]) L. c. 128.

nasista ja sitten kotia tultuaan puhunut asiasta kuninkaalle. Vuonna 1576 määrättiin sama Pietari Juhonpoika ja kuninkaan kansliamies Hannu Krankka tutkimaan Shemjakinia, ja Vesteroosin linnan uudelle voudille Hannu Garpille [1] annettiin käsky pitää silmällä Afanasia ja hänen seitsemää palvelijaansa. Afanasi oli näet jonkun aikaa ennen siirretty Tukholmasta Vesteroosiin. Hänen syyllisyyttänsä ei voitu todistaa, mutta kun häntä yhä epäiltiin, pantiin hänet valvonnan alaiseksi. Vesteroosissa Shemjakin asui vuoden 1577 loppuun. Hänellä ei silloin enää ollut kuin yksi palvelija, joka valmisti hänen ruokansa, mutta hän sai kuitenkin kuninkaalta runsaan elannon. Vuosina 1578 ja 1579 näkyy Afanasia pidetyn Tukholman linnassa, josta hänet (lokakuussa 1579) siirrettiin Vadstenaan. Käkisalmen valloituksen jälkeen tämän linnan venäläiset isännät Semenski ja Saburov mentyänsä Ruotsin palvelukseen uudistivat ne syytökset, jotka viisi vuotta sitä ennen oli tehty Shemjakinia vastaan. He ilmoittivat Pontus de la Gardielle, että tsaari oli lähettänyt Shemjakinin suımaamaan Juhani III:n luvaten hänelle semmoisesta konnantyöstä läänityksiä ja rahoja [2]. Tästä Pontus heti antoi kuninkaalle tiedon, mutta syytöksiä ei saatu todistetuiksi silloin enemmän kuin ennenkään. Sen jälkeen ovat tiedot Shemjakinin kohtaloista himmeät.

Vuonna 1588 Juhani III kirjoitti Tukholman linnan päälliköille Afanasi-nimisestä venäläisestä, joka oli vangittuna tässä linnassa. Afanasille oli annettava ruokaa vain niin paljon, että hän pysyi hengissä, sillä häntä ei ollut lähetetty sinne lihoitettavaksi. Jotta hänen asiansa kerrankin päättyisi, oli häntä, siihenkin nähden että hän silloin hiljattain oli tehnyt rikoksen, joka tuotti kuolemanrangaistuksen, tutkittava kiduttamalla, sanoi kuningas. Oli saatava

---

[1] Kts. hänestä sivua 486.

[2] Handl. rör. Skand. hist. XXXVI, 253.

selville, miksi hän ensin tuli Ruotsiin. Juhani tiesi muka hyvin, että se, jota muut venäläiset olivat Afanasista tunnustaneet, ei ollut valhetta [1].

Tukholman raatihuoneen arkistossa [2] on eräs lokakuun 19 p. 1588 tehty pöytäkirja [3], jossa sanotaan, että silloin tuotiin oikeuden eteen venäläinen pajari Afanasi, syytettynä siitä, että hän suurruhtinaan kehoituksesta oli tullut Ruotsiin ottaaksensa Juhani kuninkaalta hengen. Hän oli tosin kertonut paenneensa isänmaastaan siitä syystä, että suurruhtinas oli surmauttanut hänen kaksi veljeänsä ja koko hänen sukunsa sekä uhannut hänenkin henkeänsä, mutta joiltakuilta pajareilta ja muilta oli saatu kuulla, että hänen sukulaisensa olivatkin elossa ja että tulot hänen maatiloistaan pidettiin säilyssä hänen paluutaan varten. Lisäksi hän oli mennyt naimisiin Ruotsissa, vaikka hänellä oli aviovaimo Venäjällä. Kaikesta tästä huolimatta — jatkettiin pöytäkirjassa — kuningas oli armollisesti lähettänyt hänet Kronebergin linnaan, jotta hän siellä saisi elatuksensa, mutta hän oli paennut sieltä mennen ulkomaille.

Afanasin puolustus oli niin vakuuttava, että se panee epäilemään, oliko syytöksissä perää. Hän huomautti, että muutamat niistä pajareista, jotka olivat puhuneet hänestä pahaa, olivat jo karanneet suurruhtinaan luo. Jos hänellä olisi ollut rikos mielessä, olisi hän helposti voinut sen tehdä, koska hän usein oli ollut kuninkaan kanssa kahden kesken. Hänellä olisi myös ollut hyvä tilaisuus lähteä Ruotsin valtakunnasta silloin kuin hän oli Virossa ja Venäjällä (Inkerissä). Kertomukset siitä, että hänen veljensä elivät ja että hänellä oli vaimo Venäjällä, eivät olleet, sanoi hän, tosia. Mitä siihen tuli, että hän oli karannut vankeudesta, niin hänen oli

---

[1] V. R. 7/VI 1588.

[2] Stockholms stads tänkebok 1588.

[3] Suurimmalla kiitollisuudella mainitsen, että lehtori F. Ödberg, joka Tukholman raatihuoneessa oli löytänyt yllämainitun pöytäkirjan, hyväntahtoisesti ilmoitti siitä minulle.

ollut siihen pakko, koska hän ei ollut saanut sitä elantoa, jonka kuningas oli hänelle luvannut. Lopuksi hän mainitsi, että hän oli paennut Tanskaan hankkiaksensa Frederik kuninkaan suositusta, jonka avulla hän oli toivonut saattavansa tulla takaisin Ruotsiin.

Oikeus tuomitsi Afanasin kuolemaan, ja mestaus pantiinkin heti toimeen Tukholman Södermalmilla. Kohta kuin tuomio oli lausuttu, tunnusti hän tulleensa Ruotsiin murhanaikeissa, mutta tämän tunnustuksen hän nähtävästi teki välttääksensä kidutusta.

Ei saattane olla epäilystä siitä, että kuolemaan tuomittu pajari Afanasi oli juuri Shemjakin, vaikkei hänen sukunimeänsä ole mainittu pöytäkirjassa. Shemjakiniahan oli jo aikaisemmin syytetty samasta rikoksellisesta aikomuksesta [1]. Huomattava on kuitenkin, että siihen aikaan eli Ruotsissa toinenkin Afanasi-niminen pajari, nimittäin ruhtinas Bjelski, jota myös pidettiin Vadstenan linnassa vankina ja josta tiedot myöskin ovat vajanaiset.

Oernhielm ja Dalin [2] kertovat, että pajari Afanasi Bjelski, joka oli ollut Iivananlinnan päälliköiden joukossa eikä tämän linnan antautumisen jälkeen (1581) uskaltanut näyttäytyä tsaarille, vannoi uskollisuudenvalan Ruotsin kuninkaalle ja että hän seuraavana vuonna teki suunnitelman Pähkinälinnan piiritystä varten. Valtakunnan registratuurissa näyttää olevan ainoastaan yksi kirje, jossa puhutaan Bjelskistä. Siinä kuningas ilmoittaa (huhtikuun 14 p. 1585) Pontus de la Gardielle lähettäneensä Bjelskin hänen luokseen keskustelua varten. Pontuksen oli huomautettava

---

[1] Ödberg pitää (l. c. 139) todennäköisenä, että Iivana IV tahtoen kostaa Shemjakinille sitä, että tämä luopiona oli lähtenyt Venäjältä, oli levittänyt hänestä tuon mainitun huhun tehdäksensä hänet epäluulonalaiseksi Ruotsin kuninkaan luona. Jos niin oli asian laita, niin Julman Iivanan juoni onnistui liiankin hyvin.

[2] Oernhielm, Vita Ponti de la Gardie, 180. — Dalin, Svea rikes historia, III, II, 133 ja 144.

Bjelskille, että tämä oli ansainnut hengenrangaistuksen, mutta samalla luvattava että, jos Afanasi kirjoittamalla veljellensä Bogdan Bjelskille saisi sen aikaan, että Bogdan tekisi kapinan suurruhtinasta vastaan sekä toimittaisi Pähkinälinnan, Laatokanlinnan, Oudovan ja Novgorodin Ruotsin haltuun, molemmat veljekset saisivat suuria palkinnoita, vieläpä Afanasin lapsetkin etuja. Tästä kirjeestä huomataan muun muassa, että Afanasi Bjelski oli sen Bogdan Bjelskin veli, joka Feodor tsaarin alkuaikoina oli vaikutusvaltaisena jäsenenä Venäjän neuvoskunnassa. Mikä Afanasi Bjelskin rikos oli ollut, sitä ei tiedetä. Ei myöskään ole tunnettua, lähettikö hän veljellensä tuon kirjeen, jota häneltä pyydettiin. — Vuonna 1587 Bjelski oli 19 viikkoa Käkisalmen linnassa [1].

Ödberg [2] on lausunut sen arvelun, että Bjelskiä ja Shemjakinia mahdollisesti on pidettävä samana henkilönä, varsinkin koska molemmista kerrotaan, että he olivat olleet vankeina Vadstenan linnassa. Tätä otaksumista vastaan puhuu kuitenkin se seikka, että heidän sanotaan tulleen Ruotsiin aivan eri aikoina. Omituista on kaikissa tapauksissa, että niin merkillinen henkilö kuin ruhtinas Bjelski ei ole useammin mainittuna Ruotsin silloisissa, virallisissa asiakirjoissa [3].

---

[1] S. A. N:o 5594, 39.

[2] L. c. 137.

[3] Eräästä Porvoon läänin tilikirjasta nähdään, että kuningas heinäkuussa 1586 lähetti pajari Afanasin menemään sihteeri Huggutin mukana Ruotsista Käkisalmeen ja että, kun Huggut ei silloin heti päässyt lähtemään, Afanasi sai käskyn odottaa häntä Helsingin luona. Tämä Afanasi oli varmaan Bjelski. Toisella paikkaa sanotaan näet mainitussa tilikirjassa, että pajarit Jooseppi Semenski, Mikita Semenski ja »Afanasius Basilius semeisk Bilskeg» vielä vuoden 1587 alussa olivat Porvoon läänissä, josta heidän piti lähteä Venäjälle (Inkeriin?), vaikka heidän matkansa oli lykkäytynyt. Viivyttyänsä Porvoon läänissä kolmatta kuukautta he menivät ensin Käkisalmeen ja sitten Venäjälle. Myös kerrotaan, että Jooseppi Semenski ja

Samalla kertaa kuin Shemjakin pantiin myös kaksi hänen palvelijaansa, nimittäin Iivana Vasilinpoika Romanov ja Pietari Vasilinpoika, vankeuteen, josta Juhani kuningas kuitenkin jo alussa vuotta 1577 taas laski heidät vapaiksi [1]. Romanov, joka itsekin oli pajari, oli sitten Ruotsin palveluksessa sodan loppuun saakka.

Yllämainitusta Nikon Ushakovista ei tiedetä muuta, kuin että hän elokuun 15 päivästä 1575 alkaen oli toista vuotta vankina Vesteroosin linnassa [2].

Myöhemmin asui Ruotsissa Gregori Severitsin. Hänellä oli vuosipalkkana 414 talaria, ja hänen olopaikkanansa mainitaan vuonna 1588 Orreholmin kartano Länsigötlannissa [3].

Eräässä senaikuisessa pajariluettelossa on ilmoitettu, että Volodimir Lugvenovin vaimo Solomonida oleskeli kahden poikansa kanssa Väsbyn [4] kartanossa ja että hänelle maksettiin vuosittain 570 talaria, tähän rahaan luettuna myös vaatekankaiden ja ruokatavarain hinta. Reunamuistutuksessa on vielä lisätty: »Tammikuun 1 p. 1582. Kuollut» [3]. Volodimir Lugvenovin mainitaan vuoden 1583 alkupuolella olleen Suomessa matkalla Virosta Tukholmaan [5].

Sakarias Lugvenov, jonka myös sanotaan asuneen Väsbyn kartanossa ja jolle annettiin 291 talarin vuosipalkka, oli ehkä toinen Volodimirin pojista.

»Afanasi Belskoi» oleskelivat elokuussa 1587 vastatuulten takia kauan aikaa Uudellamaalla palatessaan Venäjältä Ruotsiin. S. A. N:o 3425, 109, 149 ja 150. — Kts. myös sivua 543.

[1] Molemmat nämät miehet lupasivat olla koko elinaikansa Juhani III:lle uskolliset, kun heidät päästettiin vankeudesta. Heidän sitoumuksensa on päivätty 21/II 1577 ja tavataan kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Ödberg, Tidsbilder, 128 ja 129.

[3] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[4] Väsby-nimisiä kartanoita on Ruotsissa kymmeniä. Joku niistä on Tukholman läänissä.

[5] S. A. N:o 1415, 4 v. ja 5521, 71,

Tukholmassa tavataan Netshai ja Ivan Puskar. Nämät kenties eivät olleetkaan pajareja, heillä kun oli aivan pieni vuosipalkka, nimittäin edellisellä vain 14 ja jälkimäisellä 10 talaria vaatteiden hintaa lukuun ottamatta. Molemmat kuolivat aikaisin (Ivan Puskar vuonna 1584) [1].

Venäläisten pakolaisten joukossa oli myös pappi Simeon, joka piti asuntoa Nylösessä [2] ja joka nähtävästi oli ollut Shemjakinin palveluksessa kun hän tuli Ruotsiin. Simeonkaan ei elänyt maanpaossa kuin jonkun vuoden.

Kevättalvella vuonna 1581 oli kolme valloitetusta Käkisalmesta tullutta pajaria, nimittäin Jooseppi Mikitanpoika Semenski, Afanasi Konstantininpoika Saburov ja eräs Smirnoi vaimoineen, lapsineen ja palvelijoineen kolme kuukautta Turun linnassa [3]. Heitä oli isonlainen seura, sillä heistä sanotaan viisitoista henkeä kuuluneen linnavoudin pöytään ja seitsemänkolmatta palvelijain pöytään [4]. Turusta he menivät Tukholmaan. Miten Semenski ja Saburov rupesivat Juhani III:n palvelukseen ja miten he syytöksil-

---

[1] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] Nylöse eli Nya Lödöse oli pieni kaupunki niillä tienoin, missä Göteborg nyt sijaitsee.

[3] Joulukuun 15 p. 1580 Juhani kuningas oli kirjoittanut Turun linnan voudille Lauri Hordeelille, että ne Venäjän pajarit, jotka Käkisalmessa olivat ruvenneet hänen alamaisikseen ja joita sitten oli jonkun aikaa pidetty Viipurissa, olivat sieltä siirrettävät Turkuun; tässä kaupungissa heidät oli majoitettava kuninkaan omaan taloon, joka ennen oli ollut kapitulintalona, tai linnan ulkopuolella sijaitsevaan puurakennukseen. Hordeelin tuli valvoa, ettei kukaan sättinyt eikä muuten hätyyttänyt heitä. Kokoelma Kongl. Bref 1583—1585, fol. 226 v. S. A. — Kts. myös S. A. N:o 3397, 33 ja 5486, 152.

[4] S. A. N:o 1381, 4 ja 25; 1382, 51 ja seur. — Huomattava on, että Ödberg (Tidsbilder, 133) sanoo Semenskin ja Saburovin olleen Tukholmassa maaliskuun alussa 1581. Tämä ilmoitus on, kuten huomataan, ristiriidassa sen kanssa, mitä yllä on senaikuisen tilikirjan mukaan kerrottu näiden pajarien olosta Turussa. Toistaiseksi lienee oletettava, että Ödberg on erehtynyt. — Smirnoin nimeä en ole huomannut muualla sen ajan asiakirjoissa.

lään vaikuttivat Shemjakinin perikatoon, on edellä kerrottu. Molemmat nämät pajarit seurasivat kesällä vuonna 1581 Pontus de la Gardieta Viroon ja olivat mukana Narvan valloituksessa. He saivat, samoin kuin alussa Shemjakin, nauttia suurta suosiota kuninkaan puolelta. Semenskille määrättiin vuosipalkaksi 572 talaria ja Saburoville 551 talaria [1], joihin määriin kuitenkin oli luettuna myöskin vaatekankaiden ja ruokatavaroiden arvioitu hinta [2]. Edellisellä, joka tavallisesti asui Hallkvedin kartanossa Uplannissa [3], oli sitten suuret läänitykset Käkisalmen tienoilla. Saburov sai Viipurin pitäjässä ostamansa maatilan vapaaksi veroista [4] sekä viisi prebendetaloa läänitykseksi Viipurin seuduilla [5]. Kun Ruotsin hallitus keväällä vuonna 1585 päätti toimittaa asiamiehiä Käkisalmen lääniin ottamaan

---

[1] R. A. Handlingar rör. ryska kriket 1570—1595.

[2] Tarkemmin sanoen Semenskillä oli vuosipalkkana: 100 talaria rahaa, ruokatavaroita, vaatetta ja 20 ketunnahkaa. (Avoin kirje heinäkuun 4 p. 1582 kokoelmassa Johan III:s originalbref R. A.). Saburoville oli (heinäkuun 12 p. 1581) samoin myönnetty 100 talaria rahaa, monenlaista vaatekangasta, maltaita, ohria, herneitä, kauroja, 6 härkää, 4 lehmää, 12 lammasta, 4 sikaa, 12 hanhea, 50 kanaa, 3 kippuntaa kuivaa lihaa ja silavaa, 3 tynnyriä lohta, 4 tynnyriä silliä, 4 tynnyriä turskaa, 5 tynnyriä silakoita, 3 kippuntaa kapakaloja, 2 tynnyriä voita, 12 naulaa humaloita sekä 1 tynnyri hampunsiemeniä vuosittain maksettavaksi. (S. A. N:o 5533, 49). Vertailua varten mainittakoon, että heinäkuun 15 p. 1584 määrättiin 100 talaria ynnä 1 puntalästi viljaa vuosipalkaksi useiden valloitettujen linnojen suomalaisille päälliköille, nimittäin: Lauri Torstinpojalle (Käkisalmessa), Arvi Hornille (Haapsalossa), Lehtisten Klaus Flemingille (Kapriossa), Gesterbyn Henrikki Abelille (Paidelinnassa) ja Prinkkalan Hannu Eerikinpojalle (Iivananlinnassa).

[3] Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A. — Semenski sai Hallkvedin lahjaksi Juhani III:lta, ja Sigismund kuningas vahvisti sitten tämän lahjoituksen.

[4] V. R. 26/VIII 1584.

[5] K. K. Melander, Venäjän pajareille Suomessa 1500 luvulla annettuja läänityksiä. (Hist. Arkisto, XXIV, 1, 4).

sen asujamilta uskollisuudenvalan, niin näiden asiamiesten joukkoon määrättiin myös Semenski ja Saburov [1].

Mutta kohta sen jälkeen Saburov joutui Juhani III:n epäluulojen alaiseksi erään kirjeen johdosta, jonka hän oli kirjoittanut Pähkinälinnan läänissä asuvalle pajarille Ignati Brundsinille (?) ja joka joutui ruotsalaisten käsiin. Siinä hän oli pyytänyt, että Brundsin osoittaisi hänelle hyväntahtoista avuliaisuuttaan. Juhani III lähetti jäljennöksen kirjeestä Pontus de la Gardielle kysyen häneltä, mitä Saburov saattoi tarkoittaa noilla sanoillansa [2]. Pontuksen vastausta ei kuitenkaan tunneta. Mutta Saburov lienee huomannut, että häneen ei enää luotettu, sillä hän katsoi parhaaksi paeta. Keväällä vuonna 1586 hän poistui Suomesta [3].

Jooseppi Semenski oleskeli vielä kauan sen jälkeen Ruotsissa. Vuonna 1586 hän kuninkaan määräyksestä kävi Käkisalmessa [4]. Vihdoin hänkin (vuoden 1597 tienoilla) lähti kotimaahansa myöden sitä ennen yllämainitun Hallkvedin kartanon tuhannesta talarista Saksin herttualle Kustaalle.

Syyskuun 3 p. 1583 lähetettiin joukko pajareja Ruotsista Suomeen, jossa heille aluksi myönnettiin elatus eli, niinkuin siihen aikaan sanottiin, linnaleiri [5] annettavaksi muutamissa kaupungeissa. Turkuun ja Naantaliin sijoitettiin silloin Dmitri Kolegin, Nesdan Krasulin ja Feodor Strelets perheineen; Poriin ja Raumalle Andrei Kolegin

[1] Kts. sivua 561.

[2] V. R. 17/v 1585.

[3] S. A. N:o 5552, 29.

[4] V. R. Kirje Lauri Henrikinpojalle elokuun 8 p. 1586. Kirjeessä sanottiin, että Semenskin piti Henrikki Huggutin kanssa toimittaa Käkisalmessa joitakin kuninkaan asioita.

[5] Suomeen sijoitetuille pajareille ja heidän perheidensä jäsenille annettiin heidän ollessansa linnaleirissä ruokarahoiksi kolme talaria kuukaudessa, mutta heidän palvelijoilleen vain seitsemän Ruotsin markkaa.

ja Ivan Voronov; Helsinkiin ja Porvooseen Feodor Voronov [1] ja hänen perheensä. Kaikkiansa oli näitä meidän maahan sillä kertaa saapuneita venäläisiä yhdeksänkolmatta henkeä [2].

Suomessa mainitaan siihen aikaan olleen myös erään Pietari Kolitshevin.

Vuosipalkkaa oli useimmilla täällä asuvilla pajareilla aluksi 46 talaria 24 äyriä tai 44 talaria 28 äyriä, näihin määriin luettuna vaatekankaan hintakin [3].

Kun syksyllä 1584 pajareille ruvettiin jakelemaan läänityksiä, niin Juhani III kirjoitti Savonlinnan voudille Kyötikkä Finckelle, että kolmelle kuninkaan palveluksessa olevalle pajarille, nimittäin Timofei Maslenitskille, Feodor Nasimoville ja Feodor Streletsille oli annettava elatukseksi taloja Savonlinnan läänissä [4], ja koska pidettiin luultavana, että he eivät voisi avustuksetta saada talouttaan kuntoon, myönnettiin heille vielä yhden vuoden muona. Maslenitski ja Nasimov olivat sitä ennen asuneet Nylösen kaupungissa.

Samalla kertaa ja nähtävästi samoilla ehdoilla määrättiin Hattulan kihlakunnasta taloja pajareille Jaakko ja Iivana Tatianille sekä Ylisen ja Hauhon kihlakunnista Feodor ja Iivana Voronoville [5]. Veljekset Tatianin olivat olleet Paadisten linnassa, kun se valloitettiin lopulla vuotta 1580, ja sen jälkeen menneet Juhani kuninkaan palvelukseen. Suomeen he olivat muuttaneet Geflen kaupungista [6].

---

[1] Ivan ja Feodor Voronov olivat veljeksiä.

[2] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[3] Feodor Streletsillä ja Pietari Kolitshevilla oli vain 20 talarin vuosipalkka.

[4] V. R. 28/VIII 1584. — S. A. N:o 6556, 31; 6557, 74.

[5] V. R. 28/VIII 1584.

[6] Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A. — Lauri Holgerinpojan tilit 1581—1582 R. A. — Suomeen siirryttyänsä Tatianit, samoin kuin useat muutkin pajarit, ensin olivat asuneet jonkun aikaa Turussa. S. A. N:o 1445, 17 ja seur.

Viipurin läänissä annettiin maatiloja Dionysius Brovtsinille [1], ja Nasarei Voroninille, joista edellinen oli pitänyt asuntoa Länsigötlannissa ja jälkimmäinen Jönköpingin kaupungissa [2]. Molemmat nämät karkasivat vuonna 1586 Venäjälle, nähtävästi yhdessä Saburovin kanssa [3], jolla myöskin, kuten edellä on mainittu, oli läänityksiä Viipurin seuduilla.

Dmitri Koleginille ja hänen pojallensa Andreille luvattiin samaan aikaan (elokuussa 1584) läänityksiä Vehmaan kihlakunnasta [4]. He näkyvät kuitenkin saaneen maatilansa vasta vuosina 1587 ja 1588 [5].

Vuonna 1584 määrättiin myös, että Nesdan Krasulinille, joka veljensä Simon kanssa oli syksyllä vuonna 1583 tullut Ruotsista Turkuun, oli annettava taloja Maskun kihlakunnassa, mutta nähtävästi hän ei sitten päässytkään omistamaan läänityksiänsä [6].

Ala-Satakunnassa myönnettiin vielä (1587) ruununtalo elinajaksi eräälle Pietari Mikitanpojalle ja hänen vaimolleen [7].

Kahdessa senaikuisessa sotaväenluettelossa, joista toi-

---

[1] Kerrotaan, että sissit surmasivat Paidelinnan ja Tallinnan välillä erään venäläisen, jonka nimi oli Wasili Brovtsin ja joka oli mennyt Juhani kuninkaan palvelukseen, kuin myöskin että hänen leskensä sitten eli poikansa kanssa köyhänä Ruotsissa. Mainittu Dionysius oli kenties juuri Wasili Brovtsinin poika. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. R. A.

[2] Ruotsissa oli Brovtsinilla ollut 193 talarin ja Nasarei Voroninilla 44 talarin vuosipalkka.

[3] S. A. N:o 5549, 38 v.; 5552, 29 v. ja 30; 5568, 22.

[4] The Coporieske Baijorers affschedh. Livonica R. A. — Vrt. lehtiä 235 v. ja 271 kokoelmassa Kongl. Bref 1583—1585 S. A.

[5] Melander, l. c. 8. — Vrt. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 381, sekä Arwidsson, Handlingar, X, 209.

[6] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595. — S. A. N:o 1429, muonitusluettelo, 18 ja seur. siv.

[7] V. R. Avoin kirje elokuun 1 p. 1587. — Ruotsin kamariarkiston sotilasluettelo vuodelta 1588.

nen on Ruotsin valtioarkistossa, toinen kamariarkistossa, mainitaan, että Suomessa vuosina 1588 ja 1589 asuivat seuraavat Venäjältä tulleet pajarit: Dmitri Kolegin ja hänen poikansa Andrei (Pohjois-Suomessa), Jaakko Voronin [1] (Porissa), Timofei Maslenitski ja Feodor Nasimov (Savonlinnan läänissä), Pietari Mikitanpoika (Ala-Satakunnassa), Jaakko ja Iivana Tatianin (Hattulan kihlakunnassa) sekä Nesdan Krasulin. Niinkuin huomaa, puuttuu näistä luetteloista Feodor Streletsin sekä Ivan ja Feodor Voronovin nimet. He olivat kuitenkin silloin nähtävästi Suomessa. Toisten lisäksi on tullut Jaakko Voroninin nimi.

Useat, ehkä kaikkikin, Suomessa asuvat pajarit elivät täällä köyhyydessä. Heidän viljelysyrityksensä entisillä autiotaloilla eivät luonnistuneet, eikä hallitus voinut maksaa heille, enemmän kuin muillekaan, vuosipalkkaa säännöllisesti. Vuonna 1587 veljekset Tatianin kävivät Kalmarissa Juhani III:n luona kertomassa, että he eivät olleet saaneet palkkaansa jälkeen vuoden 1584 [2]. Kuningas käski silloin suorittaa heille kahden vuoden palkan, vaikka he anoivat sitä kolmelta vuodelta. Samanlainen määräys annettiin Feodor ja Ivan Voronovin, Feodor Nasimovin ja Timofei Maslenitskin sekä Feodor Streletsin palkoista [3]. Myöskin

---

[1] Jaakko Voronin oli saanut linnaleirinsä Porissa nähtävästi jo vuonna 1584. S. A. N:o 2361, 39.

[2] Jaakko Tatianin valitti myös (1589?) kuninkaalle omasta ja veljensä Iivanan puolesta, että Hämeenlinnan vouti Juho Skytte sekä Hattulan maavouti Hannu Paavalinpoika olivat tehneet heille väkivaltaa ja vääryyttä, ja pyysi, että hän saisi takaisin sen omaisuuden, joka heiltä oli riistetty. Juhani määräsi, että tavarat oli palautettava Tatianineille. Kokoelma Kongl. Bref 1588—1590, fol. 15 v. S. A.

[3] V. R. 27/VIII 1587. — Suomessa asuvien pajarien vuotuiseksi rahapalkaksi ehdoitettiin vuonna 1589 35 talaria kullekin, paitse molemmille Tatianineille, joita varten pyydettiin 40 talaria yhteensä. Kaikkiaan oli yhdeksälle pajarille tuleva 285 talaria. Rahapalkan lisänä oli heillä melkoinen vaatepalkka.

Dmitri Kolegin ja Pietari Mikitanpoika menivät (1587) puhumaan Juhani kuninkaalle hädänalaisesta tilastaan ilmoittaen, että koko heidän karjansa oli kuollut tautiin ja että heidän oli pakko jättää talonsa, jos eivät saisi apua. Kuningas määräsikin edelliselle annettavaksi 6 härkää, 6 lehmää, 20 lammasta ja 2 hevosta sekä jälkimmäiselle puolet tästä määrästä [1].

Huolestuttava köyhyys jo yksin selittää sen, että täkäläiset pajarit vuosisadan lopulla jättivät talonsa. Ehkäpä useat silloin lähtivät maasta pois.

Niiden pajarien joukosta, jotka sijoitettiin Suomenlahden toiselle puolen asumaan, ovat etusijassa mainittavat Andomski, veljekset Rosladin sekä Ansimov.

Juhani kuninkaan erinäisessä suosiossa näyttää ruhtinas Yrjö Pietarinpoika Andomski olleen, joka oli luultavasti vuonna 1581 paennut suurruhtinaan luota Ruotsin alueelle. Hän kuului vuonna 1582 Pontus de la Gardien seuraan ja sai palveluksestaan suuremman rahapalkan kuin kukaan muu pajari, nimittäin 607 talaria [2]. Sitä paitse kuningas lahjoitti hänelle ja hänen perillisillensä ikuiseksi omaisuudeksi erään kylän, joka oli lähellä Paadisten luostaria Virossa [3].

Kesäkuussa vuonna 1582 tuli Narvaan Moskovasta paennut pajari Wasili Rosladin kahden veljensä, Pietarin ja

---

[1] Kokoelma Kongl. Bref 1586—1587, fol. 173 v. S. A.

[2] R. A. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[3] V. R. 9/VIII 1582. — F. Ödberg sanoo (Tidsbilder, 134), että Andomski kuoli jo samana vuonna (1582) ja että hänen sisarensa, yllämainitun Jooseppi Semenskin vaimo, silloin sai kaikki hänen maatilansa. Tämä ilmoitus ei kuitenkaan näytä varmalta, sillä syyskuun 23 p. 1587 Juhani III kirjoitti Viron maaherralle, että tämän oli toimitettava 400 talaria palkkarahoja ruhtinas Yrjö Pietarinpojalle, ja Andomski oli, mikäli tiedetään, ainoa senniminen ruhtinas Ruotsissa Juhani III aikana.

Feodorin kanssa [1]. Hekin menivät Ruotsin palvelukseen ja seurasivat aluksi Pontus de la Gardieta hänen retkillänsä. Palkkaa maksettiin Vasilille 261 talaria vuodessa ja hänen veljillensä 205 talaria kumpaisellekin. Pian Rosladinit saivat läänityksiäkin. De la Gardien huhtikuun 25 p. 1583 antaman julistuksen mukaan kuninkaan alamainen Pietari Leontinpoika, jolle oli annettu läänitykseksi muutamia taloja Kaprion läänissä, sai niiden sijaan neljä koukkua Hiiumaalla, koska hänen entiset talonsa tarvittiin Kaprion linnaa varten. On luultavaa, että Pontuksen avoimessa kirjeessä mainittu Pietari oli Vasili Rosladinin veli. Kuinka lieneekin sen asian laita, varma on, että Rosladineilla seuraavina vuosina oli läänityksiä Hiiumaalla. Alkupuolella vuotta 1585 oli heillä vielä Ruotsin hallituksen luottamus. Vasili Rosladin määrättiin silloin muiden asiamiesten kanssa järjestämään Käkisalmen läänin oloja [2]. Mutta syksyllä samana vuonna Pontus de la Gardie kirjoitti Viron maaherralle Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstiernalle, että »Rosladinin veljeä», joka oli tullut Tallinnaan, oli rauhanneuvottelun aikana pidettävä silmällä, kuitenkin semmoisella tavalla, että hän ei sitä huomaisi. Oxenstierna vastasi, että asianomainen oli jo mennyt Paadisiin, jonka linnan vouti oli salaa valvova hänen toimiaan [3]. Viron seuraava maaherra Kustaa Banér ei ollut suopea siellä olevia pajareja kohtaan. Hän kirjoitti huhtikuussa 1589 kuninkaalle, että hän ei voinut ymmärtää, mitä hyötyä maalla oli Vasili Rosladinista ja muista venäläisistä, jotka asuivat Hiiumaalla. Hän ei ollut huomannut niissä muuta kuin ylpeyttä ja vastahakoisuutta; sitä paitse hän piti hyvin epävarmana, voitiinko niihin luottaa. Näistä syistä Banér ehdoitti, että kuningas antaisi siir-

[1] Kaarle Henrikinpoika Juhani III:lle 26/VI 1582. Livonica R. A

[2] V. R. 29/IV 1585.

[3] Oxenstiernan kirje Pontus de la Gardielle 30/X 1585 kokoelmassa Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

tää heidät muualle, varsinkin koska heidän maitaan tarvittiin suolakeittimöä varten, jota aiottiin perustaa Hiiumaalle [1]. Seuraavan kesäkuun 1 päivänä Banér jo ilmoitti Juhani III:lle, että hän oli ottanut ruunulle takaisin ne talot, jotka oli Hiiumaalla läänitetty venäläisille pajareille [2]. Hän ryhtyi tähän toimenpiteeseen, ennen kuin hän edes oli ennättänyt saada kuninkaan suostumusta ehdoitukseensa [3]. Rosladinit joutuivat tietysti silloin pahaan pulaan. He pyysivät Banérilta, että heitä ei siirrettäisi ainakaan Kaprion eikä Jaaman lääneihin, koska heidän henkensä ei niin lähellä rajaa ollut turvissa venäläisten kostolta. Jaaman lääniä oli ajateltu heidän asuntopaikakseen varmaankin siitä syystä, että Juhani III jo vuonna 1587 oli antanut heille läänityksiä siellä [4]. Vasili Rosladin näyttää sitten lähteneen kuninkaan puheille saadaksensa sopivammalla paikalla korvausta menetetyistä maatiloistaan. Ja Juhani III suostuikin hänen pyyntöönsä, luvaten, että hänelle oli annettava taloja Virossa, vaikka muut Hiiumaalla asuneet pajarit siirrettiinkin Inkeriin [5]. Vasili Rosladin ei kuitenkaan päässyt uusien läänitystensä omistamiseen. Kun sota alkoi uudestaan 1590, kaatui hän taistellen omia kansalaisiansa vastaan Koyebin kylän luona [6]. Lähellä tätä kylää, eikä kaukana

---

[1] Jo kesäkuun 25 p. 1587 Kustaa Oxenstierna oli valittanut Juhani III:lle, että Hiiumaan sekä Paadisten läänin parhaat talot olivat joutuneet venäläisten haltuun, josta oli ollut seurauksena, että Tallinnaan ei saatu riittävästi tarvevaroja eikä päivätöitä. Samalla hän oli jättänyt kuninkaan ratkaistavaksi, oliko peruutettava pajarien läänitykset siellä ja heille annettava korvausta muualta. Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] Banérin kirje tavataan kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592. R. A.

[3] Suostumus tuli Viroon vasta myöhään syksyllä. V. R. Kirje Kustaa Banérille lokakuun 2 p. 1589.

[4] V. R. Avoin kirje Vasili Rosladinille ja hänen kahdelle veljelleen elokuun 3 p. 1587.

[5] V. R. Kirje Kustaa Banérille lokakuun 2 p. 1589.

[6] Kylä, jota saksalaiset nimittävät Koyebiksi, sijaitsee Warjan

meren rannasta, oli vielä viisikymmentä vuotta sitten korkea kiviristi, jonka kirjoituksesta nähtiin, että se oli pystytetty Vasili Rosladinin muistoksi [1]. Se on ehkä vielä nytkin paikoillaan [2].

Vasilin molemmat veljet olivat niinikään Ruotsin sotajoukossa vuonna 1590, jolloin kumpainenkin piti mukanansa kaksi ratsumiestä [3]. Toisen heistä, Pietari Rosladinin, mainitaan vielä 1594 olleen Ruotsin palveluksessa.

Mikita Ansimov, jolla myös oli läänitys Virossa sekä melkoinen vuosipalkka, nimittäin 214 talaria, seurasi Pontus de la Gardieta, kunnes kuoli vuonna 1584 [4].

Elokuussa 1584 määrättiin vielä seitsemälle pajarille läänityksiä Viron puolella. Pervoi Putilov, Feodor, Kasarin ja Voin Baranov [5], Afanasi ja Pietari Nassakin [6] saivat siten

---

ja Pitkäristin postiasemain välillä, yhdeksän peninkulmaa Narvasta länteenpäin. Minun ei ole onnistunut saada tietoa paikkakunnan virolaisesta nimestä.

[1] Hansen, Geschichte der Stadt Narva, 54.

[2] Muistomerkkiin oli piirretty toiselle puolen saksalainen, toiselle venäläinen kirjoitus. Saksalainen piirros, jota ajan hammas jo viime vuosisadan keskivaiheilla oli ennättänyt johonkin määrin vahingoittaa, oli seuraava: »Anno 90 den 4 februar is der Russe in das schwedische Lager gevallen und hat d . . . edle un manha . . . . . Wasili Rosla . . . . . erschlage.»

[3] Kustaa Banérin ynnä muiden kirje Juhani III:lle maaliskuun 23 p 1590 kokoelmassa Ståthållare öfver Estland och Reval till K. M 1570—1592. R. A.

[4] R. A. Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

[5] Eräässä kuninkaan kirjeessä mainitaan, että pajari Kasarin Sakarinpojan kanssa oli Ruotsin valtakuntaan tullut hänen viisi veljeänsä. (V. R. Avoin kirje syyskuun 22 p. 1587). Kasarin Baranov sai sittemmin isoja läänityksiä Suomessa, Kokemäen pitäjässä, ja eli ainakin vielä vuonna 1629. (Lagus, Finska adelns gods och ätter, 249 ja 250).

[6] Nassakineille annettiin Kaarle IX:n aikana, samoin kuin Baranoveille, läänityksiä Suomessa, Afanasi Nassakin näyttää kuolleen Kustaa II:n Aadolfin hallituksen alkuaikoina. Lagus, l. c. 451, 452 ja 543—545.

taloja Hiiumaalla sekä tataari Pietari Budoliev [1] Paidelinnan läänissä.

Kuten jo mainittiin, täytyi Hiiumaan pajarien kuitenkin vuonna 1589 muuttaa Inkeriin, jossa jo aikaisemmin (1584) oli myönnetty taloja joillekuille Venäjän pakolaisille, esimerkiksi Bulgak Ivanoville ja tataari Bogdan Jambeloville [2]. Mutta kun tsaari vuonna 1590 sai tämän maakunnan haltuunsa, menettivät siellä asuvat pajarit sekä maansa että muun omaisuutensa joutuen kovaan hätään. Silloin maaherra Kustaa Banér myönsi heille taas muutamia pieniä läänityksiä Virossa edellyttäen, että kuningas oli vahvistava tämän hänen toimenpiteensä. Jokainen heistä sai vähintänsä kolme, enintänsä kuusi asuttua sekä kaksi tai kolme asumatonta koukkua [3].

Mainitut Inkeristä muuttaneet venäläiset, joita nimitettiin »Kaprion pajareiksi», pitivät kukin kaksi tai kolme ratsua lippujen alla [4]. Vuosipalkaksi oli heille määrätty korkeintaan 60 talaria, muutamille vain 20 talaria, lukuunottamatta niitä 24 talaria, jotka maksettiin kustakin heidän asettamastaan ratsumiehestä. Mutta puutetta hekin kärsivät, samoin kuin Suomeen sijoitetut venäläiset. Kun sota päättyi, ilmoitettiin hallitukselle, että heille ei oltu vuodesta 1585 alkaen suoritettu palkkoja muuta kuin yhtenä vuonna (1590). Kustaa Banér, Klaus Bielke ja Yrjö Boije, jotka maaliskuun 23 p. 1590 Tallinnasta lähettämässään kirjeessä

---

[1] Pietari tataaria, jolle Pontus de la Gardie myönsi vuosipalkaksi 60 talaria rahaa ynnä vaatekankaan, ei tavata Ruotsin sotajoukossa välirauhan jälkeen.

[2] The Coporieske Baijorers affschedh thenn 28 Augusti anno 84, Livonica R. A.

[3] Feodor ja Pietari Rosladinille annettiin silloin maita Lihulan läänissä, jossa heillä jo sitä ennen näyttää olleen taloja. Nassakinien, Feodor Baranovin ja Bulgak Ivanovin talot olivat Haapsalon läänissä; Voin ja Kasarin Baranovin Harjumaan läänissä; Pervoi Putilovin ja Bogdan tataarin maat Lukkolinnan läänissä.

[4] Bogdan-nimisellä tataarilla oli kuitenkin vain yksi ratsu.

antoivat kuninkaalle tiedon entisten Kaprion pajarien vaikeasta tilasta, lausuivat samalla, että ne olivat sinä talvena uskollisesti ja urhoollisesti taistelleet »vihollista» vastaan [1].

Vielä mainittakoon, että eräs Iivana Drushov vuonna 1589 pakeni Novgorodista Narvaan pyytäen suojelusta tsaaria vastaan. Kustaa Banér, joka arveli, että Drushov ja kaikki muut Ruotsin alueelle aselevon aikana tulleet venäläiset olivat vakoilijoita, lähetti hänet kuninkaan luo [2]. Toistaiseksi ei ole tunnettua, miten hänen kävi Ruotsissa.

---

[1] Ståthållare öfver Estland till K. M. 1570—1592. R. A.

[2] Kustaa Banér Juhani III:lle huhtikuussa 1589. R. A.

NELJÄSNELJÄTTÄ LUKU.

Silmäys muutamiin sisäoloihin.

Vaikka sisälliset olot eivät varsinaisesti kuulu tämän teoksen piiriin, tahdon kuitenkin lopuksi esittää muutamia niistä, koska sota monella tavalla vaikutti niihin ja koska vainon tuomat rasitukset ehkä tulevat selvemmin näkyviin näiden olojen muodostamaa taustaa vastaan.

Yleinen epäjärjestys, joka Juhani III:n aikana vallitsi Ruotsin hallinnollisissa oloissa, johtui suureksi osaksi siitä, että valtakunnassa ei silloin vielä ollut semmoisia virastoja, joiden huostaan olisi voitu jättää eri hallintohaarain hoito. Kuningas itse koetti kansliansa ja kamarinsa avulla ajaa kaikkia hallitusasioita, mutta siihen hänellä ei ollut tarpeeksi aikaa eikä riittävästi tarmoa.

Suomi ja Viro, joissa maakunnissa sotaa enimmäkseen käytiin, olivat niin etäällä, että Juhani III:n oli mahdoton tarkoin seurata asiain menoa niissä. Tiedot saapuivat näiltä seuduin monasti liian myöhään kuninkaan kansliaan, erittäinkin talvisaikaan, jolloin matkustus meren poikki oli vaikeaa. Samoin hallituksen käskyt kulkivat sangen hitaasti asianomaisille. Joskus kirjeet viipyivät kuukausia Viron ja Ruotsin välillä. Alussa vuotta 1590, jolloin sota alkoi uudestaan, ei Juhani kuninkaalle tullut kahteen kuukauteen mitään tietoja Virosta eikä Suomesta.

Saadaksensa asiat sujumaan Juhani III usein lähetti tänne joitakuita aatelismiehiä tai sihteerejänsä komissaareina. Näillä oli tavallisesti joitakin erinäisiä tehtäviä suoritettavina, ja samalla tuli heidän valvoa viranomaisia sekä antaa kuninkaalle kertomuksia havainnoistaan. Kun kommissaarien toiminta oli aivan tilapäinen, ei se kuitenkaan voinut paljoa vaikuttaa paremman järjestyksen aikaansaamiseksi.

Epäjärjestys tuli, kuten olemme huomanneet, erittäin näkyviin valtiovarain hoidossa. Siitä asiasta mainittakoon tässä vielä eräs esimerkki. Vuonna 1584 kuninkaan kamreerit ilmoittivat, että he eivät neljään vuoteen olleet saaneet tiliä moneltakaan Suomen voudilta. Velvollisuutensa laiminlyöneille annettiin silloin käsky viedä viipymättä laskunsa Tukholmassa olevaan tilikamariin; ne, jotka eivät noudattaneet käskyä, olivat köysissä tuotavat Ruotsiin.

Juhani III epäili aina maamme vouteja ruunun varojen kavaltamisesta, ja tähän epäluuloon hänellä monasti näyttää olleenkin täysi syy. Itä-Suomen voudeista kuningas esimerkiksi oli kuullut, että he merkitsivät luetteloihinsa useat asutut kylät autioiksi kantaen niistä verot omaksi hyväksensä. Muun muassa oli Riitamaa [1] siten autioksi ilmoitettu, vaikka siitä iso osa oli viljelyksessä [2].

Poistaaksensa tämmöiset epäkohdat Juhani III vihdoin ryhtyi järjestämään Suomenmaan voutien valvontaa sekä täältä nostettavain verojen tilitystä tarkoituksenmukaisemmalle kannalle.

Välirauhan solmimista varten vuonna 1575 rajalle lähe-

---

[1] Riitamaa oli ylisen Rajajoen länsipuolella sijaitseva alue, jota venäläiset vaativat itselleen väittäen erästä Rajajokeen lännestä laskevaa sivuhaaraa tämän joen yläjuoksuksi. E. Sillman, Mikä oli Riitamaa? (Suomen Museo, XXI). — A. I. Arwidsson, Handlingar, IV, kartta. — I. M. Salenius, Historiallisia tietoja Äyräpään vanhasta kihlakunnasta, 12.

[2] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle huhtikuun 25 p. 1588.

tetyt kuninkaan asiamiehet olivat jo ehdoittaneet, että Suomeen määrättäisiin kamreeri ruunun tiliasioita varten. Juhani III ei kuitenkaan silloin suostunut tähän ehdoitukseen. Mutta kaksitoista vuotta myöhemmin (1587) hän katsoi tarpeelliseksi asettaa meidän maahan eri kamreerin sekä tämän avuksi kolme kamarikirjoittajaa [1]. Voutien oli määräaikana (talvella) annettava tilinsä kamreerille, jonka vuotuisesti tuli lähteä Tukholmaan selittämään niitä kuninkaan tilikamarissa. Sen jälkeen kuin tämä järjestely oli saatu toimeen, ei voutien enää tarvinnut itsensä käydä Ruotsissa tiliä tekemässä [2].

Jotta sotaväen palkkaukseen käytettävät verokappaleet paremmin säilyisivät, annettiin läntisen Suomen maaherralle Akseli Lejonhufvudille samalla kertaa käsky perustaa Turkua lähelle, tai muualle jos niin sopivammaksi nähtiin, tavarahuone. Tämmöinen tavarahuone näkyykin sitten syntyneen Turkuun [3].

Vähän myöhemmin oli myös kysymys eri tilikamarin laittamisesta Suomea varten, vaikka kuningas sitten luopui tästä tuumasta [4].

Samaan aikaan (1587), jolloin ruununvarain tilitys täällä asetettiin uudelle kannalle, kutsuttiin Suomessa ole-

---

[1] V. R. Akseli kreivin opastus elokuun 21 p. 1587.

[2] Ensimmäiseksi Suomen kamreeriksi määrättiin Juho Juhonpoika.

[3] V. R. 21/VIII 87. — Ruotsissa oli hallituksella neljä tavarahuonetta, joista Tukholmassa sijaitseva oli tärkein. Siihen oli tuotu Suomenkin veroja, kunnes meidän maahan saatiin oma huone. Muutamat varakkaat ulkomaiset kauppiaat, kuten antwerpenilainen Aaretti Hofslag, ostivat tavarahuoneiden liikeneviä verokappaleita tai vaihtoivat ne muihin tavaroihin, joita ruunu tarvitsi. K. Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, 139 ja 140. — Sven Pertunpoika mainitaan vuonna 1590 olleen tavara-aitan esimiehenä Turun linnassa. Proviantmästares i Finland räkenskaper R. A.

[4] V. R. Kirje Juho Juhonpojalle helmikuun 20 p. 1590.

van ruunanrahaston hoitaja Lauri Holgerinpoika[1] täältä pois, koska hänenkin rehellisyyttänsä epäiltiin. Vaikea on nyt enää mitään päättää hänen syyllisyydestään tai syyttömyydestään, mutta sen huomaa asiakirjoista, että hän usein oli ollut sangen hankalassa tilassa, kun häneltä vaadittiin rahoja eri tahoille, silloinkin kun ruunulla ei ollut mitään varoja säästössä. Vuonna 1582 hän esimerkiksi kirjoitti Arvi Tawastille: »Te pyydätte minulta palkkaanne, niinkuin muutamia kertoja tätä ennen, ja minä maksaisin sen, jos olisi rahoja. Mutta vakinainen vero on jo mennyt eri tarpeisiin, ja mitä apuveroon tulee, niin on siitä määrätty annettavaksi Narvaan 1,000 talaria, Tallinnaan 300, Paidelinnaan 800, Käkisalmeen 800 ja Nierothin liiviläisille ratsumiehille 1,000 talaria. Lisäksi on samoista rahoista maksettava palkka kaikille niille jalkaväen sotamiehille, jotka nykyään ovat Suomessa ja Virossa. Miten nuot rahat otetaan tästä poloisesta maasta, sen tietäköön Jumala. Vielä ei minulle ole apuverosta tullut kuin 300 talaria, ja ne minä Pontus herran käskystä heti lähetin Tallinnaan. Siten ei minulla tätä nykyä ole yhtäkään talaria»[2]. Nämät sanat hyvin kuvaavat asemaa: Suomessa olivat ruunun varat lopussa, ja isoin osa niistä oli viety Viroon[3].

Tässä teoksessa on monasti ollut puhetta siitä, että meidän maastamme lähetettiin vuosittain Suomenlahden taa

---

[1] Hän oli ollut siinä virassa vuodesta 1581. S. A. N:o 1386, 71. — Vrt. sivua 287 (Muist. 4), johon on tullut pieni erehdys vuosilukuun nähden.

[2] Lauri Holgerinpojan yllämainittu kirje on päivätty 20/IV. Tawastien kokoelma R. A.

[3] Vuonna 1579 Juhani III eräässä Hermanni Flemingille lähettämässään kirjeessä mainitsi, että Suomesta oli »vuosittain» lähetetty lisävero Liivinmaalle. V. R. 25/IX 1579.

isot määrät rahoja muukalaisen sotaväen palkkaamiseksi ja ruokavaroja linnojen muonittamiseksi, vieläpä silloin tällöin elävää karjaakin maanviljelyksen edistämiseksi [1]. Pontuksen voitot olivat vaikuttaneet sen, että Ruotsilla oli siellä paljon enemmän kuin ennen linnoja, joihin oli hankittava apua. Heti valloitusten jälkeen vaadittiin Suomesta ylimääräinen rahavero Virossa olevaa sotaväkeä varten [2] ja vuoden 1582 alussa muonavero Viron ja Inkerin — eli, niinkuin siihen aikaan sanottiin, Liivinmaan ja Venäjän — linnoihin. Pappien, nimismiesten ja talonpoikain tuli silloin antaa joka viidestoista nauta; samalla otettiin joka papilta tynnyri viljaa ja 2 leiviskää suoloja, mutta kuusitoista talonpoikaa maksoi yhdessä 2 tynnyriä viljaa ja 3 leiviskää suoloja [3]. Seuraavana vuonna Suomesta oli suoritettava Viroon ja Inkeriin hevosvero, jotta autioitettu maa olisi saatu viljelykseen ainakin linnojen ympäriltä. Joka neljänkymmenen talonpojan oli annettava nuori hevonen tai, jollei siihen ollut tilaisuutta, kaksi härkää [4]. Lampaitakin näkyy sinne lähetetyn. Syksyllä vuonna 1584 otettiin täältä taas muonavero mainittuja linnoja varten [5]. Viro nieli niin ison osan Suomen varoista, ettei täällä voitu jäännöksellä palkata maahan sijoitettua sotaväkeä.

Omituisilta tuntuvat sen tähden Juhani IH:n sanat eräässä kirjeessä, jonka hän (1588) lähetti sotajoukon ylipäällikölle Yrjö Boijelle. »Emme voi» — lausui hän siinä — »kyllin kummeksua, mihin Suomen verot on käytetty, vaikka olemme käskeneet niillä maksaa siinä maassa olevan sotaväkemme palkat. Mainitusta verosta ei ole moneen vuoteen

---

[1] Kts. myös V. R. Protocolon 6/IX 1584.

[2] Kts. sivua 335.

[3] S. A. N:o 5506, 92.

[4] S. A. N:o 5521, 90.

[5] S. A. N:o 5539, 44 v.

tullut mitään tänne Ruotsiin, emmekä myöskään ole lähettäneet ketään sinne maksua hakemaan, muutamia kauppiaita lukuunottamatta, jotka kuitenkaan eivät ole saaneet sieltä mitään»[1]. Tätä lukiessa täytyy kysyä, eikö kuningas muistanut, että hän esimerkiksi vuotta ennen oli antanut Henrikki von Loenille [2] melkoiset määrät verojyviä Suomesta, tai eikö hän tiennyt, että iso osa maamme varoista meni Viroon ja Inkeriin, vai katsoiko hän tarpeelliseksi tahallisesti esittää asiat väärässä valossa.

Vaikka sotaväen palkkoja tuskin koskaan voitiin ajallansa maksaa ja vaikka sille ei voitu hankkia riittävästi muonaa, niin Juhani III ei näytä oikein käsittäneen, että sen pitkällisen sodan kustannukset, jota käytiin Venäjää vastaan, kysyivät aivan liiaksi hänen köyhän, pienen valtakuntansa varoja.

Hallituksen rahapula aiheutti kumminkin sen, että ruunun tuloista ja menoista jonkun kerran tehtiin niin tarkat laskut, kuin silloisissa oloissa oli mahdollista [3]. Näistä laskuista on ainakin kaksi säilynyt meidän aikoihimme; toinen niistä on vuodelta 1573, toinen vuodelta 1582 [4]. Niistä saadaan nähdä, mihin tarkoituksiin valtakunnan tuloja käytettiin ja miten nämät sodan aikana olivat aivan riittämättömät.

Vuonna 1573 oli ruunulla tuloja 442,513 talaria ja menoja 894,948 talaria. Vajaus nousi siis 452,435 talariin.

---

[1] V. R. 13/IV 1588.

[2] Kts. sivua 411.

[3] Omituista on, että Juhani III jo ajatteli varsinaisen menosäännönkin laatimista valtakunnalle. Hän lykkäsi kuitenkin asian tuonnemmaksi, ja koko tuuma sai siten raueta.

[4] Ne ovat julaistuina kokoelmassa Historiska handlingar, XII.

Tuloista mainittakoon seuraavat:

Vakinainen vero	Ruotsista	noin 200,000 talaria.
» »	Suomesta	» 100,000 »
Kirkkokymmenykset	Ruotsista	» 45,000 »
»	Suomesta	» 7,000 »
Linnojen ja kartanoiden tulot	Ruotsissa	» 30,000 »
» » » »	Suomessa	» 10,000 »

Menopuolella olivat tärkeimpinä erinä:

Lyhennys (läänityksiä, lahjoja, palkkoja y.m.)	163,597 talaria.
Hovi	134,131 »
Linnojen, kartanoiden ja voutien menot	199,274 »
Sotaväen palkat ynnä muut sotakustann.	384,433 » [1].

Vuoden 1582 lasku osoittaa tulojen silloin olleen 588,800 talaria ja menojen 758,294 talaria. Vajaus, joka teki 169,494 talaria, oli siis paljoa pienempi kuin vuonna 1573. Tähän vaikutti, tulojen kasvamista lukuun ottamatta, sotakustannusten supistuminen, joka taas lienee johtunut siitä, että joku määrä muukalaista ratsuväkeä vuonna 1582 erotettiin palveluksesta. Sotaväen vuosipalkka laskettiin siltä vuodelta 113,092 talariksi, jonka rahan lisäksi tuli 77,312 talaria muihin sotakustannuksiin, niinkuin tykistöä, laivastoa ja linnoja varten.

Varojen puute pysyi semmoisenaan Juhani kuninkaan koko hallitusajan. Siihen vaikutti osaltansa hänen tuhlaavaisuutensakin. Hovielämä oli niin ylellistä, että neuvoskunta,

[1] Kuusi saksalaista jalkaväen lippua, jotka silloin olivat Virossa, koroittivat melkoisessa määrässä sotakustannuksia, sillä niiden palkka laskettiin noin 200,000:ksi talariksi, jota vastoin Ruotsin kotimainen sotaväki sinä vuonna maksoi ruunulle ainoastaan 100,000 talaria. — Seuraavana vuonna oli erotus muukalaisen ja kotimaisen sotaväen palkkojen määrissä vielä suurempi. Kts. sivua 642.

kuten edellä on kerrottu, teki sitä vastaan vakavia muistutuksia, ja kuninkaan suurenmoiset rakennuspuuhat nielivät isohkoja summia.

Edellisessä olemme nähneet, miten Juhani III käytti monenlaisia ja osaksi hyvinkin omituisia keinoja saadakseen hallitukselle rahoja. Näitä keinoja olivat lainojen hankkiminen [1], hopean ostaminen valtakunnasta ala-arvoisella rahalla (ostohopeavero) [2], sotahaaksien kaupitteleminen, ulkomaisten kauppa-alusten ja niiden kuormain saaliiksiottaminen, kaappaajakirjain myöminen, vieläpä jalokivien etsiminenkin.

Vuonna 1582, jolloin oli koottava varoja Pähkinälinnan retkeä varten, koetettiin avata valtiolle uusia tulolähteitä silläkin tavoin, että ruunun-, kirkon, luostari- ja palkkatalojen asukkaille tarjottiin oikeus lunastaa heidän tilansa perin-

---

[1] Juhani kuninkaan lainauspuuhista mainitsen tässä muutaman esimerkin hänen hallituksensa alkuajoilta. Jo marraskuun 17 p. 1568 oli neuvoskunta luvannut hänelle lainaksi viidenneksen aatelisten kullasta, hopeasta ja rahasta (V. R.). Viipurin, Savonlinnan, Porvoon, Raaseporin, Turun, Kokemäenkartanon ja Hämeenlinnan läänien aateliset, papit, porvarit ja nimismiehet antoivat seuraavana vuonna ruunulle hopeata ja rahoja. Vuonna 1570 Juhani kuningas pyysi Suomen aatelisilta, papeilta ja porvareilta sekä kaikilta muilta, joilla täällä varoja oli, lainaksi rahoja, kultaa ja hopeaa, luvaten vakuudeksi kirkko-, luostari-, ruunun- ja palkkatiloja. Lainanantajilla oli — sanottiin kuninkaan kirjeessä — oikeus käyttää näitä tiloja aivan kuin omia perintötalojansa. (V. R. Hannu Laurinpoika Björnramin ja sihteeri Eerikki Matinpojan kreditiivi ja opastus huhtikuun 22 p. 1570. Kirje samoille kesäkuun 16 p. 1570.) Hallitus tarvitsi silloin rahoja Tanskan sotaa varten. Sen jälkeen Henrikki Klaunpoika Horn usein keskusteli kuninkaan puolesta meidän maassa aatelisten ja muiden kanssa rahalainoista vakuutta vastaan. (V. R. Kirjeet Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 28 p. 1571, lokakuun 7 ja 10 p. 1572 sekä toukokuun 15 p. 1573.)

[2] Kts. sivua 6.

nöllisiksi [1]. Kuitenkaan ei tiedetä, missä määrin tämä toimenpide uloitettiin meidän maahan.

Monasti kuningas myöskin ruunun tulojen kartuttamiseksi peruutti läänityksiä aatelisilta (tavallisesti määräajaksi). Samoin pidätettiin virkamiehiltä tuon tuostakin heidän palkkansa eli, kuten siihen aikaan sanottiin, heidän elatuksensa, jota myös katsottiin läänitykseksi.

Ensimmäiset oireet läänitysten tilapäisestä palauttamisesta ruunulle nähdään jo Juhani III:n hallituksen alussa. Vuonna 1570 aatelisten täytyi luovuttaa niistä kuudennes, ja kihlakunnantuomarien oli vuonna 1573 annettava osa palkastaan [2]. Vuonna 1575 otettiin aatelisilta puolet läänitysten tuloista. Samalla määrättiin, että jokaisen, jolla oli palkkaa ruunulta, tuli suorittaa melkoinen viljavero [3]. Tuntuvasti veroitettiin aatelisten läänityksiä sekä tuomarien ja pappien palkkaetuja suurten sotavarustusten johdosta vuosien 1579 ja 1581 välillä [4]. Vähän myöhemmin kuningas näyttää katsoneen, että hän oli liiaksi vähentänyt papiston saatavia, sillä elokuun 7 p. 1583 hän kirjoitti [5] Juho Boosille ja Pietari Poitzille: »Vaikka me viime syksynä käskimme Suomen voutien palauttaa ruunulle puolet pappien palkoista, olemme kuitenkin nyt heidän pyyntöjensä johdosta suostuneet siihen, että he tänä vuonna ja vastedeskin saavat nauttia tulonsa lyhennyksittä.» Vuonna 1584 vaadittiin kolmannes

---

[1] J. G. von Bonsdorff, Finlands kameral-lagfarenhet, I, 52. — P. E. Bergfalk, Om utomordentliga penningehjelper till kronan under sextonde århundradet och början af det sjuttonde. (Upsala universitets årsskrift, 1894).

[2] Henrikki Klaunpoika sai käskyn kantaa tuomarien maksut Suomesta. V. R. Avoin kirje huhtikuun 15 p. 1573.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 28 p. 1575. Perttu Eerikinpojalle ja Pietari Lyderinpojalle helmikuun 15 p. 1576 annettu memoriaali.

[4] Bergtalk, l. c. 38, 49 ja 58—60. — V. R. Kirje Suomen voudeille heinäkuun 26 p. 1580.

[5] Kokoelma Kongl. Bref S. A.

kaikista läänityksistä ja sen ohessa kultakin rälssin vuokramieheltä yhden talarin apumaksu; samoin kolmannes läänitetyistä laamanni- ja tuomariveroista sekä neljännes niiden pappien tuloista, jotka saivat seurakunnastaan lästin viljaa tai enemmän. Seuraavina vuosina (1585—1587) tapahtui samanlaisia palautuksia[1]. Lisäksi Juhani III tammikuun 11 p. 1587 peruutti kaikki Pontus de la Gardien myöntämät läänitykset[2]. Koska kuninkaan rahapula kävi entistään vaikeammaksi sodan alettua uudestaan vuonna 1590, niin hän käski silloin taas panna takavarikkoon kolmanneksen kaikista läänityksistä, jotka hän oli myöntänyt elinkaudeksi tai otolliseksi ajaksi (m. m. laamannien ja tuomarien palkoista)[3]. Ja vuonna 1592 määrättiin piispojen, kirkkoherrain ja koulumestarien viljapalkoista otettavaksi osa; kuitenkin luvattiin heille viisi markkaa korvaukseksi joka tynnyristä[4].

Läänitysten peruutus ei tietystikään ollut aateliston mieleen. Vuonna 1584 antamassaan mietinnössä neuvoskunta lausui pitävänsä läänitysten ja palkkojen takavarikoimista arveluttavana siihen nähden, että kuninkaan palvelijat, jos

---

[1] V. R. Kirje Martti Laurinpojalle huhtikuun 14 p. 1584. Kirje Klaus Flemingille ja Antti Keithille marraskuun 19 p. 1584. Kirje Suomen voudeille maaliskuun 28 p. 1585. Kirje Henrikki Klaunpojalle ynnä muille maaliskuun 7 p. 1586. — S. A. N:o 5603, 57, 5605, 25. — Kokoelma Kongl. Bref 1586—1587, lehti 167, S. A.

[2] Juhani kuninkaan silloin antamassa avoimessa kirjeessä lausuttiin: »Koska Pontus herra ei ainoastaan ole luvannut paljon läänityksiä Suomessa, Liivinmaalla ja Venäjällä, vaan myöskin parantanut sekä päälliköiden että miehistön palkkoja sotaväessä, joten valtakunnan menot ovat suuressa määrin lisääntyneet, ja koska emme tahdo edelleen suoda noita läänityksiä emmekä suorittaa palkanlisäyksiä, olemme peruuttaneet, mitä Pontus mainitulla tavalla on myöntänyt.» S. A. Acta historica.

[3] Lauri Torstinpojan kirjeessä, jonka hän lähetti kuninkaalle 24 p. syyskuuta 1590, sanotaan, että kaikki läänitykset ja palkkaukset silloin olivat toistaiseksi peruutettuina. Grönblad, Kopior ur samlingen Livonica, 177, S. A.

[4] Bergfalk, l. c. 88 ja 89.

he eivät saisi palkkojansa[1], tulisivat välinpitämättömiksi ja epäluotettaviksi virkatehtävissään. Neuvoskunta ehdoitti sen tähden, että vain neljännes kaikkien viranomaisten palkoista otettaisiin kahden vuoden aikana sotakustannuksiin; siten ruunu kumpaisenakin vuonna saisi 160,000:n markan lisäyksen tuloihinsa. Vihastuneena näistä huomautuksista Juhani kirjoitutti neuvoskunnalle sapekkaan vastauksen, jossa sanottiin muun muassa: »Mitä siihen lausuntoon tulee, että Kunink. Majesteetti on peruuttanut kaikki läänitykset ja palkkaukset, niin pitäisi hyvien herrojen paremmin ottaa selkoa asiasta, ennen kuin virkkavat semmoista tai muuta, joka ei pidä paikkaansa»[2].

Viron aatelisia kohtaan Juhani III päätti menetellä peruutusasiassa hyvin kovakouraisesti. Niidenkin läänitysten palauttamisesta, joita oli Virossa ja Inkerissä myönnetty ruotsalaisille ja suomalaisille sotapäälliköille, nostettiin tuon tuostakin kysymys.

Pontus de la Gardie oli vuoden 1582 lopulla tai seuraavan vuoden alussa ehdoittanut Juhani III:lle, että Tallinnan isännille Yrjö Eerikinpoika Ulfsparrelle ja Hannu Worthmannille[3] annettaisiin valta palauttaa ruunulle kaikki Virossa olevat läänitykset. Suostuen tähän kuningas määräsi, että

---

[1] Oikeastaan neuvoskunnan kirjeessä puhuttiin siinä kohden vain hovin virkamiesten palkoista.

[2] E. W. Bergman, Förteckning öfver rådslag i konung Johan III:s tid (Meddelanden från svenska riksarkivet, andra bandet, femte häftet, 112). — Vrt. A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan den tredjes regering, 31 ja 32. — Bergfalk, l. c. 67—69.

[3] Tallinnan silloinen vouti Hannu Worthman — hänen nimenään nähdään muutamissa asiakirjoissa Warthman — oli sodan aikana saanut kokea paljon kovaa. Ruvettuaan aikaisin Ruotsin palvelukseen hän oli joutunut sekä puolalaisten että venäläisten vangiksi ja molemmat kerrat omista varoistaan suorittanut vapautuksensa hinnan. Vaimo ja lapset katosivat häneltä, kun venäläiset valloittivat Paidelinnan (1573), ja samassa tilaisuudessa hän menetti loput omaisuudestaan.

peruutustoimeen oli ryhdyttävä viipymättä [1]. Ja pian sen jälkeen lähetettiin ainakin Narvan, Kaprion ja Jaaman isännille määräys ottaa ruunun haltuun kaikki ne talot ja kartanot, jotka kuningas itse tai Pontus herra oli sillä puolen läänittänyt otolliseksi ajaksi; oli nimittäin huomattu, että mainittuihin linnoihin ei muuten saataisi muonavaroja riittävästi [2]. Pontus katsoi kuitenkin tarpeelliseksi myöntää muutamia läänityksiä vielä senkin jälkeen kun palautusta koskeva käsky oli tullut. Hän edellytti tietysti, että Juhani III oli antava vahvistuksensa näille hänen toimenpiteilleen. Mutta kuningas ei hyväksynytkään niitä. Hän sanoi, että hänellä ei ollut mitään hyötyä linnojen muureista, jos linnoihin kuuluvain maatilain tulot olivat toisten käsissä. Huomauttaen Pontukselle, että tämä itse oli neuvonut häntä korjaamaan Virossa olevat läänitykset ruunulle, Juhani kuningas kielsi häntä antamasta siitä lähtien mitään uusia läänityksiä. Samalla hän kuitenkin ilmoitti suostuvansa siihen, että ne ruotsalaiset, jotka olivat olleet sodan myrskyissä mukana, samoin kuin myöskin ne liiviläiset ja muut muukalaiset, jotka olivat kauan aikaa valtakuntaa palvelleet, saivat pitää lääninsä [3]. Kuten nähdään, tämä viimeinen myönnytys melkoisesti heikensi edellisten jyrkkäin käskyjen voimaa. — Pontus oli kuitenkin saanut menettelystään huomautuksen. Vastauksessaan hän puolustautui sillä, että ne talot, jotka hän viimeksi oli läänittänyt, olivat jo monta vuotta olleet autioina.

---

[1] V. R. Vastaus Pontus herralle helmikuun 21 p. 1583.

[2] V. R. Kirje Kaarle Henrikinpojalle ynnä muille toukokuun 10 p. 1583.

[3] V. R. Kirje Pontus herralle lokakuun 8 p. 1583.

Myös Jaaman päällikölle Willam Wallacelle kuningas kirjoitti, että Pontuksen sielläpäin peruutuskäskyn jälkeen antamat läänitysmaat olivat uudestaan pantavat linnan alaisiksi, koska, sanoi hän, Ruotsia ja Suomea ei enää voitu rasittaa lisäveroilla valloitettujen linnojen kunnossapitoa varten. V. R. 15/x 1583.

Juhani III antoi vielä Pontuksen tietää, että Viroon oli peruutuksen toimeenpanoa varten lähetettävä komissaareja keväällä vuonna 1584. Tätä ennen määrättiin sinne sihteerit Johannes Berendes ja Martinus Hertzfeldt kuninkaan tahtoa ilmoittamaan [1].

Sittemmin Juhani III toimittikin Viroon muutaman kerran komissaarejansa puheenaolevaa asiaa ajamaan. Näiden oli tutkittava, mitkä venäläisiltä valloitetuista maaaloista oikeastaan kuuluivat kuninkaalle; ja koska Juhani III katsoi niiden saksalaisten maan, jotka olivat taistelleet Ruotsia vastaan, menetetyksi, niin tuli asiamiesten myös ottaa selko siitä, kutka Viron aatelisista olivat yhtyneet puolalaisiin (Eerikki kuninkaan aikana) tai tanskalaisiin taikka moskovalaisiin ja Maunu herttuaan.

Kysymys oli siis hyvinkin laajalle vaikuttavista toimenpiteistä. Saattaa arvata, että peruutus Viron aatelisista tuntui aiheettomalta vainoamiselta, kun ottaa huomioon, että heidän oli edellisinä vuosikymmeninä usein ollut todellakin vaikea tietää, minkä valtakunnan alamaisia he olivat ja kenen puolta heidän oli pidettävä; ruotsalaisethan olivat heille muukalaisia yhtä hyvin kuin venäläiset ja puolalaisetkin.

Komissaareille annetut ohjeet jäivät kuitenkin tehottomiksi. Seuraavina vuosina myönnettiin Virossa uusiakin läänityksiä. Viron ja Inkerin maaherra Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna kirjoitti vuonna 1587 Juhani III:lle [2], että useimmat hyvät maatilat siellä olivat aatelisilla perintönä, panttina tai läänityksinä. Ja samaan aikaan Narvan päällikkö Hannu Eerikinpoika pyysi kuninkaalta, että ne talonpojat, jotka oli läänitetty Jaaman [3] ja Kaprion alueilla,

---

[1] V. R. Vastaus Pontus herralle joulukuun 11 p. 1583.

[2] Oxenstiernan kirje oli päivätty Tallinnassa 25/VI 1587. Kokoelma Stäthållare öfver Estland och Reval till K. M. 1570—1592 R. A.

[3] Jaaman alueen 2,201 koukusta oli 868 ¼ läänitettynä.

viipymättä julistettaisiin linnoihin kuuluviksi, koska näissä ei ilman niitä voitu tulla toimeen [1].

Asiain näin ollen Juhani III otti jälleen vuonna 1588 peruutusasian esille antaen Viron uudelle maaherralle Kustaa Banérille seuraavat määräykset [2]. Kaikki maatilat Virumaassa ja Alutakusessa [3] olivat korjattavat Narvan ja Rakveren linnan alle kuuluviksi huolimatta siitä, mitä oikeuksia talojen haltijat saattoivat esiin tuoda; kuningas ei siellä myöntänyt kenellekään perintöoikeutta taloihin, koska sanotut maakunnat oli valloitettu asujanten avutta. Mitä muihin Viron osiin tuli, niin maaherroilta saadut läänityskirjat oli julistettava mitättömiksi. Ne kuninkaan itsensä suomat läänityskirjat, joissa koukkujen [4] lukumäärä ei ollut mainittuna, oikeuttivat ainoastaan asuntatalojen omistamiseen, jonka tähden niihin kuuluva muu maa oli haltijoilta otettava, kunnes kuningas oli päättänyt, kuinka paljon aluetta kullekin ansion mukaan oli annettava asunnon lisäksi. Perintömoisiotkin, joiden isännät olivat tehneet sotapalvelusta Ruotsia vastaan tai olleet sodan aikana pitämättä minkään vallan puolta taikka palvelleet Juhani kuningasta ainoastaan muutamia kuukausia nähtyänsä, että onni kääntyi Ruotsin puolelle, olivat kaikki, missä läänissä sijaitsivatkin, korjattavat ruunun haltuun. Samoin menettivät maansa ne tilalliset, jotka olivat saaneet omistusoikeuden taloihinsa Saksan ritarikunnan sotamestareilta tai piispoilta ja ritareilta, koska kuningas katsoi, että näillä herroilla ei ollut valtaa myöntää mitään perittäväksi omaisuudeksi.

---

[1] Prinkkalan Hannu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 21/VI 1587 kokoelmassa Skrifvelser från ståthållare i Narva till K. M. 1581—1611 Ingrica R. A.

[2] V. R. Kustaa Banérin valtakirja toukokuun 6 p. 1588.

[3] Alutakuseksi sanotaan Peipsenjärven ja Suomenlahden välillä olevaa Virumaan itäisintä osaa.

[4] Ruots. hakeland.

Siinä opastuksessa, jonka kuningas antoi Kustaa Banérille saman vuoden lokakuun 5 päivänä[1], muutettiin näitä määräyksiä vähän. Siinä sanottiin nimittäin, että ne aateliset, jotka olivat edellisinä vainon vuosina taistelleet Ruotsia vastaan, olivat karkoitettavat ja että toiset taas, jotka sodan aikana aina olivat koettaneet kulkea myötävirtaa, olivat velvolliset luovuttamaan kuninkaalle jonkun määrän maata sekä lisäksi maksamaan rahoja.

Kustaa Banér, Narvan päällikkö Kaarle Horn, sekä kuninkaan komissaarit Kaspar Tiesenhusen ja Juhani Berndes kutsuivat maaliskuussa 1589 Viron aateliset kokoon sekä antoivat heille tiedon Juhani III:n käskyistä ja vaatimuksista. Kun kuninkaan määräykset eivät koskeneet ainoastaan läänityksiä, vaan myöskin perintötaloja, niin ne tulivat kamalan kovina iskuina Viron saksalaisille, joiden toimeentulon ne uhkasivat kerrassaan hävittää. Banér kertoi muutamain heistä hätääntyneen niin, että olivat menettää järkensä. Kokouksessa ne aateliset, jotka olivat aikoinaan olleet Ruotsin vihollisten palveluksessa, anoivat vaikeroiden, että heiltä ei otettaisi enempää kuin kolmannes heidän perintötaloistaan, toiset taas, jotka eivät olleet sodassa pitäneet minkään vallan puolta, lupasivat neljänneksen.

Kun Banér ja Kaarle Horn maaliskuun 18 p. 1589 antoivat Juhani III:lle kertomuksen näistä ja muista Viron asioista, seurasi sitä luettelo, josta näkyi jokaisen yksityisen aatelisen omaisuuden määrä sekä minkälainen hänen käytöksensä oli ollut sodan aikana. Niitä aatelisia, jotka olivat taistelleet Ruotsia vastaan, sekä niitä, jotka eivät olleet ruvenneet kuninkaan enemmän kuin hänen vihollistensakaan puolelle, oli mainittujen hallitusmiesten ilmoituksen mukaan verraten vähän. Monet aateliset, jotka olivat menneet vieraiden hallitsijain luo, eivät nimittäin olleet vielä palanneet Viroon. Sitä paitse olivat useat, jotka elivät Puolan ja Tans-

[1] V. R.

kan sodan aikoina, jo kuolleet. Ja koska viimeksimainittujen jälkeen oli jäänyt leskiä ja turvattomia lapsia, niin hallitusmiehet pyysivät Juhani kuningasta määräämään, oliko näitä rangaistava isien rikoksista, niinkuin jos he itse olisivat toimineet kuningasta vastaan. Sen ohessa Banér ja Horn huomauttivat Juhani IIILle, että Pontus de la Gardie oli kuninkaan allekirjoittaman valtakirjan nojalla kutsunut Viron saksalaiset Puolasta ja muualta kotimaahan takaisin, luvaten heille kaikille kirjallisesti, että he varmaan saisivat asuntamoisionsa takaisin huolimatta siitä, ketä he olivat palvelleet ja miten he olivat käyttäyneet »Ruotsin ruunua ja isänmaataan kohtaan». Tästä yleisestä anteeksiannosta olivat olleet suljettuina ainoastaan ne, jotka olivat luovuttaneet Lännenmaan linnat Tanskalle. Hallitusmiehet lisäsivät, että puheenalaiset Pontuksen lupaukset, joihin asianomaiset aateliset turvautuivat, olivat olleet komissaareille esteenä peruutusasiaa ajettaessa.

Banérin ja Hornin kirjeestä havaitaan, että he koettivat puhua hyvää Viron aateliston puolesta. He sanoivat, että he eivät sikäläisissä maanomistajissa olleet huomanneet muuta kuin uskollisuutta ja hyväntahtoisuutta kuningasta ja Ruotsin valtakuntaa kohtaan [1].

Vastaten useinmainittuun kirjeeseen Juhani III lupasi tyytyä niihin maatilojen osiin, joita Viron saksalaiset olivat

---

[1] Tässä mainittakoon, että Juhani III oli Klaus Kurselin kapinahankkeen ajasta alkaen epäillyt Viron saksalaisten uskollisuutta. Muita epäluulon aiheita oli sittemmin tullut lisäksi. Helmikuussa 1583 kuningas kirjoitti Pontus de la Gardielle: »Koska olemme saaneet kuulla, että muutamat liiviläiset ovat lausuneet meistä kavaltavia sanoja, ja kun sen tähden emme tiedä, paljonko heihin voi luottaa, niin muistutamme teitä, niinkuin olemme varoittaneet ennenkin, että linnojen toimihenkilöiksi, samoin kuin maavoudeiksi, on määrättävä ainoastaan ruotsalaisia ja suomalaisia miehiä.» Saman vuoden lopulla kuningas taas puhui siitä asiasta eräässä Pontukselle lähettämässään kirjeessä. V. R. Vastaukset Pontus herralle helmikuun 21 p. ja joulukuun 11 p. 1583.

hänelle tarjonneet. Muut maa-alueensa he saivat pitää ehdolla, että talot muutettiin läänityksiksi, jotka menivät perintönä ainoastaan miespuolisille jälkeläisille. Ruotsia vastaan taistelleiden aatelisten vuokramiehet velvoitettiin sitä paitse tekemään vuosittain kuusi päivätyötä kuninkaan linnoihin ja samoin puolueettomina olleiden vuokramiehet kolme päivätyötä. Oli muka kohtuutonta, että näille aatelisille olisi annettu samat edut kuin niille, jotka olivat kuningasta palvelleet uskollisesti. Mainittu velvoitus oli — sanottiin Juhani III:n kirjeessä — muistuttava edellisiä siitä, että he olivat rikkoneet kuningasta ja isänmaataan (!) vastaan [1].

Vielä kerran pantiin Juhani III:n hallitusaikana aateliston maatilain tutkimus toimeen Virossa, nimittäin vuonna 1591 [2]. Mutta pian sen jälkeen Juhani kuninkaan elämänlanka katkesi, niin että hän ei voinut valvoa läänitysten palauttamista. Vaikka muutamia tiloja lieneekin Virossa peruutettu, niin aateliston omistusoikeus maahan jäi pääasiallisesti entiselleen [3]. Saksalaisilla oli silloin Virossa noin kaksisataa perinnöllistä moisiota, läänityksistä puhumatta. He olivatkin sitten tyytyväiset Ruotsin valtaan, kunnes suuri peruutus tapahtui Kaarle XI:n aikana.

Vielä ei ole täsmällisiä tietoja siitä, kuinka suuret määrät läänityksiä ja viranomaisten palkkoja Juhani III:n hallitusaikana todella korjattiin ruunun haltuun Ruotsin

---

[1] V. R. Vastaus Kustaa Banérille ja Kaarle Henrikinpojalle toukokuun 17 p. 1589.

[2] Kelch, Liefländische Geschichte, 451. — Kesäkuun 25 p. 1590 Juhani kuningas kirjoitti Gerdt Dönhoffille: »Tahdomme toistaiseksi palauttaa enimmät niistä taloista ja kartanoista, jotka olemme antaneet perinnöksi tai läänittäneet Virossa, huolimatta siitä, kuka ne omistaa, ruotsalainenko vai suomalainen. Sinun tulee siis peruuttaa semmoiset talot Rakveren läänissä. Läänitettyjen tilojen verot on tuota pikaa käytettävä valtakunnan tarpeisiin, mutta perintötalojen verot pantava säilyyn, kunnes niistä annamme uusia määräyksiä». V. R.

[3] Richter, Geschichte der Ostseeprovinzen, II, 1, 155.

valtakunnassa. Kuitenkin saatamme monesta seikasta päättää, että ne tilapäiset lisät, jotka kuningas niistä sai tuloihinsa, olivat melkoisen isot.

Varmimpana ja tuottavimpana keinona varojen hankkimiseksi valtion suuriin menoihin oli kuitenkin uusien verojen laskeminen kansan niskoille. Suomessa lienee sodan aikana tuskin kulunut ainoatakaan vuotta, jona ei talonpojilta riistetty heidän omaisuuttansa ylimääräisten verojen ottamisella. Edellisessä on niistä ollut monta kertaa puhetta [1]. Esimerkkinä siitä, missä määrässä hallitus katsoi saattavansa niillä rasittaa kansaa, lueteltakoon tässä vielä vuoden 1579 lisäverot.

Jo edellisenä syksynä (1578) oli Suomesta vaadittu sekä muona- että rahavero [2] Viipuriin sijoitettua väkeä varten. Mutta keväällä vuonna 1579 Viipurissa olevat sotamiehet valittivat kuninkaalle, että he eivät olleetkaan saaneet palkkojansa. Juhani III pyysi tämän johdosta sotajoukon ylipäälliköltä Henrikki Klaunpojalta tietoja, olivatko voudit

---

[1] G. Grotenfelt on julaissut muutamia senaikuisia verosäädöksiä kokoelmassa »Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja», I, 87—121.

[2] Muonavero oli isonlainen. Yhteen verokuntaan luettiin vaihtoehtoisesti 4 pappia, 16 talollista, 24 ruunun vuokramiestä, 32 K. Majesteetin perintötilojen tai rälssin vuokramiestä, 48 torpparia. Ja jokaisen verokunnan oli maksettava: 3 tynnyriä jauhoja, 5 tynnyriä maltaita, 1 puolikko suurimia, 1 puolikko papuja, 1 tynnyri ohria, 1 leiviskä ja 12 naulaa humaloita, 1 leiviskä ja 12 naulaa voita, 8 leiviskää naudan- ja sianlihaa, ½ tynnyriä suolakalaa, 2 leiviskää ja 8 naulaa kapakalaa, 2 lammasta sekä 16 aamia heiniä. S. A. N:o 6517, 112 ja 6522, 48. — Heinäaami oli sama kuin parmas.

Raha-avusta määrättiin, että: Turku oli maksava 250 talaria, Pori 100, Helsinki 80, Rauma 70, Tammisaari 20, Naantali 20, verotilallinen ½ markkaa, rälssin vuokramies 2 äyriä sekä pappi 1 talarin jokaiselta hänen seurakunnassaan asuvalta sadalta talonpojalta. S. A. N:o 6522, 52.

varastaneet verorahat vai oliko niitä käytetty muihin tarkoituksiin, ja samalla hän käski ottaa Suomenmaasta Viipurin sotaväen palkkojen maksamiseksi uuden ylimääräisen raha-veron. Edellisen vuoden raha-avun kanssa yhteenlaskettuna se sai korvata sen yleisen lisäveron, joka silloin valtakunnasta maksettiin kuninkaan sisaren, Elisabeth ruhtinattaren, myötäjäisiksi [1]. Katsoen siihen suureen rasitukseen, joka Suomen kansalla oli ollut sotaväestä, Juhani kuitenkin määräsi, että, vaikka Ruotsin verotilalliset silloin suorittivatkin neljä markkaa ja vuokramiehet kolme markkaa, verotilallisten oli Suomessa annettava ainoastaan yksi markka sen puolen markan lisäksi, joka heiltä oli vaadittu edellisenä vuonna, eli yhteensä puolitoista markkaa, ja vuokramiesten kuusi äyriä jo suoritettujen kahden äyrin lisäksi [2].

Henrikki Klaunpojan sotajoukon elättämiseksi päätettiin samaan aikaan taas ottaa koko Suomesta muonaverokin. Kuningas sanoi, että alamaiset varmaankin suorittivat tämän veron mieluummin kuin pitivät sotamiehiä luonansa [3]. Sotajoukko aiottiin nimittäin silloin lähettää Venäjälle.

Kolmanneksi otettiin keväällä tervavero sotalaivaston varustamista varten [4].

---

[1] Elisabeth ruhtinatar meni vuonna 1581 naimisiin Meklenburgin herttuan kanssa. Kysymys hänen myötäjäisistään tuli muutamia vuosia myöhemmin vielä kerran esille veroituksen yhteydessä. Kun nimittäin papeilta, porvareilta ja talonpojilta vuonna 1583 vaadittiin raha-apu sotaväen palkkoihin, niin kuningas taas lausui, että tämä lisävero sai korvata ne rahat, jotka alamaisten olisi pitänyt suorittaa Meklenburgin herttuattaren myötäjäisiksi. V. R. Kirje Suomen voudeille heinäkuun 28 p. 1583. Valtakirja, annettu heinäkuun 30 p. 1583 niille, joiden tuli neuvoitella raha-avusta.

[2] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle toukokuun 5 p. 1579. — S. A. N:o 6522, 51.

[3] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle huhtikuun 29 p. 1579.

[4] V. R. Kirje kaikille Suomen voudeille helmikuun 28 p. 1579. — S. A. N:o 6522, 48 v.

Neljänneksi mainitaan, että pappien, porvarien, voutien ja nimismiesten oli luovutettava hevosia uusien ratsumiesten tarpeeksi. Kaksi pappia antoi yhden hevosen; samoin kaksi voutia ja kolme nimismiestä yhden [1]. Talonpojiltakin otettiin, ainakin paikoittain, sinä vuonna hevosvero [2].

Viidenneksi vaadittiin syksyllä Suomen papeilta ja talonpojilta uusi muonavero Viipurin linnan sekä Tallinnan ja Virossa olevan sotajoukon hyväksi. Viipuriin ei tästä verosta kuitenkaan liene paljoa saatu, sillä kun Tallinnassa syksyllä, sotajoukon palattua Narvan piirityksestä, syntyi peloittava ruokavarain puute, täytyi kuninkaan kirjoittaa Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle, että hänen tuli viivytyksettä toimittaa Viroon niin paljon veromuonaa, kuin silloin voitiin kerätä Suomen rantamailta, vaikka tämä muona jo oli määrätty lähetettäväksi Viipuriin [3].

Kuudenneksi oli maastamme annettava lammasnahkoja, sukkia ja kenkiä viimemainitun muonaveron kanssa yhdessä. Syyksi nahkasveron määräämiseen Juhani kuningas mainitsi, ettei hän Ruotsista voinut saada tarpeeksi verkaa sotamiehille [4].

Kun käskynhaltijat Suomesta ilmoittivat Juhani III:lle, että alamaiset eivät köyhyyden tähden enää jaksaneet maksaa yhä lisääntyneitä veroja, niin hän kumminkin myönsi useille huojennusta maksujen suorituksessa [5]. Siten Hermanni Fleming, Antti Niilonpoika Sabeltana ja Eerikki Pertunpoika

---

[1] V. R. Kirje Suomen voudeille kesäkuun 26 p. 1579. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 9 p. 1579.

[2] S. A. N:o 3386, 60.

[3] V. R. Kirje Suomen voudeille syyskuun 28 p. 1579. Hermanni Flemingille syyskuun 25 p. 1579. Klaus Aakenpojalie syyskuun 30 p. 1579.

[4] V. R. Kirje Klaus Aakenpojalle syyskuun 30 p. 1579. Kaikille Suomen voudeille marraskuun 24 p. 1579.

[5] V. R. Vastaus Klaus Aakenpojalle syyskuun 23 p. 1579.

Slang toimittivat huomautuksillaan sen, että Karjalan rajalla asuvilta talonpojilta, joiden omaisuus oli joutunut vihollisten ryöstettäväksi, vähennettiin lisäveroja sen mukaan kuin he olivat kärsineet vahinkoa [1]. Tämä määräys koski erittäinkin Äyräpään kihlakuntaa, jota rajantakaiset usein kävivät hävittämässä ja jossa talonpoikain aina tuli olla valmiina taisteluun. Savonlinnan läänissä saivat rajaasukkaat linnavoudin Klaus Flemingin välityksellä karjakartanoihin suoritettavain päivätöiden luvun vähemmäksi, ja ne, joiden talot oli poltettu tai autioiksi ryöstetty, pääsivät vapaiksi muutamain apuverojen maksamisesta [2].

Puhuessamme rasituksista, joita Juhani III:n hallitus tuotti Suomelle, olemme tähän saakka kiinnittäneet huomiota pääasiallisesti niihin, jotka olivat suoranaisena seurauksena vainosta. Semmoisia olivat vihollisten ryöstö ja hävitys, sotaväen pakkokirjoitukset, linnaleiri, sotamiesten saaliinhimo ja väkivaltaisuus sekä masentava verotaakka. Mutta näiden epäkohtien lisänä oli toisia, joita sota synnytti välillisesti siten, että hallitus ei pitkällisen rauhattomuuden vallitessa voinut kyllin huolellisesti valvoa täkäläisiä oloja. Niistä mainittakoon tässä kyyditysvelvollisuuden kasvaminen sekä voutien ja muiden viranomaisten sorto.

Laissa määrätty kestintä- ja kyydintävelvollisuus oli ammoisista ajoista ollut talonpojilla raskaana taakkana erittäinkin sen johdosta, että matkustavaiset tekivät heille monenlaista vääryyttä, ja Eerikki XIV oli tämän epäkohdan poistamiseksi perustanut valtakuntaan majataloja, mutta kun asiaa ei sitenkään saatu paremmalle kannalle, niin Juhani III heti hallitukseen tultuaan lakkautti majatalot, antaen sitten tuon tuostakin ankaria säädöksiä laittomista kyytimatkoista. Jo tammikuun 31 p. 1572 hän avoimella

[1] V. R. Vastaus yllämainituille helmikuun 26 p. 1579.
[2] V. R. Vastaus Klaus Flemingille maaliskuun 10 p. 1579.

kirjeellä kielsi kaikkia vaatimasta kyytihevosia maksutta; kuninkaan palvelijainkin, jotka matkustivat hänen asioissaan, oli suoritettava kuljetusmaksu määrätyn taksan mukaan; toisten kyyditys oli kokonansa riippuva sopimuksesta, jonka he tekivät kyyditsijän kanssa [1].

Mutta Suomen talonpoikia tuli senkin jälkeen, kuin nämät säädökset oli julistettu, valittamaan kuninkaalle kyydintärasituksista. He sanoivat muun muassa, että heillä paitse kuninkaan ja aatelisten palvelijoita, porvareita ja näiden renkejä kävi erittäinkin huoveja sekä jalkaväen sotamiehiä uhkaillen vaatimassa hevosia. Yllämainitussa kolmensadan talonpojan valituskirjassa kuvattiin kyyditysasiaa sangen synkin värein. Siinä kerrottiin, että kyydityksen velvollisten luku oli paljon vähennyt, koska knaappien talot olivat siitä velvollisuudesta vapaat ja koska rikkailta talonpojilta, jotka voivat antaa nimismiehille lahjoja, ei vaadittu sen täyttämistä; tästä oli ollut seurauksena, että köyhät saivat yöt päivät olla kyytejä tekemässä ja heidän hevosensa ratsastettiin kuoliaiksi. Kyydintävelvollisuudesta — lausuttiin valituksessa edelleen — oli paljon taloja tullut autioiksi, joten oli pelättävä, että Suomi oli joutuva samaan turmioon kuin Viro.

Valitusten johdosta annettiin Suomea varten kyydityksasiasta eri käskykirje joulukuun 2 p. 1575 [2]. Tämä kirje sisälsi jokseenkin samaa kuin yllämainittu, koko valtakuntaa koskeva. Erotus oli kuitenkin olemassa siinä, että vuonna 1575 julistettujen määräysten mukaan kuninkaan airuet, joilla oli näyttää hänen postivaakunansa, ynnä muutamat muutkin olivat oikeutetut saamaan hevosia maksutta [3].

Seuraavana vuonna säädettiin, että niitä matkustajia, jotka käyttivät väärennettyjä passeja, oli rangaistava kuole-

---

[1] Stiernman, Saml. af Kongl. Bref och Förordningar I, 219.

[2] Stiernman, Saml. af Kongl. Bref, I, 247.

[3] Tämä määräys uloitettiin vuonna 1577 koko valtakuntaa koskevaksi. Stiernman, Saml. af Kongl. Bref, I, 264.

malla [1]. Mutta eivät mitkään säädökset tepsineet. Kyydityksasian synnyttämät epäkohdat rehoittivat niinkuin ennenkin.

Julkenivatpa Suomen aateliset, Klaus Aakenpoika Tott johtajana, pyytää kuninkaalta aivan vapaata kyydintää. Tämän johdosta Juhani III lähetti Klaus Aakenpojalle (toukokuun 3 p. 1583) sangen kiivaan kirjeen. Kuningas, sanottiin siinä, ei kauemmin saattanut suvaita, että eivät ainoastaan aateliset itse vaatineet kyydintää hänen alamaisiltaan, vaan myös heidän palvelijansa, vieläpä heidän talonpoikansakin; aatelisten oikeuksiin ei kuulunut moisen väkivallan harjoittaminen; jos heillä olisi sekin vapaus, niin se olisi paholaisen helvetissä antama, ja hän saisi kyyditä heidän palvelijoitaan. Juhani III vaati samalla Suomen aatelisilta valallisen lupauksen, että he herkeäisivät noista laittomista kyytimatkoista [2].

Vihdoin hän Kaarle herttuan neuvosta uudisti majatalolaitoksen. Sitä koskeva asetus annettiin syyskuun 1 p. 1584 Ruotsille ja joulukuun 1 p. samana vuonna Suomelle [3]. Majatalojen perustamisen syyksi asetukset mainitsivat sen, että valtakunnan mahtavimmat miehet ja heidän palvelijansa samoin kuin porvarit, voudit, kirjurit sekä huovit ja sotamiehet laittomilla kyydintä- ja kestitysvaatimuksillaan yhä tekivät vääryyttä ja väkivaltaa talonpojille. Muutoin molemmat asetukset erosivat toisistaan joissakuissa yksityiskohdissa. Majatalon pitäminen annettiin meidän maassa nimismiehelle, jos semmoinen asui paikkakunnalla. Tätä

---

[1] Stiernman, Saml. af Kongl. Bref I, 256.

[2] A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan IIIs regering, 26 ja 27.

[3] Stiernman, Saml. af Kongl. Bref, I, 326 ja 331.

Jo marraskuun 19 p. kuningas oli määrännyt Suomen maaherran Henrikki Klaunpojan ja Turun linnavoudin Lauri Hordeelin viipymättä perustamaan majataloja Turun lääniin, molempiin Satakuntiin sekä Pohjanmaalle; majatalojen väliä sai olla kaksi, kolme, neljä tai useampia (silloisia) peninkulmia. Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 303.

määräystä ei liene ollut Ruotsissa. Taksa oli halvempi Suomen kuin Ruotsin majataloissa, ja hallituksen kirjeenkuljettajat saivat vapaan kestinnän ynnä kyydinnän ainoastaan Suomessa. Mutta majatalojen isännille annettiin täällä sen sijaan muutamia oikeuksia niiden lisäksi, jotka heillä oli Ruotsissa, muun muassa vapautus linnaleiristä [1].

Jokaisen talonpojan täytyi maksaa ruunulle puolen talarin vuotuinen lisävero [2] siitä hyvästä, että hallitus viimemainitulla asetuksella koetti pelastaa hänet kyyditsemispakon synnyttämistä vääryyksistä. Vahinko vain, ettei

---

[1] Eräs Suomen valtioarkistossa (N:o 6557, 74 v.) nähtävä kirjoitus, joka koskee nykyisessä Mäntyharjun pitäjässä sijaitsevan, Toivola-nimisen majatalon perustamista, kuvaa hyvin Suomen silloisia kyyditysoloja. Tässä kirjoituksessa Gennerbyn Martti Boije, Lindöön Arvi Eerikinpoika (Stålarm) ja Järppilän Perttu Iivarinpoika (Grön) tekivät tiettäväksi, että he pitäessään talvikäräjiä Pellosniemen ja Vesulahden talonpoikain kanssa (nimismies?) Niilo Hajasen luona, olivat asettaneet Henninki Matinpojan Toivolan majatalon omistajaksi. Hänen tuli aina, sanottiin kirjoituksessa, pitää viisi hollihevosta »viikossa» matkustavaisten käytettävinä. Kaikki kyyditävät paitse niitä, joilla oli kuninkaan tai maaherran antama passi tai jotka toivat tärkeitä kirjeitä rajalta, olivat velvolliset maksamaan puoli äyriä peninkulmalta. Henninki ei saanut, jos hän tahtoi välttää rangaistusta, piiloittaa hevosia, vaan oli hänen käytettävä tasapuolisesti sekä etäältä että likitienoilta tuotuja. Matkustajain tuli maksaa yksi runstykki atriasta ja puoli runstykkiä olutkannusta. Joka teki Henningille vääryyttä ja väkivaltaa, oli menettävä henkensä ja omaisuutensa. Majatalon haltijana Henningin ei tarvinnut suorittaa pieniä verokappaleita, lukuunottamatta viljaa ja voita. Samoin hänen talonsa oli oleva vapaa vuotuisesta verosta. Julistus on päivätty 28/II 1585.

Vuonna 1587 määrättiin läntisen Suomen uuden maaherran Akseli Lejonhufvudin opastuksessa, että täällä oli jokaisessa nimismiehen talossa aina pidettävä neljä hollihevosta, jotta ne, jotka kulkivat hallituksen asioissa, pääsisivät kohtuullisesta maksusta pian matkaamaan eteenpäin. Tällä järjestelyllä tahdottiin sen ohessa saada etäälläkin asuvia talonpoikia ottamaan osaa kyydintärasitukseen.

[2] Kts. esim. S. A. 6556. 19.

majatalolaitoksellakaan saatu kyyditystä järjestetyksi suotuisalle kannalle eikä väkivaltaista majailemista talonpoikain luona ehkäistyksi. Majatalojen tuottama hyöty oli siten jokseenkin epätietoinen, siihenkin nähden että niiden perustaminen lisäsi talonpoikain verotaakkaa [1].

Sotaväen ja sen kuormaston siirrot olivat suurena vaivana varsinkin niille talollisille, jotka asuivat tähän tarkoitukseen tavallisimmin käytettyjen teiden ja vesireittien var silla. Erittäin valittivat Suomen etelärannikon asujamet, että sotamiesten kuljettaminen esti heitä maanviljelyksen, kalastuksen ja muiden elinkeinojen harjoittamisessa, jonka lisäksi ohiliikkuva sotaväki ryösti heidän omaisuuttaan. Semmoisia valituksia tekivät esimerkiksi Korpoon, Navon, Pohjan, Porkkalan niemen, Kuutsalon, Virolahden, Lappeen, Taipaleen, Uuraan, Humaljoen kylän, Koiviston, Kaukjärven kylän [2], Itärannan [3] ja Äyräpään talonpojat [4]. Hallitus myönsikin monasti näille valittajille jotakin lievennystä veronmaksuissa.

Voudit ja heidän kirjurinsa näyttävät siihen aikaan olleen kansan painajaisina miltei yhtä paljon kuin sotamiehet. Muutamista sanottiin, että he ruunun saatavien kannossa käyttivät vääriä mittoja. Useat vaativat samat verot kaksi ja kolmekin kertaa, pakoittivatpa talollisia elättämään heidän hevosiansa ja nautojansa sekä tekemään rakennustöitä

---

[1] Suursavosta esim. maksettiin jo ensimmäisenä vuonna (1585) 334 talaria majatalorahoja. S. A. N:o 6556, 19.

[2] Kuutsalo on Kymin Pitäjässä, Humaljoki Koivistolla, Kaukjärvi Uudellakirkolla. — Kiusalasta sanotaan, että se sijaitsi Wehkalahden pitäjässä, laivareitin varrella. Siellä ei kuitenkaan ole tietääkseni sennimistä kylää. Mahdollisesti on ruotsinkielisiin asiakirjoihin kyhätty Kiusala Kuorsalon asemesta.

[3] Itärannasta kts. sivua 288.

[4] V. R. Kirje Olavi Ångermanille heinäkuun 3 p. 1562. Akseli Steeninpojan opastus elokuun 21 p. 1587. — S. A. useissa tilikirjoissa.

heidän kartanoissaan. Yrjö Boije kertoi voudeista, että he verojäännöksiä periessään ottivat talonpojilta viimeisen karjan, jopa vaatteet, kirveet ja joutset, niin että monenkin täytyi jättää talonsa ja lähteä mieron tielle [1].

Erittäin pahaan maineeseen joutui väkivaltaisuudestaan Israeli Paavalinpoika, joka, kuten edellä on mainittu [2], oli vuosien 1572 ja 1574 välillä Sääksmäen kihlakunnan voutina. Häntä syytettiin muun muassa siitä, että hän oli vääryydellä hankkinut aatelisille verotaloja ja vallannut niitä itselleenkin. Sen ohessa hän oli ryöstänyt kansalta nelinkertaisetkin verojäännökset väärien luetteloiden nojalla. Muuan Kuttilan kylän talollinen valitti, että Israeli Paavalinpoika oli laittomasti ottanut häneltä 300 markkaa sekä hevosen. Rangaistuaan erästä miestä sama vouti oli — niin kerrottiin — riistänyt tämän vaimolta kaiken omaisuuden. Vaimo, joka sen jälkeen nälän hädässä oli lähtenyt apua hankkimaan, oli hukkunut jäihin, jättäen lapsensa kurjuuteen. Vieläpä muutamat Sääksmäen talonpojat antoivat kuninkaalle todistuksen siitä, että Israeli Paavalinpoika oli surmauttanut vanhan, raajarikon miehen, joka oli uhannut mennä kuninkaan luo ilmoittamaan, mitä vääryyksiä vouti oli tehnyt. Israeli Paavalinpojan asioita tutkittiin nähtävästi jo vuonna 1575, mutta ne otettiin uuden tutkimuksen alaiseksi vuonna 1588, jolloin hänet vangittuna vietiin Tukholmaan. Kirjoittaen silloin hänestä tämän linnan päälliköille kuningas sanoi, että Israeli Paavalinpoika oli hakkauttanut pään poikki eräältä talonpojalta, jonka rikos oli aivan epätietoinen, ja että tämän talonpojan tytär, papin vaimo, oli siitä usein käynyt valittamassa kuninkaalle. Tukholmassa vuonna 1588 toimeenpantu

---

[1] V. R. Valtakirja Henrikki Klaunpojalle marraskuun 26 p. 1572. Kirje Klaus Aakenpojalle elokuun 30 p. 1581. Savonlinnan läänin voudeille y. m. maaliskuun 2 p. 1588. Akseli kreiville joulukuun 7 p. 1588.

[2] Kts. sivua 210.

tutkimus päättyi nähtävästi kuolemantuomioon, sillä sen vuoden jälkeen ei Israeli Paavalinpoikaa enää mainita [1].

Olemme tässä nähneet räikeän esimerkin voutien elämöimisestä Suomessa.

Usein kuultiin myös syytöksiä muita viranomaisia, niinkuin tuomareja ja nimismiehiä, vastaan [2]. Kaarle herttuakin kirjoitti (1580) Juhani III:lle virkamiesten Suomessa harjoittamasta ilkivallasta. Eräät suomalaiset olivat näet matkatessaan herttuakunnan kautta kertoneet hänelle, miten täällä talonpoikia sorrettiin. Laista ja oikeudesta — sanottiin kirjeessä — eivät virkailijat välittäneet vähääkään, vaan jokainen teki mitä itse tahtoi; jos joku kävi valittamassa kuninkaalle, niin hän joutui kovan vainon alaiseksi [3].

Useinmainitussa kolmensadan talonpojan kirjelmässä oli yhtä pitkä virkailijain kuin knaappienkin rikosluettelo. Virkamiehet, sotilaat ja rikkaat talonpojat — sanottiin siinä muun muassa — sortivat yksissä neuvoin köyhiä, vieläpä voudit heitä sakoittivat ja vangitsivatkin. Pappeja peloitettiin uhkauksilla, niin että he eivät tohtineet antaa vainotuille todistuksia. Voudit ja heidän kätyrinsä ottivat köyhiltä polkuhinnasta turkiksia, lahjoaksensa niillä mahtavia herroja. Jos joku vouti tai henkikirjuri oli ollut vuodenkin virassaan, niin hänellä oli jo isot maatalot, rakennukset kaupungeissa, laivat, hevoset, hopeamaljat y. m. Hänen aittansa olivat täynnä ruokatavaraa, vaikka ruunun linnat ja kartanot olivat tyhjinä. J. n. e.

Joskus talonpojat näyttävät liioitelleen puhuessaan kuninkaalle virkamiesten epärehellisyydestä [4]. Pyhtään ja

---

1 S. A. N:o 215, 1-osasto, 82. — V. R. Kirje Tukholman linnan isännille kesäkuun 17 p. 1588.

2 V. Kirje Klaus Aakenpojalle heinäkuun 21 p. 1580.

3 A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering, 25.

4 Ne Juhani III:lle jätetyt Suomen talonpoikain valituskirjat. jotka vielä ovat Ruotsin valtioarkiston säilyssä, ovat luetellut K.

Elimäen talonpojat olivat esimerkiksi kannelleet, että Kymenkartanon voudin kirjuri oli anastetuilla rahoilla rakennuttanut itselleen komean talon, ja kirjuri lähetettiin sen johdosta vangittuna Ruotsiin. Mutta kun Yrjö Boije kävi taloa tarkastamassa, niin hän katsoi, että kaikki sen rakennukset eivät yhteensä olleet kymmenen talarin arvoiset, eikä hänen mielestään kartanossa ollut ainoatakaan huoneistoa, jossa kelpo mies olisi tahtonut asua. Hän pyysikin kuningasta toimittamaan kirjurin Suomeen takaisin, jotta asiaa olisi täällä voitu tutkia [1]. — Boije tiesi myös kertoa Juhani III:lle, että pyhtääläisten airuet mielellään lähtivät kuninkaan luo valituksia esittämään, koska jokainen pitäjän talonpoika maksoi heille siitä matkasta kaksi tai kolme vakallista viljaa paitse muita ruokavaroja ja rahoja. Sillä tavoin läheteillä oli sitä isommat tulot, jota useammin he kävivät Ruotsissa.

Edellisessä on jo muutamia kertoja ollut puhetta tutkimuksista, joita kuningas toimitutti eri osissa maata talonpoikain valitusten johdosta [2]. Tämmöisiä tutkimuksia pidettiin jo Juhani III:n hallituksen alkupuolella. Ja kun sitten yleinen välirauha saatiin aikaan, niin kuninkaan mielestä oli tullut sopiva hetki ryhtyä asiaan entistä tehokkaammin. Hän kirjoitti lokakuun 18 p. 1583 Henrikki Klaunpojalle, että hän aikoi järjestää kuulusteluja kaikkien niiden syytteiden johdosta, joita hänen Suomessa olevat alamaisensa tahtoivat tehdä aatelisia ja aatelittomia, sotaväkeä ja muita vastaan. Tutkimuksia varten saapui tänne kuninkaan sihteeri Soikinan Henrikki Matinpoika Huggut. Henrikki Klaunpoika, Yrjö Boije, Perttu Eerikinpoika Liuster ja Lauri Henrikinpoika Hordeel saivat määräyksen pitää seuraavana talvena hänen kanssaan käräjiä ympäri koko Suomea. Vieläpä Juhani III:lla oli tarkoitus lähettää tänne myöhemmin Ruot-

---

Grotenfeltin teoksessa Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 246, Muist.

[1] V. R. Kirje Juhani III:lle maaliskuun 3 p. 1588.

[2] Kts. sivuja 474 ja 637.

sista muutamia luottamusmiehiään lopullisesti ratkaisemaan noita valitusasioita. Huggutin ja Liusterin havaitaankin vuonna 1584 istuneen täällä tutkimuskäräjiä [1], ja varmaan muutkin tässä mainitut suomalaiset toimivat silloin samoissa asioissa, mutta epätietoista on, saapuivatko tänne myöskin ne tuomarit, jotka oli aiottu lähettää Ruotsista. — Syyskuussa vuonna 1585 Pontus de la Gardie antoi Juhani III:lle sen neuvon, että hänet ja jotkut muut valtuutettaisiin seuraavana talvena tutkimaan vouteja vastaan tehtyjä syytöksiä [2]. Kuolema teki kuitenkin pian sen jälkeen lopun Pontuksen suunnitelmista ja toimista. Mutta sittenkään tutkimukset eivät jääneet sillensä. Yrjö Boije sai maaliskuun alussa vuonna 1588 käskyn mennä Hämeenlinnan lääniin, Satakuntaan sekä Vehmaan kihlakuntaan selvittelemään talonpoikain valitusasioita, mutta koska hän itse ei silloin päässyt lähtemään Itä-Suomesta, niin hän lähetti kuninkaan kirjeen Niilo Olavinpojalle ja Hartikka Henrikinpojalle, jotka Akseli Lejonhufvudin sijaisina hoitivat läntisen Suomen maaherravirkaa, pyytäen heitä toimittamaan kuulustelut [3]. Myös nähdään, että Perttu Eerikinpoika (Liuster) ja Pentti Juusten seuraavana vuonna (1589) pitivät kuudentoista päivän aikana tutkimuskäräjiä Espoon ja Kirkkonummen pitäjissä ottaen selkoa valituksista, joita talonpojat tahtoivat tehdä entisiä ja uusia vouteja, näiden kirjureita sekä sotamiehiä ynnä muita vastaan [4].

Jos voutien joukossa huomataankin olleen paljon kunnottomia miehiä, niin on toiselta puolen tunnustettava, että Juhani kuningas usein näytti heille ankaraa kovuutta. Henrikki Klaunpojalle annettiin vuonna 1575 oikeus rangaista rikoksellisia kuolemallakin. Ylisen, Hauhon ja Hattulan

---

[1] S. A. N:o 5537, 61; 5539, 3 v.

[2] V. R. 3/IX 1585.

[3] V. R. Kirje Juhani III:lle 3/III 1588.

[4] S. A. N:o 3444, 126.

kihlakuntain voudit erotettiin pari vuotta sen jälkeen viroistansa [1]. Alussa vuotta 1583 lähetettiin tänne Ruotsista eräs provossi vangitsemaan rikoksellisia vouteja ja voudinkirjureita. Hänen valtakirjassaan [2] sanottiin, että hänen tuli viedä Ruotsiin yhdeksän nimeltään mainittua miestä [3] ja vielä muitakin, jotka Suomen maaherra Klaus Aakenpoika oli hänelle osoittava. Joulukuussa 1588 annettiin läntisen Suomen maaherralle Akseli Lejonhufvudille käsky vangita ne Suomen voudit ja henkikirjurit, jotka silloin olivat olleet virassaan enemmän kuin kaksi vuotta, sekä alivoudit ja alikirjurit. Heitä oli sakoitettava, ja niiltä, jotka eivät tahtoneet sakkoja suorittaa, oli kädet hakattava poikki, jonka jälkeen heidät oli hirtettävä. Ne viranomaiset, jotka olivat syypäät siihen, että joku ihminen oli itsensä surmannut tai kuollut nälkään, eivät missään tapauksessa saaneet jäädä henkiin. Kaikki voutien, alivoutien, henkikirjurien ja alikirjurien talot olivat otettavat ruunun haltuun ja niiden rakennukset siirrettävät kuninkaan kartanoihin, mikäli näissä semmoisia tarvittiin [4]. Ei saata kieltää, että hallituksen menettely tässä asiassa oli lievimmin sanoen hyvin umpimähkäinen.

Omituinen asia on, että pappissäädyssäkin siihen aikaan oli useita jäseniä, jotka eivät kohdelleet kansaa paremmin kuin voudit ja muut hallinnolliset virkamiehet. Tyydyttääkseen voitonhimoansa he olivat valmiit häikäilemättä ryhtymään väkivaltaan ja muihin rikoksiin. Isonkyrön kirkkoherrasta kerrotaan, että hän oli ankara talonpojille, otti väkisin testamenttilehmiä sekä riisti eräältä torpparilta kaksi kapanalaa maata ja neljä kuormanalaa niittyä. Kun hänelle

---

[1] V. R. Kirje marraskuun 9 p. 1578.

[2] V. R. Valtakirja tammikuun 24 p. 1583.

[3] Niiden joukossa oli Kymenkartanon läänin vouti Knuutti Glad ja Suursavon vouti Markus Sipinpoika.

[4] V. R. Kirje Akseli kreivillе joulukuun 7 p. 1588.

muistutettiin, että hän ei ollut moneen viikkoon antanut ehtoollista, niin hän käski muistuttajaa helvettiin messua kuuntelemaan. Useat papit pitivät kirkkojen korjausrahat itsellään. Kangasalan ja Juvan kirkkoherroja syytettiin siitä, että he ottivat liikoja maksuja. Muolan kirkkoherra oli muun muassa ryöstänyt eräältä vaimolta hameen ja rikkonut kotirauhan. Hän oli myöskin antanut suorittamattomain hautausmaksujen tähden viedä sodassa kaatuneiden ruumiit kappalaisen aittaan, jossa koirat pääsivät niitä nuoleksimaan. Vanajan papista sanottiin, että hän oli Idänpään kylästä väkivallalla vienyt pari härkää. Juhani kuninkaan kuoltua Jämsän kirkkoherra oli käräjillä syytteenalaisena useista rikoksista: hän oli anastanut niityn, ottanut liiallisia maksuja sekä rääkännyt joitakuita seurakuntalaisiansa. Jämsän kappalainen oli samoihin aikoihin väkisin vienyt eräästä talosta kaksi hevosta ajaen niillä kuusi peninkulmaa. Tämmöiset esimerkit [1] valaisevat sangen räikein värein silloisten pappien ja heidän seurakuntalaistensa välejä.

Valtakunnan ylimmistäkin viranomaisista kuului valituksia. Juhani III:lle kerrottiin, että useat neuvoskunnan jäsenet, maaherrat, laamannit ja muut rasittivat talonpoikia kuormien ajoilla lähettäen vastoin Ruotsin lakia tavaroita kaupiteltaviksi maaseudulle. He osasivat — sanottiin kuninkaalle — houkutella vouteja, voudinkirjureita ja nimismiehiä pitämään huolta siitä, että asia ei nostanut huomiota, vaan pysyi salassa. Kun kuningas ei oikein tiennyt, paljonko ilmiannoissa oli perää, niin hän avoimella kirjeellä kehoitti porvareita ja talonpoikia pelkäämättä ilmoittamaan, ketkä olivat tuota laittomuutta harjoittaneet; vääryyttä kärsineet eivät muka voittaneet mitään sillä, että he salaa

---

[1] Esimerkit on otettu J. S. Pajulan teoksesta: Suomen kirkon tilasta liturgisen riidan aikana (Sivut 206—209). — Vrt. K. Grotenfelt, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 451.

jupisivat asiasta keskenään. Kovien rangaistusten uhalla käskettiin vihdoin samassa kirjeessä niitä, jotka olivat käyneet kauppaa maaseudulla sekä pakoittaneet talonpoikia kuljetusmatkoihin, siitä herkeämään [1]. Mahdoton lienee Juhani III:n kumminkin ollut saada tämmöistä käskyä noudatetuksi.

Muutamia yksityisiä aateliston jäseniä mainitaan erinäisesti talonpoikaisen kansan sortajina. Muistelkaamme tässä, mitä aikakirjat tietävät kertoa siitä asiasta.

Juho Skytten ollessa Hattulan kihlakunnan voutina valittivat Lehijärven pitäjäläiset kuninkaalle, että hän oli lyönyt sekä uhannut vainota heitä; hän oli myös ilman syytä määrännyt Lehijärven nimismiehen sidottavaksi tukkiin ja antanut piestä häntä. Rautalammilla Skytte oli annettuaan talonpojille kaskimaita vuokraviljelykseen anastanut niistä sadon itselleen [2].

Tavattoman tylyä mieltä osoittavaan rikokseen teki Juho Skytten vaimo Margareeta (Tawast) itsensä syypääksi, kun hän kovasti pieksetti kahta Padasjoen talonpoikaa antaen rääkätä toista niin pahoin, että tältä lohkesi hammas ja katkesi jalka [3]. Tämä tapahtui kuitenkin vasta Juhani kuninkaan kuoltua.

Läntisen Suomen maaherra Akseli Lejonhufvud joutui myös pahaan maineeseen väkivaltaisuudestaan. Juhani III:n täytyi julistaa Karjan, Karjalohjan ja Inkoon talonpojat kuninkaan erinäisen suojeluksen alaisiksi sen johdosta, että Lejonhufvud oli kiskonut heiltä liiallisia veroja, panettanut heitä köysiin sekä muutenkin antanut pidellä heitä pahoin,

---

[1] Kuninkaan yllämainittu kirje, joka on päivätty toukokuun 4 p. 1588, on painettu Stiernmanin teokseen Kongl. Bref och Förordningar, I, 347.

[2] K. J. Jalkanen, Rautalammin vanhan hallintopitäjän historia, 129—131.

[3] A. I. Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder, X, 214—218.

kun he olivat suorittamassa päivätöitään [1]. Ruotsissa sama Lejonhufvud myös oli tunnettu talonpoikain rääkkääjänä [2].

Kolme Janakkalassa sijaitsevaa Viralan kylän talollista kävi vuonna 1585 Juhani III:n luona valittamassa, että Harvialan ja Niemenpään haltija Matti Laurinpoika Kruus laittomasti vaati kyläläisiä suorittamaan hänelle päivätöitä ja elättämään hänen hevosiaan. Samalla he ilmoittivat, että Kruus oli ottanut haltuunsa kolmanneksen heidän takalistostaan pakoittaen heidät hakkaamaan siellä satoja syliä halkoja ja sitten kuljettamaan ne Niemenpään kartanoon [3]. Kuningas lähetti silloin Matti Laurinpojalle ankaran kirjeen uhaten ottaa häneltä sekä Viralan kylän, joka oli annettu hänelle ja hänen vaimolleen elinkautiseksi läänitykseksi, että myöskin kaikki muut hänen saamansa läänit, jos hän jatkoi väkivaltaista menettelyään [4]. Mutta kun Kruus tämän johdosta heti jätti asian kihlakunnanoikeuden tutkittavaksi, niin seitsemän Viralasta kotoisin olevaa talonpoikaa todisti siellä valallisesti, että kaikki valittajain väitteet olivat aivan vääriä [5]. Tosin kerrottiin Matti Laurinpojasta myöskin, että hän toimiessaan Viipurin linnavoutina kiskoi talonpojilta heidän varojansa [6], mutta ainakaan ei yllämainitussa kanteessa näytä olleen mitään perää. Nähtävästi aatelisia, samoin kuin vouteja, joskus syytettiin aiheettomastikin.

Perttu Eerikinpoika Liuster, joka ennen Matti Laurinpoikaa oli ollut Viipurissa linnavoutina, joutui sangen hankalaan asemaan, kun kuninkaalle kanneltiin, että hän oli teh-

---

[1] M. G. Schybergson, Finlands historia, I, 349. — K. Grotenfelt, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 243.

[2] A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering, 27.

[3] Niemenpää on, samoin kuin Harvialakin, Vanajassa.

[4] Wieselgren, DelaGardiska archivet, IV, 60.

[5] Bidrag till Finlands historia utg. af statsarkivet, V, 315.

[6] K. Grotenfelt, l. c. 242. — M. G. Schybergson, Finlands historia, II, 349.

nyt vääryyttä joillekuille talonpojille. Lienee jo ollut kysymyksessä, että hän menettäisi aatelisarvonsa ja omaisuutensa. Pontus de la Gardie ja Klaus Tott tutkivat silloin (1581) Helsingissä hänen asiaansa. Sinne saapui kuitenkin vain yksi syyttäjistä, ja näyttää siltä kuin oikeus lopuksi olisi vapauttanut Perttu Eerikinpojan kanteesta [1]. Ainakin tavataan hänet kahtena seuraavanakin vuonna Viipurissa virkaansa hoitamassa. Vieläpä hänet vuonna 1583 määrättiin Huggutin kanssa toimittamaan tutkimuksia talonpoikain valitusten johdosta.

Jos vielä mainitsen, että Sarvlahden kartanon alustalaiset valittivat hallitukselle isäntänsä Matti Knuutinpoika Creutzin väkivaltaisuudesta [2], niin onkin tässä esitetty miltei kaikki syytökset, joita Suomen talonpoikain tiedetään tehneen yksityisiä aatelisia vastaan Venäjän sodan aikana. Nämät syytökset kohdistuivat oikeastaan vain viiteen tai kuuteen henkilöön [3], ja muutamat niistä osoittautuivat piankin aiheettomiksi. Sanotun johdosta emme siten saata päättää, että aatelisten ja kansan välit silloin olisivat yleensä olleet maassamme huonot. Päin vastoin on luultavaa, että useimpain aatelisten ja heidän alustalaistensa kesken olivat hyvät suhteet vallitsemassa.

Tahdomme vähän silmäillä aatelistonkin silloisia oloja. Se oli maan varsinainen sotilassääty, eikä se ollut ainoastaan velvollinen varustamaan maatilustensa puolesta miehiä sotaan, vaan sen miehisten jäsenten tuli itsensä palvella sotajoukossa. Ratsupalvelus oli siten heidän pääammattinaan. Meidän maan rälssimiehet suorittivat tämän palveluksen Suomen aatelislipussa tai päälipussa, joista edellinen kuiten-

---

[1] Perttu Eerikinpojan kirje Juhani III:lle 3/VIII 1581 kokoelmassa Skrifvelser till Konungen R. A.

[2] K. Grotenfelt, l. c. 246.

[3] Israeli Paavalinpojan rikoksista on edellisessä kerrottu.

kin oli kauan aikaa yhdistettynä toiseen suomalaiseen lippukuntaan. Aatelisilta vaadittiin, että he olivat hyvin varustetut aseilla ja haarniskoilla, vaikka hallitus ei voinut hankkia jälkimmäisiä riittävästi muulle sotajoukolle.

Viisikolmattavuotisen sodan aikana ei Suomen aatelisilta suinkaan puuttunut harjoitusta soturin ammatissa. Se kokemus. jonka he silloin saivat, meni sitten perintönä seuraaville polville, ja heidän jälkeläisillänsä oli monen monta tilaisuuta lisätä tätä perintöä.

Ei siinä kyllin, että maamme aateliset taistelivat sotajoukossa raskasaseisina ratsumiehinä, melkein kaikki tärkeimmät päällikönvirat olivat Juhani III:n hallitessa uskottuina heille. Lukuunottamatta niitä vuosia, joina ranskalaisella Pontus de la Gardiella oli Ruotsin sotajoukon ylin johto, ja niitä verraten lyhyitä aikoja, jolloin huono-onniset ruotsalaiset Kustaa Banér ja Mauri Grip hoitivat ylipäällikön tointa, oli tämä toimi Suomen miehillä. Valtakunnan yliamiraali sekä useimmat Suomen laivaston amiraalit olivat niinikään meidän maasta kotoisin. Lisäksi tärkeimpien ja enimmin uhattujen linnojenkin päällikkyys annettiin Suomen aatelisille. Olemme tavanneet heitä sekä Viipurissa, Savonlinnassa ja Käkisalmessa että myöskin Suomenlahden takana Tallinnassa, Narvassa, Iivananlinnassa ja Kapriossa. Vasta sitten kuin sodan melskeet aselevon johdosta joksikin aikaa taukosivat, tulivat ruotsalaiset Yrjö Eerikinpoika Ulfsparre, Kustaa Kaaprielinpoika Oxenstierna ja Kustaa Banér Tallinnan päälliköiksi [1], samoin kuin Risto Kaaprielinpoika Oxenstierna silloin oli muutaman vuoden Narvan päällikkönä.

Kuudennentoista vuosisadan loppupuoli oli kenties loistavin aika, mikä Suomen aatelistolla milloinkaan on ollut.

---

[1] Ei ole tietoa, että Eerikki Kaaprielinpoika Oxenstierna, joka lokakuun 22 p. 1580 Johannes Berndesin ja Hannu Eerikinpojan kanssa määrättiin Tallinnan isännyyteen, olisi siellä ollut enemmän päällikkönä kuin toisetkaan näistä.

Silloin nousi tästä säädystä historian näyttämölle yhdellä kertaa useita kyvykkäitä ja urhoollisia miehiä, jotka toiminallaan tuottivat maallensa ja itselleen kunniaa. Semmoisia olivat Henrikki Klaunpoika Horn, Hannu Biörninpoika Leijon, Hannu Laurinpoika Biörnram, Hermanni Fleming, Klaus Aakenpoika Tott, Yrjö Boije, Klaus Eerikinpoika Fleming, Kaarle Horn, Arvi Stålarm, Arvi Tawast, Klaus Hermanninpoika Fleming, Eerikki Slang ja Antti Sabelfana puhumattakaan niistä kymmenistä sankareista, jotka taistelivat vähemmin nähtävillä sijoilla.

Mainittujen päälliköiden rinnalla ne harvalukuiset ruotsalaiset herrat, joille tässä sodassa uskottiin jokin tärkeä tehtävä, näyttävät — amiraali Gyllenankaria lukuun ottamatta — sangen vähäpätöisiltä. Ei ole epäilemistäkään, että suurempi kunto, kyky ja miehuus silloin oli tavattavana tällä puolen Suomenlahtea.

Oudoksuttavaa on, että Ruotsin aateliset Venäjän sodan aikana yleensä sangen harvoin toimittivat ratsupalvelustaankin. Olemme nähneet, että jokin määrä heitä vuonna 1571 seurasi Banéria Suomeen. Seuraavana vuonna lähetettiin tänne Ruotsista nähtävästi vain aatelisten palvelijoita [1], mutta aatelisherrat itse pysyivät meren takana [2]. Senkään jälkeen ei Ruotsin aatelisia paljon nähty sotakentillä [3]. Juhani III lausui heistä, että he jättivät sotatoimet toisille

---

[1] V. R. Kirje Knuutti Posselle ynnä muille elokuun 3 p. 1572.

[2] Vuonna 1573 määrättiin ensin, että Ruotsin aateliston palvelijat ja ratsut, jotka edellisenä vuonna olivat olleet Suomessa, olivat täältä palautettavat kotiinsa, mutta kesäkuun 21 p. (1573) kuningas kirjoitti Hermanni Flemingille, että ne näistä palvelijoista, jotka eivät vielä olleet Suomesta lähteneet, olivat täällä pidätettävät, kunnes silloin suunniteltu sotaretki oli pantu toimeen (V. R.). — Se vähäinen joukko Ruotsin aateliston ratsumiehiä, joka silloin vielä tavataan täällä, näyttää olleen yhdistettynä Suomen aatelislippuun.

[3] Vuonna 1578 Ruotsin aateliston sanotaan lähettäneen Suomeen 122 jalkaväen sotamiestä.

ja viruivat kotonaan hoitaen ainoastaan omaa talouttansa niinkuin talonpojat.

Kuningas oli kuitenkin tavallaan itse syypää tähän Ruotsin aatelisten toimettomuuteen. Hän oli nimittäin jo vuonna 1572 antanut heille luvan suorittaa rahamaksun sotapalveluksen asemesta. Tämä lupa uudistettiin sitten moniaita kertoja [1], ja aateliset käyttivät sitä miehissä hyväksensä.

Siitä hallitus piti tarkkaa huolta, että Suomen aateliset olivat mukana päivän helteessä koko pitkän sodan ajan. Niille, jotka löivät laimin velvollisuuksiensa täyttämisen, määrättiin kovat rangaistukset. Vuonna 1574 julistettiin esimerkiksi, että se aatelismies, joka ei palvelijoineen ja ratsuineen tullut talven ajaksi Viipurin linnaan, oli menettävä kilpensä, kypärinsä ja perintötilansa [2]. Ja vuonna 1579 käskettiin Henrikki Klaunpojan panna täällä muutamat aatelisten rälssitilat veronalaisiksi, koska niistä ei oltu toimitettu ratsupalvelusta. — Huomataan siten, että hallituksen vaatimukset rälssin sotapalveluksen suoritukseen nähden olivat aivan toisenlaiset Suomessa kuin Ruotsissa.

Sivumennen esitettäköön tässä muuan omituinen piirre valtakunnan aatelisten keskinäisistä suhteista. Siinä valituskirjassa, jonka Virossa ja Suomessa oleva sotaväki (syksyllä 1589) lähetti Perttu Iivarinpojan ja Arvi Eerikinpojan mukana kuninkaalle, pyydettiin muun muassa tietoa siitä, minkä tähden Ruotsin aatelisto koetti pysyä erillään suomalaisesta ja virolaisesta eikä tahtonut olla sotatanterella yhdessä näiden kanssa. Näyttää melkein kuin ruotsalaiset olisivat osoittaneet ynseyttä ja kopeutta alusmaiden aatelismiehiä kohtaan. Pöyhkeilemiseen edellisillä, kuten olemme nähneet, ei kumminkaan Venäjän sodan aikana ollut vähintäkään aihetta.

Sotilassäätynä valtakunnan aatelisto oli edellisiltä hallitsijoilta saanut suuria etuoikeuksia. On tunnettua, että

[1] Huom. esimerkiksi kuninkaan kirjeet Knuutti Posselle elokuun 11 sekä lokakuun 18 ja 22 p. 1574. V. R.

[2] V. R. Avoin kirje Suomen aatelistolle lokakuun 16 p. 1574.

siinä erikoislaissa, jolla aatelisten yhteiskunta-asema järjestettiin Juhani III:n tultua hallitukseen, näitä oikeuksia enennettiin [1]. Niihin etuihin, jotka heille silloin (1569) suotiin, kuului muun muassa, että rälssin vuokramiehet saivat maksaa ylimääräisiä veroja samoin kuin tehdä kyytimatkoja ainoastaan puolet siitä, mitä verotalolliset, ja että ne näistä vuokramiehistä, joiden tilat eivät olleet peninkulmaa etäämpänä asuntatalosta, olivat, kuten jo edellisessä on mainittu, vapaat pakkokirjoituksesta.

Aatelisto ei kuitenkaan tyytynyt saavuttamiinsa etuihin, vaan tahtoi yhä niitä enentää.

Kun Henrikki Klaunpoika Horn vuonna 1575 (joulun tienoissa) valmisti lähtöä Tukholmasta, kehoitti Juhani III häntä keskustelemaan kaikkien rälssitiloja omaavien Suomen aatelisten kanssa muutamista heidän etuoikeuksistaan. Kotimaahan tultuansa Horn tämän johdosta kutsui heidät Turkuun paaston ensimmäiseksi sunnuntaiksi eli maaliskuun 1 päiväksi (1576) [2]. Ei tiedetä tarkemmin, mistä etuoikeuksista kokouksessa neuvoiteltiin, eikä siis myöskään, mitä päätöksiä siellä tehtiin; se vain huomataan, että aateliset joko silloin tai kohta sen jälkeen anoivat kuninkaalta alustalaisilleen täyttä vapautta ylimääräisistä veroista. Juhani antoi heille kuitenkin kovan vastauksen sanoen, että hän ei saattanut myöntää heille semmoisia oikeuksia, jotka olisivat olleet turmioksi koko valtakunnalle. Kuninkaan kirjeessä lausuttiin muun muassa: »Anomuksenne on kovin kömpelö, koska eivät edes ruhtinaat eivätkä kreivit tässä valtakunnassa koskaan saa moista vapautta eivätkä tahdo sitä pyytääkään» [3].

[1] Heinäkuun 9 p. 1569 julaistuista aatelisprivilegioista on K. Grotenfelt lyhyesti tehnyt selkoa kirjassa Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 193, ja M. G. Schybergson teoksessaan Finlands historia, I, 319.

[2] Henrikki Klaunpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 3/II 1576 Tawastien kokoelmassa R. A.

[3] V. R. Vastaus Suomen kaikille aatelisille kesäkuun 22 p.

Edellisinä vuosina maamme aatelisto ei ainoastaan ollut kieltänyt tiluksiensa vuokramiehiä suorittamasta noita apumaksuja ruunulle, vaan myöskin nostanut niitä sekä muunlaisiakin veroja omaksi hyväksensä; olivatpa muutamat uskaltaneet tehdä väkivaltaa voudeille ja muille, joilla verojen kokoaminen oli ollut toimena. Jokseenkin samaan aikaan, jolloin kuninkaan nuhteleva kirjoitus lähetettiin aatelisille, määrättiin sen tähden Henrikki Klaunpoika Horn, Viurilan Eerikki Hakuninpoika, Järppilän Perttu Iivarinpoika ja Lapvikin Perttu Eerikinpoika vaatimaan heiltä takaisin, mitä tällä tavoin oman käden oikeudella oli anastettu vuodesta 1565 aina vuoteen 1574. Ne aateliset, jotka eivät mielisuosiolla suostuneet korvaamaan ruunun kärsimää vahinkoa, menettivät — sanottiin kuninkaan kirjeessä — vastaavan osan läänityksistään[1]. Muutamilta heistä lienee silloin otettu melkoiset rahat, jos nimittäin korvausasia todella ajettiin loppuun. Laskettiin esimerkiksi, että Klaus Flemingin tuli maksaa 4,777 talaria ja Hannu Biörnramin lesken 2,747 talaria. Henrikki Horninkin oli annettava 504 talaria[2], vaikka hän oli mainitun toimikunnan jäsen.

Myöhemminkin Juhani kuningas koetti valvoa, että Suomen aatelisto ei pääsisi ylimääräisten verojen suoritukseen nähden anastamaan liikanaisia etuja. Sen johdosta, että vuonna 1578 vaadittiin muona-apu koko Suomesta maksetta-

---

1576. — Mitä siihen kuninkaan väitteeseen tulee, että Ruotsin aatelisilla ei ylimääräisiin veroihin nähden ollut samanlaisia pyyteitä kuin suomalaisilla, niin tiedetään kuitenkin, että edelliset olivat heti Juhani III:n noustua valtaistuimelle koettaneet saada alustalaisistansa ainakin ne, joiden vuokratilat eivät sijainneet peninkulmaa kauempana asuntatalosta, vapautetuiksi lisäveroista. A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering, 13 ja 25.

[1] V. R. Kirje kaikille Suomen voudeille kesäkuun 6 p. 1576. Valtakirja Henrikki Klaunpojalle ynnä muille sam. päiv.

[2] K. Grotenfelt, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 239.

vaksi Viipurin linnaan, Juhani kirjoitti muun muassa Pienen-Savon voudille, että tämä vero oli otettava papistolta, läänitysten ja rälssin vuokramiehiltä sekä ruunun taloista huolimatta siitä, mihin oikeuksiin mikin saattoi vedota. »Emme tiedä» — sanottiin kirjeessä lopuksi — »antaneemme siinä asiassa Suomen aatelisille isompia etuja kuin ruotsalaisille emmekä myönnä edellisille vapautusta tästä apumaksusta enemmän kuin niistäkään, joita vastedes vaaditaan» [1]. Rälssin vuokramiehet näyttävätkin sen jälkeen suorittaneen ruunun pyytämät apumaksut, mutta hyvin tyytymättömiä aateliset tästä olivat. Sen johdosta, että jokaiselta rälssin talonpojalta vuonna 1585 vaadittiin puoli tynnyriä rukiita, vaikka niiltä jo edellisenä vuonna oli otettu koko tynnyri, kävivät useat aateliset valittamassa asiasta Pontus de la Gardielle sanoen, että he eivät voineet toimittaa ratsupalvelustaan, jos heidän tiluksiansa rasitettiin semmoisilla ylimääräisillä maksuilla [2].

Miten Suomen rälssimiehet vuonna 1583 pyysivät maksuttoman kyydinnän oikeutta ja mitä heille silloin vastattiin, on edellä kerrottu.

Kun valtakunnan aateliset koettivat vapautua kymmenysten maksamisesta, niin Juhani III asettui jyrkästi tätäkin pyrkimystä vastaan. Papiston valituksen [3] johdosta annettiin 12 p. joulukuuta 1575 asetus, jossa säädettiin, että kymmenykset olivat suoritettavat sekä rälssin ja sen vuokramiesten että läänityksillä asuvain talonpoikain sadosta, vieläpä kalastuksenkin tuotteista. — Sittenkin Suomen rälssi-

---

[1] S. A. N:o 6522, 48.

[2] V. R. Pontus de la Gardie Juhani III:lle syyskuun 3 p. 1585.

[3] Samassa vuonna 1575 annetussa valituskirjassa papisto oli puhunut muustakin aatelisten harjoittamasta omavaltaisuudesta: he olivat asettaneet pappeja virkaan ja erottaneet niitä virasta, rasittaneet pappiloita majailullaan sekä ottaneet ennen aikoja kouluista teinejä käyttääksensä näitä palveluksessaan.

miehet pyysivät, että he saisivat jättää kymmenykset maksamatta, mutta heille annettiin taas ankarasti kieltävä vastaus [1].

Paljon hämmennystä synnytti se seikka, että aatelisto ostamalla yhdisti verotaloja rälssiin eikä sitten suorittanut niistä ruununmaksuja. Juhani III kiinnitti jo hallituksensa alkupuolella huomiotaan tähän epäkohtaan. Elokuun 3 p. 1572 hän avoimella kirjeellä käski voutien ja muiden virkamiesten toimittaa luettelot rälssin alle mainitulla tavalla joutuneista taloista sekä niiden ostajista. Kirje oli suomeksi käännetty [2], joka siihen aikaan oli aivan harvinainen tapaus. Sekin todistaa puolestaan kuninkaan pitäneen kysymystä erittäin tärkeänä. Muutamia kuukausia myöhemmin asia jätettiin Henrikki Klaunpojan tutkittavaksi [3]. Ja vuonna 1575 valtuutettiin Hermanni Fleming, Kyötikkä Fincke sekä Perttu Iivarinpoika laskemaan uudestansa veron alle kaikki ne perintötalot, jotka rälssimiehet olivat kuninkaan tietämättä ostaneet Suomessa [4]. Muitakin määräyksiä Juhani kuningas antoi mainitunlaisten laittomuuksien ehkäisemiseksi [5], mutta nämät määräykset eivät näytä johtaneen sanottaviin tuloksiin.

Rälssioikeuden, läänitysten ja virkojen [6] nojalla muutamat suvut pääsivät jommoiseenkin varallisuuteen. Tämä huomataan siitäkin, että kuningas alituisessa rahapulassa

---

[1] A. G. Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering, 28—30. — V. R. Kirje Suomen aatelistolle kesäkuun 22 p. 1576.

[2] K. Grotenfelt, l. c. 239.

[3] V. R. Valtakirja Henrikki Klaunpojalle marraskuun 26 p. 1572.

[4] V. R. Yllämainittujen valtakirja syyskuun 18 p. 1575.

[5] Kts. esimerkiksi Akseli Steeninpojalle elokuun 21 p. 1587 annettua opastusta. V. R.

[6] Tuomarivirat esimerkiksi olivat, kuten tiedetään, aatelisten hallussa, joilla niistä oli hyvät tulot.

ollen lainasi Suomen aatelisilta rahoja. Lainojen vakuudeksi heille annettiin, kuten edellisessä on mainittu [1], panttitiloja, jotka useimmiten jäivät pitkiksi ajoiksi heidän haltuunsa, nekin siten kartuttaen heidän omaisuuttaan. Moniaille aatelisille ruunun täytyi luovuttaa kymmeniäkin taloja. Joensuun Kirsti rouva [2], Klaus Aakenpoika Tott, Henrikki Klaunpoika, Porkkalan Märtta rouva [3] ja Hannu Laurinpoika Biörnramin perilliset suorittivat silloin kuninkaalle suuremmat rahamäärät kuin muut [4]. Lainanantajat saivat, kunnes

[1] Kts. sivua 696.

[2] Joensuun Kirsti rouva oli Klaus Kristerinpoika Hornin leski.

[3] Märtta rouva oli tunnetun Kustaa Fincken leski. Porkkalan kartano on Lammin pitäjässä.

[4] Seuraavasta taulusta nähdään useiden 1570:luvulla ruunulle annettujen lainain määrät sekä myöskin osapuilleen ne tulot, jotka taulussa mainitut henkilöt saivat panttitaloista.

Lainanantajia.	Lainan määrä, talareissa laskettuna.	Panttilojen luku.	Tulot panttitaloista, talareissa laskettuina.	Panttitalojen tulot laskettuina prosenteissa lainaussummasta.
Henrikki Klaunpoika Horn . . .	1,845 3/4	22	315	17
Klaus Aakenpoika Tott	2,526 1/2	19	132	5
Hermanni Fleming	295 3/4	10	63	21
Yrjö Boije	Kultavitjat	7	26	
Kaarle Horn	812	8	146	18
Hannu Laurinpojan perilliset ja Martti Boije	1,193	134	184	15
Eerikki Pertunpoika Slang. . . .	440 3/4	11	111	25
Pentti Söyringinpoika Juusten .	293 3/4	39	147	50
Torsti Henrikinpoika	130 1/2	4 1/2	46	35
Henrikki Simonpoika	480	6	36	7
Mikko Krankka	153	3	46	30
Joensuun Kirsti rouva	4,666	26	252	5
Porkkalan Märtta rouva	1,441 3/4	13	71	6
Valpuri, Lauri Mikonpojan vaimo	358 1/2	8	93	26
Margareeta, Antti Niilonpojan vaimo	144 1/2	2	15	10

Bidrag till Finlands hist. utg. af statsarkivet, IV, 409—411. — Vrt. Schybergson, Finlands historia, I, 345 ja 346.

velka oli maksettu, ottaa panttitiloista koko vakinaisen veron sekä muita vuotuisia tuloja [1]. Nämät saatavat olivat muutamissa tapauksissa niin suuret, että ne vastasivat kolmattakymmentä prosenttia lainasummasta, vieläpä suurempaakin osaa [2].

Kerran kuningas, omavaltainen kun hän oli, uhkasi aatelisia panttitilojen peruuttamisella, vaikka valtion niitä vastaan saamat lainat olivat maksamatta. Hän kirjoitti vuonna 1582 Suomen maaherralle Klaus Aakenpojalle kuulleensa, että panttitilojen haltijat eivät ainoastaan olleet kantaneet niistä vakinaisia veroja, jotka heille oli luvattu rahalainojen korvaukseksi ja joiden yhteenlaskettu määrä jo oli noussut niin isoksi, että se hyvin peitti koko lainasumman, vaan jotkut heistä olivat koroittaneet tiloilla asuvien talonpoikain maksuja, samalla jättäen lisäverot ruunulle suorittamatta sekä kyydintävelvollisuuden täyttämättä, vaikka talot eivät olleet panttaussopimuksen perustuksella näistä suorituksista vapaat. Kaiken tämän johdosta kuningas ilmoitti, että ne panttitilojen omistajat, jotka eivät lähteneet silloin toimeenpantavalle Pähkinälinnan retkelle, menettäisivät nämät tilat huolimatta siitä, mitä kirjoja he olivat saaneet panttauksen vahvistukseksi [3]. — Nähtävästi ei mainituista Juhani kuninkaan uhkauksista ollut sanottavia seurauksia siitäkään syystä, että Suomen aateliset olivat Pähkinälinnan piirityksessä mukana.

Kerrotaan, että muutamat aateliset varallisuuttansa kartuttaessaan hairahtuivat tekemään vääryyttä muillekin kuin omille alustalaisilleen. Kaprion päällikön Klaus Hermanninpoika Flemingin ja Paidelinnan päällikkön Henrikki von Mindenin välillä syntyi oikeusjuttu muutamain Virossa

---

[1] V. R. Henrikki Klaunpojan valtakirja lokakuun 10 p. 1572.

[2] Ne tulot, jotka Pentti Söyringinpoika Juusten vuotuisesti kantoi yhdeksästäneljättä panttitalostaan, laskettiin, niinkuin taulusta näkyy, puoleksi lainatusta rahamäärästä.

[3] V. R. Klaus Aakenpojan valtakirja syyskuun 22 p. 1582.

sijaitsevain maatalojen tähden. Fleming väitti, että Minden tahtoi vääryydellä anastaa ne häneltä [1]. Vaikea lienee nyt enää saada selkoa, minkälainen tuomio asiassa annettiin. — Vuoma 1590 Risto Klaunpoika Hornin palvelijat olivat, nähtävästi hänen käskystään, väkivallalla vieneet osan Halikon kihlakunnan tuomariverosta hänen kartanoonsa Joensuuhun, ja kun tuomarin, Eerikki Tönnenpoika Wildemanin, palvelijat lähetettiin sinne vaatimaan verovaroja takaisin, niin Hornin miehet olivat käydä käsikahakkaan heidän kanssansa uhaten tappaa heidät. Wildeman valitti tästä kuninkaalle [2], mutta ei ole tunnettua, kuinka asia päättyi. — Arvi Henrikinpoika Tawastia ja Hannu Eerikinpoikaa syytettiin myös oman voiton pyynnöstä. Erään kertomuksen mukaan valittivat edellisen (ruotsalaiset?) sotamiehet hänestä kuninkaalle, että hän ollessaan Venäjällä oli pitänyt itsellään saaliiksi otetun karjan ja annettuansa teurastaa sen lähettänyt lihat omaan taloonsa, josta menettelystä oli ollut seurauksena, että sotamiehet olivat vähällä kuolla nälkään. Jos tämmöinen valitus todellakin tehtiin [3], niin kuningas nähtävästi piti Tawastia syyttömänä, koska tämä yhä pysyi hänen suosiossaan. — Hannu Eerikinpoika, joka Narvasta palattuansa (1588) oleskeli jonkun aikaa silmätaudin tähden omassa talossaan, Prinkkalassa, pyysi (1589) kuninkaalta, että tämä ei uskoisi parjaajia, jotka olivat hänestä kertoneet, että hän Narvan päällikkönä oli omaksi hyväkseen myönyt ruunun viljaa, niin että sotaväki oli siellä saanut kärsiä nälkää [4].

[1] Klaus Flemingin selvitys 26/XII 1585 Livonica kokoelmassa R. A.

[2] Eerikki Tönnenpojan kirje kuninkaalle Käkisalmesta helmikuun 15 p. 1591 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

[3] Valituksesta kertoi Suomessa sama Kaarle Hornin palvelija, joka oli tiennyt sanoa, että kuningas oli ollut vihoissaan Lauri Torstinpojalle sotamiesten syytöksien johdosta. Arvi Stålarmin kirje Arvi Henrikinpojalle kolmantena helluntaipäivänä 1580 Tawastien kokoelmassa R. A.

[4] Hannu Eerikinpojan kirje 16/II 1589 kokoelmassa Skrifvelser till konungen R. A.

Sotilassäädyn kotielämästä ja tavoista on meillä varsin vajanaiset tiedot. Tässä teoksessa ei olekaan tilaa esittää näitä asioita seikkaperäisesti. Tahdon kuitenkin sivumennen merkitä niistä muutamia piirteitä.

Kivirakennuksia nähtiin ani harvoissa aatelisten kartanoissa. Huoneiden uunit olivat avonaisia takkoja; eteisestä (porstuasta) puuttui tulisija tykkänään. Kaikkiin akkunoihin ei varmaankaan riittänyt lasia, joka tuotiin ulkomailta ja siitä syystä oli kallista. Muutamissa suojissa peitettiin seinät palttinakankailla; rikkaissa taloissa myöskin erivärisillä (punaisilla ja vihreillä) veroilla. Huoneiden kalustona olivat pöydät, uutimilla verhotut sängyt, vaate- ja muut arkut sekä lavitsat ja rahit, jotka usein olivat peitetyt sarka-, verka-, säämiskä- tai samettipäällyksisillä patjoilla; tuolit olivat harvinaisia. Parhaiden huoneiden katossa oli messinkinen ruunu. Kynttilänjalat valmistettiin tinasta, messingistä tai raudasta (varakkaille myöskin hopeasta). — Mitä taideteoksiin tulee, oli niitä varmaankin sangen harvoja, jos ensinkään, aatelisten kodeissa. Kuitenkin puhutaan senaikuisissa kalustoluetteloissa »palttinalle maalatuista tauluista» vieläpä »flamilaisista tauluista». Näiden laadusta ja taidearvosta lienee uskallettua lausua edes arveluja. Kenties ne olivat vain seinäpeitteitä.

Uudenajan ensimmäisellä vuosisadalla olivat lyhyet takit ja polvihousut yleisenä miesten pukuna. Sukat tehtiin verasta ja nahasta, kunnes niiden kudonta kyseessäolevana aikana keksittiin. Arkioloissa useimmat aateliset nähtävästi käyttivät kotitekoisia vaatteita. Sotilaina palvelevat miehet saivat kuitenkin ruunulta ulkomaan verkaa vuosipalkaksi. Vierailulla ollessaan aatelisnaiset kävivät silkissä ja sametissa. Rikkaiden naisten kultaketjut ja sormukset olivat somistetut jalokivillä ja helmillä; useilla nähtiin myös helmikoristeiset päähineet. Renessanssi rakasti kiiltoa ja loistoa puvuissa. Mutta oli toinenkin syy, minkä tähden sen ajan ihmiset koettivat hankkia kalliita kiviä ja helmiä niin paljon

kuin mahdollista. Niissä luultiin näet asuvan salaisen, tauteja parantavan voiman[1]. Juhani III kehoitti poikaansa Sigismundia ostamaan smaragdeja ja hyasintteja, niin isoja kuin hän suinkin saisi; tiedettiin muka kokemuksesta, että nämät jalokivet suojelivat ruttoa vastaan[2]. — Metallipeilien sijaan alkoi vuosisadan keskivaiheilla tulla lasista tehtyjä; Pontus de la Gardiella oli kolme kristallipeiliä.

Makuuvaateluetteloissa mainitaan muun muassa mustalla saralla päällystetyt patjat ja pielukset sekä ryijyt ja venäläiset (huopa-?) peitteet. Paremmat päänalukset verhottiin silkillä, (punaisella) sametilla tai myöskin säämiskällä. Uudenaikaisempien palttinaisten lakanoiden ohessa käytettiin vielä nahkalakanoita, joita mahtoi olla sangen vaikea puhdistaa.

Jokapäiväiset pöytäastiat, niinkuin kannut, kulhot ja lautaset, olivat tinasta tehdyt. Varakkaissa kodeissa nähtiin myös hopea-astioita. Juomalaseja tilattiin Saksasta. Posliinia ei juuri liene tavattu aatelisillakaan. Kuitenkin tiedetään Pontus de la Gardiella olleen muutamia hopealla helattuja posliinisia kulhoja ja maljoja. Veitsi täytyi jokaisen tuoda mukanaan, kun mentiin vieraisille; haarukoita ei vielä tunnettu.

Naudan-, lampaan-, vuohen- ja sianliha, metsänriista, suola- ja kapakala (muutamina vuodenaikoina tuorekin kala) sekä herneet, pavut, nauriit ja juuriskat (lantut) olivat tavallisena ravintona. Ulkomailta saatiin riisisuurimia samoin kuin sokeria, rusinoita, veskunoita, viikunoita ja manteleja. Pitoja varten hankittiin sieltä myös melkoiset määrät mitä erilaisimpia maustimia. Kahvi ja tee eivät tulleet käytäntöön ennen kuin kahdeksannentoista vuo-

[1] Paavi Clemens VII:n sairastaessa vuonna 1534 annettiin hänen muutamassa päivässä syödä timanttipulveria 17,000:n markan hinnasta. Sitten hän kuoli. Troels Lund, Danmarks och Norges historie, IV, 242.

[2] V. R. 5/XI 1588.

sisadan alkupuolella. Olutta juotiin paljoa enemmän kuin meidän aikanamme, jonka tähden maltailla ja humaloilla oli tärkeä sija sekä päälliköiden että sotamiesten muonitusluetteloissa. Viinejä ja viininmehua tuotiin maahamme Saksasta ja luultavasti myös Alankomailta sekä joskus Espanjastakin. Paloviina oli jo tunnettu.

Pidoissa nautittiin ylenmäärin ruokia ja juomia, ja kemut olivat väkijuomain vaikutuksesta useinkin meteliset; tapahtuipa niissä joskus murhiakin. Edellä on kerrottu, miten Iivari Särkilahti sai surmansa Arvi Kustaanpoika Stenbockin kädestä juomingeissa, jotka muutamat sotaherrat panivat toimeen Turun linnassa [1]. — Samanlainen näyttää se tilaisuus olleen, jossa Niilo Antinpoika Sabelfana löi Arvi Tawastin veljen Klaus Henrikinpojan kuoliaaksi (1576). Edellinen pakeni tai karkoitettiin silloin maasta, mutta palasi vuonna 1578 Suomeen varustettuna Juhani kuninkaan suojeluskirjeellä [2].

Pitkällinen sota ei voinut olla tuomatta kovuutta ja karkeutta aatelismiesten luonteeseen. Hermanni Fleming ja Henrikki Klaunpoika Horn, kunnon miehiä muutoin, eivät huomanneet mitään moitteenalaista siinä, että heidän sotaväkensä hävitti taloja ja viljelyksiä sekä surmasi viattomia ihmisiä Venäjällä. Ja kuitenkin tiedetään ainakin Henrikki Klaunpojasta, että hänen mielensä heltyi säälin tunteista,

---

[1] Kts. sivua 95.

[2] Kuningas toivoi nimittäin, että Niilo Antinpoika sukulaisten ja ystävien välityksellä pääsisi sovintoon Arvi Henrikinpojan sekä tämän omaisten kanssa. Arvi Tawast suostuikin sitten Juhani III:n tahtoon. Henrikki Klaunpojan kirjeet Arvi Henrikinpojalle 18/IV ja 20/VI 1578 Tawastien kokoelmassa R. A.

Antti Sabelfanan poika Niilo oli harjoittanut opinnoita Saksassa (1573). Vuonna 1575 tavataan hänet Minion-nimisen haahden kapteenina. Niilo Antinpojan loppuikä oli yhtä rikoksellinen kuin hänen nuoruutensa. Vuonna 1587 hän joutui väkiraiskauksen takia vangiksi Turun linnaan, ja seuraavana vuonna hänet siitä rikoksesta mestattiin.

kun hän näki, miten sotaväki Suomessa rääkkäsi oman maan talonpoikia [1].

Opillista sivistystä oli Suomen aatelisilla yleensä sangen vähän, ennen kuin meidän maahan seuraavalla vuosisadalla perustettiin yliopisto [2]. Kuitenkin olivat jotkut heistä, niinkuin Hannu Biörninpoika Leijon, hänen veljensä Klaus, Johannes Berndes ja Klaus Hermanninpoika Fleming harjoittaneet opintoja ulkomailla. Varsinaisen ammattikasvatuksensa nuoret aatelisherrat saivat sotajoukossa ja laivastossa.

Vaikka siinä heikkovärisessä kuvassa, jonka viralliset asiakirjat antavat Suomen silloisen aateliston elämästä ja toiminnasta, on varjokohtiakin, niin on tunnustettava, että useat tämän aateliston jäsenistä osoittivat vaikeuksien ja vaarojen keskellä sellaista malttia, mielenlujuutta ja miehuutta, että he muistuttavat vanhan ajan sankareita. Semmoisina ovat ensi sijassa mainittavat molemmat Hornit: Henrikki Klaunpoika ja Kaarle Henrikinpoika. Edellisen vaiherikasta elämää olemme jo seuranneet lähelle sen loppua. Hän kuoli vuonna 1595 kahdenyhdeksättä vuoden ikäisenä. Kaarle Horn tuomittiin, kuten on tunnettua, vuonna 1591 kuolemaan, vaikka tätä tuomiota sitten ei pantu toimeen.

Onnen vaihtelevaisuutta saivat useat muutkin Suomen herrat siihen aikaan kokea. Edellä on kerrottu, miten Klaus Tott ja Akseli Lejonhufvud Tallinnan kokouksen jälkeen menettivät virkansa. Arvi Tawast ja hänen poikansa Iivari mestattiin niiden sisällisten levottomuuksien aikana, jotka järisyttivät Ruotsin valtakuntaa heikon Sigismund kuninkaan hallitessa. Saman kohtalon alaiseksi joutui silloin

---

[1] Kts. sivua 153.

[2] Kirjallisuutta ei näytä olleen perheissä paljoakaan käytettävänä. Tätä osoittaa tavallaan se seikka, että muutamain varakkaiden henkilöiden säilyneissä kalustoluetteloissa nähdään vain yksi teos mainittuna, nimittäin vanha lakikirja.

kymmenkunta muitakin aatelismiehiä. Arvi Stålarmin nähtiin viisi kertaa levollisena seisovan mestauspaikalla ja yhtä levollisena kuulevan päätöstä, joka jätti hänet henkiin. Yrjö Boijelta, joka myös pysyi Sigismund kuninkaalle uskollisena, otettiin hänen virkansa ja maatalonsa, mutta hän pääsi sitten sovintoon Kaarle herttuan kanssa. Hän eli, samoin kuin Arvi Stålarm, vielä Kustaa II Aadolfin aikana.

Sotilassäädystä puhuessa mainittakoon lopuksi, että ainakin kolmekolmatta siihen kuuluvaa Suomen miestä sai Juhani kuninkaalta aatelisarvon [1].

Kaupunkien porvarit olivat aatelistoon verraten hei-

[1] Nimittäin: Juhani Boos (uudestaan) 12/VIII 1569, Hietamäen Matti Markuksenpoika 12/IX 1571, Nokian Yrjö Maununpoika 16/V 1573, Perttu Eerikinpoika Liuster 6/VII 1573, Henrikki Abel von Minden 1/V 1574, Juho Tyrilinpoika Stålhandske 8/VII 1574, Johannes Berndes 9/VIII 1574, Lauri Henrikinpoika Hordeel 3/X 1576, Prinkkalan Hannu Eerikinpoika 12/X (12/VIII?) 1576, Julius Gyllenhielm 30/III 1577, Harald Tyrilinpoika Stålhandske 15/VI 1578, Jaakkima Tiirikanpoika Brand 1/IV 1581, Matti Antinpoika Biörnram 8/VI 1581, Arvi Henrikinpoika Tawast 29/VI 1582, Henrikki Matinpoika Huggut 8/I 1583, Mikko Paavalinpoika Munck 30/IV 1585, Monikkalan Hannu Hannunpoika 4/VI 1585, Juho Eerikinpoika Ållon 15/III 1586, Pentti Laurinpoika Sabelhjerta 15/VIII 1586, Röfvarnäsin Gudmund Aaretinpoika 14/XI (24/X?) 1586, Olavi Laurinpoika Stubbe 5/IX 1587, Pentti Söyringinpoika Juusten 13/VIII 1591 ja Henrikki Eerikinpoika Rääf 18/VI 1592.

Yllä luetellut ovat meille edellisestä esityksestä tunnetut, paitse Harald Tyrilinpoikaa, Juho Eerikinpoikaa, Pentti Laurinpoikaa ja Gudmund Aaretinpoikaa. Näistä ei olekaan paljon sanottavaa. Gudmund Aaretinpoika palveli haahdenpäämiehenä. Kolmen muun toiminta kuuluu oikeastaan Sigismund kuninkaan ja Kaarle herttuan aikoihin.

Mitä Pentti Söyringinpoikaan tulee, niin Akseli Lejonhufvud ja Klaus Tott olivat jo lopulla vuotta 1588 ehdoittaneet, että hänelle annettaisiin kilpi, mutta kuningas oli silloin vastannut, että se asia sai levätä, kunnes Tallinnan retki oli tehty. V. R. Kirje Akseli kreiville ja Klaus Aakenpojalle tammikuun 23 p. 1589. — Aateloituna Juusten otti nimen Gyllenlood.

kossa yhteiskunnallisessa asemassa. Muutamien kauppiaiden oli tosin onnistunut toimeliaisuudellaan hankkia melkoinen omaisuus, mutta hallitus veroitti heitä kovasti [1], otti heiltä lainoja, joiden takaisinmaksamista he monasti saivat liian kauan odottaa ja käytti myös mielivaltaisesti heidän aluksiaan sotaväen ja sotatarpeiden kuljetukseen [2].

Suomessa oli Juhani III:n aikana kahdeksan kaupunkia, nimittäin: Turku, Viipuri, Helsinki, Rauma, Pori, Porvoo,

[1] Esitän tässä siitä asiasta vielä muutaman esimerkin. Helmikuun 15 p. 1576 määrättiin Suomen kaupungeille tavattoman korkea »taksa». Turulta vaadittiin silloin 500 Unkarin kultarahaa (Guldenia), Porilta 300, Viipurilta 150, Helsingiltä 100, Raumalta 100 ja Naantalilta 20. Unkarin kultarahat, joita Eerikki XIV:n ja Juhani III:n hallitessa tehtiin Ruotsissakin, vastasivat jälkimmäisen kuninkaan aikana 1,5 talaria. Turun porvarit lähettivät mainittuna vuonna hallitukselle 348 Unkarin kultarahaa, mutta kuningas kirjoitti heille, että tuo rahamäärä oli vähäinen siihen verraten, mitä he olivat hänelle velkaa. (V. R.) Samaan aikaan Viipurin porvaristo maksoi 113 Unkarin kultarahaa. Vuonna 1588 laskettiin valtakunnan kaikkien kaupunkien verot 1,883:ksi Unkarin kultarahaksi, josta määrästä Tukholman oli annettava 300, Turun 220, Helsingin 120, Porin 100 ja Viipurin 60 kultarahaa. (Bergfalk, l. c. 78 ja 79.) — Vrt sivua 706.

[2] Kaupunkilaisten laivojen käyttämisestä hallituksen tarpeisiin mainittakoon tässä esimerkki. Viipurin porvari Niilo Talpoja valitti vuonna 1583, että hänen alustaan oli enemmän kuin muiden lähetetty kuljetusmatkoille ja että hän ei ollut saanut matkoistaan mitään maksua. Hän oli vienyt jalkaväen lippukunnan Narvaan siihen aikaan, jolloin puulinnoitus siellä valloitettiin (1579). Narvasta hän oli tuonut saaliiksiotettuja pellavia, hamppuja ja silliä Helsinkiin. Samana kesänä hän vielä kaksi kertaa oli laivan täydeltä kuljettanut huoveja Helsingistä Tallinnaan. Täällä oli hänen alukseensa sälytetty tykkejä, jotka hän oli tuonut Helsingin kautta Viipuriin. Lisäksi oli hänen 70:n lästin kantoinen laivansa vuonna 1581 vienyt 70 Niilo Ollinpojan ratsumiestä Viipurista Narvaan, kun viimeksimainittua linnaa ruvettiin piirittämään. Valituksen johdosta Viipurin ylin hallitusmies Henrikki Klaunpoika myönsi hänen Viipurin pitäjässä sijaitsevalle talolleen kolmeksi vuodeksi verovapauden, jotta — sanoi Horn — hän ei kärsisi kovin suurta tappiota ja jotta hän vastedes olisi altis ruunua palvelemaan. S. A. N:o 5519, 80.

Tammisaari ja Naantali. Kolmella viimeksimainitulla ei kuitenkaan ollut suurtakaan merkitystä kauppaan nähden, sillä ne olivat aivan vähäpätöisiä paikkakuntia. Porvoossa tuskin olikaan vuoden 1550 jälkeen, jolloin sen porvarit siirrettiin silloin perustettavaan Helsinkiin, mitään kaupunkia pariin, kolmeen vuosikymmeneen. Venäläiset hävittivät siitä vielä tähteetkin (1570). Vuonna 1579 Juhani III asukasten anomuksesta myönsi Porvoolle uudestaan kaupunkioikeudet.

Kaupunkiemme asukasluvusta ei ole puheenaolevalta ajalta säntillisiä tietoja. Erään todennäköisyyslaskun nojalla on arveltu, että Turussa Juhani III:n hallituksen alkuvuosina oli noin 3,000 henkeä, Viipurissa 1,700, Porissa 700, Helsingissä 600, Raumalla 600, Naantalissa 300 ja Tammisaaressa 100 [1]. — Kuinka suurelta osalta kaupunkien porvaristo oli oman maan miehiä, on kysymys, johon tarjonaolevain lähteiden perusteella ei voi antaa täsmällistä vastausta. Mutta vuosisadan alkupuoliskon oloista saattanemme kuitenkin päättää, että kauppiaat ja käsityöläiset täällä enimmäkseen olivat suomalaisia ja että saksalaisia oli aivan vähän ruotsalaisiinkin verraten [2].

Pitkällinen sodan aika ei ollut edullinen kaupalle, jonka kehittyminen estyi samassa määrässä kuin varattomuus tuli yleiseksi ja kansan sekä myömis- että ostamiskyky tämän johdosta heikkeni. Juhani III:n usein toimeenpanema rahan huonontaminen [3] ei myöskään voinut olla vaikuttamatta

---

[1] Suomen kartasto 1910, II, 52—55, sivu 20. — Kts. myös K. Grotenfelt, Suomen kaupunkien väkiluvusta 1500- ja 1600-luvuilla (Hist. Ark. XI, 407—411).

[2] K. Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina, 45 ja 127.

[3] Ruotsilla oli siihen aikaan kahdenlaista hopearahaa, nimittäin markka, joka jakautui 8 äyriin ja 24 aurtuaan, sekä talari, joka vastasi 5 markkaa 76 penniä nykyistä Suomen rahaa. Kustaa Vaasan aikana oli talarista maksettu noin 4 Ruotsin markkaa, mutta markan painoa ja hopeamäärää vähennettiin Juhani III:n alkuaikoina niin, että talari vuonna 1570 vastasi $13\,^1/_3$ Ruotsin markkaa, 1572 25

kauppaan lamauttavasti. Ja ne monituiset säädökset, jotka Juhani kuningas antoi kaupan järjestämisestä, olivat sille vain haitaksi.

Heti hallitukseen tultuansa Juhani III käski maalla liikkuvain kauppiaiden asettua porvareiksi kaupunkeihin ja samalla hän varoitti kaikkia alamaisiansa käymästä kauppaa maaseudulla [1]. Maakauppa oli nimittäin jo sitä ennen kaupunkilaisten eduksi kielletty. Maalaiset saivat myödä tavaransa ainoastaan kaupungeissa, ja kaupunkien porvarit yksin olivat oikeutetut tekemään kauppaa ulkomaalaisten kanssa. — Kuitenkin oli aatelisille luvallista ostaa kotitarpeensa muukalaisiltakin sekä lähettää ulkomaille maanviljelyksensä, karjanhoitonsa ja metsiensä tuotteita [2].

Helmikuun 7 p. 1573 annetulla käskykirjeellä säädettiin määrähinnat tärkeimmille kauppatavaroille [3]. Syy tähän säädökseen oli siinä, että hinnat rahan huonontumisen johdosta olivat äkkiä ruvenneet nousemaan.

Turkisten kauppa oli Juhani III:n erinäisen huomion esineenä. Alamaisilta kiellettiin semmoisten nahkojen osta-

---

markkaa ja 1573 28 $^{2}/_{5}$ markkaa (Hans Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, II). Juhani kuningas jätti nimittäin talarirahan muuttamatta. Pian täytyi hänen kuitenkin huomata, että ruunulla ei rahanväärennyksistä ollut odotettua hyötyä. Hän rupesi silloin (1574) taas teettämään semmoisia markanrahoja, joilla oli entinen arvo. Vuodesta 1576 hallitus lunasti liikkeessä olevia alaarvoisia rahoja maksaen talarin 26:sta markasta. — Myöhemmin Juhani III toisen kerran ryhtyi rahan huonontamiseen. Hän laski nimittäin vuodesta 1591 liikkeeseen markanrahoja, joita tarvittiin 6 vastaamaan yhtä talaria. (Stiernman, Samling af Kongl. bref, stadgar och förordningar, I, 227).

[1] Stiernman, Samling af Kongl. bref och Förordningar, I, 206.

[2] Stiernman l. c. I, 208 ja 299. — Poikkeusasemassa olivat myös Pohjanmaan satamat, joissa maalaiset möivät tavaroitaan Venäjänkin kauppiaille.

[3] Stiernman l. c. I, 229. — T. S. Dillner, Studier rör. Finlands handel 1570—1622, I, 22 ja 23.

minen, joita katsottiin tarvittavan hovia varten. Vuoden 1570 lopussa kuningas lähetti joitakuita palvelijoitaan Suomeen ja muutamiin Ruotsin maakuntiin turkiksia hankkimaan. Voutien käskettiin antaa heille veronkannossa saamansa nahat sekä myöskin rahaa, jotta niitä olisi voitu ostaa suuremmat määrät [1]. Useinmainitun Hannu Fordeelin oli silloin jätettävä kuninkaan lähettien haltuun kaikki ne nahkatavarat, jotka hän saamansa määräyksen mukaisesti oli kantanut Pohjanmaan voudeilta sekä mitä hän itse oli ostanut lappalaisilta, pirkkalaisilta ynnä muilta [2]. Kaksi vuotta myöhemmin ilmoitettiin voudeille, että kuningas ei enää aikonut lähettää asiamiehiään nahkojen hankintaan, koska he tavallisesti olivat saapuneet liian myöhään myöntipaikoille, joten muukalaiset ja muut olivat ennättäneet ostaa parhaan osan tavarasta ennen lähettien tuloa. Voutien oli siitä lähtien itsensä toimitettava ostot ja rangaistuksen uhalla valvottava kuninkaan etua. — Omituista on nähdä, mitä turkiksia siihen aikaan pidettiin kallisarvoisina. Kuninkaalle oli hankittava etupäässä hyviä ilveksen, näädän, mustan ketun ja ristiketun nahkoja sekä valikoimalla punaisen ketun, mustan majavan, suden, tummanruskean naalin, kärpän ja oravan nahkoja, lisäksi mustan karhun ja hirven taljoja ynnä myöskin pukin nahkoja [3]. Muita turkiksia, niinkuin halpoja ketun, majavan ja saukon nahkoja, saivat alamaiset ostaa ja myödä mielin määrin [4]. — Joulukuun 10 p. 1574 annettiin seikkaperäinen määräys turkiksien hinnoista [5].

---

[1] V. R. Kirje voudeille joulukuun 29 p. 1570.

[2] V. R. Kirje Hannu Fordeelille joulukuun 27 p. 1570.

[3] Jokseenkin samanlainen kirje lähetettiin asianomaisille voudeille esim. lokakuun 30 p. 1582.

[4] V. R. Kirjeet voudeille marraskuun 10 p. ja joulukuun 13 p 1572. — Julistus, koskeva kaupan väärinkäyttöä, 11/VIII 1580 (Stiernman, l. c. I, 304).

[5] Stiernman l. c. I, 241.

Niille, jotka rikkoivat kuninkaan säädöksiä vastaan, oli määrätty kovat rangaistukset.

Enimmät länsimaiden tavarat tuotiin tänne Lybekistä ja Dantzigista. Myöskin Riiasta, Kööpenhaminasta ja Alankomailta tuli laivoja miltei vuosittain. Paitse mainittuja toimittivat useat muutkin Itämeren kaupungit, nimittäin, Wismar, Rostokki, Stralsund, Greifswald, Königsberg ja Pärnu, tänne tavaroitaan, vaikka, kuten näyttää, ani harvoin. Ranskan ja Anglian kanssa ei Suomella Juhani III:n aikana liene ollut suoranaista kauppayhteyttä. Sen sijaan lähetettiin maastamme, ainakin kerran, laivoja Espanjaan asti. Kahdella sotahaahdella toimitettiin sinne nimittäin vuonna 1584 puutavaraa Porvoonjoen suulla olevasta Emäsalosta, jolla saarella oli tätä varten edellisenä talvena käytetty 174 miestä puolentoista kuukauden aikana puita hakkaamassa. Molempiin laivoihin tilattiin matkaa varten tykit Hämeenlinnasta [1]. Varmaankin oli aluksissa, kun ne tulivat takaisin, muun tavaran ohessa melkoinen määrä espanjalaista viiniä. Kun kerrotaan, että vuonna 1585 jokin laiva saapui Espanjasta Helsinkiin [2], niin on mahdollisesti kysymys jommastakummasta mainitusta haahdesta.

Pääasiallisina mereltäpäin tulevina tuontitavaroina olivat: suola, sillit, verka ja muut kankaat, rauta, vaski, viinit sekä maustetavarat. Vientitavaroista ansaitsevat etusijassa mainitsemista: voi, kalat, nahat, turkikset, hylkeenrasva, terva ja puutavara [3]. Viljan, hevosien, elävän karjan sekä suolatun ja kuivatun lihan lähettäminen ulkomaille oli kielletty, koska niitä tarvittiin sotaväkeä varten [4].

---

[1] Muonitusmestari Maunu Sveninpojan lasku Helsingin sataman varoista v. 1584 Ruotsin laivaston arkistossa.

[2] T. S. Dillner, Tabeller rör. Finlands handel åren 1570—1622 (Hist. Arkisto, XIII).

[3] T. S. Dillner, Tabeller rör. Finlands handel åren 1570—1622.

[4] V. R. Kirje Lauri Laurinpojalle toukokuun 19 p. 1573. — Stiernman l. c. I, 231 ja 235.

Tullimaksuja oli suoritettava sekä tuontitavarasta että, ainakin Juhani III:n hallituksen loppupuolella, myös vientitavarasta [1], ja tullitaksoja muutettiin alinomaa [2].

Tavallisesti kauppiaamme eivät tehneet ostojansa ulkomailla, vaan saivat tavaransa Suomeen tulleilta kauppamatkustajilta. Sen johdosta kuningas huomautti porvareille, että heidän oli edullisempi itse käydä Saksassa tavaroita hankkimassa, ja kielsi samalla muukalaisia kauppamiehiä viipymästä valtakunnassa enempää aikaa kuin kuusi viikkoa kerrallaan. Hän sanoi nimittäin huomanneensa, että he täällä ollessaan liiallisesti koroittivat hintoja [3].

Siihen nähden, että etelämaidenkin tavarat tuotiin Ruotsiin enimmäkseen Saksasta, ja koska ne kuljettuaan välittäjäin kätten kautta olivat kalliita, kehoitti Juhani kuningas valtakuntansa kauppiaita purjehtimaan Länsi-Eurooppaan ja tätä varten hankkimaan itsellensä vahvoja laivoja. Mitä Suomen kaupunkeihin tulee, ei tätä kehoitusta kuitenkaan liene noudatettu [4].

Sota lakkautti tietysti Venäjän ja Suomen välisen kaupan, joka sitä ennen oli ollut erittäin vilkasta. Tätä kauppaa välittivät etupäässä Venäjän puolelta tulleet karjalaiset, ja sen pääpaikkoina olivat Viipuri sekä Pohjanmaan satamat, joista Tornio, Kemi, Ii, Oulu ja Mustasaari olivat mainittavimmat [5]. Suomeen oli saatu Venäjältä: hamppuja, pellavia, palttinaa, sarkaa, huopatakkeja, kintaita, päähineitä, juhtinahkaa, vöitä, kukkaroita, päitsiä, remeleitä,

---

[1] T. S. Dillner, Studier rör. Finlands handel, 104—107.

[2] Turun ja Viipurin kaupungeille annettiin tullijärjestys huhtikuun 18 p. 1581. Stiernman, l. c. I, 311.

[3] Stiernman, l. c. I, 306, 307 ja 340.

[4] V. R. Kirje merikaupunkien porvareille syyskuun 7 p. 1583. — Stiernman l. c. I, 325.

[5] Pohjanmaan kauppapaikoissa kävi sekä Suomen että Ruotsin kaupunkien aluksia, ja toiselta puolen Pohjanmaan talonpoikia purjehti kauppamatkoille Poriin, Raumalle, Turkuun ja Tukholmaan.

luokkeja, länkiä, mesileipää ja saippuaa y. m. Venäjän kauppiaat olivat täältä vieneet suolaa, sillikaloja, verkaa, turkiksia, vaskea, rautaa, helmiä y. m.[1]. Osa viimemainituista tavaroita oli Suomesta kotoisin, toinen osa oli tänne tuotu meritse.

Etelä-Suomessa Venäjän kauppa keskeytyi heti sodan alettua, mutta omituista on, että venäjänpuoleisia kauppamiehiä tuli Pohjanmaalle vielä ensimmäisinä sotavuosinakin. Sen jälkeen kuin aselepo oli tehty vuonna 1573, ilmaantui rajantakaisia kauppiaita taas Viipuriinkin. Ruotsin hallitus ei kuitenkaan katsonut heitä suopein silmin. Viipurissa myönnettiin heidän käytettäväksensä ainoastaan yksi talo. Ja kun toiset Venäjän kauppamiehet pyysivät, että heidän sallittaisiin vapaasti kulkea Länsi- ja Itäpohjassa, niin kuningas, joka varoi heidän olevan vakoilijoita, kielsi Pohjanmaan voutia suostumasta heidän pyyntöönsä, ennen kuin täydellinen rauha oli saatu toimeen. Heille annettiin ainoastaan lupa pitää kauppaa jossakin määrätyssä paikassa. Aselevon päätyttyä (1577) ei Venäjän kauppamiehiä enää näy koko sodan aikana käyneen Pohjanmaalla. Sen sijaan niitä taas nähtiin Viipurissa, sen jälkeen kuin yleinen välirauha oli solmittu vuonna 1583[2]. Kaupan piti silloin olla vapaa molempain valtakuntain alamaisten kesken[3], mutta sitä vaikeutti muun muassa määräys, että kauppiaiden tuli hankkia asianomaisen käskynhaltijan lupakirja, ennen kuin he saivat mennä rajan toiselle puolen[4]. Tsaari kielsi myös pian alamaisiansa teke-

[1] K. Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina, 109, 112 ja 113. — T. S. Dillner, Tabeller rör. Finlands handel 1570—1622 (Hist. Arkisto, XIII) — A. G. Fontell, Om Österbottens tillstånd samt gränsfejden 1573—1585, 31. — A. H. Snellman, Oulun kaupungin historia, 44, 45 ja 48.

[2] T. S. Dillner, Studier rör. Finlands handel, 179 ja 181.

[3] V. R. Kirje merikaupunkien porvaristolle syyskuun 7 p. 1583 (Stiernman l. c. I, 324).

[4] V. R. Kirje Henrikki Klaunpojalle syyskuun 22 p. 1583.

mästä kauppaa Tallinnassa ja Narvassa [1]. Käkisalmelaisilla taas oli haittaa siitä, että venäläiset eivät sallineet Suomen laivojen kulkea Pähkinälinnan ohi Suomenlahdesta Laatokalle, vaikka suomalaisilla kauppiailla olikin vapaa pääsy Pähkinälinnaan [2]. Kaiken lisäksi levottomat rajaolot peloittivat liikemiehiä. Käkisalmen läänissä sattuikin heti välirauhan alussa sangen ikävä tapaus. Muutamat Novgorodin kauppiaat olivat pyytäneet päästä Käkisalmeen, ja linnan vouti Jaakkima Tiirikanpoika Brand oli antanut heille turvakirjan. Suojeluslupaustaan Brand ei kuitenkaan voinut täyttää. Neljä Jääsken ja Äyräpään lippukuntaan kuuluvaa sotamiestä surmasi noin kuuden peninkulman päässä Käkisalmesta kaksi noista kauppiaista ottaen heidän rahansa ja tavaransa. Ainoastaan yksi murhaajista saatiin sitten kiinni, ja linnaoikeus, jossa jalkaväen päällikkö Arvi Tawast oli esimiehenä [3], tuomitsi rikoksellisen teloitettavaksi [4]. Itse tapaus oli kuitenkin auttamaton asia ja omiansa herättämään venäjänpuoleisien epäluuloa ja vihaa.

Silmäilkäämme tässä vähän silloisia kulkuneuvojakin, joista tietysti kauppa samoin kuin alituiset sotaväen siirrot olivat suuressa määrin riippuvaiset. Merenkulku oli kuudennentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla vaikeata ja vaaranalaista. Alituiset laivojen ryöstöt tekivät sen sangen epävarmaksi, sillä rosvoja vilisi kaikilla merillä. Useat niistä kaappaajista, jotka olivat saaneet passinsa Juhani III:lta, eivät juuri olleet merirosvoja paremmat. Samalla tavoin

---

[1] Vrt. sivua 579.

[2] Pähkinälinnan päällikön Vasili Iivananpoika Bjäloulovin kirje Yrjö Boijelle v. 1588 (?) kokoelmassa Muscovitica R. A.

[3] Käkisalmen isäntä Hartikkalan Pentti Juhonpoika ja Viipurin linnavouti Matti Laurinpoika Kruus olivat myös läsnä oikeudessa. Lautakuntaan kuului neljäkolmatta miestä.

[4] Jaakkima Tiirikanpojan kirje Arvi Henrikinpojalle 18/IV 1583 ja oikeuden pöytäkirja 1/X 1584, molemmat Tawastien kokoelmassa R. A.

Badenin rajakreivin puoliso Cecilia (Ruotsin kuninkaan sisar), Saksi-Lauenburgin herttua, Rostokin kaupungin neuvosto y. m. varustivat laivoja ryöstölle. Täytyy kummastella, että kauppiaat ensinkään uskalsivat lähettää aluksia pitkille matkoille.

Maamatkat olivat myöskin hankaloita, sillä tiet olivat Suomessa siihen aikaan sangen puutteelliset. Maamme eteläosissa oli kuitenkin maanteitä, joilla voitiin käyttää rattaita. Tämän saattaa päättää muun muassa siitä, että Juhani III vuonna 1587, jolloin hän oli aikeissa tulla hoveinensa Suomeen, käski korjata yleisiä teitä, niin että niitä kävi kulkeminen vaunuilla [1]. Tavallisesti liikuttiin kuitenkin ratsain. Kyytimies seurasi matkustajaa eri hevosella. Kun sotaherrain ja muiden viranomaisten täytyi matkalla sattuvien vaikeuksien tähden pitää mukanansa muutamia palvelijoita, niin oli heitä miltei joka kerta kyydittävä useilla hevosilla.

Kaksi valtatietä, jotka kulkivat Turusta Viipuriin, toinen Suomen etelärannikkoa pitkin, toinen Hämeenlinnan ja Hollolan Lahden kautta, olivat sotaväen liikkeisiin nähden ja muutoinkin tärkeimmät. Paitse näitä ja niiden jatkoa, jota myöten päästiin Viipurista Inkeriin, oli vielä pari yleistä tietä, joiden pääsuunta kävi lännestä itään. Porista oli nimittäin johdettu maantie Hämeenlinnaan, jossa se sitten yhtyi Turun-Viipurin tiehen, ja viimemainitusta tiestä erosi Lahdessa haara, joka vei Savonlinnaan [2].

Etelästä pohjoiseen päin johtavat maantiet olivat harvalukuiset ja lyhyet. Eräs vei Turusta sisämaitse (Pyhäjärven itäpuolella) Poriin, toinen Helsingistä Hämeenlinnaan, kolmas Viipurista Saimaan länsipuolitse Savonlinnaan, mutta nähtävästi ei ainakaan kahta viimeksimainittua voitu kulkea rattailla.

---

[1] V. R. Opastus Akseli Steeninpojalle elokuun 21 p. 1587.

[2] Maamme kulkuneuvoista puhuessa on tässä käytetty lähteenä Väinö Wallinin teosta: Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana.

Isoin osa Suomesta, nimittäin koko se ala, joka oli Porista, Hämeenlinnasta ja Savonlinnasta pohjoiseen, kaipasi silloin vielä maanteitä, joita sillä nimellä saattaisi mainita. Siellä tavattiin, paitse ratsain kuljettavia kirkko- ja kyläteitä, pääasiallisesti vain talviteitä. Kesäisin täytyi kuormia monissa paikoin, missä ei veneellä voitu liikkua, kuljettaa purilailla [1].

Sisä-Suomen lukemattomat järvet ja Pohjanmaan isot joet tarjosivat siellä sekä kesällä että talvella parhaat liikenneväylät. Savonlinnasta vietiin esimerkiksi verotavaroita monasti Saimaata myöten veneillä Lappeen rannalle ja Vuoksen niskalle, joista paikoista ne sitten toimitettiin Viipuriin tai Käkisalmeen [2].

Useita sisämaan teitä oli kuljettava osaksi veneellä, osaksi jalkaisin. Etelä-Karjalasta johti Pohjan perille kaksi semmoista, jokseenkin paljon käytettyä tietä. Toinen poikkesi Viipurin-Savonlinnan maantiestä suoraan pohjoiseen kulkien Joroisten ja Tavisalmen (Kuopion) kautta sekä sitten 17 peninkulmaa virtoja, järviä ja upottavia nevoja myöten ynnä vielä 9 peninkulmaa Ouluntaipaleen [3] metsien halki Oulujärven kaakkoispäähän, josta vesireittiä pitkin päästiin Oulunsuuhun. Toinen, Käkisalmen karjalaisten vanha kauppatie vei järville, joista useimmat ennen Käkisalmen valloitusta olivat Suomen rajan ulkopuolella. Sitä kulkiessa matka kävi Laatokasta Pyhäjärvelle, Orivedelle, Pielisjoelle ja Pielisjärvelle, josta se jatkui kahdentoista peninkulman levyisen erämaan halki Nuasjärvelle ja Oulujärvelle. Samanlaisia teitä tultiin Vienanmeren Karjalanrannalta Oulujärvelle ja siitä Pohjanlahden rannikolle. Kemijoki ja sen koilliset sivuhaarat taas olivat hyvinä kulkuteinä niille, jotka pyrki-

---

[1] Purilaiksi nimitettiin kahta pitkää aisaa, joiden toinen pää laahasi maata hevosen vetäessä niihin köytettyä kuormaa.

[2] Kts. sivua 471.

[3] Ouluntaipaleeksi kutsuttiin silloin Kallaveden ylisten haarain ja Oulujärven välistä metsäseutua.

vät Kannanlahden tienoilta ja Kuollan Lapista Peräpohjaan tai päin vastoin [1].

Mitä teollisuuteen tulee, huomataan, että maassamme ei ollut juuri muita tehtaita kuin sahoja sekä valtion ruutimylly, salpietarikeittämöt, laivaveistämöt ja kivenhakkaamot [2]. Käsityöläiset valmistivat silloin monet semmoisetkin tavarat, joita meidän aikanamme saadaan tehtaista. Ulkomailta ostettavista teollisuustuotteista mainittakoon useanlaisten kankaiden lisäksi [3] lasi, paperi [4] ja sokeri.

Sahoja oli sekä ruunulla että yksityisillä. Valaistakseni vähän sitä asiaa otan tähän pari arkistoilmoitusta. Vuonna 1588 määrättiin Yrjö Antinpoika, joka siihen aikaan oli autio- ja ruununtalojen kaitsijana Suomessa, panemaan ruunun rappiolle joutuneet sahat ja myllyt kuntoon. Samana vuonna Henrikki Huggut kirjoitti Porvoon läänin voudille, että hän oli lähettänyt Ruotsista Suomeen muutamia rakennusmestareita, joiden tuli tehdä hänelle saha sekä vasarapaja [5].

Kansamme oli ammoisista ajoista osannut järvi- ja suomalmista valmistaa pienissä sulatusuuneissa harkkorautaa, ja miltei joka kylässä oli meillä taitavia seppiä, jotka tästä raudasta takoivat kaikenlaisia tarvekaluja. Mutta varsinaisia rautatehtaita ei täällä ollut [6].

---

[1] Kts. sivua 479.

[2] Laivanveistämöistä, kivenhakkaamoista, salpietarikeittämöistä sekä Säiniön ruutimyllystä on ollut puhetta edellisessä.

[3] Kts. sivua 742.

[4] Paperia ei yksityisten aina ollut helppo hankkia. Kuninkaan sihteeri Huggut, joka kuitenkin tarvitsi sitä virallista kirjevaihtoaan varten, ei kerran voinut saada sitä Porvoosta eikä Helsingistä, jonka tähden hän vihdoin pyysi kaksi riisiä Turun tullimestarilta. Bidrag till Finlands historia, utg. af ststsarkivet, V, 397.

[5] S. A. N:o 3434, 150 ja 154.

[6] T. Hultin, Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden, I, 3—17.

Maanviljelys — siihen luettuna myös kaskenpoltto — oli siihen aikaan samoin kuin nytkin karjanhoidon ohessa kansamme tärkein elinkeino. Olemme edellisessä nähneet, miten halla ajoittain, ylenmääräinen veroitus vuosittain sekä vihollisten ryöstö paikoittain vei viljelijän työn tulokset hänen käsistään. Tämmöisissä oloissa ei maanviljelys Juhani III:n hallitusaikana voinut edistyä eikä kansan varallisuus karttua. Ettei väestö täällä kokonansa nääntynyt köyhyyteen ja puutteeseen, siitä on nähtävästi suureksi osaksi kiitettävä maan luonnollisia apulähteitä, jotka vielä noruivat runsaina. Ryöstökalastus ei ollut ennättänyt sanottavassa määrässä vähentää järviemme rikkauksia, ja metsissä vilisi riistaa. Alkuperäiset elinkeinot, kalastus ja metsästys, voivat silloin hankkia talonpojille melkoisessa määrässä särvintä ruis- ja pettuleivän avuksi.

Maassamme silloin olevien talojen luku on ruunun tilikirjoissa ilmoitettu, milloin 30,000:ksi milloin enemmäksi, jopa aina 33,500:ksi. Tämä ilmoitusten eroavaisuus on nähtävästi johtunut siitä, että eri vuosina on käytetty erilaisia laskuperusteita, esimerkiksi joko ottamalla lukuun tai jättämällä laskuista ruunun talot, torpat sekä rälssin talonpoikain ja läänitysten talonpoikain tilat. Kuitenkin veroamaksavien talojen luku väheni köyhyyden tähden miltei vuosi vuodelta, ollen 27,754 vuonna 1580, noin 25,500 vuonna 1584 ja 22,000 vuonna 1589 [1]. Vuonna 1584 oli täällä 4,810 verotaloa aivan autiona, siis lähes kuudennes kaikista [2].

---

[1] Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja, V, 34, 66 ja 102.

[2] Autiotaloja oli nimittäin: Etelä-Suomessa 583, Pohjois-Suomessa 642, Ylä-Satakunnassa 518, Ala-Satakunnassa 341, Pohjanmaalla 128, (Sääksmäen kihlakunnassa ei ollut yhtäkään), Hattulan kihlakunnassa 95, Ylisen ja Hauhon kihlakunnissa 291, Savonlinnan läänissä 532, Lappeella 103, Jääskessä 198, Äyräpäässä 563, Viipurin ja Säkkijärven pitäjissä yhteensä 80, Vehkalahdella ja Pyhtäällä yhteensä 234, Porvoon läänissä 373 ja Raaseporin läänissä 128. (Bidrag till Finlands historia utg af statsarkivet, V, 284 ja 285.) —

Yleistä köyhyyttä todistaa muun muassa sekin, että väkeä muutti maasta pois. Vuonna 1580 Suomen maaherra Klaus Aakenpoika ilmoitti kuninkaalle, että paljon ihmisiä, sekä naineita että naimattomia, jätti kotinsa ja kontunsa mennen ulkomaille. Juhani III silloin käski voutien estää tätä siirtolaisuutta, koska, kuten hän sanoi, ei ollut luvallista, että kuka hyvänsä oman mielensä mukaan lähti milloin ja minne hän itse halusi. Erittäin kerrottiin kuninkaalle, että täältä kulki vuosittain paljon palvelusväkeä Saksaan ja muihin maihin paikkoja hakemaan, joten Suomessa oli palvelijoista puute. Tämän johdosta Suomen merikaupunkien voudit vuonna 1583 määrättiin valvomaan, ettei renkejä eikä naispalvelijoita pääsisi ulkomaille menemään. Jos ne eivät tulleet toimeen omassa maassa, niin niiden oli siirryttävä Viroon ja Inkeriin asukkaiksi niille alueille, jotka Ruotsi oli valloittanut. Samasta asiasta kuningas kirjoitti läntisen Suomen maaherralle Akseli Lejonhufvudille [1]. Vielä hallituksensa lopulla Juhani III eri asetuksella sääsi, että Suomesta ei saanut viedä ulkomaille »ihmisiä eikä hevosia» [2].

Niin kauan kuin maa oli pitkällisen sodan rasitusten alaisena, ei asukasluku Suomessa päässyt sanottavasti kasvamaan. Ruotsin vallan aika ei yleensäkään ollut kansamme lisääntymiselle edullinen. Onhan tunnettua, että väkiluku oli täällä vuonna 1721 melkein sama kuin vuonna 1521.

Tätä luetteloa silmäillessä oudoksuttaa se seikka, että Lounais-Suomen maakunnissa huomataan yhtä paljon autiotaloja kuin Äyräpäässä, Savossa ja Pohjanmaalla, vaikka edelliset maakunnat olivat etäällä sotanäyttämöstä eivätkä siis olleet joutuneet suoranaisen ryöstön ja hävityksen alaisiksi, niinkuin Itä- ja Pohjois-Suomi.

[1] V. R. 21/VIII 1587. — Seuraavana vuonna Kymenkartanon läänin entinen vouti Yrjö Matinpoika todisti, että joukko tämän läänin talonpoikia oli köyhyyden tähden ollut pakoitettu jättämään maatilansa ja karkaamaan Liivinmaalle (Viroon). Yrjö Matinpojan todistus 2/VI 1588 Ruotsin laivaston arkistossa. — Savon asukkaiden siirtymisestä Ruotsiin on edellä kerrottu. Kts. sivuja 476 ja 477.

[2] Stiernman, Kongl. Bref och Förordningar, I, 374.

Mahdotonta on saada täsmällisiä tietoja, kuinka suuri Suomen väestö oli kuudennentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla. Arveluja on siitä kuitenkin nähty historiallisessa kirjallisuudessa. Niiden mukaan oli täällä Juhani III:n hallituksen alkuaikoina noin 250,000 asukasta[1].

Onneksi rutto, joka kuudennellatoista vuosisadalla usein ja ankarasti raivosi Venäjällä, Itämeren maakunnissa, Saksassa ja Ruotsissa, ei viisikolmattavuotisen sodan aikana paljon päässyt leviämään meidän harvaanasutussa maassamme eikä siis voinut vaikuttaa täällä sanottavaa asukasluvun vähennystä. Vuosina 1571 ja 1588 se kuitenkin näyttää liikkuneen Suomessa jokseenkin laajalti[2]. Jälkimmäisen vuoden kulkutauti, johon kuoli muun muassa meriväkeä[3], oli varmaankin yhteydessä silloin vallinneen nälänhädän kanssa.

Kronikat kertovat[4] ruton vuonna 1579 riehuneen Tukholmassa niin kovasti, että siihen Jaakon- ja Tuomaanpäivän välillä kuoli 12,000 henkeä. Kuinka paljon tähän merkilliseen ilmoitukseen on luotettava, huomataan siitä, että Tukholmassa siihen aikaan erään arviolaskun mukaan oli 8,000 asukasta kaikkiansa. Kuitenkin Ruotsin pääkaupungissa silloin ilmestynyt tauti oli sangen vakavaa laatua[5]. Hovi pysyi heinäkuusta 1579 alkaen melkein yhtämittaa vuoden ajan poissa Tukholmasta. Joulukuun 21 p. (1579) kuningas käski Klaus Aakenpojan rakennuttaa kaksi purtta, toisen Porissa, toisen Halikossa, ja lähettää ne

---

[1] A. G. Fontell, Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges (Finsk Tidskrift XVIII, 100—106 ja 244). Fontell otaksuu, että jokaiseen huonekuntaan siihen aikaan kuului keskimäärin seitsemän henkeä. — Vrt. S. G. Elmgren, Finlands befolkning 1553 och 1560 (Hist. Arkisto, V, 22—31).

[2] A. Neovius, Suomalainen ajantieto-kokoelma, 43.

[3] Tili, päivätty 30/XI 1588, Ruotsin laivaston arkistossa. —

[4] Girs, l. c. 77. — Hiärn, l. c. 324.

[5] Ödberg (Om Anders Lorichs, 69) mainitsee, että Tukholmassa sinä syksynä kuoli noin seitsemänkymmentä henkeä vuorokaudessa.

Ruotsin puolelle Stäkeborgiin [1], koska Tukholmasta ei saatettu ruton takia pursia tilata [2]. Suomessa tauti luultavasti ei liikkunut sinä vuonna, mutta vanhojen virsikirjain ajantiedot kertovat, että täällä 1580 oli »suuri yskävuosi». Näyttää kuitenkin, kuin tässäkin ilmoituksessa olisi liioittelua. Hordeel kirjoitti elokuun 9 p. 1580 Pontus de la Gardielle: »Rutto on vähän näyttäytynyt Turussa ja muutamissa kylissä sen ympärillä» [3]. Nämät sanat sekä se seikka, että Pontuksen sotajoukossa, joka seuraavana talvena oli Suomessa, ei ollut sairaita sanottavasti, osoittavat, että tauti ei ollut levinnyt kovin laajalle[4]. — Ruton mainitaan käyneen maassamme myös vuonna 1590, mutta siitä asiasta ei ole tarkkoja tietoja. Girs kertoo [5], että se silloin riehui Tallinnassa ja Narvassa.

Kyseessäolevaan aikaan nähden ei ole paljon sanottavaa sivistysriennoista.

Opetusta varten oli maassamme vain Turun katedraalikoulu sekä neljä tai viisi kaupunkikoulua. Muutamat näistä olivat syntyneet jo keskiajalla. Kouluolot eivät kuudennella toista vuosisadalla monestakaan syystä päässeet kehittymään. Ne järjestettiin vuonna 1571 asetuksella, joka sitten oli voimassa Juhani III:n koko hallitusajan [6]. Kouluissa annettu opetus tarkoitti etupäässä papilliseen virkaan aikovien valmistamista. Kuitenkin otettiin kouluista myöskin muun muassa hallituksen ja ylimysten sihteerit sekä aatelisperheiden kotiopettajat. Nuorten aatelisten kasvatuksesta on jo edellä ollut puhetta.

---

[1] Stäkeborg (Stegeborg) sijaitsee Itägöötlannissa, Itämeren rannalla.

[2] V. R.

[3] Handlingar rör. ryska kriget 1570—1595 R. A.

[4] Vrt. sivua 284.

[5] L. c. 169.

[6] V. K. E. Vichman, Suomen kasvatuksen ja opetuksen historia.

Kirjallisuuden alalla oli toiminta vasta alussaan. Suomenkielisiä kirjatuotteita ei Juhani III:n ajalta ole mainittava juuri muita kuin katekismus ja pieni messukirja, jotka Paavali Juusten toimitti painosta (vuosina 1574 ja 1575), sekä Jaakko Suomalaisen vähäistä myöhemmin julkaisemat teokset: katekismus, virsikirja ja rukouskirja. — Kuten on tunnettua, kirjoitettiin historialliset ja muut tieteelliset teokset siihen aikaan latinaksi.

Sodan raivotessa maan rajoilla ei taide voinut saada täällä tyyssijaa. Keskiaikaisen kirkollisen taiteen tuotteita ei hankittu Suomeen, sen jälkeen kuin katolisuus joutui häviölle. Ja mitä renessansiin tulee, joka keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa mahtavana virtauksena kulki Länsi-Euroopassa, saatetaan — lukuunottamatta muutamia Juhani III:n toimeenpanemia ja ulkomaisten mestarien johtamia linnojen rakennustöitä — sanoa, ettei se vielä kuudennellatoista vuosisadalla päässyt vaikuttamaan Suomessa.

Liturginen riita [1], joka Juhani III:n hallitusaikana synnytti levottomuutta Ruotsissa, ei näytä paljonkaan huolestuttaneen meidän maan asujamia. Tiedetään, että papisto täällä suostui liturgiaan ilman mainittavaa vastarintaa. Mitä maamme aatelisiin tulee, ei heidän yksityisissä kirjeissään havaita keskusteluja kirkollisista asioista, joka seikka osoittanee, että ajan uskonnolliset riitakysymykset eivät erinäisesti kiinnittäneet heidän huomiotaan. Kahdesta aatelismiehestä mainitaan kumminkin, että he olivat liturgian kannattajia. Toinen heistä, kuninkaan sihteeri Henrikki Huggut, kääntyikin katoliseen uskoon. Toinen oli yliamiraali Klaus Fleming. Suomen kaupunkien porvaristo oli Juhanin kirkollisiin muutoksiin nähden yhtä välinpitämätön kuin aatelisto. Ja talonpojat — mitä ne tiesivät Juhani III:n esteetillisuskonnollisista haaveiluista!.

[1] Liturgisesta riidasta kts. J. S. Pajula, Suomen kirkonetilasta liturgisen riidan aikoina, sekä J. A. Hammargren, Om den liturgiska striden under konung Johan III.

Siten ei varsinaista liturgista riitaa Suomessa syntynyt-kään. Aivan toista laatua olivat ne asiat, jotka täällä pitivät ihmisten mielet jännityksessä. Vainon tuomat rasitukset sekä kysymys siitä, voitiinko ne kestää vai täytyikö niiden alle sortua, olivat Suomen asujamilla jokapäiväisenä huolena.

Venäjän sota oli, kuten olemme havainneet, paljon suuremmassa määrässä kidutuksena Suomenmaalle kuin Ruotsille. Täällä se nähtiin lähempänä; täällä se tuotti enemmän vahinkoa ja onnettomuutta yksityisille; täällä se vaikutti lamauttavasti kaikkeen yritteliäisyyteen ja hyödylliseen toimintaan. — Kertomus maamme silloisista sisäoloista on näin ollen sekin suurimmaksi osakseen viisikolmattavuotisen sodan historiaa.

HENKILÖNIMIEN LUETTELO.

Agarekov, Bogdan, 388.
Akseli Steeninpoika. Kts. Lejonhufvud.
Alamanni, Domenico, 270, 271.
Alban herttua 358.
Alenus 85, 356, 357.
Ambrosius Henrikinpoika 201, 282, 285, 370, 442, 460, 462—464, 469, 470, 473, 474, 519, 534, 536, 546, 547, 559.
Ancklam, von, Frans, 82.
Andomski, Yrjö Pietarinpoika, 683.
Anjoun Henrikki 146.
Anna Matintytär 526.
Anrep, Juhani, 318.
Anrep, Tiirikka, 300, 301.
Ansimov, Mikita, 683, 686.
Antti Hakuninpoika 107, 139—141, 150, 201, 584.
Antti Laurinpoika, 189, 208.
Antti Laurinpoika 210, 228.
Antti Martinpoika. Kts. Svarth.
Antti Niilonpoika. Kts. Sabelfana.
Antti Pietarinpoika 501, 522, 570.
Arn, von, Tiirikka, 48.
Arvi Eerikinpoika. Kts. Stålarm.
Arvi Henrikinpoika. Kts. Tawast.
Arvi Kustaanpoika. Kts. Stenbock.
Arvi Olavinpoika. Kts. Wildeman.
Asseri, Aaretti, 282, 300.
Asseri, Mauri, 282.

Bagge, Pietari, 8.
Balfour 102.
Banér, Kustaa, 45—59, 61, 62, 65, 66, 80, 145, 312, 327, 405, 420, 430, 431, 433, 436, 439, 441, 442, 448, 449, 486, 493, 574, 581, 593, 602, 604, 609, 628, 684—688, 702—705, 723, 724.
Banér, Sten, 185.
Baranov, Feodor, 686, 687.
Baranov, Kasarin, 686, 687.
Baranov, Voin, 686, 687.
Bartholdus Thomae 334.
Bathori, Tapani, 146, 165, 226, 251, 262—264, 266—273, 307, 310, 312, 328, 329, 331, 349, 407, 437, 588.
Becker 417.
Berndes, Johannes, 138, 143, 153, 162, 167, 169, 223, 224, 228, 244, 301, 307, 324, 385, 388, 393, 403, 701, 703, 723, 736, 737.
Besnin, Mihail Andrejevitsh, 141—143.
Bibikov, Mikifer, 601.
Bielke, Akseli, 443.
Bielke, Gunila, 421, 427.
Bielke, Hogenskild, 161, 185, 350, 381, 411, 443.
Bielke, Juhani, 670.
Bielke, Klaus, 358, 393, 406, 408, 444, 493, 687.
Bielke, Tuure, 22, 393, 574.
Bilefeldt, von, Hannu, 282, 318.
Biörnram, Hannu Laurinpoika, 8, 17, 21, 24, 36—42, 44, 74, 79, 152, 558, 652, 696, 724, 727, 730.
Biörnram, Matti Antinpoika, 61, 195, 208, 244, 292, 361, 364, 367, 502, 525, 532, 533, 561, 587, 595, 596, 598, 737.
Bjelski, Afanasi, 321, 363, 543, 674—676.
Bjelski, Bogdan, 675.
Bjäloulov, Wasili Iivananpoika, 549, 550, 598, 745.
Blanque, la, 313, 318, 399.

Boije, Antti, 442.
Boije, Hannu, 18, 32, 45.
Boije, Martti, 130, 169, 193, 194, 207, 216, 247, 255, 257, 283, 285. 303, 315, 332, 377, 422, 425, 442, 446, 472, 473, 501, 518, 615, 712, 730.
Boije, Yrjö, 77, 136, 138, 143, 162, 166, 188, 196, 197, 244, 256, 264, 274—276, 279, 280, 282, 314, 315, 322, 323, 333, 363, 368, 384, 385, 388, 393, 396, 405, 411, 419, 420, 424—426, 429, 430, 432, 433, 439, 440, 442, 449, 455, 461, 477, 494, 498—500, 518, 529, 546—550, 552, 553, 559, 560, 562, 596, 598, 608, 614, 626, 628, 633, 640, 687, 693, 713, 716, 717, 724, 730, 737, 745.
Boos, Juhani (Hannu), 45, 136, 314, 413, 667, 697, 737.
Borjatinski, Pjotr Ivanovitsh, 123.
Boslav, Feodor Wasiljevitsh, 551.
Bottnekarl, Pietari, 523.
Brahe, Eerikki, 357, 576.
Brahe, Kustaa, 318.
Brahe, Pietari, 395.
Brand, Jaakkima Tiirikanpoika, 248, 292, 453, 456, 457, 460, 468, 495—497, 499, 502, 504—506, 508, 512, 515, 520, 521, 533, 539, 540, 542, 561, 567, 737, 745.
Braucke, Anton, 86.
Bresellesi, Juhani Baptista, 585.
Bror Eerikinpoika 9.
Brovtsin, Dionysius, 681.
Brovtsin, Wasili, 681.
Brun (Brown), Willam, 337, 415.
Brundsin, Ignati, 679.
Budde, Hannu, 209, 211.
Budoliev, Pietari, 687.
Burdt, Hannu, 600, 601, 609.
Burtsov, Mihail Ivanovitsch, 388.
Buturlin, Dmitri Andrejevitsh, 34.
Byring 266.

Böckerman 417.
Böckler, Juhani, 209, 244, 282, 292, 501, 502.

Cagnoli, Laurentius, 269, 295, 305, 307, 331, 603, 605, 606.
Cahun, Hugh, 97.
Cecilia 746.
Creutz, Matti Knuutinpoika, 722.

Dancay, Charles, 146, 239, 286, 303. 318, 324, 352, 353, 355, 359, 370.
Delwig, Eewertti, 575.
Devlet Gerei, 29, 34.
Dobblare, Niilo, 18.
Dmitri Donskoi 670.
Drushov, Iivana, 688.
Dufva, Pentti Henrikinpoika, 201.
Dufva, Pentti Pietarinpoika, 595.
Dönhoff, Gerdt, 705.

Eck, Tuomas, 416.
Eckhardt, Yrjö, 88, 89.
Eerikki Akselinpoika. Kts. Tott.
Eerikki Biörninpoika 422, 432, 619.
Eerikki Olavinpoika 600.
Eerikki Hakuninpoika. Kts. Slang.
Eerikki Henrikinpoika 414, 469.
Eerikki Juhaninpoika. Kts. Stålarm.
Eerikki Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.
Eerikki Laurinpoika 500.
Eerikki Matinpoika 696.
Eerikki Maununpoika 209, 522, 531, 532, 552, 615.
Eerikki Niilonpoika, 477, 481—483.
Eerikki XIV 4, 5, 7, 20, 32, 33, 36, 37, 39, 45, 46, 53, 54, 64—66, 73—75, 82, 97, 119, 136, 138, 151, 204, 209, 210, 263, 277, 278, 299, 313, 356, 469, 576, 604, 652—654, 661, 666, 701, 709, 738.

Eerikki Ollinpoika 103, 163.
Eerikki Pertunpoika. Kts. Slang.
Eerikki Simonpoika 432.
Eerikki Tönnenpoika. Kts. Wildeman.
Ekested, Klaus, 234—236, 312.
Elisabeth, kuningas, 85, 86, 352, 356, 357, 576.
Elisabeth, ruhtinatar, 275, 707.
Engelbrekt Niilonpoika 9, 110, 385, 386, 388.
Eraso, de, Francisco, 232, 645.

Feldt, Pietari, 647.
Feodor 271, 390, 392, 394, 402, 405, 408, 424, 433, 434, 437, 485, 601, 675.
Fieandt, Hannu, 417.
Fifelatov, Ivan Andrejevitsch, 388.
Fincke, Kustaa, 454, 730.
Fincke, Kyötikkä, 287, 314, 452, 454, 468—471, 474, 505, 508, 545, 663, 669, 680, 729.
Fincke, Märtta, 730.
Fincke, Sten, 518.
Fleming, Hermanni, 18, 28, 32, 35, 44, 45, 47, 59, 62, 64, 65, 67—72, 84, 86—88, 90—92, 96, 103—105—107, 111—113, 115—117, 120, 123, 130, 132, 134, 137, 141, 150, 155, 156, 162, 163, 168, 169, 171, 174, 182, 187, 190—198, 200, 201, 203, 204, 208, 212, 213, 224, 225, 233, 247, 248, 274—276, 279, 280, 282, 284, 288, 289, 303, 305, 314, 318, 319, 323, 333, 334, 338, 347, 365, 366, 370, 373, 384, 453, 455, 457, 458, 460, 462, 463, 471, 491, 503, 574, 603, 620, 624, 629, 636, 649, 655—657, 660—662, 692, 788, 724, 729, 730, 735.
Fleming, Klaus Eerikinpoika, 40, 45, 77, 78, 83, 86, 115, 117—120, 123, 135, 149, 173—175, 204, 235, 288, 311, 313, 316, 338, 341, 345, 346, 417, 435, 441, 493, 554, 724, 727, 753.

Fleming, Klaus Hermanninpoika, 195, 208, 211, 282, 318, 365, 366, 373, 442, 446, 453, 454, 457—461, 463, 465—467, 476, 594, 678, 709, 724, 731, 732, 736.
Fleming, Lauri Hermanninpoika, 318, 442, 446.
Fleming, Maunu Hermanninpoika, 208, 244, 258, 282.
Fordeel, Hannu Knuutinpoika, 51, 741.
Frederik II 3, 5, 19, 84, 85, 146—148, 166, 177, 237, 263, 340, 346—355, 359, 674.
Forstmeister, Sewold, 430.

Gardie, de la, Pontus, 82, 88—90, 96, 98—103, 105, 112, 116, 120, 126—128, 134—137, 139—141, 143—145, 147, 149, 173, 174, 176, 177, 185, 208, 209, 260, 263, 267—270, 272, 273, 277—284, 286—295, 297, 298, 300—305, 308—325, 327, 329—336, 339, 340, 343, 349, 355, 356, 358, 362, 363, 368, 370—376, 378—380, 382—388, 390, 391, 393, 398—401, 414, 416, 418, 422—424, 426, 446, 454, 461, 465, 468, 491, 493—495, 499, 503, 510, 514, 518, 523, 525, 528, 543, 557, 558, 565, 569, 576—578, 584, 585, 587—590, 592, 595, 596, 600, 605, 606, 608, 610, 612, 614, 617, 618, 62€, €28, 632, 634, 638, 639, 643, 648, 650, 658, 668—670, 672, 674, 678, 679, 683, 684, 686, 687, 692, 693, 698—701, 704, 717, 722, 723, 728, 734, 752.
Garp, Hannu, 461, 466, 486, 487, 672.
Gerd Sveninpoika 48.
Germers, Jaakko, 99, 418.
Germundus Henrikinpoika. Kts. Tawast.
Glad, Knuutti, 718.
Godunov, Boris, 390, 434, 544.
Golitsin-Bulgakov, Wasili Ivanovitsh, 382—384.
Golovin, Nikita Ivanovitsch, 389.
Gorbov, Mikko, 537, 563.
Goslicki 266.
Grave, Jaques, 174.

Grefve, Jaakkima, 252.
Gregorius XIII 269, 278, 339.
Greker, Pietari, 340.
Grip, Mauri, 602, 723.
Groth, Hannu, 155, 156.
Grön, Perttu Iivarinpoika, 113, 130, 153, 193, 207, 247, 282, 303, 442, 444, 446, 712, 727, 729.
Grönberg 417.
Gröningen, von, Berndt, 471.
Gudmund Aaretinpoika 737.
Guise, Maria, 277.
Gyllenankar, Henrikki Arvinpoika, 23—25, 72, 77, 78, 80, 81, 83—86, 158, 173, 175—186, 227, 491, 724.
Gyllengrip, Risto Antinpoika, 138, 143, 145, 627.
Gyllenhielm, Julius, 282, 298, 349, 350, 600, 650, 737.
Gyllenhielm, Sofia, 278.
Gyllenstierna, Niilo, 381, 443.
Göding, Valentin Edgertinpoika, 285, 442, 446.

Haas, de, Pietari, 648.
Hajanen, Niilo, 712.
Halsten Niilonpoika 606.
Hannu Antinpoika 314, 481.
Hannu Birgenpoika 624.
Hannu Biörninpoika. Kts. Leijon.
Hannu Eerikinpoika 41, 78, 79, 94, 111, 153, 162, 178, 223, 224, 228, 244, 258, 282, 300, 322, 337, 575, 580, 582, 585—587, 591, 592, 601, 603, 605, 606, 608, 678, 701, 702, 723, 732, 737.
Hannu Hannunpoika 446, 737.
Hannu Hermanninpoika 569.
Hannu Ihanpoika 533.
Hannu Kristian 81.
Hannu Laurinpoika. Kts. Biörnram.

Hannu Paavalinpoika 682.
Hartikka Henrikinpoika 412, 442, 446, 717.
Hasse, Jaakkima, 417, 583.
Hastfer, Ditlef, 318.
Hauhiainen, Olli, 629.
Heden Juhonpoika 282, 285, 473.
Heiden, von, Hannu, 318.
Helsing, Olavi Mikonpoika, 45.
Henninki Matinpoika 712.
Henrikki Abel. Kts. von Minden.
Henrikki Antinpoika 509.
Henrikki Arvinpoika. Kts. Gyllenankar.
Henrikki Eerikinpoika 378, 529, 648.
Henrikki Hannunpoika 522.
Henrikki Klaunpoika. Kts. Horn.
Henrikki III 286, 352, 355, 359.
Henrikki Laurinpoika 24, 458, 459.
Henrikki Lyytikänpoika 222.
Henrikki Matinpoika. Kts. Huggut.
Henrikki Melkkerinpoika 501, 522, 544—547, 553, 554, 569, 570, 572.
Henrikki Simonpoika 47, 730.
Henrikki Simonpoika 462.
Henrikki Vilpunpoika 509.
Herburt 263.
Hertig, Pietari, 248, 276, 279, 292, 347, 432, 502, 510, 514, 585, 593, 657, 662, 663, 665.
Herzfeldt, Martinus, 701.
Hofslag, Aaretti, 89, 180, 691.
Hogensteen, von, Michel, 647.
Hordeel, Lauri Henrikinpoika, 349, 413, 414, 416, 418, 497, 529, 636, 677, 678, 711, 716, 737, 752.
Horn, Arvi, 678.
Horn, Henrikki Klaunpoika, 16, 33, 35, 38, 39, 47, 51 59, 64, 65, 77, 93—95, 105, 107, 110—115, 119 120, 123,

126—128, 130, 135, 137, 138, 140, 143, 149, 150—154, 156, 158—162, 164, 174, 187, 188, 193, 194, 197, 199, 203—207, 211—215, 217—225, 233, 234, 237, 239, 240, 242—260, 274, 296, 297, 325, 326, 344, 361, 363, 382, 393, 412, 414, 425, 426, 427, 453—455, 457, 458, 462, 463, 471—473, 484, 485, 494, 495, 513, 515, 517, 518, 524, 537, 540, 568, 594, 600, 633, 637, 638, 646, 650, 656—658, 662, 663, 670, 696—698, 706, 707, 711, 714, 716, 717, 724—727, 729, 735, 736, 738, 744.

Horn, Jaakko Klaunpoika, 448, 518.

Horn, Kaarle Henrikinpoika, 23, 28, 31, 94, 99, 136, 137, 143, 145, 149, 150, 153, 154, 156, 158, 159, 161, 182, 203, 206, 214, 217, 221, 244, 249, 256, 276, 279, 280, 282, 291, 297, 303, 307, 308, 311, 314, 318, 321, 323, 363, 385, 388, 389, 393, 405, 406, 424, 426, 430, 431, 439, 440, 442, 446, 503, 516, 533, 574, 575, 576, 578—587, 590—593, 595, 600, 606, 610, 611, 618, 620, 621, 628, 684, 700, 703—705, 724, 730, 732, 736.

Horn, Kirsti, 119, 223, 730.

Horn, Klaus Ristonpoika, 4, 36, 123, 210, 223, 518, 730.

Horn, Risto Klaunpoika, 282, 303, 448, 518, 732.

Horn, Yrjö Henrikinpoika, 377, 378, 593, 594, 599.

Hotatta 541.

Houber, Karsten, 290, 529, 530.

Huggut, Henrikki Matinpoika, 87, 88, 95, 102, 210, 312, 322, 331, 377, 398, 406, 418, 423, 498, 499, 508, 510, 513—516, 518, 541, 543, 558—560, 562, 564, 568, 571, 579, 585, 586, 595, 596, 606, 607, 675, 678, 716, 717, 722, 737, 748, 753.

Husgafvel, Olavi Eerikinpoika 595.

Hvorostinin, Feodor Ivanovitsh, 407, 549.

Hvostov, Vasili, 549.

Hård, Pietari, 235, 286, 306.

Härkäpää, Eerikki, 210.

Höös, Eerikki, 199, 484.

Hötsinen, Hannu, 629.

Iivana III 1.
Iivana IV 1, 2, 7, 8, 12, 13, 26, 28, 29, 32—34, 42, 45, 46, 51, 53, 57, 58, 60, 62, 80, 83, 108—110, 114, 122—125, 132, 142, 144, 146, 149, 158, 164, 165, 175, 177, 191, 192, 196, 225, 226, 230, 266, 267, 271, 307, 325, 327, 328, 339, 381, 384, 386, 390—392, 424, 437, 458, 485, 537, 540, 544, 587, 668, 670, 674.
Iivari Arvinpoika. Kts. Tawast.
Iivari Maununpoika. Kts. Särkilahti.
Ille, Salomon, 444, 454, 464, 500.
Islam Gerei, 434.
Israeli Paavalinpoika 195, 210, 466, 714, 715, 722.
Ivanov, Bulgak, 687.

Jaakkima Jaakkimanpoika 541.
Jaakkima Tiirikanpoika. Kts. Brand.
Jaakko Olavinpoika. Kts. Stubbe.
Jaakko Pertunpoika 598.
Jaakko Simonpoika 634, 648.
Jagellotar, Anna, 146.
Jagellotar, Katariina, 4, 7, 8, 271.
Jakovlev, Ivan, 20.
Jambelov, Bogdan, 687.
Jessipov, Reko, 597.
Johannes Henrikinpoika 90, 120, 140, 313.
Jokelainen, Antti, 473.
Jormoinen, Henrikki, 629.
Jormoinen, Yrjö, 629.
Juhani Baptista. Kts. Bresellesi.
Juhani Knuutinpoika 111, 194, 200, 207, 248, 283, 464, 594, 596.
Juho Antinpoika 48, 493.
Juho Hakuninpoika 470.
Juho Juhonpoika 201, 286, 500, 511, 519, 522, 534, 622, 637, 649, 691.

Juho Matinpoika 432.
Juho Niilonpoika 664.
Juho Ollinpoika 45.
Juho Tyrilinpoika. Kts. Stålhandske.
Juusten, Paavali, 9, 11, 13, 60, 64, 83, 177, 753.
Juusten, Pentti Söyringinpoika, 41, 83, 84, 88, 137, 145, 167, 188, 209, 211, 227—231, 233, 234, 236—240, 244, 249, 251—253, 260, 338, 343—345, 347, 367, 368, 370, 379, 412, 422, 426, 440, 441, 468, 499, 524—526, 528—540, 548, 552—555, 564, 565, 630, 631, 717, 730, 731, 737.
Juusten, Pietari Paavalinpoika, 500.
Juusten, Söyrinki, 83.
Jälkin, Mikko, 551, 555.

Kaaprieli Juhonpoika 210, 383, 385, 531, 533, 561, 570.
Kaaprieli Ristonpoika. Kts. Oxenstierna.
Kaaprieli Matinpoika 561.
Kaarina Antintytär 299.
Kaarina Hannuntytär 278, 390.
Kaarle Henrikinpoika. Kts. Horn.
Kaarle herttua 7, 30, 31, 44, 49, 55, 62, 66, 67, 83, 84, 86, 89, 90, 97, 102, 116, 120, 135, 138, 140, 141, 157, 168—170, 175, 176, 257, 260, 273, 296, 320, 322, 325, 348—351, 382, 387, 434—436, 438—440, 443, 446, 449, 455, 476, 489, 497, 498, 536, 592, 616, 643, 646, 686, 711, 715, 737.
Kaarle Kustaanpoika. Kts. Stenbock.
Kaarle Niilonpoika 216, 473.
Kasi Gerei, 434—437.
Katt, Juho, 282, 526, 623, 644.
Keith, Antti, 175, 287, 290, 291, 357, 576, 650, 598.
Ketler, Gotthard, 4, 19.
Kiörn, Jaakko, 415.
Klaus Aakenpoika. Kts. Tott.
Klaus Biörninpoika. Kts. Leijon.

Klaus Eerikinpoika. Kts. Fleming.
Klaus Henrikinpoika. Kts. Tawast.
Klaus Ristonpoika. Kts. Horn.
Klaus Yrjönpoika 130.
Klemetti Pietarinpoika 332, 584.
Knuutti Juhonpoika. Kts. Kurki.
Kohusen, Henrikki, 183, 185.
Kolegin, Andrei, 679, 681, 682.
Kolegin, Dmitri, 679, 681—683.
Kolitshev, Pietari, 680.
Koskul, Juhani, 30, 282, 307, 322, 603.
Kraft, Hannu, 32, 45.
Krankka, Eerikki, 483.
Krankka, Hannu Eerikinpoika, 87, 88, 163, 240, 274, 275, 335, 336, 377, 385, 393, 406, 486, 504, 507, 617, 672.
Krankka, Mikko, 414, 415, 730.
Krapotkin, Nikita, 20, 175.
Krasulin, Nesdan, 679, 681, 682.
Krasulin, Simo, 681.
Krause, Elert, 19, 26, 28, 52, 53.
Kristoffer, rajakreivi, 48.
Kruse, Valentin, 416.
Kruus, Matti Laurinpoika, 139, 153, 188, 194, 207, 247, 249, 255, 257, 285, 291, 332, 427, 446, 449, 473, 541, 596, 635, 657, 658, 721, 745.
Kuisma 541. 542.
Kuntotmin, Leonti, 597.
Kupiainen, Henrikki Henrikinpoika, 464, 468, 507, 508.
Kupias, Paavali, 601.
Kurki, Akseli, 377, 390, 405, 425, 429, 432, 446, 595, 615.
Kurki, Knuutti Juhonpoika, 246, 255, 257, 283, 285, 429, 442, 508, 527, 536, 610, 615, 650.
Kursel, Henrikki, 318.
Kursel, Klaus, 17—19, 32, 65, 66, 138, 600, 704.
Kustaa Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.

Kustaa, Saksin herttua, 679.
Kustaa II Aadolf 449, 514, 628, 686, 737.
Kustaa Vaasa 1, 3, 4, 40, 52, 64, 104, 109, 138, 150, 204, 209, 400, 450, 454, 475, 478, 576.
Kvasnin, Attalyk, 290.
Kyle, Hannu, 94, 113.
Kyröes, Jaakko, 415.
Köllen, von, Lauri, 71, 105, 106, 112, 116, 117, 119, 154, 161.
Köller, Sakari, 318.

Lange, Yrjö Laurinpoika, 233, 253, 288, 585.
Lasunskov, Danilo, 598.
Lauri Hakuninpoika 650.
Lauri Henrikinpoika. Kts. Hordeel.
Lauri Holgerinpoika 240, 287, 410, 416, 418, 419, 584, 593, 644, 680, 692.
Lauri Juhaninpoika 107, 201, 481, 570.
Lauri Laurinpoika 45, 75, 76, 79, 87, 89, 137, 664, 665, 742.
Lauri Laurinpoika 422.
Lauri Martinpoika (Creutz) 464.
Lauri Matinpoika 156.
Lauri Mikonpoika 8, 24, 730.
Lauri Niilonpoika 285, 442.
Lauri Ollinpoika 623.
Lauri Pentinpoika 199, 286, 463, 484.
Lauri Pertunpoika 110.
Lauri Pietarinpoika 370.
Lauri Torstinpoika. Kts. Ram.
Lauri Yrjönpoika 286, 442, 484.
Leicester 357.
Lauritsa kapteeni. Kts. Cagnoli.
Leijon, Hannu Biörninpoika, 18, 23, 29, 38, 45, 47, 53, 80, 114, 153, 724, 736.
Leijon, Klaus Biörninpoika 153, 154, 162, 264, 736.

Lejonhufvud, Akseli Steeninpoika, 345, 346, 350, 406, 412, 417, 419, 431, 433, 435, 436, 442, 444, 446, 448, 449, 516, 575, 636, 637, 644, 691, 712—714, 717, 718,720, 721, 729, 736, 746, 750.
Lejonhufvud, Ebba, 35.
Lihatshov, Terentei, 123.
Liuster, Perttu Eerikinpoika, 31, 48, 61, 119, 127, 129, 136, 151, 174, 312, 347, 349, 413, 511, 637, 650, 665, 697, 716, 717, 721, 722, 727, 737.
Lobanov-Rostovski, Ivan Semenovitsh, 383, 388, 389, 391.
Locke, Lauri Niilonpoika, 209, 508, 536, 561, 650.
Loen, von, Henrikki, 411, 416, 417, 694.
Lorichs, Antti, 29, 263, 310—313, 617.
Lugvenov, Sakarias, 676.
Lugvenov, Volodimir, 676.
Lugvenova, Solomonida, 676.
Lykov, Mihail, 20.
Lyytikkä Niilonpoika 210.

Mahmet Gerei, 325—328, 343.
Maidel, Tonius, 282.
Maksimilian II 25, 147, 158, 164.
Manasse 541.
Maning, Antti, 337.
Margareeta, Antti Niilonpojan vaimo, 730.
Margareeta Matintytär 299.
Markus Sipinpoika 473, 718.
Martinus Henrici 334.
Martti Laurinpoika 285, 306, 307, 315, 442, 473, 584, 698.
Martti Olavinpoika 414, 454, 561.
Maslenitski, Timofei 680, 682.
Matti Antinpoika. Kts. Biörnram.
Matti Laurinpoika. Kts. Kruus.
Matti Markuksenpoika 210, 314, 373, 422, 737.
Matti Martinpoika 256, 257, 415.

Matti Simonpoika 501.
Matti Tuomaanpoika 388, 389.
Matvei Gregoritsh, 542.
Maunu Gudmundinpoika 285, 484.
Maunu Henrikinpoika. Kts. Tawast.
Maunu herttua 3, 4, 19, 20, 25—29, 33, 39, 42, 65, 80, 88, 95, 121, 138, 165, 166, 701.
Maunu Ladonlukko 365.
Maunu Maununpoika 432.
Maunu Pietarinpoika 116, 117.
Maunu Sveninpoika 311, 341, 742.
Medici, di, Katariina, 239, 355.
Melkkeri Juhonpoika 48.
Mheer, Jörgen, 82.
Minden, von, Henrikki Abel, 48, 59, 71, 72, 92, 99, 105, 116, 117, 188, 196, 204, 206, 208, 234, 244, 279, 282, 288, 289, 315, 318, 587, 591, 592, 603, 624, 662, 678, 731, 732, 737.
Mikko Paavalinpoika. Kts. Munck.
Mjöhund, Perttu Yrjönpoika, 120, 123, 652.
Moine, le, 102, 134, 356.
Mornay, de, Charles, 96, 97, 102, 278, 295.
Mstislavski, Feodor, 158.
Munck, Mikko Paavalinpoika, 489, 737.
Mundt, Markus, 234, 235.
Mundus, Gerdt. Kts. Mundus, Rotker.
Mundus, Rotker, 167, 322, 600, 610, 618.
Muraviev, Reko, 601.
Möller, Yrjö, 530.

Nasimov, Feodor, 680, 682.
Nassakin, Afanasi, 686, 687.
Nassakin, Pietari, 686, 687.
Nieroth, Reinholtti, 318, 329, 330, 610, 618, 692.
Niilo Laurinpoika 178.

Niilo Mikonpoika 189, 200, 207.
Niilo Niilonpoika 473.
Niilo Olavinpoika 283, 285, 303, 315, 389, 412, 432, 473, 518, 575, 583, 593, 717, 738.
Niilo Olavinpoika 481, 483.
Niilo Sonenpoika 584.
Niilo Torkkelinpoika 415.
Nykkinen (?), Antti, 473.
Näbb, Niilo, 474, 554.
Nöttman, Martti, 341.

Obolenski, Mihail Wasiljevitsh, 143, 144.
Olavi Antinpoika 174.
Olavi Eerikinpoika 201, 285.
Olavi Gudmundinpoika 285, 584.
Olavi Juhonpoika 442.
Olavi Knuutinpoika 417.
Olavi Laurinpoika. Kts. Stubbe.
Olavi Olavinpoika 285, 623.
Olavi Pietarinpoika 584.
Oldenburg, von, Hannu, 148, 210, 432, 474.
Orthusen, von, Lauri, 282.
Oserov 485.
Ovtsin, Nikolai Dmitrievitsh, 670.
Oxenstierna, Eerikki Kaaprielinpoika, 94, 113, 137, 143, 307, 442, 449, 723.
Oxenstierna, Kaaprieli Bistonpoika, 16, 17, 65, 138, 151.
Oxenstierna, Kustaa Kaaprielinpoika, 428, 430, 442, 580, 603, 684, 685, 701, 723.
Oxenstierna, Risto Kaaprielinpoika, 56, 393, 395, 396, 442, 574, 577—582, 586, 590, 591, 606, 723.

Paar, Johannes Baptista, 514.
Paavali Matinpoika 304.
Palne Eerikinpoika 220, 222, 225.

Patrikainen, Lauri, 629.
Peikulainen, Niilo, 628.
Pekka Heikinpoika 287.
Pekka Pietarinpoika 481.
Pentti Arvinpoika 542, 561, 571.
Pentti Juhaninpoika 94, 136, 154, 195, 442, 468, 495—497, 506, 508, 510, 512, 513, 520, 526, 539, 540, 542, 557, 558, 564, 745.
Pentti Matinpoika 69, 72.
Pentti Mikonpoika 40, 41.
Pentti Ollinpoika 48.
Pentti Söyringinpoika. Kts. Juusten.
Pepper, Hermanni, 49.
Perttu Eerikinpoika. Kts. Liuster.
Perttu Iivarinpoika. Kts. Grön.
Perttu Matinpoika 481, 491, 593.
Perttu Yrjönpoika. Kts. Mjöhund.
Petelin, Foma Pantelejevsin, 388, 407.
Pfloch, Antonius, 30, 84, 107.
Philippo II 232, 358.
Pietari Antinpoika 237.
Pietari Haraldinpoika 227, 229, 343.
Pietari Henrikinpoika 282, 470.
Pietari Jaakopinpoika 228.
Pietari Juhonpoika 48, 188, 221, 244, 282, 315, 432, 600, 649, 671, 672.
Pietari Laurinpoika (suomalainen) 111, 453, 456, 498.
Pietari Laurinpoika (uplantilainen) 139, 494.
Pietari Lyderinpoika 637, 697.
Pietari Mikitanpoika 681—683.
Pietari Olavinpoika 489.
Pietari Rasmuksenpoika 313, 393, 403.
Pietari Ristonpoika 30.
Pietari Sipinpoika 177.
Pietari Vasilinpoika 676.

Piil, Taavetti, 241.
Pivov, Vladimir, 110.
Plågman, Pietari, 416.
Poitz, Pietari, 210, 282, 284, 288, 294, 318, 320, 332, 413, 622, 697.
Posa, Matti Pietarinpoika, 526.
Posa, Risto, 361, 364, 526.
Posse, Knuutti, 724, 725.
Possevino 269.
Pronski, Pietari Tanelinpoika, 9.
Prytz, Yrjö, 220, 247, 255, 258, 285, 306, 446.
Purtaja, Hannu Pietarinpoika, 639.
Puskar, Ivan, 677.
Puskar, Netshai, 677.
Putilov, Pervoi, 686, 687.
Påer, Hannu, 514.

Ram, Lauri Torstinpoika, 67, 69, 72, 94, 104, 292, 471, 472, 494—497, 502—507, 517, 519, 522, 523, 526, 531, 533, 534, 536, 539, 543, 639, 678, 698, 732.
Rask, Nikolaus, 312, 393, 402.
Rautanenä, Tapani, 628, 629, 649.
Reko Matinpoika 340.
Remoinen, Vilppu, 629.
Retukäpälä, Paavali, 541.
Repoinen, Rijka, 541.
Risto Antinpoika. Kts. Gyllengrip.
Risto Henrikinpoika 507, 561, 570.
Risto Kaaprielinpoika. Kts. Oxenstierna.
Risto Klaunpoika. Kts. Horn.
Risto Niilonpoika 141, 456, 472, 481.
Rogosin, Kirila, 533, 539, 542, 545, 555.
Romanov, Iivana Vasilinpoika, 676.
Rosladin, Feodor, 684, 687.
Rosladin, Pietari, 683, 684, 686, 687.

Rosladin, Wasili, 561, 683—686.
Rostock, von, Hannu, 350.
Rostovski, Vasili Ivanovitsh, 333, 549, 550.
Rudolf II 164, 278, 340.
Ruthwen, Archibald, 96, 97, 100, 101. 135, 278 486.
Rålamb, Antti Sipinpoika, 30.
Räsäinen, Luka, 544, 545, 551.
Rääf, Henrikki Eerikinpoika 575, 737.
Rönnik, Jaakko, 306.

Sabelfana, Antti Niilonpoika, 36, 37, 39, 44, 47, 64, 65, 67, 111, 112, 114, 115, 117, 123, 129, 175, 178, 188, 192, 196, 197, 209, 215, 224, 248, 274, 279, 288, 297—299, 472, 526, 652—657, 662, 708, 724, 730, 735.
Sabelfana, Niilo Antinpoika, 282, 735.
Sabelhjerta, Pentti Laurinpoika, 737.
Saburov, Afanasi, 561, 672, 677—681.
Saburov, Tapani, 304.
Salfelt, von, Yrjö, 48, 623.
Samuli Arvinpoika (Wildeman) 464.
Sapieha 264, 265.
Sasse, Juhani, 514.
Scheel, Jaakkima, 234, 235, 310—312.
Schenkenberg, Ivo, 160, 163.
Schinnenbäck, Paavali, 289.
Schubert, Mathias, 8.
Seider, Eerikki, 48.
Seling, Valentin, 298.
Seloinen, Paavali, 629.
Semenski, Jooseppi, 543, 561, 672, 675, 677—679, 683.
Semenski, Mikita, 675.
Severitsin, Gregori, 676.
Shemjakin, Afanasi Wasiljevitsh, 486, 670—678.
Sherbatoi 333.
Sheremetjev-Koltsov, Iivana, 158, 161.

Shestunov, Feodor Dmitrievitsh, 393.
Shevrigin, Leonti, 268, 269, 339.
Shuiski, Vasili Feodorovitsh, 268.
Shuiski, Ivan Petrovitsh, 268.
Sigfridus Thomae 334.
Sigismund 407, 421, 435, 436, 438, 439, 441, 442, 445, 448, 449, 453, 455, 498, 518, 522, 553, 569, 592, 734, 736, 737.
Sigismund II Aukusti 4, 5, 25, 26, 29, 30, 33, 48, 53, 62, 138, 146, 262, 263, 266, 267, 312.
Siivartti Jaakopinpoika 303, 307, 519, 533—535.
Siivartti Kaarlenpoika 48, 188, 195, 196, 207, 211, 221, 316, 320.
Simana Mukerinpoika 541.
Simeon (pappi) 677.
Simo Matinpoika 647.
Simo Ollinpoika 546.
Sipi Laurinpoika 210, 211.
Sitski, Vasilei Andrejevitsh, 123.
Skalm, Hannu Laurinpoika, 209, 561.
Skalm, Juhani, 124, 209, 299.
Skeper, Henrikki, 415.
Skytte, Juho, 127, 453, 682, 720.
Slang, Eerikki Hakuninpoika, 47, 65, 66, 93, 111, 117, 119, 120, 123, 204, 208, 222, 727.
Slang, Eerikki Pertunpoika, 45, 47, 61, 76, 77, 79, 80, 82, 86, 94, 105, 129, 136, 138, 143, 175, 188, 191 192, 197, 209, 224, 302, 315, 316, 318, 323, 338, 339, 340, 342, 345, 349, 354, 413, 442, 497, 505, 506, 515, 521, 526, 527, 567, 569, 654, 655, 656, 662, 708, 724, 730.
Slatte, Klaus, 383, 442, 595, 597, 610.
Slichman, Frans, 82.
Smirnoi 677.
Småpepper, Jost, 40, 48, 171, 210, 474.
Sommer, Henrikki, 576.

Sparre, Juhani, 318, 332, 363, 442.
Speth, Pietari, 181.
Staake, Yrjö, 287, 291, 318, 335, 336, 385, 617.
Stark, Ingewald, 116.
Stedener, Risto, 578.
Steen Maununpoika 442, 520, 554.
Stenbock, Arvi Kustaanpoika, 84, 94, 95, 735.
Stenbock, Kaarle Kustaanpoika, 363, 384, 388, 622, 636.
Stenbock, Katarina, 35.
Stendel, von, Jaakoppi, 511, 652, 662.
Strang, Hannu, 282, 432.
Strelets, Feodor, 679, 680, 682.
Strång, Maunu, 178, 253, 592.
Stubbe, Jaakko Olavinpoika, 500.
Stubbe, Olavi Jaakonpoika, 94.
Stubbe, Olavi Laurinpoika, 171, 188, 523, 576, 577, 737.
Stålarm, Arvi Eerikinpoika, 244, 250, 282, 294—297, 303, 318, 321, 322, 343—345, 364, 366, 373, 374, 377—380, 423, 424, 426, 440, 442, 444, 446, 474, 476, 495, 575, 588—592, 599, 606, 623, 638, 712, 724, 725, 732, 737.
Stålarm, Eerikki Juhaninpoika, 432, 500, 518, 595, 598.
Stålarm, Svante Eerikinpoika, 45, 78, 111, 119, 244, 258, 260, 383, 453, 455, 594, 596, 597, 610, 650.
Stålhandske, Harald Tyrilinpoika, 737.
Stålhandske, Juho Tyrilinpoika, 139, 291, 635, 737.
Stäk, Hannu, 415.
Sudakov, Ivan Andrejevitsh, 389, 548, 550, 551.
Suomalainen, Jaakko, 204, 753.
Svante Eerikinpoika. Kts. Stålarm.
Svarth, Antti Martinpoika, 105, 210, 215, 221, 245, 288, 481, 628.
Svarth, Hannu, 282.
Sven Eerikinpoika 155.
Sven Elavinpoika 48.
Sven Hakuninpoika 466, 593.

Sven Pertunpoika 422, 691.
Sven Törilinpoika 282.
Särkilahti, Iivari Maununpoika, 30, 31, 39—42, 45, 47, 60, 62, 63, 93—96, 151, 152, 735.
Sökland, Juho, 48.

Talpoja, Niilo, 738.
Taneli Ollinpoika 592.
Tapani Henrikinpoika 89.
Tatianin, Iivana, 680, 682.
Tatianin, Jaakko, 680, 682.
Tatishtshev, Ignati Petrovitsch, 388, 393.
Taube, Berndt, 618.
Taube, Juhani, 19, 26, 28, 52, 53.
Tawast, Arvi Henrikinpoika, 112, 114, 115, 128, 129, 153, 182, 184, 190, 195, 196, 204—206, 214, 215, 217, 221, 223, 244, 247—249, 259, 260, 279, 282, 288, 289, 293, 297, 303, 305, 315, 318, 319, 321—323, 333, 336, 343—345, 363—365, 373—380, 405, 419, 422—425, 432, 433, 442, 446, 451, 453, 456—458, 462, 463, 469, 471—476, 495, 500, 512, 518, 520, 535, 537, 545, 546, 549, 552, 568, 575, 576, 584, 589, 592, 622, 626, 627, 629, 632, 633, 644, 647, 649, 661—663, 692, 724, 726, 732, 735—737, 745.
Tawast, Germundus Henrikinpoika, 282, 442, 575, 576, 592.
Tawast, Iivari Arvinpoika, 736.
Tawast, Klaus Henrikinpoika, 735.
Tawast, Maunu Henrikinpoika, 414, 500, 501, 532, 575.
Teit, Jaakko, 296, 297.
Teppana 541.
Teppoinen, Matti, 628, 629.
Teppoinen, Tuomas, 118, 213, 297, 333, 362, 425, 558, 628, 629, 649.
Thet, Willam, 318.
Tiesenhusen, von, Elert, 442.

Tiesenhusen, von, Kaspar, 247, 249, 255, 258, 303, 322, 330, 442, 449, 610, 703.
Tiesenhusen, Yrjö, 28.
Tiunov, Pietari, 393.
Toivakainen, Martti, 629.
Tord Henrikinpoika 287.
Torkkeli Juhonpoika 291.
Torsti Henrikinpoika 33, 314, 730.
Tott, Eerikki Akselinpoika, 451, 652.
Tott, Klaus Aakenpoika, 18, 19, 21, 22, 29—31, 33—35, 47, 59, 71, 72, 82, 84, 91—93, 95—101, 103, 111, 115, 117—119, 123, 126, 127, 134, 135, 149, 156, 157, 159, 160, 162—164, 168, 178, 179, 181, 186—189, 194, 203, 204, 212, 213, 247, 259, 274—279, 281, 283, 288, 297, 302, 303, 315, 335—338, 342, 345—347, 349, 350, 362, 371, 378, 380, 384, 385, 388, 393, 411, 412, 433, 442, 448, 449, 458, 476, 505, 511, 518, 524, 526, 596, 600, 614, 629, 636, 650, 656, 690, 788, 711, 714, 715, 718, 722, 724, 730, 731, 736, 737, 750, 751.
Trubetskoi, Feodor Mihailovitsh, 549, 550, 598, 601.
Tsheremisinov, Demensha Ivanovitsh, 407.
Tshihatshev, Vasili, 34, 109, 110.
Tshihatshov 301.
Tumenski 333.
Tuomas Antinpoika 210.
Tuomas Laurinpoika 210.
Tuomas Niilonpoika 178, 201, 208, 241, 342, 523, 526, 534.
Tuomas Ollinpoika 172.
Tuomas Yrjönpoika 492, 638.
Tuomas Laurinpoika 48, 56.
Tuure Pietarinpoika 21.
Tyers, Hannu, 416.
Tysk, Hannu Juhonpoika, 178.
Tönne Olavinpoika. Kts. Wildeman.
Törne, Matti, 646.

Ulfsparre, Yrjö Eerikinpoika, 149, 153, 307, 426, 605 699. 723.
Ungern, von, Klaus, 142, 147.
Ushakov, Nikon, 174, 175, 671, 676.

Valpuri, Lauri Mikonpojan vaimo, 730.
Varg, Olavi, 546, 554.
Vartiainen, Pietari, 473.
Vasiljov, Hotari, 544, 545, 549.
Vasiljov, Mikita, 541.
Vesainen, Pekka, 480.
Vestgöte, Biörn, 585, 593.
Villenkoukku, Antti, 629.
Vitinghoff, von, Hannu, 18, 318.
Voronin, Jaakko, 682.
Voronin, Nasarei, 681.
Voronov, Feodor, 680, 682.
Voronov, Ivan, 680, 682.
Vorontsov, Ivan Mihailovitsh, 7.

Wachtmeister, Hannu, 220, 224, 247, 258, 283, 285, 290, 304, 306, 307, 321, 333, 336, 385, 388, 418, 426, 446, 589, 613, 618.
Wallace, Willam, 600, 610, 611.
Warszewicki, Risto, 271.
Weidenstrauch, Otto, 30, 88, 95, 138.
Wek, Jonatas, 415.
Weyer, Ernst, 330.
Whele 417.
Wichman, Wolmari, 606.
Wijk, de, Willam, 44, 513.
Wildeman, Arvi Olavinpoika, 111.
Wildeman, Eerikki Tönnenpoika, 299, 322, 449, 498—500, 503—505, 508, 509, 516, 517, 522, 541, 542, 544, 546, 547—552, 555, 561, 562, 569, 570, 594, 732.

Wildeman, Tönne Olavinpoika, 8, 12, 111.
Winter, Martinus, 159.
Worthman, Hannu, 699.

Yrjö Antinpoika 748.
Yrjö Eerikinpoika. Kts. Ulfsparre.
Yrjö Hannu 328.
Yrjö Henrikinpoika. Kts. Horn.
Yrjö Jaakonpoika 24.
Yrjö Juhonpoika 288, 371, 499, 500, 508, 569, 570.
Yrjö Laurinpoika 222.
Yrjö Laurinpoika. Kts. Lange.
Yrjö Matinpoika 750.
Yrjö Maunupoika 71, 116, 452, 455, 456, 622, 737.
Yrjö Ollinpoika 222, 415.
Yrjö Pietarinpoika. Kts. Andomski.
Yrjö Reonpoika 162.
Yxkul 18, 399.

Zamoyski 269, 330.

Ållon, Juho Eerikinpoika, 737.
Ålänning, Olavi Laurinpoika, 577, 578.
Ångerman, Olavi, 156, 713.

Oikaisuja.

Siv. 2 riv. 6 alh. *Iivani* luettava: Iivana
» 3 » 4 » *Riian* » Tallinnan
» 4 » 14 » *Muu* » ; muu
» 4 » 6 » *ainaksi* » lainaksi
» 5 » 18 » *taleria* » talaria
» 7 » 16 » *mahdotoin* » mahdoton
» 8 » 4 ylh. *eroittamista* » erottamista
» 15 » 1 alh. *Scondia* » Messenius, Scondia
» 17 » 7 ylh. *antanut Suomen voudille käskyn* luettava: käskenyt Suomen voutien.
» 19 » 19 alh. *alamaisiksensa* luettava: alamaisikseen
» 19 » 10 » *joutuneet* » joutunut
» 30 » 4 ylh. *sen kautta* » siitä syystä
» 36 » 7 alh. *ylimääräiseksi* » ylimmäksi
» 38 » 6 ylh. *olleesaan* » ollessaan
» 38 » 12 » *uullaksensa* » luullaksensa
» 42 » 14 alh. *aloittaa* » alottaa
» 51 » 17 » *kautta* » johdosta
» 55 » 5 » *viimemainitussa* » viimeksimainitussa
» 66 » 4 ylh. *Meidän maahan jäi siten — — — Sen tähden* luettava: Koska meidän maahan siten jäi — — — — —, toimitettiin
» 66 » 19 alh. *solmi* luettava: teki
» 78 » 12 ylh. *kautta* » johdosta
» 82 » 13 alh. *sen kautta* » siitä syystä
» 83 » 2 » *laivanpäämiehenä* » laivanpäämiehenä: vuosina 1576 ja 1577 Tallinnan voutina.
» 84 » 4 ylh. *tulee kerrottavaksi* luettava: kerrotaan
» 85 » 8 alh. *kautta* » tähden
» 89 » 13 ylh. *taleria* » talaria

Siv. 90 riv. 14 alh. *tulee kerrottavaksi* luettava: kerrotaan
» 92 » 11 » *törmäkkeiden* » suojakkeiden
» 122 » 10 ylh. *näille* » viimeksimainituille
» 124 » 10 alh. *a* ja
» 129 » 9 ylh. *eroitettiin* » erotettiin
» 137 » 12 » *Karksen* » Karksin
» 142 » 5 » *näistä kirjeistä* » näistä
» 145 » 12 » *vielä,* » vielä
» 149 » 15 alh. *päästetty* » laskettu
» 151 » 6 » *tuli* » saapui
» 182 » 15 ylh. *tulemme näkemään* » näemme
» 190 » 11 alh. *Satakunnasta,* » Satakunnasta sekä
» 204 » 18 » *kerrottu* » mainittu
» 205 » 2 » *857 p. 18.* » 18 p. 1578.
» 222 » 17 ylh. Luettava: Harvoilla jalkaväen sotamiehillä oli enää siihen aikaan peitsi ja hilpori, josta syystä heidän
» 234 » 1 » *lannalle* luettava: rannalle
» 249 » 10 alh. *Juhani III:lle* » Juhani III:lle [3]
» 249 » 8 » *puutteessa* [3] » puutteessa
» 255 » 11 » *324* » 326
» 264 » 10 » *Yrjönpoika* » Biörninpoika
» 267 » 17 » *voitti* » valloitti
» 287 » 2 ylh. *tsaarilta* [1]. » tsaarilta.
» 287 » 6 alh. *1582* » 1581
» 300 » 6 ylh. Lause: *Pontuksen retket . . . . . apumiehinä.* poistettava.
» 307 » 14 alh. Poistettava sanat: *Käkisalmen lääniä suojelemaan*
» 313 » 10 ylh. *palasi* luettava: tuli
» 315. Keskeltä sivua poistettava sanat *esimerkiksi laivaston ollessa Narvan sataman suulla*
» 326 riv. 1 ylh. *p. (1579) antamassaan* luettava: päivätyssä
» 326 » 6 » *antava* luettava: lähettävä
» 326 » 9 » *annettava semmoinen tieto* luettava: ilmoitettava
» 339 » 5 » *muukalaisiakin* luettava: muukalaisia
» 345 » 12 alh. , *ohjeita* » ohjeita,
» 349 » 5 ylh. *Ruotsin kanssa* » Ruotsia vastaan
» 367 » 16 alh. *lähtivät ne* » niin ne lähtivät
» 423 » 16 ylh. *sillä ei* » ei siellä
» 472 » 16 alh. *ole tarvis* » tarvitse
» 477 » 8 ylh. Lause: *Kun herttuakunnan . . . . . maakuntiin* siirrettävä muistutuksiin.

Siv. 513 » 15 alh. Luettava: Italialainen insinööri Juhani Baptista Bresellesi, joka heinäkuun 19 p. 1585 määrättiin valvomaan rakennustöitä Ruotsin rajalinnoissa ja joka seuraavana vuonna oli jonkun aikaa Käkisalmessa, piti sitä saarta, jolle tämä linna

» 515 » 11 ylh. *(1583)* luettava: (1583),
» 515 » 13 » *vuorta* » vuorta,
» 515 » 15 » *kauppaan* » kauppaan,
» 523 » 2 » *Botnekarl* » Bottnekarl
» 536 » 9 » *viholliselle* » vihollisille
» 544 » 16 » *pielisjärveläinen* » pielisjärveläinen,
» 558 » 4 » *läänin rajoja tutkimaan* luettava: tutkimaan läänin rajoja
» 564 » 13 alh. *heitä* luettava: talonpoikia
» 566 » 4 ylh. *mainitaan* » sanotaan
» 588 » 17 » *seurasi kahdeksan puolalaista* luettava: kahdeksaa puolalaista seurasi
» 596 » 9 ylh. *yllämainittu* luettava: edellämainittu
» 702 » 4 » *peruutusasian* » peruutuskysymyksen
» 721 » 14 alh. *mitään* » paljon
» 735 » 14 ylh. *(1576)* » (1575)
» 738 » 5 » *odottaa* » odottaa,
» 741 Muistutus 3 poistettava.
» 744 riv. 3 ylh. *viimemainituita* » viimeksimainittuja
» 746 » 12 alh. Sana *sitten* poistettava.